ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

1888—89.

THEOLOGI.

LUND, 1888—89.

BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL, I LUND.

Tom. XXV utgifves i 4 Afdelningar:
I. Theologi.
II. Medicin.
III. Philosophi, Språkvetenskap och Historia.
IV. Mathematik och Naturvetenskap.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

1888—89.

LUND, 1888—89.
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.
DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL, I LUND.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

FÖR LÄSÅRET 1888—89.

I.

THEOLOGI.

Innehåll:

(Afdelningen för Theologi).

Den Lutherska Ordinationen

af

OLOF HOLMSTRÖM.

Inledning.

Att en redogörelse för ordinationen icke blott eger samma intresse, som den vetenskapliga behandlingen af hvilken annan kyrklig lifsverksamhet som helst, utan med än större nödvändighet kräfves, det torde icke bestridas af någon, som tagit kännedom om de vidt skiftande, ja motsatta meningar, som inom lutherska kyrkan blifvit uttalade och ännu ofta uttalas, då det blifver fråga om att bestämma hvad som för den lutherska ordinationen är utmärkande. Detta intresse och behof blifva så mycket mer inlysande, som en sådan olikhet i uppfattning icke blott framträder såsom en gifven följd af den olika dignitet, som åt det kyrkliga embetet såsom sådant tillerkännes, utan äfven mången gång visar sig hos dem, hvilka åtminstone i alt väsentligt derom hafva samma mening.

Denna differens kan visserligen i någon mån bero deraf, att den praktiska teologien, som först i senare tider utvecklat sig till en sjelfständig lem i de teologiska vetenskapernas system, ännu icke hunnit fullt genomarbeta sitt område. Äfven om der icke numera finnas några helt ouppodlade fält, gifves det dock många, der hon väl röjt marken men icke hunnit draga nödiga gränslinier, der hon icke uppvisat det inre nödvändiga sammanhanget eller den grundväsentliga åtskilnaden mellan de olika arterna af kyrklig verksamhet, som falla under den ena eller andra praktiska disciplinens domvärjo. Så har det ju icke kunnat undgå att öfva ett mycket stort inflytande på uppfattningen af ordinationen, om man i första hand eller nära nog uteslutande betraktat henne såsom en kyrkorättslig handling eller man i henne velat se en kultiskt-

liturgisk akt. I förra fallet har hon blifvit blott en offentlig bekräftelse af den förut skedda lagenliga kallelsen till det kyrkliga embetet. I senare fallet är hon deremot en gudstjenstlig handling, genom hvilken Herren sjelf icke blott kallar till embetet utan äfven insätter i detsamma, visserligen icke på ett omedelbart sätt, men dock så, att de förmedlande personerna dervid handla icke blott i kyrkans utan i Guds eget namn, på det gudomliga ordets grundval, såsom icke blott kyrkans utan kyrkans Herres tjenare och redskap.

Men den djupast liggande och egentliga orsaken till de mer eller mindre divergerande uppfattningarna af ordinationen torde dock ligga i det obestridliga men icke alltid nog beaktade sakförhållandet, att lutherska kyrkan till följd af hvarjehanda, lätt begripliga tidsomständigheter vid sin reformation hvarken genom sine reformatorers mun eller i sina bekännelseskrifter hann uttala en fullt afslutad eller positiv bekännelse om sin ordination. Det som för dem var hufvudsaken och som onekligen också var det vigtigaste, det var att, då ingenting annat blef möjligt, så helt bryta med den romerska kyrkans starkt sammanfogade hierarkiska byggnad, att en rätt nådemedelsförvaltning kunde komma till stånd i st. f. det medlande offerprestadömet med dess många mer eller mindre farliga utsprång.

Och då nu denna byggnad på visst sätt både baserades på och kulminerade i den romerska ordinationens grundsakrament, var deraf en gifven följd, att den skarpa protest, som måste inläggas gent emot detta hierarkiens grundfäste, mot ordo, ofta nog vändes och mången gång måste vändas äfven mot ordinationen såsom sådan.

Häri ligger då ock den enda rigtiga förklaringen till de ofta förekommande, starkt eller hufvudsakligen negativa utsagorna om ordinationen, hvilka i teoretiskt afseende gifvit skenbart berättigande åt den uppfattning, som äfven icke så sällan gjort sig gällande, att ordinationen såsom sådan vore för lutherska kyrkan umbärlig eller åtminstone i öfverensstämmelse med genuint luthersk åskådning icke kunde få sig någon större, sjelfständigare betydelse tillerkänd, och i praktiskt afseende gifvit anledning till att ordinationen icke blott förvexlats och sammanblandats med utan äfven ersatts af installationen eller introduktionen. Och att den liturgiska anordningen af endera eller bådadera akterna till följd af sådan förvexling måste blifva mycket lidande såväl som mycket varierande, ligger i så öppen dager, att det blott behöfver påpekas.

Men huru olika än de liturgiska gestaltningar äro, under hvilka ordinationen möter oss inom olika lutherska kyrkoordningar eller olika skeden af den lutherska kyrkans historia, torde dock vid en närmare granskning en gemensam typ kunna uppvisas hafva legat till grund för och gifvit sig ett mer eller mindre tydligt afpregladt uttryck i dem alla, så att man redan af denne, i och för sig betraktad, skulle kunna något så när sluta sig till hvad som för den lutherska ordinationen är det mest utmärkande. Och det låter icke förneka sig, att, ifall dessa gestaltningar alltid framgått af ett lika klart fattadt lutherskt medvetande eller hvar och en på sitt sätt gifvit det lika rigtiga, om än icke lika fullständiga, uttrycket åt flera eller färre af de olika moment, som af detta medvetande fattas såsom tillhörande ordinationen, skulle en undersökning på denna historiska väg, från rent empirisk utgångspunkt, lättast och säkrast komma till det mest fullständiga resultat för hvad som med luthersk ordination menas.

Men då nu denna förutsättning icke är för handen och då det dessutom icke helt saknas positiva utsagor eller åtminstone sådana, ur hvilkas negation i det sammanhang, der den förekommer, ett positivt innehåll lätt nog framgår både i kyrkoordningarna och än mer i bekännelseskrifterna, så torde bästa sättet vara att först söka utreda och uppsamla hvad i sådant afseende kan vara till finnandes, för att tillse huruvida icke dermed en fast grundval är lagd för ordinationens historiska gestaltning och bestämda gränslinier uppdragna för denna gestaltnings vidare historiska utveckling. Ifall en sådan grundtyp blifvit funnen och denne sedan användes till måttstock eller norm för bedömandet af de olika liturgiska formationer, som under den historiska utvecklingen framkomma i sammanhang med och såsom uttryck för ordinationen, så torde ur denna kritiska skärskådning med säkerhet resultera icke mindre ordinationens väsen och fulla betydelse för lutherska kyrkan än den liturgiska anordning, hvilken fullt motsvarar detta väsen·

Vid sökandet efter en grundval sådan som den nämnde, kan man emellertid icke blifva stående vid lutherska kyrkans symboliska böcker och kyrkoordningar, då dessa sjelfva visa tillbaka till den gamla kyrkans och framför alt den apostoliska kyrkans ordination såsom den förebild för en ”rätt kristlig ordination”, hvilken de i motsats till den romerska vilja efterfölja och upprätta. Utgångspunkten måste sålunda tagas i det Nya Testamentets heliga skrifter från sådana ställen, som antingen direkt omtala ordinationen, sådan hon i apostoliska tiden förekommer, eller för henne kunna vara förebildande.

Undersökningens gång skulle då blifva den, att vi först söka redogöra för a) ordinationens bibliska begrundning och sedan för b) dess symboliska grundval, c) dess historiska gestaltning och utveckling, d) dess väsen och betydelse samt e) dess liturgiska anordning.

I.

Ordinationens bibliska grundläggning.

Hvad menas med biblisk grundläggning.

Då lutherska kyrkan för att få en "rätt kristlig ordination" känner ett behof att gå tillbaka till den heliga skrift, så gör hon det icke i den mening, att hon der söker uppleta eller väntar finna någon af Kristus sjelf eller hans apostlar gifven föreskrift eller utförd handling, som en gång för alla bestämt huru ordinationen skulle gestaltas och utföras. Lika litet som hon i öfrigt betraktar Kristus såsom en ny lagstiftare eller Nya Testamentet såsom en ny lagkodex, lika litet väntar hon att der finna några detaljerade bestämmelser om hvarken huru ordinationen skall gestaltas eller hvilka olika konstituerande moment, som deri nödvändigt under alla förhållanden måste ingå. Hvad hon deremot känner sig behöfva, det är att tillse huruvida der i Kristi eget lif och än mer i den apostoliska, nybildade och normgifvande kyrkans lif förekomma sådana ord, handlingar och förhållanden, att de i något afseende kunna vara förebildande eller derur några principer kunna härledas för hvad som med kristlig ordination skall menas och uträttas. Och af det hon så söker och känner sig behöfva, finnes der, såsom en närmare betraktelse skall visa, i sjelfva verket så mycket, att knappast med afseende på någon annan kyrklig handling, ej ens sakramenten undantagna, fullt motsvarande är till finnandes.

Ordinationens objektiva förutsättningar.

Då vi nu gå att i angifvet syfte närmare skärskåda den bibliske grundvalen för ordinationen, så kunna vi visserligen till att börja med hänvisa till sådana ställen, der Herren utväljer och utsänder sina lärjungar såsom apostlar med uppdraget att predika evangelium eller att förbereda och fortsätta hans påbegynta frälsningsverk. Och dervid måste vi i synnerhet stanna vid *Joh. 20: 21—23,* Luc. 24: 47—50 och Matth. 28: 18—20. På det förstnämnda stället träder han såsom den uppståndne in i sina lärjungars midt för att öfvertyga dem om att döden icke mer hade magt öfver honom och, sedan han med sin frid stillat deras hjertan och sagt till dem: såsom Fadren hafver mig

sändt, så sänder ock jag eder, blåste han på dem och sade: tagen den helige Ande, hvilken I förlåten synderna, dem förlåtas de o. s. v. Utan att nu närmare ingå på frågan om sättet för denna andemeddelelse eller i hvad förhållande denna andemeddelelse står till andeutgjutelsen, som på pingstdagen egde rum, framgår häraf ovedersägligen att Herren genom en särskild handling, utförd af honom sjelf personligen, meddelar dem såsom en Andens förstling en särskild karismatisk begåfning, som skulle fullt förvissa dem om att de af honom blifvit sände och fortfarande voro ämnade till att utföra det uppdrag, han sedan gifver dem [1]).

Men att det icke blott var han sjelf utan också Fadern, som dertill ville sända och utrusta dem, det gifver han tillkänna före himmelsfärden, då han, *Luc. 24: 49*, lofvar att öfver dem sända sin Faders löfte och uppmanar dem att stanna i Jerusalem, tilldess de varda beklädde med kraft af höjden. Först då detta löfte på pingstdagen öfver dem gick i uppfyllelse, erhöllo de all den kraft af höjden, hela den Andens fullhet af gåfvor och krafter, som för dem var behöflig till fullgörandet af deras apostoliska kall, hvarför de också först då begynte utföra detsamma.

Men då apostlarnes förhållande till Herren och deras ställning till den på deras grundval uppbyggda Herrens församling var alldeles enstående, så var ock den utrustning, de genom denna andemeddelelse undfingo, utan någon motsvarighet i den följande kyrkans historia. Omedelbart hade de af Herren sjelf blifvit kallade och ur den stora lärjungahopen utkorade till apostlar. Omedelbart hade de ock af honom blifvit dertill förberedde.

De hade från begynnelsen vandrat med honom, hört hans ord och sett hans frälsningsgerningar. De kunde derför såsom åsyna vitnen på ett sätt, som inga andra, vitna om och förkunna den frälsningens salighet, det eviga lif, som var hos Fadren och för dem blifvit uppenbaradt men som nu för all verlden skulle uppenbaras. Och derför kan icke heller afslutningen på denna förberedelse, hvarken andeutgjutelsen på pingstdagen eller den andemeddelelse, som egde rum derigenom, att Herren blåste på dem eller öfver dem upplyfte sina händer och välsignade dem (Luc. 24: 50), betraktas såsom ordination i samma mening eller blifva förebildande för hvad man sedermera kallar invigningen till det kyrkliga embetet [2]).

---

[1]) Jemför Meyers Kommentar, Zweite Abtheilung, Fünfte Auflage, sid. 655—7.

[2]) Jfr. Fr. Vilh. Andersen, Embede og Ordination, Kjøbenhavn 1880, sid. 44—51.

Detta var, såväl det ena som det andra, en utomordentlig, en gång för alla af Herren sjelf utförd handling, genom hvilken han lade grundvalen till sin kyrka och församling. Han insatte derigenom de pelare, som skulle uppbära hela byggnaden. Han skaffade sig i dem de vise byggmästare, som på den i och af honom sjelf lagde grundvalen skulle icke blott begynna sjelfva byggandet, lägga de första och svåraste grund- och hörn-stenarne, utan äfven uppgöra en ofelbar grundritning, att sedan hela byggnaden derefter kunde fullbordas, såsom Herren sjelf tänkt sig den och genom sin Andes upplysande, nyskapande kraft delgifvit dem densamma.

Men att de icke skulle vara de ende, som i det arbetet skulle deltaga, utan att de fasthellre blott skulle begynna och för fortsättningen med sig förena, till sig upptaga andre, det framgår redan af Luc. 24: 47, der Herren säger att bättring och syndernas förlåtelse skulle i hans namn predikas ibland alla folk, fastän först i Jerusalem. Men ännu tydligare framgår detta af *Matth. 28: 19—20*, der det stora, alla jordens folk och alla kyrkans tider omfattande missionsbudet och ordinationslöftet gifves: gån fördenskull ut och gören alla folk till lärjungar, döpande dem till Fadrens, Sonens och den helige Andens namn, lärande dem att hålla alt det, jag har befalt eder; och se, jag är när eder alla dagar intill verldens ände. Lika vidsträckt och omfattande som budet och befallningen är, lika vidsträckt och innehållsrikt är det löfte, som dermed förenas och som ensamt möjliggör och garanterar uppdragets slutliga fullbordan. Det sträcker sig till och lofvar Herrens närvaros alsmägtiga bistånd åt alt, hvad de såsom hans lärjungar gjorde för att göra folken till hans lärjungar. Men det går icke, såsom missionsbudet och den deri ingående dopets instiftelse, in i några närmare detaljer. Det öfverlemnas åt lärjungarne sjelfve, att deraf göra tillämpning på och hemta tröst och kraft i alla lifvets förhållanden, fastän det tydligen i alldeles särskild mening och i första hand refererar sig till de båda nämnda, i missionsuppdraget ingående handlingarna, döpandet och lärandet.

Och då detta uppdrag till hela den omfattning, i hvilken det här gifves, omöjligt på annat vis kunde fullgöras än derigenom, att apostlarne åt andre öfverlemnade samma uppdrag och på det sätt, som de funno lämpligt, insatte dem till att fortsätta och fullborda, hvad de sjelfve begynt, så gäller tydligen också i samma särskilda mening löftet om Herrens närvaro den akt, genom hvilken ett sådant öfverlemnande och insättande eger rum. Det förtjenar der-

för väl kallas ett ordinationslöfte i den mening, att Herren derigenom lofvar att med sin nådesnärvaro, i sin öfver jord och himmel sig sträckande magt understödja och stadfästa först och främst hvad hans förste lärjungar, men sedan ock hans lärjungar, hans församling i alla tider göra för att till sådant döpande och lärande såväl som till andra, dermed i sammanhang stående kyrkliga embeten insätta och inviga lämpliga personer.

Det löftet sträcker sig sålunda vida längre än det Faderns löfte, som på dem skulle fullbordas i Jerusalem. Det afser icke blott eller icke så mycket den utomordentliga nådesnärvaron och nådesmeddelelsen, hvilken för kyrkans grundläggning behöfdes, som fastmer den ständiga "ordinära" närvaro, hvilken för kyrkans fortfarande uppbyggelse och slutliga fulländning var behöflig och hvilken skulle förmedlas genom de ordinarie nådens medel och den ledning af sanningens Ande, som intill dagarnas ände i allting skulle komma Kristi församling till del.

Och att denna ordinära, medelbara närvaro icke var mindre rik på nåd eller förlänade mindre kraft än Herrens personliga närvaro och den omedelbara andeutgjutelsen, åtminstone under den apostoliska tiden, det framgår utom af mycket annat, som vi här icke kunna inlåta oss på, isynnerhet af de båda märkliga ställena i Pauli bref, *1 Kor. 12: 28* och *Efes. 4: 11—13.* Inom den korintiska församlingen hade en sådan fullhet af Andens gåfvor framträdt, att aposteln kunde tacka sin Gud för, att denna församling framför många andra hade i alla stycken blifvit så rikt lottad. Men denne rikedom hade icke blifvit rätt använd. I stället för att lända till församlingens uppbyggelse, hade han ländt till dess nedrifvande, till ett församlingslifvets sönderslitande genom partibildningar och allehanda kärlekslöshet. Orsaken dertill var dels ett öfverskattande af vissa utomordentliga nådegåfvor på bekostnad af andra, mindre i ögonen fallande men icke desto mindre för församlingens uppbyggelse vida nödvändigare, dels en sjelfförhäfvelse af enskilde, mera begåfvade kristne, hvilka föraktade andre, i deras ögon mindre begåfvade, och ansågo sig hafva rätt till att sätta sig öfver den från aposteln sjelf, åtminstone delvis, härstammande gudstjenst- och församlings-ordningen.

Sedan aposteln derför i det 11:te kapitlet strängt bestraffat detta, visar han i det 12:te kapitlet huru den rika mångfalden af andliga gåfvor icke upphäfde enheten och samhörigheten dem emellan. Vore än gåfvorna mångahanda, så voro de dock alla gifna af den ene, samme Anden för det ena

och samma ändamålet, att de skulle lända församlingen till gagn och en så mycket rikare, allsidigare uppbyggelse. Men skulle detta mål uppnås, så måste nödvändigt alla gåfvor komma till användning och det just en sådan, som aposteln afsett. Ingen annan åtskilnad finge mellan dem göras än den, Anden sjelf gjort, då han så utdelat gåfvorna, så sammanfogat kroppen, att han ofta gifvit den ringare lemmen större kraft och dermed också en centralare plats eller större betydelse för kroppen i sin helhet. De öfrige lemmarne eller i andra afseenden framstående kristne borde då tillerkänna en sådan lem större heder, på samma gång de läto sig angeläget vara att åt honom såväl som åt alla bereda det understöd och utrymme, den plats och det embete, som hans särskilda begåfning och kroppens eller församlingens i sin helhet behof betingade. De borde besinna att, om än kraftverkningarna och embetena voro mångahanda, så var dock Herren densamme, så var det dock samme Gud, som verkade alt i alla.

Och, tillägger aposteln, v. 28, i det han från den korintiska församlingen blickar ut öfver kyrkan i sin helhet, Gud har satt i församlingen först somlige till apostlar, för det andra profeter, för det tredje lärare, sedan kraftverkningar, sedan helbregdagörelsegåfvor, hjelpbevisningar, styrelser, flerehanda tungomål. Såsom det här säges att Gud, Fadren, har insatt i församlingen dessa mångahanda gåfvor och embeten, så heter det i *Efes. 4: 11,* att Herren Kristus, som uppfarit i höjden, på det han skulle uppfylla alt, har ock satt eller gifvit somlige till apostlar, somlige till profeter, somlige till evangelister och somlige till herdar och lärare för de heliges fullkomnande till embetets verk, till Kristi kropps uppbyggelse.

Utan att nu ingå på den svåra, mycket omtvistade frågan, när och hvarigenom dessa gåfvor blifvit gifna eller dessa embeten upprättats, hvarom för öfrigt här ingenting als nämnes, framgår af båda dessa ställen först och främst, att aposteln icke gör någon skilnad mellan de gåfvor, som gifvits af Anden, Kristus och Fadren, eller af Kristus före och efter hans upphöjelse. Lika litet göres någon skilnad mellan de embeten, som af Kristus omedelbart blifvit instiftade och sådana, som af apostlarne, deras ställföreträdare och församlingarna under Andens ledning blifvit upprättade, eller mellan dem, som för Kristi församlings uppbyggelse voro oumbärliga och derför för alla tider beståndande och sådana, som för sin tillkomst hade att tacka mer tillfälliga behof och särskilda, för enstaka församlingar egendomliga omständigheter. Alla voro de af

Gud gifna och den genom dem upprättade och faststälda ordningen borde derför såsom gudomlig respekteras och af alle, enskilde såväl som församlingar, användas efter Guds vilja till Kristi kropps uppbyggelse. Men likväl hade de icke alle fått samma gåfvor och kunde derför icke heller alle till samma tjenst användas. Deras tjenst och embete såväl som ställning i församlingen skulle derför bestämma sig efter gåfvans storhet och beskaffenhet.

Något som vidare framgår af dessa ställen, för att icke tala om att detsamma visar sig ur hela den apostoliska missionshistorien, det är, att Andens gåfvor och kraftverkningar såväl som deraf betingade embeten icke voro mindre eller färre utan snarare vida större och mångfaldigare i de af hednaposteln organiserade församlingarna än i de af de öfrige apostlarne stiftade, ej ens moderförsamlingen i Jerusalem undantagen, som var den omedelbara frukten af Herrens egen verksamhet och den första stora andeutgjutelsen på pingstdagen. Utom mycket annat, som härför kunde anföras, är detta ett bevis för att aposteln Paulus, lika väl som de öfrige af Herren sjelf korade apostlarne, fått erfara uppfyllelsen af det samma löftet, som åt dem blifvit gifvet, och att den utkorelse, kallelse och invigning till apostlaembetet, som han erhållit, varit lika omedelbart gudomlig som de öfriges, då den, såsom han sjelf i inledningen till Galaterbrefvet säger, "icke kommit hvarken från menniskor eller genom någon menniska utan genom Jesus Kristus och Gud Fader".

Lika litet som vi derför kunde betrakta de öfrige apostlarnes välsignande af Herren, då han öfver dem upplyfte sina händer eller blåste på dem och meddelade dem den helige Ande, såsom ordination i egentlig mening, lika litet kunna vi gifva detta namn åt den handpåläggning eller andemeddelelse, som Paulus genom Ananias fick mottaga, *Ap. 9: 17.* Detta så mycket mindre, som den egde rum före hans dop och enligt Herrens egen tillsägelse hade ett helt annat syfte, att nämligen återgifva honom hans syn, som han vid Herrens uppenbarelse på vägen till Damaskus hade förlorat.

De första förebilderna till egentlig ordination.

Snarare skulle vi såsom en sådan ordination eller åtminstone i viss mening för henne förebildande kunna räknaden handpåläggning under fasta och böner, genom hvilken Paulus och Barnabas afskildes för det missionsverk, hvartill de blifvit kallade *(Ap. 13: 2—3).* Onekligen var detta en formlig invigning till ett särskildt embete och för ett särskildt ändamål, såsom det ock uttryckligen säges, att de dertill af den helige Ande utkorades och utsändes. Här förekomma icke blott fasta, bön och handpåläggning utan ock ett profe-

tians ord, en gudstjenstlig handling, under och genom hvilken det nämnda afskiljandet egde rum. Så nämnes det ock uttryckligen, att det var lärarne och profeterne, som både erhöllo Andens tillsägelse eller anvisning och lade händer på de utkorade.

Men då och just derför, att denna handpåläggning med alt, hvad dertill hörde, egde rum i följd af en sådan Andens omedelbara tillsägelse, för ett så utomordentligt och särskildt ändamål, att det sedermera icke i samma mening kan förekomma, torde det vara säkrast och rättast att hänföra också denna handpåläggning till den omedelbart gudomliga och utomordentliga kallelse, som endast kunde komma en apostel till del. Vill man derför fatta den, såsom man till följd af de deri ingående momenten förvisso kan och måste göra, såsom i någon mån förebildande för ordinationen af kyrklige embetsbärare, måste man alltid hålla i sigte detta omedelbart gudomliga och enstaka, som i en följande tid, den historiska utvecklingens eller menskliga förmedlingens tid, icke utan undantagsvis kan förekomma.

En handling, som deremot i egentlig och fullaste mening kan sägas vara för den kyrkliga ordinationen förebildande, är den i *Apg. 6: 6* omtalade invigningen af de sju s. k. diakonerne till det nyupprättade församlingsembetet. Visserligen är det ingalunda en så lätt afgjord sak, som det ofta antages, att säga hvad detta var för ett embete. Så mycket måste emellertid medgifvas, att, om det än icke fullt motsvarade hvad vi senare kalla för diakonembete, än mindre var identiskt med det senare presbyteratet, så var det dock ett kyrkligt embete, som dittils varit såsom alla andra inneslutet i apostolatet och af apostlarne utöfvats, men som nu till följd af församlingens tillväxt och dermed sammanhängande omständigheter kräfde sine särskilde bärare, hvilka skulle vid det dagliga betjenandet af församlingens fattige, sjuke och nödstälde göra alt sådant, som apostlarne icke hunno med eller som förhindrade dem att egna sig åt ordet och bönen. Det fordrades ock vissa qvalifikationer hos dem, som skulle bekläda detsamma. Det ansågs icke vara nog med, att dessa behof och kraf blefvo af apostlarne angifna och af hela församlingen antagna, icke heller att män med erforderliga qvalifikationer utsågos, utan desse skulle framställas för apostlarne och af dem, vederbörligen godkände, särskildt invigas till embetet eller, såsom det heter, anställas för det nämnda behofvet. Denna invigning beskrifves helt enkelt så, att "de framstäldes för apostlarne. Och de bådo

och lade händerna på dem, eller kanske ännu rättare: sedan de bedt, lade de händerna på dem".

Då här ingenting vidare nämnes, efter som vi icke gerna kunna antaga att den Guds ords tillväxt och lärjungarnes förökelse, som i följande versen omtalas, var en omedelbar frukt af invigningen utan fast hellre af andra, dermed i sammanhang stående omständigheter, kunna vi icke här inlåta oss på den allmänna betydelsen och verkan af denna handpåläggning. Blott det vilja vi nämna, att handpåläggning icke var något för denna invigning särskildt utmärkande eller något, som först här förekom. Hon går tvärtom tillbaka till gamla testamentets äldsta dagar och förekommer såväl i det dagliga lifvet vid särskildt högtidliga tillfällen, såsom då en fader välsignar sitt barn, som framför alt i det gudstjenstliga lifvet, vid offer, vid välsignelse och vid allehanda invigningar till någon särskild tjenst eller för något särskildt behof. Så är hon ock i nya testamentets heliga skrifter på ett eller annat sätt förenad med de mest olika handlingar, exempelvis med dop, välsignande, botande af sjukdomar, meddelande af en eller annan Andens gåfva o. s. v.

Men dock framträder hon vid alla dessa tillfällen mera såsom ett plastiskt beledsagande moment, såsom en individualiserande och applicerande tillegnan af det innehåll, som i och genom den i fråga varande handlingen eller bönen och ordet gifves. Här såväl som på flera andra ställen (Apg. 13: 3, 2 Tim. 1: 6), der det är tal om invigning till ett embete, tyckes hon deremot utgöra ett särskildt, sjelfständigt framträdande moment, som eger rum först efter bönen eller vid sidan om den dervid uttalade profetian [1]). Ja, hon intager dervidlag en så framskjuten och dominerande ställning, att hon redan i den apostoliska tiden (1 Tim. 5: 22) och än mer i den efterapostoliska får gifva sitt namn åt det hela, så att ἐπίθεσις χειρῶν eller "impositio manuum" rent af blifver synonymt med ordination.

De första konkreta gestaltningarna af ordinationen.

Vända vi oss då till den närmast följande tiden för att härtill finna någon förklaring i det, som vidare berättas om ordinationen, så finna vi väl icke någon direkt utsaga om, hvarken huru länge "de sju", diakonerne, räckte till att i den jerusalemitiska församlingen ersätta apostlarnes befattning med den dagliga tjenstens kärleksverk eller på hvad sätt de nye ersättningsmän invigdes till sitt embete, som blefvo nödvändige äfven i ordets tjenst, då apost-

[1]) Jfr Meyers Kommentar, Dritte Abtheilung, Vierte Auflage. pag. 152.

larne för missionens fullbordan eller andra angelägenheters skull icke mer eller i tillräckligt antal befunno sig i Jerusalem. Blott så mycket framgår af *Apg. 11: 30*, att, då icke så många år derefter Paulus och Barnabas från församlingen i Antiokia sände en undsättning till moderförsamlingen i Jerusalem och bröderne i Judéen, så var det hvarken apostlarne eller diakonerne, som mottogo denna, utan i stället s. k. "äldste", hvilka derför då helt säkert både med afseende på den dagliga kärlekstjensten och ordets tjenst voro de förnämste i församlingen eller voro hvad man kallat församlingsföreståndare.

Och att de af apostlarne lika väl som diakonerne blifvit till detta embete invigde, ligger i sakens egen natur. Men det var icke blott i Jerusalem, som sådane församlingsföreståndare eller πρεσβύτεροι insattes, utan i hvarje nybildad församling, så snart hon vunnit någon stadga eller af apostlar och missionärer lemnades. Det säges uttryckligen i *Apg. 14: 23* åtminstone om Paulus och Barnabas. Väl är det blott i förbigående som detta omnämnes och väl är det ett mycket omtvistadt ord, som här användes för att beteckna tillsättningen. Men vare sig man fattar χειροτονήσαντες i betydelsen af: välja genom att räcka upp handen eller i allmänhet tillsätta, så är dock obestridligt att apostlarne icke blott ledde valet och tillsättningen utan derpå öfvade det bestämmande och bekräftande afgörandet. Och derifrån ligger det antagandet icke så synnerligen långt borta, att, äfven om χειροτονία icke är detsamma som χειροθεσία, så är det dock valdt med särskild hänsyftning till den handpåläggning, som derpå följde eller dermed stod i sammanhang.

Detta antagande vinner ytterligare bekräftelse, då vi i *Apg. 20: 28* se huru högt aposteln uppskattar den invigning, som vid tillsättningen till embetet kommit presbytererne till del. Fastän han sjelf eller hans medhjelpare helt säkert på öfligt sätt invigt äfven presbytererne i Efesus, uppmanar han dem i sitt afskedstal att, då han nu skildes ifrån dem, "hafva akt på sig sjelfve och på hela hjorden, i hvilken den helige Ande satt dem till biskopar att vårda Guds församling". Det är sålunda icke nog med att de såsom Stefanus och de öfrige diakonerne varit fulle med den helige Ande och af honom blifvit begåfvade med sådan vishet och duglighet för öfrigt, att de kunde anses ämnade och lämplige till ett så vigtigt embete; icke nog med att de såsom Paulus och Barnabas genom Andens tillsägelse eller af hans tillskyndelse och verksamma inflytande kallades dertill. De sattes dertill eller gjordes till tillsyningsmän och herdar af Anden sjelf. Paulus eller hvem det nu varit, som Anden dertill an-

vändt såsom det närmaste redskapet, såsom sin hand och mun, träder nu för apostelns, af ögonblickets vigt skärpta, siareblick så helt i skuggan, att det föreföll honom, som hade de aldrig funnits.

Men ingalunda var detta en blott profetisk hänryckning, som kom honom att se saken annorlunda än hon i verkligheten gestaltade sig, icke heller ett blott poetiskt, hyperboliskt uttrycks-sätt, som personifierar de krafter, hvilka dervid varit verksamma eller öfverhoppar mellanorsakerna, lika litet som skulle det först eller blott i det ögonblicket för aposteln hafva tett sig så. Nej, det var just densamma uppfattningen, han städse haft, som han redan i brefvet till Efes. framhållit, men som han nu i afskedets stund vill för sine älskade underherdar än ytterligare i hela sin kraft framhålla för att derigenom låta dem se hvad han sett och komma dem att desto allvarligare besinna helgden och vigten af det embete, som de af ingen mindre än Anden sjelf fått mottaga. Detta var så mycket nödvändigare, som icke blott ibland dem svåre ulfvar skulle uppträda och söka förderfva hjorden, utan ock af dem sjelfve, som Anden så insatt till herdar, skulle några begynna tala sådant, som förskingrade i st. f. uppbyggde hjorden, då de sökte draga lärjungar efter sig i stället för att föra dem till och behålla dem hos Herren.

Huru magtpåliggande än det embetet var, till hvilket Anden insatt dem, huru djup och rik än den ande- och gåfvoutrustning var, som dervid kommit dem till del, så var hon dock icke större, icke djupare, än att hon genom deras eget förvållande kunde missbrukas och förderfvas samt derigenom bereda förderf icke blott åt dem sjelfve, i deras eget inre, utan i hela deras lif, också åt andre rundt omkring dem. Det var sålunda icke någon "character indelebilis", som de genom Andens insättning i embetet erhållit, så mycket framgår obestridligen ur denna apostelns förmaning och framtidsutsigt. Den var tvärtom sådan, att den för att bibehållas hade behöft och än ytterligare behöfde deras ihogkommelse af att aposteln i tre års tid natt och dag icke låtit af att under tårar förmana hvar och en af dem. Detta dock tydligtvis icke så att förstå, som skulle det varit apostelns förmaning och tårar eller deras egen vaksamhet och åminnelse, som ersatt hvad Anden icke sjelf förmått gifva, eller uppehållit hvad han gifvit, utan så, att Andens gåfva var så stor, embetet så högt och uppgiften så omfattande, att för dess bevarande och fyllande behöfdes både det ena och det andra. Ja, äfven detta alt sammanlagdt räckte icke till. Det erfordrades en ännu högre kraft, en ännu säkrare garanti. Men då denna

fans, kunde och måste aposteln afsluta sin förmaning, såsom han gör, med att hänvisa till denna. Han anbefaller dem såsom sine bröder åt Gud och hans nåds ord, som förmådde både uppbygga dem sjelfve och gifva dem kraft till att uppbygga Guds församling, att i apostelns efterföljd icke blott arbeta på denna uppbyggelse i allmänhet, utan att särskildt åtaga sig de svage, ihogkommande Herrens Jesu ord, som han sjelf sade: saligare är gifva än taga.

I och dermed att han så för förblifvandet i och fullbordandet af deras höga embetes uppgift hänvisar till Guds nåds ord såsom den enda outtömliga källan och säkra garantien, har han indirekt gifvit en antydan om att detta samma Guds nåds ord också var den källa, från hvilken deras embete ledde sitt första ursprung, och än mer den kanal, det medium, Anden använde för det första öfverbringandet af sin nåd, då han insatte dem i embetet.

Ordinationens väsentliga moment, i kardinalställena.

Att detta nya moment, som här blott antydes eller slutledningsvis låter sig hänföra till ordinationen, icke för denna är något blott tillfälligt eller oväsentligt utan fast hellre något mycket väsentligt, ja är bland det mest konstitutiva, då det är frågan om ordination i egentlig mening eller invigning till det heliga prediko- och nådemedels-embetet, det framgår tydligen af det bekanta stället i *1 Tim. 4: 14*, som tillsammans med parallelen i *2 Tim. 1: 6* måste sägas utgöra grund- och kardinalställena för nya testamentets lära om ordinationen. Bland de många och mångahanda förmaningar, aposteln der gifver sin älskade lärjunge angående skötandet af hans heliga kall såsom en evangelii predikare och apostelns ställföreträdare, förekommer äfven denna: "försumma icke den nådegåfva, som är i dig, hvilken gafs dig genom profetia med presbyteriets händers påläggning".

Ordinationens karisma.

Innan vi närmare ingå på betydelsen af denna profetia, som här anföres såsom det närmsta mediet, vilja vi fästa uppmärksamheten på den *karisma,* hvilken uttryckligen nämnes såsom gifven åt Timoteus på ett sådant sätt, att hon ännu fans hos honom, i hans eget inre. Detta ord, *χάρισμα,* är ett både ofta och i olika betydelser förekommande ord, som egentligen betyder: det skänkta eller en genom Guds nåd förlänad gåfva. Dels brukas det i den allmänna betydelsen af: det hos de trogne genom den helige Ande verkade nya andelifvet i allmänhet eller dess begynnande och fortfarande bestånd i och genom rättfärdiggörelsen (Rom. 5: 15). Dels betecknar det en mera särskild, närmare angifven nådegåfva eller hvarje till en kristlig verksamhet meddelad duglighet och skicklighet. Hvad detta är för en gåfva och skicklighet, det

angifves för hvarje gång af det sammanhang, i hvilket hon omnämnes. Då det nu här är fråga om Timotei embetsverksamhet, såsom han i den närmast föregående versen blifvit uppmanad till att egna sig åt föreläsande, förmanande och undervisande, så måste *χάρισμα* beteckna den duglighetens och skicklighetens gåfva, han för detta embetes skötande särskildt behöfde och genom ordinationen erhållit.

Visserligen har man från många håll och på många sätt sökt antingen inskränka eller utvidga detta begrepp, så att man fattat det blott om sjelfva läran eller lärogåfvan eller ock om embetet i allmänhet eller om den i embetet liggande, i och genom embetet gifna rättigheten till att lära (Så Hofman och Otto). Men först och främst måste det här tagas i samma mening som i parallelstället, der det icke als är fråga om undervisning utan om frimodighet och kraft att aflägga ett godt vitnesbörd om Kristus och att fullborda den heliga kallelse, till hvilken Timoteus i likhet med aposteln blifvit kallad. Icke heller kan det fattas såsom en beteckning för embetet sjelft, då det icke på något annat ställe förekommer i denna betydelse, och det dessutom här säges vara i honom (*ἐν σοὶ*), något som ju omöjligt kan sägas om embetet såsom sådant. Med denna närmre bestämning läte väl lättare den af Otto föreslagna modifierade betydelsen af embetsrätt förena sig. Men till det begreppet passar icke den i parallelstället förekommande uppmaningen, att uppväcka eller uppelda densamma. Ty så länge en person har ett embete och icke på något sätt förverkat detta, förblifver också hans embetsrätt oförsvagad; han behöfver icke genom sitt personliga förhållande uppväcka den, då den är oskiljaktigt förenad med embetet och med personen blott så vidt, som han har embetet [1]).

Om vi sålunda med urgerande af *ἐν σοὶ* förblifva vid den af sammanhanget gifna betydelsen: nådegåfva eller skicklighet till utöfvandet af embetets gerning i allmänhet, och påstå att denna efter apostelns uttryckliga ord gafs Timoteus genom ordinationen på ett sätt, som icke tillförene, så att hon i vida fullare och kraftigare mått än förut kom att vara i eller hos honom, så hindrar eller utesluter detta tydligtvis icke i ringaste mån att denna gåfva redan förut eller snarare anlag till och förutsättningar för densamma funnits hos honom, för så vidt som hos honom funnits både naturanlag och ett kristligt lif, en oskrymtad tro, och han från barndomen blifvit undervisad i den heliga

[1]) Jfr Meyers Kommentar, Eilfte Abtheilung, 4:de Aufl. pag. 184—8.

skriften. Vid ett närmare besinnande af den organiskhetens lag, som i Guds rike råder, af huru nära den andra skapelsen sammanhänger med den första, huru Anden meddelar sina gåfvor, uppbygger sitt tempel i anslutning till och på grundvalen af, hvad Fadren förut fått förbereda och Sonen gifva, finna vi det icke blott förklarligt utan rent af nödvändigt, att både Timoteus och alle, som till samma embete skola invigas, måste förut hafva egt både den skicklighet att undervisa och öfriga personliga förutsättningar eller etiska qvalifikationer, som i 1 Tim. 3: 2—7 och andra ställen nämnas.

Så uppmanade ju apostlarne, då det var fråga om att utse medhjelpare åt dem för den dagliga tjensten, att dertill välja sådane, som icke blott hade godt rykte om sig utan också vore fulle med den helige Ande och med visdom. Och dock hade de de utvalde fram för sig, bådo och lade händerna på dem, tydligtvis i det syftet och med den verkan, att de skulle erhålla nya särskilda andegåfvor eller att de redan befintliga skulle helgas åt och vidare lämpas på det nya uppdrag och embete, som blifvit dem ålagda. På samma sätt hade tydligen äfven Barnabas och Paulus långt förut blifvit uppfylde med den helige Ande, då de på Andens tillsägelse dock skulle afskiljas och ytterligare särskildt utrustas för det verk, hvartill han kallat dem. Och gälde detta om diakonerne, behöfdes det för apostlarne, så behöfdes det naturligtvis ännu vida mer för Timoteus och för alle, som skola inträda i det lika vigtiga men för dem ännu svårare prediko- eller nådemedels- och kyrkostyrelse-embetet. Och oafsedt hvad som då behöfdes eller ännu behöfves, står det här med uttryckliga ord sagdt, att Timoteus vid ordinationen erhöll en sådan nådegåfva.

Hvaruti denna gåfva bestod eller huru hon var beskaffad, angifves väl icke närmare på detta ställe. Blott så mycket framgår af sjelfva förmaningen att icke försumma den, att hon kunde försummas, att det sålunda berodde på Timoteus sjelf eller på hans förhållande i allmänhet, som mottagit gåfvan, huruvida hon kom till sin fulla utveckling och dermed sammanhängande gagn. Det var sålunda långt ifrån nog med att han fått mottaga henne, så att hon fans hos honom. Han måste också troget och flitigt använda henne till det ändamål, hvarför hon blifvit honom gifven. Då Paulus skref sitt första bref till Timoteus, hade visserligen ingen särskild anledning från denne senares sida gifvits till framställande af denna förmaning annorlunda än på det sätt, som en sådan kan sägas ligga hos hvarje menniska, äfven en pånyttfödd och högt betrodd Guds tjenare, i den synd, som låder vid honom och gör honom trög eller lik-

giltig för det värf, hvartill han blifvit kallad och utrustad. Något tadel eller någon tillrättavisning ligger sålunda icke i denna förmaning, som i stället afser att förebygga hvarje fara för och behof af en sådan.

Då Paulus deremot skrifver sitt andra bref till Timoteus, tyckes denne hafva gjort sig skyldig till en uraktlåtenhet, som väl förtjenade och behöfde en tillrättavisning eller åtminstone kraftigare påminnelse om hans pligt. Sedan aposteln gifvit uttryck åt sin längtan efter att personligen få sammanträffa med honom och med tacksam glädje erinrat om den oskrymtade tro, som helt visst ännu fans hos honom, sådan den funnits hos hans moder och mormoder, tillägger han nämligen: "för denna orsaks skull påminner jag dig att upplifva den Guds nådegåfva, som är i dig genom mina händers påläggning". Trots den olikhet, som mellan detta ställe och det förut betraktade finnes, och till hvilken vi senare skola återkomma, kan det icke gerna med några giltiga skäl bestridas, att det på båda ställena är fråga om samme ordinationsakt och följaktligen äfven om samma gåfva i det stora hela, fastän det här närmast gäller en annan sida utaf densamma.

Såsom motiverande grund för sin förmaning anför aposteln att Gud icke har gifvit oss försagdhetens ande utan kraftens och kärlekens och tuktens. Deraf kunna vi förstå att i den gåfva, som Timoteus undfått och som ännu fans hos honom, fastän hon behöfde åter upplifvas, innefattats äfven en sådan frimodighet och kraft, en sådan kärlekens ifver i och till den embetsverksamhet, till hvilken han invigts. Och det ligger i öppen dager, att, ifall en sådan frimodighet till och ifver i embetets gerning icke finnas eller gifvas, så är det icke mycket med eller blifver det åtminstone snart icke mycket med dugligheten och skickligheten till embetet, framför alt icke vid ett sådant embete, som det här är fråga om, af en så alt igenom personlig art. Lika litet som en menniska sjelf kan gifva sig eller förskaffa sig den egentliga skickligheten och dugligheten, lika litet kan hon sjelf förvärfva sig denna ifver och frimodighet. Den ena är lika mycket som den andra en Guds nådeskänk. Aposteln har derför också här uttryckligen tillagt att det är Guds nådegåfva. Men det fortfarande egandet af denna frimodighet, det ständiga upplifvandet af detta mod och denna ifver kan tydligtvis icke ega rum utan menniskans eget åtgörande och allvarliga bemödande. Det synes, säger Bengel, som hade Timoteus under apostelns långa frånvaro blifvit något slapp och efterlåten (ty äfven de bäste behöfva ett pådrifvande), åtminstone sporras han här till större och driftigare

verksamhet [1]). Vare sig det, såsom Bengel antager, blott varit apostelns frånvaro, som framkallat en sådan slapphet, eller det var Pauli lidande och utsigten att såsom apostelns efterföljare få dela hans lott, blifva förföljd och fängslad för evangelium, hvilka försvagat hans frimodighet och kommit hans föregående ifver att svalna, (så Meyer); alt nog, den Guds nådegåfva, som ännu fans hos honom, behöfde upplifvas eller uppeldas, om hon skulle blifva honom och Guds församling till något gagn.

Detta uttryck, "ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα", är i högsta grad beaktansvärdt. Det gifver oss i sin pregnans en klarare upplysning om gåfvans beskaffenhet än långa beskrifningar. Det visar att denna gåfva, som i ordinationen gifvits, kunde finnas hos den, som mottagit densamma, utan att dess befintlighet märktes, alldeles på samma sätt som i ett skenbart utslocknadt kol eller under en stor och tjock askhög ännu en gnista kan finnas, som ligger der och glöder lång tid, efter det menniskor trodde henne vara helt utslocknad. Denna gnista kan blott då flamma upp till låga eller åter blifva synlig och märkbar, om en stark, utifrån kommande flägt eller en blåsbälg åter blåser bort askan och upptänder eller åter till lif uppväcker den eld, som i gnistan finnes och som genom förkolnandet eller till följd af askan varit så godt som död och förr eller senare, utan flägtens eller blåsbälgens mellankomst, måst helt utslockna.

Kunde nu detta hända med en Timoteus, var den gåfva, som i honom fans till följd af ordinationen, sådan, att hon behöfde ett dylikt uppväckande och upplifvande för att kunna utveckla sin egen inneboende kraft och blifva fullt verksam och uppenbar, så ligger det i öppen dager, hvilka konseqvenser häraf måste följa med afseende på den gåfva, som senare i den kyrkliga ordinationen i allmänhet meddelas. Ifall vi, såsom blott alt för ofta händer, hos många af desse kyrklige embetsbärare icke mycket eller icke als något förmärka af en sådan Andens eld och gåfva, böra vi väl taga oss till vara för att deraf sluta, att en sådan icke finnes eller en gång blifvit dem gifven. Hon ligger kanske endast förkolnad och behöfver blott ett trons och kärlekens uppeldande för att bevisa sig fullt verksam.

Denna karisma meddelas genom profetian, o. Guds ord.

Då vi nu sett hvad det var för en gåfva, som hos Timoteus fans, och huru beskaffad hon var, åligger det oss närmast att tillse, *huru och hvarigenom denna gåfva i ordinationen meddelades* Derom heter det på det första stäl-

[1]) Gnomon, öfvers. af Ternström, II. sid. 935.

let: "genom profetia med presbyteriets händers påläggning", och på det andra, mera summariskt, blott: "genom mina händers påläggning". Så godt som allmän är den meningen, att här är fråga om samma handling på båda ställena. Man har derför på olika sätt sökt förklara eller komma från den differens, som onekligen finnes, ity att på det ena stället gåfvan säges vara gifven genom profetian (med handpåläggning) och på det andra genom handpåläggning.

Det vanligaste sättet är att man fattar διὰ προφητείας i betydelsen af: för profetians skull, såsom den der gifvit anledning till att Timoteus blifvit ordinerad, och sedan låter gåfvan på det ena stället som på det andra förmedlas genom handpåläggningen. Man har då ofta, såsom Hofman [1]), antagit att detta profetians ord skulle hafva hänvisat på Timoteus, såsom den der borde insättas till apostelns medhjelpare ungefär på samma sätt, som (Apg. 13: 2) aposteln sjelf jemte Barnabas på Andens omedelbara tillsägelse genom profeterne afskildes till missionstjensten. Och det låter sig icke förneka, att man på det sättet lätt nog kommer från hvarje svårighet med den nämnda differensen, på samme gång som Timotei ordination genom en sådan tolkning ryckes upp i jemnbredd med aposteln Pauli till en Andens, så att säga, omedelbara utkorelse.

Men först och främst vore det en mycket tvifvelaktig fördel, som dessutom ej låter sig fasthållas. Och vidare måste ett sådant sätt att lösa differensen betraktas såsom en yttersta nödfallsutväg, hvilken först får tillgripas, då andra visat sig vara omöjliga. Men det är något, som långt ifrån här kan sägas vara fallet. Tvärtom faller just genom denna differens i uttryckssättet nytt ljus öfver ordinationen, ifall hon får säga alt, hvad aposteln dermed säger och som tydligen ligger i orden.

Då samma preposition, διὰ, på båda ställena användes såsom styrande samma kasus af olika ord, bör den tydligtvis på båda ställena fattas i samma mening, och det, såvidt det annars är möjligt, i sin vanliga, oförsvagade betydelse af: genom, såsom förmedlande och kauserande. Men då nu på det ena stället blott handpåläggningen nämnes såsom "pars pro toto" förmedlande och på det andra, såsom mera koncist och detaljeradt, profetian framställes såsom närmast kauserande och handpåläggningen mera såsom en beledsagande eller i andra hand förmedlande, så tyckes häraf framgå att båda visserligen äro för-

---

[1]) Der Schriftbeweis, Zweite Hälfte, Zweite Abth. s. 256.

medlande och vid ordinationen förekommit men att profetian der intager en mera primär eller, om man så vill, mera central plats och derför har en mer konstitutiv betydelse, under det att handpåläggningens plats och betydelse är mera sekundär och konsekutiv. Profetian såsom det omedelbara Guds ord eller det egentliga nådemedlet är den källa eller kanal, ur och genom hvilken nådegåfvan flödar fram, då hon från den helige Andes lika outtömliga som outgrundliga nådesdjup utgjutes öfver och meddelas åt ordinanden. Det är profetian, som konstituerar nådegåfvan till en ordinationsgåfva eller förlänar henne den karakter, som skiljer henne från alla andra nådegåfvor. Handpåläggningen är sedan en omedelbar följd af profetian och förmedlar den genom profetian framsprungna gåfvan åt den person, som är i fråga att ordineras. Hon lägger denna gåfva på ordinanden, så att hon kan blifva hans egen personliga tillhörighet.

Detta antagande vinner ytterligare bekräftelse vid ett närmare skärskådande af båda deras natur och väsen. Visserligen nämnes här på båda dessa ställen ingenting vidare om hvarken handpåläggningen eller profetian. Men låta vi dessa båda ställen, såsom tillbörligt är, belysas af andra skriftens ord, der det tydligare talas om endera, kunna vi åtminstone få någon närmare upplysning om deras innehåll och betydelse. Ett sådant ställe är *1 Tim. 1: 18*, der aposteln så säger: "detta bud anbefaller jag åt dig, min son Timoteus, enligt de föregående profetiorna öfver dig, att du strider den goda striden enligt dem (eller inom deras skrankor, så att du icke öfverskrider dem)". Af de utan jemförelse fleste uttolkare antages det såsom obestridligt, att aposteln med dessa profetior menar dem, som vid Timotei ordination förekommo.

Häraf framgår att denna profetia, som i 4 kapitlet vid ordinationen nämnes, ingalunda var något blott tillfälligt, som blott för det särskilda fallet eller blott för Timoteus sjelf och hans personliga förhållande hade sin stora betydelse, icke heller en profetia i detta ords inskränkta betydelse af förutsägelse eller den Andens utomordentliga nådegåfva, som bestod i förmåga att skåda in i Guds annars fördolda djupheter och med hänryckt sinne deröfver förkunna antingen särskilda Guds rådslut eller allmänna Guds rikes sanningar. Tvärtom var denna profetia något så väsentligt och för Timotei hela embetsverksamhet så betydelsefullt, att han endast genom att förblifva inom dess skrankor, endast genom att i öppet hjerta mottaga och med outtröttlig trohet begagna sig af och fullt realisera dess innehåll kunde genomkämpa den strid

eller fylla det värf, som hans embete och ställning ålade honom. Bland de många fiender och svårigheter, han här hade att bekämpa och genomkämpa, föranledes man särskildt af 3:dje versen att tänka på de många *ἑτεροδιδασκαλοῦντες*, som just varit anledning till att Paulus bjudit Timoteus stanna qvar i Efesus. Detta så mycket mer, om vi, såsom Wiesinger och Meyer antaga, i 18 versen hafva en om icke formel, så materiel eftersats till den i 3:dje versen begynte, anakolutiske försatsen. Men i hvilketdera fallet som helst, kunde den profetia, som skulle blifva en skranka, sporre och stöd, icke gerna vara något annat än ett Guds ord, som visserligen i första hand talade om den höga uppgift, Herren satt för honom och den rika välsignelse, han ville gifva genom embetet, men sedan ock om de högheliga förpligtelser, detta samma embete ålade.

Huruvida detta var något ordagrant citat ur Herrens egna ord, genom den lefvande traditionen fortplantadt, eller det af profetians Ande då för första gången lades på profeternes läppar, är visserligen icke heller på detta ställe sagdt och vore för oss blott af underordnad betydelse att veta. Icke heller säges det väl uttryckligen på det först betraktade stället, 1 Tim. 4: 14, af hvem denna profetia uttalades. Till följd af sjelfva det begagnade ordet och den mening, i hvilken man tagit detsamma, har man oftast antagit att det uttalats af några vid tillfället närvarande, egentlige s. k. profeter, af hvilka det, som bekant, i den första kristna församlingen fans ett icke så litet antal. Men äfven om det icke går an att, såsom Bengel [1]), hänföra genitiven *πρεσβυτερίου* blott till *προφητείας* och icke till *ἐπιθέσεως χειρῶν*, bredvid hvilken han står och till hvilken han onekligen närmast hör, så är det dock mera sannolikt, att genitiven hör till båda orden och att profetian följaktligen uttalades af samme män, som verkstälde handpåläggningen, presbytererne. Och för så vidt annars den uppfattning, vi ofvan sökt göra gällande af profetian, är den rigtiga, blifver detta antagande det enda möjliga, då profetian icke var något för ordinationen tillfälligt och såsom sådant oberäkneligt utan grundläggande och väsentligt.

Detta utesluter naturligtvis icke att en eller flere medlemmar af det presbyterkollegium, det här är fråga om, kunnat vara begåfvade med profetians gåfva eller varit profeter i detta ords specifika mening. Tvärtom är detta så mycket antagligare, om den gammalkyrkliga traditionens påstående är rigtigt, att det varit i Efesus, som Timoteus blifvit ordinerad, och det sålunda varit

---

[1]) O. o. a. II afd:s 925 sida.

det efesinska presbyterkollegiet, som vid handpåläggningen fungerat, om hvilket aposteln, såsom vi ofvan sett, sagt att det af Anden sjelf var insatt i sitt embete.

I alla fall räknar Paulus sig sjelf med till detta presbyterium och intager, såsom naturligt var, en så dominerande och öfverordnad plats, att den nådegåfva, som här säges vara gifven med presbyteriets handpåläggning, på det andra stället, 2 Tim. 1: 6, härledes ur hans egen handpåläggning. Det kunde derför icke annat vara än att, då profetians och profeternes andar i allmänhet äro profeterne underdånige (1 Kor. 14: 32), också denna profetia kom att röna inflytande af aposteln, som icke blott var den förnämste bland desse utan stod öfver dem alle. Detta tydligtvis dock icke så att förstå, som skulle profetians innehåll blifva ett annat eller profetian rätta sig efter menniskovilja, utan så, att det af Guds helige Ande gifna innehållet rättade sig efter och lämpades på det särskilda ändamål, som aposteln med ordinationen afsett, att Timoteus icke blott insattes i det embete, som aposteln här funnit behöfligt, utan ock erhöll den särskilda gåfva, den vägledning, tröst och uppmuntran, som han för det embetets skötande behöfde.

Handpåläggningens betydelse.

Det återstår oss nu att något närmare tillse, *hvilken betydelse som tillkommer det andra förmedlande momentet i ordinationen, handpåläggningen.* Vi ha förut antydt att hon icke är något blott för ordinationen såsom sådan egendomligt utan vid flera andra tillfällen förekommer och att hon här visserligen framträder såsom ett så sjelfständigt moment, att hon kunnat gifva hela ordinationshandlingen sitt namn, men dock i förhållande till profetian eller Guds ord är af en mera sekundär och konsekutiv art. Skola vi derför kunna för oss klargöra handpåläggningens egendomliga betydelse i och för ordinationen, kunna vi icke blifva stående vid en betraktelse blott af de nytestamentliga ställen, der ordinationen omtalas eller en handpåläggning förekommer.

Vi finna i hela nya testamentet icke ett enda ställe, der det uttryckligen säges, än mindre gifves någon befallning om att embetet genom handpåläggning skall öfverlemnas åt någon eller att i ordinationen en sådan handling skall ingå. Hvarken Herren sjelf eller hans apostlar yttra derom ett enda ord, lika litet som Herren sjelf öfverlemnade apostlaembetet åt apostlarne genom någon sådan handpåläggning hvarken vid det första förberedande utsändandet eller vid den sista afslutande välsignelsen och andemeddelelsen. Men så snart apostlarne skola inviga "de sju" till den dagliga tjensten eller några andre till

sine efterträdare och medhjelpare i ordets tjenst, så sker det alltid under bön och händers påläggning. Och denna apostoliska praxis utbildar sig redan under den första delen af det apostoliska tidehvarfvet till en så allmän sedvänja och fast ordning, att kyrkan sedan dess aldrig tänkt sig, än mindre utfört någon ordination utan handpåläggning och snart nog på många sätt och ställen så godt som identifierade handpåläggningen med ordinationen sjelf. Detta tyder på att handpåläggningen icke blott särskildt väl måtte lämpa sig till att gifva uttryck åt och förmedla det, som derigenom skall förmedlas, utan ock genom den förberedande gammaltestamentliga frälsningsekonomien så ingått i det allmänna medvetandet, att det liksom föll af sig sjelf, att dertill intet annat kunde användas.

Vända vi oss då till den gammaltestamentlige urkunden, finna vi att der handpåläggning förekommer vid flera olika tillfällen, för så olika ändamål och med så olika betydelse, att vid första påseendet knappast någon enhetlig betydelse eller för alla gemensam och allmän grundtanke derur låter härleda sig. Dock låta de alla sammanföra sig till tre skilda grupper, hvilka med all sin olikhet likväl hafva så mycket gemensamt, att det tydligt framträder och derigenom erhåller en så mycket klarare och mångsidigare belysning.

Till första gruppen måste då hänföras alla sådana ställen, der välsignelse uttalas eller någon annan, särskildt nämnd gåfva meddelas under och genom handpåläggningen, såsom 1 Mos. 48: 14, 3 Mos. 9: 22—23, 4 Mos. 6: 23—27, 2 Kon. 4: 34. Det är der fråga om att meddela välsignelsen åt folket i sin helhet eller på ett mera individuelt sätt tillegna en enskild den gåfva och plats, honom enligt Guds vilja tillkommer. Men i hvilketdera fallet som helst, är det något, som icke blott med Guds vilja är öfverensstämmande utan som den välsignande antingen redan eger, såsom af Gud förut meddeladt, eller också genom bönen nedkallar och mottager. Bön och förbön, grundad på Herrens löfte, eller redan mottagen välsignelse och bönhörelse äro sålunda den nödvändiga förutsättningen för handpåläggning af denna art. Men der denna förutsättning finnes, der är handpåläggningen den naturliga, för att icke säga naturnödvändiga åtbörd, som bättre än någon annan handling förmår gifva tydligt uttryck åt och påtaglig förvissning om att bönhörelse gifves, välsignelsen och gåfvan meddelas åt och läggas på den, som derför är objekt. Handpåläggningen är, såsom man sagt, ”välsignelse och förbön i kroppslig” eller förkroppsligad gestalt.

En helt annan betydelse har handpåläggningen på alla de ställen, som måste hänföras till den andra gruppen, der den offrande lägger sin hand på det djurs hufvud, som är ämnadt till offer. Detta eger rum, såväl då det är fråga om syndoffer (2 Mos. 29: 10 f.; 3 Mos. 4: 4; 15: 24; 29: 33; 3 Mos. 16: 21 f), som om bränneoffer (3 Mos. 1: 4) och tackoffer (3 Mos. 3: 2). Visserligen äro meningarna mycket delade om, huru denna handpåläggning vid offren skall uppfattas, huru mycket som deri skall inläggas. Men de fleste ena sig derom, att genom handpåläggningen djuret på något vis sättes i stånd till att träda i den offrandes ställe antingen till försoning af hans skuld eller till uttryck af hans tacksamhet [1]). Det är ock något, som obestridligen framgår af 3 Mos. 16: 22, der just såsom åsyftad verkan af den med syndabekännelse förbundna handpåläggningen uttalas att bocken skall på sig bära hela syndaskulden, och af 3 Mos. 1: 4, der det på samma sätt såsom en följd af handpåläggningen anföres, att det varder tacknämligt och försonar honom, som såsom offrande lägger handen på offerdjurets hufvud. På ett ideelt sätt utrustar han djuret, så att det för ett bestämdt, tänkt eller uttaladt, ändamål kan träda i hans ställe. Och emedan Gud sjelf anordnat sådant offer och genom sitt eget ord föreskrifvit sådan handpåläggning, rättar sig också dess verkan efter dens intention, som verkställer handpåläggningen, så att, då djuret offras och dess rök uppstiger i synd- bränne- eller tack-offer, Gudi till en söt lukt, så blifver också den offrandes synd förlåten, hans personlighet och tacksamhet af Gud mottagna, såsom hade de sjelfva offrats åt honom.

Till samma grupp eller åtminstone med den närmast beslägtad måste levitinvigningen räknas (4 Mos. 8: 10). Ty då församlingen eller samtlige Israeliterne lägga sina händer på leviterne, så sker det, på det att de genom denna handpåläggning skola göras till ett offer för hela det israelitiska folket. Såsom ställföreträdare för alle de andre, blifva de af Gud antagne och skola såsom sådane i all sin tjenst framträda såsom medlande mellan folket och Gud. För så vidt det är en invigning till ett embete, står emellertid denna handpåläggning på gränsen till och förmedlar öfvergången till den tredje gruppen.

Det är der fråga om invigningen till ett särskildt embete (4 Mos. 27: 18, 5 Mos. 34: 9). Då Josua skall öfvertaga ledningen af Israels barn och insättas till Mose efterträdare, sker det på Herrens befallning genom handpå-

---

[1]) Jfr v. Zezschwitz: System der Katechetik, I: 650.

läggning. Det är då icke nog med att derigenom samma embete varder honom gifvet, som Moses haft. Det tilläggés uttryckligen, att derjemte gafs honom Mose härlighet, till följd hvaraf hela menigheten af Israels barn skulle vara honom lydig, samt att han uppfyldes af vishetens ande, så att han både förstod befalla, hvad som var rätt, och i öfrigt kunde uträtta, hvad embetet af honom kräfde. Och såsom skäl dertill angifves att det var efter Guds eget uppdrag, på hans särskilda befallning, i och genom Herrens ord, som Moses lade händerna på honom.

Söka vi nu framhålla den grundtanke, som är gemensam för dessa olika slag af handpåläggning, så torde det vara den, att dermed först och främst personen i fråga, som förrättar handpåläggningen, gifver till känna och fullbordar sin intention, att på något sätt från andre utmärka och för ett särskildt ändamål bestämma den, som blifver objekt för handpåläggningen, samt att, der detta ändamål är med Guds vilja öfverensstämmande, på hans löfte eller uppdrag grundadt, och i öfrigt nödiga förutsättningar finnas, der meddelas också den gåfva, der fylles det löfte och uppnås det ändamål, som med handpåläggningen afsågs och i Guds ord och vilja innehölls. Många och olika kunna dessa förutsättningar vara, som vid olika tillfällen, för olika ändamål måste vara för handen och såsom sådana föregå handpåläggningen. Men der de äro till finnandes och handpåläggningen med angifna, fullt medvetna och öppet uttalade intention eger rum, der är det ett gifvet tecken till att handlingen anses afslutad och intentionen fullbordad.

Häraf förstå vi då också lätteligen hvarför handpåläggningen, såsom det afslutande och fullbordande momentet vid ordinationen, kunnat gifva hela handlingen sitt namn; detta så mycket mer, som vid invigningar till embetet i gamla testamentet och vid vigningar i allmänhet blott handpåläggningen förekommit, då den gudomliga befallningen och uppdraget gått förut. Men å andra sidan framgår också häraf helt tydligt, hvad vi menade med och huru befogadt det var, att kalla handpåläggningen en handling af blott sekundär och konsekutiv art. Det är icke handpåläggningen, som primo momento, än mindre ensam eller i och för sig, såsom katolska kyrkan håller före, meddelar den för embetet nödiga nådegåfvan eller konstituerar embetet, utan det är profetian eller Guds ord och Kristi löfte, att, lika visst som han vill att ett nådemedelsembete skall finnas till och gifvit sin församling uppdrag att derom

föranstalta, lika visst skall han också meddela de derför erforderliga gåfvorna och krafterna.

Bönens betydelse såsom ett i ordinationen ingående moment.

Af de tre moment, vi hittils funnit ingå i ordinationen, är sålunda Guds ord eller Kristi löfte det mest centrala och för ordinationen konstituerande momentet, det som både föranleder och sätter aposteln såväl som Kristi församling i sin helhet i stånd till att företaga någon ordination eller genom ordinationen åt någon öfverlemna embetet. Dernäst kommer *bönen*, såsom det mellan Guds ord och handpåläggningen förmedlande momentet. Hon är för handpåläggningen en lika nödvändig förutsättning, som hon af Guds ord är en gifven följd. Bönen, såsom ingående i ordinationen, är nämligen icke blott uttryck för att man ställer sig på Guds ords faste grund och vill rätta sig efter dess tillsägelser utan ock genom honom väntar uppfyllelsen af dess löften, så att man både nedkallar och öppnar sitt hjerta för, ja ur Guds nådeshand mottager den gåfva eller kraft, som i löftet innehålles och som sätter en i stånd till att rätt fullgöra Guds ords uppdrag. Genom handpåläggningen appliceras och öfverflyttas så detta genom Guds ord gifna och genom bönen mottagna innehåll på den, som derför blifver objekt.

Subjektiva förutsättningar hos ordinanden.

Men innan handpåläggningen, såsom det afslutande momentet, applicerar hela detta rika innehåll på den enskilde ordinanden, måste denne tydligtvis förut hafva visat sig ega de *förutsättningar, som för dess mottagande erfordras.* Dertill hör icke blott att, såsom Timoteus, "från barndomen hafva kunnat den heliga skrift eller genom denna hafva blifvit undervisad till salighet och hafva kommit till en oskrymtad tro", som vunnit stadga i hjerta och lif (2 Tim. 1: 5, 3: 15), utan ock egandet af sådana personliga, intellektuelt-etiska qvalifikationer och öfriga, rent naturliga relationer, hvilka af en sådan tro kunna göras fruktbringande för och tagas i tjenst af det embete, som genom ordinationen gifves (1 Tim. 3: 2—7, Tit. 1: 6—9.). Detta alt är något, som före ordinationen måste vara ådagalagdt. Men under densamma måste ordinanden icke blott genom egen bön öppna sitt hjerta och på sig tillämpa de löften och den välsignelse, som i instiftelse- och ordinationsordet i allmänhet innehållas, utan ock på något sätt gifva till känna att han detta gör, att han är villig både att åtaga sig embetet och ikläda sig de förpligtelser, som embetet ålägga honom. Detta är något, som faller så af sig sjelft, att aposteln icke på något af de anförda ställena derom nämner något, detta så mycket mindre som han långt ifrån afsåg att der gifva några detaljerade bestämmelser öfver alt, hvad

vid ordinationen borde förekomma, utan blott framhåller sådana moment, af hvilka han ville göra någon särskild tillämpning och användning.

Det är denna omständighet, som lemnar förklaringen till den förut något berörda differensen, att aposteln på det ena stället blott nämner sin egen handpåläggning såsom förmedlande och på det andra stället presbyteriets. I 2 Tim., der han mera talar om sitt rent personliga förhållande till Timoteus och särskildt (8 v.) vill uppfordra denne att låta den hos honom befintliga gåfvan blifva verksam för aposteln sjelf, [1]) framhåller han derför att det är genom apostelns egen handpåläggning, han erhållit densamma. I det första brefvet deremot, det egentliga pastoralbrefvet, der det är fråga om pastorala åligganden i allmänhet och särskildt om det kyrkliga presbyter- och biskops-embetets höga uppgift och "goda verk", der framhåller han också derför att det är genom presbyteriets handpåläggning, som denna samma gåfva blifvit åt Timoteus gifven.

Ordinandens tro och trosbekännelse.

Men just derför talar han ock på ett ställe om en Timotei bekännelse, som vi icke kunna underlåta att anföra såsom antingen tillhörande ordinationen eller åtminstone förebildande för den bekännelse, som der måste förekomma. Det är *1 Tim. 6: 12*, der han gifver denna förmaning: "Kämpa trons goda kamp, till hvilken du ock kallad är och bekänt hafver den goda bekännelsen inför många vitnen". Hvad som här är oomtvistadt och säkert, det är att aposteln syftar på ett bestämdt, högtidligare tillfälle i Timotei lif, då han inför många vitnen aflade den goda eller sköna bekännelse, som svarade emot och nödvändigt måste höra till den härliga kallelse, som till honom utgått, att kämpa trons goda kamp. Väl ligger det kanske närmast, att här (med Chrysostomus, Bengel, Meyer m. fl.) tänka på den bekännelse, som egde rum vid dopet och som för alla trogna var gemensam, efter som i detta sammanhang icke särskildt talas om Timotei kallelse till eller invigning i embetet och den särskilda kamp, han derigenom infördes i. Men då det lika litet säges, att det var vid dopet som vid ordinationen, och då Paulus redan i första kapitlet och sedan genomgående i hela brefvet betraktar och uppmanar Timoteus att bruka sig såsom en god Jesu Kristi stridsman i den kamp, der han genom sitt embete blifvit ställd i främsta ledet samt fått vida svårare och flere fiender att bekämpa, är det ingenting, som hindrar utan fast hellre vida mer, som talar för att, såsom också de fleste uttolkare göra, fatta detta om den *bekännelse, han vid sin ordination aflade.* (Jfr äfven *2 Tim. 2: 2.*)

---

[1]) Meyer, Kommentar, Eilfte Abtheilung, Vierte Auflage, sid. 253.

I hvilketdera fallet som helst, var det en bekännelse, som af aposteln karakteriserades såsom den goda eller sköna bekännelsen, emedan hon fullt motsvarade det ändamål, hvarför hon aflades. Det var icke nog med att hon vid det tillfälle, hon aflades, vitnade om att Timoteus då var villig att hörsamma kallelsen, att hon gaf uttryck åt den oskrymtade tro, den vissa tillförsigt och det allvarliga uppsåt, som då bodde i hans hjerta, att åt den nya kallelsen egna alla krafter. Hon var på samma gång ett för all framtid bärande stöd, ett för hela hans lif bindande löfte, som ständigt påminde honom om och sporrade honom till fortfarande samma trohet. Hon kunde och skulle, äfven då trostillförsigten begynte vackla eller försvagades af oförutsedda, mötande svårigheter, äfven då försagdhet och klenmod trängde sig in på honom, med sitt sköna, uppmuntrande vitnesbörd ånyo intala honom frimodighet och hopp, samt upptända den Guds nådegåfva, som ännu fans hos honom, till densamma nitälskans glöd och kärlekens eld, som en gång framkallat och gifvit sig uttryck i densamma.

Och det var icke blott bekännelsen sjelf, som åt Timoteus skulle gifva ett sådant stöd och en sådan kraft. Äfven de många vitnen, som dervid varit närvarande, skulle i sin mån bidraga dertill. Och detta icke blott så, att de vid det i fråga varande tillfället med sitt hjertas lifliga deltagande följde honom, utan äfven så, att de fortfarande med sina böner understödde honom och, närhelst de kommo för hans tankar och ögon, kunde påminna honom om, hvad de en gång bevitnat och måste vitna emot honom, om han icke hölle fast vid sin inför dem uttalade bekännelse.

Men hade bekännelsen en sådan bärande kraft och vidt omfattande betydelse, så förstå vi också hvarför hon vid ordinationen måste förekomma och hvarför hon af aposteln här omnämnes, då han ville göra sin uppmaning rätt kraftig och inträngande. Timoteus ställes här, så väl som vid sin ordination, icke blott fram inför Guds eget ansigte, sådant det i och genom hans ord framlyser, icke heller blott fram för Paulus, Herrens apostel och presbytererne, som på honom lägga sina händer, utan ock fram för de många vitnena, fram för hela församlingen, som icke blott i det högtidliga ögonblicket ser hans åtagande och hör hans bön utan följer honom derifrån ut i hans kallelses hvardagliga värf, möter honom i hans lifs mest olika förhållanden och sjelf skall i sine enskilde medlemmar blifva vitne till och föremål för den herdatrohet

och omvårdnad, han i de mest kritiska lägen skall ådagalägga. Om något, så bör väl detta alt verka både väckande, upplyftande och bevarande.

Lätt nog inses det att, om icke en sådan bekännelse finge något uttryck i ordinationen, skulle ett mycket väsentligt moment, det subjektiva, der saknas. Man hade då ingen garanti eller, derest det motsvarande sinnelaget, tron, villigheten och uppsåtet, icke heller funnes, ens någon möjlighet för att den genom Guds ord, bön och handpåläggning gifna kraften och välsignelsen kunde varda mottagna. Det funnes ju då ingen hand, som kunde mottaga eller hålla qvar, hvad som gåfves. Hjertat vore tillslutet och dermed en fallucka eller tillriglad bom skjuten för, som måste tillstoppa äfven den största nådesström, göra det alsmägtigaste Guds ord och den kraftigaste förbön eller handpåläggning overksamma. På en medvetet lefvande och fri personlighet kan aldrig någon subjektiv verkan ega rum ex opere operato utan att på något sätt förmedlas af hans eget medvetande, utan att i sista hand bestämmas af subjektet sjelft.

Ordinators uppgift.

Det skulle derför vara icke blott en brist utan ett svårt försyndande mot Herren, ifall icke vid hvarje ordination, der Guds nåds ord och kraft genom bön och handpåläggning meddelas, en sådan bekännelse förekomme eller ett sådant allvarligt uppsåt och inre sjelfbestämmelse ens hos ordinanden vore tillfinnandes. Det vore synd icke blott af ordinanden utan äfven af ordinator, af alle, som togo del i ordinationen, ifall han och de icke, hvar och en i sin stad, gjort alt, hvad i deras förmåga stått, för att undanrödja eller förekomma sådant. Detta framgår deraf, att Paulus ibland andra förmaningar, han har att åt Timoteus gifva, äfven framställer denna: "Lägg icke för hastigt händerna på någon, och såsom grund derför särskildt angifver, att han icke skulle göra sig delaktig i andras synder utan hålla sig sjelf ren". (1 Tim. 5: 22).

Äfven om det här icke uteslutande är fråga om handpåläggning vid ordination utan om handpåläggning i allmänhet, så har dock förmaningen sin alldeles särskilda tillämpning på ordinationen. Här, om någonsin, behöfdes det en *κρίσις*, en dom, ett sorgfälligt ransakande och bestämdt afgörande, som icke fick inskränka sig till sådant, som förut varit eller lätt nog blefve uppenbart, såsom för allas ögon framträdande gerningar eller en blott munnens bekännelse, utan måste gå vida djupare och sträcka sig äfven till det, som till en början och för den stora mängden var fördoldt (v. 24). Hvad som måste undersökas och ligga till grund för afgörandet, det nämnes visserligen icke på

detta ställe. Dels var det redan förut temligen omständligt angifvet, isynnerhet i det 3:dje kapitlet. Dels måste det blifva beroende af sådana särskilda omständigheter, som vid hvarje enskildt fall yppade sig, der en ordination skulle ega rum, att derför inga allmänna grunder kunde angifvas eller några detaljerade beskrifningar räcka till. Dervidlag måste det mesta individuelt bestämmas och kunde derför blott af ett genom den helige Ande sjelf upplyst öga och skärpt sinne afgöras. Men så mycket oumbärligare blefve då ett sådant afgörande och dömande, så mycket omsorgsfullare måste det bepröfvandet blifva, som föregick handpåläggningen eller ordinationen. Och detta desto mer, ju mer Anden drog sig tillbaka från det jemförelsevis omedelbara förhållande, hvari han ännu stod till apostlarne och hela den apostoliska kyrkan.

Förhållandet mellan den apostoliska kyrkans ordination och den efterapostoliska.

Man har, och det på goda grunder, kallat *det apostoliska tidehvarfvet* eller hela det första århundradet för ett den omedelbara inspirationens tidehvarf eller den *egentliga skapelseperioden* och dervid jemfört denna tid med den första skapelsetiden, då Anden ännu sväfvade öfver djupen och i dem nedlade de lifvets och ljusets krafter, som sedan förmådde sätta i rörelse och upplysa de otaliga, derur framgående individuela skapelserna. Så länge nyskapelsens Ande ännu var inbegripen i att så sväfva öfver menniskohjertans djup, för att der framkalla icke blott nytt lif utan ock sådana eviga sanningens ord, att de, såsom uppsamlade i en helig skrift, kunde blifva det stora ljus, som regerade och tillräckligt tydligt angaf både större och mindre tidsskeden af den nyskapade församlingens långe lefnadsdag, så länge voro Andens gåfvor af alla slag vida rikare och fullare än sedermera. Men i all synnerhet var inspirationens, andeutgjutelsens och andefullhetens gåfva, såväl som den dermed sammanhängande förmågan att pröfva andarne, att fälla en i allo rätt dom, både vida större och allmännare än under något följande tidsskede af kyrkans lif. Ingalunda var det blott åt apostlarne eller deras medhjelpare, apostlalärjungarne, och öfrige, sedan till embetsbärare kallade och upptagne, som en sådan inspiration och andefullhet meddelades. Den sträckte sig i stället ut öfver och hvilade öfver hela den kristna församlingen. Hon kom i större eller mindre mått alle församlingens medlemmar till del, fastän, såsom vi förut sett, alltid det större måttet utdelades åt dem, som af Anden voro ämnade till något högre och derför mest skulle bidraga till hela församlingens eller Kristi kropps uppbyggelse.

Vi måste derför väl *skilja mellan den apostoliska och efterapostoliska kyrkan, äfven med afseende på ordinationen,* ej blott då det är fråga om den Andens gåfva, som der meddelades, utan ock då det gäller den profetia, det Guds ord och den pröfning eller ofelbara dom, som dervid kunde förekomma. Det är ett misstag, som icke blott den katolska kyrkan utan ock den reformerta, fastän på motsatt vis, och äfven månge enskilde inom lutherska kyrkan gjort sig skyldige till, att utan vidare identifiera dessa. Detta sker antingen så, att man antager det den apostoliska inspirationen och andefullheten i oförminskad grad och klarhet städse fortlefva inom kyrkan (den katolska) och derför äfven den katolska ordinationen, der den annars företages i vederbörlig ordning efter apostolisk succession, meddelar samma Andens fullhet och skapande förmåga att "efficere corpus Christi etc.", som den apostoliska; eller också håller man på reformert sätt före, det man genom en omedelbar återgång till den apostoliska kyrkans bruk och ordning kan återvinna äfven dess andefullhet och gåfvor.

Man förbiser dervid helt och hållet den store skilnaden, som finnes och måste finnas mellan skapelse och uppehållelse, lika väl på den andra som på den första skapelsens område, mellan den första, ur Andens gudomsdjup och omedelbara beröring framsprungna, lifskraftiga begynnelsen och den derur framgångna historiska utvecklingen, som, lika mycket den förmedlas genom och bestämmes af mensklig frihet, är blottstäld för det motstånd, det missbruk och den förändring, hvilken derifrån är oskiljaktig. Nej, lika nödvändig en sådan historisk utveckling och fritt mensklig förmedling är för ett fullt tillgodogörande af nyskapelsens nåd, lika nödvändigt är det också, att begynnelsen dertill sättes, ljuset deröfver framkallas och uppgår genom en Andens omedelbart gudomliga skapareakt, hvilken, vare sig den eger rum i ett ögonblick, på en dag eller under en menniskoålder, är specifikt skild från dess deraf framkallade verkan i den derpå följande historiska utvecklingen.

Men å andra sidan måste vi, sedan detta är medgifvet, lika mycket framhålla att *dock samme Ande,* äfven sedan han dragit sig tillbaka från den skapande inspirationen och omedelbara beröringen, *leder och måste leda Kristi församling i sin sanning alla tider.* Äfven sedan det gudomliga andelifvet i hela sin fullhet sänkt sig ned i menniskohjertat och derur låtit framväxa nya Guds menniskor, de der efter Gud sjelf blifvit skapade i sannskyldig rättfärdighet och helighet, äfven sedan den gudomliga sanningens ljus koncentrerats i en

helig skrift och såsom det stora ljuset satts upp på ljusastaken eller fästats på himmelens fäste, så att det kunde skina ned på hela jorden och med sitt sken leda Kristi församling fram till dess saliga slutmål, får dock denna församling trygga sig vid och bygga på sin Herres löfte, att han ännu skall vara med henne alla dagar intill verldens ände. Äfven om Anden icke på samma omedelbara sätt och i samma utomordentliga rikedom meddelar sina gåfvor, kan denna församling icke ett ögonblick lefva af och på den fullhet, som i begynnelsen sänktes ned öfver henne och sedan inom henne sjelf fortplantats, utan behöfver ständigt af Anden förses med nya, efter hennes särskilda läge och behof afpassade men dock i hufvudsak, till sin väsentliga beskaffenhet, samma gåfvor som i begynnelsen.

Detta obestridliga förhållande gör att, äfven om den efterapostoliska kyrkan i många afseenden, ja till hela sitt fenomenella framträdande måste gestalta sig annorlunda än den apostoliska, och detta desto mer, ju längre afståndet från denna blifver, ju högre kyrkans tempel uppbygges, så *kan dock denna kyrka aldrig växa från eller umbära sådana medel, organ och åtgärder, som redan den apostoliska kyrkan behöfde för att mottaga och försäkra sig om Andens gåfvor och ett rätt användande af dessa.* Bland dessa medel och åtgärder intaga onekligen Guds eget ord, det af Kristus sjelf instiftade embetet och Guds ords användning derpå, sådan vi sett den i ordinationen, ett mycket framstående rum. Det kan derför icke annat vara än att kyrkan i alla tider på något sätt måste göra bruk af dessa och att hon bör kunna vara förvissad om att deraf hemta så mycket större välsignelse, ju bättre hon följer de af apostoliska kyrkan gifna typerna och för sitt särskilda behof bepröfvar och använder alt, hvad af dem kan användas. Men derför fordras då ock att hon för en sådan användning gör bruk af en vida omsorgsfullare pröfning, ett vida omständligare och noggrannare bedömande än det, apostoliska kyrkan behöfde och Paulus särskildt anbefalde Timoteus.

Det dröjde derför icke länge, förr än kyrkan såg sig nödsakad att föreskrifva och såsom lag fastställa en mängd detaljerade bestämmelser, icke mindre för sjelfva bepröfvandet, valet och afgörandet, som måste föregå ordinationen, än för de särskilda moment och ceremonier, som måste räknas till och anses konstituera ordinationen såsom sådan, ifall hon skulle anses vara kraftig och rättsgiltig. Det skulle nu varit lika intressant som lärorikt, att i detalj följa den historiska utvecklingen af dessa olika moment och bestämmelser.

Men dels skulle det för vår afhandling blifva alt för vidlyftigt att derpå inlåta oss. Dels hör det — och det är detta, som blifver det afgörande — strängt taget, icke till vårt ämne, såsom vi begränsat detsamma. Detta så mycket mindre, som snart nog denna utveckling leddes in i och kom att bestämmas af samma förytterligande, lagiskt-hierarkiska rigtning, som för katolska kyrkan på alla områden är utmärkande och som inom kort nödvändiggjorde och i sinom tid äfven framkallade reformationen. En sådan historisk redogörelse för ordinationens gestaltning och utveckling inom gamla och medeltids-kyrkan skulle derför icke heller förmått gifva någon klarare belysning åt den lutherska ordinationen annorlunda än genom att ytterligare ådagalägga den lutherska reformationens nödvändighet.

Ordinationens vanställande inom katolska kyrkan nödvändiggör en återgång till den apostoliska.

Vi kunna och måste derför nöja oss med att, såsom mera allmänt bekant, förutsätta det ordinationen redan i andra århundradet, eller så snart den bestämde skilnaden mellan biskop och presbyter genomfördes, måste förrättas af en biskop och att dervid den biskopliga handpåläggningen, grundad på den "apostoliska successionen", vida mer än det apostoliska ordet fattades såsom det konstituerande momentet. Länge dröjde det icke, förrän ordinationen ansågs, såsom ett sakrament, "ex opere operato" meddela en "character indelebilis", hvilken, i mån som nådemedelsembetet förvandlades till ett medlande offerprestadöme, också tänktes sätta ordinanden i stånd till att, såsom upptagen i ordo, "offerre placabiles hostias pro peccatis atqve offensionibus populi omnipotenti Deo" [1]). I sammanhang dermed fick det hela en mera gammaltestamentligt levitisk karakter än nytestamentligt kristlig. Derför trädde också ordet, Andens medium och gåfva, alt mer tillbaka för yttre ceremonier, tonsur, investitur, smörjelse etc. Detta alt gjorde att reformatorerne icke längre kunde i den katolska ordinationen se en "rätt kristlig ordination" utan ansågo sig behöfva gå tillbaka till den heliga skrift för att söka förebilden till den ordination, de åter ville upprätta och till hvilken de i bekännelseskrifterna lägga grundvalen. Vi vilja derför nu öfvergå till att betrakta denne.

---

[1]) Jfr Daniel, Codex liturgicus I. pag. 218 not. et 240—242.

II.

Den lutherska ordinationens symboliske grundval.

Hvad menas med ordinationens symboliske grundval.

Då vi tala om en symbolisk grundval för ordinationen och nu vända oss till den lutherska kyrkans symboler för att finna en sådan, måste vi förutskicka den anmärkning, att dermed icke kan menas en ifrån reformationens början bestämdt fixerad eller ens klart fattad och uttalad grundsats om, huru ordinationen nödvändigt skulle gestaltas. Någon sådan fans icke, när lutherska kyrkan framlade sin första konstitutiva bekännelse, och kunde i öfverensstämmelse med de principer, som der gjorde sig gällande, icke heller sedermera komma att uppställas. Fast hellre mena vi med denne grundval sådana positiva och negativa utsagor om ordinationen och hvad dermed står i sammanhang, hvilka framkommo med anledning af den alt större och mer uteslutande motsats, i hvilken den romerska kyrkan stälde sig till den lutherska kyrkan, en motsats, som å andra sidan tvang lutheranerne att så småningom, alt efter som det blef nödvändigt, utdraga konseqvenserna af den förut intagne, principielt så olike ståndpunkten.

Den djupaste grunden till denna olikhet ligger tydligtvis i den lutherska kyrkans nya tros- och lifserfarenhet af menniskors rättfärdiggörelse på grund af Kristi förtjenst allena genom tron. Det var visserligen en lifserfarenhet af sådant djup och sådan omfattning, att, i mån som hon genomfördes på lifvets alla periferiska områden, måste hon ock undergräfva den romerskt-katolska kyrkans grundvalar eller åtminstone omgestalta hennes lifsformer till större motsvarighet med det nya lifsinnehållet. Men å andra sidan var denna lifserfarenhet af en sådan central karakter, af så djupt religiös och innerkyrklig art, att hon dels kunde förvärfvas och bevaras under mycket olika och omotsvariga yttre lifsformer, dels kräfde en längre tid, innan hon kunde hinna med en omgestaltning af sådana yttre lifsformer, till hvilka ordinationen, trots sin stora betydelse, måste räknas.

En följd deraf var att, då lutherska kyrkan framlade sin första bekännelse i Augsburgska Konfessionen, nämndes icke ett enda ord om, att hon beträffande ordinationen hade en annan mening än den romerska kyrkan eller ens ville hafva henne annorlunda gestaltad. Dock skulle det vara en förhastad och ohåll-

bar slutsats, ifall man till följd af detta förhållande ville påstå att den lutherska kyrkan ännu hade eller kunde hafva samma uppfattning af ordinationen, som den romerska. Detta var en omöjlighet redan till följd af det olika embetsbegrepp, som lutherska kyrkan såsom konseqvens af, eller rättare såsom förutsättning för, fasthållandet af sin rättfärdiggörelselära framstält.

Det är i *Augustanas V artikel* bekännelsen om detta embete framlägges.

Uppfattningen af ordinationen baseras på och modifieras af embetsbegreppet.

Redan ur sjelfva benämningen på embetet, sådan den i öfverskriften förekommer, framskymtar en sådan differens, då det der kallas för predikoembetet eller "ministerium ecclesiasticum" i st. f. det inom romerska kyrkan mera brukliga namnet "ordo" eller "sacerdotium". Men ännu tydligare och skarpare framträder motsatsen till den romerska kyrkans uppfattning af embetet, då såsom dess funktioner blott nämnas evangelii predikan och sakramentens förvaltning eller framräckande åt andra ("porrigere" i latinske texten). Om man jemför dessa funktioner och särskildt benämningen af den sista, sakramentförvaltningen, med den, som inom romerska kyrkan nämndes såsom den förnämsta, att frambära messoffret ("efficere sacramenta l. corpus Christi eller offere sacrificia l. placabiles hostias"), finner man att motsatsen mellan den lutherska och romerska kyrkans embetsbegrepp funnit ett temligen motsvarande uttryck i de olika men karakteristiska namnen: prediko- eller nådemedels-embete och prestembete eller medlande offerembete. Om det enligt romersk uppfattning var embetet, som gjorde nådemedlen till hvad de voro, och genom sin förvaltning trädde medlande in mellan församlingen och dess Herre, så var det enligt luthersk uppfattning nådemedlen, som gjorde embetet till hvad det var. Det skulle blott vara tjenare till eller förvaltare af nådemedlen, som visserligen för att vara verksamma måste förvaltas men i sig sjelfva, genom Guds egen instiftelse förmådde sätta i förbindelse med och meddela nåd ifrån honom, som instiftat dem. Men det är icke nog med att verkan af nådemedlen och embetets funktioner eller förvaltningen af desamma härledas från Gud ensam och hemställas åt hans visdoms och kärleks magt ("ubi et quando visum est Deo"), utan ringaste hänsyn till någon embetsbärarens intention, att åt nådemedlen förläna deras kraft, än mindre förmåga att göra dem till nådemedel. För att ytterligare urgera åtskilnaden framhålles vidare, att denna verkan är beroende af och måste förmedlas genom tron hos dem, som höra evangelium eller mottaga sakramenten, samt att hufvudinnehållet af evangeliet och det utmärkande för

denna tro just är, att menniskan utan all egen förtjenst varder rättfärdiggjord för Kristi skull allena.

Dock är det icke blott eller ens hufvudsakligen emot den romerska kyrkan, Aug:s bekännare i V art. vända sig, utan äfven emot vederdöparne och andre "svärmare", som icke ville veta af något kyrkligt embete eller yttre ordning utan ansågo sig, alt sådant förutan, kunna erhålla den helige Ande och hans gåfvor genom sina egna förberedelser. Gent emot dem bekännes det, att det kyrkliga embetet, hvars funktioner vi nyss angifvit, icke blott är ett särskildt, från alla andra embeten åtskildt embete, genom en särskild anordning upprättadt ("institutum est"), utan af Gud sjelf insatt (jfr tyske texten) till att förvalta hans nådemedel, på det att han genom deras förvaltning skulle kunna gifva sin helige Ande, hvilken ensam förmådde verka tron i menniskors hjertan [1]).

Embetet är sålunda enligt denne V art. grundadt på en så fast basis, som Guds egen instiftelse, lika väl som nådemedlen och särskildt sakramenten äro det. Visserligen har man, särskildt i nyare tider, sökt fatta denna bekännelse så, som skulle den gudomliga instiftelsen gälla blott de embetets funktioner, som sedan nämnas, men icke embetet sjelft, emedan den omedelbart gudomliga instiftelsen af ett särskildt embete skulle vara en romerskt-katolsk villfarelse, som icke läte sig förenas med den lutherska kyrkans lära om alle trognes andliga prestadöme. Och det är, som bekant, en så vidt omfattande och omtvistad fråga, att vi omöjligt här kunna inlåta oss på henne annorlunda än i förbigående och största korthet. Blott det vilja vi påstå, att det åtminstone icke kan sägas vara den närmast liggande meningen af orden eller en tolkning, som utan våld mot den klare texten kan fasthållas, då man, såsom Höfling [2]), påstår att den gudomliga instiftelsen af embetet skett blott och redan derigenom, att han gifvit evangelium och sakrament till förvaltning, att det således blott varit funktionerna eller förvaltningen, som af Gud blifvit instiftade. I den latinske texten omtalas nämligen blott en handling, en gudomlig instiftelse. Men det är icke nådemedlens instiftelse eller gifvande, som i sig skulle involvera embetets stiftelse och gå före detta såsom ett kauserande prius, utan i stället tvärt om, instiftelsen af embetets och förvaltningens tjenst. ("Institutum est mi-

---

[1]) Jfr Vilmar, Die Augsburgische Confession erklärt, pag. 73—77.

[2]) Grundsätze evangelisch-lutherischer Kirchenverfassung, Dritte Aufl. pag. 41, 223.

nisterium docendi evangelii et porrigendi sacramenta".) I den tyske texten omnämnas deremot två särskilda handlingar; men af dessa är den första den, att Gud insatt predikoembetet, och den andra den, att han gifvit evangelium och sakrament för att genom dem såsom medel förläna den helige Ande.

Och ännu omöjligare, ja i rak motsats till, hvad i V art. bekännes, är denna uppfattning, då man påstår att embetet, hvarom här är fråga, blott skulle vara de trognes andliga prestadöme, hvarigenom det tillkom alle sådane att utöfva dessa funktioner, hvilka endast för ordningens skull blifvit öfverlåtna åt särskilde embetsbärare, och att, för så vidt man ville tala om en gudomlig stiftelse af embetet, så vore det blott en medelbar, som genom nådemedlens bruk förmedlades och för vederbörlig ordnings skull upprättats. Ty först och främst talas här icke om något sådant andligt eller allmänt prestadöme. Och för så vidt som tron kan sägas konstituera ett sådant och det derför vid trons omtalande kunde tänkas derpå, så framställes denna tro såsom kauserad af embetet, i stället för att det efter nämnda uppfattning skulle förhållit sig alldeles tvärt om, att tron eller det andliga prestadömet framkallat och organiserat embetet. "För att uppnå eller erhålla en sådan tro, d. v. s. på det att ett sådant andligt prestadöme skall komma till stånd, har Gud insatt predikoembetet, heter det i början af art., och gifvit de nådemedel, evangelium och sakrament, genom hvilka han gifver sin helige Ande". Det är sålunda icke blott tron och det deraf framkallade s. k. andliga prestadömet, som äro af Gud sjelf bundna vid nådemedlens förvaltning. Äfven den helige Ande sjelf, som ensam framkallar denna tro, hafva vi icke att vänta oss gifven genom några andra medel eller på några andra vägar än den här angifna nådemedelsförvaltningen. Detta tydligtvis dock icke så att förstå, som skulle den helige Ande eller Gud sjelf vara bunden vid nådemedlen eller vid någon embetsmessig förvaltning af desamma, utan blott så, att vi sjelfve icke kunna komma till tron eller erhålla den helige Andes gåfva, om icke nådemedlen funnos och på något sätt förvaltades [1]).

Nu har man visserligen från samma håll sökt i någon mån försvaga eller i ett annat ljus framställa denna Aug:s bekännelse om embetets gudomliga instiftelse derigenom, att man hänvisat till det kända förhållandet, att Melanchton varit den egentlige författaren och till följd såväl af hans ireniska tendens i allmänhet, som de särskilda tidsförhållanden och förhoppningar, under hvilka

[1]) Jfr Billing, Lutherska Kyrkans bekännelse, sid. 256—8.

bekännelsen författades, skulle dess här uttalade uppfattning vida mer närma sig den romerska kyrkans, än som var med Luthers egen och den lutherska kyrkans annars framlagda åskådning öfverensstämmande. Och sant är visserligen att Luther icke blott i sin "Sturm- und Drang-period" utan ock sedermera på mångfaldiga ställen fäller yttranden, som, då de lösryckas ur sitt sammanhang eller då de tagas för att uttrycka hela sanningen, tyckas gå i den rigtningen, att han omöjligt skulle kunna erkänna ett särskildt, på gudomlig instiftelse hvilande och åt vissa personer anförtrodt, embete, till skilnad från och i motsats till det andliga eller s. k. allmänna prestadömet.

Men först och främst måste man noga skilja mellan Luthers mer eller mindre privata eller åtminstone polemiska skrifter och lutherska kyrkans bekännelseskrifter samt sedan noga akta sig för att identifiera det embete, mot hvilket han så skarpt polemiserar, det romerska, mot den hel. skrift stridande medlare- och offerembetet, med det lutherska skriftenliga nådemedelsembetet. Och att Luther här fullt delade Melanchtons uppfattning och formulering, sådan den i Aug:s V art. föreligger, det framgår icke blott deraf, att det första utkastet öfversändes till honom i Coburg och af honom godkändes utan ännu tydligare af Marburger- och Schwabacherartiklarne, som året förut af Luther sjelf uppsattes och som icke blott legat till grund för utan i det väsentligaste öfverensstämma med Confessio Augustana. Så lyder den VII Schwabacherart. nära nog ordagrant lika med Aug:s V.: "Solchen Glauben zu erlangen oder uns Menschen zu geben hat Gott eingesetzt das Predigtamt oder mündlich Wort, nämlich das Evangelium" etc. [1])

Men just den närmare bestämningen, "oder mündlich Wort", visar att det icke var embetet, skildt ifrån funktionen, som af Gud var instiftadt, så att embetet eller det embetsmessiga utöfvandet af funktionen skulle åt denna förläna dess kraft, utan embetet såsom fungerande eller tillsammans med, i och med dess funktion [2]). Huruvida nu också verkan af embetets funktion eller af nådemedelsförvaltningen blef den i V art. uttalade och af Gud åsyftade, att den rättfärdiggörande tron deraf framkallades, det berodde således icke, såsom katolska kyrkan höll före, blott derpå, att nådemedlen förvaltades af det dertill instiftade embetet, än mindre på någon embetsbärarnes förmåga eller intention

[1]) Plitt: Einleitung in die Augustana II, sid. 184.

[2]) Jfr v. Scheurl, Sammlung kirchenrechtlichen Abhandlungen, Dritte Abth. sid. 352.

att åt dem förläna sådan verkan. Fast hellre berodde detta i första hand derpå, om nådemedlen förvaltades inom Kristi kyrka och församling, i öfverensstämmelse med evangelium och Kristi egen instiftelse.

Det är i *Aug:s VII och VIII artt.* bekännelsen derom framlägges.

Embetsbegreppet baseras på och modifieras af kyrkobegreppet.

Då det i den förstnämnde art. säges vara bekännarnes lära och tro, att en helig kyrka ständigt skall fortfara att finnas på jorden, kan det tydligtvis icke vara deras mening, att de först nu ville upprätta en sådan helig kyrka. En sådan hade alltid funnits och skulle alltid vara till finnandes, så länge annars nådemedlen förvaltades och finge framkalla den tro och trons gemenskap, som nådemedlens Herre med deras instiftande åsyftat. Men väl kunde denna nådemedelsförvaltning så försummas eller vanställas och förderfvas, att kyrkans både enhet och helighet och framför alt dess tro lede skada deraf. Och den skadan kunde hvarken förminskas eller häfvas genom ett, än så sorgfälligt, iakttagande af hvilka som helst menskliga traditioner eller lika rituela bruk och af menniskor instiftade ceremonier. Det var derför icke heller nödvändigt att öfver alt hålla fast vid sådana. Tvärtom kunde ett sådant fasthållande, ifall man dermed afsåge trons upprättande eller ifall dessa menskliga stiftelser och bruk skymde undan eller förhindrade Kristi egna stiftelser, blifva skadligt, såsom stridande mot evangelium. För bevarande af kyrkans sanna enhet såväl som för trons uppkomst och tillväxt var det nog med, men också nödvändigt, att evangelium rätt, d. v. s. rent och oförfalskadt predikades, och sakramenten rätt, d. v. s. i enlighet med evangelium eller i öfverensstämmelse med Kristi instiftelse förvaltades. Der detta egde rum, der fans icke blott en kyrka eller församling af trogna, heliga menniskor utan ock en Herre, en tro, ett dop etc.

Af denna bekännelse framgår såsom den närmaste konseqvensen med afseende på vårt ämne, att ordinationen såsom en kyrklig ritus visserligen icke öfveralt nödvändigt behöfde vara lika men att deremot ordinationen, så väl som andra kyrkliga handlingar och bruk, bäst motsvarade sitt eget begrepp och bidroge till kyrkans uppbyggelse eller trons framkallande och bevarande, i samma mån som en stiftelseenlig nådemedelsförvaltning derigenom framkallades och befrämjades. Det var det enda osvikliga kännetecknet på Kristi kyrka, det ena stora och högsta ändamål, hvartill kyrkan kunde komma och med alt sitt arbete borde syfta. Det var ett mål och en norm, som i sig innefattade alla andra. Derigenom bereddes plats och organ för Herrens egen verksamhet.

Och der denna blott obehindradt finge fortgå, der förmådde, enligt VIII art., hvarken de månge notoriske syndarnes och skrymtaktige åhörarnes inblandning i de troendes samfund, eller embetsbärarnes ondska och bristande intention eller kraft att göra om intet nådemedlens verkan, trons uppkomst och tillväxt. Det heter härom uttryckligen: "propter ordinationem et mandatum Christi sacramenta et verbum sunt efficacia, etiamsi per malos exhibeantur". I och dermed, att kyrkan tagit dem i sin tjenst för att genom dem utföra sin Herres befallning, hade de icke blott blifvit gjorde till kyrkans redskap och organ, de der kunde och skulle fullborda hennes intention, utan till Herrens egne tjenare. Ja, i Apol. öfver denne samme art. säges det t. o. m. att de "propter vocationem ecclesiæ", så snart de äro stadde i embetets utöfning eller en stiftelseenlig nådemedelsförvaltning, icke mer representera sina egna personer utan i stället Kristi person, så att de icke blott i hans namn utan i hans stad och ställe framräcka sakramenten och förkunna evangelium. Såsom bevis och bibliskt stöd härför anföres, äfven med afseende på i och för sig ovärdige, Luc. 10: 16: Den eder hörer, han hörer mig [1]).

Detta alt är utsagor, som i mycket tyckas öfverensstämma med, ja nästan öfverträffa den romerska kyrkans högst uppdrifna embetsbegrepp. Den enskilde embetsbäraren framställes här på visst sätt såsom en Kristi vikarie, något som ju romerska kyrkan i egentlig mening endast tillskrifver sitt högsta öfverhufvud, påfven, och de öfrige embetsbärarne, biskoparne och presterne, blott för så vidt som de representera påfven eller äro hans ställföreträdare. Men dock är det den store grundåtskilnaden, att det här, i den lutherska kyrkans bekännelse, är nådemedlens egen kraft eller snarare Herrens egen vilja, som i och genom sin instiftelse i dem nedlagt den kraften, att deras förvaltare kunna och måste framträda i hans egen stad och ställe, under det att det inom den romerska kyrkan är ordinationens och embetsbärarnes derigenom förmedlade embetskarakter, som dertill sätter dem i stånd. Men just derför att så är förhållandet, måste det för den lutherska kyrkan ligga vida större vigt uppå, att nådemedlen varda förvaltade i öfverensstämmelse med Kristi instiftelse och att de, som skola förvalta dem, både varda insatte i sitt embete och sköta detsamma på ett sätt, som, så vidt möjligt är, erinrar om och motsvarar den höga bestämmelsen. Det kunde derför icke annat vara, än att lutherska kyrkan i

[1]) Müller, Symbol. Bücher, Sid. 158: 28.

sin konstitutiva bekännelse också måste, om än i största allmänhet, uttala sin mening om, hvilka som finge bekläda detta embete.

Ordinationen såsom förutsättning för embetets utöfning.

Detta sker i den *XIV art.*, som nära sammanhänger med och innehåller en komplettering till den V.

Sammanhanget är detta, att det i båda artt. är tal om det kyrkliga embetet. Men under det att V art. framhåller detta embetes gudomliga instiftelse och för trons uppkomst nödiga funktioner, är det i XIV art. fråga om de personer, som i församlingen hafva rätt att bekläda detta embete och utöfva dess funktioner. Då vi på annat ställe [1]) sökt utreda betydelsen och konseqvenserna af denne artikels öfverskrift i förhållande till det der förekommande bekännelseinnehållet, kunna vi här nöja oss med att såsom resultat deraf framhålla det denne art. icke tillåter någon annan att i församlingen offentligen lära och förvalta sakramenten än den, som dertill blifvit på öfligt sätt, i öfverensstämmelse med den kyrkliga ordningen kallad, "rite vocatus".

Denne ritus kan, såsom alla andra, gestalta sig olika efter olika förhållanden, liksom också kallelsen kan tagas i både vidsträcktare och inskränktare mening. I denna kallelse kunna flere eller färre deltaga, alt efter som öfligt varit eller särskilda behof föranledt. Men den kallelse, som här åsyftas och som just afser sjelfva upptagandet i "ordo", sådant det sker genom ordinationen, kunna och böra i regel inga andra utöfva än de, som sjelfve redan äro deri upptagne och sjelfve icke blott blifvit ordinerade utan genom egen embetsförvaltning satts i stånd till att bilda sig ett något så när riktigt och sjelfständigt omdöme om den duglighet, som för en rätt förvaltning af det embetet är oumbärlig. Detta var icke blott lutheranernes lära utan allmän praxis i sådana lutherska länder, der man efter Speier-riksdagen 1526 varit i tillfälle att genomföra reformationens grundsatser i det kyrkliga lifvet [2]).

Men jemföra vi härmed, hvad i den närmast följande *XV art.* bekännes om kyrkoordningar att sådana ritus böra iakttagas och bevaras, som utan synd kunna behållas och som bidraga till frid och god ordning i församlingen, och än mer hvad som i *Apologien till desse samme artt.* säges, så måste vi gå ett steg längre och (med Vilmar) säga att reformatorerne här tänkt på ordinationen såsom biskoplig ordination, sådan hon inom romerska kyrkan ständigt utförts, såsom den, de helst önskade bibehålla, ifall det annars kunde ske utan

[1]) Om kyrkostyrelsen inom Lutherska kyrkan, Lund 1886, sid. 14–15.

[2]) Jfr Plitt o. a. à. sid. 879—80.

synd och utan uppgifvande af det bekännelseinnehåll, som i V och VII artt. var uttaladt. Då nämligen Aug:s XIV art. blifvit af konfutatorerne godkänd med det enda vilkor och tillägg, att den kanoniska ordinationen användes, blifver det i Apol:s XIV art. flere gånger upprepadt, att lutheranerne af innersta hjerta ("summa voluntate, magnopere, libenter") önskade bibehålla både den kanoniska eller biskopliga ordinationen och öfriga dermed i sammanhang stående ordningar och gradationer. Vilkoret derför var blott det enda men också oeftergifliga, att biskoparne och den romerska kyrkan tålde deras lära och ville antaga deras prester eller tillåta dem, de ordinerat, att i sin embetsförvaltning blifva vid Guds ord eller predika ett rent evangelium och utdela sakramenten i öfverensstämmelse med Kristi instiftelse.

Men då detta vilkor icke uppfyldes utan tvärtom biskoparne, enligt Apol:s ord, dels tvungo presterne att bortkasta och fördöma den lära, som lutheranerne bekänt, dels med oerhörd grymhet dödade de olycklige och oskyldige, så hade lutheranerne mot sin vilja blifvit nödsakade att upplösa den ordning och afstå från den ordination, de annars så gerna velat behålla. Skulden dertill, att lydnad måste förvägras biskoparne, och den biskopliga ordinationen, så godt sig göra lät, måste ersättas af någon annan, låg hos motståndarne allena. De borde derför väl tillse huru de inför Gud skulle kunna svara för att de så söndersleto och upplöste hans församling. Sjelfve tvungos Aug:s bekännare af sina samveten, som inför Gud öfvertygat dem om deras bekännelses sanning och katolicitet, att mer lyda Gud än menniskor och att derför, trots splittringar och biskoparnes förföljelse, hålla fast vid sin skriftenliga lära. Detta så mycket mer, som ingenting i verlden kunde rubba deras öfvertygelse om att den sanna, kristliga kyrkan funnes hos dem och alltid hos dem komme att förblifva, hvilka rätt lärde Guds ord och efter Kristi instiftelse förvaltade hans sakrament, men deremot icke hos dem, hvilka med sina stadgar sökte förstöra Guds ord och t. o. m. icke ryggade tillbaka för att förfölja och döda dem, som lärde rätt och sant.

Visserligen nämnes här ännu icke ett enda ord om, huru reformatorerne tänkt sig den ordination eller ens möjligheten af en sådan, som skulle kunna träda i stället för den biskopliga. Och detta derför, att de ännu hoppades det biskoparne skulle besinna sig och åtminstone företaga eller tillåta sådana ändringar, som Guds ords rena förkunnelse kräfde såsom oundgängliga. Men i det upprepade och starka accentuerandet af såväl den rena lärans och den stif-

telseenliga nådemedelsförvaltningens, som den gammalkyrkliga, kanoniska ordningens stora betydelse, hafva vi utan tvifvel rätt att se ett tydligt bevis för att de i den senare icke ville företaga flera eller större förändringar, än som nödvändigt kräfdes af den förra. Den lutherska ordinationen skulle, så snart man kunde tala om och måste skrida till upprättande af en sådan, i likhet med alla andra kyrkliga ritus och anordningar, som blefve nödvändiga, till högsta mål för sin utveckling och till bestämmande norm för sin gestaltning göra gällande den grundsatsen, att framför alt Guds egna stiftelser, nådemedlen med deras förvaltning och det dertill hörande embetet, respekterades och just derigenom befrämjades.

I hvilken mening kan det talas om en ordinationens sakramenterliga karakter.

En ytterligare bekräftelse erhåller denna uppfattning af det, som i den närmast föregående *Apologiens XIII art.* säges om ordinationen. Och detta är ett ställe, som väl må sägas vara både det tydligaste och det egentliga locus classicus i de lutherska symbolerna för, hvad lutherska kyrkan tänker om ordinationen, emedan der å ena sidan fälles den skarpaste förkastelsedom öfver den romerska ordinationen och prestadömet, såsom oförenliga med hela nya testamentets nådeshushållning och evangeliets centralsanning såväl som lutherska kyrkans djupaste lifserfarenhet, och å andra sidan ett mera positivt innehåll än någon annanstädes der inlägges i ordinationen, så vidt den fattas i skriftenlig mening och så, att lutheranerne med sin uttalade uppfattning af embetet kunna godkänna den. Art. handlar, som bekant, *om sakramentens antal och bruk.* Anledningen till att Melanchton här närmare ingår på ordinationen är den, att de romerske konfutatorerne visserligen hade godkänt den i Aug:s XIII art. uttalade bekännelsen om sakramentens bruk men begärt en närmare upplysning om antalet af de sakrament, som af lutheranerne godkändes. Sedan Apol:s författare i inledningen framhållit att det icke hade så mycket att betyda, huru många sakrament man räknade, som fast hellre att tillse det de af Gud, i och genom hans ord, instiftade heliga handlingar och ceremonier bevarades och stiftelseenligt förvaltades, uppställer han först den definition på sakrament, att dermed menas sådana ritus eller yttre tecken och ceremonier, som hafva Guds befallning och ett vid sig fästadt gudomligt löfte om nåd.

Med utgångspunkt från detta sakramentbegrepp, påstås det icke vara förenadt med någon svårighet, att säga hvilka af de kyrkliga handlingarna, som förtjenade att i egentlig mening kallas för sakrament. Lika oförbehållsamt

som dop, nattvard och absolution räknas till denna kategori, såsom grundade på gudomlig befallning och i egenskap af "verba visibilia" förstärkande eller åtminstone bekräftande det med ordet förenade löftet, lika bestämdt uteslutas derifrån konfirmationen och sista smörjelsen, såsom sådana ritus, som blott af fäderne blifvit accepterade, utan både "mandatum Dei" och "clara promisso gratiæ", ja utan att ens den romerska kyrkan sjelf fordrat dem såsom nödvändiga till saligheten.

Då det deremot blifver fråga om ordinationen, är svaret icke så lätt att gifva. Det beror då först och främst på, i hvilken mening detta ord tages eller hvad ändamål, man med ordinationen åsyftar. Då man, såsom romerska kyrkan, med ordinationens sakrament och det derigenom uppståndna presterskapet icke förstår prediko- och sakrament- eller nådemedelsembetet utan ett prestadöme, som såsom det levitiska presterskapet skall offra för folket och med sitt offrande förtjena syndaförlåtelse, så är detta icke blott utan någon Guds befallning utan i uppenbar strid emot alt Guds ord. Det åsyftar då ett upphäfvande af, eller vill åtminstone upprepa och kommer derigenom att träda i stället för, Kristi, en gång för alla framburna och evigt gällande, försoningsoffer. Att på det sättet kalla prester till att frambära några för synden tillfyllest görande offer är icke blott en gräslig villfarelse och gruflig synd utan en afskyvärd styggelse, som öfver Kristi församling neddragit fruktansvärda straffdomar och inom kyrkan framkallat de mest ödesdigra missbruk, tvister och slitningar [1]).

Men om ordinationen fattas om predikoembetet och sålunda användes till att kalla personer till evangelii predikan och sakramentens förvaltning inom Kristi församling, så hafva Apol:s författare och Aug:s bekännare ingenting emot att kalla ordinationen och handpåläggningen för ett sakrament. Och detta först och främst på den grund, att kyrkan har Guds egen uttryckliga befallning att anställa eller i embetet insätta sådane Guds tjenare. Det bör för kyrkan och alle hennes medlemmar innebära en så mycket större tröst och skyldig gärd af tacksamhet att göra det, som de veta att Gud icke blott godkänner sådant embete utan sjelf är närvarande och verksam i detsamma ("adesse in ministerio"), ja vill predika genom menniskor och dem, som äro valde af menniskor. Det kan derför icke annat än lända Kristi församling till stort gagn och rik välsignelse, att hon så mycket som möjligt framhåller och med

[1]) Müller o. a. a. sid. 51—52. Jfr dessutom sid. 93, 205, m. fl. st., exempelvis 259.

alt slags beröm förhärligar ordets tjenst eller predikoembetet, isynnerhet gent emot anabaptisterne och svärmare, som inbilla sig att den helige Ande icke gifves genom ordet utan genom omedelbar upplysning och derför förakta predikoembetet och det yttre, "kroppsliga" ordet.

Men äfven det andra vilkoret för, att ordinationen skulle kunna kallas sakrament, är i sjelfva verket för handen, då predikoembetet icke blott är af Gud befaldt utan ock har härliga löften ("magnificas promissiones"). Såsom bibliskt bevis derför anföres Rom 1: 16: "evangelium är en Guds kraft till salighet för alla dem, som tro, och Jes. 55: 11: mitt ord, som af min mun utgår, skall icke återvända till mig fåfängt utan göra det mig täckes". Då det emellertid tillägges ett etc., angifves dermed att Apol. icke här velat inlåta sig på en fullständig bibelbevisning eller gifva en närmare utredning af dessa löftens innebörd och betydelse för ordinationen. Det var något, som dessutom i ett försvar för Augustana gent emot romerska kyrkan minst af alt behöfdes. Det var icke mellan dem någon tvist eller olika mening om, att Gud var både villig och mägtig att hålla de löften, han gifvit, icke heller derom, att dessa löften voro rikare och härligare än att de på en gång kunde uppfyllas och derför intill dagarnes ände i sig inneburo och meddelade samma kraft, som då de af Guds mun utgingo. Men deremot gälde striden sättet för tillgodogörandet och medlet för öfverbringandet af dessa löftens kraft. Här utgjorde evangeliet, det hela och fulla evangelium om Guds oförtjenta frälsningsnåd i Kristus Jesus, sådant det först af lutheranerne blifvit fattadt, dessa löftens rikaste innehåll och innersta kärna. I och genom detta evangelium meddelades också denna Guds kraft i all sin härlighet, men endast åt dem, som med tron omfattade detsamma. Dock uteslöt tydligtvis icke detta att alt Herrens ord, som af hans mun utgått, utöfvade den kraft och verkan, som han dermed åsyftat, och detta oberoende af, ja äfven i motsats till menniskors tankar och vägar, hvilka voro och äro så mycket lägre än Herrens tankar, som jorden är lägre än himmelen.

Då detta är innehållet i och sammanhanget mellan de anförda skriftställena, finna vi lätt nog hvarför Apol. bland de många skriftställen, som här kunde anförts, väljer just dessa två. Det fans i sjelfva verket knappast några andra, som förmådde kasta ett så koncentreradt och klart ljus öfver, hvad lutherska kyrkan menade med ordinationen, då den jemfördes med den romerska. Den Guds ords kraft, som här omtalas, är visserligen något, som

närmast ligger inneslutet i Guds eget omedelbara ord och evangelium. Men då det här tillämpas på predikoembetet och särskildt anföres såsom bevis för att ordinationen, sjelfva kallelsen till predikoembetet, kan kallas ett sakrament, lika väl som dop, nattvard och absolution, så visar detta att lutheranerne visserligen icke vilja förneka utan fast hellre hålla fast vid, att icke blott genom nådemedelsförvaltningen i allmänhet en Guds kraft och nåd meddelas utan ock särskildt genom ordinationen, för så vidt som der en nådemedelsförvaltning eger rum. Ja, det är icke blott ordinationen i sin helhet utan handpåläggningen, hvilken denna tillämpning gäller.

Såsom vi redan förut nämnt, ansågs nämligen handpåläggningen inom romerskt katolska kyrkan icke blott såsom det afslutande utan såsom nära nog det enda, eller åtminstone i hufvudsaklig grad, konstituerande momentet i ordinationen, såsom det ju redan i den närmast efterapostoliska tiden, för att icke säga den apostoliska, gifvit hela ordinationshandlingen sitt namn. Då nu äfven denna handpåläggning kallas för sakrament, kan icke gerna någon annan mening derur framgå än den, att också efter lutheranernes öfvertygelse derigenom någon gåfva eller Guds nåd varder gifven, som på ett eller annat sätt kan ställas vid sidan om den, som i de öfriga sakramenten meddelas. Så till vida är det altså ingen differens mellan lutheraner och katoliker, lika litet som en sådan fans, då det var fråga om embetets gudomliga instiftelse.

Men så mycket större är differensen, så mycket skarpare motsatsen, då det blifver fråga om att bestämma hvad det är för en gåfva, här gifves. Här hade romerska kyrkan af sine egne tankar förts till att antaga en character indelebilis, som genom handpåläggningen påtrycktes ordinanden och satte på honom en viss stämpel, liknande den, som genom handpåläggningen påtrycktes det levitiska presterskapet och gjorde det till ett slags medlare mellan Herren och det öfriga folket. Lutheranerne deremot ville här såsom annars böja sig för Herrens tankar, sådane de i hans ord uppenbarats. Derför kunde de icke tänka på eller antaga någon annan gåfva eller kraft än den, som i detta Guds ord utlofvades, d. v. s. den gåfva, som Herren sjelf ansåge behöflig för det af honom instiftade embetet, den kraft och duglighet, som behöfdes för att rätt, d. v. s. i öfverensstämmelse med hans vilja förvalta nådemedlen och framför alt rent predika hans ord, så att det obehindradt kunde få uträtta det, hvartill han utsändt det.

Men var detta den gåfva, som gafs genom handpåläggningen, stod hon i så nära sammanhang med och beroende af det i och genom Guds ord gifna löftet, så kunde det icke annat vara än att också detta eller något sådant Guds ord måste vid ordinationen förekomma och der utgöra det i första hand konstituerande momentet. Genom detta Guds ord, då det i Herrens namn och efter hans vilja användes, talade då Herren sjelf och bestämde derför ock den gåfva, nåd och kraft, som der skulle förlänas. Handpåläggningen kunde då blott kallas ett sakrament eller förläna någon gåfva, för så vidt som hon på ordinanden applicerade den i det gudomliga löftet inneliggande, genom Guds ord gifna gåfvan. Men alt det, som i detta ord innehölls, det gåfves, det tilllämpades och liksom lades då också på ordinanden, för så vidt annars de förutsättningar voro för handen, som för honom voro nödvändiga för att mottaga och på sig tillämpa det. Ty dessa kunde visserligen icke sjelfva framkallas af handpåläggningen och det dermed förbundna Guds-ordet eller handlingen i sin helhet, som ju hade ett helt annat syfte. Ännu mindre kunde handpåläggningen redan ex opere operato, blott derigenom att hon i vederbörlig ordning, af rätt person utfördes, meddela desamma, såsom romerska kyrkan hållit före. Den innersta och djupaste af dessa förutsättningar vore tron och den hjertats mottaglighet, som endast af den helige Ande sjelf i och genom det predikade, gudomliga ordet kan verkas.

Men der denna vore för handen, der vore hvarken ordet eller den dermed följande handpåläggningens ritus overksam. Han verkade fast hellre i detta afseende detsamma, som om de öfriga sakramenten säges, då de här hufvudsakligen betraktas såsom synliga eller förstärkta och bekräftande ord ("verba visibilia"). Såsom ordet ingår i öronen för att slå eller träffa hjertat, så springer sjelfva ritus eller den yttre handlingen i ögonen eller uppfattas af öfriga sinnen för att röra eller ytterligare beveka och befästa hjertat ("Sicut autem verbum incurrit in aures ut feriat corda, ita ritus ipse incurrit in oculos ut moveat corda; oculis accipitur et est qvasi pictura verbi"). Augustini bekanta beskrifning på sakrament såsom ett synligt ord med samma verkan som ordet ("idem effectus est verbi et ritus"), eger på ordinationen sin alldeles särskilda tillämpning. Det är också det enda, det högsta, som om henne kan sägas efter lutherskt betraktelsesätt.

Långt ifrån således att, såsom romerska kyrkan håller före, ordinationen skulle vara det högsta, grundsakramentet, som åt de andra sakramenten och

framför alt åt ordet förlänade dess rätta frälsningskraft och saliggörande verkan, står ordinationen ett helt steg lägre, så att hon icke kan räknas till sakramenten i samma egentliga mening, som dop och nattvard. Visserligen gifves icke i denne art. något positivare innehåll eller någon närmare bestämning åt sakramenten än den, att vara synliga ord eller, såsom i Aug:s XIII, tecken och vitnesbörd om Guds nådevilja, som äro gifna för att väcka och befästa tron. Men det beror derpå, att de här sammanställas med de öfriga kyrkliga handlingarna, som af romerska kyrkan betraktades såsom sakrament, och att detta ord altså här tages i en vidsträcktare mening än den eljes inom lutherska kyrkan vanliga. Annars skiljas sakramenten, såsom bekant, alltid på det bestämdaste både från ordet och dessa kyrkliga handlingar, hvilka i motsats till sakramenten senare varda kallade "benediktioner". Då framhålles ett annat yttrande af Augustinus såsom lika betecknande: "accedat verbum ad elementum et fit sacramentum", såväl som Kristi egen uttryckliga, omedelbara instiftelse af dopet och nattvarden [1]) samt deras frälsningsnödvändighet för alla menniskor och deras tillräcklighet för erhållande af och befästande i den rättfärdiggörande nåden till evinnerligt lif [2]).

Intet af detta alt kan sägas om ordinationen och derför bör hon icke kallas, såsom hon ju icke heller inom lutherska kyrkan har blifvit kallad för sakrament utan blott en nådemedels-, en ordets förvaltning och tillämpning på det af Herren sjelf stiftade embetet. Men att hon är en sådan och derefter bör uppskattas, derefter gestaltas, så mycket framgår ovedersägligen deraf, att Apol. betraktar henne såsom sakrament. Huruvida ordinationen helt går upp uti detta ena, att vara en sådan ordets förvaltning, en sådan Herrens kallelse till och utrustning för embetet, eller deruti ingå flera andra, lika berättigade moment, derom yttrar sig icke Apol., derom få vi således söka upplysning från annat håll, der sådan kan vara till finnandes. Men då detta är det enda ställe i lutherska kyrkans symboler, der ordinationen i sitt sammanhang behandlas och någon positiv bestämning gifves åt densamma, under det att på alla andra ställen, der ordinationen omtalas, det sker blott i förbigående eller i polemisk motsats till den romerskt katolska kyrkans ordination, torde det vara skäl, att icke blott skarpare accentuera detta än som vanligtvis sker, så att det vid bestämmandet af den lutherska ordinationens begrepp kommer till

[1]) Müller o. o. a. Schmalkald. Art. Pars III, Art. V, sid. 320.
[2]) Aug:s IX art., Müller o. a. a. sid. 40.

sin fulla rätt, utan också låta de andra, mera lösryckta ställena och negativa utsagorna skådas i den belysning, som från detta ställe utgår, och sammanställas med det positiva innehåll, som här så tydligt träder i dagen.

I hvilket afseende håller luth. kyrkan på den biskopliga ordinationen.

Något sådant ställe, der ordinationen uttryckligen nämnes, finnes visserligen icke vidare hvarken i Apol. eller Aug. Dock hör hon onekligen med till den biskoparnes kyrkliga magt, som i *Aug:s XXVIII art.* utförligt behandlas. Det är der fråga om den egentliga kyrkostyrelsemagten, som har att upprätta och handhafva den kyrkliga ordning, hvilken för kyrkan är nödvändig i och för realiserandet af hennes lifsuppgift. Visserligen hade biskoparne inom den romerska kyrkan med denna sin styrelsemagt förenat och sammanblandat mycken rent verldslig magt och derigenom, i stället för att befrämja kyrkan, skadat henne samt genom förverldsligande rent af hindrat henne från att fylla sin kyrkliga uppgift. Lutheranerne hade derför känt sig förpligtade att till ängsliga samvetens tröst och till hela kyrkans båtnad skilja mellan den verldsliga och kyrkliga magten, som i deras kyrkostyrelse ingick. Den kyrkliga magten eller egentliga kyrkostyrelsen vore blott den, som vore grundad i nycklamagten och, såsom ett utflöde af denna, antingen hade att i enlighet med Guds befallning predika evangelium, förlåta eller behålla synder och förvalta sakramenten eller ock öfva den domsrätt och jurisdiktion, som är en nödvändig förutsättning för eller konseqvens af en rätt och fullständig nådemedelsförvaltning.

Såsom vi på annat ställe sökt visa[1]), indelas dessa kyrkostyrelsefunktioner i tre olika grupper, hvilka såsom tre koncentriska cirklar kretsa kring samme innerste medelpunkt, nådemedelsförvaltningen, och hafva en högre dignitet och nödvändighet, alt efter som de stå i närmare eller fjermare beröring med detta centrum för all kyrklig lifsrörelse. Så utöfvas de mest periferiska funktionerna, bland hvilka särskildt nämnas tionde- och äktenskapsmål, blott "jure humano" och kunna derför icke göra anspråk på någon högre dignitet och lydnad än alt annat, som jure humano framkommit i historien. En annan grupp af funktioner, som sammanfattas i rätten att stifta ceremonier, lagar och sådana anordningar, hvilka äro eller kunna blifva nödvändiga, på det att allting må i Herrens församling ordentligt och skickligt tillgå, utöfvas "jure ecclesiastico", på grund af kyrkans auktoritet, som visserligen icke är detsamma som

[1]) O. a. a. sid. 42—44.

"jus divinum" men för hvilken dock ett jus divinum ligger till grund och hvilken derför är något vida mer än blott jus humanum. Dessa anordningar kunna efter kyrkans egen bestämmelse, på grund af för handen varande olika förhållanden förändras och gestaltas olika, blott icke derigenom det jus divinum, hvarpå kyrkan såsom nådesanstalt hvilar, lider något intrång. De kunna derför icke göra anspråk på en under alla förhållanden nödvändig och oföränderlig lydnad utan blott en sådan, som kyrkans egen sanna uppbyggelse och kärlekens hänsyn till hennes lugna utveckling kräfva.

Den tredje och vigtigaste gruppen af kyrkostyrelsefunktioner utgöres af dem, som ligga centrum närmast och som derför äro under alla förhållanden oumbärliga, derest nådemedlen skola varda förvaltade stiftelseenligt. Dem tillerkännes jus divinum, lika väl som nådemedelsembetet och nådemedelsförvaltningen sjelf. Dem tillkommer derför också nödvändig, ovilkorlig lydnad under alla förhållanden från kyrkans i sin helhet såväl som från enskildes sida, lärares och församlingsföreståndares icke mindre än åhörares, församlingsmedlemmars, för så vidt annars ingenting mot evangelium stridande genom dem bestämmes. Till denna grupp räknas nu visserligen uttryckligen blott bedömande af den offentliga läran och förkastande af all mot evangelium stridande irrlära. Men att äfven ordinationen måste räknas hit, äfven om hon icke här nämnes, det framgår först och främst deraf, att före ordinationen ett bepröfvande och bedömande af ordinandens lära måste ega rum. Äfvenså garanterar ordinationen af trofaste lärare mer än något annat en offentlig rätt läras upprätthållande. Redan i Aug:s V och XIV artt. hade ju framhållits att icke blott embetet var af Gud instiftadt utan att en ordentlig kallelse fordrades för att offentligen bekläda detsamma. Och i Apol:s XIII art. förklaras det, att ordinationen icke blott var den ordentliga kallelse, genom hvilken prester kallats och fortfarande borde kallas till predikoembetet, utan ock kunde, såsom en sådan kallelse, sjelf anses grundad på gudomlig befallning och förenad med gudomligt löfte om att Herren sjelf dervid ville vara närvarande och verksam i och genom sitt ord.

Att en ordination egde rum måste sålunda efter denna bekännelse sägas bero på jus divinum, lika väl som trots någon af de här nämnda funktionerna. Hon vore ju sjelf en nådemedelsförvaltning, en förvaltning och tillämpning af det Guds ord, som handlade om predikoembetet, på den person, hvilken dertill skulle invigas. Men *huru* denna ordination vidare skulle gestaltas, af

hvem hon skulle utföras och hvilka öfriga moment deri möjligtvis skulle ingå, det var något, som föll inom den andra gruppen af kyrkostyrelsefunktioner. Deri kunde och måste sålunda af kyrkan sjelf en förändring företagas, ifall kyrkans sanna uppbyggelse eller sunda utveckling kräfde det, och denna icke på annat sätt, genom något kärlekens understöd eller hänsyn kunde vinnas. Hittils hade blott biskoparne förrättat ordinationen och ända från den äldsta kyrkans tid så godt som ensamme bestämt öfver, både hvilka som skulle ordineras och hvilka ceremonier eller anordningar i ordinationen skulle ingå. Och såsom vi redan af Aug. och Apol. sett, var det långt ifrån att lutheranerne derutinnan önskade någon förändring, så vida de icke tvungos dertill. Och att detta icke skulle ske utan att de fast hellre skulle få behålla den biskoppliga ordinationen med hvad dertill hörde, det var en förhoppning, som ännu altjemt hystes, då Aug. och äfven Apol. framlades.

Då deremot *Schmalkalder-artiklarne* af Luther författades, hade förhållandet mellan den romerska och lutherska kyrkan utvecklats derhän, att det icke fans mycket qvar af detta hopp och, kunna vi väl tillägga, hos Luther åtminstone icke heller af den önskan, att det skulle förblifva vid det gamla. Visserligen bekännes äfven här, i den art., som handlar om ordinationen (Pars III: X [1]), att, om biskoparne ville rätt förvalta sitt embete samt åtaga sig kyrkan och evangelium, så kunde det tillåtas dem, att för kärlekens och enhetens eller lugnets skull men icke på grund af någon nödvändighet ordinera och i embetet bekräfta äfven lutheranernes prester. Men först och främst framställes detta såsom ett antagande mot verkligheten, som väl numera icke gerna kunde komma att inträffa. Och vidare uppställes derför, hvad aldrig förut omnämnts, det bestämda vilkor, att alla "masker och gyckelverk, alla dårskaper och skådespel af hednisk ståt" ifrån ordinationen aflägsnas.

Här fordras således en ordentlig och till grunden gående reformation af den romerska ordinationen, ett borttagande af dess många obibliska och okristliga utväxter, om hon af lutheranerne skulle kunna godkännas och behållas. Men en sådan förändring var visserligen under då varande förhållanden icke mycket att tänka på eller våga hoppas. De romerske biskoparne hvarken voro eller ville vara rätte biskopar utan verldslige herrar och furstar, som hvarken predikade, utdelade sakramenten eller bekymrade sig om något kyrkans verk och embete. Och hvad än värre var, de förföljde och fördömde dem, som der-

[1]) Müller, o. a. a. sid. 323.

till blifvit kallade och dermed voro upptagne. Men icke finge derför genom deras brott kyrkan öfvergifvas eller blifva utan sine tjenare. Tvärtom ville och borde lutheranerne just fördenskull, i enlighet med kyrkans och fädernes gamla föredöme, sjelfve ordinera dugliga personer till detta embete. Derutinnan kunde icke ens motståndarne enligt deras egen rätt hindra dem, då deraf framgick, att äfven sådane, som af hæretici blifvit ordinerade, erhållit en sann och verklig ordination, som icke borde förändras eller göras om igen. Såsom historiskt bevis härpå anföres ett yttrande af Hieronymus om den alexandrinska kyrkan, att hon i början utan biskopar varit styrd af prester och predikare tillsammans, hvilka då tydligen också förrättat ordinationen.

Af denna utförliga motivering och bevisning framgår att lutheranerne äfven då, när de nödgats bryta med den romerskt katolska ordningen, dock icke ville göra denna brytning större än nödvändigt var. De fordrade icke en omedelbar återgång till den apostoliska kyrkans ursprungliga och visserligen normativa men ännu outvecklade bruk och bestämmelser utan stälde sig på den gamla, katolska kyrkans grund. De ville taga med och bevara af den kyrkliga utvecklingen så mycket, som icke stred emot och omöjliggjorde tillgodogörandet af deras nyvunna lifserfarenhet. Och sjelfva den brytning, som till följd af den romerska kyrkans motstånd blef nödvändig, betrakta de långt ifrån såsom en fördel utan fast hellre såsom en mycket stor olägenhet. Ja, sjelfva ordinationen, som lutheranerne till en början nödgades företaga, uppfattades mera såsom ett nödfall och vägen, på hvilken de så småningom kunde komma till att åter få en fullt ordnad ordination, såsom en nödfallsutväg, hvilken icke kunde beträdas eller genomvandras utan den osäkerhet, det vacklande och trefvande, ja väl stapplande och fall, som på en sådan äro oundvikliga.

Kyrkan såsom sådan är den som i första hand har rätt att ordinera.

Det är något, som uttryckligen säges i den af Melanchton författade och såsom bihang till Schmalk.-artt. bifogade *traktaten om påfvens magt och primat*. Men på samme gång framhålles här tydligare och bestämdare än på något annat ställe, huru lutherska kyrkan dock egde möjlighet att gå den svåra vägen, att få en fullt giltig såväl apostolisk eller kristlig, som katolsk eller allmän-kyrklig ordination, ifall hon annars följde den vägledning och gjorde bruk af de medel, som kyrkans Herre sjelf gifvit henne i och med sina egna stiftelser, det gudomliga ordet och det kyrkliga nådemedels- eller prediko-embetet.

Hvad först påfvens primat beträffar, så förklaras detta, såsom bekant, af romerska kyrkan så, att han "jure divino" är stäld öfver hela kyrkan såväl som alle biskopar och prester. Han är såsom Kristi eller Petri ställföreträdare ekumenisk biskop, d. v. s. den, af hvilken alle andre biskopar och prester skola begära ordination och bekräftelse, den ende sålunda, som har rätt att utvälja, ordinera och insätta såväl som afsätta biskopar. Han är äfven den ende, som åt biskoparne kan förläna samma rätt med afseende på presterne. Detta vederlägges nu med en mängd först bibliska och sedan historiska motbevis, hvilka alla tydligt ådagalägga att påfven icke jure divino kan hafva en sådan öfverhöghet utan blott genom den historiska utvecklingen erhållit den, och det icke blott i uppenbar strid emot Guds ord utan till stort men och förfång för hela kyrkan.

Af dessa bevis och ovederläggliga fakta framgår såsom resultat att man nödvändigt måste tillstå det nycklamagten, som i sig innesluter eller öppnar tillgång till och såsom ett utflöde ur sig frambringar all annan kyrklig magt, icke tillhör en menniska allena. Tvärtom har Kristus gifvit den i första hand och omedelbart ("principaliter och immediate") åt kyrkan i sin helhet [1]). Derför har äfven kyrkan i första hand rätt att kalla till embetet och af denna sin magt meddela så mycket, som för hennes sanna och fulla uppbyggelse är befrämjande åt den, som dertill är mest lämplig. Med kyrkan menas tydligtvis här detsamma, som i Aug:s VII: "congregatio sanctorum, in qva evangelium recte docetur et adminstrantur sacramenta", således icke en enskild lokalförsamling, icke heller flera eller färre sådana lokalförsamlingar i åtskilnad från eller i motsats till deras respektive embetsbärare utan i stället komplexen af församlingar såsom en organisk enhet af församlingsmedlemmar och församlingsföreståndare eller åhörare och bärare af prediko- eller nådemedels- och kyrkostyrelse-embetet. Vare sig dermed nu menas hela den allmänneliga kyrkan eller en större eller mindre del af densamma såsom konfessionskyrka eller landskyrka, hvilken för sig bildar en i relativ mening sjelfständig lem af den stora kyrkokroppen, så kan hon tydligtvis icke utöfva denna kallelserätt eller utföra någon annan yttre kyrkans handling såsom sådan utan genom ett enhetligt eller flera gemensamma organ, de der handla i kyrkans namn, å hennes vägnar och på hennes uppdrag. Det var just

[1]) Müller, o. a. a. sid. 333: 24.

denna rätt biskoparne af gammalt utöfvat, dels in corpore, då det gälde kyrkan i sin helhet, dels hvar och en i sitt stift, då de i hela kyrkans namn och med hennes auktoritet så godt som ensamme stiftat lagar, kallat, valt och ordinerat prester, öfvat domsrätt o. s. v. Isynnerhet hade ordinationen gält såsom en sådan handling, som i hela kyrkans namn och på grund af hennes fullmagt endast af en biskop kunde förrättas.

Såsom grund derför anfördes visserligen af romerskt katolska kyrkan icke blott deras biskopliga ordination utan ett jus divinum, som grundade sig på Kristi egen instiftelse och den dermed sammanhängande apostoliska successionen, hvilken ensam satte dem i stånd till att meddela den presterlige character indelebilis med ty åtföljande. Ohållbarheten af desse grunder hade nu redan i Aug. och Apol. blifvit uppvisad. Men tillika var der en ännu fastare och hållbarare grund anvisad eller åtminstone antydd. Det var den, som först och främst låg i deras embetes gudomliga instiftelse, såsom i första hand ett nådemedels- och såsom derifrån i viss mån oskiljaktigt kyrkostyrelse-embete, dels i kyrkans genom traditionen gifna och såsom nödvändig befunna kyrkostyrelsemagt i allmänhet.

Hvarför måste lutherska kyrkan återtaga sin rätt att ordinera.

I bihanget: "*De potestate et jurisdictione episcoporum*", upptages nu denna fråga till närmare behandling. Sedan det först blifvit upprepadt, att evangelium öfverlemnar åt dem, som stå i spetsen för församlingen, omnämnda nådemedels- och kyrkostyrelsefunktioner, säges det vara sjelfklart, att enligt allas bekännelse, äfven motståndarnes, denna magt efter gudomlig rätt är gemensam för alle, som förestå församlingar, vare sig de kallas pastorer eller presbyterer eller biskopar. Såsom stöd härför anföres Hieronymi tolkning af åtskilliga bibelställen, som äfven efter hans uppfattning identifiera biskop och presbyter. Derefter tillägges det: "att en sedermera blifvit inom hvarje större församling utvald till att sättas öfver de andre, det har skett för att undvika söndring ("in remedium schismatis"). I Alexandria hade t. o. m. efter hans utsaga ända till Herakles och Dionysius presbytererne alltid utvalt en ur deras egen midt och kallat honom biskop. Han hade då också fått det särskilda uppdraget, som ingen af de öfrige presbytererne hade, att ordinera prester icke blott inom hans egen församling utan inom flera församlingar.

Denne åtskilnad mellan biskop och presbyter var sålunda, såsom af det anförda framgår, något som först senare under den historiska utvecklingen framkommit. Det var en kyrklig anordning ("institutum est"), som kyrkan sjelf

gjort för att förekomma söndring och för att derigenom befrämja sin egen uppbyggelse, hvilken visserligen såsom helhet betraktad, såsom ett samfund, också behöfde ett enhetligt samfundsorgan. Jure divino funnos icke några olika grader eller bestämda åtskilnader mellan biskopar och pastorer. Och derför är det tydligt, säges det uttryckligen, att om en pastor eller kyrkoherde i sin kyrka ordinerade några dugliga personer till det kyrkliga embetet, vore en sådan ordination efter gudomlig rätt kraftig och verkligt rättsgill ("manifestum est ordinationem a pastore in sua ecclesia factam jure divino ratam esse") [1]. Det är dock långt ifrån att detta framhålles såsom mönstergildt eller något, som skulle berättiga en enskild pastor eller kyrkoherde, hvilken som helst, att efter eget godtfinnande företaga någon sådan ordination. Det vore en sjelftagen rätt, som lutherska kyrkan lika litet kunde gilla, som hon kan vara med om att någon sjelf tager sig rätt att offentligen i församlingen predika evangelium utan att vara dertill vederbörligen kallad.

Det är tvärtom blott för att uppvisa möjligheten af, huru lutherska kyrkan kunde få och ville förskaffa sig en efter gudomlig rätt giltig ordination, då hon icke längre kunde få behålla den biskopliga, efter kyrkans rätt och ordning dittils ensamt giltiga, ordinationen. Då nämligen biskoparne, såsom de ordinarie innehafvarne af ordinationsrätten, blefvo kyrkans fiender och icke ville utdela ordinationen åt dugliga personer, måste kyrkan sjelf återtaga sin rätt att kalla, utvälja och ordinera kyrklige embetsbärare. Ty detta vore en rätt, som, då den såsom en gåfva blifvit i egentlig mening af kyrkans Herre skänkt åt kyrkan, af ingen mensklig myndighet kunde eller borde henne frånryckas. Derom vitnade aposteln Pauli ord till Efes. (4: 8), att han, som uppfarit i höjden, gifvit menniskorna gåfvor, då han ibland sådana, för kyrkan egendomliga gåfvor räknar kyrkoherdar eller pastorer och lärare samt tillägger att sådana gåfves till embetets gerning och Kristi kropps uppbyggelse. Då det nu var nödvändigt att, hvar helst den sanna kyrkan funnes, också evangelium predikades, och Herren sjelf för evangeliets predikande såväl som för sakramentens förvaltning instiftat ett särskildt embete; just derför var det också nödvändigt, att kyrkan gjorde bruk af sin rätt och fylde sin pligt att till sådant embete utvälja och ordinera lämplige tjenare eller förvaltare. En kyrka kunde icke finnas, tron icke uppkomma eller de heligas samfund lefva och

[1]) Müller, o. a. a. sid. 341, 63—65.

förkofras utan sådan evangelii predikan och kallelse till predikoembetet. Derpå att den rätten bevarades och den pligten uppfyldes, hängde sålunda ingenting mindre än kyrkans eget lif, hennes vara eller icke-vara såsom en sann Kristi kyrka och de heligas samfund.

Luthersk ordination, framkallad af ett nödfall, blifver lutherska kyrkans högsta pligt.

Det var altså en pligt, som måste gå före och tränga tillbaka alla andra, som under andra förhållanden kunde vara lika vigtiga eller ännu mer träda i förgrunden. Det var ett nödfall, ur hvilket man endast på en nödfallsutväg kunde reda sig; men der också nöden gjorde lag och anvisade det enda möjliga men också derför bästa medlet och utgången. Och huru allvarligt lutherska kyrkan tager det härmed, det framgår af den belysning och det sammanhang, hvari detta kyrkans återtagande af ordinationsrätten och det lutherska utöfvandet af densamma framställas. Det heter nämligen derom, omedelbart efter det nyss anförda: "såsom i nödfall äfven en lekman absolverar och blifver en annans pastor, såsom Augustinus berättar ett dylikt fall om två kristne, som varit tillsammans på ett skepp och af hvilka den ene först döpt den andre, som blott varit katekumen, och derefter af denne nyss döpte blifvit absolverad" [1]. Hvad som under andra ordinära förhållanden icke varit tillåtet eller kunnat ske, åtminstone icke utan kränkning af högre rätt, det blef i sådant nödfall icke blott rätt utan högsta pligt.

Men vilkoret för att den först omnämnda handlingen blef ett verkligt dop, var tydligtvis det, att Kristi egen instiftelse respekterades och uppfyldes, liksom vilkoret för att den andre lekmannens gerning skulle blifva en pastoral och såsom sådan kunna räknas för en verklig absolution, var den omständigheten, att dopet föregått eller att han dock vore en kristen. Då nu lutherska kyrkan genom de romerske biskoparnes fiendtlighet och halsstarrighet blifvit bragt i ett sådant nödfall, att hon lupe fara att icke få några kyrklige embetsbärare eller evangelii predikare och sålunda i längden riskerade sin egen tillvaro och sunda lifsutveckling, måste hon göra någonting liknande. Hon måste återtaga sin rätt att kalla, utvälja och ordinera prester och således sjelf föranstalta om att andre gjorde det, som de ordinarie innnehafvarne af kallelse- och ordinationsrätten icke ville eller kunde förmås till att göra.

Hvem skall förrätta lutherska kyrkans ordination.

Men då hon detta skulle göra, kunde hon derför icke öfverlemna det åt hvem som helst, som dertill hade lust, än mindre kunde hon tillåta att de en-

[1]) Müller, o. a. a. sid. 341, 67.

skilda församlingarna och församlingsmedlemmarne samtlige togo del i eller hvar och en för sig utförde ordinationen eller den del af och förberedelse till densamma, som han kunde finna för godt. Vilkoret för att lutherska kyrkan skulle kunna återtaga sin rätt att ordinera prester var nu först och främst detta, att hon var en sann kyrka och såsom sådan hade en rätt nådemedelsförvaltning. Men då lutherska kyrkan sjelf i sin konstitutiva bekännelse framhållit att en sådan kyrka icke kunde finnas, lika litet som en sådan nådemedelsförvaltning kunde ega rum, utan att det dertill af Gud instiftade embetet finge göra sin af Gud befalda gerning, så var det andra, derifrån oskiljaktiga vilkoret detta, att den del af ordinationshandlingen eller kallelsen till predikoembetet, som fölle under och måste räknas tillhöra nådemedelsförvaltningen, af en sådan embetsbärare förrättades. Icke var det derför hvilken ordination som helst, som af lutherska kyrkan kunde anses giltig, än mindre jure divino göra anspråk på att vara det. Det var endast den, som af en pastor i hans kyrka och församling blifvit uträttad.

Men då nu lutherska kyrkan egde icke blott en utan många sådane pastorer, hade hon också möjlighet till att verkställa en sådan, jure divino giltig ordination och således med lifvet rädda sig undan det nödfallets skeppsbrott, hvari de romerske biskoparnes fiendtlighet försatt henne. Men det egentliga nödfallet var långt ifrån häfdt dermed, att en eller flera sådana ordinationer blifvit utförda. Det fortvarade i sjelfva verket så länge, tilldess att ett nytt enhetligt kyrkans organ blifvit funnet eller en ny kyrkostyrelse upprättats, som kunde i hela kyrkans namn både besluta om och å hennes vägnar handlägga alla de ärenden, som med ordinationen stodo i något sammanhang. Nödvändigheten häraf framträdde icke blott, då det gälde att bestämma hvilka prester som skulle utföra ordinationen eller inom hvilka församlingar ordinationen skulle försiggå, utan äfven då det blef fråga om att afgöra, hvilka som skulle ordineras, och att sedan installera den ordinerade i den församling, der han skulle förvalta sitt embete.

Oaktadt dessa handlingar, såsom af sammanhanget framgår, tänkas inbegripna i eller vara nödvändig förutsättning för och konseqvens af ordinationen, äfven sådan hon af pastor utöfvas, kunna de dock icke såsom ordinationen sjelf härledas ur nycklamagten, som blifvit lemnad i hvarje pastors händer. Ty i denna innefattas blott rättigheten att sjelf offentligen predika evangelium, förvalta sakramenten och öfver hufvud utföra sådana kyrkliga och liturgiska

handlingar, som härmed kunna stå i sammanhang och som kyrkan i hans församling vill hafva utförda. Detta alt var något, som biskoparne dittils så godt som ensamme hade gjort, icke mindre installationen än den egentliga ordinationen och den derför förberedande kallelsen eller valet och utnämningen. Och hvilketdera eller huru mycket, de gjort såsom bärare af kyrkostyrelse-, nådemedels- och församlingsembetet, det är en rent kyrkorättsligt historisk fråga, på hvilken vi här icke kunna inlåta oss. Icke heller kunna vi vänta att i en lutherska kyrkans bekännelseskrift, som i fråga varande traktat är, finna en närmare utredning af, huru lutherska kyrkan tänkt sig ordnandet af alla dessa ärenden och mer eller mindre detaljerade bestämmelser om hvad som med ordinationen sammanhänger. Vi kunna derför icke heller inlåta oss derpå i detta sammanhang utan måste låta dermed anstå, tilldess vi i följande afdelning skola taga ordinationens historiska gestaltning i skärskådande.

Ordinationens förhållande till kallelsen och bekräftelsen.

Här vilja och kunna vi blott påpeka att det på de flesta ställen, der det i denne traktat är fråga om ordinationen, särskiljes icke mindre än tre eller t. o. m. fyra speciela akter såsom alla tillhörande eller ingående i ordinationen, såsom biskoparne utöfvat den: nämligen kallelse, val, ordination i inskränkt mening och konfirmation· eller bekräftelse af den valde och ordinerade.

På hvad sätt och af hvem de två första akterna skola utöfvas säges visserligen icke uttryckligen. Det var en kyrkorättsfråga, som borde ordnas efter de historiska förhållandena och efter Aug:s VII och XV artiklar kunde utan något men för kyrkan besvaras på olika sätt. Men då det för kyrkans rätt att utdela och betrakta den af en pastor utförda ordinationen såsom jure divino giltig hemtas ytterligare bevis dels från flera nytestamentliga skriftställen, dels från den kyrkliga traditionen och den gamla kyrkans allmänna bruk, förekommer här ett yttrande, som ställer äfven denna frågan i en klar belysning. Ty då det der heter: "fordom valde folket eller församlingen prester och biskopar; sedan kom biskopen till, vare sig i densamma församlingen eller från den angränsande, och bekräftade den valde genom handpåläggning", så är detta en temligen genomskinlig antydan om att lutheranerne ansågo denna gammalkyrkliga ordning mer tillfredsställande än den då varande romerska och att de sålunda gerna ville tillerkänna församlingen en större, sjelfständigare andel i kallelsen och valet.

Men att de likväl voro långt ifrån att anse detta församlingens val och kallelse, äfven då deremot ingenting vore att invända, såsom den egentliga, rite

utförda kallelsen, den der kunde träda i stället för eller på något sätt ersätta ordinationen, det framgår tydligen deraf, att öfveralt ordinationen nämnes såsom särskild från kallelsen och endast af pastor kunde förrättas samt att här tillägges det biskopen kom efter och med sin handpåläggning bekräftade ("confirmabat") den valde. Hvad som med denna bekräftelse (confirmatio) skall menas i det sammanhang, hvari hon omtalas, är en fråga, som är ytterst svår att besvara. Närmast till hands ligger onekligen att till följd af det ord, som här är valdt (confirmare), fatta det om den kyrkorättsliga bekräftelse, som biskaparne meddelade och som dels kunde tänkas föregå ordinationen, såsom ett erkännande af församlingens val eller af den valde personens lämplighet för det kyrkliga embetet i allmänhet, dels måste tänkas följa efter eller åtminstone betraktas såsom en konseqvens af ordinationen, för så vidt som den valde och ordinerade installerades eller bekräftades i sitt embete inom den bestämda församlingen. Confirmatio är nämligen den vanligaste beteckningen derför och i synnerhet i äldsta tider så godt som den tekniske termen. I hvilketdera fallet som helst, vare sig den tänktes föregå eller följa efter ordinationen eller, såsom väl oftast var fallet, till tiden sammanfalla med denna, så var det dock en bekräftelse, som biskoparne utdelade såsom bärare af kyrkostyrelseembetet, det der närmast i kyrkans namn och å hennes vägnar skänkte sitt erkännande åt den valde och meddelade honom sin fullmagt att offentligen i församlingen förvalta hennes embete.

Men då det omedelbart derefter tillägges, att ordinationen icke var något annat än en sådan bekräftelse ("nec aliud fuit ordinatio nisi talis comprobatio"), så tyckes det onekligen, som skulle med denna bekräftelse, hvilken dessutom uttryckligen säges ske genom handpåläggning, menas ordinationen sjelf. Och för så vidt som den nyss nämnda kyrkorättsliga bekräftelsen meddelades icke blott samtidigt med utan oftast i och genom sjelfva ordinationen, har det i och för sig icke mycket att betyda, hvilketdera man antager vara det närmast åsyftade. Men då man af det sist anförda yttrandet dragit den slutsatsen, att traktatens författare och till följd deraf en lutherska kyrkans bekännelseskrift med luthersk ordination icke menat, eller i denna icke velat se, något annat än ett sådant kyrkorättsligt erkännande, så att hon blott skulle vara en offentlig och högtidlig bekräftelse af den förut skedda kallelsen såsom i allo lagenlig och "ordentlig", så anse vi oss nödsakade till att deremot inlägga en bestämd protest.

Ifall man blott ser på sjelfva ordalydelsen och derjemte lösrycker stället ur sitt sammanhang utan att taga någon hänsyn till hvad som dermed skall bevisas, så medgifves villigt att stället tyckes tala för en sådan uppfattning, ja göra hvarje annan uppfattning af dessa ord omöjlig. Det förklaras då ock lätt huru icke blott alla de, som på grund af andra skäl hafva denna uppfattning af lutherska ordinationen, komma till att såsom ett ovederläggligt bevis för sin mening anföra detta ställe, utan äfven de, som i ordinationen vilja se något mera, icke annorlunda anse sig kunna reda sig med detta ställe än (såsom Lechler [1]) med den förklaringen, att det hör till de ställen och ord af reformatorerne, som man icke får taga så strängt efter ordalydelsen.

Men att man icke behöfver taga sin tillflykt till en sådan nödfallsutväg, som dessutom onödigtvis skulle nedsätta värdet af en kyrkans bekännelseskrift eller åtminstone öfver den kasta en tvetydig belysning, det framgår ur en närmare betraktelse af sammanhanget. Det gälde här att uppvisa möjligheten af en luthersk ordination, som jure divino var giltig. Den låg, såsom vi sett, deruti att lutherska kyrkan var en sann kyrka, hvilken inom sig egde icke blott en nådemedelsförvaltning i öfverensstämmelse med Kristi instiftelse och dermed sammanhängande rätt till att dertill kalla ordinarie embetsbärare utan ock sådane embetsbärare, som faktiskt förvaltade nådemedlen, som kunde i Herrens namn, å hans vägnar, tala och tillämpa hans ord, såsom han sjelf talat det. Ty att detta egde rum och skulle i ordinationen ega rum, det var tydligtvis förutsättningen för och meningen dermed, att ordinationen skulle vara grundad på gudomlig rätt.

Men för så vidt som nu den äldsta kyrkans bruk skulle kunna tjena till bevis och stöd för lutheranernes uppfattning, måste den bekräftelse, som biskoparne meddelade och om hvilken det här är fråga, vara icke blott en kyrkorättslig bekräftelse, som i kyrkans namn och å hennes vägnar meddelades, utan äfven och i första hand en sådan gudomlig bekräftelse, som de i egenskap af Guds ords tjenare utdelade. Annars hade ju den äldsta kyrkan sjelf saknat en jure divino giltig ordination. Annars hade detta den gamla kyrkans bruk omöjligt kunnat anföras såsom en ny bevisningsgrund för giltigheten af den lutherska ordination, som af en pastor i hans kyrka utfördes.

---

[1]) Die neutestamentliche Lehre vom heiligen Amte, Stuttgart 1857, sid. 337.

Väl kan det vid första påseende förefalla underligt, att man med en sådan tanke inlagd i confirmatio, säger att "ordinationen icke var något annat än en sådan bekräftelse (eller comprobatio)". En gudomlig bekräftelse tyckes ju vara det högsta, som gerna kunde om ordinationen utsägas, och i alla fall vida högre, vida mer nödvändig än den kyrkliga eller kyrkorättsliga. Och i sjelfva verket är hon äfven det. Men vi få väl komma ihog att det städse gäller motsatsen till den romerska ordinationens sakrament. Och i jemförelse dermed kan och måste väl äfven en sådan gudomlig bekräftelse eller tillämpning af de genom ordet gifna löftena på den enskilde embetsbäraren sägas vara något mindre, om man så vill, eller i alla fall något helt annat. Långt ifrån att vara ett sådant sakrament, var hon "icke något annat än en sådan stadfästelse". Men att hon var den ursprungliga och högsta stadfästelsen, den som visserligen minst af alt kunde ersättas af några kyrkliga ceremonier eller af den kyrkorättsliga bekräftelsen, lika litet som hon gjorde denna senare öfverflödig, det framgår af det tillägg, som derpå följer. Det säges nämligen att sedermera altjemt nya ceremonier tillkommit, af hvilka Dionysius beskrifver en del. Men fastän denna Dionysii skrift var ett falsarium, lika väl som åtskilliga Clemens skrifter, och således tillkommit på en långt senare tid än namnet angaf, så nämndes der dock intet om offer och offerförmåga. Det var först i senare tid af de nyare (recentiores) tillagdt till ordinationsformeln: jag gifver dig magt att offra för lefvande och döda [1]).

Resultat.

Resultatet af den lutherska kyrkans bekännelse i denne traktat torde följaktligen med afseende på ordinationen kunna sammanfattas sålunda. Fastän lutherska kyrkan hvarken hade alla dessa, senare tillagda, ceremonier eller kunde acceptera det sista tillägget, den för romerska kyrkan mest karakteristiska förläningen af "potestas sacrificandi", så hade hon dock en efter gudomlig rätt giltig och sant kristlig ordination. Det var den, som förrättades af hvilken som helst pastor eller Guds ords tjenare i enlighet med detta Guds ord och den apostoliska kyrkans, för alla tider förebildande, bruk, så snart annars denne blifvit dertill på vederbörligt sätt kallad. Såsom vilkor för att denna, efter gudomlig rätt giltiga, ordination också efter kyrklig rätt skulle blifva giltig eller för att lutherska kyrkan skulle komma ut ur det nödfall, hvari de romerske biskoparne försatt henne, fordrades det nu blott att lutherska kyrkan

[1]) Müller, o. a. a. sid. 342: 70—1.

gick samma väg, som den gamla kyrkan gått, att hon för att undvika eller förebygga söndring föranstaltade om att en eller flere af desse pastorer erhöllo samma rätt och pligt som biskoparne förut haft, att i kyrkans namn, å hennes vägnar handla, således också meddela den kyrkliga och kyrkorättsliga bekräftelse, som ordinanden behöfde för att blifva kyrkans tjenare.

Men att detta efter lutheranernes mening dock icke var så lätt gjordt eller ens kunde göras öfveralt utan mycken splittring och dermed följande stor våda och skada för kyrkans endrägtiga, allsidiga uppbyggelse, det framgår deraf, att de ännu en gång, innan de lemna detta ämne, framhålla att icke de utan de romerske biskoparnes gudlösa lära och tyranni äro skulden till det förderf, som deraf blifver en oundgänglig följd. Ty redan Paulus hade (Gal. 1: 7 f.) bjudit och förmanat att alle biskopar, eller hvilka det vara månde, som antingen sjelfve lärde orätt eller försvarade gudlös lära och falsk gudstjenst, skulle vara förbannade och anses för straffvärda menniskor. De sjelfve såväl som alle, hvilka ville tillhöra Kristi sanna kyrka, voro inför Gud skyldige att efter gudomlig rätt, så godt sig göra lät, ordinera prester och kyrkotjenare, som kunde fullgöra det kyrkliga embetets nödvändiga tjenst till Kristi församlings uppbyggelse [1]).

Denna fruktan för kyrklig söndersplittring och oordning med deraf följande vådor, som gjorde lutheranerne så angelägne om att skjuta skulden från sig och lägga den motståndarne på hjertat, det var en farhåga, som tyvärr blott i alt för hög grad besannades. Det var en fara, för hvilken lutheranerne sjelfve icke alltid lika väl sökte taga sig till vara, som man häraf kunde vara berättigad att vänta, då de nödgades skrida till förverkligande af sin i bekännelsen uttalade grundats och föranstalta om en luthersk ordination. Derom vitnar redan den stora mångfald af historiska gestaltningar för lutherska ordinationen, hvilken visserligen är vida större än nödvändigt var till följd af romerska kyrkans motstånd och fiendtligheter.

Det är något, hvarom vi ytterligare blifva öfvertygade, då vi nu öfvergå till att betrakta denna.

---

[1]) Müller, o. a. a. sid. 342, 72.

III.

Den lutherska ordinationens historiska gestaltning och utveckling.

Grunden till och konsekvensen af ordinationens många olika gestaltningar.

Den väg, på hvilken vi närmast och säkrast kunna hoppas finna huru luthersk ordination gestaltat sig, der den fått utveckla sig såsom en fullmogen frukt af lutherska kyrkans uppfattning, är tydligen den, att gå till den lutherska kyrkans eller snarare till de många lutherska, vi kunna icke säga natio- nal- utan lokal-kyrkornas särskilda kyrkoordningar och agendor. Det är nämligen blott i den skandinaviska norden, Sverige, Danmark och Norge, som man kan tala om en nationalkyrka eller en för hela nationen gällande kyrkoordning och gemensam agenda. I Tyskland deremot och hela norra och mellersta Europa hafva icke blott de många större och mindre furstendömena utan ock de flesta större städer, åtminstone alla s. k. riksstäder, hvar sin särskilda, efter de historiska förhållandena mer eller mindre modifierade kyrkoordning.

Grundvalen dertill lades, som bekant, på den i så många afseenden betydelsefulla riksdagen i Speier 1526, der hvarje riksstånd erhöll laglig rätt att i saker, som af Wormserediktet berördes eller angingo reformationen och religionen i allmänhet, "så lefva, handla och bestämma, som det inför Gud och det kejserliga majestätet tilltrodde sig kunna ansvara för". Och det var en rätt, som kanske oftare än nödvändigt var, uppfattades som en pligt att inom hvarje sådant område, på ett från alla andra särskildt sätt, gestalta de kyrkliga lifsformerna. Detta så mycket mer som, såsom vi redan sett, äfven i den gemensamma bekännelsen ganska stort utrymme måst vindiceras åt en sådan frihet och olikhet i alla yttre lifsformer, blott derigenom det högsta och ena nödvändiga, den stiftelseenliga nådemedelsförvaltningen med deraf följande uppbyggelse i tron och kärleken, icke hämnades utan i stället befrämjades.

En följd häraf blef att dels flera förändringar med afseende på ordinationen företogos än som betingades af någon i den lutherska uppfattningen af ordinationen liggande nödvändighet, dels ock att icke alla för ändringar genast eller ens någonsin utfördes, som motsvarade denna uppfattning och kanske t. o. m. i inledningen till en kyrkoordning förordats eller motiverats. Men häraf blif-

ver då ock en nödvändig följd, att vi dels icke kunna taga hänsyn till alla dessa blott lokala olikheter eller behöfva anföra prof af alla lutherska kyrkoordningar, för att ådagalägga hvad som för den lutherska ordinationen är utmärkande, dels ock dertill kunna sluta lika mycket af inflätade motiveringar, som af detaljerade utföranden.

Och hvad som härmed nära sammanhänger, det är att vi icke i den närmaste tiden efter reformationen utan först längre fram kunna vänta att finna några utförligare framställningar eller konseqvent genomförda liturgiska formationer af ordinationen. Det är, med ett ord, att lutherska ordinationen har en verklig historia, som utvecklar sig från sina första, mer rudimentära element till en alt fullkomligare lifs- och uppenbarelseform, hvilken alt mer motsvarar sitt eget begrepp samt alt bättre förverkligar och gifver uttryck åt sitt eget lifsinnehåll. Vi vilja derför äfven i vår framställning följa och söka gifva uttryck åt denna historiska utveckling.

Ordinationens första rudiment i Hamburger-k:o af 1529.

Vi måste då börja med *Hamburger-kyrkoordningen af 1529*, hvilken innehåller den första agendariska form för ordinationen, som blifvit tillämpad. Blott i förbigående kunna vi nämna det ordinationsformulär, som förekommer i den af Lambert författade *Hessiska k:o. af 1526* [1]). Det är anmärkningsvärdt derför, att det bibehåller den katolska och gammalkyrkliga eller bibliska uppmaningen att mottaga den helige Ande ("accipe Spiritum sanctum"), med lutherska kyrkan låter ordinationen försiggå på modersmålet inför hela församlingen, som deri deltager, och såsom ett af de förnämsta, för att icke säga det enda momentet, använder bön och handpåläggning samt med reformerta kyrkan äfven låter de äldste eller lekmän vara med om handpåläggningen. Men då denna kyrkoordning på grund af Luthers bestämda afrådan aldrig kom till användning och sålunda icke kan anses gifva något tydligare uttryck åt luthersk åskådning, vilja vi icke närmare inlåta oss på hvad som deraf kunde vara att lära utan blott i förbigående hafva nämnt den såsom i sitt slag mycket märklig.

Den *af Bugenhagen författade Hambugerk:o.* deremot har en vida större och varaktigare betydelse. Det är icke nog med att den i Hamburg tillämpades och till väsentliga stycken återfinnes i flera andra, lutherska kyrkoordnin-

---

[1]) Richter, Die evangelischen Kirchenordungen des sechzehnten Jahrhunderts, Weimar 1848, sid. 56 och 65—66.

gar, den Braunschweigska af 1528, den Schleswig-Holsteinska af 1542 och den Hadelerska af 1544. Dess ordinationsritus är för den lutherska ordinationen vägrödjande, äfven om han icke kan sägas vara fullt utvecklad såsom sådan. Sedan XI art. bestämt huru lärare eller predikanter, superattendent, pastorer och kapellaner skola väljas, handlar *XII art. "Van der Annehminge solcher denere des Wordes in der Kercken"*.

I inledningen säges det först, att alle sådane utvalde ordets tjenare skola, vare sig de äro "smorde" eller icke, om söndagen i kyrkan inför församlingen ordineras eller mottaga "den geistliken Orden", så att de kunna heta "Ordinati ad ministerium spiritus non literæ". (2 Cor. 3). De skola derigenom förordnas till evangelium och sakramenten, icke för att göra eller frambringa utan för att utdela dem (1 Cor. 4). Character indelebilis är nämligen en dikt. Olja och tonsur ("schmeeren und scheeren") hjelpa icke till detta embete. Endast Guds gåfvor förmå sätta en ärlig och duglig man i stånd till att med Guds ord lära och värja mot fienden, såsom Paulus (1 Tim. 3) beskrifver de gåfvor, som gifvas sådane predikanter. Ordinationen efter de förste kristnes bruk sker med bön och händers påläggning, såsom af Apg. och Pauli bref framgår. Hos oss skall den vara "kort und christlick" på detta sätt:

Då episteln blifvit läst, skall en predikant eller kapellan på predikstolen så förmana: Käre vänner i Kristo. I veten att vi offentligen hafva bedt att Gud för Kristi skull ville skicka oss en god supperattendent, pastor eller kapellan. Sedan hafva de, hvilka det blifvit befaldt, äfven användt sin tjenst och flit dertill samt utvalt N. N., hvilken de, så vidt efter menskligt omdöme och förstånd är möjligt, hafva funnit ärlig, redlig och duglig. Bedjen derför att Gud genom Jesus Kristus vår Herre ville gifva honom nåd att oss till salighet sköta detta embete. Han skall nu inför altaret med sång, bön och handpåläggning framställas för eder kärlek, så att vi på det sättet, i detta embete anbefalle honom åt Guds nåd; och denna församling må veta att denna person hos oss har fått sig detta embete anbefaldt. Derpå sjunga barnen i koret Halleluja, Veni sancte Spiritus etc.

Derunder träda pastorerne med ordinanden i sin midt fram för altaret. Efter en tyst bön lägga de alle sina händer på ordinandens hufvud, som dervid blifver sittande. Den främste ibland dem, som står framför altaret, skall, vänd åt folket, läsa denna kollekt: Laht uns beden: "Allmechtige ewige Vader, de du heffst dorch unsen einigen Meister Jesum Christum uns also

geleret dat de Erne groht is, auerst wenig der Arbeiders, darum biddet den Heren der Erne, dat he Arbeider in sine Erne sende, welcke worde gude Arbeiders, dat sint Prediger, van diner gnade mit ernstlikem gebede tho foerderende uns vermahnen. Wy bidden dyne grundlose Barmhertigkeit, dat du machst ein gnedig upsehent hebben, upp diszen deinen Knecht unsen erwehleden Prediger, dat he flitig sy mit dynem Worde, Jesum Christum unse einige Sahlicheit tho predigende, de Conscientien tho underrichtende, und tho troestende und tho straffende, tho bedrauwende und tho formahnende mit aller langmœdicheit und lehre, dat yo dat hillige Evangelium rein ahne thodonde minschliker lehre, stedes by uns bliue und frucht bringe der ewigen Sahlicheit manck uns allen, dorch densuluen unser Heren Jesum Christum. Amen". Församlingen sjunger derpå: Nu bidde wy den hilligen Geist. Pastorerne falla derunder på knä och anbefalla denna sak åt Gud genom Jesum Kristum. Dermed är ordinationsakten slut. Presterne gå ifrån altaret och efter sången predikar man samt fortsätter gudstjensten.

Hvilken betydelse kyrkoordningen sjelf tillskrifver denne ordinationsakt, det framgår, om möjligt, än tydligare af det tillägg, som såsom en afslutning göres i samme art. Der heter det nämligen: särskilda kläder eller prakt behöfva vi icke till denna sak. Vid närmare efterseende står föreskrifna antagande allena på dessa två nödiga stycken, det första, att vi med vår bön anbefalla saken åt Gud; det andra, att församlingen ser och erkänner den, som är vald till predikoembetet, så att hon håller honom för sin själasörjare. Altså gäller denna förordning för Gud och menniskor till salighet [1]). Detta tillägg, såväl som hela akten för öfrigt, visar att det här är fråga om en bekräftelse af det förut skedda valet, hvarigenom den valde installerades eller insattes och stadfästes i embetet inom den i fråga varande församlingen. Men detta var icke alt eller ens det första utan blott det andra och sekundära. Det första var att denna sak genom bön anbefaldes åt Gud. Och än mer, det som hjelpte till embetet eller gjorde ordinanderne till "ordinati ad ministerium Spiritus", det var icke messkläder eller tonsur och krisma, ej ens församlingens bön och val utan allenast Guds gåfva, hvilken skickliggjorde dem till all embetets gerning. Det var sålunda med ett ord den egentliga ordinationen.

[1]) Richter, o. a. a. I. sid. 129—130.

Men här möter oss den egendomligheten, att dessa gåfvor och det Guds ord, som derom talar, väl nämnas i inledningen men icke i sjelfva ordinationsakten komma till något bestämdt, sjelfständigt uttryck eller direkt tillämpning på ordinanden. Väl kan det i någon mån ersättas eller åtminstone förklaras derigenom, att ordinationen sjelf i sin helhet är inordnad i gudstjensten såsom ett deri ingredierande moment. Och denna gudstjenst kunde ju onekligen med lektioner och predikan läggas eller ordnas så, att bristen icke så mycket märktes. Men då derom ingenting nämnes och dessutom andra berättigade kraf genom en sådan anordning icke alltid lika lätt kunde tillgodoses, måste det erkännas vara en brist, som sammanhänger med förstlingsarbetet och som derför snart nog afhjelpes.

Luthers Forma Ordinationis, grundvalen för alla gestaltningar af luth. ordination.

Detta sker redan i den af *Luther sjelf författade*, eller åtminstone efter honom benämnda, *Form der Ordination*, som i en mängd kyrkoordningar förekommer oförändrad och utgör grundvalen till alla ordinationsformulär, som vilja gälla och kunna varda ansedda för att vara lutherska. Detta tydligen icke i den mening, som skulle Luther eller någon kyrka, som nämnes efter hans namn, hafva velat fastslå någon form eller formel såsom nödvändig och ensam giltig, utan så, att detta formulär innehåller alla de moment, mer eller mindre utvecklade, som, på ett eller annat sätt gestaltade, i en luthersk ordination gerna kunna komma i fråga. Att detta ordinationsformulär äfven af alle de förnämste bland reformationens män ansågs mönstergildt, det framgår deraf, att det ordagrant anföres i den af *Melanchton författade* eller åtminstone starkt påverkade *Mecklenburger-k:o. af 1552.* Likaledes i den af *Bugenhagen författade Braunschweiger-k:o. af 1543* m. fl. a.

Att det mellan Bugenhagen och Luther skulle hafva rådt en så stor divergens i uppfattningen af ordinationen, som i en afhandling anförts [1]), att Bugenhagen skulle hafva så godt som identifierat den gudstjenstliga ordinationen med introduktionen och yrkat på att ordinationen derför skulle förrättas i den församling, der presten skulle tjenstgöra, derom ha vi nämligen icke kunnat öfvertygas, då vi icke varit i tillfälle att taga kännedom om det bref, hvarpå detta antagande säges stödja sig. Icke heller hafva vi påträffat den Hildesheimska-k:o., der ett sådant yttrande skulle förekomma. Men

---

[1]) Luther och Ordinationen, af G. Rietschel, införd i Theol. Tidskrift 1885, sid. 187.

i Braunschweiger-k:o. af 1543, som också anföres till stöd för denna uppfattning, förekommer först och främst Luthers egen ordinationsformel. Dessutom finnas just i denna k:o. två utsagor, som stå i rak motsats till ett sådant antagande och visa att Bugenhagen då fullt hyllat Luthers mening.

Den ena, i inledningen till ordinationen, lyder så: "Den erweleden Predicanten schal men senden thom Superintendenten, alse thouorne gesecht is, da schal he examinert werden vnd so he düchtich bevunden werd, schal he dar vam Superintendenten na der predike vnd latinischen Litania, also vor dem Altare geordineret werden, (na dem alse men vor en, vam Predikestole gebedet hefft)". Den andra förekommer i art.: "Van den Predicanten och har följande lydelse: De Pastor in den Flecken vnd Steden schal vorschaffet vnd angenamen werden, van dem Rade vnd Kastenheren, de scholen en dem Superattendentem vorantwerden tho examinerende, vnd tho ordinerende, so he nicht thouorne geordineret is, Van dar schal he apenbare schrifftlike tüchnisse tho syner Kercken bringen, dat he düchtich befunden vnd geordineret is, Ouerst de neuen Predicanten edder Cappellane scholen angenamen vam Parheren vnd den Borgermesteren vnd dem Superattendenten tho ordinerende gepresenteret werden etc. Vp den Dörpern scholen de Lehnheren den Kerckheren dem Superattendenten presenteren, De Superattendent schal nemand bestedigen, de nicht thom ampte düchtich is" [1]).

Att Luthers uppfattning delas af Bugenhagen visar danska ordinantian.

Och att Bugenhagen icke ens 1537, då ordinationen såsom fullt herrskande sed infördes i Wittenberg, derom hade en annan mening, det framgår ovedersägligen af den *k:o.*, han *för Danmark* författade, och som samma år såsom *Den rette Ordinants* blef antagen på herredagen i Ottense. Detta framträder här så mycket tydligare, som det närmast är icke biskopen eller superintendenten och den kyrkliga myndigheten, som förlänar den kyrkorättsliga bekräftelsen, utan i stället konungens förtroendeman, den s. k. Lensmanden. Det heter nämligen härom att, då den af församlingen valde eller af patronus och råd presenterade blifvit af superattendenten förhörd och befunnen "skickelig vdi lerdomen", Da skal denne forscriffue hannē til Lensmandē offuer samme sted / at hand hannem annammer oc stadfester paa vore vegne". I den ed, som presten inför honom skall aflägga för att erhålla denna stadfästelse, förekommer visserligen först löfte om trohet mot konungen men sedan ock löfte om att såsom "vduold

[1]) Richter, o. a. a. II, sid. 57 och 60.

Sogneprest til den Kircke N. vare flittig vdi det Embede, som honom befales saa lenge som hand bliffuer der ved". Slutet af eden lyder så: Der som jeg enten wforseendis eller aff menniskelig skrøbelighed noget forsømmer / da forlade mig det Gud ved sin Søn vor Herre Jesum Christum / Men her emod vil jeg aff ret foract inted gøre saa sandelige hjelpe mig Gud met sit hellige Evangelio".

Att det dock är en kyrklig bekräftelse och icke blott en verldslig, i statens namn gifven, det framgår deraf, att, då det förbjudes Lensmanden att derför taga någon ersättning och dymedelst göra sig skyldig till simoni, han dervid jemföres med de katolske biskoparne, som ensamme meddelade sådan konfirmation. "Saa kand det nu icke sømme vore Lensmend / som her til dags icke sømmede Pawens Bisper / vden de ville io alsomhøyeste lastes for Tyrannii oc Simoni" [1]).

Med skrifvelse eller konfirmationsbref skickas han så till biskopen för att ordineras. "Siden naar hand kommer igen til Superattendenten met breff / skal hand tage hannem ind i Kircken der vdi Byen som hand bor / oc faar Alteret befale hannem sit Embede met saadan en fadson oc skick. Først skal en aff Præsterne naar Epistelen er lest i Messen / stige op vdi predickestolen oc sige saa: Denne dannemand N. haffuer denne Kircke vduold oc kaldet til at Tjene sig i det hellige Evangelio / aff hvilcken hand haffuer it gaat vitnesbyrd om sit leffnet. / Och er aff Bispen offuerhørt at være skickelig i sin forstand oc retskaffen Lerdom / Saa skal hand nu til samme embede ordineris oc til skickes faar Alteret / med hellige ordz opløsning formaninge / henders paaleggelse / oc en gudelig bøn til Gud / Thi formaner hand oc beder / at huer Christen vilde bede at Gud vilde lade sine Tienere met hans tieniste vere sig behagelig / Oc den maatte kom̄e til Guds ære oc mange Menniskers salighed / Oc saa skulle i gierne tacke Gud ved Jesum Christum / at hand saa verdis til at sende sin hellige Kircke Predicanter / Thi sandelige disse ere de gaffuer hvilcke Christus opfarendis til Himmelen / gaff sin Kircke som screffuet staar / Ephe. iiii etc.

Saa skal da hand som Embedet är anammendis / met nogre andre Prester som der hoss kunde være / falde paa knæ faar Alteret den stund Peblingene

---

[1]) Den rette Ordinants som paa Herredagen i Ottense bleff offuerseet oc beseglet. Københaffn M. D. LIII. Det XXXVII Blad.

siunge paa latine / Veni sancte Spiritus. / Saa skal Superattendenten staaendis faar Altered / lesse den Collect / Deus qui corda fidelium etc.

Siden skal hand vende sig om til folcket / oc paa Danske lesse / den hellige Lectie som liuder om Bisper / vddaff den Epistel til Titum etc. / Der nest skal hand ligge hannem faare som Kircken skal anamme / en befalning om Evangelio retsindelige at predicke / Oc Sacramenternes børlig vddelelse .... Til hvilcket altsammen hand met liudelig røst suare skal faar alt folcket / At hand met Gudz naadelig hjelp det flittelig gøre vil ect. Saa skal da Bispen met de Præster der hoss ere / legge hendre paa hannem / oc paa Danske bede met liudelig røst / Pater noster. Oc en Collect / som der til skal være giort. Saa skal man da siunge / Nu bede vi den Hellig Aand etc. met alle sine verss". Derefter följer kommunion, till hvilken ordinatus först går fram. "Saa skal da den ganske handel met denne tilskickelse oc ordineringe fuld endis effter det ord Paulus siger: Creaturet helliges ved Ordet oc Bønen etc. Siden skal Superintendenten met sine beseglede breff forskicke hannē til Prousten oc tale hans beste hoss hannem / saa vel som hoss de andre Prester / Om der er nogre flere i samme by som hand er forordineret til att være Sognepræst. Desligest til Borgemestere oc Raad oc den hele mennighed at hand skal være deres Predicker vdi Guds ord Oc vddele dem Christi Sacramenter. Saa skal Prousten om Syndagen eller den neste hellige dag der effter / vdi predicken tale hans beste faar folcket / oc lesse Bispens breff at hand er rettelig kaldet / offuerhørt / oc til Embedet Ordineret" [1]).

Här följer sålunda introduktion eller installation af den ordinerade efter ordinationen såsom en sjelfständig, från ordinationen särskild akt. Under det att introduktionen utföres af prosten i den församling, der den ordinerade skall tjenstgöra, förrättar superattendenten eller biskopen ordinationen i den "by" eller kyrka, der han sjelf bor, sålunda i det kyrkliga centralsätet.

Reformatorernes uppfattning af ordinationen såsom nödvändigt gestaltande sig till en sjelfständig kult-akt.

Öfvergå vi nu till betraktande af den uppfattning, *Melanchton och Luther* hade af ordinationen, sådan den i *Wittenbergeragendan af 1565* och *Mecklenburger-k:o. af 1552* såväl som ock i *Braunschweiger-k:o. af 1543* m. fl. framträder, så säges det visserligen i dem alla, att ordinationen är "ein öffentlich zeugnis bey der Kirchen, das diese Person beruffen sey, vnd befelh habe, das Euangelium zu predigen, vnd die Sacramenta zu reichen". Ordinationen är

---

[1]) Det XXXIX oc XXXX Blad.

slutstenen och höjdpunkten eller den högsta bekräftelsen af de många handlingar, kyrkan måste utföra för att kalla en person till eller åt honom öfverlemna det kyrkliga nådemedelsembetet. Detta är icke blott af Herren sjelf stiftadt utan uppehålles ock fortfarande af honom. Såsom Herren sjelf omedelbarligen kallade profeter och apostlar till detta embete, så kallar han ock ännu, ja intill dagarnes ände personer, som vilja och kunna åtaga sig detsamma; men han gör det nu medelbarligen: "durch gliedmas der Kirchen". Alla dessa handlingar, som ingå i denna medelbara kallelse, kunna och böra derför ock kallas gudomliga ordningar, hvilka alle kyrkans medlemmar hafva att såsom sådana respektera.

Härom heter det i Mecklenburgerk:o. "Denn warlich selig Kirchenregiment ist nicht ein werck menschlicher Weisheit oder macht, wie viel toller Reformatores gedencken, Sondern es ist des Herrn Christi werck, wie er selb spricht, Joh. 15. One mich könt jr nichts thun. Dabey sollen wir aber diesen gehorsam halten, das wir trewlich tüchtige Personen zum ampt suchen vnd welen. Darumb ist erstlich vnser ernstlicher wille vnd befehl, das man nicht gestatte, das vnberuffene vnd vnuerhörte Personen sich selbs ins Ampt eindringen. Vnd mag vns hie mit nicht vfferlegt werden, als machten wir Menschen gebot. Denn das ist gewislich war, das der beruff, verhör, öffentliche verkündigung bey der Kirchen, vnd gebet, Göttliche ordnungen sind" [1]).

Hvad kallelsen eller valet beträffar, så skulle dermed försiggå på sätt som öfligt varit, så att hvar och en blef bibehållen vid sina rättigheter. Förhöret skulle försiggå efter Melanchtons "Examen ordinandorum" och inskränkte sig icke till en undersökning om ordinandens kunskaper och bekännelsetrohet utan skulle omfatta äfven hans lif och vandel samt hans förmåga och vilja att rätt sköta det i fråga varande embetet. Ordinanden skulle för superattendenten förete vitnesbörd både om sin kallelse och sina seder. Vid den allvarliga granskningen derom skulle icke blott en förmaning ställas till honom att noga betänka vigten af det kall, han skulle åtaga sig, såväl som den erforderliga troheten och ståndaktigheten utan ock ett löfte ("eine christliche Zusage") tagas af honom, att han genom Guds nåd ville det troligen göra och hålla. Först den, som presterat detta alt på ett nöjaktigt sätt, finge blifva ordinerad. Dessa handlingar: kallelse, val, presentation, examen och förpligtelse, voro visserligen,

[1]) Richter, o. a. a. II sid. 117—119 och Daniel, o. a. a. II, sid. 517 och 518.

äfven de, gudomliga ordningar. Men de ansågos icke tillfyllestgörande för insättandet i embetet. De voro blott förberedelser för ordinationen.

Så heter det redan i Hamburgerk:o. af 1539: "Na deme der Biszschoppe Weihunge tho diszer tydt allene tho den afgödischen, papistischen Miszbrüken und allene thom godtlosen Denste gegeuen wert und doch einer ehrliken und gottliken Ordination und Institution nödig is, alsz de gegeuen hebben, und alse wente nuher in unser Kercken gewöhntlik isz gewest, Nemlik mit dem Gebede und Uplegginge der Hände".

På samma sätt i *Brandenburgerk:o. af 1540:* "Ob auch jemands zum Kirchenampt beruffen, vnd noch nicht Ordiniret were, derselbig sol gebürlicher weise Ordinationem empfahen, eher er sich des beruffenen Amptes vnterwinde. Vnd wiewol St. Jeronymus an viel ortern aus der heiligen schrifft erweiset, das im anfang der Kirchen, kein vnterschied, vnter den Bisschoffen und Priestern gewesen, das anch vor alters die Ordination, durch die versamlung der Priester administriret per impositionem manuum, welchs denn offentlich aus den Actis Apostolorum, vnd der Episteln Pauli ad Timotheum auch erscheinet, Demnach so zu jtsiger zeit in etlichen Fürstenhumen, dieweil man on beschwerung der gewissen, die Ordination von den Bisschoffen nicht hat haben mögen, Haben solchs die Priester der örter wider angefangen, Weil aber gleichwol . . . diese Ordnung der Kirchen fast nutzbar, das die Ordination einem Bisschoff sonderlich vorbehalten sein solt . . ., so wollen wir in vnserm Lande jhe vngerne, solche gute Ordnung zerrütten lassen. Man sol die misbreuch vnterlassen, als furnemlich da (i romerska ordinationen) gesägt vird. Accipe potestatem legendi Epistolam uel Euangelium pro uiuis et defunctis etc. Welche den lebendigen zur lahr beschrieben, Vnd Accipe potestatem offerendi sacrificium pro uiuis et defunctis. Das dem haupt artickel vnserer Christl. Religion entgegen, An des stad sol jnen befolhen werden. Das h. Evangelium zupredigen, vnd die hochw. Sacramenta nach Christi einsetzung auszuteilen, Wie denn solche ordination mit gutem rath vnd fleis allenthalben gebessert werden solle, mit behaltung der substancialien, vnd sonst guten Christlichen, leidlichen Ceremonien" [1]).

I stället för att ytterligare uppräkna de mångfaldiga ställen ur olika k:oo., som härför kunde anföras [2]), nöja vi oss med att ännu citera ett enda ur

[1]) Richter o. a. a. I, sid. 317, 331—2.
[2]) Se Richter Ibm., sid. 176, 245, 285, 291.

Mecklenburger-superintendentordningen af 1571. "Was den beruff oder Vocation der Kirchendiener betrifft wollen wir keines weges gestadten, das in vnsern Landen, yemands für einen Pastor, oder Kirchendiener gefürdert, oder gedüldet werde, der nicht ordentlicher weise zum predigampt beruffen vnd eingesetz ist. Es gehört aber zu einem ordentlichen beruff, neben dem Christlichen gebet . . . erwelung der persohnen oder nomination, . . . præsentation vnd examen vnd das er, so fern er tüchtig befunden, vnd vorhin im ampt nicht gewesen, ordiniert vnd bestettiget, jhme auch dessen ein vhrkundt mit getailt werde. Wo er aber zuvor anderswo im ampt gewesen, soll er doch gleichwol ohn verhör vnd approbation des Superintendenten nicht angenommen werden, der dan auch von ihme seine kundtschafften der ordination vnd seines gefarten lebens vnd wandels fördern soll. Die einsetzung oder einweisung der Pfarherrn geburet ordentlicher weise vnd vermüge Göttliches Rechtens dem Superintendenten zu thun, vnd ist an jhr selbst sehr nützlich vnd hochnötig, Dan dadurch nicht allein der beruff vnnd bestettigung des Pfarherrn dem Kirchspiel angezaigt; Sondern auch jheme die gantze gemaine mit gesunder reiner lehre vnd Christlichen gutem Exempel zu weiden im nahmen Christi befholen" [1]).

I sista delen af detta citat tyckes det som vore det blott fråga om insättandet i embetet inom en bestämd församling eller om installationen och kommendationen för denna församling. Men då det säges, att denna handling tillkommer superintendenten enligt gudomlig rätt, kan härmed icke gerna menas något annat än en installation, som var förenad med ordinationen i en kultakt. Det skulle annars vara i strid med den lutherska bekännelsens lära i Schmalk. artt., att väl ordinationen, men icke den biskopliga ordinationen, eller den med ordinationen förenade kyrkliga konfirmationen, utöfvades jure divino. Men då gäller tydligtvis också det andra ledet, der det säges att en befallning i Kristi namn gifves att föda församlingen med ren lära, såsom det högre, om ordinationen, under det att det första, kallelsens och bekräftelsens offentliggörande för församlingen, sker genom introduktionen.

Denna uppfattning af ordinationen, såsom intagande en sjelfständig ställning och förlänande en högre bekräftelse än den kyrkorättsliga, framgår ock såsom resultat af den Fredérska ordinationsstriden. Såväl Wittenberger-fakultetens

[1]) Richter o. a. a. II. sid. 335, 336.

utlåtande som Greifswalder-synoden af 1556 förklarade att kallelsen enligt god kyrklig ordning ej var tillräcklig för öfvande af predikoembetet utan att dertill äfven erfordrades den apostoliska ordinationen med bön och handpåläggning.

Att sålunda ordinationen icke inskränker sig till att vara en sådan kyrkorättslig bekräftelse eller "öffentlich Zeugnis bey der Kirchen", det framgår utom af det nämnda särskildt af det, som i Wittenberger-agendan och Mecklenburger-k:o. säges om förberedelserna till och gestaltningen af sjelfva ordinationen. Det är icke nog med att ordinanden sjelf skall efter alla de föregående anordningarna ytterligare bereda sig till bön och kommunion före ordinationen. Äfven säges det vara rätt och tillbörligt "das die gantze versamlung, im anfang dieses grossen wercks, Gott anruffe, vnd fur diese Person, vnd in gemein vmb erhaltung des Ministerij, vnd erhaltung der Kirchen, ernstlich bitte. Dieses haben die Apostel auch also gehalten".

Men att det icke blott är ordinanden och församlingen utan ock Herren sjelf, som dervid är verksam, det påstås uttryckligen, då det omedelbart efter det predikoembetet säges genom bönen anbefallas åt i fråga varande person heter: "Vnd ist der Herr Christus auch krefftig durch sein Euangelium vnd Sacrament". Det framgår ock deraf, att i ordinationen ingå icke blott "gebet, vfflegung der hand vnd befehlung des Ministerij" utan i första hand såsom det primära och för hela handlingen konstituerande: "lectio".

Luthers Forma Ordinationis.

Sjelfva ordinationshandlingen gestaltar sig nu i *Forma der Ordination gestellet durch den Ehrnwirdigen Herrn Martinum Lutherum D.* på följande sätt:

Erstlich singet man, Veni sancte spiritus, Vnd wird die Collect gelesen. Darnach lieset der Superattendens diese folgende Text: So screibet S. Paulus 1 Tim. III: 1—7: Das ist je gewislich war . . . in die Schmach vnd Strick. So ermanet S. Paulus die Eltesten der gemeine zu Epheso: So habt nu acht vff euch selbst etc. Apg. XX: 28—31. — Hie höret jr, das vns, so Bischoue, das ist, Prediger vnd Pfarherr beruffen sind, vnd sein sollen, nicht wird befolhen Gense oder Küe zu hüten. Sondern die Gemeine, so Gott durch sein eigen Blut erworben hat, Das wir sie weiden sollen, mit dem reinen wort Gottes, auch wachen vnd zusehen, das nicht Wolffe vnd Rotten vnter die armen Schafe einreissen, darumb nennet ers ein köstlich werck. Auch fur vnser Person, sollen wir züchtig vnd ehrlich leben, vnser Haus, Weib, Kind vnd Gesind, Christlich halten vnd ziehen. — Seid jr nu solches zu thun bereit, so sprecht Ja.

Da lege der Supperattendens, vnd die andern Diener des worts, so dabey sind, dem Ordinando die hend vff das heubt, Darnach spreche er: Lasst vns beten: Vater vnser, der du bist im Himel etc.

Barmhertziger Gott, himlischer Vater, du hast durch den mund deines lieben Sons, vnsers Herrn Jhesu Christi zu vns gesagt, Die Erndte ist gros, aber wenig sind der Erbeiter, Bittet den Herrn der Erndte, das er Erbeiter in seine erndte sende. Vff solchen deinen Göttlichen befelh bitten wir von hertzen, du wollest diesen deinen Dienern, sampt vns, vnd allen die zu deinem Wort beruffen sind, deinen heiligen Geist reichlich geben, das wir mit grossen hauffen deine Euangelisten sein, Trew vnd fest bleiben, wider den Teufel, welt vnd fleisch. Damit dein Name geheiliget, dein Reich gemehret, dein Will volbracht werde. Wollest auch dem leidigen grewel des Bapsts, vnd Mahometh, sampt andern Rotten, so deinen Namen lestern, dein Reich zerstören, deinem Willen widerstreben, endlich steuren vnd ein ende machen. Solch vnser gebet (weil du es geheissen, geleret vnd vertröstet hast) wollestu gnedichlich erhören, wie wir gleuben vnd trawen, durch deinen lieben Son, vnsern Herrn Jhesum Christum, Der mit dir vnd dem heiligen Geist lebt vnd herrschet in ewigkeit. Amen.

So gehet nu hin vnd weidet die Herde Christi, so euch befolhen ist vnd sehet wol zu, Nicht gezwungen, sondern williglich, Nicht vmb schendlichs gewins willen, sondern von hertzen grund, Nicht als die vber das Volck herrschen, sondern werdet furbilde der Herde. So werdet jr (wenn der Ertzhirte erscheinen wird) die vnuorwelckliche Krone der ehren empfahen. Benedicat uobis Dominus, ut faciatis fructum multum. Amen.

Folget die Communio. Vnd sollen ernach den Ordinatis, geschriebene oder gedruckte öffentliche Testimonia gegeben werden, Vnterschrieben durch den Superattendenten, vnd etliche mehr Personen. Das man wisse, das sie zum Predigampt zugelassen sind, vnd nicht falsche Lerer sind.

Reformatorernes ordinations-testimonier.

Af denna föreskrift om utfärdandet af ordinations-testimonier eller "prestbref" åt ordinati framgår att ordinationen var en handling för sig, skild från installationen. Den meddelades åt flere på en gång, vare sig nu desse voro valde till pastorer eller kyrkoherdar i en särskild församling och såsom sådane der skulle installeras, eller de blott voro utsedde till att såsom kapellaner eller nya predikanter vara biträden åt kyrkoherdar, såsom i Braunschweigerk:o. och

flera andra särskildt nämnes [1]). Och då man söker efter att få reda på hvilken betydelse ordinationen sjelf tillerkändes af reformatorerne, så kan derpå väl icke gifvas något mera autentiskt bevis än dessa ordinationstestimonier.

Vi anse oss derför böra citera ett par ställen af sådana, vi blifvit satta i tillfälle att taga någon kännedom om. Det ena är utfärdadt i Wittenberg den 7 Juli 1542 och undertecknadt af Martinus Luther, Caspar Cruciger och Johannes Bugenhagius. Det har till öfverskrift: Testimonium publicæ ordinationis qva commendatum est ei (Stephano Riccio) ministerium Euangelij.

Sedan det i inledningen talats om kallelse, val, presentationsbref, examen och förpligtelse, heter det: Quare ei iuxta doctrinam Apostolicam publica ordinatione commendatum est ministerium docendi Euangelij et sacramenta à Christo instituta administrandi iuxta uocationem. Cumque scriptum sit de filio dei, Ascendit, dedit dona hominibus, prophetas, Apostolos, pastores et doctores, precamur ardentibus uotis ut suae Ecclesiæ gubernatores det idoneos et salutares, ac efficiat, ut huius Stephani ministerium sit efficax et salutare.

Det andra är utfärdadt den 15 Juli 1546 för Gregorius Resemer, likaledes i Wittenberg, och undertecknadt af Johannes Bugenhagen, Caspar Creutziger, Gregorius Maior och Philippus Melanchton. Deri heter det: Deshalben ist bemelter Gregorius R. allhie offentlich nach befehl Göttliches Schriefft inn der Kirchen ordinirt, vnd im befolen das heilige Evangelium zu predigen, vnd die heiligen Sacrament, da er beruffen, zu reichen, vnd bitten von Hertzen, das der ewige Gott Vater vnsers Heilands Jhesu Christi seiner Kirchen tugliche lerer geben wolle, wie er befolen vns zu bitten vnd gnediglich zugeben zugesaget, vnd wolle also auch deisen Gr. R. seine gnade vnd heiligen Geist verleihen, das er zu Ehr vnd preis dem Heiland Christo vnd der Kirchen zur seligkeit dienen mage. Efter underskrifterna citeras sedan 1 Tim. 4: 13—16.

I ett annat af år 1554 finnes deremot mellan dateringen och underskrifterna inskjuten denna förmaning: Attende lectioni, adhortationi et doctrinæ. Ne negligas donum, qvod in te est. Quod datum est tibi per prophetiam cum impositione manuum cœtus seniorum [2]).

---

[1]) Richter o. a. a I. sid. 316—7, II: 57, 244—5. Norska Kircke-Ordinantzen af år 1607 sid. 44—46.

[2]) Drei wittenberger Ordinationszeugnisse, ausgestellet v. Luther, Mel. m. fl. etc., von G. Müller i Zeitschrift f. kirchl. Wissenschaft u. Leben, 1888, IX Heft. p. 472—5.

Inför sådana aktstycken tyckes det vara svårt eller omöjligt rent af, att förneka det reformatorerne ansågo att ordinationen, sådan hon af dem utfördes, såsom grundad på gudomlig eller åtminstone apostolisk anordning, ("nach befehl Göttlicher Schriefft") äfven medförde något analogt till det, som tillskrifves den apostoliska kyrkans ordination. Helt meningslös och oförklarlig skulle en sådan direkt tillämpning af 1 Tim. 4: 14 på den nyss ordinerade vara som denna: försumma icke den gåfva, som i dig är och som gafs dig genom profetian med händers påläggning, derest de icke hållit före att någon gåfva gifvits genom ordinationen. Det kan icke gerna fattas annorlunda än såsom ett otvetydigt uttryck för, att de fullt trodde på att Gud ännu bekände sig till sina i ordet gifna löften och derför äfven rikligen förlänade den hel. Andes gåfva, hvilken de i ordinationsbönen särskildt nedbådo öfver ordinanden. Och skulle denna gåfva gifvas genom ordinationen, så låg ju närmast till hands att antaga, att den gafs på samme gång, som embetet till honom öfverlemnades.

Denna uppfattning af ordinationen har också skaffat sig ett fullt motsvarande uttryck i ordinationsaktens gestaltning derutinnan, att han begynner med Veni Sancte Spiritus jemte kollekt och sedan fortsätter med lektion, förmaning eller tillämpning och fråga jemte svar samt slutar med handpåläggning, bön och uppmaning att gå till embetets gerning med välsignelse. Intet för en luthersk ordination väsentligt moment fattas här. Dock kan man vid en jemförelse med andra, senare framkomna lutherska ordinationsformulär icke gerna underlåta att anmärka och erkänna, det åtskilliga af dessa moment här blott äro stadda i sin första begynnelse och derför under den senare utvecklingen funnit en mot sitt innehåll mer svarande form och ofta äfven ett rikare innehåll. Isynnerhet gäller detta om lektionen.

Behof af vidare utveckling.

Här förekomma nämligen blott 1 Tim. III: 1—7 och Apg. XX: 28—31. Det sista talar visserligen om ett insättande i embetet af den helige Ande och nödvändigheten af att alt framgent hafva akt på både sig sjelf och hjorden. Men ifall detta skulle vara tillräckligt eller något så när motsvara, hvad dermed åsyftades, hade åtminstone 32 v. bort få vara med, der aposteln anbefaller dem åt Gud och hans nåds ord, hvilken ensam är mägtig uppbygga och gifva kraft dertill. Det första stället kan ju nog försvara sin plats i ordinationen, då det framställer de oundgängliga kraf, som Herren och hans församling ställa på hvarje biskop och rätt lärare. Men onekligen har det en ännu större betydelse för och tillämpning på den föregående examen och pröfningen än på ordinatio-

nen såsom sådan. Lämpligare hade det derför varit, att här, såsom sedermera blifvit fallet, förekommit ett annat Guds ord, som mera direkt talat om instiftelsen af embetet eller insättandet i detsamma.

Likaledes saknas här ock ett uttryckligt öfverlemnande af embetet eller insättande i detsamma, fastän otvifvelaktigt meningen är att det eger rum genom handpåläggningen och den beledsagande bönen, omedelbart efter det ordinanden förklarat sig villig att åtaga sig embetet och fullgöra dess pligter. Och att detta insättande i embetet var något annat och vida skildt ifrån det, som eger rum genom introduktionen i den särskilda församlingen, sålunda icke blott en offentlig bekräftelse af kyrkans förut skedda eller derigenom fullbordade kallelse, det framgår utom af det nämnda redan deraf, att ordinationen aldrig upprepades utan efterföljdes af en särskild akt i lokalförsamlingen, hvilken ock sedermera upprepades, hvarje gång förflyttning egde rum eller ett nytt embete skulle tillträdas [1]).

Så heter det uttryckligen i Hamburgerk:o. af 1539. De Pastoren under dem Rade beseten schölen mit des Superintendenten Rahde in geliker Mahte in erem Kercken van twe nechtst by gesetenen Pastoren, in bywesende der Kerckschwaren deszuluigen Carspels institueret werden . . . De thovören . . . tho dem gödtlikem und christlikem Ampte düchtig erkandt, und geordineret sint, und eres Amptes recht gepleget, Gades Wordt trüwlick geprediget, und de Sacramenta recht verreket hebben, schölen thom andern Mahle mit Upplegginge der Hände nicht institueret werden, sundern schall ehn genog syn, dat se einmahl thom Ampte verordnet, und dar se sonst ordentlich thom Ampte gefordert, erwehlet und angenahmen syn [2]).

Ordinationen förenad med installationen i Würtemberger- och Kursachsiska k:o.

Det var emellertid långt ifrån alltid fallet, att ordinationen till tid och ställe skildes från introduktionen, så att den senare hölls i den särskilda församlingen och den förra i domkyrkan eller den kyrkliga myndighetens centralplats, universitets- eller stifts-staden. Ofta förenades dessa två handlingar till en och samme akt, som då merendels förlades till den församlings kyrka, der ordinanden skulle tjenstgöra. Typisk för sådana ritual är *Würtembergerk:o. af 1559* och den dertill sig anslutande *Kursachsiska af 1580*. Akten börjar der med afsjungandet af: Nun bitten wir den heiligen Geist. Derpå skall su-

[1]) Jfr Richter, o. a. a. I. sid. 317, 318.

[2]) Jfr dessutom Richter, o. a. a. II, 244, 291, 300, 361—2 m. fl. andra ställen.

perintendenten eller hans adjunkt hålla en predikan om "Ministerio Verbi, oder sonst von einem Argument dahin dienlich, von wem es eingesetzt sey, vnd warzu est nutzt". Efter predikan sjunges tron. Derunder går superintendenten för altaret. Och sedan han kallat ordinanden till sig och låtit honom knäfalla till bön, håller han en kort förmaning till församlingen, deri han rekommenderar den valde och uppmanar till bön. Denna bön är af det innehåll, att Gud, som genom sin Son Jesus Kristus instiftat predikoembetet till menniskoslägtets tröst och salighet, måtte städse uppehålla detsamma och särskildt hålla sin gudomliga hand öfver denne sin tjenare, hvilken nu befalles att predika evangelium.

Derefter säger superintendenten: "Höret das heilig Euangelium welches vns beschreibet der h. Johannes: Der Herr sagt zu seinen Jüngern: Wie mich mein Himmelischer Vatter gesendt hat . . . behalten sein. Nach gelegenheit der Zeit vnd Kirchen vmb mehr Erinnerung wegen mag er auch nachfolgende Epistel lesen: 1 Tim. 3 och Apg. 20: 28. Derefter följer då antingen den i Luthers "Form" förekommande ordinationsbönen eller också en annan med det innehåll, att Gud, som genom sin apostel Paulus lofvat att genom korsets dåraktiga predikan frälsa dem som tro, nu också måtte med sin gudomliga nåd begåfva och förläna sin hel. Ande åt den tjenare, som han kallat till det så saliga predikoembetet, att han måtte, deraf styrkt, kunna föda och vårda Kristi hjord. Derefter heter det: Solches alles zu erlangen, sprecht mit mir von Hertzen das heilig Vatter vnser. (Es mag auch, wa Schuler vorhanden, als bald das Vatter vnser gesungen werden). Nach dem gebett oder Gesang des V. v. solle sich der Super., vor dem Altar gegen dem Volck wenden, vnd, wie nach Christlicher Freiheit, so von dem Herrn Christo der Kirchen in eüsserlichen, mittelmessigen Ceremonien gegeben, gebreüchlich, sein rechte Hand dem newer Pfarrer oder Diacon auff sein blosz Haupt legen vnd also sagen:

Dieweil Wir nun im hailgen gaist versamelt Gott unserm himlischen Vater durch Jesum Christum unsern Herrn vnd Hailand vber dich angeruffen und gebeten haben und deshalb nit zweifeln er werde uns lut seiner götlichen Zusagung gnediglihn erhört und gewert haben, Demnach so ordne, confirmier und bestetige ich dich aus beuelch des Almechtigen und unsers gnedigen Landsfürsten und Herrn als der ordenlichen und von Gott gegebnen Magistrats zu ainem Diener und seelsorger diser gemein hiezugegen mit ernstlichen beuelch, das du solcher Erlichen und on alle Ergernus mit höchstem vleis und trewen

vorsteen wöllest, wie du dann vor dem Gerichtsstuel unsers Herrn Jesu Christi an jenem Tag Red und Antwort geben must, dem Rechten Richter im Namen des Vaters und des Sons und des hailgen geists. Amen.

Daruf singe die Kürch Te deum laudamus Oder Grates nunc omnes teutsch und beschlies es der Dechan mit dem Segen" [1]).

Genast faller i ögonen att det, som hufvudsakligen skiljer detta formulär från det förut betraktade, är, utom i lektionsafdelningen Joh. XX, att handpåläggningen förekommer först efter Fader vår och beledsagar introduktionen i den särskilda församlingen eller insättandet i det lokalt bestämda embetet. Denna konfirmation, som så förenas med ordinationen, utdelas äfven mycket rigtigt på befallning af landsfursten eller i den kyrkliga och borgerliga myndighetens namn. Och ju mer detta betonades eller framträdde, desto mer fick hela handlingen utseende af att vara blott en sådan den kyrkliga myndighetens offentliga bekräftelse af den förut skedda lagenliga kallelsen och kommendation åt församlingen. Och detta så mycket mer, som äfven denne förenade ordinations- och installationsakt snart mera allmänt återflyttades till hufvud- eller universitetsstaden, der konsistoriet hade sitt säte. Efter utförande af akten utfärdades sedan blott ett konfirmationsbref till församlingen, der den ordinerade och installerade skulle tjenstgöra.

Det klagas derför af C. Gerber, i hans berömda och af Daniel i Codex liturg. anförda arbete, mycket öfver att i hela kurfurstendömet Sachsen denne akt blott förrättades i de tre hufvudstäderna Dresden, Leipzig och Wittenberg. Öfveralt funnos derför annanstädes många menniskor och församlingar, som aldrig i sitt lif sett någon ordination eller installation och derför icke visste hvad dermed menades eller hvilken stor betydelse den egde. Han yrkar emellertid ändå icke på att ordinationen skall förflyttas från metropolitankyrkorna men väl att installationen af dem, som förut blifvit kallade och ordinerade, alltid borde ega rum i lokalförsamlingen, på det att de, som aldrig varit eller kunde komma i tillfälle att öfvervara en ordination, ändock deraf måtte få någon föreställning om, hvad dermed menades.

I det ordinationsformulär, han der framställer, såsom då (1732) gällande för Kur-Sachsen, är visserligen en slags konfirmation eller installation förenad med ordinationen på samma sätt som i Würtemberger-k:o. Men denna bekräftelse meddelas icke på landsfurstens befallning blott och i hans namn utan

[1]) Richter, o. a. a. II, sid. 202, 94–95.

"aus Göttlichen Befehl und Ordnung". Dessutom är i detta ritual ett nytt moment tillagdt, som förmedlar öfvergången från den egentliga ordinationen till konfirmationen och låter den förra komma till sin afslutning samt få sig en större rätt tillerkänd än i det annars lika Würtembergerformuläret.

Efter Fader vår heter det nämligen: Hierauf wendet sich der Superintendent zu seinen Collegen, deren drey zur rechten, und drey zur lincken Seiten des Altars stehen, und spricht: So ermahne ich euch nun, geliebte Brüder in Christo, ihr wollet nebenst mir nach alten Apostolischen Gebrauch diesem gegenwärtigen neuem Kirchen-Diener die Hände auflegen, und zum heiligen Predigt-Amte verordnen und bestätigen helffen. Der S. legt ihm zu erst die Hand aufs Haupt und spricht: Sis maneasque consecratus Deo! Desgleichen thun alle gegenwärtige Prediger und einer nach dem andern tritt herzu, und spricht eben dieselben Worte: Sis maneasque consecratus Deo. Das ist: Sey und bleibe Gott zu seinem Dienste geheiliget, und gewiedmet [1]).

På ett något liknande sätt heter det i *Oldenburger-k:o. af 1573* efter handpåläggningen: So ordne, konfirmire und bestätige ich euch aus göttlichen Befehl und Ordnung im Namen des Vaters und des Sohnes und des h. Geistes und aus christlichem Geheisz der ordentlichen Obrigkeit allhie laut eurer Bestellung zu einem Diener und Seelsorger dieser christlichen Kirche und Gemeine hie zugegen, dasz ihr weidet die Heerde Christi, so euch befohlen ist . . . [2]). Likaledes i *Nedersachsiska k:o. af 1585:* Demnach so verordne, konfirmire und bestätige ich aus göttlichem Befehl an Gottes Statt Dich, dasz Du dieser Deiner Gemeine ehrlich und ohne alle Aergernisse mit höchstem Fleisz und Treue fürstehen sollest und wollest.

Häraf framgår att, äfven då ordinationen var förenad med eller i sig innefattade ett slags introduktion eller offentlig kyrkans och statens bekräftelse af församlingens eller patroni val, ordinationen dock, såsom det primära och såsom en särskild handling, icke närmast utfördes i kyrkans utan i Guds eget namn, hvilken derför ock på helt annat sätt än de öfriga härtill hörande handlingarna kunde påräkna Guds nåds bistånd och Andes hjelp.

Originel fortbildning i Svenska kyrkans första ordinationsformulär af 1571.

Tydligare än kanske på något annat ställe säges detta med uttryckliga ord i vår äldsta *Svensk-lutherska kyrkoordning af 1571,* hvilken i flera andra afseenden intager en framstående plats och särskildt i fråga om ordinationen

[1]) Daniel, o. a. a. II, sid. 351—8.

[2]) Höfling, Liturgisches Urkundenbuch, Leipzig 1854, sid. 148—9.

ådagalägger lika stor sjelfständighet, som rikhaltigt innehåll. I art.: Ordning om Prester och Predicoembetet, framhålles först embetets gudomliga instiftelse och nödvändigheten af dess fortfarande bestånd samt öfverlemnande åt dugliga personer. Det var icke nog med att församlingen, då hon behöfde prest, flydde till Gud med bön och väl såg sig om vid valet; icke heller att biskopen granneligen förhörde och examinerade den valde samt i eget eller kyrkans namn bekräftade och installerade honom. Det behöfdes derjemte en ordination. Derom heter det så: "Icke skal heller någhor, som til Predicoembetet kallat, förhörd och examinerat är, tagha thet före, förr än han vppenbarligen j Församblingene genom henders ålegning och bönen ther til är stafest och confirmerat. Ty effter thet then helge Ande, vthan hvilken thetta embetet ingalund wel vthrettas kan, plägar genom sådana medhel giffuen warda, wore thet een stoor öffuerdådighet, hvar någor wille det förachta, synnerliga medan thet alt ifrå Apostlarnas tijdh så vthi Christenhetenne haffuer pläghat tilgå. Doch är icke aff nödhenne at man her til brukar olio eller annat sådant effter Påwiskligit sett, såsom thet icke heller j Apostlarnes tijd war j bruk, utan man skal ellies vthretta thenna sakena på förståndeligit mål j hela Församlingennes närwaro, med Psalmer, lecser och förmaningar aff Scrifftenne, Item böner och henders ålegning, såsom ock vtih förbemelta Apostlars tijdh war sedwenia. Och må ther medh thenna effterscreffna form hållen warda" [1]).

Itt sett til at ordinera Prester.

Först på någhon helgedag, tå folket är tilstädes, haffuer Ordinarius til them en liten förmaning om almennneligh förbön widh thetta settet.

Käre wener, thenne förestelte personer äro empnade och kallade til then Christeliga församblingennes tienst oc Prestaembete, äro oc så förhörde och bepröffuade, och så mykit som menniskiors förstånd kan om döma, äro befundne effter tiidzens lägenheet tienlige, Likwel medhan thetta ärendet är större och wightigare, än at någon menniskia skulle kunna thet vthan Gudz besynnerliga nådh och hielp wel förestå, För then skul är wel aff nödenne, thet her göra, som wår käre HERre Jesus Christus befalat haffuer, säyandes, Bedher Sädenas HERRA, at han sender arbetare j sina Sädh. Ty låter ock nu oss alla aff hiertat så göra etc.

Strax faller tå Ordinarius, Ordinandi oc alt folket neder på knän. Thesförinnan siunga twå små dieknar Litanien. Och effter henne läs Ordinarius först een aff the Collecter som effter Litanien

[1]) Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686, Stockholm 1872, I, sid. 124—7.

fölia, och sedhan then som står j Handbokenne, för Lärarenar, nemligha thenna: O Alzmechtige ewighe Gudh . . . beståndigh j tinom kundskap. Genom Jesum Christum wår HERra. Amen [1]).

Vndertiden när så synes må man wel lata Litanion bestå, och j then staden siunga: O tw helghe Ande kom etc. medh then Collectan som ther til hörer. Och sedan then andra för Lärarenar [2]). När thetta är öffuerendt, skal en aff Presterna vprekna theras nampn som ordineras skola, gifuandes ther med ock så tilkenna Titelen, til huad Kyrkio eller sticht the skola ordineras, strax gå the tå alle ordentliga fram *in albis*, såsom settet är, eller ock vthi sijn egen doch höffueligh klädher. och falla ther nidh på knän för altaret, til hvilka Ordinarius så sägher:

Effter thet j ären kalladhe til thenna tiensten, som är Prestaembete, så hörer först her til, och giffuer acht på tesse ord, som Jesu Christi Apostel S. Paulus om samma tienst och embete schriffuit haffuer. Strax ther effter vpläs Ordinarius eller någor aff the Prester som när stå S. Pauli ord 1 Tim. 3. Item Titum 1. Item Acto 20. Härpå gör Ordinarius een liten förclaring, widh thetta settet, (i hufvudsaklig anslutning till Luther): Här hörer man, at oss som til Kyrkeheerdar oc Predicare kallade warde, befales een wact och wårdnat icke öffuer oskälig diwr, fåår eller fää, vthan öffuer leffuandes Gudz försambling, then han medh sitt eghit blod förwerffuat haffuer, at wij henne medh rena Gudz ord föda och regera skole, och fliteliga haffua acht vppå, at Vlffuar, thet är, falske Lärare icke giffua sig här in, och göra skadha, Therföre kallar han thet ock een god och herlig gerning. Så befales ock at wij för wår eghen person, föra skole itt tuchtigt och ährligit leffuerne, hålla wårt hws, hustru oc barn oc tienstafolk ährliga oc Christeliga.

---

[1]) Detta är samma bön, som med några få redaktionsförändringar ännu finnes i vårt ordinationsformulär och, så vidt vi efter Höfling kunna finna, original till eller åtminstone lika lydande med den i Straszburger-k:o. af 1598 och Nördlingen-k:o. af 1676 förekommande. Hon finnes redan i 1553 års sångbok och i 1557 års messbok efter kollekterna bland der förekommande öfriga böner, sid. 104.

[2]) Den kollekt, "som dertill hörer", är tydligen den, som i Luthers "Form der Ordination" och öfriga formulär förekommer och som lyder så: Deus, qui corda fidelium sancti spiritus illustratione docuisti, da nobis in eodem spiritu recte sapere et de ejus consolatione semper gaudere. Per dominum nostr. J. C.

Detta sista alternativ, såsom det kortare, blef helt säkert det vanliga, så mycket mer som ju onekligen sången "Veni sancte" mycket bättre lämpade sig till inledning än litanien. Men efter alt hvad vi kunna finna följde också då den vanliga kollekten, som dertill hörde, med och ersattes icke, såsom Ullmans mening tyckes vara, utan efterföljdes af den svenska bönen eller kollekten för lärare. (Se hans Evangelisk-Lutherska Liturgik, Lund 1885, senare delen, 3 häftet, sid. 333). I detta afseende är sålunda icke vårt äldsta svenska ordinationsformulär enstående. På samma sätt följer i Coburger-k:o. af 1626 en längre kollekt eller bön omedelbart efter den vanliga inledningskollekten. Jfr Höfling, o. a. a., sid 138. Originelt är deremot detta formulär i lektionsafdelningen både med afseende på det, som föregår och det, som följer efter densamma.

Sedan frågar Ordinarius them til, om thessa effterföliande stycker, säyandes. Wilien j (Wil tu) tå nu vti Gudh then helga Treefaldigheetz nampn tagha widh thenna tiensten oc Prestaembete? Ther til swara the medh clar ord säyandes: ja. Och wilien j winleggia ider ther om, at thet må rett och werdeliga, Gudhi til äro, och hans försambling til godho brukat warda? Respondetur. Ja. Wilien j ock altijd stadeliga bliffua wid rena Gudz ord, och flyy all falsk och kettersk lärdom? Resp. Ja. Wilien j teslikes så stella idart leffuerne, at j giffuen godh exempel ifrå ider, och ingen förarghen? Resp. Ja. Wilien j ock altijdh sökia almennelig landzfrid, och förskaffa lydno och hörsamheet emoot ordentligh öffuerheet, så mykit idher ståår til görandes? Resp. Ja. På thet sidsta later Ordinarius them för sigh swara in summa, läsandes thenna effterföliande orden vthaff bokenne öffuerliudt. Alt thetta wil iagh medh Gudz nådh och hielp gerna göra. Sedan säger Ordinarius til them. Gud tröste och styrke ider her til altijdh. Amen.

Ther effter befaler them Prestaembetet, medh thenna effterföliande ord, säyandes: Och iag aff then fulmacht, som mig på Gudz wegna vthi thetta ärendet aff hans försambling betrodd är, antwardar ider Prestaembete, I nampn Faders och Sons och thens helge Andes, Amen. Her legger strax Ordinarius allena eller ock sampt medh the andra Presterna som närstadde äro båda sina hender på theras hoffuud säyandes: Läter oss bidia: Fader wår som äst i himblom. Helghat etc. Effter F. w. läs han thenna efftersereffna Collecta. [1])

O ewige och barmhertige Gudh, käre himmelske Fader, tu som genom tin elskelige Sons wårs HERres Jesu Christi mun til oss sagdt haffuer, Säden är mykin, och arbetarena äro fåå, Bider för then skul Sädennes HERra, at han sender arbetare j sina Sädh. Med hvilken ord tu förstå later, at wij rettsinniga och trogna Lärare icke annars än allenast aff tinne milda hand bekomma kunne. Therföre bidie wij ock nu tigh aff alt hierta, at tu werdigas nådeliga see til thenna tina tienare, hwilka wij til tina tienst och Prestaembete vthwaldt och taghit haffue, giffuandes them then helgha Anda, at the troliga och kraffteligha vthretta måghe titt helgha werck, lära och straffa medh all sachtmodigheet och lärdom. På thet titt helgha Euangelium må bliffua ibland oss

[1]) Denna bön ansluter sig visserligen till den i Luthers "Form" förekommande ordinationsbönen; men hon är dock på ett sjelfständigt sätt bearbetad, så att icke blott Muhammed och påfven uteslutits utan äfven åtskilligt blifvit tillagdt. För jemförelses skull citera vi den derför i sin helhet.

ewinnerliga, reent och oförfalskat, och bära oss salighetennes och thes ewiga liffzens frucht, Genom tin Son Jesum Christum vår HERra. Amen.

Sidst til en beslutning giffuer Ordinarius Ordinatis före thenna S. Petri ord: Går och födher Christi hiord etc. (1 Pet. 5: 2-4.)

Och när alt thetta således är vthrettat, begynnar Ordinarius then songen: Nw bidie wij then Helge Ard etc. och hele Choren fulfölier samma song alt in til endan, så at thet bliffuer Introitus Missæ. Så lenge förste wersen theraff sungen är, stå alle på knä. Men sedhan går hwar j sitt rum. När tijdh är gå Ordinati ad sacram Communionen [1]).

Vid en jemförelse mellan detta vårt äldsta svensk-lutherska ordinationsformulär och Luthers eget jemte öfriga samtida lutherska är det i synnerhet två moment, som vitna om en större sjelfständighet och egendomlighet. Det ena är att ordinanderne ropas vid namn och i församlingens närvaro kallas fram att, iklädde messdrägt, först höra det apostoliska ordet om samma tjenst och embete, hvartill de kallas, och sedan tillfrågas, om de i den treenige Gudens namn vilja åtaga sig prestembetet och i öfrigt förbinda sig att sköta embetet samt ställa sitt lefverne så, att det länder Gud till ära och hans församling till godo.

En fråga af samma innehåll och en mer eller mindre detaljerad förbindelse i samma riktning hade väl alltid förekommit. Men denna förpligtelse hade, såsom vi sett, varit förenad med examen och den dervid förekommande undersökningen, således egt rum före ordinationen, i sakristian eller konsistoriets, den kyrkliga myndighetens, embetsrum. I ordinationen hade sedan blott förekommit den enkla frågan efter lektionen: om de voro beredde att sådant göra, med det enkla svaret ja. Angående denna förpligtelses inrangerande i sjelfva ordinationshandlingen, särskildt den sista frågan om att arbeta för allmän landsfred och förskaffa lydnad mot öfverheten, kunna visserligen meningarna vara delade, huruvida det skall räknas såsom en mot ordinationens eget väsen svarande lycklig förändring eller icke. Det är en fråga, som vi först i följande afdelning närmare kunna inlåta oss på. Här vilja vi blott påpeka att, så vidt vi kunna finna af oss tillgängliga kyrkoordningars datum, vår svenska kyrkoordning af 1571 är den första, som i ordinationshandlingen innehåller en specialiserad förbindelse, men att den sedermera blifver mycket vanlig och förekommer i ännu mer utvidgad form. Att deremot den första frågans formulering om öfvertagandet af sjelfva embetet i den treenige Gudens namn bättre

[1]) Jfr o. a. samling, I, sid. 128—34.

än någon annan motsvarar den uppfattning af ordinationen, som i samtliga kyrkoo. mer eller mindre tydligt framträder, derom kan omöjligt vara mer än en mening.

Likaledes kan det icke gerna vara tvist underkastadt, att det andra momentet, hvarigenom svenska ritualet utmärker sig för sjelfständighet, innebär ett bestämdt företräde. Det är detta, att handpåläggningen, som tänkes förmedla öfverlemnandet af embetet åt ordinanderne, inledes med ord, som tydligen gifva tillkänna både att ett sådant öfverlemnande af embetsuppdraget nu eger rum och i hvems namn det sker, nämligen i den samme treenige Gudens namn, af den fullmagt, som på Guds vägnar af hans församling är åt ordinator gifven. Vi se sålunda härutinnan ett bestämdt, ordinationen sjelf motsvarande procedere i den historiska utvecklingen af den lutherska ordinationens gestaltning.

Det torde derför för vårt ändamål vara tjenligast, liksom det ock ligger närmast till hands och för oss erbjuder mest intresse, att nu först följa detta vårt svenska ordinationsformulärs vidare utveckling och omgestaltning ända till närvarande tid och först derefter upptaga granskningen af hvad som i andra lutherska ordinationsformulär, vi kunnat förskaffa oss någon kännedom om, kan finnas mönstergildt och anmärkningsvärdt.

Innan vi lemna 1571 års kyrkoordning såsom det första stadiet och den egentlige grundvalen till de följande liturgiska formationerna eller förslagen dertill, som sedermera framkommit, anse vi oss dock böra påpeka att redan der ordinationen framträder såsom en fullt sjelfständig akt, helt skild ifrån utnämning, installation och kyrkorättslig bekräftelse, liksom den också betraktas såsom ett oeftergifligt vilkor för att någon skall få lof att förvalta predikoembetet eller utöfva någon dess funktion. Ordinationen kan och får derför icke ersättas af något församlingens val eller verldslig och kyrklig myndighets än så lagenliga kallelse. Om det sistnämnda heter det omedelbart efter ordinationsformuläret: "Hoo som helst sig fördristar til at bruka Prestaembete, antigen altsammans eller någon deel ther aff, och är doch til samma embete hwarken korat eller kallat, eller effter thetta förescreffna sett aff Biscopen ordinerat, then samme må effter Scolerett straffat warda, thet är, settias j stock, och sedan mista hudena, och ther effter wisas vthaff Stichtet". Och angående det förstnämnda, att installationen var skild från ordinationen, heter det strax efter så: "Tå någhor är ordinerat til Kyrkioheerda öffuer en sokn, skal Ordinarius giffua ho-

nom instelle breff til Prowesten eller någon annan närboendes Clerck, lydandes at sådana person är ordentliga kallat, proberat och confirmerat til Prestaembete, förskickat til Kyrkeheerda vtöffuer sådana sokn etc. Hvilket på en Helgedagh för soknenne skal läsit warda, Och skal tå förberörde Proweste eller Clerck ock så förmana folcket, at the äro honom effter Gudz ord hörige och lydige, och vthgöra honom til vppehelle, all then deel, som the effter skäligheet och lijka plichtige äro" [1]).

1575 års ordinantia.

I den *kyrkoordinantia*, som *1575* antogs och som skulle vara en förklaring och ett komplement till den tre år förut antagna kyrkoordningen af 1571, förekommer visserligen ingenting, som angår sjelfva ordinationen. Men om den förpligtelse, som deri ingick eller väl rättare borde föregå denna, heter det i 16 art. om Prestamöthe I: På thet att huar och en icke skal predica effter sitt egitt sinne, skola ock Cappelaner som ähro hoos Adelen, wara plichtige att sökia prestamöthe ther the ähro i Stichtet, och på theras lärdom och Embetes wegna, så wel wara Bispenom vndergiffne som andra. II. Item skola alla prester göra skreffteliga sin obligation, när the ordineras, att de altijd wilia beuijsa Öffuerheetenne troheet, såå ock sinom Biscop lydno i Religions saker och vthi thet som rätt är [2]).

Förslaget från Gustaf II Adolfs tid.

I det *förslag till kyrkoordning, som under Gustaf II Adolf* utarbetades, är visserligen icke heller med sjelfva ordinationen någon större förändring företagen. Samma moment och ordning dem emellan förekomma här. Den ende skilnaden är att den inledande förmaningen till allmän förbön är vida längre än i förut nämnda formulär. Den börjar med att framhålla den öfver måttan stora välgerning, Gud bevisat och ännu bevisar sin församling derigenom, att han stiftat och fortfarande uppehåller predikoembetet. Dock vill han icke att någon efter eget godtycke skall åtaga sig detta embete, såsom de falske profeter, öfver hvilka han genom Jeremias klagar: "de lupo och jag sände dem intet". Fast hellre är det hans vilja att de dertill skola utkoras genom laglig kallelse af Guds församling och de män, som af församlingen fått det uppdraget. Och fastän de helige profeter och apostlar på ett omedelbart sätt blifvit af Gud sjelf kallade, är likväl en sådan laglig kallelse lika mycket, som den omedelbara, rätt och Gud behaglig, ja den är Guds egen.

---

[1]) 1571 års k:o., o. a. s., sid. 134—5.
[2]) Ibm. sid. 340.

Och sedan dessa utsagor blifvit bekräftade med citat ur Apg. XX: 28 och 1 Cor. XII: 28, säges det uttryckligen: "Hwarföre och sådana lärare, the så kalladhe ähre af Gudz Försambling, hafwa thet samma löffte som the andra, hwilka Gudh vthan medhel vthkorat hafwer, Såsom Paulus säger til Thimotheum: Försumma icke then gåfwo som i tigh är, then tigh giffwin är genom prophetien medh presternes henders ålägningh etc. . . . Thetta skole wij medh flijt besinna, på thet wij må rett döma om thet, som skeer medh sådane kallelser". Härefter följer oförändrad samma tillämpning på i fråga varande ordinander och uppmaning till bön, som i 1571 års formulär. Ordinationsakten fortgår sedan ock oförändrad ända till slutet, der välsignelsen följer omedelbart efter 1 Pet. 5 och så sången: Nu bidhie wij then helighe And etc. En andra olikhet är den, att här icke nämnes något om ordinandernes kommunion utan blott att "Kyrkiotiensten fulfölier, effter som tijdhen och tilfället kräffuer".

Hvad sedan installationen beträffar, säges det icke blott att och huru den skall ega rum utan derjemte förekommer ett fullständigt installationsformulär med en mängd lektioner och förmaningar, först om predikoembetets rätta upphof, sedan om lärarnes embete och uppgift i Guds församling och till sist om alla "Gudz ordz åhörares Embete, och huru the sigh stella skole" [1]).

Laurelii och Emporagrii förslag.

Af de många *kyrkoordningsförslag*, som före och efter mediet af det 17:de århundradet utarbetades, är *biskopens i Vesterås, Olof Laurelii*, det utan jemförelse vigtigaste. I andra bokens II kapitel säges om presternes rätta val och kallelse, att biskoparne och domkapitlen skola hädanefter, såsom hittils, välja och kalla sådana unga personer, dock icke under 24 år, som äro i alla afseenden dugliga till embetets verk. Men de skola då icke blott granneligen examineras i lära och lefverne utan aflägga särskilda prof med predikande och andra öfningar. Dock skulle de, sedan de bestått sådant prof och blifvit ordinerade, åter ställas till "förhöör och ransakan", innan de fingo installeras till kyrkoherdar och derigenom ådagalägga huru de förkofrat sig i studier och erfarenhet, att de icke blefvo föredragne framför andre, som genom sina kunskaper och sin tjenst förvärfvat sig rätt till högre uppsteg.

Angående stället för ordinationen säges såväl här som i det dermed nära nog samtidiga *kyrkoordningsförslaget af biskopen i Strengnäs, Erik Emporagrius*, att alla ordinationer skola "skee uppenbarliga i församblingenne och

[1]) Kyrkoordningar, o. a s. I, sid. 506- 21.

Dom-Kyrkian, . . . och inge uti enskilte rum. Gör någon biskop annorlunda, warde tillbörliga tilltalat och om han sig icke bättrar näpst och straffat".

Beträffande tiden säges i det förstnämnda att ordinationen, såsom förut varit brukligt, skall ega rum näst före högmessan men deremot i det sistnämnda att den alltid skall ske strax efter slutad gudstjenst, sedan i predikan tillsagts att ordination skall ega rum och församlingen uppmanats till att icke blott bedja om välsignelse till densamma, utan ock öfvervara akten samt med böner vidare befrämja den.

Dessutom föreskrifves här för första gången i bådadera förslagen att ordinandi före akten skola i sakristian eller ock i koret uppenbarligen inför församlingen, biskopen och presterne afgifva en "obligation", som efter ordinationen skall undertecknas med deras namn och innehålla följande sex punkter: 1) att hvarken hemligen hylla eller uppenbarligen utsprida någon annan lära än den, som innehålles i Guds ord och korteligen återgifves i trosbekännelsen: Symbolum Apostolicum, Nicænum, Athanasianum och den rätta Augsburgiska bekännelsen, sådan den på Upsala möte 1593 blifvit antagen, samt att stiftelseenligt förvalta sakramenten och flitigt drifva katekismi lära; 2) att bevisa konung och öfverhet trohet och lydnad samt att tillhålla åhörarne att främja landets bästa; 3) att bevisa biskop och andlige förmän tillbörlig ära och hörsamhet samt att icke söka befordran genom olagliga medel; 4) att årligen och dagligen sträfva efter att förkofra sig i Guds ord och andra nödiga studier; 5) att vinnlägga sig om ett gudeligt, skickeligt och nyktert lefverne, såsom rättsinnige lärare egnar; 6) att åkalla Gud alsmägtig om hjelp och den helige Andes bistånd till att hålla detta alt, bekräftadt med ed: "ther om wij och oss sielfwa på thet högsta skolom beflijta, så sant oss Gudh hielpe til lijf och siäl. Och hwar wij emot it eller flere af thesso stycken oss förbryta och strax icke retta låta, wele wij utan wijdare Protestation hafwa förwerckat wårt Presteembete. Thetta wij och medh wåra namns, med egna henders underskrifvande wele stadfestat och bekreftat hafwa".

Sjelfve ordinationsakten inledes i bådadera på samma sätt, med samma längre uppmaning till förbön, som i förslaget från Gustaf Adolfs tid, blott med en eller annan obetydlig redaktionsförändring, och ett tillägg såsom bevis för att nutida, medelbarligen genom Guds församling kallade lärare hafva samma löfte, som de af Gud sjelf omedelbart kallade profeterne och apostlarne, af följande lydelse: "Therföre insluter Christus under sit löfte om sin nådefulla när-

warelse alla retta Lärare, som i werdenne wara skola, sejandes: Gåår förthenskul uth, lärer alt folck etc. Och si iagh är när idher alla dagar in til werdennes enda".

"Efter uppmaningen till bön faller biskopen med them som ordineras skola och alt folcket nider på knä, siungandes: O du helge Ande kom". Derefter följer genast bönen: O, alsm. G., så att den första kollekten, bönen efter Lit., utelemnas. Efter bönen följa samma lektioner, samma förklaring af ordinator och samma frågor, som i 1571 och 1620 års kyrkoo. Men efter de der förekommande frågorna förekommer här i bådadera en ny tillagd, så lydande: "Wilien I och altijdh til en och annan Gudz församblingz tienst förbijda en lagligh kallelsse, och all olagligh befordring undfly"? Och derjemte eger det här för första gången rum, att svaren och försäkran bekräftas med ed och "pålagt hand å book: Alt thetta wil iagh med Gudz nådh och hielp gerna göra, så sant migh Gudh hielpe". Sedan förekommer ingen annan förändring, oafsedt enstaka ord, än den, att då i 1620 års förslag sången: Nu bidhie wij then h. And, afslutade ordinationsakten och sedan kyrkotjensten fortsattes, efter som tillfället kräfde, afslutas här i bådadera "medh en tienligh kort psalm eller vers", hvilken som helst, och "huar så skee kan medh music eller orgespel".

Men så tillägges här att efter ordinationen "skola hvar och en af the ordinerade Prester inträda i Capitlet och sit namn under obligationen i Presteboken inskrifva, och sedan taga af Ordinario sit Prestebref, uti hvilcket om theras lagliga kallelsse och wigsel witnas skal, på thet the ock, när så omtränger, androm sin lagliga kallelsse kunna bewijsa" [1]).

I bådadera följer sedan utförligt installationsformulär liksom i 1620 års förslag med lika många lektioner. Och i alla dessa tre formulär återfinna vi samma installationsbön och formel, som den vi redan förut funnit i Würtembergerk:o. af 1559 och Kursachsiska af 1580 såsom förenad med och efterföljande ordinationsakten, något som ytterligare bekräftar vår förut framhållna uppfattning af dessa kyrkoo:s ordination såsom till begreppet skild från installationen eller den offentliga bekräftelsen, fastän dermed förenad i en akt.

Det som utmärker dessa ordinationsformulär från de förut nämnda, är tydligen detta, att löftet utvidgats till och tagit form af en skriftlig förbindelse, som före ordinationen afgifves och sedermera i sjelfva ordinationen ytterligare beseglas med edlig bekräftelse. Det första är visserligen icke något för sven-

---

[1]) K:ordningar, o. a. s. II, 1, sid. 286—313, och samma arbete II, 2, sid. 197—207.

ska kyrkan egendomligt. En sådan mer eller mindre detaljerad förpligtelse hade ifrån början egt rum i flera tyska landskyrkor. Men den stod der i förbindelse med examen och utgjorde en komplettering till denna. Såsom det i examen skulle ådagaläggas, om ordinanden hade tillräckliga kunskaper, så genom förpligtelsen, om han var villig att göra det rätta bruket af dessa. Det var mera en privat förhandling mellan ordinanden och ordinator eller examinatorer såsom kyrkans målsmän, de der i kyrkans namn hade att handla och mottaga förpligtelsen. Detta kunde väl ock sägas vara fallet, om förpligtelsen afgafs i sakristian. Men då hon, såsom här föreskrifves, eger rum i koret uppenbarligen inför församlingen, presterne och biskopen, har hon onekligen fått en helt annan offentlig karakter, som icke blott gör henne högtidligare utan ock ögonskenligen lägger i dagen att det är en förpligtelse, som inför Gud åt kyrkan i sin helhet gifves. Och då hon är så pass utförlig och med ed bekräftas, förefaller det minst sagdt underligt, för att icke säga onödigt, att förbindelsen ånyo strax efter i ordinationen upprepas och icke blott utvidgas med en ny fråga utan ock med ed bekräftas.

Särskildt denna nya frågas tillägg till ordinationslöftena såväl som ock den edliga bekräftelsen vitnar om att man kände sig behöfva och sökte efter ytterligare garanti för att embetet icke skulle missbrukas. Huruvida också sådana garantier derigenom vunnos eller detta var den rätta vägen, på hvilken de ens kunde vinnas, det är en fråga, på hvilken vi här icke närmare kunna inlåta oss. Blott det kunna vi säga, att icke ens dessa befunnos tillräckliga utan man ansåg sig böra gå än längre på den inslagne vägen i nästföljande k:o., *den ännu gällande kyrkolagen af 1686,* som visserligen skulle vara den fullmogna frukten af de många förhandlingar, som föregått Laurelii m. fl:s förslag, men i så många afseenden stod i skarp motsats till dessa.

Ordinationen efter 1686 års kyrkolag.

Det som skiljer 1686 års ordinationsformulär från de föregående och särskildt 1571 års, är i synnerhet att akten inledes med ett tal af ordinator om predikoembetets instiftelse, presternes kallelse och embete, i stället för den förut formulerade, kortare eller längre uppmaningen till bön, och att den förut nämnda förpligtelsen, än ytterligare utvidgad, inrangeras i ordinationsritualet och der upptager så stor plats, nära sex sidor, att den ovilkorligen drager hufvuduppmärksamheten till sig. Ifrån början och ända dittils hade ordinanderne skolat helgas genom Guds ord och bönen (något som särskildt framhålles i danska ordinantian af 1537). Guds ord och bön hade icke blott varit det förnämsta

i ordinationen utan det, som framför annat gjort den till en gudstjenstlig handling, hvarigenom Guds Andes gåfva kunde nedkallas och gudomlig kraft meddelas i och med embetet. Ordinandernes förpligtelse eller det svar och löfte, som af dem fordrades, hade deri blott ingått såsom en nödvändig förutsättning, såsom ett vilkor för och tecken till att ordinanderne också ville öppna sina hjertan för, samt i hela sitt lif, all sin embetes gerning göra ett rätt bruk af det, som gåfves dem. Såsom ordinationen gestaltats i 1686 års kyrkoordning ser det deremot ut, som hade man eller ville man göra gällande en annan uppfattning af ordinationen, som skulle ordinators tal och framför alt den långe, detaljerade och svåre eden, som ordinanderne "lijfligen med Hand å dhen heliga Bibel" skulle aflägga, vara det förnämsta, det som gjorde ordinationen till en gudstjenstlig handling eller åtminstone ersatte det förut konstitutiva Guds ord och bönen. Detta så mycket mer, som den ursprungliga och egentliga ordinationsbönen efter F. v. icke vidare omnämnes och sålunda väl icke alltid förekommit eller måst förekomma. Det heter derom: "Sedan (efter edens afläggande) befaller Ordinator them Prediko-Embetet / I Namn Faders / Sons / och thens Helige Andes / och lägger / tillijka med närwarande Prästerskap / Händerna på theras Hufwud / mädan Fader wår läses; Och då dhe ordinerade äro / förmanas the / med Apostelens Petri ord / at gå och föda Christi hjord. Ther på fölier Wälsignelsen / och sedan slutes alt med en tienlig Psalm".

Då nu 1571 års k:o. ersattes af 1686 och i denna senare ingenting nämnes om denna bön, förefaller det oss, som skulle Ullmans påstående i ofvan anförda arbete, att denna bön utelemnats först i 1811 års formulär, lätt kunna föranleda missförstånd. Äfven om den ännu ofta förekom, hade hon dock icke längre någon fast basis att hvila på. Och då så många missbruk, som vi senare skola se, inritade sig, är det helt naturligt att sådana än mer här förekommo.

Behof af förändring.

I hvilketdera fallet som helst, vare sig denna bön ännu användes eller icke, var det med mycket blandade känslor, som detta ordinationsformulär mottogs och bedömdes. Isynnerhet gaf presteden, såväl till följd af sitt innehåll som dess inrangerande i sjelfva ordinationen och promulgerande af konungen, anledning till mycket missnöje och stora betänkligheter. Det var icke blott en Anander och Boethius, som derom fälde så skarpa yttranden som till exempel detta: "Som eder äro en del af gudstjenst, kommer intet de verldsliga ju allena till att föreskrifva några formular, huru en och annan skall göra nå-

gon ed efter höga öfverhetens befallning, utan det kommer förnämligen prester, Herrans tjenare, och andra i Gudi lärda och trogna män, ja hela församlingen till, sådana formular att fatta, äfvensom andra böneformular åtminstone genomse". I den hemställan, som presterskapet 1689 gjorde rörande den nya kyrkoordningen, framhållas äfven sådana presterskapets betänkligheter vid presteden. Konungen måste med anledning deraf gifva i uppdrag åt dåvarande hofkanslern Gyldenstolpe, Lindschöld, Lovisin och Bugenhjelm, hvilka förmodligen alle deltagit i edsformulärets uppsättande, att derför sammanträda med erkebiskopen och fyra andre biskopar. Och sedan desse förklarat sig tillfredsstälde med den förklaring, de förre afgifvit, gaf konungen till känna att han gillade denna förklaring, "med nådig vilja och befallning att de af presterskapet, som antingen härtill gjort eller hädanefter kunna göra sig någon skrupel eller svårighet om rätta förståndet af eden, taga sig ofvan berörda förklaring till ljus oeh underdånig efterrättelse derutinnan" [1]).

För tillfället måste man dermed ock låta sig nöja. Men der betänkligheterna äro så djupt grundade, som här var fallet, kunna de icke i längden tillbakahållas eller afvisas med magtspråk. Snart gjorde de sig åter gällande med ökad styrka. Man måste då på annat sätt söka lösa dem. Genom en kunglig resolution på preståndets besvär beviljades år 1719 eller stäldes åtminstone i utsigt, att presteden skulle blifva i mildare ordasätt författad, på det att den ock måtte kunna hållas [2]). Och då den vid 1723 års riksdag tillsatta s. k. ecklesiastika deputationen fick sig förelagdt att öfverse och förbättra kyrkolagen samt bringa den i öfverensstämmelse med den nya regeringsformen och allmänne landslagen, var tydligtvis meningen att också i ordinationsformuläret nödiga förändringar skolat företagas. Emellertid vardt deraf så godt som ingenting. Visserligen framlade deputationen 1731 för ständerna ett förslag till ny kyrkoordning. Men ärendet uppsköts först till följande riksdag för att då företagas i sammanhang med den allmänne lagen. Och då man der blott hann med landslagen och än en gång fick uppskjuta kyrkolagsförändringen, kom denna senare lika väl som presteds- och ordinationsförändringen att för långliga tider falla i glömska [3]). Men det var icke blott nödiga förändringar, som så uppskötos, utan flera nya missbruk inkommo och blefvo alt allmännare

[1]) Jfr Anjou, Sv. kyrkans historia från Upsala möte 1593—1693, sid. 467—70.
[2]) Jfr Bælter, Historiska anmärkningar om Kyrko-Ceremonierna, sid. 675.
[3]) Jfr Cornelius, Handbok i Svenska kyrkans historia, sid. 249.

vid ordinationen. Vi finna detta af de många kungliga bref, prestmötesbeslut och presteståndets cirkulär, som utfärdades och som både klagade öfver och förbjödo flera sådana, såsom t. ex. att ordinationerna icke förrättades i kyrka eller i annan kyrka än domkyrkan eller ock till följd af mutor, gåfvor och påtryckning från adeln o. s. v. utdelades åt flere än som behöfdes för tjenstgöring [1]).

Det är emellertid först vid *1793 års jubelfest,* som ett nytt steg tages för att råda bot på alt detta onda. Redan året förut hade genom k. brefvet af d. 22 Juni ålagdts samtliga konsistorier att dessförinnan inkomma med nödiga ändringsförslag till en ny handbok. Af flera konsistorier yrkades då att ibland flera nya kapitel, som i handboken borde förekomma, såsom om konfirmation och kyrkoinvigningar, äfven föreskrifter om biskops-, kyrkoherde- och prest-vigningar borde införas. Vid prestvigning gjordes särskildt erinran emot Fader vårs styckande, en erinran, som tydligt visar att man, vare sig för fortgångens skull eller derför, att man icke ansåg det behöfligt, blott läst F. v. en gång, äfven då flera personer ordinerades, och sålunda delat denna bön i lika många afdelningar, som det varit ordinander och handpåläggningar. Detta yrkande tillstyrktes äfven af utsedde deputerade. Men då ärendet tydligtvis icke kunde under jubelfesten medhinnas, öfverlemnades det till fullständig behandling åt en derför tillsatt komité, den s. k. ecklesiastik-komitén [2]). Ordföranden i denna, erkebiskop v. Troil utgaf redan *samma år "Förslag till en ny kyrkohandbok"*, som senare lades till grund för komiténs arbeten. Det ordinationsformulär, här förekommer, skiljer sig i flera afseenden både från de förut nämnda och efterföljande. Angående rum och tid för ordinationen säges här uttryckligen att hon bör ske i domkyrkan, om icke laga hinder äro, och efter gudstjenstens slut. Sammanhanget med nattvarden är således här fullständigt upplöst, så att, om ordinationen förut varit introitus missæ, blifver hon här afslutning.

Troils förslag af år 1793.

Stor förändring, delvis förbättring och försämring.

Efter psalmsång håller biskopen sitt tal eller också en uppmaning till bön, som i det närmaste är densamma, som i 1571 års formulär. Men derefter följer en annan, vida längre bön, som i mycket påminner om den i Coburger-k:o af 1686 förekommande. Den derpå följande lektionsafdelningen är mycket förändrad. I st. f. 1 Tim. 3: 1—7, Tit. 1: 7—9 och Apg. 20: 28—31 utgöres den af Apg. 20: 28, 2 Tim. 2: 15, 24—25; 4: 2—5 och Tit. 1:

[1]) Se Wallqvist, Ecclesiastique samlingar, I, sid. 95, 296—313, II, 4, 51, 152, 466.
[2]) Jfr Handlingar rörande Jubelfesten uti Upsala, sid. 88, 103 och 418 f.

7—9, samt 2: 7—8. I st. för den gamla, från Luther härstammande tillämpningen på ordinanderne följer nu en helt annan förmaning, så lydande: "Vare thesse Guddomlige ord djupt och outplånligt intryckte uti edra själar, lefvande i edra hjertan. Blifve the ett rättesnöre för eder vandel, en erindran af edert ansvar. Fördubble de eder vaksamhet. Uppelde the eder nit, och stadge edert beslut, att uppoffra Gud edra hjertan, them I nu, inför thetta altare helgen åt Öfverherdens tjenst. Amen".

Förpligtelsen inledes derpå med följande ord: "Vi kunne icke tvifla att J, intagne af thetta ämbetets vigt, redan länge hos eder sjelfva öfvervägat the dyra plikter eder såsom Evangeliska predikare åligga. Vi kunne icke tvifla, att J, med the ifrigaste böner, uti Jesu namn, anropat then Högsta om bistånd och hjelp, att värdigt kunna bestrida thetta ämbete. Till att vidare styrka eder uti thenna heliga föresats, vill jag inför then Guden, som känner edra hjertan, och skall fordra redo för edra löften: inför thetta Altare, hvaräst hvarje botfärdig syndare får en dyrbar försäkran om sin delagtighet i then försoning, J gån att predika: inför thenna Församling, hvars röst en gång skall vittna om edra förbindelser, uppmana eder, att med uppriktighet besvara följande frågor". Derefter följa då till hufvudinnehåll samma frågor, som de fyra förstnämnda i 1571 års formulär, blott annorlunda formulerade i öfverensstämmelse med tidens skaplynne. Den femte, om främjande af landsfrid och lydnad mot öfverhet, är här ersatt af embetseden. Om denne säges i en not: "Någon ändring i Eds-formulairet lära flere finna nödig, och lärer then Commitee, Konungen nådigt behagat nämna till Kyrkoärendenas granskning finna thetta ett värdigt ämne för sin pröfning".

Efter edens afläggande införes här för förste gången ett alldeles nytt moment, den apostoliska trosbekännelsen, som af ordinator inledes med dessa ord: Gören nu äfven, i Jesu namn, inför thenna Christeliga Församling eder Trosbekännelse, och som så afslutas: Then högste Guden gifve eder nåd att uthi thenna tro vara oryggelige, intill ändan, och att theruti styrka them, som edra bröder äro i trona. Derefter sjunges, under det ordinator och assistenter falla på knä: O Tu Helige Ande kom, eller någon annan andakten väckande vers. Sedan de stigit upp, sker öfverlemnandet af embetet med samma ord som förut, dock med följande tillägg såsom öfvergång till bönen: Then Högste gifve, att thet må ske uti en välsignad stund, till eder egen och theras eviga salighet, som eder anförtrodde varda. Vi vilje therom bedja Gud, ifrån hvilken all väl-

signelse kommer. Ja, förener med oss edra suckar, alle som här tillstädes ären, alle J, hvilkas böner äro hörde i himmelen, tå vi under händers påläggning bedje F. v. Här är sedan uttryckligen föreskrifvet att F. v. skall bedjas för hvarje ordinand särskildt, sedan messhake blifvit honom påsatt. Men i stället för den gamla härliga ordinationsbönen och petrinska slutförmaningen följer här blott denna tillönskan före välsignelsen: Then allsmägtige Guden välsigne edert arbete, så att hans stora namn therigenom måtte varda förhärligadt, Christi Församling uppbygd och många själars eviga väl befordradt, genom Jesum Christum vår Herra. Amen.

Det som för detta formulär är utmärkande, utom lektionsafdelningens förökande och åtskilliga förmedlande öfvergångar till de särskilda afdelningarna, är i synnerhet den gamle kollektens utbytande mot en ny längre men icke derför bättre bön, ordinationspsalmens, Veni sancte Spiritus, förflyttande från aktens början till dess midt samt trosbekännelsens afläggande. Det sista är här i prestvigningen ett alldeles nytt moment, som vid denna tid, så vidt vi kunnat finna, ensamt förekommer inom vår svenska kyrka. Visserligen hade icke blott symbolum apostolicum utan äfven de öfriga både ekumeniska och specialkyrkliga symbolerna, långt förut, ja på de flesta ställen ifrån början blifvit nämnda. Men de ingingo då blott såsom en fråga, vanligtvis den andra i förpligtelsen, på hvilken ordinanden svarade ett enkelt ja eller såsom i Strassburger-k:o. af 1598: "Ich glaub und halt dies Alles und bitte Gott, dasz er mich darin ohne alles Wanken bis in sein himmlisches Reich erhalten wolle". Först i senare tid blifver det mera vanligt, att ordinanden sjelf aflägger trosbekännelsen, såsom i den Preussiska agendan af år 1822. Emellertid är det inom vår svenska kyrka ingalunda något novum emergens. I biskopsvigningen, som annars i det mesta öfverensstämmer med prestvigningen, förekom redan i 1571 års k:o. och sedan alt fortfarande en trosbekännelse, som ordinanden omedelbart efter den öfriga förpligtelsen aflade. Men det var icke symbolum apostolicum utan nicænum, som tvifvelsutan för ett sådant ändamål, i ett sådant kultmoment är vida mer passande [1]). Detta införande af trosbekännelsen, isynnerhet om det är den nicenska, måste emellertid räknas såsom en betydelsefull utvidgning, under det att ordinationsbönens uteslutande tvifvelsutan måste karakteriseras såsom en ännu större försämring.

---

[1]) Se 1571 års kyrkoordning, o. a. s. sid. 155.

Detsamma gäller om 1799 års förslag.

Såsom vi redan antydt, blef detta Troils förslag såväl till ordinationsformulär som till handboken för öfrigt grundläggande för ecklesiastik-komiténs arbete, som såsom *1799 års profhandbok* utkom och som året derpå öfverlemnades till granskning af presteståndet. Det är der i sjelfva verket blott några större eller mindre redaktionsförändringar. Så inledes här akten efter sången med: I Guds, Faders och Sons och then Heliga Andas, Namn. Derefter följer ordinators tal, som här icke längre är frivilligt såsom i 1793 års formulär utan obligatoriskt. Den största förändringen finnes i lektionsafdelningen, som begynner med Matth. 28: 18—20, onekligen väl valdt, och för öfrigt utgöres af nära nog helt andra bibelord: 1 Tim. 4: 7—11, 12, 16; Matth. 5: 16; 2 Tim. 2: 15, 24—25, 22. Något, som med fog kan anmärkas mot denna anordning, är det sönderstyckande, som eger rum af de bibliske texterne. I den följande förpligtelses-afdelningen eger en omkastning rum, så att trosbekännelsen går före de öfriga löftena och frågorna, hvilka för öfrigt äro de samma som i 1793, endast med den skilnad, att i tredje frågan orden "visdom" och "förlossning" äro tillagda. Men så är den egentliga ordinationspsalmen, Veni sancte Spiritus, som i 1793 års formulär var flyttad från början in i aktens midt, här helt struken, utan att ersättas af något annat, hvilket är en mycket stor brist och måste räknas såsom en försämring i stället för förbättring.

Detta ordinationsformulär, såväl som profhandboken i sin helhet, öfverlemnades vid 1800 års riksdag åt ett handboksutskott, som deri företog en del ändringar och angående vissa kapitel var böjdt för att tillerkänna förslaget af 1793 företräde framför profhandboken af 1799. Frågan fick derför hvila till *1809—10 års riksdag,* der profhandboken efter företagna ändringar blef antagen och genom k. brefvet af d. 7 Mars 1811 påbjöds till allmänt begagnande.

Likaledes om ordinationsformuläret i 1811 årshandbok.

Denna *handboks ordinationsformulär, som i XIV kapitlet* förekommer, öfverensstämmer nästan helt med profhandbokens af 1799. Den enda olikheten är, att här ett modernare stafsätt användes och att en eller annan mindre redaktionsförändring förekommer. Så heter det i inledningen till förpligtelsen: "Af eder väntar Jesu Christi församling i st. f. Vi kunne icke tvifla". Men för öfrigt gäller om detta formulär alldeles det samma, som om det närmast föregående. Såsom den största bristen måste vi betrakta uteslutandet af ordinationsbönen och -psalmen samt 1 Pet. 5; såsom en obestridlig förtjenst upptagandet af Matth. 28: 18—20 som lektion och såsom en mycket betydelsefull, om

än kanske med rätta omtvistad förändring, den apostoliska trosbekännelsens införande. Den gifne fördelen medförde alltid ordinationsritualets införande i handboken, som i företalet framhålles, att derigenom en större uniformitet befordrades inom den svenska kyrkan. Och om vi betänka huru många missbruk och sjelftagna ändringar förut förekommit, finna vi lätt att denne fördel, om den icke helt uppvägde de nämnda, mycket stora bristerna, dock lemnar någon förklaring till, att man så länge kunde låta sig nöja med ett så bristfullt och stympadt ordinationsformulär.

Restauration af ordinationen i 1854 års förslag.

Det var nämligen *först 1854*, som första steget togs till en genomgripande restauration af ordinationen i det *handboksförslag*, som då af den 1852 tillsatta handbokskomitén framlades. Komitén bestod, som bekant, af följande sex ledamöter: J. A. Butsch, Th. Annerstedt, A. E. Knös, C. O. Björling, E. G. Bring och Th. Wensjoe. Restaurationen begynner med början, då strax efter ordinators tal den gamle, i 1571 års formulär förekommande och troligen af Laurentius Petri författade, ordinationskollekten: Allsmäktige, evige Gud, åter blifvit upptagen i stället för den i 1793 och 1811 års formulär förekommande längre men i liturgiskt afseende underlägsna bönen. I lektionsafdelningen äro flera lämpliga språk upptagna, äfven det uråldriga och såsom afslutning så särskildt passande Petri-stället. Den utgöres nämligen af följande bibelord: Matth. 28: 18—20; Joh. 21: 15—17; 2 Kor. 5: 17—20; Jer. 15: 19; Matth. 5: 13—16; 1 Tim. 4: 7—8, 12—14, 16; 2 Tim. 2: 15, 16, 22—25 samt 1 Pet. 5: 2—4. Denna afdelnings slut är lika med 1811.

Deremot är inledningen till trosbekännelsen och förpligtelsen åter förkortad, så att det icke vidare framhålles, att det sker "inför Gud, detta altare och denna församling". Det är ju visserligen något, som följer af sig sjelf och så ligger i sakens natur, att det icke behöfver särskildt framhållas. Så mycket mindre, som den förmedlande öfvergången eller inledningen derigenom blifver betydligt kortare. Men å andra sidan kan det icke gerna bestridas, att deri, isynnerhet i motiveringen, låg ett kraftigt gripande och uppbyggande moment, som väl kanske kunde varit förtjent af att bibehållas. Slutvotum efter trosbekännelsen är det samma som förut. Deremot äro förpligtelsefrågorna åter bragta till större öfverensstämmelse med den ursprungliga lydelsen i 1571 års formulär, så att det särskildt framhålles, att det är i den heliga Treenighetens namn, predikoembetet åtages. Så talas det icke vidare om "uppoffring af själs- och kroppskrafter eller efterdöme i rättsinnighet och dygd", hvilket ju, äfven

med alt erkännande af dess sanning och fulla giltighet för alla tider, likväl bär en så tydlig pregel af den tid, då det uppkommit, att det måste räknas såsom en bestämd fördel, att med återgång till det gamla säga så, som det ännu heter: "Viljen I vinnlägga eder derom, att detta embete må i alla stycken rätt och värdigt, Gud till ära och själar till salighet af eder förvaltadt varda, och... så ställa edert lefverne, att det varder de trogna en eftersyn och ingen förargar"? Det är i dessa senare frågor en helt annan kyrklig klang och djupt kristligt innehåll än i dem af 1793 och 1811 års formulär. Det samma gäller i viss mening äfven om den tredje frågan, fastän den i 1811 års formulär förekommande mycket närmare ansluter sig till eller nära nog utgör ett ordagrant citat af ett bibelord. I 1811 års formulär lyder hon, såsom redan blifvit antydt, så: "Förpligten I eder att, enligt Guds ord predika Försoningens lära, till visdom, till rättfärdighet, till helgelse och till förlossning? I 1854 års förslag deremot: Viljen I alltså städse förblifva vid Guds rena Ord, fly all falsk och kättersk lärdom, (som i 1571 och så här tillagdt) Jesum Christum enligt Guds Ord rätt predika, och de heliga Sacramenten efter Hans instiftelse utdela"?

Inledningen till eden och öfverlemnandet af embetet sker med samma ord som 1811 och som ända från början i vår svensk-lutherska kyrka varit de samma. Deremot är den tillönskan, att det måtte lända till egen och församlingsmedlemmars salighet, samt den öfvergång till bön, som 1811 förekom, här struken och i dess ställe införd den gamla välkända ordinations-sången: O Du helge Ande kom till oss in. I 1793 års förslag var denne psalm inflyttad från begynnelsen till efter trosbekännelsen och förekom sålunda der före öfverlemnandet af embetet. Här är den flyttad ett steg längre fram. Och det måste erkännas, att den här fått en vida lämpligare plats såsom förmedlande sjelfva embetets öfverlemnande och gåfvoutrustningen eller bönen om densamma i och genom F. v., som sker under handpåläggning för hvar och en särskildt.

Derjemte har 1854 års förslag återbördat den gamla härliga, från Luther sjelf härstammande ordinationsbönen, som i 1571 års formulär förekom. Den är här med varsam hand retoucherad och något utvidgad. Den helige Ande utbedes här åt ordinanderne icke blott, såsom i bönens ursprungliga form, på det att de troget och kraftigt skola uträtta Herrens verk, undervisa och straffa med all saktmodighet och lärdom, utan också på det att de, såsom nödvändig förutsättning derför, sjelfve framgent måga under vako och bön styrkas genom

Herrens ord och i striden för Guds rike blifva faste ståndande. Till slut följer, såsom förut varit vanligt, välsignelsen.

Men i "motiverna", som såsom bihang vidfogas detta förslag, fästa komiterade uppmärksamheten på en sak, som väl förtjenade att mera beaktas än hittils skett. Det är återupptagande af korsets heliga tecken vid ordinationen såväl som vid andra liturgiska handlingar, i hvilka välsignelsen ingår. Svårligen torde det med några hållbara skäl kunna bestridas, hvad komiterade derom säga: "en skönare och heligare symbol än korset äger icke Kristi församling; och bristfällig kan derför förvisso i ett vigtigt hänseende den liturgi kallas, som rent af saknar denna symbol".

Der är det dock närmast fråga om korstecknets upptagande i dophandlingen i förening med exorcismen. Då nu denna uteslutits ur vårt dopformulär, kan sålunda knappast korstecknet på sin gamle plats med fullgiltiga grunder göra sig gällande. Helt annorlunda gestaltar sig förhållandet vid ordinationen och den välsignelseakt, som deri ingår. Om den gäller i alldeles särskild mening hvad i 14 kap. säges: "den urgamla sköna seden, att vid välsignelsens slut korstecknet städse göres öfver församlingen eller öfver den person, som välsignelsen afser, bibehålles än i dag i alla lutherska församlingar, som icke hafva svensk liturgi, ja t. o. m. i alla unerade. Med skäl torde derför kunna sättas i fråga, om ej samma ordning bör åter införas i Sverige, der den var öflig äfven efter reformationen. Någon oevangelisk katolicism kan uti en sådan symbolisk handling omöjligen innebäras" [1]).

Införandet af denna symbol i vår ordinationsritus borde så mycket mindre väcka någon betänklighet eller kunna framkalla någon grundad opposition, som vi redan, i motsats till andra lutherska landskyrkor, hafva en sådan symbolisk handling, hvilkens betydelse och värde i symboliskt afseende väl icke kan sägas gå upp emot eller så tydligt träda i dagen som korstecknet. Det är den, att ordinator och assistenter omedelbart efter embetets öfverlemnande, före F. v. och handpåläggning påkläda ordinanderne messhaken och vid biskopsvigning äfven öfriga embetsinsignier. Och märkvärdigt nog, fastän väl förklarligt, infördes denna symbol i vårt ordinationsformulär just på den tid, då man derifrån borttog så mycket annat, 1793—1811. Visserligen hade ordinanderne redan från början varit iklädde mess-skjortor eller messkläder i sin

[1]) Kyrko-Handbok, etc. Underdånigt förslag, 1854, sid. 129—38, samt "Motiverna", sid. 16, 37—38.

helhet. Men påklädandet hade då egt rum i sakristian, så att de före akten trädt fram "in albis". Efter nämnda tid skulle det deremot ega rum under sjelfva ordinationsakten och deri ingå såsom ett särskildt moment, tydligtvis af uteslutande symbolisk betydelse men derför ingalunda värdelöst. Det behölls derför också både i 1854 års formulär och sedermera. Blott den förändring företogs här att påklädningen egde rum under körens och församlingens afsjungande af ordinationssången, O du helge Ande kom till oss in. Om denna förändring kan man i liturgiskt afseende icke säga annat än att derigenom det symboliska momentet, som här åsyftas, bättre tillgodoses, då nedkallandet af den helige Ande och iklädandet af hans utrustning samtidigt ega rum, fastän å andra sidan visserligen mycket talar för att, såsom 1793 föreslagits, ordinator och assistenter falla på knä och så blifva liggande i bön hela tiden, denne sång sjunges.

Af skäl, som vi här icke kunna inlåta oss på, blef 1854 års förslag, trots dess många, allmänt erkända förtjenster, icke antaget af riksdagen. I stället framlade presteståndet eller dess enskilda utskotts pastoralafdelning ett annat förslag, hvilket gaf anledning till att komiterade genom Kongl. Maj:ts remiss af d. 4 Jan. 1855 erhöllo uppdrag att i öfverensstämmelse dermed revidera sitt förslag. Resultatet deraf vardt *1855 års förslag,* hvilket följande år utkom under samme titel: *Kyrkohandbok, hvari stadgas huru Gudstjensten i svenska församlingar skall förrättas.*

I 1855 års förslag blott några smärre förbättringar.

Lyckligtvis äro förändringarna, som i kapitlet om ordinationen företogos, hvarken så många eller så stora, som i flera andra kapitel, i all synnerhet det första om den allmänna gudstjensten. Och hvad ännu bättre är, de smärre förändringar, som här gjordes, måste alla sägas vara förbättringar. Utom några rent språkliga och formela ändringar föreskrifves det här uttryckligen såsom 1811, att ordinator skall inleda sitt tal med: I Guds, Fadrens och Sonens och den heliga Andas, namn. Amen. Dessutom är lektionsafdelningen förökad med ytterligare två bibelställen: Joh. 20: 21—23 och Matth. 10: 32—33, af hvilka isynnerhet det första så väl försvarar sin plats, att dess upptagande måste räknas såsom en stor förtjenst. Tillämpningen af bibelorden på ordinanderne inledes här så: "Herren förläne eder nåd att bevara dessa ord i edra hjertan i st. f. Vare dessa Guds ord djupt intryckte uti edra hjertan". Och i derpå följande inledning och uppmaning till trosbekännelsen är här ytterliga tillagdt: "Af eder väntar Jesu Kristi Församling att I kämpen en god trones kamp, fat-

ten evinnerligt lif och bekännen en god bekännelse", ett tillägg som på ett lämpligt och kraftigt sätt framhåller bekännelsens stora betydelse och hänvisar på dess bibliska begrundning.

Vårt nuvarande ordinationsformulär af 1868.

Väl blef icke heller detta förslag i sin helhet antaget. Men på grund af *första kyrkomötets anhållan 1868* bestämdes genom Kongl. Maj:ts cirkulär af d. 13 November samma år ibland annat, att *1811 års ordinationsformulär skulle utbytas mot 1855 års förslag*, som således sedan dess varit och ännu oförändradt är vår svenska kyrkas ordinationsformulär.

Endast eden, som deri ingår, har flere gånger blifvit förkortad och förändrad. Så genom k. förordningarna af d. 15 April 1829 och af d. 25 Oktober 1878. Och sedan dess hafva upprepade gånger både å kyrkomöte och riksdag motioner blifvit väckta med allt större anslutning, att eden ytterligare måtte förändras eller helst helt afskaffas och utbytas mot ett löfte. Det resultat, som deraf redan framgått, har varit att genom Kongl. Maj:ts cirkulär af d. 16 Maj 1884, till följd af 1883 års kyrkomötes beslut, den med presteden lika lydande eden vid biskopsvigning och kyrkoherdeinstallation blifvit afskaffad samt att innevarande års riksdag beslutat det samma med afseende på presteden. Det af samma kyrkomöte fattade beslutet, att slutorden i presteden skulle borttagas, har visserligen ej föranledt till någon K. Maj:ts åtgärd. Men i fall man får draga någon slutsats af den hastiga tillväxt, nämnda opinion vunnit, tyckas alla tecken tyda på att snart äfven kyrkomötet kommer att uttala sig för borttagande af presteden. Huruvida nu denna förändring för vår svenska kyrka kan vara önskvärd och blifva gagnelig eller skadlig och farlig, det är något, som framtiden får utvisa. Det är dessutom en fråga, på hvilken vi icke här utan först i följande afdelningar kunna inlåta oss.

Hvem får inom svenska kyrkan förrätta ordination.

Innan vi lemna den historiska redogörelsen för vår svenska kyrkas ordination, måste vi deremot något beröra frågan om, hvem som enligt svensk ordning skall förrätta ordinationen. I detta afseende såväl som i många andra gick vår kyrka mera konservativt till väga än de flesta andra lutherska landskyrkor. Hon kunde också göra detta, då hennes reformatorer först och främst understöddes af konungen och till följd af hans kraftiga ingripande reformationen snart omfattades både af riksständer och folk, prester och biskopar. Redan genom Vesterås ordinantia 1527 bestämdes i 1:ste och 19:de artt. att biskoparne hädanefter som dittils skulle bibehålla sin gamla myndighet och magt att viga prester, blott med det vilkor, att de icke fingo ordinera andre än så-

dane, som kunde och ville för folket predika Guds ord [1]). Och dervid har det sedan dess förblifvit. Vår svenska kyrka bevarade således både vid sjelfva öfvergången och har sedan dess bevarat samt kan följaktligen ännu i dag, lika väl som den katolska, göra gällande sin s. k. apostoliska succession. Dock har hon tydligtvis icke dermed accepterat katolska kyrkans uppfattning af denna succession, så att hon för ordinationens giltighet skulle anse nödvändigt att den förrättades af en biskop. Det vore tvärtom det "påwiskliga sett", som i *1571 års k:o.* så bestämdt tillbakavisas vid tal om ordinationen. Denna är "apostolisk och kristlig" samt såsom sådan giltig, när hon förrättas i öfverensstämmelse med det apostoliska ordet och den apostoliska sedvänjan. I denna k:o:s föreskrift om "Biscopar, hwilke på Latijn kallas Superattendentes, Ordinarij eller Ordinatores" redogöres, till en del med ordagrann anslutning till Schmalkalder-artt., för deras embete i allmänhet såväl som för deras ordination.

Fastän det till en början icke var någon skilnad emellan biskop och prest, hade en sådan så småningom uppkommit. Den hade bestått och skulle bestå blott deri, att biskopen, såsom satt öfver presterne, skulle hafva öfverinseende öfver dem och dermed så mycket kraftigare arbeta för enighetens och fridens upprätthållande samt församlingarnas uppbyggelse. "Thet retta Biscops embete, säges det, står ther vthi, at man skal predica Gudz ord och haffua vpseende medh them som vnder hans wårdnat äro". Och derför att han bättre än någon annan visste när och hvar prester behöfdes, skulle han äfven "vthi sitt Sticht ordinera och lagha med Prester, effter som S. Paulus scriffuar til Tit.... och Tim.: Legg icke hastigt henderna på någon. Medh hvilkom ordom han giffuer tilkenna at then som är Ordinarius skal granneliga förweta sig med hwar och en som wil warda ordinerat til Prestaembete, om han ther til tiena kan ellar ey. Ty med mindre han befliter sigh om sådana kundskap, kan icke annars wara, än at han iw offta warder bedragen j sakenne, så at han monga ordinerar, hwilke mera skada än gagn göra j Församblingenne" [2]).

Det är således af praktiska eller, om man så vill, rent kyrkopolitiska skäl, icke af teoretiska eller dogmatiska, hemtade ur ordinationens väsen, biskoparne i vår svenska kyrka förrätta ordinationen. Och sedan domkapitlen fått en mera sjelfständig ställning bredvid biskopen för att med honom dela

---

[1]) Jfr Anjou, Svenska kyrkoreformationens historia II, sid. 25—27.

[2]) Jfr o. a. Kyrkoordningar och förslag dertill I, sid. 144—8.

kyrkostyrelsen i allmänhet, fingo deras ledamöter och i synnerhet vice præses, domprosten, sig också ålagdt att med biskopen deltaga såsom assistenter både i examination och ordination. I *Laurelii k:o.s-förslag* uppräknas ibland "the saker som höra till Consistorium Ecclesiasticum jemte andra: item att examinera them, som Prester skola blifwa, ordinera och wija them, sättia them til och från embetet, förordna them medh församblingennes samtyckio til sina wissa lägenheeter, visitera etc". Och i samma förslag säges på ett annat ställe att "Kyrckioherden widh Domkyrckiona skal wara uti Præsidis stelle, när han antingen för siukdom skull eller andra lagliga hinder intet kan wara tilstädes eller och Biskops sätet är ledigt wordet", utan att här ordinationen undantages [1]).

Denna bestämmelse var emellertid en af de många, som icke blefvo upptagna i 1686 års kyrkolag. Och till följd deraf blef den icke heller allmän praxis. I stället tyckes det, åtminstone vid inträffande biskopsledighet, hafva hänskjutits till konungen såsom "summus episcopus" att för hvarje särskild gång bestämma, hvem som skulle ordinera. En följd deraf blef att vid olika tillfällen olika praxis gjorde sig gällande, beroende på personliga eller särskilda tidsförhållanden. Att detta framkallade missnöje och stor oreda, framgår af åtskilliga k. bref och särskilda förordningar. Så bestämdes genom brefvet af d. 19 Dec. 1748 i den 10 §:" Skulle, under den tid Biskops Ämbetet uti Stiftet wore ledigt, slike förhör anställas i Consistorio med sådane, som Prester warda wilja, och wisse Personer dertil godkännas men förvisas till andra Stift at undfå Ordination, då bör altid Protocollet öfver Examen sändas till den Biskopp, som ordinera skal och honom wara obetaget at åter enskylt med Ordinandis igenomgå det hållna Examen, och så framt något wore emot den enas eller andras Studier och skicklighet skäligen at påminna, då sådant Consistorio, som Examen förrättat, förständiga och med Ordinationen anstå låta". Men knapt åtta år derefter måste genom k. brefvet af d. 17 Juni 1756 göras följande jemkning af detta stadgande. Det bestämdes då i 4 §: "Wid timande ledighet af Biskops ämbetet, och då Consistorierne sjelfve ej erhållit tilstånd at förrätta Prästewigning, utan måste derom anlita någon Biskop wid et annat Stift, skola ej Consistorierne wara förbundne at tillika insända det öfver förhöret hållna Protocoll eller samma Biskop äga frihet, at med de sökande anställa nytt förhör,

---

[1]) Ibm. II, 1, sid. 373 och 368.

utan bör den Biskop, som i sådan händelse anlites, åtnöga sig med det bewis, som de sökande ifrån sit Consistorio äga om deras skickelighet" [1]).

Häraf synes framgå att, då konsistorierna sjelfva ej erhållit tillstånd att ordinera, kunde de derom vända sig till hvilken biskop, de behagade, och att denne biskop då måst rätta sig efter och nöja sig med den examen, de låtit ordinanden genomgå. Det var ett stadgande, som måste föranleda berättigade betänkligheter och som åtminstone omöjliggjorde ordinators efterföljande af Pauli förmaning till Timotheus, som i 1571 års k:o. framhållits såsom högsta kanon, att icke för hastigt lägga händerna på någon, d. v. s. icke viga någon, förr än han sjelf förvissat sig om att ordinandens embetsverksamhet blefve församlingen till gagn. Emellertid var det långt ifrån alltid, som konungen vägrade konsistoriet att förrätta ordinationen eller befalde att en annan biskop skulle ordinera. Vid arméen ordinerade fältprostarne ofta, under åren 1703—6 i Jarislav och under krigstider, hvar och när helst det behöfdes. Om hofpredikanten Nohrberg berättas det utförligt, huru han den 13 Mars 1713 högtidligt ordinerade två prestkandidater, dervid presterne Sederberg, Odén, Edenius och Lindberg assisterade [2]). Och om domprosten Hydrén i Upsala säger hans biograf uttryckligen att "han under ledigheten efter tvenne framledne Herrar Ärkebiskopar med nådigt tillstånd utöfvade Biskops-Embetet medelst förrättande af de då nödige befundne Prestvigningar [3]).

Men år 1792 ingick biskop Olof Celsius i Lund med anhållan till Kongl. Maj:t, att i anseende till hans höga ålder och hans krafters dagliga aftagande domprosten Munck måtte varda tillåtet, att under hans återstående lifstid förrätta förekommande prestvigningar. Derpå erhöll domkapitlet i k. bref af d. 31 Aug. samma år det svar, att, "som både kyrkolagen och en sådan acts värdighet fordrar att den bör af biskop förrättas, så hafva Wi till berörda Eder anhållan icke kunnat i nåder bifalla". Det var således rent afslag och det med en motivering, som hvarken förut eller efteråt annars iakttagits och näppeligen låter försvara sig. Ty hvad kyrkolagens kraf beträffar, hafva vi dels sett huru dermed förhåller sig, dels månde det väl varit den mest lagenlige

---

[1]) Jfr Modée, Publiqua Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner etc. Tom. IV, sid. 2819, VI, sid. 3951.

[2]) Se Wallqvist, o. a. a. II, sid. 130—131.

[3]) Personalier öfver Domprosten L. Hydrén af Erkebiskop U. v. Troil, Upsala 1790, sid. 64.

utväg, att, då biskop eller ordinarie ordinator af lagenliga, ofrånkomliga skäl vore förhindrad att fullgöra sina partes, hans i alla andra fall sjelfskrifne ställföreträdare också af summus episcopus förordnats att förätta ordinationen. Och hvad "aktens värdighet" angår, så hade den helt visst mycket bättre blifvit tillgodosedd genom den föreslagna anordningen än genom en annan vid samma tid, såväl som både förut och efteråt ofta förekommande, hvilken dessutom stod i uppenbar strid icke blott med ett annat kyrkolagens stadgande utan, såsom vi snart ytterligare i följande afdelning skola se, med ordinationens eget väsen. Och det var, att ordinationen icke förrättades i domkyrkan eller ens i kyrka als utan i biskopens privata hem.

Hvar skall ordinationen förrättas.

Det var nämligen icke alltid svårigheten löstes på samma sätt, som 1803, då Lunds domkapitel ingått till konungen med anhållan att, som den länge tillämnade och behöfliga ordinationen först måst uppskjutas till följd af biskopens sjukdom och sedan inställas till följd af hans dödliga frånfälle, dess dåvarande vice preses, domprosten Hesslén, måtte erhålla tillstånd att utföra densamma. Genom k. brefvet af d. 28 Juli samma år förordnades då Wexiö-biskopen Mörner att förrätta i fråga varande ordination för Lunds stift. Men genom ett k. bref af d. 13 Juli 1809 erhöll samme Hesslén, hvilken det i motsats till Upsala-domprosten icke tillåtits ordinera 1803, såsom biskop tillåtelse att i anseende till sin höga ålder och sjuklighet i sina boningsrum förrätta ordination med 14 sacri ministerii Candidater, hvilka efter behörig kallelse blifvit vederbörligen examinerade och godkände. Och det var för öfrigt icke hvarken förste eller siste gången, som ordinationen utförts på ett rum, som icke mycket motsvarade "aktens värdighet" såsom en offentlig gudstjenstlig handling, i hvilken församlingen i sin helhet borde deltaga.

Redan kort efter vår nuvarande kyrkolags utfärdande hade man i detta afseende tagit sig sådana friheter, att konungen fann sig föranlåten att derom utfärda en särskild förordning, som finnes anförd i ett af Bælter citeradt bref till Consist. af d. 15 November 1694. "Konungen hade kommit i erfarenhet, huru man i många Stift hölt för en vilkorlig ting til at ordinera Prester uti hvad Kyrka man hälst behagade; hvarföre denna act drogs ifrån sjelfva Domkyrkan bort till en annan, hvarest man fant för sig beqvämligast". Han befalde derför uttryckligen att "Prestvigningar måga uti inga andra kyrkor än Domkyrkan anställas, med mindre icke nödfall annorlunda fordra. Äfven om Prestvigningar i sådana fall äfven till andra kyrkor kunde förläggas, så var

det dock en gammal loflig plägsed, att de skedde i Domkyrkan. Då kunde de Consistorii ledamöter, som varit tilstädes vid Prestens förhör, äfven vara närvarande vid hans vigning och dermed inför Gud och Församlingen offenteligen betyga, at de honom rätteligen pröfvat, och med det erendet försvarligen och ordenteligen umgått. Et så förnämt rum, som en Domkyrka är, kunde ock påminna den gemena man om Predikoembetets heder och värdighet, efter Preste-ordination häldre der, än i andra Kyrkor, förrättades" [1]).

Från denna bestämmelse meddelades emellertid ofta befrielse efter ansökan hos konungen, så snart giltiga skäl voro för handen. Så t. ex. genom k. brefvet af d. 4 April 1732, som lemnade biskop Linnerius i Lund tillåtelse att, "då hans höga ålder och svaga helsa vållade svårighet att i domkyrkan utföra ordinationen, förrätta sådana sysslor i sitt eget hus" [2]).

Men trots mycket sökande, icke minst i härvarande domkapitels-arkivs ännu för det sista århundradet oregistrerade bref, har det icke lyckats författaren att upptäcka något k. bref, som en gång för alla fritagit biskoparne från den af ålder brukliga och såväl i kyrkolag som handbok föreskrifna bestämmelsen, att ordinationen skall ega rum i domkyrkan, så framt icke laga hinder äro. Endast tillvaron af ett sådant bref eller en sådan senare gifven bestämmelse kunde nämligen gifva skenbart och tillfälligt berättigande eller åtminstone lemna tillräcklig förklaring till det annars oförklarliga men allmänt kända förhållandet, att icke blott under biskop Faxes tid här i Lund utan på många andra ställen ordinationen ofta förrättats i biskopens hem, äfven då hvarken sjukdom eller något annat laga hinder stod i vägen för att hon egt rum i domkyrkan eller någon annan kyrka, d. v. s. i församlingens midt.

I hvilketdera fallet som helst, vare sig detta förfarande grundar sig på vederbörligt tillstånd eller ej, måste det vida mer sägas strida emot "aktens värdighet" såväl som den lutherska ordinationens hela föregående historia, än ifall ordinationen, då biskopen är hindrad, förrättades af domprosten eller domkapitlets vice preses, så snart denne annars sjelf är ordinerad. I vårt sista kyrkolagsförslag, som 1873 utgafs af den i enlighet med 1868 års kyrkomötes skrifvelse tillsatta kyrkolagskomitén, är åtminstone ett steg taget i denna rigt-

[1]) Jfr Bælter, o. a. a. sid. 676—7.

[2]) Här anförda k. bref finnas, med undantag af det år 1694, samtliga i Lunds domkap:s arkiv; det af d. 13/7 1809 dock icke i vederbörlig ordningsföljd utan bakefter i tomen 1809—10.

ning, som, ifall det fullt toges ut och blefve såsom lag bestämdt, på ett efter luthersk uppfattning fullt tillfredsställande sätt skulle lösa denna fråga. Komitén utgjordes, som bekant, af följande ledamöter: Henning Hamilton, A. N. Sundberg, P. Genberg, W. Flensburg, J. J. Nordström, P. J. Emanuelsson med Hamilton såsom ordförande och J. M. Sjögren såsom sekreterare. Förslaget ställer sig med hänsyn till vår fråga i allmänhet på samme ståndpunkt som Laurelii k:o.s-förslag derutinnan, att domkapitlet med biskopen skall taga del i stifts- och kyrko-styrelsen. Så bestämmes det, att ansökan om inträde i prestembetet skall ingifvas till domkapitlet i det stift, inom hvilket sökanden vill blifva anstäld. Domkapitlet skall förelägga honom att, der det icke förut eger kännedom om hans predikogåfvor och förmåga att meddela kateketisk undervisning, aflägga prof härpå och sedan förekalla honom att undergå prestexamen till utrönande såväl af hans vetenskapliga insigter i teologiens särskilda delar, som ock huruvida han i kyrkans bekännelse är fast grundad. Denna prestexamen skall inför domkapitlet afläggas, hvilket deröfver skall afgifva betyg. Godkännes han i denna examen, heter det vidare, "då må domkapitlet honom till prestembetet kalla och biskopen honom dertill, på sätt kyrkohandboken föreskrifver, inviga. Är biskopsembetet ledigt eller har biskopen förfall; anmode domkapitlet biskop i annat stift att den prestvigning förrätta. För den, som blifvit i föreskrifven ordning prestvigd, utfärde biskop, som honom vigt, prestbref, hvari skall angifvas det stift, af hvars domkapitel den prestvigde blifvit till prestembetet kallad, och hvilket han derefter såsom prest skall anses tillhöra" [1]).

Då domkapitlet här alt igenom framträder såsom den handlande myndigheten, så att det kallar till prestembetet och i dess namn prestbrefvet utfärdas, så hade man efter sådana premisser kunnat vänta att också intet annat domkapitel skolat ordinera än det, i hvars stift tjenstgöringen skall ega rum, och att sålunda vid biskops förfall eller frånfälle dess vice ordförande skolat förrätta ordinationen och dess öfrige kompetente ledamöter såsom assistenter deri deltaga. Detta så mycket mer, som stiftsindelningen här bibehålles och domkapitlets öfverordnade myndighet öfver hvarje inom dess stift tjenstgörande så skarpt framhålles, att det i prestbrefvet skall utsättas, när det är en icke till kapitlet eller stiftet hörande biskop, som utfärdar detsamma. Då det lik-

[1]) Jfr Förslag till kyrkolag och kyrkostadgar, afgifvet d. 2 Oktober 1873 af den för revision af 1686 års kyrkolag i nåder förordnade komité, sid. 25—26.

väl bestämmes, att i sådant fall domkapitlet skall anmoda biskop i annat stift att förrätta prestvigningen, kunna vi icke betrakta detta annorlunda än såsom en inkonseqvens emot den annars genomgående uppfattningen, som dessutom står i strid med eller åtminstone omöjliggör den i vår äldsta lutherska kyrkoordning uttalade uppfattningen om en ordinators uppgift. Bland annat, delvis förut anfördt, heter det nämligen der: "för thenna sakena skul, haffuer ock en Biscop wordit kallad Ordinarius eller Ordinator, thet lydher på Swensko en Skickare eller Skickningesman".

Vi måste derför i detta afseende gifva företrädet åt och förorda såsom bättre motsvarande denna fullt lutherska uppfattning det tillägg, som på detta ställe göres af den ene komité-ledamoten, riksarkivarien D:r Nordström. Motsvarande ställe i hans reservationsvis afgifna förslag lyder nämligen så: "Prestordination skall af biskopen i stiftet i enlighet med kyrkohandboken förrättas. Är biskopsembetet ledigt, eller är biskopen af sjukdom eller annat förfall hindrad att ordinationen förrätta; anmode domkapitlen biskopen i något af de närmaste stiften derom. Der omständigheterna så fordra, må dock ordinationens förrättande äfven kunna åt domprosten eller äldste, prestvigde ledamoten i domkapitlet uppdragas". Och för att ytterligare belysa den fråga, som härmed stått i så nära sammanhang, afsluta vi citationen med det, som derpå omedelbart följer: "Ordination skall förrättas i stiftets domkyrka, om nödfall ej fordrar att det annorstädes sker. Innan ordinationen företages, bör den, om så ske kan, näst föregående sön- och högtidsdag i kyrkan kungöras. Efter verkstäld ordination skall till den prestvigde prestbref utfärdas, underskrifvet af den, som ordinationen förrättat, samt innehållande uppgift om det stift, han derefter skall såsom prest anses tillhöra" [1]).

Endast ifall ett sådant tillägg eller medgifvande göres och i lag bestämmes, kunna alla de kraf tillgodoses, som, efter hvad vi hoppas, på grund af föregående framställning framträda såsom lika mycket grundade i vår lutherska kyrkas bekännelse, som betingade af ordinationens historiska utveckling inom vår svenska kyrka. Man skulle då åtminstone slippa se eller utan någon svårighet såsom helt ogrundade kunna tillbakavisa yttranden sådana som detta af vår tids väl tvifvels utan störste liturgiske författare, v. Zezschwitz: "den svenska biskopliga ordinationen är i grunden intet annat än ett romerskt

[1]) Ibm, sid. 248.

arf i den lutherska kyrkan och en till återvändande i den katolska kyrkan förledande brygga" [1]).

Jemförelse med andra lutherska landskyrkor.

Och jemföra vi, såsom väl skäligt är, i detta afseende vår svenska kyrka med andra lutherska landskyrkor, så finna vi att det bland dem alla blott var i Preussen och till en del i Danmark, som ordinationen under närmaste tiden efter reformationens genomförande förrättades af biskoparne. Annars uppdrogs hon åt superintendenten eller hvilken annan prest, som dertill befans lämplig. På förstnämnda ställe upphäfdes emellertid snart nog biskopsembetet och ersattes af konsistorierna, hvarför äfven der ordinationen uppdrogs åt superintendenterne. Men desse superintendenter intogo lika litet här som annanstädes samma ställning till konsistorierna, som biskoparne eller domprostarne till våra domkapitel. De voro hvarken ordförande eller vice ordförande, oftast ej ens medlemmar af konsistoriet, utan blott dess underordnade, befullmägtigade tjenstemän, som utförde eller öfvervakade utförandet af konsistoriets beslut och bestämmelser.

I Schlesvig-Holstein var det icke ens superintendenten eller generalsuperintendenten, som förrättade ordinationen, utan prostarne. Genom ett k. rescript af d. 16 Januari 1666 afgjordes den strid, som en längre tid angående denna sak egt rum mellan prostarne och generalsuperintendenten, så, att prostarne såsom dittils skulle behålla rätt att utföra ordinationen, generalsuperintendenten skulle blott tillse att alt tillgick på vederbörligt sätt. Och den rätten bibehöllo de ända till 1723, då den öfverläts åt generalsuperintendenten, som sålunda äfven i detta hänseende likstäldes med biskoparne i den öfriga delen af riket [2]).

I och dermed, att vi så i detalj följt vårt svenska ordinationsrituals historiska gestaltning från dess början ända in i närvarande tid, hafva vi ock, såsom genom ett perspektiv, fått eller kunna åtminstone mycket lätt göra oss en föreställning om, huru ordinationen med sina olika gestaltningar utvecklar sig äfven i andra lutherska landskyrkor. Ty såsom vi påpekat, försiggår utvecklingen inom vår svenska kyrka ingalunda oberoende af den öfriga lutherska kyrkans utveckling utan fast hellre i ständig vexelverkan dermed. Äfven om svenska kyrkan till följd af både sin egen föregående historia och sitt

---

[1]) Real-Encyklopädie von Herzog und Plitt, Leipzig 1883, XI, p. 82.

[2]) Jfr Pontoppidan, Annales Ecclesiastici Danicæ diplomatici, IV, p. 537.

isolerade läge i många afseenden intager en mycket sjelfständig ställning och genomlöper en alldeles särskild utveckling, kunna dock den allmänkyrkliga utvecklingens stora böljslag icke underlåta att med större eller mindre kraft låta sig förnimmas äfven inom henne. Den olika karakter, som för de särskilda tidsskedena derute i det hela är utmärkande, trycker alltid i någon mån sin stämpel på hennes utveckling under samma perioder, äfven om det här icke blifver lika djupt.

Vi hafva sett huru här det 16:de och första hälften af det 17:de århundradet representerade den första utvecklingens höjdpunkt; det följande århundradet: stagnationen, der man ännu något så när höll fast vid de gamla formerna; det derpå följande: förfallet, då man stympade och utbytte de gamla formerna mot moderna och odugliga; samt sista hälften af det 19:de: restaurationen, der man sökte återställa och vidare utbilda den gamla utvecklingen. Och det är samma karakter hos de olika perioderna, vi finna afpreglad i Tysklands och öfriga länders lutherska kyrka, blott ännu mycket tydligare och djupare. Det gäller om utvecklingens höjdpunkt, att åtminstone på flera ställen ordinationen vunnit en rikare gestaltning än i vår svenska kyrka. Men det gäller ännu vida mer om förfallets tider, att då ordinationen vida mer stympats och vanstälts ända till oigenkänlighet. Vi vilja nu, för att icke blifva vidlyftigare än nödvändigt är, anföra blott några få bevis på bådadera.

Ordinationens högre utveckling i Coburger- och Weimar-k:o.

Såsom exempel på en rikare utveckling, åtminstone delvis, kunna vi anföra *Coburger-k:o. af 1626* och den *Weimarska af 1664*. Så redan i inledningen, der vexelsånger utföras mellan ordinator och kören med församlingen, i det han först på latin eller tyska sjunger:" Veni sancte spiritus, hvarpå kören svarar: Reple tuorum corda fidelium etc., vidare han: Cor mundum crea in me deus, Alleluja, och kören: Et spiritum rectum innova in visceribus meis, Alleluja". Derpå följer den vanlige kollekten med bön. Först efter denna inledning följer, såsom förberedande lektionen, ordinators tal eller ett i agendan formuleradt tilltal till ordinanderne och församlingen i sin helhet. Dess hufvudinnehåll är i Weimar-k:o. detta: bland andra välgerningar, Herren bevisat sin kyrka, är det icke den minsta, att han såsom sädens Herre sänder trogne arbetare i sin säd samt både utrustar dem med nödiga gåfvor och gifver välsignelse åt deras arbete. Derför böra vi af hjertat tacka och ifrigt bedja honom derom. Särskildt böra vi nu erinra oss detta med afseende på närvarande ordinand, som dertill blifvit kallad och som lofvat att i sitt predikoembete rätta

sig efter Guds ord, den kristna kyrkans tre hufvudsymboler och den lutherska kyrkans bekännelseskrifter. Öfvergången till lektionen lyder så: Derowegen so wollen wir nun gegenwärtigen berufenen Pfarrer mit Fürhaltung Gottes Worts, Erinnerung seines Amtes und herzlich emsigem Gebete nach christlichem und apostolischem Gebrauch ordiniren und ihm das h. Predigtamt befehlen und auftragen. Also schreibt S. Johannes, hvarpå såsom lektioner följa: a) Joh. XX: 21—23, b) Matth. XXVIII: 18—20, c) Matth. XVI: 19 och XVIII: 18, d) 1 Tim. III: 1—7, e) 1 Tim. IV 12—16, f) Act. XX: 28—31.

På lektionen följer i Coburger-k:o. följande förklaring med fråga: "Erstlich höret ihr hie, dasz euch der h. Geist berufen und setzet euch zum Bischofe in seine Heerde und Kirche; darum sollt ihr glauben und gewisz sein, dasz ihr von Gott selbst berufen werdet, weil euch die Kirche berufen und begehrt hat, denn was die Kirche hierinnen thut, das thut Gott durch sie, damit ihr nicht für eingedrungen geachtet werdet. Zum Andern höret ihr hie, wie für eure Person beides, leben und lehren sollt, nämlich etc. (i anslutning till Luthers forma). So frage ich euch nun vor dem Angesicht der hochgelobten Dreifaltigkeit, in Anwesen der h. Engel Gottes und dieser christlichen Versammlung: Seid ihr willig und bereit, solch Amt anzunehmen und treulich zu üben, so wollen wir aus Befehl der Kirche durch unser Amt euch ordiniren und bestätigen, wie Paulus Tito und Timotheo gebeut, dasz sie sollen in den Städten und Flecken Aelteste setzen und das Wort befehlen denen, so tüchtig sind, auch andre zu lehren. Wollet ihr nun solches thun? R. Ja". Och efter handpåläggningen:" Jesus sprach zu seinen Jüngern: Friede sei mit euch! Gleichwie mich mein Vater . . . denen sind sie behalten" (XX: 21—3), med F. v. och ordinationsbönen.

I Weimar-k:o. sker öfverlemnandet af embetet med följande ord:" Auf diese eure gethane Zusage bitten wir Gott, den Vater unsers lieben Herrn Jesu Christi, den einigen wahren Herrn der Aerndte, dasz er euch als von ihm ausgesendeten und ordentlich berufenen Diener seiner Kirchen mit seiner Gnade durch den h. Geist stärken und in eurem Amte regieren wolle. Und ich als verordneter Superintendent der Kirchen dieses Fürstenthums nach meinem Amt neben meinen mir zugeordneten Herrn Collegis befehlen *euch an Gottes Statt* das h. Kirchen- und Predigtamt, dasz ihr dasselbe in allen Punkten und allermassen, wie es zuvor aus Gottes Wort erzählet ist, treulich ausrichten sollet nach dem Vermögen, das Gott, wenn ihr fleiszig beten und studiren werdet,

darreichen wird. Und thue euch hiemit zu solchem eurem Amte nach uraltem christlichen und apostolischen Brauche der Kirchen durch Auflegung der Hände und ernstes Gebet ordiniren, (Hier legt der Superintendent dem Ordinandus die Hand auf) im Namen Gottes des V. u. d. S. u. d. h. G. Amen. Ad diaconos: Imponite manus. Derpå följer F. v. och Barmh. G. Sedan derefter den i Luthers Form förekommande petrinska slutönskan följt, lägger superintendenten åter handen på ordinandens hufvud och säger: Benedicat tibi dominus ex alto, ut facias fructum multum et copiosum. Efter samma Weimar-k:o. skall kommunion afsluta ordinationen "neben anderen Hauptursachen auch darum, damit der Ordinand dadurch öffentlich und ungescheuet zu erkennen gebe, dasz er unserer christlichen Religion ohne Falsch und Heuchelei zugethan und verwandt sei" [1]).

En oklar blandning i Badiska ritualet af 1720.

Ett i sitt slag märkligt ordinationsformulär innehåller *Badiska k:o. af 1720.* Det står ännu på höjdpunkten af utvecklingen, för så vidt som der både den gamla ordinationsbönen och en mängd lektioner förekomma. Men det egendomliga ligger deri, att lektionerna äro fördelade i fem grupper och att tillsamman med hvarje sådan följer särskild tillämpning på ordinanden. Den förste gruppen framhåller embetets gudomliga instiftelse: Joh. XX: 21—23, Luc. X: 16, 1 Cor. IV: 1—2. Den andre: embetets uppgift, att föda Kristi hjord med Guds ord, sådant det i den heliga skrift och lutherska kyrkans symboliska böcker förekommer: Apg. XX: 28—31. Den tredje: embetsbärarnes lif och vandel i kärleken: 1 Tim. III: 1—4, 1 Petri V: 2—4. Den fjerde: deras lidande, bedröfvelse och svårigheter: Joh. XV: 19. Den femte slutl.: embetets löften, frukt och välsignelse: Jes. 55: 10—11, Matth. V: 12. Men att det icke helt förmått hålla sig uppe på denne höjdpunkt, det visar sig deraf, att efter lektionen följer först ordinationsbönen, derpå F. v. och så till sist sjelfva ordinations- eller väl snarare det dermed förenade installations-uppdragets öfverlemnande. Till det sista sluta vi af sjelfva lydelsen, som är lika med det i Würtemberger-k:o af 1457 förekommande [2]).

Vi hafva anfört detta formulär för att visa huru man redan så tidigt som 1720 hade begynt stympa och på orätt ställe placera de moment af ordinationen, som ännu funnos qvar. Så finnes här hvarken den urgamle ordinationssången, Veni sancte, eller kollekten, icke heller någon ordentlig fråga till eller förpligtelse af ordinanden. För den sista skulle väl de i lektionsafdelningen

[1]) Jfr Höfling, o. a. a. sid. 138—145.
[2]) Jfr Höfling, o. a. a. sid. 160—3.

inflätade förmaningarna föreställas utgöra ett slags ersättning, fastän de tydligtvis dertill icke mycket lämpade sig. Den gamla ordinationsbönen förekommer visserligen här något retoucherad och lyckligt nog utvidgad. Men hon står här på orätt plats, icke blott före embetets öfverlemnande utan före F. v., som ju annars, och det med rätta, såsom Herrens bön gått före församlingens. Något egentligt insättande i embetet eller öfverlemnande af embetsfullmagten i Herrens namn förekommer icke utan i stället installationsformeln i öfverhetens namn. I st. f. den petrinska slutönskan finnes dessutom en lyckönskan eller slutförmaning, som icke på långt när kan mäta sig med den annars brukliga.

Ordinationens djupaste förfall i Würtenberger-agendan af 1809.

Snart blefvo emellertid stympningarna än flera, så att slutligen af hela ordinationsformuläret fans mycket litet qvar och intet i sin ursprungliga, mer eller mindre adeqvata gestalt. Vi vilja nu icke tala om att den egentliga ordinationen på många ställen helt undanträngdes och blott i någon mån ersattes af installationen. Men såsom exempel på det djupaste förfall anföra vi ordinationsformuläret i *Würtenberger-agendan af 1809.* Akten inledes med en sång, hvarpå ordinator omedelbart efter ordinationstalet ställer till ordinanden denna fråga och uppmaning: "Sind Sie nun entschlossen, alle Pflichten eines evangelischen Lehrers treu und gewissenhaft zu erfüllen, so versichern Sie dessen ietzt ihre nunmehrige Gemeinde, und bestärken Sie sich selbst in diesem heiligen Entschlusse, durch eine feyerliche und mit Andenken an Gott, unsern Richter, gegebene Zusage! Antwort des Ordinanden: Ja! mit Gottes Hülfe! Dieser knieet sodann nieder. Der ordinirende Geistliche legt ihm die rechte Hand auf das Haupt und spricht: Im Namen Gottes des V., des S. u. des heil. G. ordne und weihe ich Sie nun feyerlich zum öffentlichen Lehrer des Evangeliums Jesu u. Seelsorger bey dieser Gemeinde und erinnere Sie vor dem Heiligen und Allwissenden, diesem Amt mit der gewissenhaftesten Treue vorzustehen, im ernsten Andenken an die Rechenschaft, welche an ienem Tage der gerechte Richter von Ihnen fordern wird, und im festen Vertrauen auf den Beistand dessen, der Ihnen diesen grossen Beruf angewiesen hat. Sein Geist sey mit Ihnen! Kraft und Muth und Weisheit erfülle Sie, und reiche, ewig bleibende Früchte Ihres Amtes folgen Ihnen nach vor Gottes Thron! Amen".

Derefter följer en lång, ännu mer reflekterande bön eller rättare tre alternativ att välja på, hvilka dock allesamman bära sin tids lätt igenkänliga karakter och icke i något afseende kunna jemföras med de gamla kärnfriska och lifskraftiga ordinationsbönerna. Så t. ex. börjar den första på följande

sätt:" Gnädiger und barmherziger Vater im Himmel! von welchem alles Gute kommt, theile Du die Gaben deines Geistes diesem neuberufenen Prediger deines Wortes immer reichlicher mit. Lege den Worten in das Innerste des Gemüthes seiner Zuhörer die Kraft bey, dass sie den Verstand derselben aufklären und erleuchten; dass sie die Herzen derselben reinigen und bessern; dass sie die Glaubigen in ihren frommen Entschliessungen stärken". Och i den sista, ännu längre bönen förekomma ibland annat följande "fromma önskningar": "Erleichtere ihm dann aber auch die Last seines Amtes. Schenke und erhalte ihm eine dauerhafte Gesundheit. Mache seinen Beruf angenehm durch das offene Zutrauen, die aufrichtigste Liebe, treue Ergebenheit und willige Folgsamkeit dieser Gemeinde gegen die Ermahnungen deines Wortes aus seinem Munde. Seegne, beglücke, erfreue ihn durch die angenehmste Erfüllung iedes billigen und frommen Wunsches. Erhalte ihm einen allezeit heitern Geist, damit er, innigst versichert von deiner Vaterhuld, aufgerichtet durch die frohen Aussichten ins bessere Leben, die Iesus unsern Glauben geöffnet hat, so viel Gutes an dieser Gemeinde und unter den Kindern dieser Gemeinde ausrichten möge, als Du ihm Anlass geben und Kräfte schenken wirst" [1]).

Såsom häraf synes, är det icke nog med att bönen förlorat nära nog all karakter af ordinationsbön, för att icke säga hvarje kristlig halt. Det som från början och ända dittils varit det för ordinationen mest konstitutiva momentet, alt hvad lectio eller Guds eget ord hette, är helt uteslutet. En handpåläggning och ett slags invigning till embetet förekommer visserligen, liksom ett förehållande af och en förfrågan om embetspligternas åtagande. Men hvilka dessa "en evangelisk lärares pligter" äro, det får man endast veta af ordinationstalet. Och icke kan man vänta att detta i allmänhet åtminstone framhåller dem i större djup och med mera kristligt innehåll än den liturgiskt fixerade bönen. Och i hvilketdera fallet som helst, har hvarken handpåläggning eller bön någon fast grund att hvila på, när icke något Guds ord i handlingen förekommer. Visserligen beledsagar handpåläggningen embetets öfverlemnande åt ordinanden eller hans invigning till det offentliga läroembetet i den treenige Gudens namn. Men då icke något Guds ord förekommit, som dertill gifvit anledning, ser det onekligen ut, som skulle det här vara ordinators handpåläggning, hvilken vore det i ordinationen verkande och för den

[1]) Jfr Daniel, o. a. a. II, sid. 539–43.

konstituerande. Så har man här genom förytligande af det lutherska ordinationsritualet, fastän från en motsatt utgångspunkt och i motsatt syfte, kommit till samma resultat, som den katolska kyrkan, hvilken så godt som identifierar handpåläggningen med ordinationen eller åtminstone räknar den såsom det primära och konstitutiva. Det är en ny bekräftelse af den gamla sanningen, att ytterligheterna beröra och slå öfver i hvarandra.

En begynnande restauration i Preussiska agendans ordinationsritual.

Helt annorlunda gestaltar sig *ordinationsritualet i den Preussiska agendan af 1822*. Hvad som isynnerhet utmärker detta, är dess kraftige ansatser till en restauration efter äldre formulär, hvilken dock ännu icke helt kan sägas hafva lyckats. Egendomligt nog tyckes det, som hade vårt svenska då gällande formulär derpå utöfvat ett mycket stort inflytande, då det på många punkter nära nog ordagrant öfverensstämmer dermed. Så särskildt i frågorna till ordinanden, i trosbekännelsens och embetsedens afläggande, i ordinationstalets inrangerande före kollektbönen samt i den kungörelse och bön, som vid slutet af högmessan eller före sjelfva ordinationen förekommer.

I ett afseende eger dock detta preussiska formulär ett bestämdt företräde framför vårt svenska, derutinnan nämligen, att det åter upptagit den i 1571 års svenska kyrkoordning och Straszburger-k:o. af 1598 förekommande kollekten, blott något litet förändrad, i st. för den i 1811 års handbok förekommande yngre och i liturgiskt afseende underlägsna bönen. Dock förekommer i upplagan af 1829 en annan kortare kollekt af denna lydelse: "Allmächtiger Gott, himmlischer Vater, wir bitten Dich, Du wollest durch Deinen heiligen Geist diese Deine Diener mit allen nöthigen Gaben zu Ausrichtung ihres Amtes reichlich und gnädiglich erfüllen, auf dasz sie in Lehre und Leben sich unsträflich halten mögen, Dir zu Ehren und uns allen zur Besserung um Christi unsers Herrn willen. Amen".

Derefter följer, liksom från början i vår svenska kyrka varit vanligt, ett uppropande af ordinandernes namn och tjensten, till hvilken de kallas. Lektionsafdelningen inledes sålunda: "Dieweil ihr berufen seid zu dem heiligen Predigtamte, und bereit dasselbe anzutreten: so höret an mit Aufmerksamkeit und bewahret in euern Herzen die theuren Lehren, die euch aus Gottes Wort ietzt sollen vorgelesen werden". Utom de i 1811 års handbok förekommande lektionerna är här åter upptaget Petri-stället, som hos Luther utgjorde afslutningen. Men efter trosbekännelsens afläggande följer 1829 först den i Luthers Forma förekommande förmaningen till ordinanderne och sedan ett längre utförande af

denna i fyra särskilda punkter, förberedande på förpligtelsefrågorna. Sedan efter dessa en lång trohets- och embetsed följt, fortsätter "der weihende Geistliche" sålunda: "Gott der allmächtige stärke und helfe euch, solches alles zu halten! Und ich, Kraft der Vollmacht die mir von Gottes wegen, von seiner Kirche und dem Könige zu diesem Geschäft ist anvertraut worden, überantworte euch hiermit das Predigtamt im Namen Gottes, des Vaters † und des Sohnes † und des heil. Geistes †. Es verleihe der Höchste, dass solches gereiche zu eurer und derer ewigen Seligkeit, die euch anvertraut sind. Darum wollen wir Gott bitten, Ihn, von dem alle gute und vollkommene Gabe kommt, indem wir ietzt unser Flehen vereinigen, in dem Gebete, welches uns unser Heiland gelehrt hat: U. V".

Först efter Fader vår lägga samtlige andlige sina händer på ordinandernes hufvud, under det ordinator uttalar följande välönskan: "Gott der allmächtige segne eure Arbeit in der Gemeine, auf dass sein grosser Name dadurch verherrlicht und vieler Seelen ewiges Heil befördert werde, durch Jesum Christum unsern Herrn. Amen". Derefter följer i flera församlingar kommunion för de ordinerade eller ock blott välsignelsen [1]. I uppl. af 1829 är dock efter denna tillönskan åter upptagen den gamla, från Luther sjelf härstammande, härliga ordinationsbönen, Barmherziger Gott, jemte den petrinska slutönskan före välsignelsen [2].

Den mest i ögonen fallande oegentligheten i detta formulär är handpåläggningens plats efter F. v., en brist som icke kan sägas vara afhjelpt dermed, att i den senare upplagan ordinationsbönen upptages och tydligen under handpåläggningen läses, än mindre dermed, att uttryckligen angifves det embetets öfverantvardande i den treenige Gudens namn skall beledsagas med korstecken för hvar och en af de nämnda gudomspersonerna. Och såsom mycket olämpligt måste det betraktas, att en så pass lång och detaljerad trohetsed icke blott mot kyrkans öfverhufvud utan mot landsherren med den politiska författningen ingår i ordinationen.

Restaurationen i Badiska och Würtembergska agendan.

Den nämnda bristen har man ock afhjelpt i de närmast följande ordinationsritualen i den *Badiska agendan af 1836 och den Würtembergska af 1843*, fastän de lida af den i annat afseende ännu större bristen, att lektionerna an-

[1]) Jfr Daniel, o. a. a. II, sid. 544—49.

[2]) Jfr Agende für die ev. Kirche in den Preuszischen Landen, besonders für Brandenburg, II, sid. 19—30.

tingen helt utelemnats eller ock icke komma till sin rätt. I den först nämnda lägga samtlige andlige sina händer på ordinandens hufvud, i det ordinator öfver honom uttalar följande ordinationsformel: "Wir geben euch hiermit, wie es verordnet ist, und nach dem Gebrauche der ersten apostolischen Kirche, vermittelst Handauflegung, das Recht, das Evangelium zu predigen und die Sacramente nach Christi Einsetzung und Befehl auszutheilen, im Namen des Vaters etc. Amen. Der allmächtige und barmherzige Gott segne eure Arbeit, dass durch dieselbe sein grosser Name verherrlicht, die Kirche Christi erbauet, und das ewige Heil vieler Seelen befördert werde durch Jesum Christum, unsern Herrn. Amen". I Würtemberger-agendan "legt der ordinirende Geistliche einem nach dem andern die rechte Hand auf das Haupt, und spricht: So weihe und ordne ich dich denn zu einem rechtmässigen Diener der evangelischen Kirche, und übergebe dir hiemit das Predigtamt, welches Christus, der Herr selber, eingesetzet hat, im Namen Gottes, des Vaters etc. Der Herr rüste dich aus mit Kraft aus der Höhe, und setze dich zum Segen für viele! Er gebe, dass du hingehest und reiche Frucht schaffest, und lasse deine Frucht ins ewige Leben! Amen" [1]).

Af dessa formler eger den sista ett obestridligt företräde derutinnan, att det icke blott är en rätt att predika evangelium, som öfverlemnas åt ordinanden, utan predikoembetet sjelft med alla dess pligter och förmåner öfverantvardas åt och lägges på personen, som derigenom också sjelf inviges till kyrkans tjenare. Det ena som det andra sker icke blott i kyrkans eller i Kristi namn, som närmast instiftat embetet, utan i den treenige Gudens namn. Detta är för öfrigt fallet icke blott i dessa sista, mer eller mindre restaurerade formulär utan, såsom vi sett, i alla, som ännu hafva qvar någon återstod af egentlig ordination. Det är det som mer än något annat bestämmer ordinationens karakter.

Vi komma derför ock att särskildt taga fasta derpå, då vi nu, på grund af den uppvisade historiska gestaltningen, i nästa afdelning skola söka framställa ordinationens eget begrepp och väsen.

---

[1]) Jfr Daniel, ibm., sid. 549 och Kliefoth, Liturgische Abhandlungen, I, sid. 484—7.

IV.

Ordinationens väsen och betydelse.

Gemensam utgångspunkt är den, att ordinationen är en kultakt.

Då vi gå att utreda ordinationens väsen och betydelse, vilja vi taga vår utgångspunkt i en bestämning, som kan och måste delas af alle, såsom den också tydligen framträdt i alla de olika historiska gestaltningar af luthersk ordination, vi ofvan betraktat. Och det är den, att ordinationen, oafsedt hvad hon annars kan vara, är en *kultakt,* en gudstjenstlig handling, som i församlingens midt företages med anledning deraf, att någon blifvit kallad till och skall inträda i det af Kristus sjelf instiftade prediko- eller nådemedelsembetet.

Äfven der denne akt inskränker sig till ett minimum och blott består af bön och handpåläggning, äfven när han uppfattas såsom en bekräftelse af den förut skedda kallelsen och sålunda icke tanken på någon egentlig invigning till eller förläning af embetet såsom sådant tydligare framträder, betraktas han dock alltid såsom en församlingens gudstjenstliga handling. Han skall först tillkännagifvas för församlingen. Församlingen uppmanas att deri deltaga. Men icke nog dermed. Han utföres, till en början åtminstone, innan han utvecklat sig till större sjelfständighet och rikedom, men äfven ofta sedermera, såsom ett i församlingens offentliga högmessogudstjenst ingredierande moment. Detta antingen så, att han, såsom till en början i vår svenska kyrka, bildar introitus missæ. Eller förekommer han först efter men ändock i sammanhang med högmessan, eller såsom afslutning och höjdpunkt i en särskild, derför anordnad bigudstjenst. Eller också — och det är det vanligaste — framträder han midt i högmessan omedelbart före nattvardskommunionen och bildar då tillsammans med denna högmessans höjdpunkt, icke blott så, att nattvarden följer strax efter ordinationen utan ock så, att ordinanden eller de nyordinerade äro de förste, som framträda till nattvardsbordet. Ja mångenstädes är det, såsom vi sett, uttryckligen föreskrifvet, att ordinati skola kommunicera och äfven motiveradt, hvarför det skall ske. Nattvardsgången hör der liksom till ordinationen, ingår såsom ett moment uti denna och bildar, oafsedt hvad han för öfrigt i och för sig är, höjdpunkten eller afslutningen till densamma.

De närmaste konseqvenserna deraf.

Redan denna sistnämnda anordning, och i all synnerhet den särskilda motiveringen, är egnad att gifva oss en mycket hög tanke om ordinationen. Den

låter oss ana att dess betydelse knappast högt nog eller åtminstone icke gerna för högt kan uppskattas, då Herrens egen högheliga stiftelse, den mest innehållsrika nådemeddelelse, som icke blott är höjdpunkten af all gudstjenstfirning på jorden utan förebilden, ja begynnelsen, sådan den här nere kan ega rum, till Lammets bröllop, den eviga saligheten och kärleksmeddelelsen mellan Kristus och hans brud i himmelen, sättes såsom ett moment uti ordinationen och således användes såsom ett medel för befrämjande af det med ordinationen afsedda ändamålets uppnående. Detta sista tydligtvis icke så att förstå, som skulle nattvarden derigenom degraderas till att blott vara ett sådant medel, utan så, att den med bibehållande af sitt eget väsen och sjelfändamål, ja just derigenom och endast derigenom, förmår såsom intet annat bringa ordinationen och det med den åsyftade ändamålet till fullbordan. Vi skola längre fram något närmare utveckla denne tanke och i klarare belysning söka framdraga de konseqvenser, som häri ligga förborgade och redan begynt framträda.

Till att börja med nöja vi oss med att påpeka några af de konseqvenser, som redan deraf kunna och måste dragas, att ordinationen är en gudstjenstlig handling, hvilken sålunda leder sitt ursprung ifrån och har sitt rätta hemvist inom kulten, på det kyrkliga gudstjenstlifvets område. Vi skola då snart finna att dessa konseqvenser visserligen äro både många och för ordinationens väsen mycket belysande. Det är icke nog med att den ena bestämningen af ordinationen såsom kultakt sprider tillräckligt ljus öfver ordinationens väsen, så att vi kunna fullt uppfatta och rätt bedöma hela dess betydelse. Det ljuset sätter oss äfven i stånd till att inse hvarför meningarna om ordinationen varit och ännu äro så olika. Det låter oss åtminstone ana hvarför det dröjde så länge, innan någon allmännare enstämmighet vans eller något så när tillfredsställande svar kunde gifvas på den frågan, hvarför man så och icke annorlunda gestaltat ordinationen, eller hvarför en ordination var behöflig och nödvändig. Orsaken såväl som den tillräckliga förklaringen dertill ligger tvifvels utan deri, att man icke nog besinnat det ordinationen är en kultakt eller rätt behjertat hvilken innebörd deri i sjelfva verket ligger.

Med hänsyn till dess i skapelsetiden framträdande karakter.

Äfven om vi här icke hafva tillfälle, eller det möjligtvis i alla fall icke skulle lyckas oss, att derför prestera ett för alla tillräckligt bindande och öfvertygande bevis, tilltro vi oss dock att, utan någon tvekan eller fruktan för vederläggning, uttala det påståendet, som kanske t. o. m. af många, för att icke säga de fleste lutherske teologer, anses för axiomatiskt visst, att reforma-

tionstidehvarfvets lutherska kyrka i mycket påminde om den apostoliska kyrkan. Reformationen, den lutherska åtminstone, var just en återgång till och ett återupptagande af den i det apostoliska ordet för alla tider nedlagda gudomliga lifskraft, som satte kyrkan i stånd till att förvärfva sin nya centrala tros- och lifs-erfarenhet. Till följd deraf egde hela det egentliga reformationstidehvarfvets lutherska kyrka icke så litet af den apostoliska kyrkans, hela lifvet omgestaltande, nyskapande förmåga. Det lade hon i dagen icke blott på lärans utan i all synnerhet på kultens område. I den lutherska kyrkans gudstjenstlif vann det nyväckta lifvet sin högsta och skönaste uppenbarelse. Det var icke nog med att kyrkan der mera omedelbart än annars sysselsatte sig med det, som hörer till gudaktighet, och i högtidlig firning af sin redan vunna nådes- och lifs-gemenskap med sin Herre vann en alt fullkomligare och allsidigare uppbyggelse på sin alra heligaste tro. Hon frambragte äfven och måste, för att rätt kunna uppbygga sig, skapa sådana former, att detta hennes kultlif både kunde i dem fritt röra sig och finna sitt mest motsvariga uttryck. Och i sjelfva verket voro de liturgiska former och kultakter, hon i sin första tid frambragte, sådana, att de icke blott motsvarade den tidens kraf utan måste till sina väsentliga moment för alla tiders kultlif blifva förebildande, så länge ännu icke någon större, reformationen motsvarande lifserfarenhet blifvit af kyrkan gjord. Detta tydligtvis icke i den mening, som skulle den tidens kultformer för alla tider stereotyperats eller all liturgisk verksamhet sedan dess stagnerat och vara obehöflig. Tvärtom vore det ju kultlifvets egen stereotypisering, hvilket förr eller senare skulle medföra dess död.

Hvad vi med det sagda mena, blifver tydligare, då vi påpeka att våra dagars lutherska kyrka i allmänhet anses lefva ett kraftigt kultlif eller åtminstone ega betingelserna derför, i samma mån det lyckats henne, att återgå till reformationstidehvarfvets lifskraftiga kultkällåder och återställa dess härliga kultskapelser, som under den följande förfallets tid, isynnerhet genom rationalismens och neologiens vandaliseringsarbete, blifvit så stympade. När vi derjemte besinna att det först varit den alra senaste tiden förbehållet, att i begreppsenlig form utreda och med vetenskaplig noggrannhet framställa detta kultlifs hela innebörd såväl som all annan den lutherska kyrkans praktiska verksamhet i sin åtskilnad från den katolska och reformerta kyrkan, så inses lätt det vi icke gerna kunna vänta att hos den lutherska kyrkans äldre dogmatici eller teologer i allmänhet finna någon definition eller systematisk redogörelse, som på ett för

oss tillfredsställande sätt bestämde ordinationens väsen. Då den praktiska teologien såsom särskild vetenskap måste dateras först ifrån Schleiermachers "Kurze Darstellung des theologischen Studiums"[1]), faller genast i ögonen huru pass bevändt det är med vetenskaplig noggrannhet och hur lätt det går att taga miste eller inlägga och finna bekräftelse på origtiga meningar, när man med tillhjelp af den ortodoxa dogmatikens bestämningar tilltror sig kunna afgöra hvad luthersk ordination är och t. ex. med anledning af den der ofta förekommande bestämningen "testificatio eller confirmatio vocationis" påstår att genuint luthersk ordination icke skulle vara något annat än en högtidlig ceremoni eller offentlig bekräftelse.

Likväl händer det ofta att man, äfven då man erkänner ordinationen vara en kultakt, till följd af sådana bestämningar anser sig nödsakad eller berättigad till att betrakta henne blott såsom en kyrkorättslig akt, der en offentlig bekräftelse eller ett högtidligt betygande gifves på ordinandens kallelse. Eller också tror man sig kunna fasthålla ordinationens kultuela betydelse, midt under det att man inskränker den dertill, att ordinanden erhåller ett slags gudomlig förvissning, derigenom att han ställes inför Guds ansigte och församlingen med sin bön, som genom handpåläggningen blifver en "förbön i kroppslig gestalt" tager del i handlingen, utan att genom denna handling någon real nådemeddelelse eller någon gudomlig kallelse annorlunda än genom val och kallelse tänkes förmedlas[2]). Här reduceras således hela kultaktens innehåll till ett församlingens sacrificium, som gifver sig uttryck i ordinandens ställande inför Guds ansigte samt i församlingens bön och den dermed förenade handpåläggningen och invigningen. Men att den första rent kyrkorättsliga uppfattningen icke förmår skilja mellan kult och kyrkorätt eller, ifall hon vill fasthålla denne skilnad, nödvändigt måste söka en annan gestaltning åt ordinationen än den faktiskt historiska, det ligger i öppen dager. Och att det sista betraktelsesättet icke ådagalägger en luthersk uppfattning af kultens begrepp, då detta inskränkes till en församlingens gerning, ett hennes sacrificium, utan på sin höjd en reformert, det torde för en hvar i dessa saker något bevandrad lätt nog blifva inlysande. Dock vilja vi med denna benämning ingalunda tillvita ens reformerta kyrkan såsom sådan denna inskränkning af ordinations- och kultbegrep-

---

[1]) Jfr. Harnack, Praktische Theologi, I. sid. 29—41.

[2]) Jfr Andersen, o. a. a., sid. 164—76. Samma uppfattning tyckes ligga till grund för o. a. art. i Teol. Tidskrift, Upsala 1885, sid. 179—98.

pet utan blott angifva denna uppfattnings slägtskap med reformert åskådning i allmänhet.

Den af ortodoxien fasthållna och vidare utvecklade bestämmelsen.

Dessutom är det icke svårt att med citat ur de mest framstående ortodoxe dogmatici ådagalägga att, äfven då de bestämma ordinationen såsom en sådan "testificatio et confirmatio vocationis", de dock långt ifrån inskränka akten till ett sådant församlingens sacrificium. Hos Chemnitz heter det t. ex. i Exam. Conc. Trid. i fråga om ordinationen: "Ad hanc actionem valde accomodatus fuit ritus impositionis manuum: I. Vt persona illa Ecclesiæ publicè designaretur et renunciaretur, legitime esse electa et vocata .. II. Vt ille qui vocatus erat, de diuina sua vocatione confirmaretur et simul admoneretur, se destinari, addici, et quasi deuoueri ad ministerium et cultum Dei. III. Vt esset quasi publica et solennis Ecclesiæ coram Deo protestatio, in electione et vocatione seruatam esse formam et regulam à Spiritu S. præscriptam, 1 Tim. 5. IV. Vt illo visibili ritu significetur, Deum approbare vocationem, qvæ fit voce Ecclesiæ ... inde fit, quod Deus largitur gratiam per impositionem manuum. V. Vt in orationibus ... persona illa, quasi offerretur Deo, et sisteretur in conspectum ipsius ... significaretur quam necessaria sit peculiaris gratia et benedictio diuina atque ita oratio Ecclesiæ accenderetur, et iuxta Jacobum redderetur actuosa seu operosa".

Här nämnes visserligen först att ordinationen är en offentlig bekräftelse, ett högtidligt tillkännagifvande att ordinanden på lagligt sätt blifvit kallad och vald. Men icke är detta hvarken det enda eller det, som gör akten till en kultakt. Det är tvärtom detta, att icke blott ordinanden ställes inför Gud och erinras om sin bestämmelse samt liksom offras eller inviges till Herrens tjenst utan äfven församlingen träder fram med bön och betygande att hon vid kallelsen stält och fortfarande nu i ordinationen vill ställa sig på Guds eget ords grund. Detta alt kan ju visserligen sägas vara blott sakrificiela handlingar. Men derjemte nämndes det, att icke blott Guds ord förekom utan att Gud sjelf godkände och bekräftade den kallelse, som skett genom kyrkan, samt att icke blott en särskild nåd och gudomlig välsignelse var för ordinanden nödvändig utan ock att Gud skänkte sådan nåd genom ordinationen. Detta är med så tydliga ord utsagdt, att det omöjligt kan missförstås eller borttydas. Och detta sista är ju alt sådana sakramentala akter, att de tillsamman med de förut nämnda sakrificiela visserligen bilda en kultakt, sådan lutherska kyrkan fordrar det, för att hon åt en kyrklig handling skall gifva detta namn. Och att denne så beskaffade akt är något helt annat än en kyrkorättslig handling och derför

måste hafva helt annan verkan än en sådan, det ligger i öppen dager. Åtminstone är det Chemnitz' mening, då han omedelbart derefter säger: "haec . ., quia nititur mandato et promissione diuina, non est irrita. Hoc vero est qvod Paulus dicit: Donum quod est in te, per impositionem manuum". Derefter citeras Apol:s ord att, om ordinationen så fattas, man icke bör hafva något emot att kalla henne ett sakrament i vidsträckt mening, hvarvid dock erinras att hon bör skiljas från dop och nattvard. Hon är icke såsom dessa ämnad att meddela återlösningens nåd och syndernas förlåtelse, icke heller böra alle ordineras, som behöfva denna nåd.

Ordinationens nåd deremot säges kunna mottagas och innehafvas äfven af månge, som såsom Judas icke hafva återlösningens nåd och syndernas förlåtelse. Detta är ett yttrande så märkvärdigt, att det väl, för att kunna förstås, behöfver den förklaringen, som derpå följer, att det är en skilnad emellan de löften, som äro förbundna med ordinationen och dem, som äro förenade med dop och nattvard [1]). Meningen dermed kan icke gerna vara någon annan än den, att de löften, som äro förbundna med ordinationen, gälla embetet eller snarare embetsgerningen såsom sådan och icke så mycket personen i och för sig, samt att derför Herren håller dessa löften, gör sitt ord och sakrament verksamma, äfven då de af en otrogen embetsbärare förvaltas, så framt det annars sker i öfverensstämmelse med Kristi instiftelse. Detta skulle man kalla ett slags "opus operatum", som vid första påseende icke tyckes höra hemma inom lutherska kyrkan. Men vid närmare betraktande visar det sig vara den för lutherska kyrkan särskildt utmärkande läran om nådemedlens objektivitet, oberoende icke blott af den mottagandes utan ock af den förvaltandes personlighet. Häraf framgår då ock att det äfven efter Chemnitz är nådemedlet och då tydligtvis Guds ord om embetet, som i första hand gör ordinationen till en kultakt, hvilkens löfte med derpå grundade bönhörelse och verkan för öfrigt Herren sjelf fullbordar. Nog är detta också en "confirmatio vocationis" och det den alra härligaste, nämligen Guds egen. Men det är något helt annat än en blott kyrkorättslig testificatio och confirmatio eller sakrificiel böneakt.

Visserligen må det medgifvas, att icke alle lutherske dogmatici yttra sig lika tydligt och fulltonigt om ordinationen såsom en sådan nådemedelsförvaltning och kultakt utan att de oftast stanna vid benämningen af en "kyrklig

[1]) Se Chemnitz, Examinis Concilii Tridentini Opus, Genevæ MDCXXXIV, pag. 417.

ordning" eller "offentlig bekräftelse" af kallelsen till embetet. Men dessa bestämningar måste tydligtvis, der icke annorlunda är angifvet, ses i den belysning, hvilken från sådana ställen, som det ofvan anförda, faller öfver dem. Så ligger i sjelfva verket samma uppfattning till grund för Gerhards bestämning, då han betecknar ordinationen som den offentliga och högtidliga handling, genom hvilken embetet öfverlemnas åt derför lämplig person ("ministerium commendatur") och denna derför inviges ("consecratur") [1]).

Ännu tydligare och utförligare beskrifver den siste gammal-ortodoxe dogmatikern Hollazius ordinationen således: "Ordinatio est actus solemnis, quo persona idonea in conspectu Dei et ecclesiæ declaratur esse examinata et legitime vocata, a negotiis profanis segregatur, certumque in ecclesia obeundum munus ipsi commendatur, ad quod ab Episcopo, vel Presbytero, per χειροθεσίαν et solemnes preces inauguratur, atque officii sui rite faciendi grauiter admonetur". Angående handpåläggningen säges att den eger rum för flera särskildt nämnda ändamål: a) "Vt sit solemnis testificatio, personam præsentem esse idoneam, rite electam et legitime vocatam, b) Vt sit signum benedictionis diuinæ, quam sacra persona in officio suo a Deo exspectare debeat. Vid. Gen. 48: 14, Matth. 19: 15; c) Vt admoneatur minister vocatus, se Deo esse consecratum, et quasi mancipatum, Leu. 1: 4; d) Vt preces publicæ pro ministro in conspectum Dei et ecclesiæ adducto sint ardentiores".

Äfven här betraktas ordinationen först såsom ett högtidligt betygande och en offentlig förklaring, att ordinanden är lagligen kallad. Men det är icke nog med att han så ställes fram inför församlingen. Han ställes i första hand fram i Guds åsyn (in conspectu Dei). Der icke blott afskiljes han från alla verldsliga (profanis) göromål utan inviges (consecratum), såsom en Guds lifsegen eller ett åt honom helgadt offer, till Guds tjenst. Denna invigning sker visserligen genom högtidliga böner, på samme gång som han dervid allvarligen erinras om att på öfligt och vederbörligt sätt (rite) sköta sitt embete. Men äfven sjelfva embetet anförtros och öfverantvardas åt honom (munus ipsi commendatur) och det sker icke blott under församlingens bön utan genom ordinators och assistenters handpåläggning (ab episcopo vel presbytero per χειροθεσιαν). Denna handpåläggning är sjelf ett tecken på den gudomliga välsignelse, som den helgade personen af Gud bör vänta i sitt embetes gerning (signum bene-

[1]) Gerhard, Locorum Theologic. Tomvs XII, Tvbingæ MDCCLXXIV, p. 145.

dictionis divinæ). Hos en luthersk dogmatiker, såsom väl Hollazius om någon måste erkännas vara, kan detta tecken på välsignelse, då det i en kulthandling förekommer, icke gerna, såsom inom reformerta kyrkan hos hennes teologer, en Zvingli eller Calvin, vara blott ett "tecken, som betyder" eller "afbildar", icke heller gifvas som "underpant" på en välsignelse, som i framtiden skall meddelas. Det måste fast hellre vara ett tecken, som verkligen betecknar och på något sätt förmedlar det, som betecknas; ett tecken sålunda, som meddelar gudomlig välsignelse.

Men då det här säges att handpåläggningen är ett tecken på den välsignelse, som ordinanden bör af Gud vänta i sin embetsgerning, så ligger här helt säkert samme tanke till grund, som den vi funno uttalad hos Chemnitz. Ordinanden får visserligen i ordinationen välsignelsen. Men hon gifves icke närmast åt honom personligen, eller rättare, hon åstadkommer icke på hans egen person någon märkbar förändring, förnimmes af honom sjelf kanske icke als, såsom hon ju icke heller är ämnad för något sådant eller för hans personliga frälsning och salighet. Hon gifves fast hellre för och åt hans embetsgerning. Dock måste han tydligtvis, ifall han skall få åtnjuta den, sköta sin embetsgerning efter Herrens vilja, i öfverensstämmelse med Kristi instiftelse. Och än mer, han måste liksom se Herren i händerna efter den. Han måste icke blott i ordinationsstunden med tron omfatta Herrens löftesord om sådan välsignelse utan alt fortfarande "bör han", såsom det heter "af Gud vänta välsignelsen i utöfvandet af sin embetsgerning". Denna välsignelse framställdes nu på det citerade stället af Hollazius såsom betecknad och meddelad genom handpåläggningen. Men att icke handpåläggningen är det enda eller ens närmaste mediet för denna välsignelse, det framgår af det svar, han gifver på frågan om ordinationens nödvändighet. Derom heter det: "Necessitas ordinationis est ordinata ob εὐταξίαν, siue decorum et præceptum diuinum quamuis ritualium numerus et forma pro arbitrio ecclesiæ varient; non absoluta tamen est necessitas" [1]). I den närmare förklaringen till detta svar säges det, att ordinationen visserligen är nödvändig, icke blott för den kyrkliga ordningens skull, som fordrar att ordinanden offentligen förklaras skicklig att sköta det embete, som anförtros åt honom, och högtidligen afskiljes från verldsliga göromål till embetets tjenst samt dertill inviges, utan äfven för den gudomliga befallningens skull:

---

[1]) Hollazius, Examen Theologicum Acroamaticum, Holmiæ et Lipsiæ MDCCL, pag. 1339—43.

"Præceptum diuinum clare innuit imperatiuus ἀφορίσατε, Act XIII: 2. Separatio itaque in genere, quocunque ritu fiat, est de necessitate præcepti diuini".

Denna gudomliga befallning om ett afskiljande och invigande till embetets tjenst gäller för alla tider och blifver sig i alla tider lik. Men antalet och formen för de särskilda ritus, som vid denna invigning förekomma, kunna vexla efter kyrkans bestämmelse. Det framgår redan deraf att i N. T. nämnas på ett ställe bön och handpåläggning (Apg. VI: 6), på ett annat bön, handpåläggning och fasta (Apg. XIII: 3), på andra åter blott handpåläggning såsom karakteriserande ordinationen (1 Tim. IV: 14; V: 22). Ja, hela ordinationen såsom sådan är ingalunda på det sättet absolut nödvändig, att icke i nödfall en, som af kyrkan på lagligt sätt blifvit kallad, kunde sköta embetet, äfven innan han ordinerades och vigdes, ja äfven utan hvarje särskild ordinationsritus. Nödfall, der de verkligen förekomma, hafva dock sin egen lag. Ordinationen bör derför aldrig annat än i nödfall underlåtas. Men såsom exempel på sådana nödfall nämnas belägringstillstånd och farsoter, då ingen ordinerande prest kan erhållas. Och af denna exemplifiering på nödfall bekräftas än ytterligare att Hollazius lika väl som Chemnitz, fastän icke med så skarp betoning, framhåller ordinationen såsom en kultakt, eftersom den icke får eller kan förrättas af någon annan än en embetsbärare eller ordets tjenare, som är fullt kompetent att utföra andra kulthandlingar.

Icke lemnar sålunda hvarken den störste eller siste "ortodoxe" dogmatikern något det ringaste stöd eller ens medgifvande åt en sådan uppfattning af ordinationen, att hon blott skulle vara en kyrkorättslig bekräftelse eller på sin höjd en sakrificiel kultakt, det vill m. a. o. säga ett blott moment i en gudstjenstlig handling. Och att denna uppfattning kunnat ända in i sista tid bibehålla sig måste, minst sagdt, väcka förvåning, sedan dock för lång tid tillbaka ordinationen nästan öfveralt utbrutits ur sin ursprungliga gemenskap med högmessan och gestaltats till en sjelfständig kultakt. Det är tillräckligt bevis för, hvad i inledningen antydts, att man ännu icke på långt när hunnit mellan den praktiska teologiens särskilda discipliner uppdraga nödiga gränslinier eller tillfyllest uppodla de sträckor, som derinom finnas. Ännu mindre har man på enskilda kyrkliga lifsyttringar och lifsformer hunnit tillämpa och genomföra hvad man annars i teorien allmänt erkänner om det stora hela.

De af den nyare praktiska teologien utdragna konseqvenserna.

Ty det är ju numera en af de mest erkända sanningar, som den nyare praktiska teologien ändtligen bragt fram i ljuset, att luthersk kult lika myc-

ket skiljer sig från både romerska och reformerta kyrkans kult, som trots luthersk lära från katolsk och reformert, samt att det för den lutherska kulten utmärkande just är att vara ett möte mellan Herren och församlingen, deri såväl Guds nådemeddelelse i Kristus Jesus, som församlingens mottagande af densamma, kommer till sin fulla utöfning och högtidliga firning. Eller m. a. o.: kulten är, för att motsvara sitt begrepp efter luthersk åskådning — det erkännes nu af enhvar, som vill och kan anses för luthersk teolog — en enhet af eller lefvande vexelverkan mellan sacramentum och sacrificium, en Guds gåfva och ett församlingens, deraf framkallade, böne- tros- eller sjelfhängifvenhets- och tacksägelseoffer [1]. I hvarje kyrkans handling, som skall få namn af en sjelfständig kultakt, således icke blott ett i en sådan ingående moment, måste följaktligen alltid på något sätt ingå en Guds nåd eller gåfva och ett församlingens eller enskilde församlingsmedlemmars evkaristiska offer. Men deraf skulle ju då nödvändigt följa att, när man erkänner ordinationen vara en kultakt, så måste man ock gå in på, så kan man omöjligt komma från det medgifvandet, att i ordinationen äfven någon Guds nåd eller gåfva gifves, så framt man annars vill förblifva vid, hvad man förut erkänt. Endast ifall man ännu står qvar på den Schleiermacherske ståndpunkten och betraktar kulten blott såsom en skön och högtidlig framställning ("Darstellung") af den kristna församlingens själslif i dess olika rörelser och yttringar i förhållande till Gud, eller också delar den reformerta kyrkans dermed beslägtade uppfattning af kulten, kan man, utan att motsäga sig sjelf eller afvika från sin en gång intagne ståndpunkt, komma ifrån ett sådant erkännande.

Vill man deremot göra allvar af det obestridliga faktum, att ordinationen är en verklig kultakt, så är den första konseqvens, som deraf måste dragas, den, att deri förekommer så väl något sakramentalt som sakrificielt och att hon följaktligen utgör en sammanslutning eller lefvande enhet af en Guds gåfva och menniskans hängifvenhet åt eller mottagande af och tacksägelse för denna gåfva. Och för att nu genast angifva andra, så måste vidare af dess bestämning såsom kultakt följa först och främst, att detta för kulten väsentliga och, såsom andligt, inre eller osynliga gifver sig uttryck i sådana yttre former eller framträder under gestalten af sådana handlingar, hvilka i skönhet och högtid-

---

[1]) Jfr. Harnack o. a. a. I, p. 252—271, och Billing, Om Sacramentum och Sacrificium i den Lutherska Culten, Lunds Univ. Årsskrift, 1868, p. 38 f.

lighet motsvara kultens innehåll. En ytterligare konseqvens häraf är den, att det icke stannar vid en förhandling mellan ordinand och ordinator eller församling — ty det är icke kult als — icke heller mellan ordinand och ordinator såsom i första hand blott Herrens tjenare — det skulle vara ett slags privatkult motsvarande den enskilda husandakten och blott såsom sådan stridande mot församlingens karakter af Kristi kropp och brud. Fast hellre måste det här blifva fråga om en förhandling mellan församlingen i sin helhet, om än med särskild hänsyftning på ordinanden, och hans såväl som församlingens gemensamme Herre [1]). Häraf framgår såsom ett korollarium till sist den konseqvensen, att i ordinationen både församling och ordinand hvar och en på sitt sätt skola deltaga, så att derifrån ingen enda är helt utesluten, men att dock ingen annan såsom ordinator kan förmedla förhållandet mellan desse eller stå i spetsen för och dymedelst förrätta sjelfva ordinationen än den, som såsom innehafvare af det kyrkliga nådemedels- eller kult-embetet, sjelf är ordinerad och eger rätt att utföra öfrige kultakter, såsom vi sågo särskildt af Hollazius framhållas [2]).

Dessa bestämningar hos ordinationen träda, såsom omedelbara konseqvenser af hennes kultkarakter, af sig sjelfva så tydligt i dagen, att derom icke gerna kan vara mer än en mening. De kunna åtminstone icke med hållbara skäl bestridas af någon bland dem, som erkänna ordinationen vara en kultakt, så att de icke blott teoretiskt hafva tillegnat sig utan ock praktiskt vilja göra gällande en genuint luthersk uppfattning af kulten.

Ordinationens genus proximum måste uppsökas genom en gruppering af samtlige kultakter.

Helt annorlunda gestaltar sig förhållandet, när det blifver fråga om att närmare bestämma beskaffenheten af ordinationen. Man kan då icke längre hålla sig vid det för alla kulthandlingar gemensamma utan måste uppsöka det för ordinationen egendomliga, hvarigenom hon skiljer sig från alla andra, hennes "differentia specifica". Men skall denna undersökning få något vetenskapligt värde, så kunna vi icke nöja oss med att såsom närmaste "genus proximum" betrakta ordinationens karakter af kultakt. Det blefve en alt för sväfvande bestämning, som icke mycket lämpade sig dertill och som dessutom icke heller vore rigtig. Det gifves nämligen helt visst, ja det måste gifvas ett annat närmare eller egentligt "genus proximum", efter som det gifves flera olika slag och grupper af kyrkliga kulthandlingar.

[1]) Jfr Harnack o. a. a. I, sid. 248, och Ullman o. a. a. I, sid. 17—37.

[2]) Jfr Eklund, Det kyrkliga gudstjenstfirandet, sid. 5, 73, 94 och 106 f.

Vi kunna således icke helt undgå att inlåta oss på den mycket svåra frågan efter en indelning eller gruppering af kultakterne. Och det är en fråga, som långt ifrån ännu funnit sin lösning utan högeligen motser en sådan, som bättre än de många hittils framkomna förmår skaffa sig allmänt erkännande och vinna tillämpning på alle särskilde kultakter. Den utan jemförelse vanligaste indelningen är den, som fördelar samtlige kultakter i de tre grupperne: initiationer, kommunioner och benediktioner. Det är en indelning, som onekligen sprider mycket ljus öfver de olika kulthandlingarnas beskaffenhet och hjelper oss att särskilja många af dem i deras egendomlighet ifrån andra, såsom den också på flera olika sätt blifvit begrundad och använd. De vanligaste sätten torde vara ett af dessa två: antingen att man tager till indelningsgrund det olika sätt, hvarpå sacramentum förhåller sig till sacrificium och derefter fördelar de olika kultakterne i desse tre grupper eller också utgår ifrån det kyrkliga lifvets egen rörelse och tager hänsyn till det sätt, hvarpå detta lif till sina väsentliga moment sättes och utvecklas genom de olika grupperne af kultakter.

I förra fallet bestämmer man skilnaden så, att man till de kyrkliga initiationerna hänför alla de kultakter, i hvilka det sakramentala intager en predominerande plats framför det sakrificiela, der församlingen ånyo födes såsom en Kristi församling i enskilde medlemmar eller sätter desse i ett nytt förhållande till sig sjelf. Visserligen kan sacrificium äfven här icke helt fattas. De blefvo då icke längre några kultakter. Men det är reduceradt till ett minimum, så att det t. ex. som i barndopet hufvudsakligen består deri, att man låter Herren gifva sig sin nåd utan att göra uppsåtligt motstånd, under det att församlingen, i hvilken detta dop eger rum, derför frambär det egentliga tackoffret men barnet sjelft först i hela sitt kommande lif, efter som det tillgodogör sig dopets gåfva. Till kommunionerna räknas deremot alla sådana kulthandlingar, genom hvilka den fullaste rikedom såväl som enhet af sacramentum och sacrificium förmedlas, så att icke blott sacrificium helt motsvarar sacramentum utan ock hela den kristliga församlingen såsom sådan gemensamt uppbygger sig af alla sin Guds huses rika gåfvor. Med benediktioner åter menar man sådane kultakter, i hvilka det sakrificiela har en predominerande betydelse, så att t. o. m. det sakramentala, som i dem förekommer, blott är s. k. sakramentalt af andra ordningen. Det vill m. a. o. säga att den nåd eller välsignelse, med hvilken kyrkan der möter enskilde af sina medlemmar vid vissa betydelsefulla tillfällen i deras lif, visserligen är

Herrens gåfva men en sådan, som genom kyrkans egen lifsutveckling förmedlats och genom kyrkans hand, genom hennes särskilda anordning nu lägges på individen [1]).

I senare fallet, då man utgår från det kyrkliga lifvets egen rörelse, hänför man till initiationernas grupp alle sådane kultakter, i och genom hvilka det kyrkliga lifvet först framträder i sina begynnelsepunkter på ett sådant sätt, att derigenom nya, för detta lif sjelft väsentliga moment sättas. Med kommunionerna åter förstås de kulthandlingar, i hvilka detta kyrkliga lif framträder i sin fulla och högsta utveckling och sålunda företer en explikation af hvad som innehålles i det redan satta; medan man deremot tänker sig att i benediktionerna det kyrkliga lifvet framträder i sin fulländning, så till vida som kyrkan der vänder sig utåt och trycker välsignelsens insegel på det af henne från verlden eröfrade.

Indelningen i initiationer, kommunioner och benediktioner kastar ej tillräckligt ljus öfver ordinationen.

Hvarken utrymmet eller planen för denna afhandling medgifver att vi här inlåta oss på ett närmare skärskådande af denna indelning med framhållande af hvad deri är hållbart eller icke. Blott det måste vi säga, att den med alla sina förtjenster, trots alt det ljus, som derifrån faller öfver många af de öfrige kultakterne, dock icke förmått åt ordinationen gifva ens så mycken belysning, att en säker vägledning vunnits, då det blifvit fråga om att bestämma till hvilkendera gruppen ordinationen rätteligen bör hänföras. Tvärtom råder derom ännu den största meningsskiljaktighet. Och det icke blott ibland dem, som i hufvudsak på samma sätt bestämma dess väsen. Ifall ordinationen t. ex. blott af dem räknades såsom benediktion, hvilka sätta dess betydelse lägst eller hufvudsakligen betrakta den såsom en uråldrig, vördnadsbjudande ceremoni eller "högtidlig förklaring" och "kyrkorättslig bekräftelse", så skulle man ju finna det helt naturligt efter nämnda indelning och gruppering. Det sakrificiela hade ju då en så predominerande betydelse, att det sakramentala, om annars något sådant funnes, vore reduceradt till ett minimum, så att det blott bestode i en gudomlig besegling på kallelsen och den välsignelse, som församlingens förbön, här i förkroppsligad gestalt, alltid medför, der den är verksam. Men när man nu får se att äfven författare sådane som en Kliefoth, hvilken i ordinationen inlägger så mycket sakramentalt, att han af många räknas just i detta stycke såsom katolicerande, dock hänföra ordinationen ibland benediktionerna, såsom

[1]) Jfr Billing, sist a. a. sid. 80—85, och Ullman, o. a. a. II, 2, sid. 1—4.

han i sitt banbrytande arbete gör [1]), då måste man antaga ett utaf två: antingen att denna uppfattning delas af alle, som närmare göra sig reda för hvad som menas dermed, att ordinationen är en benediktion, eller också att denna indelning är för uppfattningen af ordinationen alldeles ofruktbar och värdelös. Det första alternativet har redan längesedan vederlagts af verkligheten, ity att ända in i sista tiden flere liturgiske författare betraktat och fortfarande betrakta ordinationen såsom en initiation, hvilka dock ingen lär vilja frånkänna hvarken vilja eller förmåga att sätta sig in i ordinationens väsen, exempelvis, för att hålla oss till vår egen kyrkas teologer, Ullman i sin redan nämnda liturgik och domprosten C. Olbers i sina muntliga föreläsningar. Vi måste derför stanna för det sista alternativet och besluta oss för att lemna denna indelning såsom obrukbar, då det gäller att finna det genus proximum, under hvilket ordinationen obestridligen måste hänföras. Detta hindrar oss dock icke från att villigt erkänna att den betraktelse, som derför ligger till grund, långt ifrån är ofruktbar för det närmare bestämmandet af ordinationens väsen.

Detta vårt beslut vinner ytterligare stöd deraf, att en bland de siste författare, som utförligare behandlat ordinationen, i sin afhandling använder en hel afdelning [2]), för att tillbakavisa den efter hans mening origtiga och olutherska Kliefothska uppfattningen, som han utan vidare benämner "Romanismen indenfor Reformationen", emedan den skulle föra med sig "Sacramentets Tilbagekomst". Det felaktiga och olutherska i denna uppfattning skulle efter hans förmenande ligga deri, att det sakramentala momentet för mycket gjordes gällande och ordinationens verkan bestämdes dertill, att 'ein Pastor wird'. Man skulle till följd deraf väntat att han sjelf velat betrakta ordinationen såsom en hufvudsakligen sakrificiel akt eller åtminstone bestämt benediktionens karakter annorlunda än Kliefoth. Det gör han nu visserligen ock på sitt sätt. Men dock tager han i sin positiva bestämning af ordinationens väsen sin utgångspunkt i Chemnitz': "Deo sistitur persona", och säger med anledning deraf: "Ordinationens Indhold kan i Almindelighed ikke bestemmes rettere end som en saadan Fremstilling eller et Møde mellem Herren og Ordinandus, i hvilket Aanden är den virkende Potens ('veni creator spiritus'), som ved den første apostoliske Ordination sagde: **ἀφορίσατε κ. τ. λ.** Synligt och hørligt fremstilles

---

[1]) Jfr Kliefoth, Liturgische Abhandlungen, I, sid. 394—442.

[2]) Andersen, o. a. a. sid. 194—255.

dette Møde mellem Herren og Ordinandus i Ordinationshandlingens Midtpunct: Haandspaaleggelsen og Forbønnen over den Fremstillede, udført gjennem Tilsynsembedet (ἐπισκοπή, Apg. 1: 20) i Menighedens Sted".

I detta ena afseende måste vi gifva honom rätt i oppositionen emot Kliefoth, att församlingen bör på ett fullare och aktivare sätt taga del i ordinationen, så att de gåfvor, som der förmedlas, det möte, som der eger rum mellan ordinanden och Herren, förmedlas och föranstaltas genom församlingens eget möte med Herren. Detta visserligen icke så att förstå, som skulle Kliefoth helt neka detta. Han fordrar ju tvärtom att församlingen eller rättare kyrkan skall icke blott framställa ordinanden inför Herren och liksom offra honom åt hans tjenst, utan ock genom sitt embete, med ordinators hand, lägga Guds eget ord om embetet på honom och med sin bön öfver honom nedkalla den Guds välsignelse, som detta ord utlofvar och han för sitt embetes skötande behöfver. Men då det säges, att i ordinationen, till skilnad ifrån vokationen, menniskorna skola träda tillbaka och Herren Gud sjelf träda fram i sitt ord gent emot ordinanden och sjelf gifva honom embetet, så ser det onekligen ut, som skulle detta ske nästan omedelbart, eller som skulle ordet kunna vara ett medel derför, utan att det af menniskor förmedlades och af en annan ordets tjenare förvaltades i en kristen kultfirande församling. Och då ordinationen bestämmes blott såsom en benediktion, i hvilken församlingen sjelf ingenting mottager, inses det icke lätt, huru hon åt ordinanden skall kunna förmedla en sådan gåfva eller huru det på honom lagda ordet skall insätta honom i embetets tjenst till församlingens uppbyggelse. Man måste åtminstone medgifva att församlingens uppbyggelse dervidlag icke kommer till sin rätt och att det derför förefaller, som skulle ordinationens gåfva icke stå i något lefvande inbördes sammanhang med andra åt församlingen gifna gåfvor utan på något förunderligt, för att icke säga magiskt, sätt ligga innesluten i och förmedlas genom Herrens ord, sådant det af ordinator med munnen uttalas och med handen lägges på ordinanden.

Kultakterne indelas efter sitt förhållande till högmessan.

Och det är icke utan att samma anmärkning, och det kanske i än högre grad, måste rigtas emot uppfattningen af ordinationen såsom en initiation. Äfven om man icke med initiation menar sättandet af en ny lifsbegynnelse, såsom den endast i dopet eger rum, utan fattar den mera vidsträckt såsom en akt, genom hvilken kyrkan sätter en enskild individ i ett nytt förhållande till sig sjelf, så kan kyrkan eller församlingen icke företaga en sådan handling utan i lefvande gemenskap med sin Herre och sitt hufvud Kristus, sådan han

icke blott i nådemedlen är närvarande utan framför alt genom deras förvaltning i församlingsgudstjensten bevisar sig verksam. Men då måste icke blott ordinanden utan ock församlingen i ordinationen eller den dermed förenade kulten af denne sin Herre mottaga någon ny gåfva eller välsignelse, som sätter henne i stånd till att göra ordinanden icke blott till sin utan Herrens tjenare. Och det är i högmessan, der hela fullheten af Herrens nåd gifves, såsom den kan gifvas här nere i denna timlighetens verld, som församlingen i ordets och nattvardens kommunion erhåller all den nåd, hon dertill behöfver. Högmessan eller hufvudgudstjensten, i hvilken derjemte hela församlingen såsom sådan och alle hennes myndige medlemmar deltaga, bildar icke blott sammanfattningen och höjdpunkten af alla andra möjliga kulthandlingar utan utgör äfven det frö, hvarur de framgått, den medelpunkt, kring hvilken de alla vända sig och med hvilken de ständigt måste blifva i någon förbindelse, derest de skola kunna betraktas såsom kultakter. Der såsom ingen annanstädes framträder kulten såsom sjelfändamål.

Ordinationens genus proximum: en kultakt af teleologisk natur.

Man har derför på sista tiden med rätta börjat att, såsom t. ex. Zezschwitz och hos oss Eklund, indela alle öfrige kultakter efter det olika förhållande, hvari de stå till detta högmessans centrum, antingen de derför bereda nödiga förutsättningar eller deraf utdraga konseqvenserna och för särskilda ändamål, åt särskilda personer förmedla högmessans allmänna välsignelse. Och då vi ansluta oss till denna indelning, tro vi oss utan någon större svårighet eller fruktan för att röna ihållande motsägelse kunna finna det genus proximum, hvarunder ordinationen närmast måste hänföras. Det är, mena vi, den grupp af kultakter, som icke såsom högmessan hafva sitt ändamål i sig sjelf utan företagas i något annat, utan för dem sjelfve liggande, syfte, för uppnående af just det samma ändamål, som med högmessan afses. Det är en numera af liturgiske författare inom lutherska kyrkan så godt som allmänt erkänd sanning, att högmessans gudstjenstfirning har och skall hafva karakteren af sjelfändamål. Hon företages visserligen för församlingens uppbyggelse men på den redan lagde grunden, för uppnående af det syftemål, som är grundadt i hennes egen lifsgemenskap med Gud i Kristus Jesus och som fullt varder förverkligadt i den triumferande församlingens eviga gudstjenst, som tager sin början dermed och når sin höjdpunkt deri, att den himmelske brudgummen i sin församling möter den prydda "brud, som icke mer någon fläck eller skrynka hafver", och derför med henne ostördt och helt firar Lammets bröllop. Der varder kommunionens begrepp helt realiseradt och det så, att hvarken några initiationer eller benediktioner vidare be-

höfvas eller kunna komma i fråga. Det gifves då icke mer några nya personer eller områden, som kunna inordnas inom församlingen eller behöfva såsom förutsättningar och medel beredas för församlingslifvet och dess lifsyttringar, icke heller några lifsområden och förhållanden, som ytterligare behöfva af det eviga lifvets krafter genomträngas och genom församlingens välsignelse eller kultverksamhet i allmänhet dertill kunna förhjelpas. Gud är då i och genom Kristus, församlingens hufvud och Herre, "alt i alla", såsom han kan och skall blifva det. Och det är allom nog.

Helt annorlunda förhåller det sig med församlingens gudstjenstfirning här nere i dessa "Kedars hyddor". Ej blott till följd af utvecklingens egen lag utan än mer på grund af syndens och dödens fortfarande herravälde inom församlingen, i hennes eget lif, för att icke tala om deras ännu större magt utanför hennes område, måste ständigt nya hinder undanrödjas, nya eröfringar göras, nya organ skapas för att upprätthålla och fortbilda det inom församlingen befintliga kristendomslifvet i allmänhet och kultlifvet isynnerhet. De gudstjenster och kultakter, som för detta alt blifva erforderliga, kunna tydligtvis på många olika sätt indelas och grupperas. Men då utrymmet här icke tillåter oss att ingå på, än mindre angifva grunder för en sådan indelning och det dessutom icke skulle sprida något klarare ljus öfver ordinationen än det, vi redan genom föregående betraktelse vunnit, måste vi dermed låta anstå. Blott det vilja vi säga att Zezschwitz:s anordning icke synes oss vara den lämpligaste, då han först behandlar ordinationen, och ensamt den, före högmessan. Äfven om det med skäl kan sägas, att "ordinationen idéelt föregår alle andre kultakter, såsom den der är kulthandling i högsta stil samt lemnar betingelsen för alt ordnadt kultlif och deri ingående vexelverkan mellan liturg och kommunionförsamling" [1]), så är det dock icke den enda betingelsen. Konfirmationen t. ex. är en liknande med afseende på samtlige medlemmar af kommunionförsamlingen. Vi inskränka oss derför nu till att, efter bestämmandet af ordinationens genus proximum, söka angifva dess differentia specifica, som skiljer den från alla dess samarter af kultakter. Först derefter kunna vi komma till ett närmare bestämmande af ordinationens väsen och betydelse.

Ordinationens differentia specifica.

Då vi sett att ordinationen såsom kultakt inordnar sig bland de gudstjensthandlingar, hvilka utöfver det för all kult såsom sådan närmast liggande och utmärkande, församlingens sjelfuppbyggelse, företagas i ett särskildt syfte, för upp-

[1]) v. Zezschwitz, System der Praktischen Theologie, II, p. 286—7.

nåendet af ett bestämdt ändamål, skall tydligen det för ordinationen egendomliga, dess differentia specifica, framträda vid ett närmare betraktande af detta syftemål. Och detta är — derom lära väl icke meningarna kunna vara delade — att med afseende på ordinanden just genom ordinationen såsom kultakt alt det skall uträttas, som kyrkan anser behöfligt för, att han, såsom rite vocatus, skall ega rätt att förvalta hennes nådemedelsembete. Den åt kyrkan gifne ordo, den från Kristus och apostlarne härstammande allmänna anordningen eller befallningen om en nådemedelsförvaltning, såsom oumbärlig för församlingens uppbyggelse, individualiseras genom ordinationens kultakt på ordinanden såsom en ny bärare af detta embetsuppdrag. I ordinationen ingår sålunda icke eller bör icke ingå alt, hvad kyrkan med afseende på en sådan blifvande embetsbärare har att företaga, utan blott det, men också alt det, som såsom tillhörande kulten eller församlingens egen sjelfuppbyggelse befrämjar uppnåendet af detta syftemål. Vare sig man såsom Zezschwitz fattar detta syfte såsom närmast gående derpå ut, att bereda en af betingelserna för ett ordnadt kultlif, eller man såsom Eklund fattar det såsom en af dess konseqvenser, låter det inskränka sig till att bringa högmessans allmänna välsignelse i tillämpning på den person, som skall bekläda den särskilda tjensten inom det kyrkliga lifvet, så förändrar detta ingenting i sak med afseende på det nämnda syftet. Det blifver i alla fall det ofvan sagda, att kyrkan med afseende på ordinanden gör, hvad hon såsom kultfirande församling anser sig böra göra för och med en ny bärare af hennes kultembete.

Ordinationens betydelse för församlingen, såsom en hennes kultakt.

Fasthålla vi nu dessa båda bestämningar af ordinationen såsom en församlingens kultakt med nämnda syfte, så torde vi med deras tillhjelp lätt nog komma till en närmare bestämning af ordinationens egentliga väsen och betydelse. Vi kunna då tydligen icke inskränka oss till att, såsom det förut allmänt varit och ännu hos sådane författare t. o. m. som Kliefoth och Ullman är förhållandet, betrakta ordinationen blott med afseende på hennes betydelse för ordinanden. Tvärtom vilja vi göra början med att utreda hennes betydelse för församlingen, en anordning, hvilkens nödvändighet vi hoppas framgå af hela den föregående framställningen. Och tydligt är då att vi, med tillämpning af det ofvan sagda om den lutherska kultens begrepp, icke kunna inskränka denna, såsom det vanligen sker, dertill, att församlingen såsom sådan skulle taga del i de sakrificiela moment, som i ordinationen ingå, och blott ordinanden blifva delaktig af dess rent eller blandadt sakramentala innehåll. Församlingen fram-

ställes väl såsom bedjande, såsom offrande ordinanden åt Gud och genom sitt embete läggande Guds ord och löfte på ordinanden. Men detta är ju från församlingens sida idel sakrificiela handlingar, som, derest de i en kultakt skola få sin rätta betydelse och fulla kraft, måste omvexla med och framkallas af motsvarande sakramentala. Församlingen skulle ju annars icke kunna hemta någon verklig uppbyggelse deraf. Och ifall icke ordinationen förlänade någon sådan äfven och framför alt åt församlingen, förtjenade hon i sjelfva verket icke att kallas en kultakt. Och om vi i detta afseende blott något närmare granska de olika moment, som ingå i ordinationen, skola vi helt visst snart finna att der äfven för församlingen förekommer lika mycket sakramentalt som sakrificielt.

Introitus' sacramentum åt och sacrificium af församlingen.

Betrakta vi först inledningsakten, så utgöres den af en psalm, som, äfven om den såsom sådan kan sägas vara af sakrificiel natur och ofta tager gestalt af bön, dock lika ofta och kanske rättare derjemte alltid innehåller ett sakramentalt moment. Så innehåller ju t. ex. Veni sancte och ps. 316 i vår sv. psalmbok ett gudomligt löfte om att Anden "skall komma och med sin nåd och frid blifva i sina kristtrognas hjertan" samt den trosfasta förvissningen, att "Gud förordnat och ständigt sörjer för den helga tjenst, som skall förkunna himlens dyra ord för jorden". Och då han "af alla tungomål och land församlar folken i Herrens Jesu Kristi tro endrägteliga", så är det väl, såsom intet annat, en församlingens uppbyggelse. Den derpå följande kollekten är just det derpå svarande och deraf framkallade sakrificiela momentet, som lika mycket tager hänsyn till församlingen som ordinanden eller snarare uteslutande framhåller församlingens behof af rättsinnige lärare.

Ordinationstalets och lektionernas tillämpning på församlingen.

I ordinationstalet och lektionerna gälla visserligen de sakramentala momenten på ett alldeles särskildt sätt ordinanden. Men detta utesluter icke utan förutsätter fastmera att dessa lika mycket, ja t. o. m. i första hand gälla församlingen såsom sådan. På ordinanden kunna de tillämpas, endast så vidt han är en medlem af församlingen samt har fri och obehindrad tillgång till alla de nådeshåfvor, som åt henne redan äro gifna och altjemt varda förlänade. Då vi här med församlingen icke mena församlingen i motsats till utan i organisk enhet med sitt embete, till åtskilnad blott från den ene eller de få af församlingens medlemmar, som skola ordineras, är det närmast församlingen, som fått och hvilken derför fortfarande närmast skall tillgodogöra sig äfven sådana uppdrag och löften, sådana förpligtelser och gåfvor, som med kultembetet

äro förenade. Henne gäller lika väl hvad Herren sade till sine lärjungar: "Gån ut och gören alla folk till lärjungar" o. s. v., som Pauli ur 68 ps. citerade ord, att "Herren, som uppstigit i höjden, har gifvit menniskorna gåfvor", då han tillämpar det icke blott på apostlarne och evangelisterne utan på herdarne och lärarne inom församlingen.

Uppdraget och förpligtelsen fullgör församlingen, d. v. s. kyrkan sjelf i sin helhet genom den enskilda lokal- och stifts-församlingen eller landskyrkan derigenom, att hon i ordinationen tager den af henne sjelf födde och fostrade ordinanden och ställer honom fram inför Herrens altare, offrar honom åt hans tjenst och lägger på honom eller af honom utkräfver de förpligtelser, som hon af sin Herre fått sig pålagda angående denna embetets gerning. Men ingalunda är det nog dermed. Icke kan hon heller göra detta, såsom hon bör, utan att ock offra sig sjelf, utan att för hvarje gång hängifva sig alt fullare åt Herren och ifrån honom nedbedja alt rikare nåd icke blott åt ordinanden utan äfven åt sig sjelf. Det är icke blott ordinanden utan också hon sjelf, som behöfver helgas genom Guds ord och bön. Detta helgande fullgöres ingalunda blott derigenom, att hon offrar sig sjelf i och med ordinanden åt Herren eller på denne lägger Guds ord och löfte om nåd och välsignelse, utan först derigenom, att hon sjelf deraf mottager, hvad Herren i detta sitt ord ämnat åt henne, sålunda för egen del också tillgodogör sig de sakramentala moment, som i ordinationen gifvas åt henne.

Lektionernas sacramentum och sacrificium.

Fråga vi nu hvilka dessa Herrens gåfvor äro, så måste vi först och främst hänvisa till innehållet i de löften, som i lektionerna förekomma, hvilka allesamman hafva sin tillämpning och kunna användas för församlingens alt fullständigare uppbyggelse på hennes alra heligaste tro. Vi kunna nämligen omöjligt föreställa oss att icke den bön, som i kollekten frambäres, att "Herrens kristeliga församling måtte varda uppbygd", skulle varda hörd lika väl i ordinationsgudstjensten som annars, der gudstjenst af hans församling firas och eljes de förutsättningar äro för handen, som derför alltid äro nödvändiga. Och dessa löftens innehåll är så rikt, att det väl förmår tillfredsställa hennes mest olika behof, ifall hon annars med öppet och mottagligt hjerta gör det sig till godo. Dock är uppfyllelsen af ordets löfte om dess vanliga, uppbyggande kraft icke den enda sakramentala gåfva, som i ordinationen gifves åt församlingen.

Då hon i ordinationsbönen erkänner att hon "icke utan af Herrens milda hand kan bekomma rättsinnige och trogne lärare" samt förehåller honom hans löfte, att sjelf sända sådane arbetare i sin säd, så är detta ett tydligt bevis

uppå, att hon betraktar eller kan och bör betrakta den genom Guds ord helgade ordinanden såsom en gåfva ifrån kyrkans Herre. Sedan hon sjelf gjort med honom, hvad i hennes förmåga stått, för att bereda honom till embetets tjenst, offrade hon honom åt Herren och mottager honom nu tillbaka såsom en gåfva af Herrens hand, den der af honom sjelf, genom hans ords helgande krafter blifvit invigd till en Herrens tjenare, som nu har att i Herrens eget namn handla med församlingen. Och dermed kan ordinationens närmaste syfte med afseende på församlingen sägas vara uppnådt. Midt under det att hon sjelf blifvit helgad genom Guds ord och bön, har hon icke blott uppbygt sig sjelf på sin alra heligaste tro, såsom hon i sine enskilde medlemmar behöfver det, utan ock i en af desse skaffat sig ett organ, som på helt annat sätt än tillförene kan och skall såsom Herrens tjenare och Guds ords förkunnare eller bärare af hans nådemedelsembete medverka till en församlingens ännu rikare och allsidigare uppbyggelse. Men att denne dock icke derför upphört att vara en medlem af församlingen utan lika väl som andre församlingsmedlemmar behöfver taga del i församlingens uppbyggelse, och derför icke har något annat eller kraftigare medel att tillgå än församlingen i sin helhet, de heliga nådens medel, det finner sitt uttryck deri, att han efter ordinationen, i spetsen för men tillsammans med öfrige kommunikanter begår Herrens heliga nattvard.

Församlingens uppbyggelse når sin höjdpunkt i nattvardskommunionen, afslutningen på ordinationen.

Och först genom denna kommunion uppnår församlingens uppbyggelse i ordinationens kultakt sin kulminationspunkt och rätta afslutning. Först der undfår församlingen det högsta sakramentala moment, som framför alla de andra förtjenar kallas sakramentet κατ'ἐξοχήν, emedan Herren der gifver icke blott andra sin nåds helgande krafter eller personer, såsom gåfvor åt församlingen, utan gifver sig sjelf, sin egen personlighet. Först derpå kan också från församlingens sida följa det fulla sacrificium, der hon icke blott i bön hängifver sig åt sin Herre eller i ordinanden offrar en af sine medlemmar till hans tjenst utan gifver sig sjelf hel och hållen åt Herren tillbaka, och detta icke blott, såsom vid de flesta andra tillfällen, såsom en från embetsbärare isolerad församling utan i organisk enhet med honom eller flere sådane, exempelvis assistenterne. Det är således en kommunion icke blott mellan Herren och församlingen eller mellan Herren och ordinanden eller mellan ordinanden och församlingen utan emellan dem alla på en och samme gång. Man kan derför i viss mening säga att kommunionen, såsom ett i ordinationen ingredierande moment, bättre och fullare än någonsin annars kommer att motsvara sitt eget begrepp.

Men är detta rigtigt, såsom det väl torde vara svårt att bestrida, så följer deraf att det måste räknas såsom ett bevis på bristande insigt i ordinationens såväl som kommunionens väsen, då man stympade den gamla lutherska ordningen och skilde ordinationen icke blott från högmessan i sin helhet utan äfven från dess höjdpunkt: nattvardsfirningen. Sedan både ordinationen och högmessan utvecklat sig till den rika gestaltning, som nu är fallet, att i dem båda förekomma alla former af ordets kommunion, torde det icke vara skäl att, såsom Zezschwitz yrkar, åter förena dem till en enda akt. Åtminstone torde flera skäl kunna anföras mot en sådan anordning, bland andra det, att akten onekligen derigenom blifver något öfverlastad och alt för lång. Men att deremot ordinationen, ifall hon, såsom väl bäst är, skiljes ifrån högmessan för öfrigt, dock icke borde skiljas ifrån nattvarden utan i stället dermed förblifva förenad, derför tala icke blott historiska skäl utan, såsom vi hafva sett, lika mycket principiela, grundade såväl i ordinationens, som i nattvardskommunionens eget väsen. I hög grad önskligt vore det derför, att vid den handboksrevision, som nu uppdragits åt en derför utsedd komité och som helt visst vid nästa kyrkomöte föreläggcs till antagande, en restauration af vårt gammallutherska ordinationsformulär så till vida bragtes till stånd, att åtminstone tillfälle genom ritualet bereddes till att åter förena ordinationen med nattvardsgång och derigenom gifva henne den rätta afslutningen.

De betänkligheter, som möjligen skulle kunna resa sig deremot, att på det sättet liksom bryta ut nattvardsgången ur högmessan, torde redan vara bemötta dermed, att en sådan utbrytning förut egt rum och numera allmänt erkännes icke blott med afseende på ordinationen och andra dermed beslägtade kyrkliga handlingar, exempelvis konfirmation och vigsel, utan äfven i afseende på nattvarden, i det ju på många ställen inom den lutherska kyrkan särskilda nattvardsgudstjenster, utan sammanhang med högmessan, för särskilda ändamål anordnas. Och i detta fall skulle det ju just ske för att råda bot på den styckning, som egde rum, då ordinationen bröts ut ur högmessan och dermed äfven lösrycktes från det, som dermed bort blifva förenadt. Äfven om ordinationen såsom sådan, i all synnerhet då man blott fäster sig vid dess betydelse för den enskilde ordinanden, kan sägas och måste erkännas vara fullständig äfven utan nattvardsgång, så gestaltar sig dock, såsom vi sett, förhållandet helt annorlunda, då vi höja oss till betraktande af ordinationen såsom en församlingens kultakt. Då fordrar hon såsom sin komplettering och höjdpunkt nattvarden, som ensam förmår gifva henne en fullt motsvarande afslutning.

Ordinationens betydelse för ordinanden.

Innan vi öfvergå till den sista afdelningen af vår afhandling, som skall redogöra för ordinationens liturgiska gestaltning och öfver hvilkens råmärke vi redan trädt in med uttalande af ofvan nämnda kraf, måste vi emellertid nu närmare betrakta ordinationens betydelse för ordinanden sjelf. Skall denna betydelse rätt träda i dagen, måste vi tydligen äfven här utgå från samme utgångspunkt, ordinationens syfte. Det var, såsom vi minnas, detta, att i och genom en församlingens kultakt alt det men också endast det skulle göras, som församlingen ansåg behöfligt för en hennes nye bärare af kultembetet och som till kulten kunde hänföras. Efter som ordinanden är och måste förblifva en sedligt fri personlighet, är det icke nog med att han af församlingen offras och framställes inför Herrens altare. Han måste sjelf dit framgå och sjelf offra sig till den särskilda Herrens tjenst, han i ordinationen skall invigas till.

I vårt svenska ordinationsformulär har detta moment, i motsats till de alra flesta andra, fått ett särdeles lyckligt uttryck deruti, att ordinanden eller ordinanderne, innan den egentliga ordinationen begynner, ropas vid namn och, ifall det icke förut skett, stiga fram till altaret och der blifva de egentliga eller närmaste objekten för handlingen. Under inledningsakten, psalmsången och kollektbönen, som, efter hvad vi längre fram skola se, bör föregå ordinationstalet, och delvis åtminstone äfven under detta senare tillhöra de ännu församlingen. Det vill m. a. o. säga: då taga de ännu del i ordinationsakten på samma sätt, som samtlige andre församlingsmedlemmar. Visserligen äro de på förhand beredde och på ett alldeles särskildt sätt kallade till ordinationen. Och i medvetandet och känslan deraf eller snarare af hvad, som skall komma, förnimmes det helt visst från början på annat sätt för ordinanden än för andre. Men detta är dock blott något subjektivt eller, kanske rättare, beroende af den tyvärr blott alt för vanliga objektiviteten, att i denna sjelfviskhetens verld alltid hvar och en är sig sjelf närmast. Detta gör att vi på annat sätt taga del i handlingar, der vi sjelfve äro medelpunkterne om icke hufvudpersonerna. Rent objektivt sedt, är dertill i detta fall ännu ingen anledning. Såsom vi redan hafva visat, är både introitus och kollektbönens innehåll sådant, att deri lika väl och på samma sätt alle församlingens medlemmar kunna deltaga som ordinanden, för så vidt de annars ega qvar något af det rätta församlingssinnet. Helt annorlunda blifver det, då ordinandens namn uppropas. Då skall han, såsom ingen annan af församlingens medlemmar, träda fram inför Herren och hans församling för att af Herren sjelf afsöndras från desse andre försam-

lingsmedlemmar samt genom Guds ord och församlingens bön helgas till den särskilda tjenst, som med Herrens och församlingens kultembete är förenad. Och derför är just sjelfva uppropandet af hans namn i hög grad betecknande, liksom sjelfva framstigandet till eller qvarblifvandet vid Herrens altare, sedan det är gifvet till känna hvarom fråga är, derpå är hans sakrificiela svar.

Lektionerna gälla på ett särskildt sätt ordinanden.

Lektionerna måste till följd deraf på ett alldeles särskildt sätt gälla honom. Om församlingen med afseende på de uppdrag och förpligtelser, som här åläggas, kunde sägas fullgöra dem dels derigenom, att hon i ordinationen lägger dem på ordinanden, dels derigenom att hon i sine enskilde medlemmar för öfrigt deraf gör den särskilda tillämpning, som deras olika kallelse fordrar, så behöfver och kan icke ordinanden låta sig nöja med en sådan blott indirekt och förmedlad applikation. Honom gälla de direkt och omedelbart. Ja, genom handpåläggningen läggas de på det mest ögonskenliga sätt på honom, så att intet tvifvel eller tvekan kan vara derom, att de gälla honom och andre hans medordinerade såsom inga andre. Andre kunna möjligtvis vid tillämpningen af dem göra ett orätt bruk, antingen för mycket skärpa eller försvaga dem, och derigenom gå miste om den rätta uppbyggelsen. Ordinanden behöfver och får icke göra någotdera. Han skall taga dem såsom de lyda.

Hans deremot svarande sacrificium i trosbekännelsen och förpligtelsen.

Men innan dessa förpligtelser såväl som sjelfva embetsuppdraget så kunna läggas på honom, att han sedan omöjligt kan blifva fritagen ifrån dem utan ett svårt försyndande, måste han först dertill gifva sitt uttryckliga samtycke. Han måste sjelf ikläda sig den förpligtelse, som för honom skall vara så hårdt bindande. Huru nu denna förpligtelse skall gestalta sig, antingen hon skall inskränka sig till ett blott ja på ordinators fråga, om han vill åtaga sig embetet med alla dess förbindelser, eller till samma svar på flera detaljerade frågor, eller slutligen han sjelf skall afgifva edlig bekräftelse eller ett högtidligt löfte, det är en sak, hvars närmare utredande först i siste delen kan ega rum. Här kunna vi blott säga det, att den olika formuleringen icke ändrar något det minsta i denna förpligtelses eget väsen. Och det är, att den skall utgöra det sacrificium, som ordinanden såsom svar frambär på det af Herren gifna uppdragets sacramentum, och att den såsom sådan är ett nödvändigt ingredierande moment i ordinationens kultakt.

Deraf är då ock en gifven följd att, för så vidt det annars är någon principiel skilnad mellan kult- och kyrkorätts-handlingar, formen för denna förpligtelse aldrig kan förändra förpligtelsens karakter och göra hela förpligtelsen,

för att icke säga hela ordinationen, till en kyrkorättslig bekräftelse. Då denna förpligtelse, såsom visserligen ofta varit fallet, antagit en helt och hållet kyrkorättslig för att icke säga civilrättslig eller borgerligt politisk pregel, vitnar det blott om att man icke förstått eller tillräckligt besinnat ordinationens karakter af kultakt. Sjelfva den edliga bekräftelsen har icke gjort förpligtelsen det minsta grand svårare, lika litet som prestedens borttagande skulle göra henne lättare, såsom många af de i våra dagar så ifrigt petitionerande och derför agiterande tyckas förmena. Genom det löfte, som här inför Herrens altare afgifves eller det enkla ja, hvarmed ordinanden ikläder sig den i lektionerna gifna och genom frågorna applicerade förpligtelsen, förbinder han sig sjelf lika mycket, som genom eden, hel och hållen åt Herren såsom hans egen. Han öfverlemnar hela sin person åt Herrens tjenst och lofvar att egna alla sina krafter, alt det, han har och får, åt den presterliga gerning, åt den kyrkas embete, hvartill han inviges.

Men just derför att han såsom prest skall tjena den bestämda konfessionskyrka, som viger honom, kunna vi icke med Kliefoth säga att hvarje förpligtelse till denna kyrkas bekännelseskrifter och kyrkoordning skulle strida emot ordinationens väsen och derför böra aflägsnas ifrån ordinationen utan måste med Ullman yrka på dess bibehållande. Men väl borde icke blott all slags trohets- och undersåte-ed mot den verldsliga öfverheten borttagas utan ock förpligtelsen till konfessionskyrkan förenas och samarbetas med förpligtelsen till kyrkans Herre, så att det icke, såsom nu är fallet i vårt svenska ordinationsformulär, såge ut som vore det två olika förpligtelser, en mot kyrkans Herre och en mot kyrkosamfundet. Men i hvilketdera fallet som helst, äfven om förpligtelsen till konfessions- och lands-kyrkan kan sägas vara af kyrkorättslig natur eller åtminstone medföra kyrkorättsliga konseqvenser, såsom för öfrigt ordinationen i sin helhet medför de alra vigtigaste sådana, så är dock denna förförpligtelse blott ett moment af mycket underordnad, om än nödvändig, betydelse för ordinationen. Hon kan derför aldrig åt ordinationen i sin helhet gifva kyrkorättsnatur eller göra henne blott till en högtidlig förvissning och offentlig bekräftelse på den lagenliga kallelsen. I sådant fall skulle ju ordinationen nödvändigt upprepas vid hvarje transport till en annan presterlig befattning, då hon deremot nu aldrig upprepas, icke ens vid en förflyttning från en landskyrka till annan, under det att då likväl förpligtelsen upprepas och särskild prested aflägges.

Icke heller är det ordinandens egen förpligtelse, som helgar honom till Herrens och församlingens tjenst. Det är fastmera Guds ord och församlingens bön, som ensamma förmå helga alt det, som skall helgas. Men detta helgande försiggår icke blott eller ens närmast derigenom, att Guds eget uppdrag och embetets pligter åläggas honom, utan framföralt derigenom, att också den välsignelse, nåd och kraft, som Herren i sitt ord om embetet utlofvar, på honom appliceras. Derom gäller i afseende på ordinanden det samma, som sades om förpligtelserna. Då församlingen för att i sine enskilde medlemmar hemta den välsignelse och uppbyggelse, som hon behöfver, måste öfverlåta åt desse att deraf sjelfve göra tillämpning på hvars och ens olika behof, så behöfver ordinanden icke göra detta. Lika väl som behofvet och krafvet läggas på honom, sådana de af honom såsom embetsbärare måste kännas och fordras, lika visst förehållas honom i samma lektioner just den välsignelse, de löften, gåfvor och krafter, som han i och för sitt embetes skötande behöfver och kan göra räkning på att af Herrens hand mottaga. Han behöfver icke liksom sjelf draga ut af dem, hvad han särskildt på sig kan tillämpa. De skola fastmera i hela sin fullhet appliceras på honom. De varda i och med handpåläggningen realt tillegnade just honom, såsom den der till embetets tjenst helgas och utrustas.

Sacramentum så stort, att hela hans lif och församlingens hjelp i förbön fordras för sacrificii frambärande.

Dessa löftens rika och mångfaldiga innehåll utgör just den sakramentala gåfva, som gifves åt ordinanden och som ensam eller åtminstone i första hand förmår helga och sätta honom i stånd till att rätt sköta det embete och fullgöra de förpligtelser, som åt honom öfverlemnas. Men förutsättningen för att han skall kunna tillgodogöra sig hela detta sakramentala innehåll är här, såsom öfveralt annars, att han derför är mottaglig och genom tron öppnar sitt hjerta derför, så att han vill och kan frambära det deremot svarande sacrificium. För så vidt som alla dessa löften koncentrera sig ikring och kunna tänkas förenade med sjelfva embetet såsom sådant, måste man säga att det sacrificium, som svarar deremot, utgöres först och främst af det svar, ordinanden afgifver på ordinators fråga, om han vill mottaga embetet. Med det enkla ja öfverlemnar han sig, hela sin person åt den treenige Guden, i hvilkens namn frågan ställes till honom af ordinator. Och då sedan embetet öfverantvardas åt honom under handpåläggning af ordinator och assistenter samt förbön af församlingen i sin helhet, varder han af detta Guds ord och församlingens förbön afsöndrad från alle andre församlingsmedlemmar och alla verldsliga yrken till Guds församlings tjenst i Herrens nådemedelsembete, så att hela hans lif, alla

hans krafter och gåfvor kunna och böra egnas deråt. Det är ett sacramentum så stort och omfattande, att endast hela hans kommande lif med alt, hvad han har och får eller gör, dertill kan utgöra det fullt motsvarande sacrificium. Här, i detta öfverantvardande af embetet under handpåläggning och bön, uppnår ordinationsakten sin kulminationspunkt. Här träder derför också hela ordinationens väsen och innersta syfte tydligast i dagen. Här löpa alla de medverkande faktorerna samman till en enhet för att åstadkomma det resultat, som åsyftas. Ordinator och assistenter tala och handla der visserligen först i Herrens namn men sedan ock i kyrkans. Dock nöjer sig icke församlingen med att representeras af dem såsom sine ställföreträdare. Hon träder sjelf fram inför Herren och understödjer med sin förbön både ordinator och ordinand, bedjande både Herrens och sin egen bön. Här sammansmälta sålunda sacramentum och sacrificium till sin högsta möjliga enhet och motsvarighet, då församlingen till sin helhet, i alle sine medlemmars förbön, väl förmår mycket mer än en rättfärdig mans bön, der hon allvar är, och derför liksom kompletterar hvad som fattas i ordinandens sacrificium. Detta visserligen icke så att förstå, som skulle hon kunna på minsta sätt umbära eller ersätta detta, utan så, att hon dels för sin egen del framträder med bön om att Gud måtte för henne välsigna begagnandet af ordinandens person i embetets gerning, dels understödjer ordinanden i hans egen bön och sjelfhängifvenhet åt Gud, att hans person måtte, så vidt möjligt är, varda helgad eller konsekrerad till ett rätt Herrens organ derigenom, att hans hjerta i och genom tron öppnar sig helt för den välsignelse och nåd, som hon är öfvertygad om att Herren vill åt honom gifva.

Men innan detta embetsuppdrag och, om vi så få säga, koncentrerade sacramentum lägges på ordinanden och derigenom framkallar detta koncentrerade sacrificium, måste församlingen och framför alt ordinator hafva visshet om att också ordinanden eger någon förutsättning för att mottaga denna gåfva och så taga del i detta sacrificium eller, hvilket är detsamma, om han är villig att genom tron mottaga de löften om nåd och välsignelse, som i lektionen erbjudas. Detta gifves derigenom, att ordinanden aflägger sin trosbekännelse på den treenige Guden såsom sin skapare, återlösare och heliggörare. Denna trosbekännelse blifver då det sacrificium, som framkallas och motsvaras af de i lektionen gifna löftena, liksom förpligtelsen motsvarade samma lektions uppdrag och olika embetspligter. Och hafva vi rätt att fatta trosbekännelsen på detta sätt, såsom väl knappast någon lär vilja bestrida, så kunna vi icke blott försvara dess

plats i ordinationen utan häfda dess nödvändighet. Såsom vi sett, var det först 1793—1811 i vårt svenska ordinationsformulär och sedan 1822 i preussiska agendan, som trosbekännelsen upptogs, hvarför också Kliefoth icke als kan finna någon grund dertill utan yrkar på dess aflägsnande. Och sant är visserligen att den apostoliska trosbekännelsen har sin rätte plats vid dopet, konfirmationen och den allmänna högmessogudstjensten samt derför icke borde förekomma i ordinationen. Hon kan åtminstone icke gifva något uttryck åt det, som der skall ådagaläggas, att ordinanden på ett fullare och kraftigare sätt eller åtminstone med någon från det sedvanliga bruket och öfrige församlingsmedlemmar särskild högtidlighet bekänner sin tro. Detta kunde deremot ske genom den nicenska trosbekännelsen. Och då denna i vår svenska k:o. af 1571 förekommer vid biskopsvigning, talar äfven häfden för att hon i ordinationen ånyo blefve upptagen, då hon så mycket bättre än den apostoliska gifver uttryck åt ett för ordinationen väsentligt och nödvändigt moment.

Men i hvilketdera fallet som helst, vare sig det nu sker genom den apostoliska eller nicenska trosbekännelsen, gifver ordinanden blott derigenom uttryck åt sitt hjertas tro och således med full förtröstan omfattar de löften, som i lektionen förehållas honom och i handpåläggningen appliceras på honom, så kunna vi icke fatta annat än att också dessa löftens innehåll på honom måste gå i fullbordan. Och detta först och främst så, att han af kyrkans Herre sjelf, på ett sätt, som icke någon annanstädes, mottager embetet, helgas och inviges till Herrens särskilde tjenare och medhjelpare till Kristi församlings uppbyggelse; men sedan ock så, att han der erhåller den kraft och välsignelse, som han för ett rätt skötande af detta embete behöfver. Åtminstone mägta vi icke inse hvarför det gudomliga ordet, då det i öfverensstämmelse med Kristi egen instiftelse förvaltas, icke här skulle bevisa sig lika kraftigt och verksamt som annars. Dess kraft och verkan är eljes alltid att icke blott trösta med utsigten till en aflägsen framtid utan att meddela det, som i ordet utlofvas och innehålles, der annars de nödiga förutsättningarna för dess mottagande äro för handen. Här gäller det visserligen icke närmast ordets frälsande, nyskapande kraft till bättring och nytt andligt lif. Icke heller är det fråga om en sådan Andens helgande kraft på ordinandens personlighet, att derigenom en character indelebilis påtryckes honom och en öfvernaturlig kraft eller myndighet förlänas honom, att göra nådemedlen verksamma eller sjelf upprepa Kristi försoningsoffer, såsom romerska kyrkan håller före. Nej, det är här fråga om det Guds ord,

som handlar om embetets instiftelse till Kristi kropps uppbyggelse, om dess löften, dess kraft och välsignelse. Är uppdraget gifvet åt Kristi församling, att göra folken till Kristi lärjungar och predika evangelium för alla kreatur, och har Kristi församling eller Kristus sjelf genom sin församling och närmast genom ordinator lagt detta uppdrag på ordinanden såsom hans särskilda embete och uppgift, så måste väl också det löftet om Herrens nåderika närvaro gälla särskildt honom i hans embetsverksamhet. Då Herren i och genom sitt ord säger till ordinanden att han skall taga den helige Ande, så att hvilka han förlåter synderna efter Guds och Kristi vilja, dem varda de förlåtna, eller han i allmänhet lofvar att gifva sine predikares ord kraft till menniskors omvändelse och salighet, så skulle ju Herrens ord icke längre vara sanning, ifall icke också Herren gåfve den, som med tron omfattar dessa ord, hvad de innehålla och lofva.

Och medgifver man, såsom en författare gör, att ordinationen är ett möte mellan Herren och ordinanden, i hvilket Anden är den verkande potensen lika väl vid våra ordinationer som vid den första apostoliska ('veni creator spiritus'), så inse vi icke huru man kan våga inskränka eller nedsätta denna potens till en blott hjelpande och understödjande nåd ("gratia juvans") men frånkänna den hvarje skapande kraft ("gratia creans") [1]. Oss förefaller det, som skulle en sådan uppfattning, långt ifrån att innebära en fast tro på den gudomliga nådens närvaro i ordinationsakten, i stället innebära misstro till Herrens eget ord. Långt ifrån att ordinationen då blifver den ödmjukhetens akt, som förordats, vill hon ju sätta en skranka för Andens skapande magt och derigenom förhindra Herren att fullborda det verk, som han genom sitt ord sagt sig vilja uträtta. Icke heller gifves det någonting mera verkligt förödmjukande och förkrossande på samme gång som upplyftande, vederqvickande och stärkande än denna Guds nåd och kraft, som genom tron mottages och i tron efter hans vilja användes; och det desto mer, ju större den är.

Skilnaden mellan ordinationsnåden och frälsningsnåden.

Det är här visserligen i första hand blott fråga om den nåd, kraft och välsignelse, som för embetets framgångsrika gerning är behöflig. Men icke kan denna genom tron mottagas och i tron användas utan att också ordinanden både i ordinationens högtidliga ögonblick och i sin embetsgernings mest nedtryckande stunder deraf hemtar den rikaste och kraftigaste uppbyggelse, och detta

[1]) Andersen, o. a. a. sid. 248—250.

icke blott under formen af ett ordinationens minne utan till följd af den ordinationens ständigt fortlefvande gåfva, som på honom visar sig så verksam och kraftfull, som endast en Guds gåfva kan det. Detta är ordinationens betydelse med afseende på hvarje ordinand, som med lefvande tro tillgodogör sig den nåd, som i ordinationen gifves. Men ingalunda är ordinationens betydelse i alla afseenden beroende af ordinandens personligt lefvande och saliggörande tro, så att, der denna fattades, ingen ordinationens kraft eller verkan skulle förspörjas. Med fasthållande af den distinktion, som redan våre ortodoxe teologer Chemnitz och Gerhard gjorde mellan "gratia ordinationis" och "gratia reconciliationis", måste vi tvärtom påstå att ordinationen, lika väl, som hvarje annan kulthandling, har en, af all sådan menniskans tro oberoende, objektiv kraft och verkan. Och det är först och främst den, att denne kultakt gör den ordinerade till prest eller i Guds eget namn till honom öfverlemnar embetet, att i Kristi församling predika evangelium och förvalta sakramenten.

Men här måste vi åter särskildt accentuera den betydelse, detta öfverlemnande får derigenom, att det sker i och genom en kultakt. Det objektiva inskränker sig ingalunda till det blott yttre eller kyrkorättsliga, att den ordinerade såsom sådan beklädes med embetets pligter och rättigheter, så att han i det kyrkliga samfundet kommer att intaga en helt annan ställning än förut. Detta är i sjelfva verket blott en gifven konseqvens eller, om man så vill, församlingens sakrificiela svar till och användning af den objektiva gåfva, som i ordinationens kultakt gifves. Det är visserligen sant, att ordinationen icke allena skapar presten i detta ords fulla betydelse af pastor, utan att dertill erfordras både från församlingens och ordinandens sida flera förberedelser och subjektiva vilkor. Församlingen och kyrkan måste derjemte genom sina organ kalla, examinera, förpligta, utnämna o. s. v. Ordinanden måste ega både medfödda och förvärfvade såväl rent naturliga anlag som personliga eller etiska förutsättningar för att kunna blifva och förblifva prest. Men detta alt hindrar likväl icke att det är ordinationen såsom kultakt, som gör och, såsom ingen annan af nu nämnda handlingar, ensam förmår göra ordinanden till prest i luthersk mening, d. v. s. bärare och förvaltare af det genom Kristus sjelf stiftade kyrkliga nådemedelsembetet.

Ty ingen annanstädes än der lägges Kristi ord om detta embetes instiftelse på ordinanden så, att det på honom appliceras och individualiseras till skilnad från alle andre. Ingenstädes säges det så direkt till honom, som i or-

dinationen, att det är ett Herrens embete, som han i den treenige Gudens namn mottager och efter Kristi instiftelse har att förvalta. Ingenstädes får han såsom der mottaga löftet om, att Herren städse genom detta embetes förvaltning af hans ord och nådemedel vill vara verksam eller meddela sin välsignelse och kraft till sin församlings allsidiga uppbyggelse. Ingenstädes kan han derför såsom i ordinationen varda förvissad om, att han af Gud sjelf kallas till och insättes i embetet, så att han icke hör till dem, som sjelfve taga sig äran eller löpa utan att af Herren vara sände. Men den omedelbara följden deraf blifver nu också den, att, då han fullgör detta embetes pligter, då han förvaltar nådens medel, är Herren sjelf genom dessa nådemedel och all hans embetsgerning verksam till menniskors frälsning och salighet. Äfven om han sjelf icke mottager den frälsningens nåd, som i det af honom förkunnade Guds ord innehålles, förminskas och omintetgöres icke deraf detta ordets gudomliga kraft och saliggörande verkan på andre, som med tron omfatta det. Så framt annars hans förkunnelse är i öfverensstämmelse med Guds ord och hans förvaltning af sakramenten eger rum i enlighet med Kristi instiftelse, vill och förmår Herren, enligt sitt eget ord, genom denna hans förvaltning af nådens medel utföra sitt omskapande och helgande verk i menniskors hjertan. Församlingen och alle hans åhörare hafva derför ock att i honom se ett Herrens befullmägtigade ombud att ibland dem förvalta Guds ord och sakrament. Och ifall de icke lyssna till hans skriftenliga förkunnelse utan, i följd af hans eget visserligen nedrifvande föredöme, i otro och olydnad förkasta detta Guds ord, som, äfven såsom ur hans mun framgånget, förmår bevisa sig såsom gudomlig sanning och kraft, blifver deras ansvar icke mindre än ansvaret och domen öfver Guds ords förakt i allmänhet.

Men visserligen måste vi här tillägga — hvad som för öfrigt är så sjelfklart, att det blott behöfver påpekas — att den objektiva kraft och verkan, som i ordinationen gifves och bevisar sig i all den ordinerades embetsgerning, icke länder honom sjelf till gagn och välsignelse utan till dom och förbannelse, ifall den icke på honom sjelf får bevisa sig i något afseende verksam. Och just deri består skilnaden mellan ordinationsnåden, eller huru vi nu vilja kalla denna ordinationens objektiva verkan, och frälsningsnåden, att den icke på samma sätt som denna senare är beroende af menniskans subjektiva tro utan i stället af Herrens löftesord allena. Detta löfte är så fast, denna Guds ords kraft så stor, att, äfven då ordinanden i otro sluter sitt eget hjerta till för dess verkan eller

den redan ordinerade i otro vänder sig bort ifrån den nåd, som i ordinationen gifvits, kan det dock med rätta sägas, att Herrens löfte blifver orubbadt och kraften af hans ord oförsvagad, så snart det blott får framkalla den hjertats tro och meddela den gudomliga nåd, Gud deri nedlagt. Detta visserligen icke så att förstå, som skulle denna ordinationens objektiva verkan vara för någon tillräcklig, eller denna nåd, som i ordinationen gifves åt hvarje ordinand, förmå borttaga taggen ur deras samvete, som utan inre kallelse trängt sig in i embetet, utan så, att en hvar, som blifver ordinerad, har både rätt och pligt att deri se en Guds kallelse till embetets gerning. Då han derför genom tron öppnar sitt hjerta och sin själs ögon så mycket, att han deri igenkänner lika mycket sin inre som sin yttre kallelse, så behöfver han icke ordineras om igen utan blott tillgodogöra sig den nåd, som i ordinationen gifvits och som det gudomliga ordet städse innebär.

Ordinationens oumbärlighet.

Men deraf följer då ock att ordinationen eller den nåd, som i ordinationen gifves, icke kan hvarken umbäras af någon, som med verklig välsignelse vill utföra embetets gerning, eller ersättas af nya födelsens frälsningsnåd allena. Med Hollazius nödgas vi hålla fast vid ordinationens relativa nödvändighet och påstå att något slags ordination för kyrklige embetsbärare är, utom i nödfall, der hon icke kan och derför icke behöfver erhållas, så nödvändig, att hon icke utan mycket stor skada både för embetsbäraren sjelf och Kristi församlings allsidiga uppbyggelse kan underlåtas. Det är ett påstående, hvartill hela den föregående framställningen oundgängligt drifver oss i sökandet efter en rätt uppfattning af ordinationens väsen. Dock vilja vi dermed visserligen icke hafva sagt att aldrig någon nåd och uppbyggelse skulle kunna följa med den oordinerades förvaltning af nådens medel, ifall det annars sker efter Kristi instiftelse, utan blott det, att den, som af likgiltighet försummade eller af förakt försmådde att mottaga den nåd, som genom ordinationen kunde varda honom gifven, skulle för sin embetsgerning sakna det väsentligaste och nödvändigaste. I detta afseende måste vi fullt instämma med en förut citerad författare, hvilkens uppfattning vi annars icke kunnat dela, då han säger att, hvad som med kringgående af ordinationen, utanför ordinationens handling, kan och måste uppsökas styckevis, såsom blott smulor ifrån nådens bord, det samlas i ordinationshandlingen till en invigningens fullhet. Visserligen gifves det menniskor, som i naturligt afseende sakna det nödvändiga och dock lefva. Men lika fattig skulle den i längden blifva i sitt embetslif, som ville utöfva Herrens embete utan

kyrkans invigning i och genom ordinationen. Hans subjektiva armod skulle stå i förhållande till och snart gå upp emot nådemedlens objektiva rikedom [1]).

Handpåläggningens betydelse.

Men har ordinationen en så nödvändig och vidt omfattande betydelse, icke mindre för församlingen än ordinanden, och förmår kyrkan meddela sådan nåd blott genom en kultakt, som är grundad på och hemtar sitt rika innehåll ifrån Guds ord allena, så är det icke svårt att förstå, hvarför kyrkan här icke stannar vid ord utan känt ett behof att fortskrida till en handling eller actus sådan den framträder först och främst i handpåläggningen men sedan äfven i korstecken och investitur med ty åtföljande öfliga åtbörder. Ingen af dessa handlingar kunna vi fatta såsom blott tillfällige och oväsentlige symboler, utan all annan kraft och verkan än den rent symboliska och sinnebildliga. Ännu mindre kunna vi betrakta någon af dem såsom ett adiaforon, hvilket kyrkan efter behag kunde förändra eller helt borttaga. Tvärtom kunna och skola de, hvar på sitt sätt och med det innehåll, som i dem ligger, bidraga till det med kultakten i sin helhet afsedda ändamålet, en församlingens allmänna och ordinandens särskilda uppbyggelse för det gifna syftet.

Men i all synnerhet måste handpåläggningen sägas vara ett för ordinationen så väsentligt och i den nödvändigt ingredierande moment, att hon icke utan skada derifrån kan eller bör skiljas. Ja, vi måste, till följd af det ofvan sagda och särskildt i denna afhandlings första del framhållna, gå derhän, att vi säga det en sådan ordination, vid hvilken ingen handpåläggning förekom, icke med rätta kunde göra anspråk på att anses för en "apostolisk eller rätt kristlig" ordination. Visserligen är handpåläggningen icke genom något apostoliskt bud anbefald, än mindre af Kristus sjelf instiftad på samma sätt, som embetet sjelft, så att mellan henne och ett dylikt instiftelseord något slags unio sacramentalis skulle ega rum och i sig innehålla betingelserna för all ordinationens verkan, såsom förhållandet är med dop och nattvard. Men hon är en af Herrens egne apostlar använd och genom deras användande för kyrkan auktoriserad handling vid och för insättandet i predikoembetet, hvilken derför af kyrkan lika litet får afskaffas eller ringaktas, som t. ex. den under apostlarnes ögon införda ordningen, att fira söndagen såsom nya testamentets hvilodag. Hon har derför också öfveralt, der annars en ordination förekommit, städse varit använd, fastän hennes betydelse mycket olika uppfattats och värderats.

---

[1]) Andersen, o. a. a. sid. 254—5.

Och i sjelfva verket rättar sig nästan alltid den betydelse, som åt handpåläggningen tillerkännes, efter den uppfattning, man har om ordinationen i sin helhet. Handpåläggningen är efter alles medgifvande en koncentration af det, som i ordinationen förekommit. Hon är den handling, som tydligare och kraftigare än någon annan, och derför ännu mer än något ord, gifver till känna eller rättare åstadkommer att ordinationsakten kan anses afslutad och den intention, som dermed åsyftats, fullbordad. Handpåläggningen har derför, såsom bekant, vid romerska ordinationen blifvit det enda verkande och för handlingen karakteriserande, så att, der ingen biskoplig eller genom apostolisk succession förmedlad handpåläggning funnes att tillgå, der kunde ingen kraftig eller rättsgiltig ordination ega rum. Och att vi icke i denna mening anse handpåläggning nödvändigt höra till eller konstituera ordinationen, utan i stället vindicera denna nödvändighet åt det apostoliska ordet om embetets gudomliga instiftelse och fortfarande bestånd, det torde af hela vår framställning så tydligt framgå, att vi icke af någon, som genomläst denna, derför skäligen böra kunna misstänkas.

Men lika tydligt är ock att vi icke kunna inskränka handpåläggningens betydelse till att blott vara ett synligt tecken till att den person, som derför blifver objekt, bekräftas i sitt embete, eller att församlingens bön, genom hvilken han skall invigas och helgas till embetets tjenst, är rigtad på honom, så att handpåläggningen blott blifver hvad man kallat en "förbön i kroppslig gestalt" och såsom sådan meddelar den välsignelse, men också blott den, som denna förbön medför. I sådant fall skulle handpåläggningens såväl som hela ordinationens verkan förlora hvarje bestämbart mått och fast innehåll, då den blefve beroende af församlingens förbön. Och huru ginge det då med sådana ordinationers verkan, der ingen församling eller några "rätte bedjare" vore närvarande? Den komme ju då att vara af noll och intet värde och i hvarje fall att reduceras efter den förbönens kraft, som vid det tillfället kunde påräknas.

Men nu är hvarken bekräftelsen det utmärkande och primära eller bönen det konstituerande och i första hand verkande vid ordinationen utan Guds ord om embetets instiftelse och välsignelse. Och derför är det icke blott förbönens kraft eller välsignelse, som genom handpåläggningen tillegnas ordinanden, utan detta Guds-ordets hela innehåll. Eller kanske rättare och tydligare uttryckt: förbönens egen kraft grundar sig på och begränsas såväl till sitt innehåll som till sin verkan af detta Guds och Kristi ord. Det är icke bedjarnes tro eller

allvar allena, än mindre deras antal, som förlänar åt bönen hennes kraft. Endast deraf att kyrkan, vore det än blott i två eller tre af sine medlemmar, församlar sig i Herrens namn och på grundvalen af hans ord beder om hvad helst hon behöfver, är den bönens kraft beroende, att hon får alt hvad hon beder om, för så vidt annars förutsättningarna för mottagandet äro för handen. Och när derför kyrkan i ordinationen genom ordinator och assistenter under församlingens förbön lägger sina händer på ordinandens hufvud, så gör hon det i det syfte och med den verkan, att hela det innehåll, alla de uppdrag, löften och gåfvor, all den välsignelse och Andens fullhet, som i de föregående lektionerna utlofvats och i bönen nedbedts, varda honom på fullast möjliga sätt tillegnade, så att de blifva hans egen personliga tillhörighet såsom ingen annans.

Det är således inga andra, utanför bönen liggande, särskilda gåfvor eller någon från den ene helige Anden särskild embetsande, som genom handpåläggningen meddelas, utan just de samma gåfvorna, den samma trons, bönens och all krafts Ande, som alle trogne undfå. Men denne Ande meddelar här just de särskilda gåfvor, som för embetets förvaltande till Kristi kropps uppbyggelse behöfvas, eller helgar förut befintliga till den embetets tjenst, församlingen i sin förbön anhåller om. Detta alt verkas dock icke af handpåläggningen utan af Guds ord. Det gifves icke för och genom församlingens förbön utan på grund af Kristi löfte. Visserligen är det församlingen eller kyrkan, som genom sin förbön och sin användning för öfrigt af dessa Kristi löftesord i ordinationen nedkallar dessa gåfvor och krafter. Men det är icke genom bönen utan genom handpåläggningen, som dessa gåfvor öfverlemnas åt och realt tillegnas eller läggas på ordinanden, emedan bönen här, såsom annars, icke är ett "medium δοτικὸν utan ληπτικὸν". Dessutom är handen här, såsom annars, det närmaste och egentliga organet för förmedlandet eller öfverflyttningen och öfverlemnandet af hvad, som genom Guds ord gifvits och genom bönen mottagits. Det är derför först genom denna handpåläggning och denna uppfattning af handpåläggningen, som ordinationen såsom en kultakt i äkta luthersk mening kommer till sin fulla afslutning och vinner en sitt eget väsen motsvarande gestaltning.

Men har handpåläggningen en så stor betydelse, måste det tydligen ligga stor vigt uppå att hon också rätt anordnas, så att hon kan gifva ett äfven synbart uttryck åt denna. Huru detta närmare skall ske, i öfverensstämmelse med hela ordinationsaktens gestaltning, det är något, som i vår afhandlings siste del skall visas.

V.

Den lutherska ordinationens liturgiska anordning.

Behöfligheten af en särskild anordning och vidare utbildning.

Då vi tala om en ordinationens liturgiska anordning, förutsätta vi såsom obestridligt att ordinationen lika väl som andre kyrklige kultakter behöfver ikläda sig och framträda i en viss från andra särskild form, hvilken såväl till tid som rum och sätt, så vidt möjligt är, gifver ett motsvarande uttryck åt ordinationens eget väsen, innehåll och syfte. Af den föregående framställningen har tydligt framgått att långt ifrån alltid eller allestädes lutherska ordinationen framträdt i en sådan, ens tillnärmelsevis tillfredsställande, liturgisk form utan ofta måst åtnöja sig med rent af felaktiga eller åtminstone ofullständiga formationer, der än det ena, än det andra väsentliga momentet icke kommit till sin rätt. Och äfven der det varit och är som bäst, såsom det väl måste erkännas vara förhållandet i vårt nuvarande svenska ordinationsformulär, återstår ännu ganska mycket att göra både i utveckling och vidare utbildning, innan det kan anses på ett fullt tillfredsställande sätt tillgodose de berättigade kraf, som vår tid derpå kan och bör ställa. Skall emellertid denna utbildning hafva något verkligt beståndande värde och det åsyftade ändamålet uppnås, så måste hon grunda sig på den redan lagde grundvalen. Hon måste icke blott tillgodogöra sig hvad som från andra håll kan vara att hemta, såsom redan utbildadt, utan ock eftersträfva en fortbildning af sådant, som vid en närmare reflexion visar sig ligga i och fordras af ordinationens eget väsen och som visserligen allmänt erkännes eller bör af alle sakkunnige kunna påräkna erkännande men ännu icke hunnit utföras.

Då vi derför nu för utredandet af ordinationens liturgiska anordning vilja taga vår utgångspunkt i detta ritual och lägga det till grund för vår framställning, måste vi förbehålla oss rätt att deruti påpeka och framhålla åtskilligt sådant, som förut icke kan sägas hafva kommit till sin fulla genombildning. Äfven om det icke förnekas eller med hållbara skäl kan bestridas, att ordinationen är en för hela församlingen gemensam kultakt, af hvilken följaktligen alle församlingsmedlemmar kunna hemta uppbyggelse, så brister det likväl härutinnan mycket i ett konseqvent utförande af vårt ordinationsritual både med hänsyn till aktens gestaltning i tid, rum och sätt.

Hvad befföver här göras med hänsyn till tiden för ordinationen?

Hvad *tiden* för ordinationen beträffar, så var det, såsom vi hafva sett, ifrån början inom lutherska kyrkan brukligt och uttryckligen föreskrifvet, att hon skulle på ett eller annat sätt ansluta sig till den allmänna högmessoguds-tjensten på söndagen och ega rum, när helst någon prest behöfde invigas, vare sig för tjenstgöring inom egen församling eller för biträde i en annans. Och det låter icke förneka sig, att derigenom bäst de kraf kunna tillgodoses, som ligga i ordinationens väsen, samt att derigenom också alt tal om ett närmare bestämmande af tiden förfaller, emedan söndagen både genom sin naturliga och historiska bestämdhet för kyrkan eger ett afgjordt företräde framför andre dagar, såsom Herrens uppståndelses- och andeutgjutelses eller kyrkans egen skapelse-dag.

Visserligen kan i ett afseende den ene dagen lika väl sägas lämpa sig för ordination som den andre, efter som Herren lofvat att vara när sin församling alle dagar intill verldens ände. Och visserligen må det medgifvas, att denne kultakt såväl som gudstjenstlifvets innehåll i allmänhet förmår genomströmma och fylla lika väl det ena som det andra tidens ögonblick. Men derför kan och får dock kyrkan ingalunda förbise den stora betydelse, hon från början fäst vid sina heliga tider. Lika mycken skada ett sådant förbiseende skulle vålla hennes uppbyggelse i allmänhet, lika mycken välsignelse kan hon hemta deraf, att hon äfven vid anordnandet af ordinationen tager tillbörlig hänsyn till lämplig tid och stund. Detta visserligen icke så att förstå, som skulle vi påyrka att lutherska kyrkan så fäste sig vid dessa tider och dagar, att hon derför uppsköte och försummade en ordination, som af andra högre orsaker var behöflig och önskvärd, utan blott så, att hon, när dessa dertill föranleda, icke låter godtycket eller utanför saken liggande grunder bestämma valet af dag och tid, utan i stället den af kyrkans lifsinnehåll förut bestämda heliga tiden.

Om man derför af hvarjehanda giltige grunder frångår den ännu i vårt ritual gifna bestämmelsen, att ordinationen bör ske på en sön- eller högtidsdag, så vidt icke laga hinder äro, och förlägger den till en hvardag, torde det sålunda vara skäl att dertill utvälja icke hvilken veckodag som helst utan, för så vidt icke andra hinder derför träda i vägen, blott den, som den ena eller andra kyrkliga tiden derför anvisar såsom den lämpligaste. Så exempelvis i adventstiden: julafton eller dagen före förste söndagen i advent, i påsk- och pingst-tiden: tredjedag påsk och pingst, pingstafton eller skärtorsdag, då ordinationen lämpligen kunde förenas med den nattvardsgång, som på den dagen alltid borde ega rum, och i den festlöse delen af kyrkoåret: midsommarafton, Pe-

tri-Pauli- eller Laurentiidagen och, der inga andra märkelsedagar funnos, "dies stationum".

Men i hvilketdera fallet som helst, vare sig hon eger rum på sön- eller hvardag, borde den kungörelse med bön, som nu uppläses på predikstolen ordinationsdagen, förflyttas till eller åtminstone också ega rum näst föregående söndag. Och hvad som framför alt behöfver ändras, det är att det der gifves till känna och lägges församlingen på hjertat att, om än förbönen för ordinanderne vid ordinationen utgör ett mycket väsentligt moment, så är det dock icke hvarken det enda eller förnämsta, hvarför församlingen bör taga del i ordinationen. Detta är fast hellre församlingens egen icke blott subjektiva, genom bönen förmedlade, utan lika mycket objektiva uppbyggelse af Guds eget ord. För detta ändamåls uppnående borde åtminstone i denna kungörelse sägas till, såsom vid konfirmationen, att församlingen såsom sådan, således icke blott anhörige till ordinanderne utan församlingens ledamöter, hade att taga del i ordinationen och "äfven för egen del af denna kristeliga förrättning hemta den uppbyggelse, som åsyftas och deraf hemtas bör". Endast om det på detta eller något annat, lämpligare och mera kraftigt verkande, sätt blifver klargjordt för församlingens medvetande, att hon i ordinationen lika väl som i hvarje annan gudstjensthandling skall uppbygga sig på sin alra heligaste tro, kunna vi vänta och ha grundad anledning hoppas att församlingen mera allmänt skall komma dit, och det icke blott af skådelystnad eller nyfikenhet, såsom nu oftast är fallet, utan med hjerta och sinnen öppna för den nåd, som der gifves äfven åt henne. Och endast om detta blifver fallet, kan ordinationens nåd frambringa all den välsignelse och utveckla alla de rika frukter i församlingslifvet till en allsidig och kraftig uppbyggelse, som Herren med sitt embetes instiftande åsyftat. Och detta högsta mål för all kyrkans verksamhet bör hon väl framför alt genom anordnandet af sin ordination söka befrämja.

Med hänsyn till rummet, der ordinationen skall utföras.

Att detta mål äfven på sitt sätt kan främjas genom beskaffenheten och belägenheten af det *rum*, der ordinationen anordnas, det är något, som också lika allmänt erkännes och icke gerna kan bestridas, sedan uppmärksamheten blifvit fäst derpå [1]). Att kyrkan och der koret framför altaret är för ordinationen lika väl som för nattvarden den mest lämplige platsen och den ende, som dertill bör användas, för så vidt icke, såsom vid enskild nattvardsgång,

[1]) Jfr Eklund, o. a. a. sid. 93—106.

sjukdom och lokala omständigheter lägga oöfverstigliga hinder i vägen, det har från begynnelsen varit lika allmänt erkändt som brukligt. Blott deri hafva meningarna såväl som bruken varit olika, att dertill valts antingen den kyrka, der den ordinerade skulle tjenstgöra, eller ock stifts- eller domkyrkan, der den kyrkliga myndigheten, ordinator och assistenter, varit stationerade. Och det är visserligen en fråga, som är vida mer magtpåliggande och svårlöst än mången föreställer sig. Det kan för bådadera bruken anföras mycket giltiga skäl, och det sådana, att ofta den obestridlige fördel, som i ett afseende med den ene platsen är förenad, tyckes uppvägas af en fullt lika stor olägenhet i ett annat. Äfven om det af flera skäl är lämpligast att förlägga ordinationen till domkyrkan, såsom central- och hufvudplatsen för stifts- eller landskyrkan, och låta den efterföljas af installationen i lokalkyrkan, kan det icke bestridas, att man i allmänhet bör kunna påräkna större deltagande från församlingens sida på det ställe, der ordinanden skall tjenstgöra, än i domkyrkoförsamlingen. Och detta så mycket mer, som der ordinationen, genom att så ofta återkomma, lätteligen blifver något så vanligt, att man dervid icke fäster tillbörligt afseende. Detta skäl är för Kliefoth så afgörande, att han, fastän såsom få framhållande ordinationens allmänkyrkliga och enstående betydelse, som borde betinga dess utförande i domkyrkan, likväl förlägger den till lokalförsamlingens kyrka [1]).

Såsom vi hafva sett, har det redan från början i vår svenska kyrka varit brukligt, liksom det i vårt nuvarande ordinationsformulär ännu är föreskrifvet, att ordinationen skall ske i domkyrkan, så vidt icke laga hinder möta. Och derutinnan vilja vi följaktligen icke heller yrka på någon förändring. Men väl pekar den Kliefothska anmärkningen på ett så allmänt och obestridligt sakförhållande, att vi icke utan vidare kunna tillbakavisa den såsom oberättigad. Fast hellre måste vi på annan väg söka tillgodose det kraf, han här framhåller såsom oundgängligt och afgörande för ordinationens väsensenliga och välsignelserika utförande, nämligen församlingens lifligare deltagande. Och med användande af de resurser, öfver hvilka vår tid förfogar äfven i lokalt och kommunikativt afseende, våga vi påstå att det i de flesta fall icke skulle vara omöjligt, att åvägabringa ett sådant äfven från lokalförsamlingarnas sida. Ett sätt bland många taga vi oss friheten föreslå, att nämligen i alla sådana församlingars kyrkor, der de nyordinerade skola tjenstgöra, en liknande kungörelse

[1]) Kliefoth, o. a. a. sid. 458.

och uppmaning med bön, som på ordinationsorten, söndagen förut lades samtlige församlingens medlemmar på hjertat. Församlingen kunde och borde då i sin helhet åtminstone med sina böner understödja och i andanom vara närvarande vid den handling, som för hennes egen uppbyggelse under den närmaste framtiden måste blifva af så öfvermåttan stor betydelse. Och på de alra flesta ställen skulle visst icke några oöfverstigliga hinder finnas för att medlemmar af församlingen, exempelvis någre af dess kyrkoråd eller derför särskildt utsedda ombud, äfven personligen infunno sig vid ordinationen i stiftsstaden och med sitt deltagande deruti betraktades såsom fullgörande ett af församlingens mera magtpåliggande förtroendeuppdrag.

Visserligen förutsätter ett sådant deltagande en närmare sammanslutning och större solidaritet än som nu kan påräknas mellan församling och pastor, isynnerhet som denne senare, såsom embetsbiträde eller endast tillfällig vice pastor, ofta blott en kortare tid kommer att tjenstgöra inom den församling, han först missiveras till, och sålunda icke kommer i den allsidiga beröring med församlingen eller får för hennes uppbyggelse den betydelse, han annars kunde och borde ega. Men å andra sidan är detta en olägenhet, som icke blifver mindre utan snarare alt större med det nuvarande förhållandet. Och kunde den föreslagna anordningen blott bringas till någon första begynnande verkställighet, så skulle snart icke blott denna olägenhet sjelf derigenom i betydlig grad förminskas utan äfven andra dermed sammanhängande och för vår tid väl mer än andra så utmärkande och ödesdigra, åtminstone i någon mån, förminskas i stället för att tillväxa.

Hvad vi här åsyfta är isynnerhet den söndring, isolering och subjektivism, för att icke säga ren egenkärlek, som icke blott enskilda personer emellan omintetgör alt, hvad kristlig kärlek heter, utan äfven inom och emellan våra församlingar hotar att upplösa alt verkligt församlingssinne och all den känsla af samhörighet, som bör utmärka lemmarne i en och samme kropp. Blefve det nu vanligt, att vid våra ordinationer infunne sig representanter icke blott af en eller annan församling utan af alla sådana, inom hvilka någon af de nyordinerade skulle tjenstgöra, så skulle först och främst dessa församlingar känna sig solidariskt förbundna på helt annat sätt än nu är förhållandet med samtlige då ordinerade, efter som ju hvilken af dem, som sedan komme att tjenstgöra inom någon af dessa församlingar, kunde betraktas såsom en just åt den församlingen ordinerad embetsbärare. Redan derigenom skulle den omflyttning, som mellan desse

prester och församlingar kunde blifva nödvändig, icke vålla på långt när den skada eller stagnation i det egentliga uppbyggelsearbetet, som nu ofta blifver följden. Och sedan skulle så småningom alla församlingar inom samma stift träda i samma förhållande till samtlige embetsbärare, i mån som de kommit att taga del i alla eller alt flera ordinationer.

Och hvad som är det vigtigaste af alt, sjelfva ordinationen blefve, då den i stiftsstaden eller domkyrkan egde rum och af representanter från flera församlingar bevistades, icke blott ett synligt uttryck för utan ock det kraftigaste medel till befrämjande af den samhörighet, som bör finnas mellan alla kristna församlingar men framför alt mellan dem, hvilka af historiska eller lokala anledningar äro ämnade att bilda liksom en enda mindre och derför närmare sammanväxt lem inom den stora komplexen eller större lemmen af Kristi kropp, som kallas lands- eller konfessionskyrka. Ordinationen blefve då icke blott en församlingens kultakt, i hvilken lokalförsamlingen såsom sådan toge del, utan en kommunionakt i ordets skönaste och mest omfattande betydelse. Den kunde då så småningom förena och sammansluta alla stiftets församlingar till en enda församling, den der på ett i ögonen fallande sätt i hela kyrkans namn kunde och borde handla. Och om ordinationen så förenades med nattvardskommunionen eller hade denna till sin afslutning — ett kraf, som vi förut sett ligga i sjelfva ordinationens väsen såsom en kultakt — så skulle denna kommunion eller gemenskap blifva så mycket kraftigare och allsidigare, som samtlige desse representanter från skilda församlingar, äfven i temporalt och lokalt afseende, tillsammans åto af samma bröd och drucko af samme kalk. Derigenom skulle då beredas så kraftiga betingelser och säkra garantier, som någonsin kunna åstadkommas, för att också dessa församlingar lärde känna sig "som en kropp och en ande, såsom de ock blifvit kallade i ett deras kallelses hopp". Men kunde detta härliga mål vinnas eller blott i någon, om än ringa, grad befrämjas genom föreslagna anordning — och möjligheten derutaf lär väl ingen kunna eller vilja förneka — då är det för visso väl värdt att arbeta för. Då böra vi icke låta oss afskräckas eller hållas tillbaka, ifall vi icke genast kunna få denna förändring vidtagen eller skåda ögonskenliga frukter af dess genomförande.

Med hänsyn till sjelfva ordinationens ritus.

Hvad nu sjelfva *sättet* för aktens utförande eller ordinationens ritus vidkommer, så betingar äfven här och framför alt här uppfattningen af ordinationen såsom en församlingens kultakt åtskilliga förändringar, ifall annars denna uppfattning skall komma till ett konseqvent genomförande. Ty äfven då det

tacksamt erkännes, att vårt ordinationsritual förtjenar kallas mönstergildt, får det dock icke fördöljas, liksom det icke heller kan bestridas, att församlingens deltagande icke kommit till sin fulla rätt eller funnit ett nog motsvarigt uttryck samt att icke heller öfveralt mellan aktens särskilda moment det organiska sammanhang och procedere eger rum, som betingas af aktens eget väsen.

Inlednings-aktens gestaltning.

Så må det gerna medgifvas att den psalm, som inleder akten, gifver församlingen tillfälle att taga del i handlingen och låta henne förnimma något deraf, att det är och skall vara en hennes gudstjenst. Denne psalm kan visserligen, från en sida sedd, sägas vara af sakrificiel natur, så till vida som han framgått ur församlingens hjerta och uppstämmes af församlingen sjelf i samtlige hennes medlemmar. Men för så vidt den annars är rätt vald, bör han vara af sakramental karakter och på ett orienterande sätt framhålla den nåd, Herren bevisat sin församling derigenom, att han åt henne instiftat ett Andens embete, och fortfarande bevisar henne derigenom, att han dertill vill kalla nye bärare, så snart behof deraf förefinnes. Detta sakramentala moment fordrar nu å församlingens sida ett sakrificielt svar. Ett sådant finnes också verkligen, som fullt motsvarar denna bestämmelse i den kollektbön, der hon på grund af Kristi befallning, att bedja om arbetare i säden, anropar honom om att sända sådane rättsinnige lärare, att hans församling af deras arbete må varda uppbygd ("Allsmägtige, evige Gud"). Men denna bön förekommer i vårt nuvarande formulär först efter ordinationstalet. Genom denna anordning har hon förlorat sin karakter af inledande kollektbön och kan minst af alt sägas vara, hvad hon borde vara, ett mot psalmens sacramentum svarande sacrificium. Såsom vi i den historiska utredningen sett, fick hon denne plats, när ordinationstalet infördes i st. f. den ursprungliga uppmaningen till bön. Hon rycktes derigenom ut ur sitt organiska sammanhang på ett sätt, som gör förändring nödvändig.

Enklast kan detta ske derigenom, att hon, såsom ock Ullman föreslår, flyttas tillbaka till sin plats i inledningen, så att ordinationstalet följer först efter denna bön. Detta är det minsta, som kan och måste göras, ifall ett rigtigt sammanhang eller organiskt procedere skall finnas emellan dessa inledande och såväl för hela handlingen, som för en rigtig uppfattning af densamma, så betydelsefulla moment. Men vid aktgifvande dels på denna inlednings gestaltning i vårt äldsta lutherska ordinationsformulär af 1571 och andra dermed beslägtade, dels på de kraf, som visat sig framgå ur ordinationens eget väsen såsom en församlingens kultakt, nödgas vi föreslå en annan anordning, hvilken lika

mycket af historiska som principiela skäl eger ett afgjordt företräde. Och det är den, att denna bön nu får bibehålla den plats, hon har i vårt ritual och genom en så pass gammal häfd förvärfvat sig en viss rättighet till. Men hon bör då icke längre gälla för inledande kollektbön, hvartill hon redan genom sin längd icke mycket lämpar sig, icke heller för ett mot inledningspsalmens sacramentum svarande sacrificium, utan i stället för ett församlingens andra sakrificiela svar på det i ordinationstalet gifna, andra sakramentala momentet.

I vårt äldsta ritual funnos, såsom vi sett, två särskilda kollektböner i inledningen, dels litaniekollekten, då litanian responsoriskt medelst sång utfördes af "två små djeknar" eller också i dess ställe, då icke litanian utan "Veni sancte" sjöngs, "den kollekt, som dertill hörer", dels i båda fallen den genuint svenska bönen för lärare. I den kollekt, som hör till Veni sancte, hafva vi redan igenkänt Luthers egen både på latin och tyska så ofta förekommande kollektbön. Och det är en bön, som både till följd af sitt innehåll och sin korta form bättre än någon annan lämpar sig till inledande kollekt. Att den gamla anordningen med två omedelbart på hvarandra följande kollektböner ur liturgisk synpunkt icke låter sig försvara eller förorda, det behöfver blott påpekas. Men sedan nu den längre svenska bönen blifvit förflyttad efter ordinationstalet och, såsom vi snart skola se, icke blott kan betraktas såsom det dertill hörande sakrificiela svaret utan dertill tyckes vara alldeles särskildt lämpad, tveka vi icke att på det kraftigaste förorda återupptagandet af denna kortare, lika mycket urlutherska som ursvenska, härliga bön till inledningskollekt. Detta så mycket mer, som hon i sjelfva verket bättre än någon annan befintlig eller upptänklig gifver ett lika kort som träffande och kraftigt uttryck åt den tanke, som först tränger sig på församlingen, och den känsla, som bör genomströmma hennes hjerta, då hon församlats till en ordination. På svenska lyder hon sålunda: Herre Gud, käre Fader, Du, som har undervisat och upplyst dine trognes hjertan med den helige Andes upplysning, gif oss att i samme Ande hafva rätt förstånd och alltid fröjda oss af hans tröst och kraft, genom din Son, vår Herre, Jesus Kristus. Amen.

Innehållet i denne kollekt visar att han är författad med anledning af "Veni sancte" och derför visserligen i första hand lämpar sig till ett församlingens sakrificiela svar på det löftets sakramentala innehåll, som ligger till grund för och uttryckes genom denne sång, som i vår nuvarande psalmbok förekommer under n:r 132. Nu har, som bekant, denne psalm blifvit förflyttad till

ordinationsaktens höjdpunkt, sedan den en lång tid varit derifrån helt utesluten. Att nu återflytta honom till introitus för att derigenom få full motsvarighet mellan dess sakramentala och sakrificiela moment, vilja vi visserligen icke påyrka. Detta så mycket mindre, som han dels på sin nuvarande plats bättre än något annat ger uttryck åt, hvad der just behöfves, dels en annan sakramental psalm, exempelvis 316 såväl som ock 315 (Dav. 24) lika väl, om icke bättre, lämpar sig till introitus och såsom sådan förmår framkalla just denna bön, såsom det motsvarande sacrificium. Men då nu denne introitus beror på fritt val, såsom den bör göra för att lemna utrymme åt individuela och obestämbara förhållanden, och då denne psalm såsom sådan kanske icke alltid kan sägas vara af nog sakramental natur och bestämdhet för att framkalla just detta sacrificium, så behöfves här onekligen ett förmedlande och närmare bestämmande moment. Ett mycket lämpligt sådant finnes, såsom vi sett, i Coburger-k:o. och utgöres der af ett responsorium.

Ifall nu t. ex. ordinator (såsom der, efter Veni sancte, som äfven den responsoriskt fördelats mellan församling och liturg) efter psalmens slut läste eller helst sjöng: Skapa i mig Gud ett rent hjerta! Halleluja, och församlingen eller kören derpå svarade: och gif i mig en ny viss Ande! Halleluja! så hade vi här just hvad som erfordras. Först och främst ett konstant bibelord, visserligen hemtadt ur G. T., men lika mycket för hela N. T:s nådeshushållning och all församlingens uppbyggelse grundläggande, som för det med ordinationen afsedda ändamålet särskildt användbart. Såsom sådant, kan det till följd af den löftets rika, oförmedlade innebörd, som ligger deri, sägas utgöra ett renare sacramentum eller åtminstone en fullare koncentration af sakramentalt innehåll än introitus-psalmen. Men å andra sidan kan det, då församlingen der beder "gif i mig en ny viss Ande", betraktas såsom en förberedande begynnelse till, eller om man så vill, en koncentration af det sacrificium, som sedermera i kollekten framträder. Och det sätt, på hvilket denna begynnelse sker, är af den alra största betydelse. Det visar tydligare än något annat att det i den följande kollekten är i församlingens namn, ordinator beder om den helige Ande, och icke blott med afseende på ordinanderne. Den närvarande församlingen behöfver lika väl som Kristi trogne i gångna tider den helige Andes upplysande och nyskapande kraft i alla lifvets förhållanden. Den förutan skulle hon icke våga företaga sig någonting, alra minst en ordination. Och derför beder hon derom i sin första bön. I liturgiskt afseende är det nämligen mest

korrekt och med ordinationens väsen såsom en församlingens kultakt öfverensstämmande att i denne förste kollekt ingen åtskilnad göres mellan församling och ordinander eller någon särskild hänsyftning på desse ens förekommer.

Bland de tre kollekter, som i v. Boeckh's agenda föreslås till alternativt val, kunna vi derför jemte den förste, som just är den af oss föreslagne lutherske, blott godkänna den siste, emedan der jemte hänsyftning på ordinanden hufvudsakligen framhålles församlingens behof. Och ifall icke mer än en kollekt förekommer, kan detta väl försvaras. Men då vi nu förordat den i vårt ritual befintliga längre bönens bibehållande efter ordinationstalet, måste vi helt förkasta den af Boeckh föreslagne andre kollekten, som blott öfver ordinanden nedkallar Andens mångahanda gåfvor till hans embetes skötande men icke als omnämner församlingens behof. En sådan kollekt anteciperar ju i sjelfva verket den egentliga ordinationsbönen, så att denna blott blifver ett tavtologiskt upprepande och utvidgande deraf. Dessutom afbrytes derigenom aktens organiska sammanhang, då ännu icke någon åtskilnad eller förmedling egt rum mellan ordinandens och öfrige församlingsmedlemmars behof. Detta är något, som först genom ordinationstalet eller deremot svarande formulerade förmaning begynner ega rum och sedan fullbordas, då ordinanden kallas fram och i lektionsafdelningen blifver aktens närmaste objekt [1]). Huru nu än denne kollekt gestaltas, så borde dock alltid församlingen genom att sjunga sitt amen lägga i dagen att hon varit med om bönen eller rättare genom liturgen-ordinatorn sjelf inför Herren framburit sitt hjertas behof af denna den helige Andes upplysning.

Derpå skall nu i ordinationstalet Herrens sakramentala svar till församlingen frambäras. Men häraf blifver då ock följden att det ordinationstal icke mycket motsvarar sin uppgift, som blott vänder sig till ordinanden utan att taga hänsyn till församlingen såsom sådan. Fast hellre måste det i första hand eller åtminstone i ett af sina väsentliga moment vända sig till församlin-

---

[1]) Jfr von Boeckh, Evangelisch-lutherische Agende, Nürnberg 1870, II, sid. 219. I ett afseende kan denna agenda med rätta förtjena det vitsord, hon af Kurtz (Lehrbuch der Kirchengeschichte, II, sid. 287) erhåller, att vara den fullmogne frukten af nyare tiders liturgiska studier, så till vida som hon i allmänhet och särskildt här vid ordinationen uppsamlat en mängd materialier af lutherska kyrkans rikaste kultkällåder. Då det likväl fordras mycken urskilning och genom ytterligare studier skärpt sinne för att derur uttaga det äkta lutherska, som dessutom på hvarje särskild punkt motsvarar kultaktens egen organiska gestaltning, vore det skäligt att en utgallring företoges, innan hon definitivt infördes i Baiern och på de många ställen, der hon är antagen till fakultativt bruk.

gen. Det skall ju enligt de flesta k:o.s föreskrift handla icke blott om predikoembetets pligter och löften, som embetsbärarne kunna på sig tillämpa, utan ock om dess instiftelse, värdighet och välsignelse för församlingen, "de dignitate ministerii". Det skall följaktligen framhålla predikoembetet såsom just det organ och medel, Herren ständigt vill använda för att meddela sin Andes upplysning åt den närvarande församlingen, samt hvad församlingen har rätt att vänta af detta embete och pligt att göra, för att inom och utom sitt område möjliggöra dess välsignelserika verksamhet. Dock får ordinationstalet lika litet stanna blott vid församlingen, som vid ordinanden. Det måste ock i sista hand utreda den säregna uppgift, som är embetsbäraren förelagd och nu skall läggas på ordinanden såsom hans ifrån alla andra särskilda lifsuppgift. Men är ordinationstalet så beskaffadt och dessutom grundadt på ett särskildt Guds ord såsom ingångsspråk, som det bör vara, så utgör det ock ett sakramentalt moment, som finner sitt fullt motsvarande sakrificiela svar å hela församlingens sida i den bön, som derpå följer.

På gudomlig befallning beder hon der om trogne arbetare i säden och rättsinnige lärare till Kristi församlings uppbyggelse. Men ännu anhåller hon icke om Andens gåfva åt de i fråga varande ordinanderne särskildt, efter som de ännu icke blifvit från församlingen uttagne. Det sker först i den egentliga ordinationsbönen. Här beder hon blott i allmänhet att Anden måtte varda gifven åt alle hennes medlemmar, lika mycket åhörare som lärare, för de senare, att de med all frimodighet måtte tala ordet och för de förre, att de måtte uppbyggas genom tillväxt i trons kunskap och kärlekens frukter.

Först då församlingen så blifvit uppbygd och med sitt amen gifvit uttryck åt sin förvissning om bönhörelse äfven i detta afseende, är den första, om man så vill, förberedande afdelningen afslutad, der församlingen såsom sådan varit det närmaste objektet. Först derigenom, att hon rätt tagit del i denna gudstjenstafdelning och tillgodogjort sig den nåd, som här gifvits, har hon blifvit satt i stånd till att, såsom sig bör, taga del i och bidraga till det ändamåls uppnående, som med den öfrige delen af denne kultakt afses, för hvilken ordinanderne närmast skola blifva föremål. Detta finner, såsom vi redan sett, sitt mycket expressiva uttryck deri, att ordinandernes namn uppropas och den tjenst nämnes, till hvilken de kallas, samt att sedan alt i akten förekommande rigtas åt och koncentreras på dem.

Öfvergången till och gestaltningen af lektionsafdelningen.

Ifall denne förste del blifvit så organiserad och utförd, som nu påyrkats, behöfves icke någon längre förmedlande öfvergång till lektionsafdelningen. Den

i vårt nuvarande formulär förekommande, som leder sitt ursprung från 1571, är i sådant fall alldeles tillräcklig och motsvarar fullkomligt sitt ändamål, att fästa först och främst ordinandernes men sedan ock församlingens uppmärksamhet på hvad som följer. Icke heller kunna vi finna någon förändring behöflig i den anordning, som från början egt rum i vårt svenska ritual i motsats till de flesta andra, att assistenterne uppläsa de här följande bibelorden. Kliefoths skarpa anmärkning mot den preussiska agendans upptagande af detta bruk, att "om det öfverhufvud är en form, så är det blott formen för en broderlig förmaning men icke en form, som lämpar sig för att lägga Guds ord om embetet och dermed embetet sjelft på en person", kunna vi nämligen icke anse för träffande eller öfverbevisande. Ifall det, såsom i reformerta kyrkan, varit lekmän, som assisterat, så kunde den inneburit något berättigadt. Men när det nu är prester, som assistera, och ordinator såsom innehafvare icke mindre af prest- än kyrkostyrelse-embetet åt ordinanden öfverlemnar sjelfva embetet, måste det tvärtom sägas vara en den alra lämpligaste form. Först derigenom komma assistenterne till sin rätt, så att de på något sätt skilja sig från den öfriga församlingen, som äfven den på sitt sätt skall assistera. Först derigenom får deras handpåläggning någon fast och fullt berättigad basis att hvila på, då efter hvad vi förut sett, församlingens förbön allena icke förmår gifva en sådan. Dessutom blifver ju härigenom tydligt uttryckt, hvad som annars genom vår biskopsordination till en del är undanskymdt, att det icke är endast eller närmast såsom innehafvare af kyrkostyrelseembetet utan i egenskap af prest, som biskopen förrättar ordinationen. Ordinationen är en kultakt, hvilken af kultembetet skall förrättas. Just derför icke blott kunna utan böra äfven andre bärare af detta kultembete på ett sjelfständigt sätt taga del i handlingen, så snart det annars kan ske. Men det är först i lektionerna och sedan i handpåläggningen, som detta kan och derför äfven bör ega rum.

Hvad sedan valet och antalet af de i denna afdelning förekommande bibeltexter beträffar, så må det tacksamt erkännas, att de i allmänhet både till innehåll och form äro lämplige allesamman och väl låta sig försvaras, liksom att der intet väsentligt moment saknas. Isynnerhet gäller detta om Matth. 28: 18—20, Joh. 20: 21—23 och 1 Petri 5: 2—4, hvilka visserligen icke kunna eller böra undvaras. Blott med afseende på det sistnämnda skulle vi i likhet med Luther och flera agendor, bland dem den Boeckhska, hellre vilja förflytta det till en annan plats och använda det såsom afslutning på det hela.

Men om flere bland de andre måste det sägas, att de lika väl eller lämpligare kunnat ersättas af andre, som dertill haft bättre både historisk och principiel rätt. Så borde t. ex. de ställen, som i Luthers såväl som i vårt första svensk-lutherska ritual voro de enda: Apg. 20: 28—31, 1 Tim. 3: 1—7 och Tit. 1: 7—9 icke saknas i ett lutherskt ordinationsformulär, isynnerhet som de mycket lätt kunde insättas i st. f. 2 Tim. 2: 15—16 och 22—25. Så kunde ock Jer. 15: 19 gerna träda tillbaka för Hes. 3: 17—19, som för sitt gripande allvar vore en god ersättning och både af Zezschwitz och Ullman förordas. Men framför alt borde Matth. 10: 32—33, 5: 13—16 och Joh. 21: 15—17, af hvilka Zezschwitz utdömer det sista ur formela och det närmast föregående ur principiela grunder, utbytas mot exempelvis Matth. 16: 18—19 eller 18: 18—21, Efes. 4: 11—13 och Jes. 11: 2 (i önskeform såsom uttryck af den gamla "datio spiritus septiformis"). Ordningen dem emellan kunde då lämpligast gestaltas så: Matth. 28: 18—20, Joh. 20: 21—23, Matth. 16: 18—19, Jes. 11: 2, Efes. 4: 11—13, 2 Cor. 5: 17—20, Hes. 3: 17—19, 1 Tim. 3: 1—7, 1 Tim. 4: 7—14, 16, Tit. 1: 7—9 och Apg. 20: 28—31. I hvilken ordning nu än dessa bibelställen förekomma, så utgöra de, såsom Herrens ord, ett sakramentalt moment, som i sig innesluter först och främst den gudomliga nåd och välsignelse, alla de löften och uppmuntringar, som Herren i sitt ord om embetets instiftelse och uppgift förenat med detta samma embete, men sedan ock de många olika kraf och deremot svarande förpligtelser, som dermed äro förbundna. Det är ett sacramentum, som, i det orden föreläsas, också gifves och med hela sitt innehåll i handpåläggningen skall läggas på ordinanden.

Gestaltningen af förpligtelseafdelningen.

Det fordrar derför ock af denne ett motsvarande sacrificium. Detta gifves af honom först och främst i trosbekännelsen men sedan ock i den särskilda förpligtelsen, som derpå följer. Då den förmedlande öfvergång, som i vårt svenska ritual här förekommer, tydligare än den ursprunglige, i Luthers form och 1571 års formulär befintlige, lägger i dagen icke blott att den följande trosbekännelsen är ett sådant sacrificium utan ock att församlingen väntar just detta af ordinanden, bibehålla vi denna oförändrad. Likaså den efter trosbekännelsen följande afslutningen af ordinator ("Herren Gud gifve eder nåd etc."). Af grunder, som i föregående afdelning anförts (sid. 146), föreslå vi deremot, med Zezschwitz och Ullman, att den nicenska trosbekännelsen åter upptages i stället för den apostoliska.

Hvad sedan den andre delen af detta ordinandens sacrificium, förpligtelsen, beträffar, så är det en bland de svåraste frågor, vi här hafva att besvara, huru den lämpligast skall gestaltas. Såsom vi redan i den historiska redogörelsen sett, äro nu så många förändringar af kyrkomötet vidtagna och föreslagna, att vi icke längre kunna förorda bibehållandet af "status qvo". Ty om man borttager slutorden: "så sant mig Gud hjelpe till lif och själ", såsom 1883 års kyrkomöte i skrifvelse till K. Maj:t anhållit om, så har man från presteden tagit bort det, strängt taget, enda, som skiljer eden från det högtidliga, inför Gud afgifna löftet. Och om man utesluter dessa, för den rätta uppfattningen af eden så betydelsefulla ord, utan att sätta något annat i stället, så har man icke blott stympat eden och afbrutit dess kraftigaste udd, utan ock upphäft den förut varande skilnaden mellan de föregående förpligtelsefrågorna, som med ordinandens ja göras till löften, och de löften, som af honom sjelf uttalas.

Den nuvarande presteden har ju i vårt ordinationsformulär utvecklats ur den femte frågan om lydnad och hörsamhet mot "ordentlig öfverhet". Sedan denna fråga ryckts ut ifrån de andra och med sig förenat samt dervid förändrat det löfte eller, om man så vill, den edliga försäkran, som förut lika mycket hörde till alla de andra frågorna och som af en hvar ibland ordinanderne skulle uttalas, så betraktades dessa föregående frågor och svar mera såsom förberedelser till den egentliga förpligtelsen, som icke blott af hvarje ordinand uttalades utan hvars slutord skulle lifligen bekräftas med handen på bibeln. En följd deraf var att denne ed i sig upptog äfven det, som i de föregående frågorna redan förekommit, på det att ordinanden skulle bekräfta äfven detta. Tager man nu bort denna edliga bekräftelse och sålunda i sjelfva verket gör eden till en blott försäkran eller löfte, så återstår det både ur rent formel och liturgisk synpunkt oformliga och, minst sagdt, otillfredsställande, att vi först hafva fyra frågor eller löften och sedan ett löfte, som i sig upptager och åter upprepar dessa samma löften, blott med någon utvidgning i konfessionelt afseende.

Häraf torde tydligt nog framgå den redan i föregående afdelning påpekade nödvändigheten, att på något sätt söka återförena och sammansmälta dessa löften till en enda förpligtelse eller försäkran, som af en hvar ibland ordinanderne kunde på ett eller annat sätt särskildt bekräftas, så att dess förbindande kraft icke försvagades, såsom af det föreslagna måste blifva fallet, utan i stället förstärktes. Lämpligast torde detta låta sig göra genom att, så mycket som möjligt, återgå till vårt äldsta svensk-lutherska ordinationsformulär af 1571 och bibe-

hålla samma antal frågor som der. Visserligen äro i de flesta nyare formulär, exempelvis det Boeckhska, dessa frågor sammanförda till en enda komplicerad fråga. Och visserligen måste det medgifvas, att alt väsentligt väl kan sammanföras på sätt, som der skett. Men en sådan anordning medför en dubbel olägenhet. Dels förlorar akten i högtidlighet, dels kan omöjligt samma uppmärksamhet eller vigt fästas vid de många olika moment, hvilka ingå i en så komplicerad och innehållsrik fråga, som då dessa vidt skilda moment läggas i sär till lika många frågor.

Här gäller det nu först att utröna huruvida ordinanden är villig att åtaga sig embetet såsom sådant. Detta är ett så vigtigt och för alla de öfriga grundläggande moment, att det icke kan sägas komma till sin fulla rätt, ifall det blott förekommer inflickadt i en relativ sats eller blott utgör ett första led, som koordineras med de följande. Men på samme gång måste denna fråga, såsom inledande alla de andra, på något sätt lägga i dagen icke blott embetets beskaffenhet utan ock vigten och betydelsen af alla de svar, som på dessa frågor afgifvas, så att det för ordinanden såväl som för alle dem, som i akten deltaga, blifver rätt tydligt och kraftigt inträngande, att här förpligtelsen börjar. Dessa kraf torde bäst blifva tillgodosedda, om denna fråga erhåller följande lydelse: Inför Gud och denna kristliga församling (eller vid Gud och hans heliga evangelium) frågar jag eder nu om I förklaren eder villige att i den heliga Treenighetens namn åtaga eder det dyra predikoembetet, som Jesus Kristus, eder Frälsare, instiftat? Då ordinanderne på denna fråga svara sitt ja, blifver det ett inför Gud och hans församling eller vid Gud sjelf och hans heliga evangelium afgifvet heligt löfte, som icke blott genom sin lydelse påminner om utan ock fullt ersätter den edliga försäkran, som i begynnelsen af vår nuvarande prested förekommer. Och först efter detta åtagande kan det blifva tal om ett närmare bestämmande af detta embete och dess förvaltande. På ett begynnande och sammanfattande sätt kommer detta till tals i den andra frågan med denna, sitt ursprung närmare kommande, lydelse: Viljen I vinnlägga eder derom, att detta embete må i alla stycken rätt och värdigt, Gud till ära, själar till salighet och hans församling till godo af eder varda förvaltadt? Dermed att ordinanderne svara ja till denna fråga, är i sjelfva verket alt lofvadt, hvartill en kyrklig embetsbärare såsom en Guds och Kristi särskilde tjenare i hans församling kan och behöfver förbindas.

Det fordras nu blott en närmare utveckling af dessa pligter, särskildt sådana de framträda i förhållande till den i fråga varande konfessions- och landskyrkan. Men det är inga nya pligter, som dermed läggas på ordinanden, utan blott en specialisering af de förut åtagna. Detta bör derför tydligt framträda i formuleringen af de följande frågorna. Detta blifver förhållandet, ifall de komma att lyda exempelvis så: Viljen I altså städse förblifva vid den rena evangeliska läran, sådan hon, grundad i Guds heliga ord, det gamla och nya testamentets skrifter, blifvit genom den oförändrade Augsburgska bekännelsen samt Upsala mötes beslut antagen och förklarad, samt fly all falsk och kättersk lärdom, så att I hvarken uppenbarligen förkunnen och utspriden eller hemligen främjen deremot stridande läror, utan Jesus Kristus enligt Guds ord rätt prediken och de heliga sakramenten efter hans instiftelse utdelen? Viljen I desslikes vid utöfningen af edert embete efterlefva och handhafva kyrkans lag och gällande stadgar, så att I visen edre förmän skyldig lydnad och troget efterkommen, hvad eder varder ålagdt, samt bevisen edre åhörare trogen och beredvillig tjenst, bären kristlig omvårdnad om de värnlöse, fattige och sjuke och af den nåd, Gud förlänar, efter yttersta förmåga, hugsvalen och upprätten bedröfvade och bekymrade hjertan? Viljen I slutligen i all eder umgängelse så ställa edert lefverne, att det varder de trogne en eftersyn och ingen förargar? I dessa sista frågor hafva vi upptagit alt, hvad i vår nuvarande prested förekommer och som i en kyrklig embetsed bör förekomma. Skulle dessa frågor, isynnerhet den tredje och fjerde, förefalla något långa och tunga, såsom de gerna erkännas vara, kunde de lätteligen förenklas och förkortas, utan att något väsentligt derifrån uteslöts eller derigenom förändrades. Men här hafva vi velat bibehålla det alt och på nu angifna sätt kombinera det, för att förslagsvis lägga i dagen både huru det kan rymmas och bör ordnas inom de särskilda ordinationsfrågorna.

Men vare sig nu denna anordning, såsom vi hoppas, vinner erkännande eller en annan lämpligare kunde bringas till stånd mellan de olika frågorna, alltid borde, såsom en högtidlig bekräftelse af de förut afgifna enkla svaren på de speciela frågorna, följa en summarisk försäkran af hvar och en ibland ordinanderne särskildt. Denna borde dock icke antaga formen af önskan och bön, såsom Rudin i sin motion till 1883 års kyrkomöte föreslagit [1]). Detta är nå-

---

[1]) Jfr Allmänna kyrkomötets protokoll år 1883, Motionen n:o 12, sid. 7.

got, som först sedermera finner sitt fulla uttryck i ordinationsbönen och redan i ordinators afslutningsord: ”Gud alsmägtig styrke och hjelpe eder att alt detta hålla”, som vi önska bibehållna, på ett begynnande sätt kommer fram. Här är det deremot fråga om, icke hvad Gud vill och måste gifva för att förhjelpa ordinanderne till att hålla löftena, utan hvad ordinanderne vilja göra för att komma dertill. Visserligen böra och kunna de icke afgifva så dyra löften och magtpåliggande förbindelser utan i bedjande sinnesstämning, med ett genom tron öppet hjerta för Guds nåd och kraft samt med ett fast förlitande på hans hjelp. Det är således icke nog med att de vädja till sin egen redlighet och samvetsgrannhet, såsom förhållandet skulle blifva vid vår nuvarande prested, ifall slutorden: så sant mig Gud hjelpe till lif och själ! borttoges, då slutet finge följande lydelse: ”Detta alt vill och skall jag redligen och samvetsgrant efterkomma”! Nej nog behöfves här, om någonsin, både ett vädjande till och ett förlitande på Guds nåd och hjelp. Men detta skall ega rum med en trosförvissning lika fast, som hade den nåd, här behöfves, redan gifvits, såsom ju ock i sjelfva verket är förhållandet i och genom lektionerna, för så vidt annars dessa med tron omfattats. Det är just här fråga om ordinandernes fulla sacrificium, som framkallats af och derför äfven till formen skall svara mot det sacramentum, som i lektionerna innehållits. Och derför skall det af ordinanderne frambäras med en bestämd förklaring att, så framt det kommer an på deras vilja, så kunna och vilja de ingenting annat eller hellre än bestämdt lofva och orubbligt förpligta sig att hålla alt, hvad i de föregående frågorna fordrats. En lämpligare form, som bättre tillfredsställer dessa kraf, torde knappast kunna finnas eller hopsättas än den, som i vårt äldsta ritual af 1571 förekommer. Och derför stanna vi vid att föreslå dess återupptagande. Den lyder så: ”Alt detta vill jag med Guds nåd och hjelp gerna göra”. Ifall dessa ord icke blott, såsom der ”efter boken lästes öfverljudt” af hvar och en för sig utan, såsom sedermera blifvit brukligt, uttalades af en hvar med handen å bibeln, så torde alla kraf vara tillgodosedda, hvilka i vår tid kunna ställas på en prested eller förpligtelse, som skall ingå såsom ett sakrificielt moment i en kultakt, sådan som ordinationen.

Platsen för och gestaltningen af embetsuppdragets öfverlemnande

Sedan ordinanderne så förpligtat sig, äro de, så vidt annars denna bekännelse framgått ur ett uppriktigt hjertas lefvande tro, färdige att mottaga såväl embetsuppdraget som den gåfvoutrustning, de hafva af nöden, för embetets rätta skötande. Det återstår nu blott att ordinator och församling äfven göra hvad

de, hvar och en för sig, kunna och böra. Den förre har att genom uttrycklig förklaring öfverlemna embetsuppdraget och tillsammans med assistenter under bön och handpåläggning åt de särskilde ordinanderne förmedla eller på dem applicera både detta och den nämnda utrustningen. Församlingen skall icke blott genom sin förbön frambära och liksom offra ordinanderne åt Herren, att han må antaga dem till sine tjenare i predikoembetet, utan ock öfver dem nedkalla den helige Andes gåfva och all Guds välsignelse. Det är en ingalunda lätt sak att afgöra, i hvilken ordning dessa olika moment böra följa på hvarandra. Accentuerar man det förstnämnda momentet i församlingens bön och sedan i allmänhet lägger hufvudvigten på sjelfva bönakten såsom sådan, så talar onekligen mycket för att, såsom Ullman med Zezschwitz föreslår, låta kultförsamlingens bön i den förträffliga form, vi derför hafva i vårt ritual, gå före det egentliga öfverlemnandet af embetsuppdraget. Och det låter mycket väl säga sig, att på denna församlingens troshandling kan sedan handpåläggningsakten stödja sig, i och med hvilken sjelfva insättandet i embetet samt utrustningen för det samma försiggår.

Dock förmå vi icke tillegna oss denna uppfattning, såsom den mest sakenliga, utan måste i stället förorda bibehållandet af vårt nuvarande rituals anordning så till vida, att embetsuppdragets öfverlemnande såsom ordinationens midt- och höjd-punkt föregår den egentlige bönakten. Och detta först och främst af det rent historiska skäl, att, såsom vi ofvan sett, alla erkändt bästa lutherska ordinationsformulär hafva denna ordning. Blott i sådana, der den genuint lutherske anden försvagats eller ordinationen förenats med installation, går bönakten före embetets öfverlemnande, och detta i de sista tydligen derför, att den egentliga ordinationsformeln skulle kunna förenas med installationsformeln till en enda. Men sedan äfven och framför alt af det principiela skäl, att endast derigenom ett sakenligt procedere af akten i sin helhet kan bevaras.

Söka vi efter en djupare grund till den traditionela anordningen, så upptäcka vi snart att det är den gamle, specifikt lutherske grundsatsen, som nu allmänt erkännes ifrån början hafva legat till grund för och gifvit sig mången gång ett liksom instinktivt uttryck i den lutherska kultens alla skapelser, att nämligen hvarje kultakt består i en sådan enhet eller kombination af sacramentum och sacrificium, der hvarje sacrificium eller särskildt sakrificielt moment framkallas och betingas af ett föregående sakramentalt. Och sedan denne grundsats blifvit erkänd, är det väl värdt att låta honom komma till heders

och blifva det bestämmande icke blott öfver hvarje kultakt i det hela utan ock i anordningen af dess enskilda moment. Efter ordinandens sacrificium i trosbekännelse och förpligtelse behöfves här just nu ett sakramentalt moment. Och dertill lämpar sig säsom intet annat sjelfva embetsuppdraget. Då detta af ordinator uttalas och derigenom embetet sjelft i den treenige Gudens namn öfverantvardas åt ordinanden, upptages han af denne samme Guden sjelf till hans tjenare i prediko- och nådemedelsembetet. Och det är en handling, hvilken visserligen lika mycket som församlingens trosbön stöder sig vid och kan åberopa sig på Herrens egna, vid akten förut föreslästa, vitnesbörd och löften i afseende på embetet. Ja, hon är just en konseqvens och trogen åtlydnad af dem, lika väl som församlingens bönakt.

Men icke göres derigenom församlingens förbön eller den dermed förenade handpåläggningen öfverflödig. Tvärtom är det just derigenom, som den egentliga gäfvoutrustningen skall förmedlas, liksom också denna efter embetsuppdragets öfverlemnande visar sig så mycket mer nödvändig och närmare bestämd. Hvad församlingens frambärande och offrande af ordinanden beträffar, så kan det väl sägas få sitt uttryck icke blott i bönen utan i handlingen i sin helhet, som ju just derför anordnats. För öfrigt kan det äfven sägas framträda i sjelfva ordinationsformeln, sådan den lyder och från början lydt i vårt svenska ritual. Då ordinator der öfverantvardar embetet åt ordinanden "enligt den fullmagt, som honom på Guds vägnar af hans församling uti detta ärendet betrodd är", så handlar han icke blott i sitt eget och sin Herres namn utan äfven i församlingens. Och församlingen kan tydligen icke vara med om att åt ordinanden öfverlemna sitt och sin Herres embete utan att förut hafva offrat eller i och med det samma offra honom åt Herrens tjenst. Af desse såväl som af flere andre grunder, som här icke behöfva anföras, föreslå vi derför bibehållandet af denne, inom vår svenska kyrka traditionele, ordinationsformel i oförändrad lydelse, äfven om ur andra formulär en fullare och i åtskilliga afseenden mer tillfredsställande formel kunde hemtas. Blott den förändring tillåta vi oss, med hänvisning till sid. 100, föreslå, att dessa ord, i öfverensstämmelse med ibland andra den preussiska "unerade" agendans ritual, böra beledsagas af korsets heliga tecken. Derigenom skulle på ett i ögonen fallande sätt ådagaläggas att denna handling utfördes icke blott å Guds församlings vägnar utan framför alt å den treenige Gudens egne och att det embete, som åt ordinanden öfverlemnades, var ett embete, hvilket såsom intet annat hade att predika Kristus, den korsfäste,

och i allmänhet arbeta för församlingens alt fastare uppbyggande på den i och genom Kristi kors lagde grundvalen. Hela församlingen finge derigenom en ytterligare uppmaning att besinna, huru detta embetes bärare, i all synnerhet i invigningens betydelsefulla stund, behöfde ställas under det skyddande hägn och den välsignelserika inflytelse, som endast ifrån Kristi kors utströmmar.

Bön-aktens anordning.

Icke heller anse vi någon förändring önsklig i de närmast följande partierna, ordinationspsalmen under investitur, Fader vår under handpåläggning och ordinationsbönen. De utgöra tillsammans det sacrificium, som betingas af embetsuppdragets sacramentum med deraf följande invigning och gåfvoutrustning. Detta sacramentum är så rikt och omfattande, att det icke längre är nog med att ordinanden personligen i trosbekännelse, förpligtelse och bön frambär sitt sacrificium utan hela församlingen tillsamman med ordinator och assistenter måste deri understödja honom och deråt gifva uttryck både i ord och handling, både med Herrens ord i bönen Fader vår och med sina egna i ordinationsbönen.

Ordningen mellan dessa tvä böner anse vi af både historiska och principiela skäl, som ytterligare längre ned skola visas, böra förblifva den samma, som af ålder varit brukligt, att Fader vår, såsom Herrens egen bön, den der i sig innesluter hela den koncentrerade fullheten af Herrens gåfvor, kommer först och ordinationsbönen följer efter, såsom den närmare explikationen deraf med hänsyn till den egentliga ordinationsnåden och det med ordinationen afsedda ändamålet i sin helhet. Såsom vi redan påpekat, gifver denna bön, sådan hon blifvit af Luther sjelf författad och nu något utvidgad förekommer i vårt ritual såväl som de flesta lutherska, ett så fulltonigt och i alla afseenden tillfredsställande uttryck åt församlingens såväl som ordinandens och ordinators alla känslor och behof vid detta tillfälle, att dertill knappast någon bättre form eller mer motsvarigt uttryck låter sig finna eller åstadkomma. Hon utgår ifrån Herrens eget löfte och uppmaning, såväl som församlingens och ordinandens eget djupa behof af bönhörelse. Hon nedbeder särskildt öfver ordinanden, såsom invigd till det heliga predikoembetet, Herrens helige Ande icke blott för det närvarande ögonblicket eller ordinationsakten i dess helhet utan för all hans framtida embetsverksamhet och hela enskilda lif. Men hon stannar icke härvid. Eller rättare, för så vidt och i samma mån, som denna bön varder hörd men också endast derigenom, kan Kristi evangelium i hans församling bära all den salighetens och det eviga lifvets frukt, som hon sjelf med denna

handling åsyftat. Och derför beder hon också derom. Det är icke nog med att församlingen i denna bön åter sammansluter sig med ordinanden och gör hans behof till sina egna utan hon rigtar sin blick ut öfver denna tidens gränser och hennes deraf beroende timliga, samt såsom sådant mer eller mindre ofullkomliga, uppbyggelse-arbete upp till det eviga lifvets fullmogna frukter, sådana de stå Guds folk tillbaka i den fulländade gudstjenstfirningens himmelska sabbatsro.

Men vi nämnde att det icke blott var i ord eller, om man så vill, hjertats inre handling, såsom väl denna bön förtjenar kallas, som församlingen här frambär sitt sacrificium, utan äfven i yttre handling och påtagliga åtbörder eller, hvad man kallat, mera högtidliga, till gudstjensten sjelf såsom sådan hörande, ceremonier, hvilkas betydelse icke får inskränkas till att vara en blott symbolisk. Hit hör knäböjandet vid bönen, såsom uttryck af hjertats ödmjukhet och djupa behof, iklädandet af den fulla embetsdrägten, såsom uttryck för ordinandens fulla utrustning med den helige Ande, som derunder genom ordinationssången icke blott af ordinand och kör utan af hela församlingen nedkallas, och framför alt handpåläggningen. Beträffande dessa moment, anse vi icke några större utan blott mindre förändringar behöfva påyrkas. Ty hvad investitursången angår, så är det visserligen i vårt nuvarande ritual föreskrifvet, att blott kören, sakta beledsagad af orgeln, skall uppstämma den samme. Och det vore i sanning mycket önskvärdt att denna anvisning till det rent musikaliska utförandet, hvar helst det annars kunde låta sig göra, allmännare än nu är fallet finge mana till efterföljd. Men derigenom skulle tydligtvis icke församlingens deltagande förhindras utan blott finna ett så mycket skönare och kraftigare uttryck, så att derigenom aktens högtidlighet höjdes. Så behöfver ock blott påpekas det önskvärda i, att församlingen lika väl vid ordinationsbönen, som vid kollekten och numera i den allmänna högmessogudstjensten vid alla böner, som vid altaret läsas, genom sitt högtidliga amen ådagalade att det är i hennes namn, bönen framburits, hvarför hon ock bör på något hörbart sätt taga del i den samma. Likaledes följer det så godt som af sig sjelft, att församlingen borde lika väl under ordinationsbönen, som under kollekten och andra böner, om icke knäböja, ifall utrymme och lokalitetens beskaffenhet för öfrigt lägga hinder i vägen, så åtminstone böja ned hufvudet, såsom ett traditionelt och väl behöfligt uttryck af den hjertats undergifvenhet, som hos hvarje rätt bedjare måste finnas. Och blott såsom ett förbiseende eller en inkon-

seqvens kunna vi betrakta det förhållandet, att i vårt nuvarande ritual är föreskrifvet, att ordinator, under det han beder kollektbönen med de öfrige skall knäböja, medan det vid ordinationsbönen blott säges att han skall vända sig till altaret och "läsa bönen". Nog borde väl ordinationsbönen bedjas i knäböjande ställning lika väl, som kollekten, eller snarare af vida djupare och nödvändigare grund. Det är något, som omöjligt kan bestridas, så snart man blott besinnar den utomordentligt stora betydelse, som kyrkan och särskildt den lutherska från början tillerkänt denna bön. Med bönen Fader vår är det något helt annat, då hon af ålder, så godt som utan nämnvärda undantag, beledsagats af handpåläggning för hvarje ordinand särskildt.

Handpåläggningens utförande och fördelning.

Hvad nu till sist anordnandet af denna handpåläggning beträffar, så kan man icke gerna undgå att med Ullman erkänna, det denna icke kommer till sin fulla rätt i vårt nuvarande ritual, då hon blott eger rum under Fader vår. Det måste medgifvas, att derigenom den egentliga ordinations- och församlingsbönen kommer att gestalta sig nära nog såsom ett slags bihang, hvilket följer efter den egentlige ordinationsakten och derför icke kan påräkna den uppmärksamhet och det deltagande, som den så väl förtjenar. Att nu låta handpåläggningen på samma sätt som under Fader vår fortsättas äfven under denna bön, såsom Ullman föreslår och det i många ritual är föreskrifvet, skulle ju väl kunna låta sig göra, när det blott är en eller två, som skola ordineras. Men när det, såsom hos oss, isynnerhet i de större stiften, ofta är fallet, att icke mindre än 8—10 personer eller derutöfver samtidigt ordineras, skulle denne bön-akt icke blott oproportionerligt förlängas utan ock genom det ideliga upprepandet blifva så tröttande och öfverlastad, att vi icke våga förorda en sådan anordning. Men i anslutning till, hvad vi i flera formulär sett vara fallet, exempelvis Weimar-k:o. af år 1664 och Kursachsiska af 1580 (sid. 81), der assistenternes handpåläggning tyckes intaga en sjelfständig ställning efter ordinators, i det desse dervid hvar och en för sig säga: "sis maneasque consecratus Deo", taga vi oss friheten föreslå ett sätt, som skulle skänka akten den erforderliga sjelfständigheten, utan att medföra den nämnda olägenheten. Det skulle kunna ske sålunda, att ordinator efter Fader vår visserligen ginge upp till altaret och, efter en uppmaning till församling och assistenter att ytterligare bedja, knäböjande föreläste ordinationsbönen, under det att assistenterne fortsatte bönen med handpåläggning, ifall det blott är en, som ordineras. Är det deremot flere, kunde assistenterne lägga hvar sin högra hand på en ordinand eller,

ifall desses antal så kräfde, använda båda händerna. Assistenternes antal borde då bestämmas efter ordinandernes, så att, om det t. ex. funnes tre, fyra, sex eller åtta ordinander, skulle det vara respektive tre, två eller fyra, tre eller sex, fyra eller åtta assistenter. Skulle man mot denna anordning vilja göra den invändningen, att det icke öfverensstämmer med ordinationens väsen, att handpåläggningen förrättas af assistenterne på ett så sjelfständigt sätt, att ordinator icke deri deltager, så är det en anmärkning, som lika mycket gäller assistenternes uppläsande af bibelorden i lektionsafdelningen, såsom vi sett att visserligen Kliefoth ur angifna skäl förkastar äfven detta. Anmärkningen kunde lika väl här som der hafva något berättigande, ifall assistenterne icke sjelfve voro prester eller bärare af kultembetet. Men när de detta äro och när man, såsom hos oss, låter dem i egenskap af assistenter utföra hela lektionsafdelningen, är det så långt ifrån att denna anordning skulle strida emot ordinationens väsen, att den fast hellre står i den fullaste öfverensstämmelse dermed, ja kräfves deraf såsom en gifven konseqvens. Ty så snart man blott besinnar hvad som är handpåläggningens betydelse i ordinationen, inser man snart att just en anordning sådan, som den föreslagna, skulle bättre än något annat symbolisera den obestridliga sanningen, att den välsignelse, som förut i F. v. liksom på ett koncentreradt sätt nedbedts och lagts på ordinanderne, nu skall specialiseras och särskildt appliceras på en hvar ibland dem. Att detta skedde blott genom assistenternes handpåläggning hade således sin fulla motsvarighet derutinnan, att de enskilda bibelorden äfven af dem uttalats, under det att ordinator meddelade sammanfattningen af dem alla i det egentliga embetsuppdraget och lade denna på en hvar i lika koncentrerad form genom sin och assistenternes gemensamma handpåläggning under Herrens egen bön. Ett fullare och under alla förhållanden hela handlingen mera motsvarande uttryck torde således icke kunna gifvas åt ordinationsbönen, än om hon så utföres under ordinators, ordinanders och församlingens knäfall samt assistenternes handpåläggning.

Afslutnings-aktens gestaltning med nattvardsgång.

Dermed äro alla yttre, objektiva förutsättningar gifna för att ordinationsakten skall kunna anses fullbordad och särskildt ett fullt motsvarande sacrificium frambäras till det genom embetsuppdraget gifna sacramentum. Och för så vidt äfven de inre, subjektiva förutsättningarna äro hos ordinanden till finnandes, har man, så vidt vi kunna inse, ingen rätt att tvifla på att det med handpåläggningen såväl som med ordinationen i sin helhet afsedda ändamålet varder uppfyldt och ordinanden följaktligen derigenom erhåller den invigning

och utrustning, han för sitt embetes skötande behöfver. Sedan alle förenat sig om ett samfäldt, förtröstansfullt amen, kan således den egentlige ordinationsakten dermed anses fullbordad. Det återstår då blott sjelfva afslutningen. Såsom sådan skulle vi först och främst vilja föreslå jemte välsignelse och lofsång den af Luther använda petrinska förmaningen, hvilken nu förekommer som den sista bland lektionerna, i omedelbar tillämpning på ordinati: Så gån nu och vården Guds hjord, som är när eder, och hafven akt på honom, icke af tvång utan sjelfmant, icke för slem vinnings skull utan beredvilligt, icke heller såsom herrar öfver församlingarna utan såsom föredömen för hjorden. Och sedan, då Öfverherden varder uppenbar, skolen I undfå härlighetens ovanskliga krona.

Detta dock blott i sådana fall, då af en eller annan anledning någon nattvardsgång icke kunde anordnas. Men i regel borde, af förut angifna skäl (sid. 139—40) och i anslutning till den äldsta lutherska kyrkans allmänna bruk, nattvardsgång följa omedelbart efter den petrinska förmaningen. Denne nattvardsgång skulle naturligtvis anordnas efter samma ritual, som då den eger rum i förening med högmessan, således begynna med öflig salutation och prefation, fortskrida till konsekration och distribution samt afslutas med nattvardskollekt, lofsång, välsignelse och slutpsalm. I nattvardsgången borde först och främst alle de nyordinerade taga del men sedan ock så många församlingsmedlemmar, som det önska, både från lokalförsamlingen och de andra representerade församlingarna samt, om möjligt, alle assistenterne, med undantag af en, som, ifall ingen annan prest vore närvarande, finge biträda ordinator vid distributionen. För samtlige desse kommunikanter borde tydligtvis förut, helst aftonen före ordinationsdagen, anordnas särskildt skriftermål, der ordinator skriftade och der han, när så önskades, äfven i enskild skrift kunde förhandla med kommunikanterne och i all synnerhet med ordinanderne. Detta tillfälle kunde för dem blifva ytterst välsignelserikt, ifall det rätt användes till den sista allvarliga och djupare sjelfpröfning, som de ovilkorligen måste företaga och väl äfven ofta kunde behöfva hjelp till, då de ämna sig till att taga ett för icke blott hela deras lif utan för Kristi församling så betydelsefullt steg. I denna för ordinationen särskildt förberedande skriftermålsgudstjenst borde då ock ingå såsom afslutning den bön före ordination, som i vårt nuvarande ritual förekommer och som här oförändrad kunde bibehållas. Vid kungörandet af ordinationen i den allmänna högmessogudstjensten borde hon deremot utvidgas på sätt, ofvan föreslagits.

Det ordinationsritual, vi på grund af föregående framställning vilja förorda, skulle sålunda framträda i följande gestalt:

Om invigning till Predikoembetet.

Denna bör, efter föregången kungörelse och bön på predikstolen i domkyrkan och alla de församlingars kyrkor, till hvilka prester skola invigas, helst ske på sön- och högtidsdag eller derför särskildt lämplig veckodag och ega rum i domkyrkan, så framt icke laga hinder äro.

Till begynnelse sjunges en psalm, hvarunder ordinandi, klädde i mess-skjortor, assistenter och biskop eller ordinator framträda till altaret och ordna sig på öfligt sätt. Messhakar läggas förut på altarringen efter den ordning, i hvilken ordinandi stå.

Sedan psalmen slutat, sjunger eller läser biskopen recitativt, vänd till altaret:

Skapa i mig, Gud, ett rent hjerta! Halleluja!

Härpå svarar församlingen, ledd af kören:

Och gif i mig en ny, viss Ande! Halleluja!

Biskopen fortsätter på samma sätt.

Herre Gud, käre Fader, Du, som har undervisat Dine trognes hjertan med Din helige Andes upplysning, gif oss att i samme Ande hafva rätt förstånd och alltid fröjda oss af hans tröst och kraft, genom din Son, vår Herre, Jesus Kristus.

Församlingen instämmer: Amen!

Biskopen håller derpå sitt ordinationstal, som han inleder sålunda:

I Guds, Fadrens, Sonens och den helige Andens namn. Amen!

Efter dess slut säger han:

Låtom oss bedja!

Härefter vänder han sig till altaret och beder, under det de öfrige med honom knäböja:

Alsmägtige, evige Gud, vår Herres Jesu Kristi Fader, som sjelf hafver befalt oss att vi skola bedja om arbetare i Din säd! Vi bedja Dig att Du af Din outgrundliga barmhertighet värdes sända oss rättsinnige lärare . . . beständig i din kunskap; genom Jesus Kristus, vår Herre!

Församlingen: Amen!

Biskopen vänder sig till församlingen. Notarien uppläser deras namn, som skola ordineras, jemte tjensten, till hvilken de kallas. Biskopen fortfar derefter:

Emedan I ären kallade till det heliga predikoembetet och på det I med oss och vi med eder må rätt besinna helgden af detta kall, så låtom oss nu höra Guds ords löfte och förmaning!

Assistenterne läsa följande språk:

Matth. 28: 18—20. Jesus sade: Mig är gifven all magt i himmelen och på jorden. Gån fördenskull ut och gören alla folk till lärjungar, döpande dem till Fadrens och Sonens och den helige Andens namn, lärande dem att hålla

alt det, jag har befalt eder. Och se, jag är med eder alle dagar intill verldens ände.

Joh. 20: 21—23. Jesus sade till sine lärjungar: Frid vare eder; såsom Fadren hafver sändt mig, så sänder ock jag eder. Och när han sagt detta, blåste han på dem och sade till dem: Tagen den helige Ande. Hvilka I förlåten synderna, dem äro de förlåtna och hvilka I behållen dem, dem äro de behållna.

Matth. 16: 18—19. Jag säger ock dig igen att du är Petrus och på denna klippa skall jag bygga min församling och dödsrikets portar skola icke varda henne öfvermägtige . . . löst i himmelen.

Jes. 11: 2. På dig skall hvila Herrens Ande, vishets och förstånds ande, råds och starkhets ande, Herrens kunskaps och fruktans ande.

Efes. 4: 11—13. Han har ock satt somlige till apostlar . . . till Kristi fullkomliga ålders mått.

2 Cor. 5: 17—20. Hvar nu någon är i Kristus ... försona eder med Gud.

Hes. 3: 17—19. Du menniskobarn, jag hafver satt dig till en väktare öfver Israels hus . . . din själ.

1 Tim. 3: 1—7. Det är ett fast ord: om någon begär ett biskopsembete . . . snara.

1 Tim. 4: 7—14, 16. Öfva dig sjelf till gudaktighet ... dem, som höra dig.
(Framför alt bör icke 14 v. såsom varande kardinalställe öfverhoppas.)

Tit. 1: 7—9. En biskop bör vara oförvitlig såsom Guds förvaltare . . . tillrättavisa de motsägande.

Apg. 20: 28—32. Så hafven nu akt på eder sjelfve och på hela hjorden . . . alle dem, som äro helgade.

Derefter fortfar biskopen.

Herren förläne eder nåd att troget bevara dessa ord i edra hjertan! Blifve de ett rättesnöre för eder vandel, en erinran om edert ansvar! Föröke de eder vaksamhet, uppelde de edert nit att nu och alltid helga eder till Öfverherdens tjenst!

Af eder väntar Jesu Kristi församling att I, öfvertygade om predikoembetets vigt, redan hos eder sjelfve öfvervägt de dyra pligter, hvilka detta embete ålägger eder. Af eder väntar Jesu Kristi församling att I med trogna böner i Jesu namn anropat Gud om nåd och kraft att det värdigt utöfva. Af eder väntar Jesu Kristi församling att I kämpen en god trons kamp, fatten

evinnerligt lif och bekännen en god bekännelse. Afläggen nu inför Gud och denna kristliga församling eder trosbekännelse!

Nicenska trosbekännelsen förestafvas af notarien.

Jag tror på en enda Gud, alsmägtig Fader, skapare ... synligt och osynligt.

Och på en enda Herre, Jesus Kristus, Guds enfödde Son . . . på hvilkens rike ingen ände skall vara.

Och på den helige Ande, Herren och lifgifvaren . . . och den tillkommande verldens lif. Amen.

Sedan trosbekännelsen är aflagd, säger biskopen:

Herren gifve eder nåd att blifva faste i denna tro intill änden och att deruti styrka dem, som äro edre bröder i tron.

Derefter framställer biskopen följande frågor:

Inför Gud och denna kristliga församling (eller vid Gud och hans heliga evangelium) frågar jag eder om I förklaren eder villige att i den heliga Treenighetens namn åtaga eder det dyra predikoembetet, som Jesus Kristus, eder Frälsare, instiftat?

Svar: Ja.

Viljen I vinnlägga eder derom, att detta embete må i alla stycken rätt och värdigt, Gud till ära, själar till salighet och hans församling till godo af eder varda förvaltadt?

Svar: Ja.

Viljen I altså städse förblifva vid den rena evangeliska läran, sådan hon, grundad i Guds heliga ord, det gamla och nya testamentets skrifter, blifvit genom den oförändrade Augsburgska bekännelsen samt Upsala mötes beslut antagen och förklarad, så att I hvarken uppenbarligen förkunnen och utspriden eller hemligen främjen deremot stridande läror, utan Jesus Kristus enligt Guds ord rätt prediken och de heliga sakramenten efter hans instiftelse utdelen?

Svar: Ja.

Viljen I desslikes vid utöfningen af edert embete efterlefva och handhafva kyrkans lag och gällande stadgar, så att I visen edre förmän skyldig lydnad och troget efterkommen, hvad eder varder ålagdt, samt bevisen edre åhörare trogen och beredvillig tjenst, bären kristlig omvårdnad om de värnlöse, fattige och sjuke och, af den nåd, Gud förlänar, efter yttersta förmåga hugsvalen och upprätten bedröfvade och bekymrade hjertan?

Svar: Ja.

Viljen I slutligen i all eder umgängelse så ställa edert lefverne, att det varder de trogne en eftersyn och ingen förargar?

Svar: Ja.

Derefter skall en hvar af ordinanderne för sig svara högt, med hand å den af ordinator framräckta bibeln:

Alt detta vill jag med Guds nåd och hjelp gerna göra!

Vidare säger biskopen:

I erkännen således edra förbindelser. I hafven förklarat edert allvarliga uppsåt att dem uppfylla. Gud alsmägtig styrke och hjelpe eder att hålla alt detta!

Och enligt den fullmagt, som uti detta ärendet, på Guds vägnar, af hans församling är mig betrodd, antvardar jag eder härmed prediko-embetet i Guds, Fadrens † och Sonens † och den helige Andens † namn. Amen.

De som invigas falla på knä och kören, beledsagad af orgeln, uppstämmer Ps. n:o 132:

O du Helge Ande, kom till oss in . . . endrägteliga. Halleluja! Halleluja!

Biskopen med assistenterne sätter under sången messhakarne på dem, som invigas, och beder efter sångens slut, under händers påläggning för hvar och en särskildt:

Fader vår . . . Amen.

Derefter stiger biskopen åter upp till altaret och säger:

Låtom oss ytterligare bedja!

Hvarpå han vänder sig till altaret och knäböjande, medan assistenterne fortsätta handpåläggningen på samtlige ordinanderne, beder följande bön:

Evige, barmhertige Gud, käre himmelske Fader, Du, som hafver sagt till oss genom Din älskelige Son, vår Herre, Jesus Kristus: Säden är mycken . . . det eviga lifvets frukt; genom Din Son, Jesus Kristus, vår Herre.

Församlingen: Amen! Amen! Amen!

Härpå vänder sig biskopen till de invigde och säger:

Så gån nu och vården Guds hjord, som är när eder, och hafven akt på honom, icke af tvång utan sjelfmant, icke för slem vinnings skull utan beredvilligt, icke heller såsom herrar öfver församlingarna utan såsom föredömen för hjorden. Och sedan, då Öfverherden varder uppenbar, skolen I undfå härlighetens ovanskliga krona.

Här följer nattvardsgång efter det annars förekommande ritualet med salutation, prefation, konsekration, distribution, bön, tack och lof, hvari först och främst ordinati och assistenter men sedan öfrige församlingsmedlemmar taga del. Ordinator assisteras vid distributionen af en bland assistenterne eller någon annan tillstädes varande prest.

När detta är slutadt, säger biskopen, i det han utsträcker sina händer:

Böjen edra hjertan till Gud och anammen välsignelsen!

Herren välsigne eder och bevare eder . . . Amen.

Akten afslutas med en lofsång, hvarefter församlingen åtskiljes, ordinati gå tillbaka i sakristian samt erhålla der af ordinator sina prestbref och af honom såväl som af assistenterne lämpliga välönskningar.

Ifall ordinationen finge ikläda sig en sådan liturgisk form, skulle helt visst lättare än nu är fallet dess egentliga syfte och betydelse träda i dagen såsom en församlingens kultakt i och för besättandet af hennes kultembete. Och i mån som det lyckats oss att i någon, om än så ringa, grad bidraga till en rigtigare uppfattning af ordinationens väsen och gifva anledning till genomförandet af en liturgisk gestaltning, som till äfventyrs bättre än den här föreslagna gifver uttryck åt ordinationens höga syfte, är också det mål vunnet, som författaren med denna afhandling åsyftat.

Innehåll:

FÖRELÄSNINGAR

OCH

ÖFNINGAR

VID

KUNGL. UNIVERSITETET I LUND

VÅR-TERMINEN

1889.

Kansler:

PEHR JAKOB von **EHRENHEIM,**

J. U. K., f. d. Stats-Råd, R. o. K. af K. M. O., St. Off. Fr. H. L.,
L. K. V. A.

Pro-Kansler:

WILHELM FLENSBURG,

Th. o. F. D., Biskop i Lunds Stift,
K. m. st. k. N. O.

REKTOR:

THEODOR WISÉN,

F. D., Professor i Nordiska Språk,
En af de Aderton i Svenska Akademien, R. N. O.

PRO-REKTOR:

AXEL MÖLLER,

F. D., Professor i Astronomi, K. N. O. 1 Kl., L. K. V. A.

Pensionerade Lärare.

JACOB GEORG AGARDH, *M. D., F. Jub. D., f. d. Professor i Botanik, K. N. O. 1:a Kl., L. K. V. A.*

CARL FREDRIK NAUMANN, *M. o. F. D., f. d. Professor i Anatomi, K. W. O. 1:a Kl., R. N. O.*

AXEL NYBLÆUS, *J. U. o. F. D., f. d. Professor i Praktisk Filosofi, K. N. O. 1:a Kl., L. K. V. A.*

MAGNUS FREDRIK BRAG, *F. D., f. d. Adjunkt i Österländska Språk.*

Theologiska Fakulteten.

Professorer.

CARL OLBERS, *Th. o. F. D., Professor i Kyrkohistoria och Symbolik, Förste Theologie Professor och Domprost, L. N. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 11 f. m. Sjette Seklets Kyrkohistoria och leder öfningarna på seminariet.

CARL WILHELM SKARSTEDT, *Th. o. F. D., Professor i Exegetisk Theologi f. d. Kontrakts-Prost, Kyrkoherde i St. Uppåkra, L. N. O., Prodecanus,* föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 10 f. m. Månd. och Tisd. Apostlagerningarna, Thorsd. och Fred. Romarebrefvet samt Profeterne Hosea och Micha.

CLAS WARHOLM, *Th. o. F. D., Professor i Dogmatik och Moraltheologi, Kyrkoherde i Kärrstorp och Glostorp, L. N. O., n. v. Decanus,* är för sjukdom tjenstledig.

SVEN LIBERT BRING, *Th. o. F. D., Professor i Praktisk Theologi, Kyrkoherde i Hellestad, Dalby och Bonderup, L. N. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 9 f. m. Månd. o. Tisd. Homiletik, Thorsd. o. Fred. Kasuistik, samt leder homiletiska och katechetiska öfningar.

Extraordinarie Professorer.

MARTIN GABRIEL ROSENIUS, *Th. o. F. D., e. o. Professor i Exegetisk Theologi, Kyrkoherde i Stångby och Wallkärra*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 8 f. m. Månd. o. Tisd. De mindre Profeterne, Thorsd. o. Fred. Hagiographa.

PER GUSTAF EKLUND, *F. D., Th. K., e. o. Professor i Moraltheologi och Symbolik, Kyrkoherde i Husie och W. Skreflinge*, förestår t. v. ord. professuren i Dogmatik och Moraltheologi, föreläser å lärosalen N:o 2 kl. 1 e. m. Dogmatik, samt leder liturgiska och katechetiska öfningar.

Docenter.

OTTO NATHANAËL THEOPHILUS AHNFELT, *Th. K., V. D. M., Docent i Systematisk Theologi*, förestår t. v. e. o. prof. i Moraltheologi och Symbolik, föreläser å lärosalen N:o 2 Månd., Tisd., Thorsd. o. Fred. kl. 12 midd. Moraltheologi.

FRANS AUGUST JOHANSSON, *Th. K., V. D. M., Docent i Exegetisk Theologi*, biträder vid de homiletiska öfningarna, samt genomgår enskildt å läros. N:o 4 kl. 1 en kurs i Hebreiska för theol. filosofisk examen.

OLOF HOLMSTRÖM, *Th. K., V. D. M., Docent i Kyrkohistoria*, föreläser enskildt Kyrkohistoria samt biträder vid de homiletiska öfningarna.

Juridiska Fakulteten.

Professorer.

GUSTAF BROOMÉ, *J. U. o. F. D., Professor i Stats- och Processrätt, R. N. O., R. D. D. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 10 f. m. Statsrätt samt enskildt Processrätt Onsd. o. Lörd. kl. 11 f. m. å läros. N:o 3.

Grefve GUSTAF KNUT HAMILTON, *J. U. D., Professor i Administrativrätt och Nationalekonomi, R. N. O., R. N. S:t O. O., n. v. Decanus*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 9 f. m. Nationalekonomi samt enskildt Månd., Thorsd. o. Lörd. kl. 3—5 e. m. Kyrkorätt.

PHILIBERT HUMBLA, *J. U. D., Professor i Civilrätt, R. N. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 11 f. m. Svensk Sakrätt och Familjerätt.

PER ASSARSSON, *J. U. o. F. D., Professor i Straffrätt och Juridisk Encyklopedi, R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 1 kl. 8 f. m. Svenska Straffrättens speciella del.

Extraordinarie Professor.

ALFRED OSSIAN WINROTH, *J. U. K., e. o. Professor i Romersk Rätt och Rättshistoria,* föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 1 e. m. historisk framställning af obligationsrätten, samt enskildt kl. 5 e. m. Månd., Tisd., Onsd., Thorsd. o. Fred. Civilrätt och Allmän rättslära, historiskt utveckladt.

Docenter.

JOHN ADOLF ASK, *J. U. K., Docent i Svensk Civilrätt,* föreläser enskildt Månd., Onsd. o. Lörd. kl. 12 midd. å läros. N:o 3 Svensk Privaträtt.

JOHAN HJELMÉRUS, *J. U. K., Docent i Administrativ Rätt*, föreläser offentligen Finansrätt Onsd. o. Lörd. kl. 10 f. m. samt enskildt samma ämne Månd., Onsd. o. Fred. kl. 6 e. m. å lärosalen N:o 3.

GUSTAF ANGELO BROOMÉ, *J. U. K., Docent i Processrätt*, meddelar enskild undervisning.

Medicinska Fakulteten.

Professorer.

CARL JACOB ASK, *M. o. F. D., Chir. M., Professor i Chirurgi och Obstetrik, Föreståndare för Chirurgiska och Obstetriska Kliniken, K. W. O. 1:a Kl., R. N. O., n. v. Decanus*, meddelar offentligen på lazarettet kl. 11 f. m.—1 e. m. klinisk undervisning i Chirurgi och Obstetrik samt genomgår en kurs i Gynekologi.

MAXIMILIAN VICTOR ODENIUS, *M. o. F. D., Professor i Theoretisk och Rättsmedicin, R. N. O., L. K. V. A.*, föredrager å pathologiska institutionen Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 10 f. m. Allmän Pathologi med tillhörande mikroskopiska öfningar.

JOHAN LANG, *M. o. F. D., Professor i Medicinsk och Fysiologisk Kemi, R. N. O., R. W. O., L. K. V. A.*, föreläser å med.-kemiska lärosalen kl. 2 e. m. Farmaceutisk Kemi samt leder öfningarna å det medicinskt kemiska laboratoriet.

HJALMAR OSSIAN LINDGREN, *M. D., Professor i Anatomi, R. N. O.*, föredrager å anatomiska anstalten kl. 9 f. m. Månd. o. Tisd. Anatomi

samt | Thorsd. o. Fred. Histologi i förening med praktiska öfningar samt leder arbetena på den anatomiska och histologiska institutionen.

MAGNUS GUSTAF BLIX, *M. D., Professor i Fysiologi och Embryologi*, föreläser å fysiol. inst. kl. 12 midd. Fysiologi samt genomgår Thorsd. och Fred. å fysiologiska laboratoriet en kurs i experimentel Fysiologi i förening med praktiska öfningar.

SEVED RIBBING, *M. D., Professor i Praktisk Medicin, Föreståndare för Medicinska Kliniken*, håller å lazarettet kl. 8—10 f. m. Kliniska föreläsningar, samt undervisar Månd. kl. $^1/_2$ 7—8 e. m. i Laryngoskopi.

Extraordinarie Professorer.

MICHAËL KOLMODIN LÖWEGREN, *M. D., e. o. Professor i Ofthalmiatrik, Lazarettsläkare, R. N. O.*, håller kliniska föreläsningar öfver Ögonsjukdomar å lazarettet Onsd. och Lörd. kl. 9—11 f. m. och anställer Fred. kl. 6 e. m. Ofthalmoskopiska öfningar.

HANS BENDZ, *M. D., e. o. Professor i Pathologisk Anatomi, Rättsmedicin och Hygien*, leder å lazarettet Månd. och Thorsd. kl. 12 midd. förekommande Pathologiska Obduktioner med demonstration kl. 1 e. m. samt å hospitalet vid inträffade fall kl. $^1/_2$ 1 e. m.; håller en gång i veckan öfning i rätts- och statsmedicin, leder öfningarna på bakteriologiska laboratoriet samt genomgår fr. 15 April—15 Maj en kurs i Pathologisk Bakteriologi.

CARL MAGNUS FÜRST, *M. D., e. o. Professor i Anatomi och Histologi samt Prosektor*, leder de dagliga dissektionsöfningarna å Anatomisalen samt föreläser Onsd. o. Lörd. å anat. aud. kl. 1 om sinnesorganens anatomi.

Docent.

AXEL OTTO LINDFORS, *M. D., Docent i Gynekologi och Obstetrik, förordnad att förestå e. o. professuren i Pædiatrik*, håller å lazarettet Onsd. o. Lörd. kl. 12—2 e. m. Pædiatrisk Poliklinik och föreläsningar.

SVANTE ÖDMAN, *M. L., Öfverläkare vid Lunds Hospital, R. N. O.*, leder den psychiatriska undervisningen vid nämnda Hospital.

Filosofiska Fakultetens Humanistiska Sektion.

Professorer.

GUSTAF LJUNGGREN, *F. D., Professor i Æsthetik, Literatur- och Konsthistoria, En af de Aderton i Svenska Akademien, K. N. O. 1:a Kl., K. D. D. O. 1:a Gr., L. K. V. A.*, föreläser å lärosalen N:o 4 kl. 12 midd. Æsthetik.

ALBERT THEODOR LYSANDER, *F. D., Professor i Romersk Vältalighet och Poesi, R. N. O.*, tolkar å lärosalen N:o 8 kl. 12 midd. de smärre dikter, som gå under Vergilii namn.

THEODOR WISÉN, *F. D., Professor i Nordiska Språk, En af de Aderton i Svenska Akademien, R. N. O., Univ:s n. v. Rektor,* tolkar å lärosalen N:o 4 Tisd. o. Fred. kl. 10 f. m. Carmina Norrœna.

JOHAN JACOB BORELIUS, *F. D., Professor i Theoretisk Filosofi, R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 9 kl. 9 f. m. Månd. o. Tisd. Psychologi, Thorsd. o. Fred. Kritisk framställning af Tankeriktningarna inom den nyaste filosofien, leder derjemte filosofiska öfningar Månd. kl. 6 e. m.

CHRISTIAN CAVALLIN, *F. D., Professor i Grekiska Språket och Literaturen, R. N. O., L. K. V. A., Decanus*, föreläser å läros. N:o 10 kl. 1 e. m. Theocritus.

VOLTER EDVARD LIDFORSS, *F. D., Professor i Nyeuropeisk Linguistik och Modern Literatur, R. N. O., K. Sp. O. Isab. Cat., R. Sp. K. C. III:s O.*, föreläser å lärosalen N:o 4 kl. 11 f. m. Månd. och Tisd. Fornhögtyska efter Braunes Lesebuch, samt Thorsd. o. Fred. Shakespeare's 'As you like it.'

ESAIAS HENRIK WILHELM TEGNÉR, *F. D., Professor i Österländska Språk, En af de Aderton i Svenska Akademien, R. N. O.*, föreläser kl. 8 f. m. å läros. N:o 5 Månd. o. Tisd. Syriska samt Thorsd. o. Fred. Jobs Bok.

PER JOHAN HERMAN LEANDER, *F. D., Professor i Praktisk Filosofi*, föreläser å läros. N:o 9 kl. 8 f. m. Gamla praktiska filosofiens historia samt leder Tisd. kl. 6 e. m. filosofiska öfningar.

MARTIN JOHAN JULIUS WEIBULL, *F. D., Professor i Historia, R. N. O.*, föreläser t. v. Geografi och Statskunskap å läros. N:o 1 kl. 1 e. m.

Extraordinarie Professorer.

ARON MARTIN ALEXANDERSON, *F. D., e. o. Professor i Klassiska Språk*, föreläser å lärosalen N:o 8 kl. 9 f. m. Månd., Tisd. och Thorsd. Aristofanes' "Grodorna" samt leder Fred. kl. 5 i Filol. Semin. öfningar i tolkning af Grekiska inskrifter.

KNUT FREDRIK SÖDERWALL, *F. D., e. o. Professor i Nordiska Språk*, föreläser å lärosalen N:o 10 kl. 8 f. m. Onsd. o. Lörd. Helsingelagen.

FREDRIK AMADEUS WULFF, *F. D., e. o. Professor i Nyeuropeisk Linguistik*, föreläser å läros. N:o 8 kl. 1 e. m. Tisd. Giacomo Leopardi, Onsd. Komparativ Romansk Ljudlära och Lörd. Medeltidens Franska Litteraturhistoria samt leder i Filol. Sem. Thorsd. kl. 1/2 5 e. m. öfningar i Allmän ljudlära.

Docenter.

CARL MAGNUS ZANDER, *F. D., Docent i Latinska språket, Lektor vid Lunds h. allm. Läroverk*, meddelar Thorsd. kl. 10 f. m. å lärosalen N:o 8 enskild undervisning i Latinsk Stilskrifning.

SAMUEL JOHAN CAVALLIN, *F. D., Docent i Grekiska Språket*, leder i Filol. Semin. Tisd. kl. 5 e. m. tolkningen af Catullus samt meddelar enskild undervisning.

EMIL PETERSON, *F. D., Docent i Tyska Språket och Literaturen*, föreläser Månd. o. Tisd. å lärosalen N:o 8 kl. 4 e. m. Luthers skrift "An den christlichen Adel deutscher Nation".

AXEL KOCK, *F. D., Docent i Nordiska Språk*, meddelar enskild undervisning.

SVEN SÖDERBERG, *F. D., Docent i Nordisk Språk- och Fornforskning*, meddelar enskild undervisning.

CARL JUSTUS FREDRIK AF PETERSENS, *F. D., Docent i Nordiska Språk, Andre Amanuens vid Universitets-Bibliotheket*, leder i Filol. Sem. Onsd. kl. 6 e. m. tolkningen af Valda sånger ur den poetiska Eddan.

PONTUS ERLAND FAHLBECK, *F. D., Docent i Allmän Historia*, tjenstledig.

SVEN LINDE, *F. D., Docent i Grekiska Språket*, meddelar enskild undervisning å lärosalen N:o 8 Onsd. kl. 12 i Latinsk stilskrifning och Lörd. kl. 12 i Grekisk stilskrifning.

JOHAN CARL WILHELM THYRÉN, *F. D., Docent i Historia*, uppehåller föreläsningsskyldigheten för e. o. professuren i Historia och Statskunskap,

föreläser offentligt å läros. N:o 1 kl. 2 e. m. Månd. o. Thorsd. Europas historia från 19:de århundradets början samt Tisd. o. Fred. Allmän Historia.

Friherre HANS HUGOLD v. SCHWERIN, *F. D., Docent i Geografi och Statskunskap, Kongo-Statens Konsul för Sverige, R. W. O., R. Belg. Leop. O., R. Port. S:t Jak. O., Off. Fr. Instr. Publ.*, meddelar enskild undervisning.

AUGUST HEIMER, *F. D., Docent i Grekisk Filologi*, meddelar undervisning i Latinsk stilskrifning Onsd. kl. 5 e. m. å aud. n:o 8.

PER JOHAN VISING, *F. D., Docent i Franska Språket, Lektor vid Lunds h. allm. Läroverk*, meddelar enskild undervisning.

JOHANNES PAULSON, *F. D., Docent i Klassisk Filologi*, genomgår enskildt alla dagar kl. 6 e. m. å läros. N:o 4 en kurs i Grekiska för theologisk-filosofisk examen.

NILS FLENSBURG, *F. D., Docent i Sanskrit*, genomgår offentligt en elementarkurs i Sanskritgrammatik Månd. o. Thorsd. kl. 4 e. m. å aud. n:o 5.

EVERT HENRIK GABRIEL WRANGEL, *F. L., Docent i Æsthetik och Litteraturhistoria*, meddelar enskild undervisning.

Filosofiska Fakultetens Mathematiskt Naturvetenskapliga Sektion.

Professorer.

CHRISTIAN WILHELM BLOMSTRAND, *F. D., Professor i Kemi och Mineralogi, K. N. O. 1:a Kl., R. D. D. O., L. K. V. A., n. v. Decanus*, föreläser å kem. läros. kl. 9 f. m. Månd. o. Tisd. Organisk samt Thorsd. o. Fred. Analytisk och Synthetisk Kemi.

AXEL MÖLLER, *F. D., Professor i Astronomi, K. N. O. 1 Kl., L. K. V. A., Univ:s n. v. Pro-Rektor*; f. n. tjenstledig; skall efter tjenstledighetens slut föreläsa å läros. N:o 7 kl. 8 f. m. Sferisk Astronomi.

CARL FABIAN EMANUEL BJÖRLING, *F. D., Professor i Mathematik. R. N. O., L. K. V. A.*, föreläser å lärosalen N:o 7 kl. 1 e. m. Rymdgeometri.

KARL ALBERT HOLMGREN, *F. D., Professor i Fysik, R. N. O.*, föreläser å fys. läros. kl. 12 midd. öfver Elektricitet och Magnetism samt leder Onsd. o. Lörd. de fysikaliska öfningarna kl. 9—2.

FREDRIK WILHELM CHRISTIAN ARESCHOUG, *F. D., Professor i Botanik, L. K. V. A.*, föreläser å lärosalen N:o 9 kl. 1 e. m. öfver de Fa-

nerogama Vexterna i tvenne kurser, den ena Månd. o. Thorsd., afsedd för mera vetenskapliga studier; den andra Tisd. o. Fred., närmast lämpad efter fordringarna till lägre examina; samt leder Tisd. o. Fred. kl. 9 f. m.—12 midd. de fytotomiska öfningarna å botaniska museet.

AUGUST WILHELM QVENNERSTEDT, *F. D., Professor i Zoologi, R. N. O.*, föreläser å zool. lärosalen kl. 12 midd. Månd. o. Thorsd. Evertebraterna, Tisd. o. Fred. Allmän Zoologi.

Extraordinarie Professorer.

OTTO MARTIN TORELL, *F. D., M. K., e. o. Professor i Zoologi och Geologi, Chef för Sveriges Geologiska undersökning, K. N. O. 1:a Kl., Stor-Off. It. Kr. O., K. D. D. O. 2 Gr., Off. Fr. H. L., Off. Fr. Instr. Publ., L. K. V. A.*, vistas i Stockholm.

ALBERT VICTOR BÄCKLUND, *F. D., e. o. Professor i Mechanik och Mathematisk Fysik, L. K. V. A.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 7 kl. 9 f. m. Theorien för de elektriska strömmarne.

BERNHARD LUNDGREN, *F. D., e. o. Professor i Geologi*, föreläser å zool. lärosalen kl. 8 f. m. Öfversigt af Skandinaviens geologi.

SVEN BERGGREN, *F. D., e. o. Professor i Botanik, L. K. V. A.*, föreläser å botaniska lärosalen Månd. o. Thorsd. kl. 11 f. m. öfver de lägre, sedan öfver de högre Kryptogamerna samt demonstrerar på tider, som särskildt tillkännagifvas, i botaniska trädgården blommande vexter.

Adjunkter.

VICTOR VON ZEIPEL, *F. D., Adjunkt i Mathematik, R. N. O.*, föreläser å läros. N:o 7 kl. 9 f. m. Onsd. och Lörd. Analytisk Geometri.

CARL GUSTAF THOMSON, *F. D., Adjunkt i Entomologi*, föreläser å entomologiska museet kl. 1 e. m. Onsd. Hymenoptera, Lörd. Coleoptera.

Laborator.

JOHAN PETER KLASON, *F. D., Laborator i Kemi*, leder Tisd., Onsd., Fred. och Lörd. kl. 8 f. m.—6 e. m. laborationerna i Allmän Kemi.

Docenter.

JULIUS MÖLLER, *F. D., Docent i Mathematik, Lektor vid Lunds h. allm. Läroverk,* meddelar enskild undervisning.

JOHANNES ROBERT RYDBERG, *F. D.*, *Docent i Fysik*, meddelar enskild undervisning.

BENGT JÖNSSON, *Ph. D.*, *Docent i Botanik*, *R. D. D. O.*, meddelar enskild undervisning och biträder vid de fytotomiska öfningarna.

FOLKE AUGUST ENGSTRÖM, *F. D.*, *Docent i Astronomi*, meddelar enskild undervisning.

CHRISTIAN CARL FREDRIK EICHSTÄDT, *F. D.*, *Docent i Geologi*, genomgår en kurs i Allmän Geologi samt meddelar enskild undervisning.

SVEN LEONARD TÖRNQVIST, *F. D.*, *Docent i Geologi*, *Lektor vid Lunds h. allm. Läroverk*, meddelar enskild undervisning.

DAVID BERGENDAL, *F. D.*, *Docent i Zoologi*, leder de zootomiska öfningarna samt meddelar enskild undervisning.

ERNST LEOPOLD LJUNGSTRÖM, *F. D.*, *Docent i Botanik*, meddelar enskild undervisning.

ANDERS ROSÉN, *F. D.*, *Docent i Mathematik*, tjenstledig.

JOHAN CHRISTIAN MOBERG, *F. D.*, *Docent i Geologi*, meddelar enskild undervisning.

NILS HJALMAR NILSSON, *F. D.*, *Docent i Botanik*, tjenstledig.

THORSTEN BRODÉN, *F. D.*, *Docent i Mathematik*, föreläser enskildt å läros. N:o 7 Månd., Tisd. o. Thorsd. kl. 5 e. m. Grunderna af den nyare geometrien samt leder öfningarna å det Math. Semin. Onsd. kl. 4 e. m.

CARL AUGUST RUDELIUS, *F. D.*, *Docent i Kemi*, tjenstledig.

SVEN GUSTAF HEDIN, *F. D.*, *Docent i Kemi*, meddelar enskild undervisning.

JULIUS BERNHARD HAIJ, *F. D.*, *Docent i Zoologi*, meddelar enskild undervisning.

PAUL GERHARD LAURIN, *F. D.*, *Docent i Mathematik*, tjenstledig.

JOHAN JACOB HJALMAR LÖNDAHL, *F. D.*, *Docent i Kemi*, genomgår enskildt å kemiska institutionen en kurs i Kemi för filosofie kandidatexamen och medikofilosofisk examen.

Exercitie-Mästare.

CARL ANDERS HENRIK NORLANDER, *Fäktmästare och Gymnastiklärare*, *Kapten*, *R. S. O.*, *R. Belg. Leop. O.*, *Off. Fr. Instr. publ.*, tjenstledig. — Vikarien WILLIAM BORG, *t. f. Fäktmästare och Gymnastiklärare*, leder

Gymnastik- och fäktöfningar på Universitetets gymnastiksal söknedagar kl. 8—9 f. m. samt 6—7 e. m.

Kl. 12 m.—1 e. m. är gymnastiklokalen upplåten för fria öfningar i gymnastik och fäktning, då gymnastikläraren eller någon hans ställföreträdare är närvarande.

AXEL HJALMAR LINDQVIST, *Ritmästare*, undervisar i Ritkonst å ritsalen Thorsd. och Fred. kl. 8 f. m.

Kapellmästare-tjensten är ledig; *t. f. Kapellmästaren* CARL KEMPFF leder på kapellsalen kl. 4—6 öfningar Onsd. i Orchesterspel och Lörd. i Kammarmusik.

Universitetets Kansli och Räntekammare hållas öppna Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 11 f. m.—12 midd.

Universitetets Bibliothek hålles öppet så väl till utlåning som till begagnande på stället alla söknedagar kl. 10 f. m.—2 e. m.

Universitetets öfriga Institutioner hållas tillgängliga efter anhållan hos Institutionsföreståndarne.

De offentliga föreläsningarna vår-terminen 1889 börja Fredagen den 1 Februari och sluta Onsdagen den 15 Maj.

Pris: 1 Kr. 80 öre.

2

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

1888—89.

MEDICIN.

LUND, 1888—89.

BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL, I LUND.

Tom. XXV utgifves i 4 Afdelningar:
I. Theologi.
II. Medicin.
III. Philosophi, Språkvetenskap och Historia.
IV. Mathematik och Naturvetenskap.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

1888—89.

LUND, 1888—89.
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.
DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL, I LUND.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

FÖR LÄSÅRET 1888—89.

II.

MEDICIN.

Innehåll:

(Afdelningen för Medicin).

Om Sectio Mediana för mankönets urinblåsestenar.

Af

JULES ÅKERMAN.

Inledning.

Inom kirurgien hafva få kapitel att berömma sig af ett så långvarigt intresse och ett så ifrigt och lyckosamt studium som läran om urinblåsesten och dess behandling.

Denna sjukdoms symptom äro i de flesta fall både tydliga och karakteristiska.

Genom att aktgifva på med urinen afskild grus och sand, genom att per rectum undersöka blåsan, kunde man till och med i äldsta tider komma till en fullt exakt diagnos.

De lidanden, hvilka med sjukdomen äro förenade, undergräfva helsa och välbefinnande, fortskrida och tillväxa så, att de hardt när göra lifvet outhärdligt. Under sådana förhållanden är det föga underligt, att den sjuke offrar nästan hvad som helst för att bli qvitt sitt onda, och att läkaren ser sig om efter alla tänkbara medel och utvägar för att aflägsna dess orsak.

I mer än 2000 år har man såsom det enda eller hufvudsakliga medlet att aflägsna en urinblåsesten sökt skära ut densamma. Från tre håll beredde man sig tillträde till blåsan, från perineum, från rectum, från trakten ofvan symfysen.

Då Celsus gifver sin temligen otydliga och derför mycket kommenterade beskrifning på operationen för sten, inskränker han dess användbarhet till tiden mellan 9 och 14 år. Hans tillvägagående var "att skära på grepp" och har fått namnet apparatus minor. Men ehuru Celsus' förfarande låg till grund för deras handtverksmessiga konst, hvilka i äldre tider opererade för sten, och ehuru

auctorerna alltjemt citerade hans arbete — med flera eller färre modifikationer och föreskrifter — öfvades dock metoden på mankönets alla åldrar. Den vigtigaste af dessa modifikationer anger Paulus från Ægina, då han råder att gifva incisionen en sned riktning och förlägga densamma på raphæs venstra sida.

Täflande med denna method framträder sect. med. något senare. Hon för under århundraden (ehuru undanskjuten och förbisedd af flertalet bland kirurgerna), en temligen lifskraftig och framgångsrik tillvaro, räknande bland sina anhängare flera både skickliga och berömda män.

Då Franco utbildat lateral-snittet, vann detta genom entusiastiska och lyckliga efterföljare anseende såsom normaloperationen för sten, hvilken ställning det inom de blodiga operationsmetoderna vetat bevara ända in mot våra dagar. På sista tiden hafva emellertid från skilda håll röster höjts mot denna dess dominerande ställning, och försök med ganska god framgång gjorts att kringskära dess område.

De talrika förändringar beträffande perinealsårets anbringande, utsträckning och djup, hvilka senare framstälts, hafva oftast ledt sitt ursprung från Frankrike eller England. Dupuytrens sectio bilateralis, Civiales medio-bilateralis, Vidals quadrilateralis, Nélatons och Fergussons prærectalis, Buchanans operation etc. alla hafva brukats och brukas ännu (fast allt mindre och mindre).

I början af vårt århundrade gjorde sig Sanson och Vacca—Berlinghieri till målsmän för incision af blåsan från rectum; ungefär samma tillvägagående föreslår Mühlhäuser senare under benämningen "trigonumsnittet." Operationerna från rectum hafva dock aldrig vunnit synnerlig anslutning och tyckas för närvarande fullständigt öfvergifna.

Den operation, genom hvilken man på den tredje vägen d. v. s. ofvan symfysen beredt sig tillfälle till blåsan, har blifvit kallad sect. alta.

Då Franco i slutet af 1500-talet såg sig nödsakad tillgripa denna metod för att aflägsna en stor blåssten, kunde han väl knappast ana att dess framtid skulle bli så lysande, som den redan är och än mer tyckes skola bli. Använd här och hvar, sällan och med föga framgång under nära 300 år, är det först genom antiseptikens tillkomst, dess utbredning bland och rigtiga handhafvande af stenoperatörerna, som sectio alta's gyllene ålder inträdt.

Utan gensaga tycks den för nävarande vara den stenoperation, hvars fullkomnande och utveckling närmast ligger lithotomerna om hjertat, och de alltjemt talrikare publikationerna och relativt gynsamma resultaten spå godt för dess bestån-

dande. Om icke dess ifrigaste förkämpars profetior och förhoppningar i viss mån åtminstone skjuta öfver målet, får framtiden utvisa; hur som helst har den väl ännu ett stycke qvar, innan den af allmänna meningen betraktas såsom normaloperationen för sten.

Det 19:de århundradet, som sett så många ändringar af det bestående och nya banbrytande upptäckter, har äfven rigtat behandlingen af urinblåsesten med en ny metod: Lithotripsi. Redan under 16:de och 17:de århundradena förekomma, exempelvis hos Franco och Paré, antydningar om möjligheten af att sönderdela stenen i blåsan och genom urethra utskaffa fragmenten. Gruithuisens lika tidsödande som osäkra och mödosamma förfaringssätt bragte saken in i ett nytt skede. Genom det intresse hvarmed den omfattades af de förnämsta franska kirurgerna vid århundradets början, vann förfarandet i någon mån stadga och säkerhet.

En af dessa, Civiale, utförde 1824 för första gången operationen på lefvande.

Genom kirurgernas och instrumentmakarnes samfälda ansträngningar vunno instrumenten så småningom lämpligare form samtidigt med att deras styrka och lätthandterlighet ökades, så att alltjemt större och hårdare stenar kunde angripas och öfvervinnas. Att börja med infördes stenkrossaren flera gånger vid hvarje operationstillfälle, för hvarje gång söndersmulande något litet mera, hvilket under de närmaste dagarne afgick med den låtna urinen; sålunda fortsattes tills alltsamman genom upprepade seancer blifvit krossadt och uttömdt; senare hafva seancerna blifvit färre, men arbetet i stället gjorts desto fullständigare; slutligen har man gjort krossningen i en seance, d. v. s. vid ett operationstillfälle har stenen söndersmulats så fullständigt, att dess fragment sedan så småningom kunnat passera urinröret. Tanken låg nu ganska nära till hands att på ett eller annat sätt omedelbart efter krossningen aflägsna splittrorna. Ehuru det är föga mer än 10 år sedan Bigelow beskref och framvisade den utsugningsapparat, hvarmed detta sker, har dock förfarandet, Litholapaxi, redan blifvit kändt och värderadt öfverallt, der man opererar för sten.

Så har området för krossningen vidgats allt mer och mer, de vunna resultaten blifvit allt bättre och bättre, hvadan operationen förklarats såsom den metod, hvilken i de allra flesta fall borde användas, och på hvilken man i främsta rummet borde tänka.

I och med den antiseptiska æran, då alltså kirurgerna antingen undanröjt sårsjukdomarne eller åtminstone brutit deras udd, har äfven beträffande sten-

operationerna en något olika uppfattning börjat göra sig gällande; de blodiga metoderna hafva här och hvar ånyo kommit till användning; de hafva, täflande med krossningen, af ansedda och kunniga operatörer förklarats såsom det tillvägagående, som i framtiden oftast borde brukas. Bland dessa krossningens arftagare eller ställföreträdare nämnas i främsta rummet sect. alta och sect. med.

Under det att hittilldags den förstnämda operationen i allmänhet reserverats för svårare fall och stora stenar, har den sistnämda ansetts lämplig för de tänkta lättare fallen. Dock har beträffande sect. medianas värde, dess lämplighet och användbarhet för att aflägsna sten ur urinblåsan de mest skilda meningar uttalats. Från vissa håll har man egnat densamma de amplaste loford, har prisat den såsom användbar vid alla möjliga tillfällen, utpekat den såsom en kommande tids normaloperation för sten.

Andra deremot hafva endast sett olägenheter af dess användande, och derför förklarat densamma för fullständigt obrukbar samt nu mera endast egande historiskt intresse.

För att mellan dessa begge ytterligheter kunna fälla ett domslut, för att i någon mån belysa och fastställa sectio medianas plats, resultat och framtid har detta arbete tillkommit.

I.

Kortfattad öfversigt öfver bäckenbottnens topografiska anatomi hos mannen. [1]

Som bekant inbegripes i bäckenbottnen de muskler med tillhörande bindväfsbeklädnad, hvilka rymmas inom och delvis utgå från nedre delen af lilla bäckenets omfång, de organ, som hvila på eller passera igenom dessa muskler, samt huden emellan begge lårvecken. Bäckenbottnen är sålunda det parti mjuka delar, som, emellan peritoneum å den inre sidan och huden å den yttre, nedtill afgränsar abdominalkaviteten. Man kan uppdela densamma i ett cavum subperitoneale, ett cavum subcutaneum och ett emellan dessa beläget hufvudsakligen muskulöst parti.

Apertura pelvis inferior har formen af en romb, med längsta diagonalen i sagittal rigtning. Romben ligger i ett brutet plan, enär dess spetsiga vinklar, den främre vid symfysens nedre kant, den bakre vid spetsen af os coccygis, äro belägne högre upp än sidovinklarne vid tub. ischii. Den korta diagonalen afdelar regionen i en främre triangel, pars genito-urinalis, och en bakre, pars recto-analis. Denna främre triangel kallas äfven perineum. Thompson [2] beskrifver och afbildar bäckenutgången i form af ett korthjerta med spetsen i arcus pubis. Hos en vuxen, medelstor man beräknar han afståndet emellan tub. ischii till 7,5 cent.; Krause och Santesson [3] uppskatta bäckenets tvärdiameter till

---

[1] Följande arbeten hafva tjenat såsom underlag och stöd för utarbetandet af denna anatomiska skiss:

Henke: Topoprafische Anatomie des Menschen, Berlin 1884; Henle: Handbuch der systematischen Anatomie des Menschen, Braunschweig 1873; Hyrtl, Handbuch der Topographischen Anatomie, Wien 1880; Tilleaux: Traité d'anatomie topografique avec applications a la chirurgie, Paris 1882; Holl: Ueber den Verschluss des männlichen Beckens, Archiv für Anatomie und Physiologie, 1881.

[2] Practical Lithotomy and Lithotrity. Tysk Öfvers. Berlin 1883.

[3] Bidrag till anatomien af reg. perinealis hos mannen. Sv. Läk. Sällsk. Nya Handl. B. 4. 1844.

3″. Från midten af anus till spetsen af arcus pubis räknar Thompson 6,25—6,55 cent.

Då insnittet vid sect. med. uteslutande faller inom pars genito-urinalis är dess anatomiska byggnad företrädesvis af intresse. Pars recto-analis omnämnes endast för så vidt som den är af betydelse för en rigtig uppfattning af den främres begränsning och sammanhang med omgifningen.

Såsom den vigtigaste bildningen i bäckenets undre tillslutning kan man betrakta den muskelplatta, som blifvit kallad diafragma pelvis.[1]. Man har gifvit den en sådan benämning på grund af dess likhet med det parti, som upptill afgränsar bukhålan. Diafragma pelvis är utspänd inom lilla bäckenet, i ty att dess perifera rand endast vid rombens sagittala ändar utgår från de benkanter, hvilka bilda apertura pelvis inferior; i rombens transversella diameter äro dess utgångspunkter belägna flera cent. ofvanför tub. ischii. På så sätt bildar den inom bäckenet ett plan, hvilket höjer och sänker sig allt efter tillståndet hos de muskler, af hvilka det till största delen uppbygges; emellertid är detta plan aldrig horizontelt, då dess perifera rand äfven vid starkaste kontraktionstillstånd befinner sig högre än dess midt. Närmast kan diafragma pelvis jemföras med en låg och vid tratt, hvars pip från dess mellersta och djupaste del i så fall kommer att motsvaras af rectum.

I uppbyggandet af diaf. pelvis deltaga de pariga musklerna lev. ani och coccygei, samt ligamenta-spinososacra och os coccygis. Dessa muskler bilda två plattor, en på höger och en på venster sida; främre delarne af dessa sidoplattor lemna emellan sig en smal springa för urethra och rectum; bakre delarne förena sig i sagittal linien bakom rectum samt fästa sig å framsidan och ränderna af os coccygis.

Den främre och betydligare delen kallas lev. ani, den bakre och mindre coccygeus. Levator ani består af två lager: ett främre, högre beläget, hvilket utgår från baksidan af symfysen, löper i sagittal rigtning bakåt och nedåt. Derunder bildar dess mediala kant tillsammans med motsvarande å andra sidan den förutnämda springan, genom hvilken rectum och urethra passera. Bakom tarmen förena sig begge sidornas muskelstråk för att i en aponeurotisk utbredbredning fästa sig på stjertbenet. Under det att dessa sagittala muskelstråk genom bindväfslagret på den mediala ytan skiljas från prostatas sidor, ingå de, framkomna till tarmen, en ganska intim förbindelse med densamma.

[1] Grosses, oberes septum (Henke); Diafragma proprium (Holl).

Ett bakre, djupare beläget, bredt och fast, hvilket utgår från baksidan af os pubis, främre delen af arcus tendineus och öfre betäckningen för diafragma urogenitale; under rigtning inåt, nedåt och bakåt sammansmälter det framför stjertbenet med motsvarande lager från andra sidan för att i förening med de sagittala muskelstråken fästa sig på framsidan af os coccygis. Mellan rectum och prostata förbinda organiska muskeltrådar de begge sidoplattorna med hvarandra. Vid genomträdet af diafragma pelvis erhåller tarmväggen så väl muskel som bindväfsstråk från den väfnad, hvaraf den omgifves, och, då dess nedersta och ytligaste del omslutes af de djupast belägna knippena af lev. ani, erhåller rectum på så sätt sin sphincter från denna muskelplatta.[1]

Den bakre delen af diafragma pelvis, musculi coccygei, utgår från spina ischii och angränsande del af arcus tendineus för att med paralella trådar i rigtning bakåt och inåt fästa sig på stjertbenets kanter. Under det att lev. ani med motsvarande muskel på andra sidan bildar en uppåt öppen vinkel, stödjer och begränsar dess mediala rand prostatas venösa sidoplexus; musculi coccygei bilda i förening med stjertbenet en fullständig botten i det bakom rectum befintliga bäcknomfånget, samt afdela genom sin bakre fria rand (lig. spinososacrum) apertura ischiadica i en större, öfre öppning och en mindre, undre.

Strax under diafragma pelvis befinner sig en annan, mindre muskelplatta, utgörande en tillökning och förstärkning af bäckenbottnen. Triangelformig och inpassad i blygdvinkeln, intager denna muskelplatta endast pars genito-urinalis, enär dess bakre kant icke öfverskrider linea interischiadica. Enär den omgifver och står i nära samband med urogenitalkanalen, har man gifvit den namnet diafragma urogenitale.[2] Framåt når diafragma urogenitale icke ända upp till spetsen af arcus pubis, utan lemnar mellan sin öfre seniga rand (ligamentum transversum pelvis, Henle) och undre kanten af symfysen (lig. arcuatum) en lucka, genom hvilken vena dorsalis penis träder in i bäckenet. Trådarne i denna muskelplatta äro rikt inmängda med bindväf, och utgå från ljumskbenens insida för att under hufvudsakligen transverselt förlopp i sagittallinien sammanträffa med andra sidans; baktill ansluta de sig till och stå i förbindelse med tarmens främre omfång. Dess olika strata och lager hafva blifvit sammanförda under benämningen musc. trans. perin. prof.

[1] (Bei dem Ende des Verdauungsschlauches verbreitert sich dieses Muskelband bis gegen die Analöffnung herab, und erzeugt so den Sphincter Ani externus. Holl).

[2] Kleines, unteres, vorderes septum (Henke); Diafragma accessorium (Holl).

Holl särskiljer i diafragma urogenitale fyra muskellager: första lagret, närmast diafragma pelvis, bildas af transversella trådar, hvilka förlöpa såväl ofvanför som under urethra; andra lagret utgöres af dels radiära dels circulära trådar, omgifvande och anslutande sig till urethralväggen; tredje lagret utgår från insidan af tub. ischii, för att solfjäderformigt utstråla framåt och åt medellinien; fjerde lagret har en sagittal riktning, enär det utgår i vinkeln emellan crura penis och förlöper vid sidan om urethra bakåt till centrum perinei. Så kallar Holl det framför rectum befintliga sammanträffandet af alla de muskler med tillhörande bindväfsbeklädnad, hvilka i begge diafragmæ uppgå: "Einfach ausgedrucht findet sich in Centrum perinei ein Rendezvous der gesammten tiefen Perinealmuskulatur, der beiden Diafragmen und der Längsmuskelschichte des Mastdarmes." I sidodelarne af diafragma urogenitale bilda dess olika muskellager luckor, genom hvilka kärl och nerver söka sig väg till de yttre könsdelarne.

I cavum subperitoneale hos mannen, d. v. s. mellan peritoneum och diafragma pelvis öfre yta, ligga ändtarmen och urinblåsan; den senare bakom symfysen, den förre framför os sacrum. Emellan dessa begge organ, å blåsans bakre och undre omfång, förefinnas sädesblåsorna, vasa deferentia och ureterernas perifera ändar. Då peritoneum från abdominalkavitetens väggar och diafragma pelvis öfre yta slår sig om på blåsan och rectum, bildas emellan dessa begge organ en säckformig nedgående utbugtning (fossa Douglasii). Ändtarmens peritonealbeklädnad når på framsidan djupare ner än på baksidan; om den djupast belägna punkten å sistnämda sida befinner sig på 11—12 cent:s afstånd från anus, kan detta tal för framsidan reduceras till hälften. Nedersta peritonealranden i fossa Douglasii höjer eller sänker sig allt efter tarmens och blåsans rikligare eller knappare innehåll, men dess förskjutbarhet minskas genom ett vid densamma fästadt mellan rectum och vesica uppstigande bindväfssträk. Enär denna nedre peritonealfålla (plica Douglasii) endast når till sädesblåsornas öfre ändar, befinner sig ett triangulärt urinblåseparti emellan dessa endast genom nyssnämda bindväfsblad skildt från tarmväggen. När blåsan är utspänd och ändtarmen fyld ligga deras peritonealbeklädda delar alldeles in på hvarandra, men, när begge äro tomma, lemna de emellan sig en bred dal utfyld af tunn-tarmslyngor. Främre peritoneal-bladet i fossa Douglasii bekläder blåsans bakre och öfre omfång. Vid omvikningen till främre bukväggen bildar det invid symfysen en förskjutbar fålla, under hvilken finnes ett af lös, eftergiflig fettväf

utfyldt rum (cavum Retzii præperitoneale). Detta rum ligger emellan baksidan af symfysen och blåsans framsida samt står nedåt i förbindelse med den bindväf, som omgifver blåsans fundus.

Det glandulo-muskulösa organ (prostata), som omger den blåsan närmast belägna delen af urinröret, hvilar med sin spets på öfre ytan af diafragma urogenitale; dess bas är rigtad åt blåsan, och dess sidor stödjas på förutbeskrifvet sätt af de mediala ränderna af levatores ani.

Prostata är kastanje- eller snarare hjertformig och innefattar de muskelstråk, hvilka bilda blåsans sphincter. Organets utveckling och storlek vexlar allt efter personens ålder. Henle uppskattar dess största transversala diameter till 32—45 mm.; dess tjocklek till 14—22 mm.; dess längd från apex till basis till 25—35 mm.

Ungefär 3 cent. bakom symfysen utgår urinröret från blåsans främre och nedre del. Bildande en båge under symfysen förlöper det nedåt och framåt för att genom penis fortsätta sig till meatus externus.

Uttrycket "blåshalsen" möter ännu i de flesta kirurgiska arbeten och icke så få anatomiska. En qvarlefva från den tid, då urinblåsan troddes så småningom afsmalna till utförskanalens vidd, har flertalet af de nyare anatomerna fullständigt banlyst detta uttryck, hvars anatomiska berättigande sedan länge visat sig ohållbart. I öfverensstämmelse härmed gagnas icke ordet "blåshalsen" utan pars prostatica och orificium vesicale i för dem häfdvunnen mening; uttrycket "collum vesicæ" förekommer på några ställen i den historiska öfversigten, der betecknande den blåsan närmaste urinrörsdelen, hvars utsträckning af de olika auctorerna väl i allmänhet fattades temligen godtyckligt. Urethras längd uppskattas till 20—22 cent. Af densamma särskiljas tre delar.

Den närmast blåsan belägna kallas pars prostatica, enär den i en framåt och uppåt öppen båge genomlöper detta organ; derunder befinner sig urinröret ganska nära prostatas öfre och främre gräns. I pars prostaticas botten och centrala del, likväl något närmare apex prostatæ, iakttages en median upphöjning (colliculus seminalis) i hvilken utförsgången för sinus prostaticus slutar. På begge sidor om colliculus semin. visar sig mynningen för ductus ejaculatorius. Längden af pars prostatica vexlar enligt åldern och den derpå beroende utvecklingen af det omgifvande organet, men kan i allmänhet uppskattas till 2—3 cent. Iversen [1] lemnar såsom ett medeltal af 210 under-

[1] Prostatas normale Anatomie. Nord. Med. Archiv. B. 6. 1874.

sökningar för åldern 1—25—75 år talen 1, 1—2, 5—3, 1 cent. Såsom dess diameter anger Henle 10—11 mm. (Om dess utvidgningsförmåga se hosföljande bihang).

Efter utträdet ur apex prostatæ befinner sig urethra inom diafragma urogenitale, mellan hvars olika strata den i en flack båge går fram till radix penis. På grund af dess intima samband med omgifvande muskel och bindväf, medgifves åt denna andra del, pars membranacea, föga eller ingen förskjutbarhet. Af samma grund är dess förmåga att utan bristning uttänjas i någon betydligare grad väsendtligen inskränkt. Dess längd, som föga varierar, beräknar Henle till 2—2,5 cent. Härvid är att märka att dess öfre kant är längre än dess undre, enär bulbens bakre och öfre parti lägger sig intill dess undre perifera ända. På samma gång som pars membr. är den kortaste, är den äfven den smalaste delen af urinröret; såsom dess diameter anges 0,7 cent.

Emellan muskellagren i diafragma urogenitale, i den vinkel, som urethra bildar med bulben, befinna sig de två små Cowperska körtlarne. De ligga på hvar sin sida om medellinien. Utförsgångarne äro ett par cent. långa, convergera framåt och utmynna i pars membranaceas botten strax före dess inträde i corp. cavernos.

Den tredje delen af urethra räknas från dess inträde i corp. cavernosum urethræ och till orificium cutaneum. Innesluten inom penis, vexlar urethras längd efter detta organs tillstånd. Som förut angifvet ligga sädesblåsorna på utsidan af blåsans fundus, under plica Douglasii, bakåt gränsande till tarmväggen. Inbäddade i fett och bindväf äro de aflånga och tillplattade med en ojemn yta, samt convergera nedåt och inåt. Utförsgången förenar sig vid prostatas bakre och öfre rand med vas deferens på samma sida för att under riktning framåt och mediant genomborra prostata och utmynna invid colliculus seminalis.

Emellan bäckenbottnens muskulära parti (begge diafragmæ) och huden befinner sig cavum subcutaneum. I pars recto-analis är detta rum utfyldt af fettväf, som i den tältformiga utbugtningen emellan undersidan af levat. ani och insidan af obturator internus når en ganska betydlig tjocklek. Dessutom innehåller denna bakre triangel rectum, hvars nedersta del omgifves af en ringformig muskel, som (delvis åtminstone) på angifvet sätt leder sitt ursprung från levator ani. Sphincter ani externus erhåller äfven trådar från baksidan af stjert-

benet, hvilka trådar omslutande tarmmynningen framåt öfvergå i den mediala seniga förbindelsen emellan urogenitalapparatens ytliga muskler.

Främre delen af cavum subcutaneum innefattar de pariga muskler, hvilka ansluta sig till radix penis, och hvilka med denna befinna sig emellan undersidan af diaf. urogenitale och motsvarande hudparti. I midten af denna främre triangel utgå musc. bulbocavernosi medelst ett medialt senstråk från bakre och undre omfånget af bulbus urethræ. Bakåt stå de i förbindelse med sphincter ani förmedelst samma redan omnämda mediala senstråk, (transversales septum der perinealmuskeln, Henle), hvilket erhåller förstärkning från alla de vid ändtarmens framsida sammanflytande musklerna och bindväfsbladen. Omgifvande bulbens sidor förlöpa musculi bulbocavernosi snedt framåt och uppåt för att fästa sig å dorsum penis. Vid basen af denna främre triangel iakttagas från tub. ischii till mera nämda mediala senstråk ett par smala, platta muskelbukar, hvilka blifvit kallade musc. trans. perin. superfic.

Längs ljumskbenets kanter, utgående från insidan af tub. ischii, täcka musc. ischiocavernosi crura penis; härvid omfatta muskeltrådarne deras fria yttre ränder och fortgå snedt uppåt och framåt för att förlora sig i penis bindväfshölje. Denna främre triangels subcutana fettlager är tjockare eller tunnare, allt efter som hullet i allmänhet är mer eller mindre utvecskladt.

Den bäckenbottnen motsvarande huden är temligen tunn, hos äldre personer hårbevuxen. Ehuru ganska förskjutbar minskas dess rörlighet genom en intimare sammanväxning med underliggande delar kring anus och i den främre triangels sagittala meddellinie. Raden af små, ojemna upphöjningar från anus framåt radix scroti benämnes raphæ och qvarstår såsom ett märke efter den embryonala tillslutningen.

Bäckenbottnens fascier tjena dels såsom beklädnad för de i densamma ingående musklerna, dels såsom stöd och fixation för ändtarmen och de här befintliga till urogenitalsystemet hörande delarne. De öfverkläda och begränsa begge diafragmæ, såväl på deras öfre som undre yta; i pars genitourinalis, der den öfre sidan af diafr. urogenitale gränsar intill den undre af diaf. pelvis, fins dem emellan blott *ett* fascieblad, eller har, om man så vill, begge plattornas bindväfsbeklädnad sammansmält till en lamell.

Bindväfslagret å diaf. pelvis öfre yta utgår från symfysen, arcus tendineus, de genom apertura ischiadica utträdande mjuka delarne samt os sacrum; det fortgår inåt midten för att liksom motsvarande på andra sidan ansluta sig till

urinblåsan, prostata och ändtarmen. Vid omvikningen till blåsans sidor delar sig fascia pelvis i 2 blad; ett, som slår sig upp och öfvergår i bindväfven å blåsans corpus, ett, som vid den mediala randen af lev. ani, utanför prostatas sidoplexus, går ned och förenar sig med den lamell, som befinnes utbredd mellan begge diafragmæ.

Bakom symfysen förena sig begge sidornas bindväfslager för att såsom sagittala fållor (lig. pubovesicalia) vika sig öfver på blåsans framsida.

Mellan blåsan och rectum iakttages en frontalt ställd, med organiska muskeltrådar inväfd lamell, som förenar begge sidornas fascier och upptill når plica Douglasii. Undersidan af diaf. pelvis beklädes likaledes af ett bindväfsblad, hvars främre del, såsom angifvet, är gemensam för begge diafragmæ. Bakre delen beskrifver Holl sålunda: "Im hinteren Abschnitte, wo das Diafragma proprium die mediale Wand des Cavum ischiorectale bildet, ist ihr dünner, flohränlicher Uebergang entweder als modificirter hinterer Theil der oberen Bedeckung des Diafragma accessorium oder als bindegewebige Lamelle der Fascia superficialis anzusehen."

Öfre beklädnaden för diaf. urogenitale utgår från insidan af blygdvinkelns ränder och når fram till symph. oss. pub., der den förenar sig med ursprunget för fascia pelvis; härigenom når detta bindväfslager högre upp än sjelfva diafragma urogenitale, hvars främre och öfre gräns bildas af lig. trans. pelvis.

Sålunda uppkommer bakom och under symfysen ett rum, hvars botten utgöres af diaf. urogen. och hvars tak bildas af nämda lamell och den strax ofvan liggande diaf. pelvis. Detta rum innesluter plexus venosus impar. Enär detta mellan diafragmæ liggande bindväfsblad ansluter sig till de vid prostatas sidor och bakom densamma nedgående lamellerna från diafragma pelvis, bilda de utåt sidorna två fullständiga bindväfshöljen för levatores ani. (la loge de relèveur). Vid bakre randen af diafragma urogenitale slår sig dess öfre bindväfshölje om på undersidan för att såsom en fast och stark aponeuros fortsätta sig framåt till vinkeln emellan crura penis.

I springan emellan lev. ani finnes ett af fascieblad väl afgränsadt rum, som i förening med diaf. urogenitale blifvit kalladt étage périnéale superieur. Inom detsamma rymmas urethra, prostata med sina venösa sidoplexus, musc. trans. perin. prof. med glandulæ Cowperi, samt plexus venosus impar. Genom fibrösa väggar är det på alla håll väl afgränsadt, utom strax under symfysen,

i den der befintliga luckan, ofvan lig. transversum. Retzius [1] sammanfattar dess lamellösa väggar under benämningen ligamentum pelvio-prostaticum; det bildas upptill af fascia pelvis vid omvikningen till blåsan, nedtill af undre beklädnaden för diaf. urogenitale, på sidorna af de från fascia pelvis nedstigande bladen och deras förbindelse med den emellan diafragmæ befintliga lamellen, bakåt af det från fascia pelvis utgående frontala bladet, framåt af symfysens bakre och undre kant. Genom diaf. pelvis begge hälfter erhåller detta rum en inknipning på midten. Ofvan denna inknipning ligger prostata, under densamma diaf. urogen.

Såsom redan omnämndt utbreder sig det från öfversidan omvikna bindväfsbladet såsom en fast och senig aponeuros å hela undre sidan af diaf. urogen. Denna aponeuros har blifvit kallad lig. triangulare urethræ, ehuru den på intet sätt ansluter sig till eller genomborras af urinröret. Spetsen af aponeurosen når fram emellan crura penis, å hvars undersida den senigt utbreder sig; derunder omfattas och fasthålles den bakre kolfformiga ansvällningen af corpus cav. urethræ, bulbus urethræ. "In ihrem medianen Theile ist der Bulbus urethræ eingeschlossen in dem sich die Fascie von den Seiten an die Tunica albuginea des Bulbus urethræ in Art eines schnigen Rahmens ringsum ansetzt, so dass der grössere Theil des Bulbus unterhalb der kleinere oberhalb des Rahmens zu liegen kommt. Zwichen den Rändern des Rahmens laufen über die untere Fläche des Bulbus sehnige, oft sehr starke Verbindungen." (Holl.) Bulben är sålunda fixerad vid och i lig. triang. urethræ, och kan endast förskjutas framåt eller åt sidorna, för så vidt som dessa förbindelser öfverskurits; för samma ändamål är det äfven nödvändigt öfverskära det mediala, muskulofibrösa stråk, som förenar dess bakre omfång med anus. Enär bulbens storlek tilltager med åldern är afståndet emellan denna och tarmen proportionsvis större hos barn än hos äldre. I allmänhet kan man beräkna detta afstånd till 2—3 cent. (Dupuytren 20—22 mm.; Blandin 22 mm. Malgaigne 10—22 mm. Jarjavay 16—20 mm.; Bouisson 25 mm.; Dolbeau 15 mm. i genomsnitt.)

Under huden och den subcutana bindväfven är ett tunnt bindväfsblad utspändt, som i den främre triangeln befinner sig närmast under de ytliga uro-

[1] Om ligam. pelvio-prostaticum etc. Hygiea 1849. Juni.

genitalmusklerna. Det bildar perimysium för dessa, och fortsätter sig framåt i tunica dartos.

Den olika mägtigheten af underhundens fettlager betingar i väsentlig mån bäckenbottnens tjocklek. Mätt från orific. vesic. urethræ till huden framför anus kan detta afstånd enl. Tilleaux vexla emellan 3 och 11 cent. (Efter mätning å 20 lik beräknar Dupuytren såsom medeltal 2 $^1/_4$″. Blondin mäter från orif. vesic. till en punkt på raphæ 10‴ framför anus och erhåller 2—2,8″. Dechamps uppskattar detta afstånd hos magra till 2″, hos feta till 3 $^1/_2$—4″.)

Då rectum genomborrar diafr. pelvis befinner sig dess framsida strax intill bindväfven bakom prostata och alltså ganska nära urinröret. Under passagen åt ytan skilja sig emellertid begge kanalerna åt, bildande med hvarandra en vinkel af ung. 30—40°, i det att rectum böjer sig bakåt och nedåt, medan urethra löper framåt till radix penis. Afståndet dem emellan blir följaktligen allt större, ju närmare man kommer ytan, d. v. s. på ett sagittalsnitt bilda de sidorna i en triangel, hvilken med huden å den främre triangeln såsom bas af franska auctorer blifvit kallad "recto-urethrale".

Spetsen af denna triangel når upp till prostata, 2—3 cent. ofvan huden; hos gubbar och feta personer är detta afstånd icke obetydligt större; härigenom erhåller man tillräcklig förklaring för den angifna vexlingen i bäckenbottnens tjocklek.

De kärl och nerver, hvilka försörja bäckenbottnen och de yttre könsdelarne, utgå från arteriæ (resp. till venæ) hypogastricæ och plexus sacralis för att under namn af arteria (vena) pudenda interna och nerv. pudendus int. kring den bakre randen af diaf. pelvis (lig. spinos. sacr.) vika sig öfver på dess undre sida. Här förlöpa de i vinkeln emellan m. lev. ani och obturator internus, täckta af den senares bindväfsbeklädnad. Under detta sitt förlopp afsända de grenar snedt genom fettväfven i fossa rectoischiadica till de anus omgifvande musklerna och angränsande hudparti (vasa o. nerv. hæmorrhoid. extern.) Vid bakre randen af diafragma urogen. dela sig kärlen, äfvensom nerven, i 2 hufvudgrenar: Vasa perinea, nerv. perineus; vasa och nervus penis. Arteria perinea med åtföljande ven och nerv går under diaf. urogenit. snedt framåt och medialt, sänder förgreningar till m. sphinct. ani, bulbo- och ischiocavernosi, samt slutar i bakre scrotalregionen (art. scrotal poster.)

Vasa penis med tillhörande nerv träda in emellan muskelstrata i diaf. urogen. Strax efter inkomsten afgår arteria bulbosa i rigtning inåt och framåt för att fortgående inom diaf. urogen. förgrena sig till bulbus urethræ, musc. trans. perin. prof., glandulæ Cowperi, pars memb. urethræ och prostata.

Något längre fram afgår arteria urethralis till corpus cavernosum urethræ. Då arteria penis (nerv. p.) utträder ur diaf. urogen., befinner den sig i vinkeln mellan corp. cav. penis och delar sig i sina ändgrenar, profunda penis och dorsalis penis.

Den opariga vena dorsalis penis träder genom den förstnämda luckan under symfysen (emellan lig. trans. pelv. och lig. arcuatum) inom bäckenet för att der uppgå i plexus venosus impar. Denna plexus står nedåt i förbindelse med de inom diaf. urogen. förlöpande venerna samt venæ pudendæ internæ, bakåt fortsätter den sig genom de två utbredda plexus vid sidan om prostata och blåsans fundus till venæ hypogastricæ.

Bihang.

Om pars prostaticas tänjbarhet; anatomiska undersökningar.

Pars prostaticas diameter uppskattas, som angifvet, till 10 à 11 mm.

Alldenstund det för hvar och en, som genom sect. med. vill aflägsna en blåssten, är af ytterligt stor betydelse att känna den gräns, till hvilken utvidgningen kan utan betydligare læsion drifvas, och alldenstund försök å lik gjorda i detta syfte ega tillämpning äfven på den lefvande organismen, synes lämpligt att här anföra några anatomiska undersökningar för denna gräns' fastställande. Reybard [1] skiljer mellan le diamètre naturel, "c'est celui qui s'observe pendant l'injection d'un liquide", och le diamètre artificiel, "c'est celui qu'on obtient par la distension des parois urethrales au moyen de dilatateurs spécieaux" ("la distension du canal poussé aussi loin quelle peut l'être sans

[1] Traité pratique du rétrécissement du canal de l'urethre. Paris 1855.

produire de déchirures".) Diameter naturel är i midten af pars prostatica hos 70—80 åringar 12 mm., hos 20—30 åringar 11 $^{2}/_{3}$ mm.

Ehuru de många och noggranna undersökningar rörande urethras vidd, hvilka af Otis i Newyork blifvit utförda, närmast afse pars spongiosa, kan likväl förtjena anföras ett hans yttrande: sur 100 urèthres sains le calibre a varie entre, 28 et 40 mm. de circonference. (Tilleaux.) Hans ord gälla om urethras kaliber utan dilatation.

Dolbeau [1] mäter pars prostaticas vidd genom sitt coniska, sexdelade instrument, infördt antingen genom en urethralincision i pars memb. eller från blåsan genom orificium vesicale. "Lorsque l'instrument a pénétré dans la vessie on peut pratiquer la dilatation du col et l'on arrive facilement à un développement de 24 millimètres." Ofta fortsätter sig den lineära bristningen i pars membr. in i pars prostatica för att sluta vid colliculus; någon gång sträcker sig denna ruptur i viss grad in i prostataväfnaden, men öfverskrider aldrig dess gräns. Vid alla försöken har han funnit "la portion susmontanale de l'urèthre dans un état d'intégrité parfait."

Vid gagnande af en större dilatator iakttog han, efter att hafva drifvit utvidgningen till ungefär 3 cent., ett betydligt motstånd. Om han, för att öfvervinna detta, använde större kraft, förmärktes en plötslig bristning och instrumentet kunde lätt vidgas till 4 cent. Den anatomiska undersökningen efter sådant tillvägagående angaf en fullständig sönderslitning af pars prostatica med omgifning.

Genom instrumentets införande från blåsan erhölls samma resulsat som vid dess införande genom urethralsåret. "On est autorisé à conclure de l'ensemble de nos recherches que, dans l'état normal, on peut obtenir pour le col de la vessie une ouverture de 20 à 24 millimètres, mais qu'au delà de ces limites la dilation s'accompagne de lésions dont l'étendue varie avec le volume de l'instrument."

På ryska läkarekongressen 1885 framlägger Wwedensky [2] de slutsatsatser beträffande pars postaticas tänjbarhet, till hvilka han kommit så väl på grund af anatomiska undersökningar som genom klinisk erfarenhet.

1) Utvidgningen kan utan skada drifvas till 3—3 $^{1}/_{2}$ cent.:s diam.

---

[1] Traité pratique de la pierre dans la vessie. Paris 1864.

[2] Ref. enl. Centralblatt. f. Chirurgie. 1886: n:o 28.

2) Äfven vid en dilatation af 4—5 cent. kunna sphincter och prostata undgå læsion.

3) Utvidgningen till 5 cent. medför trauma af prostata med död af peritonit eller urininfiltration.

Ett par år senare har Berri[1] å tretton kadaver gjort undersökningar för att lösa detta spörsmål. Hans uttalande lyder enligt referat sålunda:

1) Beräknar man tångbranchernas sammanlagda tjocklek till 5 mm., så kan med deras tillhjelp genom ett enkelt urethrotomisår aflägsnas ett konkrement, som i sin minsta (fattade) diameter icke öfverstiger 15 mm.

2) Göres lithotomi enligt Rizzoli, och öfverstiger stenens diameter 15 mm., sker vid extraktionen bristning från apex prostatæ inåt. Denna bristning är ytligare eller djupare allt efter stenens storlek, enär kanalen liksom automatiskt anpassar sig efter dess diameter.

För att åtminstone härom kunna bilda mig en egen uppfattning, har jag gjort några undersöknigar å kadaver. Dervid har jag naturligtvis äfven afsett att inöfva operationssättet och att genom uppdissektion af perinealregionen och uttagande af blåsan med prostata öfvertyga mig om dessa delars tillstånd och operationens rigtiga utförande. Materialet har utgjorts af 12 män, i en ålder från 20—60 år; de hafva alla vårdats å härvarande lazarett, der de aflidit i sjukdomar, hvilka icke haft något med blåsan eller genitalorganen att skaffa. Ingen har varit synnerligen fet; 5 hafva haft någon, fast icke höggradig prostatahypertrofi.

Jag har icke varit i tillfälle att direkt afläsa den vidd, till hvilken pars prostatica dilaterats, enär jag saknat ett så beskaffadt instrument, men jag har, enligt de föreskrifter som i III kapitlet lemnas, infört längs itinerariet ena pekfingret, dermed vidgat kanalen, så att vridningar och rotationer inom densamma obehindradt kunnat försiggå. Sedan har jag uttagit blåsan med prostata, uppklippt och undersökt dem. Samtliga de 9 lik, hvilka sålunda behandlats, visade icke någon bristning af slemhinnan i pars prostaticas mellersta eller blåsan närmast belägna delar; hos en (47 år) hade urethralincisionen fallit något snedt samt förlängts ungefär 1 cent. inåt apex prostatæ; en slemhinnebristning förlopp midt genom och slutade strax bakom colliculus seminalis, lemnande mynningarne för duct. ejaculat. oskadda, en på hvardera sidan.

[1] Della dilatatizione prostato-cervicale e suoi rapporti con la terapia dei calcolo vesicali. Lo Sperimentale 1887. Dic.; Ref. Virchow-Hirsch, Jahresbericht 1887. II.

En ovanligt liten medelålders man hade synnerligen trång urethra. Efter delarnes uttagande iakttogs en något mer än centimeterlång bristning på venster sida, sträckande sig genom slemhinnan och något in i prostata väfnaden; duct. ejaculat. på samma sida befans afsliten strax före utmynnandet.

Hos 3 män, der ena fingrets införande gick synnerligen lätt, der urethra alltså kändes rel. rymlig, försökte jag, sedan itinerariet uttagits, längs det qvarliggande venstra pekfingret äfven införa det högra. Hos alla 3 var detta införande förenadt med betydlig svårighet och kunde, oaktadt jag särskildt sökte göra det långsamt och försigtigt, icke ske, utan att delar kändes brista sönder för det påträngande fingret; (sådant hade deremot icke hvarken hos dessa 3 eller de 9 förenämda iakttagits vid endast ena fingrets införande). En 60-årig man, som hade prostata förstorad, hufvudsakligen på bredden, samt en vid urethra, tillät begge fingrarnes införande jemförelsevis obehindradt. Två små incisioner i apex prostatæ underlättade andra fingrets inskjutande. Efter uttagandet syntes en ojemn bristning i prostatas venstra del, börjande vid apex. och slutande vid ostium vesicale. Djupast invid spetsen, der den sträckte sig ända ut till prostatakapseln, minskades detta djup så småningom, så att dess innersta del endast intresserade slemhinnan. Bristningen förlopp utanför d. v. s. till venster om duct. ejaculat.

Hos en medelålders man följdes samma tillvägagående, och iakttogs en bristning i pars prostatica ända in till blåsan, också här på venster sida, något djupare än i förra fallet, men af ung. samma form; rupturen nådde icke utom prostata-gränsen. Dessutom syntes i och vid sjelfva orif. vesic. en centimeterlång slemhinneruptur; detta på venster sida. På motsvarande ställe på höger sida 2 liknande oregelbundna bristningar, ena något längre, andra något kortare än motsatta sidans, skilda åt genom en oskadd, 5 mm. bred slemhinnebrygga.

Tredje försöket gjordes på en 25 års man. Vid andra fingrets införande kändes betydligt motstånd, som plötsligen gaf efter, så att äfven detta finger obehindradt kunde passera. De uttagna delarna visade på höger sida strax utanför duct. ejaculat. och följande dess yttre begränsning en så djup och lång bristning att prostata fullständigt klyfts, och orif. vesic. till en half cent. inåt blåsan sönderssprängts. Strax till venster invid urethralmynningen syntes en centimeterlång slemhinneruptur.

På grund af dessa mina undersökningar och i anslutning till de förut omnämda tror jag mig kunna påstå:

1) En vuxen mans pars prostatica kan utan bristning, eller med en obetydlig och ytlig sådan inom prostatas främsta del, vidgas till ett omfång af ung. 7 cent.

(Mitt ena pekfinger samman med det gagnade itinerariet har å olika ställen ett omfång af 6—7 cent.).

2) Drifves utvidgningen öfver detta omfång, sker en längre och djupare bristning allt efter dilatationsgraden.

3) Fortsättes utvidgningen till ett omfång af 10—12 cent., är det största sannolikhet för att bristningen öfverskrider prostatas gräns och att den fortsätter sig genom urethralmynningen in på sjelfva blåsan. (Omfånget af mina 2 införda fingrar är ung. 10—12 cent.)

II.

Historik.

Namnet Sectio mediana säger och innefattar mer än det moderna mediansnittet. I historisk betydelse omfattar nemligen sect. med. alla de stenoperationer, vid hvilka insnittet skedde i perinei medellinie. Jag menar att under den gamla, historiska benämningen sect. med. kunna rubriceras de metoder, vid hvilka urethra öppnades genom ett snitt i eller vid raphæ, såväl när pars prost. med finger eller instrument dilaterades (lithotomia urethralis), som när denna del inciderades i medellinien (lithotomia prostatica).

De första spåren af och underrättelserna om sect. med. äro svåra att uppleta och följa. Emellertid skola i Italien vissa familjer af de kända Norcinerna i Calabrien, qvacksalvare och stenskärare från far till son, under 14 och 15 århundradet hafva användt en denna liknande method. Marcellus Comanus och Sylvatius [1] hafva härom lemnat några spridda meddelanden.

I ett af den ansedde anatomen och kirurgen Allessandro Benedetti, professor i Padua, utgifvet arbete [2] egnas en utförlig redogörelse åt blåssten och dess behandling; detta både i medicinskt hänseende i kapitlet: "qua curatione in vesicæ lapide utendum sit", och i kirurgiskt, då han säger: "cum vero his præsidiis lapis non comminuitur nec ullo modo eximitur, curatio chirurgica exhibeatur, et per fistulam prius, qua humor profusus dolores levet. Inter anum et colem resta plaga cervicem vesicæ incidunt, nec, nisi ad ipsum exordium suæ cervicis et ferreo instrumento crenoso, ne captus lapis effugiat, celeriter corripiunt". I fortsättningen: "quam curationem, quia non est sine vitæ periculo, multi evitant," ger han upplysning om, hur osäker och vådlig metoden på den tiden ansågs vara.

[1] Conterv. Med. Ref. enl. Heusinger: Über den medianen Steinschnitt; Heidelberg 1878.

[2] Omnium a vertice ad calcem morborum signa etc. lib XXI cap. XLVIII. Basel. 1539. Ref. enl. Heusinger.

Den genuesiske forskaren och häfdatecknaren Senarega lemnar i ett utdrag ur Muratori [1] några upplysningar om en stenoperation, hvars utöfvare och upphofsman antages vara Baptista di Rapallo; dennes förfarande närmar sig emellertid mera lateralsnittet, då han gör incisionen snedt mot anus, "paululum ab inguine". Liksom Celsus gör han snittet med stenen såsom märke och stödjepunkt, samt gagnar en kateter för att påvisa dess närvaro i blåsan.

I början af 1600 talet lefde och verkade (hufvudsakligen) i Rom Giovanni Romani, Baptista di Rapallos lärjunge. Honom tillkommer förtjensten att hafva användt och utbildat den metod, som blifvit kallad apparatus magnus. Han föreskrifver att göra snittet strax till höger eller venster om raphæ, börjande framför anus och fortsättande uppåt och framåt symfysen, hvarunder pars membr. incideras på ett tvärfingerlångt stycke. Genom denna öppning skall pars prost. medelst v. pekfingret eller den rikliga instrumentuppsättningen, som gifvit metoden sitt namn, så småningom utvidgas och stenen aflägsnas.

Hans lärjunge Mariano Santo, hvilken också åtnjutit undervisning af d berömde kirurgen Vigo, har om metodens utförande och utveckling inlagt så stora förtjenster, att den under långa tider varit förenad med hans namn. Genom sin afhandling: "libellus aureus de lapide a vesica per incisionem extrahendo" [2] är han sect. med.:s förste auctor. Han förfor sålunda [3]: Efter att blåsan medels en sond [4] undersökts, bringas pat. i det häfdvunna, redan af Celsus angifna stensnittläget. Ett itinerarium [5] införes och med en spetsig knif (novacula) göres på ena sidan raphæ, mot det sänkta itinerariets konvexitet, i ett tag ett genomsnitt af de mjuka delarne, med öppnande af pars. membr. i itinerariets fåra. Ett exploratorium [6] föres genom den gjorda öppningen in i blåsan, och, sedan itinerariet aflägsnats, inskjutes genom pars prostat. tvenne ductores [7]. I det uttagna exploratorium's ställe införes aperiens [8], hvarmed såret vidgas till den

---

[1] Rerum Ital. scriptor. vol. XXIV Enl. Heusinger.

[2] Venet. 1535.

[3] Ur "Thesaurus Chirurgiæ". 1610.

[4] fistula, quæ et syringa tentativa inter vulgares homines apellari solita est.

[5] non longe a prima [syringa] dissimilis, grossior solidiorque, concavuum habet dorsum.

[6] rectum et extensum est, ut veram rectam viam ductoribus commonstret.

[7] solidiores crassioresque exploratio esse debent.

[8] comptentur igitur duo æqualia crura ferrea more forcipum conclavanda, quæ clavata cum aperiuntur crucem unam conformabunt etc.

för stenens aflägsnande behöfliga storleken. En kraftig tång, forceps [1], införes, hvarmed stenen fattas, och med tillhjelp af 2 latera [2] utdrages densamma. Med en knappsond verriculum [3], undersökes om flera stenar äro närvarande och med det skedformiga abstergens [4] aflägsnas grus, fragment, blodlefrar och dyl.

Vid insnittet i perineum råder han att icke börja för nära anus, för att undgå blödningen från hæmorrhoidalkärlen, och att icke fortsätta detsamma för långt framåt, på det att icke genom sphincters öfverskärande incontinens må uppstå. Han förkastar bruket af frangens (i cap XII: De frangente non admittendo) för stenens sönderbrytande och påpekar vigten af att utvidgningen sker så småningom och med varsamhet. Åt metoden ges attributet aurea, då den fann användning på alla åldrar och "endast satte de stora brottslingars lif i fara, som Gud särskildt ville straffa." [5] Hans samtida visade honom emellertid föga uppmuntran och tilltro, så att metoden sällan pröfvades, och inga berättelser om dess resultat föreligga.

Några årtionden senare lemnar Franco i sitt arbete: Traité des hernies, contenant etc. [6] också en beskrifning på sect. med. (apparatus magnus). Hans förfarande är emellertid något olika med det nyss anförda. Då stenen fixerats vid coll. vesicæ genom det i rectum införda fingret, gör han från bulben mot anus, på ett afstånd af en a två fingrars bredd från raphæ en incision af sådan storlek, att stenen kan uttagas. Incisionen vidgas med en skarp gorgeret och särskildt konstruerade, skärande sonder (alltså egentligen en lithotomia prostatica). Om stenen är alltför stor att kunna passera utan sönderslitning af corpus vesicæ, tillråder Franco att före aflägsnandet sönderdela densamma [7]. Detta är, ehuru föregånget

---

[1] cujus pars superior corpori adjungenda est, levis sit, ne valeat naturam infestare; pars vero inferior aspera et spinosa, ne lapis, quem comprehenderit, possit ab eorum faucibus exidere.

[2] Quæ quidem latera forcipem unum facient quæ ita se habebunt ut de forcipe dictum est, quando pars exterior levis sit interior vero aspera et spinosa.

[3] quod et buctor dicitur. Stylus ex bono fiat argento, ut operator ad quam voluerit positionem eum flectere et complicare possit. Si quid lapidis vel sanguinis coagulati sit, ab ipso vesicæ fundo ad ejusdem orificium fideliter verrat.

[4] coclear nominant, quo poterit ut dictum est, foras extrahi, quod in ore vesicæ a verriculo aggregatum.

[5] Enl. Augey: Etude Historique et critique de la taille mediane Paris 1872. Thèse p. l. d.

[6] 1561 Lyon. Enl. Augey.

[7] Si la pierre est trop grosse pour passer sans déchirer le corps de la vessie, on aura des tenailles incisives fortes et bien aiguisées qui couperont le calcul en petits fragments,

af antydningar hos Celsus och Mariano Santo, det första tydliga och planmessiga förslag till en kombination af snitt och krossning. Det ådagalägger otvetydigt sin upphofsmans insigt om dilatationens risk och faror, hvilka han, som anfördt, söker undvika icke blott genom stenens krossning före uttagandet utan äfven genom en vidsträcktare incision.

Det låter nästan som om paradox då Ambroise Paré på tal om sect. med. och apparatus magnus säger: "at quæ novacula rescissa sunt nec tam facile, nec tam expedite postea, atqua ea, quæ laniata sunt conglutinantur" [1]. För det egendomliga i hans yttrande kan möjligen finnas en förklaring deri, att blåsstensoperationerna voro det område inom kirurgien, der hans personliga kunskap och erfarenhet minst kunde göra sig gällande. Dock äfven för denna dilatation och sönderslitning borde en gräns finnas, i det att betydligt stora stenar krossas före uttagandet [2]. Då han, som antydt, aldrig sjelf skall hafva opererat för sten utan i denna sak inskränker sig till att, med fullt förtroende till dess användbarhet, referera den af familjen Colot använda operativa methoden, är det kanske mindre ett bevis på denna metodens företräde framför andra än på operatörernas duglighet och anseende, att den vunnit bifall och rekommendation af tidens förnämsta kirurgiska auctoritet.

Detta oaktadt förlorade sect. med. (apparatus magnus) — i samma mån som lateralsnittet fann användning — burskap och anhängare bland tidens kirurger och professionella stenskärare, så att slutligen endast ättlingarne af familjen Colot, till hvilken den genom Mariano's lärjunge Octavianus de Villa skall hafva kommit, viste att använda densamma.

Laurent Colot, år 1556 af Henrik II kallad till Paris såsom hoflithotomist och operatör å Hôtel Dieu, lemnade nemligen i arf åt sina efterkommande sin konst och sitt förfaringssätt. Ehuru snart beröfvad hoftjensten, viste familjen dock att hålla sig uppe bland Frankrikes förnämsta stenoperatörer, fortsättande i 8 generationer sin verksamhet å Hôtel Dieu; d. v. s. ända till midten af 1700-talet. Genom list och öfverraskning kom deras hemlighet slutligen i da-

---

aujourd'hui un peu, dans deux ou trois jours un peu plus et laissant entre chaque séance le temps de calmer et la douleur et l'inflammation.

[1] Ur Thesaurus Chir. Ambrosius Paræus. 1610.

[2] At si calculus, qui in vesica est crassior animadvertatur, adeo ut avelli nequeat citra magnam et enormem vesicæ dilacerationem, satius est eum rostro corvino comprehensum in particulas confringere.

gen. Francois Colot lemnar i ett arbete [1], som publicerades efter hans död, en beskrifning af deras operationssätt. Frånsedt några få, mindre väsendtliga förändringar[1] liknar det Mariano's förfarande (apparatus magnus). I kapitlet: Les suppressions d'Urine, gifves följande beskrifning deraf: "L'incision (parallel med och till venster om raphæ, från bulben åt anus till) se fait sur une sonde qui est crênelée sur sa courbure; elle doit être assujettie de sorte que sa concavité regarde plutôt le côté de la cuisse que la ligne droite; celui qui opère ouvre l'accelerateur droit dans sa partie la plus charnue, le plus près de la cuisse qu'il lui est possible, s'approche de l'anus sans toucher le rectum, en sorte qu'il n'y ait que la partie basse de l'urèthre incisée sans que le col ni le corps de la vessie soient touchés; il coule som premier conducteur, qui est pointu mains émoussé et aplati, le long de la lame du bistouri, jusque dans le creux de la sonde tenant celle-ci de la main droite et de la gauche le conducteur, il fait jouer l'un et l'autre ensemble sans les séparer et d'un coup de main de bas en haut, il les pousse tous les deux et il les fait entrer dans la capacité de la vessie, alors il ôte la sonde et avec son second conducteur qui est fourchu par le bout, il embrasse le premier et il l'introduit au même endroit; il met insuite son dilatatoir entre les deux; il y est arrêté au moyen d'un petit enfoncement limé qu'il a de chaque côte de sa pointe, afin qu'il ne s'échappe pas à cause d'une assez grande force qu'il faut apporter pour le faire entrer dans la vessie." Då delarne blifvit tillräckligt utvidgade aflägsnas dilatatorn (hvars användning på det varmaste anbefalles), en tenet införes mellan "les conducteurs", och sedan dessa aflägsnats och stenen fattats, sker dess uttagande. "Il faut la tirer sans blesser aucune des parties, c'est-à-dire sans risque et sans périls." Om efterbehandlingen heter det: "La canule qu'on doit laisser pendant les 24 premieres heures après l'opération faite, doit être d'une longeur suffisante pour pénétrer dans la capacité de la vessie, elle doit être courbée par le bout; les canules courtes et droites caussent les suppressions d'urine, la rétension du sang dans la vessie et plusieurs autres accidents dans la suite; on n'a pas la liberté de nettoyer la vessie des matières, des chairs et des fragments de pierres cassées dont elle se trouve surchargée".

Då samtiden tydligt insåg farorna af den contusion och laceration. som härvid tillfogades patienten, och då de meddelanden, som förefinnas, nämna

[1] Traité de l'opération de la taille. Paris 1727.

blott hälften eller tredjedelen af de opererade såsom tillfrisknade, är det föga underligt att man alltmer öfvergaf metoden. Samma vittnesbörd om operationens osäkerhet lemnar Haller, i det han dels uppgifver de botades antal till hälften af de opererades, dels påpekar att operationen ofta lemnade efter sig urinfistlar och incontinens.

Sjelfva denna mer eller mindre djupgående sönderslitning af collum vesicæ och prostataväfnaden åskådliggjordes och bevisades till yttermera visso genom Le Drans [1] operationer på lik.

Både i Frankrike och Italien gjordes emellertid af män, hvilkas ord icke spårlöst förklingade, försök att genom förändringar af sjelfva operationssättet upprätta metodens sjunkna anseende. Dessa förändringar bestodo deri, att man i den införda gorgeretens ränna — mot hvilket instrument dilatatorn blifvit utbytt — så småningom och under tänjande rörelser inskjöt pekfingret, och genom tryckning bakåt och nedåt åstadkom den nödvändiga utvidgningen af pars prostatica.

Enär [2] Dionis endast redogör för "le haut appareil, le petit et le grand appareil", kan man förstå den anmärkning, hvarmed beskrifningen af denna sistnämda inledes: "C'est celui que l'on pratique le plus souvent, et qui jusqu'à présent a été jugé le meilleur".

Den instrumentala mer eller mindre i blindo skeende och med sönderslitning förenade dilatationen hade emellertid, helst då dess grad betingades af stenens storlek, bringat metoden i sådan misskredit, att den af de under de sista decennierna af 1700-talet verksamma stenoperatörerna knappt användes eller ens omtalades.

Under 1700-talet hade dessutom lateralsnittet, hvilket i Frère Jaques funnit en lika lycklig som duglig målsman, genom Cheselden i England, Morand i Frankrike, Rau i Holland, vunnit anseende och utbredning samt gifvit resultat, hvilka väsendtligen öfverträffade mediansnittets.

Medvetandet om de med dilatationen förbundna farorna hade redan i början af 1700-talet bragt den berömde Maréchal, Ludvig XIV:s lifkirurg och en af stiftarne af Académie de Chirurgie, på den tanken att genom en vidlyftigare incision af de djupare, närmre blåsan belägna delarne göra tillgången till den-

[1] Le Dran; Tysk öfversättning: Vergleichung der mancherlei Manieren den Stein aus der Blasen zu ziehen. Berlin 1733.

[2] Cours d'opérations de chirurgie. Bruxelles 1708.

samma lättare och möjligheten att aflägsna större stenar säkrare. Den yttre incisionen göres enligt Colots föreskrift, och, sedan urethra i sin membranösa del öppnats i itinerariets fåra, fortsättes, i det att bistouriens skaft höjes upp medan kontacten med itinerariet noga bibehålles, snittet genom pars prostat. Derunder skjutas begge instrumenten in mot blåsan (mouvement de bascule combiné)[1] Detta är det s. k. maître de coup, på hvars rigtiga anbringande, längd och riktning, metodens alla fördelar och gynsamma resultat komma att bero. Operotörens duglighet och speciella öfning ställes tydligen härvid på ett det svåraste prof.

Att Maréchal sjelf egde tillräcklig habilitet, derom vittna nogsamt de vackra resultat han ernådde, hvilka till och med kunde täfla med Frère Jaques', och hvilka gifva Dionis[2] anledning att om dem begge utbrista: "ce qui doit faire mettre une grande différence entre le charlatan et le beau chirurgien." Marskalken af Lorge hade nemligen tillfölje af en af F. J. utförd operation aflidit, men M. Fagon tillfrisknat efter en dylik af M., "quoique les circonstances de ces deux opérations fussent semblables".

Men oaktadt detta och de öfver hufvud taget goda resultat, som flera af Frankrikes skickligaste kirurger (Le Dran, Saviard, La Peyronnie, Morand, Bodou) genom den maréchalska metodens användning uppnådde, fann denna dock långt ifrån någon allmän tillämpning. I Tyskland gjordes metoden känd genom Smucker,[3] som under sina resor och studier i Frankrike af Maréchal inhemtat densamma.

Emellertid glömdes och undansköts sect. med. alltmer, på hvilket af de i det föregående omnämda sätten den än utfördes, så att under 1800-talets första årtionden endast några få och dertill ingalunda högt ansedde kirurger begagnade densamma. Genom Senn, Jameson och Guérin erhålla vi sparsamma underrättelser om dess tynande lif. Guérin[4] valde ett egendomligt tillvägagågående för att vinna en oblodig utvidgning af collum vesicæ. Efter att hafva gjort mediansnitt och öppnat pars membranacea och p. prostatica, införde han genom perinealsåret en torr morot; dess spets var vänd åt blåsan; efter ett par dagar fördes den ännu längre in, så att incisionen så småningom erhöll den

[1] Enl. Augey.
[2] Se Cours d'opérat.
[3] Enl. Hæser: Geschichte der Medicin.
[4] Enl. Augey.

vidd, som för stenens aflägsnande var behöflig. Resultatet af detta hans förfarande var mycket gynsamt, i ty att af 20 operade endast 2 afledo.

Sättet betraktades naturligtvis mera såsom ett kuriosum än som något, hvilket kunde göra anspråk på ett allmännare bruk.

Fåfängt kämpade Deschamps för att nppräitta sect. medianas sjunkna anseende, och kortvarigt nog var äfven det intresse, som Dupuytren,[1] genom glansen af sitt namn och sitt personliga anseende, visste att för densamma uppväcka. Den gamla sect. med. — Marianos och Colot's operation — hade spelat ut sin rol. Den kunde ju ej ega berättigade anspråk på praktisk användning, då den instrumentala dilatationen tillräckligt ofta dokumenterat sig såsom sönderslitning. Skulle sect. med. kunna räddas från att alldeles glömmas och öfvergifvas, måste hon ombildas, eller rättare måste hon så utbildas, att trygghet vanns för de oberäkneliga sönderslitningarne. Detta vilkor för sect. med:s bestånd ernåddes äfven, i det att man just för att undgå sönderslitningen mer eller mindre inciderade pars prostatica.

Så förfor Vacca—Berlinghieri, då han, som i Italien länge gjort rectalsnitt för blåssten, vid slutet af sitt lif blef en sect. med:s anhängare. I likhet med Maréchal sökte han genom en längre åt blåsan gående incision underlätta stenens uttagande, men använde härför ett något olika förfaringssätt.[2] Incisionen i perineum göres från anus åt radix scroti (af en tums till 20—22 lin. längd), och urethra öppnas i itinerariets fåra från bulben till prostatas spets. I det att itinerariet lyftes upp mot symfysen beredes bättre utrymme att med venstra pekfingrets tillhjelp leda in i blåsan en boutonnerad bistouri; denna är försedd med en 4 lin. hög tunga, som, inpassad i itineriatets fåra, underlättar knifvens införande. Då den införda bistouriens skaft lyftes upp mot scrotum, sänker sig dess spets och egg nedåt på grund af ryggens fasta stöd mot itinerariet. Genom att utdraga knifven i denna ställning göres en incision i collum vesicæ (pars prostat.) af en utsträckning proportionel mot skaftets höjning. Sedan stenen med den införda tången fattats, bör utskaffandet för bättre utrymmes skull ske mellan tub. ischii, d. v. s. under dragning nedåt och bakåt, hvarvid samtidigt tillses, att tångbranchernas convexa sidor intaga sårets ändar, såsom ett slags skydd för urethra och rectum.

Några årtionden senare kommer från Montpellier vidare underrättelser om mediansnittet (lithot. prostat.). Efter det Lallemand sysslat med operationen,

---

[1] Enligt Heusinger. [2] Ref. enligt Augey.

fullföljd genom en incision "bioblique" af prostata, ger Bouisson [1] en fullständig beskrifning på sitt tillvägagående. [2]

Incisionen i huden sker till venster om raphæ (hvaraf metoden också kallats "pararaphéale), börjande tre eller fyra cent. (allt efter patientens ålder) framför anus samt slutande på 1 cent:s afstånd från denna öppning. Urethra bör incideras i hela sin membranösa del, hvarvid snittet underlättas derigenom, att ett stort itinerarium med vid ränna begagnas, samt derigenom att kanalens undre vägg utspännes vid sjelfva öppnandet, som bör ske något litet till venster om medellinien. För att icke lædera canal. ejaculator. fortsättes insnittet i samma riktning genom pars prostatica, mer eller mindre intresserande sjelfva organet. Härtör kan en vanlig bistouri begagnas, som skär i det att den skjutes inåt (ungefär som hos Maréchal), eller en lithotome caché, hvilken i det den utdrages verkställer debrideringen parallelt med medianlinien. Efter stenens uttagande sköljes blåsan med ljumt vatten. Perinealsåret lemnas utan något slags betäckning eller förband; "la guérison est ordinairement obtenu dans un court délai". Prostataincisionen, som på intet vilkor får sträcka sig utom organets gräns, är tillräcklig för att skaffa utträde för små och medelstora stenar; större dylika böra genom en lithotriptor, införd genom såret, transformeras till 3—4 mindre, hvilka lätt kunna uttagas. Af de 10 fall, Bouisson framlägger, hade intet på grund af operationen dödlig utgång, dock voro alla de opererade under 20 år gamla och stenarnes storlek föga betydlig.

Det allmänna och med framgång krönta arbete, som nedlades på lithotripsiens fullkomnande, hvilken sträfvan under 18-hundratalets första hälft i så väsendtlig grad upptog kirurgernas intresse, kunde icke blifva utan verkan äfven på sect. med. Ej mindre vigtigt är — för en rigtig uppfattning af stenoperationernas historia och utveckling — att flera af Frankrikes ledande kirurger vid denna tid sökte införa egna metoder för urinblåsestenarnes blodiga aflägsnande. Så söker Dolbeau införa en förening af begge metoderna, snitt och

---

[1] Tribut à la Chirurgie T. I. Taille médiane. Ref. enl. Augey.

[2] "L'occasion s'étant présentée de traiter un calculeux qui était plongé dans une extrême débilité et auquel je désirais épargner toute chance d'hémorrhagie, je me décidai à pratiquer la taille médiane, et je fus si satisfait de la facilité de l'opération, de la sûreté et de la promptitude de ses résultats que je résolus de renouveler cet essai, où j'avais puisé la conviction que ce mode cystotomique ne méritait pas la défaveur générale qui pesait sur lui."

krossning, genom sin lithotritie périnéale.[1] Hans förfarande är en sect. med., derför att urethra öppnas i perinei medellinie, hvarpå i 3 tempo vägen till blåsan varsamt dilateras med ett af honom uppfunnet instrument, men det är en lithotripsie i den mening, att dessa förberedelser ske, för att genom den gjorda öppningen krossa stenen inom blåsan. Sect. med. blir således för Dolbeau egentligen endast ett sätt att på bästa och säkraste vis utföra stenkrossningen, eller med andra ord lithotripsien synes vara hufvudsaken, och för dess utförande göres perinealöppningen.

Våra dagars sect. med. — den oblodiga, icke våldsamma utvidgningen af pars prostatica —, har af Englands och Italiens kirurger utbildats och fullkomnats. Engelsmannen Allarton bör med rätta nämnas bland metodens allra främste målsmän. Genom sin verksamhet i både ord och handling har hans namn såsom apposition till det moderna mediansnittet för alla tider inskrifvits i dess historia. Redan 1854[2] kunde han framlägga 154 fall, af hvilka endast 14 haft dödlig utgång. På sitt operationssätt lemnar Allarton följande beskrifning, som, med uteslutande af det för saken mindre väsendtliga, är lånad från Gouleys citat: "I introduce a grooved staff in the usual manner and of the usual size; I then introduce the indexfinger of my left hand into the rectum, placing its extremity in contact with the staff as it occupies the prostata; then, with a sharp-pointed straight knife, I pierce the perineum in the middle line, about half an inch above the anus. I carry the knife steadily and firmly on, till it strikes the groove of the staff, I move the point of the knife — hvars spets är skarpslipad å begge sidor, för att vid införandet kunna incidera sjelfva apex prostatæ något litet, och dymedelst underlätta fingrets inskjutande — along the groove towards the bladder a few lines, and then withdraw it, cutting upwards, so as to leave an external incision of from three-quarters of an inch to one inch and a half, according to the presumed size of the stone. I then introduce a long ballpointed probe or wire through the external opening into the bladder, to sufficient depth to insure its safe lodgement in that viscus, and withdraw the staff. I then well grease the index-finger of the left hand and pass it along the probe, with a semirotatory motion through the prostate into the bladder; which procedure is achieved without difficulty. — — — the

---

[1] De la lithotritie périnéale. Paris 1872.

[2] Lithotomy simplified of a new method of operat. for stone in the bladder.

[3] Diseases of the urinary organs. Newyork 1872.

stone easily seized by the forceps and extracted by mild persevering traction. Now if the stone be large, some other dilating power must be employed in addition to the dilating effect of the forceps and stone combined."

Bland dylika dilatatorer rekommenderar han Weiss' trebladiga eller Arnolds ballong, hvilken efter behof kan utspännas med insprutadt vatten. Är stenen ovanligt stor, bör den före uttagandet krossas medelst en kort, rak lithoklast af nödig styrka eller en kraftig tång, som genom skrufinrättning kan tillslutas. Kan stenen detta oaktadt icke krossas, är man genom incision framåt och bakåt eller ock genom ett lateralsnitt i prostata i stånd att vidga sårets inre del, och aflägsna hvarje medelstor sten.

I ett senare arbete [1] fördömer han användandet af hvarje dilatationsinstrument. I dess ställe bör fingret gagnas. [2]

Efter honom har metoden vunnit rotfäste i England. Detta lands förnämste stenoperatörers erfarenhet och skicklighet har visserligen vunnits på andra banor och ådagalagts på annat sätt, men vi finna bland Englands kirurger flere med namn af god klang, hvilka med ganska stor framgång användt sect. med. Alltjemt har i den periodiska literaturen, på möten och sammankomster om densamma framkommit meddelanden, hvilka delvis åtminstone varit till förmån för operationen.

Från Amerika, hvars medicinska verld ända till sista tid stått och ännu står i så nära förhållande till Englands, hafva äfven flera berömmande uttatalanden om och gynsamma resultat af sect. med. förnummits. Så säger Gouley i sin bok om urinorganenes sjukdomar: "The median operation has given better results than any other method of lithotomy, espicially in the United States." Han kan fälla denna dom hufvudsakligen med stöd af de vackra operations-serier, som framlagts af bland andra Walter, Markoe och Little, hvilka också i väsendtlig grad bidragit till att Amerika för närvarande näst efter Tyskland är det land, der mediansnittet väckt det lifligaste intresset och funnit den vidsträcktaste användningen.

Förutgången af Fasola och Fattori, Manzoni och De Borza, uppträder i Italien Rizzoli redan 1858 såsom en förkämpe för sect. med. Sednare lemnar

---

[1] A Treatrise on Median Lithotomy etc. London 1863. Enl. Gouley.

[2] Since writing the above, I have come to the conclusion that no other dilator than the finger is necessary.

han i sina kirurgiska memoirer[1] en redogörelse för sitt tillvägagående och anför derjemte 41 fall, alla med lycklig utgång.

Från roten af scrotum till några linier från anus genomskäras, enligt hans tillvägagångssätt, de mjuka delarne lager för lager, tills bulben blottats. Denna skyddas med fingret, och i det att itinerariet lyftes upp mot symfysen klyfves pars membr. samt något litet af prostatas spets. Fingret införes i blåsan, och vid abnorm resistens göras små incisioner i det constringerande partiet åt sidorna eller bakåt. Genom dylika insnitt har han kunnat aflägsna en sten af till och med ett hönsäggs storlek. Vid alltför stora stenar sker krossning, innan desamma aflägsnas, men af kasuistiken framgår, att resultatet härigenom blir mindre godt. Metoden vann i Italien en bestående och ganska allmän uppmärksamhet och benämdes efter uppfinnaren "processo del Rizzoli".

Tyskland intog länge en reserverad ställning mot sect. med. Den blef derför, ehuru för längesedan känd, först genom Volkmann[2] i sin moderna form allmännare uppmärksammad härstädes. Hans synnerligen berömmande uttalanden om densamma gåfvo uppslaget till ett proportionsvis icke obetydligt antal medianoperationer.

Volkmann beskrifver sitt operationssätt sålunda: Bulbus urethræ fripepareras och drages framåt, hvarpå pars membr. incideras i en utsträckning af $^1/_2$—$^3/_4$—1 tum. Genom försigtig dilatation utvidgas pars prostatica; detta möter inga synnerliga svårigheter ej ens hos yngre personer eller sådana med prostatahypertrofi. För att underlätta blåsans palpation genom det i såret införda fingret, rekommenderas att å bukens utsida öfver blåstrakten utöfva en tryckning. Medelst lindrig, långsamt stigande kraft utpraktiseras stenen, fattad med en korntång eller (hos vuxna) med Löfflers kultång. Om stenens storlek omöjliggör dess uttagande osönderdelad, införes Luers lithoklast; men detta förfarande behöfver sällan användas, då genom ökad dilatation och små incisioner i urethralsårets kanter äfven så stora stenar, som genom ett lateralsnitt, kunna uttagas; "vor der Hand wüsste ich mir keine Indikation für den letzeren vorzustellen." Endast hos yngre barn, hos hvilka det någongång möter svårighet att införa lillfingret i blåsan, bör ett handsktöjarliknande instrument utföra dilatationen. Endast en kortvarig och öfvergående incontinens, till och med hos

---

[1] Clinique chirurgicale; Traduct. Andrieni. Paris 1872. Ref. enl. Bloch.

[2] Beiträge zur Chirurgie; Leipzig 1875.

barn, efterföljer operationen. Blåsan och såret sköljas noga med karbolsyrelösning, och under det senare läggas karboliserade svampar, hvilka ofta ombytas. (Ingen kateter införes).

Enligt dessa föreskrifter af den berömde kirurgen fann metoden tillämpning å flera Tysklands kliniker, samt skaffade sig anhängare och försvarare i de flesta länder.

Mest reserveradt mot det moderna mediansnittet förhåller sig Frankrike, hvars hithörande literatur, såvidt jag varit i tillfälle att döma, föga eller intet talar om på detta sätt utförda stenoperationer. Äfven läroböckerna gifva mer än knapphändiga upplysningar om sect. med. Också synes mig Etienne's yttrande fullt exakt ange Frankrikes ställning till operationen: "A l'heure qu'il est, avec la lithotritie de Bigelow, son emploi devient de plus en plus restreint, et en France du moins le silénce est bien près de se faire sur une méthode qui a eu cependant ces moments de célébrité."

[1] Parallèle des div. tailles vésicales. Thèse pour l'aggrégation. Paris 1883.

III.

Om operationens utförande, för- och efterbehandling.

Urinorganens och urinvägarnes friska eller mer och mindre sjuka tillstånd har alltid ansetts såsom en vigtig faktor vid ställandet af en stenoperations prognos; detta gäller hvilken behandlingsmetod man än väljer, sålunda äfven sect. med. Att bringa dem i bästa möjliga tillstånd bör följaktligen stå såsom målet för de sträfvanden, af hvilka sjelfva ingreppet föregås. Vid förhandenvarande cystit, allrahelst om den är af svårare beskaffenhet, bör densamma genom antiseptiska sköljningar så vidt möjligt förbättras eller åtminstone hållas inom drägliga skrankor. Genom sängläge, diet, ljumma bad, mineralvatten o. d. söker man motverka såväl blåsans som de högre upp belägna urinorganens pathologiska förändringar.

Dessa äro de allmänna reglerna för den förberedande behandlingen, hvilka man gör väl i att följa, för så vidt nemligen tid och omständigheter det medgifva. Att, som Billroth föreskrifver, aldrig operera, då urinen är starkt alkalisk, torde åtminstone för hvar och en mera sysselsatt stenoperatör blifva ett önskningsmål, som svårligen kan realiseras. Då ju mången gång och i all synnerhet vid fosfatstenar aflägsnandet af sjelfva konkrementet är det säkraste medlet att hämma blåskatarren, torde i de flesta fall ingen längre tid böra tagas i anspråk uteslutande för den præparatoriska behandlingen.

Dagen före operationen erhåller pat. ett ljumt bad och genom narcotica söker man skaffa honom någon sömn eller åtminstone ro under natten. Ett stort, ljumt vattenlavemang bibringas honom några timmar före operationen; om dettas verkan, fullständigt uttömmande af tarmen, öfvertygar man sig medels palpation. Blåsan sköljes och utspolas med ljum 3—4 % borsyrelösning eller salicylsyrelösning af $^1/_2$ %. Om urinen är alkalisk, stinkande samt innehåller pus eller blod, utbytes detta mot 2—3 % karbolsyrelösning eller i

synnerligt svåra fall 0,1 °/₀ sublimatlösning. Hüeter rekommenderar för dessa sistnämda fall 3 °/₀ klorzinklösning. Om karbol- eller sublimatlösning användts, bör man för undvikande af intoxikation tillse att sköljvattnet fullständigt afrinner; i annat fall kunna en 150—200 gram lemnas qvar i blåsan.

Patienten bringas på operationsbordet, hvarpå en sondering göres, för att man än en gång må förvissa sig om stenens förhandenvaro. Sedan detta skett, bör om blåsans tillstånd så fordrar en ny antiseptisk utsköljning af densamma företagas. Ett itinerarium, hvars böjning åt spetsen är något längre och större än en vanlig kateters, och som längs den konvexa ytan har en median, teml. vid och djup fåra, införes i blåsan samt bringas om möjligt i kontakt med stenen. (Buchanans rätvinkliga ledare bringar åt operationen, så som den nu utföres, inga fördelar.) Detta bör ske innan patienten bringas i stensnittläge, enär införandet derefter mången gång betydligt försvåras. Hos en patient med hypertrofisk prostata kan åtminstone för en mera ovan detta införande stöta på stora hinder, till hvilkas lyckliga öfvervinnande det ena i rectum införda pekfingret, såsom stöd och ledning för itinerariets spets, visat sig kunna bidraga. I nödfall torde ett itinerarium med kort, böjd snabel kunna inbringas i blåsan. Hos en pat. med striktur i pars membr. är det tillräckligt att införa itinerariet till det förträngda stället, då efter den yttre urethrotomien och strikturens genomskärande vägen in till blåsan sällan behöfver förfelas.

Derpå försättes patienten i det häfdvunna stensnittläget: Han hvilar på ryggen med benen krökta och uppdragna, något abducerade, armarne sträckta nedåt bålen, händerna på ett eller annat sätt fixerade vid fötternas yttersidor. Har man tillgång till två pålitliga och uthålliga assistenter, att hvardera hålla en af underextremiteterna i den angifna ställningen, blifva allehanda apparater för att binda och fixera patienten öfverflödiga. En tunn kudde lägges under korsryggen och en annan dylik under skuldrorna.

En säker och duglig assistent ställer sig på patientens venstra sida, fattar med högra handen itenerariets skaft jemte spetsen af penis, samt lyfter med den venstra scrotum uppåt abdominalväggen. Hans enda åliggande är, att under operationens förlopp fasthålla itinerariet i den bestämda ställning, som af operatören anges. Genom att föra underbenen och fötterna utåt sidorna och genom att upplyfta scrotum göres operationsfältet mera fritt och tillgängligt.

Under kloroformeringen rakas perineum jemte de hårbevuxna delarna af pudenda med omgifning, hvarjemte dessa delar noga tvättas med sublimatlösning. Genom en riklig öfverspolning med samma vätska, hvarvid särskildt analregionen tillgodoses, sker en ytterligare desinfektion af partiet. Om icke redan förut vid operationstillfället fingret funnit ändtarmen tom och skaffat utträde för der ansamlad gas, bör rectum genom utspolning med ljumt vatten eller borsyrelösning bringas att fullständigt sammanfalla.

Sedan operatören desinfekterat sina händer och armar, ordnat sin drägt samt placerat bordet med behöfliga instrument inom armhåll, tager han plats på en stol midt emot operationsfältet, så att hans bröst befinner sig i jemnhöjd med detsamma. Den assistent, åt hvilken itinerariet anförtrotts, fasthåller detta noga i medellinien, böjer handtaget åt patienten till, så att skaftet med abdominalväggen bildar en något mindre än rät vinkel, samt trycker derunder instrumentet i sin helhet lindrigt nedåt perineum, så att konvexiteten blir för operatören palpabel i raphæ. Denna palpation af itinerariet genom perinei mjukdelar möter hos yngre och icke alltför feta äldre personer knappast någon svårighet, samt tillåter operatören inställa instrumentet så, att dess båge fullständigt motsvarar raphæ; derunder söker man alljemt bibehålla den engång vunna kontakten med stenen.

Med höjd underarm och ulnar-randen rigtad uppåt spänner operatören mellan venstra handens tumme och pekfinger huden å perineum utåt begge lårvecken; derunder hvilar samma hands antithenar mot bakre scrotalregionen, skjutande detta parti uppåt, undan platsen för incisionen.

Med en rak, spetsig knif, hvars klinga är måttligt bred, göres i och längs raphæ ett insnitt, som begynnande ungefär 3 $^1/_2$—4 cent. framför anus fortsättes till $^1/_2$ cent. framför densamma eller om så behöfs ända intill det ställe, der huden börjar öfvergå i tarmslemhinnan. Dissektionsvis genomskäras huden, den subcutana fettväfven, samt den ytliga perinealfascian. Förmedelst de spännande fingrarne eller ett par sårhakar hålles insnittets kanter så åtskilda, att man har fullständig öfversigt öfver sårets botten. Enär afståndet mellan bulben och rectum i allmänhet endast kan uppskattas till omkring 2 cent., måste vid nyss angifna längd af incisionen i sårets främsta del visa sig ett ungefär centimeterlångt parti af musculi bulbocavernosi, der dessas bakersta delar täcka motsvarande parti af bulben. Trådarne för dessa muskler öfverskäras försigtigt i deras seniga midt, och genom små, varsamma snitt bakåt och åt

sidorna löspreparerans den underliggande bulben. Dervid måste det muskulo-fibrösa stråk (transversales Septum der Perinealmuskeln, Henle) öfverskäras, som förbinder bulbens bakre omfång med anus, äfvensom de seniga trådar, hvilka utgående från den ram, som Ligament. triang. urethræ bildar, från sidorna ansluta sig till dess undre och bakre yta.

Detta sker för att kunna genom bulbens undanskjutande komma in till pars membranacea. Ehuru bulben äfven vid dylikt præparatoriskt tillvägagående kan incideras, har man dock gjort sitt bästa för att så långt det trånga utrymmet medgifver sörja för dess skydd. Om man hos barn vill undvika en dylik læsion, måste insnittet göras kortare, 2 $^1/_2$—3 cent., men enär hos dem bulbens ringa utveckling både försvårar dess löspreparerande och minskar faran af dess læsion, är ofvanbeskrifna förfarande här mindre nödvändigt.

Ett obetydligt insnitt i bulben kan lemnas utan afseende, då den derifrån utgående blödningen snart upphör; men om bulben mer eller mindre genomskurits, är säkrast att medelst hopsyende af sårkanterna i dess albuginea stilla blödningen ur de öppnade cavernösa rummen.

Har den genomskurits så fullständigt att äfven underliggande urethra öppnats, kan man sedan incisionen deri (urethra) fullbordats, enl. Schedes förslag hopsy urethralincisionens kanter med hudsårets, och derigenom både stilla blödningen och under läkningen skydda en del af sårytan för direkt beröring med urin och sårsekret.

Näst bulben äro de vid anus' främre rand förlöpande, mången gång ututvidgade venerna fönämsta källan till blödning; på grund af deras ytliga läge möter det ingen svårighet att om så behöfs fatta och ligera dem.

Sträfvandet att undvika blödning har låtit Anger [1] komma på den tanken att göra incisionen med thermocauter, hvaraf äfven Verneuil i ett par fall betjenat sig. Redan under discussionen härom i Société de Chir. de Paris framhölls att läkningen i ty fall förlångsammas. Tillvägagåendet synes för sect. med. icke kunna anbefallas, då å ena sidan restitutionsarbetet (ärrbildningen) först efter brännskorpornas bortfallande kan börja göra sig gällande, å andra sidan dessas afstötande kan medföra efterblödning fullt lika svår att hämma, som någonsin den vid sjelfva operationen uppkomna.

Sedan bulben på anfördt sätt lossats från de förbindelser med omgifningen, genom hvilka dess bakre omfång fasthålles, kan man genom att med en hake

---

[1] Gaz. des Hôpiteaux. 1877. n:o 82, 84, 87.

eller venstra pekfingret föra densamma uppåt symfysen, och på samma gång med tummen skjuta ändtarmen bakåt och nedåt, i någon mån öka det mellan dessa begge organ befintliga afståndet. Mycket vinner man emellertid icke härigenom (1/2—1 centm.) enär såväl bulben som rectum på grund af det intima sammanhanget med diafragma urogenitale icke medgifva någon betydligare förskjutbarhet.

Man fortsätter dissektionen med små snitt i meddellinien, hvilka göras kortare och kortare allt efter som man närmar sig prostata. Dervid öfverskäras musc. trans. perin. superf., Henles transversala septum med de främre trådarne för sphincter ani, lig. triangul. urethræ samt de trådar af musc. trans. perin. prof., hvilka befinna sig under och bakom urethra. I itinerariets fåra, strax bakom den upplyfta och undanskjutna bulben, öppnas pars membranacea; dervid bör man tydligen kunna se och förnimma att knifspetsen verkligen är i beröring med ledaren och befinner sig på rätt plats d. v. s. i dess ränna.

Under det knifspetsen qvarhålles i fåran, lyftes itinerariet i sin helhet upp mot symfysen, med konkaviteten hvilande mot dess undre rand. I denna ställning fasthålles det stadigt i medellinien. Genom detta upplyftande vinnes bättre plats för insnittet, alldenstund urethra så långt förhållandena medgifva aflägsnas från rectum. På samma gång söker operatören skydda tarmen från en læsion, derigenom att venstra pekfingret införes så långt upp att dess spets stödes mot prostatas nedre och bakre parti.

I det att knifven följer itinerariets ränna, skjuten inåt och nedåt tills den något litet inträdt i apex prostatæ öppnas pars membranacea till allra största delen. Insnittet erhåller en längd af ung. 2—3 cent. Kommen i närheten af prostata bör man förfara sakta och varsamt, för att icke göra incisionen längre än 1/2 cent. inom organet och för att undvika tarmen.

Derpå sänker man knifvens handtag, och i det att den utdrages i denna ställning, med eggen rigtad åt rectum mot det der befintliga fingrets volarsida, klyfver man in mot den prærectala bindväfven de bakre delar af "triangle recto-urethrale", hvilka hittills icke genomskurits.

Alldenstund det inneliggande fingret med sin känsligaste sida är vändt åt den skärande kanten, kan man i hvarje ögonblick bestämma, hur pass nära rectum eggen befinner sig, samt derefter afpassa det tryck, som åt knifven vid utdragandet bör gifvas. Man har följaktligen på bästa sörjt för att tarmen icke læderas.

I alla händelser är det bättre skära för litet än för mycket; det förstnämda kan lätt afhjelpas genom ett nytt, något djupare snitt. Har tarmen detta oaktadt träffats, bör man genom suturer tillsluta den gjorda öppningen.

Återstår att genom pars prostatica bana sig väg in till sjelfva blåsan.

I allmänhet föreskrifves att längs itinerariets ränna införa en teml. stor och fast knappsond, bringa den i kontakt med stenen och derpå längs sonden utvidga passagen; itinerariet har före dilationen uttagits. Andra låta begge instrumenten ligga qvar, och söka, genom att verkställa utvidgningen på så sätt att itinerariet befinner sig på den öfre och sonden på den undre sidan af fingret, upphäfva hvarje möjlighet att göra en falsk väg. Olika modeller för denna sond hafva både beskrifvits och afbildats. Mig synes likväl dess användande knappast medföra någon fördel och vid de operationsöfningar, jag gjort, har det icke mött ringaste svårighet att utan ett dylikt instrument längs det qvarliggande itinerariet verkställa utvidgningen af pars prostatica. Jag tror sålunda att det i allmänhet saklöst kan undvaras.

Det väl rengjorda och desinfekterade venstra pekfingret insmörjes med vaselin och föres upp i urethralsårets innersta del. Fingerspetsen skjutes in i apex prostatæ ledd af itinerariet och med nagelsidan in till detta. Om på grund af prostatakapselns resistens fingerspetsens införande möter betydligare motstånd, kan man antingen börja dilatationen med lillfingret och, sedan detta banat sig väg, använda pekfingret eller genom små ytliga insnitt i den stramande väfnaden bereda sig bättre tillträde. Noggrannt följande itinerariets konvexitet, under varsamma, borrande och tänjande rörelser föres fingret långsamt och försigtigt genom pars prostat. Derunder har man samma förnimmelse som om man söker träda på en trång handskfinger, med den skilnad likväl att det hufvudsakligen är på två ställen, som motståndet gör sig gällande; ty under det att mellersta och största delen af pars prost. villigt lemnar plats för det dilaterande fingret, är så icke alldeles förhållandet med dess ändar; förutom det redan omnämda motståndet vid apex prostatæ, möter man ett annat strax framför orificium vesicale.

Då patienten naturligtvis bör vara så djupt kloroformerad att musklerna fullständigt slappats, kan man genom en jemn och långsamt sig ökande tryckning öfvervinna också detta sistnämda. Mången gång kan införandet underlättas genom att följa itinerariets sida eller om så behöfs dess koncavitet. Vid en trång urethra eller der man af en eller annan anledning röner ett större

motstånd, bör högra handens pekfinger genom rectum skjutas upp bakom prostata för att fixera detta organ och samtidigt motverka den tänjning och spänning uppåt och bakåt, som under dilatationen utöfvas.

Hufvudsumman vid detta dilaterande är att det sker utan all våldsam och ojemn påtryckning samt så långsamt, att delarne hinna gifva efter för det påträngande fingret.

Då det gäller barn, bör man vara mer än vanligt försigtig och varsam, att icke urinröret afslites, och prostata, vikande undan för fingret luxeras bakåt och uppåt. Hos sådana under 10 år är klokast nöja sig med lillfingret såsom dilatator, och endast i de fall använda pekfingret, der urethras vidd tillåtit ett lätt och beqvämt införande af det förstnämda. För de sällsynta fall, der ej ens femte fingret kan införas, har Volkmann rekommenderat ett tunnt ben- eller träinstrument, liknande en handskfingertänjare, men med afrundade kanter. För vuxna kan ett liknande instrument af större kaliber finna användning. Bland de många instrument, hvilka blifvit gagnade i och för pars prostaticas utvidgning, kunna anföras: Hegars dilatatorer för cervix uteri, Dolbeaus 6-branchiga instrument, Ellingers dilatator, Arnotts hydrauliska och Armstrong Todds komplicerade dilatator, Bowmans tång o. s. v. Dock kan man i de allra flesta fall utan dylika instrument nå målet.

Endast vid höggradig prostata-hypertrofi, vid betydlig förstoring af någon af dess lober, eller vid tumörbildning derinom räcker fingret icke in i blåsan. Man är då nödsakad att tillgripa instrument för att fullborda dilatationen. Äfven vid de tillfällen der sphincter vesicæ visar sig synnerligen resistent, kan man genom den paralella, samtidigt åt två håll rigtade tänjningen med exempelvis Volkmanns instrument lättare än med fingret fullborda utvidgningen. Att man, i all synnerhet om instrument gagnas för dilatationen, bör gå varsamt tillväga behöfver knappt ytterligare framhållas.

Sedan det dilaterande fingret inkommit i blåsan, bör man genom en noggrann palpation öfvertyga sig om tillståndet der inne, stenens (stenarnes) närvaro, (antal), läge och storlek.

Närmaste afståndet emellan orificium vesicale och huden å bäckenbottnen kan ungefär uppskattas till 2—3 tum (3—11 cent.); det palperande fingrets längd är i allmänhet något större. Genom att hålla handen på samma sätt som vid en vaginaltouchering, genom att liksom der trycka perineum uppåt, genom att skjuta knogarne in mellan sårkanterna, kan man i de allra flesta fall bringa ung.

$^1/_2$ tum (1—2 cent.) af det palperande fingret in i blåsan; hos flera medelålders män har under dylikt tillvägagående mitt finger räckt så väl till, att hela yttersta falangen kunnat fritt och obehindradt röra sig inom kaviteten.

För att i svårare fall utpalpera blåsans öfre och främre delar tillråder Volkmann att med andra handen utöfva ett tryck ofvan symfysen; är blåsans fundus utbugtad och prostata derjemte förstorad, bör man föra ett finger upp i rectum och genom tryck framåt och uppåt bringa nyssnämda delar närmare det palperande fingret.

Är stenen liten, af en mandels eller nöts storlek, och patienten vuxen med en urethra så pass rymlig att fingret lätt vrides och rör sig derinom, kan man, sedan itinerariet uttagits och under det att fingerspetsen fasthåller konkrementet i närheten af öppningen, inskjuta en smal tång, som under ledning af fingret fattar och aflägsnar stenen; en sådan tång mäter i omfång föga mer än itinerariet.

Finnas flere smärre stenar eller en blandning af sådana med sand och grus, aflägsnas de lämpligast med stenslef.

Hos barn och vid de tillfällen der urethra känns relativt trång, bör fingret placera stenen vid orificium vesicale och derpå utdragas; i dess ställe införes tången, och, först sedan stenen säkert fattats aflägsnas itinerariet.

Är stenen större, af ungefär en kastanjes eller liten valnöts storlek, bör man söka placera den så, att tången efter införandet kan fatta dess minsta diameter. Vid sådana tillfällen är ett något kraftigare utskaffningsinstrument af behofvet påkalladt, och itinerariet bör icke uttagas förr än man skaffat sig ett säkert tag om konkrementet.

Härefter föres tången nedåt, så att den befinner sig ungefär i bålens längdaxel; med små rörelser af dess skaft i olika rigtningar alldeles som vid en tångförlossning söker man med en så småningom ökad kraft draga stenen genom den utvidgade kanalen.

Befinnes sphincter vesicæ härvid göra synnerligt motstånd, har man att med en boutonnerad knif göra små ytliga sidosnitt i den stramande ringen och på så sätt underlätta aflägsnandet. Ehuru urethras tänjbarhet i viss mån åtminstone kan sägas vara större hos barn än hos vuxna, kan man hos de förra utan sönderdelning blott aflägsna de stenar, hvilka i den fattade diametern icke öfverskrida 2 cent. För att kunna komma åt att fatta divertikelstenar, eller sådana, hvilka qvarhållas mellan åsarne i en trabekulerad blåsa, eller befinna

sig i bottnen af en utvidgad fundus, bör man hafva tillgång till flera tänger af olika storlek, längd och krökning. Finner man flera stenar, har man vid fattandet krossat den förhandenvarande eller afrifvit från dess yta mer eller mindre, är nödvändigt att upprepade gånger införa utskaffningsinstrument. Att af sådana välja det (tång, slef, péan), som enligt fallets art och natur befinnes lämpligast, bör naturligtvis öfverlåtas åt operatörens praktiska sans och erfarenhet. Stundom återvinner den utvidgade sphincter så hastigt sin kontraktionsförmåga att utskaffningsinstrumentets införande derigenom försvåras; i sådant fall bör man genom ett förnyadt inskjutande af fingret sörja för att passagen fortfarande hålles öppen. Då några författare tala om tillfällen, vid hvilka operatören genom att bringa tången upp i den periprostatiska resp. perivesicalabindväfven bidragit till den dödliga utgången, bör framhållas vigten och nödvändigheten af att noga följa den dilaterade urethralkanalen.

Alldenstund äfven vid incision i prostata utrymmet, så vidt man vill hålla sig inom organets gränser, blott tillåter stenar af högst $3\frac{1}{2}$—$4\frac{1}{2}$cent:s. diameter att passera öppningen, blir det nödvändigt att i alla fall, der konkrementet befinnes större, tillgripa krossning före aflägsnandet. (Any calculus above on inch and a half in its shorter diameter will be hard to extract through an incision of the ordinary length in the prostata, even though this be considerably dilated by the pressure of the fingers. Erichsen[1]).

Stenar mellan 3 och 4 cent. kan man sålunda aflägsna, antingen genom att medelst lateral eller bilateral incision af prostata vidga passagen, eller genom krossning reducera dem till fragment af mindre storlek.

Hvardera förfarandet har sina fördelar och olägenheter, sina förkämpar och motståndare, och valet bestämmes väl i de flesta fall af operatörens förtroende och förkärlek för det ena eller det andra.

Flertalet af sectio medianas idkare uttala sig likväl för krossning i alla de fall, der stenen icke genom den dilaterade urethra kan uttagas. Farorna och svårigheterna vid såväl stenens krossande som fragmentens aflägsnande växa i proportion med stenens storlek.

För att verkställa denna krossning rekommenderar Volkmann Luers tång. Dolbeau afbildar och beskrifver en stark och kraftig "lithotriteur", med hvil-

---

[1] Science and Art af Surgery. London 1884. Vol II.

ken han kunnat krossa en sten af ända till 8 cents. diam. Little [1] rekommenderar sin "screw crusher".

Om en vanlig kraftig stenkrossare användes, kan den införas längs fingret och under dess ledning fullborda arbetet, men om en gröfre, tångformig krossare begagnas, bör den inskjutas längs itinerariet. Man kan förfara på två sätt vid sjelfva sönderdelningen: antingen bringa stenen till fragment af böneller nötstorlek, eller genom upprepad och förlängd manövrering fullständigt reducera densamma till grus och sand. Första tillvägagåendet medför ett något svårare uttagande af bitarne, men på samma gång mindre læsion af pars prostatica; andra tvärtom.

Ehuru ingen bestämd föreskrift kan gifvas, torde likväl första sättet vara det, som oftast kommit till användning, och som helst bör följas. Genom att upprepade gånger införa tången böra de större fragmenten uttagas; de mindre, grus och sand aflägsnas med stenslef eller utspolas genom en stark och kraftig stråle af någon antiseptisk vätska (Borsyrelösning); man kan äfven gagna evakuations-apparat.

Först sedan man genom att införa fingret gjort en synnerligt noggrann palpation af blåsans inre och känt densamma fullständigt befriad från konkrement af hvarje slag, är operationen att anse såsom afslutad. Särskildt hos äldre personer, hvilka hafva en trabekulerad blåsa, bör denna undersökning aldrig försummas.

Genom en ymnig och ihållande utspolning med antiseptisk vätska desinfekteras blåsans inre, urethralkanalen och såret, och samtididigt utsköljas derifrån blodkoagula, epithelslamsor, sand och dylikt.

Allt efter fallets art och natur, efter de föregående symptomen samt operationens tidsutdrägt och besvär bör svagare eller kraftigare antisepticum brukas. För enklare fall borsyrelösning, 3—4 %; för svårare karbol (2—3 %); sublimat — (1—2: 3,000); clorzink — (1—3 %). Desinfektionen bör icke afslutas förr än sköljvattnet afrinner fullständigt klart, och sårkanterna, analregionen, pudenda och lårvecken rikligt öfverspolats.

Återstår nu att tala om förband, drainage och efterbehandling. Enär auctorerna afhandla dessa frågor gemensamt för lat.- och med.-snitten, och enär

---

[1] Annals of the Anatom. and Surgic. Society, Brooklyn; 1880. Febr.

egen erfarenhet saknas, tyckes det mig lämpligast anföra några af de uttalanden härom, hvilka från olika håll framkommit.

Att man söker bringa patienten i de förhållanden, att en möjligast snabb och ostörd läkning eger rum, ligger i sakens natur; att man genom ett antiseptiskt tillvägagående såväl vid som efter operationen har största utsigten att realisera detta, derpå tviflar ingen nutida operatör.

Redan 1877 rekommenderar Hüeter [1] för stenoperationens efterbehandling karbolsyrelösning och Listers förband. Volkmann gagnar (1875) likaledes karbolsyrevatten till upprepade utsköljningar, men hela förbandet består i att framför såret lägga en karboliserad svamp. Drain inlägges icke. Svampen ombytes, så snart den genomdränkts.

Under det att Mallez [2] lemnar den temligen opraktiska anvisningen att öfverstryka sårkanterna med collod. elast., står Frankrikes största kapacitet på detta område, Guyon, fullständigt på antiseptisk bas; han inlägger drain, sköljer med borsyrelösning (3—4 %) och omlägger karbolförband.

Portalier [3] inför drain, kring hvilken tamponeras med karboliserade små svampar, genom tråd förenade till en rosenkrans. Karbol- eller salicylförbandet fixeras med en T-binda och genomborras af röret.

Ehuru Storbrittanien är antiseptikens hem, är det först på sistone som dess stenoperatörer lärt sig rätt uppskatta en sådan behandling. 1883 föreskrifver Thompson [4] att under 5—8 dagar införa en drain genom perinealsåret och fixera densamma genom ett bandage om lårbenen. Antiseptik omnämner han icke.

Största meningsskiljaktigheten tyckes göra sig gällande i fråga om nödvändigheten af ett drainrörs inläggande.

Alldenstund Jaesche [5] framhåller urininfiltration och purulent inflammation af bäckenbindväfven såsom en af de vigtigaste orsakerna till dödlig ut-

---

[1] Deutsche Zeitschrif. f. Chir. Band 8.

[2] Du pansement des plaies de la taille périnéale: Gas. des hôp 1875. N:o 135. Virch.-Hirsch Jahresbericht. 1875 II.

[3] Du pansement après les tailles périnéales. Gas. des hôp. 1884. Ref enl. Bloch.

[4] Lancet. Februar 3.

[5] Sur Ætiologie der acuten eitrige Zellgewebsinfiltration nach dem Steinschnitte. Archiv f. klin. Chir. B. 18 och 20.

gång af ett stensnitt, vill han äfven genom ett rörs inläggande noggrant öfvervaka urinens obehindrade utflöde och sålunda undvika ofvannämda fara.

I Berliner klinische Wochenschrift har Trendelenburg [1] lemnat en uppsats om efterbehandlingen vid stensnitt, särskildt afseende sect. alta: Då hvarje droppe urin strax efter sitt nedträde i blåsan afflyter, har den hvarken tid att sjelf undergå sönderdelning eller genom sin stagnation bidraga till den redan i blåsan befintliga sjukdomsprocessen, än mindre genom resorption verka skadligt på organismen i sin helhet. Det fria afflödet är den bästa antiseptiken; vid komplikationer inlägges drain äfven efter sect med.

I ett senare nummer af samma tidskrift förklarar Riedel [2] att enbar drainage åtminstone i svårare fall icke förslår att vidmagthålla asepsis. Då mången gång efter det moderna mediansnittet ingen eller kortvarig inkontinens uppstår, inlägger R. i blåsan ett 10 cent. långt drainrör, försedt med ett tvärrör å den inskjutna ändan för att hindra utglidandet. Detta oaktadt kan blåsan mången gång icke fullständigt tömmas. I horizontalläge befinner sig nemligen orificium vesicale högre än blåsans fundus. För att oskadliggöra den urin som här ansamlas föreskrifver R. att längs drainen och fixerad intill densamma införa ett smalt gummirör utan sidohål; röret inskjutes så långt, att det med sin inre ända når högre än drainen. Genom detta smala rör inflyter oafbrutet och droppvis en ljum salicylsyrelösning, som blandad med urinen afrinner efter att hafva nått drainens mynning eller sidohål. Förslår icke heller detta för att vidmagthålla asepsis, har man att några gånger dagligen utspola blåsan med starkare antiseptisk vätska. Allt efter behof fortsättes med denna behandling 6—8 dagar eller längre. Genom öppning i underlaget afledes den genom drainen utsipprande irrigeringsvätskan till ett underställdt kärl, innehållande karbolsyrelösning.

På så sätt påstås asepsis äfven i svåra fall kunna bibehållas.

Schmitz inlägger drain under 1—3 dagar.

Då Vartan [3] efter utglidande af drainröret trott sig se en snabbare läkning, vill han för enklare fall utesluta detsamma.

---

[1] 1881. N:o 1: Über Drainage der Blase nach dem Steinschnitt, insbesondere nach dem hohen Steinschnitt.

[2] Berl. Klin. Wochensch. 1881: N:o 27. Die Nachbehandlung des Steinschnittes bei putridem Harne.

[3] Report on treatment etc. Edinburg. Med. Journ. 1882. Maj.

På femtonde tyska kirurgkongressen uttala Gussenbauer och Küster såsom sin mening, att drain i allmänhet är obehöflig efter en sect. med.; den förre tamponerar såret med jodoformgaze och gör repeterad kateterisering, den senare inlägger en sond à démeure. König och Volkmann deremot rekommendera drain. Ehuru König vid efterbehandlingen knappast anser asepsis i alla fall kunna ernås, vill han synnerligast vid prostata-hypertrofi och utbugtad fundus genom flera gånger dagligen företagna antiseptiska utspolningar söka komma möjligast nära.

Volkmann inlägger ett tjockt metallrör, omviradt med jodoformgaze; hvarannan eller hvartredje timme utspolas blåsan med ljum borsyrelösning; efter 6 dagar uttages kanylen; i dess ställe inlägges vid stinkande urin och hos gammalt folk ett gummirör. Såret täckes af antiseptiskt förband.

Det är, som man ser, vexlande föreskrifter; ur hvilka ungefär följande detta mål såsom allmängiltigt kan hemtas:

I enklare fall, synnerligast hos yngre personer, der urinen är sur och stenens uttagande gått lätt och obehindradt, kan drain undvaras. Såret inpudras med jodoform, täckes med antiseptiskt förband, fasthållet af en T-binda. Kan patienten hålla urinen, bör den aflägsnas genom kateterisering, och förbandet ombytas minst morgon och qväll, då såret irrigeras med sublimat- eller karbolsyrelösning.

Förefins inkontinens, bör förbandet under antiseptisk irrigation vexlas hvarannan eller hvartredje timme.

I något svårare fall inlägges i blåsan drainrör under ett par eller flera dagar allt efter det mer eller mindre gynsamma förloppet, och blåsan utspolas några gånger dagligen med starkare eller svagare antisepticum. För att icke sårkanalens tryck må sammanpressa den mjuka gummidrainen, kan man antingen enligt Javoros [1] förslag härda den i konc. svafvelsyra, eller gagna silfver- eller glasrör. För att hindra utglidning fästes gummidrainen med ett näst vid sårkanterna. Metall- eller glasröret fasthålles af förbandet; detta vexlas vid irrigationerna.

För svåra fall, synnerligast hos äldre personer, der urinen är alkalisk eller putrid, der stenens utforslande mött svårighet, der en förstorad prostata och en utbugtad fundus komma urin att qvarstanna, der gammal blås- eller njur-

[1] Desinfection und Härtung der Gummidrains. Centralblatt f. Chir. 1888. N:o. 33.

sjukdom nödvändiggör ett energiskt antiseptiskt ingripande, är Riedels förfarande att rekommendera. För den permanenta irrigationen kan gagnas borsyrelösning (2—3 %). Allt efter symptomens beskaffenhet bör ett kraftigare eller mindre kraftigt antisepticum gagnas för blåsans utspolning några gånger dagligen. Behandlingen fortsättes, till dess urinen blifvit något så när klar och normal, och ingen eller obetydlig temperaturförhöjning iakttages.

IV.

Statistik.

Det är lika ofta framhållet som villigt erkändt, att statistik är en farlig sak att handskas med. Om detta gäller i allmänhet, har det i fullaste mått sin tillämpning på en samlingsstatistik öfver kirurgiska operationer.

Svårigheterna i och för en fullt likformig och fullständig samlingsstatistik göra sig snart gällande för hvar och en, som något litet sysslat med dylika angelägenheter. De olika operatörerna, af hvilka icke alla vid sina sect. med. noga följa samma tillvägagående, hafva mången gång olika både för- och efterbehandling. Den personliga dugligheten och öfningen vexlar betydligt, de lokala förhållanden icke mindre. Sjelfva de publikationer, i hvilka fallen meddelas, lemna så stora luckor, visa så stora skiljaktigheter med afseende på uppgifternas noggrannhet och fullständighet, att ensamt detta förhållande ställer sig såsom ett väsendtligt hinder. Att nu icke tala om de opererade: deras olika ålder och mycket vexlande tillstånd vid sjelfva operationen, under denna tillstötande omständigheter, sjukdomens längre eller kortare förhandenvaro, stenarnes olika storlek, antal, beskaffenhet och läge, urinorganens och urinvägarnes friska eller mer och mindre sjuka tillstånd o. s. v.; allt detta tillsammans gör, att knappt två fullt likstälde fall, åtminstone hos samma operatör, kunna uppletas.

Dock, på samma sätt som en persons erfarenhet i fråga om de olika behandlingsmetoderna för blåsten icke förmår omfatta alla lika fullständigt, på samma sätt kunna icke denne enes resultat gifva ett exakt uttryck för den ställning och användning, som tillkommer hvar och en af dem; först genom sammanställandet af flertalets erfarenhet och resultat blir det möjligt att fälla ett allmängiltigt omdöme. I så mån förtjena flera operatörers sect. med., samlade och uppstälde efter en likformig indelningsgrund, all vår uppmärksamhet.

Redan i historiken öfver sect. med. hafva de vigtigare, äldre resultaten omnämts. Af de särskildt öfver medianoperationen fåtaliga samlingsstatistikerna förtjena några anföras. Malgaigne har för apparatus magnus anfört en mortalitet af 44 °/₀. Civiale samlade 1836 ända till 1915 fall (apparatus magnus) med endast 18 °/₀ mortalitet.

Af sect. med. i den betydelse, vi nu fatta denna operation, äro *Allartons* 153 fall redan omtalade; ordnade efter ålder lemnas öfver dem följande tabell:[1]

Ålder.	Summa.	Friska.	Döde.	Förhållande.
$1\frac{1}{2}$—10	57	55	2	1: $20\frac{1}{2}$
11—20	16	15	1	
21—30	10	10	—	
31—40	6	6	—	
41—50	6	4	2	1: 3
51—60	13	12	1	1: 13
61—70	24	17	7	1: $3\frac{1}{2}$
71—80	5	5	—	1: $10\frac{1}{2}$
	137	124	13	1: $10\frac{1}{2}$
Icke angifven ålder.	16	15	1	
Summa.	153	139	14	

Beträffande *Rizzolis* 41 fall, af hvilka intet hade dödlig utgång, ser jag mig icke i tillfälle att lemna några åldersuppgifter.

Närmare våra dagar anför *Gross*[2] 96 fall ifrån Amerika, hvilka Little hopsamlat intill 1870; af dessa 96 dogo 3. (3,12 °/₀). Ett helt annat och mycket sämre resultat för sect. med. lemnar *Lane*;[3] det är Williams statistik af 44 sect. med. med 11 döda (28 °/₀). Samtliga operationerna äro utförda i den förantiseptiska tiden.

---

[1] Enl. Gouley. l. c. och Heusinger. l. c.

[2] System of Surgery. Philadelphia 1872.

[3] Cooper: Dictionary. London 1872.

Cadge[1] har 1873 samlat 90 fall med 17,07 % mort.

Ålder.	Friska.	Döda.	Summa.
— 20	25	1	26
20—40	5	—	5
40—50	5	—	5
50—60	10	3	13
60—70	24	12	36
70—80	5	—	5
	74	16	90

Några år förut lemnar han i Lancet en beskrifning på sitt operationssätt. Det är ungefär Allartons, endast att det i urethra till prostatas spets införda fingret får utan ledning af itinerariet söka sig väg intill blåsan; itinerariet uttages nemligen före fingrets införande genom pars prostatica. Af ofvananförda 90 sect. med. har C. sjelf gjort 54, hvarför han om dem kan lemna några mera speciella uppgifter. Stenarne hade i genomsnitt en vigt af 5 drachmer, 5 grains. De opererades medelålder var 48 $^1/_2$ år; 4 eller 5 gånger skall han hafva læderat rectum; blödning förekom temligen ofta (oftare än vid lat. snittet) hufvudsakligen på grund af bulbens inciderande. Af hans opererade afledo 10, bland hvilka pyæmi anföres såsom dödsorsaken hos 6; pyelitis och kronisk njursjukdom komma bland dödsorsakerna näst efter pyæmien. I sina föreläsningar om den kirurgiska behandlingen af sten i urinblåsan[2] söker han på tal om sect. med. förklara detta faktum, derigenom att de mest gynsamma fallen reserverats för lithotripsi. Han tillägger, i det han anför dödsfallen för lat. och med. snitten, att under de sista 10 åren intet dödsfall af pyæmi förekommit, bifogande såsom förklaring att bättre och gynsammare förhållanden (antiseptik?) under denna tid tillkommit. Dessa bättre och gynsammare förhållanden hafva emellertid varit utan ringaste inflytande på medianoperationerna, enär de samtliga äro utförda före denna period. I ett fall uttogs en sten vägande 4 $^3/_4$ uns; ehuru patienten kom sig, var uttagandet mycket besvärligt

[1] Brit. Med. Journ. 1873. Oct. 11

[2] Brit. Med. Journ. 1886. Juni 19.

samt förenadt med bristning af de ytliga delarne ända in till anus. På den grund frånråder C. bestämdt att göra sect. med. vid stenar af dylik storlek.

Samtidigt meddelar *Gouley* 139 fall från Amerika; af de opererade afledo blott 5, motsvarande 3,45 °/₀ mortalitet.

60 voro från 1 ½ till 10 år med 1 död; 25 från 10 till 20 år, 1 död; 54 från 20—70 år, med 3 döde.

Heusinger har i sin Inaugural Dissertation 1878 hopsamlat 222 fall, af hvilka 15 hade dödlig utgång, motsvarande 6,7 °/₀ mortalitet. Bland Heusingers opererade befinna sig 165 utan angifven ålder, och af dessa följde döden i 11 fall. Rörande de öfriges ålder lemnas dessa uppgifter: 1—10 år 16, med 1 död; 10—20 år 10, alla friska; 40—70 år 25, med 3 döda. Summa 57 med 4 döda.

Af den sistnämnda åldersklassen behöllo 4 en fistel och 1 inkontinens.

I sin konkurrens-skrift 1885 har slutligen *Bloch*[1] sammanfört en del af de nyare operatörernas resultat med Allartons och Rizzolis samt af dessa 11 kirurgers 364 fall, af hvilka 26 förlupit dödligt, beräknat för sect. med. en mortalitet af 7,14 °/₀.

Man kunde nu taga alla dessa resultat i klump, och af Cadges, Gouleys, Heusingers och Blochs samlingsstatistiker erhållas tillhopa 815 opererade med 62 döda, d. v. s. 7,60 ₀/° mortalitet; men dessa tal kunna endast ega föga värde på grund af de redan anförda olikheterna vid statistikernas hopsamlande och anordning. Dessutom äro i dessa 815 fall somliga operatörers resultat medräknade flera gånger.

För att åstadkomma en samlingsstatistik, hvilken för närvarande förhållanden eger någon giltighet, har densamma synts mig böra begränsas till de författare, hvilka under senare årtionden till en dylik lemnat bidrag. 1870 har valts såsom utgångspunkt, och nedan anförda operatörer hafva samtliga efter denna tid riktat literaturen med fall af sect. med. Detta utesluter emellertid icke att en del af operationerna utförts före nämda år. Der så är förhållandet, finnes detta särskildt omtaladt, för så vidt nemligen författarne lemna några uppgifter om tiden för operationernas utförande. Vidare har denna tidpunkt valts på den grund, att efter densamma antiseptiska åtgöranden i mer eller mindre mån började vinna insteg inom den kirurgiska verlden. Det är

[1] Om bærestensoperationernes udvikling i de sidste femten aar. København 1885.

emellertid så långt ifrån att alla nedannämda operatörer gagnat antiseptiska kauteler, att tvärtom några icke med ett ord låta påskina en dylik omsorg, under det att endast ett fåtal betjenat sig af en fullt genomförd antiseptik. Den kolossala omhvälfning inom den operativa kirurgien, som antiseptiken betingat har icke blifvit utan sitt inflytande äfven på operationerna för blåssten. De blodiga metoderna hafva såsom redan förut anmärkts proportionsvis oftare kommit till användning, och om också härvid det allmänna intresset icke tillfallit sect. med., kunna (möjligen) bland orsakerna härtill inräknas de stora, ännu icke fullständigt lösta svårigheter, som möta för en genomförd och bibehållen antiseptik i perinealregionen. Det är antagligen detta förhållande, som gör att ingen betydlig eller särskildt i ögonen fallande skilnad finnes mellan deras resultat, som säga sig hafva gagnat antiseptik och deras, hvilka icke omtala en sådan. Vid sect. med. har nemligen, genom urinens afledande från blåsan, en af antiseptikens vigtigaste regler fullgjorts: att ur en inflammerad kavitet skaffa aflopp för sekretet.

Det ofvan sagda utesluter emellertid icke att äfven de operatörer, hvilka icke redogöra för sitt förfarande hafva användt (antiseptiska) utsköljningar af blåsan och perinealsåret, och i alla händelser får talet om antiseptik anses hafva trängt så vidt och djupt, att de medianoperationer, hvilka utförts under och efter de senare åren af 1870-talet, på ett eller annat sätt hafva haft förmånen af ett om också ofullständigt antiseptiskt tillvägagående. Att antiseptiken såväl principielt som realiter haft och har en stor betydelse äfven för sect. med., är höjt öfver allt tvifvel.

Angående uppställningen af en dylik statistik har i första hand åldern ansetts för lämpligaste indelningsgrunden. Hvar och en känner den olika dödligheten hos exempelvis barn och gubbar inom alla de olika operationsmetoderna för sten, hvilka de beledsagande omständigheterna i öfrigt äro.

För att lemna mindre rum åt slumpen — då som kändt ett eller ett par fall med lycklig utgång lätt nog förmå operatören öfverlemna dem åt offentligheten — har minimumantalet för upptagande i öfversigten satts till 5 operationer utförda af samme man.

Bloch, Heusinger och Gouley hafva redan meddelat hufvudresultatet för en del nedannämda operatörers mediansnitt. Här lemnas de närmare upplysningar om deras medianoperationer, som genom publikationerna stått att vinna.

Att den här samlade listan icke kan göra anspråk på fullständighet, behöfver knappast framhållas. Den är hvarken fullständig i så mån, att den innefattar alla, öfverstigande 5-talet, sedan 1870 af samme operatör publicerade sect. med. för urinblåsesten, eller fullständig i i så mån, att ens tillnärmelsevis samma uppgifter finnas i redogörelserna omnämda.

Der det varit möjligt att om de opererade inhemta sådana åldersuppgifter att de kunnat inrangeras på följande tabell, har detta också skett. I den korta resumé för hvarje operatörs verksamhet, som derpå följer, omnämnas några för med. operationen vigtiga och intressanta spörsmål: De med dödlig utgång opererade, fall som på ett eller annat sätt förtjena att med några ord omtalas, stenarnes beskaffenhet och storlek, huruvida de uttagits hela eller krossats, sviterna af operationen, läkningstiden och förloppet m. m.

Tabell I.

	1—10 år		10—20		20—40		40—50		50—60		60—70		70—		Summa		Total
	fr.	d	fr.	d	fr.	d	fr.	d	fr.	d	fr.	d	fr.	d	fr.	d	Summa
Brown (1873)	2	—	3	—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	8	—	8
Hædicke (1884)	6	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	1	8
Heusinger (1878)	—	—	—	—	1	—	1	—	3	—	—	1	1	—	6	1	7
Kolaczek (1881)	—	—	4	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	6
König (1886)	3	—	3	—	3	—	1	1	1	—	4	3	—	1	15	5	20
Leic. Infirm. (1876)	8	—	5	—	—	—	1	—	1	—	3	1	1	—	19	1	20
Lell (1885)	3	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—	7
Lunds Laz. (1887)	—	—	1	—	3	—	—	—	—	—	1	—	—	1	5	1	6
Mc. Craith (1878)	23	—	11	1	11	1	—	—	—	—	1	1	—	—	46	3	49
Rauh (1886)	2	—	—	—	2	—	1	—	3	1	1	—	—	—	9	1	10
Saxtorph (1886)	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	6	—	1	1	10	1	11
Schmitz (1886)	7	2	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	2	14
Svensson (1886)	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	3	—	1	—	6	—	6
	54	3	34	1	27	1	6	1	10	1	21	6	4	3	156	16	172
	88: 4				43: 3						25: 9						

J. D. Brown: Pembrokeshire and Haverfordwest infirmary; (Med. Times and Gazette 1873, April). För 6 af de opererade angifves stenarnes beskaffenhet: 3 voro urat (resp. urinsyre.) stenar, 3 af blandad sammansättning. Om deras vigt och storlek heter det: "some of the stones were large, weighing from ten drachms down". En 65 årig patient, på hvilken gjorts lithotripsi, blef, enär kärnan befans för hård att vika för lithotriptern, med godt resultat underkastad sect. med. Att betydligt nedkomna patienter, hvilkas urinorgan och urinvägar äro säte för kronisk sjukdom, detta oaktadt kunna lyckligen genomgå en sect. med., vill ett hans fall söka visa: en 17-årig patient, afmagrad till ett skelett, med pus i urinen, lefde 2 år efter operationen; dödsorsaken var Morb. Brigthi; efter operationen qvarstod en fistel intill rectum.

Fallet N:o 8 är en 50-årig patient med striktur, efter hvars dilaterande (Holts metod) krossning företogs, men då denna efterföljdes af mycket svåra och allvarsamma symptom, befriades patienten genom sect. med., sedan han något hemtat sig, från qvarblifna fragment och stenpartiklar. En 7-årig gosse, som afled 12 månader efter operationen, har här icke medräknats.

Max Hædicke: Harnsteine und deren Operationen beim Manne (Inaug. Diss. Jena 1884). Operationerna äro utförda på prof. Rieds klinik i Jena från 1863 till 1884. Snittet i bottnen af pars. mem. fortsattes i mer eller mindre grad inåt pars prostatica, i organets medellinie. Stenarnes vigt: 1 hvilken krossades med stentången, vägde 20 gram, urinsyrekärna och fosfatskal; 1 vägde 13 gram; de öfriga vägde från 9 till 3 gram. Minsta stenen (3 gram) bostod af urinsyra; de öfriga voro af blandad sammansättning. Diametrarne i allmänhet 3 × 2 × 1 centimeter. I de fall, der detta finnes angifvet, var tiden för urinens fullständiga afgång genom pars pendula resp. 9, 12, 16 dagar efter operationen; hos en skedde detta först i fjerde veckan. För läkningen åtgick resp. 14, 16, 30, 32, 37, 45, 48 dagar. Hos en, läkt på 45 dagar, fördröjdes utskrifningen genom uppträdandet af en orchit.

En 9-årig patient, med stensymptom sedan 4 år, blåskramp samt urin droppande, opererades 1884. Prostata inciderades i medellinien; den aflägsnade stenen hade resp. 3 $^1/_2$ × 2 $^1/_2$ × 2 cnts diametrar; vigt 13 gr., urinsyra med fosfatskal. Förbandet vexlades hvarannan dag, medan samtidigt blåsan utspolades med sol. hypermang. kalici. Nattetid iakttogs en delvis qvarstående inkontinens ännu vid utskrifningen från sjukhuset.

Den yngste patienten, 2 $^1/_2$ år gammal, afled; han plågades af ischuri, samt hade pus i den ammoniakaliska urinen; redan före operationen inträdde uræmi. Nästan soporös, dog han på operationsdagen. Obduktion: Begynnande dubbelsidig bronchopneumoni, bronchit, dubbelsidig suppurat. nefrit; catarrhus et difteria vesicæ.

Alfred Heusinger: Über den Medianen Steinschnitt (Inaug. Diss. Heidelberg 1878).

Operationerna äro verkstälda sedan 1872 på prof Czernys klinik.

De opererade voro samtligen vuxna eller äldre personer, samt svårare fall. Alla hade blåskatarr, delvis med pus och blod i urinen, samt ägghvita; en bestående inkontinens, och en annan idkeliga smärtor och trängningar. Lithotripsi hade förut misslyckats hos en (N:o 1) samt i flera seancer gagnats hos 2 andra (N:o 3 och 5). I tre fall betydlig prostata-hypertrofi, hvarför hos 2 af dem det införda fingret icke kunde nå stenen inne i blåsan. Stenarnes storlek, vigt och beskaffenhet:

1:o) Hönsäggstor (hvarför snittet debriderades med boutonnerad knif). 2:o) Flera mindre i urethra samt en knytnäfstor (krossad) vägande 80 gr., sammansatt af fosfater och urinsyra; såret vidgades och sphincter genomskars. 3:o) Körsbär till ärtstora stenar af fosfater. 4:o) Flera inkrusterade kateterstycken samt 15 bön- till hasselnötstora urinsyrestenar. 5:o) 2 bönstora, urinsyra. 6:o) Hönsäggstor (krossad) fosfatsten. 7:o) Diam. 61 × 49 × 32. mm. uttagen hel med förlängning af snittet inåt prostata; urinsyra med fosfatskal.

Blödning omtalas icke för de 3 första fallen; hos 3 var den ringa eller ingen; i ett fall (N:o 6) "nicht ganz gering".

Urinens afgång genom pars pendula: 1:o) fullständigt efter 3 veckor, läkt på 43 dagar. 2:o) Till största delen efter 19 dagar, fullständigt efter 34 dagar, då också såret var läkt. 2:o) Pat. var vid inkomsten lam i begge benen; både urininkontinens och difteritisk beläggning å yttre urinrörsmynningen; ungefär 3 veckor efter operationen uttogos genom det dilaterade såret 2 valnötstora stenar. 3:o) Strax efter operationen; pat. utgick efter 12 dag. 4:o) Kateter inlagd. 5:o) Delvis på andra dagen; pat. utgick efter 19 dagar. 6:o) Största delen etter 34 dagar; läkningen fördröjd genom en dubbelsidig suppurativ orchit; inkontinens ännu vid den efter 2 månader skeende utskrifningen. 7:o) Ofullständig, enär én fistel qvarstod då patienten 6 månader efter operationen utskrefs (han var betydligt korpulent). I två fall måste (qvarlemnade?) konkrement aflägsnas under läkningstiden. Ett fall hade dödligt förlopp: N:o 4. Pat. 63 år, hade upprepade frysningar med feber (38—40 °), afled 23 dagar efter operationen samt 4 dagar sedan han lemnat sjukhuset. Ingen obduktionsberättelse.

Kolaczek: Demonstrationen zur Mediansteinschnittfrage (Bericht über die Verhandlungen der Deutsch. Gesellsch. f. Chirurgie. 10 Kongress. Ur Beilage zum Centralblatt f. Chir. 1881. N:o 20).

För att bidraga till besvarandet af frågan: huru stora stenar kunna i de olika åldersklasserna utan qvarstående olägenheter (inkontinens och dyl.) aflägsnas genom sect. med., meddelar han dessa sex fall, der oaktadt stenarnes storlek förloppet varit gynsamt, och inga elaka sviter qvarstått efter operationen.

N:o	1.	10 år	stenen	8	cent.	i minsta omfång.
„	2.	14 år	„	8,7	„	„
„	3.	16 år	„	10	„	„
„	4.	18 år	„	8,5	„	„
„	5.	24 år	„	11	„	„
„	6.	37 år	„	9		„

N:o 5 hade en oxalatsten med kärna af fosfat, samt mycket skarp och ojemn yta; aflägsnandet var förenadt med någon svårighet, hvarför slemhinnan inciderades i sårets omgifning; likväl uppträdde icke ens öfvergående inkontinens.

König: Über die Wahl der Voroperationen zur Entfernung der Blasensteine bei Manne (Verhand. der Deutsch. Gesellsch. f. Chir. XV. Kongress, 1886. Archiv f. klin. Chir. Band 34). Af de 15 patienter, hvilka opererades med lyckligt resultat, hade 8 komplikationer af svårare natur: prostata-hypertrofi, abcesser derstädes, strictura urethræ med abcess, stinkande urin o. s. v. Tiden för läkningen beräknas i medeltal (af 8 patienter) till 15 dagar, för så vidt icke allvarsammare blåslidande fördröjde densamma. Hos fyra barn skedde läkningen på resp. 10, 12, 13, 14 dagar. I ett fall fördröjdes densamma på grund af en under ett par månader qvarstående perinealfistel; hos en annan patient qvarstod en dylik fistel under $^1/_4$dels år.

Lindrig epididymit hos en 28-årig patient (N:o 6). En dufäggstor sten af oxalsyrad kalk (N:o 14) och en af mandelstorlek hos en treårs gosse aflägsnades utan ogynsamma sviter.

De döde:

En 47 års pat. med svåra blåssymptom, varig, stinkande urin befriades från en sten af 280 grs. vigt (krossad); död efter 12 dagar. Obduktionen visade lindrig blåskatarr, små slemhinnedefekter; uretererna utvidgade till tunntarmsliknande kanaler; utbredd, gammal, dubbelsidig pyelonefrit.

De fyra öfriges ålder resp. 60, 65, 66 och 72 år. Sedan flera år lidande af sten, nedkomma, med stinkande och varig blåskatarr. Stenarnes vigt resp. 80—100 gr., "flera fosfatstenar", 11 valnöt- till körsbärsstora stenar. Hos 2 af dem hade förut gjorts upprepade lithotripsier, hos 2 försökts utan resultat.

En af dessa fyra blef icke obducerad.

Hos 2 förefans dubbelsidig pyelonefrit; en hade gamla njurabcesser; en akut dubbelsidig pneumoni. De lefde 2 till 4 dagar efter operationen. (Blödning omnämnes icke, ej heller inkontinens).

Leicester Infirmary: Record of cases of stone in the bladder treated bythe med. operation of lithotomy (Lancet 1876, Mars 18; *Hunt*). Operationerna utförda under åren 1874 och 75. Den yngste pat. 2 $^1/_2$ år, den äldste 70; medelåldern 24,85 år.

Stenarnes kemiska sammansättning anges icke; deras vigt vexlade mellan 20 och 750 grains; af de 18 fall, der vigten finnes särskildt anmärkt, fås såsom medeltal 231 grains.

Den patient, 3 år gammal, hos hvilken stenen blott vägde 20 grains, lät dagen efter operationen urinen genom pars pendula och vistades å sjukhuset 19 dagar. Den åter hvars sten vägde 750 grains vårdades dersammastädes 47 dagar; hans ålder 40 år. Rörande tiden för urinens afgång rätta vägen finnas meddelanden i 14 fall: i 4 afgick urinen genom pars pendula samma eller dagen efter operationen; i 6 fall 2—6 dagar derefter; i de fyra återstående fallen resp. 8, 10, 11, 16 dagar efter operationen. Som medeltal fås 5 dagar.

Tiden för deras vistelse å sjukhuset vexlade mellan 15—93 dagar; såsom en egendomlig slump förtjenar framhållas att stenen hos den förre vägde 135 grains, hos den senare endast 79.

I aderton fall finnes tiden för vistelsen å sjukhuset anförd och ger medeltalet 36 dagar. Detta tal synes emellertid hafva blifvit så pass stort, derför att patienterna qvarstannade ända tills fullständig läkning inträdt, och mången gång en eller annan dag derefter.

N:o 20, 70 år gammal, med stenen vägande 493 grains, lät redan 2 dagar efter operationen en del af urinen genom penis; på grund af urininfiltration i sårets omgifning samt scrotum måste göras incisioner, hvadan pat. först på 54:de dagen efter operationen var "perfectly cured". I allmänhet säges om blödningen vid operationerna: "There was a very slight amount of hæmorrhage, which readily stopped when the legs were bound together". På förutnämnde 40-årige patient (N:o 14) gjordes incisioner åt begge sidor i prostata, och den 750 grains tunga stenen krossades före uttagandet; blödningen vid operationen stillades genom tamponad kring det införda drainröret; ett par dagar efter dettas uttagande inträdde ganska betydlig efterblödning, som åter stannade för tamponering; ännu 3 gånger uppträdde dylik efterblödning.

Vid utskrifningen qvarstod in till rectum en fistel, uppkommen genom laceration vid de stora fragmentens aflägsnande.

Om den döde anföres endast, att han var 63 år samt afled af pyæmi på 7:de dagen efter operationen.

A. Lell: Über Steinoperationen mit speciell. Berücksichtigung der Sect. med. (Inaug. Dissert. Würzburg 1885).

Operationerna äro utförda på prof. Maas kliniker i Freiburg och Wüzburg. Mediansnittet har gagnats sedan år 1877, hvarför antiseptiska kauteler vidtagits.

Stenarnes storlek från hönsägg (oxalat, uttagen osönderdelad) till valnöt, kastanje, mandel.

Vigt, der den angifves, resp. 27,2; 12; 10,7; 4,9 gram; 2 uratstenar, 1 fosfat, 1 oxalat.

Tiden för läkningen vexlade mellan 1 och 3 månader. N:o 5 förtjenar särskildt omnämnas: Pat. 28 år, sedan 10—11 år urineringsbesvär; snittet gjordes 6 cent. långt, orsakade derför blödning, som stillades genom underbindning; stenen hönsäggstor; ännu efter 3 månader inkontinens.

Blödning från en djupare arter anmärkes i fallet VI. Sedan den inlagda katetern efter 3 dagar uttagits, förekom ingen inkontinens. Ehuru 30 år gammal hade han ett så trångt urinrör, att en måttligt stark lithotripter endast kunde införas ungefär 2 centimeter. I fallet VII visade sig sphincter genast funktionsduglig, då efter operationen infördt sköljvatten qvarblef i blåsan.

En 12-års gosse, som vid inkomsten hade kommunikation mellan rectum och blåsan, befriades från en kastanjestor, encysterad sten; fisteln qvarblef äfven efter operationen.

Den största stenen (urat, vigt 27,2 gr.) hade ett största omfång af 9,2 cent. med största diam. 2,2 cent, samt uttogs på en 8-årig patient. Tillfrisknandet skedde utan feber; efter 58 dagar utskrefs han läkt, utan qvarstående olägenheter.

[L. anmärker att Maas gjort 16 sect. med. på patienter af olika åldrar med endast ett dödsfall, som inträffade längre tid efter operationen, utan sammanhang dermed samt orsakadt af ett uræmiskt anfall.

I Sitzungsbericht der Phys. Med. Gesellsch. zu Würzburg 1885 p. 41 (Ref. i Cent. f. Chir. 1886 N.: 29) säger M. sjelf att 6 af patienterna voro från 20—60 år; två gånger fann han stenarne så stora och fasta att de icke läto sig krossas. På den grund måste snittet förlängas ända in i ändtarmen].

Lunds Lazarett, ur Journalerna för 1884 till 87.

Det stora, öfvervägande antalet stenpatienter, hvilka sedan 1870 här behandlats, har underkastats lithotripsi resp. litholapaxi; antalet opererade belöper sig till ungefär 100, men af dessa har endast i 6 fall gjorts sect. med.; tillsammans med ungefär lika många lateralsnitt, utgöra de hela det material, som här undergått blodig operation för sten i urinblåsan.

Åldern för dessa medelst sect. med. opererade vexlar mellan 10 och 77 år.

Hos den yngste, 10 år, befans stenen för stor att utan sönderdelning kunna uttagas, hvarför den krossades genom perinealsåret; på grund af de kontusioner, som dervid och i sammanhang med fragmentens uttagande tillfogades sårkanterna, fördröjdes läkningen. Efter ungefär 14 dagar passerade nästan all urinen genom penis.

Den qvarstående fistulösa öppningen i perinealsåret läktes först efter 2 $^1/_2$ månader.

En 22 år, läkt på 19 dagar; en 33 år, vårdad (d. v. s. med tiden före operationen och — som oftast sker — antagligen qvarstannande en eller annan dag efter läkningens fullbordan) 38 dagar; en 37 år, läkt efter 34 dagar.

En 66-årig man, på hvilken förut gjorts lithotripsi vårdades 84 dagar.

Den döde: 77 år, betydligt nedkommen; urinen alkalisk, prostata-hypertrofi. Död 6 dagar efter operationen. I allmänhet voro stenarne vid och under medelstorlek; deras kemiska sammansättning icke angifven.

Mc. Craith: Lithotomy in Smyrna.

(Medical Times and Gazette. 1864 Juli — 16 fall; 1866 April — 6 fall; 1872 Juli — 12 fall; 1876 Augusti — 10 fall; 1878 April — 5 fall).

Dessa 49 operationer äro utförda af Mc. C.

Om hans operationsmetod förtjenar antecknas, att han, sedan vägen från boutonnièresåret till blåsan vidgats medelst införande af fingret, om den palperade stenens storlek synes göra sådant nödvändigt, med en boutonnerad knif gör små incisioner i den stramande väfnaden, helst bakåt eller framåt, men om så behöfs också åt sidorna. Då han aldrig sjelf opererat någon synnerligt fet patient, och de flesta dessutom voro barn eller yngre personer, har stenen alltid kunnat nås af det införda fingret. Af de uttagna stenarne ingick såsom huf-

vudsaklig beståndsdel hos 13 urater (el. urinsyra), hos 5 fosfater, hos 5 oxalater, hos 28 oxalat, fosfat och urat i vexlande förhållande och anordning.

Diametern af de uttagna stenarne vexlade naturligtvis, men kan i medeltal uppskattas till $2 \times 1''$. (eller något mindre).

Sjukdomen hade i allmänhet iakttagits 2—1—$^1/_2$ år före operationen.

En 8-åring (N:o 52) befriades från en (blandad) sten af diametr. $1\,^3/_4 \times {}^3/_4''$ och utgick läkt efter 12 dagar.

En annan (N:o 58) vistades å sjukhuset endast 20 dagar.

På ett ställe säges största delen af de opererade "were well" efter 8—10 dagar, men i öfrigt finnas inga speciella uppgifter om den tid, som åtgick för perinealsårets läkning.

3 yngre personer hade stenar, encysterade i närheten af "the neck of the bladder", och i alla fallen stäldes en rigtig diagnos genom palpation från rectum; 2 af dessa opererades med gynsamt resultat, hvarför han särskildt rekommenderar medianoperationen för dylika fall.

År 1866 anföres att han i sina 22 fall icke haft inkontinens eller qvarstående fistlar, utan "very quick cures, and no resulting inconvenience".

Primaläkning omtalas i 2 fall:

N:o 49; 6 år, stensymptom sedan 4 år tillbaka; den extraherade stenen, urater med fosfatskal, $2 \times 1\,^1/_2 \times {}^1/_2''$ diam. Utskrefs läkt efter 3 dagar.

N:o 68; 5 år, stensymptom under $4\,^1/_2$ år; en uratsten "formed of 3 calculi, writed like slightly bent indexfinger", dess diametrar $2\,^1/_4 \times {}^3/_4''$. Urinen passerade aldrig genom såret, och efter 3 dagar utgick patienten. I sammanhang härmed kan anföras hans iakttagelse att urinen stundom under de första 24 timmarne, på grund af sårrändernas ansvällning samt blodets och sekretets qvarstannande deremellan, passerar rätta vägen, men att den (urinen), sedan denna ansvällning lagt sig, utträder genom perinealsåret.

En 65-årig patient befriades från en rundad sten, kärna af oxalat med skal af urater, vägande $4\,^1/_2$ uns; diam. $3\,^3/_8 \times 2''$. Hemsändes efter 3 veckor; "very satisfactory result".

Hos 3 af de opererade inträdde döden:

1) 15 år (N. 6). Stensymptom sedan han var $1\,^1/_2$ år gammal; afmagmagrad till ett skelett; stenen encysterad i blåsans botten, palpabel från rectum; uttagandet svårt och långvarigt, enär, sedan en del aflägsnats ur utbugtningen, en annan del måste lösslitas från blåsväggen, hvartill den adhærerade; död på 3:dje dagen.

2) 35 år, lidande sedan flera år, så nedkommen att redan före operationen en olycklig utgång ansågs gifven, "perdu pour perdu"; oval uratsten med diam. $2 \times 1\,^1/_2''$. Död på 5:te dagen af "exhaustion"; "colliquative diarrhoea" vid inkomsten.

3) 60 år (N. 8). Operationen förlopp obehindradt och utan komplikationer; 2 stenar af urinsyra, resp. $1\,^1/_2 \times 1\,^1/_4$; $1\,^1/_4 \times 1\,^1/_8''$. Död på fjerde dagen af "cellulitis pelvica".

G. C. Rauh: Die Steinoperationen in der kgl. chirurg. Poliklinik München mit einer kasuistichen Erläuterung; (Inaug. Diss. München 1886). Operationerna äro verkstälda på prof. Helferichs klinik sedan 1879. Af de 11 medianoperationerna frånräknas en (N. 6), enär den gjordes för en främmande kropp i blåsan, Perinealsåret tamponerades med jodoformgaze och i detsamma inlades en drain, genom hvilken blåsan under de följande dagarne utspolades med salicylborlösning.

Stenarne i allmänhet små (körsbär, lamb. nöt) hufvudsakligen bestående af urater; vigt 3—69 gr. Hos 8 skedde läkningen på 2—3 veckor, hos en på 5. En 31-årig man, hvilken för 20 år sedan opererats för sten, hade sedan denna tid en perineal fistel, genom hvilken flera gånger krossats eller uttagits nya konkrement; fisteln qvarblef äfven efter den ånyo utförda sect. med. Oftast var den oblodiga utvidgningen af pars prost. (medelst Ellingers dilatator) tillräcklig att skaffa utträdde för stenen; ett par gånger måste likväl sphincter incideras. Oaktadt detta återstäldes dess funktionsduglighet fullständigt. Efter 1 eller 2 veckor passerade urinen penis. Endast i ett fall, der bulben klyfdes och en tvärgående ven öfverskars, behöfde blödningen stillas genom underbindning. En medelålders man hade en 69 gr. tung uratsten, hvilken krossades före uttagandet. Fragmentens aflägsnande besvärligt och under tilltagande matthet, illamående och feber afled han efter 8 dagar. Sektionen visade purulent pericardit, ansvällning af njurar och lefver, varig blåskatarr med nekrotiskt sönderfall af väfnaden. Enär såret befans "reactionslos, leicht granulirend", ansågs döden betingad af den pars prostatica tillfogade læsionen. Såsom slutomdöme om det perineala mediansnittet framhålles, att detsamma vid små blåstenar icke blott visat sig tillräckligt utan äfven ofarligt.

Arnold Schmitz: Erfahrungen über die Steinoperationen an Kindern. (Archiv f. Klin. Chir. Band 33). Af de 15 opererade kan 1 uteslutas, enär 30 dagar efter operationen en scarlatina orsakade döden; såret i det närmaste läkt; ärr i prostata efter en ung. 1 cent. djup bristning.

Föregående antiseptisk behandling. Efter börjad kloroformering spolas blåsan med ljum 3 °/₀ borsyrelösning. Insnittet göres lager för lager, då ej apex prostatæ behöfver fixeras genom det i rectum införda fingret. Blödningen var i hälften af fallen ganska betydlig, då för utrymmes vinnande bulben mer eller mindre inciderades; dock stillades blödningen lätt.

Bristning af prostata anser han hafva uppträdt i fallen 10, 12 och 13, utan att likväl medföra några elaka följder. Dock underlättas härigenom urininfiltrationen. På grund af den i flera af fallen iakttagna urinretentionen, samt svårigheten och motståndet vid barnens kateterisering, inlägges genom perinealsåret ett gummirör till eller i blåsan. Efter 1—3 dagar aflägsnas drainen, om den icke dessförinnan utglidit.

Hos en patient utan drain uppträdde icke någonsin fullständig inkontinens; hos 2 var på aftonen (operationsdagen) full kontinens; hos de öfriga varade inkontinensen 1—4 dagar, men svann oftast samma dag eller dagen efter drai-

nens uttagande; hos 2 patienter, resp. 1 ½—3 år varade inkontinensen 7—8 dagar.

2 hade ingen feber, men i allmänhet brukade en lindrig sådan förefinnas de första dagarne efter operationen. Hos en bildade sig ett stort paravesicalt exsudat, hvilket dock resorberades, under det att patienten kort derpå insjuknade i messling. Under loppet af första veckan inträdde i allmänhet urinering genom orific. cutan; oftast under de allra första dagarne; i 2 fall likväl först efter 18—25 dagar. Urethralsåret var läkt hos en efter 9 dagar, hos en annan efter 14, men annars mot slutet af första månaden.

I 2 fall qvarstodo perinealfistlar, den ena antagligen sluten efteråt, den andra opererad med tillfredsställande resultat efter 2 ½ års förlopp.

I 4 fall qvarblef bristfällig kontinens under resp. 2, 2 ½, 5 ½ och 8 månader. I 2 iakttogs eneuresis nocturna ännu efter ett par års förlopp. Dessa fall voro hvarken särskildt unga barn, eller komplicerade medelst stora stenar. Ingen af de opererade var äldre än 12 år.

En 5 ½ år gammal patient befriades från en sten, vägande 10 gram och med diametrarne 34 × 24 × 17 mm.; efter operationen inträdde hvarken inkontinens eller urinretention; urinen afgick redan första dagens afton genom orific. cutan.

En annan 10 år, stenens vigt 35 gr., diam. 50 × 35 × 20 mm.; uttagandet af stenen synnerligen svårt, hvarför det följdes af 3 dagars inkontinens.

En dito 10 år, stenens diam. 34 × 27 × 20 mm. vigt 18,5 gr.; utan fullständig inkontinens någonsin.

En tredje öfver 10 år med sten vägande 12 gr. och af diam. 30 × 24 × 16 mm. hade inkontinens 1 dag. I fallen 1, 6, 7, 12, 13, 14 uppträdde mer eller mindre blödning ur den indicerade bulben.

2 afledo:

1) 4 ½ år, (N:o 7); vid dilationen hade fingret kommit upp i den retrovesicala bindväfven. Efter stenens uttagande feber (40°); på 3:dje dagen kräkningar, smärta och uppdrifning af buken; han kollaberade på 4:de dagen; septisk peritonit. Den aflägsnade stenen vägde 3 gr., hade diametr. 19 × 19 × 12 mm.

2) 7 år, (N:o 9); stenen, stor som en liten valnöt, splittrades vid uttagandet; detta var synnerligen besvärligt; inkontinens under 3 dagar; måttlig feber, tilltagande svaghet, urinen alkalisk med pus. Död 21 dagar efter operationen. Sektionen visade dubbelsidig parenchym. nefrit; exacerberande kronisk pyelit; stark blåskatarr; peritonealhålan oskadd. [Den förres död ställes direkt i samband med operationen, den senares anses bero på en akut exacerbation af pyeliten, uppväckt genom det operativa ingreppet].

Ivar Svensson: Årsberättelse från Sabbatsbergs sjukhus 1880, 82, 83, 86.

I redogörelsen för 86 säger förf. att han utfört sect. med. "i måhända ett tjugotal fall och har sett några af sina med sect. mediana opererade patienter aflida i septichæmia".

Emellertid hafva endast 6 fall af sect. med. för urinblåsesten i den mig tillgängliga literaturen närmare beskrifvits, och för dem meddelas här nedan korta journalutdrag.

1) 25 år; urinrörsfistel vid inkomsten; snittet enligt Allartons föreskrift; "någon, men ej betydlig blödning från bulben". Stenen oval, 2 cent:s längd. Efter 3 dagar passerade ingen urin genom operationssåret; utskrifven efter 12 dagar.

2) 54 år; sten sedan 13 år tillbaka; urin neutral, illaluktande. I blåsan och prostata flera hassel- till valnötstora stenar, hvilka krossades; vigt 64 gr.; hufvudsakligen fosfater. Suppurativ orchit fördröjde utskrifningen.

3) 67 år; 10 års stensymptom. I prostata en valnötstor, i 5—6 bitar sönderfallen sten, bestående af i hufvudsak kolsyrad kalk. Redan följande dag afgick urinen delvis genom penis och efter 9 dagar fullständigt. Läkt efter 19 dagar.

4) 64 år; under 1 ½ år stensymptom, urinen klar. Hönsäggstor sten, uttagen efter krossning; ingen inkontinens, då till och med infördt sköljvatten i blåsan qvarstannade.

5) 67 år; 3 års stensymptom; urinen grumlig och stundom blodig, prostata förstorad så att jemt och nätt fingerspetsen kunde nå blåsan; 4—5 uratstenar, 2 mer än valnötstora, hvarföre de krossades före uttagandet; efter 3 dagar började urinen afgå genom pars pend.; snabb läkning.

6) 75 år; lithotripsi 1878; prostata så förstorad att en stenkrossare endast med största svårighet kunde införas. Då efter urethrotomien fingret icke kunde nå in blåsan, vidgades ostium vesic. med en handsktöjare af trä; yttre snittet gjordes halfmånformigt med konvexiteten mot bulben; under de 2—3 första dagarne afgick urinen delvis genom operationssåret, men innan första veckans slut fullständigt rätta vägen. Vårdad 23 dagar.

Sylvester Saxtorph: Den moderne Lithoklastik; Afhand. for Dokt. grad i Medicin. Kjøbenhavn 1886. De anförda sect. med. äro utförda på de kirurgiska afdelningarne af Commune- och Frederiks Hospitalen sedan år 1881.

		ålder	storlek	vigt	Tid för vist. på sjukh.	
N:o	1.	22	3 cent.	16,5 gr.	25 dag.	fosfat
»	2.	44	valnöt	46 gr.	46 »	
»	3.	47	3 ½ cent	16,5 gr.	23 »	
»	4.	63	liten	1 gr.	30 »	
»	5.	66	12 småst.	27,50 gr.	41 »	
»	6.	67	dufägg	—	31 »	
»	7.	67	mandel	1,60 gr.	18 »	
»	8.	68	valnöt	8 gr.	56 »	fosfat
»	9.	69	11 ärtstora	6,60 gr.	27 »	
»	10.	70	2 stenar	9,25 × 12,50 gr.	3 »	död
»	11.	85	omkr. 4 cent.	—	141 »	

Sistnämda operation kallas i redogörelsen för: Lith. perin. Dolbeau.

De operatörer, hvilka icke lemnat så fullständiga uppgifter om de opererades ålder, att de kunnat upptagas på Tab. I, anföras här nedan å Tab. II. Till deras resultat fogas likaledes, hvad som ur redogörelserna förtjenar framhållas.

Tab. II.

	—20 år		20—60		60—		Obestämd ålder.		Summa.		Total.
	fr.	d.	fr.	d.	fr.	d.	fr.	d.	fr.	d.	Summa.
Altounian (1883)							34	2	34	2	36
Benfield (1870)	47	1					7	2	54	3	57
Bewer (1882)							10		10		10
Billroth (1879)	6	2	3	1	1		3		13	3	16
Briggs (1887)							120	2	120	2	122
Little (1880)	23						7	2	30	2	32
Markoe (1870)	34	1							34	1	35
Pemberton (1872)	20		4	1					24	1	25
Wwedensky (1885)	137	17					12	10	149	27	176
Werewkin (1885)	15	1							15	1	16
	282	22	7	2	1		216	19	506	43	549

Altounian: Statistics of 272 Lithotomy operations. (The American journal of the medical sciences 1873. Juli.

Bland operationerna omnämnas 36 mediansnitt med 2 döda; patienternas ålder är icke angifven; inga upplysningar i öfrigt. Operationerna äro verkstälda sedan 1860, utan antiseptiska kauteler.

Benfield: On the operations for extraction of stone performed at the Leicester infirmary (Lancet 1869, Juli 24 och 31). Remarks on Lithotomy; with a statistical account of operations, comparing the lateral with the median method. (Brit. Med. Journ. 1870. Februari 5).

Han anför 57 med. operationer, med dödlig utgång i 3 fall; 1 : 19.

Nio af de opererade voro öfver 20 år och af dem dogo 2; den tredje som afled var "juvenile".

Två af dem, som afledo, hade ingalunda stora stenar, ingen svårighet mötte för uttagandet och prostata lacererades icke. Vid det tredje dödsfallet fans "peritonitis and abcess occuring suddenly at the end of three weeks".

Endast en gång af 25 sect. med. behöfde han använda "the lithotomy tube" eller ligatur för att hämma blödningen. Af de återstående medianoperationerna, hvilka Mariott utfört, gagnades tuben 2 gånger, och i 3 fall förekom obetydlig blödning, stillad genom ligaturer. Vid B:s ofvannämda fall af blödning, slutande med döden, berodde blödningan derpå, att knifven vid instickandet i det djupa perineum förfelade itinerariets fåra samt gick upp vid sidan

om detta; dervid læderades antagligen "the artery of the bulbe or some artery abnormally distributed".

I ett fall observerades på 10:de—11:te dygnet en efterblödning af så svår art, att patienten nästan höll på att stryka med; genom is å perineum samt garfsyra invärtes bragtes den dock att stanna.

I 2 eller 3 af B:s 25 fall iakttogs en- eller dubbelsidig orchit, hvilken utan svårare följder likväl fördröjde läkningen.

Hos en 12-års gosse med en stor och ojemn oxalatsten syntes på 13:de dagen efter operationen flytande fæces passera urethra. Fullständig helsa inträdde, och B. söker göra troligt att rectum icke læderats med knifven, utan att kommunikationen åstadkommits genom "sloughing occuring after the operation".

Den största sten, som B. genom sect. med. aflägsnat, vägde 1 uns och $^1/_2$ avoir-du-pois; flera nästan lika stora hade med lyckligt resultat uttagits. Om stenen skulle befinnas vara större, vill han öfvergå till lateraloperationen, hellre än att krossa och derpå uttaga fragmenten.

Han råder att icke aflägsna itinerariet, förr än fingret mellan detta och sonden inkommit i blåsan.

Bewer: Case illustrating the advantages of median Lithotomy. (Buffalo med. and surg. Journal 1882. Maj).

Tio operationer, utförda af Dr. Miner sedan 1874. Patienterna voro från 5—75 år gamla. Stenarnes storlek från en kastanje till ett hönsägg. I nästan alla fallen hade patienterna strax efter operationen god kontroll öfver blåsan. Snabb läkning. Han gifver föreskriften; "small incision, much dilatation". Om stenen är för stor att passera den dilaterade urethra, kan man förfara på två sätt, antingen göra en vidsträcktare incision (mediobilateralsnitt) eller krossa stenen och uttaga fragmenten genom det vidgade urinröret. Dr. M. har icke behöft tillgripa någon af dessa utvägar; vid ett tillfälle gick en mycket mjuk sten sönder, i det att den fattades med stentången, hvarpå bitarne utan svårighet uttogos.

På en 12-års gosse aflägsnades en sten vägande 587 grains; föga blödning. Intet dödsfall af de 10.

Billroth: Chirurgische Klinik. Wien 1871—1876. Berlin 1879. S. 308.

Flertalet opererade var under 20 år, men bland dem inträffade äfven 2 dödsfall. Operationerna utförda under tiden från 1860 till 1876.

B. omtalar sig hafva gjort 16 sect. med. med dödlig utgång i 3 fall (18,72 $_0/^0$ mortalitet).

Om 13 meddelas åldersuppgifter: 5 voro under 10 år med 1 död; 3 under 20 år med 1 död; 4 under 60 år med 1 död; 1 öfver 60 år, frisk.

För de 3 öfriga, opererade med gynsam utgång, anföres icke åldern. Patienter med alkalisk och blodig urin behöfva underkastas en förberedande behandling: "Man sollte nie operiren, so lange der Harn stark alkalisch ist".

Af anatomiska skäl har Billroth en viss förkärlek för sect. med., hvilken behandlingsmetod derjemte gifvit honom de bästa resultaten. Vid större stenar

och hos barn anses likväl sect. lateralis böra föredragas.. Hellre än att vid stora stenar vidga såret, tills de låta sig uttagas hela, krossar han och aflägsnar fragmenten. B. fruktar mycket urinstagnation och infiltration, hvarför han genom urinröret inlägger en mjuk, permanent kateter, samt i såret ett eller flera drainrör intill och i blåsan. Genom ofta upprepade sköljningar hålles blåsan ren och drainrören öppna.

Är urinen relativt normal och sur, lägges öfver det drainerade såret Listers occlusiv-förband, och under 3—4 dagar afledes urinen genom en Nélatons kateter; om också icke fullständig primaläkning inträffar, finner man dock att förloppet derigenom förkortas.

W. T. Briggs: (Philadelphia Med. Times 1887 Maj och Juni; Ref. i Centralblatt f. Chir. 1887 N:o 46).

Under discussionen om sect. alta i American Surgical Association uppträder Briggs jemte andra till förmån för sect. med.

Han visar ett antal stenar af 1—1 $^1/_2$″ diam., hvilka på så sätt aflägsnats.

Bland hans 74 första sect. med. inträffade intet dödsfall; 2 derpå opererade afledo (1 hade scrofulos, den andre bäckenabcess såsom komplikation) 46 sedan verkstälde sect. med. förlupo alla gynsamt; 6 män voro öfver 66 år gamla.

Little: A lecture on median Lithotomy delivered before the Brooklyn Anatomical and Surgical Soc. (Ref. i Virchow-Hirsch Jahresbericht 1880. II).

Enligt Littles erfarenhet medför icke sect. med. læsion åt pars prostatica; sect. med. orsakar dessutom hvarken inkontinens eller sterilitet.

23 af de opererade voro under 15 år, alla friska; 9 voro vuxna med 2 dödsfall.

Hos en 55-årig patient betingades det dödliga förloppet af pars prostaticas söndersprängning; den uttagna stenen mätte nemligen 2″ i diam.

En 65 år gammal patient afled 3 dagar efter operationen på grund af ”unaufgeklärten Blutzersetzung.

För pars prostaticas utvidgning vill han icke använda något annat medel än fingret. Han rekommenderar sect. med. för gossar och i de fall, der stenbildningen betingas af kronisk cystitis. (I andra fall göres litholapaxi).

Markoe: Lithotomy by median operation; (New-York Med. Gazette 1880, Jan. 8. Virch.-Hirsch Jahresbericht 1870. II).

Markoe har utfört 35 sect. med. på barn och yngre personer. Stenarne i allmänhet små. Af dessa opererade har endast 1 aflidit, 3-års gosse; dödsorsaken pyæmi.

Pemberton: Adress in Surgery. Fortieth meeting of the British Medical Association. (Med. Times and Gazette 1872. Augusti 17).

Ända till 1868 hade P. i alla fall gjort lateralsnitt, men på grund af ett dödsfall orsakadt af blödning efter en dylik på intet sätt svår operation öfvergick han till sect. med. Allarton. ”I felt satisfied that for bladders within reach of the finger, and for small stones, if not for all, here should be escape from the fear of uncontrollable hæmorrhage”.

Sedan det angifna årtalet har han gjort 25 sect. med. med ett dödsfall på grund af peritonitis; tjugo hade en ålder från 2—20 år, alla opererade med lyckligt resultat; fem voro från 46 till 60 år med ett dödsfall.

Sedan urethra öppnats i itinerariets fåra, införes en gorgeret och i dess ränna inskjutes det dilaterande fingret: "there is no laceration, exept the stone is too large for the proceeding or violence has been used". Operationen är i alla afseenden jemförlig med lateralsnittet, men i två detta bestämdt öfverlägsen: mindre blödning och kortare läkningstid. Blödningen kan endast orsakas af en central læsion af bulben vid insnittet, stillas lätt och inträffade endast en gång af de 20 anförda fallen. "The water is retained and passed naturally". I de flesta fall var såret läkt inom 14 dagar (fortnigth).

Förutom fingret afstyrker han bruket af hvarje slags dilatator. "I attribute the peritonitis, which carried off my single fatal case, solely to the laceration of the neck of the bladder, that of necessity followed its use".

Max Schede: Bericht über die Verhandlungen der Deutsch. Gesell. für Chirurgie; XV Kongressen (Ref. ur Centralblatt f. Chir. 1886 N:o 24. Beilage.). Under diskussionen om den operativa behandlingen af urinblåsesten hos mannen omtalar S. att han af 25 stenoperationer 24 gånger utfört sect. med.; af dessa följde döden i ett fall. Flertalet var äldre personer. Ofvannämda dödsfall orsakades af urininfiltration. Hos alla de opererade återställdes kontinensen. För att stanna blödningen har S. hopsytt urethralsårets kanter med sårränderna i ytterhuden. För att utvidga pars prostatica gagnar han Hegars dilatatorer för cervix uteri; efter operationen inlägges under några dagar en T-formig, fingertjock drain i blåsan, som dagligen flera gånger utspolas med borsyrelösning. (Vid samma tillfälle framhåller v. Volkmann vigten af att vid sect. med. skilja mellan det vanliga bontounièresåret, samt det med incision af prostata förbundna. Vid 100 operationer af förstnämnda slag, mest hos barn, har han aldrig læderat prostata-kapseln, aldrig sett bäckenphlegmone. Två af de opererade afledo på grund af ingreppet; en af blödning, en af sepsis.)

A. A. Wwedensky: Zur sectio mediana nach Allarton und Dolbeau. Från 1:sta Ryska läkarekongressen, December 1885. (Ref. ur Centrb. f. Chir. 1886. N:o 28).

Wwedensky anförde här 237 mediansnitt, med dödlig utgång i 13 fall. 6 % mortalitet.

I ett nyare meddelande (Chir. Vestnik 1886. Mars och April; Ref. i Centralblatt f. Chirurgie 1886 N:o 37) förfullständigas och berigtigas i viss mån hans ofvannämda uppgift.

Ur journalerna på Mariahospitalet i Moskwa har han för de sista sex åren samlat 176 fall af sect. med.; af dessa tillfrisknade 149, afledo 27 (*15*,51 % mort.).

Enligt åldern grupperas de sålunda:

Ålder.	Antal.	Döde.	Mortalitet.
1—10 år	92	10	12 %
10—15	41	5	12,19 %
15—20	21	2	9,52 %
20—40	16	7	43,75 %
40—83	6	3	33,33 %
	176	27	

De opererade sammanföras i 3 afdelningar.

1.

Hos 100 patienter aflägsnades stenen okrossad, i storlek under eller till ett hönsägg. I 78 fall bestodo de uttagna stenarne af fosf. kalk med kärna af urinsyra, i 11 fall af urater, i 5 af oxalater, i 6 af fosf. kalk. Läkningstiden räckte i genomsnitt 2 1/2 vecka. Tolf af de opererade läktes per primam.

2.

Hos 47 af de opererade krossades stenen före uttagandet, enär den befans hafva en storlek från en valnöt till ett gåsägg.

Af stenarne bestodo 39 af fosf. kalk, 2 af oxalsyra, 6 af urater. Prima intentio i 5 fall.

Endast i 3 fall instälde sig så stark blödning att ligaturer behöfde läggas. För perinealsårets läkning åtgick i medeltal 3 veckor.

3. (De döde.)

Om stenarnes storlek och sammansättning saknas delvis uppgifter. I 7 fall berodde dödsorsaken icke på sjelfva operationen (pneumoni; pyothorax, gammal nefrit); och i lika många fall (7) vill förf. skjuta skulden för den dödliga utgången på yngre kirurgers felaktiga tillvägagående vid sjelfva operationstillfället.

Genom att frånräkna dessa 14 fall (mer än hälften!!) lyckas han nedbringa mortaliteten till 7,47 %.

Af de resterande 13 dödsfallen iakttogs 10 gånger traumatisk peritonit, uppkommen genom ruptur af pars prostat. ("blåshalsen") vid stenens eller fragmentens aflägsnande. I 3 fall orsakades döden af blödning, som icke kunde stillas genom underbindning. Genom att med ofvannämda antal sect. med. hopräkna en del andra fall, får han slutmortaliteten till 5,14 %; han anser denna fullt för låg som vid litholapaxi och följaktligen sect. med. såsom bästa metoden att aflägsna sten ur urinblåsan.

S. I. Werewkin: Lithiasis und Lithotomie bei Kindern (Medizinskij Westnik, 1884. N:o 21—28 Ref. ur Centralblatt f. Chirurgie, 1885 N:o 8).

Operationerna verkstälda under tiden från 1876 till 84, hvarför antiseptik användts. Såret drainerades och försågs med jodoformförband. 16 medianoperationer med dödlig utgång i ett fall. Hos en qvarblef en fistel. De uttagna stenarnes diametrar i allmänhet 1—3 cent.

Af 221 stenpatienter voro endast 26 öfver 10 år, hvarför dessa 16 sect. med. kunna, utan att man begår något synnerligt misstag, inräknas i första åldersklassen.

(På andra ryska läkarekongressen, 1887 i Januari (Ref. ur Centralblatt fr. Chir. 1887 N:o 22) meddelar Nikolsky sina egna stenoperationer jemte dylika från fyra Moskwa-hospital; i hans anförande inräknas Werewkins och Diakonows fall. Alla de vanliga snittmetoderna hafva brukats. Sect. med. har ansetts indicerad för små stenar hos vuxna med rel. normal urin. Han anför 29 medianoperationer med 1 dödsfall).

Sammanföras de på tab. I och II erhållna resultaten, uppstälda efter 3 åldersklasser, framkommer såsom slutresultat af den här lemnade samlings-statistiken öfver sect. med. följande:

Tabell III.

Ålder.	—20		20—60		60—		Obestämd.		Summa.		Total.
	fr.	d.	fr.	d.	fr.	d.	fr.	d.	fr.	d.	
Tab. I.	88	4	43	3	25	9			156	16	172
Tab. II.	282	22	7	2	1		216	19	506	43	549
-	370	26	50	5	26	9	216	19	662	59	721
Mort.	6,5 °/₀		9,1 °/₀		25,7 °/₀						
			15,5 °/₀								8,1 °/₀

Totalmortaliteten för vuxna efter sect. med. belöper sig alltså till omkring 8 °/₀. Frånräknas från detta antal (721 med 59 döda) de 7 af Wwedenskys patienter, hvilka aflidit på grund af sjukdomar, som icke haft någonting med operationen att skaffa, återstår 714 opererade med dödlig utgång i 52 fall. Mortaliteten blir då endast 7,28 °/₀. Enär det stora flertalet af W:s opererade voro under 20 år, är det största anledning inräkna dessa 7 i första åldersklassen. De i densamma anförda 396 med. op. med 26 dödsfall, minskas följaktligen till 389, med 19 döda, d. v. s. mortaliteten för denna åldersklass blir endast 4,8 °/₀.

Likväl bör erkännas att desse opererade i allmänhet haft små eller medelstora stenar samt icke besvärats af särskilda komplikationer. Wwedenskys fall utgöra ett undantag härifrån, och mortaliteten, som han framlägger, är på den grund icke obetydligt större än den nyss angifna. Om de i de två öfrige åldersklasserna sammanstälde gäller icke alldeles, hvad som nyss om den första yttrats. Särskildt förekommer inom sista åldersklassen ett icke obetydligt antal svåra fall och stora stenar.

Sammanställas de på Tabell I angifna, dödligt förlöpande medianoperationerna, befinnas de vara 16. Fyra af de aflidne voro under 20 år, 3 mellan 20 och 60 år; 9 öfver 60 år gamla. För 2 äldre män (70, 77 år), finnes ingen dödsorsak angifven.

Alldenstund Hædickes $2^1/_2$-årige patient redan före operationen visade tydliga tecken på uræmi, kan den dödliga utgången knappast tillskrifvas sjelfva ingreppet. Schmitz anser sjelf att operationen direkt orsakade hans $4^1/_2$-årige patients död; den peritonitis, som förefans, hade uppkommit på grund af trauma åt pars prostatica; hos hans 7-årige döde betingades den olyckliga utgången af en på grund af ingreppet exacerberande pyelonefrit. Den yngste döde inom andra åldersklassen (Mc. Craiths patient) befans vid operationstillfället så eländig, att döden äfven utan ett operativt ingrepp icke kunnat låta länge vänta på sig. Vid Mc. Craiths andra dödligt förlöpande fall torde den föregående "colliquative diarrhoea" enklast kunna uppfattas såsom ett septiskt symptom, till hvilket ingreppet adderade sig för att åstadkomma "exhaustion".

Königs opererade afled på grund af en exacerbation af den kroniska njursjukdomen, samt Rauhs patient på grund af de læsioner, som vid operationstillfället åstadkommits på blåsan och pars prostatica.

Om dem, hvilka nämnas inom de dödes tredje åldersklass, torde i allmänhet gälla, hvad König yttrar om sina fyra egna, här anförda fall: "Hos gamla, föga motståndskraftiga personer åstadkommer det långvariga arbetet med stenens utforslande en frisk infektion åt blåsan. Denna friska infektion adderar sig till den gamla, variga pyelonefriten, och såsom resultat framkomma de kända blandningssymptomen af uræmi och sepsis". I dessa fall har sect. med. följaktligen endast indirekt orsakat den dödliga utgången, i det att den påskyndat densamma.

Flertalet af dessa 16 här nämda med dödlig utgång opererade har sålunda aflidit i sepsis, vare sig att operationen direkt orsakat densamma (2 fall) eller den förhandenvarande njursjukdomen dertill bidragit (10 fall).

På Tab. II äro de dödligt förlöpande fallen 36. Bland dessa är dödsorsaken i 16 fall icke angifven; 16 gånger orsakades det dödliga förloppet af sepsis och 4 gånger af blödning. Liksom nyss beträffande de på Tabell I sammanförda, dödligt förlöpande medianoperationerna kunna dessa septiskt fö löpande fall delas i 2 grupper; till första gruppen hänföras de fall, der operationen direkt orsakat döden (12). (Hos dem iakttogs peritonit, uppkommen genom laceration och söndersprängning af pars prostat: Wwedensky 10 fall, Pemberton 1 fall och Little 1 fall). I andra gruppen inräknas de fall, der operationen endast indirekt varit vållande till den dödliga utgången (14).

Sammanställas orsakerna till det dödliga förloppet i dessa 52 fall, finner man följaktligen sepsis 28 gånger; i halfva antalet (14 fall) betingades denna sepsis direkt af sjelfva operationen.

Fyra gånger utgjorde blödning dödsorsaken. Två gånger befunno sig patienterna redan vid operationstillfället i ett så nedkommet tillstånd, att den dödliga utgången snart nog var att vänta. I 18 fall finnes ingen dödsorsak angifven. (Bland dessa äro dock inräknade 7 Wwedenskys fall, der ett felaktigt förfarande vid sjelfva operationstillfället haft döden till följd.)

V.

Om operationens fördelar och olägenheter.

Sedan resultaten af sect. med., för så vidt som de röra dödligheten inom de 3 olika åldersklasserna, framlagts, och sedan orsakerna till den olyckliga utgången skärskådats, synes mig något böra talas om de vid operationstillfället iakttagna omständigheter, som kunna tjena att belysa sjelfva ingreppet, om de under efterbehandlingen observerade fenomenen, om de rubbningar i delarnes inbördes läge och funktion, hvilka i det här samlade materialet omtalas, om den tid, som åtgått för läkningen, samt slutligen om operationens värde såsom "radikal" behandling för sten i urinblåsan.

Det blir följaktligen, så långt materialet räcker, en framställning af operationens fördelar och olägenheter.

Läroboksförfattarne i de flesta länder affärda sect. med. temligen kort, samt meddela angående de fördelar och olägenheter, som med densamma äro förenade, inga eller mycket knapphändiga upplysningar. Det fullständigaste uttalandet om det moderna mediansnittets goda egenskaper finna vi hos Allarton.[1] Han tillskrifver metoden dessa hufvudsakliga fördelar: Omöjligt att förfela blåsan. Ringa blodförlust. Lätt att fatta och utdraga stenen. Möjligt att fullständigt tömma och utspola blåsan. Ingen qvarstående defekt. Ingen fara för urininfiltration eller læsion af rectum. Snabb läkning. Operationen lätt att utföra.

---

[1] "The impossibility of missing the bladder; the smaller amount of cutting than in the lateral operation — the neck of the bladder being uninjured; the smaller amount of blood-lost — the prostate being merely dilated, not incised; the urine being at once passed by the urethra as well as by the wound, unless union by the first intention be effected; the facility with which the stone is reached, the patient being able to propel it toward the

Sjelfva operationen förklaras i Allartons framställning så lätt, att hvarje duglig praktiker kan inlåta sig på dess utförande.

Häri instämma nästan alla, hvilka sjelfva betjenat sig af metoden, samt ett stort antal äfven af dem, hvilka principielt förkasta densamma. Platsen för sjelfva insnittet är redan af naturen så markerad att den icke kan förfelas, och på den korta väg, knifven har att bana intill urethra, är man fullkomligt i tillfälle att se, hvad man gör; äfven vid pars membr:s uppskärande kan man på grund af dess rel. ytliga läge i hvarje ögonblick kontrollera knifvens verkan. Knifven spelar för öfrigt vid sect. med. en betydligt mindre rol än vid de öfriga blodiga stenoperationerna, då hvarken någon muskel eller något kärl af betydenhet genomskäres.

I motsats till Allarton och hans meningsfränder förklarar Cadge och med honom en fåtalig minoritet sect. med. fordra större skicklighet och mer vana än lat. snittet. Detta påstående stöder han på det förhållande, att gränserna för insnittet vid sect. med. äro synnerligen trånga, och att operationen, om dessa gränser öfverskridas, medför læsion af ganska vigtiga organ.

Dessa organ äro bulbus urethræ och rectum. Beträffande bulbus urethræ lider det knappast något tvifvel att den vid en sect. med., utförd enligt Allartons förskrift, i mer eller mindre grad träffas af knifven; och ehuru man nu genom att göra insnittet dissektionsvis söker skydda sig härför, inträffar det likväl ej så sällan, mest hos barn och vid rel. stora stenar, att bulben såras. Vid en af mina operationsöfningar har bulbens bakre parti i ett centimeterlångt stycke fullständigt genomskurits. I 3 fall hafva dessutom större eller mindre insnitt gjorts i dess albuginea. Faran af en sådan læsion har uppskattats olika; äldre författare betraktade detta organ afgjort såsom ett noli me tangere. Under en senare tid hafva egna metoder inventerats, delvis åtminstone i syfte att undvika dess læderande.

---

wound; the very short distance between the external opening and the interior of the bladder; the capability of breaking or crushing the stone, and washing out the bladder, and freeing it from any minute particles; the small amount of pain; the absence of danger from urinary infiltration; no muscle or vessel of any consequence being divided, no subsequent imperfection can arise; no danger of wounding the rectum; the rapid recovery, the patient being able to go about the next day; and the great facility with which the operation can be done by any practitioner of ordinary skill and ability".

Nutidens operatörer hysa dock mindre fruktan härför. Schmitz har exempelvis i halfva antalet fall förlängt insnittet mer eller mindre in i bulben, och Lell omtalar ett tillfälle, der åt incisionen gafs en längd af ända till 6 cent. Detta oaktadt qvarstår såsom ett önskningsmål, att bevara bulben.

Enär sect. med. icke medför læsion af några djupare belägna kärl är naturligtvis all svårare blödning utesluten. På grund häraf har mediansnittet beträffande blödningen vid operationen en bestämd fördel framför sectio lateralis. Enligt Rouxeau [1] förhåller sig blödningen vid sect. med. till den vid sect. lat. som 0,6: 3,7. Bland de här anförde operatörerna har Schmitz i halfva antalet fall (der bulben inciderades) iakttagit "rätt betydlig blödning, som dock utan svårighet stillades". Utom det förutnämda fallet med den långa perinealincisionen omtalar Lell ännu ett annat, der en djupliggande arter gaf anledning till icke obetydlig blödning. Endast i ett af Heusingers fall säges blödningen hafva varit "nicht ganz gering".

Hunt framhåller att operationen är förenad med ringa blödning, som plägar afstanna redan genom att bringa pat:s lår (och följaktligen sårkanterna) intill hvarandra; i ett af hans fall måste dock tamponad tillgripas och efterblödning inträdde 4 gånger vid försök att aflägsna tamponen. Rauh antecknar betydlig blödning i ett fall, alldenstund bulben och en tvärgående ven genomskurits. På grund af bulbens læsion uppträdde likaledes "någon blödning" i ett af Svenssons fall (Allartons metod). Benfield behöfde endast i ett af sina egna 25 fall använda tampon (lithotomy tube); blödningen, orsakad af felaktigt instick, slutade först med döden. Mariott behöfde af 22 fall gagna tuben 2 gånger; i 3 fall stillades den lindriga hæmorrhagien medelst underbindning.

Pemberton öfvergick från lateral- till medianoperationen just för att undvika den vid den förstnämda uppträdande blödningen, som i ett hans fall, opereradt strax före metodförändringen, medfört döden. Af hans 20 sect. med. antecknas hæmorrhagi endast en gång.

Wwedensky förlorade af 176 opererade 3 på grund af blödning; hos 3 andra stillades densamma medelst underbindning.

Sammanföras medianoperationerna af alla de kirurger, hvilka ange orsaken till den dödliga utgången erhållas 521 sect. med., med dödligt förlopp i 51 fall;

[1] De l'Hémorrhagie dans l'opération de la taille. Thèse p.l.d. Paris 1881. Ref. i Virchow-Hirsch. Jahresbericht 1881. II.

i 4 af dessa, d. v. s. 0,75 procent af de opererade, var blödning närmaste orsaken till den dödliga utgången.

Dessa fyra fall tillhöra Benfield (1) och Wwedensky (3). Det förstnämda fallet kan icke rätteligen läggas den moderna medianoperationen till last, enär den dödliga utgången förorsakades af det felaktiga insticket. Beträffande de 3 sistnämda förklarar W—y sjelf att blödningen icke kunnat stillas genom underbindning, och det ligger följaktligen icke alldeles ur vägen, att äfven anse dessa hafva berott på ett felaktigt operationssätt, læsion af något djupare kärl, laceration af pars prostat. el. dyl. Men äfven om 0,75 % får anses såsom ett rigtigt uttryck för det antal, som genom blödning förlorar lifvet efter sect. med., visar sig operationen i detta hänseende betydligt öfverlägsen åtminstone sect. lat. Etienne uppskattar nemligen dess på samma orsak beroende dödlighet till 2,00 %.

Om man vid en sect. med., för att undgå bulben, förlägger insnittet för långt bakåt, tyckes det a priori mycket sannolikt att rectum träffas. Hos äldre personer, der å ena sidan bulben är betydligt utvecklad och å andra sidan rectum ofvan sphincter mången gång är synnerligt vid, befinnes utrymmet dememellan så begränsadt, att en rectallæsion (då man omsorgsfullt söker undvika bulben) lätteligen kan uppkomma. Det är förut angifvet, genom hvilka åtgärder man kan undvika en sådan læsion, och vid mina operationsöfningar på lik, har jag heller icke haft något sådant missöde att anteckna. De på tabell I sammanförde auktorerna hafva icke anmärkt någon sådan olyckshändelse; Cadge deremot säger sig 4 eller 5 gånger hafva vid sina sect. med. inciderat tarmen, och M. Craith berättar att han assisterat vid 2 medianoperationer, vid hvilka samma fel begicks. I 2 fall hade Maas att göra med så stora stenar — hvilka dessutom icke kunde krossas — att han, för att kunna aflägsna dem, måste förlänga insnittet ända in i tarmen.

En sådan rectal-læsion utsätter pat. för infektion, fortledd till såret på den nybanade vägen; dessutom fördröjer den läkningen. Någon gång blir läkningen ofullständig, i ty att fistlar antingen från blåsan eller urethra qvarstå intill rectum. Brown omtalar en sådan qvarstående rectalfistel hos en 17-årig pat. och M. Craith samma sak hos en något äldre. Hvarken den ene eller den andre omnämner att tarmen vid operationen inciderats; de endast anmärka att rectalfistel qvarstod, utan att lemna någon förklaring för dess uppkomst.

En kommunikation emellan såret och ändtarmen kan vid sect. med. äfven uppkomma derigenom, att vid dilatationen eller stenens utforslande en söndersprängning ända in till tarmens lumen åstadkommits eller derigenom att den mellan urethra och rectum befintliga väfnaden genom gangrän bringats till nedsmältning. Hunt omtalar en 40-årig pat., som på grund af förstnämda orsak fick bibehålla en rectalfistel. Till sistnämda orsak vill Benfield hänföra ett af sina fall, der 13 dagar efter op. flytande fæces afgingo genom urethra.

De fåtaliga uppgifterna tillåta icke döma om, hur ofta rectum träffats af insnittet, ej heller om en sådan læsions följder, dock tycks den gamla beskyllningen, att sect. med. ofta var förenad med rectal-læsion och derefter qvarstående fistel, icke ega tillämpning på den moderna operationen.

Då Allarton påstår det vara omöjligt att vid sect. med. förfela blåsan, enär fingret längs sonden skjutes genom pars prostatica, fordrar hans yttrande för att ega giltighet först och främst, att itinerariet (sonden) införts rätta vägen och att dess spets befinner sig inom blåsan. Vid sect. med., likaväl som vid hvarje annan stenoperation, kan naturligtvis en falsk väg banas eller följas; att man under sådana förhållanden kan misslyckas i att nå blåsan ligger i öppen dag; att man å andra sidan vid sect. med. lättast och snarast bör komma underfund med ledarens missvisning, låter sig knappast bestridas, alldenstund det är sjelfva fingret som verkställer utvidgningen.

Något misslyckadt försök att finna blåsan, har den här samlade statistiken öfver sect. med. icke omnämdt. Maunder[1] har deremot måst lemna en sect. med. ofullbordad, enär fingret icke kunde hitta in till blåsan, och Schmitz berättar om en operatör, som fört fingret upp i bindväfven mellan rectum och prostata. Den dödliga utgången af dessa båda fall tillskrifves dessa misslyckade försök.

Hos yngre barn har blåsan någon gång befunnits svår att nå på den grund, att urethras vidd icke tillåtit fingrets införande.

Hos gubbar med betydligt förstorad prostata och hos mycket feta personer kan bäckenbottnens tjocklek vara större än det dilaterande fingrets längd. Under sådana förhållanden säger det sig sjelf, att blåsan icke kan nås af fingret, och att sect. med. förlorar detta säkra medel att garantera stenens (stenarnes)

---

[1] Med. Times and Gazette. 1869. I.

fullständiga aflägsnande. I ett föredrag om denna angelägenhet yttrar Thompson:[1] "There are few bladders into the neck of which, ewen, when the prostate is large, a finger of ordinary length may not be introduced, if carried straight in from the centre of the perineum, which is the shortest route from the surface". Redan under diskussionen härom i Royal. Med. and. Chir. Soc. kunde emellertid Morris omtala ett fall, der på grund af prostatas storlek fingret icke räckte in i blåsan. Heusinger har 2 exempel på samma sak och Svensson, Dittel, Maunder m. fl. omtala liknande fall.

Ehuru det sålunda får anses konstateradt, att hyp. prostatæ någon gång kan blifva så höggradig att blåsans utpalperande derigenom omöjliggöres, har jag icke sett något fall omtaladt, der en sect. med. af denna anledning måst lemnas oafslutad. Tydligt är att operationen derigenom försvåras, och att särskildt stenens fattande under sådana förhållande stöter på stora vanskligheter. Dessa vanskligheter försvinna emellertid, om stenen, såsom ofta är fallet, befinner sig i närheten af eller invid ostium vesicale. Då kan stenen lätt och beqvämt fattas med tången, äfven om fingret icke räckt in i blåsan och följaktligen icke öfvertygat sig om stenens ställning och läge härstädes. Endast om man har att göra med divertikelstenar eller stenar af sådan storlek, att de utfylla blåsan, är det sannolikt att fattandet (operationen) misslyckas. Stenar öfver medelstorlek måste vid sect. med. fattas i den minsta diametern. Detta kan med full säkerhet endast ske i de fall, der en relatift vid urethra tillåter det genom pars prostatica införda fingret leda tångändarnes rörelser inom blåsan. Under dessa nu antydda förhållande kan man följaktligen vid en sect. med. stöta på vanskligheter, hvilka bättre kunnat öfvervinnas genom någon af de metoder, vid hvilka tillträdet till blåsan göres rymligare.

Det är en gammal sanning, som vunnit bekräftelse af hvarje sect. med:s samvetsgranne idkare, att stenens utforslande är den del af medianoperationen, som medför den största svårigheten och som kräfver största aktsamheten och skickligheten för att lyckligen fullbordas.

Förut är på grund af anatomiska undersökningar talat om den gräns, till hvilken pars prost. kan utan synnerlig bristning uttänjas; här är att omnämna den kliniska erfarenhet beträffande denna angelägenhet, som af auktorerna fram-

[1] Clin. Lect. on Exploration of the bladder by perineal sect. of the urethra; Lancet 1883. Febr. 3.

lägges. Samtidigt med att Schmitz kallar pars prosta:s tänjbarhet "eine meist ausserordentlich grosse", och detta gäller barn, anför han 3 fall, der redan pekfingrets införande orsakade bristning. Stödd på sina här anförda fall anser Kolaczek pars prost. hos barn kunna tänjas ungefär lika mycket som hos vuxna, ett påstående, som han söker bevisa dermed, att han utan qvarstående olägenhet kunnat från en 10-årig pat. aflägsna en sten af ända till 8 cnts. minsta omfång; att urethra hos vuxna kan tåla ännu större utspänning vill ett hans fall ådagalägga, vid hvilket en 24-års pat. befriades från en sten, hvars minsta omfång mätte 11 cntm.

I Werewkins fall mätte stenarne 1—3 cent. i genomskärning. På 15:de tyska kirurgkongressen framhåller v. Volkmann pars prost:s stora utvidgningsförmåga, likväl utan att bestämma dess grad. Härom har han dock redan 1875 uttalat sig, då det om en 17-årig pat. heter: "Der Stein erwies sich aber als zu gross um auf diesem Wege im Ganzen extrahirt werden zu können; er hatte stark Wallnussgrösse". På samma ställe omtalas att en gammal man genom sect. med. befriades från en sten af diam. 3,4×2,9 cnt,. och att man genom sektion kunnat fastställa att prostatakapseln och boutonnièresåret befunnits oskadde. — Cadge förklarar att stenar af en dadels eller spansknöts storlek kunna utan svårighet uttagas genom sect. med., och i ett par fall berättar Svensson att stenarne voro vid och öfver valnötstorlek, samt på den grund krossades före aflägsnandet; på ett annat ställe säger han: "ingen svårighet möter att uttaga fragment af en spansk nöts storlek".

"A calculus over one inch and a half in diameter cannot be extracted by the median operation without the employment of great violence" (Erichsen).

Dolbeau[1] anser det medföra en fullständig sönderslitning af pars prost. om man utan föregående krossning söker aflägsna en sten af 4 cnts. diameter. Resultaten af den kliniska erfarenheten öfverensstämma följaktligen i det allra närmaste med dem, som genom försök å kadaver vunnits; nemligen att stenar af 3 cent:s diam. äro de största, som kunna passera genom den dilaterade pars prostatica utan att fullständigt spränga sönder densamma.

---

[1] Il faut déchirer et désorganiser complétement la portion prostatique elle-même ainsi que le bourrelet circulaire qui entoure l'orifice interne de l'urèthre pour qu'un calcul de 4 centm. puisse sortir par le périnée.

Genom att kombinera sect. med. med krossning hafva ännu mycket större stenar kunnat aflägsnas. König uttog sålunda en sten, hvars splittror tillhopa vägde 200 gr. Heusinger, Hunt, Rauh m. fl. hafva äfvenledes genom ett sådant kombineradt förfarande uttagit mycket stora stenar. Att resultatet under sådana förhållanden blir synnerligen dåligt, derpå är Dittels [1] statistik öfver de medianoperationer han utfört ett tydligt bevis. Af hans 40 sect. med. hade döden följt i 19 fall, således 47,5 % mortalitet. Hans patienter voro uteslutande personer med stora stenar eller långvarig och elakartad blås- eller njursjukdom. Flertalet hade opererats i den förantiseptiska tiden.

De ytterst ofullständiga uppgifterna om stenarnes storlek och vigt hafva icke tillåtit mig framlägga en tabell öfver de resultat, som sect. med. gifvit i förhållande till dessa omständigheter. Men så mycket synes vara afgjordt att sect. med. vid betydlig storlek af stenen både gifver en proportionsvis hög mortalitet, och förlorar flera af de fördelar, som annars pläga åtfölja densamma. Emellertid omtala icke de i statistiken sammanförde författarne något enda fall, der stenens storlek omöjliggjort dess aflägsnande genom sect. med. Ur de i statistiken icke upptagne operatörernas praxis kunna dock exempel härpå anföras: Howe [2] omtalar en 16 års gosse, som hade en sten af 3″ längd och 2 ¼″ bredd; stenen vägde 3541 grains. Enär operatören icke kunde krossa stenen genom den gjorda perinealincisionen måste han öfvergå till sect. alta; patienten tillfrisknade. — Kraske [3] anför ett fall der den hönsäggstora fosfatstenen icke kunde bringas in mellan krossarens brancher; ett liknande missöde har händt Küster; i begge fallen måste sect. alta tillgripas för att aflägsna stenen.

Det är tydligt att blåsan under sådana förhållanden icke kan utspännas och att den främre peritonealfållan på den grund icke kan bringas att stiga upp ofvan symfysen. Följaktligen försvåras utförandet af sect. alta. då förut gjorts sect. med.

Allarton proklamerar såsom en af sect. med:s fördelar frånvaron af urininfiltration. Cadge förklarar urininfiltration i ren form sällsynt efter sect. med. Alldenstund prostakapseln vid denna operation icke læderas, och alldenstund det öfre bindväfsbladet å diaf. urogenitale bibehålles oskadt i förbindelse med de från fascia pelvis ned-

---

[1] Weitere Beiträge zur Operationen des Blasensteines. (Wien Med. Wochenschrift 1888. N:o 6).

[2] Newyork med Journ. 1883. Ref i Centralblatt f. Chir. 1883. n. 31.

[3] Zur Steinschnittfrage. Berlin. Klin. Wochenschr. 1885. n. 43.

gående lamellerna, bilda dessa fascier ett godt skydd mot en sådan urininfiltrations fortskridande inåt och uppåt. Då Hunt hos en 70-årig pat. haft att anteckna urininfiltration, intog den sålunda endast bakre scrotalregionen och kunde genom ytliga insnitt lätt bringas att försvinna. Numera hafva vi lärt oss betrakta denna urininfiltration såsom ett tecken till eller en förelöpare för inflammation och varbildning. Det är derför en gifven fördel hos sect. med. att urininfiltrationen, om den uppstår, befinner sig nära ytan och lätt kan afledas. Genom antiseptisk behandling och inläggande af drainrör har emellertid denna fara för sect. med. nedbringats till ett minimum. På listan öfver de dödligt förlöpande fallen förekommer urininfiltration endast en gång (Schede).

Om efter en stenoperation iakttages inkontinens, beror den antingen derpå, att sphincter vesicæ indicerats, eller derpå att dilatationen (oftast vid stenens aflägsnande) drifvits till en sådan vidd, att muskeln sönderslitits och derigenom för längre eller kortare tid förlorat sin tonus. Vid de operationer, der pars prostatica incideras, måste en sådan om också kortvarig inkontinens uppkomma. Då nu vid sect. med. pars prostatica icke incideras, finnes vid dess användande icke denna orsak till inkontinensen. Deremot har den med. sect. med. förbundna utvidgningen sen gammalt ansetts medföra inkontinens. Om denna olägenhet åtföljt apparatus magnus, har en rigtigare uppfattning om den gräns, till hvilken pars prost. kan dilateras, från det moderna med. snittet borttagit det mesta af denna anmärknings befogenhet. Ceteris paribus medföra naturligtvis alltjemt en stor sten och ett besvärligt uttagande större sannolikhet för kortare eller längre defekt i pat:s kontroll öfver blåsan. Hos den 9-årige pat., som af Hædicke omtalas hafva haft nattlig inkontinens efter sect. med., iakttogs redan före operationen "Harnträufeln". — Heusinger och Lell berätta om hvar sitt fall, vid hvilka efter 2 resp. 3 månader ännu förefans inkontinens. — Oaktadt de uttagna stenarnes betydliga storlek anför Kolaczek intet fall, som åtföljts af inkontinens. — Bland sina 22 första operationer behöfde Mr. Craith icke anteckna sådan. I 3 fall såg Schmitz kontinens redan på operationsdagen. I allmänhet räckte inkontinensen 1—4 dagar, men svann strax efter drainens uttagande. 2 yngre barn hade inkontinens under 7—8 dagar. I fyra fall qvarstod bristfällig kontinens resp. 2, 2 ½, 5 ½ och 8 mån.; 2 hade eneuresis nocturna ännu efter ett par års förlopp. — Bewer framhåller, att hans opererade nästan strax efter ingreppet hade god kontroll öfver blåsan. Detsamma berättar Pemberton.

I sammanhang med talet om inkontinens synes mig lämpligt anföra några operatörernas uppgifter om tiden för urinens afgång rätta vägen. I 4 Hædickes fall passerade urinen pars pendula efter resp. 10, 12, 16 dagar och 3—4 veckor; Heusinger: 1) fullständigt efter 3 veckor; 2) fullst. efter 34 dagar; 3) fullst. på operationsdagen; 5) delvis eft. 2 dagar; 6) största delen efter 34 dagar. — Hos fyra af Hunts opererade afgick urinen delvis genom penis redan operationsdagen eller den derpå följande; hos fyra andre resp. 8, 10, 11 och 16 d. derefter. I genomsnitt efter 5 dagars förlopp. — Redan under första veckan såg Schmitz i allmänhet urinering genom orific. cutan. oftast en eller två dagar efter drainens uttagande. I 2 fall lät den emellertid vänta på sig i 18 resp. 25 dagar. — Enligt Rauhs meddelande brukade urinerineringen ske genom penis ett par dagar efter operationen.

Af det anförda synes framgå att inkontinens förekommer efter sect. med. (lika väl som efter de öfriga perinealmetoderna), men att denna inkontinens i de flesta fall är af kort varaktighet (några dagar). Hastigt nog söker sig urinen återigen väg genom pars. pendula.

De fleste operatörerna nämna intet om inflammation af orchis eller epididymis. Enär en sådan inflammation ofta blifvit fortledd längs utförsgångången, underlättas dess uppkomst genom urinens alkaliska (putrida) beskaffenhet samt genom ett långvarigt uttagande af stenen. Garden [1] har påvisat att en læsion af ductus ejaculatorius kan medföra sådan inflammation. Bland 799 lithotomier från Indien befans nemligen orchiten öfvervägande på venster sida, alldenstund sect. lat. gagnats. En enkel och regelrätt sect. med. åstadkommer ingen læsion åt duct. ejacul. och bör följaktligen icke kompliceras med dylik inflammation. Dock berättar Heusinger om en 53 års man, hos hvilken dubbelsid. sup. orchit fördröjde läkningen. Ett liknande fall förekommer hos Hædicke, ett annat hos Svensson. 2 eller 3 gånger såg Benfield suppur. orchit. Intet af dessa fall hade dödlig utgång.

König berättar om en lindrig epididymit hos en 29 års pat.

De knapphändiga uppgifterna om orchit och epididymit medgifva inga slutledningar beträffande deras freqvens efter sect. med.

Hvad som nyss anförts såsom gynsamma betingelser för uppkomsten af orchit och epididymit gäller äfven för uppträdandet af fistlar efter sect. med.

[1] Med. Times and Gazette 1871. Juli 29. Ref. Kocher: Deutsche Chirurgie. Lief. 50.

Störst är denna fara hos äldre personer, särskildt i de fall, vid hvilka man nödgas låta drainröret qvarligga någon längre tid. Enär rectalfistlarne förut omnämts är det här endast fråga om perinealfistlarne. Förekomsten af 2 sådana fistlar omtalar Schmitz; den ena antagligen läkt efter utgången från sjukhuset; den andra opererad med tillfredsställande resultat efter 2 $^1/_2$ år. — Werewkin har ett fall med qvarstående perinealfistel och Heusinger likaledes ett. — I det fall hos Rauh, der en perinealfistel qvarstod efter sect. med., hade denna defekt förefunnits sedan lång tid tillbaka. Några af författarne framhålla uttryckligen att hos deras opererade icke iakttagits fistelbildning, andra förbigå denna sak med tystnad. — Också härom fattas tillräckliga uppgifter för ett uttalande om freqvensen.

Det är redan af Allarton framhållet, och erkännes allmänt såsom en af metodens fördelar, att sect. med. kräfver en kort läkningstid.

I en uppsats: "De la réunion immediate à la suite de l'opération de la taille", har Bouisson[1] sammanfört fyra fall af prima intentio, alla efter sect. med. — En liten perinealincision och ung ålder hos den opererade synes gynsamt bidraga till dess uppkomst. Bland de här anförde operatörerna meddelar Mc. Craith 2 fall af prima läkning, i ena fallet på en 5- och i andra på en 6-åring; stenarne $2^1/_4 \times {}^3/_4''$; resp. $2 \times 1^1/_2 \times {}^1/_2''$. Little har ett fall af prima intentio hos en 10-års gosse. Af de 100, hvilka inräknas i Wwedenskys första afdelning, skedde prima läkning 12 gånger. I hans andra afdelning 5 gånger.

Om drainrör inlägges, kan man naturligtvis icke påräkna en läkning per primam. I Wwedenskys nyssnämda första afdelning åtgingo i medeltal 2 $^1/_2$ veckor för läkningen, i hans andra 3 veckor.

Enligt Hædicke vexlade läkningstiden emellan 14—48 dagar. Heusingers patienter behöfde 11—43 dagar för perinealsårets tilläkning; i 2 fall fördröjde komplikationer densamma (äldre personer och svårare fall).

Såsom ett medeltal för 8 operationer beräknar König 15 dagars läkningstid; genom långvarig eller elakartad sjukdom i blåsa eller urinorgan ökas denna tid icke obetydligt. Hos 4 barn åtgick endast 10, 12, 13 och 14 dagar för sårets fullständiga läkning; 2 behöfde ett par till 3 månader härför. — Hunt anger vistelsen å sjukhuset (i 18 fall) till i genomsnitt 36 dagar (15—93 dagar). — Lell räknar för sina fall 1—3 månaders läkningstid. De å härv. la-

[1] Gazette méd. de Paris. 1867. n. 46—52. Ref. enl. Virchow—Hirsch. Jahresbericht 1867 II.

zarett med. sect. med. opererade vårdades 19—84 dagar. — På grund af 8 fall uppskattar Rauh läkningstiden i genomsnitt till 2—3 veckor. Mc. Craith berättar att en 8-års pat. läktes på 12 dagar och att en annan vårdades endast 20. En 65 års man med sten vägande 4 $^1/_2$ uns kunde efter 3 veckor lemna sjukhuset. — Schmitz fann urethralsåret läkt hos en efter 9 dagar, hos en annan efter 14, men i allmänhet först mot slutet af första månaden. — Ehuru de af Saxtorph anförda sect. med. samtliga blifvit gjorda på äldre pat., erhåller man för deras vistelse å sjukhuset, såsom ett medeltal af 9 fall, endast 33 dagar (18—56 dagar). Bewer talar om ”snabb läkning” och Pemberton fann densamma oftast fullbordad inom 14 dagar.

Af det anförda synes framgå, att sect. med. i enklare fall samt hos yngre personer, och der drain icke gagnas, kräfver för läkningen 8—14 dagar. Inlägges drain, ökas tiden för läkningan till ung. 3 veckor. Äro fallen något svårare, dock utan särskilda besvär vid operationstillfället och utan betydliga komplikationer, åtgår för läkningen ungefär 1 månad. I särskildt svåra fall (äldre personer, allvarsamma komplikationer, långvarigt inneliggande af drainröret) behöfs ännu längre tid för tilläkning af perinealsåret, hvilket stundom i form af en trång kanal kan hålla sig öppet flera månader.

Om recidiv inträder efter en stenoperation, betingas det vanligen deraf att samma konstitutionella disposition, som framkallat första stenen, alltjemt förefinnes, eller deraf att en sten eller ett fragment vid första operationen qvarlemnats i blåsan. Tydligt är att operationen endast i sistnämda fall kan göras ansvarig för recidivet.

För så vidt man vid sect. med. förmedelst fingret noga kan utpalpera blåsans inre och på detta sätt öfvertyga sig om att intet qvarglömts, synes mig denna operation lika säkert förebygga recidiv, som någon af de öfriga perinealmetoderna. Om mediansnittet icke kan berömma sig af sect. altas fria och äfven för ögat öppna tillträde till blåsan, medför det dock (på grund af utpalperandet med fingret) fullständig säkerhet för att upptäcka hvarje litet stenfragment. Denna säkerhet är otvifvelaktigt större, än den äfven upprepade undersökning med stensond, som efter lithotripsi, resp. litholapaxi brukar göras. På grund häraf kunna de äldre undersökningarne om recidiv efter stensnitt äfven ega giltighet för sect. med.

Å Hôpital de Lunéville förekommo 13 recidiv på 1492 operationer. — Piersig har samlat 155 fall af recidiv efter stensnitt, och uppskattar deras fre-

qvens till 6 %. — Bland de 80 stenrecidiv, hvilka Weigmann [1] hopsamlat, voro endast 20 opererade med snitt, och bland dessa förekommer ingen sect. med. Af 935 lithotomier utförda å Norfolk and Norwich Hosp. [2] förekommo recidiv i förh. 1 : 33. Donald Day [3] beräknar recurrensen af sten efter lithotomi till 5,09 %; bland de 45 reopererade befinna sig 3, hvilka undergått sect. med. På grund af 1, 2 eller 3 recidiv ökas hans operationsantal till 50; i ætiologiskt hänseende delar han dessa 50 fall i 4 grupper:

1) Stenens återuppträdande oberoende af den första operationen (20 : 50) (Hit räknas 2 af de anförda mediansnitten).

2) Vid första operationen oupptäckta stenar (9 : 50) (bland dessa ett mediansnitt).

3) Stenar bildande sig kring ett vid första operationen qvarglömdt fragment (5 : 50).

4) Stenar hvilkas uppkomst kan hänföras till kron. cystit (16 : 50)

Dittel omtalar ett fall, det pat. på grund af stenrecidiv 2 gånger underkastats sect. med.; dessförinnan hade han 2 gånger undergått lithotripsi (stenarne voro belägna i en divertikel). — Bland de författare, hvilka bidragit till den öfver sect. med. här samlade statistiken, har Rauh ett fall, der hos en 31 års pat. sect. med. måste göras för andra gången. Recidivet kan icke läggas den föregående medianoperationen till last, alldenstund pat. ända sedan barndomen tid efter annan afleovererat konkrement, samt redan i sitt 10:de år undergått sect. lat. Under tiden mellan denna operation och det första mediansnittet hade han dessutom behandlats med lithotripsi. — Heusinger berättar om ett tillfälle, vid hvilket såret 3 veckor efter operationen måste dilateras, för att kunna uttaga 2 inemot valnötstora stenar.

På samma sätt uttogs i hans fall n:o 6 ett qvarglömdt konkrement. — I ett fall antecknar Rauh andra dagen efter operationen: "Mehrere Conkremente gehen noch ab" (stenen hade krossats före uttagandet). Det är sålunda noga räknadt endast ett recidiv efter sect. med., som af författarne angifves. Att detta tal är alldeles för litet, synes mig temligen säkert; de mer än torftiga uppgifterna om återfall, äfvensom den kortvariga tillsynen af patienterna efter operationen, medgifva emellertid intet exakt uttalande om recidivens freqvens

[1] Über Steinrecidiv. Archiv f. klin. Chir. Band. 18.
[2] Williams: The relapse of stone in the bladder after Lithotomy; Lancet 1878 Maj 18.
[3] On repeated Lithotomy. Brit. med. Journ. 1886. Febr. 13.

efter sect. med. Dock fasthåller jag vid, hvad som förut yttrats: att man genom att utpalpera blåsans inre vid sect. med., lika väl som vid någon af de öfriga perinealmetoderna, kan förebygga att recidiv uppkommer genom ett konkrements qvarlemnande i blåsan.

Slutligen vill jag nämna några ord om sterilitet efter sect. med. För så vidt som steriliteten ställes i samband med medianoperationen, bör den betingas af laceration och sönderslitning af duct. ejaculat. eller dessa delars öfverskärande. (Inflammation i orchis och epididymis kan naturligtvis medföra en liknande defekt).

Om hvarje obetydlig læsion af duct. ejacul. åtföljdes af upphäfd eller minskad potentia generandi, skulle ett stort antal af de för blåssten opererade hafva att beklaga sig häröfver; men ärrbildningen kan endast i de tillfällen orsaka sterilitet, vid hvilka begge utförsgångarne tilltäppas, förträngas eller betydligt disloceras.

Om sect. lat. utsätter för læsion (öfverskärande) af den ena duct. ejacul. bör något sådant vid en regelrätt utförd sect. med. icke inträffa.

Det fattas mig uppgifter om steriliteten efter sect. med. — liksom det i allmänhet fattas undersökningar härom efter de öfriga operationerna för blåssten. — Dock omtalade Cadge på 41 årsmötet af Brit. Med. Associat [1], att han, oaktadt han särskildt haft uppmärksamheten rigtad derpå, icke någonsin under sin verksamhet iakttagit sterilitet efter sect. med. Little framhåller likaledes att han efter sect. med. icke observerat sterilitet.

[1] Ref. i Brit. med. Journ. 1873 Augusti 30.

VI.

Några anmärkningar om de öfriga metoderna för att aflägsna sten ur urinblåsan. Slutomdöme om sectio mediana.

Förr än man skrider till att aflägsna en urinblåsesten, böra vissa bestämda synpunkter fasthållas för att göra ett rigtigt val mellan de olika metoderna. För att kunna göra detta, förutsättes naturligtvis en rigtig och noggrann diagnos, och att operatören känner sig fullt förtrogen med utförandet af hvar och en af dessa metoder. Han bör känna de olika metodernas resultat, de fördelar och olägenheter, hvilka med hvar och en af dem äro förenade; han bör sedan välja det tillvägagående, som i det speciella fallet med största sannolikhet lofvar ett lyckligt fullbordande af operationen och patientens snabba och fullständiga återställande [1].

De omständigheter, hvilka närmast bestämma valet af metod äro: patientens ålder, stenens storlek och fasthet samt blåsans och urinorganens tillstånd. Men äfven andra förhållanden: patientens allmänna tillstånd, de fallet beledsagande komplikationerna, tid och omgifning, böra icke lemnas ur räkningen vid bestämmandet af det sätt, på hvilket man tänker aflägsna en urinblåsesten.

Äfven om kirurgens personliga uppfattning, vana och skicklighet mången gång fälla utslaget till förmån för en viss af honom föredragen metod, bör likväl framhållas, att den allmänna meningen allt mer synes gå derhän, att hvar och en af de mera gagnade metoderna har sitt område, inom hvilket det till-

[1] That surgeon shows his practical skill the best, who chooses which operation is most appropriate to the particular case before him, and who knows best how to apply the operation that he selects most wisely. (Erichsen).

hör framtiden att för hvar och en af dem uppställa klara och bestämda indikationer och kontraindikationer; att ingen af dem kan förklaras fullständigt odüglig eller oanvändbar, för så vidt som den utföres rationelt och under antiseptiska kauteler, och att ingen klok och samvetsgrann operatör bör uteslutande gagna ett enda tillvägagående för att aflägsna sten ur urinblåsan.

Jag hvarken vill eller kan anställa en uttömmande jemförelse mellan dessa olika metoder, de fördelar och olägenheter, hvilka åtfölja hvar och en af dem — det blefve endast ett upprepande af kända och ofta nog påpekade omständigheter, hvilka dessutom falla utom planen för detta arbete — jag vill blott såsom ett inledande resonnemang till slutomdömet om sectio mediana, anföra några upplysande och jemförande anmärkningar beträffande de öfriga. Jag gör detta dels för att åt läsaren gifva en öfversigt öfver dessa andra metoder (att aflägsna sten ur urinblåsan), dels för att äfven på detta sätt motivera mitt slutomdöme om sectio mediana.

Sectio lateralis.

Jag börjar med lateralsnittet, enär det i första hand är med sectio mediana jemförligt och i så många afseenden står densamma nära. Också hafva förslag till en kombination emellan begge metoderna både framstälts och utförts. På 16:de tyska kirurgkongressen berättar Kovács [1] om ett dylikt tillvägagående: ”Wir machen den Lateralschnitt durch die Haut und die darunter liegenden Schichten bis zur Urethra und Blase, und schneiden nun auf das richtig eingestellte Itinerarium median ein”. Af 73 sålunda opererade afledo endast 4 (5,1 %). Flertalet af patienterna var under 20 år. Ett ungefär liknande förfarande har Bardeleben [2] i vissa fall användt.

Sect. lat.

Thompson	har	1871	samlat	1827	med	229	döda;	12,53 %
Keith	„	—	„	2500	„	—	„ ;	15 %
Gross	„	1872	„	8509	„	1065	„ ;	12,51 %
Dulles	„	1875	„	2478	„	378	„ ;	15,25 %
Freyer	„	1882	„	2592	„	285	„ ;	10,99 %
Williams	„	—	„	811	„	105	„ ;	12,82 %
Bloch	„	1885	„	844	„	113	„ ;	13,39 %

[1] Daten zur Indicationsstellung etc. Archiv f. Klin. Chirurg. Band 36.

[2] Köhler: Bericht über die Chirurg. Klinik. 1885.

I detta Blochs antal inräknas Altounians 64 opererade med 5 döda (7,81 %) och Cadges 104 opererade med 20 döda (19,23 %).

Saccharewitsch omtalar	110	operat.	med	12,5 %	mort.
Artemowski	„ 139	„	„	13,6 %	mort.
Arnoldow [1]	„ 259	„	„	20 %	mort.
Nikolsky [2]	„ 318	„	„	9,4 %	mort.

Några af de författare, hvilka bidragit till den här samlade statistiken öfver sect. med. hafva äfven begagnat sig af *sect. lat.* och meddelat sina resultat häraf. Vid en jemförelse emellan Cadges resultat af begge metoderna bör för en rigtig uppfattning af mortaliteten erinras om de förändrade och förbättrade förhållanden, under hvilka sect. lat. (delvis åtminstone) användts. Detta synes kunna förklara att af 17 dödsfall efter sect. lat. endast 3 orsakades af "pyæmi", medan deremot af 10 döda efter sect. med. pyæmi 6 gånger anges bland dödsorsakerna.

Billroth omnämner 10 lateralsnitt med 3 döde. Schmitz har på barn gjort 11 (+ 3) lateraloperationer med dödlig utgång i 2 (+ 2) fall.

Werewkins 147 sect. lat. gjordes äfvenledes på barn; dödligt förlopp i 9 (+ 3) fall. 6 % mort. Efter åldern uppställer Dulles för sect. lat. följande tabell:

ålder,	antal,	friska,	döda,	dödsförhållande.
under 21 år	1397	1274	123	1 : 11,35
21—40	361	256	45	1 : 6,68
40—60	415	322	93	1 : 4,46
öfver 60 år	365	248	117	1 : 5,11
	2478	2100	378	1 : 5,55

Rosenthal anför 400 sect. lat. hos barn med 10 % mortal. Kadjan beräknar af 66 opererade (barn) 21,2 % mortalitet.

På sista tiden hafva från Indien meddelats synnerligen goda resultat af lateralsnittet hos barn; Freyer [3] opererade 75 gossar under 16 års ålder, utan att på grund af operationen förlora en enda. Bland Keelans [4] 187 lateralsnitt å män gjordes 45 på patienter under 5 års ålder; utan dödsfall; 105 på patienter under 25 år; alla friska; 82 på patienter från 25 till 70 år, 8 döda. Såsom en förklaring af detta faktum anföres i referatet: "Er ausscheidet von

[1] Dessa 3 enl. Smits: Vergleichende Beurtheilung der verschiedenen Methoden des Steinschnitts bei Männern; Inaug. Diss. Berlin 1887.

[2] Andra ryska läk.-kongressen 1887. Ref. i Centralblatt f. Chir. 1887. N:o 22.

[3] Lancet. 1885. Febr. 28. Mars 7 och 14. Enl. Virch-Hirsch. Jahresbericht 1885. II.

[4] One years statistics of lithotomy operations performed in the Hyderabad civil hospital. India. Brit. med. Journ. 1887. Oct. 19. Ref. ur Virch-Hirsch. Jahresbericht 1887. II.

der Operation schwache, gebrechliche oder an organischen Krankheiten leidende Personen".

För vuxna kan man efter sect. lat. beräkna en genomsnittsmortalitet af 20—22 %.

Hos barn (personer under 20 år) är den, som af det anförda framgår, betydligt mindre. Thompson beräknar för dessa sistnämda 6,6 % mortal. Keith 8,8 %.

Hur man sålunda ser saken, vare sig det är frågan om totalmortaliteten, eller särskildt den för barn och särskildt den för vuxna, äro resultaten af sect. lat. underlägsna dem, hvilka erhållas af den här lemnade statistiken öfver sect. med.

Ehuru man velat förklara denna sect. medianas öfverlägsenhet bero derpå, att den endast eller hufvudsakligast användts vid lättare fall och små stenar, kan denna förklaring (såsom angifvet) icke ega tillämpning på den här lemnade statistiken öfver medianoperationen.

En stor del af statistikerna öfver lat. operationen äro hemtade från sådana personer, hvilka hafva gagnat detta förfarande såsom den allmänna och hufvudsakliga metoden för att aflägsna urinblåsestenar, och äro de på den grund fullt jemförliga med den här öfver sect. med. lemnade samlingsstatistiken.

Att sect. lat. såsom en operation för att aflägsna stora stenar lemnar mycket öfrigt att önska, derpå saknas ingalunda bevis.

Från Norfolk and Norwich Hospital meddelas en statistik öfver 86 fall, der stenen vägde öfver 2 uns (omkr. 60 gr.), i 37 fall följde dödlig utgång.

54	opererade	med	stenar	från	2—3 uns;	20	döda.
14	„	„	„	„	3—4 uns;	9	döda.
9	„	„	„	„	4—5 uns;	3	döda.

Under sådana förhållanden beräknas för sect. lat. en mortalitet af 40—45 %; anmärkas bör att operationerna utförts under den förantiseptiska tiden. Rosenthal [1] beräknar för stenar öfver 40 gram en mortalitet efter sect. lat. af 30,6 %. Jag anför dessa uppgifter för sect. lat., ehuru jag icke för sect. med. kunnat lemna några dermed jemförliga. Att äfven sect. med. under sådana förhållanden gifver ett dåligt resultat, är redan anmärkt. Vid en jemförelse emellan dessa begge perinealoperationer ser jag blott en fördel af sect. lat., men många olägenheter. Fördelen består deri, att genom sect. lat. kunna något större stenar uttagas osönderdelade. Om 3 centimeters diameter fastställes såsom det största mått, till hvilket pars prostatica kan utan betydligare bristning uttänjas, växer detta mått, om part. prostatica debrideras genom en lateral incision, till 4 à 5 cent.

Denna sect. lateralis' otvetydiga fördel — att kunna lemna utträde för en sten af 4 ända till 5 cents. diameter — köpes, som antydt, under sådana betingelser, att den blir af temligen tvifvelaktigt värde; helst som man genom

[1] Enligt Smits.

att med sect. med. förena krossning af stenen äfven vid sådan storlek af densamma ser sig i stånd att fullborda operationen.

Lateralsnittet utföres till hälften i blindo, och utsätter patienten för en læsion af både bulben och rectum.

Enligt Erichsen sker vid sect. lat. en incision i sistnämnda organ "more frequently than is generally supposed." Af 13 operationer hände dette missöde Schmitz en gång. Rosenthal såg rectal-læsion 6 gånger af 400 operationer; Sinizin (första ryska läkarekongressen) 6 gånger af 154 operationer; Jewsejenko 2 gånger af endast 30 operationer. Thompson yttrar att en sådan olyckshändelse torde hafva träffat hvar och en operatör, som på äldre personer utfördt ett något större antal lateraloperationer. Sjelf har han att anteckna en sådan tre gånger. Den synes vid lateraloperation kunna inträffa så mycket lättare, som den del af snittet, hvilken utföres endast under ledning af känseln eller ett instrument, befinner sig i ett nära grannskap af tarmen. Blödningen efter sect. lat. är mången gång betydlig och svår att stilla. Jag vill blott erinra om de många olika förslag, hvilka för dess hämmande framstälts, om de instrument, hvilka af sådan anledning inventerats, om de kärl, hvilka vid sect. lat. nödvändigt måste öfverskäras. Börjar man insnittet något för långt fram, kan dessutom bulben träffas. Besvärligast är blödningen från sårets djupaste del, enär man svårligen kan fatta och ännu mindre underbinda de härstädes sårade kärlen.

Rouxeau' beräkning af proportionen mellan blödningen vid sect. lat. och sect. med. är redan omtalad (3,7: 0,6).

I tre Schmitz' fall iakttogs ganska stark blödning vid operationens utförande. Stundom har äfven secundär blödning visat sig. Af 13 lat. operat. antecknar Schmitz efterblödning 5 gånger.

Thompson omtalar efterblödning i 4 fall, med dödlig utgång i hälften.

Utsträckes incisionen öfver prostata-gränsen har man att utom blödningen från de här befintliga stora venplexus äfven frukta urininfiltration, phlebitis, suppurativ cellulit, peritonit samt oftast dödligt förlopp. Om detta insnitt i prostata vid lateraloperationen heter det hos Tilleaux: "On est obligé presque fatalement de dépasser à gauche les limites de la prostate et d'interésser le plexus veineux gauche."

Sectio lateralis medför lika väl och säkerligen lika ofta som öfriga snittmetoder urinfistlar och inkontinens.

Beträffande fistlars qvarstående efter sect. lat. förklarar Thompson detta ingalunda vara ett vanligt förhållande, men anser det hafva inträffat en eller annan gång i de fleste lithotomers praxis.

Af 135 opererade på Wladimir-barnsjukhuset i Moskwa behöllo 7 en fistel och 2 inkontinens. Inkontinensen efter lat. operat. förklaras af Thompson uppträda icke så sällan, och stundom blifva bestående.

Läkningen efter en lateraloperation kräfver i allmänhet längre tid än efter sectio mediana. Schmitz beräknar för förstnämnda operation minst en månad,

mången gång 4—5 månader, ehuru hans opererade voro barn och läkningen, som kändt, hos dem går fortare.

Att äfven vid sect. lat. operationen måste lemnas oafslutad eller fullbordas på annat sätt derom berätta Patterson och Cayley, Witehead och Morrisson.

Mot recidiv beroende på ett qvarglömdt konkrement kan väl sect. lat. anses skydda lika väl som sect. med. Af 106 lat. operat. omtalar Lett 3 recidiv.

Redan Ledran och Malgaigne visste berätta om sterilitet efter sect. lat.; undersökningarne härom hafva dock icke gjorts i så stor skala och så noggrannt att något bestämdt resultat framkommit. Treevan [1] berättar om 4 personer, hvilka efter undergången sect. lat. hade förlorat ejaculationsförmågan. En hade två barn i sitt äktenskap före operationen, men liksom de tre öfrige, ehuru äfven de voro gifta, intet efter densamma. Så mycket tycks stå fast att den venstra duct. ejaculat. icke så sällan öfverskäres vid insnittet i prostata.

Det synes mig följaktligen, som om sect. lat. endast i de fall borde föredragas framför medianoperationen, vid hvilka man af en eller annan anledning måste skaffa sig ett något friare tillträde till blåsan än som genom pars prostaticas dilaterande kan erhållas.

Sectio alta.

Ehuru icke den mest använda, är sect. alta den operationsmetod, som för närvarande är mest "fashionable". Schmitz har följande tabell:

	För alla åldrar		För vuxna		För barn till 15 år	
	antal fall	mort. %	antal fall	mort. %	antal fall	mort. %
Günther 1561—1851	257	23,7	54	44,4	59	20,3
Fleury 1851—1878	92	32,6	37	48,6	48	20,8
Garcin 1879—1883	94	24,4	48	29,2	43	14,0
Tuffier 1879—1883	120	27,0	?	?	?	?
Dulles 1561—1875	364	28,2	231	32,4	133	21,0
Murray Humphry	104	29,8	?	?	?	?
Schmitz. Nyare op.	101	21,7	46	19,6	55	23,6

Gross har 1872 samlat	180	fall med	39	döda	21,66 %
Rossander (1866—1878)	32	„ „	2	„	6,25 %
Monod 1884 (barn)	48	„ „	0	„	—

Enligt de opererades ålder lemnar Dulles följande tabell:

[1] Lancet 1864. Maj 23.

Ålder.	Antal.	Friska.	Döda.	Mort. förh.
under 21 år.	133	105	28	1: 4,75
21—40	55	34	21	1: 2,62
40—60	62	47	15	1: 4,13
öfver 60	104	75	39	1: 2,92
	364	261	103	1: 3,53

Vid stenar öfver 2 uns vigt beräknar Cadge för sect. alta en mortalitet af 35,5 % (enligt Dulles 62 fall med 22 döda).

Vid stenar mellan 2 till 3 uns finner man ungefär lika resultat af sect. alta och sect. lat.; öfver 3 uns något bättre af den förstnämda operationen. Tuffier beräknar efter stenens storlek följande mortalitet efter sect. alta: 1—30 gr. 15,3 %; 30—60 gr. 57,5 %; 60—90 gr. 12,50 %. Hos gubbar uppskattar han mortaliteten till i genomsnitt 50 %. Det har icke utan skäl framhållits att bland dessa äldre statistiker inräknas ett större eller mindre antal fall, vid hvilka antiseptik icke användts, samt att de hufvudsakligen omfatta stora stenar, svåra och komplicerade fall. På den grund visa dessa statistiker en större mortalitet för sect. alta än under nuvarande förhållanden plägar iakttagas.

Så räknar exempelvis Schmitz bland 18 opererade i den förantiseptiska tiden 10 dödsfall, men bland 20 sedan opererade endast 2 dödsfall. Under diskussionen om sect. alta i Americ. Surg. Associa. anför Dennis[1] 124 fall sedan 1879 opererade i Amerika; mortalitet 14 %.

Vid samma tillfälle har Vanderveer af 124 fall beräknat för sect. alta en mortalitet af 22 %. 113 fall hos barn under 15 år gåfvo endast 10,5 % mortalitet. Mc. Cormac[2] räknar för 90 i England under senare år utförda sect. altæ 31 % mortalitet.

Rodziewicz[3] berättar om 53 operationer, utförda mellan 1844—1885, med 14 döda.

Vid Bereskins (andra ryska läk.-kongressen) 59 fall hos barn har sect. alta betraktats såsom normaloperationen; dödlig utgång i 8 fall (13,0 % mort. Då Werewkin berättar om 24 sect. altæ hos barn med 7 döda (29,2 %), är att märka det enklare fall och små stenar reserverats för lithotripsi resp. sect. med. Ehuru antiseptik gagnats befans dödsorsaken i alla 7 fallen vara akut peritonit.

---

[1] Ref. i Centralblatt f. Chir. 1887. N:o 46.

[2] Brit. med. Journ. 1887. Mars 12 och 19.

[3] Statistik des hohen Steinschnittes in Russland. Petersb. Med. Woch. 1887. N:o 8. Ref. i Virch. Hirsch. Jahresbericht 87. II.

Assendelft [1] har gjort sect. alta 102 gånger med olyckligt resultat i 2 fall; stenarne voro i allmänhet små och ingen af de opererade äldre än 29 år; 79 under 15 år; af de från desse sistnämde uttagne stenarne befans ingen väga 25 gram eller deröfver.

Eigenbrodt [2] berättar om 17 sect. altæ för urinblåsestenar, hvilka operationer utförts på prof. Trendelenburgs klinik i Bonn. (Fallen voro icke särskildt valda). Fyra af dessa afledo. En af delirium tremens, de öfriga af "Erschöpfung".

Jag tror att man kommer det verkliga förhållandet temligen nära, om man efter sect. alta beräknar för vuxna en genomsnittsmortalitet af ungefär 20 %, för barn af knappt 10 %.

Dessa tal äro icke obetydligt större än de för sect. med. här lemnade.

Bland orsakerna till den dödliga utgången af sect. alta anför Schmitz septicæmi i 50 %; bland hans egna 14 döda iakttogs septicæmi med peritonitis 7 gånger, septicæmi utan peritonitis 5 gånger.

Han har dessutom hopsamlat 82 dödsfall efter sect. alta och funnit såsom orsak till den dödliga utgången 30 gånger peritonit, 30 gånger pericystit, 18 gånger pyelonefrit.

Sedan gammalt hafva læsion af peritoneum och urininfiltration ansetts såsom de förnämsta med. sect. alta förbundna farorna, genom hvilka döden i de flesta fall orsakades.

Genom att utfylla blåsan och genom att gagna rectalballong har förstnämda olägenhet i det närmaste förebygts. Från äldre tid omtalar Dulles statistik 13 gånger peritoneal-læsion med dödlig utgång i 3 fall, Günther 6, Flenry 2, Garzin 1, Schmitz 2. Oaktadt förutnämda åtgöranden för att undvika peritoneallæsion i allmänhet befunnits tillräckliga, har man någon gång funnit den främre peritonealfållan vidvuxen symfysen och sålunda icke förskjutbar (Bromfield, v. Pitha, Lotzbeck, Neyber, Bouley, Polaillon, Sonnenburg, Israel, Marc Sée.). Vid dubbelsidiga bråck kan peritonealfållan icke bringas att stiga, och vid ensidiga stiger den endast i ringa mån vid den bråcket motsatta (Bouley).

Flera fall äro bekanta, der utfyllandet af blåsan orsakat ruptur (Weinlechner, Delannoy, Verneuil, Dittel, Monod och Guyon). Bristningen medför nästan alltid döden.

Rectalballongen har någon gång visat sig svår att införa, fylla eller qvarhålla, samt till och med orsakat gangrän af tarmväggen eller (tillfällig) pares af nedre extremiteterna.

Detta oaktadt har utspänningen af blåsan och tarmen medfört bestämd fördel och vunnit allmänt erkännande.

---

[1] Zur Statistik des hohen Steinschnittes. Archiv f. klin. Chir. Band 36.

[2] Über den hohen Blasenschitt; Deutsche Zeitschrift f. Chir. Band 28.

Urininfiltration och pericystit hafva visat sig svårare att förebygga, och till sina följder förderfligare än någonsin peritoneallæsionen. Villeneuve[1] kallar urininfiltrationen "en quelque sorte spécial de la taille hypogastrique", samt tillägger: "ses suites sont presque toujours désastreuses".

Souberbielle	omtalar	1	dödsfall	häraf	bland	39	operationer.
Dulles	„	7	„	„	„	478	„
Fleury	„	5	„	„	„	92	„
Broussin	„	3	„	„	„	14	„
Tuffier	„	11	„	„	„	120	„

Bland de terapeutiska och profylaktiska åtgöranden, man mot densamma användt, förtjenar suturering af blåssåret nämnas i främsta rummet. Ändamålsenligheten af en sådan suturering uppskattas olika; franska auktorer, Guyon, Monod, Périer) fördöma densamma, tyska auktorer tvärtom (Bergmann, Petersen, Albert).

Schmitz har hopsamlat 55 fall, der blåssutur anlades, med 8 döda (14,5 %); 25 operationer på vuxna med 6 döda (24 %); 30 operationer på barn med 2 döda (6,7 %). I 31 % skedde läkningen per primam.

För att skaffa utträde för urinen, så snart den nedkommit i blåsan, föreskrifver Trendelenburg, att dagarne efter operationen placera patienten i bukläge. Assendelft har följt hans råd, äfvensom Schmitz. Beträffande sjelfva det operativa ingreppet vid sect. alta i förhållande till sect. med. yttrar Kraske:[2] "Kein Mensch kann leugnen dass die Eröffunng der Harnröhre am Damme eine ungleich geringere Verletzung ist als die durchtrennung der Bauchdecken und der Blasenwand oberhalb der Symfyse". Blödningen plägar vid sect. alta icke medföra någon särskild fara.

Sectio alta medför den stora och ovedersägliga fördelen att bereda ett fritt och direkt tillträde till sjelfva blåsan, som öppnas fullständigt för både syn- och känselsinnet.

Häraf följer att sect. alta ger de största och säkraste garantier för att operationen verkligen fullbordas; den tillåter att uttaga äfven mycket stora stenar utan föregående krossning, samt medför bättre betingelser än någon annan stenoperation, för att hvarje minsta fragment aflägsnas; sålunda förebygger den säkrast recidiv, för så vidt nemligen ett sådant föranledes af ett qvarglömdt konkrement.

Enär incisionen vid sect. alta träffar sjelfva blåsans corpus, och lemnar dess nedre och främre parti fullständigt orördt, kan det heller icke blifva tal om inkontinens eller sterilitet såsom följder af operationen.

Genom blåssårets suturering söker man, utom det skydd mot urininfiltration som dermed afses, äfven att förkorta läkningstiden. Genom dylikt förfarande beräknas primaläkning hos barn ske i 43 %, för vuxna i 16 % af fallen.

---

[1] Taille hypogastrique. Revue de Chir. 1883. N:o 9.

[2] Zur Steinschnittfrage; Berlin Klin. Wochenschrift 1885. N:o 43.

Vid öppen behandling af blås- och buksåret, vare sig med eller utan drain kräfver sect. alta i allmänhet något längre läkningstid än sect. med.

Eigenbrodt beräknar efter förstnämda operation 3—4 veckor för de enklaste fallen. Assendelft anför såsom medeltal för läkningstiden 61 dagar; 17 gånger åtgick 100 dagar. Fleury beräknar såsom medeltal af 30 fall 48 dagar. Schmitz såg läkningen i allmänhet fullbordad i slutet af 4:de eller 5:te veckan. Om qvarstående fistlar yttrar Villeneuve: "Ce n'est pas que les fistules ne soient aussi souvent observées à la suite de l'épicystotomie; elles paraissent même l'avoir été un peu plus, mais leurs gravité est incontestablement moindre". I en Dissertation af Koch (Berlin 1886) omtalas några sådana fall samt de omständigheter hvilka bidraga till deras uppkomst.

Det är sålunda knappast tvifvel underkastadt, att sectio alta erbjuder så stora fördelar, att denna operation — om man lyckas nedbringa dödligheten, och sedan metoden, beträffande såväl förfarandet vid sjelfva ingreppet som den derpå följande behandlingen, vunnit stadga och säkerhet — att denna operation i de flesta fall är att föredraga framför hvarje annan af de för närvarande gagnade stenoperationerna. Tills detta skett, tills dessa betingelser för dess allmänna bruk ernåtts, eller åtminstone kommits närmare, än nu är förhållandet, synes den böra reserveras för de mera komplicerade fall och stora stenar, vid hvilka de öfriga blodiga eller oblodiga metoderna visat sig icke räcka till för att fullborda operationen, eller vid hvilka resultaten af dessa icke längre öfverträffa sectio altas.

Lithotripsi; Litholapaxi.

Under de senare decennierna har det oblodiga tillvägagåendet varit hufvudmetoden för att aflägsna sten ur urinblåsan.

Vare sig man begagnat lithotripsi eller litholapaxi, har resultaten öfverträffat de blodiga metodernas.

Lithotripsi:

Cadge	har	1878	utfört	86	op.	med	8	döda;	9,30 %.
Thompson	„	1878	„	422	„	„	32	„	7,58 %.
Guyon	„	1877	„	73	„	„	6	„	8,22 %.
Ivanchich	„	1881	„	300	„	„	22	„	7,33 %.
Gross	„	1882	samlat	1470	„	„	159	„	10,82 %.

Litholapaxi:

Bigelow	har	utfört	45	op.	med	2	döda;	4,44 %.
Dittel	„	„	80	„	„	5	„	6,25 %.
Freyer	„	„	108	„	„	4	„	3,7 %.
Gross	„	„	312	„	„	17	„	5,45 %.

Guyon	har utfört	296	op. med	14	döda;	4,73 %.
Thompson	„ „	112	„ „	3	„	2,68 %.
Bloch	har 1885 samlat	1147	„ „	64	„	5,58 %.

Flertalet af de opererade hade nått vuxen ålder.

Det bör särskildt påpekas att alla de här uppräknade operatörerna utom lithotripsi och litholapaxi äfven användt lithotomi, och att det öfver hufvudtaget varit enklare fall, hvilka oblodigt behandlats, medan deremot svårare fall och stora stenar opererats med snitt.

För barn har krossningen sedan länge ansetts bestämt kontraindicerad, samt först på sistone vunnit någon användning.

Då Thompson framhåller såsom betingelser för en lycklig krossning, ett vidt urinrör och en blåsa med måttlig tonus, utan betydlig retbarhet, påpekar han att intet af dessa förhållanden eger rum hos barn.

Då Guersant[1] gjorde 40 krossningar på barn under 15 år, förlorade han 3 på grund af operationen. Schmitz talar om 18 lithotripsier hos barn (3 flickor). Af dessa följde döden i 3 fall; i 6 måste snitt tillgripas för att fullborda operation. Hos 5 af de opererade hade efter krossningen fragment inkilat sig i urinröret.

Under tiden från 1881—85 har Keegan[2] förmedelst litholapaxi opererat 58 gossar, af hvilka blott en aflidit. I sammanhang härmed erinrar han om urethras proportionsvis stora vidd hos barn; hos en ett års gosse kunde K. införa N:o 7 eng. skalan (N:o 16 franska).

Det tyckes sålunda som om genom litholapaxien resultaten af krossningen äfven hos barn på sista tiden blifvit betydligt bättre än förut. Den fullständiga krossningen af stenen och dess derpå skeende uttömning genom evakuation har äfvenledes förebygt några af operationens särskildt hos barn farligaste olägenheter (inkilning af fragment, urinretention, feber och cystit).

Krossningens många och stora fördelar äro öfverallt både kända och erkända; jag tillåter mig såsom exempel härpå erinra om en ansedd fransk operatörs (Monod) påstående, att man bör hafva mycket tungt vägande skäl för att beröfva patienten "les bienfaits de la lithotritie", samt om Erichsens uttalande, att man i fall der snitt och krossning synas gifva lika goda utsigter till framgång, redan af humanitetsskäl bör välja sistnämda tillvägagående.

Bland de olägenheter, af hvilka metoden åtföljes vill jag omnämna ett par, mera framträdande, och bland dessa först och främst den att behandlingen såsom sådan afhänger till icke ringa grad af operatörens öfning och färdighet. Det tydligaste beviset härpå — om öfverhufvudtaget något bevis behöfver lemnas — är, att de operatörer, hvilka haft tillfälle att i ett större antal fall gagna krossning, kunna framlägga genomsnittsresultat, hvilka visa sig betydligt bättre än de, som erhållas genom att från olika håll sammanföra mindre vana

[1] Ducasse: De la lithotritie chez l'enfant. Thèse p. l. d. Paris 1884.

[2] Litholapaxy in male children and male adults; Lancet 1886. Dec. 4, 11, 18, 25.

kirurgers. Alltefter antalets tillväxt kan hos dessa förstnämde stenoperatörer en stadig minskning af dödsprocenten iakttagas, hvilken minskning är så stor, att den icke uteslutande kan skrifvas på räkningen af de möjliga instrumentala förbättringar eller den större diagnostiska erfarenhet, som under tiden vunnits. Numera, då operationen fullbordas i en seance, ställes ännu större fordringar på operatörens manuella färdighet; dessutom kräfver krossningen en icke ringa grad af fysisk styrka; att i timtal fatta och söndersmula fragment, detta utan læsion åt slemhinnan och utan öfverflödiga manipulationer, är ett arbete som i de flesta fall öfverstiger nybörjarens både förmåga och krafter.

Hos barn kräfver operationens lyckliga fullbordande mer än annars kirurgens speciella öfning och skicklighet. På grund af blåsans irritabilitet och den lätthet hvarmed dess slemhinna læderas måste krossningen särskildt hos dem göras med lätt och säker hand. På samma gång behöfver denna krossning drifvas längre än hos vuxna, enär barnets urethra endast tillåter införa en relativt liten evakuationskateter.

Thompson säger i en af sina föreläsningar: ”Jag menar med lithotripsi en operation omsorgsfullt gjord af en erfaren hand; heldre än den göres på något annat sätt bör lithotomi väljas,” och fortsätter: ”En väl utförd lateral lithotomi” (och af de blodiga operationerna fordrar denna säkerligen icke minsta skickligheten för att utföras väl) är fullkomligt möjlig för en ung kirurg i början af hans bana, under det att ingenting annat än ansenlig erfarenhet kan göra honom till en god stenkrossare”.

Om de blodiga operationerna kunna genom liköfningar inläras, är detta knappast förhållandet med krossningen; dess inlärande och inöfvande sker på patienternas bekostnad.

Man kan icke med fog bestrida att krossningen i och för sig är ett ojemförligt mindre ingrepp än någon af de blodiga metoderna, men man behöfver icke genomläsa så synnerligt många berättelser om stenkrossning för att påträffa fall, der någon af dessa blodiga metoder måst tillgripas, för att kunna afsluta den förmedelst krossning påbörjade operationen: antingen har stenen icke kunnat fattas, eller har den en gång fattad visat sig för hård att kunna med lithotriptern sönderdelas; antingen har den befunnits så voluminös att den icke låtit sig inbringas mellan krossarens brancher, eller har blåsans irritabilitet och sjukliga förändring framkallat en så stark reaktion, att operationen på den grund måst afbrytas.

En annan vigtig omständighet, som af krossningens nutida vedersakare vill göras till dess Achilleshäl, är frågan om recidiv efter lithotripsi resp. litholapaxi. Recidiv kan naturligtvis inträffa efter alla metoderna, men, som anmärkt, är det endast i de fall att skrifva på operationens räkning, der ett qvarlemnadt konkrement bildar kärnan för en ny stenbildning.

A priori synes det äldre förfarandet, vid hvilket fragmentens aflägsnande lemnades åt naturens egen förmåga, och vid hvilket behandlingen fortsattes, tills intet vidare kunde genom sondering upptäckas, lemna skäligen osäkra ga-

rantier för ett fullständigt aflägsnande. Vare sig organismens utdrifvande kraft befunnits otillräcklig, eller operatörens förmåga att med sonden upptäcka ett litet, undandoldt fragment svikit, är det blott en tidsfråga, när patienten ånyo skall hemsökas af sitt onda.

Ehuru det ofvan sagda icke till alla delar passar in på det moderna tillvägagåendet (Litholapaxi), har till och med Bigelow [1] erkänt svårigheten, att vid en hypertrofierad blåsa med dålig tonus, aflägsna hvarje litet fragment. ("We fail to discover a last fragment in some bladders even by repeated washing".)

Bland 548 lithotripsier samlade af Civiale förekommo recidiv 55 gånger (1: 10).

Cadge [2] såg af sina 133 lithotripsier recidiv i 18 fall, men enär en del recidiv icke komma till den operatör, som först gjort krossningen, enär en del patienter icke vilja underkasta sig en ny operation, och enär i nyssnämda tal icke medräknas de tillfällen, der fosfatisk deposition orsakade ny konkrementbildning, vill C. uppskatta recidiven efter lithotripsi till 20 %. Han tillägger: "When phosphatic deposit follows lithotrity it is in the large majority of cases engrafted by aggregation on a fragment, which nothwithstanding all the skill and care taken has been overlooked at the first operation".

Thompson har på 500 opererade 56 recidiv; 20 af dessa förklaras hafva berott på ett nytt konkrements nedstigande från njurarne. Af det lilla antal, som hos Schmitz undergått lithotripsi beräknar han recidiv i 11,7 %. Ehuru bland Veigmanns 83 fall af stenrecidiv 60 blifvit behandlade med krossning och endast 23 med snitt, kan man icke af dessa tal draga någon slutsats, enär statistiken omfattar en tidsrymd, under hvilken det stora flertalet stenpatienter behandlats på förstnämnda sätt. I sitt föredrag om "la lithotritie rapide" på andra franska kirurgkongressen säger sig Guyon enligt sin erfarenhet hafva mött recidiv i 4,3 %. Jag tror det säkerligen icke vara för högt tilltagit, om man efter lithotripsi beräknar 10 % recidiv; efter litholapaxi ungefär 5 %.

Oaktadt dessa krossningens mindre goda egenskaper synes den vara den behandlingsmetod, som gifvit de bästa hittills uppnådda resultaten, och som, ehuru den af kirurgen kräfver en speciell öfning och färdighet, dock i de flesta enklare fall hos vuxna och äldre bör föredragas framför hvarje annat tillvägagående att aflägsna sten ur urinblåsan.

På grund af hvad förut meddelats om sect. med. och med stöd och hänvisning till de kortfattade anmärkningar, som nyss om de öfriga stenoperationerna anförts, tror jag mig kunna fälla följande slutomdöme om det moderna mediansnittet:

---

[1] Lancet 1883. Jan. 1.

[2] Brit. Med. Journ. 1886. Juli. 3.

1:o. Utan föregående sönderdelning kunna genom sect. med. endast små eller medelstora urinblåsestenar uttagas. — Om patienten nått vuxen ålder medger hans dilaterade pars prostatica att utan synnerlig bristning aflägsna de stenar, hvilkas minsta diameter befinnes vara högst 3 cent. Göres sect. med. på barn under 10 år, kan man utan krossning endast uttaga de konkrement, hvilkas minsta (fattade) diameter icke öfverskrider 2 cent.

Om stenen är öfver medelstorlek, (öfver 3 resp. 2 cent. i minsta genomskärning) beror möjligheten att genom sect. med. kunna aflägsna densamma derpå, att operationen förenas med krossning. Ehuru endast ytterst få fall omnämnas, vid hvilka man oaktadt en sådan kombination måst lemna operationen ofullbordad, växa dock svårigheterna för aflägsnandet och derigenom äfven risken för operationens olyckliga utgång proportionelt med stenens storlek.

2:o. Sect med. är lätt att utföra samt i och för sig ofarlig; den bör, som öfriga kirurgiska ingrepp, göras under alla antiseptiska kauteler, hvilka äfven vid efterbehandlingen och läkningen böra begagnas. För att verkställa utvidgningen af pars prostat. betjenar man sig lämpligast af fingret; ett sådant af vanlig längd kan i de allra flesta fall nå med sin spets in i blåsan. Endast hos små barn eller hos gubbar med betydlig prostata-hypertrofi eller synnerligt utvecklad panniculus adiposus behöfver man tillgripa utvidgningsinstrument för pars prostaticas dilaterande; hos de förra på grund af urethras ringa vidd, hos de senare på grund af bäckenbottnens tjocklek. Om man efter operationen inlägger ett drainrör och anordnar en permanent antiseptisk irrigation af urinblåsan, medför sect. med. de bästa betingelser för att under efterbehandlingen kunna åstadkomma en kraftig och verksam lokalbehandling af gamla och framskridna förändringar i blås-slemhinnan.

3:o. Genomsnittsmortaliteten efter sect. med. är endast 7—8 %; hos barn och yngre personer är den endast 4—5 %. Dessa resultat af sect. med. äro bättre än någon af de blodiga metodernas, men sämre än motsvarande resultat för lithotripsi resp. litholapaxi. Den dödliga utgången efter sect. med. orsakas i de flesta fall af sepsis, hvilken antingen direkt framkallas af sjelfva ingreppet eller adderar sig till redan förhandenvarande kroniska sjukdomar i blåsan eller njurarne.

4:o. Sect. med. plägar icke åtföljas af betydlig blödning; uppkommer blödning, kan man på grund af dess ytliga källa lätt stilla densamma. Om en-

dast små eller medelstora stenar aflägsnas, uppstår efter sect. med. ingen eller kortvarig inkontinens. Perinealfistlar qvarstå sällan. Läkningstiden efter sect. med. är kortare än efter någon af de öfriga snittmetoderna.

5:o. Sect. med. bör användas hos barn och unga personer för så vidt stenarne äro små eller medelstora; under samma vilkor bör den användas hos vuxna och äldre i de fall, der en perinealfistel bildat sig före operationen, eller der en striktur i pars membr. eller prostatica icke låter sig synnerligen lätt utvidgas. (Om sectio medianas temligen allmänt erkända lämplighet för prostatastenar och vissa främmande kroppar i blåsan vill jag här blott erinra). Dessutom kan sect. med. ifrågasättas äfven hos vuxna och äldre personer, om flera smärre blåsstenar förekomma, eller om konkrementet åstadkommit en elakartad cystit, eller om fosfatafsättning upprepade gånger orsakat stenbildning. Under dessa förhållanden kan sect. med. anses i lika mån indicerad som litholapaxi, och det beror ytterst på operatörens vana vid och skicklighet i stenkrossning, om denna sistnämda metod skall föredragas. Naturligtvis kan en öfvad stenkrossare erhålla goda resultat äfven hos barn och yngre personer, om stenarne äro små eller medelstora, dock har sect. med. att under dessa förhållanden uppvisa resultat, som då krossningens olägenheter tagas med i beräkningen, i de flesta hithörande fall böra göra den blodiga metoden till, om icke en "opération de nécéssité", så åtminstone en "opération de choix".

Stenkrossningens stora fördelar och goda resultat äro emellertid så betydliga, att man med nyssnämda inskränkning måste fälla utslaget till dess förmån i alla de fall, der små eller medelstora stenar iakttagas hos vuxna eller äldre.

Bestämdt kontraindicerad är sect. med. i alla de fall, der stenen är hönsäggstor eller deröfver; höggradig prostata-hypertrofi, betydlig panniculus adiposus, divertikelstenar, deformitet af bäckenutgången, anchylos i begge coxæ förbjuda likaledes dess användande. (I dessa fall synes sectio alta böra användas.)

Sect. med. är sålunda endast indicerad i ett proportionsvis mindre antal fall, och kan under nuvarande förhållanden icke betraktas såsom normaloperationen för sten i urinblåsan. Den kan icke hvarken beträffande resultat eller

fördelar upptaga täflan med krossningen hos vuxna och äldre, men enär denna krossning fordrar af operatören en vana och skicklighet, som icke fallit på hvarje kirurgs lott, medan deremot hvar ech en bör kunna utföra ett median-snitt, bör framhållas att sect. med. i enklare fall icke blott visat sig tillräcklig för urinblåsestenarnes aflägsnande utan dessutom ofarlig.

Rättelser.

Sida		rad						
Sida	2	rad	10	nedifrån	står	*tillfälle*	läs	*tillträde*
„	15	„	9	uppifrån	„	*förstnämda*	„	*förutnämda*
„	16	„	6	nedifrån	„	*dilation*	„	*dilatation*
„	20, 23	„	11, 16	uppifrån	„	*method*	„	*metod*
„	22. 25, 31	„	7, 5, 32	„	„	*incontinens*	„	*inkontinens.*
„	23	„	16	„	„	*metodens*	„	*metods*
„	24	„	12	„	„	*mains*	„	*mais*
„	26	„	4	„	„	*kontacten*	„	*kontakten*
„	35	„	7	nedifrån	„	*hålles*	„	*hållas*
„	42	„	5	„	„	*clorzink*	„	*klorzink*
„	45	„	7	uppifrån	införes, vid slutet: *detta mål*			
„	45	„	14	„	utgår, vid början: *detta mål*			
„	50	„	11	„	införes efter friska: *20—40 år 6, alla friska;*			
„	71	„	9	nedifrån	står	*förskrift*	läs	*föreskrift*
„	74	„	10	„	„	*omnämdt*	„	*omnämt*
„	96	„	23	uppifrån	„	*Veigmann*	„	*Weigmann*

FÖRELÄSNINGAR

OCH

ÖFNINGAR

VID

KUNGL. UNIVERSITETET I LUND

HÖST-TERMINEN

1888.

Kansler:

PEHR JAKOB von EHRENHEIM,

J. U. K., f. d. Stats-Råd, R. o. K. af K. M. O., St. Off. Fr. H. L., L. K. V. A.

Pro-Kansler:

WILHELM FLENSBURG,

Th. o. F. D., Biskop i Lunds Stift,
K. m. st. k. N. O.

REKTOR:

THEODOR WISÉN,

F. D., Professor i Nordiska Språk,
En af de Aderton i Svenska Akademien, R. N. O.

PRO-REKTOR:

AXEL MÖLLER,

F. D., Professor i Astronomi, K. N. O. 1 Kl., L. K. V. A.

Pensionerade Lärare.

CARL JOHAN SCHLYTER, *J. U. o. F. Jub. D., f. d. Professor i Lag-historia, K. m. st. k. N. O., K. D. D. O. 1:a Gr., K. Würt. Fredr. O. 1:a Kl., K. Meckl. O. Wend. Kr., K. Sachs. Alb. O. 2:a Kl., L. K. V. A.*

JACOB GEORG AGARDH, *M. D., F. Jub. D., f. d. Professor i Botanik, K. N. O. 1:a Kl., L. K. V. A.*

CARL FREDRIK NAUMANN, *M. o. F. D., f. d. Professor i Anatomi, K. W. O. 1:a Kl., R. N. O.*

AXEL NYBLÆUS, *J. U. o. F. D., f. d. Professor i Praktisk Filosofi, K. N. O. 1:a Kl., L. K. V. A.*

MAGNUS FREDRIK BRAG, *F. D., f. d. Adjunkt i Österländska Språk.*

Theologiska Fakulteten.

Professorer.

CARL OLBERS, *Th. o. F. D., Professor i Kyrkohistoria och Symbolik, Förste Theologie Professor och Domprost, L. N. O.,* föreläser efter nu pågående Kyrkomötes slut offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 11 f. m. Femte Seklets Kyrkohistoria och leder öfningarna på seminariet.

CARL WILHELM SKARSTEDT, *Th. o. F. D., Professor i Exegetisk Theologi, f. d. Kontrakts-Prost, Kyrkoherde i St. Uppåkra, L. N. O.,* föreläser efter Kyrkomötet offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 10 f. m. Månd. och Tisd. Apostlagerningarna, Thorsd. och Fred. Romarebrefvet.

CLAS WARHOLM, *Th. o. F. D., Professor i Dogmatik och Moraltheologi, Kyrkoherde i Kärrstorp och Glostorp, L. N. O., n. v. Decanus,* föreläser efter Kyrkomötet offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 12 midd. Eschatologi.

SVEN LIBERT BRING, *Th. o. F. D., Professor i Praktisk Theologi, Kyrkoherde i Hellestad, Dalby och Bonderup, L. N. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 9 f. m. Månd. o. Tisd. Homiletik, Thorsd. o. Fred. Kasuistik, samt leder homiletiska och katechetiska öfningar.

Extraordinarie Professorer.

MARTIN GABRIEL ROSENIUS, *Th. o. F. D., e. o. Professor i Exegetisk Theologi, Kyrkoherde i Stångby och Wallkärra,* förestår under Kyrkomötestiden ord. professuren i Exegetik, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 8 f. m. först Johannes-evangeliet, sedan Månd. o. Tisd. De mindre Profeterne, Thorsd. o. Fred. Hagiographa.

PER GUSTAF EKLUND, *F. D., Th. K., e. o. Professor i Moraltheologi och Symbolik, Kyrkoherde i Husie och W. Skreflinge*, förestår t. v. professuren i Kyrkohistoria och Symbolik, föreläser å lärosalen N:o 2 kl. 1 e. m. först Encyclopedi, sedan Symbolik, samt leder liturgiska och katechetiska öfningar.

Docenter.

OTTO NATHANAËL THEOPHILUS AHNFELT, *Th. K., V. D. M., Docent i Systematisk Theologi*, förestår t. v. e. o. prof. i Moraltheologi och Symbolik, föreläser å lärosalen N:o 2 Tisd., Onsd., Fred. o. Lörd. kl. 12 midd. Ethik.

FRANS AUGUST JOHANSSON, *Th. K., V. D. M., Docent i Exegetisk Theologi,* förestår t. v. e. o. prof. i Exegetik, föreläser offentligen kl. 9 f. m. Isagogik och enskildt Onsd. kl. 9 f. m. samt Thorsd. o. Fred. kl. 6 e. m. Dogmatik samt biträder vid de homiletiska öfningarna.

OLOF HOLMSTRÖM, *Th. K., V. D. M., Docent i Kyrkohistoria*, förestår t. v. ord. prof. i Dogmatik, och föreläser offentligen Dogmatik kl. 12 midd., och enskildt Kyrkohistoria samt biträder vid de homiletiska öfningarna.

Juridiska Fakulteten.

Professorer.

GUSTAF BROOMÉ, *J. U. o. F. D., Professor i Stats- och Processrätt, R. N. O., R. D. D. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 10 f. m. Straffprocess samt enskildt Folkrätt Onsd. o. Lörd. kl. 11 f. m. å läros. N:o 3.

Grefve GUSTAF KNUT HAMILTON, *J. U. D., Professor i Administrativrätt och Nationalekonomi, R. N. O., R. N. S:t O. O., n. v. Decanus*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 9 f. m. Nationalekonomi samt enskildt Månd., Thorsd. o. Lörd. kl. 1/24 e. m. å läros. N:o 4 Näringsrätt.

PHILIBERT HUMBLA, *J. U. D., Professor i Civilrätt, R. N. O.,* föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 11 f. m. Svensk Sakrätt och Familjerätt.

PER ASSARSSON, *J. U. o. F. D., Professor i Straffrätt och Juridisk Encyklopedi, R. N. O.,* föreläser å lärosalen N:o 3 kl. 8 f. m. Svensk Straffrätt.

Extraordinarie Professor.

ALFRED OSSIAN WINROTH, *J. U. K., e. o. Professor i Romersk Rätt och Rättshistoria,* föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 1 e. m. Rättshistorisk framställning af den Svenska familjrätten, samt enskildt kl. 5 e. m. Den Svenska civilrätten i sin historiska utveckling.

Docenter.

JOHN ADOLF ASK, *J. U. K., Docent i Svensk Civilrätt,* föreläser enskildt Månd., Onsd. o. Fred. kl. 12 midd. å läros. N:o 3 Svensk Privaträtt.

JOHAN HJELMÉRUS, *J. U. K., Docent i Administrativ Rätt,* föreläser offentligen Finansrätt Onsd. o. Lörd. kl. 10 f. m. samt enskildt Svensk Kamerallagfarenhet Månd., Onsd. o. Fred. kl. 6 e. m. å lärosalen N:o 3.

Medicinska Fakulteten.

Professorer.

CARL JACOB ASK, *M. o. F. D., Chir. M., Professor i Chirurgi och Obstetrik, Föreståndare för Chirurgiska och Obstetriska Kliniken, K. W. O. 1:a Kl., R. N. O., n. v. Decanus,* meddelar offentligen på lazarettet kl. 11 f. m.—1 e. m. klinisk undervisning i Chirurgi och Obstetrik samt genomgår från Oktober månads början en kurs i Fysiologisk Obstetrik.

MAXIMILIAN VICTOR ODENIUS, *M. o. F. D., Professor i Theoretisk och Rättsmedicin, R. N. O., L. K. V. A.,* föredrager å pathologiska institutionen Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 10 f. m. Allmän Pathologi med tillhörande mikroskopiska öfningar.

JOHAN LANG, *M. o. F. D., Professor i Medicinsk och Fysiologisk Kemi, R. N. O., R. W. O., L. K. V. A.,* föreläser å med.-kemiska lärosalen kl. 2 e. m. Farmaceutisk Kemi samt leder öfningarna å det medicinskt kemiska laboratoriet.

HJALMAR OSSIAN LINDGREN, *M. D., Professor i Anatomi, R. N. O.,*

föredrager å anatomiska anstalten kl. 9 f. m. Månd. o. Tisd. Anatomi samt Thorsd. o. Fred. Histologi i förening med praktiska öfningar samt leder arbetena på den anatomiska och histologiska institutionen.

MAGNUS GUSTAF BLIX, *M. D., Professor i Fysiologi och Embryologi*, föreläser å fysiol. inst. kl. 12 midd. Fysiologi samt leder öfningarna å fysiologiska laboratoriet.

SEVED RIBBING, *M. D., Professor i Praktisk Medicin*, håller å lazarettet kl. 8—10 f. m. Kliniska föreläsningar, samt undervisar Tisd. kl. 1/2 7—8 e. m. i Laryngoskopi.

Extraordinarie Professorer.

MICHAËL KOLMODIN LÖWEGREN, *M. D., e. o. Professor i Ofthalmiatrik, Lazarettsläkare, R. N. O.*, håller kliniska föreläsningar öfver Ögonsjukdomar å lazarettet Onsd. och Lörd. kl. 9—11 f. m. och anställer Fred. kl. 6 e. m. Ofthalmoskopiska öfningar.

HANS BENDZ, *M. D., e. o. Professor i Pathologisk Anatomi, Rättsmedicin och Hygien*, leder å lazarettet Månd. och Thorsd. kl. 12 midd. förekommande Pathologiska Obduktioner med demonstration kl. 1 e. m. samt å hospitalet vid inträffade fall kl. 1/2 1 e. m.; håller en gång i veckan öfning i rätts- och statsmedicin samt genomgår i November en kurs i Pathologisk Bakteriologi.

Extraordinarie professionen i *Anatomi och Histologi* samt dermed förenade Prosektorstjenst är ej tillsatt. — Prosektorsbefattningen uppehålles af CARL MAGNUS FÜRST, *M. D.*, som leder de dagliga dissektionsöfningarna å anatomisalen.

Docent.

AXEL OTTO LINDFORS, *M. D., Docent i Gynekologi och Obstetrik, förordnad att förestå e. o. professuren i Pædiatrik*, håller å lazarettet Onsd. o. Lörd. kl. 12—2 e. m. Pædiatrisk Poliklinik och föreläsningar.

SVANTE ÖDMAN, *M. L., Öfverläkare vid Lunds Hospital, R. N. O.*, leder den psychiatriska undervisningen vid nämnda Hospital.

Filosofiska Fakultetens Humanistiska Sektion.

Professorer.

GUSTAF LJUNGGREN, *F. D., Professor i Æsthetik, Literatur- och Konsthistoria, En af de Aderton i Svenska Akademien, K. N. O. 1:a Kl., K. D. D. O. 1:a Gr., L. K. V. A.*, föreläser å lärosalen N:o 4 kl. 12 midd. Måndagar och Tisdagar Svensk Literaturhistoria under 1840-talet, samt på tid, som längre fram skall tillkännagifvas, Konsthistoria å universitetets tafvelgalleri.

ALBERT THEODOR LYSANDER, *F. D., Professor i Romersk Vältalighet och Poesi, R. N. O.*, tolkar å lärosalen N:o 8 kl. 12 midd. de smärre dikter, som gå under Vergilii namn.

THEODOR WISÉN, *F. D., Professor i Nordiska Språk, En af de Aderton i Svenska Akademien, R. N. O., Univ:s n. v. Rektor*, tolkar å lärosalen N:o 4 Tisd. o. Fred. kl. 10 f. m. Carmina Norrœna.

JOHAN JACOB BORELIUS, *F. D., Professor i Theoretisk Filosofi, R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 9 kl. 9 f. m. Månd. o. Tisd. Psychologi, Thorsd. o. Fred. Kritisk framställning af Tankeriktningarna inom den nyaste filosofien.

CHRISTIAN CAVALLIN, *F. D., Professor i Grekiska Språket och Literaturen, R. N. O., L. K. V. A., Decanus*, t. v. tjenstledig med anledning af offentligt uppdrag, skall framdeles tillkännagifva sina föreläsningar.

VOLTER EDVARD LIDFORSS, *F. D., Professor i Nyeuropeisk Linguistik och Modern Literatur, R. N. O., K. Sp. O. Isab. Cat., R. Sp. K. C. III:s O.*, föreläser å lärosalen N:o 4 kl. 11 f. m. Månd. och Tisd. Fornhögtyska efter Braunes Lesebuch, samt Thorsd. o. Fred. Goldsmiths lustspel 'She stoops to conquer.'

ESAIAS HENRIK WILHELM TEGNÉR, *F. D., Professor i Österländska Språk, En af de Aderton i Svenska Akademien, R. N. O.*, föreläser kl. 8 f. m. å läros. N:o 5 Månd. o. Tisd. Syriska samt Thorsd. o. Fred. Jobs Bok.

PER JOHAN HERMAN LEANDER, *F. D., Professor i Praktisk Filosofi*, föreläser å läros. N:o 9 kl. 8 f. m. Månd. o. Tisd. Gamla praktiska filosofiens historia samt Thorsd. o. Fred. Ethik.

MARTIN JOHAN JULIUS WEIBULL, *F. D., Professor i Historia, R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 1 kl. 1 e. m. Europas historia i det 16:de och 17:de århundradet.

Extraordinarie Professorer.

ARON MARTIN ALEXANDERSON, *F. D., e. o. Professor i Klassiska Språk*, förestår professionen i Grekiska, föreläser å lärosalen N:o 8 kl. 9 f. m. Månd., Tisd. och Thorsd. Aristofanes' "Grodorna" samt leder Fred. kl. 5 i filol. semin. öfningar i Plutarchi Themistokles.

KNUT FREDRIK SÖDERWALL, *F. D., e. o. Professor i Nordiska Språk*, föreläser å lärosalen N:o 10 kl. 8 f. m. Onsd. o. Lörd. Islendingabók.

FREDRIK AMADEUS WULFF, *F. D., e. o. Professor i Nyeuropeisk Linguistik*, föreläser å läros. N:o 8 kl. 1 e. m. Tisd. Giacomo Leopardi, Onsd. Medeltidens Franska Litteraturhistoria och Lörd. Komparativ Romansk Ljudlära samt leder i filol. sem. Thorsd. kl. 1/2 5 e. m. öfningar i Allmän ljudlära.

Docenter.

CARL MAGNUS ZANDER, *F. D., Docent i Latinska språket, Lektor vid Lunds h. allm. Läroverk*, meddelar Thorsd. kl. 10 f. m. å lärosalen N:o 8 enskild undervisning i Latinsk Stilskrifning.

SAMUEL JOHAN CAVALLIN, *F. D., Docent i Grekiska Språket*, förestår e. o. prof. i Klassiska språk, leder i Filol. Semin. Tisd. kl. 5 e. m. tolkningen af Catullus samt föreläser offentligt Månd., Thorsd. o. Fred. å läros. n:o 10 kl. 1 e. m. Horatii Epistlar.

EMIL PETERSON, *F. D., Docent i Tyska Språket och Literaturen*, undervisar offentligt Månd. o. Tisd. å lärosalen N:o 8 kl. 4 e. m. i Slaviska Språk samt handleder enskildt Onsd. kl. 4 e. m. i Tysk Stilskrifning.

AXEL KOCK, *F. D., Docent i Nordiska Språk*, leder i filol. sem. Onsd. kl. 9—11 tolkningen af Fornsvenska Ordspråk (Reuterdahls upplaga).

SVEN SÖDERBERG, *F. D., Docent i Nordisk Språk- och Fornforskning*, meddelar enskild undervisning.

AXEL FRIEDLANDER, *F. D., Docent i Æsthetik*, tjenstledig.

CARL JUSTUS FREDRIK AF PETERSENS, *F. D., Docent i Nordiska Språk, Andre Amanuens vid Universitets-Bibliotheket*, meddelar enskild undervisning.

PONTUS ERLAND FAHLBECK, *F. D., Docent i Allmän Historia*, tjenstledig.

SVEN LINDE, *F. D., Docent i Grekiska Språket*, meddelar enskild undervisning å lärosalen N:o 8 Onsd. kl. 12 i Latinsk stilskrifning och Lörd. kl. 12 i Grekisk stilskrifning.

JOHAN CARL WILHELM THYRÉN, *F. D., Docent i Historia*, meddelar offentligt undervisning i Allmän Historia och föreläser enskildt en kurs i Filosofiens historia.

Friherre HANS HUGOLD v. SCHWERIN, *F. D., Docent i Geografi och Statskunskap, Kongo-Statens Konsul för Sverige, R. W. O., R. Belg. Leop. O., R. Port. Chr. O., Off. Fr. Instr. Publ., förestår e. o. prof. i Historia och Statskunskap*, föreläser Tisd., Onsd., Thorsd. o. Fred. kl. 9 f. m. å aud. N:o 1 om Land och folk i Afrika samt sedan Afrikas kolonisationshistoria.

AUGUST HEIMER, *F. D., Docent i Grekisk Filologi*, meddelar undervisning i Latinsk stilskrifning Onsd. kl. 5 e. m. å aud. n:o 8.

PER JOHAN VISING, *F. D., Docent i Franska Språket, Lektor vid Lunds h. allm. Läroverk*, meddelar enskild undervisning.

JOHANNES PAULSON, *F. D., Docent i Klassisk Filologi*, genomgår enskildt en kurs i latin för theol. filosofisk examen.

NILS FLENSBURG, *F. D., Docent i Sanskrit*, genomgår offentligt en elementarkurs i Sanskritgrammatik Månd. o. Thorsd. kl. 4 e. m. å aud. n:o 5.

Filosofiska Fakultetens Mathematiskt Naturvetenskapliga Sektion.

Professorer.

CHRISTIAN WILHELM BLOMSTRAND, *F. D., Professor i Kemi och Mineralogi, K. N. O. 1:a Kl., R. D. D. O., L. K. V. A., n. v. Decanus*, föreläser å kem. läros. kl. 9 f. m. Månd. o. Tisd. Organisk samt Thorsd. o. Fred. Analytisk och Synthetisk Kemi.

AXEL MÖLLER, *F. D., Professor i Astronomi, K. N. O. 1 Kl., L. K. V. A., Univ:s n. v. Pro-Rektor*; f. n. tjenstledig.

CARL FABIAN EMANUEL BJÖRLING, *F. D., Professor i Mathematik, R. N. O., L. K. V. A.*, föreläser å lärosalen N:o 7 kl. 1 e. m. Rymdgeometri.

KARL ALBERT HOLMGREN, *F. D., Professor i Fysik, R. N. O.*, föreläser å fys. läros. kl. 12 midd. öfver Elektricitet och Magnetism samt leder Onsd. o. Lörd. de fysikaliska öfningarna kl. 9—2.

FREDRIK WILHELM CHRISTIAN ARESCHOUG, *F. D., Professor i Botanik, L. K. V. A.*, föreläser å lärosalen N:o 9 kl. 1 e. m. öfver de Fanerogama Vexterna i tvenne kurser, den ena Månd. o. Thorsd., af-

sedd för mera vetenskapliga studier; den andra Tisd. o. Fred., närmast lämpad efter fordringarna till lägre examina; samt leder Tisd. o. Fred. kl. 9 f. m.—12 midd. de fytotomiska öfningarna å botaniska museet.

AUGUST WILHELM QVENNERSTEDT, *F. D.*, *Professor i Zoologi*, *R. N. O.*, föreläser å zool. lärosalen kl. 12 midd. Månd. o. Thorsd. Evertebraterna, Tisd. o. Fred. Allmän Zoologi.

Extraordinarie Professorer.

OTTO MARTIN TORELL, *F. D.*, *M. K.*, *e. o. Professor i Zoologi och Geologi*, *Chef för Sveriges Geologiska undersökning*, *K. N. O. 1:a Kl.*, *Stor-Off. It. Kr. O.*, *K. D. D. O. 2 Gr.*, *Off. Fr. H. L.*, *Off. Fr. Instr. Publ.*, *L. K. V. A.*, vistas i Stockholm.

ALBERT VICTOR BÄCKLUND, *F. D.*, *e. o. Professor i Mechanik och Mathematisk Fysik*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 7 kl. 9 f. m. Potentialfunktionens användning i Elektricitetsläran.

BERNHARD LUNDGREN, *F. D.*, *e. o. Professor i Geologi*, föreläser å zool. lärosalen kl. 8 f. m. Historisk Geologi (de cenozoiska systemen).

SVEN BERGGREN, *F. D.*, *e. o. Professor i Botanik*, *L. K. V. A.*, föreläser å botaniska lärosalen Månd. o. Thorsd. kl. 11 f. m. öfver de lägre Kryptogamerna samt demonstrerar på tider, som särskildt tillkännagifvas, i botaniska trädgården blommande vexter.

NILS CHRISTOFER DUNÉR, *F. D.*, *e. o. Professor i Astronomi och Observator*, *Off. Fr. H. L.*, *L. K. V. A.*, förestår professuren i Astronomi, föreläser å läros. N:o 7 kl. 8 f. m. Theorien för beräkningen af kometbanor.

Adjunkter.

VICTOR von ZEIPEL, *F. D.*, *Adjunkt i Mathematik*, *R. N. O.*, föreläser å läros. N:o 7 kl. 9 f. m. Onsd. och Lörd. Analytisk Geometri.

CARL GUSTAF THOMSON, *F. D.*, *Adjunkt i Entomologi*, föreläser å entomologiska museet kl. 1 e. m. Onsd. Hymenoptera, Lörd. Coleoptera.

Laborator.

JOHAN PETER KLASON, *F. D.*, *Laborator i Kemi*, leder Tisd., Onsd., Fred. och Lörd. kl. 8 f. m.—6 e. m. laborationerna i Allmän Kemi, och föreläser enskildt allmän kemi söcknedagar kl. 11 f. m.

Docenter.

JULIUS MÖLLER, *F. D., Docent i Mathematik, Lektor vid Lunds h. allm. Läroverk,* meddelar enskild undervisning.

JOHANNES ROBERT RYDBERG, *F. D., Docent i Fysik*, meddelar enskild undervisning.

BENGT JÖNSSON, *Ph. D., Docent i Botanik, R. D. D. O.*, meddelar enskild undervisning och biträder vid de fytotomiska öfningarna.

FOLKE AUGUST ENGSTRÖM, *F. D., Docent i Astronomi*, föreläser offentligen å läros. N:o 7 Tisd. och Fred. kl. 4 e. m. Praktisk Astronomi.

CHRISTIAN CARL FREDRIK EICHSTÄDT, *F. D., Docent i Geologi*, meddelar enskild undervisning.

SVEN LEONARD TÖRNQVIST, *F. D., Docent i Geologi, Lektor vid Lunds h. allm. Läroverk*, meddelar enskild undervisning.

DAVID BERGENDAL, *F. D., Docent i Zoologi*, leder de zootomiska öfningarna samt meddelar enskild undervisning.

ERNST LEOPOLD LJUNGSTRÖM, *F. D., Docent i Botanik*, meddelar enskild undervisning.

ANDERS ROSÉN, *F. D., Docent i Mathematik*, tjenstledig.

JOHAN CHRISTIAN MOBERG, *F. D., Docent i Geologi*, föreläser å zool. läros. Tisd., Onsd., Thorsd. o. Fred. öfver Sveriges sedimentära bildningar.

NILS HJALMAR NILSSON, *F. D., Docent i Botanik*, tjenstledig.

THORSTEN BRODÉN, *F. D., Docent i Mathematik*, föreläser offentligt å läros. N:o 7 Onsd. o. Lörd. kl. 1 e. m. Heltalstheori samt leder öfningarna å det math. semin. Onsd. kl. 4 e. m.

CARL AUGUST RUDELIUS, *F. D., Docent i Kemi*, meddelar enskild undervisning.

SVEN GUSTAF HEDIN, *F. D., Docent i Kemi*, meddelar enskild undervisning.

JULIUS BERNHARD HAIJ, *F. D., Docent i Zoologi*, meddelar enskild undervisning.

PAUL GERHARD LAURIN, *F. D., Docent i Mathematik*, föreläser offentligt å läros. N:o 7 Tisd. o. Fred. kl. 5 e. m. öfver Funktionstheori.

Exercitie-Mästare.

CARL ANDERS HENRIK NORLANDER, *Fäktmästare och Gymnastiklärare, Kapten, R. Belg. Leop. O., Off. Fr. Instr. publ.*, tjenstledig. — Vikarien WILLIAM BORG, *t. f. Fäktmästare och Gymnastiklärare,* leder Gymnastik- och fäktöfningar på Universitetets gymnastiksal söknedagar kl. 8—9 f. m. samt 6—7 e. m.

Kl. 12 m.—1 e. m. är gymnastiklokalen upplåten för fria öfningar i gymnastik och fäktning, då gymnastikläraren eller någon hans ställföreträdare är närvarande.

AXEL HJALMAR LINDQVIST, *Ritmästare*, undervisar i Ritkonst å ritsalen Thorsd. och Fred. kl. 8 f. m.

Kapellmästare-tjensten är ledig; *t. f. Kapellmästaren* CARL KEMPFF leder på kapellsalen kl. 4—6 öfningar Onsd. i Orchesterspel och Lörd. i Kammarmusik.

Universitetets Kansli och Räntekammare hållas öppna Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 11 f. m.—12 midd.

Universitetets Bibliothek hålles öppet så väl till utlåning som till begagnande på stället alla söknedagar kl. 10 f. m.—2 e. m.

Universitetets öfriga Institutioner hållas tillgängliga efter anhållan hos Institutionsföreståndarne.

De offentliga föreläsningarna höst-terminen 1888 börja Måndagen den 17 September och sluta Fredagen den 30 November.

Pris: 1 Kr. 30 öre.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

1888—89.

PHILOSOPHI, SPRÅKVETENSKAP OCH HISTORIA.

LUND, 1888—89.

BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL, I LUND.

Tom. XXV utgifves i 4 Afdelningar: I. Theologi.
II. Medicin.
III. Philosophi. Språkvetenskap och Historia.
IV. Mathematik och Naturvetenskap.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

1888—89.

LUND, 1888—89.
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.
DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL, I LUND.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

FÖR LÄSÅRET 1888—89.

III.

PHILOSOPHI, SPRÅKVETENSKAP OCH HISTORIA.

Innehåll:

(Afdelningen för Philosophi, Språkvetenskap och Historia).

Öfversigt af Filologiska sällskapets i Lund förhandlingar 1881—1888.

År 1881 stiftades Filologiska sällskapet i Lund. Det var från professor Chr. Cavallin, som planen att bilda ett dylikt sällskap hade utgått, och på kallelse af humanistiska sektionens dåvarande dekanus professor Esaias Tegnér (genom dess dåvarande sekreterare doc. Gustaf Cederschiöld) sammanträdde den 9 Mars 1881 de flesta då vid universitetet anställda filologerna för att öfverlägga om frågan. Diskussionen visade de närvarandes lifliga intresse för bildandet af ett sällskap sådant som det ifrågasatta äfvensom deras önskan, att området för sällskapets verksamhet icke måtte fattas allt för trångt, utan att fastmer bland sällskapets ledamöter måtte kunna upptagas äfven sådana vetenskapsmän, hvilkas fack snarast kunde anses tillhöra filologiens hjelpvetenskaper. För öfrigt uppdrog mötet åt en kommitté, bestående af prof. Cavallin, prof. Tegnér och doc. Cederschiöld att utarbeta förslag till stadgar.

Den 27 april konstituerade sig sällskapet och antog med några ändringar de af kommittén föreslagna stadgarna. Af dessa må följande utdrag meddelas. § 1. Sällskapets uppgift är 'att vid Lunds universitet till närmare vetenskaplig sammanslutning och samverkan förena idkare af filologiska och lingvistiska studier. — § 2. Sällskapet söker verka för detta ändamål genom föredrag, meddelanden och diskussion å gemensamma möten. Dessutom ingår det i sällskapets syfte att, så snart förhållandena det medgifva, i tryck utgifva en öfversigt af sina förhandlingar. — § 3. Medlemmar i sällskapet äro, utan särskildt val och efter hos sekreteraren gjord anmälan, alla varande eller förutvarande lärare i språkliga vetenskaper vid Lunds universitet. Dessutom kan annan vetenskapsman till medlem inväljas, sedan han af tvenne sällskapets medlemmar blifvit dertill föreslagen. — § 6. Å sista mötet under läsåret väljer sällskapet bland sina medlemmar ordförande, sekreterare och sekreterares suppleant för nästa läsår. Till ordförande må ej samma person väljas för tvenne på hvarandra

följande år. — § 7. Ordföranden kallar genom sekreteraren sällskapet till möten och leder å dessa förhandlingarna. — § 8. Sekreteraren åligger att förbereda sällskapets sammankomster och å desamma föra protokoll, att förestå sällskapets brefvexling och räkenskaper samt att vårda sällskapets tillhörigheter.

Sällskapet har hvarje termin (med undantag af den första) hållit tre möten.

Såsom ordförande hafva följande herrar fungerat: prof. Chr. Cavallin (läsåret 1881—82), prof. E. M. Olde (1882—83), prof. Theodor Wisén (1883—84), prof. V. E. Lidforss (1884—85), prof. Esaias Tegnér (1885—86), prof. A. Alexanderson (1886—87), prof. K. F. Söderwall (1887—88).

Sekreterare-befattningen har beklädts af doc. Gustaf Cederschiöld (läsåret 1881—82) och doc. Axel Kock (1882—88).

Sekreterare-suppleants-platsen af prof. Fredrik Wulff (läsåren 1881—88).

Sällskapet har haft den äran att såsom hedersledamöter bland sig räkna f. d. professorn i laghistoria vid Lunds universitet m. m. dr. Carl Johan Schlyter (vald till hedersledamot $^{25}/_{4}$ 1885, död $^{26}/_{12}$ 1888) och f. d. professorn i nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur vid samma universitet m. m. dr. E. M. Olde (vald till hedersledamot $^{25}/_{4}$ 1885, död $^{2}/_{8}$ 1885).

Sällskapets arbetande medlemmar under sjuårsperioden 1881—1888: prof. A. Alexanderson, adj. Fredrik Brag, bibliotekarien Fredrik Braune, prof. Chr. Cavallin, doc. S. J. Cavallin, doc. Gustaf Cederschiöld (numera rektor), doc. Hjalmar Edgren (numera professor vid Lincolns universitet, Amerika), prof. Pehr Eklund, doc. August Heimer, doc. J. A. Kempe (numera lektor), doc. Axel Kock, prof. V. E. Lidforss, doc. Sven Linde, prof. A. Th. Lysander, doc. Anders Malmström (numera kyrkoherde), prof. E. M. Olde, doc. Joh. Paulson, biblioteks-aman. Carl af Petersens, doc. Emil Peterson, prof. C. W. Skarstedt, doc. Sven Söderberg, prof. K. F. Söderwall, bibliotekarien Elof Tegnér, prof. Esaias Tegnér, doc. Rudolf Wickberg (numera lektor), prof. Theodor Wisén, doc. Joh. Vising (lektor), prof. Fredrik Wulff, doc. C. M. Zander (lektor).

Axel Kock,
sällskapets sekreterare.

Mötet den 22 oktober 1881. *Chr. Cavallin: Thucydides' vittnesbörd om Themistocles' politiska brottslighet* I 135—138: jemförda med Herodotus, VIII. 75. 108 f., och senare författare: [Ephorus], Diodorus, Plutarchus, Cornelius Nepos, Justinus.

Thucydidis de Themistocle proditore testimonia.

Ejus commentationis hæc summa fuit:

Themistocles cum a civibus ad judicium et supplicium exquirentibus ad regem Persarum confugere coactus esset, non, si Thucydidi potius quam Diodoro et Plutarcho et Nepoti [1]) credimus, suppliciter pacem et vitam petivit, neque rursus consilia cum Pausania communicata aut recentiora ulla merita sed officia quædam in ipso bello Græcorum in regem collata, quo in fidem reciperetur, attulit. Qua narratione Thucydides ut haud ambigue non minus quam Ephorus (Plut. (?) *περὶ τῆς κακοηθείας Ἡροδότου* c. 5) Themistoclem de consiliorum Pausaniae societate absolvit, sic de legatione statim post pugnam Salaminiam ad regem missa Herodoto assentitur. Dicit enim Themistoclem exsulem ad regem litteras misisse, in quibus a rege sibi gratiam deberi diceret (c. 137. 4) *γράψας τὴν ἐκ Σαλαμῖνος προάγγελσιν τῆς ἀναχωρήσεως καὶ τὴν τῶν γεφυρῶν, ἣν ψευδῶς προσεποιήσατο, τότε δι' αὐτὸν οὐ διάλυσιν* ("cum præmonitionem reditus e Salamine missam et pontium, quam rem falso sibi attribuerat (ɔ: sui beneficii fecerat), illo tempore per se prohibitam rescissionem commemoraret"). Sed de illis verbis *τὴν — ἀναχωρήσεως* controversia fuit, cum alii, ut ex antiquioribus Franciscus Portus (1594), ex nostris Weckleinius *τήν — προάγγελσιν* — illam dici putarent, qua rex de Peloponnesiorum ex Salamine recedendi consilio certior factus ad proelium Salaminium committendum impulsus esset, alii autem, ut Scholiasta,

---

[1]) Haud indignum est, quod animadvertatur, quæ Thucydides dixerit Themistoclem scripsisse: *ἔχων σε μεγάλα ἀγαθὰ δρᾶσαι πάρειμι διωκόμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν σὴν φιλίαν*, ea Nepotem interpretatum esse: *Venio — tuam petens amicitiam.*

Laur. Valla interpres, Heilmann (Übersetz. 1762), Krueger denique et Classen (1870) et Poppo hæc verba interpretarentur de consilio post pugnam regi per nuntium dato, ut, dum pontium in Hellesponto factorum rescissio a principe Atheniensium viro impediretur, ne dubitaret in Asiam reverti (Herod. VIII. 110. **Θεμιστοκλέης — ἔσχε τοὺς Ἕλληνας τὰς νέας βουλομένους διώκειν καὶ τὰς ἐν Ἑλλησπόντῳ γεφύρας λύειν. καὶ νῦν κατ' ἡσυχίην πολλὴν κομίζεο**). Ac Weckleinius quidem (die Tradition der Perserkriege 1876) et Bauer (Themistokles 1881) eo cupidius Porti sententiam amplexi sunt ("ich glaube einfach als Behauptung aussprechen zu dürfen, dass die Worte — nur die — Vorhermeldung von der beabsichtigten Rückkehr der Griechen aus Salamis — bedeuten können", Wecklein. l. c.), quod non sine causa fieri potuisse negabant, ut Themistocles eundem nuntium iterum ad regem mitteret. Quod quamvis ita sit neque liceat negare, ipsum verbum **προάγγελσιν** quodammodo ad Weckleinii interpretationem melius convenire, tamen accuratius omnia examinantibus vix, quin Vallæ verior sit, ulla potest exsistere dubitatio. Nam si illa diceretur **προάγγελσις**, Themistocles non solum a rege ob eam legationem gratiam postularet, qua Persæ in summam fraudem incidissent, sed etiam falso **τὴν προάγγελσιν τῆς (τῶν Ἑλλήνων ἐκ Σαλαμῖνος) ἀναχωρήσεως** et **ἐν τῇ ἀποκομιδῇ** (ita enim est apud Thucydidem I 137. 4) et **ἐν τῷ ἀσφαλεῖ μὲν (αὐτῷ) ἐκείνῳ δέ ἐν ἐπικινδύνῳ** (tempore regi periculoso) missam diceret. Quorum si neutrum potuit fieri, certe Themistocles, ut non solum Herodotus l. c. (**σοὶ βουλόμενος ὑπουργέειν**) auctor est, sed etiam Ctesias (edd. Baehr, p. 70) significare videtur, Xerxem legatione aliqua per speciem amicitiæ missa, ut cum magna parte exercitus ad pontes Hellesponti tutandos in Asiam reverteretur, permovisse putandus est. Neque enim aut de fide Thucydidis dubitandum neque Themistocles de re haud sane antiqua apud regem mentiri ausus esse videtur. Quod si Hermocrates Syracusanus Niciam Atheniensium imperatorem falsis nuntiis et per simulatam Siciliensium quorundam amicitiam in fraudem inducere potuit (Thuc. VII 73), quid dubitamus, quin ejusmodi hostium nuntii apud Xerxem, et de sua salute et de fide Jonum sollicitum, aliquantum valere potuerint?

Neque vero Themistocles per nuntium Xerxi tantum revertendi consilium dedit sed etiam *eodem tempore* sibi attribuit (vel sui beneficii fecit), quod pontes non rescinderentur. Nam quod dicit Thucydides: (**ἔγραψε**) **τὴν τῶν γεφυρῶν, ἣν ψευδῶς προσεποιήσατο, τότε δι' αὐτὸν οὐ διάλυσιν**, nimirum non dicit hæc in epistula tantum exsulis Themistoclis ficta fuisse sed dicta jam a nuntio paulo post pugnam ex Salamine misso: propter regis amicitiam (huc, credo, spectant

etiam illa: *διὰ τὴν σὴν φιλίαν*) Themistoclem, ne pontes rescinderentur, prohibuisse (cfr. Herod. l. c., Nepos Vita Them.) Illud si scriptor voluisset, in epistula demum hæc ficta esse, sine dubio non *ἣν ψευδῶς προσεποιήσατο*, sed *ἣν — προσεποιεῖτο* aut *προσποιούμενος* scripsisset.

Sed quod Themistocles hanc legationem ad Persen misit et se benefactorem quendam regis jam tum jactavit, non continuo sequitur, eodem eum nuntio iterum usum esse aut illo consilio misisse, ut aliquando, si a civibus male et ingrate habitus esset, apud regem suffugium paratum haberet. Scilicet ut nuntio fides haberetur, auctorem idoneum afferri oportebat, neque proditionis macula ulla in Themistocle propter hoc quidem factum restare debet (cfr Stein ad Herod. VIII. 107 sqq.). Neque ejus rei apud Thucydidem ulla suspicio est, apud quem ne rex quidem ullis Themistoclis in se aut patrem suum meritis, ut eum in fidem reciperet, permotus esse dicitur, sed *διὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀξίωσιν καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐλπίδα, ἣν ὑπετίθει αὐτῷ δουλώσειν.* Mediam quandam Thucydides viam tenet inter Herodoti vel potius civium æqualium "malignitatem" quandam et posteriorum, Nepotis, Diodori, Plutarchi benevolentiam, qui omni modo Themistoclem extulerunt et criminibus oblatis absolverunt. Scilicet Thucydides ut non minus Themistoclem admiratus est, sic melius naturam moresque hominis cognoverat, neque dubitabat, quin, ut a proditione aversus, sic ad artificia quædam et ad ulciscendum propensus, postquam ejectus esset, perniciosa consilia in patriam struxisset, neque fraude regi imposita [1]) sed casu et morte fatali (non voluntaria), ne patriæ arma inferret, effugisset. Quanquam nescio an et Themistocles et Pausanias ipse magis rege ad res in Græcia novandas uti quam re vera regi Græciam subjicere voluerint. [2])

Mötet den 18 november 1881. *Gustaf Cederschiöld: Om de norsk-isländska romantiska sagorna.* De väsentligaste nya resultaten hafva sedan publicerats i föredragandens arbete Fornsögur Suđrlanda (Lund 1884), inledningen, afd. I.

Fredrik Wulff: Iakttagelser om accent, i synnerhet fransk.

Mötet den 18 februari 1882. *Axel Kock: Om w- och ch-ljudens förekomst i fornsvenskan och den äldre nysvenskan.*

---

[1]) Diodorus narrat regem Themistocli roganti promisisse, se sine illo Græciæ bellum non illaturum esse.

[2]) Cum his conferantur oratio M. Dunckeri 1882 habita et 1887 in "Abhandlungen über griech. geschichte" Lipsiæ edita, Stahliique editio Thucydidis I 1886.

I åtskilliga handskrifter från 1400-talet återgifves nysv. *v*-ljud dels med *v*, dels med *w*, enligt en bestämd norm. *V* brukas i framljud framför vokal, t. ex. *var*, *vin*, *væl*; *w* efter ett till samma stafvelse hörande *s*, *t*, *th*(= *þ*), *d*, *h*, (*q*) t. ex. *swa*, *twæggia*, *thwaghne*, *dwala*, *hwat*, (*qwar*). Vissa handskrifter (t. ex. Bonaventura) bruka *w* äfven efter prefixet *o* (*vin* men *owin* etc.); vissa urkunder (Bonaventura, Varianten af 8:de boken af Birgitta) använda *w* också i förbindelsen *wr* (*wredhe*, *wrækia* etc.). En jemförelse med moderna bygdemål visar, att *w* utmärkte den labiala halfvokalen, *v* den dentilabiala frikativan. Det samgerm. och samnord. *w*-ljudet har alltså i fsv. så differentierats, att det i absolut framljud öfvergått till dentilabial frikativa, under det att det efter konsonant (samt i ett par andra ställningar) bibehållits.

Omkring år 1700 använde svenskan det s. k. *ch*-ljuden (den gutturala—palatala—tonlösa frikativan) i tyska låneord på *cht* (*macht* etc.) samt i *doch*, *ach*; detta enligt samtida grammaticis uppgifter, hvilka i våra dagar blifvit missförstådda. Åtskilliga ord, i hvilka fsv. *k*-ljud till följe af stafvelsens (eller ordets) relativa accentlöshet öfvergått till *gh*-ljud (guttural eller palatal sångbar frikativa) i den äldre nysv., hafva under en mellanliggande period användt *ch*-ljud (hvilket utgör ett öfvergångsstadium från *k*- till *gh*-ljudet). Detta har varit fallet med ändelsen *-lichin* (i *gudhlichin* etc.), *huilchin*, *nochon*, *och*, *tacha*, *fatichdombir* etc., som i Vadstena klosterregler skrifvas med *ch*; troligen äfven med sådana i andra medeltidsskrifter och i reformationsskrifter mötande ord som *iach*, *mich*, *tich*, *sich* etc. Föredraget är i utvidgad form tryckt i föredragandens arbete Studier öfver fornsvensk ljudlära I 1 ff. och 69 ff.

Rudolf Wickberg: Ett blandspråk i nordamerikanska vestern.

Det språk, som talas af de i Förenta Staternas vester kring Columbiafloden boende Chinook-indianerna, lär vara så svårt, att främlingar sällan inhemta detsamma. Behofvet af ett meddelelsemedel mellan å ena sidan dessa indianer och å den andra engelsk- och fransk-talande jägare och köpmän har emellertid gifvit upphof till ett i flere afseenden märkligt blandspråk, den s. k. *Chinook-jargonen*. Dennas material, som helt naturligt blott omfattar uttryck för det alldagliga lifvets enkla förhållanden, utgöres af omkring 250 enkla ord, som hemtats ur de olika språken i följande proportion:

Chinook-språket: omkring 100 (60 nomen, 33 pronominal-ord, 5 verb, 1 nomen-verb). Ex. *kalákala* (fågel), *kanēm* (kanot), *kwéh-kweh* (onomatop. = and), *mūs-mūs* (buffel), *nāa* (moder), *pīlpīl* (blod, röd), *siks* (vän), *spāk* (blå),

tilikum (folk, menniskor); — *a* (ja), *kah* (hvar?), *iawa* (ditåt), *kata* (hvad?), *na* (frågepartikel) m. fl., samt räkneorden.

Det närstående *Nootka*-språket: 17 (9 nomen, 7 verb, 1 negation). Ex. *haias* (stor, ganska), *haiu* (mycken), *māmuk* (göra), *wek* (icke).

Engelskan: 41 (38 nomen, 3 verb): *Bostön* (Amerikanare), *bōt* (boat), *håkatsjöm* (handkerchief), *haus* (house), *klai* (cry), *klās* (glass), *Kin-tsjotsj* (King George), *kitl* (kettle), *kōl* (cold), *lēk* (lake), *lēsi* (lazy), *löm* (rum), *man* (=), *mūn* (moon), *möskit* (musquito), *nēm* (name), *nōs* (nose), *ōluman* (old man, father), *paia* (fire), *pēpa* (paper), *pōs* (suppose), *sămön* (salmon), *sēl* (sail, canvass), *sjūs* (shoes, moccasins), *sjüt* (shoot), *sĭk* (sick), *skĭn* (=), *smōk* (smoke), *snō* (snow), *sōlt* (salt), *stīk* (stick, wood, tree), *stōn* (stone, bone, any solid thing), *stötsjin* (sturgeon), *sön* (sun, day), *tala* (dollar, silver), *tlay* (dry), *tsjacket* (jacket), *tumōla* (to morrow), *wåm* (warm), *wåta* (water), *wĭn* (wind).

Franskan: 33 (30 nomen, 3 verb): *kapō* (capot), *kasétt* (cassette), *kūli* (courir), *labūsj* (la bouche; sålunda ingår bestämda artikeln i de flesta från franskan lånade substantiv; se vidare:) *lahāsj* (la hache), *laklăs* (la graisse), *lalān* (la langue), *lamestīn* (la médecine; äfven = läkare), *lamontaí* (la montagne), *lapīp* (la pipe), *lasuaí* (la soie), *latápl* (la table), *latēt* (la tête), *lawēst* (la veste), *lawīe* (la vieille), *lebiskwī* (le biscuit), *lemutōn* (le mouton), *lepīe* (le pied), *likū* (le cou), *lilū* (le loup), *limán* (les mains), *litān* (les dents), *lumarán* (loup marin), *mula* (moulin), *pāpa* (=), *Pasai-uks* (Français; *-uks* är plur.-änd. i Chinook-språket), *pasēse* (françaises? = tyg, filt), *pūlali* (poudre), *sapelīl* (la farine? = mjöl, bröd), *sāwasj* (sauvage), *sjānte* (chanter), *sjápot, sjápul* (chapeau), *tōnse* (danser).

Onomatopéer: omkring 10. Ex. *hēhē* (skratta), *klăk* (släppa loss ett rep), *līplīp* (koka), *pō* (skjuta l. skott), *tīktīk* (fickur), *tingting* (ringklocka), *tŭm* (dån), *tŭmtŭm* (hjerta) o. n. a.

Af oviss börd: 40 (21 nomen, 10 verb, 3 nomen-verb, 6 pronominal-ord).

Ex. på *sammansatta* ord: *tŭm-wåta* (dån-vatten = vattenfall), *stīk-stōn* (käpp-sten = förstenadt trä), *kōl-sīk* (kall-sjuk = frossa), *wåm-sīk* (varm-sjuk = feber), *tul-tsok* (tungt vatten = is), *stīk-skīn* (trä-skinn = bark).

Ljudöfvergångar. De för indo-europeer besvärliga Chinook-gutturalerna ha förenklats till *h* eller *k*. — *'tχl'* blir *kl* i uppljud och *tl* i uddljud. Å andra sidan ha de för Chinook-indianerna främmande *d, f, g, r* (i vissa ställningar),

v, *z*, eng. *j* utbytts mot resp. *t*, *p*, *k*, *l*, *w*, *s*, *tsj*. — Det franska näsljudet har bortfallit eller blifvit *n*. Ex. ses i de engelska och franska lånorden.

Språkbyggnaden är, såsom man kan vänta, af enklaste slag. Inga böjningar finnas. Undantagsvis uppträder Chinook-språkets plur.-änd. *-uks* i det stelnade ordet *Pasai-uks* = fransmän. För öfrigt utmärkes plur. ofta genom *haiu* = många. — I allmänhet ingen artikel; stundom dock Chin. *ōkok* (denna). — Genetiv-förhållandet uttryckes genom ordföljden, t. ex. *kata nem maika papa?* = 'hvad är din faders namn?' — Komparativen uttryckes genom omskrifning sålunda: *wek maika skukum kakwa naika* = 'icke du stark som jag', d. ä. 'jag är starkare än du'. — Superlativen omskrifves med adverb: *haias oluman okok kanem* = '(mycket gammal) äldst (är) den kanoten'. Äfven genom starkare betoning kan begreppet förstärkas: *haiās* (med långt utdragen slutstafvelse) = 'utomordentligt stor'. — I räkneorden råder decimal-systemet. — Intet relativ-pronomen: *kah okok samön maika wawa kwapa naika* = 'hvilken den lax du talar (om) för mig?' Stundom användes dock fråge-pronomen såsom sådant: *wek naika kömataks ikata maika wawa* = 'ej jag förstår hvad du säger'. — Olika tempus uttryckas, om så behöfves, genom adverb. Stundom bildas dock futurum genom omskrifning med *tukéh* = önska: *naika papa tukeh memelust* = 'min fader skall dö'. — Intet verb 'vara' finnes. — Endast en preposition: *kwápa* eller *kwapá* (= till, för, vid, i o. s. v.), men äfven denna kan i allmänhet utelemnas. — Vilkorskonjunktion är *pos* = eng. *suppose*.

Esaias Tegnér: De semitiska språkens uttryck för begreppet **son.**

Mötet den 24 mars 1882. *Esaias Tegnér: Den lag, enligt hvilken indo-europeiskt* **l** *i de ariska språken öfvergår till* **r.**

Fredrik Wulff: Ljudförhållanden i den pyreneiska halföns språk, i synnerhet andalusiskan.

Mötet den 2 maj 1882. *Axel Kock: Några iakttagelser om accentuering i den äldre svenskan.* Tryckt i omarbetad form i föredragandens skrift Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent II (Lund 1884—85), kap. "Enkla ord i nysvenskan, hvilka fordom haft första stafvelsen utan fortis" (s. 311 ff.).

Sven Söderberg: Om några nyfunna gotländska runinskrifter.

Hösten 1881 gjordes på Dunegårdens egor i Dalhems socken på Gotland ett rikt fynd af guld- och silfversaker. Fyndet inlöstes af staten och utgör nu en af de största prydnaderna i Statens Historiska Museum (inv. 6849). Riksantiqvarien Hans Hildebrand har lemnat en förberedande beskrifning af fyndet i *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift* h. 13, s. 71 ff. Enligt riksantiqvariens förmodan har skatten blifvit nedlagd under det för Gotland så svåra året 1361; många af de dithörande föremålen voro redan då gamla, andra åter måste hafva blifvit förfärdigade under tiden närmast före nedläggningen. — Flera föremål i Dunefyndet bära inskrifter, dels i runor, dels i munkskrift. De senare inskrifterna ingå i föremålens ornering och äro således samtidiga med sjelfva föremålen. Beträffande runinskrifternas ålder kan man deremot ingenting närmare sluta af de föremåls ålder, på hvilka de förekomma. De äro nämligen inristade på släta ytor, och samtliga de föremål, på hvilka de äro inristade, kunna vid nedläggningstiden hafva haft en betydande ålder. — Dunefyndets runinskrifter, för hvilka här redogörelse lemnas, blefvo af mig undersökta i Stockholm i April 1882. De med runskrift försedda föremålen äro fem:

1) *En armring af guld.* Ringen är sluten och består af fyra flätade tenar, hvilkas ändar äro förenade genom en tunn skifva, som upptager ungefär en sjettedel af ringens omkrets. Utsidan af skifvan är prydd med enkla, ingraverade ornament, på den släta baksidan är en inskrift mycket lätt inristad. Först läses ᛒᚮᛏᚢᛁᚦᚱ, hvilka sju runor upptaga skifvans hela bredd. Den återstående delen af inskriften står på två rader, skilda genom ett längdstreck. Runorna under längdstrecket, som böra tagas först, äro ᛆᚠᛆᛚᛋᚴᚢ. I fältet öfver strecket läsas endast tre runor ᛆᛁᚴ, hvilka stå längst till venster, näst intill ᚱ och midt öfver de tre första runorna i inskriften under strecket. På den återstående delen af detta fält (öfver strecket) ser man endast två korta, vertikala streck, inristade på något afstånd från hvarandra. — I ordet *Alsku* förmodar jag namnet på den blott halfannan svensk mil från fyndstället belägna socken, hvars officiela namn nu är *Alskog*. Denna senare form är en lärd etymologi, som grundar sig på namnets form i oblik kasus i gammal tid. Den gamla böjningen har varit den af ett svagt fem., nmt. *Alska*, kas. obl. *Alsku* (*-o*), såsom man finner af namnets former i de tvenne förteckningar på de gotländska sockennamnen, som äro tryckta i Scriptores rer. svec. med. ævi III : II, s. 290 ff. I den äldre af dessa förteckningar kallas socknen *Alsko*, men namnen stå här ofta i dat. (*Farthingaboe*, *Martaboe*, *Gudurpi*, *Wisbye*, *Trekumblum*, *Gardum* m. fl.). I den yngre förteckningen, som har namnen i

nmt. eller genit., skrifves namnet för Alskog *Alska*. Gutarna sjelfva kalla socknen nu (enligt muntligt meddelande af doktor Hjalmar Stolpe) *Alskä*, som också förutsätter en gammal form *Alska*. — I inskriften ofvan strecket har man antagligen att söka en form af verbet *ega*, forngutn. *aiga*. Det ligger närmast att anse ᛆᛁᚴ vara förkortadt skrifsätt för ᛆᛁᚴᛁᚱ, *aigir*, hvilken form, tecknad *eiger*, *eyger*, är den ensamt brukade præsensformen af verbet *aiga* i Gotlandslagens yngre handskrift, som är en afskrift af ett original från 1470. Då emellertid gutniska inskrifter, som uppenbarligen äro mycket unga, ännu hafva den äldre præsensformen *a* [1]), är jag mera böjd att anse ᛆᛁᚴ vara ristfel för ᛆᛘᛁᚴ, *a mik*. — Jag läser och tyder alltså inskriften: ᛒᚮᛐᚢᛁᚦᚱ ᛆᚠ ᛆᛚᛋᚴᚢ ᛆ(ᛘ)ᛁᚴ, *Botviþr af Alsku a mik*, Botvid från Alskog eger mig (näml. ringen). — I inskriftens få ord förekommer ingen för gutniskan egendomlig form, icke heller finns i språkformen något, på grund hvaraf man kan hänföra inskriften till någon viss tid. Deremot förekommer bland inskriftens runtecken ett, som jag träffat endast i de yngre af de gutniska inskrifterna [2]), nämligen tecknet för s-runan. Det liknar här ett ᛚ, till hvars kännestreck ett kort, uppåt rigtadt streck blifvit fogadt. Denna runform, som uppstått af ett med öfre delen till höger vändt ᛋ (ᛋ) (jfr Säve, Gutn. Urk. s. 73, anm. 65), är den allmännaste i yngre gutniska inskrifter, men förekommer icke i de äldre, som blott hafva den vanliga s-runan eller ᛌ. Hur tidigt den yngre formen blef bruklig, kan dock icke med full visshet afgöras med de tillgängliga hjelpmedeln. Jag har dock skäl att tro att denna runform kom i bruk först ett godt stycke in på 1300-talet.

2) *En sked af silfver*. Skeden har en för medeltidsskedar vanlig form med cirkelrundt blad. Mellersta delen af skaftet är bandformig, och här är på baksidan följande inskrift inristad, skarpt och tydligt: ᛋᛁᚼᛚᛆᛁᚠᛁᚱ • ᛆᛘᛁᚴ, som i Gutalagens språkform skulle tecknas: *Siglaifr a mik*, Siglef eger mig. Namnet *Siglaifr* är ännu bevaradt på Gotland i ett gårdsnamn i Näs' socken, *Siglaifs*, Säve Gutn. Urk. s. 49 samt Annaler f. N. O. 1852 s. 229. Det förekommer också på en gutnisk runsten Säve n:o 19 (L. 1702), der det skrifves *Sihlaf* i

[1]) Se t. ex. inskriften på runstenen i Hainem, Säve, Gutn. Urkunder s. 42, n:o 52 (L. 1726), afbildad Stephens II s. 712. På grund af stenens ornering hänför jag denna inskrift till omkr. 1400. Till sen tid måste man på grund af språkformen hänföra Säve n:o 28 (L. 1711): *Bondan Olafr i aghnabo ligr hier untir: han a mik*. Afb. Stephens II 748.

[2]) D. v. s. de inskrifter, som till språkformen öfverensstämma med den gotländska runkalendern från 1328 och den dermed samtidiga äldre handskriften af Gotlandslagen, eller som visa en ännu yngre språkform. Jfr Säve, Gutniska Urkunder s. XXXVIII.

nmt. sing. — Den här förekommande diftongen *ai* är för gutniskan egendomlig och visar att den, som inristat inskriften varit en gute [3]). Inskriften tillhör också utan tvifvel en tid då i de svenska fastlandsdialekterna diftongerna redan öfvergått till enkla ljud. För inskriftens sena tillkomst talar, att s-runan har den ofvan beskrifna unga formen. Äfven ᚼ såsom tecken för *gh*-ljudet tillhör de yngre gutniska inskrifterna; i de äldre betecknas gh-ljudet med ᚴ eller ᚵ (Forngutnisk Ljudl. § 19, med not. 2). — I *Sihlaifir* är den ljudande labiala spiranten, i inskriften uttryckt med stungen f-runa; detta tecken träffas äfven i ett par andra gutniska inskrifter, af hvilka afbildningar äro publicerade, nämligen i den ena inskriften från *Lye* (Säve n:o 122, L. 1763, afb. Stephens II 752) och i inskriften från *Kullans* i Gerums socken (Säve n:o 138, L. 1856, afb. Sjöborgs saml. II fig. 8) [4]). Det användes i dessa inskrifter på samma sätt som i vår inskrift i orden *yfir* (Lye), *sialfr*, *stufu*, *stafr* (Kullans); den sistnämnda inskriften har det likväl också i ordet *lyfþaþes* (för *lyftaþes*, gutnisk form för *lyktaþes*, Säve Urk. s. 72, anm. 55) [5]). — Såsom en ovanlighet i en

---

[3]) Se min Forngutnisk Ljudlära, Lund 1879, §§ 10 och 11.

[4]) Begge dessa inskrifter äro daterade, Lye 1449, Kullans 1487.

[5]) Om bruket af detta tecken i den Gotländska Runkalendern se nu Wimmer: "Dobefonten i Aakirkeby Kirke", Khavn 1887. s. 67 f. — Med anledning af Prof. Wimmers yttrande nämnda afh. sid. 63 angående min Forngutnisk Ljudläras (Lund 1879) förhållande till hans föreläsningar, vill jag, till förebyggande af missförstånd och med upprepande af hvad jag sagt i förordet till min afhandling, påpeka, att *jag i min afhandling i detalj utmärkt allt hvad jag hemtat från Professor W:s föreläsningar* (jfr Forngutn. Ljudl. s. 3). Hvad särskildt den Gotländska Runkalendern beträffar, som är aftryckt i Worms Fasti Danici och efter dessa i Liljegrens Runurkunder sidd. 263 o. 270—284, så har jag aldrig vetat, att Prof. W. omtalat densamma på sina föreläsningar, förrän jag såg det i tryck uppgifvas af Prof. W. någon tid efter det min afhandling utkommit (se Det philologisk-historiske Samfunds Mindeskrift, Khavn 1879, sid. 194). Äran af att hafva upptäckt att kalendern är ett gutniskt språkminnesmärke tillkommer, som kändt är, Rydqvist, som i Sv. Spr. Lagar på mångfaldiga ställen citerar densamma eller åtminstone de i språkligt afseende vigtigaste delarna deraf. Genom Rydqvist blef min uppmärksamhet rigtad på denna urkund. Jag hade likväl ursprungligen föga begagnat den i öfverensstämmelse med min (Forngutn. Ljudlära sid. 2 uttalade) åsigt om runtexternas otillförlitlighet och ringa brukbarhet för ljudläran. Jag hade dock en gång citerat kalendern i manuskriptet till min afhandling, hvilket var färdigt nov. 1878, och hvilket jag ännu har i behåll. Det enda tillfälle jag hört prof. Wimmer omtala kalendern var, då jag i dec. 78. för honom förevisade mitt manuskript, hvarvid prof. W. uppmanade mig att begagna kalendern. Detta råd var orsaken till både att jag genomgick kalendern efter Fasti Danici, som jag ej förut begagnat, och under mitt arbetes tryckning gjorde ett vidsträcktare bruk af densamma. Men jag insåg icke att prof. W. meddelat mig något nytt och har derför i min notis om kalendern (Forngutn. Ljudlära sid. 24) icke nämnt Wimmers, endast Rydqvists namn. Till följd af den skyndsamhet med

gutnisk runinskrift måste det framhållas, att en hjelpvokal blifvit uttryckt mellan *r* och den föregående konsonanten i *Sihlaifir*. I gutniska runinskrifter är ett dylikt hjelpljud nästan aldrig betecknadt och högst sällan i den äldre handskriften af Gotlandslagen. När likväl någon gång i denna handskrift hjelpljud uttryckes, betecknas det nästan alltid såsom här med *i*. (Forngutn. Ljudlära § 30).

3) *Ett tvåskaligt, rundt hängsmycke*, hvars prydligt arbetade framsida är af guld [6]); baksidan utgöres af en silfverskifva och i kanten af denna är med kraftig hand inskriften inristad. Delar af kanten äro bortbrutna, hvarigenom några af runorna blifvit stympade; något tvifvel om läsningen råder likväl icke. Inskriften lyder: ᚦᛁᛅᚴᛁ • ᚴᛅᚢᛒᛁ • ᛅᛘᛁᚴ þIOKI KAUPI A MIK, och man behöfver blott tillägga ett enda tecken för att bringa inskriften till den språkform, som vi träffa i den äldre handskriften af Gotlandslagen: *þiokki kaupi a mik*, Tjocke (med tillnamnet) "köpe" eger mig. *þiokki* är bildadt af adj. "tjock", fno. *þiǫkkr*, eller rättare är detta adj. i bestämd form, brukadt såsom personnamn. Jag kan ej påvisa namnet från annat håll, men vi böra ej förvånas öfver att träffa ett dylikt namn, då det var så vanligt i gammal tid att adjektiver begagnades som personnamn [7]). — *Kaupi*, här brukadt som tillnamn, är det fsv. *köpe*, "den,som deltager i ett köp", köpare eller säljare. *þiokki* har förlorat sitt *v* (fno. *þiǫkkvi*), hvilket visar att inskriften icke kan vara mycket gammal; tidpunkten för förlusten af halfvokalen känner man likväl icke och något annat åldersmärke förekommer icke i inskriften. — Förut kände man blott fem forngutniska ord med u-omljud (Forngutn. Ljudlära § 13); *þiokki* är

---

hvilken tryckningen måste företagas, kom jag dock icke att närmare undersöka Rydqvists förhållande till kalendern. — Mot prof. Wimmers klander, att jag icke tagit "tillstrækkeligt hensyn" till kalendern, vill jag anmärka, att jag begagnat den så mycket som mitt syfte kräfde, och jag kan icke inse att vi genom kalendern erhålla några af mig icke begagnade upplysningar om forngutniskans ljudförhållanden utöfver dem, som vi erhålla genom den större och pålitligare texten i den äldre handskriften af Gotlandslagen.

[6]) Ett dylikt gotländskt hängsmycke af guld är afbildadt af Montelius "Från Jernåldern" pl. I fig. 12; ett annat af förgyldt silfver, äfven mycket likt det ofvan nämnda, är afbildadt af Hildebrand, Illustrerad Sveriges Historia II fig. 51.

[7]) Vi vilja blott erinra om följande namn, som anträffas på svenska runstenar: *Svart* (L. 177), *Röd* (Rauþr. L. 465), *Gammal* (L. 210, 475 m. fl.), *Ung?* (Uk. acc. L. 269), *Qvick* (L. 236, 635), *Djerf* (L. 53, 377, o. ofta), *Ofeg* (ofta), *Otrygg* (Utrik, L. 613, 623, Utrük 721 och ofta), *Vred* (Vraiþr, L. 996) o. s. v. Oftast böjas de visserligen som starka subst., men man har ock svagt böjda: det allmänt spridda *Helge*, på Island *Gamli* (Oxf. Ordb., och i en isl. runinskrift L. 1844), *Hasvi* (den "Grå", af fno. hǫss, L. 381), *Fasti* (vanligt på svenska runstenar). Det senare kan dock uppfattas äfven på annat sätt.

det sjette; det visar, att nygutn. *tjåckur* icke är lånadt från svenska riksspråket (jfr Noreen, Fårömålets ljudlära § 116).

4) *En skålfot af silfver.* Den är utan ornament och kan beskrifvas som en cylinder med utvikna ändar; den nedre, som är vidast, har en diam. af 10 cm., och här står inskriften på utsidan längs kanten. Runorna äro lätt inristade, men likväl tydliga, utom på ett enda ställe. Jag läser: ᛋᛁᛆᛚ ᛋᚴᚱᛁᚢᛆ ᚦᛁ ᚱᚢᚽᛁᚱ. Första runan ᛋ har den förut beskrifna, unga formen. Den andra är ᛁ. Derefter kommer en samstafvaruna ᛆ, hvars kännestreck för *a* når ända fram till den föregående stafven. Det följande tecknet är mycket svagt inristadt och har blifvit ännu mer otydligt genom silfrets oxidering; jag har kunnat följa en staf till samma höjd som den föregående stafven, men ej upptäcka något kännestreck. Det kan dock ej vara något tvifvel om, att vi här böra läsa ett ᛋ af samma form som det, som börjar inskriften. Äfven det följande tecknet är otydligt, man kan dock vid förstoring se både staf och kännestreck i ᚴ. De följande runorna äro tydliga. Transkriberad med lat. bokstäfver lyder alltså inskriften: SIAL SKRIUAÞI RUNIR, i Gutalagens språkform: *Sial skrifaþi runir*, Själ skref runorna. — *Sial* är fsv. *siæl* (Rydqvist II 29), fornnorska *selr;* användt som personnamn känner jag det ej från någon annan urkund. — Verbet "skrifva" användes i fornnorskan på två sätt, dels såsom här med det skrifna såsom objekt, dels med det föremål som objekt, på hvilket skriften anbringas. Vi finna exempel på begge användningarna i gutniskan. I Gutalag träffas ordet fyra gånger, användt på alla ställena på det förstnämda sättet: *en þet scrifat ier, ier þet ai scrifat* 19 : 38, *þet iru lag sum hier ier scrifat, þar — sculu scrifas hier j* 61 : 1; likaså i den Gotländska Runkalendern: "*þa en þitta rim var scrifat* Liljegren Runurk. s. 263, n:o 2826. Men exempel på den senare användningen träffa vi på en ung gotländsk runsten (från år 1459) Säve n:o 153, L. 1780: "*Ta en iak* (d. v. s. stenen) *war skrifaþ, — han skref mik*". — Nästan omedelbart efter den nu behandlade inskriften äro ytterligare tvenne tecken inristade: det första är runan ᚴ, det andra har utseendet af ett upp- och nedvändt ᚴ (ᛘ). Hvad dessa tecken skola betyda torde ej vara lätt att gissa.

5) *En kopp eller skål af silfver*, i hvars botten en mystisk formel är inristad med runor. Då denna inskrift blifvit afbildad och utförligt omtalad af riksantiqvarien Hildebrand i Månadsbladet n:o 126 s. 89 (tryckt Sept. 1883), behöfver jag här ej uppehålla mig med densamma, utan vill endast anmärka att runformerna hänvisa till sen tid.

När Säve 1859 utgaf sina Gutniska Urkunder, voro 202 gutniska runminnesmärken kända (Säve a. arb. s. XL). Till dessa kunna läggas den Gotländska Runkalendern och dopfunten i Aakirkeby (L. 1978), hvilka väl voro kända, men hvilkas gutniska ursprung då icke var uppdagadt. Under de följande 22 åren blefvo tre nyupptäckta gutniska runminnesmärken bekantgjorda, nämligen en runfibula i Lunds Historiska Museum (Bruzelius: Svenska Fornlemningar II, s. 117, Stephens II 581), samt runstenarna i *Sanda* (Stephens II 777) och *Pilgården* i Boge socken (Stephens i Månadsbladet n:o 73, 1878). Efter upptäckten af Dunefyndet med dess 5 runinskrifter voro sålunda 212 gotländska runminnesmärken kända, i hvilket antal dock de fyra inskrifterna med äldre runor (Etelhemspännet och tre bracteater) icke äro inbegripna.

Chr. Cavallin: En homerisk fråga (om genitiven på *-οιο*). I latinsk öfversättning tryckt i Mélanges Graux 1883.

Mötet den 21 oktober 1882. *K. F. Söderwall: Några till riddarväsendet hörande uttryck.*

S. J. Cavallin: Några anmärkningar om tempus i potentiala och konditionala satser i latinet.

Fredrik Braune: Om äldre tillfällighetsdiktning i svenska landskapsdialekter.

Mötet den 18 november 1882. *Emil Peterson: Det czekiska och tyska elementets förhållande till hvarandra i konungariket Böhmen.*

Hjalmar Edgren: Om Skeats "Etymological Dictionary of the English Language". Föredraganden meddelade en kortfattad historik öfver utvecklingen af det engelska språkets lexikografi från Johnsons tid till våra dagar samt en redogörelse för de hufvudpunkter, hvari Skeats arbete skiljer sig från hans föregångares och hans samtidas.

Mötet den 13 december 1882. *E. M. Olde* inledde en diskussion om det vid senaste mötet af honom föreslagna och då antagna diskussionsämnet "Uppkomsten af den nyengelska participial-ändelsen *-ing*."

Axel Kock: Förklaring af ett par fornnordiska uttryck.

Orden *sokn* och *ostbytta* i Bjærköarätten 19 pr. (*hittir a hafs butnum þorf wiþær sokn æller ostbyttu hawi halft.*) äro ej att med Schlyter öfversätta "sökning" och "ostkar", utan *sokn* betyder "dragg" (så ock isl. *sókn*) och *ostbytta*

(i st. f. *östbytta)* 'ösbytta', 'öskar'. *Östbytta* af *öst-* 'ösning' (jmf. isl. *austker* 'öskar').

I *Vendes och Götes konung* ingår ej, såsom det antagits, det mnt. adj. *wendes (wendisch).* Detta uttryck har kommit till oss från Danmark och lyder under 1300- och 1400-talen i den danska konungatiteln *gudhe oc Wænde koning, Wende och Gotte Koningh* etc. *Gudhe (Gotte)* och *Wende* äro gen. plur. af subst. *gotar (götar)* och *vender.* Senare tillades *-s* till dessa liksom till andra gen. pl.: *Wendes oc Godes Konung.* Tryckt i Arkiv f. nordisk filologi I 209 f., 212 ff.

Rudolf Wickberg: En fornirländsk saga, jemförd med Macphersons Darthula. Tryckt i väsentligen oförändrad form i föredragandens skrift 'Om Kelterna' (Ur vår tids forskning 32) s. 63—78.

Mötet den 24 februari 1883. *Theodor Wisén: Förklaring af ett par fornskandiska böjningsformer.* Delvis tryckt i Arkiv f. nordisk filologi I 370 ff. under titeln "Om norröna medialformer på *-umk* i första personen singularis."

Chr. Cavallin: Filologiska curiosa.

Mötet den 7 april 1883. *Emil Peterson: Anmärkningar om accentuering och ljudförhållanden i czekiskan.*

Carl af Petersens: Om Arne Magnusson och hans stiftelse.

Mötet den 7 maj 1883. *Fredrik Wulff: Några anmärkningar om äldre franskt uttal.*

Esaias Tegnér: Om dansk-skånska ortnamn i Normandie. Tryckt i Nordisk tidskrift, utg. af letterstedtska föreningen 1884, s. 183 ff. under titeln "Norrmän eller danskar i Normandie? Några anmärkningar om normandiska ortnamn".

Mötet den 16 oktober 1883. *V. E. Lidforss: Personliga pronomina i franskan.*

I franskan kan man, som bekant, fullt korrekt säga: *eux* l'ont fait, et non *moi* = *illos* hoc fecerunt, non *me.* Då just franskan och provençalskan äro de språk, som vid öfvergången från latinet visat den största känsligheten för skil-

naden mellan subjekt och objekt, så att de uttryckte densamma icke blott vid pronominer, utan äfven vid nominer, genom att till och med åt dessa sist nämnda rädda just de två kasus som omedelbart beteckna den nämnda skilnaden, så synes det erbjuda ett visst intresse att undersöka på hvilka vägar språket kommit till ett uttryck, som i teoretiskt hänseende är så orimligt, och som väl ifrån början otvifvelaktigt äfven varit för detsamma fullkomligt främmande i praxis. En dylik undersökning får ännu ett skäl för sig, då man ser, att en sådan man som Mätzner, och med honom alla elementära språkläror fram till Lücking (1880), kunnat missförstå förhållandena ända derhän, att han i båda upplagorna af sin Französische Grammatik upptager för tredje personen en *nominativ-form* le la les, hvilken likväl endast har ett ringa syntaktiskt bruk, enär den är inskränkt till den *predikativa nominativen* (F. G.[1] s. 165), och likaså en relativ *nominativ* que, den der, jemförlig med nyss nämnda former, står blott predikativt (ib. s. 176). Redan Diez hade dock uppvisat, att de i fråga varande formerna samt- och synnerligen äro gamla ackusativer, och deras användning motsvarar än i dag detta ursprung, endast med den likaledes af Diez anmärkta skillnad, att i nyfranskan ackusativen användes äfven för det subjektiva predikativet, såsom det också gått i engelskan och danskan i formlerna "it is *me*, it is *him*, det er *mig*" (Gramm. Rom. III, 45). Deremot har denna vändning ännu icke vunnit burskap i svenska riksspråket, som fortfarande håller på nominativen, om än talspråket här och der visar benägenhet att låta honom undanträngas af ackusativen (Stockholmarnas: *dä' va' dom,* men knappt: *dä' va' mäj).*

Vid de personliga pronominen har alltså, åtminstone delvis, inträffat detsamma som för substantiv och adjektiv genomförts öfver hela linien, d. v. s. att med ytterst få undantag ackusativen undanträngt nominativen. "Det är de stora massorna som vinna slaget", och, när man besinnar huru i de flesta satser objekt förekomma mångfaldigt flera gånger än de satsdelar, som uttryckas genom nominativen, så ligger häruti icke något så ovanligt eller oväntadt; men visserligen kan det hafva sitt intresse att se, från hvilket håll ackusativen först börjar intränga på nominativens område. Den svaga punkten är det subjektiva predikativet, dernäst öfriga ställningar i hvilka ett substantivs koordination till satsens subjekt icke gör sig omedelbart gällande, således jemförelseställningen efter konjunktioner, appositionen, m. fl.; det rena subjektet värjer naturligtvis sin plats längst, isynnerhet om det intar denna plats der, hvarest man rätte-

ligen väntar det, d. v. s. före verbet [1]). Att prestera ett fullt bindande bevis för att utvecklingen skett just i denna ordning, är naturligtvis svårt, för att ej säga omöjligt, när man vet, huru opålitliga handskrifterna i allmänhet äro särskildt i fråga om närvaron eller frånvaron af kasusändelserna; men jag tror dock, att de äldsta franska minnesmärkena skola befinnas lemna något stöd för den uttalade åsigten. Genomgår man dem i kronologisk följd, så visar det sig, att 1:o *Ederna* icke erbjuda något exempel på substantiv ss. subjekts-predikativ och således icke lemna något bidrag till frågans lösning; 2:o att ungefär detsamma gäller om *Eulalia-qvädet* med blott ett enda exempel (st. 6 b: chi *rex* eret à cels dis sovre pagiens), hvilket dessutom faller under en inskränkning, som strax skall omtalas; 3:o att Valenciennes-fragmentet, La Passion du Christ och La Vie de St. Léger af lätt begripliga skäl äro odugliga för vårt ändamål; och att 4:o det således först är i *Alexis-qvädet*, som man får ett material, på hvilket en slutledning kan byggas. Gaston Paris säger rörande bruket för detta fall i den äldsta (och bästa) handskriften *L*, att, när adjektivet är predikativ, "il nous apparaît presque toujours au nom. sg. avec la forme du régime", och att de passiva participerna, hvilka så ofta förekomma såsom predikativ med afseende på subjektet, "ont presque sans exception la forme du régime au lieu de celle du nominatif." (Vie de St. Alex. p. 709). Herr Paris tillskrifver detta förhållande den engelske kopisten och anser detsamma röja "l'influence d'une langue germanique sur ce copiste"; men samme kopist har dock, när det gällt substantiven, slarfvat endast 15 gånger på de säkerligen 2—300, som förekomma i diktens 125 strofer, och hvad beträffar germanskt inflytande, så kunde ett dylikt möjligen komma i fråga, om det gällde endast den predikativa nominativen i singul., hvilken mister sitt *-s* och derigenom, liksom tyska adjektiv i samma ställning, blir oböjd; men med den predikativa nominativen i plural är ju förhållandet alldeles omvändt, eller att den vid felskrifning, från att vara oböjd, får sig ett *-s* tillagdt. Nu vållar emellertid innehållet, att dylika plurala subjektspredikativ ej förekomma mera än i st. 73 bd, och, då de här äro rätt skrifna, skulle de bevisa snarare mot än för min åsigt; men bevisningen blir dock ej synnerligen kraftig af blott

[1]) Jemf. följande exempel ur Chanson de Roland: Il est à mort *nafret* 2771; *meillor* vassal de lui ne vestit bronie 3532; ço me duinst deus, *le* filz sancte Marie 2938; u est *Marsilie* que jo aveie mandet? 3770. Citaten anföras efter O i Theodor Müllers upplaga (Göttingen 1870).

två exempel, och torde mer än tillräckligt motvägas af de mångfaldiga exempel i O af Chanson de Roland, der ackusativ-*s* tilläggcs. I denna handskrift af Chanson de Roland är nämligen förhållandet sådant, att i talrika, för att ej säga oräkneliga, fall så väl substantiv som adjektiv, i sing. och i plur., uppträda i objektsform för att uttrycka det subj. predikativet, medan deremot subjektet sjelft i de flesta fall uppträder i subjektsform, och, märk väl, ofta äfven subj. predikativet, när det genom omvänd ordföljd kommit att intaga subjektets plats (*Rex* i Prose d'Eulalie). Dessa företeelser fortfara så länge ännu de franska nomina ega några kasus, och det synes mig alldeles lönlös möda att vilja resonera bort dem: afskrifvare hafva slarfvat i mångt och mycket, det är sannt, men det kan dock icke vara en blott slump, att ifrån början just det subjektiva predikativet tio gånger oftare än subjektet sjelft kommit att få objektsform. För mig åtminstone bevisar detta, att det är just från detta håll som det franska kasussystemet först blifvit rubbadt.

Jag återkommer nu till de personliga pronomina. I franskan, liksom i öfriga nyare språk, hafva de behållit kasussystemet jemförelsevis rikt utrustadt, näml. med subjektsform och *två* objektsformer. Men icke nog härmed: dessa objektsformer uppträda derjemte i dubbel gestalt, allt efter som de äro *förenade* eller *sjelfständiga,* såsom man något oegentligt kallat dem, eller, rättare sagdt, allt efter som de äro *betonade* eller *obetonade.* Denna skillnad har emellertid först utvecklats derigenom att, när objektsformerna inklinera mot ett följande verb, de afgifva sin egen ton till detta, hvarefter äfven deras volym är till spillo gifven, så att de fullare och efter ljudreglerna bildade moi, toi, soi förtunnas till me, te, se, och i det äldre språket äfven lüi, lei till li. Öfverallt deremot, der pronomenet får ton, behåller det äfven sin fullare form just för att kunna uppbära tonen, således alltid när pronomenet står utan verb eller har sin plats efter detta eller styres af en preposition, som då sjelf afgifver sin ton till pronomenet. En inskränkning i bruket af de tonlösa formerna synes dock hafva egt rum i ett enskildt fall, nämligen före infinitiv och particip, ty ännu så sent som 1530 uppgifver Palsgrave i sin Esclaircissement, att vid infinitiv och part. pres. användes soy (p. 339), och antagligen äfven moy och toy, ehuru han ej uttryckligen nämner detta. Att denna Palsgraves uppgift är riktig, bestyrkes af Marot och Rabelais, m. fl. samtida, hvilka i de nämnda fallen allmänneligen använda moy, toy, soy.

Objektsformerna för 1:a och 2:a personen äro således resp. me moi, och te toi. Vid nominerna hade nu, som ofvan visats, objektsformen utträngt subjektsformen i predikativ ställning; samma tendens gjorde sig naturligtvis äfven gällande vid pronom., och huru gestaltade sig förhållandena på detta område? Skulle man säga och sade man verkligen: ce m'est, ce t'est? Troligtvis aldrig, och det af två skäl: 1:o emedan me, te lika väl kunna vara dativer och en fortsättning af frasen kunde väntas, såsom i: ce m'est un grand plaisir etc. 2:o emedan substantivet som predikativ har vid rak ordföljd sin plats efter verbet och man således var van att vänta det der; alltså c'est *moi,* c'est *toi.* Ett annat sätt fanns visserligen, att låta verbet rätta sig efter predikativet: ce suis-je, ce sommes-nous, och dessa båda uttryck i 1:a personen hafva bibehållit sig till början af XVII seklet, enligt Maupas intyg, som dock på samma gång förklarar, att det är brukligare att säga c'est moi, c'est nous (p. 136). För andra personen skulle det heta c'est-tu, ç'êtes-vous; det första har antagligen förbjudit sig sjelf, emedan verbalformen ljöd tvetydigt, deremot har det andra verkligen förekommit, t. ex. Se c'estes vous, sel dites (Berthe au grand pied tir. CIV), dock har det sannolikt kommit ur bruk temligen tidigt, ty Maupas uppger uttryckligen 1:a och 3:e pers. pl. som de enda, efter hvilka verbet kan rätta sig. I samma mon som dessa uttryck undanträngdes, blefvo således moi, toi förherskande; först "in responsionibus, interrogationibus, admirationibus, idque uerbo suppresso" (Pilotus, 1550, p. 47); det nästa steget var att förstärkande sälla sig till subjektet: *moi,* je l'ai fait; *toi,* tu l'as dit; dernäst att med stark betoning alldeles uttränga den förenade formen: moi l'ai fait, toi l'as dit, uttryck, som, om ock tillåtna, dock ännu äro temligen sällsynta. Jemför Maupas p. 117.

De plurala formerna för 1:a och 2:a personen erfordra ingen särskild redogörelse.

Vi komma nu till 3:e personen. Här ställa sig förhållandena genast från början olika. Subjektsformerna hafva en vokal, som kan uppbära tonvigten, de tillhörande verbalformerna äro fullt distinkta, och ingenting har således hindrat att säga c'est-*il,* ce sont-*ils.* I sjelfva verket voro dessa uttryck allmänt gängse och äro icke så alldeles sällsynta ännu hos XVI:e seklets författare. När ackusativen börjar vinna insteg, har 3:e personen äfven då ett företräde deruti, att dess ackusativformer ej, såsom vid 1:a och 2:a pers., äro identiska med dativen, utan fullkomligt skilda från denna: le la les, men lui (lei) li

leur; följaktligen har man att vänta formlerna ce l'est, ce les sont, och huru öfverensstämmande med språkets lynne dessa uttryck äro, visas bäst deraf, att de än i dag hålla sig uppe, om än det måste medgifvas, att de äro stadda på retur. Här visar sig nämligen analogiens makt i sitt fulla herravälde: först deruti att man formulerar uttrycket för 3:e pers. efter det för 1:a och 2:a, d. v. s. med pronomenet efter verbet, dernäst att dativen lui undantränger ackusativen le, blott på grund af sin större pondus och förmåga att uppbära tonen, så att man får c'est lui liksom c'est moi, toi, och slutligen deruti att för pluralen, der les utan tvifvel vore tillräckligt kraftigt att uppbära tonen, man ändock utbyter detta mot eux. Här hafva således varit långt större svårigheter att öfvervinna än för 1:a och 2:a pers.; utvecklingen har derför gått långsammare och dess slutpunkt kan till och med sägas ännu icke vara fullt uppnådd, eftersom jemte c'est lui, ce sont eux man fortfarande kan säga ce l'est, ce les sont.

Således 1:o fullare former för att uppbära tonen, 2:o ackusativen undantränger nominativen, 3:e analogi.

Axel Kock: Om behandlingen af ljudförbindelsen iū i svenskan och om fornsvenskans l-ljud.

Den äldre ljudförbindelsen *iū* (motsvarande isl. *iū*, *iō* i *kriúpa*, *liós* etc.) har behandlats i fsv. enligt följande lag: *iū* öfvergår till *y* efter *r* och efter *l*, då detta föregås af labial eller guttural; annars kvarstår *iū*, t. ex. *bryst*, *bryta*, *drypa*, *frysa*, *gryt*, *ryka*, *ryva*, *stryka*, *þry*, *þryzker* (isl. *þriózkr)*, *þryta; flygha*, *flyta*, *klyva*, — *liugha*, *ljughare*, *liure*, *lius*, *liustra*, *liuta*, *liuver*, *liuþ*, *biuþa*, *diup*, *diuper*, *diur*, *hiul*, *iul* etc. Under det att alltså ett föregående *r* alltid visar sig fiendtligt mot det i diftongen *iu* ingående *i*-ljudet, har *l* denna egenskap, endast när det föregås af en labial eller guttural. Denna egenskap hos *r* samt hos *l* i förbindelserna *fl-*, *kl-* måste hafva berott på ljudens supradentalitet, och detta stämmer fullkomligt dermed, att tungspets-*r* alltid är supradentalt, under det att ett vokalen föregående *l*-ljud i nysv. bygdemål är supradentalt, endast när det sjelft föregås af en guttural eller en labial. Äfven i fsv. har alltså *l* i dessa ställningar varit supradentalt. Tryckt i Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif II, 12.

Mötet den 6 november 1883. *A. Alexanderson: Om en nyligen upptäckt skrift rörande det grekiska sjökriget.*

Theodor Wisén: Ordförklaringar till den äldre Eddan.

Emil Peterson: Förtyskning af czechiska ortnamn.

Mötet den 4 december 1883. *Sven Söderberg: Några anmärkningar om u-omljudet i fornsvenskan.*

Esaias Tegnér: Om några färgnamn.

Mötet den 15 februari 1884. *K. F. Söderwall: Om betydelsen af fornsv.* ***hæzla.***

Ifrågavarande ord träffas Hels. L. Kk. 21: 4 under formerna *haszlu* (1609 års uppl. *hädhslo*) och *hæþzlo* (1609 års uppl. *hädhslo*) samt Sv. Dipl. nr 1926 (3: 132) under formen *hædzloo.*

Ordets betydelse framträder klarast på sist anförda ställe, hvarest det förekommer i en öfversättning af ett latinskt diplom. Öfversättningen finnes i en handskrift från början af 1500-talet; det latinska diplomet är utfärdadt år 1313 af konung Birger, hvilken deri till Helsinglands inbyggare yttrar: "Vniuersitati vestre presentibus jnnotescat, Quod Nos consensum Regium fauorabiliter adhibemus, quod . . . dominus Nicolaus . . . vpsalensis archiepiscopus, nomine sue Ecclesie, de votis Beati Olauj Regis et Martyris gloriosi, vobiscum prouenientibus, pro ipsius honore et celebriori cultu infra Regnum nostrum vel extra ampliando, prout sibi videbitur expediens, ordinet et disponat"; orden "de votis . . . prouenientibus" återgifvas i öfversättningen med *aff olaffs hædzloo ok lösth* (för *löfth*) *sancte olaffue giorde nær edher ok rænta loffuade.* Såsom vi finna, återgifver *hædzloo* originalets *votis*, och de följande orden utgöra snarast en förtydligande omskrifning. Ordet *hædzla,* som således motsvarar lat. *votum,* hvars betydelse närmast är löfte, sedan (såsom här) löftesskänk, på löfte grundad gåfva el. afgift, synes äfven i betydelseutvecklingen öfverensstämma med el. bero af det lat. ordet. Liksom *votum* sluter sig till *voveo*, torde nämligen *hædzla* el. *hæzla* komma af *heta,* isl. *heita,* i betydelsen: lofva, och förhålla sig till detta såsom *væzla,* isl. *veizla,* förhåller sig till *veta,* isl. *veita.* — *Olafs hæzla* betecknar tydligen "afgift som på grund af löfte utgår till den helige Olof", d. v. s. till någon åt honom helgad stiftelse. Om ifrågavarande afgift får man närmare upplysning i andra diplom, i synnerhet i tre utfärdade år 1314 (Sv. Dipl. nr 1957, 1959, 1962), i hvilka inbyggarna i särskilda delar af Norrland (Ångermanland, Medelpad, Helsingland) förbinda sig att i likhet med

sina förfäder betala denna skatt (vota . . . ob honorem et specialem deuocionem beati Olaui) och i hvilka grunderna för dess erläggande samt sättet för dess uppbärande och aflemnande bestämmas. Såsom man finner af dessa och andra diplom (Sv. Dipl. nr 1960, 1963, 3772, 3773), lemnades gärden till Upsala domkyrka för att upprätthålla gudstjensten i S:t Olofs och S:t Eriks kapell vid det altare, som der var invigdt åt dessa båda heliga konungar. För öfrigt må nämnas, att några diplom från år 1336 och 1344 (Sv. Dipl. nr 3183, 3769, 3772, 3773) röra sig kring en tvist mellan erkebiskoparna i Nidaros och Upsala i fråga om hvilkens domkyrka skulle ega att uppbära skatten, äfvensom att i norska urkunder flerstädes talas om en Olofsskatt, oftast kallad *Ólafsskot,* och att om denna på ett ställe (Norges gamle Love 3: 186, jfr. Dipl. Norv. 4: 346) nyttjas det med *hæzla* beslägtade uttrycket *heitafé* [1]). Äfven om en annan afgift för kyrkligt ändamål nyttjas benämningarna *heit* och *heitafé* (se Fritzner, Ordb., 2 Udg., 1: 777, 778).

I de tre nämnda diplomen från år 1314 läses efter öfriga bestämmelser följande: "Quicumque vero dicta vota prout superius dictum est annuatim non soluerit puniatur secundum quod in legibus nostris est statutum (nr 1957: — soluerit secundum quod in legibus nostris statutum est puniatur)". Det lagstadgande, som här åsyftas, torde vara det samma som man finner Hels. L. Kk. 21: 4, hvarest det heter: *foræ hælghræ mannæ hazslu sum allir þinxmæn hawæ iættæt. hwar þar sitir kuar mæth giöri fram hæþzlo ok mæþ þre marker biskupi* (1609 års uppl. har, såsom förut anmärkts, *hädhslo* för *hazslu* och *hæþzlo* samt dessutom *sum ther medh sitter qwar, Göri* för *þar . . . giöri*). Med den *hælghræ mannæ hazslu,* till hvilken alla män på tinget förbundit sig, menas sannolikt det samma som i öfversättningen af diplomet nr 1926 (3: 132) kallas *Olafs hæzla,* och benämningen *hælghra manna hæzla,* (på löfte grundad) afgift till helige män el. helgon, torde bero derpå, att afgiften, såsom vi sett, i sjelfva verket utgick icke allenast till S:t Olof utan äfven till ett annat helgon; möjligt är likväl, att detta uttryck har en allmännare betydelse och i sig innefattar *Olafs hæzla.* Den straffbestämmelse, till hvilken de tre diplomen hänvisa, och som innehåller, att den som försummar att betala, skall erlägga afgiften och derjemte (ss. böter) tre marker åt biskopen, har sin motsvarighet

[1]) Om Olofsskatten i Sverige och Norge jfr. Strinnholm, Svenska Folkets Historia 5: 290; Hildebrand, Sveriges Medeltid 1: 296; Daae, Norges Helgener s. 49 f.; Keyser, Den Norske Kirkes Historie 1: 432, 2: 296 f., 390.

på svenskt rättsområde uti liknande bestämmelser om visst bötesbelopp för uraktlåtenhet att fullgöra rättsliga förpligtelser, och särskildt för försummelse med afseende på erläggande af stadgade afgifter för kyrkliga ändamål (jfr. Amira, Altschwedisches Obligationenrecht s. 413 f.).

Om den nu föreslagna (från de särskilda tolkningar, som framstälts af Ihre och Schlyter, afvikande) förklaringen af *hælghræ mannæ hazslu* och *hæþzlo* är riktig, är det emellertid egnadt att väcka undran, att ifrågavarande bestämmelse i Hels. L. fått plats i en flock, som handlar om kyrkofrid och brott deremot. Man skulle kunna tänka sig, att här föreligger ett senare tillägg, som inskjutits i mindre lämpligt sammanhang. I sammanhanget synes ej heller konstruktionen med *foræ* och följande subst. rätt passa; så vida intet har bortfallit näst framför *hwar,* måste man väl framför detta ord underförstå: "är det så", "gäller detta stadgande" el. dyl., och åt *foræ* gifva betydelsen: med afseende på, angående. — Teckningarna med *þ*, *dh* och *d* kunna så mycket mindre gifva anledning till betänklighet som handskriften af Hels. L. har sådana former som *viþz* för *vitz, viþzorþ* för *vitzorþ, mæþzmæn* för *mätzmæn* o. s. v., och 1609 års uppl. har af *væzla* formerna *wädhslu, wädslo, wädslur.*

Det nu behandlade ordet torde på de nordiska språkens område träffas endast i forngutn. *up haizlu soyþr,* kreatur som någon tillvaratagit och offentligen upplyst; det i denna sammansättning ingående *up haizla* sluter sig till det forngutn. *up haita,* offentligen kungöra. — Liksom betydelsen: "lofva", hvilken ofta tillkommer isl. *heita,* saknas hos detta verbs motsvarigheter på östnordiskt område, träffas betydelsen "löfte" (el. en ur denna utvecklad), hvilken tillhör eller ingår i isl. *heit, heitbundinn* o. s. v., icke i något med *heta* beslägtadt el. deraf afledt östnordiskt ord utom *hæzla.* Vi finna således äfven här en bekräftelse på det af Bugge (Forsaringen s. 49) påpekade förhållandet, att språket i Hels. L. med hänseende till ordförrådet i mycket närmar sig den norsk-isländska språkarten.

Theodor Wisén: Emendationer till isländska skaldevisor.

Axel Kock: Om uttal och accentuering i den äldre danskan.

En granskning af den gamle danske grammatikern Jens Høysgaards (född 1698, död 1773) skrifter lär oss, att han uttalade åtskilliga ordklasser utan stötton, hvilka i det nuvarande riksspråket (köpenhamnskan) få stötton. Hos honom saknas nemligen stötton i ord med kort vokal, åtföljd af betonad frikativa + tonlös konsonant: *højst, folk, amt, længst, høns* etc. Denna regel har

blifvit iakttagen af S. Grundtvig och Karl Verner, som deraf draga den slutsatsen, att stöttonen i denna talrika ordklass utvecklats i danskan under de sista 140 åren. Denna slutsats är dock icke berättigad. Af H:s Accentuered og Raisonered Grammatica (Kph. 1747) och af nuvarande uttalet på Jutland, H:s hembygd, framgår nämligen, att H. vid angifvandet af accentueringen i ord sådana som *højst, folk, amt* etc. rättat sig efter sin hembygds uttal, ej efter det dåtida Köpenhamns-språket. I hufvudstadsspråket hade dylika ord då som nu stötton, och orsaken till att de i H:s språk uttalades utan stötton var den, att den näst efter vokalen följande frikativan förlorat sin stämton (så att t. ex. *folk* uttalades med tonlöst *l*). — Grundtvig och Verner tyckas äfven hafva förbisett att H. i strid med sin hufvudregel konseqvent använder stötton i vissa större ordklasser af den här omtalade formen (kort vokal + *j, l, m, n* eller *ng* + tonlös konsonant), nämligen i a) enstafviga genitiver: *mands* etc. b) enstafviga adj. i neutr.: *sandt* etc. c) enstafviga participier: *solt* etc. d) enstafviga imperfekter: *hialp* etc. e) enstafviga imperativer: *reis* etc. Bevarandet af stötton (och af den efter rotvokalen följande konsonantens stämton) beror här på analogi-inverkan eller systemtvång: gen. *mands* bibehöll stöttonen genom anslutning till *mand* etc.

Genom uppgifter af 1600-talets metrici och grammatici (Severin Pauelsen Gotlender, Joh. Mich. Corvinus, Erik Pontoppidan, H. T. Gerner) framgår, att den äldre danskan i vida större utsträckning än den nuvarande lät i komposita fortis hvila på senare sammansättningsleden. Häraf förklaras den af det nuvarande rspr. använda stöttonen på senare kompositionsleden af ord på *-else, -ing, -ning, -ende, -ig, -lig (sammensværgelse, opdæmning* etc.) samt af sammansatta verb *(indhegne, overveje* etc.). När t. ex. *indhegne* i det äldre språket (fakultativt) lät fortis hvila på andra stafvelsen, hade denna liksom i andra dylika ord (t. ex. *betále* i det nuvarande rspr.) stötton, men då fortis i *indhegne* öfverflyttades till antepenultima, bibehöll penultima stöttonen såsom ett minne af fortis' äldre läge. Tryckt i Arkiv f. nordisk filologi III 42 ff.

Mötet den 14 mars 1884. *Chr. Cavallin: Om verba på -αω i homeriska dialekten.* Tryckt i Nordisk tidskrift for Filologi, N. R. VI 271 ff.

Mötet den 25 april 1884. *Anders Malmström: Om periodbildning i hebreiskan.*

Fredrik Wulff: Redogörelse för en ny uppställning och analys af sjelfljuden.

Mötet den 10 oktober 1884. *Emil Peterson: Några anmärkningar om personalsuffixen i det slaviska verbet.*

Fredrik Braune: Om de Lunds universitets-bibliotek tillhöriga handskrifter, som kunna anses ega filologiskt intresse.

V. E. Lidforss meddelade några jemförelser mellan svenska och tyska folkvisor.

Mötet den 7 november 1884. *Chr. Cavallin: Cleopatras död enligt grekiska och latinska författare, jemförda med några nyare framställningar.* Tryckt i Ny svensk tidskrift 1885, s. 140 ff.

Sven Linde: Emendationer till Senecas Epistulæ morales.

Mötet den 6 december 1884. *Axel Kock: Språkhistoriska anmärkningar om kompositas accentuering i svenskan.* Utgjorde ett referat af åtskilliga kapitel af föredragandens då ännu icke utgifna skrift Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent, andra delen (Lund 1884—85).

Theodor Wisén lemnade ett kritiskt referat af Finnur Jónssons "Kritiske studier over norske og islandske skjaldekvad" (Köpenhamn 1884). Delvis tryckt i Nordisk revy 1884—5, sp. 238 ff.

Mötet den 7 februari 1885. *Hjalmar Edgren: Om befogenheten af att vid sanskrit-verbens indelning bibehålla den s. k.* ***tan****-klassen.* Tryckt i Proceedings of The American Oriental Society (Maj 1885) under titeln "On the Verbs of the so-called *tan*-class in Sanskrit".

Carl af Petersens: Om de s. k. æfintýri inom den fornisländska literaturen. Tryckt i Göttingische gelehrte Anzeigen 1885, s. 303 ff.

Mötet den 24 mars 1885. *S. J. Cavallin: Anmärkningar i svensk metrik med särskild hänsyn till Tegnérs och Adlerbeths hexametrar.*

Esaias Tegnér: Om skånska ortnamn på ***-torp****.*

Mötet den 25 april 1885. *Sven Söderberg: Om Runinskriften på Gårdbystenen (Öland).* Tryckt i Antiqvarisk tidskrift för Sverige IX, nr 2 s. 9 ff.

V. E. Lidforss: Redogörelse för den nya upplagan af P. Islas Fray Gerundio de Campazas.

Mötet den 2 oktober 1885. *Fredrik Wulff: Om den kritiska behandlingen af franska forntexter.*

Mötet den 6 november 1885. *Esaias Tegnér: Om Siloah-inskriften.*

Mötet den 9 december 1885. *Chr. Cavallin: Referat af differenspunkterna mellan Georg Curtius och den s. k. unggrammatiska rigtningen.* Efter föredraget följde diskussion.

Mötet den 12 februari 1886. *A. Alexanderson: Om en fornkretisk lagurkund.*

Mötet den 30 mars 1886. *Axel Kock: Till frågan om fornsvenskt riksspråk och fornsvenska dialekter.*

Merendels har man (och i synnerhet Rydqvist) alltför ensidigt framhållit den språkliga öfverensstämmelsen mellan våra äldsta fsv. urkunder, och följden häraf har blifvit, att man menat, det dessa samtliga skulle vara affattade på ett fsv. riksspråk, der inga nämnvärda dialekt-olikheter göra sig gällande. Fastmer finnas i flera bland våra landskapslagar och samtidiga urkunder många dialektdrag, hvilka äro så framträdande, att man *först från midten af 1300-talet är berättigad att tala om ett fsv. riksspråk i mera egentlig mening*, och detta riksspråk har utgått från dialekterna i Mälar-provinserna och det i ekonomiskt och politiskt afseende vigtiga Östergötland. De under 1200- och förra hälften af 1300-talet framträdande dialektolikheterna hafva ofta blifvit uppfattade såsom oväsentliga afskrifvare-nycker eller såsom skriffel, och denna uppfattning har man särskildt haft om de i urkunderna mötande olika ändelsevokalerna. För den som insett, att dessa *(a : æ, i : e, u : o)* vexla enligt bestämda lagar (vokalbalans- och vokalharmoni-lagarna), ställer frågan sig väsentligen annorlunda, ty dessa lagar utöfva inflytande, snart sagdt, på språkets alla flerstaviga ord. En bygd, der

man enligt vokalharmonien uttalade *boren* (part.), *göre* (pr. konj.) men *landi* (dat.), *sagþi* etc., har obetingadt haft en annan dialekt än den trakt, der man enligt vokalbalansen uttalade *borin*, *göri* men *lande*, *sagþe* osv. osv.

Särskildt språket i de äldsta Vestgöta-urkunderna visar många dialektiska drag, och speciellt sådana som lära oss, att fornvestg. i flera afseenden stod närmare fnorskan, än fallet var med svenskan i andra bygder. Dessa fvestg. dialektdrag röra I. *ljudläran:* vokalharmoni för *u : o*, *i : e* liksom i fnorskan, *nt* > *tt* och *i* > *æ* i *rætter*, *vitter* (isl. *vetr*, *vittr)* men normal fsv. *vinter; mp* > *pp* och *u* > *o* i *roppa* men normal fsv. *rumpa* (jmf. isl. *skroppinn:* sv. *skrumpen* etc.); *born*, *borker* (isl. *bǫrn*, *bǫrkr)* men normal fsv. *börn*, *hör* etc. — II. *formläran:* imp. *hælt* (isl. *helt)* af *halda*, normal fsv. *hiolt;* dat. pl. best. form *bondonom* (isl. *bóndunum)* men normal fsv. *bondomin;* 1 pers. sg. pr. ind. af svaga verb utan *-r (iak skyrskytæ)*. — III. *ordförrådet:* af den *mängd* ord, som annars saknas i fsv., men äro gemensamma för fvestg. och fnorskan (isl.), anföras här blott ett par exempel: *dæk* (isl. *dǫkk)*, *dögher* (isl. *dœgr)*, *firnarværk* (isl. *firn*, *firinverk)*, *flæt* (isl. *flet)* etc. etc. Tryckt i föredragandens skrift Studier öfver fornsvensk ljudlära II, 489 ff.

Mötet den 7 maj 1886. *Emil Peterson: Om nasalis sonans.*

Axel Kock: Behandlingen af **u***-omljudet af* **a** *i de östnordiska språken samt om deras l-ljud.* Tryckt i föredragandens skrift Studier öfver fornsvensk ljudlära II 464 ff.; jmf. ock Arkiv för nordisk filologi, N. F. I, 95 ff.

Mötet den 16 oktober 1886. *Esaias Tegnér: Om hebreiskans inflytelse på svenskan.*

Fredrik Wulff lemnade ett meddelande om Petrarcas Canzoniere.

Mötet den 12 november 1886. *Sven Söderberg: Om inskriften på Karlevi-stenen.*

C. W. Skarstedt: Om ursprungsbetydelsen af ordet θεός.

Mötet den 6 december 1886. *Sven Linde: Om grekers, inders och iraners öfvergud.*

Chr. Cavallin: Om det tredje nordiska filologmötet med särskildt afseende på dess klassiskt-filologiska afdelning.

Mötet den 19 februari 1887. *K. F. Söderwall: Några anmärkningar om svenska bibelöfversättningar under medeltiden.*

Mötet den 24 mars 1887. *Axel Kock:* I. *Långa ändelsevokaler i det nordiska fornspråket* och II. *Härledningen af ordet* ***fanden, fan.*** Det förra föredraget är tryckt i Arkiv f. nordisk filologi IV, 87 ff.

I det senare visades, att den allmänt antagna härledningen af *fanden, fan* från *fiande* är origtig, eftersom dels *i (j)* annars icke förloras i förbindelsen *fi-* + vokal, dels *fænden* i det äldre språket brukades såsom obestämd form. *Fanden (fan)* är ett frisiskt lånord: fris. *fannen, fännen* 'djefvul', och detta (äldre *fandiand)* är urspr. part. pres. af *fandia* 'besöka', ags. *fandian* 'söka, fresta' (jmf. *fandiand* 'den frestande: djefvulen' med fsax. *hêliand* 'den frälsande: Kristus'). Tryckt i Nordisk tidskrift for filologi N. R. VII, 301 ff.

Johan Vising: Om bruket af perfektum och imperfektum i de romanska språken.

V. E. Lidforss: Om bruket af tredje personens reflexivpronomen i st. f. pronomen för första och andra personerna.

Mötet den 6 maj 1887. *V. E. Lidforss: Referat af några arbeten från de senare årens literatur i Spanien.*

Mötet den 1 oktober 1887. *A. Alexanderson: Språkprof från det nuvarande Grekland.*

Mötet den 22 november 1887 (hundrade årsdagen af Rasmus Kristian Rasks födelse). *Theodor Wisén: Om Rasmus Rask.*

Mötet den 15 december 1887. *Chr. Cavallin: Anmärkningar om den grekiska syntaxens nuvarande ståndpunkt* (1887).

Syntaxen förhåller sig i allmänhet till språkets grammatiska former på samma sätt som ordboken till ordstammarna. Ordbokens uppgift är icke blott att uppräkna och med exempel belysa stammarnas olika betydelser och förbindelser: hon söker ock att förklara dessas uppkomst och sammanhang, då hon skiljer mellan ursprungliga och härledda, emellan egentliga och oegentliga betydelser och i denna olikhet också i viss mån uppvisar grunden till

förbindelsernas olikhet. På analogt sätt söker syntaxen att för en mångfaldigt använd grammatisk form utleta en grundbetydelse, i hvilken de olika användningarna ega sin källa och medelpunkt. Men oaktadt denna metodens likhet finnes det ock mellan ordbokens uppgift och grammatikens en väsentlig skilnad, hvilken beror på sjelfva föremålen. Ordbokens föremål är språkets materia eller betydelsefulla ljudkomplexer, grammatikens åter språkets *form*, hvilken både såsom *yttre* och som *inre*, som ljudform och som tankeform, hör språket ensamt till.

Det som betecknas med sjelfva ordet, har sin tillvaro utanför språket, i den menskliga föreställningens och medelbart i den yttre verklighetens verld. Huru ljudet ytterst kommit att beteckna saken, är språkets hemlighet, men vägen till att finna dess ursprungliga betydelse och betydelsernas sammanhang är *en* och klar; denna upplysning kan blott vinnas genom aktgifvande på språkets allmänna bildningsanalogier, på det enskilda ordets sammanhang med andra ord och dess faktiska bruk i tal och skrift. För ordboken finnes intet annat innehåll än *orden* sjelfva — ljud och betydelse i oupplöslig enhet; hon har lika litet att göra med obetecknade begrepp som med betydelselösa ljud, och etymologiskt olika stammar gälla för henne, om de ock vore absolut synonyma, för olika språkliga individer, likaväl som de homonyma, i. e. de etymologiskt och till betydelsen olika men till ljudelement (tillfälligtvis) identiska orden (ordformerna). Med grammatikens föremål är, om det betraktas syntaktiskt eller från funktionens sida, förhållandet i viss mån annorlunda. Det som betecknas med grammatiska former, har icke, såsom det med sjelfva ordet betecknade, en tillvaro utanför språket, men *inom* språket har det åtminstone för betraktaren tillvaro oberoende af det ljudelement, med hvilket, eller öfverhufvud det sätt, hvarpå det betecknas. Den grammatiska formen nämner eller utsäger icke någon föreställning, utan angifver blott, att den med ordet betecknade föreställningen som sådan ses i en viss form eller i ett visst förhållande till andra föreställningar (Madvig). Etymologiskt olika former gälla för syntaxen såsom identiska, så snart deras faktiska likhet i betydelse är konstaterad. Genitivus (possessivus) nämner icke föreställningen tillhörighet, utan är blott ett (konventionelt) tecken för detta förhållande mellan föreställningar; huruvida grekiskans tecken för förhållandet är ett *ς* eller ett *ος* eller ett *ο*, är för syntaxen, d. v. s. för funktionen, likgiltigt, om ock elementen en gång möjligen egt olika betydelser. På samma sätt äro grekiskans radikala och sigma-

tiska och tematiska aorister, latinets futura på *-bo* och futura på *-am*, perfekta på *-vi* och perfekta på *-si* samma tempora, d. v. s. till funktionen identiska, om ock enligt all sannolikhet *historiskt* äfven till betydelsen olika. Detta funktionens oberoende af den yttre formen gäller icke blott om de former, hvilka bestå i ändelser eller öfverhufvud i tillägg till en ordstam eller i ljudlig modificering af en sådan, utan hvarje (fast) sätt att beteckna ett grammatiskt förhållande, vare sig det består i suffix eller i särskildt ord eller i ordens ställning, gäller för en lika berättigad yttre form för förhållandet. Genitivförhållandet betecknas i *ett* språk eller en viss period af ett språk med ändelse, i ett annat språk eller i en annan period med partikel, i ett tredje medelst en fast relativ ordställning, men sjelfva förhållandet är det samma i latin, franska och hebreiska. En utsagas vilkorliga giltighet betecknas i grekiskan med en partikel, i latinet med modusform, i svenskan med hjelpverbum, men 'modus' sjelf säga vi med rätta vara densamma i *ἐποίησα ἄν*, 'fecissem' och 'jag skulle ha gjort'. På grammatikens område synes man alltså, i motsats till förhållandet på ordbokens, kunna *inom* språket sjelft skilja mellan ett yttre och ett inre. De *yttre* formerna, hvilka vi se icke blott vara olika i olika språk, utan ock inom samma språk mångfaldigas och förändras och försvinna och förnyas, äro blott så att säga förkroppslingar af vissa *inre*, alltid idealt förhandenvarande och sig lika former, de grammatiska begreppen eller kategorierna, hvilka under de yttre formernas vexling förblifva desamma och med deras försvinnande icke dö bort, utan åtminstone *kunna* gifva sig uttryck i nya yttre former.

Vid detta förhållande mellan yttre och inre språkformer eller, om man så vill, emellan de grammatiska formernas yttre och inre sida har det ock kunnat sättas i fråga, huruvida spåkläran bör följa en analytisk eller en konstruerande metod, en tvekan, som icke en gång såsom hugskott kunnat få insteg i ordboken. Man har tvekat, huruvida syntaxen borde taga sin utgångspunkt från de inre, allmänna och väsentliga formerna eller från de yttre, i hvilka de funnit ett ofta ofullständigt och genom många yttre omständigheter stördt och fördunkladt uttryck. I sjelfva verket följer hvarje språklära en metod, som i viss grad är blandad af analys och syntes: hon utvecklar sitt material under ett allmänt konstruktivt schema, under det ytterst detta schema är vunnet genom analys af de yttre former, som förekomma i ett eller flera verkliga språk. Men såsom princip utgör denna olikhet i metoden den väsentliga

skilnaden mellan vår tids syntax och den som gjorde sig gällande i början af århundradet t. ex. Beckers, eller, för att inskränka betraktelsen till grekiskt område, mellan Gottfrid Hermanns grekiska syntax (De emendanda ratione grammaticæ græcæ 1801) och K. Brugmanns af 1885.

Den äldre syntaxen utgick från ett idealt system af kategorier och förhållanden, betraktade som på en gång tankens och språkets nödvändiga former, och gjorde till sin uppgift att uppvisa dessas uttryck i de verkliga, yttre formerna. "De objektiva relationsformerna", med hvilka menades kasusbegreppen, "äro gifna med vår föreställningsförmågas organiska lagar; de äro derför nödvändigt desamma i alla språk. Hvarje relationsform har derför ock i språket ett motsvarande uttryck, men objektets former äro mångahanda". Så heter det hos K. F. Becker, Deutsche Grammatik II 140, hvars skrifter visa oss ytterligheten af en ur satsläran konstruerad syntax. Den kritiske och mångsynte Gottfr. Hermann uttrycker sig mindre positivt, men hans ståndpunkt är i sjelfva grunden densamma; jfr. l. c. p. 125: quæ necessariæ notionum formæ animo humano inditæ sunt, eædem in linguæ conformatione cernuntur. Han har visserligen en klar blick för de så kallade slutna formernas blott relativa behöflighet och värde för ett språk. Ett språk, menar han, kan hjelpa sig utan *alla* former för genus, numerus och casus, och icke ens de förnämsta språken, såsom grekiska och latin, ega ett fullständigt uttryck för de inre formernas system, sådant som det i menskliga medvetandet förefinnes och af det vetenskapliga tänkandet utvecklas. Men de former, som finnas, gälla för honom såsom åtminstone med en viss grad af reflexion valda beteckningar för vissa moment af ett för skarpsinniga och högt bildade språkuppfinnares (linguæ inventores subtiles et eruditi) medvetande förhanden varande system af logiska kategorier. I 'numeri' finner han sålunda ett uttryck för 'qvantitetens' kategorier: individualitet, partikularitet, universalitet, men måste erkänna, att sistnämnda kategori icke har uttryck i något språk, ehuru hans grundliga kännedom af grekiskan gaf honom ett argument i dualis med dess af honom först anmärkta betydelse af båda två, "alle beyden". Men han var för skarpsynt och för ärlig för att vilja hålla på detta moment i dualens betydelse som det ursprungliga. Emellertid uppgaf han derför icke sin konstruktion, utan försökte bevisa, hvarför språket låtit systemet bli i denna punkt ofullständigt. Genusbeteckningen i språket finner han både ofullständigt genomförd och till sjelfva motivet onyttig och nästan ovärdig de 'upplyste' språkuppfinnarne, men han söker att

liksom gifva henne logisk betydelse genom att framställa henne som ett försök att gifva uttryck åt qvantitetens kategorier: position, negation, limitation, en förklaring, hvars mening, om den är någon, måste vara densamma som den af Hermann sjelf klandrade, att masculinum betecknar styrka och femininum svaghet (p. 137. 136). Casus obliqui gälla för Hermann såsom uttryck för relationens kategorier, hvilka äro substans och accidens, orsak och verkan samt vexelverkan. Detta system har från de yttre formernas synpunkt den brist, att någon form för 'vexelverkan' icke förefinnes, helst i grekiskan med dess antal af kasus. Hermann antager icke heller, att någon sådan någonsin funnits, och lät sig icke, såsom Reissig, af latinets större antal locka till att konstruera en 'Casus der Communio oder Wechselwirkung', men anser sig kunna anföra goda grunder för grekiskans underlåtenhet att utfylla det ideala systemet (qui causam ejus rei indagare voluerit, recte ac necessario factum fateri cogetur l. c. 147). Den Hermannska konstruktionen diktar sålunda icke fakta, men skäl för fakta; hon rör sig icke i historiska hypoteser, men betraktar det faktiska liksom sub specie æternitatis. Hon ser i grekiskan en ursprunglig existens, *utan* stamförvandtskap och utan egentlig historia inom sig. En utveckling eger språket (ɔ: grekiskan) för Hermann så väl som för andra skiftningar af samma ohistoriska ståndpunkt, t. ex. för den Hartungska lokalismen, blott så till vida, som formernas betydelse liksom förandligats och utvidgats, men icke i den mening att språkets olika åldrar kunde i flera eller färre, större eller mindre stycken vara en omskapning af en föregående eller en nybyggnad, under hvilka processer gamla moment gått förlorade och nya tillkommit både i yttre och inre former. I full konseqvens dermed gör han intet försök att sätta den syntaktiska betraktelsen i sammanhang med formläran, eller formelementets utveckling och förfall i sammanhang med betydelsernas (ɔ: de inre formernas) utveckling och inskränkning. Han förutsätter, att samma formsystem implicite eller idealt alltid förefunnits i språket och att dess utveckling i allmänhet kulminerat med kulturens egen utveckling. Märkvärdig är i detta hänseende hans uppfattning af förhållandet mellan grekiskan och latinet med afseende på antalet af casus obliqui, eller med andra ord af latinets företräde såsom egare af en sjette casus (Varro). Orsak och verkan borde, menar Hermann, ha haft hvar sin kasusform i 'språken' (lat. och gr.), men emedan 'båda dessa kasus', d. v. s. båda dessa för språkmedvetandet närvarande förhållanden eller 'inre former', "ad efficientiæ rationem pertinent, manserat ex ru-

diori nec satis culto sermone, ut et efficientia et effectus eadem nominum flexione exprimerentur", till dess slutligen Romarna rättade förhållandet genom skapelsen af en särskild casus ablativus. "Ita culturæ incrementa brevi antecessere totius linguæ interitum." Hermann förutsätter således utan vidare, att språkets formutveckling är en utveckling af kulturen, att grekiskans tillstånd i denna punkt är äldre än latinets och att latinet gått under, då dess klassiska gestalt fallit tillsammans — allt förutsättningar, hvilka visa det stora afståndet mellan hans tids och vår tids språkvetenskapliga ståndpunkt. Ett annat exempel på Hermanns sätt att betrakta språkliga företeelser erbjuder den grekiska konjunktiven. Då han rigtigt funnit, att denna modus hos Homerus har betydelse af futurum eller af optativus med *ἄν* och vill gifva en förklaring af detta förhållande, söker han denna förklaring icke i formens ursprungliga betydelse, utan tvekar, huruvida orsaken ligger i språkets outbildade skick, d. v. s. bristande klarhet i den inre språkformens uppfattning, eller i en ellips af futurum l. optativus, och bestämmer sig för det senare antagandet. Det rådde med ett ord hos denna rigtning en fullständig likgiltighet för sjelfva formelementen; lika eller olika, betraktades de som en omedelbar emanation eller sjelfskapad kropp för de allmänna och nödvändiga grammatiska kategorierna.

Men under det språkläran ansåg sig utgå från ett system af allmän grammatik ("categoriarum partitionibus iis uti liceat, quibus informatæ animo ante omnem experientiam leges formæque notionum intelliguntur, Hermann l. c. 127), var hon i sjelfva verket med afseende på antalet och arten af de inre formerna eller de förhållanden, som i språket finna uttryck genom särskilda former, och de särskilda betydelsernas fördelning under vissa allmänna rubriker helt och hållet beroende af de gamla språken och den gamla grammatiken. För Becker var det t. ex. ett afgjordt faktum, att all singularis *i* i andra latinska deklinationen är genitivus, och hellre än att taga saken formhistoriskt, konstruerade han fram en förklaring för att genitivens *begrepp* kunde bli lokalt och dativens likaså. För Hermann var all nominativform skapad till att beteckna saken i och för sig eller utan relation och all ackusativ till att beteckna accidens; han uppkastade aldrig frågan, hvarför dessa casus så ofta till formen sammanfalla, med hvilken fråga Madvig redan i sin första grammatiska skrift ådagalade originaliteten af sitt snille och sitt sinne för *historisk* språkforskning. Redan i denna afhandling (Om Kjønnet i Sproget 1838) har Madvig med full klarhet tillämpat den grundsats för betraktelsen af språkets 'inre och

yttre' former, hvilken Brugmann långt senare formulerat sålunda: syntaxen har icke att utgå från frågan, huru de eller de tankeförhållandena kommit till uttryck i detta språk, utan från denna: huru har språket syntaktiskt användt sina former och huru har man kommit till denna användning (gr. gr. p. 9)? Men tviflen på den konstruerande syntaxens sanning måste naturligtvis blifva större, i samma mån som betraktelsen utsträcktes till flera verkligen beslägtade språk. Man fann icke blott öfverhufvud, att somliga språk egde, logiskt betraktade, för många och andra för få led af ett system (t. ex. kasussystemet), utan ock att etymologiskt identiska former i det ena språket egde ett vidsträcktare och i det andra ett inskränktare betydelseomfång, eller till och med, att de egde alldeles olika betydelser. Dessa förhållanden framkallade försök att genom jemförelse af de olika systemen i de särskilda språken utröna den ursprungliga betydelsen af hvarje särskild form och dermed också det ursprungliga tillståndet i hela språkstammen (i urspråket). Med denna jemförande betraktelse af formerna utbildade sig ock helt naturligt en förändrad åsigt om sjelfva formelementets natur och dess ursprungliga förhållande till ordstammen. Denna fråga hade egentligen aldrig uppstälts af den äldre grammatiken derför, att den mer och mindre medvetet tänkt sig formbildningen såsom en förändring af ordstammen eller såsom en organisk utbildning af densamma. Ehuru denna åsigt i sitt utvecklade skick först uppträdde hos K. F. Becker, *sedan* hon af den framåtskridande vetenskapen redan var uppgifven — den teoretiska vederläggningen är gifven af Madvig i den första af hans språkfilosofiska afhandlingar (1842) —, ligger den dock till grund för hela den grammatiska terminologi vi ännu bruka, då vi tala om böja (i. e. förändra) orden, om räta och böjda former o. s. v. Emot detta betraktelsesätt har den jemförande språkvetenskapen satt åsigten om formernas uppkomst genom agglutination af i sig sjelfva betydelsefulla ljud, d. v. s. af ord, som i språket nedsattes till indirekta beteckningar för de grammatiska kategorierna. Den af Bopp grundlagda språkvetenskapen antog icke blott denna teori i allmänhet, utan gjorde ock till sin hufvuduppgift att i det enskilda uppvisa flexionselementets ursprungliga betydelse och i den finna nyckeln till formernas olika användningar. Man fann sålunda i stamsuffixen vissa bestämda pronomina eller verbalnomina, i kasussuffixen pronomina (Bopp) eller prepositioner (Pott), i tempusstammarna hjelpverb, såsom t. ex. äfven Madvig i sin afhandling om latinets futura antager för gifvet, att futura och de sigmatiska aoristerna äro sammansättningar med verbum substantivum;

i optativändelsen fann man ett verbum med betydelsen *gå* eller *vilja* m. m. (Curtius, Indogermanische Chronologie). Visserligen har denna i det enskilda gående genetiska rigtning, som oneckligen började arta sig till en konstruktiv behandling af språkvetenskapen, i vissa punkter redan af G. Curtius, men i långt vidsträcktare mån af senare, såsom Joh. Schmidt, Delbrueck och Brugmann, öfvergifvits för analogistiska förklaringar eller för ett rent skeptiskt betraktelsesätt. Våra dagars språkvetenskap liknar, jemförd med den, som för ett eller två decennier sedan blomstrade, i detta stycke mindre den väfvande än den sin väf upprifvande Penelope. Man har öfvertygat sig, att "de flexiviska elementens ursprung i de allra flesta fall ligger långt bort om det språktillstånd, som språkforskningen i sista instans är i stånd att för sig upplåta, och försöken att förklara detta ursprung på etymologisk väg äro allt för osäkra för att lemna stöd åt fastställande af formernas grundbegrepp" (Brugmann l. c.). Äfven de sekundära former, hvilkas sammansatta beskaffenhet förr syntes mest klar, såsom plusqvamperfektum på -εα och lat. -eram (Madvig, de grammatiske Betegnelser I p. 171) förklarar man nu hellre för analogibildningar (efter aorister på -σα Brugm.). Men till den gamla 'organiska' språkbetraktelsen har man derför icke återvändt. Tvärtom innehåller den unggrammatiska teorien den eftertryckligaste protest mot hvarje konstruerande behandling af formsystemet och häfdar ett rent ***historiskt*** betraktelsesätt af formernas uppkomst. Då vi på denna väg söka enheten i en forms många betydelser, måste vi ofta stanna vid ett månghöfdadt resultat, en mångfald af 'Anwendungstypen' (Delbrueck), och våga hvarken att betjena oss af hypoteser för att betäcka bristen, icke heller få vi såsom verklig grundbetydelse anse det abstractum, som kan sägas vara det gemensamma i de många konkreta betydelserna. En forms grundbetydelse är dess första användning, som hon på ett bestämdt beteckningsmotiv erhållit, men hvilken denna första betydelse är, och på hvilka vägar formens användning utsträckts till andra betydelser, kan den historiska forskningen ofta icke utreda. Jemförelsen med beslägtade språk vidgar synkretsen och sprider ljus öfver det enskilda språkets företeelser, men ofta så, att den icke löser frågan, utan visar oss, att hennes lösning icke ligger så nära eller icke är så lätt, som vi med en inskränktare synkrets trodde oss kunna gissa. Det gäller på flera punkter af formläran att, som Madvig uttalar om en viss enskild form (l. c. p. 34): Ethvert Forsög at forklare hele Brugen umiddelbart af Grundbetydningen strander absolut paa den Omstendighed, at den hele Brugen ikke

er den samme i Sprog, i hvilke der ikke er den mindste Tvivl om de tilsvarende Leds Udspring af samme Rod; paa det ene Sted maa altsaa være lagt til og paa den anden taget fra". Men komma vi på denna väg icke till något absolut första, som kan. tagas till utgångspunkt för en konstruerande språklära, så komma vi å den andra icke heller någonsin till en punkt, der utvecklingen afstannat i ett blott upprepande af det gamla, utan vi befinna oss på hvarje stadium midt i rörelsen.

En följd af vetenskapens historiska karakter är en innerligare förening och ett större inbördes erkännande mellan den filosofiska och den empiriska språkforskningen, mellan den speciella och den flera språk jemförande filologien. Under det förut filologer från olika läger icke sällan stodo mot hvarandra med påståenden, hvilka hvar för sig i sjelfva verket inneburo egendomligheter för särskilda språkområden eller språkperioder, men af abstraktionen upphöjts till allmänna språklagar, fordrar man nu, att den speciella grammatiken både skall ledas af förtrogenhet med de allmänna språkliga frågorna och grundas på statistiskt omständliga och kritiskt sofrade undersökningar. Man skiljer noggrant mellan det i en språklig forms ursprungliga anlag grundade och det genom analogi uppkomna, mellan det, som vunnit allmän giltighet i ett talspråk och det som endast trängt sig fram i enskilda fall eller grundar sig på enskilda författares val eller nyck att imitera ett äldre literaturspråk. Öfverhufvud går nutidens syntax allt mer i en rigtning till det konkreta och statistiska. Schmalfelds latinska syntax i Müllers "Handbuch der klassischen Alterthumswissenschaft" är ett talande vittnesbörd om den flit, med hvilken detaljforskningen bearbetat detta område, och hvilket värde den jemförande filologien sätter på sådana undersökningar, visa de ständiga klagomålen öfver otillräcklig statistik till Homerus, ehuru ett sådant materialförråd som Ebelings lexicon homericum nu föreligger i färdigt skick och det alltjämt ökas genom monografier af Homerus-studier.

Såsom exempel på det, som här anförts om den äldre och den nyare syntaxens olika karakter, vilja vi särskildt nämna några ord om den grekiska kasus- och modusläran.

De som åt *kasus* gifvit deras traditionella grekiska (och latinska) namn, hafva hemtat dessa från vanliga och liksom hvardagliga användningar af formerna och med benämningarna icke velat beteckna deras *grund*-betydelser, än mindre afsett att fullständigt angifva deras begreppsomfång. När de kallade en form *πτῶσις γενικὴ* eller casus genitivus, betecknade de honom blott såsom den, hvilken

användes vid en persons benämning efter sin fader (t. ex. Μιλτιάδης ὁ Κίμωνος), hvarför ock Varro öfversätter γενικός med patricus; termen gifver, såsom Hermann rigtigt säger, blott ett *exemplum* significationis. Det föll dem aldrig in, att genitiven med detta namn skulle vara definierad som ursprungskasus eller bestämd som form för 'substansen i förhållande till accidensen' eller för 'das auf das Besondere bezogene Allgemeine' (Rumpf) — allt bestämningar, hvilka ytterst förskrifva sig från Gottf. Hermann, som i kasusformerna fann aprioriskt nödvändiga uttryck för relationens kategorier. På samma konstruerande ståndpunkt befann sig ock K. F. Becker, som i rena satsförhållanden sökte kasusformernas grundbetydelser, och lokalismen med sin lära om de tre nödvändiga casus obliqui för de tre förhållandena i rummet (hvarest?, hvarthän?, hvarifrån?).

Kasusläräns nuvarande ståndpunkt är i allmänhet ett resultat å ena sidan af Madvigs kritik af de logiska och lokalistiska teorierna (jfr. Wackernagel i Phil. Anzeiger 1885, anmälan af M:s syntax), å den andra af den komparativa filologiens granskning af de olika indogermanska språkens kasusformer. Madvig bevisade mot Hermann, att kasusbegreppen intet ha att göra med tingens objektiva förhållanden i och för sig utan med de förhållanden i åskådningen, i hvilka de hänföras till hvarandra och ses som delföreställningar af *en* totalbild. Sitt reala innehåll, tillade han, få dessa former från de föreställningar, hvilkas förhållanden de beteckna, en vox aurea, som ordagrant återkommer hos mer än en af de nyaste forskarna (t. ex. hos Brugmann l. c. § 102). Då det vidare heter, att 'Anskuelsens Forhold ere reducerte til eensartethed i Rummets schema', synes Madvig afgjordt ställa sig på lokalismens sida mot den logiska kasusläran. Men korrektivet af lokalismens ensidighet ligger i Madvigs inskränkning i antalet af de kasus, som verkligen utmärka 'förhållande'. Madvig visar nämligen genom en skarpsinnig analys af formerna och jemförelse af deras användningssätt, att ackusativen lika litet är skapad till objektskasus som till kasus för rörelse och att nominativen icke är ämnad till allmän logisk subjektskasus. Ackusativen är, enligt Madvig, ordets 'oförökta form', ordet i sig; der nominativen har en från ackusativen skild form, betecknas den (med *s*) såsom genus commune, d. v. s. som *lefvande*, handlande subjekt. Huru man än må döma om den blott eufoniska karakter, som Madvig vill tilldela ackusativens *m* (gr. ν), så är otvifvelaktigt läran om de nödvändiga lokala kasus genom Madvigs deduktion vederlagd, under det tillvaron af enskilda lokala

kasus enligt densamma ännu är en öppen fråga. Det syntaktiska bruket särskildt i grekiskan bekräftar nogsamt Madvigs lära om ackusativen såsom icke lokal kasus. Ensam ackusativ 'på frågan, hvarthän' vid enkla, intransitiva verba motus är i detta språk poetiskt bruk, men äfven som sådant långt sällsyntare i det äldre, sjelfständiga skaldespråket, d. ä. hos Homerus, än i det senare imiterande, t. ex. hos Euripides och Alexandrinarna. Äfven den nyaste på en vidsträcktare jemförelse stödda syntaxen skänker delvis sitt erkännande åt lokalismen. En lutning åt denna sida ligger redan i denna språkvetenskaps ofvan anförda fordran, att det, som skall gälla för en forms grundbetydelse, icke kan vara ett abstractum eller det gemensamma predikatet för formens olika användningar, utan något konkret och individuelt motiv, som genom analogien kunnat utvidgas till andra förhållanden mellan föreställningar. Men under det Madvig, såsom man särskildt finner af anmärkningarna till hans latinska skolgrammatik, var böjd att förklara grekiskans och latinets obliqua kasusformers alla användningar ur enskilda lokala grundbetydelser, har den jemförande behandlingen af alla indogermanska språk, åtminstone vid första påseendet, befriat oss från de hårdragna konstruktioner, till hvilka en sådan deduktion i det enskilda ofta måste leda. Enligt Madvig är t. ex. genitiven uttryck för en lokalt fattad sammanhörighet och det synes ha varit hans mening, att utgångspunkten ursprungligen skulle ha varit ablativisk. Det är väsentligen också omöjligt att *bevisa,* att detta *icke* kan ha varit fallet med den ursprungliga indogermanska genitiven, liksom det historiskt väl varit så med den romanska. Men, oafsedt tillvaron af en särskild ablativus, är hypotesen svår att i det enskilda genomföra. Delbrueck har nu ådagalagt, att det gemensamma indogermanska språket egt flera casus obliqui och att hvardera af de grekiska kasus representerar flera ursprungliga, nämligen så, att ursprunglig genitiv och ablativ sammansmält i den grekiska genitiven och ursprunglig dativus, localis och instrumentalis i den grekiska dativen. Enligt denna teori således hvarken kunna eller böra vi söka ett för alla genitivens betydelser gemensamt grundbegrepp. Men härvid äro två ting att märka. Först kan det äfven för det fullständiga indogermanska antalet af *åtta* kasus så mycket mindre vara fråga om ett system af aprioriskt nödvändiga moment, som detta fulla antal af åtta kasus i intet språk förekommer i pluralis eller dualis, hvarför ock enskilda författare, t. ex. Holzweissig i sin skrift om Wahrheit u. Dichtung in der lokalistischen Casustheorie, återkommit till Reissigs gamla hypotes om *en* ur-

sprunglig casus obliquus (accusativus), hvilken sedan liksom delat sig i flera särskilda kategorier. För det andra kunna de ursprungliga fem indogermanska casus obliqui icke anses för enkla och klara begreppsformer. När man från den grekiska genitiven afskilt de användningar, som tillhöra ablativen, och från dativen dem, som tillhöra localis och instrumentalis, stannar man oviss framför uppgiften att förklara den rena dativens och den rena genitivens grundbetydelse. Man frågar: "äro dessa kasus lokala *eller* grammatiska?" (Brugmann), och inför dermed i syntaxen en ny och som det synes föga lämplig terminus technicus. 'Grammatisk' måste nämligen i denna användning antingen vara ett mere negativum, en blott kontradiktorisk motsats till 'lokal' eller ock ett tomt abstractum, som kunde försvara sin plats i en skolastisk satslära, men icke i en rationel syntax, som söker efter 'individuella, språkliga motiv' för de grammatiska formernas uppkomst. Det heter hos Schmalfeld Lat. synt. 61[1]: Der Genetiv ist ein grammatischer Kasus. Gerade wie der Accusativ zur Determination des Verbs, so dient der Genetiv zur näheren Bestimmung eines Nomens. Seine muthmassliche Grundbedeutung ist die der Zugehörigkeit (oder des Attributes); diese tritt am reinsten im sogenannten Genetivus definitivus hervor, (in dem) neben dem Gattungsbegriff der Speciesbegriff im Genetiv statt der Apposition (steht) (p. 65). Hos Brugmann l. c. § 175 är ordet genitiv uteglömdt, men af sammanhanget är klart, att äfven han räknar genitiven för att vara en grammatisk och adnominal kasus. Vid denna bestämning är naturligtvis genitivens förening med verbum den svåraste stötestenen. Brugmann vill, med Delbrueck, förklara denna användning partitivt, Schmalfeld åter öfverhufvud genom ellips, hvilken 'figura' på nytt kommit till icke liten heder i syntaxen. "Manchmal schwebt ein nominaler Begriff vor, ohne jedoch geradezu ausgesprochen zu sein; an denselben kann sich ein determinirender Genetiv gleichwohl anlehnen" (Schmalf. l. c. § 64). Denna sväfvande bestämning torde dock i grunden innehålla mera sanning än den Brugmannska åsigten. De som bruka termen adnominal, torde nämligen icke kunna mena, att språkets uppfinnare, för att tala med Hermann, efter rent formell regel, liksom den som lär sig bruka ett främmande språk, förbundo genitiven med den ena och ackusativen med den andra pars orationis. Det måste vara deras mening. att genitivens förbindelse med nomen grundade sig på dettas innehåll, det vill säga, dess egenskap af substansord eller sakord. Men är det så, synes det otroligt, att ett sådant abstractum som "der auf seinen Gattungsbegriff bezogene Species-

begriff" skulle vara det beteckningsmotiv, som gifvit upphof åt formen. Detta motiv tyckes snarare vara en gengångare från den Hermannska och Beckerska konstruerande grammatiken, och det konkreta possessivförhållandet — naturligtvis icke i den ena eller reala formen utan i sin rena allmänhet — torde vara mera egnadt att gälla för genitivens *inre form* och för elementets relativa grundbetydelse. Om vi icke tveka att låta detta begrepp gälla för det ursprungliga i possessiva adjectiv, hvarför skulle det icke äfven på flexionens område få gälla för ursprungligt? Att den indogermanska genitiven till sin *form* skulle vara ett attributivt adjektiv, är emellertid, såsom Delbrueck anmärkt, obevisligt. Vill man nu från denna utgångspunkt hålla på genitivens 'adverbala' användning såsom sekundär, synes man icke böra klänga sig fast vid *en* elliptisk uppkomst, den ur partitivbetydelsen, icke heller vid ellipsen i allmänhet, utan antaga, att genitiven i och genom sin förbindelse med *vissa* substantiv liksom individualiserats efter deras innehållsbetydelse, t. ex. betydelsen af skuld, orsak, makt, och i följd deraf äfven kommit att förbindas med verba, som fordra bestämning ur dessa synpunkter.

I motsats till genitivens egenskap af grammatisk casus är man i allmänhet böjd att tillägga äfven den rena dativen en lokal grundbetydelse. Brugmanns definition af dativbegreppet "das Ziel, dem eine Thätigkeit zugerichtet, die Örtlichkeit, der etwas zugewandt ist" erinrar starkt om Hartungs bestämning af samma forms grundbetydelse i sin 'Lehre von Casus' och är hvarken mera 'einheitlich' än denna, icke heller mera klar i sitt förhållande till accusativus loci. Något stöd i det verkliga grekiska språkbruket eger bestämningen icke heller, särskildt icke i det homeriska språket. Det finnes knappt något exempel hos Homerus, i hvilket dativens betydelse af en rigtning i lokal mening skulle vara den enda möjliga. Brugmann anför två exempel. Det ena är: **θεοῖσι δὲ χεῖρας ἀνέσχον**, — men här är dativen icke mera lokal, än vid hvilket verbum med betydelsen 'räcka eller öfverlemna' som helst. Det andra är **οὐρανῷ ἐστήρικτο κάρη**; men i detta exempel är **οὐρανῷ** icke en ren dativ, utan en localis eller en bestämning på frågan 'hvarest', liksom fallet utan tvifvel ursprungligen är med partiklarna **ποῖ**, **ὅποι**, **ἐνταυθοῖ**, hvilkas kasuselement är det samma som i **πέδοι**, **οἴκοι** m. fl. Vill man bedöma saken rent historiskt, måste man säga, att, huruvida sjelfva dativens element ursprungligen haft lokal betydelse, är en sak som hvarken kan förnekas eller bevisas, men att i historiskt syntaktiskt hänseende dativens betydelse af relation till en person, eller det som tänkes som

person, eger obestridlig prioritet framför alla grammatiska och reala betydelser, som kunna tilläggas denne kasus (jfr. Delbrueck, Syntaktische Forsch. IV. p. 50).

Till slut skola vi också säga några ord om den grekiska syntaxens *modus*-lära. — Då de grekiska grammatici benämnde de två modi, hvilka tillsammans motsvara latinets conjunctivus, *διάθεσις ὑποτακτική* och *δ. εὐκτική*, i. e. *bisats*-modus och *önsknings*-modus, skedde detta visserligen icke med anspråk på att angifva deras *allmänna* betydelse utan blott för att förse formerna med ett slags igenkänningstecken. Men att de som sådana valt just dessa namn, är ett vittnesbörd, att de användningar, som de antyda, voro de för modi mest karakteristiska på den tid, då den grammatiska terminologien uppkom och utbildade sig. Om grammatiken varit en skapelse af en äldre tid i grekiska litteraturen, hade svårligen formerna på *-ω*, *-ωμαι* blifvit framför dem på *-οιμι*, *οίμην* benämnts bisatsmodus, icke heller önskningsfunktionen befunnits nog betydande hos de senare formerna för att från dem hemta deras namn. Conjunctivus är nämligen i det äldsta skriftspråket, hos Homerus, rikt representerad i *hufvud*satser, dels som prohibitivus, dels som futurum (eller modus potentialis). Vid tiden för den grekiska prosans uppkomst hade han mist det senare betydelseområdet, men utvidgat sin användning i hypotetiska och finala försatser derhän, att han tenderar till att bli en allmän bisatsmodus i alla fall, der indicativus icke är tillräcklig. Denna rörelse börjar tidigt nog. Redan Herodotus och ännu mer Thucydides har i försatser af nämnda arter mera konjunctiv än optativ; i den profana hellenistiskan fortsättes utvecklingen och i N. T. är hon fullbordad. I sist nämnde grekiska dialekt qvarstå få och ojemnt fördelade exempel af konjunktivens användning som futurum eller potentialis, under det tvärtom *den* futurets användning i bisatser, som i attiskan är bunden vid vissa slag af (relativa) satser, i N. T. är sällsynt. Deremot använder den äldre bibliska hellenistiskan (LXX), som endast har ytterst få bisatser, med förkärlek futurum såsom imperativ; jfr futura i dekalogen med imperativerna och förbjudande konjunktiv i "Fader vår". Oaktadt denna mångsidiga och farliga konkurrens med futurum och imperativus och optativus, af hvilka det förstnämnda också till formen ligger så nära, har dock konjunktiven bibehållit sig genom alla språkets åldrar ända till närvarande tid, under det den till form och betydelse långt mera individuelt utpreglade optativen i grekiskan tidigt börjat tyna och faktiskt längesedan försvunnit ur språket. Denne, som Madvig kallar för en bimodus men som i sjelfva verket inom språkstammen i allmänhet

har större utbredning än de former som motsvara grekiskans konjunktiv, — spelar hos Homerus sin största roll just i *bi*satser, nämligen de af ***hypotetisk och final*** art, och det i de senare regelbundet blott i förbindelse med præteritum i hufvudsatsen, under det conjunctivus står i finala bisatser som hänföra sig till en hufvudsats i præsens eller futurum. Dessutom brukas optativus (med ἄν) hos Homerus i potentiala hufvud- och eftersatser samt (utan ἄν) i önskesatser, dock i dessa senare mera sällan, särskildt der satsen icke inledes med εἰ, i. e. har formen af en hypotetisk försats. Förbindelsen med præteritum kan icke bero på någon præteriti-betydelse hos optativen sjelf, hvilket alldeles strider mot dess användning i optativa och potentiala hufvudsatser, utan derpå att den i följd af sin *hypotetiska* (fingerande) betydelse synes stå den närvarande verkligheten mera aflägsen, än den direkt fordrande och antagande konjunktiven. Dessa äro optativens betydelser hos Homerus och utan tvifvel dess gamla och ursprungliga användningsområde. Till dessa användningar komma nu i den ioniska och attiska prosan formens bruk såsom *ren* modus orationis obliquæ eller i utsägelsesatser (efter ὅτι, ὡς, διότι, ὅπως) som bero af tempus præteritum, motsvarande *indicativus* i oratio recta och i utsägelsesatser, som anknyta sig till hufvudsats i præsens eller futurum. Men i och genom denna utvidgning utöfver de hypotetiska och finala satserna har optativens betydelse liksom grumlats för medvetandet och den börjar att försvinna ur de satser, i hvilka den ursprungligen haft sin plats, och lemna rum för konjunktiven såsom allmän modus för bestämmande bisatser. Än mer, äfven i sin nya betydelse af en modus subjectivus har den blott haft en kort blomstring; den spelar som sådan ut sin roll samtidigt med den konstmässiga prosastilen, och när denna får en efterblomstring i kejsartiden (e. Chr.), är just optativens användning ett tecken, att denna s. k. atticismus icke har fast fot i det bildade samtalsspråket. Lucianus kan med all den talang att skrifva ren attiska, öfver hvilken han är så stolt (*ὀνόματα καλὰ καὶ κατὰ τὸν ἀρχαῖον κανόνα συγκείμενα* Zeuxis kap. 2), dock icke använda optativen attiskt, liksom han icke heller i andra fall kan hålla sig ren från oattiska former och betydelser (t. ex. ἤμην; λήσομαι = λήσω o. dyl.). I hellenistiskan qvarstår af optativus i bisatser väsentligen blott dess bruk (med ἄν) i beroende frågesatser med tvekande betydelse, en användning, som den äfven eger i sjelfständiga satser (der den för öfrigt också är ytterst sällsynt). Namnen optativus och conjunctivus äro således för den senare grekiska litteraturens tid verkligen notæ characteristicæ.

Denna konjunktivens och optativens historia var alldeles förlorad för Hermanns De emendanda ratione et cet. oaktadt författarens grekiska lärdom och hans skarpsinnighet. Huru klart han än bevisade för sina läsare, att formernas gamla namn icke gåfvo någon upplysning om deras användning, lät han likväl af termen conjunctivus l. subjunctivus locka sig till att antaga och, hvad värre är, till att *bevisa*, att denna bisatsmodus' bruk i fria satser öfver allt grundar sig på ellips af en styrande hufvudsats, till hvilken konjunktivens betydelse af vilja l. befallning liksom skjutes öfver. Han låter sig icke undervisa af det faktum, hvilket han utan tvifvel i andra fall iakttagit, nämligen att modi i bisatser bli enformiga i samma mån, som dessa satser antaga fasta förbindelsetyper (jfr. Madvig l. c. 33), och att derför antagandet af en abstrakt underordningsmodus saknar all analogi i språkbruket. För modus i bisatsen måste samma **διαθέσεις ψυχικαί** ligga till grund, som för modi i sjelfständiga satser, och Hermann erkänner sjelf detta genom att för konjunktiven, så väl som för optativen, uppställa en grundbetydelse, som icke har något med skilnaden mellan bisats och hufvudsats att skaffa. Det gemensamma i konjunktivens och optativens grundbetydelser finner Hermann i begreppet *möjlighet* och anser naturligtvis den dubbla formen för denna ena kategori för en specielt grekisk uppfinning och ett lysande bevis på folkets fina iakttagelseförmåga och höga bildning (admodum subtilis et erudita cernitur observatio et sagacitas l. c. p. 208). Skilnaden åter mellan de två möjlighetsmodi sätter Hermann deri, att optativen utmärkt det rent tänkbara (subjektivt möjliga) men subjunktiven det objektivt eller i följd af omständigheterna möjliga. I grunden är visserligen denna definition på konjunktiven en förvexling af prius och posterius, ty modus conjunctivus betecknar aldrig det, som beror af en förutsättning, utan förutsättningen (antagandet) sjelf. Men de Hermannska oraklen ha inom syntaxen visat sig ega en otrolig lifskraft. Ännu i Delbruecks och andras (t. ex. Kochs) bestämningar på konjunktiven såsom Modus der Erwartung ("was man unter Umständen erwarten kann") eller Modus der näheren Zukunft (Delbrueck, S. F. I O. IV p. 117) i motsats till optativus såsom uttryck för "die fernere Zukunft," skymtar den gamle filosofen fram. Det är konjunktivens karakter af obetingadt uttryck från den närvarande tidens och det talande subjektets ståndpunkt, som gifvit honom sken af att vara mera 'objektiv' och "ligga verkligheten närmare" än optativen. Hermanns formella säkerhet och virtuositet i

användning af filosofiska termer och hans väl grundade anseende såsom mästare i grekisk specialfilologi imponerar äfven på vetenskapliga språklärde, som på det filosofiska området tyckas känna sig jemförelsevis främmande.

Med afseende på *Optativus* har Hermann först uppställt den efter honom nästan allmänt inom den speciella grekiska syntaxen upprepade bestämningen, att denna modus är uttryck för det rent tänkta eller tänkbara: id quod per se ipsum sine repugnantia cogitari potest. Madvig har i sin ofta nämnda skrift "Om de grammatiske Betegnelsers Tilblivelse og Væsen" klart visat, att denna bestämning är ett gemensamt attribut för all modus utom indikativen (som icke är någon modus i grekernas betydelse), och det enda gemensamma, som om de subjektiva modi kan utsägas. Men just derför angifver denna abstrakta bestämning lika litet optativens, som någon annan modus' konkreta innehåll och kan icke anses för dess grundbetydelse. Syntaxen står framför en dubbelhet i optativens så väl som i konjunktivens betydelse. Å ena sidan står den rent subjektiva af önskan (eller medgifvande), å den andra den potentiala af det rent (d. v. s. utan bibetydelse af overklighet) vilkorliga, som kan bestämma sig dels mera objektivt till det möjliga, dels mera subjektivt till det förmodade eller antagna. Denne dualism, som icke löses genom påvisande deraf, att det önskade så väl som det vilkorliga är något blott tänkt, qvarstår, äfven om vi utvidga betraktelsen till flera språk, och kan, så vidt man ännu kan se, endast på hypotesens väg vinna en sannolik lösning. Delbrueck antog i Syntaktische Forschungen I (p. 14, 25) optativens grundbegrepp vara *önska*, hvarvid han med Bopp och Curtius m. fl. ansåg sjelfva formen bildad medelst ett hjelpverbum ι, ια utan att dock med bestämdhet yttra sig om dettas betydelse; denna önskemodus hade sedan genom viljeuttryckets försvagande antagit betydelsen af möjlighet; genom tillkomsten af κε (= väl, i sanning), ἄν hade möjligheten modificerats till det under förhållanden verkliga. Äfven i fjerde delen af Synt. Forsch. (p. 117) finner han denna formulering af optativens grundbegrepp mera tilltalande än den, som utgår från en betydelse af futurum eller väl rättare af potentialis såsom den ursprungliga och från detta begrepp kommer till den egentliga optativen, liksom förhållandet varit med våra fria hjelpverb för önska (må, måtte). Den ena åsigten kan emellertid lika litet som den andra stödja sig på säkra bevis, och ännu är Brugmanns ord Gr. gr. § 166 det sista i frågan: So leicht die beiden Optativsuffixe (in εἴην und φέροιμι 2) lautlich zu vermitteln sind, so unsicher ist, in welchem historischen Verhältnisse

diese beiden Hauptfunktionen, der wünschende und der potentiale Optativ, zu einander stehen.

Såsom här, står i många, kanske i flertalet af fall den historiska syntaxen svarslös framför de yttersta frågorna, på hvilka den äldre vetenskapen trodde sig utan vidare ha svaret till hands. Men med sin reala behållning af fakta och analogier är hon dock rikare, än om hon ville räkna med imaginära skatter af hypoteser och fria konstruktioner. Hon hänvisar oss på ett arbetsfält, hvilket vi icke förmå att uppmäta, men hvarest vi både ha blommor för våra ögon och ädel metall under våra fötter och öfver oss en pröfvad arbetsmetods ledande stjernor. [1])

Esaias Tegnér: En syntaktisk-stilistisk egenhet i de semitiska språken.

Mötet den 29 februari 1888. *C. W. Skarstedt: Om förhållandet mellan φυσιόω och οἰκοδομέω.*

Emil Peterson: Striden om Königinhofer- och Grüneberger-handskrifternas äkthet.

Mötet den 6 april 1888. *C. M. Zander: Latinska medlemmar af ordfamiljen* ***dieu—diu—deiu̯.***

Axel Kock: En undersökning i fornnordisk ljudlära (ljudöfvergång från ***vū*** *till* ***ō*** *framför följande* ***u****).* Tryckt i Arkiv f. nordisk filologi N. F. I 46 ff.

Mötet den 5 maj 1888. *Joh. Paulson: Om Stockholms-fragmenten af Krysostomi homilier.*

---

[1]) Denna uppsats är en omarbetning af ett föredrag vid filologmötet i Stockholm 1886.

Bilaga till mötet den 4 december 1883.

Några anmärkningar om *u*-omljudet i Fornsvenskan [1]).

En af de mest utmärkande skiljaktigheterna mellan isländskan och fornsvenskan har sin grund i *u*-omljudet, som i hög grad förändrat den förra dialektens utseende, men deremot föga inverkat på fornsvenskans utseende. I isl. öfvergår på grund af följande *u* eller *v* i betonad stafvelse *a* till *ǫ*, *á* till *ǫ́*, på grund af ett följande *v*, *e* och *ę* (*i*-omljud af *a*) till *ø*, *i* till *y* (Noreen, Altisl. u. Altnorw. Gram. § 71); i obetonad stafvelse öfvergår på grund af ett följande *u a* till *u*. *U* och *v* hafva ofta bortfallit i ordens slut i förhistorisk tid, men *u*-omljud finnes alltid i isl. både i detta fall och då *u* och *v* ännu stå qvar i ändelsen, och föregående vokal varit mottaglig för omljudet. I forn-

---

[1]) Närvarande undersökning verkställdes för många år sedan och föranleddes närmast af ett yttrande (år 1879) af den danske språkforskaren magister M. Lorenzen, att Säves regel för *u*-omljudet i fornsvenskan möjligen vore rigtig. Mina anteckningar voro aldrig ämnade att offentliggöras, då herr L. sjelf umgicks med planen att skrifva om *u*-omljudet i de nord. språken. Sedan herr L. emellertid förklarat att han icke har något emot att jag offentliggör mina anteckningar om *u*-omljudet, har jag ansett mig icke böra hålla dem tillbaka, då de möjligen kunna leda till lösningen af en vigtig fråga i vårt språks historia. — Då så många år förflutit, sedan jag under ofvanstående titel uppläste de hufvudsakliga delarna af mina anteckningar i filologiska sällskapet, är det klart, att jag, då jag nu skulle omredigera dem för trycket, måst ändra mening i många punkter. Att här redogöra för dessa är onödigt. Endast ett vill jag anmärka, nämligen att jag nu vid förnyad undersökning kommit till en helt annan uppfattning af brytningen och dess förhållande till *u*-omljudet än den jag hyste för sex år sedan (jfr här nedan sid. 53 f.). — Mitt material har jag hufvudsakligen hemtat från Rydqvists Svenska språkets lagar. Af texter har jag fullständigt genomgått endast VGL. I, Upl. L. och ÖGL. Dialektord har jag endast undantagsvis upptagit och runinskrifternas material har jag alls icke begagnat af skäl, som skola sedan angifvas.

svenskan — under hvilket namn vi för korthetens skull här inbegripa äfven forndanskan, då dessa dialekter i afseende på *u*-omljud liksom i så många andra afseenden intaga samma ställning — träffa vi *u*-omljud af samma vokaler som i isländskan: af *a* t. ex. i *örn*, isl. *ǫrn,* gt. *arnar*, af *á* t. ex. *öl*, isl. *ǫ́l,* gt. *álar;* af *e* t. ex. *smör*, isl. *smør;* af *ę* i *öx*, isl. *øx;* af *i* t. ex. i *trygger* (got. *triggvs*); af *í* t. ex. *bly*, stam **blīwa* (fht. *blîo*, gt. *blîwes*). *U*-omljud i obetonad stafvelse hafva vi t. ex. i *annur,* isl. *ǫnnur,* fem. sing. af *annarr.* Men under det i isl. icke blott på den äldsta literaturens tid, utan ännu i dag *u*-omljudet har utseende af en lefvande språklag, i det de förändringar, som genom detsamma framkallats, i hufvudsaken upprätthållits i sitt ursprungliga system, så har deremot fsv. redan på den tid, från hvilken våra äldsta urkunder härstamma, endast svaga lemningar qvar af ett en gång existerande lefvande *u*-omljud. En regelbunden vexling mellan omljuden och oomljuden vokal träffas endast i obetonad stafvelse i några få ord. Eljes hafva de ord, som i fsv. hafva genom *u*-omljud uppkommen vokal, denna såsom en fast vokal, genomgående alla ordets former; isl. *ǫrn*, gt. *arnar*, motsvaras af fsv. *örn*, gt. *örnæ(r)*, Rydqvist II: 148. Sådana ord, som i isl. endast i vissa former hafva *u*-omljud, sakna dock vanligen omljud i fsv. Isl. *sǫk*, gt. *sakar, mǫrk*, gt. *markar* heta i fsv. *sak, mark* o. s. v. Olikheten i dylika fall kan förklaras af en i fsv. efter det *u*-omljudet upphört att vara en lefvande språklag skedd utjemning. Men vi träffa också i fsv. utan omljud sådana ord som *rasker*, isl. *rǫskr*, stam **raskva, dagg,* isl. *dǫgg*, stam **daggva,* i hvilka det omljud verkande elementet ingått i alla former och hvilka derför i isl. hafva genomgående omljud. För dylika fall duger icke förklaringen genom utjemning, ifall man anser att *u*-omljudet en gång haft samma utsträckning i fsv. som i isl. Man måste derför söka en annan förklaring för omljudets försvinnande i dylika ord eller ock antaga att *u*-omljudet utvecklat sig annorlunda i fsv. än i isl.

De första uttalandena, innebärande försök att för *u*-omljudet i fsv. uppställa en regel, finna vi hos norska författare [1]), som till fornsvenskan utsträcka en lag, som de iakttagit i norska handskrifter. Fornnorskan intager nämligen i afseende på *u*-omljudet en ställning mellan isländskan och fornsvenskan. Under det att en del norska handskrifter hafva *u*-omljud såsom isländskan, är

[1]) Vi bortse härvid från de äldre författare, som antogo isländskan vara stamspråket för alla de andra nord. dialekterna.

detta deremot i andra genomfördt efter en mera inskränkt regel. Till dessa senare hör den handskrift af Olof den Heliges Saga (Cod. 8 i den Delagardiska saml. i Upsala), som blifvit utgifven af Keyser och Unger (Christiania 1849). *U*-omljudet i denna text beskrifves af utgifvarna sid. VIII på följande sätt: "*a* bruges for *ö* (her skrevet *o*), naar det omlydvirkende *u* findes i Endelsen: *allum* = *öllum*, *jafur* = *jöfur*, *hauuđ* d. e. *havuđ*, *höfuđ*, *auund* d. e. *avund*, *öfund*; — — Sjelden findes i dette Tilfælde Omlyd, som: *ođru* 3^{20} d. e. *öđru*. Hvor derimod dette *u* ikke længere kommer til Syne i Endelsen, men tilhörer et ældre os ubekjendt Tidsrum i Sproget, iagttages Omlyden altid: *oll* (d. e. *öll*) af *allr*, *sok* (d. e. *sök*), gen. *sakar* o. lign." [1]).

I den af Munch och Unger utgifna "Norroenasprogets Grammatik" (Christiania 1847) heter det sid. 19 efter redogörelsen för omljuden i fornnorskan (= isländskan): "Overalt i Oldsvensk, og meget ofte i norske Haandskrifter savnes den ellers ved *u* bevirkede omlyd af *a*, naar dette *u* virkelig er tilstede i Endelsen eller Flexionen, som: *fađur* f. *föđur*, *hafuđ* f. *höfuđ*, *jafurr* f. *jöfurr*; aldrig naar det Omlyd virkende *u* selv er bortfaldet: *björn*, *kjölr*, *höll*; aldrig *bjarn*, *kjalr*, *hall*". De anförda exemplen äro fornnorska och troligen hemtade från ofvannämnda handskrift af Olof d. Heliges saga. Hvad fornsvenskan beträffar har man svårt att fatta författarnas tankegång. Ordalagen förbjuda antagandet, att det varit deras mening säga, att det anmärkta tillstån-

---

[1]) Vi beteckna denna text i det följande med OHS. — Formen *ođru* står isolerad; den är väl inkommen från handskriftens original, som ju antages hafva varit isländskt (se Rydqvist IV, 172 not.). — Att sådana former som *allum*, *landum* 18^{21} (sid. 18, rad. 21), *mannum* 5^{11} icke, såsom det blifvit förmodadt, äro analogibildningar efter andra tvåstafviga former, i hvilka intet omljud kunnat finnas (ss. *allir*, *landa*, *manna*), bevisas genom jemförelse med de af utgifvarna anförda formerna *afund* och *hafuđ*. Andra exempel af samma slag äro: *Anundr* 34^{7}, 49^{29}, *skarungr* 4^{39}, *allungis* 55^{5}, *ambun* 2^{29}, *harmung* 2^{24}, *harundenne* 73^{24}, *fraknutr* 22^{15} (=*fraknúttr*), *gauugr* 38^{30}, *gafvgra* manna 31^{7} (Jfr *gofger* 4^{35}, *gofgan* 22^{31}, *gofgare* 23^{33}, *hofđi* 45^{32}, 85^{25}, af *hafuuđ* 49^{35}). — Åtskilliga norska diplom hafva *u*-omljud såsom OHS, t. ex. DN. I N:o 59 (omkr. 1263, Nidaros), N:o 87 (år 1297, Bergen), N:o 92 (år 1300, Öykerö) m. fl. — Regeln gäller emellertid endast för omljud, verkadt af *u*; ett *v* i ändelsen har alltid verkat omljud i fornnorskan, vare sig det fallit bort i förhistorisk tid eller ännu står qvar. Exempel från OHS: *stođva* 31^{26}, 39^{15}, 63^{16}, *stođvađu* 66^{34}, *hogua* 3^{7}, 54^{27}, *hoguiđ* 26^{26}, *hoguin* 73^{39} (præs. *hoeggr* 72^{27} o. oftare), *atgoervi* 4^{35}, *gorvan* 36^{37}, *gorver* 26^{5}, *gorvar* 50^{3}, *doekcve* 73^{3}, *myrkva*stovo 41^{6}, *orvan* 67^{21} (af isl. adj. *ǫrr*), *lyngva* 48^{10} (gt. plur. af *lyng*, ljung). Ordet *or*, pil (isl. *ǫr*, stam **arva*) har sålunda följande böjning i OHS.: acc. sing. *or* 20^{20} (af **aru*), dat. *aru* 18^{2} (af **arū*), gt. plur. *orva* 73^{6}, dat. plur. *arum* 19^{38}.

det funnits endast i en förhistorisk tid i fsv. Men om det varit deras mening säga, att 1300-talets fornsvenska i fråga om *u*-omljudet öfverensstämt med de åberopade norska handskrifterna, blir ju yttrandet mycket origtigt. Sannolikt är likväl att de utan närmare undersökning på grund af ett mindre antal antecknade exempel antagit förhållandet vara *ungefär* detsamma i fsv. som i de åsyftade norska texterna.

I en senare skrift "Fornsvenskans och Fornnorskans språkbyggnad" (Stockholm 1849) har Munch framställt en afvikande åsigt. Här skiljes liksom i Norrœnasprogets Grammatik emellan "det starka eller derivationsomljudet", som förefinnes i alla ordets former, och "det svaga eller flexionsomljudet", som endast finnes i enskilda ordformer [1]). Det säges (§ 4), att "allmän brist på *u*-omljud är ett af Fornsvenskans vigtigaste kännetecken. I några få ord, der det s. k. starka omljudet eller assimilationen råder, finnes väl ock i F. S. *a* modifieradt af följande *u* till *ö*, som *öl, kjöt* o. s. v., men detta phenomen hör icke under det egentliga omljudet"; och i § 35 heter det: "Deremot finnes äfven i F. S. det starka omljudet af *a* vid *v*, och är detta den enda anledning, der i F. S. *a* kan omljudas till *ö*, s. *öl*, *kjöt*". Något annat bevis för denna åsigt än de anförda exemplen har M. icke anfört, och hans sinsemellan stridiga yttranden kunna endast uppfattas som famlande försök att förklara *u*-omljudets ringa freqvens i fornsvenskan, utan stöd af någon föregående grundlig undersökning.

Äran af att först hafva uppställt en klar och tydlig regel för *u*-omljudet i fornsvenskan tillkommer en svensk författare, C. Säve. I sin föreläsning "Om Språkskiljaktigheterna i Svenska och Isländska fornskrifter" (hållen 1859, tryckt i Upsala Univ. Årsskrift 1861) yttrar han sid. 7 efter att hafva redogjort för *i*-omljudet: "Men det finnes ett annat slags omljud, nämligen det som efterföljande *u* eller *v* verkar på ett föregående *a*, så att det förvandlas till *ö*. Detta *u*-omljud är af tvenne slag; 1:o) Det starka, såsom i orden *örn, sköld, kött*, och 2:o) det svaga, som blott inträder, när ett *u* verkligen finnes (eller nyl. funnits) i den efterföljande stafvelsen. Detta sista omljud är jämnförelsevis en nyhet inom Isl. (dock åtm. 5—600 år gammalt), som aldrig gjort sig gällande i Frn-Sv., lika litet som i något annat Germaniskt språk. De Isl. orden: *öllum, sögur, stöpull, sök(u), vödvi* heta i Landskapslagarna *allum, sagur, sta-*

[1]) Norroena Sprogets Gram. § 15, Fornsvenskans och Fornnorskans Språkbyggnad § 4, sid. 7, § 35, sid. 29, § 39, sid. 34.

pul, saku (dat. sg.) sak, *waþwi* vad". — Det är otvifvelaktigt att Säve varit påverkad af de norska språkforskarna, men å andra sidan finna vi hos honom ett betydande framsteg i uppfattningen af *u*-omljudet. Han har uppgifvit den ohållbara indelningen i derivations- och flexionsomljud [1]). Termerna "starkt" och "svagt" omljud hafva hos honom en helt annan betydelse än hos hans föregångare. Såväl af hans egna ord som af de anförda exemplen finner man att Säve med det "starka omljudet" förstår omljud, beroende på ett bortfallet *u* eller *v*, med "det svaga" ett omljud, hvars verkande orsak ännu qvarstår. Och hans tydliga mening är, att det starka omljudet utvecklat sig i en aflägsen forntid och är gemensamt för fornsvenskan och isländskan, medan det svaga omljudet är egendomligt för den senare och utvecklat sig i en jemförelsevis sen tid. Säve har aldrig lemnat någon utredning af sina åsigter om *u*-omljudet och man kan tvifla på att han kunnat på ett tillfredsställande sätt lösa de svårigheter, som ställa sig i vägen för hans regel. Man får tänka sig att han uppställt denna med stöd af ett större antal tydliga exempel och ansett att de mera dunkla borde på ett eller annat sätt förklaras i öfverensstämmelse med de förra. I sjelfva verket är det, såsom Säve formulerat sitt yttrande, ovisst, om han menat att *u*-omljud en gång inträdt i fornsvenskan *alltid*, då ett *u* eller *v* bortfallit i ändelsen. Man hade på Säves tid ännu icke börjat diskutera frågan om språklagarnas allmängiltighet [2]). Hufvudsaken är att han menat, att fornsvenskan haft *u*-omljud endast i det nämnda fallet och att han förlagt detta omljuds utveckling till en tidigare period än isländskans på ett qvarstående *u* eller *v* beroende omljud.

Samma år som Säves föreläsning kom ut i tryck, offentliggjordes Lyngbys berömda afhandling "Den Oldnordiske Udtale" (Tidskrift for Philologi og Pædagogik II, sidd. 289—321). I korthet, men med vanlig klarhet och skärpa afhandlar Lyngby här frågan om *u*-omljudet i de nord. språken. Han bevisar,

---

[1]) Lyngby har på ett slående sätt visat orimligheten af denna omljudets indelning i T. f. Ph. og Pæd. II, 299, der han yttrar: "Munch fremfører den förklaring, at gammel dansk og svensk havde *u*-omlyden som "stærk omlyd" eller "derivationsomlyd", medens -*u*- som "flexionsvokal" eller "i de blotte endelser" ingen indflydelse havde; derved forklares former som *øl, kød*, men ikke former som *jord;* forklaringen är desuden for kunstig, *da omlyden var ren mekanisk uden at sproget kunde tage hensyn til u-ets eller v-ets beskaffenhed som bestanddel af roden, af böjnings- eller afledningsendelsen.* (Kursiveringen af oss).

[2]) När vi i det följande tala om Säves regel för *u*-omljudet i fornsvenskan, gifva vi naturligtvis åt denna den vidsträcktare tydningen.

att *a* genom *u*-omljud i betonad stafvelse öfverallt först blifvit *å (ǫ)*; och närvaron af *u*-omljud i några ord i fornsvenskan är för L., den stränge methodikern, ett bevis för att *u*-omljudet en gång varit allmänt här såsom i "Oldnordisk". "Mig forekommer det rimeligt", säger han, "at de anförte ord (danska) *dug*, *hoved* o. s. v. stå som ruiner fra den tid, da *u*-omlyden var gennemfört". De nämnda orden *dug* (isl. *dǫgg*, gt. *dǫggvar*) och *hoved* (isl. *hǫfuð*) förklaras hafva bibehållit omljudet, derför att omljud fans i alla former och orden inga former hade, från hvilka *a* kunde intränga. I danska *sak*, isl. *sǫk*, gt. *sakar*, inträngde *a* från de former, i hvilka intet omljud fans, liksom omvändt i andra dylika ord såsom danska *jord*, *hjort* (isl. *jǫrð*, *hjǫrtr*) den omljudna vokalen blifvit rådande. När man har *a* i ett sådant ord som svenska *dagg*, förklaras detta så, att ordet fått *a* för *å (ǫ)* genom en spontan utveckling från ett slutet ljud till ett öppnare, genom "en ligefrem hævning af *å* til *a*", såsom Lyngby uttrycker sig. Säves afhandling har Lyngby icke kunnat känna, men egendomligt är, att han icke heller omtalar *u*-omljudets ställning i fornnorskan.

Emot antagandet att fornsvenskan en gång haft ett *u*-omljud i samma utsträckning som isländskan polemiserar Rydqvist, Sv. Språkets Lagar IV, s. 171 ff. (1868). Rydqvist medgifver "att *u*-omljudet till en viss grad berört språkarterna i de särskilda Nordiska landen". Men han bestrider på det bestämdaste, "att *u*-omljudet såsom grundlag i fornsvenskan varit någonsin genomfördt i den isländska betydelsen". Betecknande för Rydqvists ställning såväl till den förevarande frågan som till språkvetenskaplig method i allmänhet är hans yttrande (sid. 187) att det förefaller honom sannolikt, "att skandinaverna i allmänhet haft någon böjelse att i vissa lägen låta *u*, *o* eller *v* blanda sig med stammens *a*; att Norrmännen haft den mer än Svenskar och Danskar, törhända Danskar mera än Svenskar; men att denna drift blott småningom klarnat till medvetande, och först på Island öfvergått till ett fast och fullständigt system, en sinnrik inrättning för välljudet". — Rydqvist har till det fornsvenska *u*-omljudets belysning hopsamlat ett rikt material, både från runinskrifterna och bokliteraturen, men detta material är behandladt utan kritik och R. har derför trots sin ganska utförliga framställning föga uträttat till utredningen af *u*-omljudsfrågan i fornsvenskan.

Tysken Edzardi har i Pauls och Braunes Beiträge (IV, 1877, s. 132 ff.) offentliggjort en afhandling, egnad åt "Umlaut u. Brechung im Nordischen", i

hvilken han uttalat åsigter, som delvis öfverensstämma med Säves [1]). E. indelar omljudet i stamomljud, beroende på ett i alla ordets former befintligt *v* eller *u*, och flexionsomljud, af hvilka det förra skall vara äldre än det senare. Äfven inom flexionsomljudet åtskiljas tvenne slag af omljud, ett äldre beroende på ett bortfallet *u*, ett yngre beroende på ett ännu i ändelsen befintligt *u*, en åsigt, som E. söker styrka dels genom hänvisning till förhållandet i fornnorskan dels genom rim hos skalderna (sid. 141, med not) [2]). Hvad fornsvenskan (Ostnordisch) beträffar, har den haft genomfördt flexions-*u*-omljud endast i *u*-stammarna (*skiöldr*, *skiöld*, *skiöldum*, *skiöldu*), hvilkas *u* i ändelsen är ursprungligt (sid. 151). Deremot har fsv. i *a*-stammarna, i hvilka *u* i ändelsen kommit af *a*, enligt E. haft *u*-omljud endast i enstaka ord, då *u* fallit bort (*iorþ*, *börn*, *logh*, *gamul*, 142, 151). I fråga om stam-*u*-omljudet anser E. att fornsvenskan icke visar någon principiel olikhet med den norsk-isl. språkgrenen (Westnordisch). När man i fornsvenskan finner detta omljud mindre fullständigt och regelmässigt genomfördt än i isl., skulle olikheten bero dels derpå, att *v* ofta fallit bort i ändelsen före *u*-omljudets inträde, dels derpå att i ändelsen funnits andra vokaler *a*, *o*, *i*, som i fornsvenskan först sent blifvit ersatta af *u* [3]). Något annat stöd för sitt antagande om olikheten i ändelserna än *u*-omljudets uteblifvande har E. icke anfört, och hans method lider äfven i öfrigt af åtskilliga brister. Hufvudfelet hos E. är dock att han återupptagit de norska författarnas indelning af omljudet, något som förefaller så mycket besynnerligare, som han icke kan hafva varit obekant med Lyngbys träffande kritik deraf [4]).

Öfriga författare, som uttalat sig om *u*-omljudet i fornsvenskan, hafva med korta yttranden slutit sig till den ena eller andra af de ofvan omtalade åsig-

---

1) Edzardi citerar Säves skrift "Om Språkskiljaktigheterna etc." sid. 145 not. 3 m. fl. st.

2) Sina yttranden om skalderimmen har dock E. senare i en efterskrift i femte b. af samma Beiträge (s. 590) återtagit.

3) Liknande åsigter om frånvaron af *u*-omljud i fornsvenskan äro redan tidigare uttalade af Blomberg i den för sin tid förträffliga afhandlingen "Bidrag till den Germ. Omljudsläran" (1865), sid. 19 ff., 54 f. Blomberg påpekar dock den svårighet som ett sådant ord som fsv. *vaþri* fortfarande erbjuder.

4) Jfr för öfrigt Pauls kritik af Edzardis framställning i hans och Braunes Beiträge VI s. 16 ff.

terna. Sålunda har Bugge i sin afhandling om "Runeinskriften på Rökstenen" [1]) anfört några exempel ur danska och svenska urkunder till stöd för Lyngbys uppfattning, och denna hafva de flesta författare omfattat. För rigtigheten af Rydqvists åsigt har Viggo Saaby uttalat sig [2]).

Om det fornsvenska *u*-omljudet hafva sålunda hufvudsakligen tre åsigter blifvit framställda:

1:o. Säves, enligt hvilken *u*-omljud inträdt i fornsvenskan, då *u* och *v* fallit bort, men icke då dessa stått qvar i ändelsen;

2:o. Lyngbys, enligt hvilken *u*-omljudet varit lika allmänt i fornsvenskan som i isl.;

3:o. Rydqvists, enligt hvilken *u*-omljud i fornsvenskan gjort sig gällande i enstaka ord, utan någon bestämd regel.

Af dessa åsigter är den sistnämnda numera minst förtjent af vår uppmärksamhet, då den strider mot hela den nyare språkvetenskapens utveckling, genom hvilken det torde vara ådagalagdt, att ljudöfvergångar af det slag, som här är i fråga, försiggå likformigt och undantagslöst och icke på ett dylikt sätt som Rydqvist föreställt sig. Med denna princip äro i sjelfva verket äfven de författare i strid, som antaga att *u*-omljudet en gång varit lika allmänt i fornsvenskan som i isl., då de, för att upprätthålla denna theori, måste antaga att det genom *u*-omljud uppkomna *å* i en del ord åter blifvit *a*, i andra fått stå qvar, utan att någon särskild grund kunnat angifvas vare sig för återgången eller qvarblifvandet. Deremot kan från methodens synpunkt ingen invändning göras mot Säves åsigt; en sammanställning af det hithörande ordförrådet torde också visa, att denna åsigt är väl grundad. I en vigtig punkt måste likväl den Säveska uppfattningen af *u*-omljudet modifieras. Säve liksom alla de andra författare, för hvilkas åsigter om *u*-omljudet vi ofvan redogjort, hafva till ord med omljud räknat sådana ord som fsv. *skiolder*, sköld, i det de antagit att brytningsljudet äldst alltid varit *ia*, hvilket genom *u*-omljud öfvergått till *iǫ*, *iö*. Denna uppfattning kan icke längre upprätthållas. Det kan numera anses som bevisadt att brytningen, som vokalen *e* undergått, framkallats af ett hårdt vokalljud i följande stafvelse samt att det genom brytningen uppkomna

[1]) Antiqvarisk tidskrift för Sverige, 5:te b. (1878), sid. 18 ff.

[2]) Blandinger, udgivne af Universitetsjubilæets Danske samfund, 1:sta h., sid. 7.

nya, diftongiska ljudet varit från början olika, allt efter som den verkande orsaken varit ett *a* eller ett till *u*-klassen hörande ljud: **skelduʀ* har icke först blifvit *skealduʀ*, sedan genom omljud *skeǫldr*, utan *skeǫldr* har omedelbart uppstått af **skelduʀ* [1]). Ord med *iǫ*, *iö* i stammen böra alltså skiljas från ord med omljuden stamvokal. Vi skola i det följande närmare afhandla förhållandet mellan *u*-omljud och brytning. För uppfattningen af det följande nödgas vi likväl här tillägga en anmärkning. Det uppgifves att brytning framkallas icke blott af *a* och *u*, utan äfven af halfvokalen *v* [2]). Detta tror jag är origtigt; *v* har icke verkat brytning af *e* till *eǫ*, *iǫ*, utan i stället omljud af *e* till *ø*. Detta synes bevisas af formerna isl. *støkkva*, *søkkva*, *kløkkva*, *døkkr* af **stekkva*, **sekkva*, **klekkva*, **dekkvaʀ* (Noreen, Gram. § 71, Anm. 7). Dessa ord hafva emellertid tidigare haft *i* och hetat **stinkva* (så ännu i gutniskan), **sinkva*, **klinkva*, **dinkvaʀ* och fått *e* först efter det *kk* trädt i stället för *nk*, och det

[1]) Ett afgörande kriterium för rigtigheten af detta senare antagande (att *skeǫldr* icke uppstått af **skealduʀ*) är det af Kock (Studier öfver Fornsvensk ljudlära, sid. 481 f.) iakttagna förhållandet, att i vissa fornsvenska urkunder brytningsljudet alltid tecknas *io*, medan *u*-omljudet af *a* alltid tecknas *ö*. Skiljaktigheten i beteckningen hänvisar till en olikhet i uttal och ursprung. Kocks regel gäller fullständigt för ÖGL samt för VGL I med endast två undantag: det felskrifna *giöt* (giört) Kr. 12: 2, och *giört* G. 6 pr. Deremot har Upl. L. oftast *iö* äfven i ett sådant ord som *hiörþ*. — De former, som synas motsäga antagandet, att *e* omedelbart brutits till *iǫ* (eller rättare väl *io*), kunna till största delen förklaras. — Fsv. *miæþm* är got. *miduma* och har helt visst haft en urspr. böjning *miǫþum*, gt. *miǫþmar;* till genit. bildades en ny nmt. *miǫþm* och genom systemtvång uppstod böjningen *miǫþm*, *miaþmar* (isl. *miǫđm*, *miađmar*), hvaraf formen *miæþm* förklaras. Forngutn. *mielk* (Forngutn. Ljudl. sid. 27), sv. dial. *mjälk* (äfven fsv. har *mielk*, *getamielk*, Söderwalls lex. s. 397) förklaras af en böjning *miǫlk*, *mialkar*. Forngutn. *miek* och *fiel* (Forngutn. ljudlära s. 27 med not. 2) förklaras deraf att orden äro urspr. *u*-stammar, jfr got. *filu*, gt. *filaus*; böjningen har varit *miǫk*, *miakar*, *fiǫl*, *fialar*; så förklaras äfven forngutn. *miel* och *smier* (a. st.) af en urspr. *u*-stamböjning. — För forngutn. *ier*, *ieru* (äfven fsv. har *iær*, Rydqvist IV: 127) antager jag följande utvecklingsgång: *er* (eller rättare *ær*), *iǫru; er*, *ieru*; *ier*, *ieru*. — Fsv. *iætun*, *fiætur*, *þiæþur* kunna förklaras på följande sätt: äldst har man haft *iǫtunn*, plur. *iǫtnar*; detta har ombildats till *iatunn*, *iǫtnar* efter sådana ord som *stapull*, *stǫplar*, *saþ ull*, *sǫþlar* (om hvilka se längre ned), och liksom i dessa har senare de osynkoperade formernas vokal tagit öfverhand. Att formen *iætun* skulle förklaras deraf, att suffixet *un* tidigare vexlat med *an* i dylika ord, sålunda att man haft både *iatann* och *iǫtunn*, hvaraf formen *iatunn* skulle kunnat uppstå, finner jag mindre sannolikt. Den ena eller andra suffixformen har troligen i de flesta fall gjort sig ensam gällande i hvarje särskildt ord före den tid, då brytningen inträdde. De nämnda orden visa aldrig något annat suffix än *un* och *ur* i nord. urkunder.

[2]) Paul, i hans och Braunes Beiträge VI sid. 17, Noreen, Altisländische u. Altnorwegische Grammatik (citeras här, Noreen, Gram.) sid. 37.

kunde tänkas att omljudet vore yngre än brytningen och att dessa ord fått *e* för äldre *i* först efter den tid, då brytningen genomfördes. Men vi hafva ett par andra ord, som visa att *v* icke verkat brytning af *e*. Jemte *smiǫr* har man i isl. *smør*, fsv. *smior* och *smör*. Den förra formen förklaras af en form på *-u*, **smeru* har blifvit *smeǫr*, *smiǫr; smør* kommer deremot af **smerva*. Likaledes har man *kiot* och *køt*, fsv. *kiot* och *köt*, det förra af **ketu*, det senare af **ketva* (om dessa ord närmare längre ned). Om *v* verkat brytning, skulle man aldrig erhållit något *smør* el. *køt*, endast *smiǫr* och *kiǫt* [1]). Det enda fall, då *v* verkat brytning i de nord. språken, är i sådana ord som sv. *sjunga* och *njugg*, men här har den vokal, som undergått brytning, varit *i*, icke *e* (härom mera längre ned).

Om vi bortse från runinskrifterna, träffa vi endast omkr. 60 ord i fsv., i hvilka en vokal blifvit ombildad genom *u*-omljud. Vi skola först undersöka de fall, då det verkande elementet varit *u*, på grund af hvilket endast *a* ombildats.

Vi träffa *u*-omljud:

1:o i fem. *a*-stammar: *rost* jemte *rast* [2]), isl. *rǫst*, gt. *rastar; hörf* och *harf* [3]); *öl* (rem), isl. *ǫl*, gt. *alar* [4]); i danska urkunder träffas *tørff*, isl. *þǫrf*,

[1]) Ursprungliga *u*-stammar äro också *hiǫrr* (dat. *hiǫrvi*), got. *hairus*, *fiǫr* (dat. *fiǫrvi*), jfr got. *fairhvus*, *miǫl* (dat. *miǫlvi*), se föreg. not och här nedan. Jfr Noreen, Arkiv I, s. 167. Isl. *miǫrkvi* har utan tvifvel tidigare hetat *mørkvi* och har ombildats efter den en gång befintliga adjektivformen *miǫrkr* (se längre ned, samt Noreen, Sv. Landsmålen, I s. 692), liksom *miǫrkvi*, som blott förekommer i äldsta tiden, senare antagit formen *myrkvi* efter *myrkr*, då detta undanträngt **miǫrkr*. Hvad isl. *iór* beträffar, tror jag icke det utvecklat sig af ett **eohvaʀ*, såsom det förmodats; enligt min tro är ordet ett lånord, hemtadt från ett håll, hvarifrån nordborna erhållit många andra ord, nämligen från anglosaxiskan, der ordet heter *eoh*, gt. *eos*.

[2]) Rydqvist II: 66, nt. acc. sing. *rast* VGL. IV, Hels. L., acc. sing. *rost* ÖGL. B. B. 35 pr.; för plur. anför Rydqvist *rastir* och *roste(r)*. — Beträffande den senare utvecklingen af det urspr. genom *u*-omljud uppkomna *ǫ* hänvisa vi till Kock, Studier öfver fornsvensk ljudlära sid. 468 ff., och Arkiv för nord. fil. V s. 95 ff.

[3]) Södervalls ordb. sid. 468 *hørfh* (från ett diplom af 1316). Fno. har *harfr*, m.

[4]) Upl. L. M. 12: 6, undi öxæ *ölum*, Vestm. L. II. M. 11: 3 undir öxa *ölom*, Cod. Bildst. s. 316 seltis *öla* (skriffel för beltis*öla*), se Rydqvist IV: 64, Kock, Studier s. 480. Svenska och danska dial. hafva *öl*, rem, enl. Rietz 494; men derjemte förekommer ett dial.

gt. *þarfar* (fsv. *þarf.* Rydqvist II: 61), *ørk*, isl. *ǫrk*, gt. *arkar*, fsv. *ark*, svenska dial. *örk* (Rietz), Jessen T. f. Ph. og P. V: 199. I nydanskan finnes vidare *lug*, isl. *lǫgg*, gt. *laggar* (Kock, Studier s. 477). Hit hör också andra sammansättningsledet i fsv. *væruld* (jemte *værald*, *væreld*, Rydqvist II: 67), isl. *ver-ǫld*, *ver-aldar*, samt forndanska *fuglerud*, isl. fugla-*rǫdd*, gt. *-raddar* (Bugge, afh. om Rökstenen sid. 21).

2:o i neutrala *a*-stammar: af *barn* förekommer rätt ofta i fsv. jemte plur. *barn* äfven *börn* (äfven genit. *börna*, *börnum* jemte de vanligare *barna, barnum* Rydqvist II: 103, IV: 180); danskan böjer ännu sing. *barn*, plur. *börn.* Vidare träffa vi i fsv. *möl* (Söderwall hos Kock, Studier s. 472), vanl. *mal*, nyd. *möl.* I forndanskan finna vi omljud i *logh*, nyd. *lov*, isl. *lǫg*, fsv. *lagh*, neutr. plur., samt *gørn*, isl. *garn*, plur. *gǫrn* (sv. garn), Kock, Arkiv V: 95. I nysv. *hand-söl*, isl. *handsal*, pl. *handsǫl* (Kock, Studier s. 472). Slutligen träffas i danska dial. *rönn*, hus, isl. *rann*, plur. *rǫnn*, Jessen, Årbøger f. Nord, Oldk. 1867, s. 375.

3:o i mask. *u*-stammar: *örn*, isl. *ǫrn*, gt. *arnar* (Rydqvist II: 148), *bolker* jemte *balker*, *börker*, *borker* jemte *barker* (II: 146), isl. *bǫlkr*, *balkar*, *bǫrkr*. *barkar* [1]). Hit hör också den en gång i Konungastyrelsen anträffade pluralformen *tottom* (i samma text också *tattom*), af isl. *þǫttr*, plur. *þęttir*. Nysv. har

---

ol (enl. Rietz), som utan tvifvel står i afljudsförhållande till *öl;* jfr fht: *uol* och Arkiv III, s. 39. — Tvifvel underkastadt är, om man har omljud i fsv. *nos* (Rydqvist II: 66). Redan Blomberg (a. arb. s. 57 not.) har på grund af det nysv. uttalet *nos* med slutet *o* framställt en förmodan, att *nos* står i afljudsförhållande till isl. *nǫs*, plur. *nasar* (forngutn. *nas*, plur. *nasar*); *nos* med urspr. *ō* har motsvarighet i lat. *nāsus*, *nāres;* isl. *nǫs* har motsvarighet i fht. *nasa.* Jag för min del finner det sannolikast att *nos* står i afljudsförhållande till *nǫs*, *nas* (i likhet med Noreen, Utkast till föreläsningar i Urgerm. judlära s. 47). Men med visshet kan det ju icke afgöras på grund af det nysv. uttalet med *ō*, då vi i så få ord hafva omljud bevaradt. — Beträffaude det såsom sammansättningsled i ortnamn förekommande fsv. *morþ*, *marþ* (*Öþmorþæ*, gent., var. *Emorþæ*, Upl. L. præf., *Ömorþ*, *Colmarþ* i dipl.. *Marþbækker*, *Morþbækker*, Hels. L., Rydqvist II 274 f.) kan det icke heller afgöras huruvida *morþ* och *marþ* stå i afljuds- eller omljudsförhållande till hvarandra. Brate upplyser att *mor* i Vestmanländskan är fem. och uttalas med slutet *o:* på grund af den senare omständigheten antager han att *morþ* står i afljudsförhållande till *marþ* (Vestm. Lagens ljudlära, sid. 23). — I Leckys Englands historia, sv. upplagan II: s. 631, omtalas en ort *Todmorden* i Lancashire. Om detta sammanhänger med vårt *morþ*, *marþ* vet jag icke, men jag har velat anföra det, då en närmare undersökning kanske skall visa, att så är förhållandet, och ljus derigenom spridas öfver det svenska ordet.

[1]) Former med *u*-omljud i dessa ord förekomma endast i nmt och acc. sing; se exemplen hos Rydqvist.

tåt och *tått*, som motsvara en äldre form *þāttr* utan omljud, men i dial. träffas *tutt*, som motsvarar ett äldre *þǫ́ttr* med bevaradt omljud; se Rydqvist II: 154 [1]).

4:o i pron. pers. fem. *hon*, *hun*, *hön* (Smål. L. 3 : 2 *höön*, Rydqvist II, 479), isl. *hǫ́n*, *hon* [2]).

De anförda orden visa, att fornsvenskan en gång haft *u*-omljud, verkadt af *u*. Frågan är nu under hvilka omständigheter omljudet inträdt. Alla de uppräknade fallen öfverensstämma deri, att de motsvara fall i isl., i hvilka *u*-omljud inträdt åtminstone i någon form på grund af ett bortfallet *u*. De fem. *a*-stammarna hafva i isl. omljud på grund af ett qvarstående *u* i dat. sing. *(sǫku)* och dat. pl. *sǫkum*, men på grund af ett bortfallet *u* i nmt. acc. sing. *(sǫk)*; de neutrala *a*-stammarna hafva *u*-omljud i dat. plur. i isl. på grund af ett qvarstående *u (bǫrnum)*, men på grund af ett bortfallet *u* i nmt. acc. plur. *(bǫrn)*; de mask. *u*-stammarna hafva i isl. *u*-omljud på grund af ett qvarstående *u* i acc. dat. plur. *(ǫrnu*, *ǫrnum)*, men på grund af ett bortfallet *u* i nmt. acc. sing. *(ǫrn*, *vǫllr*, *vǫll)*. Att *u*-omljudet i fornsvenskan inkommit endast genom de former, i hvilka *u* bortfallit, och att i ändelsen qvarstående *u* varit utan inverkan på stamvokalen, är klart deraf, att sådana ord, som i isl. hafva omljud endast på grund af ett qvarstående *u*, i fsv. aldrig hafva omljud. Vi träffa sålunda aldrig omljud i fornsvenskan:

1:o i de icke fåtaliga svaga fem. med *a* eller *ā* i rotstafvelsen: *aka*, *aska*, *ganga*, *gata*, *sagha*, *sala*, *tala* (Rydqvist II: 208 ff.), *fala* (II: 280), *maska*

---

[1]) De flesta *u*-stammarna hafva uppgifvit omljudet i fsv.: *vander* (isl. *vondr*), *lagher (lǫgr)*, *magher (mǫgr)*, *valder (vǫllr)*, *varþer (vǫrđr)*, *laster (lǫstr)*, *vanter*, *vatter (vǫttr)*. Rydqvist II: 144 ff. I det sistnämnda ordet är *u*-omljudet bevaradt i dalskan: *utt*, *ott*, Rydqvist II: 145. Jfr Noreen, Ordlista öfver dalmålet, Sv. Landsmålen IV: 2, s. 206.

[2]) Formen *hön* motsvarar regelmässigt isl. *hǫ́n*. De öfriga formerna, fsv. *hon*, *hun*, isl. *hon* hafva uppstått af *hǫ́n*, derför att ordet oftast är obet., liksom *værǫld*, blifvit *væruld*, derför att senare sammansättningsledet varit obetonadt. Acc. af "hon" har ofta i fsv. omljuden vokal, som inträngt från nmt., *hona*, *höna* (det senare Smål. Lag. 3 pr.) för *hana*, Rydqvist a. st. Formen *hön* samt *öl*, rem, och det ofvannämnda dial. *tutt* visa, att *ǫ́* icke i svenskan såsom i isl. återgått till *ā*. Huru de norska munarterna i allmänhet förhålla sig i detta afseende, känner jag icke. Men i OHS har *ǫ́*, med ett bestämdt undantag, återgått till *a*: *ast* 88[27], oll *sar* 80[18], nokcor *rađ* 3[16]; *an* (isl. *ǫ́n*, *án* præp.) 68[34]. Efter *v* står omljudet qvar: *von* 5[14], *vopnen* 70[12]; *vono* 13[2] är analogiform med *von*, ty man finner: *vano* 17[37], *vanom* 60[24], *varo* 7[15], 77[34], *qvamo* 77[7], [27]. Månne det i norska dial. förekommande *haan* (hon), Rydqvist II: 480, står för äldre *hon* med spontan öfvergång från *o* till *ā*? Om denna öfvergång i isl. se Noreen, Arkiv II, 38 not.

(VI: 292), *ātta* (*vipratta* II: 218), *havor* (212) m. fl., oaktadt dessa ord i sina flesta former hafva *u* i ändelsen (isl. *saga*, *sǫgu*, *sǫgur*) [1]).

2:o i följande ord, hvilka i den efter stamvokalen följande stafvelsen alltid hafva *u*: *harund*, *afund* (Rydqvist II: 97, isl. *hǫrund*, *ǫfund*); personnamnen *Anunder*, *Azur* (Rydqvist II: 263), ortnamnen *Hambrungi*, *Hanungi* (II: 293); adj. på *-uttr*, *-ottr* (af *-uht*): *skallotter* (isl. *skǫllottr*), *stakkotter*, *skabbotter*, *sqallrotter*, *blakkotter* (II: 396); adv. *allungis* (V: 133, isl. *ǫllungis*); pron. *hanom* [2]); *attunger*, *attundi*.

Jag tror att den nu gjorda sammanställningen sjelf tillräckligt tydligt talar för rigtigheten af Säves lag, och några ytterligare kommentarier äro icke behöfliga. Den, som likväl skulle vilja påstå, att fornsvenskan haft omljud i samma utsträckning som isl., skulle inför de anförda fakta nödgas uppställa den regel, att *å* på grund af ett följande *u* åter blifvit *a*, d. v. s. samma orsak som under en språkperiod åstadkommit att *a* blifvit *å*, skulle under en annan haft den alldeles motsatta verkan. Men en dylik ljudlag lär väl ingen vilja

---

[1]) Jfr härmed norska dialekters *holva* (halfva), *soga* (saga), *voka* (vaka) m. fl. Aasen gram², s. 77. — *Hurruku* i textcodex af ÖGL., B. B. 23 anser jag vara skriffel för *hurraku*, som tvenne andra codd. hafva på detta ställe; *u* för *a* är föranledt deraf, att de begge omgifvande stafvelserna hade *u*. Ordets etymologi är för öfrigt dunkel; om den härledning, som Schlyter antager (Ordb.), *hurdrakka* (jfr Upl. Lagens *ragh rakki*) är den rätta, måste ordet hafva ombildats genom någon falsk etymologi i östgötadial., ty ÖGL. iakttager regelbundet konsonantfördubbling mellan två vokaler, äfven i obet. stafvelse. — Det danska *vugge*, i fsv. *vagga*, har icke, såsom Bugge (afh. om Rökstenen s. 20) förmodar, erhållit sitt omljud på grund af ett följande *u* (*vaggu*, *vaggur*), utan på grund af det föregående *v* och bör sammanställas med sådana ord som danska *voxe*, *vaage* (våge). Om *u* i *vugge* jemför *hugg* af **hågg* (*hǫgg*). — Orden *gata* och *maska* hafva urspr. haft *v* i stammen, jfr got. *gatvo*, isl. *mǫskvi*. Hvad *gata* beträffar, synes förlusten vara gammal, då äfven isl. har *gata*. Förlusten af *v* i nmt. sing. är att tillskrifva analogi med de former, i hvilka det ljudlagsenligt bortföll (**gatva*, *gatu*, *gatur*).

[2]) *Honom* förekommer i fsv., men blott i yngre handskrifter i sällskap med acc. fem. *hona*. Se härom Leffler i Nord. Tidskr. för fil. N. R. IV s. 287. Alla äldre handskrifter hafva *hanom*. — I den allmänna fsv. præp. *gönom* hafva vi genom *u*-omljud uppkommen vokal; *gönom* är samma ord som isl. *gǫgnum* och detta måste sammanställas med *gǫgn*, sidoform till *gęgn* och *gagn* (det senare blott i sammansättningar). Alla tre formerna komma af en tvåstafvig form med afljud i suffixet: *gagin*, *gagan*, *gagun* (jfr fht. *gagan*, *gegin*). Af det senare uppkom *gǫgn*, af hvilket *gǫgnum*, fsv. *gönom*, är bildadt; och omljudet i detta senare har sin grund i ett bortfallet *u*. — Utom de nämnda formerna med *a* i första stafvelsen har man äfven haft en annan serie former med *e* i rotstafvelsen: *gegan*, *gegun*, ty man har i isl. och fsv. af denna stam former med brytningsljudet *ia*, *iǫ*: *giagnum*, (OHS), *giǫgnum*. — Om anledningen till förlusten af *g* i de fornsvenska formerna af denna stam (*gönom*, *gen*, *ginom* o. s. v.) skall jag här icke yttra mig.

antaga, och den förefaller dessutom alldeles orimlig, om man betänker, att vårt språk under snart sagdt alla perioder visat stark böjelse för vokalisk assimilation, medan något fall af dylik dissimilation som den i fråga satta svårligen låter uppvisa sig.

I isl. hafva mask. subst. på härledningsstafvelserna *-ull, -unn ,urr*, adj på *-ull*, *-ugr* äfvensom andra ord på en härledningsstafvelse med vokalen *u* genomgående omljud både i de former, der *u* står qvar, och i dem, i hvilka *u* försvunnit genom synkopering: *sǫđull*, plur. *sǫđlar*, *ǫfugr*, acc. *ǫfgan*, *hǫfuđ*, *hǫfdi* o. s. v. De synkoperade formerna hafva erhållit sitt omljud på grund af det utstötta *u* och icke genom analogi med de former i hvilka *u* står qvar, hvilket blir klart, om vi jemföra dem med sådana ord, som i alla former förlorat *u* på grund af synkopering: ***Hǫgni*** af ***Hagunē***, ***Rǫgnir*** af ***Ragunīs*** [1]. I OHS. hafva dylika ord i öfverensstämmelse härmed omljud i de synkoperade formerna, men sakna omljud i de osynkoperade: *gafugr* 46^{35}, *gafugra* 31^{7}, *gofger* 4^{35}, *gofgan* 22^{31}; *hauuđ* 21^{22}, *hafuuđ* 49^{35}, *hofđi* 85^{25}, *sođrla* (= *sođla*) 5^{39}. I fornsvenskan hafva, såsom vi kunna vänta, dessa ord en gång böjts på samma sätt som i OHS.; beviset härför är, att af hithörande ord i fornsvenskan en del hafva oomljuden vokal, andra omljuden. Efter hvad som förut visats beträffande sådana ord som alltid hafva *u* qvar i ändelsen (*harund*, *Anunder* etc.) är det klart, att i sådana ord som *saþul*, *afugher* i fornsvenskan intet omljud kunnat inträda i de osynkoperade formerna. När vi derför i fornsvenskan träffa omljuden vokal i ord af detta slag, kunna vi sluta, att omljud måste en gång regelbundet hafva inträdt i de former, i hvilka *u* utstöttes, och att förhållandet här varit detsamma som det ännu i historisk tid är i en del af fornnorskan. Vi träffa två hithörande ord i fornsvenskan, i hvilka den omljudna vokalen vid den utjemning, som egt rum, bevarats, hvartill komma två i nyare ostskandinaviska dialekter. De två fornsvenska orden äro: *horgher* och *huvuþ*

---

[1]) Uttalet har varit ***Rǫgnir***, *dǫglingr* (af **dagulingan*), ej ***Røgnir***, *døglingr*. Att man i isl. handskrifter finner ***Røgnir***, *døglingr* bevisar intet, då äfven i de äldsta isl. handskrifterna tecknen *ǫ* och *ø* brukas utan åtskilnad. I OHS liksom i allmänhet i norska handskrifter göres skilnad mellan ljuden *ǫ* och *ø*: det förra tecknas alltid *o*, det senare *œ*: inf. *hoggua* 3^{2}, 57^{27}, *hoguiđ* 26^{26}, men præs. sing. *hoeggr* 72^{16}, *oexi* 54^{21}, *dockœ* (af *døkkr*) 13^{3}; i denna text finna vi *doglingar* 72^{16}, *hofđingi* 85^{13}. Professor Wisén skrifver i Carm. Norroena: *dǫglingr* (t. ex. Yngl. S. v. 20), ***Rǫgnir*** (t. ex. ***Hǫustlǫng*** v. 4) och har på min fråga upplyst, att han föranledts till detta skrifsätt af rimmen, som fordra uttalet *dǫglingr*, ***Rǫgnir***. Om omljudet i ***Hǫgni*** och dyl. ord jemför Hj. Falk. Arkiv, III: 301

(hovoþ) [1]). Af det första ordet, isl. *hǫrgr*, stam **haruga* (fornhögt. *haruc*, Gislason Årböger f. Nord. Oldk. 1866, s. 263), anföras i Söderwalls lex. (art. *hargher*) följande former, hemtade från lat. diplom: dat. pl. *horghum* (ortnamn, i dipl. från 1286 och 1324), *hargh, hargi* (dat. sing.: in parochia *hargh*, in *thorshargi*). Att *horghum* föreställer uttalet *hårghum*, bevisas deraf, att vi ännu träffa detta ord såsom appellativum i svenska dialekter i formen *horg* (uttaladt *hårg, hårj*), jemte *harg* (Rietz sid. 244). Vi kunna för detta ord uppställa följande ursprungliga böjning i fornsvenskan:

sing. nt.	**harugr*	plur.	**hǫrgar*
acc.	**harug*		**hǫrga*
dat.	**hǫrgi*		*hǫrgum*
gt.	**harugs*		**hǫrga.*

I diplomens *horghum* hafva vi alltså en ursprunglig form; isl. *hǫrgr*, sv. dial. *horg* har uppstått derigenom, att den synkoperade stammen allmängjorts. För *hargr* antager jag en dubbel utjemning: 1. *harugr, hǫrgar*, 2. *harugr, hargar*, 3. *hargr, hargar* [2]). — Hvad ordet "hufvud" beträffar är det nu visadt,

---

[1]) Till dessa kan läggas dat. plur. *öldum* Vestm. L. I: MB: 18 (kuma men at *öldum* saman), som Rydqvist (II: 109) rigtigt sammanställt med isl. *ǫlđ, ǫlđr*. Ordet är samma ord som fsv. *öl*, isl. *ǫl*. Stammen är *aluþ, aluđ*, konsonantstam, som i urgerm. tid förlorade i nmt. acc. sing. det i slutljud stående *þ*, och ännu i ags. texter böjes nt. acc. *ealu*, dat. gt. *ealođ* (Sievers, Angels.-Gram.[2], sid. 130, Pauls u. Braunes Beitr. X s. 449). I norden uppstod af nmt. acc. **alu, ǫl*, som antagit fullständig *a-(va-)*stamsböjning, isl. *ǫl*, dat. *ǫlvi*, fsv. *öl;* dat. plur. **aluđum* blef *ǫlđum*, fsv. *öldum*, hvilket således erhållit sitt omljud på grund af ett bortfallet *u*. — Isl. **ǫlđ* har omedelbart uppstått af gt. dat. **aluđ;* jfr isl. *miǫlk*, gt. *miǫlkr*, som icke kan skiljas från got. *miluks;* öfvergången **valuʀ, vǫlr, *laguʀ, lǫgr* är för öfrigt fullkomligt analog med öfvergången **aluđ, ǫlđ.* Formen *ǫlđr* bör väl förklaras deraf, att ordet dragits öfver till *-es*-stammarna, hvilkas former det liknat. Man träffar ju af dessa ofta suffixlösa former: fsv. *myrkr* och *myrk* (äfven isl. har *myrk*, se Oxf. Ordb.), sv. *hat*, isl. *hatr* m. fl.

[2]) På samma sätt kan fsv. och isl. *hasl* förklaras af en stamform *hasula* (se längre ned). Jag tror icke att man behöfver antaga någon urspr. nord. dubbelform *harugr*, och *hargr*, såsom Brate gör, Bezzenbergers Beiträge XI s. 183. Liksom man af *saþull* fick plur. *saþlar* genom utjemning i st. f. *sǫđlar*, kunde man af *harugr* erhålla plur. *hargar*, så att man haft dubbla former i plur., liksom en gång *sǫþlar* och *saþlar* måste hafva stått bredvid hvarandra; och liksom *hǫrgar*, kunde gifva upphof till *horgr*, kunde *hargr* bildas efter *hargar*. Dylika dubbelformer hafva ju nästan alltid uppstått, när anledning dertill funnits. Men jag skall för öfrigt medgifva att tillvaron af ags. *hearg* talar för möjligheten att *hargher* är urspr. sidoform till *harugr*. — Deremot måste jag förneka, att vi haft, såsom Brate antager, a. st., en inhemsk form *Hagne* vid sidan om *Hǫgne*. Brate uppgifver, att en sådan form förekommer i fornsvenskan och forndanskan. Jag vet icke ur hvilka

att formerna *hafuđ* och *haufuđ*, hvilken senare form förekommer i norden endast i mycket gamla dikter, kunna förklaras såsom från början vid hvarandras sida stående former [1]). Jag har derför numer ingen betänklighet att förklara den fornsvenska formen ur en urspr. form *hafuđ* [2]). Böjningen har varit i fsv. densamma som i OHS: *hafuđ*, dat. *hǫfđi* och de synkoperade formernas vokal har allmängjorts i fsv. — I ostskandinaviska dialekter träffa vi med bevaradt omljud: *åkkul* i dalskan, fsv. *ankul* (Noreen, Sv. Landsmålen I: s. 698) och i jutskan: *munnel*, "stav, hvorved håndkværnen dreies", isl. *mǫnđull* (Bugge, afh. om Rökstenen sid. 21). — Dessa nu omtalade 4 (5) orden äro de enda af det här i fråga varande slaget, i hvilka vi i svenskt och danskt språk finna omljuden vokal; i alla öfriga har vid den utjemning, som skett redan i den förhistoriska fornsvenskan, de osynkoperade formernas vokal segrat. Vi träffa i fsv., utan omljud: *saþul* (isl. *sǫđull*), *hakul (hǫkull), stapul (stǫpull), axul (ǫxull), ankul* (jfr isl. *ǫkkla*, neutr.), *mantul* el. *mattul (mǫttull)* [3]); adj. *vamul, farul* (isl. *fǫrull*), *gavul, gangul (gǫngull), stangul, blastul; avugher (ǫfugr), staþugher (stǫđugr), adhuger, -talugher, aldrugher, valdugher (vǫl-*

källor B. hemtat formen, men är öfvertygad, att der den förekommer, den inkommit från tyskan. Den sv. Didrikssagan har, som bekant, af detta namn liksom af många andra den tyska formen *Haghen* (Sv. Fornskriftsällskapets saml. V: s. 375). Brates antagande att vi hos Brage måste läsa *Hagne* och icke *Hǫgne* (på ett ställe, der versen fordrar en tvåstafvig form) hvilar på det antagandet, att u-omljudet är yngre än Brages tid (omkr. 800), och detta senare antagande hvilar åter på ett annat, nämligen att danska lånord i Orrmulum, som i forndanskan måste hafva undergått u-omljud, tecknas med *a*, ej med *o*. Då lånen icke äro äldre än omkr. 900, skulle u-omljudet då ännu icke hafva funnits i danskan (Pauls och Braunes Beitr. X s. 48, 73) Men att detta senare icke kan vara rigtigt, är klart deraf, att u-omljudet icke kan vara yngre än ändelsevokalernas synkopering, och denna måste hafva egt rum före 800, såsom runinskrifterna visa. Att vi i Orrms språk icke spåra något u-omljud i danska lånord, förklarar jag deraf, att vid tiden för de danska ordens upptagande den förändring, som de u-omljudna vokalerna undergått, ännu var så ringa, att t. ex. ett u-omljudet *a* uppfattades af främlingar som *a*. Vi måste naturligtvis tänka oss att öfvergången från *a* till *å* skett successivt, och att en rundlig tid förflutit, innan det *u*-omljudna *a* antog den ljudform som vi hafva i vårt *å*. Jemför det som här nedan visas om skalderimmen.

[1]) Se Noreen, Utkast till föreläsningar i Urgerm. judlära, sid 59.

[2]) I likhet med Kock, Studier öfver fornsvensk ljudlära sid. 484. Min tidigare förklaring af fornsvenska *huvuþ = haufuđ*, som grundade sig derpå, att jag antog att den enda urgerm. formen varit *haufuđ* (Forngutn. ljudl. s. 27, not. 2), tager jag alltså tillbaka.

[3]) Rydqvist II: 38 f.

dugr), kraftugher, naþugher (nǫ́đugr), graþugher (grǫ́đugr), rađugher (rǫ́þugr) [1]).

U-omljud i obetonad stafvelse träffa vi i fornsvenskan i följande ord: i adj. och pron. *gamal, usal, annar, ukar, iþar*, hvilka i fsv. i nmt. sing. fem. och nmt. acc. plur. neutr. alltid heta: *gamul, usul, annur, ukur, iþur* [2]), isl. *gǫmul, vesul, ǫnnur, okkur, yđur;* vidare i fem. *apuld*, som förekommer jemte *apald* (isl. *apaldr*, m., gt. *apaldrs*) [3]); neutr. plur. *oþul*, af *oþal*, isl. *óđal*, plur. *óđul* [4]), fem. *ambut* (jemte *ambat*). isl. *ambǫ́tt*, gt. *ambáttar*, i forndanska qvinnonamnet *Olof* (fem. af *Oláfr*, Kock, Arkiv V: 97). Utan omljud träffa vi fem. sing. *hælagh*, plur. *hundraþ* [5]). De anförda formerna *gamul, annur* o. s. v.

[1]) Se Rydqvist II, 387—9, 401 f., III: 1, V: 73 f., VI: 246, 368. De anförda subst. synkoperas alltid i fsv., när böjningsändelsen börjar med vokal. Af adj. träffas deremot ofta trestafviga former äfven i våra äldsta urkunder, t. ex. *awghæn* (d. ä. *arughæn*) Upl. L. M. B. 15 pr., men *afgum* Vestm. L. G. B. 11: 1. De synkoperade formerna äro naturligtvis de äldre.

[2]) Rydqvist II: 397 f., 576, 486 f. [2]) Rydqvist II: 67. [3]) Rydqvist II: 97.

[3]) Östg. L. B. B. 8: 1: "aghin þer ström ælla fischia som *oþul* aghu". Rydqvist (II: 119) tager *oþul* här som sing., men sammanhanget tyckes fordra plur.: "ege de bönder ström (var. *ströma* = strömmar) eller fiskevattnen, som ega jordagodsen"; då det är fråga om flere egare, är det naturligast att taga *oþul* som plur. Emellertid förekommer i ÖGL. en acc. plur. *oþla* (dela þer om *oþla* sina), B. B. 28 pr., som måste hänföras till en sing. mask. *oþul*, hvilket vi också hafva i sammansättningar *oþolfaster*, *oþolskifti* (se Schlyters Ordb) m. fl., och det är möjligt att vi på det förstnämnda stället i ÖGL. hafva detta. Neutr. sing. *oþal* förekommer icke i ÖGL.

[4]) Rydqvist II: 376, och 117. — Till ord, som undergått *u*-omljud, räkna vi endast sådana, som hafva ett urspr. *a* i härledningsstafvelsen. Jag är nämligen öfvertygad om, att i sådana former som isl. *kǫllutt*, *kǫlluđu*, *spǫkust*, *spǫkustu u* icke uppstått af *a*, utan omedelbart af det *o* (*ō*), som fans här ännu i urnord. tid i alla former och som qvarstått der det skyddades af ett följande *u* (*o*), då det i andra former öfvergått till *a*. Jag tror sålunda att fsv. haft en gång icke blott *kalluþ*, utan äfven *kalluþum*, men att mellanvokalen här icke uppstått genom *u*-omljud af *a*. Alla dylika *u* hafva försvunnit genom utjemning i fsv., utom i *þianosta*, och *orrosta*, som jag förmodar tidigare regelbundet böjts *þianasta*, *þianostu*, *orrastu*, *orrostu* (se Rydqvist II: 219). — Paul (i hans och Braunes Beitr. VI: 191 ff.), och efter honom Noreen (Gram. § 113, Urgerm. judl. s. 13) och Brate (Bezzenbergers Beitr. XI: 199) hafva uppställt den theorin, att äfven i sådana former, som *gamul u* går tillbaka till ett urgerm. *o*. De antaga nämligen att redan i urgerm. tid ett *a* i obet. stafvelse, då i följande stafvelse fans $\bar{o}$, *o*, $\bar{u}$ eller *u*, öfvergått till *o*, som sedan, skyddadt af den följande vokalen, qvarstått ända till hist. tid här i norden. Tillvaron af detta urgerm. *u*-omljud synes oss emellertid tvifvelaktig. De spår, man velat finna deraf i andra germ. dialekter, äro få och osäkra; och de former, som man anfört till stöd för denna åsigt från nordiskt språkområde, nämligen urnord. *Haukoþuʀ* på Vångastenen och *ambohht*, danskt lånord i Orrmulum, afgöra efter min mening ingenting. Man tyder

bevisa tillräckligt att fornsvenskan en gång haft *u*-omljud af *a* i obetonad stafvelse, då *u* fallit bort ur ändelsen. Frågan är om *u*-omljudet varit inskränkt till detta fall, eller omljud funnits i obetonad stafvelse äfven i de former, der *u* stått qvar i ändelsen, och således i fsv. varit lika allmänt som i isl. (jfr isl. *hǫrpurum, gefundom, hundrudum*). Denna fråga kan icke med tillhjelp af några befintliga former afgöras, ty *hundrapum*, som ofta anträffas (Rydqvist II: 117), *domarum* (Rydqvist II: 205) bevisa naturligtvis ingenting [1]).

Den föregående framställningen har visat, att omljud, verkadt af *u*, i fornsvenskan en gång haft samma utsträckning som i den norska dialekt, i hvilken OHS är affattad. Vi skola nu undersöka det af *v* verkade omljudets ställning i fornsvenskan, och vi skola då finna att fornsvenskan här intagit en äldre ståndpunkt än fornnorskan. Såsom förut visats (sid. 48), har i denna liksom i isl. *v* alltid verkat omljud, vare sig det fallit bort eller ännu står qvar i ändelsen. I fornsvenskan åter har *v*-omljud inträdt endast under samma vilkor som omljud, verkadt af *u*: ett bortfallet *v* har verkat omljud, ett qvarstående deremot icke. Skilnaden mellan omljud verkadt af *v* och af *u* är i öfrigt densamma i fornsvenskan som i de andra dialekterna: *u* har blott verkat på *a*, medan *v* äfven åstadkommit omljud af *e, ę, i* och *í* (jfr Noreen, Gram. § 70).

Vi träffa omljud i fornsvenskan i följande ord med *v* i stammen:

Haukopuʀ som *Haukhopuʀ* (af isl. *haukr* och *hapuʀ*, isl. *Hǫdr*); men denna urspr. af Bugge framställda tydning är osäker. Snarare bör väl (såsom Bugge också alternativt föreslår, Tidskr. for Ph. og P. VIII: 186) *Haukopuʀ* uppfattas som ett namn på *-ōpuʀ*, bildadt i öfverensstämmelse med sådana namn som *Svǫ́sudr (*Svāsōpuʀ)*, *Sváfadr (*Svāfōpuʀ)* m. fl. *Ambohht* (Brate, Paul u Br Beitr. X, s. 32, 80) kan efter hvad som förut visats, icke antagas vara upptaget i Orrms dialekt före *u*-omljudsperioden. När vi här finna *u*-omljud af *a* återgifvet med *o*, under det att *u*-omljud af *a* hos Orrm i betonad stafvelse återfinnes som *a*, kan detta hafva berott derpå, att en *u*-omljuden vokal hastigare förändrats i en obetonad än i en betonad stafvelse; *o* i *ambohht* kan hafva varit likt främlingarnas *o* på en tid, då *ǫ* i *lǫg* (*laghe* hos Orrm, Brate a. st. sid. 48) ännu stod nära *a*. Så har *hon* redan tidigt blifvit *hon, hun* derför att ordet oftast var obetonadt (Noreen, Gram. § 127).

[1]) I OHS träffa vi visserligen *pækiandum* 9^{17}, men denna form bevisar här lika litet som en dylik form, anträffad i en fornsvensk skrift, då vi i OHS äfven träffa sådana former som: ii *hundrad* 24^{28}, *odal* (neutr. pl.) 13^{28}, skip *skipad* 6^{12}, þau eru *kallad* sotaskær 6^{16}, skyrta *saumad* 33^{9}, *kæraztu* 52^{16}, *stodvadu* 66^{14}, *fastadu* 85^{6}; *o (u)* finna vi bevaradt endast i *hærrod* 52^{9} (plur.), *vesolld* 87^{9} och *annur* 15^{9}, samt i *orrasta*, som regelbundet har *a* i nmt., *u* eller *o* i de andra formerna i mellanstafvelsen: *orrasta* 50^{13}, *orrostu* $50^{19, 25}$, 17^{18}, *orrustu* 50^{28}. Af *pionasta* har jag antecknat *pionastu* 43^{13}.

1) mask. *va*-stammar: *hör* (Rydqvist II: 91), isl. *hǫrr*, dat. *hǫrvi; stynger*, stam **stingva;*

2) fem. *va-(vō-)*stam: *dogg* (Söderwalls lex. s. 197), isl. *dǫgg*, gt. *dǫggvar;*

3) neutr. *va*-stammar: *hogg, hugg* (IV: 195), isl. *hǫgg*, dat. *hǫggvi; skrok, skruk*, isl. *skrǫk*, dat. *skrǫkvi; bygg*, isl. *bygg*, dat. *byggvi; lyng*, isl. *lyng*, dat. *lyngvi; bly*, isl. *blý*, fht. *blîo*, gt. *blîwes* [1]);

4) i adj. *va*-stammar: *gör* (I: 427), isl. *gǫrr*, acc. *gǫrvan; trygger* (VI: 464) isl. *tryggr*, acc. *tryggvan* (got. *triggvs*); *stygger*, isl. *styggr*, acc. *styggvan* [2]);

5) i neutr. *myrker, myrk* (II: 124, 5), isl. *myrkr*, gt. *myrkrs*, dat. *myrkvi* (stam. *mirkviz, merkvez*).

Deremot saknas omljud i fsv. i följande ord med *v* i stammen: mask. *sanger* (II: 35), isl. *sǫngr*, dat. *sǫngvi;* fem. *staþ* [3]), isl. *stǫð*, gt. *stǫðvar; þrang* (II; 68), isl. *þrǫng*, gt. *þrǫngvar;* adj. *þranger* (II: 380), isl. *þrǫngr*, acc. *þrǫngvan: rasker* (III: 154), isl. *rǫskr*, acc. *rǫskvan; fal*, isl. *fǫlr*, acc. *fǫlvan* [4]); *kviker* (II: 380, 630), isl. *kykr* och *kvikr*, acc. *kykvan* och *kvikvan; far* (II: 417), isl. *fǿr, fár* (jfr got. plur. *favai*) [5]). En del ord med *v* i stammen hafva två former i fsv., en med omljud och en utan: vid sidan om *stynger* förekommer *stiunger*, hvilket senare, såsom vi längre fram skola visa, måste i förhållande till *stynger* betraktas som en oomljuden form; af *lyng* har man äfven (*ling* och) *liung*, af *bygg* också *biugg; liung* och *biugg* äro att betrakta som oomljudna former. — Isl. *dǫgg*, heter i nysv. *dagg*, och detta är den vanliga formen äfven i fornsven-

---

[1]) Om *smör* och *köt* se längre ned.

[2]) Om *gior*, isl. *giǫrr*, och adj. *myrker*, isl. *myrkr*, som äro urspr. *u*-stammar, skola vi tala särskildt längre ned.

[3]) Rydqvist II: 39, Bugge, Nord. Tidskr. f. Fil. N. R. III: 269.

[4]) Det enkla ordet förekommer ej i fsv.; men man har det dermed sammansatta *falaska*, hvilket träffas en gång, skrifvet *fallaska* (Rydqvist II: 210). Dessutom hafva vi i äldre nysv. *falske*, isl. *fǫlski*, och i fsv. *falna*, isl. *fǫlna*. Se Rydqvist II: 210 och 407 samt III: 43. *Falske* och *falna* i fsv. anser jag stå för äldre *fǫlski* och *fǫlna*, i det de ombildat sin vokal efter stamordet.

[5]) Om saknaden af omljud i isl. *kvikr* och *fár* (så äfven i de äldsta handskrifterna) se längre ned. — Här kunna äfven anföras fsv. *blar* och *grar* (II: 416, 418), hvilka äro urspr. *va*-stammar, fht. *blâo, blâwes, grâo, grâwes*. Om något isl. *blǿr, grǿr* förekommer, vet jag icke; men jag är öfvertygad om att sådana former funnits. Om man i de äldsta handskr., som hafva ännu *u*-omljud af *á* (*ǫ́*), finner *blár, grár*, kan frånvaron af omljud förklaras på samma sätt som i isl. *fár*, om hvilket längre ned. — Jag antager att *siór* icke står i omljudsförhållande till *siár*. Äfven nyisl. har *siór*, hvilket visar, att fornisl. *siór* icke är = *siǿr*.

skan, der *dogg* förekommer blott en gång, men danskan har *dug (dugg)*, som också förekommer i sv. dialekter, och i sv. riksspråket hafva vi deraf härledda *dugga;* fsv. *rag* (Rydqvist VI: 368), nysv. *ragg*, isl. *rǫgg*, gt. *rǫggvar*, har haft en omljuden sidoform *rugg*, som förutsättes af nybildningarna nysv. verbet *rugga*, adj. *ruggig;* af adj. *stygger* hafva vi också formen *stiugger*, som förhåller sig till *stygger*, som *stiunger* till *stynger*.

I neutr. *myrker* har *v* i alla former ljudlagsenligt fallit bort. Något *v* visar sig i den historiska fornsvenskan icke heller i de öfriga uppräknade orden [1]), men förhållandet har här varit detsamma som i isl.: *v* har fallit bort i slutljudet, mellan två konsonanter och framför *u*, men bibehållits i midljudet framför *a* och *i (e)*. När vi nu i en del ord med *v* i stammen finna omljuden vokal, i andra oomljuden och till och med af samma ord finna former med och utan omljud, kan detta icke förklaras på annat sätt än att en vexling ursprungligen egt rum i ordens böjning mellan omljuden och oomljuden stamvokal, och att vid utjemning än den ena än den andra segrat. Då vi i neutr. *myrker*, som ljudlagsenligt förlorat *v* i alla former, finna omljud i fsv., ledes man redan häraf till en förmodan, att ett bortfallet *v* verkat omljud, men ett qvarstående icke. Bevisande är emellertid detta ord icke, då neutr. *myrker* kunde fått sin vokal från adj. *myrker* (isl. *myrkr*, acc. *myrkvan*). Deremot erhålla vi full visshet, när vi finna, att sådana ord, som bevarat *v* i fsv., sakna omljud: vi träffa här: *vaþvi* (Rydqvist II: 184), isl. *vǫðvi*, mask. *staþvi* (II: 184), verbet *staþva* (I: 394), stadga; formen *garva* i Helsingelagen, isl. *gǫrva*, acc. sing. fem. af *gǫrr*, fsv. *gör* [2]); vidare *arv* (*arf* II: 61), isl. *ǫr*, gt. *ǫrvar* (pil), *sperver*, *spirver* (II: 28), isl. *spǫrr*, nysv. *sparf* [3]). Dessa former visa, att ett qvarstående *v* icke verkat omljud i

---

[1]) Jemför Rydqvist II 35, 139, 453. I runinskrifter träffas adjektivformer med bevaradt *v*.

[2]) Hels. L. 7 pr. (1609 års upplaga): "brighder man adhrum *garfwä* sät (i orig. antagl. *garwæ sæt*). Jfr Rydqvist I: 427. På andra ställen i denna text heter detta adj. *gör*, acc. *göran* (se Schlyters glossar till Hels. L.). Tillvaron af formen *garva* på det anförda stället förklaras deraf, att satsen, i hvilken det förekommer, är ett formelartadt uttryck, hvars ordalydelse bokstafsrätt fortlefvat från den tid, då man ännu böjde *gǫrr*, acc. *garvan*. — Det här i fråga varande adj. finnes ännu i en norrländsk dialekt, Vesterbottniskan, i formen *garf*, *garv* (dugtig, rask, modig), hvilken form Rydqvist rigtigt jemför med nysvenska *sparf*; se Rydqvist II: 411.

[3]) Härtill kunna vi lägga äfven fsv. *siunga*, *siunka* och *stiunka*, då dessa representera *singva*, *sinkva*, *stinkva* och uppkomsten *siunga* af *singva* är yngre än *v*-omljudet, såsom vi nedan skola visa.

fornsvenskan. När vi derför här finna omljud i ett ord med *v* i stammen, måste omljudet hafva inkommit genom någon form, der *v* fallit bort antingen på den grund att det stått i slutljudet eller mellan tvenne konsonanter. De anförda formerna äro äfven i det afseendet upplysande, att de visa, att *v* i fornsvenskan icke försvunnit ur midljudet på grund af en språklag. När *v* försvunnit ur midljudet, måste det hafva skett genom analogiens inflytande. *Vaþvi, staþvi, staþva* kafva bevarat *v*, derför att det ljudlagsenligt stått qvar i de flesta formerna och bortfallit endast framföre *u* (dat. pl. *vaþum, staþum*, 1:ste plur. *staþum*, vi stadga). När det saknas i midljudet i ett ord t. ex. i inf. *gæra, göra*, beror det derpå att det saknades i andra former af ordet: præs, *gær, gör*, præt. *gærþi, görþi* [1]). I *arv* och *sperver, spirver* har stammen i de tvåstafviga formerna (plur. **arvar, *spervar, *spirvir*), blifvit allmängjord, så att *v* kommit att stå i slutljudet, men detta kan hafva skett först efter det *v* erhållit ett fullständigt konsonantiskt uttal [2]). — Vi kunna nu uppställa den ursprungliga böjningen af en mask. *va*-stam i fornsvenskan:

sing. nt.	*hǫrr*	plur.	*harvar*
acc.	*hǫr*		*harva*
dat.	*harvi*		*harum*
gt.	*hǫrs*		*harva*

I detta ord, fsv. *hör*, har den omljudna vokalen segrat; i fsv. *sanger*, som böjts på samma sätt, har deremot pluralformernas vokal blifvit rådande. Dubbelform hafva vi af stam **stingva: stynger* och *stiunger. Stiunger* representerar oomljudna former, såsom vi skola visa [3]).

En fem. *va*-stam har i fornsvenskan haft följande böjning:

sing. nt. acc.	*dǫgg* af **daggu, *daggvu*,	pl.	*daggvar*,
dat.	*daggu*, af **daggvū* (jfr isl. *sǫku*)		*daggum*,
gt.	*daggvar*,		*daggva*.

Genom utjemning åt olika håll har man erhållit både *dogg, dugg* och *dagg* och af stammen **raggva-* både *rugg* och *ragg*. Deremot har man blott erhållit *þrang* och *stað* (se ofvan). Stammen **arva*, pil, har böjts sålunda: *ǫr* (af **aru*,

---

[1]) Om analogiskt bortfall af *v* i isl. se Noreen, Gram. § 223, Anm. 2.

[2]) Det är endast efter *r*, som *v* på detta sätt sammanvuxit med stammen, nämligen utom i *arf* och *sparf*, i det ofvannämnda Vesterbottniska *garf*.

[3]) För de talrika formerna af ordet *sparf* skola vi redogöra längre ned.

**arvu*), *aru, arvar,* pl. *arvar, arum, arva* [1]); till genit. sing. *arvar* och plur. *arvar* bildades den nya nominatifformen *arv.* — Då utvecklingen varit i nmt. acc. sing. **daggvu, *daggu, dǫgg,* hafva de fem. *va*-stammarna icke undergått *v*-omljud i fsv. i någon form.

En neutral *va*-stam har haft följ. former i fsv.

s. nt. acc.	*hǫgg,* af **haggv, *haggva,*	pl. *hǫgg,* af **haggu, *haggvu,*
dat.	*haggvi,*	*haggum,*
gt.	*hǫggs,*	*haggva.*

Biugg och *liung* representera oomljudna former af *bygg* och *lyng;* men för öfrigt träffa vi endast omljudna former af de neutr. *va*-stammarna. Af *hugg* finner man visserligen *hag* en gång (Didr. S., Söderwalls lex. s. 512), men det är väl felskrifvet, då vi af detta ofta förekommande ord annars aldrig träffa annat än *hǫgg, hugg.*

En adj. *va*-stam, t. ex. *tryggr,* stam **triggva,* har böjts sålunda:

sing.	*tryggr,*	*trigg* (af **triggu, *triggvu*)	*tryggt,*
	triggvan,	*triggva,*	—
	triggum,	*tryggri,*	*triggu,*
	tryggs,	*tryggrar,*	*tryggs,*
plur.	*triggvir,*	*triggvar,*	*trigg* af **triggu, *triggvu*

o. s. v.

Den oomljudna vokalen har segrat i *þranger, rasker, fal, kviker, far, grar, blar;* den omljudna i *trygger.* Dubbelform hafva vi af *gör,* stam **garva,* nämligen fsv. *gör* och vesterbottniska *garf* (bildadt efter acc. *garvan* etc.), samt af *stygger,* hvars andra form, *stiugger,* uppstått af de oomljudna formerna med bevaradt *v.*

Ett ord, som undergått omljud på grund af ett mellan två konsonanter bortfallet *v,* hafva vi i fsv. *öx.* För detta ord kunna vi uppställa följande fornsvenska former [2]).

nt.	**ekvir(r)*	af urnord.	**akviRi(R)* (got. *aqizi*),
acc. dat.	*øxi*	„ „	**akvisiē,* (?)
gt.	*øxar*	„ „	**akvisioR.*

[1]) Jemför böjningen af detta ord i OHS., se ofvan sid. 48 not.

[2]) Jfr Sievers, Paul u. Braunes Beiträge V: 212 ff., samt Noreen, Arkiv III: 13. not. 2. — Ändelsen i acc. och dat. är osäker; Paul (i hans och Braunes Beitr. VI: 212) antager *ē* (*iē* af *iō*) för de fem. *ia*-stammarna (**haiđiē* af **haiđiō*).

I fornsvenskan är böjningen *öx*, *öxi*, *öxar* (Rydqvist II: 76), i det till de öfriga kasus blifvit bildad en ny nmt. *öx* i st. f. **ekvir*, som hade för mycken olikhet med de öfriga formerna.

Efter hvad som redan blifvit anfördt, torde det vara klart, att *v*-omljud inträdt i fornsvenskan under samma vilkor som omljud, verkadt af *u*. Man skulle utsätta sig för de största svårigheter genom att antaga någon annan lag för *v*-omljudets inträdande. Den som ville antaga att detta omljud börjat göra sig gällande först efter det *v* fallit bort i slutljudet och mellan två konsonanter, skulle väl kunna förklara de öfriga formerna, men icke de klara formerna *vaþvi*, *staþvi* och *staþva*. För ännu större svårigheter utsätta de förff. sig, som påstå att fornsvenskan haft *v*-omljud i samma utsträckning som fornnorskan och isländskan. Enligt deras antagande har visserligen fullständig lagbundenhet herskat vid *v*-omljudets genomförande i språket, men derefter måste de antaga fullständig regellöshet i utvecklingen, i det den omljudna vokalen måste antagas än hafva stått qvar, än utan synlig grund hafva återgått till det ursprungliga ljudet. Med dylika antaganden kan man uppställa hvilken ljudlag som helst. Jag betraktar derför Säves lag som redan bevisad, när jag nu öfvergår till att omtala de fall, då afvikelser från den jemna utvecklingen förekomma. Det skall visa sig, att dessa afvikelser låta förklara sig antingen derigenom att andra ljudlagar varit verksamma, eller genom en inverkan från närstående former eller derigenom, att redan i urnordisk eller ännu äldre tid grunden blifvit lagd till en olika utveckling.

Ofvan har det framhållits att *stiunger* representerade de oomljudna formerna af *stynger*. Formen *stiunger*, af stam **stingva*, måste sammanställas med de fornsvenska verben *siunga*, *diunga*, *sliunga*, *siunka*, *stiunka* af *singva*, *dingva*, *slingva*, *sinkva*, *stinkva* [1]). Motsvarande verb hafva i isl. undergått

---

[1]) Åt utredningen af de här i fråga varande ordens former i fsv. har Leffler egnat ett särskildt arbete "Om v-omljudet af *i* framför nasal" (Upsala 1877). Hufvudinnehållet af Lefflers framställning är följande: Den nord. grundformen till *siunga* är *sengvan*; denna grundform utvecklade sig olika i de olika dialekterna; i dalskan, gotländskan och fornnorskan blef *sengva singva*, som i den sistnämnda dial. genom omljud blef *syngva*. Fornsvenskan och forndanskan åter gingo en annan väg: här blef genom brytning *sengva seongva*, stam **stengva*, *steongr*, *stiungr* (*styngr* ser L. sig nödsakad förklara ur en stam *stongja*); dessa brytningsformer äro att sammanställa med *keǫlv*(*a*) af *ketv*(*a*), kött. Jag behöfver här ej kriticera L:s framställning. Jag vill endast anmärka att grundfelet hos honom är,

v-omljud, *syngva, slyngva* (*søkkva, støkkva* med assimilation af konsonanterna äldre än *v*-omljudet). I fsv. *siunga, diunga* etc. har brytningen af *i* till *iu* verkats af ett i midljudet qvarstående *v* och på samma sätt måste formen *stiung*-hafva inkommit genom de former, der *v* stod qvar framför en vokal i ändelsen, sedan omljudet redan inträdt i nmt. acc. gt. Följande böjningsschema har en gång varit gällande i fsv.

sing. nt.	*styngr* af	**stingvʀ*,	**stingvaʀ*, plur.	**stingvar*,
acc.	*styng* af	**stingv*,	**stingva*,	**stingva*,
dat.	**stingve*,			**stingum*,
gt.	*styngs* af	**stingvs*,	**stingvas*,	**stingva*.

Af **stingve*, **stingvar*, **stingva* erhölls senare genom brytning *stiung(v)e, stiung(v)ar, stiung(v)a*, liksom *singva* blef *siung(v)a*. Genom utjemning uppstodo dubbelformerna *stynger, styngar, stiunger, stiungar*. Att formerna med *iu* uppstått senare än formerna med *y*, är klart, ty *ingv* kunde icke blifva *iungv*, medan man ännu hade *ingv* i nmt., acc., gt.; i detta fall skulle man erhållit *iung* äfven i dessa former, och man skulle erhållit endast formen *stiung*, men intet *styng*. Denna slutsats bekräftas för öfrigt genom den olika geografiska utbredningen af *v*-omljudet och af brytningen *ingv* till *iungv, inkv* till *iunkv*. Det fornsvenska *v*-omljudet omfattar nämligen hela det ostskandinaviska språkområdet, äfven dalskan och gutniskan, såsom vi framdeles skola visa: deremot är öfvergången *ingv, inkv, iungv, iunkv* en svensk-dansk språklag [1]) och omfattar icke de två andra nämnda dialekterna: dalskan har *singa, slinga* [2]),

---

att han undersöker den här i fråga varande ljudförbindelsens utveckling utan att ställa denna förbindelses utvecklingsformer i samband med likartade företeelser, samt att han utan vidare undersökning tyckes antaga, att fornsv. haft *v*-omljud i samma utsträckning som isl., med undantag blott för den nämnda ljudförbindelsen, som aldrig i fsv. skall hafva varit underkastad omljud. Ett annat fel är ansättandet af *sengvan* som grundform; *singvan* är ju redan den urgermaniska formen. Det bör likväl anmärkas att L. icke sjelf ville betrakta sina resultat som fullt definitiva; och hans arbete utmärker sig genom rikedom på värdefulla detalj-iakttagelser och lemnar för utredningen af de här i fråga varande ordens historia ett rikt materiel. L. upplyser att *stiunger, siunga, siunka* o. s. v. i urkunderna lika ofta skrifvas med *o* som med *u*, och att urkunderna sjelfva icke genom bruket af dessa former lemna någon vägledning för bedömandet hvilketdera som är det äldsta. Jag för min del förmodar att vexlingen i skrifsättet beror derpå, att ljudet varit ett mellanljud mellan *io* och *iu*, hvilket man kunnat uttrycka lika rigtigt med *io* och med *iu*.

[1]) Danska *synge* af *siunga*, da. *synke* af *siunka*; se Leffler a. arb. sid. 43 ff.

[2]) Äfven *sikka* = *sinkva* och *stikka* = *stinkva*; *kk* är här möjligen äldre än öfvergången *-inkv-, -iunkv-*.

forngutniskan *singa, sinkva, stinkva* (Forngutn. Ljudlära sid. 28). *V-(u-)*omljudets utveckling tillhör tiden före den ostskandinaviska språkgrenens splittring i dialekter, medan brytningen i *siunga, siunka* inträdt i fornsvenskan först efter det språket i två från hvarandra vidt skilda områden redan börjat söndra sig från stamspråket. Det ofvan uppställda böjningsschemat gäller för hela den ostskandinaviska språkgrenen, medan böjningen: *stynger*, plur. *stiungar* har giltighet endast för en del af språkgrenen, nämligen med uteslutande af dalskan och gutniskan. Fsv. *siunga, stiunka* etc. måste således hafva uppstått ur *singva, stinkva* efter *v*-omljudets inträdande och måste likställas med dalska *singa*, gutn. *singa, sinkva, stinkva;* derför aflägga dessa former *siunga, stiunka* etc. ett lika kraftigt bevis för rigtigheten af Säves lag som de ofvannämnda fsv. *vaþvi, staþvi* etc.

Af ordet "ljung", hvilket är den nu enda brukliga formen af detta ord, träffa vi i våra medeltidsurkunder tre former: 1. *lyng*, 2. *liung (liong)*, 3. *ling*. Stammen är **lingva;* isl. och fno. hafva endast omljuden form: *lyng*. Ordets böjning i fsv. har, omedelbart efter *v*-omljudets genomförande, varit:

[1]) Vi kunna säga för hela den nord. språkgrenen, ty vi skola senare visa att isl. och fsv. hade *singva*, då man redan hade pres. *syngr*. Isl. *syngva* är en med fsv. *siunga* parallel utveckling, medan pres. *syngr* tillhör gemensamhetsstadiet.

[2]) *Stynger, stiunger (stionger)* betyder i gamla språket "styng", "sticksår". I denna betydelse förekommer äfven ett *stinger* i unga handskr. af Magn. E. Landsl. (Sk. 8) samt i Skråordn. sid. 10. Detta *stinger* kunde vara en gammal sidoform till *stynger*, uppkommen medan man ännu böjde *stynger*, pl. *stingvar;* genom utjemning kunde här erhållits ett *stingr*, som ej vidare kunde undergå någon förändring. Men denna förklaring är osäker, då *stinger* kan stå för *stynger* genom inverkan från verbet *stinga*. I gamla språket (VGL. I FB: 6: 1 och VGL. II U: 13) förekommer ett annat *stinger*, el. *stingi*, m., som bet. håll, styng (sjukdom) och har sin motsvarighet i isl. fno. *stingi* (nyisl. *stingr* "a stitch in the side"), som är en afledning af verbet *stinga* utan *v*. — I moderna munarter hafva dessa ord och former blifvit sammanblandade; vi träffa här: *styng* och *sting*, begge med bet. 1. styng (nålstyng), 2. styng, håll (sjukdom), 3. styng, en insekt. Dessa former äro nu oftast neutr. — Dessutom träffas i vissa munarter: *sjung* (= stiung), mask., betydande 1. styng, nålstyng, 2. håll och styng (sjukdom). Jfr Leffler a. arb. s. 71. — Leffler anför a. arb. s. 39, från en urkund, skrifven i slutet af 1400-talet i Nådendal i Finland, af verbet fsv. *siunga* en form *syngias*. Jag hyser intet tvifvel om att detta är en norsk form. Dess förekomst i en svensk urkund i slutet af medeltiden kan icke väcka förvåning. — Formen *stinker* förekommer enligt Leffler (a. a. s. 51) på två ställen i unga handskr. af Magn. Er. landslag såsom pres. af verbet *stiunka*. Jag tror att Leffler förklarat dessa former rätt af en böjn. *stinka, stank* i analogi med de talrika verb, som hade afljudsskiftet *i-a-u*. Ljudlagsenligt har pres. af detta verb i fsv. hetat *stynkr* (af **stinkviʀ*), som undanträngts af *stiunker*. — Här böra vi också nämna namnet *Ingvar*, isl. *Yngvarr*. Formen *Ingvar(r)*

sing. nt. acc. *lyng*, af **lingv*, **lingva* plur. *ling*, af **lingu*, **lingvu*
dat. **lingve* *lingum*
gt. *lyngs*, af **lingvs*, **lingvas*, **lingva*

I dat. sing. och gt. plur. blefvo *lingve*, *lingva liung(v)e*, *liung(v)a* och härifrån utbredde stammen *liung* sig till andra former. Alla formerna träffa vi i ortnamn i våra medeltidsurkunder: 1. *Lynghem* (i Östgtl., träffas i dipl. af 1318), *Lyn(g)köpungr* (Vadstena klr., flere ggr, Brg. Up.); 2. *Lingh* (i Vestml., i dipl. af 1318), *Linge* (i Östgl.? dipl. af 1324), *Lingehem* (= det ofvannämnda *Lynghem* och i samma dipl.), *Linganor* (i Upl., i dipl. fr. omkr. 1312), *Lin(g)köpunger*, Kr. Landsl. och oftare); 3. *Liung (Liong)*, *Liunga*, *Liungaþing*, *Liunghem*, *Liungby*, *Liungköpungr* (Linköping) o. s. v., se Leffler, v-omlj., sidd. 73—79, der alla med "liung" sammansatta namn, som anträffas i äldre urkunder, äro samlade och hvarifrån jag hemtat de ofvan anförda formerna [1]).

Förhållandet mellan formerna *bygg* och *biugg*, som begge förekomma i fornsvenskan (*byg*, *biug*, *biog*, se Rydqvist IV: 78), förklaras på samma sätt som förhållandet mellan *stynger* och *stiunger*. Stammen är **biggva* och *-iggv-* förändrades i fsv. till *-iugg(v)-*, liksom *-ingv-* och *-inkv-* till *-iung(v)-* och *-iunk(v)-*; *-iugg* för äldre *-iggv-* förekommer inom samma språkområde som *-iung-* och *-iunk-* för äldre *-ingv-* och *-inkv-*, d. v. s. inom det ostskandinaviska språkområdet med uteslutande af dalskan och gutniskan. Öfvergången från *-iggv-* till *-iugg(v)-* och från *-ingv-* till *-iung(v)-* är en och samma företeelse; och är detta det enda tillfälle inom de nord. språken, då den urspr. halfvokalen *v*

är för fsv. styrkt genom skrifsättet *Ingvarus* i diplom (jemför också *ikvar*, *inkvar* i runinskrifter; se Leffler *v*-omljudet s. 85). Man skulle väntat *Jungvar* i analegi med öfvergången *singva* — *siung(v)a*. Jag förmodar att brytningen hindrats genom inverkan från de af samma stam, men utan aflednings-*v* bildade fsv. *Ingi* och fem. *Inga* (runinskrifternas IKA, se Brate, Antiqvarisk Tidskr. f. Sverige, X, sid. 81).

[1]) Något sing. *ling* har kanske aldrig funnits, ty det ofvannämnda ortnamnet *Lingh* i Vestmanland är utan tvifvel att uppfatta som plur. och som plur. måste äfven ordet uppfattas i sammansättningarna (jfr *liunga þing*). — I dalskan heter "ljung" *ling*, "bärris t. ex. af lingon (dalska *lingbär*) och blåbär", Noreen, Ordlista öfver dalmålet, sid. 114. Men dalmålet har ju aldrig haft något *liung*, endast *lyng* och *ling*. — *Lingon* är efter min mening en gammal afledning af stammen *lingva*, antingen urspr. ett svagt böjdt neutr *lingva*, plur. *lingun*, *lingon* (jfr *öga*, *ögon*), eller ock en afledning på *-un*: *lingun*. Jag sluter mig fullständigt till de resultat, till hvilka Schagerström kommit i sin afhandling: "Om svenska bär- och fruktnamn på *-on*".

verkat brytning. För ordet "bjugg" kunna vi uppställa följande urspr. böjning i fornsvenskan:

s. nt. acc.	*bygg*	af **biggv, -va*	pl.	*bigg*	af **biggu, -vu*
dat.	*biugge*	af *biggve*		*biggum*	
gt.	*byggs*	af **biggvs, -vas*		*biugga*	af **biggva*.

I isl. och fno. öfvergick äfven i dat. sing. och gt. plur. *i* till *y*, hvarför dessa språk blott hafva *bygg*. I fsv. *biugg* härstammar *iu* från dat. sing. och gt. plur.; formerna med *i* hafva dött ut. På samma sätt som dubbelformen *bygg*, *biugg* uppstått, har man också af adj.-stammen **stiggva* erhållit dubbelformerna *stygger* och *stiugger*, isl. fno. *styggr* (Rydqvist IV: 97). Nt. sing. m. har hetat *styggr* af **stiggvʀ*, **stiggvaʀ*, acc. *stiggvan*, som blef *stiuggan*, och genom utjemning erhölls *stygg* och *stiugg* i alla former. Af adj. stammen **skiggva*, nysv. skygg, förekommer i en uppländsk dial. formen *skiugger* (Noreen, Arkiv I, s. 167); vidare hör hit äfven nysv. *njugg*, hvars form förklaras af en gammal acc. *hniggvan*, plur. *hniggvir* o. s. v. Af adj. "trygg" har man icke kunnat erhålla någon form *triugg* af den urspr. böjningen *tryggr*, *triggvan* (got. *triggvs*), ty den här omtalade brytningen inträdde förmodligen icke efter *r*, liksom *e* icke brutits till *ea*, *eǫ* efter *r* (Leffler V-omljudet s. 61). Enligt vår åsigt representera formerna med *iu* således de former i hvilka *v* qvarstod i midljudet. Att detta antagande är rigtigt, derpå hafva vi ett kriterium i en glossa, som förekommer i slutet af handskriften af VGL. I *tyuggende* (= *tiuggænde*, *tiugganda*), part. præs. af ett verb *tiugga*, isl. *tyggva*, stam *tiggva* (jfr Rydqvist I s. 231) [1]).

---

[1]) Den urspr. stammen i *biugg* är *beuv* (ags. *beóv*), till *njugg*, *hneuv* o. s. v. När jag här ofvan uppställt *biggva* som den närmaste grundformen till *biugg*, har jag utgått från den förutsättningen, att diftongen *eu* öfvergått till *iu*, innan den s. k. skärpningen af *uv* till *ggv* inträdde, d. v. s. att utvecklingen varit *beuv-*, *biuv-*, *biggv-*. Emot detta antagande strida enligt prof. Noreen former, som vi träffa i dalskan och gutniskan (Arkiv 164 ff.). Den förra dial. har *negga(s)*, isl. *hnøggva* (stam *hneuv*), *tegga*, isl. *tyggva*, fsv. *tiugga (teuv)*, och *begg* = bjugg; nygutn. har *neggur*, njugg, och *bregga*, isl. **bryggva*, fsv. *bryggia*. Om dessa former upplyser Noreen, som grundligt känner de begge dialekterna, att de icke ljudlagsenligt hafva utvecklat sig ur äldre former med *i*. N. antager derför att skärpningen ·gt rum, innan *eu* öfvergick till *iu*, och att de former, som legat till grund för *njugg*, *bjugg* o. s. v. varit *hneggv*, *beggv*. Jag behöfver icke granska de former, som Noreen härleder ur dessa grundformer med *-eggv*, då han med sitt antagande af dessa grundformer förenar åsigter om omljud och brytning, som icke längre äro hållbara. Men för att ingen må föreställa sig att det med den uppfattning af omljudet, som vi här sökt göra gällande, lå-

Af verbet "göra" kunna vi uppställa följande former såsom de äldsta i isl.: inf. *gørva*, præs. sing. 1. *gørvi*, 2 och 3. *gęrr* och *gørr;* præt. skulle hetat *garði* af *(*gariði)*, men har genom inverkan från inf. kommit att heta *gørði*.

---

ter förena sig att antaga en grundform *beggva*, skola vi visa, att ett sådant antagande leder till resultat, som strida mot de faktiska förhållandena. Det kunde ju antagas att *eggv* brutits till *ęggv*, *iuggv* i fsv. med undantag af dalskan och gutn. Af en stam *beggva* skulle vi då erhålla: nmt. acc. *beggva*, *beggv*, *bøgg*, dat. *beggve*, *bęgge*, *biugge*, gt. *bøggs*, plur. *beggvu*, *beggu*, *bęgg*, *biugg* o. s. v., d. v. s. blott *biugg* och *bøgg*, som aldrig förekommer, men intet *bygg*, som är den enda formen i isl. och fno., och äfven förekommer i fsv. Om vi (såsom Noreen med sitt antagande nödgas göra) hade haft en grundform *beggvu* skulle vi erhålla nmt. acc. *beggvu*, *beggu*, *bęgg*, *biugg*, gt. *beggvar*, dat. *beggviu*, *biggvi*, hvaraf kunde uppstå isl. *bygg*, fsv. *biggvi*, men någon fornsvensk form *bygg* skulle vi icke på denna väg erhålla. På samma sätt skulle vi äfven af de andra orden erhålla andra former än de, som verkligen förekomma. Det enda sätt, på hvilket dessa ords former kunna förklaras, är att antaga att grundformerna haft -iggv-, såsom vi ofvan gjort. Härigenom nödgas man antaga, att de ofvannämnda dalska och gutn. formerna: dalska *negga(s)*, *tegga*, *begg*, gutn. *bregga* äro senare utvecklingar. Jag är fullt öfvertygad att detta är förhållandet. Dessa dialekter hafva haft de former, som funnos i fsv., innan förändringen *iggv* till *iugg* *(ingv*, *inkv* till *iung*, *iunk)* inträdde, d. v. s. former med *i* och *y*. Hvad gutn. *bregga* för väntat *brigga* af *briggva* beträffar, är denna form *(bregga)* lätt att förklara såsom uppkommen genom analogi med de talrika verb, som i nygutn. hafva afljudet *e*, *a*, *u:* *bregga*, *bragg*, *bruggi* efter *smella*, *small* *smulli* m. fl. (Säve, St. verben i Dalskan och Gotländskan s. 17, 18). För gutn. *neggur* tror jag att vi också på grund af isl. *hnøggr*, sv. dial. *nägg*, äro nödsakade antaga en afljudsform *hnaggvu*, af *hnauvu*, vid sidan om det för formen *njugg* till grund liggande *hneuvu*, hvilket ju icke bör vara betänkligt, då vi å ena sidan verkligen hafva ags. *hneáv*, som går tillbaka till *hnauv* och å andra sidan så ofta af nomina hafva former med olika afljud och detta såsom det synes isynnerhet af ord med *v* i stammen: jfr här nedan *sparf*, *gǫrr*. Att äfven *njugg* är en *u*-stam, derom hafva vi en antydan i att ingenstädes någon form med *y* förekommer, under det att de andra hithörande adj. allmännast hafva *y* *(skygg*, *stygg)*. Af en stam *hniggvu-* erhålla vi blott former med *i* och *iu* i fsv.: nmt. *hniggr* (af **hniggur*, **hniggvur*), acc. *hniuggan* (af **hniggvan*, af **hniggviana*). Af *hniggr* hafva vi för öfrigt en härledning i en svensk-finsk dialekt: ett verb *nigla*, snålas, i Ingo socken i Nyland (Rietz, sid. 486). — Isl. *hnøggr*, af stam *hnaggvu*, har haft följande böjning: *hnǫggr* (af *hnaggur*), acc. *hnęggvan* (af *hnaggviana)*, hvilket i isl. blef *hnøggvan*, hvaraf nmt. *hnøggr* bildades. I fsv. blef *hnęggvan* oförändradt, och häraf bildades: gutn. *neggur*, sv. dial. *nägg*. För ett hithörande ord äro vi nödsakade antaga en stam på *a* och en på *u* med olika afljud: nämligen sv. *snygg*, isl. *snǫggr*, *snøggr*. Det förra utgår från en stam *sniggva (sneuva)*, hvaraf *snyggr* såsom *styggr*, isl. *snǫggr*, *snøggr* kommer deremot af en stam *snaggvu (snauvu-)*, hvaraf *snǫggr*, acc. *snęggvan*, *snøggvan*. I sv. dial. förekomma af detta ord former, som t. o. m. tvinga oss att antaga äfven en stam *snaggva (snauva)*, nämligen *snagger* (Rietz, s. 649), härledt af ett *snǫggr* (af **snaggvar*) acc. *snaggvan;* jfr här nedan *garva*, *garvu*, *gervu*, stamformer till *gǫrr*, *gørr*, *giǫrr*. De två dalska verben *negga(s)* och *tegga* förmodar jag också hafva liksom gutn. *bregga* erhållit sitt *e* genom något analogiinflytande. Ordet *begg* (bjugg), som enligt min

I fsv. har samma böjning varit rådande, blott med den skilnad att intet *v*-omljud inträdt i de former der *v* stått qvar. Inf. isl. *gørva* (af *gęrva*, af **garvian*) har motsvarats af *gęrva*, præs. isl. *gørvi*, *gęrr*, *gørr* af *gęrvi*, *gęrr*, *gørr* [1]); præt. har hetat *gęrþi*, bildadt i analogi med inf. *gęrva*, liksom isl. *gørði* fått sin vokal från inf. *gørva*. Denna böjning återfinna vi i en af våra svenska urkunder, ÖGL., utan annan förändring än den att *v* försvunnit ur ordet. Inf. heter *gæra* (præs. konj. *gæri*), præs. sing. *gær* och *gör* (förhållandet mellan dessa ofta förekommande former är 3: 1), præt. *gærþe*. En ny inf. *göra*, bildad efter præs. *gör*, börjar emellertid redan här visa sig, men förekommer blott 2 ggr, Kr. 5 pr., Vaþ. 28 rubr. Deremot är den gamla præteritiformen *gærþe* nära utdöd, den träffas blott 2 ggr, Vaþ. 34 pr., R. 23: 3. På alla andra ställen heter præt. *giorþe*, *giorþu* (t. ex. Eþs. 1 : 4, 1 : 5, 1 : 6, 2 : 2, 12, 28, Dr. 6 : 1, Vaþ 1 pr., 6 : 5 o. s. v.). Detta *giorþe* är bildadt efter det till verbet *gæra* brukade supinum, som i ÖGL. alltid heter *giort* [2]). — I VGL. I är detta verbs ställning ungefär den-

---

mening står för äldre *bigg*, förekommer numera i dalskan endast i sammansättningarna: *begg-ann* (skördetid) och *stjyrbegg* (skörbjugg, Noreen, Ordlista öfver dalmålet, sid. 16 och 166), hvilka kanske blifvit på något sätt missuppfattade och omtydda. Man kan också tänka på att ordet erhållit sitt *e* för äldre *i* på grund af att det såsom led i sammansättning varit obetonadt (*bíggann* och *beggánn*). — I ett hithörande ord har dalskan *y*, nämligen i *stygg*, se Noreen, a. arb. s. 182.

[1]) Genom regelrätt utveckling skulle vi i sjelfva verket icke haft någon form med *v*-omljud i fornsvenskan. Prof. Sievers, som förklarat ordets former i isl. (Göttinger gel. Anzeiger 1883, sid. 55 ff.), har visat att den ursprungliga böjningen varit i præs. 1. *garviō* (*garviē*?), 2. *garizi*, 3. *gariði*, men häraf har uppstått 1. *gęrvi*, *gørvi*, 2. och 3. *gęrr*, men intet *gørr*. Detta senare förklaras af Sievers hafva fått sitt *ø* genom analogi med 1 pers. *gørvi*. Men för att förstå ordets former i fsv., måste vi antaga att den analogibildning, som gifvit upphof åt formen *gørr*, egt rum redan före præsensformernas synkopering. Från första personen *garviô* har *v* inträngt i 2 och 3 pers., så att man vid sidan om *garizi*, *gariði* haft *garvizi*, *garviði*. Af dessa senare har uppstått regelrätt *gørr*, af de förra *gęrr*. Dessa formers ställning i ÖGL. nödga oss för öfrigt att antaga, det *gørr* och *gęrr* äro lika gamla. — På hvilket språkstadium, om i urnordisk tid eller redan i urgermansk, den nämnda analogibildningen egt rum, kan naturligtvis ej afgöras.

[2]) Äfven vid *vara* och *varþa* heter neutr. af detta participium alltid *giort* i ÖGL. t. ex. uarþær *giort* Dr. 10 : 1, Vaþ. 11 : 1, æn þæt mæþ uaþa *giort* uær Vaþ 16 : 1, þa uari sua lagh *giort* ES : 14 pr. Deremot brukas i andra former af detta adj. stammen *gör*, aldrig *gior*, t. ex. sum gærþin uær *gör* Eþs. 10 : 2, sum han uar friþlös *gör* a Dr. 3 : 4, *göri* (= *görir*, nt. plur. m.) B. 28 : 4. Deremot förekommer ett till neutr. *giort* nybildadt part. *giorþer* redan i ÖGL. Nu ær kirkia *giorþ* Kr. 1., hon ær ut *giorþ* G. 16 : 1, alle þe sum uarþa *giorþe* friþlösi Dr. 3 : 4. Detta *giorþer* har således ersatt formerna *gior*, *giorir* o. s. v.

samma som i ÖGL.; inf. heter oftast *gæra* [1]), *göra* förekommer 6 ggr, præs. sing. heter *gær* och *gör* (det förra 7 ggr, det senare blott R : 11). Præt. heter på det enda ställe det förekommer *giorþi* FB 11; part. neutr. heter *gört* AB. 21 pr., *giöt* Kr. 12 : 2, *giört* G. 6 pr. (begge = *gört*), eljes alltid *giort*, andra former af part. *gör*. — Öfriga texter hafva jemte præt. *giorþe* också *görþe*, (hvilket senare är bildadt efter inf. *göra*), och förete i öfrigt den olikheten med ÖGL. och VGL. I, att den nybildade inf. *göra (giöra)* och præs. *gör (giör)* helt och hållet (så redan i Upl. L.) eller nästan helt och hållet undanträngt formerna med *æ* (se Schlyters ordböcker till lagarna och Söderwalls lex.) [2]). Detta ords historia har således i fsv. varit följande: Den äldsta böjningen var: *gæra, gær* el. *gör, gærþe;* denna återfinna vi i ÖGL., som i detta som i så många andra afseenden företer ett äldre skick än andra samtida eller t. o. m. äldre urkunder. Den första förändringen har varit, att ett nybildadt præt. undanträngde præt. *gærþe*, som är anträffadt endast två gånger. Nästa stadium var att af præs. *gör* en ny inf. bildades: *göra*, som visserligen redan uppträder i ÖGL., men blott 2 ggr. Slutligen undanträngde denna nya infinitivform den

---

[1]) Redan i äldre delen af VGL. I förekomma former med *gi: giæra* R. 8 pr., *giera* þ. 14, *giaræ* R. 8 : 1, 9 pr., *gyærs* Orb. 10 (i den yngre delen af lagen och i Bisk. Brynjulfs stadge skrifves alltid så). Jag förmodar att *gi* i VGL. I bör förklaras genom konsonantens muljering, hvarpå man har andra exempel äfven i äldre delen af VGL I: *kiæpsir* G. 4 : 2, *kiægglu* þ. 12: 2, *kiændi* þ. 14, *skiept* þ. 19 : 2. I det två gånger förekommande *giaræ* står *a* troligen för *æ*, hvarpå man har talrika andra exempel i denna text; af detta ord finner man *garæ* för *gæræ* J. 2. pr., þ. 8 pr., *gaar* för *gær* My. 5. — Någon säker tvåstafvig præsensform, utgången från den urspr. 1 pers. sing. och motsvarande isl. *gørvir*, finna vi lika litet i VGL. som i ÖGL. Dock förmodar jag att *gærid* VGL. I J. 17 : 2 står för *gærir*; jfr *hærars* (= *hæraþs*, *hærads*) AB. 15, och *annörghom* (= *annöþgom*) AB. 22. Den yngre handskr. af VGL. har på det ställe, som motsvarar det i VGL I, der *gærid* förekommer, *gör* (VGL. II: J. 41). Jfr om liknande fall i andra texter Rydqvist IV: 328. — Utom det af Rydqvist från VML. II (se nästa not) anförda *giorer* synes icke heller i andra fsv. texter någon tvåstafvig præsensform förekomma (se Söderwalls ordbok, art. *göra*). Deremot har Gotl. L. alltid *gierir*, utom 63: 2 *firigier*.

[2]) Rydqvist anför från VML. II en præs.-form *giorer* (se föreg. not) och två *gior* (Rydqvist I: 96) och Söderwall har *giora*, *gior* från diplom. Möjligen kunna dessa former stå för *giöra*, *giörer*, *giör* liksom man finner *gor* för *gör* (hos Söderwall). Men det är också möjligt att dessa former uttalats som de skrifvits och uppkommit genom inflytande från præt. *giorþe* och adj. *gior*. Så böra väl ock de isl. formerna *giǫrva*, *giǫrr* förklaras genom inflytande från adj. *giǫrr*, præt. *giǫrþi*; om de isl. formerna, se Noreen Gram. § 226 Anm. 4, Sievers a. st och Gering Finnboga saga sid. VI.

äldre regelbundna inf. *gæra*, samtidigt hvarmed præs. *gör* undanträngde præs. *gær*. Sjelfva urkunderna lära oss, att ordets utvecklingsgång varit denna och att inf. *göra* är en analogiform. Vi finna således icke i denna form något hinder för erkännandet af rigtigheten af Säves lag.

Icke heller utgör omljudet i fsv. inf. *hugga*, part. *huggin* (isl. *hǫggva* af **haggva*) något sådant hinder. *V*-omljud har en gång regelbundet inträdt i detta ord äfven i fsv. i præs. sing. *høggr* af **haggvir*, men omljudet kan icke hafva kommit härifrån, då *ø* icke brukar öfvergå till *u* och vi finna i fsv. endast former med *o* och med *u*: *hogga, hugga, hoggær, huggær* [1]); præs. sing. har tvärtom här såsom i de allra flesta fall ombildats efter inf. (eller rättare præs. plur., som till formen alltid öfverensstämmer med inf.) [2]). Deremot skulle vi äfven efter fsv. omljudslagar erhålla omljud af *a* till *ǫ*, som sedan blifvit *o, u* framför *gg*, i participium, nämligen i de former, der suffixets vokal synkoperats: *haggvinn*, dat. *hǫggnum*, plur *hǫggnir* o. s. v. Genom dessa former har omljudet först införts i öfriga former af participium och sedan öfverflyttats till præsens; men härvid har utan tvifvel äfven inflytande från neutr. *hogg, hugg* gjort sig gällande.

Vi komma nu till 5 (6) verb, för hvilkas genom *u*-omljud uppkomna vokal i svenskan samma förklaring kan användas: nysvenska *tröska, brygga, rynka, skrynka* och fsv. *ryggia*. Det förstnämnda verbet har såsom de beslägtade språken visa urspr. hetat: *þreskan, þrask, þruskun*. I got. har verbet intet aflednings-*v* (*þriskan*), men i norden finna vi former, som antingen hafva *v* eller förutsätta ett sådant (isl. *þryskva*, fsv. *þryskiæ*, da. præt. *torsk*, Molbech, Dansk Ordbog), ehuru här samtidigt äfven funnits former utan aflednings-*v* Isl. har blott ett svagt böjdt *þryskva*, præs. *þryskvir*, eller *þriskia*, præs. *þriskir*, præt. alltid *þriskta* (Noreen, Gramm. § 431 b). I fsv. träffa vi inf. *þriska* ÖGL. kr. 9, præs. sing. *þrisker* ÖGL. Eþs. 32, hvilka former otvifvelaktigt tillhöra ett starkt *þriska*, *þrask* utan aflednings-*v* [3]). Ett præt. *þrask*, som träffas i en annan text (*thrask*, Rydqvist I: 211), bevisar med afseende på

[1]) Rydqvist I: 171.

[2]) Den gamla præsensformen *högger* förekommer dock någon gång, enligt Kock, Studier öfver fornsv. ljudlära sid. 479.

[3]) *þriskær* måste tillhöra ett starkt verb, då det enligt ÖGLagens skrifsätt betyder *þriskr*. Svaga verb med lång rotstafvelse ändas i ÖGL. i præs. på *-ir*.

stamslutet ingenting [1]). Deremot hänvisar Upl. Lagens inf. *þryskiæ* V. B. 24 genom sitt omljud *y* till en äldre form *þriskva* [2]). Då man icke enligt fornsv. omljudslag kunde af *þriskva* erhålla *þryskva*, *þryskiæ*, huru skola vi då förklara *y* i denna senare form? På samma sätt som vi måste förklara att ÖGL:s *þriska* och det till grund för *þryskia* liggande *þriskva* erhållit sitt *i* i st. f. äldre *e*. Præs. sing. af *þreskan* hette redan i urgerm. tid i præs. *þriskiz*, *-id*. hvaraf nord. *þriskr* och från denna form inträngde *i* i inf. *þriska* för *þreska*. Af formen med aflednings-*v*, *þriskva*, inträdde *u*-omljud i fsv. blott i præs. sing. *þryskr* (af **þriskviʀ*), och härifrån fortplantade det sig till inf., så att *þriskva* blef *þryskva*, hvilket sedermera blef ett svagt böjdt *þryskia*. — På samma sätt förklaras äfven *y* för *i* i fsv. *bryggia*. Den urspr. böjningen har varit **briggva*, **braggv*, *bruggu*. Till inf. *briggva* hette præs. sing. i fsv. *bryggr* (af *briggviʀ*), på grund af hvilket man sedan fick *bryggva*, *bryggia*. Den starka böjningen af detta verb: præs. sing. *brygs*, præt. *brag*, plur. *bruggo*, part. *bruggit* är ännu den vanliga i fsv., ehuru man redan här också finner de nyare formerna *brygde*, *brygd* (se Rydqvist I, 231, Söderwalls lex. art. *bryggia*). Isl. har deremot förlorat den starka böjningen med undantag af part. *brugginn*. — Som *bryggia* bör man också förklara fsv. *ryggia*, isl. *hryggva* (jfr Rydqvist VI: 380). Någon starkt böjd form förekommer icke i fsv. eller isl. af detta

---

[1]) *Thrask* kan nämligen vara en yngre analogiform i st. f. ett äldre *þrǫsk;* se längre ned.

[2]) Äfven det framför *a* stående *i* i *þryskia* tror jag hänvisa till en urspr. form på *-va*, och det på följande grunder. I isl. ändas svaga verb med *v* i stammen, föregånget af *g* eller *k*, än på *-va* än på *-ia* i inf. Det heter *byggva* och *byggia*. Den senare formen betraktar jag (i motsats till Paul, Beitr. VI: 105) som en analogiform, framkallad deraf att svaga verb på *g* och *k* regelbundet sluta på *-ia*, *byggva* har blifvit *byggia* i analogi med *fylgia*, *drękkia* och dyl., ty ljudlagsenligt skulle **byggvian* blifva *byggva*. Præs. *byggvir* vållade emellertid, att inf. *byggva* alltjemt kom att qvarstå. Man erhöll alltså dubbelformerna *byggva*, *byggia*, *þrængva*, *þrængia* o. s. v. Då *va* och *-ia* här vexlade, framkallade detta, att äfven starka verb på *-va* erhöllo vexelformer på *-ia: syngva, syngia, þryngva*, *þryngia*. På detta sätt har det tillgått äfven i fornsv. Man har haft dubbelformerna: *slækkva*, *slækkia*, *byggva*, *byggia* och i analogi härmed har man fått äfven *þryskva*, *-ia*. När *ia* sedan blef ensamt rådande, öfverförde detta verbet till den svaga konj. På samma sätt förklaras äfven *bryggia* för *bryggva*, *(h)ryggia* för *(h)ryggva*, *(h)rynkia* för *(h)rynkva* o. s. v. Äfven subst. *(h)rynkia* och *skrynkia* hafva i analogi med dessa former fått *ia* för *va*. Östgötalagens *þriska* förutsätter en form utan *v*, ty ett *þriskva* skulle sannolikt gifvit upphof till en inf. *þriskia*. — I isl. synes ett *þriska* utan *v* och ett *þryskva*, *þryskia* hafva blifvit sammanblandade

verb, men att det urspr. temat varit starkt såsom af *bryggia*, finner man af de beslägtade språken, fht. *hriuvan*, ags. *hréovan*. — Beträffande nysv. *rynka* och *skrynka*, äldre sv. *rynkia* och *skrynkia*, har Leffler (*V*-omljudet sid. 60 ff.), såsom mig synes på ett afgörande sätt visat, att de urspr. hetat **hrinkva* (isl. *hrøkkva*) och **skrinkva* med stark böjning. Præs. sing. har således urspr. hetat *hrynkr* och *skrynkr* (af **hrinkviʀ* och **skrinkviʀ*); häraf förklaras de äldre sv. formerna *rynkia* och *skrynkia* på samma sätt som *þryskia* och *bryggia* af äldre *þryskr* och *bryggr*. — Efter verben *rynkia* och *skrynkia* hafva subst. fem. *rynkia* och *skrynkia* (äldre **rinkva*, **skrinkva*, se Leffler a. st.) rättat sin vokal [1]).

Den för de nu omtalade orden använda förklaringen kunna vi använda äfven vid förklaringen af vokalen i ett annat ord, som vållat äldre forskare svårigheter (Lyngby, T. f. Ph. og P. II: 306, Rydqvist IV: 101). Jemte verbet *slækkia, slækte*, som sedan skall omnämnas, finna vi i fsv. ett annat verb med samma betydelse: inf. *slökia* [2]), *slykia, slykkia*, præs. sing. *slykkær* (i en dansk urkund), præt. *slökte*, part. *slict* (= *slyct*, liksom *lict* för *lykt*, Vestm. L. I, se Brate Vestm. lagens ljudl., s. 19), Rydqvist I: 232, VI: 417. Detta *slökia, slykia, slykkia* är ett annat verb än *slækkia*, ehuru det senare är afledt af det förra. *Slökia* är egentligen ett starkt verb med intr. bet. Vi träffa i sv. dial. ett præt. *slöck* (slocknade), ett part. *slokken*, hvilket också är

[1]) Verbet *þryskia* förekommer, som redan är uppgifvet, i Upl. L (fr. 1300), ***bryggia*** med härledningar träffas ytterst ofta i medeltidsskrifter och alltid med vokalen *y* (Söderwalls Ordbok), ***ryggia (ryghia)*** träffas också i medeltidsskrifter (Rydqvist VI: 380); part. ***rynkter*** af ***rynkia*** träffas i Vad. Kl. R. från omkr. 1450; subst. fem. *rynkia* i Bonav. fr. omkr. 1420 (Rydqvist VI: 380), äfven adj. ***rynkiogher*** och ***skrynkiotter*** träffas i medeltidsurkunder (Rydqvist VI 381, 411). På grund häraf tror jag icke att öfvergången *i* till *y* i dessa ord är att tillskrifva de omgifvande konsonanterna; *r* kan visserligen i förbindelse med vissa konsonanter (till hvilka höra *n* och *b*) verka öfvergång från *i* till *y* (se härom Kock, Undersökningar i svensk språkhistoria, s. 21 ff.); men på dylikt sätt uppkommet *y* visar sig icke konstant, åtm. under äldre tider. Jag tror derför att *y* i dessa orden är gammalt; men jag vill icke förneka att *r*, som visar sig hafva böjelse för labiala vokaler, kan hafva medverkat till att *y* i præs. sing. utbredt sig till andra former af præsensstammen. För öfrigt är det ej ovanligt, att vokalen i præs. sing. öfverflyttas till andra former af præs. i de starka verben; vi hafva här ofvan nämnt ***þriska*** i ÖGL.; åtskilliga andra exempel härpå uppräknas af Kock, Studier sid. 554 och Brate Vestm. Lagens ljudlära sid. 17 (***græva*** för ***grava*** efter præs. ***græver***, nysv. ***gräfva***; ***nima*** för ***nema*** efter præs. ***nimr***, ***brigþa*** för ***bregþa*** efter præs. ***brigþer*** m. fl.).

[2]) En inf. ***slokia***, som Rydqvist också anför från samma urkund och samma ställe som ***slökia***, är väl blott skriffel för detta senare.

anträffadt i gamla språket: *slukin* ÖGL. B. B. 44 (Rydqvist I: 232), isl. *slokinn*. Detta senare hänföres af Noreen (Gram. § 409, Anm. 5) med rätta till samma afljudsklass som isl. *vefa*, *vaf*. Vi hafva alltså haft ett starkt verb **slekva*, **slakv*, *slokinn*, *(slukinn)*. Af stammen *slakv* är fsv. *slækkia* (af **slakvian*) härledt. Detta senare är isl. *sløkkva*, *sløkta*. I fsv. böjdes det starka verbet i enlighet med detta språks ljudlagar: inf. *slekva*, præs. *slykr* (af *slikviʀ*) eller *sløkr* (af analogiskt *slekviʀ*), præt. *slǫk* (det ofvannämnda dial. *slökk*, af **slakv*). Från præs. sing. öfverflyttades dettas vokal till inf. och nybildningen *slykia (slykva)*, *slökia (slökva)* utvecklade sig på samma sätt som de förutnämnda *þryskia*, *bryggia* cet. Hvad böjningen beträffar, har man antagligen jemte den från urkunderna uppvisade: *slökia*, *slykia*, *slykkia*, *slökte*, *slykte* också haft en böjning *slykkia*, *slukte* i analogi med *lykkia*, *lukte*, ty danskan har *slukke*, *slukte*, som förhåller sig till *slykkia*, *slukte*, som da. *lukke* förhåller sig till *lykkia*, *lukte*. — Verbet qvarlefver ännu i skånskan och andra sydsvenska munarter i formen *slökka*, *slökkte* (Rietz, sid. 630) [1]).

Omljud saknas i fsv. emot regeln i præteritiformerna *slang*, *sang*, *sank*, (Rydqvist I: 184, 189 f.) och *bragg* (Söderwalls lex.) [2]), isl. *slǫng*. *sǫng*, *sǫkk*, **brǫgg*. Omljud har emellertid funnits äfven i fsv.; formerna med *a* hafva re-

---

[1]) Den här framställda härledningen synes mig vara den enda möjliga. Att härleda *slökia*, *slykia* ur roten i *slokinn*, *slukin* synes mig vara omöjligt. Man skulle då icke erhållit något *slökia*. Deremot är det möjligt att man haft blott en præsens form *sløkr* och ursprungligen endast formen *slökia*, ur hvilken *slykia* kan hafva utvecklat sig: se Tamm, Arkiv II, sid. 343. — Öfvergången från **slekva* till *slökia* har sin fulla motsvarighet i de ofvannämnda *þryskia*, *bryggia* o. s. v., och liksom i dessa *r* kan hafva bidragit till att præsensvokalen *y* öfverflyttats till andra former af præsensstammen, kan *l* i *slekva*, *sløkr* hafva bidragit till att *ø (y)* från *sløkr (slykr)* öfvergått till andra former; ty äfven *l* hör till de konsonanter, som visa tendens till att labialiseras, när de komma i närheten af ett labialt ljud (såsom här *y* el. *ō*); jfr Kock, Undersökningar cet. sid. 22 ff. — Öfvergången från intrans. till trans. betydelse har följt med förändringen från stark till svag böjning, och har sin motsvarighet i *rynkia*; detta har trans. betydelse, men det starka verbet har haft intr.; jfr fno. *hrøkkva*, *hrǫkk* (af **hrekkva*, **hrikkva*, **hrinkva*), som betyder "krölle sig, kruse sig" (Fritzner). — I formen *slykkia* är *k* förlängt framför *i (j)* liksom i *lykkia* af *lykia*, *slækkia* af *slækia*. Detta senare verb har också en gång i præt. hetat *sløkte* (af *slakviđa*), men detta *sløkte* hade sannolikt fått vika för det nybildade *slække*, innan *slökia* utvecklade sig ur **slekva*.

[2]) Det är dock tvifvelaktigt om vi haft något *brǫgg*, ty detta vore i sin ordning en analogibildning efter *sǫng*, *sǫnk* cet. Den regelrätta präteritiformen af *bryggia* vore väl i fsv. **brō* af urspr. *brau(r)*; jfr ags. *bréovan*, *bréav* (af **brauv*). Skärpningen *uv* till *uggv* har endast egt rum mellan vokaler. Jfr isl. *hjó* (äldre **hehauv*), af *hǫggva*.

dan blifvit rigtigt förklarade af Lyngby såsom ombildade efter andra till samma afljudsklass hörande verb, hvilka icke hafva *v* i stammen såsom *drakk* och dyl. (T. f. Ph. og P. II: 299). Att vi jemte *sang, sank* icke träffa något *söng* el. *sönk* i fornsv., måste bero på en tillfällighet, då vi i nuv. riksspråket ännu hafva *sjöng, sjönk;* danskan har *torsk* (jemte *tarsk*) af *tærske* (se här ofvan).

Fsv. subst. neutr. *myrker, myrk* är en stam på *-viz (*mirkviʀ*, af **mirkviz, *merkvez)* och *u*-omljud har här inträdt regelbundet äfven i fsv. på grund af det bortfallna *v (*mirkviʀ — myrkr).* Deremot skulle adj. "mörk" icke på ljudlagsenlig väg erhållit något *u*-omljud i fsv. Stammen är **merk(v)u-* (Noreen, Sv. Landsmålen, I: 692); af denna stam skulle uppstå nmt. *meǫrkr* (af **merkuʀ*), acc. *mirkvan* (af **mirkviana*), från hvilken senare stamform *u*-omljudet i isl. *myrkr* kan härledas. Deremot har fsv. adj. *myrker* erhållit sin vokal från fsv. neutr. *myrker*, liksom isl. *miǫrkvi*, som enligt Oxf. Ordb. förekommer i äldsta tiden, senare ombildats till *myrkvi* efter adj. och subst. neutr. isl. *myrkr* (jfr här ofvan, sid. 55 not. 1) [1]).

Svaga verb sådana som isl. *støkkva, støkta* skulle enligt lagen för det fornsvenska *u*-omljudet i fornsvenskan hafva *u*-omljud i præteritistammen, der *v* fallit bort mellan två konsonanter, men icke i præsensstammen. Detta tror jag också har varit förhållandet; när vi i fsv. *stænkia* (isl. *støkkva*), *sænkia*

---

[1]) Af adv. *þikkla* (ofta) förekommer i fornsv. en sidoform *þykkla* (Rydqvist V: 152). Detta adv. kommer af adj. fsv. *þiokkr, þiukkr*, som är en *u-(vu)*stam (Noreen, Sv. Landsm. I: 692), som urspr. böjts: *þiǫkkr* (af **þekkur*), acc. *þikkvan* (af **þikkviana*); *þikkvan* förblef i fsv. oförändradt, men undergick i isl. omljud till *þykkvan*, som gaf upphof till en nmt. *þykkr*, hvarigenom detta språk erhöll dubbelformen: *þykkr, þiǫkkr*. Ett till isl. *þykkr* svarande fsv. *þikkr* har möjligen också funnits, ty ett namn *þik*, som läses på en smål. runsten (L. 1240) skall möjligen vara acc. af ett *þikkr*; ett af samma adj. bildadt namn förekommer på en annan smål. runsten (L. 1668) i formen *þiuk (þiokk):* jfr Söderberg, "Om några nufunna gotl. runstenar", sid. 7 not. 1. — Adverbet är förmodligen bildadt af någon af de former af adj., som hade stammen *þikkv-*, el. *þikkvi-*, och har hetat **þikkvlika* el. **þikkvilika,* som skulle gifva ett *þykklika, þykkliga, þykkla*. Formen *þikkla* anser Noreen (Arkiv I: 168) hafva uppkommit af *þykkla* genom senare omljud af *y* till *i*, som stundom synes förekomma framför *k: slikt* för *slykt, likt* för *lykt* (se här ofvan); men om vi granska texterna, finna vi att de äldre oftast hafva *i*, sällan *y:* Upl. L., der ordet ofta förekommer, har blott *i* i detta ord; så ock Hels. L., VGL. IV har en gång *þikkla*, Söderm. L. har flere gånger *þikkla*, men *þykkla* blott B: 15: 1 (Schlyters glossar till lagarna). Jag tror derför att *i* för *y* har en annan grund i detta ord än den af Noreen angifna. Jag förmodar att ordet åter fått *i* från de former, i hvilka stamvokalen var *i (þikkvan, þikkva* cet.), hvarigenom dubbelformerna *þikkla, þykkla* uppstått. — Den också förekommande formen *þiklika* är i texterna yngre än *þikkla.*

(søkkva), slængia (sløngva), þrængia (þrøngva, -ia), slækkia (sløkkva) icke finna omljud i någon form, beror det derpå att præsensstammens vokal tagit öfverhand. I stället för böjningen *þrængia* el. *-va* [1]), præs. *þrængvir*, præt. *þrøngđa* (af **þrangviđa*) har man fått böjningen *þrængia, þrængda*. I ett dylikt verb träffa vi visserligen vokalen *y* i fsv., nämligen i det till isl. *døggva* svarande verbet. Man har af detta verb i fsv. præs. *dygges*, part. præt. *dygdher* (Söderwall, lex., sid. 207); inf. har hetat *dyggia*. Men här är det icke den gamla præteritivokalen, som blifvit bevarad, utan ordet har otvifvelaktigt fått sitt *y*, derför att det uppfattats som en afledning af *dogg*, *dugg*. Fsv. *dyggia* betyder liksom isl. *døggva* bestänka, fukta.

U-omljuden vokal, har man i danska ordet *nögen*, medan det motsvarande svenska ordet saknar omljud: *naken*. Äldre da. former af detta ord känner jag icke; *nakin* förekommer redan i fsv. i Cod. Bureanus (Rydqvist III: 135). Genom denna form kan således omljudet icke hafva inkommit i det danska ordet; men vi hafva andra bildningar i fsv., genom hvilka omljudet kan hafva inkommit i *nögen:* fsv. *nakqviþer (-dher), nakuþer (-dher).* Dessa tillhöra ett adj. med afljudsskiftet *i, a, u* i suffixet: *nakviđr, nakvađr* (got. *naqvaþs*), *nakuþr*, isl. *nøkkviđr* (af *nakviđr*), *nǫkkviđr* (af *nakvađr*, med senare ombytt suffix) [2]). — Fsv. *nakviþer* är en oregelbunden form, den skulle hetat *nękkviþer (nekviþer)*, men har fått sitt *a* från *nakuþer*. Ett *nękviþer* har böjts: *nękviþer*, plur. *nøkþir, nǫktir; nakuþer* har haft plur. *nǫkþir, nǫktir:* genom utjemning har erhållits sing. *nøkkviþer, nǫkuþer*, och genom sammanblandning af endera af dessa former med *nakin* har man erhållit ett *nöken*, det danska *nögen* [3]).

---

[1]) Se ofvan sid. 77 not. 2.

[2]) Isl. har äfven *nękkviđr*, om hvilket mera senare. Om de fsv. formerna se Rydqvist III: 135, IV: 325, V: 10, om de fno.-isl. Oxforderordboken, sid. 461, och Leffler, V-omljudet, sid. 13, not. 2. Rydqvist anför inga böjda former vare sig af *nakin* eller af de andra fsv. formerna.

[3]) Fsv. fem. *nækt* (och *nakt* genom inverkan från *nakuþer*), isl. *nękt*, förmodar jag är ett gammalt **nakiþa*, af ett verb **nakjan*, som vi finna bevaradt i no. dialekter: *nækja (er, te)* blotte", Aasen, sid. 545. Jag kan ej föreställa mig att detta verb skulle kunna vara en nybildning af *nakin*. I ett fem. på *-iþa*, bildadt af *nakviþr* el. *nakvaþr* (*nakvadiþa*, såsom Tamm antager, Fem. på *ti* och *iþa*, sid. 39), skulle vi haft *u*-omljud, *nökt;* jfr isl. *þrøngđ* af *þrøngva (*þrangviþa).* — Adj. *naken* träffas ej blott i svenskan, äfven danska dialekter hafva det: *nagen* (Molbech, Da. Ordbog). — Isl. *nakinn* är uppenbarligen ett lån från någon annan munart; det förekommer först i Odd Gottskalkssons öfversättning af Nya testam. (1540; se Jón Thorkelssons Supplem. til Isl. Ordbøger) och har förmodli-

I pron. "eder" saknas i gamla språket omljud, både i det personl. pron. och i det possessiva. Det senare heter i isl. *yðvarr*, plur. *yðrir*, hvilket har motsvarats af ett fornsvenskt *iþvarr*, plur. *yðrir*, och vid utjemning har de osynkoperade formernas vokal segrat: af ordet träffas i fsv. formerna: *iþar*, *iþart*, *iþrom* o. s. v. (Rydqvist II 487) [1]). Till isl. formerna af personl. pron. gt. *yðvar*. dat. *yðr* svara i fsv. *iþar*, *iþer* (Rydqvist: II: 475); i äldre tider hafva dessa former i fsv. varit: *iþvar*, *yþr*, och *i* i gt. och i det poss. pron. har undanträngt *y* i formen *yþr*.

Af ordet "någon" träffa vi följande former i ÖGL.: *nakuar* (nt. sing. m.) Kr. 19 : 1, (nt. s. f.) Æ. 7 : 1, *nakuat* Vaþ. 32 : 1, *nakuarn* Kr. 23, *nakuara* (acc. s. f.) G. 6 : 1, (acc. pl. m.) Kr. 13 : 2, *nakuarum* (dat. s.) R. 3 : 2, (dat. plur.) Eþs. 12 o. s. v. öfverallt former af stammen *nakvar*, utom på två ställen *nokor* [2]) (nt. s. m.) Vins. 6 : 6, och *nokrum* (dat. sing.) Kr. 8 : 1. Formen *nakuar* förekommer äfven i andra texter, men endast af östgötskt ursprung [3]). I motsats härtill träffa vi i Upl. L.: *nokor* KB. 1 : 2, *nokot* KB. 3, *nokon*

---

gen genom bibeltexterna inkommit i språket; som plur. till nyisl. *nakinn* brukas *naktir* (för *nöktir*, genom inflytande från sing. *nakinn*). — Rydqvist framkastar (IV: 325) den förmodan, att *nakin* är samma ord som *nakqviþer*. Det kan hända, att det är en gammal bildning, i hvilket fall man har en omljuden form deraf i smål. *näken* (Rietz 476), jfr *vakinn* af *vaka*. Men det kan också hända att *nakin*, *näken* utvecklat sig ur *nakqviþer*, *nakuþer*. Genom sammanblandning af dessa två kunde lätt ett *nakiþr* eller genom sammanblandning af *nękviþer* och *nakuþer* ett *nękiþer* uppstå. Som *nakiþer*, *nękiþer* hade kort rotstafvelse, kunde neutr. *nakit*, *nękit* lätt föra dem öfver till böjningen *nakin*, *nękin* *nakit*, *nękit* efter mönstret *dragin*, *dragit* (jfr isl. *skilinn*, *skilit* för *skilidr*, *skilit*). Ett bevis för ett sådant ursprung af *nakin*, *näken* vore, om det kunde uppvisas, att *nakin* förekom ofta i gamla språket, men aldrig någon plur. *naknir* eller annan synkoperad form.

[1]) I en sv. dialekt, nämligen i Moramålet i Dalarna har utjemningen tagit en motsatt rigtning: man har der nu former med *i*, som går tillbaka till äldre *y* (ännu i början af förra århundradet fans *yduart*, *ydart*, Rydqvist III: 281). I Orsamålet har det duala pron. isl. *ykkar* undanträngt pron. "eder" och heter *ikken*, der *i* motsvarar äldre *y* (ännu i början af förra årh. hade man acc. m. *ikkuan*, Rydqvist, a. st.), se Noreen, Ordlista öfver dalmålet, sidd. 40, 88. — Andra dalmål hafva former af pron. *eder*, som motsvara de fsv. med oomljuden vokal, Noreen a. st.

[2]) Schlyter betraktar *nokor* på detta ställe som korrumperadt och vill i stället läsa *ok*, jag vet icke på hvilka grunder (se ÖGL. s. 158, not. 67); i stället för "sum *nokor* þæn sum salde" i handskr. A. hafva handskr. C. och 1607 års upplaga: "sum kan *nakuar (nakwar)* þæn sum salde". Den enda ändring, som skulle kunna komma i fråga i A., vore att insätta *kan* framför *nokor* i öfverensstämmelse med de två andra texterna, men *kan* är icke nödvändigt för sammanhanget.

[3]) Cod. Bueranus och Söderk. R., se Rydqvist VI: 314.

KB. 17 : 3, *nokors* Kp. 9 : 3, *nokra* V. 29 : 2, *nokrum* KB. 14 pr., Kg. 5 pr., *nokro* KB. 15 : 8, M. 4 o. s. v. endast *nokor* med synkopering i urspr. trestafviga former. Öfriga äldre texter t. ex. VGL. hafva blott *nokor* med synkopering, liksom i ÖGL:s *nokrum;* former af *nokor* utan synkopering äro anförda af Rydqvist (II: 514) endast från en text, Vestm. L. I: *nokorum, nokoru.* Blandningsformer af *nokor* och *nakvar* förekomma i synnerhet i östgötska handskrifter, men äfven annars *noquara stund* Sdm. L. Conf., vidare *nokar, nakor, nakar* (Rydqvist: II: 514, VI: 314). Former med *e* i första eller andra stafvelsen träffas ej i fsv. (men väl i Gotl. L. *nequar*, se längre ned). — När jag här ofvan icke anfört östgötska *nakuar* bland bevisen för att ett qvarstående *v* icke verkat omljud i fornsvenskan, beror det på att vi äfven i isl. hafva *nakkvarr* utan omljud, och samma orsak, som vållat, att intet omljud inträdt i detta senare, kunde äfven varit orsaken till att omljudet uteblifvit i fsv. *nakvar.* Skälet till att intet omljud egt rum i isl. *nakkvarr* tror jag hafva varit det, att accenten urspr. legat på sista stafvelsen och den första varit obetonad, och ett bevis härför finner jag i följande förhållande. Det synes kafva varit en allmän regel i de nord. språken, att stafvelserna *va, ve, vi,* när de stått i början af ett ord, öfvergått till *u, o,* när ordet såsom led i en sammansättning varit obetonadt: *Sigvarđr* har blifvit *Sigurđr*, fsv. *dagværþr*, *dagurþer*, isl. *døgurđr,* isl. *andverđr, ǫndurđr,* fsv. *hvīliken, hvīliken, huliken* o. s. v. När v[1] derjemte hafva qvar *Sigvarđr*, fsv. *dagværþer*, isl. *dagverđr*, isl. *andverđr*, fsv. *hviliken*, bevisar detta, att man på samma tid accentuerat sammansatta ord på olika sätt i språket [1]). Man har sagt *ánđverđr* (med accenten på första staf-

---

[1]) Se Noreen. Svenska Landsmålen I: 694 och Kock, Svensk Akcent II s. 341. Det är blott ett i början af ett enkelt ord stående *va, ve, vi,* som sålunda behandlats; ett aflednings *v* står qvar; isl. *Yngvarr,* fsv. *Ingvar*, isl. *yđvarr, nøkkvidr* förblifva oförändrade (i varägiska *Igor* har öfvergången skett i ett annat språk). Detta beror derpå att *v* i ordens början länge varit vokaliskt, medan ett till afledningen hörande *v* inuti ordet tidigt öfvergått till konsonant, för hvilket senare antagande många förhållanden tala, bland annat att *v* aldrig vokaliseras i ordens slut i de nordiska språken. — Verkningarna af den anförda regeln hafva i de flesta fall åter blifvit tillintetgjorda genom inverkan från det ännu qvarstående enkla ordet; sålunda behöfver ett *dagverđr* icke nödvändigt förutsätta ett slutbetonadt *dagvérđr*, utan kan hafva uppkommit genom ny sammansättning. Ofta hafva också de två formerna blifvit sammanblandade såsom i *ǫndverđr*, hvilket är en blandning af *andverđr* och *ǫndurđr.* Så har man ock *ǫndugi* och *andvegi*, jemte *ǫndvegi;* här kan man icke tänka på något inflytande från ett stamord, utan den senare formen måste hafva uppkommit genom blandning af de två andra.

velsen), hvilket blef *ǫnđurđr*, men samtidigt har man äfven brukat accentuera *andvérđr*, hvilket förblifvit oförändradt. Under denna regel faller *nakkvarr*, hvars senare del uppenbarligen är pron. *hvarr, hverr*, såsom de äldsta isl. texterna visa (se Oxforder Ordb. s. 451). Ett på sista stafvelsen accentueradt *nakkvarr* har icke undergått någon förändring (jfr *andvérđr*), ett *nakkvarr* med tonen på första stafvelsen har deremot undergått omljud och *va* har blifvit *u: nákkvarr* har blifvit *nǫkkurr* (jfr *ǫnđurđr* af *ándverđr*). I OHS heter ordet också *nokkorr*, hvilket tyckes visa att öfvergången *va -o(u)* är yngre än *v*-omljudet, ty i annat fall skulle man här haft *nakkor;* utvecklingen har varit *nakkvarr, nǫkkvarr, nǫkkorr* [1]). Hvarken *nokkorr* i fornnorskan eller isl. *nǫkkurr* synkoperas, i motsats till fsv. *nokor;* häri spåra vi en gammal dialektskillnad mellan de begge språkgrenarna [2]). — Fsv. *nakvar* motsvarar isl. *nakkvarr* och förutsätter liksom detta ursprunglig suffixbetoning. Omljudet i *nokor* förklaras deraf att ett på första stafvelsen betonadt *nakkvarr* i fsv. synkoperats; det har böjts: *nakkvarr*, plur. *nǫkrir* (af **nakkvrir*), och genom öfvergång af *va* till *o* och allmängörande af de synkoperade formernas stam har den allmänna formen *nokor, nokrir* uppstått. — Den omljudna vokalen har blifvit *o,* icke *ö,* derför att ordet såsom pron. oftast varit obetonadt i satsen (jfr *ok* i st. f. *ök,* af *auk,* Kock, Om några atona, sid. 17). Af samma anledning hafva vi *g* för *k* i nysvenska *någon* [3]).

---

[1]) OHS. 44[8] *nokcora*, 45[22] *nokcorer*, 46[32] *nokcot* o. s. v. Vårt antagande om utvecklingsgången *nakkvarr — nǫkkvar, nokkorr,* motsäges icke af det en gång förekommande *dagurđr* (*dagurđarmale* 19[36]), ty detta kan vara ombildadt efter stamordet *dagr.*

[2]) Denna skiljaktighet har väl uteslutande sin grund i analogins inflytande. I fno.-isl. har ordet länge uppfattats som en sammansättning med *hvarr*, medan i fsv. det har dragits öfver till och behandlats som andra pron. på *-varr: iþvarr, ikkvarr.*

[3]) Leffler, som iakttagit ordets former i ÖGL. (*V*-omljudet, sid. 76), anser att formerna *nokor* Vins. 6: 6, och *nokrum* Kr. 18: 1, "inkommit i ÖGL. från andra munarter eller det under bildning varande riksspråket". Han antager nämligen, att *nakuar* är en äldre, i östgötskan bevarad form, *nokor* deremot en yngre form, som utvecklat sig ur den förra, och att utvecklingen gått hastigare i andra dialekter än i östgötskan. Detta antagande är alldeles obehöfligt, om vår förklaring af formerna *nakvar* och *nokor* är rigtig. Alla dialekterna hafva haft begge formerna: formen *nakvar* har blifvit allmän i östgötskan, medan i de andra dialekterna *nokor* fått öfvervigten; de två formerna *nokor* och *nokrum* i Östgötalagen, visa att *nakvar* icke fullständigt undanträngt *nokor* i den dialekt, på hvilken lagen är affattad. — Någon form med dubbelt *k* träffas icke i fsv., oaktadt *kk* väl är det urspr. i ordet. Att vi ej hafva någon form med *kk* i fsv. är lätt förklarligt: i *nakvar* har *k* förenklats, derför att det stått i slutet af en obetonad stafvelse, och i *nokor* har *nok-* kommit

Till isl. *ǫrr, ørr,* (den senare formens tillvaro är konstaterad genom skrifsättet *eyrr,* Gislason hos Rydqvist II: 103) svara i fornsvenskan och forngutniskan former utan *u*-omljud: fsv. *ar(r), ær(r),* forngutn. *er(r)* [1]). För att förstå dessa vexlande former, måste vi gå tillbaka till ordets urgermanska former. Ordet förekommer i sanskr. under formen *arus* (konsonantstam), men är för öfrigt utanför de nord. språken icke uppvisadt i något indoeurop. språk. Deremot träffas det som lånord från någon germ. dialekt i finskan under formen *arpi,* gt. *arven* (Thomsen, Den got. sprogklasses inflydelse på den finske, sid. 68, 113). I Arkiv f. Nord. Fil. III s. 14 har Noreen fäst uppmärksamheten på det finska ordet och anmärkt att man af den finska formen kan sluta att ordet är en stam på *-ves* [2]). Detta är otvifvelaktigt rigtigt, och om vi göra oss reda för den urspr. böjningen, skola vi också förstå, hur de nord. formerna uppkommit. Ordet har urgermanskt böjts sålunda: nt. acc. *arvaz,* dat. *aruzé,* gt. *arvésas* eller urnord. *arvaʀ*, *aruʀe*, *arvisas* [3]). Men af dessa former skulle vi endast erhålla nord. former med *u*-omljud *(ǫrr, ǫrre, ørs),* och de fornsvenska formerna blifva oförklarade. Jag tänker derför att man redan i urnord. eller urgerm. tid hade dubbla former. Liksom i fsv. (och ofta äfven i isl.) *v* har försvunnit ur midljudet, derför att det saknades i andra former af

---

från de synkoperade formerna, der konsonanten förenklats, derför att den kommit att stå framför en annan konsonant. Isl. *nakkvarr* har väl fått sitt *kk* genom inflytande från formen *nǫkkurr* eller också har konsonanten åter förlängts framför *v*, sedan ordet icke längre betonats på gamla sättet, med tonen på suffixet (Noreen, Gram. § 203) De i fsv. någon gång förekommande formerna *nokorum, nokoru* (se ofvan) hafva kanske uppstått genom inflytande från *nakvarum, -u;* jfr för öfrigt fsv. *avughan* för *afgan* och dyl. former här ofvan sid. 62.

[1]) Ordet har förmodligen alltid haft dubbelt *r*, ty framför vokal i ändelsen skrifves alltid *rr*, se Söderwalls lex. s. 45.

[2]) Redan Mars 1879 meddelade mig D:r Bugge i bref med anledning af mitt yttrande om forngutn. *er*, Forngutn. ljudlära sid. 13, att han antog detta ord vara en stam på *-ves;* äfven Bugge stödde sitt antagande på finska *arpi.*

[3]) Brugmann Morph. Unters. II s. 189; Möller. Pauls u. Braunes Beitr. VII s. 508; Brugmann Grundriss, I: § 115. — Beträffande stammar på *-es* vilja vi här anmärka, att vi anse Noreen hafva fullkomligt rätt, när han antager en urspr. afljudsvexling *i, a, u* i detta suffix (Urgerm. judl. § 15, c.). Endast på detta sätt kunna de med detta suffix bildade ordens former förklaras. Ett nord. *fiall* (fht. *felis*) förutsätter nödvändigt ett **felaʀ*, som blifvit **fealʀ, fiall; døgr* förutsätter ett *dōgiʀ*; suffixet *ur* är vanligt i ags. i hithörande ord och kan äfven spåras i norden (se Noreen, Arkiv III sid. 15 not.). Ibland har vexlingen gifvit anledning till dubbelformer såsom i *ärr* eller isl. *setr* (af **setaʀ*) och *siǫt* (af **setu(ʀ)*): Noreen, Urgerm. judl. a. st.

samma ord (se ofvan sid. 66), förmodar jag att man i urnord. (eller ännu äldre) tid efter dat. *aruʀe* (och andra former med den svagaste stammen) bildade en nmt. *araʀ* och böjde ordet *araʀ*, *aruʀe*, *arisas*. Häraf skulle uppstå i norden efter synkoperingslagarnas verksamhet *arr, ǫrre, ęrs*, och af en sådan böjning förklaras de ostskandinaviska formerna. Det är likväl ej min mening att vilja antaga, att den urspr. böjningen upprätthållits i norden ända till *u*-omljudets inträdande. Men jag är öfvertygad om, att i förhistorisk tid på det angifna sättet uppstått två serier former: en med *v* och en utan *v*. De förra formerna hafva blifvit allmänna i Norge, de senare i Sverige - Danmark; inom det sistnämnda området [1]) hafva vi derför endast former utan *u*-omljud, i fno.-isl. former med omljud.

Af följande ord finna vi också vexlande former i de nordiska språken, nämligen af "sparf", "smör", "kött" och fsv. adj. *gör*, isl. *gǫrr*. — Särdeles talrika äro formerna af ordet "sparf". De svenska formerna af detta ord låta ordna sig på följande sätt: 1:o nysv. *sparf* utgår från en stam **sparva*, hvars böjning varit *spǫrr* (af **sparvʀ*, *sparvaʀ*), plur. *sparvar*, och det är stammen i de tvåstafviga formerna som blifvit allmängjord i nysv. *sparf;* 2:o fsv. plur. *sperfuer*, nysv. dial. *sperf, spärf* (Rydqvist II: 28), utgår från en stam **sparvu*, hvars böjning varit: *spǫrr* (af **sparuʀ*, **sparvuʀ*), plur. *spervir*, och af denna senare form förklaras de anförda formerna *sperfuer* och *spärf;* 3:o fsv. *spirver*, plur. *spirva(r)* (Rydqvist anf. st.), utgår från en stam **spervu* [2]), som böjts: *spiǫrr* (af **speruʀ*, **spervuʀ*), plur. *spirvir*, och äfven här är det stammen i nmt. plur. som blifvit allmängjord. — Forndanskan har *sparv*, som bör bedömas som sv. *sparf*. Nyd. *spurv*, plur. *spurve*, anser jag i likhet med Kock (Arkiv V s. 96) hafva annat afljud än de förut omtalade formerna, nämligen *u*, så att vi i denna stam i de nord. språken finna alla tre afljudsvokalerna *e, a, u* [3]). Andra danska former: *spurre*, plur. *spurrer* (Molbech, Dansk Ordbog) och äldre danska *en spørrve* (plur. *spøriæ*) [4]) synas hafva uppkommit genom sammanblandning af ett starkt *spurr* (stam. **spurva*) och *spörr* (stam **sparva*) samt ett svagt *spurve* (stam. **spurvan*, jfr got. *sparva, n*-stam). — För isl. finner jag endast följande former genom citat bestyrkta (Oxf. Ordb. sid. 585): sing.

[1]) Danskan har *ar*, sv. *ärr*.

[2]) Jfr Brate. Bezzenbergers Beiträge XI sid. 194.

[3]) Äfven i svenskan har man spår af en stam **spurva*, se Kock, Arkiv, a. st.

[4]) Se Kock, Studier öfver Fornsvensk ljudlära, sid. 477.

spǫrr, gt. *spǫrs*, plur. *sparrar*. Dalskan har äfven sing. *sparr* (Noreen, Ordlista öfver dalmålet sid. 175). Då ordet öfverallt annars (äfven i andra germ. dialekter) visar sig hafva *v* i stammen, synes man berättigad att härleda äfven formerna isl. *sparrar* och dalska *sparr* ur stammen *sparva-*. Isl. har, såsom vi framdeles skola visa, en gång böjt *va*-stammarna på samma sätt som fsv.; vi hafva således äfven här haft en böjning *spǫrr*, plur. *sparvar;* derigenom att *rr* i sing. uppfattats såsom tillhörande stammen, har man fått plur. *sparrar* i st. f. *sparvar;* i dalskan har man på samma sätt fått en plur. *sparrar*, hvartill sedan bildats en sing. *sparr* [1]).

Äfven af adj. *gör* utgå de vexlande formerna från olika stamformer. Fsv. *gör* (med en gammal acc. *garva*, se ofvan), det i vesterbottniskan förekommande *garf* och isl. *gǫrr* acc. *gǫrvan* utgå från en stam *garva*, hvilken vi äfven hafva i forngutn. *gar*, acc. *garran* (för *garvan*). Isl. *gørr* kan förklaras ur en stam *garvu*, som böjts nmt. *gǫrr* (af **garuʀ*, *garvuʀ*), acc. *gørvan* (af *gęrvan*, af *garviana*); genom utjemning har man erhållit nmt. *gørr*. Fsv. *gior*, isl. *giǫrr* förutsätter en stam *gervu;* af **gervuʀ*, **geruʀ* har man fått *giǫrr;* acc. härtill skulle heta fsv. *girvan*, isl. *gyrvan*, men några sådana former förekomma icke [2]).

Af ordet "smör" träffa vi i fsv. både *smör* och *smior* (*smiör*, Rydqvist III: 184) [3]), och isl. har *smiǫr* och *smør*. Det förra böjes i hist. tid allmänt som

---

[1]) Rydqvist uppgifver II: 28 isl. *spörr*, plur. *spörvar*, utan citat; i Noreens Gram. (§ 276, och 309) uppgifves en *va*-stam *spǫrr* och en *u*-stam *spǫrr*, men utan anförande af pluralformer. Jónssons lexikon har *spǫrr*, plur. *sparrar* och *sperrir* med ? efter den senare formen. Det är mycket troligt att isl. liks. fornsvenskan haft en stam **sparvu;* plur. härtill skulle heta *spęrvir;* ett *spǫrr*, *spervir* kunde lätt blifva *spǫrr*, *spęrrir* i analogi med: *knǫrr* — *knęrrir*, *rǫrr* — *ręrrir*, och en pluralform *spęrrir* kunde sedan framkalla en pluralform *sparrar* i st. för *sparvar*. Med denna pluralform jemför för öfrigt forngutniska *garran*, *garra*, *garrum* af adj. *gar*, isl. *gǫrr*.

[2]) I fsv. förekommer af adj. *gör* former med *y*, och äfven af verbet *göra* finna vi former med *y*, *gyra*, *-om*, och af adj. *gyr*, *gyru* (Söderwalls lex. s. 444). Det är ej i de ålderdomligaste handskrifterna dessa former finnas. Docenten Kock har muntligen meddelat mig, att dessa former hafva för sin uppkomst att tacka en regel, som i vissa handskrifter är strängt iakttagen. Regeln lyder: i korta rotstafvelser öfvergå ljudförbindelserna *giö-*, *kiö-* till *giy-*, *kiy-*, när i följande stafvelse fins *i: görir* blir *gyrir*, præs. konj. *göri* blir *gyri*. Af ordet "kött" heter dat. *kyti*, men öfriga kasus hafva *ö*. I handskrifter yngre än dessa har *y* vidare utbredt sig i samma ord.

[3]) Fsv. *smör* kan icke stå för *smiör* med undertryckt *i*, ty vi hafva i fsv. också *smiugha*, Rydqvist I: 508. Den analoga ljudförbindelsen *sni* förekommer under hela medeltiden i *snior*, *sniör* och ännu i äldre nysv. heter det *sniö*, *sniögha*.

en *va*-stam; *smiǫr*, *smiǫrvi*, *smiǫrs*. Men den ursprungliga böjningen har varit som *u*-stam, och vi träffa ännu en rest af dess böjning som *u*-stam i dat. *smyrfe* (= *smyrvi*) Dipl. Norv. I: 228 (af år 1334). Stammen har således varit **smeru (*smervu)*, förmodligen har härtill brukats som genit. *smiarar* (jfr forngutn. *smier*). Den andra formen är *smør* och icke *smǫr*, hvilket framgår af skrifsättet i norska texter, som göra skilnad mellan *u*-omljud af *a (o)* och ö-ljud (oe), t. ex. Dipl. N. II: 122 (år 1315) *ollum*, *monnum*, *log*, *Strond*, men *hoeyra*, *koeypte*, *toeke* (af taka), *smoer;* D. N. IV: 150 (1321) *ollum monnum*, *Mork*, men *hoeyra*, *doettrum*, *smoers;* D. N. I: 134: *gongu*, *log*, *mork*, *oll*, *hondum*, *Boduar*, men *norrønna*, *kømi*, *smørs* o. s. v. [1]). Nyisl. har *smér* af *smer* med *e* förlängdt framför *r* såsom i *mér*. Då endast slutet *ø* i isl. öfvergår till *e* men icke ett öppet (af *ę*, Noreen, Gram. § 71, Anm. 5), måste *smør* liksom *smiǫr* gå tillbaka till en form med *e* i stammen. Såsom grundform kan man derför endast tänka sig ett **smerva*, som blifvit **smerv*, *smør*, fsv. *smör*, och man har haft af detta ord redan i urnord. tid både **smeru* och **smerva*. — Af ordet "kött" hafva vi i fsv. både *kiot* och *köt* (Rydqvist II: 118, om *kyt* se här ofvan); isl. har *kiǫt* och *ket*, hvilket senare står för äldre *køt*. Till grund för *kiǫt* ligger en stam *ketu*, för *køt*, *köt* en stam *ketva* [2]).

Det återstår nu endast att omtala ordet *örtug*, myntnamn: isl. har formerna *ørtug*, *ertug* (*ærtug*, Oxforder Ordb.), fsvenskan har *örtogh (ortogh)* och *artogh*, forngutniskan *ertaug* (Rydqvist II: 67); förmodligen är *ö (ø)* i detta ord upp-

---

[1]) Såsom dat. af *smør* har jag endast träffat *smoere* D. N. V: 156 (år 1341), hvilket naturligtvis icke hindrar att ordet tidigare hetat i dat. *smørve*. Om *smiǫr* upplyser Vigfusson i Oxforder-ordboken att dat. *smiörvi* är *"old"*, och han anför exempel på dat. *"smiöri"*.

[2]) De i ostskandinaviskan förekommande ord med *v* i stammen, af hvilka vi finna mer än en stam äro alltså: *sparf*, adj. *gör*, *njugg* och *snygg* (ofvan sid. 73) samt *smör* och *kött*. Det är naturligtvis ej min mening att vilja påstå, att de olika stammarna stått vid hvarandras sida från början, utan de hafva utvecklat sig ur en äldre böjning med regelbundet vexlande former; i somliga af dessa former har *v* stått qvar, i andra har det vokaliserats till *u*; genom dessa former på *u* hafva orden dragits öfver till de urspr. *u*-stammarnas böjning. Genom en motsatt utveckling hafva urspr. *u*-stammar, derför att *u* i vissa former blifvit halfvokal, dragits öfver till *va*-stammarnas böjning; och härigenom hafva dubbelformer uppstått. Men dessa analogibildningar hafva troligen i de flesta fall uppkommit långt innan en särskildt nordisk språkgren existerade. Hvad "smör" och "kött" beträffar, kan man förmoda att dessa äro ursprungliga stammar på *-ves*. Af dylika stammar kunde lätt formerna *smerva* och och *smeru, ketva* och *ketu* utveckla sig, då dessa stammar så ofta förlora den till suffixet hörande konsonanten (*z*, *R*); jfr ofvan om *ärr*.

kommet genom *v*-omljud af *a* el. *e*, men mera kan jag ej säga derom, då ordets etymologi är obekant [1]).

U-omljudet i Forngutniskan och Dalmålet. — I Forngutnisk ljudlära sid. 27 f. har jag visat, hurusom forngutniskan skiljer sig från fornsvenskan derigenom att ord, som hafva genom *u*-omljud ombildad stamvokal, äro ännu sällsyntare i den förra än i den senare dialekten, och jag har framhållit (s. 47) att den nästan totala frånvaron af *u*-omljud var "en punkt, hvari forngutniskan är ålderdomligare än alla andra nord. dialekter". I denna fråga hyser jag nu en annan uppfattning. Jag tror att gutniskan haft *u*-omljud i samma utsträckning som fornsvenskan; att spåren af denna ljudlag äro så få i gutnitskan beror derpå, att utjemning till förmån för den oomljudna vokalen här egt rum ännu allmännare än i fornsvenskan. — *U*-omljud finna vi i GL. i obetonad stafvelse i sing. fem. och plur. neutr. af orden *gamal* och *annar:* belti *gamul* kap. 65, kirchia *annur* H. [2]) 4, silkisband *annur* 65. — I betonad stafvelse träffa vi genom *u*-omljud uppkommen vokal endast i orden *ol*, fsv. *öl*, isl. *ǫl* (af **alu*, ofvan sid. 60) [3]), och *yx*, fsv. *öx*, isl. *øx* [4]). Men dessa ord äro också de enda i GL. förekommande ord, som haft omljud i alla former [5]). I alla ord, som enligt fornsvensk *u*-omljudslag haft vexling mellan omljuden och oomljuden vokal, har i forngutniskan [6]) vid utjemning den senare alltid blifvit rå-

---

[1]) För att ej förbigå något, som jag antecknat, vill jag här nämna ordet *tisdag*, för hvilket man skulle väntat *tysdag*, då ordet är sammansatt med gudanamnet *Týr* (stam *tiva*); isl. har *týsdagr*, men ordet har i svensk literatur endast visat sig med *i* i första stafvelsen (Rydqvist VI: 460 *Tisdagher* från medeltidsurkunder); *i* låter förklara sig deraf, att ordet också varit appellativum och såsom sådant böjts: *týr*, plur. *tirar*; dat. sing. har hetat *tivi;* från denna och pluralformerna har *i* inkommit i öfriga former af singularis, brukad både såsom appellativum och proprium: *tir*, gt. *tis*. Jfr isl. plur. *tivar*, hvartill bildats en svag sing. *tivi*, Egilsson lex. poet. sid. 813. — Fsv. *þrysvar* har förmodligen erhållit sin vokal från neutr. plur. *þry*, och fsv. *tysvar*, sidoform till *tvisvar*, är måhända analogibildning efter *þrysvar*. Man har dock äfven ex. på öfvergången *vi* till *y* i fsv. *tyggia* för *tviggia*.

[2]) H. = den i slutet af handskr. A. af Gotlandslagen skrifna Gotlands historia.

[3]) *Ol* bieris ai lengr, hver sum cumbr til bryllaups eþa vaizlur *ols* 24 pr.

[4]) Miþ stangu eþa *yxar* hambri 8 pr., þa gaf helgi Olauir hannum aina braiþ *yxi* H. 3. I ordet *yx* står *y* för äldre *ø* enligt gutnisk ljudlag. Allt *ø*-ljud har nämligen redan i forngutniskan öfvergått till *y* (*ȳ*); se Forngutn. ljudl. s. 17.

[5]) Såsom vi ofvan visat har nmt. sing. af ordet "yxa" en gång hetat *ǫkriʀ*, men denna form har trol. snart fått vika för nybildningen *øx* (se ofvan sid. 67).

[6]) D. v. s. i den dialekt, som är representerad genom den äldre och den yngre handskriften af Gotlandslagen.

dande. Vi träffa sålunda i GL. icke blott *axul* 26: 7, *ankul* 23: 4, *saþul* 45: 1, *stapul (i stapli)* 63: 2, i hvilka äfven fsv. bibehållit de osynkoperade formernas vokal; också ordet "hufvud", som i fornsv. behållit den omljudna vokalen, har i GL. *a*: *hafuþ* 19: 38, dat. *hafþi* (äldre *hǫfþi*) 19: 17, gt. pl. *hafþa* (äldre *hǫfþa*) 20: 1 (se ofvan sid. 61). Likaledes har GL. oomljuden vokal i pron. "hon"; det heter här *han* med lång vokal, såsom man finner af skrifsättet *haan* 2: 2, 20: 5; *hān* är ombildadt från *hǿn* efter acc. *hāna*, som utan tvifvel bibehållit den långa vokalen (jfr Smål. L:s *höön*, acc. *höna*, der en motsatt utveckling egt rum, se ofvan sid. 57). — Af ord med *v* i stammen anföra vi följande, som i fornsvenskan hafva omljuden vokal: *gar*, fsv. *gör*, isl. *gǫrr* [1]); *hagg*, fsv. *hugg*, isl. *hǫgg*. Det senare har sin vokal från dat. s. *haggvi*, gt. dat. pl. *haggva*, *haggum*; men här har förmodligen verbet af samma stam inverkat, det heter i GL. regelbundet *hagga*, part. *haggvin* [2]). — Ordet "någon" heter i GL. handskr. A. *neqvar*, som i regeln icke sammandrages i de trestafviga formerna; endast två gånger träffas synkoperade former: *necrum* och *neccrar* [3]). I handsk. B. heter detta ord *naqvar*, som i regeln icke heller sammandrages (se Schlyter, Gottl. L. s. 12 not 28); endast tre gånger träffas här sammandragna former: 20: 12 *nakra* (A. *nequara*), 25: 4 *nakrom* (A. *neqvarum*), 61: 1 *nakrar* (A. *nequarar*). Jag förmodar, att formerna *neqvar* och *naqvar* gå tillbaka till urspr. suffixbetonade former (jfr *nakvar* i ÖGL., ofvan sid. 82 ff.), och att de sammandragna formerna tidigare haft omljuden vokal (*ǫ* el. *ø*?), men i de respektive dialekterna blifvit ombildade efter de allmännare osammandragna formerna. Att formerna *nǫkrir*, *nǫkrar* o. s. v. funnits i språket, bevisas deraf, att Fårömålet ännu har *nåklen*, någon (Noreen, Fårömålets ljudlära sid. 55), som förutsätter de nämnda omljudna formerna. — Denna samma dialekt har äfven ett par andra ord med bevarad omljuden vokal,

---

[1]) So et maþr verþi ai a vittr *gar* 6: 1, siþan varþ þriþi (kirkia) *gar* H. 4, en i raiþi ir *gart* 8 pr., hafr kirchiu *garra* 3 pr., viþ *garran* 25 pr., af *garrum* gersemum 53. — Af verbet *giera* träffas följande former: inf. *giera* 3: 3, præs. sing. alltid *gierir* utom 63: 2 *gier*, præt. *gierþi*, *gierþu* 8 pr., H. 4. Jfr ofvan sid. 73 f.

[2]) Af neutr. *hagg* träffas följande former: kvert *hagg* 19: 31, tu *hag* 19: 37, miþ luca *haggum* 19: 35. — Verbet har i præs. uppgifvit *v*, men har det qvar i part.: lati *afhagga* 20: 15, *haggi* 26: 7, et hann *haggr* 7 pr., *afhagguit* 19: 24, torfa af hafþi *haggvin* 19: 32.

[3]) Þa en *neqvar* vill kirchiu giera 3: 3, *neqvan* 21: 1, et hann hafi haizl *neqvara* 4, wil hann *neqvarum* mistroa um *neqvat* 25: 4, miþ andru *nequaru* 19: 4, eptir *neqvara* (syni) 20: 12, *nequarar* atbyrþir 61: 1 o. s. v. — De synkoperade formerna träffas: 20: 4 þa en *neccrar* iru ogiftar; H. 5 taki viþr *necrum* biscupi.

nämligen *kytt*, fsv. *køt*, som förmodligen äfven i GL. skolat heta *kyt*, om det der förekommit, samt *nåkagur*, naken (Noreen, a. arb. sidd. 45 och 55). *Nåkagur* (= *nåkagr*) svarar närmast till got. *naqaþs;* forngutn. böjning har varit *nakvaþr*, *nǫkþan*, och det är de synkoperade formernas vokal, som segrat[1]).

I motsats till gutniskan har *Dalmålet* långt mer än fornsvenskan bevarat former med *u*-omljud. Vi vilja här inskränka oss till att efter professor Noreens "Ordlista öfver dalmålet"[2]) anföra några få former från Älfdalsmålet, för att visa, att den regel, efter hvilken *u*-omljudet varit genomfördt, varit den samma som i fornsvenskan. Omljud på grund af *u* träffa vi t. ex. i *lågg*, isl. *lǫgg*, gt. *laggar* (jfr sv. *laggkärl*), *tråst*, *trast*, isl. *þrǫstr*, *utt*, vante, isl. *vǫttr*, *åkkul*, fsv. *ankul* (jfr isl. *ǫkkla*), *åvud*, hufvud, isl. *hǫfuð;* deremot saknas omljud i Älfdalsmålet i *akksul*, axel, fsv. *axul*, isl. *ǫxull*, *avun*, fsv. *avugher*, isl. *ǫfugr*. De senare orden visa att man äfven här såsom i fsv. en gång böjt: *hafuð*, dat. *hǫfðe*. — På grund af *v* träffa vi omljud i: *snågg*, *snygg*, isl. *snǫggr*, acc. *snǫggvan*, i *ökkse*, yxa, fsv. *öx*, isl. *øx*, *bly*, bly, (fht. *blîo*, gt. *blîwes*), i præt. *ståkk* af **stakkv*, isl. *stǫkk*, *såkk* af **sakkv*, isl. *sǫkk;* deremot saknas omljud i infinitivformerna, i hvilka *v* stått qvar: *stikka* för **stikkva* (för *stinkva*), isl. *støkkva*, *sikka* af *sikkva* (för *sinkva*), isl. *søkkva*, *singa* för *singva*, isl. *syngva* (jfr ofvan sid. 69).

Sedan det nu, såsom oss synes, visats, att den ostskandinaviska språkgrenen haft *u*-omljud endast i det fall, då den verkande orsaken fallit bort, skola vi undersöka detta omljuds förhållande till *u*-omljudet i isländskan. Som ofvan är omtaladt, har Säve framställt den meningen, att det af honom s. k. svaga omljudet eller det, som beror på ett i ändelsen qvarstående *u* eller *v*, är "jemförelsevis en nyhet i isländskan" och således yngre än det af Säve s. k. starka

---

[1]) Noreens förmodan att formerna *nåkagur* och *nåklen* möjligen äro lånade från svenska riksspråket kan svårligen vara rigtig. Ett sådant ord, som "någon" brukar icke lånas från andra dialekter; ordet *naken* har mig veterligen icke omljuden vokal i någon svensk dialekt; och på lån från danskan kan man icke gerna tänka. *Nåkagur* i färömålet och de olika formerna af "någon" hänvisa till gamla dialektskillnader inom gutniskan. Färömålet har gått mindre långt än de andra gutn. dialekterna i *u*-omljudets upphäfvande. — Hvad *l* för *r* i *nåklen* beträffar, så har man äfven andra exempel på en sådan öfvergång i språket, se Noreen, a. arb. sid. 28.

[2]) I "Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif" IV: 2. Professor Noreens transskription kunna vi icke här återgifva.

omljudet, som berott på ett bortfallet *u* eller *v*. Hvarpå Säve grundat denna mening är icke bekant. Men det är klart att åsigten är rigtig. Vi skola som förut betrakta det egentliga *u*-omljudet för sig och *v*-omljudet för sig. Det starka *u*-omljudet sammanhänger med den allmänna förlusten af de korta ändelse- och midtvokalerna, men denna förändring har otvifvelaktigt försiggått samtidigt öfver hela norden och före splittringen i dialekter. Det starka omljudet måste derför också hafva utvecklat sig samtidigt öfver hela språkområdet. Men häraf följer att det speciellt isländska svaga *u*-omljudet måste hafva utvecklat sig senare; isl. *sǫkum* måste hafva erhållit sitt omljud senare än *sǫk*, ty då denna senare form uppstått samtidigt i isländskan [1]) och fornsvenskan, skulle, i fall isl. *sǫk* och *sǫkum* erhållit sitt omljud samtidigt, man vänta att äfven fornsvenskan en gång haft *sǫkum;* dertill kommer, att orsaken till omljudet i *sǫk* har varit en annan än i *sǫkum;* det förra har erhållit sitt omljud just genom och i följd af *u*-ets bortfall, deremot är orsaken till omljudet i *sǫkum* det ännu qvarstående *u;* det är icke troligt att begge orsakerna skulle hafva gjort sig gällande samtidigt. De grunder vi här anfört för antagandet af två *u*-omljudsperioder i isl. skulle delvis äfven kunna anföras för antagandet af två perioder af *v*-omljud, då bortfall af *v* äfven har sin grund i de korta ändelse- och midtvokalernas bortfall. Men för att *v*-omljudet måste hafva utvecklat sig under två perioder i isl. kunna vi anföra mer direkta bevis. Jemte *nøkkviđr* träffa vi i isl. äfven formen *nękkviđr* [2]). Om omljudet inträdt samtidigt i alla ordets former, skulle vi aldrig haft den senare oomljudna formen. Denna form låter deremot förklara sig genom antagandet att *v*-omljudet inträdt på olika tid i de synkoperade och osynkoperade formerna. Den äldsta böjningen i isl. har varit densamma som den urspr. böjningen i fornsv., nmt *nękkviđr*, acc. *nøkđan*. Genom inverkan från de osynkoperade formerna har man erhållit acc. *nękđan*. Då sedan omljudet inträdde i de osynkoperade formerna och *nękkviđr* blef *nøkkviđr*, har man åter erhållit *nękkviđr* genom inflytande

[1]) Benämningen "isländska" är här i sjelfva verket oegentlig, då det starka *u*-omljudet (och kanske äfven det svaga) genomförts före Islands bebyggande. Då emellertid en gemensam benämning är behöflig och intet missförstånd kunnat ega rum, hafva vi öfverallt i denna afhandling tagit namnet "isländska" såsom gemensamt namn för de dialekter, som i historisk tid visa sig hafva ett fullständigt genomfördt *u*-omljud.

[2]) Former med *e* (*ę*) i detta ord uppgifvas af Leffler V-omljudet sid. 13 och Oxforder Ordb. sid. 461. — Om förhållandet mellan öppet *ø* och *ę* jemför Noreen, Gram. § 71, Anm. 5.

från acc. *nǫkðan*, plur. *nǫkðir* o. s. v., hvarigenom dubbelformerna *nøkkviðr*, *nǫkkviðr* uppstått. — Genom antagande af två *v*-omljudsperioder kunna vi äfven förklara tillvaron af en isl. form *kvikr* vid sidan om *kykr*. Äldsta böjningen har varit: *kykr*, acc. *kvikvan*, plur. *kvikvir*. Genom utjemning erhölls nt. sing. *kvikr*, som icke kunde vidare förändras. Genom det andra omljudet blef acc. *kykvan*, plur. *kykvir*, och genom utjemning erhölls stammen *kvik-* (från nmt. *kvikr*) och *kyk-* i alla former [1]). — På liknande sätt förklaras genom en mellan de två omljudsperioderna skedd utjemning dubbelformerna *gǫrr* och *gørr* (jfr ofvan sid. 87).

De isl. formerna af verbet "hög" böra enligt min förmodan härledas af en stam *hava*. Vi träffa i de äldsta handskrifterna, som ännu beteckna ett ljud *ǫ́*, dubbla former: *hǫ́r (hor)* och *hár*, *hǫ́van (hovan, hofan)* och *hávan*. Äfven dessa dubbla former förklaras genom antagande af en urspr. böjning *hǫ́r* (af **havʀ*, **havaʀ*), acc. (*havan* och genom vokallängdens öfverflyttning från de enstafviga formerna) *hávan*. Genom utjemning erhölls nmt. *hár*, och då *hávan* blef *hǫ́van* genom det andra omljudet, erhöllos former med och utan omljud öfverallt [2]). — I adj. *fár*, som urspr. har *v* i stammen (jfr got. *favai*), finner man endast sällan omljud i handskrifterna [3]); *v* har visserligen försvunnit ur ordet, men detta kan hafva skett först efter det en del former blifvit enstafviga och det första omljudet inträdt. Ordets former förklaras på följande

[1]) Hoffory har Arkiv II: 55 framställt en annan förklaring af dubbelformerna *kvikr*, *kykr*. Han anser att *kvikr* utvecklat sig ur ett **kvikuʀ*, af **kvikvʀ*, **kvikvaʀ*, i det han antager att *v* ännu varit halfvokal och vokaliserats i slutljudet; ett **kvikuʀ* kunde ej bli annat än *kvikr*, då *u* icke inverkar på *i*. Omljudet härleder sig från de tvåstafviga formerna *kykvan*, *kykvir* o. s. v. Häremot kan invändas, att ett aflednings-*v* aldrig vokaliseras i de nord. språken, hvilket redan Paul observerat (hans och Braunes Beiträge: VI: 102). Att utvecklingen icke varit, såsom H. antager: **kvikvaʀ* **kvikuʀ* **kvikr*, utan **kvikvaʀ*, **kvikvʀ* *kykr*, visar en jemförelse med præs. *høggr* af **hǫggvʀ* af **haggviʀ*. Om förhållandet varit sådant som H. antagit, skulle vi haft præs. *hǫggr*, icke *høggr*. — Stammen *kvik-* skulle visserligen qvarstå i de former, der ändelsen var *u*, men det är ej troligt att stammen *kvik-* skulle kunnat upprätthållas genom dessa former, i fall de andra haft *y*.

[2]) Om de isl. formerna af detta ord se Leffler. Arkiv I, 272 ff. — Min förmodan att handskrifternas *hor* och *hovan* betyda *hǫ́r* och *hǫ́van* stöder jag derpå, att dessa former med *o* endast förekomma i handskrifter, som beteckna *u*-omljud af *á*. Formerna med *o* försvinna på samma tid som *ǫ́* öfvergår till *á*. Jag tror att den rätta utvecklingen af **hauhvaʀ* är forngutn. *haur* med bortfall af *hv* såsom i *sēa* af **sehvan*. Några former med *ō* hafva efter min förmodan icke funnits.

[3]) Leffler anför Arkiv I s. 274 ett neutr. sing. *faot* (*a* och *o* sammanslingrade) från no. Hom.

sätt: nmt. sing. **favaR* blef *fǫ́r*, plur. *(favir) fávir*. Genom utjemning erhölls *fár* och då *v* saknas här, uteslöts det äfven i de tvåstafviga formerna: sing. *fǫ́r* eller *fár*, plur. *fáir*. Om omljudet inträdt samtidigt i alla former, skulle vi i de äldsta isl. handskrifterna haft en böjning *fǫ́r*, plur. *fǫ́ir*, men några sådana former som dessa senare har jag aldrig sett uppgifvas. — Om plur. *sparrar* af sing. *spǫrr* hafva vi förut talat, och äfven andra former skulle kunna anföras som bevis på att isländskan haft två *v*-omljudsperioder och att en tid måste hafva förflutit emellan det starka och det svaga omljudets inträdande [1].

Om u-omljud och brytning. Den allmänna åsigten om brytningen af vokalen *e* till *ea* och *eǫ (eo)*, torde vara, att den är ett äldre phenomen än *u*-

[1]) Någon säker form, genom hvilken min ofvannämnda slutsats om två perioder af omljud, verkadt af *u* i isl., skulle kunna stödjas, kan jag icke anföra. Jag anser det visserligen för sannolikt att *hasl* kommer af en stam **hasula* (lat. *corylus*) och att formen *hasl* uppstått genom en dubbel utjemning: 1. *hasull, hǫslar*, 2. *hasull haslar*, 3. *hasl haslar*, men en dylik förklaring är osäker, då man inte vet om grundformen varit **hasula* eller **hasala* (jfr fht. *hasal*). Antalet af ord, af hvilka man skulle kunna vänta att finna dylika analogibildningar, är icke stort. — Någon absolut tidpunkt för det andra omljudets genomförande i isl. kan icke uppgifvas. Skalderimmen lemna oss i detta afseende ingen upplysning. Man finner visserligen hos skalder, som strängt iakttaga assonancereglerna, ofta helrim, som tyckas visa att det svaga omljudet ännu icke inträdt, t. ex. Hallfreðs Oláfsdrápa vers 5[2] (Wisén, Carm. Norrœna, s. 34).

*Bark*laust í Dan*marku*.

Sighvatr Þorðarsson, Bersǫglisvísur 6[6] (Carm. Norr. s. 42):

*land*folk tekit *handum*.

Þórarinn Þórolfsson, Eyrbyggia saga sid. 27, vers 3[4] (jfr Leffler, *V*-omljudet s. 30):

Þings spámøyjar *singva*.

Men beviskraften hos dylika rim, som ofta förekomma hos 10:de seklets skalder, omintetgöres derigenom att vi hos samma eller samtida skalder anträffa rim, der helassonance bildas af former, som undergått omljud på grund af ett bortfallet *u* eller *v*, med former, som antingen icke kunnat undergå *u*-omljud eller som ännu hafva *u* el. *v* qvar, t. ex. Egill Skallargrimssons Hǫfuðlausn, vers 4 (Carm. Norr. s. 21):

óx hiǫrva *hlam*
við hlífar *þram (= þrǫm)*
guðr óx um *gram*
gramr sótti *fram*.

Hallfredr, Oláfsdrápa 2[4]. *hǫrð* ok austr i *Gǫrðum*.

Þórarinn Þórolfsson, Eyrbyggiasaga sid. 28, v. 3[4]:

kløkkr í fiall at *støkkva*.

Den enklaste förklaringen af denna egendomlighet är, att den genom omljudet verkade

omljudet. Några bevis för denna mening har jag icke sett framställas. Enligt min mening är brytningen en med det egentliga *u*-omljudet (det af *u* verkade omljudet) samtidig företeelse, och liksom *u*-omljudet i isl. utvecklat sig under två perioder, har äfven brytningen genomförts under två perioder. Skillnaden dem emellan är, att under det att det andra *u*-omljudet icke utvecklat sig i fornsvenskan, andra brytningen deremot är allmänt nordisk [1]. Mer än en omständighet väcker tanken på att brytning och *u*-omljud äro väsentligen likartade företeelser. I begge fallen åstadkommes förändringen genom ett hårdt vokalljud i följande stafvelse. Dertill kommer att man ej har svårt för att öfvertyga sig om att *u*-omljudet liksom brytningen ursprungligen varit en diftongisering [2]. Redan dessa allmänna betraktelser hade hos mig verkat öfvertygelsen, att brytning och omljud hafva utvecklat sig samtidigt och till en början på samma sätt. Det som stadgat hos mig denna öfvertygelse är att vi hafva, såsom jag tror, bevis för att brytningen utvecklat sig under två perioder. 1:o på grund af ett bortfallet *a* eller *u*, 2:o på grund af ett qvarstående *a* el. *u*. Vi träffa *a*-stammar, som sakna brytning och som icke varit utsatta för inflytande från närstående ord med obruten vokal. Ett sådant ord är isl. *selr*. Enligt regeln skulle brytning inträda i ett dylikt ord i alla former utom dat. sing., och man har förmodligen allmänt tänkt sig att frånvaron af brytning i isl. *selr* berodde derpå, att vokalen i dat. blifvit allmängjord; för ett enstaka ord vore en dylik förklaring antaglig, men icke för ett större antal ord, och vi finna icke blott isl. *selr* (fsv. *siæl*, sv. dial. *säl*),

---

förändringen ännu varit så ringa, att omljuden och oomljuden vokal kunnat rimma med hvarandra utan att stöta örat. Hvad som emellertid gör denna förklaring osäker är att versar, i hvilka omljuden och oomljuden vokal bilda helrim, stundom träffas äfven i yngre dikter, t. ex. i Einar Skúlasons Geisli (midten af 12:te årh.) *hall* (= *hǫll*, dat.) — *allir* 11⁴, *rann* (n. pl.) — *manna* 54⁸, i Hǫukr Valdísarsons Íslendingadrápa (omkr. 1200): *hvatum* — *skatna* 13⁶. Prof. Wisén har fäst min uppmärksamhet på, att på de två förstnämnda ställena sjelfva handskriften (Bergsboken) har *hall* och *rann* (se Cederschiölds uppl. af Geisli sid. XIV, Lunds Univ. Årsskr. T. X).

[1]) Fsv. *stiæla*, *fiæla*, *stiærna*, *hiærta* o. s. v. Om brytningen kommer jag här att yttra mig endast i största korthet, alldenstund docenten Kock, när jag för honom omtalade, att jag antog två perioder af brytning, förklarade att han kommit till samma resultat och redan börjat förbereda en uppsats öfver denna fråga.

[2]) Jfr Sievers Lautphysiologie s. 138. Den företeelse i angels., som motsvarar hvad som vi i den nord. gram. kalla brytning, kallas af Sievers i hans Angels. Gram. "Umlaut."

utan äfven isl. *melr* (grusbacke); isl. *þegn*, fsv. *þiægn* och *þægn;* isl. *stertr* (fsv. *stiærter* med brytning); isl. *stelkr* (fogelnamn); forngutn. *stelkr*, fsv. *stiælker*, sv. dial. *stelk* (Rydqvist III: 193); isl. *berg* och *biarg*, fsv. *biærgh*, nysv. *berg;* isl. *spell* och *spiall* (fsv. *spiæll*, förderf): isl. *speld* och *spiald* (a square tablet) m. fl. [1]). Det är ej troligt att dativen i så många ord skulle kunnat förorsaka den obrutna vokalens bevarande. Genom antagande af två perioder erhålla vi deremot en naturlig förklaring för bevarandet af dessa obrutna former. Man har böjt äldst:

sing. *sealr* (af **selaʀ*)	plur.	*selar*
seal (af **sela*)		*sela*
seli		*selum*
seals (af **selas*)		*sela.*

Ett neutrum med *e* i stammen har böjts:

sing. *bearg* (af **berga*)	plur.	*beǫrg* (af **bergu*)
bergi		*bergum*
beargs (af **bergas*)		*berga.*

I. mask. finna vi fem former med obruten vokal mot tre med bruten, i neutr. tre af förra slaget mot lika många af senare. Det är då lätt förklarligt huru vi kunna hafva sådana former som *selr*, *melr*, *berg* o. s. v. Dessa former hafva uppstått genom utjemning under tiden mellan den första och den andra brytningens genomförande (jfr ofvan om *nǫkkviðr*, *kvikr* etc.) [2]).

Men om brytning inträdt på grund af ett bortfallet *a* el. *u*, utan att den egt rum vid ett qvarstående *a* el. *u*, är det klart att åtminstone den första perioden af brytning måste vara samtidig med den första perioden af *u*-omljud. Ett *u*, som verkat brytning, kan icke hafva bortfallit tidigare än ett *u*, som

---

[1]) Se Hjalmar Falk, Arkiv III: 303.

[2]) Ännu mer öfvertygande vore ett fem., som saknade brytning, emedan i ett dylikt, efter de begge perioderna, brytning skulle finnas i alla former. Fsv. *gæf* (= *gef*), isl. *gjǫf*, är ett osäkert bevis, emedan det kan vara ombildadt efter ett *gefa*, som fsv. antagligen tidigare haft i st. f. det allmänna *giva*; en annan form af *gæf* är *gif*, som tydligen fått sin vokal från *giva; gif* är i fsv. literaturen yngre än *gæf* enligt Rydqvist II: 60. — Det ofta omtalade *eðri* i Þióðólfs vers, Heimskringla, Ungers uppl. sid. 75 (se Hoffory, Arkiv I: 45), kan förklaras som en analogiform, uppkommen under tiden mellan de två perioderna af brytning. Såsom Hj. Falk sett, (Arkiv III 299) måste en dat. **eðare* blifva *eaðre*. Men *eðre* kan hafva uppstått genom inverkan från de öfriga singularformerna, som icke undergingo brytning, då *a* här stod qvar i ändelsen. Det af Falk uppstälda schemat (a. st.) är alldeles rigtigt för perioden mellan den första och andra brytningen.

verkat omljud; **felu* (got. *filu*) har blifvit *feǫl* på samma tid som **saku* blifvit *sǫk*.

Utvecklingen af den första brytningen och det första af *u* verkade omljudet föreställer jag mig hafva varit följande. Förlusten af de korta ändelse- och midtvokalerna är en förändring, som naturligtvis icke inträdt plötsligt, utan successift. I **felu* har *u* icke på en gång gått förloradt, utan det har småningom förklingat, derigenom att exspirationen vid dess uttal blifvit svagare och svagare; till slut har af *u* endast kvarstått ett labialt uttal af den föregående konsonanten. Men på samma gång som exspirationen vid uttalet af den andra stafvelsen försvagats, har trycket på den första förstärkts, hvilket ledt till utveckling af glidljuden, hvilka rönt en assimilatorisk inverkan från det följande ljudet. Af **felu* har uppstått *feᵒl* med en diftong, som genom sin qvantitet och troligen äfven i andra afseenden skilt sig från de egentliga diftongerna. På samma sätt har af **saku* blifvit *saᵒk*, **mālu māᵒl*, **etunar eᵒtnar (iǫtnar)*, *sađular saᵒđlar*. I diftongen *eᵒ* var den andra delen det öppnare ljudet, som kräfde starkare exspiration, hvarför också det starkare trycket öfverflyttades till denna del: *eᵒ* blef *eǫ* och *e* blef halfvokal. I *aᵒ* var den första delen af diftongen det öppnare ljudet, hvarför här resultatet blef ett annat: här har den första delen erhållit öfvervigten, sedan ljudet först förändrat klangfärg genom inverkan af den senare delen; det nya ljudet har troligen varit ett mycket öppet *å*-ljud, som småningom genom spontan utveckling blifvit mera slutet (jfr ofvan sid. 61) [1].

Äfven i en stafvelse, som icke haft hufvudton, kan *u*-omljudet antagas hafva uppstått på det nu beskrifna sättet. När i sing. fem. och plur. neutr. **gamalu* den sista vokalen fallit bort, medan i andra former t. ex. acc. fem. **gamala*, *gamla* den sista vokalen står qvar och den mellersta fallit bort, kan

[1]) Kock har (Arkiv IV: 159 f.) förklarat det på grund af ett bortfallet *i* uppkomna *i*-omljudet genom diftongisering: *gastir*, *gaⁱstir*, *gęstr*, och han jemför träffande en på detta sätt uppkommen diftong med förhållandet i nordiska dialekter, i hvilka i ordslutet stående oaccentuerade vokaler bortfallit, men ersatts derigenom, att stamvokalen erhållit tvåspetsig accent. I Öländskan har t. ex. impf. *skulle* blifvit *skuul*, uttaladt med två nästan skilda exspirationsstötar. Denna jemförelse är äfven tillämplig på det äldre *u*-omljudet och den äldre brytningen. **Saku* har blifvit *saᵒk* derigenom att den exspirationsakt, med hvilken *u* bildats, framflyttats till slutet af föregående stafvelse, och i *saᵒk* har diftongen uttalats med tvåspetsig accent. Diftongens begge delar hafva sedan sammansmält på ofvan beskrifna sätt.

detta förhållande, såsom Paul (Beitr. VI: 124 ff.) närmare utvecklat, endast förklaras så, att den qvarstående vokalen egt en stark biton. Ett **gamalu* har uttalats **gámàlu*, acc. *gámalà*. I en stafvelse med biton förmodar jag att äfven en diftong kunnat uppstå; af *gámàlu* har blifvit *gámà^ol*, och senare *gámǫl, gamul.*

Det för isl. egendomliga yngre omljudet har enligt min förmodan också uppstått genom diftongisering: *sakum* har blifvit *sa^okum, sǫkum*. Men orsaken har här varit en annan. När i isl. *sakum* blifvit *sa^okum* har det berott derpå, att den talande vid det första vokalljudets frambringande redan börjat tänka på det följande och, innan det förra slutats, delvis inställt organen i den ställning, som erfordrades för det senare. Äfven här har alltså diftongiseringen uppstått genom glidljudens utveckling. Olikheten mellan det äldre och det yngre *u*-omljudet består deri, att det förra inträdt som en ersättning för en bortfallen vokal, medan det senare berott på anticipation af ett följande fullt artikuleradt ljud; och det yngre *u*-omljudet öfverensstämmer häri med den yngre brytningen, hvars diftong likaledes måste antagas hafva uppstått genom anticipation af ett följande vokalljud. Då den yngre brytningen är allmänt nordisk, medan det yngre *u*-omljudet är inskränkt till isl., finner man att en stafvelse med *e* lättare grumlats på grund af ett följande *u* än en stafvelse med *a*.

V-omljudet låter förklara sig vida enklare än *u*-omljudet. Det har visats att i fornsv. och äldst äfven i norsk-isl. omljud egt rum i de former, i hvilka *v* fallit bort, men icke i dem, i hvilka det stått qvar. Jag tror emellertid icke att det förra omljudet inträdt såsom en följd af att *v* fallit bort. *V* har fallit bort, då det vid synkoperingen af de korta ändelse- och midtvokalerna kommit att stå i slutljudet eller mellan tvenne konsonanter. Men enligt min tanke har *v* icke omedelbart fallit bort vid vokalsynkoperingen, utan någon tid stått i de nämnda ställningarna. Att omljudsbildande *v* kunnat stå i slutljudet bevisa sådana former som *sǫng* af **sangv* (af isl. *syngva*), *sǫkk* af **sakkv* (isl. *søkkva*) [1]. Det har derför otvifvelaktigt också kunnat stå mellan tvenne konsonan-

[1]) ***Sangv** och ***sakkv** voro enstafviga redan i urnordiska. Jemför äfven förhållandet i gotiska: got. ***sagq (sankv)*** Luc. 4: 40, ***saihv*** Mt 8: 4, Mc. 1: 44, ***sahvt*** Joh. 8: 57, ***triggvs***

ter. För neutr. *hǫgg* antager jag sålunda följande utvecklingsformer: **haggva*, **haggv*, **hǫggv*, *hǫgg*, och acc. af adj. *nøkkviđr* har genomgått följande utvecklingsformer: **nękkviđan*, **nękkvđan*, **nøkkvđan*, *nøkkđan*. Det torde nu icke vara svårt att förstå att omljud kunnat finnas i de former, i hvilka *v* fallit bort, men icke i dem, i hvilka det stått qvar. I **haggv* och acc. **nękkvđan* har stamvokalen uttalats med samma exspirationsakt som det följande *v*, medan *v* i dat. *haggvi*, nmt. *nękkviđr* tillhört följande stafvelse d. v. s. uttalats med en ny exspirationsakt, och *v* har naturligtvis kunnat utöfva ett vida starkare inflytande på stamvokalen i de förra formerna än i de senare. Begge slagen af *v*-omljud, både det äldre allmänt nordiska och det yngre norsk-isl., hafva antagligen utvecklat sig på samma sätt: vid begge har labialiseringen uppstått derigenom att den talande i förtid d. v. s. redan vid uttalet af den föregående vokalen påbörjat den artikulation, som erfordrats för *v*. Men det är klart att anledningen till en sådan anticipation varit större, då *v* och den föregående vokalen uttalats med samma exspirationsakt såsom i en form *haggv*, än då vokalen och *v* tillhört olika exspirationsakter såsom i dat. *hagg-vi* [1]).

Luc. 16: 10. — Ofvan (sid. 83 not) har jag uttalat den åsigt, att halfvokalen *v* (före den allmänna vokalsynkoperingen) i inljudet öfvergått till konsonant, på den grund att *v*, när det kom att stå i slutljudet icke vokaliserats (jfr sid. 93 not 1) och en halfvokal förmodligen icke kunnat stå i slutljudet. Denna åsigt vill jag emellertid icke hålla på, då det låter tänka sig, att halfvokalen förändrat uttal först i samma mån som den följande vokalens artikulation försvagats. Öfvergången från **haggva* till **haggv* har naturligtvis skett successift, i det exspirationen vid uttalet af sista stafvelsen mer och mer försvagats. Härvid har *v* otvifvelaktigt äfven undergått förändring, men huru det uttalats när det stått i slutljudet, torde vara svårt att säga. Uttalet har otvifvelaktigt till en del varit beroende på det föregående ljudet. I en sådan form som *sakkv* måste det hafva varit tonlöst (utgjort ett svagt blåsande).

[1]) Uttalet af *v* måste hafva varit förbundet med en särdeles kraftig artikulation, då det verkat omljud icke blott såsom *u* af *a*, utan äfven af de flesta andra icke labialiserade vokalerna. För öfrigt har sjelfva bildningssättet vid *v*-omljudet varit ett annat än vid *u*-omljudet. Det förra kan nämligen icke hafva uppstått genom diftongisering, utan har uppstått omedelbart genom vokalens labialisering. Ty i förra fallet skulle *e* hafva undergått brytning äfven framför *v*, men såsom förut visats har brytning icke egt rum framför *v* (sid. 54), utom i tre bestämda ljudförbindelserna i fsv., i förbindelserna *ingv*, *inkv* och *iggv*, der *i* brutits eller diftongiserats till *iu* på grund af det följande *v*, men denna öfvergång tillhör en långt yngre språkperiod än det fsv. *v*-omljudet (se sid. 68 ff.).

Resultatet af vår undersökning kan sammanfattas i följande satser:

1. *U*-omljud, förorsakadt af ett bortfallet *u*, har varit allmänt nordiskt och utvecklat sig tidigare än *u*-omljud, beroende på ett i ändelsen qvarstående *u*, hvilket senare omljud omfattat endast språket i en del af Norge och dess koloni Island.
2. Brytningen är en med *u*-omljudet likartad företeelse och har liksom detta utvecklat sig under tvenne perioder (se sid. 94 ff.).
3. Omljud, förorsakadt af ett bortfallet *v*, har varit allmänt nordiskt och utvecklat sig tidigare än omljud, beroende på ett qvarstående *v*; det senare omljudet har icke funnits i fornsvenskan, men har omfattat hela den vestnordiska språkgrenen (se sid. 48 not.).

I den föregående framställningen har jag underlåtit taga hänsyn till ord och former, som träffas i de äldsta skandinaviska språkminnesmärkena, runinskrifterna. Det på grund af ett bortfallet *u* eller *v* beroende omljudet måste hafva genomförts före 800, då den allmänna synkoperingen af de korta ändelse- och midtvokalerna egt rum före den tiden. Det system, som framkallats genom omljudet, har antagligen i hufvudsaken upprätthållits ett par århundraden och man kunde derför vänta finna detsamma genomfördt i de äldsta danska och svenska inskrifterna med yngre runor. Men här möter oss den svårighet, som beror på den yngre runskriftens egen beskaffenhet. Genom denna uttryckes ordens uttal på ett högst ofullkomligt och otillfredsställande sätt. För nio enkla vokalljud, som språket haft efter *i*- och *u*-omljudens genomförande, har den yngre eller kortare runraden endast tre tecken, nämligen runorna för *a*, *i* och *u* [1]). För mellanljuden finnas inga särskilda tecken; ett mellanljud uttryckes i regeln med tecknet för det ljud, som det närmast liknar: runan för *a* brukas äfven som tecken för *ä* och *å*, runan för *i* äfven för *e* o. s. v. Man har ofta sökt hjelpa sig med digrafer: *ia* för *e*, *ai* för *ä*, *au* för *å* och *o* m. fl., men det är sällan man finner bruket af dessa konseqvent genom-

[1]) Egentligen finnas fyra vokaltecken, men det fjerde, os-runan, har samma betydelse som det egentliga *a*-tecknet med tillägg af nasalljud. Under uttrycket "den yngre runskriften" inbefatta vi naturligtvis här icke runskriftens sista form, i hvilken genom punktering och andra medel åstadkommits ett tecken för hvarje ljud i språket. Inskriften med dessa runor stå på samma språkliga ståndpunkt som det äldsta bokspråket.

fördt ens i en och samma inskrift [1]). Dessutom hafva de nämda teckensammanställningarna äfven betydelse af diftonger, hvilka senare äfven kunna uttryckas med enkla tecken [2]). I den yngre runskriften har alltså hvarje tecken flere betydelser, och de flesta ljuden kunna uttryckas på olika sätt. Denna mångtydighet har föranledt oreda. Härtill kommer, att runristarna, äfven om man bortser från uppenbara ristfel, icke kunna fritagas från att ofta hafva på ett godtyckligt och nyckfullt sätt begagnat sig af de skriftmedel, som stodo dem till buds. Det är endast med tillhjelp af bokspråket som vi kunna bestämma huru orden uttalats af runristaren. Då bokspråket lemnar oss i ovisshet, kan i allmänhet ingenting afgöras om uttalet af ett i en inskrift med de yngre runorna förekommande ord. På grund af dessa väl kända förhållanden anser jag att enstaka i runor förekommande beteckningssätt icke kunna rubba vår tro på ljudlagar, som uppställts med tillhjelp af bokspråket [3]). Jag har derför

---

[1]) Om beteckningssättet i de yngre runskrifterna se närmare Wimmer, Årbøger for Nord. Oldkyndighed og Historie 1874 sid. 211 ff. och Die Runenschrift, Berlin 1887, sid. 314 ff.

[2]) Ett säkert exempel på att ett rent diftongiskt ljud betecknats med ett enkelt tecken har man på Karlevistenen i versen, der ordet *haugi*, skrifvet *huki*, bildar helassonans med *draugr (traukr* i þaimsi *huki)*. Detta exempel är i synnerhet derför bevisande, emedan inskriften otvifvelaktigt är inristad af en isländing eller norrman (se Sv. Antiqvarisk Tidskrift IX:2 sid. 13 och Arkiv VI, sid. 104). Omvändt har man också exempel på att en sammanställning af två tecken blifvit onödigtvis använd för ett enkelt ljud: nämligen *au* för *a* i *Auno* (acc.) Liljegren 1189, hvilket förmodligen betyder *Ána*, acc. af *Áni*, samt *Uþinkaur (= Oðinkär)* på Skærnstenen (Jylland). Wimmer har Årbøger 1874 sid. 220 också antagit att *au* här står för *a* och enligt min tanke rigtigt förklarat detta deraf, att *au* och *a* i runskrift kunde användas i samma betydelse, såsom tecken för *ǫ (biaurn* och *biarn* = *biǫrn)*. W:s senare förmodan (Die Runenschrift sid. 328) att *au* här kunde vara omljudsbeteckning och namnet en *u*-stam kan jag icke dela. Namnet förekommer på Harðaknuts och Magnus den godes mynt skrifvet med lat. bokstäfver och ändas alltid på *car*, aldrig *cor* (se Thomsens katalog Nr. 9852, 9869 a, 9985, 9993). Fornnorska *-kárr* har *a*-stamböjning och något spår af *u*-stamböjning förekommer icke (t. ex. dat. *Styrcari* Morkinskinna sid. 214, gt. *Styrkárs* Heimskringla, Harald Gråfälls s. kap. 14). Ett exempel på *ai* för *i* har man i inskriften, Torin, Vestergötlands Runinskrifter nr. 32 (= L. 1390): *Saiktrüks = Sigtryggs*.

[3]) Former, som enligt fornsvensk ljudlag skulle hafva omljud af *a* till *ǫ*, äro i runinskrifterna oftast tecknade med runan för *a*. När det senare språket förlorat omljudet på grund af analogi, kan man icke afgöra om detta tecken skall betyda *a* eller *ǫ*. I de äldsta inskrifterna har värdet otvifvelaktigt i dylika former varit *ǫ*. När omljudsvokalen särskildt betecknas, användes *au* eller *u*, som förekommer i former, som förlorat ett *u* eller *v* i ändelsen: t. ex. *Tanmaurk (= -mǫrk)* L. 1537 (Jellinge), *aurn (ǫrn)* L. 364, *Olauf* (fem. = *Álǫf*) L. 91, *üt (= ǫnd)* Torin Nr. 32, *saul (= sǫ́l)* L. 1410, Torin Nr. 9, *uaurþr*

icke ansett det nödigt att här meddela en redogörelse för *u*-omljudet i runinskrifterna, isynnerhet som endast en del af dessa är på ett fullt tillfredsstäl-

---

(*vǫrđr*), *aut* (= *ǫnd*) L. 312. Dybeck fol. I: nr. 1. Samma inskrift har deremot *salu* och sålunda finner man i regeln *a*, när *u* fins i ändelsen. Särskildt vill jag anmärka att namnet *Anundr*, som tjogtals gånger förekommer på svenska runstenar, aldrig är tecknadt på ett sätt, som kan komma oss att misstänka, att runristaren uttalat det *Ǫnundr*. — De fall, då vi i runinskriften träffa *au* (*u*) för *a* framför ett bevaradt *u* eller *v* i ändelsen, äro följande: *kaurua*, *haukua* (*hukua*), *saulua*, *fauþur*, *sautu*. Inf. *kaurua* (göra) förekommer på den större Jellingestenen (L. 1537, som också har *Tanmaurk*, se ofvan) och på den större Söndervissingstenen (Thorsen, Runemindesmærker II:2 sid. 75) och formen är förut förklarad (ofvan sid. 73 ff.); det allmänna skrifsättet i de svenska runinskrifterna är *karua*, *kirua*, *kiarua* (= *gęrva*). Att detta verbs former i danskan tidigt ombildats genom analogi, bevisar formen *kiaurþu* = *giǫrđu* på Vallebergastenen i Skåne (Bruzelius, Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning 1873 sid. 3). — Omljudet i *hǫggva* är omtaladt ofvan sid. 76. Skrifsättet *haukua*, *hukua* förekommer ofta på svenska runstenar; vanligast är dock *hakua*. — *Saulua* träffas på Glavendrupstenen (L. 1489, Wimmer, Årbøger 1874 sid. 243 ff., Die Runenschrift s. 359) på Fyen i förbindelsen *Saulua kuþa*, tillnamn för den (*Ále*), öfver hvilken stenen är rest. *Saulua* är genit., beroende af *guþa* (isl. *gođi*), och måste antingen beteckna den folkstam eller det distrikt, hvars "guþi" *Áli* varit (Wimmer a. st.). Om namnet är danskt, anser jag den förra förklaringen för den rigtiga; *Sǫlva* är då gt. plur. och omljudet kan förklaras deraf, att ordet är en *va*-stam, hvars sing. hetat *sǫlr* el. *sǫll* (af **Salvaʀ*). Någon dansk namnform, som skulle kunna sammanhänga med *saulua*, är emellertid icke påvisad. Deremot har man i södra Norge i forntiden ett ortnamn *Sǫlvi* (Wimmer a. st.) och jag anser det troligast att den (*Áli*), öfver hvilken runstenen är rest, härstammat från det Norska *Sǫlvi* och att runstenens *saulua* är en norsk form. — *Fauþur* (äfven *fuþur*), som förekommer några gånger i runinskrifter (*fauþur* Glemmingestenen i Skåne enl. Wimmer Die Runenschrift sid. 326, vidare L. 258, 967, *fuþur* L. 504) förklarar jag som uppkommen genom blandning af två former: det allmänna *faþur* och *fauþr* (det senare t. ex. Torin Nr. 66). Det förra svarar till fno. *fǫđur*, det senare till fno. *fǫđr* (*fođr* i handskrr. mycket ofta, se Fritzners Ordbog[2]). Jag tror icke att handskrifternas *fođr* är en felaktig skriftform för *fođur* (*fǫđur*); *fǫđr* är en regelbunden motsvarighet till lat. *patrem*; en sådan form blef urgerm. **faþur* (af **faþr* med vokaliskt *r*), som gaf ett nord. *fǫđr* (jfr äfven *Herjafǫđr* cet.). På samma sätt tolkar jag *briuþur* (dat.) i inskr. L. 992 (*briuþur* enligt Baron Hermelin, se Antiqv. Tidskr. X: s. 220, L. har felaktigt *bruþur*) såsom uppkommen genom sammanblandning af *briuþr* (= *brøđr*, *iu* = *ø* ss ofta) och det vanliga *bruþur*. Jag tviflar emellertid på att det funnits i fsv. uttalsformerna *fǫđur* och *brøđur*; *fauþur* och *briuþur* tror jag snarast hafva uppkommit genom sammanblandning af två skrifsätt. — Det återstår nu att omtala formen *sautu*, som träffas på två skånska runstenar i samma trakt L. 1428 och 1429 i betydelsen "de satte". Rigtigheten af läsningen *sautu* är bestyrkt af Wimmer: Det philologisk-historiske samfunds Mindeskrift 1879, sid. 183. Då det på grund af den föregående framställningen är otillåtligt att taga *au* såsom tecken för *ǫ* d. v. s. som *u*-omljud af *a*, måste vi antaga att runristarna (eller kanske snarare runristaren, då det är sannolikt, att begge inskrifterna äro inristade af samme man) af en nyck eller af någon särskildt anledning här användt ett mera ovanligt skrifsätt. Den närmast liggande förklaringen synes vara att antaga det *au* här betyder *u* såsom i de i föregående not om-

lande sätt bekantgjord. Jag vill emellertid anmärka, att runinskrifterna långt snarare bekräfta än vederlägga den theori, som vi med tillhjelp af bokspråket sökt bevisa i denna afhandling.

---

nämnda fallen. Men denna förklaring anser jag af flera skäl oantaglig, bland annat hufvudsakligen derför att jag tror att formerna *satti, sattu* icke funnits eller åtminstone icke varit allmänna i så gammal tid, som den, till hvilken de två i fråga varande inskrifterna höra (emellan *R* och *r* är den gamla skilnaden i dem upprätthållen). *Sati* och *satu* i äldre inskrifter betyda enligt min mening *sętti* och *sęttu*. Fornnorskan har uteslutande *sętti* och præteritiformer med omljudsvokalen *æ* förekomma både i fornsvenskan och forndanskan. (Rydqvist I:84, IV:14, Wimmer, a. skrift sid. 182). Äfven i gamla svenska runinskrifter förkomma former som hänvisa till ett uttal *sętti, sęttu:* t. ex. *situ* Dybeck 8:o 60 (jfr A. T. X. s. 330), vidare Dybeck 8:o 55, L. 1213, 1353. På grund af denna utbredning i tid och rum af formen *sętti* antager jag att denna varit den allmänt nordiska formen och att *satti* är en yngre analogibildning. Dertill kommer att en analogibildning *sętia, sętti* i st. f. *sętia, satti* i synnerhet i fornnorskan är i högsta grad osannolik, medan en ombildning i motsatt rigtning från *sętia, sętti* till *sętia, satti* efter regelbundna svaga verb med kort rotstafvelse (*hvętia, hvatti, ętia, atti* o. s. v.) är naturlig. Jag förnekar alltså, att en form *sǫttu* kunnat finnas i fornsvenskan på grund af ljudlagsenlig utveckling, äfven om denna dialekt haft *u*-omljud i samma utsträckning som isländskan. Och jag behöfde derför icke här vidare upptaga utrymmet med att orda om runstenarnas *sautu*, utan kunde öfverlemna åt hvars och ens egen fantasi att utfundera hvad runristaren kunnat mena med ett sådant skrifsätt. För att likväl tillintetgöra hvarje tvifvel, som kunde uppstå beträffande den säveska omljudslagen på grund af *sautu*, skall jag visa att detta kan tydas på ett sätt, som fullständigt öfverensstämmer med hvad vi nyss utvecklat om böjningen af *sętia*. Lektor Brate har (Månadsbladet 1886 sid. 62) uppvisat att runan for *u* användes för ljudet *i*. Jag hyser dock en annan mening än Lektor B. om uppkomsten af detta bruk af *u*-runan. Bland de af Lektor B. anförda exemplen finnas särskildt två, der *au* står för *ai* i *þauʀ* = *þaiʀ* (Dybeck fol. II, 189 och L. 1049); härtill kan läggas ytterligare ett *þaum* = *þaim* på den större Gunderupstenen i Jylland (Thorsen, II:2 sid. 85). Enligt min tanke härleder detta bruk af *u*-runan sig deraf, att denna runa användes som tecken för *y* och att äfven *i*-runan användes i denna betydelse. Genom att tillägga *u* denna betydelse i *sautu*, erhålla vi en beteckning för just den uttalsform, som runristaren efter all sannolikhet användt; digrafen *ai* är nämligen i runor en regelbunden beteckning för *ä*-ljud. *Sautu* betyder alltså enligt min mening *saitu* (eller kanske närmast *saytu*) d. ä. *sęttu*. Måhända har runristaren användt detta ovanliga skrifsätt, för att visa sin omfattande runkunskap; någon villrådighet om betydelsen kunde ju icke uppstå.

Cum inter paucos codices græcos in Suecia asservatos essent duo Chrysostomei vetustate admodum insignes, putabam Suecorum esse philologorum eos excutere, si quæ præberent digna, quæ divulgarentur, ea publici iuris facere. In quibus autem libris cognoscendis et cum editionibus conferendis versanti mihi videbatur non esse tempus frustra consumere, si quis huic scriptori inter principes ecclesiæ patres locum tenenti operam navaret. Mox enim intellexi neque editiones Chrysostomeas emendationem abnuere et hos libros præbere, quibus in emendando Chrysostomo multum tribuendum esset. Postquam eo modo studium meum ad se convertit Chrysostomus, mihi proposui ut, quoad tempora sinerent neque inde detrimentum caperent cetera, quæ oporteret me colere studia, operam in eius cognoscendis collocarem libris; quorum bibliothecas exteras magnum servare numerum et ex variis catalogis librorum ms:orum (ut ex iis, quos confecit Henricus Omont) videre licet et partim ipse observavi.

In libris Chrysostomeis cognoscendis non id solum in animo habeo sequi, ut eruem, quæ legendi rationes ab editionibus alienæ in iis exstent, aut quo inter se cognationis gradu coniuncti sint ut indagem (quod ut necesse est indagetur, antequam ad contextum Chrysostomeum constituendum aggredi liceat, ita adhuc, quod ego sciam, prorsus est neglectum); sed id quoque persequi studeo, ut quæ propria in rebus grammaticis præbeant libri, quæ ad rem palæographicam explicandam, quæ omnino ad historiam linguæ græcæ illustrandam aliquid conferant, non minore studio exponam quam quæ ad verum contextum Chrysostomeum restituendum pertinent.

Hanc primam ad Chrysostomum patrem symbolam de codice Lincopensi continuo insecutura est altera, quæ erit de codice Holmensi. Spero fore ut alias iis adiungam eius generis symbolas.

Restat ut quantas possum maximas Consistorio Venerando Dioecesis Lincopensis et præfecto Bibliothecæ, D. Erico Hjalmaro Segersteen gratias agam ob librum manu scriptum utendum mihi singulari benevolentia datum.

Scribebam Lundæ a. d. X Cal. Nov. MDCCCLXXXIX.

Johannes Paulson.

De codice Lincopensi homiliarum Chrysostomi in epist. ad Cor. I habitarum [1]).

Scripsit

JOHANNES PAULSON.

Bibliotheca Dioecesis Lincopensis inter libros manu scriptos fragmenta homiliarum Chrysostomi Patris in I:rem Apostoli Pauli ad Corinthios Epistolam asservat. Signo notantur Teol. 178. Chartacea sunt, in folio, sæculo duodecimo (ineunte fere), ni fallor, scripta [2]). Vide tab. pal [3]). Uni tribuenda omnia sunt manui, præter quod fol. 15 (si ordinem, quem hodie servant, sequimur) r² (= rectæ paginæ dimidium alterum) nova manu exaratum præbet finem homiliæ XXII:æ a p. 188, v. 37 [4]) ἐπει[δάν [5]), et quod tertia *fortasse* manus f. 33, r² scripsit a p. 224 n(ovæ) h(omiliæ) v. 3 ἐχόντων ad p. 225 v. 7 πενίας πα] ραμυθία [6]). Quinquaginta octo nobis servata sunt folia. Eo modo transversas,

[1]) Codicem descripsit A. R. Alvin: Chrysostomi Homilia öfver I Kor. 8 efter en grekisk handskrift. (Diss. Upsal. theol.). Linköping. 1885. p. 7 sqq.

[2]) Alvin, p. 19, codicem aut sæculo undecimo in finem vergenti, aut duodecimo ineunti tribuit.

[3]) Hæc tabula repræsentat fol. 13, v(ersam pag.). Persimilis, verum ut fatear, est codici, uno tamen vitio laborat, inde orto, quod fieri non poterat, ut interior margo nisi folio e compagine soluto in eandem prorsus atque ceterum folium planitiem complanaretur. Unde factum est, ut litteræ iuxta eum marginem positæ minorem, quam ceteræ, nactæ sint formam.

[4]) Sequor eam operum Chrysostomi editionem, quam in Patrologiæ cursu completo dedit J.-P. Migne. Homilias in Cor. I. exhibet tomus X (Lutetiæ Parisiorum. 1859).

[5]) Hæc, quæ ad finem restant, viginti septem occupant libri ms:i versus.

[6]) Alvin, p. 11, de huius paginæ nova manu non cogitat.

a quibus pendet scriptura, acceperunt lineas stilo ductas, ut quaternionum folia 1, 3, 5, 7 paginas versas, 2, 4, 6, 8 paginas rectas lineis distinguant, scriptura in foliorum 1, 3, 5, 7 paginis rectis, 2, 4, 6, 8 paginis versis pendente e lineis quasi elatis, quæ, stilo alteras paginas sulcante, effectæ sunt. Paginæ, ut e tabula apparet, dimidiatæ sunt (unde r^1, r^2, v^1, v^2), tricenos senos versus exhibentes [1]). Excipitur tamen fol. 8, cuius r^2, v^1, v^2 tricenos septenos versus exhibent, fol. 9, cuius r^1, r^2 tricenos quaternos versus præbent. Cuius aberrationis causa ea est, quod hæc folia nisi in longitudinem lineis divisa non sunt, transversas lineas non acceperunt [2]).

Folia, exceptis ultimis quattuor, de quibus infra, verum contextus ordinem repræsentant, multis tamen diremptum lacunis. In quibus quot folia deperdita sint, maxima cum veri similitudine ubique eruere licet. Ad quod eruendum optimum nobis adiumentum præbent folia quædam, quorum in fine litteræ, quaternionis numerum indicantes, hodieque restant. Folia enim 11, 21, 29, 31, 49, 53, 54 exhibent hoc ordine numeros *ιβ'*, *ιδ'*, *ι(ε')* [3]), *ις'*, *κα'*, *κβ'*, *κδ'*. Nisi ad hos numeros codicis integri, qui quondam fuit, statum nobis repræsentamus, non est, cur dicamus nos veri similitudinem assecutos esse.

Ab homiliarum Chrysostomi in hanc epistolam habitarum initio librum integrum incepisse, ea, quæ sequentur, ostendent. Sed initium deperditum est. Fol. 1 enim continet textum, quem præbet M. X, p. 51, v. 11 [*οἷον ὅτι ὁ χριστὸς ἥξει* — p. 52, v. 62 *ἑκάστῳ, καθότι*] = 113 versus Mignianos. Huic folio editio M. præmittit 2,475 versus, qui si in folia distribuuntur, efficiunt haud dubie 24 folia, i. e. tres quaterniones. Singulis igitur foliis centenos ternos versus tribuimus [4]), et fol. 1 primum fuisse quaternionis quarti (= IV, 1) credibile ducimus.

---

1) Fol. 12, v^1 primus versus scriptura vacuus est.

2) Hæc igitur res ostendere videtur uniones foliorum lineas, quibus dimidiantur paginæ, accepisse ante, quam locum suum in quaternionibns occuparent, transversas autem lineas scripturæ sequendas, unionibus iam in quaterniones dispositis, ductas esse.

3) Ita uncis includo ea, quæ oculi non satis cernunt.

4) Hunc numerum medium fere esse inter eos, quos singula folia exhibent, ex iis, quæ sequentur, emerget. Quum alterum folium non respondeat ad tantum versuum M. numerum, quantum præbet fol. 1, vix licet, ex eius numero proficiscentem, ad eum quasi ad normam distribuere versus amissos. Fol. 1 præterea incipit a pagina non lineata, unde sequitur, ut locum imparem quaternionis sui obtinuerit. Vide init. huius p. Si sumimus hoc folium tertium et vicesimum ab initio, non quintum obtinuisse locum, fit ut præmissa folia quam proxime respondeant ad folii primi ambitum (centeni duodeni enim versus et dimidius sin-

Hoc folium excipit maior etiam lacuna. Fol. 2 enim, quod proxime sequitur, incipit a pag. 149, v. 36 τὸ πεῖσαι ψυχάς [1]). Inter folia 1 et 2 igitur est lacuna 5,964 versuum. Qui versus, ratione habita quum eorum, quæ proxime exposuimus, tum eius rei, quod necesse est distributio versuum bene congruat cum iis, quæ sequentur, 57 folia occupasse videntur, singulis foliis centenos quaternos fere versus accipientibus [2]). Quare folia, in lacuna deperdita, una cum præmisso folio IV, 1(1) [3]) effecisse videntur septem quaterniones (IV—X), et insuper priora duo folia quaternionis undecimi: XI, 1, 2. Deinde continuatur fragmentum nostrum ita, ut hanc lacunam excipiat

XI, 3(2) = p. 149, v. 36 τὸ πεῖσαι ψυχάς — p. 151, v. 12 τῇ τῶν οἰκείων (= 104 v.).

4, 5 = p. 151 v. 12 οἰκείων — p. 154, v. 33 Ἔλαττον μὲν ἡ πορνεία (= 206 v.) [4]).

6(3) = p. 154, v. 33 ἀλλ' ὁ θεὸς τῶν σῶν — p. 156, v. 7 ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει (= 103 v.) [5]).

7, 8 = p. 156, v. 8 ᾗ ἐκλήθη — p. 159, v. 24 τὸ παρόν (= 207 v.).

XII, 1(4) = p. 159, v. 24 ἤγαγε τὸν λόγον — p. 161, v. 13 μᾶλλον ἐπαίρονται (= 102 v.) [6]).

2(5) = p. 161, v. 13 ἂν δὲ μετὰ ἄλλων — p. 162, v. 57 τοὺς μετέχοντας (= 103 v.).

---

gulis foliis tum tribuuntur), longius autem a sequentium foliorum ambitu recedant, quam ut veri similitudo sit servata. Sed vel id nos prohibet, quominus id sumamus, quod tum necesse erit statuamus ternionem fuisse in amissa libri parte aut ea, quæ præmittitur, aut quæ excipit hoc folium; de ternionibus autem inter quaterniones non licet cogitare, nisi ubi manifesta nos ad eius modi fasciculum statuendum adducunt argumenta.

[1]) Minore forma sic excuduntur ea, quæ intra lacunarum fines posita sunt.

[2]) Velim observes, quam prope ad versuum numerum, quem supra, p. 2 fine, singulis in libri initio amissis foliis dedimus, accedat hic numerus.

[3]) Ita uncis inclusus, numerus, indicans, quem hodie locum occupent folia, apponitur iis numeris, quibus ostenditur quaternionis locus et foliorum intra quaternionem ordo.

[4]) Folia, quæ finem præmissæ, initium sequentis homiliæ continent, debent ad versuum numerum, uno alterove minorem, quam quæ continuum textum præbent, respondere, quum et ubique novæ homiliæ titulo præmittatur ornamentum, plerumque, ut in tab. pal., tres paginæ dimidiatæ versus occupans (interdum duos, semel unum), et interdum fiat, ut finis præmissæ homiliæ adornate disponatur. Vide tab. pal. In XI, 4 initium cepit hom. XIX.

[5]) Velim observes huius quaternionis folia servata unionem effecisse, 3—6. Uniones autem 1—8, 2—7, 4—5 exciderunt.

[6]) In hoc folio (r²) incipit nova homilia, XX. Supra pag. dimidiatas, in quibus initium capit nova homilia, ubique homiliæ numerus litteris græcis indicatur (vide tab. pal.). Hi numeri semper cum numeris, quos præbent editiones, congruunt.

XII, 3(6) = p. 162, v. 57 *ἅπερ οὐ σφόδρα* — p. 164, v. 52 *καὶ διὰ*]*τοῦτο* (= 108 v.).
4(7) = p. 164, v. 53 *τοῦτο οὐδὲ τοῦ πνεύματος* — p. 166, v. 41 *περι*]*ττὸν ἂν εἴη* (= 107 v.).
5(8) = p. 166, v. 41 *περι*[*ττὸν ἂν εἴη* — p. 168, v. 25 *καὶ ἐκ σπαργάνων* (= 106 v.).
6(9) = p. 168, v. 25 *ἐπὶ φάτνης κειμένου* — p. 169, n. h. v. 11 *ἀπείχετο* (= 104 v.) [1]).
7(10) = p. 169, n. h. v. 11 *ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι* — p. 171, v. 46 *ὑπὲρ τὰς λοιπὰς* (= 104 v.).
8(11) [2]) = p. 171, v. 46 *ἐκκλησίας* — p. 173, v. 33 *ἀναγκαίων ζητεῖν* (= 108 v.).

XIII, 1, 2, 3 = p. 173, v. 33 *Δείξας τοίνυν* — p. 178, v. 28 *τοὺς θαυμάζοντας* (= 316 v.).

XIII, 4(12) = p. 178, v. 28 *καὶ ἀποστῶμεν* — p. 179, v. 61 *τί ἐροῦμεν* (= 99 v.).
5(13) = p. 179, v. 61 *τί δὲ ἀπολογησόμεθα* — p. 181, v. 30 *καὶ σφαγαὶ καὶ φόνοι* (= 95 v.) [3]).

6, 7, 8 = p. 181, v. 30 *Διόπερ τῶν ἄλλων* — p. 186, v. 21 *ἀλλ' ἵνα* (= 308 v.).

XIV, 1(14) = p. 186, v. 21 *σωτήρια δόγματα* — p. 188, v. 9 *ἐπεὶ καὶ παῖδες* (= 97 v.).
2(15) = p. 188, v. 9 *πολλάκις τὰ ἧττον* — p. 189, v. 37 *οὕτω τρέχω* (= 91 v.) [4]).
3(16) = p. 189, v. 37 *ὡς οὐκ ἀδήλως* — p. 191, v. 14 *τῶν ἡμετέρων* (= 103 v.).
4(17) = p. 191, v. 14 *οὕτω κἀκεῖνοι* — p. 192, v. 56 *ἁμαρτάνειν* (= 106 v.).
5(18) = p. 192, v. 56 *καὶ τῆς μὲν ἐκείνων* — p. 194, v. 26 *ἀλλ' ἐ*]*κείνου* (= 99 v.).
6(19) = p. 194, v. 26 *ἐ*]*κείνου τοῦ προφητικοῦ* — 195, v. 63 *γοητεῦσαι* (= 98 v.).

---

[1]) In hoc folio (v^2) incipit nova homilia, XXI. De parvo versuum numero r^1 et r^2 vide p. 2.

[2]) Hoc folium exhibet quaternionis signum *ιβ'*.

[3]) Nova homilia, XXII, in hoc folio incipit. Vide tab. pal.

[4]) Quod tam parvum versuum Mignianorum numerum exhibet hoc folium non ex ea sola re pendet, quod homiliarum (XXII et XXIII) in eo nobis occurrit confinium; in quo velim observes pleniorem præmissæ homiliæ exitum; vide collationem; sed magis etiam a manu illa, quam supra p. 1 diximus exarasse finem homiliæ XXII:æ. Hæc enim manus ad exarandos tredecim fere versus editionis septem et viginti libri ms:i versibus usa est, qui numerus versuum ms:i ad duodeviginti fere vel undeviginti versus editionis respondere solet.

XIV, 7(20) = p. 195, v. 63 *οὐχὶ ἄψυχος* — p. 197, v. 28 *τὸν λιμένα* (= 96 v.).
8(21) [1]) = p. 197, v. 28 *τοσαῦτα καί* — p. 198, n. h. v. 13 *λέγων* (= 91 v.) [2]).
XV, 1(22) = p. 198, n. h. v. 13 *Πιστὸς δὲ ὁ θεός* — p. 200, v. 33 *Οὐ γὰρ τῷ* (= 98 v.).
2(23) = p. 200, v. 33 *μετέχειν μόνον* — p. 202, v. 9 *Εἶτα* (= 104 v.).
3(24) = p. 202, v. 9 *ἐπειδὴ ἐν τάξει* — p. 203, v. 37 *οὐκέτι αἰχ*]*μάλωτος* (= 94 v.).
4(25) = p. 203, v. 37 *αἰχ*[*μάλωτος* — p. 205, v. 7 *Ἐνταῦθα γάρ* (= 97 v.).
5(26) = p. 205, v. 7 *σοὶ τὴν γῆν* — p. 206, n. h. v. 14 *ἀλλ' ὡς* (= 93 v.) [3]).
6(27) = p. 206, n. h. v. 14 *βδελυρῶν* — p. 208, v. 10 *βλασφημίαν* (= 96 v.).
7(28) = p. 208, v. 10 *ἐνταῦθα δέ* — p. 209, v. 46 *ἐκείνη δέ* (= 98 v.).
8(29) [4]) = p. 209, v. 46 *ἔμενεν ἀνέπαφος* — p. 211, v. 15 *τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖ* (= 94 v.).
XVI, 1—6 = p. 211, v. 15 *τοῦτο καὶ ἐγώ φημι* — p. 219, v. 36 *κατακαλύπτων* (= 507 v.) [5]).
7(30) = p. 219, v. 36 *κατακαλύπτων* — p. 221, v. 7 *μὴ ὑβρίζῃ* (= 100 v.).
8(31) [6]) = p. 221, v. 7 *τότε πάντα* — p. 222, v. 47 *διαστῆναι τὴν γῆν* (= 100 v.).
XVII, 1(32) = p. 222, v. 47 *τῷ τὰ τοιαῦτα* — p. 224, v. 39 *μετὰ ὁμονοίας τόν* (= 96 v.).
2(33) = p. 224, v. 39 *ζυγὸν τοῦτον* — p. 225, v. 51 *εἰρημένου* (= 87 v.) [7]).

---

[1]) Exhibet quaternionis signum *ιδ'*.

[2]) Homilia XXIV initium capit in hoc folio. Præterea in libro plenior redditur homiliæ finis quam in editione. Vide coll.

[3]) Hom. XXV in hoc folio initium capit. De pleniore libri ms:i salutatione vide coll.

[4]) Exhibet quaternionis signum *ι*(*ε'*).

[5]) Singulis igitur foliis octogenos quaternos vel quinos versus M. tribuimus. Tam parvum versuum numerum adhuc nullum præbuit folium. Quum vero f. 31 quaternionis signum exhibeat (*ις'*), quem quaternionem claudunt fol. 30 et 31 (= XVI, 7, 8), neque fieri possit, ut quattuor folia ad tantum versuum M. numerum respondeant, — singula tum folia centenos vicenos septenos versus M. exhiberent, et ternionem, non quaternionem haberemus — id solum restat, ut in sex folia distribuantur versus. (De quinque cur cogitare non liceat, apparet). Ne tamen probabilis ratio, quo modo factum sit, ut is modus distribuendi versus solus veri similis sit, abesse videatur, credo aliam manum, quæ maiore ad litteras pingendas usa est spatio, aut illam, quæ nobis obvia fuit XIV, 2(15), aut quæ nobis mox occurret, [XVII, 2(33)], partem aliquam amissorum foliorum scripsisse. In primo huius lacunæ folio initium cepit hom. XXVI.

[6]) Hoc folium præbet signum quaternionis *ις'*.

[7]) In hoc folio incipit hom. XXVII. Parvus versuum M. numerus pendet etiam e manu illa, cuius mentionem fecimus p. 1. Dimidiata enim pagina, hac manu scripta, respondet ad undeviginti tantum versus, quum soleant eiusmodi paginæ aliquanto plures exhibere versus.

XVII, 3—8 }
XVIII, 1—8 } = p. 225, v. 52 *καὶ δηλωθέντος* — p. 247, v. 50 *νομίζεις αὐτόν* (= 1,353 v.) [1]).
XIX, 1 }

XIX, 2(34) = p. 247, v. 50 *τρυφᾷν* — p. 250, v. 8 *ἀπαγάγῃ τῶν κακῶν* (= 98 v.).
3(35) = p. 250, v. 8 *καὶ καταπνίξῃ* — p. 251, v. 4 *ἀλλ' ἵνα πάντες* (= 99 v.) [2]).
4(36) = p. 251, v. 4 *τὴν ἑνὸς σώματος* — p. 252, v. 42 *Εἰ ὅλον* (= 103 v.).
5(37) = p. 252, v. 42 *γὰρ ἦν ἀκοή* — p. 254, v. 17 *κάλλος ἡ σωτηρία* (= 96 v.) [3]).
6(38) = p. 254, v. 17 *μὴ ἐπαιρώμεθα* — p. 255, v. 59 *ὑπὲρ ἑαυτῶν δε]δοικέναι* (= 100 v.).
7(39) = p. 255, v. 59 *δε[δοικέναι, μή ποτε* — p. 257, n. h. v. 1 *τὸν φθόνον* (= 97 v.) [4]).

8 }
XX, 1 } = p. 257, n. h. 1 *καὶ τὴν ἀθυμίαν* — p. 262, v. 30 *λάμπων, οὐκ αὐτόν* (= 301 v.).
2 }

XX, 3(40) = p. 262, v. 30 *ἐγκωμιάζουσι* — p. 264, v. 33 *τῶν μυρίων* (= 104 v.).
4 }
5 } = p. 264, v. 33 *τῶν μυρίων ἀπαλλάξωμεν* — p. 267, v. 39 *ἐκείνων σπουδήν* (208 v.) [5]).
6(41) = p. 267, v. 39 *ἀπαιτεῖ* — p. 269, v. 15 *τὸ ἀξίωμα* (= 106 v.).
7 }
8 } = p. 269, v. 15 *Ἐπὶ μὲν γάρ* — p. 272, v. 29 *πατρὸς καὶ παιδός* (= 208 v.).

XXI, 1(42) = p. 272, v. 29 *τοῦτο συμβαίνει* — p. 274, v. 6 *καὶ ἀκό]λαστος* (= 100 v.).
2(43) = p 274, v. 6 *ἀκό[λαστος* — p. 276, v. 6 *ἀλλ' ἵνα* (= 103 v.).

---

[1]) Præter longe maiorem partem homiliæ XXVII:æ, hæc lacuna continuit totam homiliam XXVIII:am, et XXIX:am, præter in fine partem aliquam. Ex iis, quæ de lacunæ ambitu exposuimus, apparet singulis foliis nonagenos versus tribui. Qui numerus ut minor est quam quem omnino præbent singula folia, ita superat eum, quem statuimus supra, p. 5, singula folia in lacuna XVI, 1—6 exhibuisse. Ut eo loco, ita licet hoc confugere ad manum aliam, cuius præterea vestigium deprehendimus in folio lacunæ præmisso, XVII, 2(33). Si quis fortasse pro quindecim in lacuna amissis foliis de tredecim cogitat, ut statuat alterutrum fasciculorum XVII:um aut XVIII:um, ternionem, non quaternionem fuisse, singulaque folia non, ut supra expositum est, nonagenos, sed centenos quaternos versus M. præbuisse, observandum esse puto, ut ille numerus medio, qui in præmissa et sequente libri parte nobis occurrit, minor est, ita hunc eum superare. Accedit, quod ternionem alterum non deprehendimus, deprehendimus autem alteram manum.

[2]) In hoc folio incipit hom. XXX.

[3]) In hoc folio in ipsum contextum inserta esse quædam, quæ editiones non agnoscunt, docet coll. in 253,40.

[4]) Hoc folium præbet initium homiliæ XXXI.

[5]) Fol. 4, r[1], hom. XXXII excepit hom. XXXI.

XXI, 3(44) = p. 276, v. 6 *μὴ δόξῃ* — p. 277, v. 38 *καὶ οὐ μόνον* (= 101 v.)[1]).
4(45) = p. 277, v. 38 *τῷ φέρειν γενναίως* — p. 279, v. 15 *τὸ μὴ εἰδέναι* (100 v.).
5(46) = p. 279, v. 15 *φιλεῖν, οὐ τὸ φιλοῦντα* — p. 280, v. 52 *τοῦτο ποιῶμεν· οὐ]δένα* (= 101 v.).
6(47) = p. 280, v. 52 *οὐ[δένα ἑαυτοῦ* — p. 282, v. 22 *τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε* (= 98 v.)[2]).
7(48) = p. 282, v. 22 *ἐμίσησα* — p. 283, v. 64 *καί φησιν·* (= 104 v.).
8(49)[3]) = p. 283, v. 64 *Εὐξαίμην ἂν* — p. 286, v. 3 *θηρίου παντός* (= 98 v.).

XXII, 1(50) = p. 286, v. 3 *τις ἀγριώτερος* — 287, v. 15 *Εἴτε γνῶσις* (= 98 v.)[4]).
2, 3 = p. 287, v. 15 *καθαργηθήσεται* — p. 290, v. 21 *αὐτῷ, φησί* (= 198 v.).
4(51) = p. 290, v. 21 *βοηθόν·* — p. 291, v. 53 *τῇ γυναικὶ ὑφάσ]ματος* (= 95 v.).
5(52) = p. 291, v. 53 *ὑφάς[ματος σοφίαν* — p. 293, v. 20 *ὁ οἶκος· ἐκεῖνος* (= 94 v.).
6, 7 = p. 293, v. 21 *ἐκλύων αὐτῶν* — p. 296, n. h. v. 9 *Τίνος οὖν ἕνεκεν πρό* (= 194 v.)[5]).
8(53)[6]) = p. 296, n. h. v. 9 *τῶν ἄλλων* — p. 298, v. 22 *χρησιμώτερα* (= 102 v.).

XXIII, 1—8, XXIV, 1—7 = p. 298, v. 22 *τὸν λόγον ἄγει* — p. 320 v. 12 *χαλεπώτερον* (= 1,318 v.)[7]).

---

[1]) In hoc fol sequitur hom. XXXIII.

[2]) Auget versuum numerum id quod p. 282, v. 17 inseruntur quædam ab editionibus aliena. Vide coll.

[3]) Hoc folium præbet quaternionis signum *κα'*.

[4]) Hom. XXXIV initium capit in hoc folio.

[5]) In posteriore folio (v^1) initium cepit hom. XXXV.

[6]) In fine huius folii exstat quaternionis signum *κβ'*.

[7]) Utrum de quindecim an tredecim foliis amissis cogitandum sit, velim conferas p. 6, n. 1. Si quindecim amissa esse sumimus, singula folia responderunt ad octogenos octonos versus M., si tredecim, ad centenos singulos fere. Hoc ut propius ad libri consuetudinem accedere confiteor, ita non me cogit ad statuendum ternionem pro quaternione. Ad novam manum quasi ad ultimam explicandi rationem confugere possumus. Addere licet ipsam differentem, quam sumimus, scripturam partium quarundam facile effecisse, ut eæ partes a ceteris seductæ amitterentur. Homilia XXXVI tota et homiliæ XXXVII:æ maior pars in hac lacuna fuerunt.

XXIV, 8(54)[1]) = p. 320, v. 13 οὗτος διάκειται — p. 321, n. h. v. 11 κέχρηται ὁ Παῦλος (= 93 v.)[2]).

XXV, 1(56)[3]) = p. 321, n. h. v. 11 Οὐδὲ γὰρ περὶ βίου — p. 323, v. 25 ἐνταῦθα μέντοι (= 96 v.).

2 = p. 323, v. 25 μέντοι καὶ προσποιεῖται — p 325, v. 8 ἥκει εἰς θάνατον (= 96 v.).

3(55) = p. 325, v. 8 θάνατον· — p. 326, v. 44 εἶναί φασιν (= 97 v.).

4 = p. 326, v. 44 Οὐ γὰρ ἐπὶ γῆς — p. 328, v. 19 ῥηθήσεσθαι (= 95 v.).

5(58) = p. 328, v. 19 ῥηθήσεσθαι — p. 329, v. 50 οὐκ ἀφίησι (= 93 v.)[4]).

6(57) = p. 329 v. 50 Διὸ πρὸς ἐκεῖνον — p. 331, v. 30 ἀποστέρει (95 v.).

Hic finem ponunt fragmenta, quæ servata sunt. Præter finem homiliæ, in qua hic versamur, (58 v.), homiliæ in Epist. I ad Cor. XXXIX—XLIV haud dubie exciderunt. Num quid præter homilias in eam epistolam in eodem libro ms:o exceperit librarius, prorsus nescimus.

Quum igitur in libri fine prope 3,000 versus Migniani amissi sint, apparet triginta fere folia deperdita esse (XXV, 7, 8, XXVI—XXVIII, XXIX). Quare librum integrum ex 228 fere foliis constitisse — neque e paucioribus — iure concluditur. E quibus tres partes amissas esse dolemus.

E 44 Chrysostomi, quæ in I Epist. ad Cor. versantur, homiliis quinque tantum integræ servatæ sunt in fragmentis nostris: XX[5]), XXIII, XXIV, XXX, XXXIII; maiores minoresve partes supersunt e quindecim homiliis: VI, XVIII, XIX, XXI, XXII, XXV, XXVI, XXVII, XXIX, XXXI, XXXII, XXXIV, XXXV, XXXVII, XXXVIII. Prorsus deperditæ sunt viginti quattuor: I—V, VII—XVII, XXVIII, XXXVI, XXXIX—XLIV.

De litterarum formis uberius disserere opus non est; satis erit ad tab. pal. delegare[6]). Quæ, ni fallor, nobis persuadet fragmenta Linc. tribuenda esse ei tempori, quo mediæ, quæ dicuntur, litterarum minusculæ formæ in novellas, quas dicimus, (junge Minuskel) abiebant[7]). Eodem modo differentiam, quæ est inter

---

[1]) Præbet hoc folium quaternionis signum κδʹ.

[2]) Novæ homiliæ, XXXVIII, initium ponitur in huius folii v[2].

[3]) Sequuntur folia hoc ordine: 56, 55, 58, 57.

[4]) Hoc folium interposita quædam præbere editionibus non cognita docet coll. in 329,31, unde parvus versuum numerus explicatur.

[5]) Hanc homiliam e libro nostro edidit Alvin, l. l.

[6]) Non omittendum est non modo ϊ bina puncta supraposita accipere — tab. pal. non pauca exempla exhibet — sed ϋ quoque, quum rarius fiat, eiusmodi punctis instrui.

[7]) Gardthausen, Griech. Palæographie. Leipzig 1879. p. 189 sqq.

litterarum formas in titulis atque in ipso contextu adhibitas, satis aperit tab. pal.; titulos autem rubro colore, nigro contextus verba depicta esse non e tab. liquet. Sua initiales homiliarum litteras uti forma docet tab. pal. Quas litteras rubro quoque colore depingi addere licet. Eodem, quo tituli, colore exarantur litteræ unciales, quæ in marg. ante lineas positæ novarum indicant sectionum initia. Vide tab. v[1], v. 9 *Τ*, v[2], v. 9 *Σ*, v. 30 *Ο* [1]). A titulorum scriptura neque colore neque formis litterarum differunt annotata quædam, quæ inscriptionum vice partibus homiliarum interdum præfiguntur. Eiusmodi inscriptiones in ipsum contextum illatas invenies (vide coll.) 253,40; 282,17; 329,31 [2]); in alterutra margine, aut superiore aut inferiore, leguntur 168,7; 194,15; 203,1; 209,20; 220,11; 292,57.

Voces ecclesiasticæ, quæ dicuntur, solito modo per compendia scribuntur [3]). Exempla annotavi hæc:

ἀνου, ἀνον, ἀνε, ἀνοι, ἀνων, ἀνους, ἀνινον, ἀνινων (*ἀνθρώπου* etc.); *ἀπανιας* (*ἀπανθρωπίας*); *δαδ* (*δαυίδ*); *θς, θυ, θω, θν* (*θεός* etc.); *ἰηλ* (*ἰσραήλ*); *ἰς, ἰυ, ἰν* (*ἰησοῦς* etc.); *ἰω* (*ἰωάννης*), *ἰωου* (*ἰωάννου* fol. 55); *κς, κυ, κω, κν, κε* (*κύριος* etc.); *μρς, μρα* (*μητρός* etc.); *οὐνου, οὐνω, οὐνων, οὐνοις, οὐνους, ἐπουνιων* (*οὐρανοῦ* etc.); *πηρ, πρς, πρι, πρα, περ, πρες, πρων, πριδα, πρικης, πριαρχης* (*πατήρ* etc.); *πνα, πνς, πνι, πνικη, πνικης, πνικον, πνικα, πνικων, πνικοις, πνικως* (*πνεῦμα* etc.); *στρου, στρω, στρον, στρουμενον, στρωθεν, ἐστρουτο, ἐστρωσαν, στρωσαντας*, (*σταυροῦ* etc.); *σρια, σριας, σριαν, σριους* (*σωτηρία* etc.); *φιλανος, φιλανον, φιλανια, φιλανιας, φιλανιαν*, (*φιλάνθρωπος* etc.); *χς, χυ, χω, χν* (*χριστός* etc.).

Hæ voces per compendia scriptæ spiritus et accentus, ut ceteræ, exhibent, evitare tamen conantur, ne accentus supra lineam compendium indicantem ponatur. Neque hanc lineam, neque accentus repræsentare conatus sum. Haud dubie tab. nostra pal. melius quam typotheta de iis nos edocet. Quæ tab. voces

---

[1]) Scilicet sectiones sæpe in versu unciali litteræ præmisso initium capiunt; erat enim illius temporis consuetudo, ut spatium inter sectiones non relinqueretur, sectionem autem novam prima littera excipientis versus uncialem formam nacta indicaret. Vide sectionum recensionem infra.

[2]) Miro modo Alvin, p. 16, has inscriptiones pro versibus e S. S. petitis habuit.

[3]) O. Lehmann. Die tachygraphischen Abkürzungen der griech. Handschriften (Leipzig 1880) p. 1.

per compendia huius generis scriptas exhibet has: v[1], v. 8 *θεῶ*, v. 22 *φιλανθρωπία*, *κυρίου*, *ἰησοῦ χριστοῦ*, v. 33 (tit.) *κύριος*, v. 35 *κύριε*.

Huic per compendia scribendi generi apte subiungitur forma compendiaria, quæ est *φη* [1]) = *φησί(ν)*· quæ forma in L solet encliticorum modo ubique fere, ni fallor, vocis præmissæ accentui obnoxia esse, non, ut apud M., ubi verba alicuius laudantur, inter commata posita suum retinere accentum.

Rara sunt exempla eius per compendia scribendi generis, de quo Bast, Comm. pal. [2]), p. 781 sqq. verba facit, quod Gardthausen p. 245 "Minuskelkürzung", Lehmann, p. 3, "currentschriftliche Kürzung" dicit. Annotavi *εὐαγγελ'* = *εὐαγγέλιον*, *βασιλ'* = *βασιλέα*. Neque desunt exempla præpositionum eo modo scriptarum. Præter versuum finem nobis non occurrunt.

Sua mentione dignum est compendium omnium vetustissimum, per quod *ν* in fine versus [3]) exprimitur, i. e. linea fere librata. Sæculo XIII prorsus obsolescit [4]). Vel in L non admodum frequentatur. Tab. pal. ne unum quidem præbet exemplum. Solet eiusmodi *ν* finale esse, interdum autem interiorem vocis locum occupat, quibus locis *ι* id excipit [5]).

Notæ tachygraphicæ, quæ vocantur (Lehmann, l. l. p. 4), solitæ fere nobis occurrunt.

---

[1]) Bis, 262,31, 326,44, hoc compendium ponitur, ubi *φασίν* esse debet.

[2]) Accedit hæc commentatio palæographica ad Gregorii Corinthii de dialectis linguæ Græcæ libros, quos edidit G. H. Schæfer Lipsiæ MDCCCXI.

[3]) Semel est in interiore versus parte: p. 292, v. 56 (= XXII, 5(52) v[1]), in loco correctionem passo, ubi exarantur *καὶ ἄλλο τῶν τ(ῶ⁻ τ)οιούτων ποιεῖν*. Vide coll. [Verba in ( ) inclusa in rasura leguntur]. Cfr. Lehmannum, l. l., p. 3.

[4]) Quod obsolescit ⁻ = *ν*, cohærere videtur cum ea re, quod crebriores fiunt notæ tachygraphicæ. Solet enim *ν* una cum præmissa vocali per unam notam scribi. Tab. pal. octies (tituli enim rationem non habeo) præbet *ν* exscriptum versum claudens, sexies una cum vocali præmissa per notam exprimitur (semel cum vocali præmissa supra versum exaratur).

[5]) Si iis, quæ annotavi, fidem habeo, linea ⁻ finale *ν* repræsentat 176 locis, *ν* in interiore voce positum decies quater: *μετέχο⁻|τας* (in hac voce finem ponit fol. 5. *τας* infra lineam exstat), *καταναγκάζο⁻|τος* fol. 10, *ἐλεύσο⁻|ται* 10, *ἀνακρίνο⁻|τας* 11, *στέργο⁻|τα* 14, *φρο⁻|τίδος* 15, *ἐρῶ⁻|τα* 20, *ἥδο⁻|ται* 20, *ἐργάσο⁻|ται* 29, *τρέμο⁻|τα* 39, *ἁμαρτάνο⁻|τα* 42, *τρεφό⁻|των* 46, *ἐχρήσα⁻|το* 51, *λαβό⁻|τες* 51.

Adhibentur aut in fine versuum aut in versibus, a quibus incipiunt paginæ [1]). Vide tab. pal. Quum enim soleant suprascribi, rarius interiores versuum locos occupant, quippe ubi spatium inter versus, quantum opus sit, vix nanciscantur. Si autem qui versus spatium non scriptum relinquit, infra id spatium eodem, quo in primis paginarum versibus, iure exstant. Si quo alio loco in interioribus versibus inveniuntur, videre licet, ut sæpe in versibus paginas claudentibus, scripturam coartatam esse [2]). Longe maior notarum pars syllabas finales repræsentant. Sunt tamen etiam, quæ interdum medias syllabas reddant. Tab. pal. nostra has notas tachygraphicas exhibet:

ας [3]) (v^1, v. 1 *ἡμᾶς*. Lehmann § 29 et eius tab., imprimis *οὐσίας* e cod. Ven. 94 a. 1063 et *ἄλλας* e cod. Ven. 464 a. 1316). Semel mediam syllabam reddit: *ἀπολούσας|θαι*. Non semper claudit versum; annotavi *παθόντας κακά|* [4]) fol. 7, *ἀνοίας ἐστίν|* 15, *θυγατέρας σου|* 30, *ὀφείλοντας συγκατα||βαίνειν* 50 [5]).

ειν [6]) (v^2, v. 1 *λαμβάνειν*. Lehmann § 30 et tab. v. 2 *εἰπεῖν* e cod. Ven. Eustathii 460 sæc. XII [7]) et *θερμαίνειν* e cod. Ven. 292, a. 1306). Interiorem versus locum occupat fol. 21 *μετριάζειν λέγων||||*, 31 *τύπτειν ἐλευθέρω||*, 42 *λέγειν ἡδύ|||* [8]).

εν (v^2, v. 17 *τέθηκεν*, 34 *μέν*. Lehmann § 32 et tab. v. 2 *συντακὲν* e cod. Ven. Eust.). Annotavi e fol. 14 *ἀπολαύσωμεν αὐτῆς|*, e 17 *ηὐδόκησεν ὁ θς|* [9]).

---

[1]) In eiusmodi versibus notæ tachygraphicæ interdum admodum cumulantur, ut fol. 22r[1] |*ἀλλ' ἔτι πρὸς τὴν γῆν ὁρᾶς καὶ χρημάτων ἐρᾶς*|.

[2]) Scilicet annotationes marginales minus diligenter in utendis notis has observant leges. Quod valet etiam de insiticiis locis iis, quorum feci mentionem supra p. 9; cfr. infra n. 5 et 8, et p. 12, n. 3.

[3]) Quum quantitas vocalium evanuerit, apparet syllabas longas et breves notis iisdem reddi.

[4]) Hæc linea indicat versus finem. Duabus lineis dimidiatæ paginæ finis indicatur, tribus paginæ finis; quattuor lineæ transitum ad insequens folium fieri significant.

[5]) De *ἡμᾶς οὐδὲ ἀσεβεῖς οἱ*| fol. 47 vide n. 2 et coll. in p. 282, v. 17.

[6]) Semel ponitur, ubi -*ην* poscit orthographia græca: *διψεῖν* 187,38.

[7]) Quod ad notas tachygraphicas attinet, hunc codicem L. simillimum esse invenias.

[8]) De *εὐθυμεῖν καί*| fol. 58 vide n. 2 et coll. in p. 329, v. 31.

[9]) Alia huius syllabæ nota nobis est obvia in exitu participiorum -*μένος* etc., de qua Lehmann agit p. 33 sq. Vide tab. § 14 et imprimis v. 4 *ἡγουμένου* e cod. Mosqu. 361 a. 1306.

εσ (v², v. 19 *προσεδρεύοντες*[1]). Lehmann § 34 et tab. v. 1 *λύοντες* e cod. Ven. Eust.). Semel hæc nota fol. 25, v², v. 1 *ἰδόντες* = p. 204, v. 47 puncta supraposita signo accentus gravis commutavit.

ιν (v¹, v. 34 (tit.) *καταγγελοῦσιν*, v², v. 9 *σύνεσιν*, 14 *ἐσθίουσιν*. Lehmann § 38 et tab. v. 1 *εἰσίν* e cod. Ven. Eust. et v. 2 *γνωσιν* e cod. Reg. 1892, sæc. XIII). Interior versus pars hanc notam accepit fol. 14 *πα|ρὰ φύσιν·* (sequitur tamen spatium duarum fere litterarum capiens), 54, v² in tit. *ὑμῖν ἀδελφοὶ τό|* et iterum *|ὑμῖν* in versus initio.

ων (v¹, v. 4 *αὐτῶν*, 24 *αἰώνων*[2]). Lehmann § 45 et tab., imprimis v. 5 *βοηθιῶν* e cod. Ven. Eust. et *ἐθνῶν* e cod. Ven. 574 a. 1295)[3]).

ος quomodo per suprascriptum *ο* scribatur, apparet ex homiliæ numero tab. pal. supra v¹ posito. (Lehmann, § 42)[4]). Hoc *ο* suprascriptum magnitudinem valde variat. Cfr. Lehmanni tab. Interiores syllabas nusquam reddit hoc compendium, præter quod *προσ|κυνήσῃ* exstat fol. 1, et *πρόσ|κομμα* fol. 8, et *|προσῆν* in versus init. fol. 7[5]). Interior versus hoc compendium interdum præbet, ut fol. 1: *|ὁ παῦλος·* 7: *λαμβάνοντος στρέφε|ται·* 8 *ἀδελφὸς ἐπί|·* 30 *ὁ παῦλος ἐπιτιμῶν|·* 34 *ἀθλιότερος ἤ|·* 50 *κράτος εἰς τούς|·* 55 *αὐτός φη|·* 57 *λογιζόμενος, τούς|·* 58 *οὐδὲ πλοῦτος ἡδονῆς· οὐ||δέ.*

Præter has syllabas annotavi per notas tachygraphicas in L. scribi aliis locis:

α (Lehmann § 13. et tab. v. 6 *χρησόμεθα* e cod. Ven. 179 sæc. XIII). Hæc nota obvia est in solo exitu verborum *θα·* exempla collegi

---

[1]) Hæc nota olim *τες*, non *ες* reddidit. Lehmann, p. 61: "Im XII. Jahrhundert", inquit, "beginnen die Abschreiber, dieses alte Zeichen für *τες* für die Silbe *ες* zu verwenden" . . . p. 62: "Diese jüngere Form zeigt sich . . . zuerst im Cod. Reg. 2930 a. 1124."

[2]) 168,47 in voce *ἐξόν*, 268,31 in *ἀλαλάζον* falso hæc nota pro *-ον* ponitur. De *ο* et *ω* confusis vide infra.

[3]) Huius syllabæ nota in interiore versu nusquam ponitur præter fol. 47 in loco insiticio (vide coll. in p. 282, v. 17): *διὰ πλειόνων· καὶ ὅτι|* et *ὑπὲρ αὐτῶν· καὶ μετὰ πρα|ότητος*. Cfr. p. 11, n. 2.

[4]) Jure Lehmann, p. 75, animadvertit *ος* per compendium *ο* scriptum non esse veram notam tachygraphicam, sed ad id compendiorum genus referendum esse, quod ipse appellet "currentschriftlich" ("Die currentschriftliche Kürzung" p. 3), Gardthausen autem, Griech. Pal., p. 245 "Minuskelkürzung" vocet.

[5]) *π* ante versum in mg. ponitur. Correctoris tamen manum vix agnoverim.

hæc: *ὑστερούμεθα* fol. 7, *κεχρήμεθα* 20, *ἀπολαυσώμεθα* 21, *κολαζόμεθα* 25, *ὑστερούμεθα* 28, *ἐδεξάμεθα* 57 [1]).

αι (Lehmann § 19 et tab.; præter ceteras voces *εἶναι* v. 3 e cod. Reg. 2930 a. 1124 accedere videtur ad formam huius notæ, quam L præbet). Septem exempla exscripsi; quorum unum in part. *καί* in versu interiore.

αις (Lehmann § 26 et tab. v. 2 *πολιτείαις* e cod. Ven. Eust. et *ταῖς ἀληθείαις* e cod. Dresd. A. 85 sæc. XIII). Quater tantum nota tachygraphica utitur hæc syllaba (in *ταῖς*, *ἀσθενείαις*, *παῖς*, *φώναις*).

αν (Lehmann § 27 et tab. v. 1 *ἄρχουσαν* e cod. Ven. Eust.). Semel huius syllabæ notam excipit vox in eodem versu posita, fol. 6: *ἐποίησαν ἀπω|||λέσθωσαν*. Interiorem syllabam repræsentat nota in *πάν|τα* quater, in *πάν|των*, *ἅπαν|τας*, *ἅπαν|τα* singulis locis. Cfr. supra p. 11 de *ν* nota ante *τ* scriptum.

εις (Lehmann § 31 et tab., imprimis *δυσώδεις*). Fol. 25 invenitur *μυσταγωγηθεὶς ἅπαντα|*. Semel ponitur pro *ης*; vide p. 16, n. 2.

ην (Lehmann § 35 et tab., imprimis v. 3 *τήν* e cod. Ven. 122 a. 1343). Non raro interiorem occupat hæc nota locum: fol. 4 *αὐτὴν οἰ|*· 20 *αὐτὴν καλεῖ|*· 26 *διὰ τὴν συνεί|δησιν*· 32 *τὴν τιμὴν|*· 43 *πλὴν σου|*· 50 *τὴν ἀθυμίαν|||*· 54 (v² in tit.) *εὐηγγελισάμην ὑμῖν|*· 55 *τὴν τροφὴν|||*· 56 *αὐτὴν καλεῖ ὁ παῦλος||*·

ης (Lehmann § 37); huius syllabæ nota ita variat formam, ut et simillima sit figuræ, quam repræsentat Lehmann, tab., v. 2, in voce *ποιητής* e cod. Ven. Eust., — quæ forma longe plurimis locis nobis obvia est, — et bis (fol. 41, p. 268, v. 37 *ἐπαχθὴς* et fol. 46, p. 279, v. 47 *ἀπολέσῃς*) sibi induat formam, quam fere præbet apud Lehmannum *πάτρης* e cod. Iliadis B. sæc. XI et *πέτρης* e cod. Laur. conv. soppr. 52 sæc. XII. Mediæ quoque formæ nobis occurrunt, notæ particulæ *καί* quam simillimæ, quæ mihi ostendunt, qua via recentior forma e vetustiore sit orta. Interius ponitur hæc nota fol. 14: *ταύτης μόνον ἐστέ|ρηνται*· 25 *τῆς ψυχῆς ἡμῶν|*· 29 *ὑπὲρ τῆς τῶν|||*(*ἑτέρων σωτηρίαν* infra versum adduntur); 42 *τῆς πενίης||*.

---

[1]) *ω* utitur circumflexi accentus forma, sed semel tantum, in loco correcto: *τῶ*, supra lineam scripto; vide coll. 150,32. Lehmann, § 17, docet hanc notam sæc. XII obsolevisse.

ις eadem nota redditur atque *ης*, a qua discernitur punctis, quibus *ι* distingui nuper p. 8, n. 6 docuimus. Lehmann § 39. In interiore loco nobis occurrit fol. 20 *ἡ κτίσις; οὐ φόβων*|· 27 *εἴποι τις ἄν*|· 32 *πένης ἢ*|.

οις (Lehmann § 40 et tab. v. 2 *αὐτοῖς* e cod. Ven. Eust.).

ον: duabus utitur notis, una, quæ deorsus oblique, ut accentus gravis, ducitur, ut finem ponat in eadem fere linea atque inferior litterarum pars (Lehmann, § 41 et tab. 7, v. 4 *προῆγον* e cod. Palat. 169, sæc. XII; vide nostr. tab. pal. v[1], v. 35 in tituli fine, ubi *σον* hoc compendio supra lineam exarat *ον*), altera, quæ tamquam e duabus gravibus accentibus constat (Lehmann, tab. 7 v. 1 *τὸν* 7 et v. 2 *καλόν* e cod. Ven. Eust.; cfr v. 2 *θερμόν* e cod. Ven. 292, a. 1306). Hæc quæ longe magis frequentatur (quinquies septuagies), adhibetur, ubi syllaba per compendium exaranda accentum gravem sibi assumit, illa quæ rarior exstat (undecies), ubi syllaba accentu caret, præter unum locum, ubi gravis adponitur. Fol. 7 invenitur *τὸν νόμον*|, fol. 30 *τὸν λόγον*|.

ους (Lehmann § 44 et tab. v. 2 *πάθους* e cod. Ven. Eust.).

ως (Lehmann § 47 et tab. v. 2 *οὕτως* e cod. Iliadis B; nota tamen in L oblique ponitur, ut in *ἡρακλέως* e cod. Ven. 172, a. 1175, et in *ἱερέως* e cod. Mosqu. 278, a. 1199).

Ex his notis *ων* præter ceteras frequentatur. Annotavi 250 fere exempla. Ad frequentiam dispositæ deinceps sequuntur *ος* (190), *εν*, *ας*, *ης*, *ην*, (106), *αν*, *ως*, *ειν*, *ιν*, *ους*, *ες*, *οις*, (*εν* in participiis 33 v. p. 12 n. 4), *ις*, *εις* (27), *αι* (6), *α* (6), *αις* (4).

Accedunt hæ particulæ notis tachygraphicis scriptæ:

γάρ, (Lehmann § 50).

δέ (Lehmann § 51 et tab. num. 13 e cod. Ven. Eust.); ter nobis occurrit.

ἐστίν (Lehmann § 57 et tab. num. 15 e cod. Ven. Eust.); tredecim exempla annotavi.

καί quater decies nota scriptum præbet tab. pal.

Quo tempore scribebatur codex noster, iam antiquum, qui sumitur, modum efferendi vocales lingua græca in eum, quo hodie utuntur neogræci, qui vocantur, mutaverat. Qui vocales efferendi modus is est, ut multæ, quæ quondam diversum sonum habuerunt, idem sonent [*αι* et *ε*; *ι*, *η*, *ει*, *ῃ*, *οι*, *υ* (iotacismus)], et evanuerit quantitatis differentia (unde imprimis crebræ vocalium *ω* et *ο* mutationes). Hanc vero mutationem tempore, quo dixi, perfectam esse liber ipse permagna exemplorum copia probat. Quæ exempla, ne in variantium lectionum indicem relata eum iusto longiorem reddant neve omittantur, h. l. breviter exponere licet [1]).

Diphthongus *αι* et vocalis *ε* hæc permutationis exempla præbent:

αι scribitur pro *ε*:

ἀπαταιῶν 172,3 (pro *-τεών*)· *αἰσχύναισθαι* 186,27 (*-νεσθαι*)· *χείραις* 186,31 (*χεῖρες*)· *ἀπιστήσεται* 191,64 (*-τε*)· *χαλαιπῶς* 192,16 (*-λεπ-*)· *στρατοπαίδων* [2]) 194,39 (*-πεδ-*)· *καταιδηδοκῶς* 195,13, *καταιδηδοκότος* 21 (*κατεδ-*)· *ἐκεῖσαι* 195,17 (*-σε*)· *φοίνησσαι* 200,13 (*φοίνισσε*)· *στρατόπαιδον* [2]) 221,30; *ζηλοῦται* 267,52 (*-τε*)· *στρατόπαιδα* [2]) 277,5; *εἶται* 285, n. h., tit. 2 (*εἶτε*)· *ὧσται* 320,31 (*ὧστε*)· *ὑμαίνεος* 321, n. h., 20 (*ὑμέναιος*).

ε paulo sæpius pro *αι* scribitur:

βούλητέ τις 171,39 pro *-ταί*· *ποιμένει* 173,6,20 pro *-μαιν-*· *οὐκ ερήσονται* 178,51 pro *οὐχ αἱρ-*· *ταλεπωρίαις* 180,13 pro *-λαιπ-*· *παλέσαι* 189,12 pro *-λαῖσ-*· *ἀναξένων* 198,24 pro *-ξαίν-*· *πορεύεσθε* 206, n. h. 1 pro *-σθαι*· *στέῃ* 211,3 pro *σταίῃ*· *κενοτομίας* 219,60 pro *καιν-*· *θεραπενίδα* 222,21 pro *-παιν-*· *ἐπέμβενε* 227,31 (*-βαινε*)· *λοιμενομένου* 247,52 pro *λυμαιν-*· *ἐφίεσθε* 249,11 (*-σθαι*)· *ἔσχος* 254,16 (*αἶσ-*)· *ἐπερώμεθα* 254,17 (*ἐπαιρ-*)· *περιερεῖ* 255,28 (*-αιρεῖ*)· *κερδένουσιν* 277,25 (*-δαιν-*)· *ἐδυσχέρενε* 279,38 (*-ραινε*)· *ἀποφένεται* 297,26 (*-φαιν-*)· [3]) *ὑμαίνεος* 321, n. h. 20 (*ὑμέναιος*)· *τεκτένει* 321,37 (*-ταιν-*).

Sequuntur iotacismi, qui vere dicitur, exempla:

ει scribitur pro *η* (*ῃ*):

ἀγάγει 155,30 (*-γῃ*)· *εἰ μέν* 161,41 (*ἥ μέν*)· *πεφύσεισθε* 161,58 (*-σησθε*)· *εἴρκει* 164,25 (*ᾗρ-*)· *πλήξει* 166,7 (*-ξῃ*)· *κλίνει* 168,26 (*-νῃ*)· *συνείδῃ* 170, n. h. 29 (*συνῄδει*)· *κεκτεῖσθαι* 173,31 (*-κτῆσ-*)· *ποιεῖτε* 179,30 (*-ῆτε*)· *ἀπειχές* 186,22 (*-πηχ-*)· *ἀπεινές* 186,25 (*-πην-*)· *ἀρνεῖται* 186,60 (*-νῆτ-*)· *εἰκονημένον* pr. m. 187,9, corr. *ἠκ-*· *διψεῖν* 187,38 (*-ῆν*). Vide p. 12 et

---

[1]) Scilicet omnia, quæ ad veram lectionum varietatem referri possunt, in eam referuntur. In difficillimo delectu ita egi, ut potius lectionibus variis insererem ea, quæ e vocalibus permutatis orta essent, quam inter exempla vocalium permutatarum ponerem, quæ annotare ad lectionis varietatem omnibus numeris absolvendam interesset.

[2]) Ter hæc vox *-παιδ-* pro *-πεδ-* exarat. 149,40 *αι* in *ε* correctum esse videtur.

[3]) Corr.[2] *ε* induxit et in mg. posuit *αι*.

n. 1; l. ἀειδής 188,4 (ἀηδ-)· δεῖθεν 189,43 (δῆ-)· ἀπιστείσετε 191,64 (-στήσ-)· ἀφεῖτε 194,51 (ἀφῆτε)· φανεῖναι 195,10 (-νῆν-)· προσεῖγε 195,48 (-ῆγε)· ἀγνοεῖσαι 196,33 (-ῆσαι)· ἔχει 198,11 (ἔχῃ)· μονογενεῖ 206,1 (-νῆ)· βλάψεις 207,63 (-ψῃς)· ὠφελεῖς 209,23 (-λῇς)· συμβαίει 210,50 (-βαίῃ)· συνδεῖσαι 210,58 (-δῆσαι)· λείψῃ 220,62 (λήψῃ)· ἀπείτει 221,10 (ἀπήτ-)· ἐνοχλεῖ 221,53 (-χλῇ)· κληρωθείς 222,16 (-θῇς)· φέρει 223,12 (-ρῃ)· φέρεις 223,41 (-ρῃς) λείψῃ 223,44 (λήψῃ)· συμβαίει 224,20 (-ῃ)· εἴεσαν 224, n. h. 1 (ἤ-)· διεφθάρει 224,5 (-ρῃ)· ὀφείλει 225,30 (-λῃ)· ἀνάπειρον 248,11 (-πηρ-)· ἔχει 60 (ἔχῃ) καταπνίζει 250,8 (-ξῃ)· ἀπολέσει 9 (-σῃ)· ποιεῖ 251,56 (-ῇ)· ἔλθει 253,11 (-θῃ)· δοκεῖ (-κῇ)· διεφθάρει 253,56 (-ρῃ)· διῃρεῖσθαι 253,60 (-ρῆσ-)· πείρωρις 254,10 (πήρ-)· χειρῶν 29 (χηρ-)· χεῖρας 54, corr. χήρας· ζεῖν 255,17 [1]) (ζῆν)· ἐπιχειροίει 263,30 (-ροίῃ)· ἐπάρει 267,45 (-ρῃ)· ἠμελεῖσθαι 268,9 (-λῆσ-)· προείρηται 268,56 (προήρ-)· δοκεῖ 269,8 (-κῇ)· συμπλακεῖναι 274,1 (-κῆν-)· ἐμβεβλεῖσθαι 55 (-βλῆσ-)· θείς 275,38 (θῇς)· ἐπειρεαζομένοις 276,11 (ἐπηρ-)· ποιήσει 279,40 (-σῃ)· διειρημένους 280,7 (διηρ-)· ἀναγκασθείς 33 (-θῇς)· λείψομαι 35 (λήψ-)· ἐφείδεται 281,19 (corr. in mgne ἐφήδ-)· ἐκβαίνει 281,52 (-νῃ)· κατάσχει 283,23 (-σχῃ)· ἀποτειχίσει 24 (-σῃ)· φεύγει 26 (-γῃ)· ποιεῖς 283,40 [2]); παρασκευάζει 284,51 (-σῃ)· εἰσενείνεκται 287,4 (-νήν-)· ἀπορρήξει 290,26 (-ξῃ)· εἴεσαν 296, n. h. 13 (ἤ-)· ἐγείγερται 325,33 (-γήγ-)· κατελέγει 326,35 (-γῃ)· corr.[2] in mgne η posuit. ποιήσει 328,38 (-σῃ)· καταναγκάζει 329,33 (-ζῃ)· λείψῃ 330,5 (λήψῃ)· πείρωσιν 15 (πήρ-)· ἰδείς 330,18 (εἰδῃς in mgne corr.[2]); ποιήσεις 331,24 (-σῃς).

Ex huius modi vocalium ει et η confusione repetendæ sunt etiam variæ lectiones, quæ exstant coll. 164,24; 166,31; 292,46; 59, aliæ.

η (ῃ) pro ει nobis occurrit:

προσκυνήσῃ 51,21 (-σει)· στασιάζῃ 155,53 (-ζει)· τέθηκε 160,4 [3]) (τέθεικε)· αἴρῃ 161,31 (αἴρει)· καταβλάπτῃς 162,16 (-τεις)· ἐπάγῃ 163,36 (-γει)· λέγῃ 163,54, 164,1 (-γει)· τέθηκεν 165,60 [3])· ἔχῃ 166,21 (ἔχει)· ὠφελῇ 166,40 (-λεῖ)· βλάπτῃ (-τει)· καταφρόνῃ 168,39, καταφρόνῃ 53 (-νει) [4])· κομπάζῃς 169, n. h. 4 (-ζεις)· ἀπήχετο n. h. 11,14,31, (ἀπείχ-)· ἦεν 32 (εἶεν)· τέθηκεν 170, n. h. 4 [3])· συνείδῃ 29 (-ήδει)· τέθηκεν 172,30 [3])· ἐξάληψον 179,4 (-λειψον)· τέθηκεν 181,12 [3])· κατηγορῆσθαι 186,42 (-ρεῖσθαι)· ἥξῃ 193,32 (ἥξει)· συγχωρήσῃ 194,53 (-σει)· ἀπολαύσῃς 55 (-σεις)· κατέχῃς 196,24 (-χεις)· θήγῃ 29 (-γει)· περιβάλλῃ 197,45 (-λει)· ἄπησι 198,12 (-εισι)· ἐπήγει 199,19 (ἐπείγει)· ἀπάγῃς 201,51 (-γεις) [5])· σκόπῃ 202,46 [4])· (-πει)· ἔχῃ 47 (ἔχει)· ἐδηγματίσθησαν 203,60, ἐδηγμάτισεν 61 (ἐδειγμ-)· ἀγνοῇς 204,55 (-εῖς)· φρίττῃς 206,2; ἡ δὲ ἡ γῆ 205, n. h. 26 (εἰ δὲ . .); ἔχῃ 206, n. h. 17; διώκῃς 208,31; τέθηκε 37 [3]); ἐπῆχον 209,57 (ὑπεῖχον)· καταισχύνῃ 219,37; προστίθῃ 47 [4]); σκόπῃ 220,28 [4]); ἤ γε 222,31 (εἴ γε)· κατασκευάσῃς 223,20 (M-άζεις· v. coll.)· ἠστιῶντο 223, n. h. 5 (εἱστ-)· τέθηκεν 225,18, 49 [3]); ἦ 248,64 (εἶ)· τέθηκεν 250, n. h. 30, 252,23 [3]); ποιῆται 252,29; ἐπιτυγχάνῃ 253,13; πλεονεκτῇς 46; φρόνῃ 255,36 [4]); λέγῃ 256,10; ἤ τις 32 (εἴ τις)· χαίρῃ 263,10; ἄνησιν 268,57; τέθηκε 268,59 [3]); πενθῇ 273,19; εὐεργετῇ 274,8; τέθηκε 276, n. h. 4 [3]); μηράκιον 277,8; ἠπήγετο 279,37 (ἠπείγ-)· ἐπήγει 41; διαφθήρῃς 46 (-φθείρῃς)· ζήτῃ 280,9 [4])

---

[1]) Cfr supra διψεῖν p. 11, n. 6.

[2]) Scribitur signo syllabæ -εις.

[3]) Sibi fere constare videtur liber in hoc tempore scribendo ad similitudinem aor. ἔθηκα etc. Duodecim enim exempla annotavi. τέθεικε tamen inveni 192,42, 202,32.

[4]) Duodecim exempla præbent η pro ει in II pers. imp. præs. act. Accedunt III:æ pers. exempla duo ζητήτω et θαρρήτω.

[5]) ἀπάγει quod præbet M., est erratum typoth. (?).

(ζήτει)· [2]) μηδής 11 (μηδείς)· ζητήτω (ζητείτω) [2]); τέθηκεν 20 [1]); h. l. est var. lectio pro κατέθηκεν. παρήνη 281,62 (-νει)· προστίθη 283,16 [2]); ἐπήγου 50; δηλόν 284,38,43; μεταβληθήσης 46 (-θείσης)· δηλῆ 47 (δειλῇ)· δηλός pr. m., δειλός corr. 285,2,4,13,15; δηλόν pr. m., δειλόν corr. 17,20; δηλίαν pr. m., δειλίαν corr. 19; ἀπηλήν pr. m., ἀπειλήν corr. 23; ἠπήγετο 26 (ἠπείγ-)· γάμη 290,54 [2]); ἤδη 58 (εἴδη)· θέλης 325,60; ἐγκαταλείψης 326,3; ἀφήθη 328,31 (ἀφείθη)· συνήθη 46 (συνήθει)· θαρρήτω 329,40 [2]); θρήνη 330,6 [2]) (-νει)· ἄλγη 23 [2]); σκόπη 29 [2]); ἀθυμίση 331 9 (-μήσει)· ἄρχη 13.

Præs. ind. pers. II sing. verbi, quod est βούλομαι, semper M., ni unum alterumve exemplum me fugit, cum ει exarat, L autem cum η: 51,53, 52,17, 166,58, 201,50 (βόλη), 203,48, 210,49, 254,56, 268,18, 274,1, 280,28, 55, 284,37, 292,44, 321,4, 331,28. Neque aliter ὄψη (M. ὄψει) ex ὄψομαι: 51,45, 168,45, 186,59, 205,11, 209,26, 254,12,15, 273,32, 284,43, 330,36,51 [3]). At contra eadem persona Med. præs. φέρει pro φέρῃ 221,32, fut. ἐπιλήψει pro ἐπιλήψῃ 52,46, ἀπολαύσει pro ἀπολαύσῃ 223,18 exhibet.

Eadem vocalium confusio nobis occurrit coll. 281,10; 290,46,60, etc.

ει scribitur pro ι his locis:

ἡδείων [4]) 186,56 correctum videtur esse ex ἡδίων· ἡδείω [4]) 187,17; ἥδειον [4]) 187,19, 46; δεδείττη 197, n. h. 8 (-δίττη)· προσείωμεν 203,35 (προσί-)· καταλειποῦσαν 221,36 (-λιπ-)· εἴδη 222,25 (ἴδοι)· οἰκείαν 223,22 (-κίαν)· ἐμπορείας 224,27; κατείδωμεν 250,11 (κατίδ-)· ἀνειμησάμενοι 13 (ἀνιμ-)· ἐν εὐχαριστεία 255,8; ἀρρωστείαν 40; ἔρειον 264,29 (ἔριον)· καταλειπών 276,21 (-λιπ-)· συνειδεῖν 281,36 (-ιδ-)· ἡδείω [4]) 320,18 (-δίω)· τρεῖς 326,28 (τρίς).

ι scribitur pro ει:

ἰσόμεθα 51,36 (εἰσόμεθα)· παρατίνουσαι 52,16; ἴσεται 159, n. h. 4; ἴσονται 178,53; ἐπιτίνηται 180,29 (-τείν-); εἰδωλίοις 189,51 (εἰδωλείοις)· λιμῶνας 196,10; προτίων 220,24 (πρωτείων)· ποθινόν 222,36 [5]); ἰώθαμεν 252,29; ἐπιγομένου 255,42; ποθινωτάτης 258,8 (cfr n. 5); ἰδότες 264,7; ἀντιπεῖν 279,42; ἐξαλίφεις 282,19; ἴσονται 284,21; διασπαρίσης 287,5 (-ρείσης)· ἐξώκιλεν 291,35; ἰδείς 330,48 (εἰδῇς· in mgne corr.[2] ειδης).

Accedit magna pars nominum fem. gen. -ια pro -εια (= M.) exhibentium exitum: ἀλαζονία 161,43, -νίας 162,1; ἀνδρίαν 173,30; δαψιλίας 178,61; λαγνίας 189,23; ἀλαζονία 194,9; γοητία 195,59; μαγγανίας 195,61; καπηλίαν 206,10; περιφάνιαν 16; ἄδιαν 205, n. h. 17; χηρία 221,38 (χηρείᾳ), χηρίας 39; θεραπίας 223,11; ἐπιεικία 38 (κείᾳ), -κίας 224,13; πραγματίας 26; κατηφίας 254,6; αὐταρκίας 33; ἀπέχθιαν 264,11; καπηλίας 278,23; ὠφελία 280,18 (-είᾳ)· δυσχέριαν 291,11; βλακία 291,55; σαφηνίας 298,12; σαφήνιαν 15; μεθοδίαν 321, n. h. 33; ἐπιεικίας 322, n. h. 28; πτωχίαν 330,30; κολακίας 45.

Tria supra dedimus exempla, quæ contrariam vocalium confusionem ostendunt: ἐμπορείας 224,27;. ἐν εὐχαριστεία 255,8, ἀρρωστείαν 255,40.

---

[1]) Vide p. 16, n. 3.

[2]) Vide p. 16 n. 4.

[3]) De his formis vide Kühnerum, Ausführl. Gr. d. gr. Spr.[2], I, 536,3. Cfr. etiam Gregorium Corinthium De dialectis linguæ græcæ, (ed. G. H. Schæfer, Lipsiæ, MDCCCXI), p. 119.

[4]) Ducente fortasse forma ἡδεῖα sic scribitur.

[5]) Nobis occurrit forma in AP.

Constat libros ms:os in exarando horum nominum exitu sibi non constare. De variato scribendi modo apud Atticos scriptores velim adeas Kühnerum, (Ausführl. Gramm.²) I, p. 706, A. 2. Cfr. Meisterhansium (Grammatik der Attischen Inschriften². Berlin 1888) p. 39 sqq.

E confusis vocalibus *ει* et *ι* ortæ sunt etiam variantes lectiones, quæ exstant (vide coll.) 51,32, 150,21, 162,2, 178,34, 194,42, 254,48, 255,42, 268,17, 273,35, 276, n. h. 2.

ει scribitur pro *οι* his locis:

κοινεῖ 159, n. h. 8 *(-νοῖ)*· *κενεῖ* 160, n. h 13 *(-νοῖ)*· *ἀπαιτείη* 169, n. h. 4 *(-τοίη)*· *δέει* 20 *(δέοι)*· *λάβει* 23 *(λάβοι)*· *τείχους* 187,2 *(τοί-)*· *συγχωρείη* 188,16,19 *(-ροίη)*· *δηλεῖ* 188, n. h. 6 *(-λοῖ)*· *τεῖχοι* 205,14 *(τοῖ-)*· *ζητείη* 211,1 *(-τοίη)*· *σκοπείη* 3 *(-ποίη)*· *λέγει* 11 *(-γοι)*· *παραδράμει* 248,10 *(-μοι)*· *ἀποφύγει* 256,34 *(-γοι)*· *πλείω* 58 *(πλοίῳ)*· *πληρεῖ* 277,9 *(-ροῖ)*· *κατορθεῖ* 278,10 *(-θοῖ)*· *ἐμπέσειεν* 292,61 *(-σοιεν)*· *λέγειτε* 320,58 *(-γοιτε)* [1]).

οι diphthongus autem pro *ει* exaratur:

οἰκόνι 170,12 *(εἰκ-)*· *πλοίωσιν* 191,50 *(πλείοσιν)*· *οἰδότες* 207,45 *(εἰδ-)*· [2]) *οἱ δέ* 251,22 *(εἰ δέ)*· *οἰδότες* 267,63 [2]); *ἀμοίβει* 285,16 *(ἀμείβ-)*· *οἰδότων* 297,12 (bis) [2]); *ἀπαλλάξοιεν* 320,42 *(-ξειεν)*.

Neque alius generis sunt variantes lectiones, quæ annotatæ sunt coll. 155,47, 164,27, 198,25, 268,13, 279,12, 292,31.

ει pro *υ* exstat his in vocibus:

ἐνέχειρα 150,54, 290,36 *(-χυρα)* *ἀπόλεισθαι* 167,27 *(ἀπόλλυσθαι)*· *ἀπόλειται* pr. m., *ἀπώλειται* corr. 167,35, 168,11 *(ἀπόλλυται)*· contrario modo *ἀπώλειται* pr. m. 167,13, (i. e. *ἀπόλλυται*), corr. *ἀπολεῖται*.

υ pro *ει* exaratur in *ἐξάλυψον* 285,28; cfr. coll. 275,20.

η scribitur pro *ι*:

φλογῇ 150,15 *(φλογί)*· *ἀφήπταται* 154,59; *σκανδαλήσω* 168,3; *σκανδαλήσαι* 168, 18, 169 n. h. 11 *(-λίσαι)*·; *ἐκτετηκότες* 178,59; *ἐσωφρονήσθημεν* 180,48 *(-νίσθημεν)*· *ὀνειδήζεσθαι*, pr. m., ni fallor; corr. *-δίζεσθαι* 186,41; *νομήσητε* 190,24 *(νομίσ-)*· *ἀδόκημος* 35; *φοινήσσει* 196,36; *χρυσίτης* 62 *(χρυσῖτις)*· *φρονήμοις* 199,24,29; *φοίνησσαι* 200,13 *(φοίνισσε)*· *παρόργησαν* 202,27 *(παρώργισαν)*· *θήγειν* 203,38 (M. *θίγειν*. Veitch, Greek Verbs² s. v. *θιγγάνω*)· *ὤδηνεν* 204,15 pr. m., ut videtur; corr. *ὤδινεν*· *ἐνεχειρήσθης* 205,26 *(-ρίσθης)*· *σκανδαλῆσαι* 209,11; *ὀνείδησε* 221,46; *θέμης* 50; *ἐνεχείρησε* 223,5; *ῥύθμησον* 31; *ἐπιτήμησιν* 225,42 *(ἐπιτίμ-)*· *μετεσχημάτησα* 252,11 *(-τισα)*· *ἐπεστόμησε* 46; *ἐπιστομῆσαι* 253,23 *(-μίσαι)*· *ψηφήσασθαι* 264,2 *(-φίσ-)*· *καθόπλησε* 274,26; *αἰδέσημοι* 275,33; *μεθορμήσατο* 281,30 *(μεθωρμίσατο)*· *ἐκαθήσαμεν* 282,28; *ἀπετείχηζε* 38; *ἀπήη* 283,29 *(ἀπίῃ)*· *μεταρυθμῆσαι* 284,35 *(μεταρρυθμίσαι)*· *πορήσασθαι* 290,63; *ἐπιμηξίαν* 291,10 (supra *η* punctum positum est: *ή*)· *ἐκάθησε* 40; *καθοπλή-*

---

[1]) Ex his imprimis observandæ sunt optativi formæ, quæ in indicativi formas abeunt, *ει* pro *οι* posito. Nescio an huius iotacismi generis ratio sit habenda, si de optativo modo e lingua græca evanescenti quæstio instituitur. Cfr. p. sq. mediam (*η* pro *οι*).

[2]) Forma *οἶδα* etc. ducente, quater *οι* pro *ει* in participio ponitur.

σας 45; ἐνεχείρησε 57; κόνην 293,20; ὠφέλημον 298,6; εὐηγγελήσαμεν 321, tit. 2; ἀπαρτήσας n. h. 1; εὐηγγελήσαμεν 322, n. h. 27, 323,3; ἐξευτέλησε 329,12; κλήμακα 331,28.

ι scribitur pro η (ῃ):

δινάρια 154,39 (δην-)· εἰσίεσαν 159, n. h. 13 (εἰσήεσαν)· ὀρχιστῶν 178,56; πεπλημμελικότας 180,4; γαλίνης[1]) 187,17; εὑρίσωμεν 188,41; εὐεργετικῶς 191,62 (-τηκώς)· ἐζωγρίσατε 193,23; κατηγορίσης 194,57; ἐνινοχότες 197, n. h. 4; προσίεσαν 204,49; καθίμενον 205,15; εὐεργετίθην 207,52; χαμευνίσης 208,56; εὑρίσεις 210,43; καταστίσῃ 211,9; μεμετριμένην 220,1; γαλίνη[1]) 221,7; ἐχειροτονίθης 222,50; γαλίνης[1]) 223,15; πλουτίσῃ 248,30; στίθι 49 (στῆθι)· σεσιπότα 255,26; ἰδίω pr. m., ἡδίω corr. 273,21; ἀνίκεστα 24; περιερρίχθαι 274,40 (-ρῆχθαι)· γαλίνης[1]) 277,11; ἀλίτης 279,5; κριπίς 281,43 (κρηπίς)· μισίσης 282,43 (μισήσῃς)· εὐπορίσωσιν 292,18; σιπεδόνα 320,40; διατηρίσειεν 41; ἠστόχισαν 321, n. h. 21; ἀρνίσασθαι 323,14; ἴδεσαν 325,41; ἀθυμίσῃ 331,9 (-μήσει); θρηνίσει 13.

Huc referendæ sunt vv. ll., quæ exstant coll. 204,25, 207,24, 208,57, 223,30, 272,65, 274,44, 281,1, etc.

η scribitur pro οι:

Conjunctivus modus pro optativo his locis exaratur: ἔχῃ 168,8; ἴδῃς 187,19; ἔχῃς 189,52; 191,49; εἴπῃ 201,12; εἴδῃ 222,25 (ἴδοι)· ἔχῃς 250, n. h. 16; παραβάλῃ 263,26; θηρεύῃ 279,23; παραβάλῃ 32; scilicet prorsus iisdem sonis efferebantur hæ formæ atque optativi modi formæ, quas extrudebant. Cfr. p. 18, n. 1.

Accedunt ἡ πόλεμοι 201,3 (οἱ πόλεμοι) et παρ' αὐτῆς 207,13 (παῤ αὐτοῖς).

οι pro η (ῃ) exstat:

ἀπέλθοι 196,21 (-θῃ)· ἀμαθοῖ 248,34 (-θῇ pr. m. -θοί?)· δέοι 292,56 (-ῃ).

Huc refer libri scripturas 164,3; 280,23; 284,31.

η pro υ habemus:

πὰν θήλη 193,23 (πᾶν θῆλυ)· ἡ γηνή 222,5 (ἡ γυνή).

υ pro η nobis occurrit his locis:

συνείδυσιν 206, n. h. 28 (-δησιν)· ἀπορυγνύμενος 225,2 (ἀποῤῥηγν-)· ὑπιοτέρα 273,4 (ἠπιωτέρα)· ἀνέφυνεν 279,57 (ἀνέφηνεν).

Sua mentione digna est crebra illa permutatio pronominum ἡμεῖς et ὑμεῖς· cuius exempla ut in unum locum conferantur, hæc sunt: ἡμεῖς 162,28, παρ' ἡμῖν 163,10, ἡμεῖς fortasse fuit 164,2 (nunc ὑμεῖς), τοῖς ἡμετέροις 180,11, ἡμῶν 255,32 (M. ὑμῖν)· ἡμᾶς 297,32; quibus locis M. præbet formas pronominis ὑμεῖς· contrario modo ὑμῖν legitur 223, n. h. 2 pro ἡμῖν· ὑμᾶς 250,7 pro ἡμᾶς· non raro nihil interest, utra nobis probetur lectio.

Huc referas velim vv. ll. coll. 168,52, 285,14.

ι exaratur pro οι:

ἡτιμασμένην 258,9 pro ἡτοιμ-· παρόμιον 320,28 pro παρόμοιον.

---

[1]) Quater hæc vox vocales confundit.

pro *ι* nobis occurrit *οι* his locis:

τὰ οἱερά fuisse videtur 181, tit., 1 pro *τα ἱερά· ποιεῖν* 192,39 *(πιεῖν)· μή τοι γε* 206,22 (*-τι*). Huc refer coll. 222,39.

ι pro *υ* nobis obvium est in:

κωλίω 206, n. h. 23; *κωκιτοί* 222,43; *ῥιθμῶ* 298,9.

υ pro *ι* exstat in sola voce *πολυ|ορχούμενος* 256,55.

οι pro *υ* exhibent hæ formæ:

λοιμανεῖται 198,24, *λοίμην* 199,24, *λοιμαινομένου* 222,46, *λοιμενομένου* 247,52 (*λυμαιν—*); et in *ἄνοιε* 220,55, *ἀνοίειν* 222,38, 253,46, *διανοίειν* 279,19.

υ pro *οι* bis invenimus: *ἀπόλυιο* 291,54, *ἔλυτο* 292,17.

ο et *ω*. Permagna vis exemplorum, quæ *ο* et *ω* confundunt, nobis in ms:o obvia est. Inprimis ostendunt formæ, quæ utriusque permutationis speciem exhibent, *ο* et *ω* prorsus idem valuisse, ut *τρόγωμεν* pro *τρώγομεν* 172,14, *δόσωμεν* pro *δώσομεν* 193,47, *δεδοχῶτα* pro *δεδωκότα* 264,11 [1]).

in stirpe *ο* ponitur pro *ω*:

εἰδολοθύτων 169, n. h. 32 (*εἰδωλ-*)· *τρόγωμεν* 172,14; *καρπόσῃ* 179,24; *πλεῖον* 31 (*πλείων*)· *πεινόντα* 59; *λελοβημένων* 180,11 (*-λωβ-*); *ὀλιγορίας* 30 (*-γωρ-*)· *δόσει* 32 (*δώσει*)· *πλεῖον* 186,48, 189,32; *ξυρόμενος* 189,49; *πανολεθρίαν* 191,54 (cfr. *ὄλεθρος*)· *δόσωμεν* 193,47; *κεκωφομένοι* 194,37 (*-φωμ-*)· *ἀπατομένων* 195,60; *φρικοδέστερον* 197,15; *ἀβίοτον* 198,21 (AP. pro *ἀβίωτος* agnoscit *ἀβίοτος*)· *πλεῖον* 198,30; *νότων* 203,53; *διασπόμενος* 204,19; *ἐπισπόμενος* 36; *σορεύσωμεν* 60 (*σωρ-*); *καλλοπίζωμεν* 206,24; *πολούμενον* 205, n. h. 12 (*πωλ-*); *τρόγω* 207,64; *ἠκριβομένος* 208,52 (*βωμ-*); *ὀφέλεια* 209,4 (cfr. *ὄφελος*)· *ἐκλυδονίζετο* 209,49; *προτίων* 220,24 (*πρωτείων*)· *νοθεῖς* 221,23; *κληροθείς* 222,16; *στενοποίς* 43; *ἐλαττόματα* 223,41; *εὐοχίαν* 224, n. h. 1; *διεσπαρμένος* 248,35 (*-μένως*)· *σκόπτειν* 256,1; *κομοδήσει* 2 (*κωμωδ-*)· *στεφανόσομεν* 29; *καρπόσασθαι* 263,15; *νοθής* 27; *σορείων* 41; *δεδοχῶτα* 264,11; *μέλλον* 267,55; *ἐκαρποσάμεθα* 272,52; *ἀγαπόμενος* 273,16; *ἀγαπομένων* 32; *στενοχορία* 35 (*-χωρ-*)· *δεσμοτήριον* 274,24; *δεσμοτηρίου* 49; *καλλοπίζεται* 52; *ἀγαπόμενον* 278,18, 279,64, 280,3; *εἰσάγον* 278,36 pr. m.; corr., *ο* inducto, in mgne posuit *ω*; *πλανόμενον* 282,44; *ἀγαπομένοις* 285,26; *ἀγαπόντες* 285, n. h. 15; *ἀπολόλει* 291,14 (*-λωλ-*)· *κλυδονίου* 31; *ἀνοφελές* 297,50; *κατέχον* 320,26; *κοινονῶμεν* 52; corr.[1] supra addidit *ω*; *φορασαι* 322,5; *κατάφορος* 321, n. h. 36 (*-φωρ-*)· *πλεῖον* 329,26; *ἐλαττόματα* 31; *ἐκαρπόσω* 330,10; *θεόμενος* 40; *δεσμοτήριον* 54; 331,2 *ταλαιπόρου*.

ω ponitur pro *ο* in huiuscemodi syllabis his locis:

ἀγωνιζώμενοι 150,33 (*-ζόμενοι*)· *οἴκωθεν* 162,45; *συγκαταβαίνωντες* 165,61; *γινώμενον* 166,40, (bis); *ἀπώλειται* pr. m., ni fallor [*ἀπό(λ)λειται?*] 167,13 (i. e. *ἀπόλυται*); corr. *ἀπόλειται· ἐξών* 168,47 [2]); *ἀντίδωσιν* 169,23; *ἀντίδωσις* 170,17; *μηδαμῶθεν ἄλλωθεν* 171,29; *ὑπερέχων-*

---

[1]) P. 274,24 (v. coll.), ut forma *θηρίον* in dandi casus formam mutaretur, satis habuit corr. *ν* eradere.

[2]) Vide p. 12, n. 2.

τας 172,26; *ὠνῆσαι* 180,35; *τελειώτητος* 188, n. h. 1; *πλείωσιν* 191,1; *πλοίωσιν* 50 (*πλείοσιν*)· *δέως* pr. m., ni fallor, 192,51, corr. *δέος*· *ὠφείλωμεν* 195,15; *ἀπελθῶντες* 26; *γενώμενοι* 30; *κατωρωρυγμένοι* 196,46 pr. m., corr. *κατορ-*; *μείζωνος* 54; *χείρωσιν* 61; *γυμνώτητι* 198,7; *ῥωπῇ* 199,1; *τρεφώμενοι* 201,16; *τωύτων* videtur fuisse 201,30, corr. *τούτων*; *βλαπτώμενος* 202,44; *προσελθῶντες* 204,59; *ἐπτώησαι* 206,6; *καταγώμενοι* 14; *ἀνακρίνωντες* 205, tit.; *ἀγνωούντων* 205, n. h. 9 (corr.?); *ἀνακρίνωντες* 12; *μείζωνα* 207,34; *δαίμωσι* 208,41; *σκανδαλιζώμενος* 209,6; *τὸ . . . συμφέρων* 50; *μείζωνι* 210,27; *τὸ . . . ἐπελθῶν* 55; *σιαγῶνα* 222,11; *τυπτωμένη* 14; *ὠφθῆναι* 48; *παρακωλουθεῖτε* pr. m., ut videtur, 248,38, corr. *-κολ-*; *ἀπωλέσει* 250,9 (*ἀπολέσῃ*)· *τὸ ὑπερέχων* 249, n. h. 40; *κεφάλαιον . . . φέρων* 250, n. h. 39; *χωρηγίας* 251,28; *μείζωνα* 253,11,41; *δεδωκῶτι* 255,10; *γεγηρακῶσι* 15; *σεσιπῶτα* 26 (*σεσηπότα*); *ἀλγηδῶνος* 29; *ὀξύρρωπον* 61; *τυπτωμένους* 256,22; *τοῦ βαθέως ὕπνου* 263,32; *δεδοκῶτα* 264,11; *τηκεδῶνα* 21; *κύμβαλον ἀλαλάζων* 268,31 [1]); *καταβλαπτώμενον* 273,37; *ἀνελῶντας* 275,14; *εὐαγγελιζώμενος* 42; *τοῖτο . . . παρέχων* 277,18; *βεβηκῶτα* 45; *μακρώθυμος* 58; *γεγηρακῶτος* 279,44; *οὐδαμῶθεν* 280,8; *βουλώμενος* 17; *οἴκωθεν* 23; *τεθηλῶτα* 286,22; *ἐπιδραμῶντας* 286, n. h. 3; *χάρισμα . . . ἔχων* 297,17; *ἴσως* 38 pr. m.; corr. *ἴσος*· *μείζωνα* 320,61; *οὔτως* pr. m. 320|21,1, corr. (rubricator?) *οὗτος*· *κεφάλαιον . . . συνέχων* 322, n. h. 11; *γνῶντα* 325,15; *θαπτώμενον* 27; *εἰκῶς* 326,36 (*εἰκός*); *πάντωθεν* 329,37; *οὔτως* 330,16 pro *οὗτος*.

H. l. subiungere licet in gignendi casu *τῶν πλησίων* (pro *τῶν πλησίον*) scribi 208,56, 210,13, 254,24; ceteri casus numquam declinationem exhibent, unde apparet ad scribendi modum referendum esse *πλησίων* pro *πλησίον*.

Contra legem iubentem adiectiva, quæ stirpis *-ο* finali brevem syllabam præmittunt, illud *-ο* in *-ω* mutare in comparandi gradibus (*χαλεπό-ς, χαλεπώτερος*) [2]) peccata hæc exstant:

ἀγριότερος 286,3, *-οτέρα* 275,12, *-ότερον* 286,5; *ἀθλιότερος* 248,64, *-ότερον* 256,51; *ἀλογότερον* 224,17; *δυνατότερος* 285,12, *-ότερον* 204,9, *-οτέρω* 286,11; *ἐμφατικοτέρας* 251,11; *εὐπορoτέρα* 273,5; *ἱμερότερος* 286,4; *ὑπιοτέρα* (pro *ἠπιο-*) 273,4; *νεανικοτέρας* 210,24; *πληκτικότερον* 188, n. h. 2, *-οτάτην* 225,42; *φιλοσοφότεροι* 224,11; *φοβερότερον* 167,17; *φορτικότερον* 190,50; *χαλεποτέραν* 149,59.

Pauciora quidem exempla contra legem, quæ iubet illud *-ο*, præmissa syllaba longa (natura positioneve), breve remanere, peccant; exstant támen hæc:

ἀναγκαιωτέρα 196,18, *-ώτερα* 298,22; *ἰσχυρωτέρα* 272,47, *-ωτέραν* 48; *ὀδυνηρώτερα* 186,40; *οἰκειώτερον* 181,4; *ποθινωτάτης* 258,8 (pro *ποθειν-*) [3]); *προτιμώτερον* 224,35; *στερρωτέρα* 272,47; *ταπεινώτεροι* 201,23; *τελειώτεροι* 159, n. h. 32; *φιλοστοργώτεροι* 273,33.

in casuum exitu *ο* ponitur pro *ω*:

ἐκεῖνο 162,8 (*-νῳ*), *τοῦτο* pro *τούτῳ* 162,29, 186,47, 200,21 (*ἐν τοῦτο*), 252,60 (corr.?), 269,11; *τὸν πλησίον* exstat 161,53 pro *τῶν*; *τό* pro *τῷ* scribitur 161,11,25; 164,3,4; 165,54; 179,29; 187,36,37; 192,15,16,54 (*τὸ μὴ διαβαστάζειν*); 193,45; 195,22, 200,33,34; 262,35; 268,36;

---

[1]) Vide p. 12, n. 2.

[2]) Kühner[2] I, 430, A. 3; G. Meyer, Griech. Gram.[2], § 394.

[3]) Oculo ducente, recte *ω* scripsit, *-ι-* (brevi) pro *-ει-* posito. Cfr. præterea p. 17, n. 5.

272,38; 274,53; 277,35,37,38 (bis); 286,11; 286, n. h. 2,3; 296, n. h. 19,22; 297,6. Longe plurimis locis hoc *τό* ponitur ante infinitivos, sunt tamen etiam, ubi cum nominis forma casus tertii coniungatur, ut 274,53 *ἐπὶ τὸ πράγματι*. Solet huic articuli formæ, imprimis infinitivo præmissæ, virgula subiungi commatis, quod dicitur, hoc fere modo: *τό,*; qua virgula nescio an corr. iota subscr. indicare velit, ut eo modo restituatur *τῷ*. Conferas velim p. 20, n. 1. Quamquam reticendum non est eiusmodi virgulam interdum formæ *τό* apponi, ubi in *τῷ* non est emendanda.

ω autem pro *ο* exstat:

ὄντως 163,54, 164,10 (*ὄντος*); *αὐτῶ* 51,35, 189,34, 199,54; *τούτων* 210,30; *τούτω* 162,4, 221,59; *τῶν . . λόγον* 225,19; *ἐκείνω* 277,42; *τῶ . . . συμφέρον* 280,26; *τῶ δόγμα* videtur fuisse 282,5; *ἐπὶ τῶ* pr. m. 321, n. h. 2, corr. *ἐπὶ τό· ἐπ' αὐτῶ* 328,54 pro *ἐπ' αὐτό*.

in verbis flectendis *ο* ponitur pro *ω*:

περιγίνονται 149,43; *γίνονται* 169,21; *κελεύονται* 178,39; *δείξομεν* 179,56; *προσέχομεν* 180,51; *ῥυθμίσομεν* 53; *ἐκτείνομεν* 54; *ὀνειδίζονται* 181,11; *ἐπαίρονται* 12, *ἐπιλαβόμεθα* 188,47; *γένομαι* 190,36; *ὀρέξομεν* 194,43; *αἰσθόμεθα* 47; *ἐπιδείξομεν* 196,8; *εἴπομεν* 9; *φεύγομεν* 198,38; *ὑπομείνομεν* 204,38; *ζηλώσομεν* 206,17; *λάβομεν* 21; *γένομαι* 207,37; *κρίνομαι* ibid.; *γίνονται* 210,16; *διαλέγομαι* 220,47; *φέρονται* 222,43; *ἐκβάλομεν* 253,41; *στεφανόσομεν* 256,29 (*-νώσωμεν*)· *φύγομεν* 264,7; *ὑπερεὐχόμεθα* 16; *προσβάλομεν* 284,33; *ἔχομεν* 286,22; *ἀπελάσομεν* 292,41; *κατέχον* 320,26; *θαυμάζομεν* 52; *φεύγομεν* 322,11; *ἀντεχόμεθα* 19; *λογιζόμεθα* 329,34; *καταβαίνομεν* 331,29.

ω autem in huiuscemodi syllabis ponitur pro *ο*:

ἡμάρτωμεν 151,6; *παρεδράμωμεν* 160,16; *ἔχωμεν* 159, tit. 2, 160,16, 161,23,29; *εἴχωμεν* 162,22; *πράττωμεν* 170,18; *διετρίβωμεν* 172,13; *τρόγωμεν* 14 (*τρώγομεν*)· *πίνωμεν* 14; *φρίττωμεν* 186,25; *ὀψώμεθα* 187,27; *εὑρήσωμεν* 188,3, *εὑρίσωμεν* 41; *προανεφωνείτω* 192,23 (*-νεῖτο*)· *δόσωμεν* 193,47; *μεθύωμεν* 194,33; *ἀπολαυσώμεθα* 198,43; *προσάγωμεν* 199,54; *συναπτώμεθα* 200,57; *μετέχωμεν* 60; *γινώμεθα* 201,41; *πειράζωμεν* 202,18; *παρακνίζωμεν* 19; *ληψώμεθα* 203,32; *ἐσταυρούτω* 204,4 pr. m., corr. *-ροῦτο· διαδάκνωμεν* 30; *ἐπιβησώμεθα* 205,5; *ἀπελευσώμεθα* 206,25; *διαμένωμεν* 207,33; *ἔχωμεν* 34; *εἰλώμην* 209,10; *τέμνωμεν* 248,4; *διαφευξώμεθα* 250,12; *ἐπιτευξώμεθα* 14; *ἔχωμεν* 251,15; *πίνωμεν* 34; *ἐπίωμεν* 41; *δυνησώμεθα* 252,57; *ἀνύωμεν* 257,9; *ἐκαυχάτω* 276,5 (*ἐκαυχᾶτο*)· *ὀψώμεθα* 278,30; *παρασκευάζωμεν* 280,54; *μισήσωμεν* 282,61; *χρήζωμεν* 291,61; *κηρύσσωμεν* 329,15.

Conferas velim lectionis varietatem, quæ est (coll.) 160,5; 161,16; 168,47; 169, n. h. 28; 171,61; 172,8,16; 194,42; 196,38; 199,50; 253,46; 257,1 sqq., 9; 272,65; 276, n. h. 7; 290,42.

ο in verbis flectendis auctionem non accipit:

διορθοῦντο 170, n. h. 26; *κατορθωκότας* 180,56; *ὁμολογημένων* 187,45; *ὀργίσθη* 193,22; *ὁρισμένον* 196,52; *παρόργησαν* 202,27 (*παρώργισαν*); *καθόπλισε* 221,28; *ὀνείδισε* 46; *καθόπλησε* 274,26; *μεθορμήσατο* 281,30; *ἐξόριζον* 285, n. h. 15; *ἀπολόλει* 291,14; *ὁμολογημένον* 323,22; *προοδοποίησε* 328,27. Alia exempla omissi augmenti invenias coll. 191,2, etc.

ι ἀνεκφώνητον, quod dicitur, longe plurimis locis prorsus omittitur. Nusquam adscribitur, subscribitur autem his locis:

1) in II:a pers. sing. ind. M. et P.; *βούλῃ* (M. *βουλει·* vide p. 17): 51,53, 52,17, 166,58, 201,50 (*βόλῃ*), 203,48, 210,49, 254,56, 268,18, 274,1, 280,38,55, 284,37, 292,44, 321,4, 331,28; *ὄψῃ* (M. *ὄψει.* cfr. l. l.): 51,45, 168,45, 186,59, 205,11, 209,26, 254,12,15, 273,32, 284,43, 330,36,51: accedunt hæ eiusdem personæ formæ, in quibus exarandis L cum M. congruit: *ἀνέχῃ* 167,20; *ποιῇ* 26; *ὑπισχνῇ* 169, n. h. 5; *μεθυσθήσῃ* 179,19; *καρπώσῃ* 24; *ἁλώσῃ* 28; *ἀπελεύσῃ* 29; *στήσῃ* 180,39; *ἀκούσῃ* 186,56; *ἐπιλήψῃ* 189,17; *περισσεύῃ* 54 (M. *περισσεύεις*); *δεδίττῃ* 197, n. h. 8; *αἰσχύνῃ* 201,64; *ἅπτῃ* 205,21; *καλλωπίζῃ* 206,4; *φείδῃ* 206, n. h. 31; *περιεργάζῃ* 207,21; *ἀπέχῃ* 35; *ἀπογεύῃ* 57; *ἐργάσῃ* 209,23; *δυνήσῃ* 210,45; *ἀπαλλαγήσῃ* 220,41; *πείθῃ* 53; *λήψῃ* 62; *ἀπολαύσῃ* 223,14; *λήψῃ* 44; *δυνήσῃ* 248,53; *παύσῃ* 256,3; *τεύξῃ* 262,53; *ἀναδέχῃ* 264,11; *γίνῃ* 274,2; *εὔξῃ* 282,44; *ἀπορραγήσῃ* 283,1; *ἀποστρέφῃ* 29; *λήψῃ* 37; *αἰσχύνῃ* 284,4; *ἀπεύχῃ* 8; *στενοχωρῇ* 290,60 (M. *-ρεῖς*); *ἀνέχῃ* 325,10; *λήψῃ* 330,5; *φέρῃ* 17;

2) in eadem pers. conj.: *εὔξῃ* 194,55; *ἀπέχῃ* 207,16; *γένῃ* 24; *προνοῇ* 208,58 (M. *προνοῇς*); *ἀποδύσῃ* 220,42; *λυμαίνῃ* 254,5; *κτήσῃ* 256,48; *γένῃ* 262,57; *ἐπιδείξῃ* 263,2; *προστρίψῃ* 277,13 (M. *-ῃς*); *ἐργάσῃ* 283,40;

3) in eadem persona imper. (pro *-ει*): *καταφρόνῃ* 168,39; *προστίθῃ* 283,16; cfr. p. 16, n. 4.

Accedunt in 3:a pers. conj. *ὁδεύῃ* 198,19 (vide coll. 198,8) et verb. impers. *δέῃ* 292,47.

His formis in *ι ἀνεκφών.* exeuntibus adiunguntur paucæ, quæ in interiore vocum parte *ι* subscribunt:

ᾄδης vox *ι* subscripto utitur 52,20,26, 325,57, 326,4;

ῃ augmentum his locis invenitur: *ᾔδεσαν* 51,56 (correctum ex *εἴδεσαν*?)· *διῃρεῖσθαι* 253,60; *ἀνῄρηται* 273,15, 277,49; *ἀπῄτησε* 275,3; *ᾐσχύνετο* 278,54, 279,6,26; *ᾔσθετο* 279,51; *παρῄνη* 281,62; *ἐπῇρεν* 296, n. h. 23 (M. *ἐπῆρεν*).

Falso *ἀπολλῷ* exaratur 224, n. h. 13, et *ᾔπιον* 282,1; *πολλῷ* 225,4 in ea parte est, quam dubitanter tertiæ manui tribuimus p. 1.

Omnino credo m. pr. *ι* subscripsisse. Facile tamen corr. his illisve locis addidit neque discerni potest.

Contra communem græcæ linguæ usum non raro singulæ consonæ pro geminis, interdum geminæ pro singulis ponuntur; eius permutationis exempla hæc sunt:

-λ- pro *-λλ-* *ἀνατέλειν* 149,50; *ἐκβάλων* 155,39; *καταστέλει* 161,11; *ἐλείποντα* 35; *ἀπώλειται* 167,13 (i. e. *ἀπόλυται* pro *ἀπόλλυται*)· *ἀπόλεισθαι* 167,27 (*ἀπόλλυσθαι*)· *ἀπόλειται* 167,35; 168,11; *μᾶ|λον* a pr. m. omissum, posuit corr. 168,40; cfr. coll.; *ἀπολυμένων* 169, n. h. 33; *διαβάλων* 170, n. h. 20; *προβαλώμεθα* corr. 179,47 (quid exaraverit pr. m., discernere non possum); *καταγγέλουσιν* 181, tit. 5; *ἀπήλακται* 187,41 (corr.[1] supra add. alterum *λ*); *ἀπολύουσι* 189,1; *ἐξηλαγμένῃ* 191,28; *μέταλα* 196,42,51; *ἀπηλάγη* 202,66 (corr. alterum *λ* supra posuit); *πολῆς* 204,25; *ἐκβάλεις* 206,3; *ἀπηλάχθαι* 205, n. h. 22; *διαβάλοντες* 207,47; *ἀπόλυσι* 209,1; *προσαπολύουσι* 210,57; *ἀπηλαγμένος* 221,8; *ἀλ'* 223, tit. 2 (*ἀλλ'*); *παραγγέλων* 225,12,16,23,24; *ἐμβάλει* 40; *ἐναλάσσων* 253,17; *συναπόλυται* 254,2; *ἐμβάλει* 274,25; *συμψελίζοντες* 278,45; *με|λήσει* 279,38; *ἐπιβάλειν* 284,13 [1]); *ἀπηλαγμένος*

---

[1]) Corr. in marg. posuit *εῖν* et in versu signum supra eam syllabam collocavit; efficere igitur voluit *ἐπιβαλεῖν*.

284,57 (corr.[1] alterum λ supra posuit); ἀπήλακται 292,1; ἐπεμβάλουσι 293,8; ἄ|λ' 297,59 (ἀλλ'); ἄ|λων 322, n. h. 22 (observavit corr.[2]) ἀπήλακται 331,9 (corr.[1] alterum λ add.);

geminatione autem -λλ- scribitur pro -λ- his locis: μέλλει 168,11 (μέλει); καλλῇ pr. m. 205, n. h., 30, corr. καλῇ· πόλλεις 211,9; καλλά 248,11; πόλλεις 292,6.

Ad permutatas -λλ- et -λ- videntur referendæ esse variæ lectiones quæ exstant 150,2; 161,8; 198,12; 207,24; 322, n. h., v. 33, etc.

ϱ non raro in commissura verborum (et post augmentum) geminationem omittit; exempla hæc sunt: διαρηγνύσθω 155,23; ἀπέ|ριπται 164,56; ὑποδηματοράφος 168,19; σκηνοράφων 23; σκηνοραφίου 58; ἔ|ραπτε 59; σκηνοράφον 206,15; πρόριζον 224, n. h. 15; ἀπορηγνύμενος 225,2; ἐράπισαν 276,30; ἐραπίζετο 278,32; μετὰρυθμῆσαι 284,35 (μεταρρ-)· ὑποδηματοράφος 292,14; unum exemplum exstat geminatione perperam usum τὸν ἔ|ρρωτα 274,59. Cfr. v. l. p. 224, v. 37.

-ν- pro geminatis -νν- scribitur in γεγενηκόσιν 222,36, γεγενηκότας 39; geminatur autem non recte in αὐχέννα 256,23;

-μ- geminationis non rectæ exempla præbet hæc: κατεστρωμμένων 194,21; κρυμμοῦ 255,7; διατεταμμένην 281,4; his adiungimus φθεγομένους 168,10 pro φθεγγομένους.

Singula exempla exhibent -κ- pro -κκ-: ῥεβέκα 279,24; -σ- pro -σσ-: γλώ|σας 268,65; -τ- pro -ττ-: αἰνιτόμενος 250, n. h. 8. Contrario modo ῥάκκους exstat 284,12 pro ῥάκους, παττάγου 197,7 pro πατάγου.

Longe igitur plurima huius permutationis exempla præbent consonæ liquidæ (λ, μ, ν, ϱ), quarum natura haud dubie permutationi quasi viam præmunivit. Licet in memoriam revocare producendi usus, qui ante has consonas in carminibus epicis frequens nobis occurrit.

In quibusdam exemplis (sex) observare licet a consona perperam non geminata novum m:si versum initium capere. Falsam in eiusmodi loco geminationem unam solam deprehendimus. Cfr. paulo infra, ubi de vocibus in binos versus discretis agimus.

Spiritus raro omittitur; omissi hæc tantum exempla annotavi: περὶ αυτόν 149,39 (cfr. coll.); ἐξ ανομοίων 65; ἐπόψεσι 150,20; (ἐπ' ὄψεσι); ἐκ ακροβυστία 155,64 pr. m., corr. ἐν ακροβυστία· μετὰ ακριβείας 160,19; οὐκ ευθέως 160, n. h. 2; τῆς ασεβείας 165,37; ἐποχήματος 168,31 (ἐπ' ὀχ.); ο δέ 170,4[1]); περὶ αυτοῦ 170, n. h. 24 (cfr. coll.); ουδέν 171,24; ὑπὲρ αναγκαίας 178,32; ἐν αντιοχεία 41; οὐκ εϱήσονται 51 (pro οὐχ αἱρ.); ὁ μὲν οὖν απόστολος 194,18; οὐκ ανίσταται 28; ἐν εξομολογήσει 195,26; οἱ αετοί 203,9; περὶ αυτόν 204,32; αυτῇ 221,46; ουδένα 249,4; οὐκ ανέξεται 286,15; οὐκ αρτοποιός 292,14; οὐκ ἄ|λων 322, n. h. 22; οὐκ αρκεῖται 325,34; ἂν απαλλάξῃς 331,4; ἐξ ευτελοῦς 23. Sequuntur quattuor exempla ϱ initiale non aspiratum exhibentia: ἐν ϱήματι 163,39; ϱημάτων 320,37; διὰ ϱημάτων 325,60; ϱυπαραῖς 203,26. Neque licet ab his formis seiungere voces, quæ sunt κανοτιοῦν 277,6, 281,35,59, 283,40; οὐδενοτιοῦν 278,26 al.

---

[1]) Albert Thumb (Untersuchungen über den Spiritus asper im Griechischen. Strassburg 1889) p. 41 animadvertit: "Es ist eben die Vernachlässigung der Aspiration beim Artikel eine weit verbreitete Erscheinung." Cfr. p. 18: "in dem proklitischen tonlosen Artikel wird der Hauch mit geringerer Energie hervorgebracht als in Wörtern mit Eigenton."

Apparet longe plurima exempla exstare in verbis, quibus præmittuntur voces procliticæ: negandi particulam *οὐκ* præmissam invenimus septies [1]), præpositiones ter decies [2]), etc. Inde igitur omissus spiritus excusationem petere videtur, quod in unum tamquam vocum corpus proclitica vox cum excipiente coaluit. Neque omittendum est præter duo exempla (*ο δέ* 170,4; *οὐκ ερήσονται* 178,51), — ratione non habita eorum, quæ ab *ϱ* incipiunt —, omnia *lenem* spiritum desiderare.

Quum, quo tempore scribebatur liber noster, utraque aspirandi ratio eodem modo efferretur, sæpe factum est ut confunderentur signa. *Asperi* signum pro leni inveni his in formis: *ἥνεγκαν* 51,61; *οὗτε* 150,32; *ἥλασαν* 162,20; *ἧρέμα* 165,26; 167,38; *οὗχ οἶσθα* 179,19; *ἑμαυτόν* 190,43; *ἁρξάμενος* 202,36; *οὗτε* 207,57; *ὅν* 225,29 (*ὄν*); *ἑοίκασι* 256,58; *ἥπιον* 282,1; *ἡλακάτη* 291,52; *ἡπίσταντο* 325,42; accedit nomen *ἀβραάμ*, quod aspero instrui solet; annotavi tres locos: 170,13, 210,28, 221,11.

Crebriora sunt exempla *lenis* pro aspero positi; cuius modi sunt: *ἀλουργίς* etc. 205,26, 275,21; *ἀλουργά* 292,40; *ἄλυσιν* 280,45,53, 284,7; *ἀπάντων* 278,43; *ἀψίς* etc. 203,31, 329,49 (Thumb, l. l., p. 78, 83); *ἐλέσθαι* etc. pro *ἑλέσθαι* 248,17, 273,34,36, 279,34; *ἕλκος* pro *ἕλκος* 277,39; *ἕστηκεν* et aliæ formæ perf. et plusqf. eius verbi: 168,40,58, 193,60, 194,5 (bis), 11,12,19, 197, n. h. 3, 208,59, 209,49, 249,6 321, tit. 3, 323,2,12,16, 329,51 (Thumb, p. 12); ex *ἑστιάω* *εἰστιῶντο* (*ἡστιῶντο*) etc. 223, n. h. 5, 224, n. h. 4, 225,47; ex *ἥκω* forma *ἧξει* 193,32, 224,37, 283,52; ex *ἡττάομαι*, *ἡττήθητε* 171,46; *ἥττης* pro *ἥττης* 321,2; *ἦττον* pro *ἧττον* 223, tit., 225,33, 331,8; *ἱπτάμενον* (pro *ἱπτ.*) 263,33; ex *ὁράω* formæ *ἑώρων* et *ἑώρακα* etc. 159, n. h. 17, 171,3,9, 172,38, 326,29 (Thumb. p. 41); *ὁ χειρωθεὶς* 283,60; de *ὁ* pro *ὅ* cfr. p. 24, n. 1.

E confusis spiritus signis ortæ sunt variæ lectiones, quæ exstant 187,14, 196,29, al.

Geminata consona *ϱ* in interiore vocum parte nusquam spiritus signa accepit (-*ϱϱ*-, non -*ῤῥ*-).

Spiritus signa in commissura verborum iunctorum interdum posita sunt. Quæ tamen res vix vero interaspirationis nomine comprehenditur (Gustav Meyer, Griech. Grammatik.[2] § 244), sed referenda est, opinor, ad perversam verborum disiungendorum rationem. Hæc annotavi exempla spiritum asperum ex-

---

[1]) Velim conferas ea, quæ paulo infra de hac particula in duas lineas divisa exstant.

[2]) De præpositionum proclitica natura egi Stud. Hesiod. I. p. 21.

hibentia: *ἀνθ' ὑποφέρουσιν* 166,22; *καθ' ὕβρισον* 273,43; *καθ' ὁπλησε* (*καθώπλισε*) 274,26; *παῤ ὑφέστηκε* 277,56; vide coll. 255,12. Crebriora nobis obvia sunt exempla, quæ alterum iuncti verbi membrum leni instruunt spiritu; ubi prius membrum elisione finalem vocalem amisit, suo id non indicari solet signo, duobus locis exceptis; cuius generis exempla hæc sunt: *ὑπἔξίσταται* 149,54; *περιἐγένετο* 150,25 [1]); *παρἔδράμωμεν* 160,16; *ἐνἀπομένει* 167,10; *κατῆναγκασμένην* 168,51; *κατἔξανισταμένη* 190,26; *προἀνεφωνείτω* 192,22; *ὑπερἰδεῖν* 193,25; *κατ'αἰδηδοκότος* 195,21; *ὑπὲρεὐχόμεθα* 264,16; *ἐπουρανίων* 268,45; *ἐπὄψεται* 274,18; *ἐξἐδίδου* 276,37; *περὶἐχύθη* 279,12; *μετἀρυθμῆσαι* 284,35 [2]); in quibusdam vocibus maiore iure recedit L a Mignii coniungendi ratione, ut in *καθ' ἅπαξ* 165,53; *ὅπως οὖν* 167,57; *ὅπως δήποτε* 248,38; *ὡς ἀνεί* (sic) 248,56, 251,41, 279,31; contra Mignium autem *ἐξίσης* exhibet 329,47, ut M. ipse aliis locis. *τὸ κατεῖδος* exstat 192,35 pro *τὸ κατ' εἶδος*.

Semel perperam in media voce ponitur lenis: *διἀφανῆναι* 150,63.

Hic subiungere licet L ubique exhibere *διό* et *διόπερ*, paucis locis exceptis: *δἰ ὅ* 248,16; *δἰ ὅπερ* 206, n. h. 24; *διὸ* exstat 280,10, et correctoris manu 164,48.

ἐπὶ νόσον exstat 256,10 pro *ἐπίνοσον*.

Librarius non raro accentuum signa omisit, imprimis in vocibus, quibus inest proclitica quædam aut enclitica vis, ut sequentis præmissæve vocis accentui sint obnoxiæ. Procliticarum vocum accentu carentium exempla exstant hæc: in præpositionibus [3]):

ἀπό: *ἀποτελείας γνώσεως* 161,52;

διά: *διατοῦτο* longe plurimis locis exaratur, *διὰ τοῦτο* quater tantum inveni: 170, n. h. 18, 224,15, 249,6 (pr. m. *δια*?), 326,5; *διατούτου* est 203,57, *διαταῦτα* 223,27, *διὰ ταῦτα* autem 151,7. Interposita particula *δή*, *δια* caret accentu his locis: *διαδὴ τοῦτο* 163,3, 171,16, 202,2,35, 219,57, 272,31, 279,10 291,14,29, 322, n. h. 21, 328,27; *διαδὴ τούτων* exstat 167,20, *διὰ δὴ τοῦτο* inveni 253,21, *διατί* decies annotavi, *διὰ τί* bis deprehendi, 200,31,61;

---

[1]) Si positum spiritus signum iure a librarii perversa disiungendi ratione deducimus, apparet *περι*, *προ*, *ὑπερ*, accentu carentia referenda esse ad exempla omissi accentus. De quibus infra.

[2]) Secundum disiungendi, qua utitur librarius, falsam rationem scribere debuit *μετὰ ῥυθμῆσαι* etc. De omisso spiritu *ρ* initialis vide p. 24 fin. De *ρ* pro *ρρ* in commissura verborum vide eand. p.

[3]) Cfr. supra p. 25, et n. 2.

διατίνος exhibetur 169,4. *διαπαντός* contra M. [1]) 284,57. *διασαυτοῦ* legitur 179,27, *διατοὺς πένητας* 225,39.

κατά: *κατατῆς ἐπιθυμίας* 186,58; *καταμικρόν* 281,25; *κατακοινοῦ* 325,34.

μετά: *μεταπολλῆς* 180,39; *μεταπενίας* 330,18.

παρά: *παρακορινθίοις* 190,52; *τὰ παρασαυτῆς* 219,47.

πρός: *προσκαπηλίαν* 206,10.

σύν: *συντωπειρασμῶ* 199,6.

Articuli forma, quæ est *τό*, interdum accentum negligit, ut ante infinitivos (quater); *τά* ter accentu destitutum inveni; *τω* (= *τῷ*) deprehendimus 199,6.

ἀν non raro pro *ἄν*, *καν* constanter fere pro *κἄν* invenitur.

μη accentu privatum mihi occurrit his locis: 161,28 (*ἐὰν μη*), 163,46 (*εἰ μη*), 252,55 [2]).

ἀλλατί exstat 279,45; *ἱνατί* ex *ἵνατί* correctum invenitur 193,22 (at *ἵνατι* ex *ἱνατί* 207,2?).

δέ encl. sæpe caret accentu, iis quoque locis, ubi cum procl. *ου* coniungitur, ut *οὐδε* 166,50, 280,4, 281,40.

Accedunt hæ voces accentu destitutæ: *ἐλαβεν* 150,22; *ἀμετρως* 159, n. h. 11; *αὐτο* 166,33: *τυπτοντες* 167,43; *περιβεβλημενος* 168,38; *ἑστηκεν* 168,40; *μεγάτινα* 169,13 [3]); *καταγγελουσιν* 181, tit. 5; *πλυνεταίσου* 195,5 [2]); *δεσμοφυλακα* 197,6; *τοῦ μικρον* 198, n. h. 4; *ὡσπέρ| τισιν* 205,6 [2]); *μολυσ|μου* 208,34; *μεγα* 220,59; *τὰ τοιαυτα* 248,32; *ἀγαπην* 268,29; *οὐδενοτιοῦν* 278,26; *λογισμον* 279,42; *φωρασαι* 322,5; *οὐδεν* 323,21 (post. loco); *ἀναστασιν* 326,36.

Omissa vocalium quantitate accentus quoque discrimen deperdidisse multa exempla eos confundentia ostendunt. (Simon Portius p. 12, et Meyeri Comm.).

1) Ultimam syllabam falso accentu circumflexo, qui dicitur, pro acuto instructam exhibent hæ formæ: *φῆς* 52,11; *μιαρᾶ* 154,57; *πονηρᾶ* 160,8; *κοινῆ* 162,14; *ἀπαταιῶν* 172,3; *καθαρᾶ* 186,52; *τὰ λυπηρᾶ* 187,23; *καταιδηδοκῶς* 195,13; *ὦν* pr. m., opinor, 198,10; corr. *ὤν*; *κατενεγκῶν* 202,31; *ψοφοδεῆς* 207,24; *πονηρᾶς* 223,12; *γαληνᾶ* 224,31; *σκιᾶ* 248,48; *ἡ διαφορᾶ* 250, n. h. 4 (priore loco); *μικρᾶ* 253,49

---

[1]) In hoc verbo scribendo, ut in multis, sibi non constat M.

[2]) Cfr. Bastii Comm. pal., p. 825. Cfr. infra p. 29 init.

[3]) Cum his exemplis cfr. Psichari, Introd. p. IX: *χαμερήμιον*, sed *χάμερη*, etc. (Simon Portius. Grammatica linguæ gr. vulgaris ... suivie d'un commentaire ... par W. Meyer avec une introduction de J. Psichari. Paris 1889).

(post. loco); *παρειᾶ* 254,3; *αἰσχρᾶ* 7; *φαιδρᾶ* 258,2; *προϊῶν* 268,65; *τὰς σκιᾶς* 284,39; *κραταιᾶ* 286,16; *προσβαλῶν* 321,38; *λυπηρᾶ* 330,30.

2) Ultimam falso acuto, non circumflexo instruunt hæ voces: *ἀσθενή* 166,7 (bis); *ἐναγούς* 167,26; *ἐν ἀρχή* 188,32; *τῆς παλαιάς* 190,49; *ἤ* 191,35, 249, n. h. 14; *τῆς δωρεάς* 191,46; *ἐκ πονηράς* 192,36; *ἐχρήν* 195,37, 248,17; *ἀπολλώ* 252,11; *ὀστά* 264,31, 268,46; *τὰ ψευδή* 274,23; *ἰσχυρά* 276, n. h. 9 (-*ρᾷ*); *τῆς πλευράς* 290,27; *ἀδελφιδήν* 46; *εὐτελούς* 331,23; *ἀναιρεῖς* 24.

3) Pænultima circumflexum accentum pro acuto accepit his locis: *ἐξαρπᾶσαι* 150,45; *χρεῖα* 160,15, 169, n. h. 4; *λῖθοι* 159, n. h. 9; *ἐγκωμιᾶσαι* fuisse videtur 170, n. h. 25, sed acc. pæne est erasus; *ἀναγκαῖα* 173,24 (-*καίᾳ*)· *δεικνῦντες* 196,4; *τῇ συναφεῖα* 200,56; *τῇ θεῖα* 203,29; *ἀναβλῦσαν* 203,47; *ἶσον* 208,9, 210,17, 222,33, 272,38, 275,39, 277,6 [1]); *ἀνδρᾶσι* 209,24; *ἀνασπᾶσαι* 224, n. h. 15; *τοῦτου*, ni fallor, fuit 247,51 (nunc *τούτου*)· *κατασκευᾶσαι* 249, n. h. 26; *βαπτῖσαν* 251,2; *ἀναβεβηκυῖα* 252,26 (-*κυίᾳ*)· *βασιλεῖα* 262,37; *νηστεῖα* 272,60; *ῥᾶστα* 273,5; *κατεσπαρᾶχθαι* 274,40; *θαυμᾶσαι* 58; *ποῖα* 292,10; *κατασκευᾶσαι* 322, n. h. 7.

4) Pænultima acutum pro circumflexo exhibet: *ἀκτίνας* pr. m. 149,51, corr. *ἀκτῖνας*· *ἰσχύσαι* 155,55; *τύφον* 161,9; *κρίμα* 179,38 pr. m., ni fallor; corr. *κρῖμα*· *ὠνήσαι* 180,35; *κηρύξαι* 190,37,41; *ἀκτίνας* 203,43, 204,26, 207,31; *κηλίδος* 207,30; *κηλίσι* 31; *ὑπερβαίνον* 210,41; *προσρίψαι* 221,26; *οἶσθα* 248,52; *ἀντάραι* 256,33; *πραύναι* 277,37; *πράγ|μα* 278,19; *κερδάναι* 283,57; *ἰχώρι* 320,47; *διώξαι* 329,2; *χρήμα* 330,8 (librarius fortasse *χρήματα* scribere voluit, ut apud M., sed *τα* excidit); *σώμα σου* 330,13 [2]).

Harum vocum accentus e pænultima ad antepænultimam commeavit: *καταφρόνηται* 149,42; *δίδοντας* 178,62; *χίονα* 195,8; *ἀπόστητε* 199,20; cfr. coll. in 168,20, 292,15 (*χαλκότυπος*), al.

Ab ultima ad pænultimam se transtulit accentus in *χωρηγῖων* 179,52 [3]) (cfr. *τοῦτου* 247,51 supra v. 13); *ὑπνῆλον* 280,22; *ἴδε* 280,29. (Veitch, Greek Verbs² s. v. *εἴδω*).

ἠδίον legitur 273,34 pro *ἤδιον*, *παγάς* pro *πάγας* 322, n. h. 2.

256,15 L. exarat *μυρία τάλαντα*, M. *μύρια*· 272,44 L. *μύριοι τοιοῦτοι*, M. *μύριοι*. De *καθαίρων*, *καθαίρουσι* pro -*ρῶν*, -*ροῦσι* vide coll. in 161,2.

μή in iunctis formis accentum suum servat hoc modo:

---

[1]) Formæ in brevem syllabam exeuntes ubique, quod observaverim, hoc accentu notantur, excepto 297,38, ubi pr. m. scripsit *ἴσως*, corr. *ἴσος*.

[2]) *χρυσίτης* pro *χρυσῖτις*, quantitatem, quam oculi videbant, secutus scripsit librarius 196,63.

[3]) -*ων* compendio scribitur, circumflexus accentus infra compendium vocali *ῖ* imponitur.

μήδεις exstat undecies, μηδεις bis: 203,23, 285,16.

μηδέν nobis occurrit vicies, μηδέν semel (278,58).

μήδενός bis exstat: 197,29, 285,25, μήδενί bis: 208,23, 330,23, μήδένα quinquies, μήδεμίαν bis: 165,7, 208,22, μήδὲμίαν semel: 206, n. h. 17.

μήδέ annotavi sexaginta quattuor locis, *nusquam* μηδέ [1]). In elisione ubique est μήδ'.

μήδαμόθεν invenitur 171,29, 207,44; μήδαμοῦ 200,54; μήδέποτε ter (187,38, 197,35, 198,36) obvium est, μήδέπω bis: 155,17, 284,19.

μηδαμῆ exstat 51,41, μηδαμῶς eod. v.

Quum ex his 120 exemplis quinque tantum μη- accentu destituant, hæc quinque haud dubie licebit ad ea referre exempla eiusdem voculæ, quæ librarii incuria accentum non acceperunt. Vide p. 27.

Eodem modo οὐδὲ μία deprehendi 180,57, 204,17 250, n. h. 15; cfr. coll. 206, n. h. 16; οὐδὲ μίαν exscripsi 189,52.

De ea differentia, quæ est inter M. et L. in gravi accentu utendo, non loquar, quum cohæreat cum interpungendi ratione, quæ ita sibi non constat, ut operæ pretium non sit eam exponere. In ipsa collatione locorum quorundam, ubi momenti quid habet, mentio fiet. Interdum gravis acc., ante interpungendi signum positus, in acutum est correctus.

Iam vidimus p. 27 omnem, quæ quondam fuit inter accentum circumflexum et acutum, differentiam, quo tempore scriberetur liber noster, amissam esse, unde factum esse, ut sæpe confunderentur. Qua differentia amissa confusio necessarie in inclinandi quoque modum, quo utuntur encliticæ, irrepsit. Hæc annotavi, quæ a solito inclinandi modo abhorrent:

1) ultima præmissa accentu notata, *bisyllaba* enclitica accentum suum retinet his locis: 52,18 ὑμῶν| εἰμί· 150,3 ζηλωταὶ εἰσί· 162,20 πῶς τινές· 164,3, 168,22 γὰρ ἐσμέν· 170,14 μισθῶ τινί· 169, tit. 3, 171,12 ὑμεῖς ἐστέ· 171,21,33 ὑμῖν εἰμί· 171,29,38,48 ὑμεῖς ἐστέ· 178,34 ἡμεῖς ἐσμέν· 179,41 γενεᾶς τινές· 63 καὶ τινάς· 189,41 σκοπὸν τινά· 192,38,60, 193,9,34 καθὼς τινές· 194,31 γοῦν ποτέ· 200,2 χριστοῦ ἐστίν· 31 χριστοῦ ἐστί· 201,45 τί οὖν φημί; 202,18,28 αὐτοῦ ἐσμέν· 207,47 ὑποκριταὶ τινές εἰσι· 208,28 φῶς ἐσμέν· 209,27 τὰ ἑαυτοῦ ποτέ· 221,48

---

[1]) Bast, l. l. p. 826 de hac forma disserit. Cfr. Nilenium p. 46. (Luciani codex Mutinensis. Upsala Universitets Årsskrift 1888).

αὐτῷ τινά· 268,62 *καί φησί·* 272,37 *θεοῦ φησίν·* 277,54 *μή ἐστί·* 278,50 *χρυσαῖς τισί·* 292,38 *οὖν ἐστί·* 297,52 *τί ἐστί* (cfr. coll.); 298,12 *δεῖ τινός·* 321, n. h. 23 *τὴν τινῶν πίστιν·* 25 *καθαρμός ἐστιν·* 328,34 *θεοῦ εἰμί·* 57 *ἑαυτοῦ τινά.*

Rarius *monosyllaba* enclitica accentum præbet: 52,60 *εἴς τί τῶν·* 195,52 *αὐτοῦ|τί·* (cfr. coll.); 56 *ἀξιοῖς σοῦ·* 220,27 *τῶν σοί·* 51 *τὰ σοὶ προσήκοντα·* 58 *δοκεῖ τί·* 224,3 *γοῦν τίς·* 225,1 *αὐτόν τίς·* 250, n. h. 31 *ἕν τί ἐστι* (M. *ἕν τι ἐστί*)· 253,35 *ἕν τί χάρισμα·* 263,22 *κηφὴν| τίς ἐστι·* 274,15 *διὰ τὸ σέ·* 286,13 *ἑαυτοῦ τίς·* 328,50 *ἕν τί·* 57 *ὥσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι* (pro *τῷ*)· 329,41 *ἀθυμῶν τίς·* (cfr. coll.) [1]).

Hic addere licet pr. m. ipsam, ut videtur, 169, n. h. 4 *μή τις* correxisse in *μή τις*.

2) pænultima præmissa acuto distincta, monosyllaba enclitica accentum suum servavit his locis: 155,63 *περιτετμημένος τίς·* 156,1 *ἀκροβυστία τις·* 163,26 *λέγει τί·* 166,61 *ἴδη σέ·* 181,20 *λέγει τίς* (cfr. coll.); 188,35 *ἠράσθη τίς·* 189,19 *ἄρα ποῦ·* 200,32 *πλέον τί·* 201,12 *εἴπη τίς·* (i. e. *εἴποι τις*)· 30 *κοινωνία τίς·* 44 *δυναμένων τί·* 203,20 *βασιλέα τίς·* 205, n. h. 9 *ἐπεισέλθη τί·* 206, n. h. 30 *εἴποι τίς·* 34 *ἕλλην τίς·* 211,11 *λέγει τίς·* 220,48 *συμβουλεύων σέ·* 223,21 *ὅταν τί·* 224,1 *ἐκείνη τέ·* 249,5 *ταύτης ποῦ* (cfr. coll.); 255,62 *ἀγνωμόνων τίς·* 272,65 *δουλεύη τίς·* 275,13 *ὅπου γέ·* 279,31 *μεγάλω τίς·* 55 *γνωρίμοις τίς·* 280,21 *ὥσπερ τίς·* 48 *ἴδοι τίς·* 281,31 *ἔχει τί·* 285,19 *δειλίαν τί·* 292,56 *ἄλλο τί* (cfr. coll.); 298,8 *ἴδοι τίς·* 320,47 *ἴδη τίς·*;

encliticæ accentus ultimæ præmissæ imponitur: 163,29,37 *εἴπέρ εἰσι·* 47 *ὅπέρ ἐστι·* 171,42 *δευτέρά φησιν·* 189,28 *ἄλλό τι·* 201,48 *βλάψαί τι·* 255,46 *σαφεστέρά ἐστιν·* 272,56 *ἠλίκόν ἐστι·* 275, n. h. 5 *καθάπέρ τισι·* 276, n. h. 10 *πύργός τις·* 277,49 *καθάπέρ τις·* 280,51 *ὅτάν τινα* (cfr. coll.); 285,5 *καθάπέρ τινα* (cfr. coll. v. 6); 291,32,40 *ὥσπέρ τινα·* 39 *ὥσπέρ τινας·* 292,7,8, *ἔστώ τις·* 33 *καθάπέρ τινας·* 297,47 *ἔσταί τι·* 323,6 *ὥσπέρ τινα·* [2]).

---

[1]) Observare licet ex his exemplis maiorem partem (35 e 58) inveniri post *περισπωμένας*, quæ vocantur, voces, — id, quod eo magis est animadvertendum, quod longe plures exstant finales syllabæ *ὀξύτονοι* quam *περισπώμεναι*. Nescio an hoc coniungendum sit cum ea de inclinandi ratione doctrina grammaticorum quorundam, cuius mentionem facit Joannes Charax, Bekkeri Anecd. III, p. 1150, his verbis: *Ἄλλοι δέ τινες συγχέουσιν, ὡς καὶ Ῥωμανὸς λέγων, εἰ περισπωμένη προηγεῖται, οὐ παρέχουσι τὸν τόνον αὐτῇ, οἷον καλοῦ μοῦ· . . . ψευδὲς δὲ λίαν ἐστίν.* Scilicet in magna sua inconstantia librarius sæpissime ab hac inclinandi ratione deflexit.

[2]) Quod ad hunc inclinandi modum attinet, conferendus est idem Charax, l. l. p. 1149: *προηγεῖται . . . ἢ προπαροξύτονος λέξις . . . ἢ ὀξύτονος . . . ἢ τροχαϊκὴ ἀπὸ τόνου, ὡς δοῦλός μου, ἄλλός μοι, ἔνθά μοι. ἄλλων δὲ προηγουμένων οὐκ ἐγκλίνονται, οἷον ἀνθρώ-*

De encliticæ vocis accentu in ultima præcedente deposito ita prævalente, ut imminutus accentus præmissus omittatur, vide supra p. 27, n. 3.

3) pænultima præmissa circumflexo notata, bisyllabæ encliticæ accentus ultimæ præcedenti non imponitur: 150,11 *μᾶλλον εἰσί·* 155,41 *πρᾶγμα ἐστί·* 164,36 *οἷος ἐστί·* 187,21 *οὗτος ἐστίν·* 195,10 *φανεῖναι τινά* (pro *φανῆναί τινα*)· 200,48 *σῶμα ἐσμέν·* 210,51 *εἶτα τινές·* 223,26 *οἷον ἐστί·* 250, n. h. 12 *πᾶσιν ἐστί·* 251,17 *σῶμα ἐσμέν·* 253,36 *σῶμα ἐστέ·* 257,13 *δῆλος ἐστιν* (cfr. coll.); 267,51 *δῶρον ἐστί·* 275,30 *ποιῶσι τινές·* 276, n. h. 5 *τοῦτο ἐστί·* 331,21 *ἡσθῆναι ποτέ.* Semel fit in monosyllaba voce: 219,58 *τοῦτο τέ.*

Octies pænultima eo accentu distincta præcedente, monosyllabæ encliticæ accentus, ut post pænultimam acuto notatam, prorsus neglegitur: 171,56 *ἐγκαλοῦσι μοι·* 201,5 *τοσοῦτον σε·* 205,12,17 *τοῦτο σοι·* 209,57 *διασπᾶσαι με·* 321,8 *ταῦτα σε·* 326,5 *τοῦτο σε·* 330,15 *σῶμα σου.*

4) antepænultima præcedente acuto instructa, in ultima non deponit enclitica vox accentum, sed retinet his locis: 159, n. h. 3 *ἐγκαλούμενον τινά·* 161,12 *ἔχοντες τί·* 170, n. h. 38 *ἔχουσι τί·* 171,53 *ἀνακρίνουσιν ἐστίν·* 200,47 *ἐγγύτερον τί·* 201,46 *εἰδωλόθυτον τί·* 202,24 *ἐχρήσατο ποτέ·* 203,24 *ἕτερον ἐστί·* 255,2 *ἔχουσι τί·* 256,14 *πένητες ἐσμέν·* 282,33 *πνεύματος ἐστέ·* 320,50 *ἴδωμεν τινά·* 326,25 *ἀνάστασιν ἐστίν.*

Contrario modo 171,6, supervacaneo accentu posito, legitur *ἃ βλέπετέ φησίν.*

De encliticis deinceps sequentibus statui solet ultimam solam accentu vacuam esse. Quod grammaticorum præceptum non semper tuentur libri mss. L his locis ab hoc præcepto discessit: 195,48 *εἴ τις σοι·* 201,45 *εἴδωλόν τι ἐστίν·* 206,22 *μή τοι γε* (cfr. coll.); 275,27 *μαθηταί μου ἐστέ·* 275,42, 280,38 *τίς γάρ μου ἐστί(ν).* Cfr. ea, quæ de cod. Ven. B. II. et librorum mss. S. S. usu refert Kühner I, p. 267, VI.

Librarius non satis accurate *τίς, τί* pron. interr. discernit a pron. indef. *τίς, τί.* Non raro omittit acutum accentum pron. indef. continua oratione in gravem mutare. Contraria ratione pron. interr. *τίς* accentum suum in præmissa voce deponit 51,52 *ὑπό τινος*, pro *ὑπὸ τίνος.*

ἔστι formam *παροξύτονον* interdum e grammaticorum præceptis esse debere constat. His autem locis M. *παροξύτονον* formam præbet, L encliticam: 51,41

που τινός, ἄλλου τινός, ἄλλῳ τινί ... μέμφονται οἱ ἀκριβεῖς τὸν θέσει τροχαϊκὸν ἔχοντα δύο ὀξείας ἐφεξῆς, ἄλλός τις. Cfr. Hermannum De emend. rat. Gr. gr. p. 70. Scilicet librarius noster non observavit fines, quos huic inclinandi usui præscripsit Charax.

μηδαμῶς ἐστι· 151,9, 154,65 *μέν ἐστιν·* 188,32 *ταῦτά ἐστιν·* 196,32 *οὖν ἐστι·* 197,38 *οὐ γάρ ἐστιν.*

Bast, Comm. pal., p. 824 docet particulam *μὲν* itemque alteram *δὲ* in Cod. Paris. 2036 nonnumquam duplici accentu gravi notari, "fortasse", inquit, "ut mutua earum relatio significetur." Quibus verbis notam subiungens Schæfer putat has particulas duplici accentu notatas fortasse esse "ut ob mutuam illam relationem maiore cum vi vocis pronuntientur." Quod valde probo. Perquam frequentatur hic usus ita quidem, ut longe plurimis locis utraque particula duplicem acceperit accentum; cuius rei optimum exemplum inveni p. 290, v. 40: *τὸν μὲν γὰρ ὡς πατέρα ἀγαπῶμεν· τὸν δὲ ὡς πάππον· καὶ τὴν μὲν ὡς μητέρα· τὴν δὲ ὡς τιθηνόν· καὶ τὸν μὲν ὡς υἱὸν καὶ ἔκγονον καὶ ἐξέκγονον πάλιν· τὴν δὲ ὡς θυγατέρα καὶ θυγατρίδι· καὶ τὸν μὲν ὡς ἀδελφόν· τὸν δὲ ὡς ἀδελφιδοῦν· καί τὴν μὲν ὡς ἀδελφήν· τὴν δὲ ὡς ἀδελφιδήν·* non raro tamen alterutra tantum duplici gravi notata nobis occurrit, ut *δὲ* tab. pal. v^1, v. 16, v^2, v. 36. Accentum autem re vera geminari ut vox gravius efferatur, vel inde elucet, quod vocula *μή,* quæ nulla mutua eiusmodi, ut *μὲν -δέ,* relatione utitur, non raro duplici accentu instructa invenitur. Quod fit sæpissime in interrogationibus e S. S. petitis, ut *μὴ οὐκ ἔχομεν κτλ.* (I. Cor. IX,4,5) 171,60, 172,7,16; *μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται* (cfr. psalm. XL,9) 194,27; *μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμέν* (I. Cor. X,22) 202,18,27. Quibus locis e S. S. petitis se adiungunt 150,48, 151,8, 170,10, qui exhibent Dan. III,18, ubi *μή* peculiari modo intendi videtur propter id, quod verbum omissum est (*καὶ ἐὰν μὴ,* scil. *ἐξέλῃται*), et 167,54 quod præbet I. Cor. VIII,13 *οὐ μὴ φάγω.* Restant duo tantum exempla: 170, n. h. 37 in interrogatione: *μὴ ὑπό τινά εἰμι τὸν ἀναγκάζοντά με καὶ κωλύοντα λαβεῖν;* et 203,33 in coniunctivo prohibitivo: *μὴ, παρακαλῶ, μὴ κατασφάξωμεν κτλ.* Cfr. ea, quæ affert Schæfer loco nuper laudato [1]).

In hiatu admittendo et evitando ita cum M. conspirat, ut paucissima, quæ ab eo recedunt, exempla invenerim. Hiatus tamen, quem addito *ν* parag. summovit M., integer restat *ἐστι, ἄκουσον* 51,31; *ἐστι| ὁ χς* 52,27; *λέγωσι ὅτι* 170, n. h. 8; *εἰσι οἱ* 264,21 [2]); addito autem *ν* his locis summovet hiatus, quos servat M.: *ἔτεκεν, εἰκότως* 190,13; *εἶπεν ἀναμιμνήσκων* 202,21; *κατεσκεύασεν αὐτό* 297,35.

---

[1]) Nilén, l l., p. 48, huius rei mentionem faciens, *μή* non videtur deprehendisse duplici gravi accentu instructum, *ἐπεί* autem semel eo signo præditum esse docet n. 2.

[2]) Semel, omisso colo, hiatus invenitur in L., *ν* parag. non addito; vide coll. 193,61.

Hi hiatus, quos elisione vocalis finalis sustulit M., in L retinentur: *ἀλλὰ ἀφίησιν* 155,58; *ταῦτα οὖν* 203,1; *ἵνα οὖν* 250,6; *ἀλλὰ ὁδὸν* 267,44; *ἵνα ἡμὶν* 286,20; *ἀλλὰ ἀσθένεια* 322,1; *ταῦτα οὖν* 330,21. Elisione autem tollit hos, quos præbet M.: *ἀλλ' ἀποσχίζεις* 201,7; *ἀλλ' ἕκαστον* 253,7; observa etiam variam lectionem, quæ exstat 150,52.

ν parag. accedit ad verborum formas ante initiales consonas non modo singulas, sed etiam binas, contra usum editionis M. his locis: *παρεσκεύασεν· π(όθεν)* 150,63; *τίθησιν τ.* 163,5; *ἔρραπτεν* [1]) *κ.* 168,59; *εἴωθεν·|τ.* 172,59; *ἀρκέσειεν· τ.* 180,18; *διέταξεν·|τ.* 181, tit. 4; *ἐστίν· πλ.* 186,53; *δέδοικεν κ.* 61; *ἔσβεσεν τ.* 188,38; *ἐστιν· μ.* 39; *ἀπαναισχυντήσωσιν· δ.* 188, n. h. 5; *ἁμαρτάνουσιν κ.* 7; *ἔτυχεν τρ.* 189,55; *τέθεικεν δ.* 192,42; *ἐκάλεσεν κ.* 193,52; *ἀπήλλαξεν π.* 199,62; *ἐστὶν; σφ.* 200,2; *θῶσιν τρ.* 202,1; *ἐπήγαγεν μ.* 53; *ἔτυχεν πρ.* 204,59,62; *ἀναγκασθῶσιν πλ.* 205, n. h. 7; *ἀφίησιν τ.* 18; *ἐξετάσειεν κ.* 208,63; *ἐπλεόνασεν· κ.* 209,20; *ἐζήτησεν τ.* 51; *ἔφερεν κ.* 220,43; *εἰσιν· λ.* 224, n h. 11; *τέθηκεν· τ.* 225,49; *ἤνωσεν·|κ.* 251,51; *ἐστιν|π.* 255,46; *ἐπήγαγεν δ.* 272,33; *ἤνεγκεν π.* 45; *κατέχεεν· μ.* 274,36; *διατηρήσειεν τ.* 320,41; *ἀπαλλάξειεν τ.* 42; *εἶπεν, πρ.* 326,19; *εἴωθεν· σκ.* 330,57 [2]).

A M. autem abhorrens *ν* parag. non posuit ante initiales consonas his locis: *ἐστι καὶ* 195,66; *τέθεικε φ.* 202,32; *ἐστί· κ.* 250, n. h. 12; *ἐβάπτισε· τ.* 251,2; *πάσχουσι· κ.* 281,19; *χωροῦσι δ.* 284,10 [3]).

οὕτως omnino M. exarat ante vocales, *οὕτω* ante consonas. A qua lege ita discedit L., ut *οὕτως* ante consonas contra M. exhibeat his locis: 155,63 (*οὕτως περιπατείτω*)· 162,23 (*δ.*); 166,27 (*δ.*); 179,20 (*δ.*); 181, tit. 4 (*κ.*); 188, n. h. 5 (*σ.*); 189,12 (*κ.*); 13 (*δρ.*); 18 (*ιρ.*); 20 (*κ.*); 36 (*τρ.*); 56 (*π.*); 61 (*λ.*) cfr. coll.; 193,18 (*πρ.*); 194,41 (*κ.*); 196,32 (*σβ.*); 197,46 (*π.*); 200,36 (*κ.*); 203,7 (*πρ.*);

---

[1]) *ν* minore forma expressum significat *ν*, pr. m. positum, correctura erasum esse.

[2]) Ex his 38 exemplis octo exstant ante binas consonas initiales, quorum sex ante mutam adiuncta liquida. Ante *τ* decem, ante *κ* octo inveniuntur. Corr. imprimis ante *κ* erasit *ν*: e quindecim exemplis erasi *ν* parag. sex exstant ante *κ*; ante quam consonam bis tantum *ν* relictum est.

[3]) De *ν ἐφελκ.* inconstanter adhibito cfr. quum alios rerum grammaticarum scriptores (Kühner, Ausf. Gramm. I, p. 227, sqq., Meister, Die Griech. Dialekten, imprimis I, p. 125, Deventer, De litera *ν* Græcorum paragogica, diss. inaug., Monasterii MDCCCLXIII, p. 31 sqq.), tum Meisterhansium, Grammatik der Attischen Inschriften. Berlin 1888. pp. 88, 89. De hac littera in libris mss. usurpata agunt scriptores, quos laudat Kühner p. 320, nn. Cfr. Detlefsenium (Über einen griechischen Palimpsest der k. k. Hofbibliothek etc. Sitzungsber. der Phil. hist. Classe. Bd. XXVII) p. 396: "Endlich", inquit, "findet sich das *ν* *ἐφελκυστικόν* durchgehends auch vor Consonanten."

204,63 (ι.); 208,26 (γ) vide coll.; 54 (δ.); 210,43 (γ.); 61 (σ.); 220,1 (μ.); 38 (π.); 221,57 (δ.); 249, n. h. 29 (π.); 250, n. h. 22 (κ.); 26 (κ.); 28 (τ.); 32 (κ.); 251,56 (ϑ.); 252,54 (κ.); 56 (κ. bis); 59 (γ.); 60 (β.); 253,55 (τ.); 263,19 (ζ.); 268,41 (φϑ.); 273,24 (δ.); 275,12 (κ.); 291,58 (δ.); 63 (τ.); 322,4 (βρ.); 329,15 (κ.); 330,41 (κ.). Cfr. Kühnerum I, p. 230,3, a.

Voces ubi in duas lineas sunt dividendæ, certas quasdam non semper quidem observant leges. Ne tamen res, quæ si quo die satis elaborata erit, adiumentum optimum, opinor, ad statuendum, quo sint tempore exarati libri, præbeat, prorsus omittatur, hæc, quæ annotavi, exponere licet.

Si singula est inter binas vocales consona, cum posteriore vocali in lineam excipientem transmigrat [1]) ut προ|σέχομεν tab. pal. v[1], v. 6, etc. (at συν-οίκειν fol. 3 [2]), al., in commissura dividuntur). Quæ lex valet etiam de iunctis verbis, quorum prius membrum in iunctura elisionem patitur: με|τηνέχϑη). Neque aliter disiungitur negativa particula, quæ est οὐ|κ [3]) et præpositiones ante nomina positæ, ut ἐ|π' οὐ ϑεῶ 24, ἐ|φ' ἑκάστων 55, ἐ|π' αὐτῶ 58; πα-ρ' ἐμοῦ 46 iungendi lineola additur. Quæ disiungendi ratio repetenda est e harum vocum proclitica natura. Vide p. 24, n. 3. Excipiuntur tamen hæc:

οὐκ præmissum versum claudit his locis: οὐκ-ἀφίησιν 18, οὐκ-ἐν χρήμασιν 21, οὐχ-εὑρίσκει 46 [4]);

præpositio priorem versum claudit, a nomine incipit versus insequens: παρ-ἑαυτοῦ 31, παρ-ἑαυτῶν 52, ἀπ'-αὐτῆς 58 [4]).

Diphthongos (αυ et) ευ in lingua ngr. ante vocales *av*, *ev* sonare constat. Simon Portius p. 11 et Meyeri comment. E quo appellandi modo repetenda est discernendi ratio, quam nobis præbent hæc: κατασκε|νάζει 11, ἀπογέ-νομαι 24 [5]), κατασκε-νάζει 24, ϑεραπέ-νειν 45 [5]), ὑποπτέ-νει 47 [5]), προφητέ-νων 53 [5]), προφητέ-νητε 53 [5]), κατασκε-νάσαι 56. In ευ exit præmissus versus bis: δουλεύ-οντας 1, κατασκευ-άσας 36.

[1]) Videtur tamen librarius operam dedisse, ne initialis vocalis ab excipienti consona deduceretur. Sed valde vaccillat.

[2]) Jungendi lineolam - ponimus, ubi L. eam exhibet. Addimus quoque folii in libro numerum, unde exempla petita sunt.

[3]) Hæc particula in duas lineas divisa non raro apostrophi signum sibi assumit, quasi vocalem elisione amisisset.

[4]) Jungendi lineola his locis significare videtur consonam in initio insequentis versus poni debuisse — id, quod cum disiungendi consuetudine congruit.

[5]) Accentus quoque supra ε, non supra υ positus, alteram diphthongi vocalem in consonam abiisse testatur.

Hæc, quæ sequuntur, animadvertenda videntur de binis consonis inter vocales positis:

geminata consona cum sequenti vocali coniungitur:

κκ: κό|κκους 23;

λλ: 31 exempla collegi, quæ legem servant [1]); accedunt tria quæ geminationem consonæ λ omittunt: μᾶ|λον 9; vide p. 23 et coll. in 168,40; ἀ-λ' (= α-λλ') 53 et ἄ|λων 56, vide p. 24. Ter tantum iungendi lineola adhibetur: ἀ-λλ' ὁ 51, ἀ-λλά 53, ἀ-λ' 53 [2]).

Vicies quinquies prius λ versum claudit, a posteriore incipit versus insequens, et vicies bis quidem in particula ἀλ|λά (ἀλ-λά); singula exempla præbent πολ|λά 12, ἔλ-λησι 30, ἀπαλ|λάξοιεν 54. Hæc exempla omnia, exceptis πολ|λά et ἀπαλ|λάξοιεν, eiusmodi disiungendi ratione utuntur, ne initialis vocalis versum claudat. Præter ἔλ-λησι, lineolam iungendi præbet ἀλ-λά septies.

ἀλλ'-ἀπολεῖται scribitur 52, ἀλλ'-εὐχαρίστησον 57.

μμ: συ|μμετρίαν exstat 13, πλη|μμελήματα 19.

νν: σβέ|ννυται 15, τυρα|ννίδος 47. At in commissura disiungitur ἐν-νόει 32, ἐν|νοοῦντες 37, ut puto, ne versus in ε initiali finem ponat.

ρρ: προ|ρρήσεις 1, πα|ρρησία 25; de ἔ|ρρωτα pro ἔ|ρωτα 43 (p. 274, v. 59) v. p. 24. At contra ἀπόρ|ροια 33, στερ|ρωτέρα 42.

σσ: φοίνη|σσαι (i. e. φοίνι|σσε) 22, γλώ|σσας 50, γλῶ|σσαι, γλώ|σση, γλώσσαις 53, περι|σσότερον bis 58; γλώ|σας exstat 41.

ττ: vicies ττ in initio versus excipientis ponuntur [3]), quinquies aliter: διορύτ|τουσι 20, ἧτ|τον 33, φυλάτ|τει 36, περιτ-τῶς 51, ὑπορύτ-τει 56.

E centum igitur, quæ huc pertinent, exemplis 67 legem, quam posuimus, servant, neque inter ea sunt, quæ lineola conexiva sint instructa, præter tria (ἀ-λλ' etc. vide supra, v. 7), quæ eam adhibent, ut significet vocalem initialem in fine versus positam a consonis seiungendam non fuisse. E 33 exemplis, quæ legem neglegunt, de 26 suspicari licet inter geminatas consonas divisionem

---

[1]) πο|λλή et aliæ formæ eiusdem vocis quater decies, πο|λλάκις semel, μᾶ|λλον quater, ἀπα|λλαγῆναι etc. quater, ἀ-λλά bis, μέ|λλω, μέ|λλοντος, μακέ|λλω, ἕ|λληνα, κά|λλιστον, ἐκα|λλωπίζετο singulis locis.

[2]) Cur lineola conexiva in his solis ponatur, vide p. 34, n. 1.

[3]) Fit in ἔλα|ττον etc. quinquies, in περι|ττόν etc. ter, in πλή|ττω etc. ter, in συντά|ττεσθαι, φυλά|ττου binis locis, in πρά|ττωμεν, σφά|ττειν, κηρύ|ττει, δεδεί|ττῃ, κρεί|ττονα singulis locis.

fieri, ne vocalis initialis a sequentibus consonis diducatur; ex his exemplis novem, e ceteris duo, addita lineola illa, significare videntur divisionem non ad normam factam esse.

γγ inter geminatas consonas non habui, quum *γ* ante aliam *γ* posita sonum suum non retineat, sed *n* sonet (Simon Portius, p. 8); sexies cum sequenti vocali coniunguntur: *εὐα|γγέλιον* 1, *φθε|γγόμενον* 14, *παρα|γγελίας* 33, *συ|γγενῶν* 51, *εὐη|γγελησάμην* 56, et ante *ρ* positæ *γά|γγραιναν* 56; bis autem inter *γ|γ* fit divisio: *συγ|γενείας* 22, *παραγ|γελθῆναι* 33.

Huic consonarum unioni se adiungunt *γκ*· quæ exhibent: *συ|γκατα-βαίνειν* 15, *ἀνά-γκη* 17, *ἀνα-γκαιοτέρα* 20, *κατενε-γκῶν* 24, *ἀνα-γκασθῶσιν* 26, *προσενε|γκών* 28, *ἠνα-γκάζετο* 49, *ἀνα|γκαιοτέροις* 52, *ἀνά-γκη* 52 [1]). *ἐγ-καλῇ* 18 et *ἐγ|καλεῖ* 45 ita discernuntur, ne vocalis initialis a cetera voce seiungatur. *συγ|κειμένη* 2 solum arbitraria discernendi ratione utitur (in commissura?).

His accedit *ἐντυ-γχάνοντας* 19.

His consonarum coniunctionibus similes sunt *μβ*, *μπ*, *μφ*.

μβ: *λα|μβάνειν* 10 (bis), *λα|μβάνοντι* 11, *σύ|μβολον* 17. Sed quater *συμ-* in commissura vocum a posteriore parte seiungitur:

συμ|βουλεύει 3, *συμ|βαίνει* 13, *συμ-βαίνει* 40, *συμ|βάντα* 57.

μπ: *παραπέ|μπων* 24, *ἐξεπό|μπευσε* 43, *παραπέ|μπει* 55; eodem modo *συ|μπέπλεκται* 37, sed *ἐμ|πεσών* 56, cur ea discernendi ratione utatur, iam liquet.

μφ: *συ|μφέρον* 29, *συ|μφέροντος* 37, *συ|μφέρον* 46; at *συμ-φερόντων* 53, lineola conexiva posita ut ostendat *μ* una cum *φ* appellandum esse. At *ἀμ|φότερα* 2 et *ἐμ|φαίνων* 17, quum singulas vocales consonis præmittant.

E ceteris binarum consonarum coniunctionibus hæ peculiari dignæ sunt mentione:

γμ: *πρά|γματι* 3, *πρά|γματος* 8, *πρα-γματεύεται* 29, *πρά|γμασιν* 34, *πρα|γμάτων* 34, *ὑπόδει|γμα* 35, 58, *πρᾶ|γμα* 45, *πρά|γματι* 49. At *πρᾶγ|μα* 4, 28, *δογ|ματίζειν* 5, *πράγ|μα* 45, *πρᾶγ-μα* 58.

κλ: *κατε|κλάσθη* 25; cur autem exstet *ἐκ|λύσωσιν* 15, *ἔκ-λυσις* 54, vide p. 34, n. 1.

---

[1]) Difficile est videre, cur lineola iungendi tot locis ponatur. Quattuor exempla, quæ eam post *ἀνα-* ponunt, suspicari licet eam adhibere, ut ostendat *ἀνα-* non esse præpositionem, sed membrum vocis iunctæ. Sed eius modi suspicio non cadit in *κατενε-γκῶν* et *ἠνα-γκάζετο*.

κμ: τε-κμήρια 17.

μν: γυ|μνόν 12 et ita semper (sexies).

σκ: in commissura vocum fit divisio: κατα|σκευάσαι 5, κατα-σκευάζων 17, κατα-σκευάσαι 26, κατα-σκευᾶσαι 56, κατα-σκευαστικόν 56; reluctatur κατασ-κευᾶσαι 35. Neque aliter προσ-κυνήσῃ 1, πρόσ|κομμα 8. Præter hæc exempla nobis occurrunt: ἀρέ-σκω 24, διδά-σκεσθαι 46; sed διδασ-καλίαν 19, διδάσ-κω 56, ἀπογινώσ-κει 47, ἐγινώσ-κετο 58 [1]).

σχ: κατισ-χύουσιν 1, πάσ|χουσι 5, αἰσ-χύνομαι 12, παράσ-χωμεν 13, πάσ-χουσιν 34, ἰσ|χυρωτέρα 42, πάσ-χω 46, κατάσ-χει 48. παρα-σχῶμεν 12, οὐκ' ἀ-σχημονεῖ 45. De lineola iungendi frequentata cfr. n. 1.

σπ: δεσ|πότου 9, δεσ|πότῃ 9, 23, δεσ-πόταις 30, ἐσ-πούδακε 31. διασ-πώμεναι 54. ὥσ|περ 20, 55, ὥσ-περ 17, 20, 55, προσ|ποιεῖται 56 in commissura dividuntur. Contrario modo ἐπε|σπάσατο 43, δε|σποτῶν 51.

σφ: κατα|σφάξωμεν 24 βλά|σφημον 58. De ἔσ-φαξε 9, et ἀσ-φαλεστέραν 44 vide p. 34, n. 1.

σθ: περιγενέ-σθαι 2, μνη-σθῆναι 7, οἶ-σθα 12, ἀποστρέφε-σθαι 13, ἐκλά-σθησαν 25, ἀπογεύε-σθαι 27, ἐφελκέ-σθαι 28, διεσπά|σθητο 33, μέμνη-σθε 33, συναναμίγνυ-σθε 48, προ-σθήκης 53, γενέ-σθαι 53, γνω-σθήσεται 53, ἐπεί-σθησαν 56, γενέ-σθαι 56. His exemplis repugnant hæc: περιτεμνέσ-θω 3, μάχεσ-θαι 6, λέγεσ|θαι 6, ἀσ|θένειαν 7, 8 [2]), ἀσ|θενῶν 8 [2]), ἀπέχεσ-θαι 7, κατεργάσ|θῃ 10, αἰσ|θητῶν 11, ἀπολούσασ-θαι 13, χρηματίζεσ|θαι 13, κολασ-θήσονται 17, ἐσ-θίοντες 23 [2]), ἠδέσ-θησαν 25, σβεσ-θήσεται 31, τύπτεσ-θαι 31, ὀργίζεσ|θαι 32, πένεσ|θαι 34, ἐποιίσ-θημεν 36, στέλλεσ|θαι 51.

σδ, στ: ὥσ|τε 5, 41, προσ-δοκῶντας 34, προσ|τίθῃ 48, προσ-δοκῶν 49 in commissura dividuntur; προ-στετηκέναι exstat fol. 34.

σμ: ubique (quindecies) inter has consonas fit divisio, ut πλάσ|μα 1. Semel lineola iungendi adhibetur: λογισ-μον 46.

χμ: αἰχ-μάλωτος exstat 24.

Lineolam conexivam non raro usitatam iam deprehendimus [3]); exempla annotata omnino ostendunt eam positam esse ut corrigeret dividendi exemplum,

---

[1]) Ex ea re, quod utriusque dividendi rationis exempla præter duo lineola conexiva utuntur, concludere licet librarium dubium hæsisse, utram sibi sequendam assumeret. Idem valere videtur de ceteris σ cum mutis coniunctionibus.

[2]) De hoc exemplo vide p. 34, n. 1.

[3]) Est, ubi liceat suspicari eam non pr. m. positam esse.

legem negligens [1]), sæpe etiam adhibitam esse, ubi librarius certa disiungendi ratione destitutus esse videretur. Cfr. imprimis p. 37 consonarum coniunctiones dividendas. Addere licet hanc lineolam poni, ut cum partibus sequentibus iungat eiusmodi vocum membra, quæ facile lector, lineola non posita, voculas esse credat; cuius rei exempla annotavi *προ-ϊέμενοι* fol. 1, *ἐπει-δή* 16, 56, *τοῦ-το* 16, 22, *δια-τοῦτο* 20, 34 (cfr. p. 26), *διατοῦ-το* 25, 27, 57, *διό-περ* 33, *ἀνω-τάτω* 28, *ἅπαν-τας* 29. Cfr. p. 36, n. 1.

Huc pertinent procliticæ voces arcte cum insequentibus in appellando iungendiæ: *ὥσπερ-γενόμενοι* 21, *κἂν-οτιοῦν* 32, *οὐδενοτι-οῦν* 45, *ὑπὲρ-ἡμῶν* 55.

In *δι-ατί* 16, 24, *δι-ό* 16 lineola conexiva fortasse ponitur, quod *δι-* in lingua ng. non efficit syllabam [*διά* = *δjά*(*γjά*)]. In *ἑαυ-τόν* 29, *ἀπολαύ-σῃ* 32, *ἐνταῦ-θα* 36, poni videtur, quum, quo sono efferatur *υ*, e consona excipiente pendeat (Simon Portius p. 11 et Meyer, Comm. p. 99); a qua consona igitur seiungi non debet.

Antequam ad lectionis varietatem annotandam aggrediar, licet exponere, quæ intercedat ratio inter M. editionem et L, quod attinet ad contextum dividendum in sectiones. Quod si cui supervacaneum esse videtur neque multum proficere ad penitus cognoscendum sermonem Chrysostomeum, velim observet eum esse textus Chrysostomei habitum, ut in sermone eius cognoscendo aliquo cum fructu versari vix liceat, incipiendum vero esse a libris mss. recognoscendis. Sed res, in qua hic versamur, eiusmodi est, ut sperare liceat fore ut ex ea facilius cognoscamus, quo cognationis vinculo L cum aliis libris mss., modo excussi fiant, coniunctus sit [2]). Sectionum initia eo modo afferam, ut earum unciales litteras unciali forma donem, neque omittam afferre, ubi L cum M. conspiret, ubi ab eo abhorreat.

---

[1]) Iis, quæ supra allata sunt, p. 36 etc., addere licet hæc initialem vocalem versum claudentem, lineola illa interposita, cum sequenti vocis parte iungentia: *ὑ-π' αὐτοῦ* fol. 5, *ὑ-περέχωντας* 11, *ἀ-νέχομαι* 16, *ἀ-ψοφητί* 20, *ὑ-μᾶς* 21, *ἑ-αυτῶ* 23, *ἐ-π' ἐμέ* 28, *ἰ-ατρον* 34, *ἡ-σαῦ* 46, *ὑ-πομένει* 47. *κἀ-κεῖνον* 3 quoque huc referendum est.

[2]) Quod tam sæpe sectio initium capit a versu, quamquam spatia inter sectiones non relinquuntur, facile nos adducit, ut negemus sectiones e libro archetypo acceptas esse.

Sectionum initia igitur hæc habemus: p. 51, v. 17 *Τίς γὰρ ὁρῶν* (= M.); v. 28 *οὐκ οὖν Ὅσω·* v. 41 *Ὅταν γὰρ ἃ μηδαμῆ·* p. 52, v. 13 *τὸ μὲν γὰρ Καθαιρεθῆναι·* (v. 51 M. *Πῶς οὖν κτλ.* contra L); p. 149, v. 50 *καὶ καθάπερ Ἀνατέλειν·* v. 57 *τοῦτο καὶ ἐφ' ἡμῶν γίνεται· Καὶ νῦν·* (= M.); p. 150, v. 17 *ἐκείνων μὲν Γὰρ οὐκ·* v. 23 *εἰ γὰρ τῶν Δεδεμένων·* v. 35 *ἀκούσωμεν δὲ καὶ τί Λέγουσιν·* v. 51 *Ὅρα αὐτοὺς οἰκονομικῶς·* p. 151, v. 11 *καὶ γὰρ Ἔδοξαν·* p. 154, v. 0 *Πῶς οὖν* (= M.); p. 155, v. 13 *Ποῖον γὰρ εἰπέ μοι·* v. 25 *Τοσαύτη ἡ περιουσία·* v. 40 *ἐνΤαῦθα γάρ·* v. 51 *Τί γὰρ οἶδας γύναι·* p. 156, v. 5 *Ταῦτα εἰς τὴν πίστιν·* p. 159, v. 28 *Ὁ γὰρ μετὰ τὸ (ἀπο)δεῖξαι·* p. 160, v. 9 *εἰ δέ τις ἀσχηΜονεῖν·* v. 24 *Εἰρήνην γάρ·* p. 159, n. h. v. 7 *πολλοὶ γὰρ αὐτοῖς Μαθόντες·* v. 13 *καὶ γὰρ εἰς εἴδωλα Εἰσίεσαν·* p. 160, n. h. v. 1 *ὁ δὲ μακάριος οὗτος θέΛων·* v. 14 *Πρῶτον ὅπερ ἐνόμιζον* (cfr. coll.); v. 22 *Διατοῦτο·* p. 161, v. 8 *Οὔτε οὖν καταβάλειν·* v. 18 *Ὥσπερ γάρ·* v. 30 *ὥσΤε ὅταν χωρίς·* v. 50 *Ὁρᾷς* (= M.); v. 58 *Τί τοίνυν·* p. 162, v. 9 *Ποῖον δὴ τοῦτο·* v. 19 *εἰ Δὲ οὐδενός·* v. 31 *Εἰ δέ τις·* v. 54 *Θέα εἰς ὅσην·* p. 163, v. 13 *Οὐκ ἔστιν οὖν εἴδωλον·* (v. 23 M. *Ὁρᾷς πῶς οὐχ ἁπλῶς·* L *ὅρα κῶς οὐχ|πλῶς·* *ἁ* supra *χ* additur; fortasse debuit esse *οὐχ|Ἁπλῶς?*)· p. 164, v. 7 *καὶ εἷς Κύριος·* v. 37 *Εἰ δέ τινες·* v. 48 *διὸ Τὸ εἷς·* p. 165, (v. 3 M. *Ἐγὼ μὲν οὖν·*) v. 30 *Τίνες δέ* (= M.); p. 166, v. 11 *Βρῶμα δὲ ἡμᾶς·* v. 31 *διατοῦτο πρῶΤον·* (v. 39 M. *Τέως μὲν οὖν*)· v. 45 *Οὐκ εἶπεν·* p. 167, v. 7 *Νῦν μὲν γάρ·* v. 53 *διόπερ Εἰ βρῶμα·* p. 168, v. 7 *Ταῦτα δὲ οὐ πρός·* (v. 29 M. *Ταῦτα λογίζου*)· v. 39 *Μὴ δὴ καταφρόνη* [1])· v. 63 *Καὶ τίς ἐστι·* p. 169, n. h. v. 17 *τοῦ γὰρ Χριστοῦ* p. 170, n. h. v. 15 *Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος·* (v. 20 M. *Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ*)· v. 26 *Καὶ μηδὲν βουλόμενος* [2])· p. 171, v. 22 *Ὁρᾷς πῶς* (= M.); v. 59 *μὴ οὐκ ἔχωΜεν·* p. 172, v. 10 *Τί οὖν· οὐκ ἔτρωγεν·* v. 20 *ὅρα σοφίαν· τὸν κορυΦαῖον* (= M.; *Φ* rubricatorem fugit, posteriore manu depictum est); v. 33 *Ὅρα τὴν ταπεινοφροσύνην·* p. 173 (v. 1 M. *Διὸ καὶ ἐφ' ἕτερον*)· v. 6 *Τίς ποιμένει ποίμνην·* v. 17 *οὐΔὲ εἶπε·* v. 25 *ταῦτα Πρός τούς·* p. 178, v. 34 *Οὔφημι φησίν* (vide coll.); (v. 55 M. *Νῦν δὲ ὑπέρ*)· p. 179, v. 22 *Ἀλλ' ὑποπτεύεις·* v. 33 *οὐ τοίνυν ἐκβιαζόμενος Ὑμᾶς* (= M.); v. 47 *Μὴ δὴ ταύτας·* p. 180, v. 4 *Καὶ γὰρ ἡ ἐκκλησία·* v. 34 *Δεικνὺς ὅτι·* v. 52 *ἵν' οὖν Τὸν λόγον·* p. 181, v. 7 *Σκόπει δέ·* v. 20 *εἰ δὲ λέγει τίς Ὅτι·* p. 186, v. 24 *Κἂν ὠμὸν κἂν ἀπεινές·* v. 34 *Εἰ δὲ τὴν ἡδονήν·* (v. 44 M. *Καὶ ἵνα σαφέστερον*)· p. 187, v. 18 *διά τοι τοῦτο τοὺς Μοιχεύοντας·* v. 44 *Τί τοίνυν, τούτων·* p. 188, v. 16 *εἰ δέ τις τὰ μὲν ἄλλα Συγχωρείη·* v. 27 *Ἀλλὰ τῆς ἀρετῆς·* p. 190, v. 5 *Ἀλλ' ὑπωπιάζω·* (v. 24 M. *Μὴ γὰρ δή*)· v. 31 *Οὐχὶ ἀναιρῶ* (vide coll.); p. 191, v. 2 *Καὶ τίνος ἕνεκεν·* v. 39 *Εἶδες παῦλον σοφίαν·* v. 58 *ἐπειδὴ γὰρ Τοῖς περὶ γεέννης λόγοις·* p. 192, (v. 1 M. *Σκοπεῖτε γοῦν*)· v. 16 *Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς·* v. 28 *ὁρᾷς πῶς Δείκνυσιν·* v. 40 *Ἤκουσας πῶς λοιπόν·* v. 49 *Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι·* v. 61 *Τίνος ἕνεκεν τῆς πορνείας·* p. 193, v. 10 *Καὶ διατί μὴ τίθησι·* v. 26 *Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν χν·* (v. 29 M. *Διὰ τούτου πάλιν*)· (v. 45 M. *Πάλιν φοβεῖ*)· v. 46 *Ὅτι μὲν γάρ·* v. 56 *Ὥσπερ γὰρ αἱ ἐνταῦθα κολάσεις·* p. 194, v. 9 *Ὅθεν δῆλον ὅτι ἀλαζονία·* v. 15 *μὴ τοίνυν ἐπὶ τῇ στάΣει* (cfr. coll.)· v. 53 *Τὰς γὰρ ἀνομίας·* (p. 195, v. 12 M. *Ἀλλὰ κἂν εἰς ἐκεῖνο*)· p. 196, v. 1 *τίς ἡ μανία· Τίς ἡ νόσος·* v. 12 *ἐννόησον Τὰ διειδῆ·* v. 23 *εἰ δ' ὅΤι μετὰ τῶν·* v. 27 *Οὐκ οὖν ἐπειδή·* v. 38 *Αὕτη καὶ φύσιν ἀγνοῆσαι* (v. 41 M. *Διὸ καὶ ῥίζαν*)· v. 62 *Λέγεται τοίνυν ἡ χρυσίτης·* p. 197, v. 9 *ἀρ' οὐκ' ἐΦρίξατε·* v. 35 *φοβη-*

---

[1]) p. 168, v. 52 *ὅταν οὖν| δησ* omisit rubricator *Ι* ponere. In marg., ubi id positum fuisse credere licet, charta est detrita.

[2]) p. 170, n. h. v. 30 *δυνάμενος γὰρ εἰπεῖν| τι*, pro *Ὅτι*, quod inde iure concluditur, quod *τι* caret accentu, licet *ο* non in marg. positum cernatur. E librarii usu scribendi fuisset *τί*, non *τι*. (Cfr. coll. in 170, n. h. 21).

θω|(μεν) Τοίνυν (v. coll.); p. 198, v. 15 *῞Οταν ἴδῃ πολλάς·* v. 27 *ταῦτα δὲ οὐχ' ὁ Πένης μόνον·* p. 198, n. h., v. 14 *῎Αρα εἰσὶ πειρασμοί.* p. 199, v. 17 *Πάλιν αὐτοὺς θεραπεύει·* v. 29 *ὡς φροΝήμοις λέγω* (i. e. *φρονίμοις·* v. coll.); p. 200, (v. 15 M. *Τοῦτο καὶ οἱ ἐρῶντες*)· p. 201, v. 19 *Βλέπετε τὸν ἰηλ·* (v. 47 M. *Ταῦτα δὲ λέγω*)· v. 53 *Μὴ τοίνυν τρέχετε·* p. 202, v. 2 *διαδὴ τοῦτο ἀπάγω· Ὁ γὰρ σκοπός·* v. 28 *εἶδες πῶς φοβερῶς· Πῶς φρικτῶς·* v. 39 *Πάντα μοι ἔξεστιν·* v. 50 *τὸ μὲν γὰρ ΕἰπεῖΝ·* p. 203, v. 1 *ταῦτα οὖν καὶ ἡΜεῖς* (cfr. coll.); v. 17 *οὗτοι Καὶ τότε ἀπαντήσονται·* (v. 20 M. *Εἰ γὰρ βασιλέα*)· v. 48 *βούλη καὶ ἑΤέρωθεν·* v. 57 *Διατούτου τὰ κέντρα·* v. 62 *Ἐρώτησον καὶ τὸν θάνατον·* p. 204, v. 14 *῞Οπερ γὰρ οὐκ ἦν* (v. coll. in v. 13 et 14); v. 31 *Διόπερ καὶ ἰώβ* (v. coll.); (v. 37 M. *Προσίωμεν τοίνυν*). v. 41 *τοῦτο τὸ σῶΜα·* v. 56 *Διαναστήσωμεν·* p. 205, v. 1 *Αὕτη γὰρ ἡ τράπεζα·* v. 13 *ὥσπερ γὰρ Ἐν τοῖς βασιλείοις·* v. 20 *εἶδες Πῶς τὸ πάντων·* p. 206, v. 23 *διὸ παρακαλῶ τὴν ψυχήν·* p. 205, n. h., v. 13 *Ἐὰν γὰρ ἀγνοῶν·* v. 29 *Διατοῦτο οὐ μόνον·* p. 206, n. h., v. 21 *Ὁρᾶς πῶς καὶ ὅτε·* p. 207, v. 4 *Ἐλευθερίαν·* v. 19 *οὐδαμῶς· Οὐ γὰρ ὡς·* (v. 35 M. *Τί οὖν ἀπέχῃ*)· v. 41 *Τί δέ ἐστι· τί βλασφημοῦμαι·* v. 63 *Διατί γὰρ οὐ λέγω·* p. 208, v. 6 *Τί οὖν· ἐπειδὴ χν·* v. 28 *Εἰ γὰρ φῶς ἐσμέν·* v. 42 *εἶτα ἐπειδὴ Εἶπεν·* (v. 51 M. *Τοῦτο κανὼν χριστιανισμοῦ*)· p. 209, v. 3 *ἐκεῖ μὲν γὰρ ἂν Μὴ προσῇ·* v. 14 *Πάντων γοῦν ἀνώτερος·* (v. 17 M. *Καὶ γὰρ οὐδέν*)· v. 20 *καὶ σὺ Τοίνυν ἀδελφέ* (cfr. coll.); v. 33 *τοιοῦτος ἦν Καὶ ὁ δαδ·* v. 46 *ὁ ἰωνᾶς πάλιν Οὐ ζητήσας·* v. 61 *διατοῦτο Καὶ πάντων·* p. 210, v. 11 *Τὸ δὲ τοῦ παύλου* (= M.); (v. 26 M. *Οὐ ταύτῃ δὲ μόνον*)· v. 32 *῎Εχω καὶ τρίτην·* v. 47 *ἱκανὰ μὲν Γάρ·* v. 62 *διαδὴ τοῦτο καὶ ἐν πλοίῳ Εἰ χειμῶνος·* p. 220, v. 11 *Τοσαύτη τοῦ σταυρωθέντος* (cfr. coll.); (v. 13 M. *Ἀλλὰ δέδοικα*)· v. 36 *Καὶ γὰρ καὶ ἐκείνοις·* v. 60 *Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον·* p. 222, (v. 1 M. *Πλὴν μὴ τούτοις*)· v. 10 *εἰ γὰρ Τοῖς ἔξωθεν·* v. 18 *καὶ πρὸς ὑμᾶς Δὲ τοὺς ἄνδρας·* v. 60 *Ταῦτα τοίνυν λογιζόμενος·* p. 223, (v. 9 M. *Οὐχ ὁρᾶς τοὺς γεωργούς*)· v. 20 *ἵν' οὖν Τοῦτο μὴ γένηται* (v. coll.); v. 38 *Μετὰ τούτων·* p. 224, v. 3 *Λέγεται γοῦν τίς* (= M.); v. 23 *Ἐπεὶ καὶ ἔμπορος·* p. 224, n. h., v. 13 *Οὐκ ἐπειδὴ παύλῳ·* p. 225, v. 11 *Τοῦτο δὲ παραγγέλων* (vide p. 23); v. 29 *ὅταν γὰρ μὴ δὲ παραγγελίας·* v. 34 *Δέον γὰρ ἐπιδοῦναι·* v. 45 *Καὶ οὐ λέγει·* p. 247, v. 57 *Ὁ μὲν γὰρ εἰδώς·* p. 248, v. 2 *Ἐπειδὴ βίον ἄλυπον·* (v. 18 M. *Διὰ τοῦτο αἰσχύνομαι*)· p. 249, v. 8 *῞Οταν γὰρ τῆς ἄνω δόξης·* p. 250, v. 6 *῞Ινα οὖν μὴ ἀεί·* p. 249, n. h., v. 32 *Εἶδες σύνεσιν ἠκριβωμένην·* p. 250, n. h. v. 20 *εἰπὼν δὲ Τοῦτο* (= M.); v. 27 *καΘάπερ γὰρ καὶ τὸ σῶμα·* v. 35 *ἀνακτησάμενος Τοίνυν·* v. 45 *οὐ Γὰρ ἐν ἄλλῳ·* p. 251, (v. 8 M. *῞Ωστε καὶ ὁ κατασκευάσας*)· v. 34 *῞Οτι πνεῦμα εἰπών·* p. 252, v. 1 *Μὴ τοίνυν εἴπῃς·* v. 30 *εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλΜός·* (v. 44 M. *Εἶτα ἐπειδὴ ἔτι*)· p. 253, v. 13 *εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ῝Εν μέλος·* v. 21 *διὰ δὴ Τοῦτο·* 40 *ταῦτ' οὖν ἐνΝοοῦντες* (cfr. coll.); p. 254, (v. 13 M. *Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ ἐνεργείας*)· v. 16 *Ἐπεὶ οὖν κοινόν* [1])· (v. 42 M. *Καὶ τί λέγω*)· p. 255, v. 3 *ὅρα Γοῦν·* v. 44 *τὰ Αὐτὰ καὶ ἐκεῖνοι·* (= M.) [2]); p. 256, v. 12 *Φοβερὸν ὑμῖν ἡ πενία·* v. 21 *Καὶ ὅτι τοῦτο τοῦτον·* v. 38 *οὐκ ἄρα Ἡμεῖς·* p. 257, v. 1 *῞Ιν' οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς* (= M.); p. 258, v. 8 *δεῦτε οἱ εὐλογημένοι Τοῦ πρς·* p. 262, v. 34 *Εἶτα ἕλληνες μέν·* (v. 40 M. *Οὐδὲν δὲ οὕτω μερίζει*)· p. 263, v. 16 *οὕτω Καὶ παῦλος·* v. 44 *Οὕτω καὶ ὁ ἰωσήφ·* p. 264, v. 12 *Εἶδες πῶς τὸ κακόν* (v. coll.); v. 24 *παρακαλοῦμεν* (v. coll.) *τοίνυν Τὸν φιλάνθρωπον θν·* v. 32 *῎Ιν' οὖν καὶ ἑαυτούς·* p. 268, v. 52 *εἶτα ὥσΤε εὐπαράδεκτον·* de p. 269, v. 4 vide coll.; (v. 6 M. *Εἶτα μετὰ τοῦτο*); p. 272, v. 39 *Καὶ γὰρ εἰ μετὰ ἀκριβείας·* v. 49 *Ταύτην οὐ πλοῦτος·* v. 61

---

[1]) v. 27 librarius, *κ* in marg. posito, voluit: *καὶ|Καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.* Rubricatoris munere neglecto, corr.[1] exaravit *καὶ|* (*γὰρ κ*)*αὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.*

[2]) p. 256, v. 8 *ἐπεὶ καὶ πρὸς τὸν ὑγιαί|*(*ν*)*οντα*, rubricator omisit uncialem *N* efficere.

Ἡ δὲ ἀγάπη· p. 273, v. 10 *Παλιν τὸ κακῶς λέγειν·* (v. 29 M. *Μὴ γάρ μοι*); v. 42 *ἐκείνη ἔλεγε Καθ' ὕβρισόν μοι·* (v. coll.); p. 275, (v. 5 M. *Εἶδες πῶς αὐτός*); p. 276, v. 4 *καλὸν γάρ μοι Μᾶλλον·* (v. 10 M. *Εἰ δέ ποτε καὶ καυχᾶται*)· v. 38 *Ταῦτ' οὖν ἅπαντα·* 276, n. h., v. 3 *Σκόπει γοῦν πόθεν·* p. 277, v. 30 *χρηΣτεύεται·* p. 278, v. 3 *καὶ θέα Πῶς* (= M.); v. 16 *τί γὰρ Λέγω φησίν*; v. 52 *Οὕτω καὶ τὸν δαδ·* p. 279, v. 16 *πάντα δὲ ὅταν εἴπω, Μὴ νομίσης·* (v. 30 M. *Εἶδες καὶ ἐν γυναικί*)· p. 280, v. 9 *Μὴ τοίνυν ζήτη* (i. e. -τει) *τὸ σόν·* v. 43 *Πάλιν τὸ ἐκείνων συμφέρον·* v. 55 *Βόυλη* (i. e. -λει) *καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων·* (v. 63 M. *Εἰ δὲ λέγεις*)· p. 281, v. 25 *Εἶδες πῶς καταμικρόν·* v. 55 *εἶδες Τὴν κορωνίδα·* p. 282, v. 3 *Τί οὖν, φησίν·* v. 17 *Οὕτω καὶ ὁ ἰεζεκιήλ* (v. 34 M. *Τότε μὲν γὰρ*)· p. 283, v. 7 *Ἀλλ' οὐχ ὁ παῦλος οὕτω ἐκέλευσεν·* v. 19 *ὁρᾶς Πῶς* (= M.); v. 52 *ἵνα Δὲ μάθης σαφῶς* (v. coll.); (v. 63 M. *Τί οὖν ὁ Παῦλος*); p. 284, v. 20 *Ὅταν γὰρ μάθωσι·* v. 32 *οὕτω τοίνυν καὶ ἡμεῖς· Τοῖς ἑλλήνων παισί·* v. 51 *σκόπει Δὲ ἰ ἰακώβ·* p. 285, v. 4 *Ἀλλ' ὅρα πῶς·* v. 16 *Ἀλλὰ μηδεὶς νομιζέτω·* v. 29 *Ὅτι δὲ καὶ τὸν θρασύν·* p. 286, v. 12 *Ὥσπερ δὲ ἐπ(ιεικεῖ)ς·* p. 286, n. h. v. 1 *ταῦτα δὲ ἔλεγε Διπλῇ* (= M.); v. 26 *ἐπεὶ οὖν πανταχόθεν αὐΤήν·* p. 290, v. 24 *Ἵνα δὲ μὴ ἐπαίρεται* (v. coll.)· (v. 34 M. *Εἶδες πόσους συνδέσμους*)· v. 35 *ἀλλὰ ταῦΤα μὲν ἀπὸ τῆς φύσεως·* v. 47 *ἐπενόΗσε δὲ καὶ ἑτέραν·* p. 291, v. 3 *εἶδες Πόσοις τρόποις·* v. 28 *Νῦν δὲ πᾶσα ἡ γῆ·* v. 35 *ἐπειδὴ δὲ εἰς πολλὴν Ἐξώκιλε* (i. e. -κειλε)· v. 42 *ἵνα δὲ μὴ μόνον Ἐν ταῖς πόλεσιν·* p. 292, v. 5 *Καὶ ἵνα τοῦτο σαφέστερον ἴδης* (= M.); v. 35 *ἴδωμεν οὖν καὶ τὴν τῶν Πενήτων πόλιν·* v. 57 *Ποῦ οὖν δεησόμεθα·* v. 64 *καὶ εἰ μὴ χρήσιΜος ὁ πλοῦτος·* p. 293, v. 15 *ὁ γὰρ προΦήτης ἀγγαῖος·* p. 296, n. h., v. 18 *Ὅρα τοίνυν πῶς·* p. 297 (v. 3 M. *Ὥστε τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος*)· (v. 28 M. *Ὥστε κἀντεῦθεν δῆλον*)· v. 39 *Ἐπειδὴ πολλοὶ οἱ τὴν ὠφέλειαν·* p. 298, v. 11 *Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐνάρθροις* (v. coll.); v. 19 *Καὶ ἐὰν ἄδηλον φωνήν·* p. 320, v. 23 *Ὁ δὲ φιλοσοφῶν·* v. 32 *Ταῦτα εἰ καὶ σαφέστερον·* (v. 36 M. *Διὰ τοῦτο καὶ οἱ προφῆται*)· (v. 56 M. *ὁ μὲν γὰρ σώφρων*)· v. 59 *σὺ γὰρ ἔχεις ἀπὸ Τῆς ἀπολαύσεως·* v. 63 *Οὗτος μὲν οὖν ὥσπερ ἔφην·* p. 322, v. 2 *ποῖος οὖν τῆς ἡδοΝῆς·* v. 10 *ἐπεὶ οὖν οὗτος ἐν ἡδοΝῇ* (v. coll.); p. 322, n. h, v. 14 *Ἀσφαλίζεται δὲ τοὺς οἰκείους·* v. 24 *Ἵνα δὲ ὁ λέγω σαφέστερον γένηται·* v. 42 *Τοῦτο καὶ ὁ γαβριήλ·* p. 323, v. 4 *εἶδες Πῶς αὐτοὺς καλεῖ·* v. 11 *Εἶτα ἐπειδὴ τὰ πάλαια ἔλεγε·* (= M.); p. 325, v. 12 *ἴδε γάρ φησιν ὁ ἀμνός·* v. 40 *Ὅτι μὲν γὰρ ἀπέθανε·* p. 326, v. 18 *Ἐπειδὴ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν γραφῶν·* (v. 27 M. *Διὸ οὐδὲ ἅπαξ εἶπε τό·*); v. 42 *Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω·* p. 329, v. 9 *Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ αὐτό·* v. 31 *ταῦτα καὶ ἡμεῖς Ἀκούοντες* (= M.); v. 50 *Διὸ πρὸς ἐκεῖνον μὲν, ἔλεγεν·* [1]) p. 330, v. 26 *ἀλΛ' ὁρᾶς ἑτέρους·* (v. 33 M. *Ὁ μὲν γὰρ πλοῦτος*) [2])· p. 331, v. 23 *Εἶδες πῶς κἂν ἐξευτελοῦς.*

Ex his apparet L textum in longe minores partes dispartitum præbere quam M. Qui utrum e libris sectionum initia acceperit necne, eruere non licuit. Certum est raro L. et M. congruere, longe plura sectionum, quas præbet M., initia a L. aliena esse.

---

[1]) v. 58 *τί τοίνυν| πὶ τοῖς ἄλλοις·* Corr. ε a rubricatore omissum ante lineam addidit.

[2]) Ab Ὁ incipit novus versus; quam litteram quum corr. addidisse videatur, credere licet librarium studuisse, ut ab ea nova initium caperet sectio.

Sequitur lectionum varietas, quam ab editione Migniana abhorrentem exhibet L. Quam ita annotabo, ut omnino ante hoc signum] lectiones Mignianas ponam, post id eas, quas præbet L. Ubi e re erit, secutus raras, quas de librorum, quibus nititur M., lectionibus exhibet annotationes, notis indicabo, quæ sit inter L et codices olim discussos ratio [1]. Neque omitto e versione latina ea afferre, quæ cum L facere videantur [2].

Omnino ab æstimandis lectionibus abstinui, quod, mea quidem sententia, antequam ad textum vere Chrysostomeum constituendum aggredi licet, necesse est diligenter excussi fiant codices, eruaturque, quo inter se iuncti sint cognationis gradu, ut inde locum adipiscamur, ubi stantes iudicium certum nec vagum de iis, quæ adhuc incerta sunt, facere possimus. Raris tamen locis iudicium meum non cohibui.

IV, 1(1) r¹. P. 51, v. 20 ἑλκομένους [3)] ἐρχομένους.
v. 28 φανότερα] φανερώτερα [4]).
v. 30 σημεῖα νῦν οὐ γίνεται] γίνεται in L e γίνονται restitutum esse videtur.
v. 32 ἰδόντες] εἰδότες.
v. 38 ὥσπερ οὖν] ὡς [5]).
r² v. 49 post τὴν μετάστασιν om. sunt τῆς εὐλαβείας τὴν ἐπίτασιν.
v. 50 μετὰ γὰρ ταῦτα] μετὰ ταῦτα γὰρ πάντα (sequitur suo loco, ut apud M., ἅπαντα).
v. 53 πρὸ πεντήκοντα, ἢ ἑκατόν]; πρὸ πεντήκοντα ἢ πρὸ ρ·
πρὸ τῶν ἑκατόν] πρὸ τῶν ἑκατὸν ἐτῶν [6]).
v. 56 πόθεν δὲ ᾔδεσαν] δέ om.
v. 57 πόθεν τε] πόθεν δέ.
v. 61 ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος om., sed corr. in mg. add.
προέμενοι] προιέμενοι.
v. 8 συστῆσαι] συστῆναι.
v. 9 ψευδεῖ] ψευδῆ et v. 10 ἀληθεῖ] ἀληθῆ.
v¹ p. 52, v. 12 χρόνου inseritur post τοῦ παρόντος, v. 13 χρόνῳ om. [7]).

---

[1]) De libris, quorum subsidiis nititur Migniana editio homiliarum Chrysostomi in I Cor. ep., hæc tantum inveni, p. 9 (vers. lat.) a): "Totum opus a Montf. collatum cum cod. Reg. 1818; sed ex duobus aliis multa addita vel correcta sunt."

[2]) Præf. p. 7, editor, "Homiliarum", inquit, "in primam Epistolam interpretationem Latinam, quod non accurata esset, pæne totam mutavimus." Nihilominus interdum restant in interpretatione ea, quæ de legendi ratione ab editione abhorrenti testimonium facere videantur. Quæ ubi cum L congruere visa sunt, quum credere liceat interpretem iis locis contextum L assentientem secutum esse, attuli. Doleo, quod ipsa Montefalconii editio mihi non præsto est.

[3]) ποταμοὺς πυρὸς ἑλκομένους. "Ita Regius codex; editi vero, ἐρχομένους. Hic alluditur ad illud Danielis VII,10, ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν." M. Licet, opinor, lectionis varietatem repetere ab eadem appellandi ratione, quæ in lingua Neogræca ἀξαδέρφη effecit ex ἐξαδελφή (Meyer, Comm. p. 73).

[4]) "Legebatur φανερώτερα" M.

[5]) "Legebatur ὡς" M. v. 39 L cum M. λογίζεται. "Legebatur λογισθήσεται". M.

[6]) "Ante centum ergo *annos*". Versio lat.

[7]) Vers. lat. cum L. facere videtur: ". . . prædictiones tales sunt, ut ad præsens usque *tempus* non potuerit dictis vis inferri" ("vis inferri" = M. v. 13 βιάζεσθαι χρόνῳ).

P. 52, v. 17 ὡς βούλει] εἰ βούλῃ.
v. 22 τό, Λαληθήσεται ὅπου ἂν κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον om. [1]).
v. 23 ἡ γυνὴ αὕτη] ἡ γυνὴ ἡ πόρνη [2]).
v. 27 οὐ γὰρ ἂν . . . ἐκράτησεν ἄν] post. ἄν om.
v. 33 μετ' αὐτούς] μετ' ἀτοῦ (sic) [3]).
v[2] v. 48 Πολλὰ δή] πολλὰ γάρ.
v. 49 δεικνύντες] δεικνύοντες [4]).
v. 51 πάντες πιστεύουσι] πιστεύουσι πάντες.
v. 53 λοιπὸν γὰρ καί] λοιπὸν| καί.
v. 59 Τότε οὖν] καί.
v. 60 αὐτῷ] αὐτῶν [5]).

XI, 3(2) r[1] = p. 149, v. 39 περὶ ἑαυτόν] περὶ αυτόν. Vide p. 24.
v. 50 μέλλοντος τοῦ ἡλίου] μέλλοντος ἡλίου [6]).
v. 51 λαμπρὸν γίνεται τὸ φῶς τῆς ἡμέρας] λαμπρὸν τῆς ἡμέρας γίνεται τὸ φῶς.
v. 57 ὁ τῆς Βαβυλωνίας καμίνου βασιλεύς] ὁ τῆς βαβυλωνίας βα|σιλεύς pr. m.; corr.[1] ὁ τῆς βαβυλωνίας καμίνου| βασιλεύς [7]).
v. 60 αὐτῷ] αὐτοῦ [8]).
r[2] v. 63 τοιοῦτον γάρ ἐστιν, om. τί post γάρ.

---

[1]) "Aberat comma: τό, Λαληθ . . . Εὐαγγέλιον" M.

[2]) . . . "ubi αὕτη, legebatur ἡ πόρνη" M. ἡ πόρνη videtur esse glossema.

[3]) Scilicet hic deprehendimus insignem illam, quæ in minuscula scriptura non rara est, confusionem α et αυ; de qua Bast, Comm. p. 736, al. locis, disserit. Infra, p. 180, v. 4 contrario modo α exempli sui diphthongo αυ reddidit librarius. Unde iure concludas exemplum eius minuscula scriptura usum esse.

[4]) Formæ verborum, in -μι, ut dicimus, exeuntium, paulatim e græca lingua evanuerunt. Simon Portius, p. 31: . . . "verba nanque in μι", inquit, "nec per somnium quidem vidit unquam præsens Græcia."

[5]) Præmittuntur τῶν ὑπαρχόντων, quorum ad similitudinem αὐτῶν pro αὐτῷ scriptum est. Libri N. T. eandem lectionis varietatem agnoscunt (Act. IV, 32).

[6]) In articulo adhibendo omittendove valde inter se discrepant L et M. Cuius rei ut in unum locum congerantur exempla — omissis tamen vocibus ecclesiasticis, de quibus p. 44, n. 8 — his locis M. exhibet articulum, L omittit: p. 149, v. 50, 150,32, 155,12, 160,17, 159, n. h, 14, 162,22, 180,10, 181,1, 188,8, 197,4, 205, n. h., 23,24, 209,42, 221,14,15, 222,26, 248,32,60, 249,7 bis, 8, 253,30,43, 269,7, 273,22, 275,28, 280,50, 281,47, 284,24,56, 291,53, 296. n. h. 11, 320,21, 321, n. h. 5 bis, 325,32, 326,19; his autem locis L exhibet, M. omittit: 150,43, 169,19, 178,43, 249, n. h. 7, 250, n. h. 27 bis, 253,56, 254,25,54, 274,31, 283,47, 322, n. h. 8, 329,28, 330,50, 331,24.

[7]) βα in fine versus in κα mutavit, addidit μίνου supra, et ante versum insequentem posuit βα. Scilicet similitudo syllabarum βα et κα librarium decepit (De β et κ confusis vide Bastium, Comm. p. 708).

[8]) Ut hic, ita sæpe dandi casus, quem præbet M., in L aut in genetivum aut in accusativum abiit. Constat græcam linguam medii ævi hunc casum abiecisse, genetivum (et accusativum) eius partibus in lingua ngr. fungi. Vide Simonem Portium, p. 13. Unde repetendus est haud dubie dandi casus tot locis in L mutatus. Ut omittam eos locos, ubi mutandi ratio posita forsitan sit præmissis excipientibusve in verbis (52,60, 255,32, 278,41, 326,29) *genetivum* præbet L, M. dativum 149,60, 155,12, 221,60, 222,53, 255,42, 281,57, 290,37, 291,31,46, 293,18, 330,6, *accusativum* autem 160,5, 167,51, 192,13, 195,41, 196,48,54, 253,46, 297,5, 322,42,43, 325,34, 326,33,34.

p. 150, v. 1, 2: καὶ χαλκὸν καὶ σίδηρον καὶ ἃ πολλῷ τούτων ἐστὶν εὐτελέστερα] καὶ χαλκὸν καὶ σίδηρον καὶ ἀπόλλυσθαι ἐντεῦθεν [1]).
v. 14 ὥσπερ ἐν ὕδατι ἦσαν καὶ δρόσῳ] ὥσπερ ἐν ὕδατι ἦσαν τῇ δρόσω [2]).
v. 15 ἐκεῖνος om., corr.[1] in mg. apposuit.
v[1] v. 21 ἔδειξε] ἔδειξαν· om. λοιπόν.
ὅτι καί] ὅτι εἰ καί [3]).
v. 23 παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ἁμαρτίαν] παρὰ τὴν τῶν οἰκούντων ἁμαρτίαν [4]).
v. 32 ἐν τῷ μέσῳ] ἐν μέσῳ· corr. τῷ supra add. Cfr. p. 13, n. 1.
v. 36 φιλόσοφον] φιλόθεον [5]).

v. 37 post ἔστι θεὸς ἐν οὐρανοῖς omittuntur omnia a δυνατὸς ἐξελέσθαι ad v. 43 usque ἔστι θεὸς ἐν οὐρανοῖς].
v. 43 αὕτη εἰκών] αὕτη ἡ εἰκών.
v. 49 ὦ om. ante βασιλεῦ [6]).
v. 51 ad οἰκονομικῶς corr.[2] in mg. summa annotavit ὁμονοητικῶς (pro ὁ-).
v[2] v. 52 οὐδὲ ἦσαν θαυμαστοί] οὐδὲν etc. [7]).
v. 55 θεός post versus finem corr.[1] addidit.
v. 60 θεοῦ] τοῦ θεοῦ [8]).
κατακαυθείησαν] κατακαυθείεσαν [9]).
p. 151, v. 1 φησί abest. [10]) (Versio: "inquies.").

---

[1]) Apparet falsam esse L legendi rationem. Scilicet ἀπόλλυσθαι ortum est, opinor, e genuina hac lectione ἅ πολύ ἐστι(ν) (πολύ igitur fortasse pro πολλῷ restituendum, et τούτων reiciendum[?]), tum ἐντεῦθεν ex εὐτελέστερα, quod corruptela præmissarum vocum sensum amiserat.

[2]) "Duo codd., ἦσαν τῇ δρόσῳ, rectius, ni fallimur." M.

[3]) Cfr. infra coll. in p. 168, v. 47.

[4]) τῶν οἰκούντων esse glossema vocum τῶν πολλῶν, non iure in textum receptum, ostendunt verba, quæ sequuntur v. 27: ... αἱ τῶν πολλῶν ἁμαρτίαι τὴν πόλιν παρέδωκαν.

[5]) Reg., φιλόθεον. M.

[6]) V. T. (Dan. III,18) omittit ὦ.

[7]) Versio: "admirandi non fuissent".

[8]) Nescio an magna in articulo utendo inconstantia huius vocis et aliarum eiusdem generis ("vocum ecclesiasticarum") ad id, quod per compendium scribuntur, sit referenda. Compendium, ut θς, fortasse non θεός modo, sed etiam ὁ θεός significavit. Quod ut veri simile putarem, adductus sum magna, quæ huc pertinet, varietate lectionum. L enim articulo utitur, M. non his locis (vide coll.): 150,60, 160, n. h. 22, 181,7, 193,16, 207,11, 210,4 250, n. h. 28, 274,27, 282,12; M. autem sæpius articulum exhibet, ubi L eum neglegit: 168,49, 180,45, 188, n. h. 7, 191,7. 203,10, 204,31, 209,37,51, 262,33, 263,16, 272,46, 278,28,71, 282,8, 298,18, 321, n. h. 25, 328,21. Cfr. p. 43, n. 6. Velim tamen memoria teneas paucitatem vocum ecclesiasticarum.

[9]) ε et η in flectendis verbis confusæ præter hunc locum inveniuntur 160, n. h. 20, 168,11, 180,10,11,35, 188,1, 206,1 219,62, 273,17, 283,26, 290,25. P. 150, v. 60 excepto, ceteris locis exitus - ητε - ετε, et - ηται, - εται confusionem ostendunt, quæ repetenda est ex evanescentibus verbi formis. Cfr. δέ et δή confusas coll. p. 154, v. 63 (de p. 160, n. h. v. 13, v. p. 46, n. 3).

[10]) In hac voce ita inter se differunt L et M., ut 1) L eam omittat, M. exhibeat his locis: 151,1, 155,48, 162,41 pr. m. 171,39, 189,17, 191,2, 201,1, 273,38, 282,59, 322, n. h. 27; 2) L exhibeat, M. omittat 253,30; 3) L in alio atque M. verborum ordine collocet: 193,47, 207,54, 250, n. h. 41, 253,3, 283,10, 326,30, 328,38. M. exhibet φησίν, L λέγει 189,61. De φησίν pro φασίν vide p. 10, n. 1.

v. 2 *Διὰ τὸ πάντως* etc.] *διὰ τὸ πάντων* etc.

v. 5 *τοιαῦτα ἀπωδύροντο*] *ταῦτα ἀπεδύροντο* [1]).

v. 10 in mg. corr. *γάρ* annotavit, quod post *διά* inseri iubet.

XI, 6(3) r[1], p. 154, v. 43 *καίτοι εἰ*] *καίτοι γε εἰ.*

v. 44 *καὶ ἡ*] *ἡ καί.*

v. 45 post *ἓν σῶμά ἐστιν* om. sunt *ἓν μὲν σῶμά ἐστιν.*

v. 49 *ἀπίστου* om.

r[2] v. 50 *διὸ* videtur fuisse *διόπερ.*

v. 63 *λέγω δέ*] *λέγω δή.*

p. 155, v. 4 *οἰκείωται*, om. augmento, pro *ᾠκείωται* [2]).

v. 12 *τῷ βουλομένῳ*] *βουλομένου.*

v[1] v. 33 *εἰ γὰρ ἀκάθαρτος μένουσα γεννᾷς*] *εἰ γὰρ ἀκάθαρτος μένων γεννᾷς* [3]).

v. 34 *ἄρα* om.

v. 45 *οὐ δεδούλωται*] *οὐ γὰρ δεδούλωται* [4]).

v[2] v. 47 *πυκτεύει* et *παρέχει* pro *πυκτεύοι* et *παρέχοι.*

v. 48 *φησί* om.
ἀπαλλαγῆναι] *ἀπαλλῆναι.*

v. 49 *κέκληκεν*] *κέκλησεν* [5]).

v. 51 *ὁ πορνεύσας*] *ὁ πορνεύων.*

v. 64, p. 156,1 *Ἐν ἀκροβυστίᾳ*] *ἐκ ακροβυστία* pr. m., corr. *ἐν ακροβ.* [6]).

XII, 1(4) r[1] p. 159, v. 28 *τὸ ἀποδεῖξαι*] *τὸ δεῖξαι.*

v. 31 *τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον*] *τὸ ὑμῶν συμφέρον.* Corr. in mg. add. *αὐτῶν* [7]).

p. 160, v. 5 *καὶ ᾧ*] *καὶ ὃ·* fuit fortasse *καὶ ὧ.*

v. 8 *Οὐ γὰρ ἡ μίξις πονηρόν*] L *πονηρᾶ* [8]).

v. 17 *τῆς* om. ante *παρθενίας.*

r[2] v. 18 *ἡμῖν βιβλίον*] *βιβλίον ἡμῖν.*

v. 29 *καὶ φιλανθρωπίᾳ* om.

v. 30 quæ *ἰησοῦ χριστοῦ* excipiunt, hoc modo leguntur: *ὧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμην: —* [9]).

---

[1]) *ἀπο-δύρομαι* librarius, non *ἀπ-οδύρομαι.* De *δύρομαι* pro *ὀδύρομαι* vide Curtium Grundz.[5], p. 725, Veitchium, Gr. Verbs, s. *ὀδύρομαι* (*δύρομαι*). Eodem modo infra p. 330, v. 8 *ἀπέλεκες* ex *ἀπο-λέκω* pro *ἀπ-ολέκω.*

[2]) Infra alia id genus exempla invenies (167,52, 191,2, 192,1, 221,5, 285,3, 329,12). Omissi augmenti exempla, quæ nobis occurrunt in verbis ab *ο* incipientibus, annotata sunt p. 24. Simon Portius, p. 47: . . . "augmentum", inquit, "iis tantum præteritis addi consuevit, quorum præsens incipit a consonante." Cfr. Meyeri comm. Psichari, Essais de grammaire historique néo-grecque, II partie, p. 223, et 226, præbet exempla omissi augmenti, e Syntipa sæculi XI:i auctore petita.

[3]) "Reg. *ἀκάθαρτος μένων γεννᾷς*". M. *μένων* pro *μένουσα* vel, quod præmissum *ἀκάθαρτος* pro masc. gen. habitum est, vel quod sequitur *γεννᾷς*, quod solet de viro, non de femina dici.

[4]) Versio: "Non *enim* servituti subiectus est" etc.

[5]) *ἐκάλεσεν* est inter var. lect. (Cor. I, VII,15). *κέκλησεν* forma orta est contaminatis formis *κέκληκεν* et *ἐκάλεσεν* (*ἔκλησεν?* Veitch, s. *καλέω*).

[6]) De *κ* et *ν* confusis (cfr. coll. in p. 190, v. 21) disserit Bastius, Comm. p. 726. De omisso spiritu vide p. 24.

[7]) N. T. exhibet *σύμφορον* Sed v. l. est *συμφέρον.*

[8]) De acc. cfr. p. 27.

[9]) Homiliarum perorationes ita a M. abhorrentes exhibet L, ut concludere liceat librarios in iis scribendis non ms:orum fidem servare, sed solemnia earum verba intra fines

p. 159, n h. v. 2 ὁ λόγος ἡμῖν] ἡμῖν ὁ λόγος.
v[1] v. 14 τὸν ὄλεθρον ἔτικτον] ἔτικτον|ὄλεθρον.
v. 20 τῶν προκειμένων ἥπτοντο] ἥπτοντο τῶν πρ.
ἐπ' ante εἰδωλοθύτων om.
v. 22 οὐχ om. ante ὡς.
p. 160, n. h. v. 2 μέλλων] θέλων [1]).
v. 9 τοῖς ἰσχύουσι διαλέγεται πρώτοις] L πρῶτον [2]).
v. 10 γὰρ καὶ ἐν] γὰρ||ἐν.
v[3] v. 12 δέξασθαι δυνάμενος] δεξάμενος [3]).
v. 14 interpungitur hoc modo: καὶ κενοῖ (L κενεῖ vide p. 18) τὸν τῦφον αὐτῶν·| πρωτον ὅπερ etc.
v. 18 ἔδειξεν ἐπιβλαβὲς ὂν τὸ πρᾶγμα] ἔδειξεν ὅτι ἐπιβλαβὲς ἦν τὸ πρᾶγμα.
v. 20 καλλωπίζηται] καλλωπίζεται.
v. 22 παῦλος] ὁ παῦλος.
p. 161, v. 2 καθαιρῶν] καθαίρων [4]).
v. 8 αὐτὴν καταβαλεῖν] καταβάλειν [5]) αὐτήν.
XII, 2(5) r[1] v. 16 μόνων] μόνον.
v. 19 οὕτω κοινωνὸν ἕνα] οὕτω τὸ, κοινωνὸν εἶναι. De τό, vide p. 22.

v. 24 κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φρόνημα] κατέβαλε τὸ φρόνημα.
δευτέρῳ δὲ σφοδροτέρως] δευτέρῳ δὲ σφοδροτέρῳ [6]).
v. 31 καὶ ante εἰς om. (Versio non reddit).
r[2] v. 38 γνῶσιν μὲν ἔχων] γνῶσιν|ἔχων.
v. 40 ἐμπεσών] ἐκπεσών [7]).
v. 51 ταῦτα πάντα] πάντα ταῦτα.
v. 54 διασπασθῆναι] διασπαθῆναι.
αὐτούς] — pr. m. Corr. αὐτοῖς.
p. 162, v. 1 ἐκεῖνο] ἐκείνη.
v. 2 εἰδῇς] ἴδης.
v. 3 αὐτόν om.
v. 10 συνεζευμένη, om. γ, et τῇ pro ἡ.
v. 11 καί om.
v. 12 εἰδέναι] εἶναι.
v[1] v. 16 σεαυτόν] σαυτόν.
v. 21 ὅπου γε εἰ καί] ὅπου γε καὶ εἰ.
v. 22 γνῶσιν τὴν τῶν ἄλλων] γνῶσιν τῶν ἄλλων.
v. 28 post Οὐδ' ὁστισοῦν om sunt κἂν Πέτρος ᾖ, κἂν Παῦλος, κἂν ὁστισοῦν, quæ in ima mg. exarata sunt h. m.: κὰν πέτρος ἦ· κὰν παῦλος· κὰν οστισοῦν.

---

quosdam præscriptos ad libitum mutare. Cfr. coll. in 170,22, 180,61, 224,42, 276,45, 286,27. Breviandi verba: καὶ τὰ ἑξῆς exhibet M. p. 188, v. 50, 196,14, 206,26, 250,15, 258,14, 322,13, L in homiliarum finibus nusquam.

[1]) In hoc v. L cum Reg. (= M.) exhibet καταφορικῶς. Morel. καταφρονικῷ· Savil. καταφορικῷ.

[2]) Vers. lat. "valentiores *primum* aggreditur".

[3]) v. 13 cum Reg. ὃ δὴ καί, "melius quam editi, qui habent ὃ δὲ καί." M.

[4]) Eadem permutatio nobis occurrit infra 167,52, 296,18. E qua colligere licet, ni fallor, archetypon huius libri accentuum signis non fuisse notatum. Cfr. n. in p. 252, v. 4. De accentibus in falsum locum motis vide p. 27, 28.

[5]) i. e. καταβάλλειν(?). Cfr. p. 23.

[6]) Lingua ng. omnino non utitur adverbiis in -ως exeuntibus, sed in -α. Scilicet omni inter ο et ω amisso discrimine, non differebant a primi casus forma masc. adj. (nisi hoc illudve adverbium accentum in antepænultima positum movit; vidimus autem accentum esse admodum vagum). Nescio an inde petenda sit causa, cur σφοδροτέρω (i. e. -ρῳ) extruderit σφοδροτέρως. Cfr. coll. in p. 189, v. 61, 195,14. Neque aliter iudico de dativis formis illis, quas p. 160, n. h. v. 2 Morel. et Savil. præbere nos edocet M. Vide n. 1.

[7]) Paulo ante scriptum est ἐκπεσεῖται. Præterea κ et μ facile confundi docet Bastius, Comm. p. 721, etc.

v. 29 *καί* post *γάρ* om.
v² v. 31 *ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ* om. [1]).
v. 34 *ὁ Χριστός* om.
v. 35 *ὑμᾶς ἐξελεξάμην*] *ἐξελεξάμην ὑμᾶς* [2]).
v. 36 *καὶ Παῦλος ἀλλαχοῦ*] *καὶ πάλιν* [3]). *φυ|σιοῖ* pr. m., corr.[1] *φησὶ| φυσιοῖ*.
XII, 3(6) r[1] p. 163, v. 14 *εἴδωλον* et *ξόανον* pro *εἴδωλα* et *ξόανα* [4]).
v. 23 *Ὁρᾷς*] *ὅρα*.
r² v. 25 *καί* abest post *καὶ γάρ*. *ἀποἀπολελυμένως*, dittogr. scripto [5]) *ἀπο*. Post. *ἀπό* inductum est.
v. 28 *συντελεῖ, καὶ εἰς αὐτήν*] *συντελεῖ εἰ|σ'αὐτήν* pr. m., ni fallor; corr. *συντελεῖ καὶ εἰς|( )αὐτήν* [6]).
v. 30 *θεοὶ πολλοί*] *πολλοὶ θεοί*.
v. 45 *χωρὶς τοῦ Πατρός*] [7]) *χωρὶς τοῦ πρός τι*.
v. 45 *θεός*, v. 48 *μέγιστον* om.
v¹ p. 164, v. 1 *λόγον λέγει*] *λέγῃ λόγον*.
v. 3 *Διπλῇ*] *διπλοῖ*.
v. 9 *ἐκ τοῦ μὴ ὄντος*. — v. 10 *εἰς τὸ εἶναι*] *ἐκ τοῦ μὴ ὄντως* (vide p. 22, v. 9) *εἰς τὸ εἶναι παρήχθη τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος*.
v² v. 24 *προσετίθει*] *προσετίθη* [8]).
v. 26 *Οὐ τοῦτο δὲ μόνον* om., sed supra in margine addita, signis collocandi appositis.
v. 27 *λέγοις*] *λέγεις*.
v. 28 *ἐπειδή* om.
et *ἁρμόζει*] *ἁρμόσει* [9]).
v. 41 *τὸν Υἱὸν ἐκάλεσε Κύριον*] *κύριον τὸν υἱὸν ἐκάλεσεν*.
v. 52 *διασκευῇ*] *κατασκευῇ*.
XII, 4(7) r¹ p. 165, v. 6 *ὁμότιμον αὐτό*] *ὁμότιμον αὐτῶν*.
r² v. 31 *εἰδωλοθύτων*] *εἰδωλόθυτον* [10])
v. 42 *ἐκγόνους*] *ἐγγόνους* [11]).
v. 44 *δέ* ante *δεδοικέναι* om.
v. 49 *δέ* post *τινές* om.
τοῦ εἰδωλοθύτου] *τοῦ εἰδώλου* [12]).
v. 55 *νομίζοι*] *νομίζων*.
v¹ p. 166, v. 1 *αὐτούς* post *οὕτως* om.
ἑτέρως πως] *ἑτέρως·| πῶς*.

---

[1]) "Deerant verba *ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*." M.

[2]) L cum N. T. (Joh. XV,16) facit.

[3]) Hæc legendi ratio conjuncta est cum ea, quam v. 34 annotavimus.

[4]) Singularis numerus pro plurali videtur ortum ducere e versu Paulino præmisso, I Cor. VIII,4: *ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς*. Fortasse etiam ad hunc numerum eligendum valuit singularis numerus verbi, cui adiunguntur nomina: *οὐκ ἔστιν οὖν εἴδωλον; οὐκ ἔστι ξόανον*; cfr. p. 51, v. 30.

[5]) In v. 27 L præbet illud *ἡμῖν*, quod in Reg. deesse docet M.

[6]) De variis voces dividendi rationibus cfr. supra, p. 34.

[7]) "Sic habet Savilius in margine, et sic legit vetus interpres Latinus, *absque Patre*, ubi observes in mss. fere semper *πατρός* sic scribi *πρς*, unde error ortus fuerit, ut ex sequentibus liquet. Editi, *χωρίς τοῦ πρός τι*." M. De compendio vocis *πατρός*, vide p. 9.

[8]) Kühner, I, p. 645, A. 5.

[9]) "Reg. . . . *ἁρμόσει*". Eadem permutatio consonarum nobis occurrit p. 223, v. 20, contraria vero 191,35, 278,38, 284,51. De confundendi ratione cfr. Simonem Portium, p. 9: "z", inquit, . . . "æquivalet . . . simplici *s*, cum in medio dictionis ponitur."

[10]) N. T. (I Cor., VIII,7) *εἰδωλόθυτον*, ut L cum M. infra v. 50.

[11]) Infra, coll. in p. 290, v. 42, contrario modo se habent M. et L. Cfr. etiam coll. in p. 279, v. 14.

[12]) Ita cum N. T. At paulo supra, v. 46, cum M. a N. T. recedit, exhibens in hoc locō *τοῦ εἰδωλοθύτου*.

v. 6 πως om.
v. 13 ὑστεροῦμεν] ὑστερούμεθα [1]).
v. 14 πάλιν αὐτῶν καθεῖλε] καθεῖλε πάλιν αὐτῶν.
v² v. 15 μόνον ἐκεῖνοι] μόνοι.
v. 20 ἐν πᾶσιν] ἐμπᾶσιν [2]).
v. 22 ἀνθυποφέρωσιν] ἀνθ'ὑποφέρουσιν [3]).
v. 24 αὐτὸν μόνον] αὐτὸ μόνον [4]).
v. 29 σφόδα pr. m.; corr.² σφόδρα.
v. 31 ὠφελεῖται] ὠφέληται.
v. 37 ὑστεροῦμεν] ὑστερούμεθα, ut v. 13.
XII, 5(8) r.¹ v. 60 Νῦν δέ] νυ|νὶ δέ.
r² v. 13 ἀπολεῖται] ἀπόλειται (corr. ex ἀπώλειται), i. e. ἀπόλλυται [5]).
p. 167, v. 14 ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει] ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει [6]).
v. 15 ἔχεις] ἔχει.
v. 17 καὶ πάντων φοβερώτερον] τὸ πάντων φοβερώτερον.
v. 20 τὸν τέλειον] τέλειον.
v. 22 ἀπέθανε. Καὶ οὐκ εἶπεν — v. 24 δι' αὐτὸν om., excipiente ἀπέθανεν.
v. 25 καὶ ante οὕτως om.
v. 26 αὐτοῦ ποιῇ] ποιῇ αὐτοῦ.
v. 29 διὰ βρῶμα] ὅτι διὰ βρῶμα.
v¹ v. 39 ἀνήγαγε τὸ ἁμάρτημα] τὸ ἁμάρτημα ἀνήγαγε.
v. 40 ἐκείνων] ἐκείνου.
v. 45 τὸν νοσοῦντα] τὸν ἀσθενοῦντα [7]).
v. 51 τρίτῳ] τρίτον.
v. 52 ᾠκοδόμησε] οἰκοδόμησε [8]).
καθαιροῦσι] καθαίρουσι [9]).
v. 55 Τοῦτο, ὡς διδάσκαλος] τοῦτο. δι δάσκαλος. Cfr. Psichari, Essais, II, p. 224.
v. 57 εἰδωλόθυτον] εἰδώ|θυτον pr. m., corr. εἰδωλό| θυτον.

---

[1]) Ita N. T. (I Cor. VIII,8). Infra coll. in p. 208, v. 13, M. cum L in eodem versu cum N. T. congruit.

[2]) Scilicet ad efferendi modum scripta sunt, ut ἔμπας, aliaque.

[3]) In verbis flectendis ου et ω (= indicativus et coniunctivus) non raro confunduntur. M. exhibet ου, L ω his locis: 166,22, 168,17, 186,31, 264,15,24, 285, n. h. 13; accedit eadem confusio in participio 283,6. M. autem ου, L ω præbet 195,54, 203,41; quibus adiungenda sunt exempla ο (= ω, vide p. 20 sqq.) et ου confundentia: 201,50, 203,30, 208,13, 286, n. h. 14, 328,8, (278,48, 281,49). Cfr. p. 43, n. 8 de dativo casu in gen. mutato. De confundendi causa velim adeas Simonem Portium, p. 11: "Mutatur (ω) non raro . . . in hac vernacula lingua in ου." Cfr. Psichari, Introd., p. XV.

[4]) αὐτὸ μόνον pro αὐτὸν μόνον mihi persuasi ex appellandi ratione ita orta esse, ut pro αὐτὸμ μόνον — ita enim appellabantur; Psichari, Introd. p. XIII etc. — geminatione liquidæ μ omissa αὐτο μόνον scriberentur, cfr. infra 249,4. De omissa liquidarum geminatione vide pp. 23, 24. Cfr. tamen etiam Meyeri Comm. p. 89

[5]) "Savil. et Morel. ἀπόλλυται." M.

[6]) . . . "Reg. . . . ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει . . . Interpres Latinus Chrysostomi, *in conscientia tua.*" M. N. T. (I Cor. XIII,11) ἐν τῇ σῇ γνώσει. Chrysostomum tamen βρώσει, non γνώσει in suo N. T. legisse ostendunt verba, quæ paulo infra sequuntur, v. 29: Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἐπὶ τῇ σῇ τελειότητι, οὐδὲ, Ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει, ἀλλ' Ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει.

[7]) Hæc lectio e I Cor. VIII,11,12, in quibus explicandis hic versatur Chrysostomus, huc illata esse potest.

[8]) Cfr. coll. 155,4 et n.; hoc ipsum verbum augmento destitutum (ἀνοικοδόμησε) e Syntipa affert Psichari, Essais II. p. 223.

[9]) Cfr. coll. 161,2.

v. 59 σκανδαλίζει] σκαδαλίζει [1]).

v² v. 60 καὶ ἐκείνων ἀφέξομαι] καὶ ἐλλήνων ἀφέξομαι.

v. 61 μου om.

p. 168, v. 2 ἀλλ', Ἵνα μηδέ] ἀλλὰ μηδέ.

v. 3 σκανδαλίσω] σκανλήσω. Corr. supra posuit δα [2]).

Ad ea quæ leguntur v. 7 in mg. superiore, signis appositis, leguntur: περὶ τοῦ μὴ καταφρονεῖν τῆς σωτηρίας τοῦ πλησίον.

v. 9 τῶν πλησίον] τοῦ πλησίον.

v. 11 ἂν ὁ δεῖνα σκανδαλίζηται] ἐὰν ὁ δεῖνα σκανδαλίζεται.

v. 14 ἦν ἀσθενείας] ἀσθενείας ἦν.

τὸ συμβαῖνον] τὸ συμαίνον [3]).

v. 17 πλεονεκτῶμεν] πλεονεκτοῦμεν.

v. 20 δευσοποιός] δεψοποιός [4]).

χαλκοτύπος] χαλκότυπος, ut infra 292,15. Cfr. p. 28.

XII, 6(9) r¹ v. 36 μή] pro altero μηδέ.

v. 37 πάντοθεν ἐσταυρωμένος] — pr. m, sed corr., αυ et ω lineis transfixis, ε et η supra scriptis, efficere studuit ἐστερημένος.

v. 40 οὗτος μᾶλλον ἕστηκεν ἐγγύς] οὗτος ἕστηκ(?)| ἐγγύς pr. m.; corr., in fine præmissi, ante initium sequentis versus additis, quæ desiderantur, effecit οὗτος ἕστηκεν μᾶ|λον ἐγγύς [5]).

v. 47 ἐξόν] ἐξῶν. Vide p. 12, n. 2.

προσίηται] προσεῖται [6]).

v. 48 δεῖγμα] χρῆμα.

r² v. 49 ὁ Ἰωάννης] abest ὁ.

v. 50 υἱὸς ἦν] ἦν υἱός.

v. 52 Ὅταν οὖν ἴδῃς] ὅταν οὖν| δῃς. Vide p. 39, n. 1.

ὑλοκοποῦντα] ἡλικοποῦντα· post hoc omittitur σφυροκοποῦντα, sed in mg. add. corr. σφιροκοποῦντα.

v. 54 καί post πέτρος om.

v. 58 σκηνοῤῥαφείου] σκηνοραφίου, sed pro ι fuit aut η aut ει.

v. 62 ᾐσχύνετο; Καὶ] ᾐσχύνετο; ἀλλὰ καί.

v. 65 διὰ τοῦτο τοῦ καταφρονεῖσθαι] διὰ τοῦτο καταφρονεῖσθαι.

p. 169, v. 2 παραγενομένων] παραγεναμένων [7]).

---

[1]) Appellatio vocis haud dubie hunc scribendi modum genuit. Meyer, Comm. p. 89: "τὴν δόσιν se disait *tin dósin* ou *ti dósin*". Psichari, Introd., p. XIII. G. Meyer, Gr. Gr.² § 294. Eiusdem generis menda exstant 169,13, 201,60, 207,1, (251,11), 285,14. (Cfr. etiam 251,64, 254,48, 268,51). E contrario ν additur 197,2, 210,41.

[2]) σκανλήσω (σκανλίσω) e σκανδαλίσω repetendum est, oculis librario a Δ ad simillimam litteram Λ aberrantibus. Bast, Comm. p. 711: "Delta", inquit, "in alphabeto et unciali et minusculo simile est litteræ Λ s. λ." Cfr. coll. in p. 169, n. h., v. 8.

[3]) συμαίνον = σημαίνον, υ et η confusis, postquam συμβαῖνον falso συμμαῖνον legit (?). Cfr. Bastium, Comm. p. 708 de confusis β et μ (Στρόμμος pro Στρόμβος).

[4]) δεψοποιός pro δευσοποιός scribi potuit eadem ratione, qua usus appellandi in sermone ngr. e καῦσις fecit (κάψι) κάψα, ex (ἐ)δούλευσα (δουλεύω) δούλεψα, aliaque. Meyer, comm., p. 74, 77.

[5]) De μᾶ|λον pro μᾶ|λλον vide p. 23.

[6]) Ubi M. binos ι sonos exhibet, L non raro singulas præbet. Præter hunc locum annotavi: 180,11, 192,33, 201,43, 254,13, 268,35, 273,22, 279,16. Peculiari observatione digna est vox ὑγεῖα 255,39, ὑγείας 256,11. Mendis eius generis etiam ceteros libros ms:os Chrysostomi inquinatos esse apparet ex iis, quæ de p. 205, n. h. v. 5 annotavimus in coll. p. 192,33. Contrario modo inter se discrepantes vidimus M. et L coll. in p. 150, v. 21.

[7]) γενάμενος pro γενόμενος in Archimede (ed. Heiberg) legitur I, 284,4,8,21,26, II, 294,7. Passim nobis occurrit in Fragmentis H(olmiensibus) Chrysostomi. Detlefsen eam formam in palimpsesto suo invenit (l. l. p. 396).

v. 4 *μᾶλλον* om.
v[1] v. 10 *καλεῖσθαι.* — v. 11 *ὁ θεός*] *καλεῖσθαι ἐκέλευσεν ὁ δεσπότης ἐπὶ τὰ συμπόσια καὶ τὰ δεῖπνα.*
v. 13 *μέγαν τινά*] *μεγάτινα* [1]).
v. 16 *καί* ante *ἐπισημότερον* om.
v. 19 pr. m., ni fallor, scripsit *πλείονος ἀπο|λαύσωσι,* om. *δι' ἐκείνων·* corr. *πλείονος (δὶ ἐκ)είνων| ἀπολαύσωσι·* ante versus initium positum est *ἀπο.*
παῤῥησίας] *τῆς παρρησίας.*
p. 170, v. 3 *ἐνταῦθα ζητῶν*] *ζητῶν ἐνταῦθα.*
v[2] v. 18 *ἅπαντα* om.
v. 22 *κράτος, τιμή, νῦν καὶ ἀεί, καί* om. Cfr. coll. in p. 160, v. 30.
p. 169, n. h. v. 3 cum Reg. *ὅπερ.*
v. 8 *σκανλαλίσαι* pr. m., corr. *σκανδαλίσαι* [2]).
v. 10 *καθεῖναι*] *ἱέναι.*
XII, 7(10) r[1] v. 13 *τοῦτό πω*] *τοῦτό πως.*
v. 16 *τοῦτο ἐποίει* om. In ceteris cum Reg. facit.
v. 23 *μή* om.
v. 24 *τούτου μάρτυρας αὐτούς*] *τούτους μάρτυρας.*
v. 26 *καὶ παρ' ἑτέρων.* — v. 28 *ἐσκανδαλίζοντο* om.
v. 28 *οὗτος*] *οὕτως.*

r[2] p. 170, n. h. v. 5 *ἄρχεται* corr. ex *ἔρχεται* [3]).
v. 17 *ἐξὸν μὴ ἦν*] *μὴ ἐξὸν ἦν.*
v. 21 *δείκνυσιν, τί ἐξῆν*] *δείκνυσιν ὅτι ἐξῆν* [4]).
v. 23 *λαμβάνειν*] *λαβεῖν.*
v. 24 *περὶ ἑαυτοῦ*] *περὶ αὐτοῦ.* De omisso spir. vide p. 24.
v[1] v. 30 *εἰπεῖν, ὅτι*] *εἰπεῖν| τι* [5]).
v. 33 *ὅπερ*] *ὅτιπερ.*
p. 171, v. 7 *ὅτε*] *ὅτι.*
v. 8 *εἰ καὶ ἀπόστολος εἰ καὶ ἐλεύθερος*] *εἰ καὶ ἀπόστολος· εἰ καὶ ἐλεύθερος.*
v. 12 *Τὸ γὰρ μέγα*] *τὸ μέγα.*
V[2] v. 22 *Καίτοι γε*] *καὶ τόγε.*
v. 27 *μοι* post *τὴν παροῦσαν* om. [6]).
v. 31 *με* post *μάλιστα* om.
v. 39 *φησί* abest.
v. 43 *μέντοι*] *μὲν οὖν* [7]).
XII, 8(11) r[1] v. 48 *καί* post *Καὶ γάρ* supra lineam add.
v. 50 *διὰ τῶν ἐπιστολῶν τῶν δύο τούτων*] *διὰ τῶν δύο τούτων ἐπιστολῶν.*
v. 52 *αὐτοῖς* ante *ἀπόδειξιν* om. [8]).
v. 54 post *ἐστιν αὕτη* om. *Τί ἐστιν* — v. 55 *ἐστιν αὕτη.*
v. 55 *Τοῖς ζητοῦσι μαθεῖν πόθεν ὅτι ἀπόστολός εἰμι*] *πόθεν* om. [9]).

---

[1]) Quemadmodum factum est, ut scriberetur *μὴν τὸν δόσης* pro *μὴ τὸν δόσης* (e Prodromo exemplum hoc affert Meyer, Comm. p. 89), ita e contrario obscura finalis *ν* appellatio efficere potuit, ut *μεγάτινα* exararetur pro *μεγάντινα.* Cfr. n. in p. 167, v. 59. (De accentu vide p. 27, n. 3 et p. 30).

[2]) De *σκανλαλίσαι* pro *σκανδαλίσαι* cfr. n. in 168,3.

[3]) "Reg., *ἄρχεται,* quæ lectio vera est. Editi *ἔρχεται.*" M.

[4]) Vers.: "ostendit illis accipere licuisse" videtur cum L facere: *δείκνυσιν ὅτι ἐξῆν ἐκείνοις λαμβάνειν.* Haud dubie *ὅτι,* non *τί* est legendum. Qua via *τί* pro *ὅτι* libri nacti esse possint, sequens n. docet.

[5]) *τι* pro *ὅτι* inter versus scriptum est, quod librarius lineæ præfigendum rubricatori reliquit o. Vide p. 39, n. 2.

[6]) Versio non reddit *μοι.*

[7]) N. T. (II Cor. XII,12) *μέν.* Varia lectio est *μέντοι.*

[8]) Versio omittit *αὐτοῖς.*

[9]) Paulo supra cum M. in eadem fere verborum coniunctione conspirat, v. 39, legens: *Κἂν βούληταί τις . . . μαθεῖν πόθεν ὅτι ἀπόστολός εἰμι·* ad quæ M. "Legebatur", inquit, „*μαθεῖν πόθεν ἀπόστολός εἰμι*".

v. 61 ἔχομεν] ἔχωμεν [1]).
post μὴ οὐκ ἔχομεν om. sunt: ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; μὴ οὐκ ἔχομεν.

p. 172, v. 7 ἐκεῖνά τε λέγων] ἐκεῖνα| λέγων.

v. 8 ἔχωμεν bis pro ἔχομεν, quod corr. restituit. Cfr. coll. in p. 171,61.

v. 11 post ἔπινε; om. sunt: Μάλιστα μὲν πολλαχοῦ οὔτε ἔτρωγεν οὔτε ἔπινε·

v. 12 ἐν ψύχει om.

r² v. 16 ἔχομεν] ἔχωμεν pr. m.; corr. ἔχομεν. Cfr. coll. in 171,61.

v. 26 ἀπάντων] ἅπαντα [2]).

v. 33 τὴν παντὸς φθόνου] τὴν| φθόνου[3]).

v. 37 καὶ ante ἐλεύθεροι om.

v¹ v. 42 γάρ inser. post ἐπειδή.
ἰσχυρότατον] ἰσχυρό|||τερον.

v. 48 πρῶτον μέμνηται τοῦ ἐπικινδύνου] πρῶτον κτλ. [4]).

v. 53 ὅτι Ὁ οὐδέ] ὅτι οὐδέ.

v. 56 πότε om.

v. 57 ἀπήτησεν] ἐπήτησεν [5]).

v. 58 παχύτερον καὶ τοῦτο] παχύτερον| τοῦτο.

p. 173, v. 5 ἐνέφηνε] ἀνέφηνε.
ὑπόδειγμα προστίθησι] προστίθησιν ὑπόδειγμα.

v² v. 9 post ἐπιδείκνυται inseruntur: καὶ ἐκ τούτων ἐμφαίνων· excipientibus καὶ γάρ.
καί ante στρατιῶται om.

v. 11 πολέμων] ποιμνίων [6]).

v. 15 Οὐ γάρ] οὐδὲ γάρ.

v. 18 ὁλόκληρον οὐ τρυγᾷ] ὁλόκληρον τρυγᾷ.

XIII, 4(12) r¹ p. 178, v. 30 τό ante τοσαύτην om.

v. 34 ἐλεεινῶς] ἀνηλεῶς.
Εὐφήμει] οὔ φημι.

---

[1]) Idem peccatum annotatum invenies in varietate lect. N. T. (I, Cor. IX,4). Repetitur infra p. 172,8,16, 329, v. 18.

[2]) "Reg., ἀπάντων melius, quam Editi ἅπαντα." M.

[3]) v. 32 cum Reg. (et Savil.) exhibet "τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι." N. T. (I. Cor. IX,6) μὴ ἐργάζεσθαι, omisso τοῦ, Morel. τοῦ ἐργάζεσθαι.

[4]) "Legebatur . . . πρῶτον . . ." M.

[5]) Infra, p. 290, v. 49 contraria ratione M. exhibet ἐπ', L ἀπ'.

[6]) M. hæc legit: . . . στρατιῶται καὶ γεωργοὶ καὶ ποιμένες ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, οὐ γῆς οὐδὲ ἀλόγων οὐδὲ πολέμων αἰσθητῶν, ἀλλὰ ψυχῶν λογικῶν καὶ τῆς πρὸς τοὺς δαίμονας παρατάξεως. Quibus subicit hæc: "Reg., οὐ δὲ ἀλόγων οὐδὲ πολέμων αἰσθητῶν, recte. Editi vero οὐδὲ πολέμων ἀλόγων." Sed nescio an mendum in Migniana quoque scribendi ratione lateat, ortum ex permutatis simillimis verbis ποιμνίων et πολέμων. Quid, si mihi persuasi legendum esse: . . . οὐ γῆς οὐδὲ ποιμνίων ἀλόγων οὐδὲ πολέμων αἰσθητῶν, κτλ., ut ποιμνίων ἀλόγων respondeat ad ψυχῶν λογ. eodem modo, quo πολέμων αἰσθ. ad τῆς πρ. τ. δ. παρατάξεως? Licet sibi fingere archetypon, in quo fuit:

. . . . ΟΥΔΕ
ΠΟΙΜΝΙΩΝΑΛΟΓΩΝΟΥΔΕ
ΠΟΛΕΜΩΝΑΙΣΘΗΤΩΝ . . .

unde propter similes inter se versuum fines (οὐδέ) et initia similia (ποιμνίων et πολέμων) duas imprimis variantes lectiones deducere licet; quarum una hæc: . . . οὐδὲ ποιμνίων ἀλόγων οὐδὲ ποιμνίων (pro πολέμων) αἰσθητῶν, altera autem: οὐδὲ πολέμων (pro ποιμνίων) ἀλόγων οὐδὲ πολέμων αἰσθητῶν. Ex illa L legendi ratio orta est ea via, quod, quum repetitum ποιμνίων offenderet, priore loco semotum est, id, quod eo maiore iure fieri visum sit, quod ἄλογα vel per se armenta significet; hæc autem dedit et Reg. codicis scripturam, πολέμων priore loco seiuncto, et eam, quam, teste M., editi olim exhibuerunt: πολέμων ἀλόγων.

v. 37 πολλῷ χαλεπώτερον ποιεῖ] πολλῶ (τερον) ποιεῖ, et in mg.: χαλεπώ.
v. 42 ἐν ᾗ ἁπάντων] ἐν ῇ| πάντων [1]).
v. 43 ὁ inseritur inter πολὺς et τῆς ἐλεημοσύνης.
v. 45 καί ante τοῖς om.
v. 49 ποιοῦντες] ποιοῦντας [2]).
v. 50 Ἂν δὲ ταῦτα] κἂν ταῦτα.
r² v. 61 δοῦναι post βασιλείας om.
v. 64 παρέχοντας] ἔχοντας.
Οὐ γάρ] οὐδὲ γάρ.
v. 66 ὅταν πλουτῶν τοσοῦτον δῷς] ὅταν πλοῦτον τοσοῦτον ἔχων, δῶς.
p. 179, v. 1 δοίη] δώῃ [3]).
καὶ μηδέ] καὶ μή|τε δέ.
v. 2 μεγαλοψυχίαν] μεγαλοψυχίας [4]).
v. 4 οἰκτιρμῶν σου om., in mg. add.[5]).
v¹ v. 19 σύ et v. 27 μέν om.
v. 28 καὶ ante κενοδοξίᾳ om. [6]).
v. 35 ἱερέων] ἱε|έων, corr. ἱε|ρέων.
ἀγανακτεῖν] ἀνακτεῖν· corr. supra add. γα [7]).
v² v. 42 καὶ inseritur post ὅπου γε.
v. 46 οὐδείς τι τῶν] οὐδεὶς τῶν.
v. 47 προβαλλώμεθα] προβαλώμεθα. De confusis -λλ- et -λ-, vide p. 23.

v. 48 τὰς προφάσεις] τὰς |φάσεις pr. m.; corr. τὰς προ|φάσεις.
v. 49 Ὅταν γάρ] ὅταν δέ.
XIII, 5(13) r¹ p. 180, v. 4 τὰ αὐτά σοι] τὰ αὐταύ σοι [8]).
v. 8 ταμῖειον pro ταμιεῖον [9]).
v. 9 ἄν,
v. 10 μέν om.
θησαυρίζητε] θησαυρίζετε.
ἐπὶ τῆς γῆς] ἐπὶ γῆς [10]).
v. 11 ταμιείοις] ταμείοις.
ἀποκλείητε] ἀποκλείετε.
v. 21 ὑμῖν om.
r² v. 26 ὁ πάντα] καὶ πάντα.
v. 28 ἡ τῶν ἀρχομένων ῥαθυμία] τῶν ἀρχομένων ἡ ῥαθυμία.
v. 31 Μωϋσέως] μωσέως· et sic scribuntur, υ omisso, huius vocis formæ 190,59, 191,9,14, 193,18, 202,24, 208,29; 282,20; 285,21.
v. 35 δυνήσεται] δυνή|σηται = p. 188, v. 1.
v. 39 τῆς παῤῥησίας] παρρησίας.
v. 41 ἱερέας om., sed in mgne add.
οὐδέν σου] οὐδέν σοι.
v. 45 ὁ ἀπόστολος] ἀπόστολος [11]).
v¹ v. 49 ἐκείνων] αὐτῶν.

---

[1]) Forsitan librarius hoc α reliquerit, ut rubricator ante lineam pangeret.

[2]) In lingua neogr. hæc participii forma, quam nos dicimus acc. plur. masc. gen.. indeclinabilis est omnis generis et numeri: ποιοῦντας = (faciens) in faciendo. Simon Portius, p. 35 etc.; Meyer, Comm. p. 196. Eodem modo p. 220, v. 35 κελεύοντας pro κελεύοντες.

[3]) i. e. δῴη, optativi modi forma (δῴην est v. l. Herod. IX,111), vix δώῃ, quæ coniunct. modi forma passim invenitur apud epicos poetas (Hom. vide lex., Hes. Op. 357), sæpe varians δοίη formam. Epicæ formæ infra exstant 181,5, 254,38.

[4]) Præmittitur gignendi casus: χήρας γυναικός.

[5]) v. 16 L cum M. præbet illud εἰ γάρ, quod olim defuisse docet M. in n.

[6]) Similis appellandi modus syllabarum καί et κε, vel ut καί ante κε dittographia scribatur, vel ut scribendum excidat, facile efficit.

[7]) Aberravit librarii oculus a γα ad να. De γ et ν litteris confusis vide Bastii comm. pg. 710 et 727.

[8]) Cfr. de α et αυ confusis supra p. 52, v. 33.

[9]) Quod uterque sonus ι (ι et ει) in unum coaluit (cfr. v. 11), factum est, ut eodem accentus signo notentur.

[10]) De τ(ῆς) et γ(ῆς) confusis vide Bastii comm. p. 710; unde sequitur ut facile alterutrum excidat.

[11]) Adde hanc vocem iis, quæ p. 9 per compendia scriptæ afferuntur.

v. 54 *τοῖς δεομένοις*] *δεομένοις*.
v. 56 *κατωρθωκότας τὰ*] *κατορθωκότας τὰς τά* dittographia, sed *τάς* corr. induxit [1]).
v. 61 *Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ κτλ.*] *ἰησοῦ χριστοῦ ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν:* — Cfr. coll. in p. 160, v. 30.
p. 181, v. 1 *τήν* ante *σπουδήν* om.
v² v. 5 *τὰς βοῦς*] *τοὺς βόας* [2]).
v. 6 *νόμον κείμενον εἰς μέσον ἀγαγεῖν*] *νόμον ἐπὶ τούτῳ κείμενον ἀναγνῶναι* [3]).
v. 7 *τὴν Παύλου σύνεσιν*] *τὴν σύνεσιν τοῦ παύλου*.
v. 13 *οὐδὲ γὰρ οὐδὲ οὐδέ*, sed corr. *οὐδέ*, quod excipit *γάρ*, induxit.
v. 18 *Ἐκ τοῦ ἱεροῦ*] *ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου*.
v. 20 post *λέγει* inseritur *τίς*.
v. 23 *μείζονα πολλῷ*] *πολλῷ μείζονα*.
XIV, 1(14) r¹ p. 186, v. 25 *ἐμμελές τι*] *εὐμελές τι*.
v. 31 *ἁρπάζωσι*] *ἁρπάζουσι*.
v. 37 *καὶ τὸ παρὰ πάντων θαυμάζεσθαι* om. inter versus, excipiente colo *καὶ τὸ χρηστάς κτλ.* In mg. infra scripta exstant.
v. 41 *οἷον τὸ παρὰ (πάντων ὀνειδί-) ζεσθαι·* pr. m. *ὀνειδήζεσθαι*.

v. 44 *γένηται* — corr.; pr. m. *γίγνηται* (?*γίνηται?*) [4]).
v. 45 *τινα* om.
v² v. 49 *γίνηται*] *γένηται*.
v. 58 congruit L cum M., sed inter *τούτου δέ* et *μᾶλλον δέ* est rasura octo vel decem fere litterarum capax. In qua, ni fallor, dittographia scriptum fuit *μᾶλλον δέ* [5]).
v¹ p. 187, v. 14 *ἅπασιν ὀφθαλμοῖς ἀπαντᾷ*] *ἅπασ(ιν) ὀφθαλμοῖς ἅπαντα* [6]).
v. 28 *καί* om. post *Καὶ γάρ*.
v² v. 36 *ταύτῃ*] *ταύτης*.
v. 41 *τούτου δίψους*] *δίψους|τούτου*.
p. 188, v. 1 *δυνήσεται*] *δυνήσηται* — p. 180, v. 35.
αὐτῆς ἀπολαύσωμεν] *ἀπολαύσωμεν αὐτῆς*.
v. 5 *πρὸς τοῦτο*] *τοῦτο*, om. *πρός*.
v. 8 *οἱ πολλοί*] *πολλοί* [7]).
XIV, 2(15) r¹ v. 26 *ἐν λιμένι*] *λιμένι*.
v. 27 *ἴδιον τοῦτο*] *τὸ ἴδιον*.
r² v. 50 *καὶ τὰ ἑξῆς* [8])] *τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν:* —
v¹ p. 187, n. h. v. 2 *καὶ ὡς τοῦτο*] *καὶ τοῦτο* [9]).
p. 188, n. h. v. 5 *αὐτό*] *αὐτά*.

---

[1]) De *κατορθωκότας* pro *κατωρθ.* vide p. 22. Cfr. coll. in 155,4, et n.

[2]) "Reg, *τοὺς βοῦς*." M. Cfr. n. in p. 179, v. 1.

[3]) Iterum cum Reg. facit L.

[4]) Præsentis et aoristi temporis formæ huius verbi (*γίνηται* et *γένηται*, *γινόμενος* et *γενόμενος*) sæpe confunduntur: 186,44,49, 221,25, 223,7,20, 224,2, 225,3, 255,20, 275,12, 321, n. h. 28. Cfr. 171,7.

[5]) Reg. suam h. l. præbet lectionem: *τούτου δὲ καὶ αἰσχυνομένου καὶ ὑποπτεύοντος μᾶλλον*.

[6]) "Legebatur *ἅπαντα*". M.

[7]) Versio lat. præbet "multi".

[8]) Ex hoc modo breviatim scribendi homiliarum perorationes satis apparet librarios eas non veris Chrysostomi verbis reddere. Cfr. coll. in p. 160, v. 30. L nusquam in exarandis perorationibus breviandi ratione utitur. Cfr. infra 198,44, 206,26, 250,15, 258,14, 322,13.

[9]) De *καί* et *ὡς* simili modo exaratis (unde facile menda oriuntur) vide Bastii comm. p. 781.

v. 5 (ἵνα μη ἀ)παναισχυντήσωσιν.
v. 7 εἰς τὸν Χριστόν] εἰς χν·
v² p. 189, v. 15 οὐδὲ ἡμῖν ἔσται πλέον] οὐδὲν ἡμῖν κτλ. [1]).
v. 17 σαυτόν, φησί, κατὰ] σαυτὸν|κατά [2]).
v. 33 πολύ om.
XIV, 3(16) r¹ v. 41 εἰκῇ exit in rasuram [3]).
v. 45 τῶν πλησίον] τῶν πολλῶν.
v. 50 ἵνα μὴ ὑποσκελισθῶσι] inter versus om., sed in mgne supra add.: ἵνα μὴ ὑποσκελισθῶσι ποῦ.
v. 53 καὶ οὔτε ἐὰν φάγῃς, περισσένεις, οὔτε ἐὰν μὴ φάγῃς, ὑστερῇ] καὶ οὔτε ἂν μὴ φάγης περισσεύῃ, οὔτε ἐὰν φάγης ὑστερῆσαι [4]) (hoc -σαι est dubium).
v. 57 οὐκ ante εἰκῇ om.
v. 59 ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς ἐκχέεις σαυτοῦ τὴν ἰσχύν] ἀλλ' ἁπλῶς ἔχεις αὐτοῦ τὴν ἰσχύν.
v. 61 οὕτω φησίν] οὕτως λέγει [5])· cfr. n. in 151,1.
σφοδροτέρως αὐτοῖς ἐχρήσατο] σφοδροτέροις ἐχρήσατο αὐτοῖς. Cfr. n. in p. 161, v. 24.
r² p. 190, v. 2 καὶ ante ἐπ' ὀλέθρῳ om.
v. 4 ἀνεύθυνοι ταῦτα τολμῶντες] ἀνεύθυνοι οἱ ταῦτα τολμῶντες.
v. 10 ὤδινεν εἰπεῖν, ὅτε ἔλεγε] ὤδινεν εἰπών.
v. 13 τοῦτο] αὕτη.
v. 20 δυσένδοτος] δυσ(   )τος.
v. 21 ἐνδίδωμι] ἐκδίδωμι.
v¹ v. 31 οὐκ εἶπεν Ἀναιρῶ] οὐχὶ ἀναιρῶ.
v. 32 οὐδ(ὲ γὰρ) ἐ|χθρὰ ἡ σάρξ. Corr. ἐχθρά ita exaravit, ut ε post lineæ finem, χθρά ante versus initium scripta sint [6]).
v. 39 δέξασθαι] ἐπιδέξασθαι [7]).
v² v. 56 ἦσαν ταῦτα] ταῦτα ἦσαν.
v. 62 πάντες e. v. 61 repetitur ante τὸ αὐτὸ πόμα [8]).
p. 191, v. 2 ηὐδόκησεν] εὐδόκησεν [9]).
φησί abest.
v. 6 post ἀπολαῦσαι inseritur προστήσεται.
v. 7 τοὺς τοῦ βαπτίσματος] τοὺς βα|πτίσματος pr. m., ni fallor; corr., βα eraso et post lineam repetito, τοὺς (τοῦ) βα|πτίσματος.
XIV, 4(17) r¹ v. 22 οὕτω καί] οὕτως.
v. 28 post ἐξηλλαγμένη γὰρ ἦν omittuntur: οὐ τῷ τρόπῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει· μάννα γὰρ ἦν·
v. 31 τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικόν] τὸ αὐ|τὸ πνευματικόν· corr., τὸ eraso et versus præmissi fini affixo, τὸ αὐτὸ| πόμα πνευματικόν effecit; πό- in mg. ante versum exstat.
v. 34 ἡ δὲ πέτρα] ἡ δὲ πέτραν (αν compendio scriptum).
v. 35 ἡ γὰρ ἂν καὶ πρὸ τούτου ἀνέβλυζεν] ἣ γὰρ καὶ πρὸ τούτου ἀνέβλυσεν.
r² v. 52 post ἀπώλοντο inter versus omittuntur Καὶ μὴν πάντες ἀπώλοντο.
p. 192, v. 1 εὐηργέτησε] ἐνεργέτησε·

---

[1]) Vers. lat.: "nihil assequemur".
[2]) v. 23 Reg. exhibet ἀδιαφορεῖ, L cum M. (et editis) διαμαρτάνει.
[3]) Credere licet fuisse εἰκῆν, ad similitudinem eorum, quæ insequuntur: καὶ μάτην.
[4]) Estne hic vestigium ngr.? Nam in lingua ngr. hæc persona exit in -σαι. Simon Portius, p. 38.
[5]) Versio lat. præbet: "ita loquitur".
[6]) In eodem versu L exhibet οὐδὲ κολάζων· quæ olim defuisse docet M.
[7]) "Legebatur ἐπιδείξασθαι". M.
[8]) Repetitur πάντες N. T. (I Cor. X,4).
[9]) Cum N. T. (I Cor. X,5).

v¹ v. 3 ὑπεστόρεσεν] ὑπέστροσεν [1]).
v. 4 καί inser. ante παρῆν.
v. 13 αὐτοῖς] αὐτούς.
v. 21 οὕτω καὶ διά] οὕτω|διά.
v² v. 33 εἰδωλείοις] εἰδώλοις [2]).
v. 47 ante αὕτη δὲ ἦν ἡ γαστριμαργία omissa sunt omnia inde a v. 43 αὕτη δὲ ἦν γαστριμαργία ad v. 47 τίθησιν.
v. 51 καί ante ὑμεῖς om.
v. 53 ἔπληττεν] ἔπληττον.
v. 54 τούτῳ μόνον] τούτῳ δὲ μόνον.
τῷ ante τοὺς μέν om.
XIV, 5(18) r¹ v. 59 ὑπευθύνους ἀποφαίνεται] ὑπευθύνους ὑποφαίνει.
p. 193, v. 7 ἐντεῦθεν ante ἐτέχθη om.
r² v. 16 συμβουλὴν βαλαάμ] συμβουλὴν| τοῦ βαλαάμ·
v. 21 Μαδιάμ] μαδιάν [3]).
v. 23 αὗται] αὐταί [4]).
v. 27 αὐτῶν] αὐτόν [5]).
v. 31 δέ om. inter πειρασμῶν et ἕνεκεν.
ἐγόγγυζον] ἐξελύοντο.
v. 34 καθὼς καί τινες] καθὼς τινές [6]).
v¹ v. 47 φησί, δῆλον] δῆλόν φησι·
v. 50 εὐεργεσιῶν] εὐερσιῶν.
v. 52 γεγράφθαι] ἐγεγρά|φθ (pr. m. ἐγεγράφθη?); corr. αι supra θ posuit, augmentum reliquit.
v. 61 post καθεῖλε om. sunt: τῶν ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρονούντων, quæ in mgne infra annotata sunt; quibus omissis hiatus est inter καθεῖλε et Εἰ (vide p. 32, n. 2).

v² p. 194, v. 7 καὶ ἐκεῖνοι] κἀκεῖνοι.
v. 10 ἐξῆς] ἐξ ἧς.
v. 14 εὐδιεινόν] εὔδιον.
ad v. 15 Μὴ τοίνυν κτλ. in marg. supra leguntur: περὶ τοῦ μὴ θαρρεῖν ἑαυτοῖς· καὶ κατὰ πλεονεξίας.
v. 16 καί inseritur post ἀλλά.
XIV, 6(19) r¹ v. 27 οὗ pro ὅ post ἐκείνου τοῦ προφητικοῦ·
v. 36 αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν διδασκαλίαν] αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρετῆς.
v. 42 εἴδομεν ἄν] ἴδωμεν ἄν.
v. 43 γάρ om.
v. 44 δεομένων] δεομένου, sequentibus τοῦ φάρμακα ἐπιθήσοντος·
r² v. 55 Κἂν εὔξῃ σπουδαίως, ἀπολαύσεις ἀφέσεως] κἂν εὔξῃ, σπουδαίως κτλ.
v. 62 ἰασάμην τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ] ἰασάμην αὐτόν [7]).
p. 195, v. 9 ὡσεὶ ἔριον] ὡς ἔριον [8]).
v. 12 ἔλθωμεν] εἰσέλθωμεν.
v. 14 πάντως] πάντες.
v¹. v. 17 ἀποπλαπλανηθῶμεν, sed prius πλα induxit corr.
v. 19 φιλάνθρωπος γάρ] καὶ φιλάνθρωπος.
v. 23 Ἐννοήσαντες τοίνυν τὸ μέγεθος αυτοῦ] ἐννοήσαντες|αὐτοῦ τοίνυν τὸ μέγεθος.
v. 28 γάρ om.
v. 30 μηδὲν ἐνταῦθα] μὴ ἐνταῦθα.
v. 37 ἐχρῆν ποιεῖν] ποιεῖν|ἐχρῆν.

---

[1]) i. e. ὑπέστρωσεν.

[2]) L igitur h. l. idem præbet mendum, quod libri et editi consentientes exhibent p. 205, n. h., v. 5: ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς εἰδώλοις τελουμένων· ad quæ M. "Savilius", inquit, "conjicit ἐν τοῖς εἰδωλείοις."

[3]) Μαδιάν V. T. (Num. XXXI,8); var. lect. Μαδιάμ.

[4]) V. T. αὗται (Num. XXXI,16). De spir. cfr. p. 25.

[5]) αὐτόν est var. l. N. T. (I Cor. X,9).

[6]) N. T. (I Cor. X,10) καθάπερ καθὼς καί et καθώς var. ll. sunt.

[7]) Esaias LVII,18 τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἑώρακα, καὶ ἰασάμην αὐτόν.

[8]) Esai. I,18 ὡς ἔριον.

v. 38 *κατ' ἐκεῖνον νῦν εἰσι*] *κατ' ἐκεῖνον εἰσί* [1]).

v² v. 41 *ὅταν ἴδω τῷ μὲν Θεῷ περὶ ἐλέου συνεχῶς ἐντυγχάνοντας*] *ὅταν ἴδω τὸν μὲν Θεὸν περὶ ἐλέους* [2]) *ἐντυγχάνοντας συνεχῶς*.

v. 43 *οὕτω τῆς ἑαυτῶν ἀφειδοῦντας ψυχῆς*] *οὕτως ἀφειδοῦντας τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς*.

v. 44 *μὴ παίζωμεν*, post *ἀγαπητοί* iteratum, om.

v. 46 *τοῦ ἐλέου*] *τοῦ ἐλέους*. Vide v. 41.

v. 47 *τούτου καί*] *τούτου πόῤῥωθεν ὄντες καί*.

πάντα ἁπλῶς] *πάντα μὴ ἁπλῶς*.

v. 52 *ἤ τι τῶν αὐτοῦ προέσθαι*] *ἢ τῶν αὐτοῦ| τί προέσθαι*. De encl. *τί* vide p. 31.

v. 54 *ποιοῦμεν*] *ποιῶμεν*.

v. 57 *σαυτοῦ*] *ἑαυτοῦ*.

v. 58 *ἐκπέπληγμαι*] *ἐκπλήττομαι*.

XIV, 7(20) r¹ v. 63 **οὐχὶ ἐπίκηρος** om. ante **οὐχὶ ἄπιστος**.

v. 64 *κτῆσις*] = pr. m., ni fallor; corr. *κτίσις*.

r² p. 196, v. 25 *μόνης*] *μόνος*.

v. 26 *τὰ χρήματα*] *χρήματα*, sed *τά* in marg. ponitur.

v. 29 *αὕτη*] *αὐτή*. De spir. cfr. p. 25.

v. 38 *καὶ πατραλοίας ἐποίησε καὶ μητραλοίας*] *καὶ πατραλοίας καὶ μητρωλοίας* [3])· in marg. *ἐποίησε*, quod post *μητρωλοίας* inseri iubet signum:

v, 41 *ταύτην*] *αὐτήν*.

v¹ v. 48 *ἑαυτοῖς*] *ἑαυτούς*.

v. 50 *τῶν μόχθων*] *τῶν πονων*.

v. 54 *τοσούτῳ*] *τοσοῦτον*.

v. 58 post *ὃς* est rasura.

v. 59 *ἐνκαλινδούμενοι* pro *ἐγκαλ.*

p. 197, v. 2 *ληκύθιον*] *ληκύνθιον* [4]).

v. 3 *τὸ ἔλαιον*] *τὸν|ἔλαιον* pr. m., corr. *τὸ |ἐλ.*

διὰ τὸ σκότος εἶναι om.

v. 4 *ὁ καιρός*] *|καιρός*.

v² v. 8 *ἐκείνης* inter v. om.

v. 14 *συνδεῖ*] *συνδεῖν* [5]).

v. 17 *περιφέρουσιν*] *περιφέροντες* [6]).

v. 18 *ὀφαλμός* pro *ὀφθαλμός*.

v. 24 *καταλαμβανούσης*] *καταλαβούσης*.

v. 26 *τὴν νύκι( )*; *α* supra *τ* add. [7]).

XIV, 8(21) r¹ v. 34 **τὰ μηδέποτε πέρας λαμβάνοντα κακά**] **τὸ μηδέποτε πέρας λαμβάνειν τὰ κακά**.

v. 35 *Φοβηθῶμεν*] *φοβηθῶ|* pr. m.; corr· add. *μεν*.

v. 36 *τοσούτων τιμωριῶν*] **τοσούτων κακῶν τε καὶ τιμωριῶν**.

v. 40 *ἀποδημοῦντας* om.

r² p. 198, v. 8 **τῶν δεσμωτῶν**] (**τῶν γῆς** *ὁ)δεύῃ, τοὺς ἀγροὺς τὰ|πρ(οάστεια) δεσμωτῶν·* quæ inserit L' infra, v. 19, nobis occurrunt.

v. 11 *ἔχῃ. Οὗτος*] *ἔχει οὗτος·*

v. 12 *ἐμβάλλῃ*] *ἐμβάλῃ* [8]).

v. 19 *οὐδὲ ζῆν*] = corr.; pr. m. *οὐδὲν ζῆν*.

v. 24 **καθ' ἑαυτόν**] = corr.; pr. m., ni fallor, **καθ' αὑτόν**.

---

[1]) De encl. vocis accentu vide p. 31.

[2]) Ex *τὸ ἔλεος*, ut infra v. 46.

[3]) i. e. *μητρολοίας;* forma vocis infra iterum nobis obvia erit p. 222,33.

[4]) Sophocles, Lex., s. v. *ληκύνθιον· "ληκύνθιον* incorrect for *ληκύθιον"*. Cfr. p. 210,41; vide etiam p. 167, v. 59, et n.

[5]) ... *τοσούτῳ βαρύτερον* (scil. *ἔχουσι δεσμοφύλακα τὴν φιλαργυρίαν*), *ὅσῳ μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῖς συνδεῖν*. Cfr. p. 211, v. 5.

[6]) Paulo ante exstat *τίκτοντες*.

[7]) *τὴν νύκταν* pr. m.? Cfr. Psichari, Essais, II, p. 16, etc.

[8]) De -*λλ*- et -*λ*- confusis cfr. p. 23. In eodem v. cum Reg. et Savil. exhibet **λαβών**, quod Morel. desiderare docet M.

v. 25 οἶδε] εἶδε.
v[1] v. 35 μᾶλλόν ἐστιν] μάλιστά ἐστιν.
v. 38 φεύγ(ομεν τὴν φι)λαργυρίαν.
v. 43 ἐπηγγελμένων] ἀποκειμένων.
v. 44 καὶ τὰ ἑξῆς] χάριτι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν [1]):
v[2] p. 197, tit. v. 3 σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσει] ποιήσει σὺν τῶ πειρασμῶ [2]).
v. 5 καὶ τὰ ἑξῆς om.
n. h. v. 1 Ἐπειδήπερ] ἐπειδὴ γάρ.
v. 2 παραδείγματα] παραδείματα [3]).
p. 198, n. h. v. 10 ἀντικατέστητε] ἀντεκατέστητε [4]).
XV, 1(22) r[1] p. 199, v. 3 ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς] ἵνα μάθῃς καὶ ἴδῃς.
v. 7 ὑμᾶς inseritur ante ὑπενεγκεῖν,
v[1] v. 47 τὸ φοβερόν] καὶ φοβερόν [5]).
v. 50 τὸν—θησαυρόν] τῶν—θησαυρῶν.
v. 55 τῆς πλάνης om.
v. 58 καὶ inseritur ante Ὑπέρ.
p. 200, v. 7 καὶ ante ἐκπληττόμενοι om [6]).
v[2] v. 9 ἐκεῖ post μείνωμεν inseritur.
v. 10 ἡμῖν αὐτοῦ] αὐτοῦ ἡμῖν.
v. 14 τί δὲ φιλοστοργότερον om., præmisso φρικωδέστερον.
v. 16 ἐπιθυμοῦντας] ἐφιεμένους (= R.).
v. 24 αὐτός om.
v. 27 καὶ μεγαλοπρεπέστερον om. post φρικωδέστερον, sed in mg. add. ἱερουργίαν] ἱερουγίαν.
v. 28 αὐτήν om.
v. 30 Ὁ ἄρτος] τὸν ἄρτον [7]).
XV, 2(23) r[1] v. 39 τούτῳ] τούτου.
v. 57 Οὐ γάρ] οὐδὲ γάρ.
r[2] v. 58 ἐκεῖνος] ἄλλος.
v. 59 ἐπήγαγεν] ἔλεγεν [8]).
v. 62 καὶ ante κατὰ τοῦτο om.
p. 201, v. 1 φησίν abest.
v. 7 σεαυτόν] σαυτόν.
v. 14 τὴν αὐτήν] τὴν ἑαυτοῦ [9]).
v. 17 τὴν ἀθάνατον] καὶ ἀθάνατον [10]).
v[1] v. 37 τεθειμένον] τιθέμενον (= Reg.).
v. 39 τοῦ σώματος om., excipiente τοῦ χριστοῦ [M. τοῦ κυρίου [11])].
v. 40 τοῦ θυσιαστηρίου] τῶ θυσιαστηρίω.
v. 43 ὡσπερεὶ ἰσχύν] ὥσπερ ἰσχύν.
v. 45 οὐχ inseritur ante ὅτι [12]).
v[2] v. 50 βόλῃ pro βούλει [13]).

---

[1]) Cfr. n. in p. 188, v. 50.

[2]) Cum L facit N. T. (I Cor. X,13).

[3]) Ex appellandi ratione causa mendi est petenda ("γμ s'assimile en μμ". Meyer, Comm., p. 77). Conferre licet infra p. 275, v. 20 et γίνεται etc. pro γίγνεται.

[4]) ἀντεκατέστητε est var. lect. N. T. (Hebr. XII,4). De augmento præpositioni κατ' præmisso conferre licet Simonem Portium, qui p. 47, v. 34: "Animadverte tandem", inquit, "in verbis compositis ex aliqua præpositione, quæ incipiat a consonante, semper in præteritis illis augmentum syllabicum fieri ante ipsam præpositionem."

[5]) v. 49 cum M. contra Reg. facit L. Item v. 54.

[6]) Vers. lat. non reddit illud καί.

[7]) τὸν ἄρτον N. T. (I Cor. X,16).

[8]) Eodem modo infra, p. 208,54, M. ἐπήγαγε, L ἔλεγε exhibet.

[9]) Ad similitudinem, ut videtur, illius τὴν ἑαυτοῦ, quod v. 13 antecedit.

[10]) "Reg., εἰς τὴν ζῶσαν (M. et L ζωήν) καὶ ἀθάνατον". M.

[11]) N. T. (I Cor. X,16) τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ exhibet.

[12]) "οὐχ ὅτι" est v. l. (I Cor. X,19) pro "ἢ ὅτι".

[13]) βόλῃ vix ad epicam formam (vide lexx. Hom.) referendum est, sed, ut ω et ου passim confunduntur, ita ο quoque, quum idem sonet atque ω — vide p. 20 sqq. — pro ου positum esse potest.

v. 51 *ἀπάγει*] *ἀπάγης·* cfr. p. 16, n. 5,
v. 60 *τὴν τράπεζαν τὴν βασιλικήν*] *τὴν τράπεζα τὴν βασ.* [1]).
p. 202, v. 6 *καί* post *εἶδες* om. [2]).
XV, 3(24) r[1] v. 15 *Καὶ ἀρκεῖται*] *καὶ γὰρ| ἀρκεῖται.*
v. 16 *ἀπαγωγήν*] *ἐπαγωγήν.*
v. 20 *εἰ δυνατόν* inseritur inter *αὐτόν* et *πρός.*
v. 21 *τῶν αὐτοῦ πολεμίων*] *τῶν αὐτῶν πολεμίων.*
v. 29 *ἐπέπληξεν*] *ἐπέπλην* (?) pr. m., corr. *ἐπέπλη.*
v. 30 *ἀπαγωγῇ*] *εἰσαγωγῇ.*
r[2] v. 38 *ἐγίνετο*] *γίνεται.*
v. 54 *καί* post *πανταχοῦ* om.
v[1] v. 61 *τὸ αὐτοῦ*] *τὸ ἑαυτοῦ.*
v. 65 *ἅπασιν· ὀλίγοις ἀρκεσθείς*] *ἅπασιν (ἀρ?)κεσθείς* pr. m.; *ἀρ* eraso, in marg. scribitur: *ὀλίγοις ἀρ.*
ad p. 203, v. 1 in marg. super. scripta exstant: *περὶ ἀγάπης τῆς εἰς τὸν πλησίον· καὶ ἐγκώμιον εἰς τὸ τοῦ κυρίου σῶμα· καὶ ὅτι δεῖ ἐπιμελεῖσθαι καθαρότητος· καὶ προσ(ι)έναι τῇ ἁγία μεταλήψει· καὶ περὶ κοινωνίας:* —
v. 7 *ἵπτασθαι*] *ἵστασθαι.*
v. 8 ad *τὸν οὐρανόν* in marg. infra ponitur: *μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν* [3]).
v. 11 *καί* ante *ὑψηλόν* om.
v[2] v. 16 *οὐ κολοιῶν*] *οὐκ ὀλοιῶν.*
v. 22 *ἐπ' ἐρημίας*] *ἐπ' ἐρημίαις* [4]).
v. 24 *καὶ σητῶν* additur post *νήματα* [5]).
v. 30 *δι' οὗ* bis pro *δι' ὅ.*
v. 36 *πρὸς σεαυτόν*] *πρὸς ἑαυτόν.*

XV, 4(25) r[1] v. 40 *τὴν τῶν ἀγγέλων λῆξιν*] *τὴν ἀγγέλων λῆξιν.*
v. 41 *προσηλούμενον*] *προσηλώμενον·* inter v. post hoc verbum *καί* om.
v. 42 *καί* ante *ἥλιος* om. [6]).
v. 53 *βαστάσασαν*] *βαστάξασαν·* Cfr. Veitchium s. v. *βαστάζω.*
v. 59 *αἱ* ante *ἐξουσίαι* om.
r[2] v. 62 *αὐτούς*] *αὐτάς* [7]).
p. 204, v. 2 *καταγέλαστος*] *καταγέλασμα.*
v. 13 *γέγονε· τὸ σῶμα*] *γέγονε τὸ σῶμα.*
v. 14 *γάρ* inseritur post *ὅπερ. κατεργάζεσθαι*] *κατεργάσασθαι.*
v. 16 *ἕως αὐτόν*] *ἕως ἂν αὐτόν.*
v. 20 *γέγονε τοῦ Βαβυλωνίου*] *τοῦ βαβυλωνίου γέγονεν.*
v[1] v. 23 *μέσην*] = corr.; pr. m., ni oculi me fallunt, *μέσον.*
v. 24 *καί* ante *ἀνατεμών* om.
v. 25 *προήει*] *προσ(ί)ει.*
v. 30 *σφοδρῶς* om.
v. 31 *Διὸ καὶ ὁ Ἰώβ*] *διόπερ καὶ ἰώβ.*
v. 37 *μετὰ θερμότητος αὐτῷ*] *αὐτῷ| μετὰ θερμότητος.*
v. 38 *μή*, v. 39 *ἄν* om.
v[2] v. 47 *γάρ* om.
v. 59 *μὴ ἁπλῶς*] *μὴ δὲ ἁπλῶς.*
p. 205, v. 6 *περιπεφραγμένοι*] *πεφραγμένοι.*
XV, 5(26) r[1] v. 9 *γοῦν*] *οὖν.*
v. 19 *ἀλλ' αὐτὸν τὸν τούτων*] *ἀλλὰ τὸν τούτων.*
v. 24 *τὴν τούτων τῶν μυστηρίων ὑποδοχήν*] *τὴν τούτων ὑποδ. τῶν μυστ.*
r[2] p. 206, v. 4 *ἀλλ' ἔτι πρὸς τὴν γῆν* bis scripta, in fine r[1], in initio r[2]; priore loco inducta sunt.
v. 9 *ἐτέθη τεχθείς*] *ἐτέχθη.*

---

[1]) De *ν* om. vide p. 49 n. 1.
[2]) Versio non agnoscit.
[3]) "Reg., *τὸν οὐρανὸν, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τὸν οὐρανόν*". M.
[4]) De *α* et *αι* confusis velim adeas Bastii Comm. p. 705.
[5]) "Reg., *νήματα καὶ σητῶν*". M.
[6]) Versio omittit.
[7]) "*ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ*". N. T. (Col. II,15).

v. 10 *ἐκείνῳ τῷ προς καπηλείαν*] *τῶ πρ. καπηλίαν ἐκείνω.*
v. 12 *κλίνῃ*] *κλῖναι* [1]).
v. 15 *πορφυροπώλιδα*] *πορφυρόπολιν.*
v. 22 *οὗτος* om.
μήτι γε] *μή τοι γε.*
v. 25 *καί* post *ἦν* om.
v. 26 *ἀγαθῶν*] *σκηνῶν* [2]).
χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἑξῆς [3])] *χάριτι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν: —*
v[1] p. 205, n. h. v. 1 *Εἰπών*] *εἶπεν* [4]).
v. 8 *πλείονι*] *πλείω.*
v. 16 *αὐτούς*] *αὐτόν.*
v. 20 *ἅπαν τό*] *ἅπαντα τά.*
v. 21 post *ὅ τι ποτέ ἐστι* om. hæc: *τὸ προκείμενον. Ὥστε ἐστι* [5]).
v. 23 *μὴ τῇ φύσει*] *μὴ φύσει.*
v. 24 *τό* post *ποιοῦντα* om.
v. 26 *τῶν δαιμόνων*] *τῶν δαιμονίων.*
v. 27 *τὰ ἄλογα αὐτοῦ πάντα*] *τὰ ἄλογα· εἰ δὲ αὐτοῦ πάντα.*
p. 206, n. h. v. 1 *θέλητε πορεύεσθαι*] *θέλετε πορεύεσθε* [6]).
v. 4 *ἀλλ' οὐδέ*] *ἀλλ' οὐκ'.*
v. 12 *Ἂν δέ τις*] *ἐὰν δέ τις* [7]).
XV, 6(27) r[1] v. 16 *οὐδεμίαν γάρ*] *οὐδὲ γὰρ μίαν.*

v. 22 *δεῖ* post *ἀπέχεσθαι* om. [8]).
v. 24 *καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς* excipiunt *τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ*, ut supra v. 20.
v. 24 *δι' ὅπερ*] *διόπερ.*
v. 29 *Συνείδησιν δὲ λέγω*] *συνείδησιν|λέγω.*
v. 33 *οἰκονομηθῇ*] *οἰκοδομηθῇ.*
p. 207, v. 1 *φροντίζεις*] *φροτίζεις.*
r[2] v. 10 *πρὸς ἑαυτόν*] *πρὸς αὐτόν.*
v. 11 *τὰ χριστιανῶν*] *τὰ τῶν| χριστιανῶν.*
v. 16 post *οὐδὲ ταῦτα ἐρεῖ* om.: *Πῶς, φησίν, οὐκ ἐρεῖ.*
v. 24 *μηδὲ λινοπλήξ* [9])] *μὴ δ' ἑλληνοπλήξ.*
v. 28 *δωρεῶν*] *δώρων.*
v[1] v. 33 *ἂν ἐθέλωμεν*] *ἐὰν θέλωμεν.*
v. 42 *οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ*] *οὐ| εὐχαριστῶ.*
v. 46 *ὑποστεύσουσι*] *ὑποστεύουσι.*
v[2] v. 52 *εὐηργετήθεν*] *εὐεργετίθην.*
v. 53 *αἴτιον γίνεσθαι*] *αἴτιος γίνεσθαι.*
v. 54 *φησίν, ὁ Ἕλλην*] *ὁ ἕλλην φησίν·*
XV, 7(28) r[1] p. 208, v. 13 *χωρὶς τούτου δέ*] *χωρὶς τοῦτο καί* [10]).
v. 26 *οὕτω*] *οὗτος.*
v. 27 *οὐδὲ τοὺς ἔξωθεν*] *οὐδὲ τοῖς ἔξωθεν*, præmissis *ἐν τοῖς δυνατοῖς.*

---

[1]) *κλῖναι* in lectionis varietate est N. T. (Math. VIII,20).

[2]) Hæc legendi ratio respicit Jesu verba Luc. XVI,9: *ἑαυτοῖς ποιήσατε φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα ὅταν ἐκλίπῃ δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς.*

[3]) Cfr. n. in p. 188, v. 50.

[4]) v. 5 ad *ἐν τοῖς εἰδώλοις* M. in n.: "Savilius conjicit *ἐν τοῖς εἰδωλείοις*". Cfr. n. in p. 192, v. 33.

[5]) L cum M. non agnoscit ea, quæ ante *Ὥστε ἐστι* inserit Reg.: *ὥστε μὴ ἑαυτῷ παρέχειν ἀνακρίσεως ἀφορμάς.*

[6]) N. T. (I, Cor. X,27): *εἴ τις καλεῖ . . . καὶ θέλετε πορεύεσθαι·* Chrys.: *ἐάν τις . . . καλῇ . . . καὶ θέλετε . . .*"

[7]) N. T. (v. 28) *ἐὰν δέ τις.*

[8]) Vers. lat. non reddit *δεῖ.*

[9]) Sophocles, Lex., affert formam *λινοπλήξ.*

[10]) De *ὑστερούμεθα* (I Cor. XIII,8) in hoc versu posito cfr. supra n. in p. 166, v. 13. De præp. *χωρίς* cum acc. iuncta in sermone ngr. vide Simonem Portium p. 55.

r[2] v. 12 λυπρόγεως] λεπτόγαιος (= Reg.).
v. 14 καὶ σὺ ποίει] καὶ αὐτὸς ποίει.
v. 18 πολλῆς] μετὰ πολλῆς.
ἀνιὼν] ἐπανιών.
v. 20 κατασκευάζεις] κατασκευάσης (i. e. -σεις).
γίνηται] γένηται.
v. 24 λυπηρότερον] λυπηρόν.
v. 30 πένησσα] πένις (i. e. πένης?).
v. 33 ὀργίλος] ἀργή.
v[1] v. 37 οὐ θεραπεύεται om.
v. 39 τὸν παρὰ τοῦ θεοῦ] τὸν τοῦ θεοῦ.
p. 224, v. 2 γινόμενος] γενόμενος.
v. 6 εἰπεῖν] εἶπεν.
γυμνάσιον καὶ παλαίστραν ἔχειν] γυμνάσιον ἔχειν καὶ παλαίστραν.
v. 12 αὐτὸν τὸν θεόν] αὐ|τὸν θεόν.
v. 14 διὰ τοῦτο] διὰ τό.
v[2] v. 15 αὐτὸν αὐτήν] αὐτὴν αὐτόν.
v. 20 μὴ—μηδέ] μὴδὲ—μὴδὲ.
v. 23 πάντοτε] πάντοθεν.
v. 37 κατὰ ῥοῦν] καταρροῦν.
XVII, 2(33) r[1] v. 40 ἐπιτευξόμεθα] τευξόμεθα.
v. 42 μεθ' οὗ κτλ.] ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν [1]): —
p. 223, n. h. v. 2 πάλιν om.
v. 12 νενομισμέναις] νενομισμέναι.
r[2] p. 225, v. 3 τὸ γινόμενον] γενόμενον [2]).
v[1] v. 22 σφοδρότερον] σφότερον.
v. 27 τοῦ παραγγελθῆναι] τοῦ παραγγέλματος παραγγελθῆναι.
v[2] v. 35 γενέσθαι] ἐγγενέσθαι.
v. 36 δέ post ὑμεῖς om.
v. 38 ἐπανέλθητε] ἐπέλθητε.
XIX, 2(34) r[1] p. 248, v. 4 δέ inseritur post ἡμεῖς.
v. 6 ταὐτὸν ποιοῦμεν] ταὐτὸ ποιοῦμεν.

v. 10 ἰδών] ὁρῶν.
r[2] v. 14 τὴν μὲν αἰσχρὰν φύσει] τὴν μὲν αἰσχρὰν φύσιν.
v. 26 ὑπὲρ πᾶν om. ante ὑπε|ρέβαλε.
v. 29 ἐν τοῖς πονηρευομένοις] ἐν πονηρευομένοις [3]).
v. 32 καθ' ἑκάστην ἀκούοντες τὴν ἡμέραν] καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀκούοντες.
v. 34 μανθάνοντα] μανθάνοντες (ad παιδία) [4]).
v. 35 ἐξετάζηται] τὰ στοιχεῖα ἐξετάζηται.
v[1] v. 36 πολὺν κίνει τὸν γέλωτα] πολὺ κίνει γέλωτα.
v. 37 ὅταν μὲν ἐνταῦθα] ὅταν ἐνταῦθα.
v. 51 εἰσόδου τῆς πρὸς τὰ ἄνω βασίλεια] post βασίλεια add. φερούσης.
v. 56 Ταὐτὸν γάρ] ταὐτὸ γάρ.
v. 60 τὸ ante πένεσθαι om.
v[2] v. 61 τὸ πᾶν ante παρά om.
p. 249, v. 2 ἀδιάφορα διαφέρειν] ἀδιάφορα φέρειν.
v. 5 ταύτης πόῤῥω] πόρρω ταύτης.
v. 7 διὰ τοῦτο τὰ πολλά] διατοῦτο| πολλά.
ἡ ζάλη] ζάλη.
v. 8 τοῦ τῶν οὐρανῶν ἔρωτος] τῶν οὐρανῶν ἔρωτος.
p. 250, v. 1 τοῦ—προστετηκέναι] τὸ—προστετηκέναι.
XIX, 3(35) r[1] v. 8 καταπνίξῃ] καταπνίζει [5]).
v. 9 ἕως ἐστὶ καιρός] ἕως καιρός· in marg. add. ἐστί.
v. 12 τοῦ παρόντος βίου] τοῦ βίου.
v. 15 καὶ τὰ ἑξῆς] τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· μεθ' οὗ, τῷ πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ πνεύματι· εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν. Cfr. p. 188, v. 50.

---

[1]) Cfr. n. in p. 160, v. 30.

[2]) v. 8 hæc: καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὴ τῆς μεγίστης, quæ in editis defuisse (ante καὶ ταπεινοφροσύνης) docet M., cum Reg. exhibet L.

[3]) Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις Psalm. XXXVI,1.

[4]) Kühner, II, p. 48.

[5]) De ζ et ξ confusis vide Bastii comm., p. 715. Cfr. infra 256,39.

p. 249, n. h. v. 1 εἰπεῖν om. "Aberat εἰπεῖν". M.
v. 3 Πνεύματος abest.
v. 4 φανέρωσιν γίνεσθαι] φανέρωσι γίνεσθαι [1]).
v. 7 ἓν καὶ τὸ αὐτό] τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτό [2]).
r² v. 19 ἐπεχείρει] ἐπεγείρει.
ὀλυμπικῶν τε ἀγώνων] ὀλυμπιακων ἀγώνων.
v. 24 εἰς μέσον] μέσον.
δι' οὗ βιάζεται] διὸ οὐ βιάζεται· in marg. corr.: δι' οὗ βιάζεται.
v. 28 γάρ abest post τόν.
v. 37 Αὐτὸ τὸ ἓν σῶμα [3])] αὐτὸ τὸ σῶμα.
v¹ v. 39 ποῦ ἡ διαφορά] ποῦ ἐστιν ἡ διαφορά [4]), sed ἐστιν inductum est.
p. 250, n. h. v. 2 ἐξεταζόμενα] ἐξεταζόμενον.
v. 4 τότε ἡ διαφορὰ, καὶ ἡ διαφορὰ ἐν πᾶσιν] τότε ἡ διαφορᾶ ἐν| πᾶσιν. Corr., omissa inserens, exhibet: τότε ἡ διαφορᾶ· καὶ ἡ δι| αφορὰ ἐν πᾶσιν.
v. 11 καὶ τὰ ἐλάττονα] καὶ| ἐλάττονα.
v² v. 26 τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα] τὸ τοῦ χριστοῦ σῶμα.
v. 27 καὶ σῶμα καὶ κεφαλή] καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ κεφαλή.
v. 28 ἄνθρωπος] ὁ ἄνθρωπος·
v. 40 ὃν abest ante ἐνδεικτικόν.
v. 41 φησὶ, πάντες ἡμεῖς] πάντες ἡμεῖς φησί·

v. 44 ἓν σῶμα] σῶμα.
p. 251, v. 1 ὁ ἕτερος] |ἕτερος.
XIX, 4(36) r¹ v. 11 ἐμφαντικοτέρας] ἐμφατικοτέρας. Cfr. p. 169, v. 13.
v. 29 εἰς ἓν Πνεῦμα] ἓν πόμα [5]).
r² v. 36 ἓν ante πνεῦμα om.
v. 42 Ἀπὸ τῆς αὐτῆς πηγῆς] ἀπὸ τῆς πηγῆς· corr. in mg. add. αὐτῆς·
v. 45 ἀπελαύσαμεν χάριτος] χάριτος ἀπηλαύσαμεν [6]).
v. 51 post γίνεται absunt σῶμα ὅταν γένηται, quæ infra in mg. add.
v. 54 τὸ θαυμαστὸν, καὶ τοῦ om.
v¹ v. 59 ἐπ' αὐτὰ τὰ μέλη] ἐπ' αὐτὰ| μέλη pr. m., corr. τὰ ante μέλη inseruit.
v. 64 Εἰ γὰρ τὸ τὸν μὲν ἠλαττῶσθαι, τὸν δὲ ὑπερέχειν] εἰ γὰρ τὸ [7]) τὸ μὲν τῶν μελῶν ἠλαττῶσθαι τὸ δὲ ὑπερέχειν.
v. 65 ἀλλά pr. m. insertum ante τὸ πᾶν inductum est.
p. 252, v. 4 ἀπὸ τοῦ τὸν μέν] ἀπὸ τοῦτον μέν [8])·
v. 7 rasura inter τὸ et γάρ.
v. 9 αὐτῶν τὰ ῥήματα] αὐτὰ τὰ ῥήματα [9]).
περιτίθησι] περίθησι.
v² v. 24 τοὺς πόδας] τὸν πόδα.
v. 32 ἐμπεσὼν διαφοράν] διαφορὰν ἐμπεσών.
v. 41 σῶμα εἶναι] σῶμα ἦν.
XIX, 5(37) r¹ v. 44 ἐθορυβοῦντο] ἐτιμωροῦντο.

---

[1]) De ν om. cfr. p. 166, v. 24.

[2]) N. T. (I Cor. XII,11) cum L facit.

[3]) "Ita Reg. Editi vero, αὐτὸ τὸ σῶμα". M.

[4]) "Ubi est defferentia" Vers.

[5]) πόμα est var. lect. N. T. (I Cor. XII,13). Paulo infra, v. 36, L cum M. πνεῦμα ποτιζόμεθα.

[6]) Vide supra p. 209, v. 62.

[7]) i. e. τῷ(?). Cfr. p. 22, init.

[8]) Vix licet hunc scribendi modum ex eo linguæ ngr. usu repetere, quo præpositio ἀπό, ut ceteræ (Simon Portius, p. 55), cum accusativo iungitur; veri similius est librarium non recte legisse exemplum suum; quod eo facilius fiebat, si carebat accentuum signis, ut sumpsimus supra; vide n. in p. 161, v. 2. Cfr. tamen coll. in p. 290, v. 49.

[9]) "Ipsa verba" Vers.

v. 48 *ἓν καὶ τὸ αὐτό*] *τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτό* (= p. 249, n. h. v. 7, quem locum vide).
v. 54 *Πνεύματος*] *πρς* (pro *πνς*).
p. 253, v. 2 *τῶν τόπων*] *τῶν πόνων*.
v. 3 *φησὶν, ὁ Θεὸς ἔθετο*] *ὁ Θεὸς ἔθετό φησιν·*
r² v. 6 *ἂν ἔχοις*] *ἔχεις*.
v. 12 *τῆς τε γὰρ οἰκείας*] *τῆς τε οἰκείας*.
v. 14 *Νυνὶ δέ*] *νῦν δέ* [1]).
v. 17 *ἐναλλάττων*] *ἐναλάσσων*.
v. 18 et 19 ad *ὅτε* utrumque in marg. corr.². *οὔτε*.
οὔτε.
v. 21 *τοῦτο κἀκεῖνο*] *τοῦτο καὶ τοῦτο κἀκεῖνο*.
v. 22 *πιστεύσωσι*] *πιστεύωσι*.
v. 26 *τῷ πολλὴν ἐν αὐτοῖς εἶναι τὴν διαφοράν*] *τοῦτο πολλὴν εἶναι ἐδόκει ἐν αὐτοῖς τὴν διαφοράν·* corr.² in marg. *δοκεῖν ἐν*.
v. 27 *ἀπὸ τούτων*] *ἀπὸ τούτου*.
v. 30 post *ἦν* inseritur *φησιν*.
v¹ *πολλὴ ἡ διαφορά*] *πολλὴ διαφορά*.
v. 32 *πάντες ἰσότιμοι ἦτε*] = L, sed corr.² in marg. *οὐκ* posuit inserendum inter *ἰσότιμοι* et *ἦτε*.
v. 34 *πῶς ἂν ἦτε*] *πῶς ἦτε*.
v. 40 inter *σῶμα* et *Ταῦτα* rubro colore titulorum modo (vide p. 9) scripta exstant: *ἐγκώμιον εἰς τὰς πενιχρὰς χήρας· τὰς προσεδρευούσας ταῖς ἐκκλησίαις· καὶ ὅτι οὐ δεῖ ἡμᾶς πενίαν δεδοικότας, ἀρετὰς καταφρονεῖν καὶ τὰ ἑξῆς: —*
v. 42 *φθονῶμεν* ponitur ante *τοῖς μείζονα* v. 41.
v. 43 *τῶν τὰ ἐλάττονα*] *τῶν| ἐλάττονα*.
v. 45 *οὐ δύναται ἐκεῖνος*] *ἐκεῖνος οὐ δύναται*.
v. 46 *ὥστε κἂν ἔλαττον* (pro *ἐλάττων*) *ᾖς, τοῦτο* (pro *τούτῳ*) *πλεονεκτεῖς· κἂν μεῖζον* (pro *μείζων*) *ἐκεῖνος ᾖ, ἐλαττοῦται τοῦτο* (pro *ἐν τούτῳ*).
v. 49 *δοκεῖ*, bis scriptum, priore loco inductum.
v² v. 56 *οὐκ εὐμορφία*] *οὐκ ἡ εὐμορφία*.
v. 59 rasura post *ὁμοίως*.
v. 60 *δοκεῖ μὲν διῃρεῖσθαι· ταῦτα δὲ συμπέπλεκται ἀκριβῶς*.
p. 254, v. 3 *καὶ χεῖλος ἐρυθρὸν, καὶ ῥὶς εὐθεῖα* absunt ante *καὶ ὀφρὺς ἐκτεταμένη·*
v. 5 *λυμήνῃ*] *λυμαίνῃ*.
v. 10 *ἐπὶ χειρός*] *ἐπὶ χειρῶν*.
v. 13 *βουληθείης*] *βουληθεὶς*.
XIX, 6(38) r¹ v. 25 *τὴν εἰκόνα τοῦ σώματος*] *τὴν εἰκόνα τὴν τοῦ σώματος*.
v. 27 *Καὶ γὰρ καί*] *καὶ| αἱ* pr. m., Vide p. 40, n. 1.
v. 32 *ὁ μὲν . . . ἐκένωσεν*] *οἱ μὲν . . . ἐκένωσαν*.
v. 36 *τὸν ἐλάττονα*] *τὸν ἔλαττ(ων)·* corr. exaravit *(ων)·* pr. m., ni fallor, *τὸν ἔλαττον*.
v. 38 *τὴν ἔγγαμον*] *τὴν ἐν| γάμῳ*. Cfr. p. 196, v. 59.
ὑπετέμετο] *ὑποτέμνεται*.
r² v. 45 *ἐν Ἐκκλησίᾳ*] *ἐν ἐκκλησίαις*.
v. 48 *συνιδόντες*] *συνειδότες*.
v. 54 *οὕτω καὶ χήρας*] *οὕτω καὶ τὰς χεῖρας* pr. m., ni oculi me fallunt; corr. *οὕτω ( ) χήρας·*
p. 255, v. 7 *πηγνύμεναι*] *πηγνύμενοι*.
v¹ v. 12 *ἐφημέρου*] *ἐφ ἡμέρου*.
v. 17 *βούλοιτο* [2])] *ἐβούλοντο*.
v. 20 *γινόμενοι*] *γενόμενοι*.
v. 25 *χεῖρα*] *χεῖρας*.
v. 32 *ὑμῖν*] *ἡμῶν*. Cfr. p. 19, et n. in coll. p. 149, v. 60.
v² v. 35 *καθ' ἑκάστην*] *καθευκάστην*. Cfr. coll. in p. 52, v. 33.
ὑμῖν ἐνηχοῦμεν] *ἐνηχοῦμεν ὑμῖν*.
v. 36 *μέγα φρόνει*] *μέγα τί φρόνει*.
ὦ om. ante *ἄνθρωπε*.

[1]) N. T. (I Cor. XII,20) *νῦν δέ*.
[2]) Mendum typoth. pro *βούλοιντο*.

v. 39 absunt ante ἡ ὑγεῖα (pro ὑγίεια) hæc: ἡ τιμὴ πρὸς καταφρόνησιν, quæ v. 41 subiunguntur verbis πρὸς πενίαν.
v. 42 ἐπειγομένῳ] ἐπιγομένου.
v. 44 τούτων om., sed in marg. add.
v. 46, 47 in ἔξω καθημένων est κα cruce inductum, et infra in marg. annotantur: ἐξωθημένων vel(?) ἔξω καθημένων.
v. 53 καὶ ἐκ μεγάλων] εἰ ἐκ μεγάλων [1]).
XIX, 7(39) r[1] p. 256, v. 4 συμφορᾶς] συμφοραῖς (præmissis ἐν τοῖς λόγοις).
v. 5 ἡμᾶς additur post ποιῆσαι [2]).
v. 6 σπουδάζων ποιῆσαι] ποιῆσαι σπουδάζων, ut in v. 5.
v. 11 ὑγιείας] ὑγείας.
v. 19 τύχῃ ὄντα] ὄντα τύχῃ.
r[2] v. 23 ἀλγοῦντας] ἀλ||ἀλγοῦντας.
v. 30 δακρύσωμεν] δακρύωμεν.
v. 33 πρὶν ἢ χεῖρας ἀντᾶραι, τὸν ἀντίπαλον ἰδών] πρὶν ἢ χεῖρας τὸν ἀντίπαλον ἀντάραι· ἰδών.
v. 35 ὡς ἄτονος] ὡς ἄτολμος [3]).
v. 39 καταπαίξεται] καταπαίζεται· cfr. p. 250, v. 8.
v. 41 ὁρῶν δεδοικότα καὶ τρέμοντα; Μᾶλλον δὲ, ὅταν ἀπειλὴν τοῦτο νομίζῃς, οὐ δεήσεται λοιπὸν κτλ.] ὁρῶν σε φρίττοντα· οὐ δεήσεται λοιπὸν κτλ.
v[1] v. 49 φόβῳ post κατέχει om
p. 257, v. 1 sqq. exstant formæ καταγελάσομεν . . . διαρρήξομεν . : . διακόψομεν . . . ἀποτειχίσομεν pro formis in -ωμεν exeuntibus.
v. 9 πανόμεθα pro πανώμεθα.
v[2] v. 13 ἔσται] ἐστίν.

v. 13 μηδένα γένοιτο] μὴ γένοιτο μηδένα.
p. 258, v. 7 ἀκούσαιμεν] ἀκούσωνται.
v. 11 καί post γάρ om.
v. 12 ὑπερβαινόντων] ὑπερβαίνοντα.
v. 14 καὶ τὰ ἑξῆς] τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ· καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν. Cfr. n. in p. 188, v. 50.
p. 257 tit. v. 1 ὁ ὀφθαλμός] ὀφθαλμός [4]).
XX, 3(40) r[1] p. 262, v. 31 γάρ φασιν ὅτι] γάρ φησιν τί [5]).
v 33 οἱ χριστιανοί] χριστιανοί.
v. 37 καί post καὶ γάρ om.
v. 43 κατά τι] κατὰ πολύ.
v. 45 post μὴ λάβῃ absunt οὐχ ὅταν αὐτὸς λάβῃ.
v. 50 φθονεῖ μὲν, ἀλλ' ἀνθρώποις] φθονεῖ μὲν ἀνθρώποις.
v. 51 ἀνθρώποις φθονεῖς] φθονεῖς ἀνθρώποις.
v. 56 ἀγάλλεσθαι] ἀγαλλιᾶσθαι.
r[2] p. 263, v. 1 ἀρετήν, bis scriptum, altero loco inducitur.
v. 9 ὅπερ] ὥσπερ.
v. 10 αὐτός τι] αὐτός.
v. 14 ὁ ζῆλος· ὁ τοιοῦτος μεγάλα.
v. 15 δύναται subicitur verbo ἀγαθά.
v. 16 ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων] ἀπὸ ἰουδαίων.
v. 25 ἀναστάντα ἴδῃ] ἴδῃ ἀναστάντα.
v[1] v. 27 ad verba οἷον ἂν εἰ νοθὴς (pro νωθὴς· legit εἰνοθής) ὄνος in marg. sup. annotantur: ὑπνοθείς. οἰνοθείς.
v. 42 γάρ abest post ὁ μέν.
p. 264, v. 2 ψηφίσασθαι αὐτόν] ψηψίσασθαι αὐτῷ [6]).

[1]) Vers. "*si* ex magnis".
[2]) . . . "curans, ut *nos* mendicos efficias". Vers.
[3]) "Alii, ὡς ἄτολμος, non male". M.
[4]) Exstat v. l. (I Cor. XII,21) articulum omittens.
[5]) De φησίν pro φασίν vide p. 10 et n. 1. τί qua via ex ὅτι exsistere potuerit, docet coll. in p. 170, n. h. v. 21,30 (p. 50, n. 4, 5).
[6]) "Savil. in marg., ψηφίσασθαι αὐτῷ, forte melius". M.

v. 4 ὁ Ἰακώβ] ὁ ἰώβ [1]).
v. 5 ἀπέλαυσε] ἀπήλαυσε· vide p. 209, v. 62.
v. 6 ἑαυτούς] ἑαυτοῖς, ad μυρίοις, quod præmittitur.
v² v. 8 ὅτι χάριν ἔλαβε πνευματικὴν ὁ ἀδελφός] ὅτι χάριν πνευματικὴν ὁ ἀδελφὸς ἔλαβε.
v. 12 ποῖ] πῶς.
τὸν κολοφῶνα τῶν ἁμαρτημάτων] τῶν ἁμαρτημάτων τὸν κολοφῶνα.
v. 14 τοῦτο τὸ πάθος om. [2]).
v. 15 φθονῶμεν] φθονοῦμεν.
ἀλλὰ abest.
v. 24 Παρακαλῶμεν] παρακαλοῦμεν.
XX, 6(41) r¹ p. 267, v. 41 post τουτέστι absunt: τὰ χρησιμώτερα, τὰ συμφέροντα. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι·
v. 43 ὁδὸν χαρισμάτων] πηγὴν χαρισμάτων [3]).
v. 45 οὐδὲ γάρ] οὐ γάρ.
v. 46 χαρίσματα δείκνυμι ὑμῖν] δείκνυμι χαρίσματα· abest ὑμῖν.
v. 50 πᾶσι πάντα] πᾶσι ταῦτα.
v. 54 δείκνυμι ὑμῖν] ὑμῖν δείκνυμι [4]).
p. 268, v. 3 = p. 267, v. 54.
r² v. 5 αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν] τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν.
v. 13 μέλλοι] μέλλει.
v. 14 λέγει τοῦτο εὐθέως, ἀλλ' ὃ μάλιστα ἐπόθουν absunt [5]).
v. 17 διὰ τὸ ὀφείλειν] διὰ τὸ φιλεῖν.
v¹ v. 32 κατέῤῥιψεν] κατέῤῥαξεν.
v. 35 ἀφιείς] ἀφείς.
v. 42 πρὸς ἀλλήλους διαλέγεσθαι] πρὸς ἀλλήλοις διαλ. [6]).
v. 48 σχήματος fortasse fuit σχίσματος.
v. 49 γοῦν inseritur post Οὕτω.
v. 51 αἰνίξασθαι] ἐνδείξασθαι.
v² v. 66 οὐδὲν ὂν] οὐκ ὄν.
p. 269, v. 2 post προφητείαν om. hæc: Εἰπὼν γάρ, ἐὰν ἔχω προφητείαν"· pro quibus leguntur διὸ καί [7]).
in v. 4 μετ' ἐπιτάσεως, exstat μ (corr.¹?) ita ante lineam, ut credere liceat librarium studuisse, ut inde nova sectio initium caperet. Cfr. 254,27.
v. 7 τὸ καθ' ἕκαστον] καθ' ἕκαστον.
v. 14 τῶν γλωσσῶν] τῶν γλωττῶν.
XXI, 1(42) r¹ p. 272, v. 33 Δευτέρα δέ] δευτέραν [8]) et
v. 34 ὁμοίαν pro ὁμοία.
v. 46 ὁ διάβολος] διάβολος·
r² v. 60, 61 βασκανίαν, ἐπιθυμίαν, ὑπεροψίαν] βασκανία ἐπιθυμία ὑπεροψία, præmissis νηστεία, σωφροσύνη, ἀγρυπνία·
v. 65 ἡδίω τῆς ἐλευθερίας] ἰδιότης ἐλευθερίας.

---

[1]) Credere licet ἰώβ ortum esse e compendio ἰκβ = ἰακώβ.

[2]) "Aberant verba, τοῦτο τὸ πάθος". M.

[3]) "Vetus interpres, qui vertit, *fontem donorum*, legit πηγὴν χαρισμάτων". M.

[4]) N. T. (I Cor. XII,31) cum L facit.

[5]) In archetypo fuisse conicere licet: ἀλλ' οὐ τοῦτο λέγει εὐθέως, ἀλλ' ὃ μάλιστα ἐπόθουν, τοῦτο τίθησιν· ut oculi librarii a priore ad alterum τοῦτο aberrarent. M. οὐ λέγει τοῦτο κτλ.

[6]) Fortasse valuit ἀγγέλοις, quod antecedit, ad casus confundendos.

[7]) Scilicet διὸ καί supplevit is, qui vidit sententiam hiare, omissis εἰπὼν γάρ κτλ. Qui igitur L scripsit, non sua incuria omisit verba illa.

[8]) δέ cum N. T. (Matth. XXII,39) omittit L. Est v. l. Quod accusativos casus attinet, nescio an librarius eos habuerit pro objectis verborum: ἐπήγαγε "δευτέραν", καὶ ... προσέθηκεν "ὁμοίαν".

p. 273, v. 5 κοῦφα καὶ ῥάστα ποιεῖ [1]).
In ima marg. leguntur: αγαπη τὰς τῶν πραγμάτων φύσεις μετατίθησι.
v[1] v. 17 φαίνεται] φαίνηται.
v. 21 οὐχ ante lineam scr.
v. 22 ὡς οἱ ὑπέρ] ὡς ὑπέρ, sed in marg.: γρ. οἱ.
v. 25, 26 Ἀλλ' ἡδονὴν ἔχει, φησὶν, ἄτοπον τὸ φιλεῖν. Ἄπαγε, καὶ εὐφήμει, ἄνθρωπε· οὐδὲν γάρ κτλ.] ἀλλ' ἡδονὴν ἔχει φησὶ τὸ φιλεῖν, ἄτοπον καὶ εὐφημίαν· οὐδὲν γάρ κτλ. [2]).
v. 29 ἀγοραῖον] ἀγοραίαν [3]).
v. 35 γενέσθαι] γένοιντο.
ἰδεῖν] εἴδοιεν (i. e. ἴδοιεν).
v. 38 φησί abest.
v[2] v. 41 ζητεῖ] ἐζήτει [4]).
Ἐννόησον οὖν] ἐννόησον γοῦν.
v. 42 τὰ πράγματα ἃ ἐκείνη] τὰ πράγματα· ἐκείνη.
v. 43 Καθύβρισόν με καὶ ποίησον μοιχαλίδα] καθύβρισόν μοι καὶ ποίησόν μοι| μοιχαλίδα.
v. 55 ἣν αὐτήν] αὐτὴν ἥν.
p. 274, v. 5 ἠδύνατο] ἐδύνατο.
in ima marg. παρρησίαν(?) πρὸς τὸν θεόν.
XXI, 2(43) r[1] v. 9 ἐν τοῖς κυρίοις] ἐν τοῖς καιρίοις.
v. 12 παρασκευάσῃ καὶ δείξῃ] παρασκευάσαι καὶ δεῖξαι.
v. 24 θηρίῳ τὸν] θηρίον τόν pr. m., sed corr. θηρίο τόν· cfr. p. 20, n. l.
v. 25 τό γε αὐτῆς μέρος] αὐτῆς τότε μέρος.
v. 27 Ἰωσήφ] ὁ ἰωσήφ·
v. 30 ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μόνον, ἀλλά] ἀπὸ τῆς ἀρχῆς |ἀλλά.
r[2] v. 31 βάρβαρος ἐκεῖνος] ἐκεῖνος ὁ βάρβαρος.
v. 34 παρὰ οἰκέτου, καὶ οἰκέτου] παρὰ οἰκέτου· οἰκέτου.
v. 44 τί γὰρ παθούσῃ βίαν ἀγαπητὸν ἦν; Τὸ ἀπαλλαγῆναι τοῦ ἐνοχλοῦντος] τῇ γὰρ παθούσῃ βίαν, ἀγαπητὸν ἦν τὸ ἀπαλλαγῆναι τοῦ ἐνοχλοῦντος.
v. 49 ἐξεῖπε τὸ δρᾶμα] τὸ δρᾶμα ἐξεῖπεν.
v. 53 οὖν ἂν ἔπαθεν] οὖν ἔπαθεν.
v. 54 μή, ante φιλοτιμίας om., in marg. add.
v[1] p. 275, v. 12 γενομένη] γινομένη.
v. 15 οὐδέν ποτε] οὐδέ ποτε.
v. 20 ἐνδείγματος] ἐνδύματος [5]).
v[2] v. 28 τὸ σημεῖον] σημεῖον.
v. 38 Κἂν γάρ] κἄν.
XXI. 3(44) r[1] p. 276, v. 10 καὶ καυχᾶται] καυχᾶται.
v. 15 ἄξιοι ἡμεῖς πρὸς ἐκεῖνον ἐξεταζόμενοι, οἱ κτλ.] ἄξιοι πρὸς ἐκεῖνον ἐξεταζόμενοι· ἡμεῖς οἱ κτλ.
v. 20 γάρ με, φησὶν, ἀγαπᾷν] γάρ μοι φησίν κτλ.
v. 21 τὴν καλὴν ἐντολήν] τὴν καινὴν ἐντολήν.
v. 25 εὐηργέτησε] εὐεργέτησε.
v. 28 τοὺς δαιμονῶντας] τοὺς δαιμονιῶντας [6]).
v. 31 Καί ante οὐδέ abest.
r[2] v. 40 μιμησώμεθα inser. post ζηλώσωμεν.

---

[1]) v. 12 μικρόν est mendum typoth. pro πικρον, quod præbet L. Versio: "ipsa autem illud *amarum* esse declarat".

[2]) Ante v. 21—28 marginis recta regione ducta est linea et in marg. scr.: γελᾶν.

[3]) Apud Sophoclem, Lex., femininum genus huius vocis suo utitur exitu.

[4]) Versio habet *quærebat*.

[5]) "Legebatur ἐνδύματος". M. Utrumque eodem modo appellatur. Cfr. supra p. 197, n. h. v. 2.

[6]) δαιμονιάω = δαιμονάω e Just. Apol. 2,1 affert Sophocles, Lex.

v. 45 ἅμα τῷ ἁγίῳ κτλ.] σὺν τῶ ἁγίω καὶ ἀγαθῶ καὶ ζωοποιῶ πνεύματι ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν. Cfr. p. 160, v. 30.

p. 275, n. h. v. 1 ὅτι καὶ πίστεως] ὅτι πίστεως.

v. 4 ὄφελος μέγα] μέγα ὄφελος.

v[1] p. 276, n. h. v. 2 εἰδῇς] ἴδης.

v. 7 ἰσχυρῶς ἄφρων] ἰσχυρὸς ἄφρων.

v. 9 ἐκείνης εἶναι] εἶναι ἐκείνης.

v[2] p. 277, v. 13 ἔσεισας] ἔσεισες [1]).
προστρίψῃς] προστρίψῃ.

v. 14 καὶ γάρ] καί· corr. in marg. addidit alterum καί, addere voluit haud dubie γάρ (γὰρ καί?).

v. 22 παρ' ἐκείνους] παρ' ἐκείνοις.

v. 37 καταπραῦναι] πραύναι [2]).

XXI, 4(45) r[1] v. 53 φρονοῦντας] φρονοῦντες.

v. 61 αὕτη] αὐτή.

r[2] p. 278, v. 2 ἀναιρεῖ τὴν κακίαν] ἀναιρεῖ πολλάκις τὴν κακίαν.

v. 22 in ὑ|||πομένοντες ante lineam scriptum est π.

v[1] v. 24 infra ἀγάλλονται linea est ducta, et in marg. scriptum: γαυριῶνται.

v. 26 post παραιτήσεται abest colum: καὶ οὐ μόνον οὐ παραιτήσεται [3]).

v. 28 ἀπὸ τοῦ πονηροῦ] ἀπὸ πονηροῦ·

v. 31 Ἰησοῦς ὁ Χριστός] ἰς χς.

v. 38 ἐνόμιζε] ἐνόμισε.

v. 41 ἐν μέσῳ θεάτρῳ τῶν ἐχθρῶν] = corr.[2]; pr. m. θεάτρων. Cfr. coll. in p. 149,60.

v. 46 κα(λὸν εἶναι)· pr. m. εἶναι, opinor, omisit; -λὸν εἶναι coartando scripta sunt.

v[2] v. 48 ἐπιμελόμενοι] ἐπιμελούμενοι· ut p. 281, v. 49.

v. 53 αὐτομολούντων [4])] αὐτομολουσῶν.

v. 54 γυναικοτραφές] γυναικοτραφή [5]).

p. 279, v. 9 ἀλλὰ καὶ χαίρειν] ἀλλὰ| χαίρειν.

v. 12 οἶδε] εἶδε.

v. 14 ἐγκαλύπτεται] ἐκκαλύπτεται. Cfr. coll. in 165, v. 42.

XXI, 5(46) r[1] v. 18 ἢ εἴ τις ἕτερον] εἴ τις ἕτερος.

v. 36 ἀλλ' ὅμως] καὶ ὅμως.

v. 37 τοσούτου κινδύνου] κινδύνου| τοσούτου.

v. 39 Ἡσαῦ] ἠσαῦ.

r[2] v. 42 πεῖσαι αὐτόν] αὐτὸν πεῖσαι.

v. 43 λέγεις καὶ μάτην δέδοικας] λέγεις καὶ μάτην λέγεις καὶ δέδοικας.

v. 46 ἡ κατάρα] ἡ κα|κατάρα.
σὺ μή] μὴ σύ.

v. 49 ἔτη ἑπτά] ἑπτὰ ἔτη.

v. 50 ὤφλεν] ὤφειλεν· in mg. corr. ω.
ἀπάτης] = corr.; pr. m. ἄπτης.

v. 53 ὑπέμεινε] ὑπέμενε.

v. 55 παρὰ τοῖς γνωρίμοις] περὶ τοῖς γνωρ.

v. 60 οὖν ἔλεγεν] ἄρα ἔλεγεν.

p. 280, v. 1 μή abest.

v[1] v. 13 ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι κεῖται] ἐν τῶ συμφ. κεῖται τοῦ πλ.

v. 15 κατωρυγμένον abest.

v. 19 τῶν ὑπὲρ τούτου στεφανῶν] τῶν ὑπὲρ τούτων στ.

---

[1]) Hac terminatione -ες utitur secunda pers. sing. perf. ngr. = aor. pgr. Vide Simonem Portium, caput, quod est de modo conjugandi, p. 33, sqq.

[2]) Non raro verba simplicia et ex præpositionibus composita confunduntur. Annotavi hæc: M. præbet composita, L simplicia his locis: p. 159, v. 26, 178,64, 205,6 220,3, 224,40, (225,38), 249,2, 277,37, 280,20, 284,28, (291,56); M. autem simplicia, L composita 190,39, 195,12, 208,32, 223,18, 225,35.

[3]) "Deerat comma, καὶ οὐ . . . παραιτήσεται". M.

[4]) "Sic exemplaria Biblica (I Sam. XX,30) et unus cod. Reg. Legebatur αὐτομολουσῶν". M.

[5]) Hac forma utitur vocat. casus in lingua ngr.

v. 20 *κατέθηκεν*] *τέθηκεν*. Cfr. p. 17, v. 1.
v. 23 *βούλοιτο*] *βούληται* (recte).
v² v. 32 *σύ* abest ante *αὐτό*.
v. 37 *βελτίων, καί*] *βελτίω| καί*.
v. 44 *διὸ καὶ ἔλεγεν*] *διὸ ἔλεγεν* [1]).
v. 50 *ὁ ἀνὴρ τοῦ τῆς γυναικός*] *ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικός*.
v. 51 *ὅταν τινὰς συνδῆσαι*] *ὅτάν τινα συνδῆσαι*.
XXI, 6(47) r¹ v. 53 *τοῦτον ὑπ' ἐκείνου καὶ ἐκεῖνον ὑπὸ τούτου*] *τ. ὑπὲρ ἐκ. καὶ ἐκ. ὑπὲρ τ.*
v. 57 *τῶν πλησίον*] *τοῦ πλησίον*.
p. 281, v. 1 *πολεμήσῃ*] *πολεμίσῃ*.
v. 7 *τὰ ἑαυτῆς*] *τὸ ἑαυτῆς*· vide infra p. 286, n. h., v. 19.
v. 8 *τικτόμενα*] *γινόμενα*.
v. 10 *ἀφιεῖσαν*] *ἀφίησιν*.
r² v. 18 *τῆς στοργῆς*] *τῆς ὀργῆς*.
v. 19 *τοῖς κακῶς πάσχουσιν*] — corr.; pr. m. *κακοῖς*.
v. 20 *συγχαίρει δέ*] *συγχαίρει*.
v. 24 *οἰκεῖα τὰ ἀλλότρια*] *τὰ οἰκεῖα, ἀλλότρια*.
v. 25 *τρόφιμον*] *τροφόν*.
v. 28 *τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπηλλάγη*] *τῆς ἀνθρ. ἀπηλλάγη φύσεως*.
v¹ v. 47 *Πάντα τὰ χρηστά*] *πάντα χρηστά*.
v. 49 *ἐπιμελομένη*] *ἐπιμελουμένη*, ut p. 278, v. 48.
v. 51 *ἀλλὰ καὶ πιστεύει*] *ἀλλὰ πιστ.*
v. 57 *Οὐ διακόπτεται, οὐ διαλύεται τῷ φέρειν*] *οὐ διαλύεται· οὐ διακοπ. τοῦ φ.*
v. 58 *στέργει*] *στέρ|γει*, sed corr.² *ρ* induxit et in marg. posuit *στεγο* (i. e. *στέγω*).

v² p. 282, v. 8 *τοῦ διαβόλου*] *διαβόλου*.
v. 12 *Παῦλος*] *ὁ παῦλος*.
v. 15 *ἢ* repetitur ante *πρὸς τὸν θεόν*.
v. 17 verbis *ὑπὲρ αὐτῶν* subiciuntur hæc rubro colore depicta (v. p. 9): *ἐγκώμιον εἰς τὴν ἀγάπην διὰ πλειόνων· καὶ ὅτι οὐ δεῖ ἡμᾶς οὐδὲ ἀσεβεῖς οὐδὲ ἁμαρτωλοὺς μισεῖν· ἀλλ' εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν· καὶ μετὰ πραότητος νουτεθεῖν ἅπαντας*.
v. 20 *ἀφῇς*] *ἀφείς* [2]) — p. 209, v. 32, 285, 27.
XXI, 7(48) r¹ v. 29 *οὔτε δὲ Βαβυλῶνα*] *οὔτε βαβ.*, sed corr.¹ *δέ* in marg. apposuit.
v. 30 *πλείονα νῦν ἀπαιτούμεθα φιλοσοφίαν*] *πλ. ἀπαιτ. φιλοσ. νῦν*.
v. 32 *ὡς ἐπὶ Ἡλιού*] *ὡς| ἐπὶ ἠλίου*, sed corr.² in marg. *ὥσπερ* pro *ὡς ἐπί*.
r² v. 56 *γυναῖκα* corr., sed aliud fuit (*γυνήν?* Cfr. Psichari, Essais, II, p. 85 etc.).
v. 57 *καίτοι γε τί οἰκειότερον κτλ.*] *καίτοιγε· τὸ οἰκειότερον κτλ.* Corr.², o in *καίτοιγε* inducto, *τί* in marg. scripto, vult *καί τί γε*.
v. 59 *φησί* abest.
p. 283, v. 6 *φυσώμενοι*] *φυσούμενοι* [3]).
v. 10 *Τί οὖν φησιν, ὅταν λέγῃ*] *τί οὖν ὅταν λέγῃ φησίν*.
v¹ v. 19 *οὐχὶ τόν*] *οὐ τόν*.
v. 26 *ἀποστρέφηται*] *ἀποστρέφεται*.
v. 28 *ἐκεῖνος πρὸς αὐτὸν καλῇ* [4])] *ἐκεῖνος αὐτὸν καλῇ*.
v. 34 *ὁ θεὸς αὐτόν*] *αὐτὸν ὁ θεός*.
v. 35 *ἀπαλλάξῃς*] *ἀπαλλάξας*, præmisso *σπουδάσας*.

---

[1]) Versio non agnoscit illud *καί*.

[2]) V. T. (Exod. XXXII,32) *ἀφεῖς*.

[3]) E ion. forma *φυσέω* pro *φυσάω*(?). Cfr. p. 48, n. 3.

[4]) *πρός* videtur falso in hoc comma e sequenti: *μήτε οὗτος πρὸς αὐτὸν ἀπίῃ*, irrepsisse.

v. 5 (ἵνα μη ἀ)παναισχυντήσωσιν.
v. 7 εἰς τὸν Χριστόν] εἰς χν·
v^2 p. 189, v. 15 οὐδὲ ἡμῖν ἔσται πλέον] οὐδὲν ἡμῖν κτλ. [1]).
v. 17 σαυτόν, φησί, κατὰ] σαυτὸν|κατά [2]).
v. 33 πολύ om.
XIV, 3(16) r^1 v. 41 εἰκῆ exit in rasuram [3]).
v. 45 τῶν πλησίον] τῶν πολλῶν.
v. 50 ἵνα μὴ ὑποσκελισθῶσι] inter versus om., sed in mgne supra add.: ἵνα μὴ ὑποσκελισθῶσι ποῦ.
v. 53 καὶ οὔτε ἐὰν φάγῃς, περισσέυεις, οὔτε ἐὰν μὴ φάγῃς, ὑστερῇ] καὶ οὔτε ἂν μὴ φάγῃς περισσεύῃ, οὔτε ἐὰν φάγῃς ὑστερῆσαι [4]) (hoc -σαι est dubium).
v. 57 οὐκ ante εἰκῆ om.
v. 59 ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς ἐκχέεις σαυτοῦ τὴν ἰσχύν] ἀλλ' ἁπλῶς ἔχεις αὐτοῦ τὴν ἰσχύν.
v. 61 οὕτω φησίν] οὕτως λέγει [5])· cfr. n. in 151,1.
σφοδροτέρως αὐτοῖς ἐχρήσατο] σφοδροτέροις ἐχρήσατο αὐτοῖς. Cfr. n. in p. 161, v. 24.
r^2 p. 190, v. 2 καὶ ante ἐπ' ὀλέθρῳ om.
v. 4 ἀνεύθυνοι ταῦτα τολμῶντες] ἀνεύθυνοι οἱ ταῦτα τολμῶντες.
v. 10 ὤδινεν εἰπεῖν, ὅτε ἔλεγε] ὤδινεν εἰπών.
v. 13 τοῦτο] αὕτη.
v. 20 δυσένδοτος] δυσ( )τος.
v. 21 ἐνδίδωμι] ἐκδίδωμι.
v^1 v. 31 οὐκ εἶπεν Ἀναιρῶ] οὐχὶ ἀναιρῶ.
v. 32 οὐδ(ὲ γὰρ) ἐ|χθρὰ ἡ σάρξ. Corr. ἐχθρά ita exaravit, ut ε post lineæ finem, χθρά ante versus initium scripta sint [6]).
v. 39 δέξασθαι] ἐπιδέξασθαι [7]).
v^2 v. 56 ἦσαν ταῦτα] ταῦτα ἦσαν.
v. 62 πάντες e. v. 61 repetitur ante τὸ αὐτὸ πόμα [8]).
p. 191, v. 2 ηὐδόκησεν] εὐδόκησεν [9]).
φησί abest.
v. 6 post ἀπολαῦσαι inseritur προστήσεται.
v. 7 τοὺς τοῦ βαπτίσματος] τοὺς βα|πτίσματος pr. m., ni fallor; corr., βα eraso et post lineam repetito, τοὺς (τοῦ) βα|πτίσματος.
XIV, 4(17) r^1 v. 22 οὕτω καί] οὕτως.
v. 28 post ἐξηλλαγμένη γὰρ ἦν omittuntur: οὐ τῷ τρόπῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει· μάννα γὰρ ἦν·
v. 31 τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικόν] τὸ αὐ|τὸ πνευματικόν· corr., τὸ eraso et versus præmissi fini affixo, τὸ αὐτὸ| πόμα πνευματικόν effecit; πό- in mg. ante versum exstat.
v. 34 ἡ δὲ πέτρα] ἡ δὲ πέτραν (αν compendio scriptum).
v. 35 ἢ γὰρ ἂν καὶ πρὸ τούτου ἀνέβλυζεν] ἢ γὰρ καὶ πρὸ τούτου ἀνέβλυσεν.
r^2 v. 52 post ἀπώλοντο inter versus omittuntur Καὶ μὴν πάντες ἀπώλοντο.
p. 192, v. 1 εὐηργέτησε] εὐεργέτησε·

---

[1]) Vers. lat.: "nihil assequemur".
[2]) v. 23 Reg. exhibet ἀδιαφορεῖ, L cum M. (et editis) διαμαρτάνει.
[3]) Credere licet fuisse εἰκῆν, ad similitudinem eorum, quæ insequuntur: καὶ μάτην.
[4]) Estne hic vestigium ngr.? Nam in lingua ngr. hæc persona exit in -σαι. Simon Portius, p. 38.
[5]) Versio lat. præbet: "ita loquitur".
[6]) In eodem versu L exhibet οὐδὲ κολάζω· quæ olim defuisse docet M.
[7]) "Legebatur ἐπιδείξασθαι". M.
[8]) Repetitur πάντες N. T. (I Cor. X,4).
[9]) Cum N. T. (I Cor. X,5).

v[1] v. 3 *ὑπεστόρεσεν*] *ὑπέστροσεν*[1]).
v. 4 *καί* inser. ante *παρῆν*.
v. 13 *αὐτοῖς*] *αὐτούς*.
v. 21 *οὕτω καὶ διά*] *οὕτω|διά*.
v[2] v. 33 *εἰδωλείοις*] *εἰδώλοις*[2]).
v. 47 ante *αὕτη δὲ ἦν ἡ γαστριμαργία* omissa sunt omnia inde a v. 43 *αὕτη δὲ ἦν γαστριμαργία* ad v. 47 *τίθησιν*.
v. 51 *καί* ante *ὑμεῖς* om.
v. 53 *ἔπληττεν*] *ἔπληττον*.
v. 54 *τούτῳ μόνον*] *τούτῳ δὲ μόνον*. *τῷ* ante *τοὺς μέν* om.
XIV, 5(18) r[1] v. 59 *ὑπευθύνους ἀποφαίνεται*] *ὑπευθύνους ὑποφαίνει*.
p. 193, v. 7 *ἐντεῦθεν* ante *ἐτέχθη* om.
r[2] v. 16 *συμβουλὴν βαλαάμ*] *συμβουλὴν| τοῦ βαλαάμ·*
v. 21 *Μαδιάμ*] *μαδιάν*[3]).
v. 23 *αὗται*] *αὐταί*[4]).
v. 27 *αὐτῶν*] *αὐτόν*[5]).
v. 31 *δέ* om. inter *πειρασμῶν* et *ἕνεκεν*. *ἐγόγγυζον*] *ἐξελύοντο*.
v. 34 *καθὼς καί τινες*] *καθώς τινές*[6]).
v[1] v. 47 *φησί, δῆλον*] *δῆλόν φησι·*
v. 50 *εὐεργεσιῶν*] *εὐερσιῶν*.
v. 52 *γεγράφθαι*] *ἐγεγρά|φθ* (pr. m. *ἐγεγράφθη?*); corr. *αι* supra *θ* posuit, augmentum reliquit.
v. 61 post *καθεῖλε* om. sunt: *τῶν ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρονούντων*, quæ in mgne infra annotata sunt; quibus omissis hiatus est inter *καθεῖλε* et *Εἰ* (vide p. 32, n. 2).

v[2] p. 194, v. 7 *καὶ ἐκεῖνοι*] *κἀκεῖνοι*.
v. 10 *ἑξῆς*] *ἐξ ἧς*.
v. 14 *εὐδιεινόν*] *εὔδιον*.
ad v. 15 *Μὴ τοίνυν κτλ.* in marg. supra leguntur: *περὶ τοῦ μὴ θαρρεῖν ἑαυτοῖς· καὶ κατὰ πλεονεξίας*.
v. 16 *καί* inseritur post *ἀλλά*.
XIV, 6(19) r[1] v. 27 *οὗ* pro *ὅ* post *ἐκείνου τοῦ προφητικοῦ·*
v. 36 *αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν διδασκαλίαν*] *αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρετῆς*.
v. 42 *εἴδομεν ἄν*] *ἴδωμεν ἄν*.
v. 43 *γάρ* om.
v. 44 *δεομένων*] *δεομένου*, sequentibus *τοῦ φάρμακα ἐπιθήσοντος·*
r[2] v. 55 *Κἂν εὔξῃ σπουδαίως, ἀπολαύσεις ἀφέσεως*] *κἂν εὔξῃ, σπουδαίως κτλ.*
v. 62 *ἰασάμην τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ*] *ἰασάμην αὐτόν*[7]).
p. 195, v. 9 *ὡσεὶ ἔριον*] *ὡς ἔριον*[8]).
v. 12 *ἔλθωμεν*] *εἰσέλθωμεν*.
v. 14 *πάντως*] *πάντες*.
v[1]. v. 17 *ἀποπλαπλανηθῶμεν*, sed prius *πλα* induxit corr.
v. 19 *φιλάνθρωπος γάρ*] *καὶ φιλάνθρωπος*.
v. 23 *Ἐννοήσαντες τοίνυν τὸ μέγεθος αὐτοῦ*] *ἐννοήσαντες|αὐτοῦ τοίνυν τὸ μέγεθος*.
v. 28 *γάρ* om.
v. 30 *μηδὲν ἐνταῦθα*] *μὴ ἐνταῦθα*.
v. 37 *ἐχρῆν ποιεῖν*] *ποιεῖν|ἐχρῆν*.

---

1) i. e. *ὑπέστρωσεν*.

2) L igitur h. l. idem præbet mendum, quod libri et editi consentientes exhibent p. 205, n. h., v. 5: *ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς εἰδώλοις τελουμένων·* ad quæ M. "Savilius", inquit, "conjicit *ἐν τοῖς εἰδωλείοις*."

3) *Μαδιάν* V. T. (Num. XXXI,8); var. lect. *Μαδιάμ*.

4) V. T. *αὗται* (Num. XXXI,16). De spir. cfr. p. 25.

5) *αὐτόν* est var. l. N. T. (I Cor. X,9).

6) N. T. (I Cor. X,10) *καθάπερ καθώς καί* et *καθώς* var. ll. sunt.

7) Esaias LVII,18 *τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἑώρακα, καὶ ἰασάμην αὐτόν*.

8) Esai. I,18 *ὡς ἔριον*.

v. 38 *κατ' ἐκεῖνον νῦν εἰσι*] *κατ' ἐκεῖνον εἰσί* [1]).

v² v. 41 *ὅταν ἴδω τῷ μὲν θεῷ περὶ ἐλέου συνεχῶς ἐντυγχάνοντας*] *ὅταν ἴδω τὸν μὲν θεὸν περὶ ἐλέους* [2]) *ἐντυγχάνοντας συνεχῶς.*

v. 43 *οὕτω τῆς ἑαυτῶν ἀφειδοῦντας ψυχῆς*] *οὕτως ἀφειδοῦντας τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς.*

v. 44 *μὴ παίζωμεν*, post *ἀγαπητοί* iteratum, om.

v. 46 *τοῦ ἐλέου*] *τοῦ ἐλέους.* Vide v. 41.

v. 47 *τούτου καί*] *τούτου πόρρωθεν ὄντες καί.*

πάντα ἁπλῶς] *πάντα μὴ ἁπλῶς.*

v. 52 *ἤ τι τῶν αὐτοῦ προέσθαι*] *ἢ τῶν αὐτοῦ| τί προέσθαι.* De encl. *τί* vide p. 31.

v. 54 *ποιοῦμεν*] *ποιῶμεν.*

v. 57 *σαυτοῦ*] *ἑαυτοῦ.*

v. 58 *ἐκπέπληγμαι*] *ἐκπλήττομαι.*

XIV, 7(20) r¹ v. 63 *οὐχὶ ἐπίκηρος* om. ante *οὐχὶ ἄπιστος.*

v. 64 *κτῆσις*] = pr. m., ni fallor; corr. *κτίσις.*

r² p. 196, v. 25 *μόνης*] *μόνος.*

v. 26 *τὰ χρήματα*] *χρήματα*, sed *τά* in marg. ponitur.

v. 29 *αὕτη*] *αὐτή.* De spir. cfr. p. 25.

v. 38 *καὶ πατραλοίας ἐποίησε καὶ μητραλοίας*] *καὶ πατραλοίας καὶ μητρωλοίας* [3])· in marg. *ἐποίησε*, quod post *μητρωλοίας* inseri iubet signum:

v, 41 *ταύτην*] *αὐτήν.*

v¹ v. 48 *ἑαυτοῖς*] *ἑαυτούς.*

v. 50 *τῶν μόχθων*] *τῶν πονων.*

v. 54 *τοσούτῳ*] *τοσοῦτον.*

v. 58 post *ὗς* est rasura.

v. 59 *ἐνκαλινδούμενοι* pro *ἐγκαλ.*

p. 197, v. 2 *ληκύθιον*] *ληκίνθιον* [4]).

v. 3 *τὸ ἔλαιον*] *τὸν|ἔλαιον* pr. m., corr. *τὸ |ἐλ.*

διὰ τὸ σκότος εἶναι om.

v. 4 *ὁ καιρός*] |*καιρός.*

v² v. 8 *ἐκείνης* inter v. om.

v. 14 *συνδεῖ*] *συνδεῖν* [5]).

v. 17 *περιφέρουσιν*] *περιφέροντες* [6]).

v. 18 *ὀφαλμός* pro *ὀφθαλμός.*

v. 24 *καταλαμβανούσης*] *καταλαβούσης.*

v. 26 *τὴν νύκι( )*; *α* supra *τ* add. [7]).

XIV, 8(21) r¹ v. 34 *τὰ μηδέποτε πέρας λαμβάνοντα κακά*] *τὸ μηδέποτε πέρας λαμβάνειν τὰ κακά.*

v. 35 *Φοβηθῶμεν*] *φοβηθῶ*| pr. m.; corr· add. *μεν.*

v. 36 *τοσούτων τιμωριῶν*] *τοσούτων κακῶν τε καὶ τιμωριῶν.*

v. 40 *ἀποδημοῦντας* om.

r² p. 198, v. 8 *τῶν δεσμωτῶν*] (*τῶν γῆς ὁ*)*δεύῃ, τοὺς ἀγροὺς τὰ|πρ*(*οάστεια*) *δεσμωτῶν·* quæ inserit L' infra, v. 19, nobis occurrunt.

v. 11 *ἔχῃ. Οὗτος*] *ἔχει οὗτος·*

v. 12 *ἐμβάλλῃ*] *ἐμβάλῃ* [8]).

v. 19 *οὐδὲ ζῆν*] = corr.; pr. m. *οὐδὲν ζῆν.*

v. 24 *καθ' ἑαυτόν*] = corr.; pr. m., ni fallor, *καθ' αὐτόν.*

---

[1]) De encl. vocis accentu vide p. 31.

[2]) Ex *τὸ ἔλεος*, ut infra v. 46.

[3]) i. e. *μητρολοίας;* forma vocis infra iterum nobis obvia erit p. 222,33.

[4]) Sophocles, Lex., s. v. *ληκύνθιον·* "*ληκύνθιον* incorrect for *ληκύθιον*". Cfr. p. 210,41; vide etiam p. 167, v. 59, et n.

[5]) ... *τοσούτῳ βαρύτερον* (scil. *ἔχουσι δεσμοφύλακα τὴν φιλαργυρίαν*), *ὅσῳ μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῖς συνδεῖν.* Cfr. p. 211, v. 5.

[6]) Paulo ante exstat *τίκτοντες.*

[7]) *τὴν νύκταν* pr. m.? Cfr. Psichari, Essais, II, p. 16, etc.

[8]) De -*λλ*- et -*λ*- confusis cfr. p. 23. In eodem v. cum Reg. et Savil. exhibet *λαβών*, quod Morel. desiderare docet M.

v. 25 *οἶδε*] *εἶδε.*
v[1] v. 35 *μᾶλλόν ἐστιν*] *μάλιστά ἐστιν.*
v. 38 *φεύγ(ομεν τὴν φι)λαργυρίαν.*
v. 43 *ἐπηγγελμένων*] *ἀποκειμένων.*
v. 44 *καὶ τὰ ἑξῆς*] *χάριτι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν* [1]):
v[2] p. 197, tit. v. 3 *σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσει*] *ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ* [2]).
v. 5 *καὶ τὰ ἑξῆς* om.
n. h. v. 1 *Ἐπειδήπερ*] *ἐπειδὴ γάρ.*
v. 2 *παραδείγματα*] *παραδείματα* [3]).
p. 198, n. h. v. 10 *ἀντικατέστητε*] *ἀντεκατέστητε* [4]).
XV, 1(22) r[1] p. 199, v. 3 *ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς*] *ἵνα μάθῃς καὶ ἴδῃς.*
v. 7 *ὑμᾶς* inseritur ante *ὑπενεγκεῖν*,
v[1] v. 47 *τὸ φοβερόν*] *καὶ φοβερόν* [5]).
v. 50 *τὸν—θησαυρόν*] *τῶν—θησαυρῶν.*
v. 55 *τῆς πλάνης* om.
v. 58 *καὶ* inseritur ante *Ὑπέρ.*
p. 200, v. 7 *καὶ* ante *ἐκπληττόμενοι* om [6]).
v[2] v. 9 *ἐκεῖ* post *μείνωμεν* inseritur.
v. 10 *ἡμῖν αὐτοῦ*] *αὐτοῦ ἡμῖν.*
v. 14 *τί δὲ φιλοστοργότερον* om., præmisso *φρικωδέστερον.*
v. 16 *ἐπιθυμοῦντας*] *ἐφιεμένους* (= R.).
v. 24 *αὐτός* om.
v. 27 *καὶ μεγαλοπρεπέστερον* om. post *φρικωδέστερον*, sed in mg. add. *ἱερουργίαν*] *ἱερουγίαν.*
v. 28 *αὐτήν* om.
v. 30 *Ὁ ἄρτος*] *τὸν ἄρτον* [7]).
XV, 2(23) r[1] v. 39 *τούτῳ*] *τούτου.*
v. 57 *Οὐ γάρ*] *οὐδὲ γάρ.*
r[2] v. 58 *ἐκεῖνος*] *ἄλλος.*
v. 59 *ἐπήγαγεν*] *ἔλεγεν* [8]).
v. 62 *καὶ* ante *κατὰ τοῦτο* om.
p. 201, v. 1 *φησίν* abest.
v. 7 *σεαυτόν*] *σαυτόν.*
v. 14 *τὴν αὐτήν*] *τὴν ἑαυτοῦ* [9]).
v. 17 *τὴν ἀθάνατον*] *καὶ ἀθάνατον* [10]).
v[1] v. 37 *τεθειμένον*] *τιθέμενον* (= Reg.).
v. 39 *τοῦ σώματος* om., excipiente *τοῦ χριστοῦ* [M. *τοῦ κυρίου* [11])].
v. 40 *τοῦ θυσιαστηρίου*] *τῷ θυσιαστηρίῳ.*
v. 43 *ὡσπερεὶ ἰσχύν*] *ὥσπερ ἰσχύν.*
v. 45 *οὐχ* inseritur ante *ὅτι* [12]).
v[2] v. 50 *βόλῃ* pro *βούλει* [13]).

[1]) Cfr. n. in p. 188, v. 50.
[2]) Cum L facit N. T. (I Cor. X,13).
[3]) Ex appellandi ratione causa mendi est petenda ("*γμ* s'assimile en *μμ*". Meyer, Comm., p. 77). Conferre licet infra p. 275, v. 20 et *γίνεται* etc. pro *γίγνεται.*
[4]) *ἀντεκατέστητε* est var. lect. N. T. (Hebr. XII,4). De augmento præpositioni *κατ'* præmisso conferre licet Simonem Portium, qui p. 47, v. 34: "Animadverte tandem", inquit, "in verbis compositis ex aliqua præpositione, quæ incipiat a consonante, semper in præteritis illis augmentum syllabicum fieri ante ipsam præpositionem."
[5]) v. 49 cum M. contra Reg. facit L. Item v. 54.
[6]) Vers. lat. non reddit illud *καί.*
[7]) *τὸν ἄρτον* N. T. (I Cor. X,16).
[8]) Eodem modo infra, p. 208,54, M. *ἐπήγαγε*, L *ἔλεγε* exhibet.
[9]) Ad similitudinem, ut videtur, illius *τὴν ἑαυτοῦ*, quod v. 13 antecedit.
[10]) "Reg., *εἰς τὴν ζῶσαν* (M. et L *ζωήν*) *καὶ ἀθάνατον*". M.
[11]) N. T. (I Cor. X,16) *τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ* exhibet.
[12]) "*οὐχ ὅτι*" est v. l. (I Cor. X,19) pro "*ἢ ὅτι*".
[13]) *βόλῃ* vix ad epicam formam (vide lexx. Hom.) referendum est, sed, ut *ω* et *ου* passim confunduntur, ita *ο* quoque, quum idem sonet atque *ω* — vide p. 20 sqq. — pro *ου* positum esse potest.

v. 51 ἀπάγει] ἀπάγης· cfr. p. 16, n. 5,
v. 60 τὴν τράπεζαν τὴν βασιλικήν] τὴν τράπεζα τὴν βασ. [1]).
p. 202, v. 6 καί post εἶδες om. [2]).
XV, 3(24) r[1] v. 15 Καὶ ἀρκεῖται] καὶ γὰρ| ἀρκεῖται.
v. 16 ἀπαγωγήν] ἐπαγωγήν.
v. 20 εἰ δυνατόν inseritur inter αὐτόν et πρός.
v. 21 τῶν αὐτοῦ πολεμίων] τῶν αὐτῶν πολεμίων.
v. 29 ἐπέπληξεν] ἐπέπλην(?) pr. m., corr. ἐπέπλη.
v. 30 ἀπαγωγῇ] εἰσαγωγῇ.
r[2] v. 38 ἐγίνετο] γίνεται.
v. 54 καί post πανταχοῦ om.
v[1] v. 61 τὸ αὐτοῦ] τὸ ἑαυτοῦ.
v. 65 ἅπασιν· ὀλίγοις ἀρκεσθείς] ἅπασιν (ἀρ?)κεσθείς pr. m.; ἀρ eraso, in marg. scribitur: ὀλίγοις ἀρ.
ad p. 203, v. 1 in marg. super. scripta exstant: περὶ ἀγάπης τῆς εἰς τὸν πλησίον· καὶ ἐγκώμιον εἰς τὸ τοῦ κυρίου σῶμα· καὶ ὅτι δεῖ ἐπιμελεῖσθαι καθαρότητος· καὶ προσ(ι)έναι τῇ ἁγίᾳ μεταλήψει· καὶ περὶ κοινωνίας: —
v. 7 ἵπτασθαι] ἵστασθαι.
v. 8 ad τὸν οὐρανόν in marg. infra ponitur: μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν [3]).
v. 11 καί ante ὑψηλόν om.
v[2] v. 16 οὐ κολοιῶν] οὐκ ὀλοιῶν.
v. 22 ἐπ' ἐρημίας] ἐπ' ἐρημίαις [4]).
v. 24 καὶ σητῶν additur post νήματα [5]).
v. 30 δι' οὗ bis pro δι' ὅ.
v. 36 πρὸς σεαυτόν] πρὸς ἑαυτόν.

XV, 4(25) r[1] v. 40 τὴν τῶν ἀγγέλων λῆξιν] τὴν ἀγγέλων λῆξιν.
v. 41 προσηλούμενον] προσηλώμενον· inter v. post hoc verbum καί om.
v. 42 καί ante ἥλιος om. [6]).
v. 53 βαστάσασαν] βαστάξασαν· Cfr. Veitchium s. v. βαστάζω.
v. 59 αἱ ante ἐξουσίαι om.
r[2] v. 62 αὐτούς] αὐτάς [7]).
p. 204, v. 2 καταγέλαστος] καταγέλασμα.
v. 13 γέγονε· τὸ σῶμα] γέγονε τὸ σῶμα.
v. 14 γάρ inseritur post ὅπερ. κατεργάζεσθαι] κατεργάσασθαι.
v. 16 ἕως αὐτόν] ἕως ἂν αὐτόν.
v. 20 γέγονε τοῦ Βαβυλωνίου] τοῦ βαβυλωνίου γέγονεν.
v[1] v. 23 μέσην] — corr.; pr. m., ni oculi me fallunt, μέσον.
v. 24 καί ante ἀνατεμών om.
v. 25 προήει] προσ(ί)ει.
v. 30 σφοδρῶς om.
v. 31 Διὸ καὶ ὁ Ἰώβ] διόπερ καὶ ἰώβ.
v. 37 μετὰ θερμότητος αὐτῷ] αὐτῷ| μετὰ θερμότητος.
v. 38 μή, v. 39 ἄν om.
v[2] v. 47 γάρ om.
v. 59 μὴ ἁπλῶς] μὴ δὲ ἁπλῶς.
p. 205, v. 6 περιπεφραγμένοι] πεφραγμένοι.
XV, 5(26) r[1] v. 9 γοῦν] οὖν.
v. 19 ἀλλ' αὐτὸν τὸν τούτων] ἀλλὰ τὸν τούτων.
v. 24 τὴν τούτων τῶν μυστηρίων ὑποδοχήν] τὴν τούτων ὑποδ. τῶν μυστ.
r[2] p. 206, v. 4 ἀλλ' ἔτι πρὸς τὴν γῆν bis scripta, in fine r[1], in initio r[2]; priore loco inducta sunt.
v. 9 ἐτέθη τεχθείς] ἐτέχθη.

---

[1]) De ν om. vide p. 49 n. 1.
[2]) Versio non agnoscit.
[3]) "Reg., τὸν οὐρανόν, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τὸν οὐρανόν". M.
[4]) De α et αι confusis velim adeas Bastii Comm. p. 705.
[5]) "Reg., νήματα καὶ σητῶν". M.
[6]) Versio omittit.
[7]) "ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ". N. T. (Col. II,15).

v. 10 ἐκείνῳ τῷ προς καπηλείαν] τῶ πρ. καπηλίαν ἐκείνω.
v. 12 κλίνῃ] κλῖναι [1]).
v. 15 πορφυροπώλιδα] πορφυρόπολιν.
v. 22 οὗτος om.
μήτι γε] μή τοι γε.
v. 25 καί post ἦν om.
v. 26 ἀγαθῶν] σκηνῶν [2]).
χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἑξῆς [3])] χάριτι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν: —
v[1] p. 205, n. h. v. 1 Εἰπών] εἶπεν [4]).
v. 8 πλείονι] πλείω.
v. 16 αὐτούς] αὐτόν.
v. 20 ἅπαν τό] ἅπαντα τά.
v. 21 post ὅ τι ποτέ ἐστι om. hæc: τὸ προκείμενον. Ὥστε ἔστι [5]).
v. 23 μὴ τῇ φύσει] μὴ φύσει.
v. 24 τὸ post ποιοῦντα om.
v. 26 τῶν δαιμόνων] τῶν δαιμονίων.
v. 27 τὰ ἄλογα αὐτοῦ πάντα] τὰ ἄλογα· εἰ δὲ αὐτοῦ πάντα.
p. 206, n. h. v. 1 θέλητε πορεύεσθαι] θέλετε πορεύεσθε [6]).
v. 4 ἀλλ' οὐδέ] ἀλλ' οὐκ'.
v. 12 Ἄν δέ τις] ἐὰν δέ τις [7]).
XV, 6(27) r[1] v. 16 οὐδεμίαν γάρ] οὐδὲ γὰρ μίαν.

v. 22 δεῖ post ἀπέχεσθαι om. [8]).
v. 24 καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς excipiunt τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ, ut supra v. 20.
v. 24 δι' ὅπερ] διόπερ.
v. 29 Συνείδησιν δὲ λέγω] συνείδησιν|λέγω.
v. 33 οἰκονομηθῇ] οἰκοδομηθῇ.
p. 207, v. 1 φροντίζεις] φροτίζεις.
r[2] v. 10 πρὸς ἑαυτόν] πρὸς αὐτόν.
v. 11 τὰ χριστιανῶν] τὰ τῶν| χριστιανῶν.
v. 16 post οὐδὲ ταῦτα ἐρεῖ om.: Πῶς, φησὶν, οὐκ ἐρεῖ.
v. 24 μηδὲ λινοπλήξ [9])] μὴ δ' ἑλληνοπλήξ.
v. 28 δωρεῶν] δώρων.
v[1] v. 33 ἂν ἐθέλωμεν] ἐὰν θέλωμεν.
v. 42 οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ] οὐ| εὐχαριστῶ.
v. 46 ὑποστεύσουσι] ὑποστεύουσι.
v[2] v. 52 εὐηργετήθεν] εὐεργετίθην.
v. 53 αἴτιον γίνεσθαι] αἴτιος γίνεσθαι.
v. 54 φησὶν, ὁ Ἕλλην] ὁ ἕλλην φησίν·
XV, 7(28) r[1] p. 208, v. 13 χωρὶς τούτου δέ] χωρὶς τοῦτο καί [10]).
v. 26 οὕτω] οὗτος.
v. 27 οὐδὲ τοὺς ἔξωθεν] οὐδὲ τοῖς ἔξωθεν, præmissis ἐν τοῖς δυνατοῖς.

---

[1]) κλῖναι in lectionis varietate est N. T. (Math. VIII,20).

[2]) Hæc legendi ratio respicit Jesu verba Luc. XVI,9: ἑαυτοῖς ποιήσατε φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα ὅταν ἐκλίπῃ δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς.

[3]) Cfr. n. in p. 188, v. 50.

[4]) v. 5 ad ἐν τοῖς εἰδώλοις M. in n.: "Savilius conjicit ἐν τοῖς εἰδωλείοις". Cfr. n. in p. 192, v. 33.

[5]) L cum M. non agnoscit ea, quæ ante Ὥστε ἔστι inserit Reg.: ὥστε μὴ ἑαυτῷ παρέχειν ἀνακρίσεως ἀφορμάς.

[6]) N. T. (I, Cor. X,27): εἴ τις καλεῖ ... καὶ θέλετε πορεύεσθαι· Chrys.: ἐάν τις ... καλῇ ... καὶ θέλετε ..."

[7]) N. T. (v. 28) ἐὰν δέ τις.

[8]) Vers. lat. non reddit δεῖ.

[9]) Sophocles, Lex., affert formam ληνοπλήξ.

[10]) De ὑστερούμεθα (I Cor. XIII,8) in hoc versu posito cfr. supra n. in p. 166, v. 13. De præp. χωρίς cum acc. iuncta in sermone ngr. vide Simonem Portium p. 55.

v. 30 post παραλύειν om.: πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπᾶσθαι τοὺς ἀπίστους, οὐ φυγαδεύειν.
v. 32 πλήττονται] καταπλήττονται.
v. 33 εἰς τὰ τοιαῦτα om.
v. 34 παντὸς αἰσθητοῦ μολυσμοῦ] παντὸς μολυσ|μου αἰσθητοῦ.
r² v. 40 κακηγορίαν] κατηγορίαν.
v. 54 ἐπήγαγε] ἔλεγε [1].
v. 57 ἀπαγχονήσῃς] ἀπαγχονίσῃς.
v. 58 προνοῇς] προνοῇ.
v. 59 τῆς εἰκόνος ἕστηκας] ἕστηκας τῆς εἰκόνος.
v¹ p. 209, v. 19 ὑγιὲς προσενεγκὼν] προσενεγκὼν ὑγιές.
ad v. 20 summa in marg. annotata sunt: ὅτι δεῖ πάντα ποιεῖν ἡμᾶς· οὐ πρὸς τὸ ἑαυτῶν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κοινεῖ (lege κοινῇ) συμφέρον· καὶ τούτου τύπος ἐστὶ μωϋσῆς καὶ δαυὶδ καὶ παῦλος ἀπόστολος.
v² v. 23 καί post γάρ om.
v. 27 ἀλλὰ τὰ τοῦ πλησίον] ἀλλὰ| τοῦ πλησίον.
v. 30 ἀλλ' οὐδὲν αὐτὸν οὕτω μέγαν ἐποίησεν] ἀλλ' οὐδὲν οὕτως αὐτὸν μέγα ἐποίησεν.
v. 32 ἀφῇς] ἀφείς [2]) = p. 282, v. 20, 285,27.
v. 37 ὁ Ἀβραάμ] ἀβραάμ·
v. 42 ὁ τούτου] τούτου.
v. 43 ἐγὼ δέ εἰς] ἐγὼ εἰς [3].
XV, 8(29) r¹ v. 51 ὁ Ἰακώβ] = ms., sed corr., ni fallor, ὁ add. supra [4].

v. 56 ἐνυπνίων καὶ διασπᾶσαι] ἐνυπνίων| διασπᾶσαι.
v. 57 ὑπεῖχον] ἐπῆχον [5].
v. 62 ἀπέλαυσεν] ἀπήλαυσεν [6].
v. 63 αὐτόν inseritur post λαμπρόν.
p. 210, v. 1 καί post κωλύει om.
v. 4 ἐν βασιλείοις στρεφόμενος] ἐν τοῖς βασιλείοις τρεφόμενος·
v. 5 μείζονα] μεῖζον.
v. 6 τοῦ χριστοῦ add. post τὸν ὀνειδισμόν.
r² v. 18 post κακουχεῖσθαι inseritur καί [7]. ποιῆσαι εἶναι ἐν ἀδείᾳ] ποιῆσαι ἐν ἀδείᾳ.
v. 19 μέγα τὸ ἀλλάξασθαι] μετὰ [8]) τὸ ἀλλάξασθαι.
v. 27 νικᾷ] κατά.
v¹ v. 33 εἰπεῖν ὑπερβολήν] ὑπερβολὴν εἰπεῖν.
v. 36 ταὐτόν] ταὐτό. εἴ τις προΐσταιτο υἱοῦ] εἴ τις υἱοῦ προσταίη ("Reg., προσταίη". M.).
v. 41 Τοῦτο ζήλωσον] τοῦτον ζήλωσον [9].
v. 45 ἐννοήσας] ἐννόησον.
v. 53 καί om. ante κατακλείσαντες.
v. 54 ἐπεισελθών] ὑπεισελθών Cfr. p. 209, v. 57.
v² v. 56 ἅπαντα om.
v. 61 συνέστηκε] συνίσταται.
v. 63 pr. m. κυρβενήτης, corr. κυβερνήτης.
p. 211, v. 5 ἀρκέσαι] ἀρκέσει [10].

[1]) Cfr. p. 200, v. 59.
[2]) V. T. (Exod. XXXII,32) ἀφεῖς.
[3]) L cum V. T. (Gen. VIII,9) facit.
[4]) v. 49 L cum M. inter ἐσαλεύετο et καὶ κατεποντίζετο exhibet καὶ ἐκλυδωνίζετο, quæ olim defuisse docet M. in n.
[5]) ὑπ- et ἐπ- videntur non raro confundi; vide p. 210, v. 54; (223, v. 12).
[6]) De hac augmenti forma vide Veitchium s. v. ἀπολαύω (Meyer § 473, a.). Cfr. infra 251,45; 264,5. (Adde ἀπηλαύσαμεν p. 199, v. 39).
[7]) Versio videtur respicere hoc καί.
[8]) De γ et τ confusis vide Bastii comm. p. 710. Cfr. p. 52, n. 10 et infra coll. 274,25.
[9]) Fortasse præmissum τὸν οὐρανόν valuit ad hanc formam τοῦτον efficiendam pro τοῦτο.
[10]) τοσοῦτον ... σῖτον, ὅσον ἀρκέσαι ἑαυτῷ M. Cfr. p. 197, v. 14.

v. 8 *παρατάττεται πρὸς κινδύνους, ἀλλ' ἵνα*] *παρατάττεται |ἀλλ' ἵνα.*
v. 13 *καὶ δόξαν καὶ ἀσφάλειαν*] *καὶ ἀσφάλειαν καὶ δόξαν.*
v. 15 *ζητῶν συμφέρον*] *συμφέρον ζητῶν.*
XVI, 7(30) r[1] p. 219, v. 36 *αὐτοῦ* om. post *κατακαλύπτων.*
v. 38 *κείρεσθαι*]( )*ειρᾶσθαι*[1]). Fuit, opinor, *πειρᾶσθαι.*
v. 42 post *δέδοται* om. sunt: *Καὶ εἰ ἀντὶ περιβολαίου δέδοται.*
v. 59 *καί* post *δεικνύς* om.
v. 62 *ἐὰν θέλητε*] *ἐὰν θέλετε*[2]).
r[2] v. 63 *δηλῶν ὅτι*] *δηλονότι.*
p. 220, v. 3 *ἐνθείς*] *θείς.*
v. 7 *δεικνύς*] *δείκνυσιν.*
v. 10 *καί* ante *κατεδέξατο* om.
v. 11 ad *τοσαύτη κτλ.* summa in mg. annotata sunt: *περὶ τοῦ φέρειν τὰ ἐλαττώματα τῶν γυναικῶν καὶ μὴ τύπτειν αὐτάς: —*
v. 18 *κοσμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλέγμασιν ἢ χρυσῷ* om.
v. 20 *τῆς ὑποταγῆς*] *τῆς ἐξουσίας.*
v[1] v. 26 *κἀγώ*] *ἐγώ.*
v. 30 *τὴν μητέρα σου*] *τὴν μητέρα.*
v. 34 *ὀφθαλμοδουλείαν δουλεύειν*] *ὀφθαλμοδουλείαν ὡς ἀνθρωπάρεσκοι δουλεύειν.*
v. 35 *κελεύοντες*] *κελεύοντας.* Cfr. p. 178, v. 49.
v. 44 *ἐξείλετο*] *ἐξείλατο*[3]).
v. 45 *λέγε μοι*] *μοι λέγε.*
v[2] v. 51 *μόνα*] *μόνον.*
v. 53 *εἰ* om.
p. 221, v. 1 *λέγω*] *λέγων.*
v. 2 *κελεύων*] *κελεύω;* cfr. v. 1, *λέγω.*
v. 5 *παρεσκευασμένη*] *παρασκευασμένη.*
v. 6 *καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ χαλεπαίνουσαν*] *ὅταν ὁ ἀνὴρ χαλεπαίνουσαν.*
XVI, 8(31) r[1] v. 14 *τούς* ante *ἱδρῶτας* om.
v. 15 *τῶν* ante *πάντων* om.
v. 25 *γινόμενα*] *γενόμενα.*
v. 29 *αὐτοῦ*] *αὐτοῦ.*
v. 30 *μόνον*] *μόνος.*
r[2] v. 43 *οὐχὶ πρός*] *οὐ πρός.*
v. 55 *αὐτῶν* om.[4]).
v. 56 *ἐπέταττε*] *ἔπραττε.*
v[1] v. 60 *ἐκείνῃ*] *ἐκείνης.*
p. 222, v. 1 *πρόσεχε*] *προσέχετε.*
v. 4 *καί* om. post *γυναικί.*
v. 6 *τὴν ἑαυτῆς*] *τῆς ἑαυτῆς.*
v. 16 *συνοίκῳ τοιούτῳ*] *συνοίκω τινὶ τοιούτω.*
v[2] v. 25 *καί* post *καὶ τοῦτο* om.
v. 26 *τὰ τοιαῦτα*] *τοιαῦτα.*
v. 29 *ἀναγκαίοις*] *ἀναγκαιοτάτοις.*
v. 33 *μητραλοίου*] *μητρολοίου·* cfr. p. 196, v. 38.
καί post *Εἰ γάρ* om.
v. 36 *τοῦτο* om.
v. 39 *ἐσχάτης μανίας*] *ἐσχάτης ἀνοίας.*
v. 46 *τινὸς θηρίου*] *θηρίου τινός.*
XVII, 1(32) r[1] v. 50 *Διὰ γὰρ τοῦτο*] *διατοῦτο.*
v. 53 *λαμπράν σοι*] *λαμπράν σου.*
v. 59 *λυμανεῖς σου*] *λυμανεῖ σου.*
p. 223, v. 3 *παρέδωκε*] *παραδέδωκε.*
v. 4 *αὐτοῦ*] *ἑαυτοῦ.*
v. 6 *δι' αὐτῆς*] *δι' αὐτήν.*
v. 7 *γίνου*] *γένου.*

---

[1]) N. T. (I Cor. XI,6) *κείρασθαι.*

[2]) N. T. (Math. VII,12) v. l. *θέλετε.*

[3]) De hac forma cfr. Veitchium, s. v. *αἱρέω.* Præterea in hoc versu facit cum M.: *ἀλλ' οὐδὲν αὐτοὺς τοῦτο ἐξείλετο* (L *ἐξείλατο*). Reg. *ἀλλ' οὐδένα αὐτῶν τοῦτο ἐξείλετο.*

[4]) "*Ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται*". Marc. IX,44(46)· Editores N. T. omittunt versum, libri, qui habent, cum L videntur *αὐτῶν* post *τὸ πῦρ* omittere.

r[2] v. 12 *λυπρόγεως*] *λεπτόγαιος* (= Reg.).
v. 14 *καὶ σὺ ποίει*] *καὶ αὐτὸς ποίει.*
v. 18 *πολλῆς*] *μετὰ πολλῆς.*
ἀνιών] *ἐπανιών.*
v. 20 *κατασκευάζεις*] *κατασκευάσῃς* (i. e. *-σεις*).
γίνηται] *γένηται.*
v. 24 *λυπηρότερον*] *λιπηρόν.*
v. 30 *πένησσα*] *πένις* (i. e. *πένης?*).
v. 33 *ὀργίλος*] *ἀργή.*
v[1] v. 37 *οὐ θεραπεύεται* om.
v. 39 *τὸν παρὰ τοῦ θεοῦ*] *τὸν τοῦ θεοῦ.*
p. 224, v. 2 *γινόμενος*] *γενόμενος.*
v. 6 *εἰπεῖν*] *εἶπεν.*
γυμνάσιον καὶ παλαίστραν ἔχειν] *γυμνάσιον ἔχειν καὶ παλαίστραν.*
v. 12 *αὐτὸν τὸν θεόν*] *αὐ|τὸν θεόν.*
v. 14 *διὰ τοῦτο*] *διὰ τό.*
v[2] v. 15 *αὐτὸν αὐτήν*] *αὐτὴν αὐτόν.*
v. 20 *μὴ—μηδέ*] *μηδὲ—μηδέ.*
v. 23 *πάντοτε*] *πάντοθεν.*
v. 37 *κατὰ ῥοῦν*] *καταρροῦν.*
XVII, 2(33) r[1] v. 40 *ἐπιτευξόμεθα*] *τευξόμεθα.*
v. 42 *μεθ' οὗ κτλ.*] *ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν* [1]): —
p. 223, n. h. v. 2 *πάλιν* om.
v. 12 *νενομισμέναις*] *νενομισμέναι.*
r[2] p. 225, v. 3 *τὸ γινόμενον*] *γενόμενον* [2]).
v[1] v. 22 *σφοδρότερον*] *σφότερον.*
v. 27 *τοῦ παραγγελθῆναι*] *τοῦ παραγγέλματος παραγγελθῆναι.*
v[2] v. 35 *γενέσθαι*] *ἐγγενέσθαι.*
v. 36 *δέ* post *ὑμεῖς* om.
v. 38 *ἐπανέλθητε*] *ἐπέλθητε.*
XIX, 2(34) r[1] p. 248, v. 4 *δέ* inseritur post *ἡμεῖς.*
v. 6 *ταὐτὸν ποιοῦμεν*] *ταὐτὸ ποιοῦμεν.*

v. 10 *ἰδών*] *ὁρῶν.*
r[2] v. 14 *τὴν μὲν αἰσχρὰν φύσει*] *τὴν μὲν αἰσχρὰν φύσιν.*
v. 26 *ὑπὲρ πᾶν* om. ante *ὑπε|ρέβαλε.*
v. 29 *ἐν τοῖς πονηρευομένοις*] *ἐν πονηρευομένοις* [3]).
v. 32 *καθ' ἑκάστην ἀκούοντες τὴν ἡμέραν*] *καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀκούοντες.*
v. 34 *μανθάνοντα*] *μανθάνοντες* (ad *παιδία*) [4]).
v. 35 *ἐξετάζηται*] *τὰ στοιχεῖα ἐξετάζηται.*
v[1] v. 36 *πολὺν κίνει τὸν γέλωτα*] *πολὺ κίνει γέλωτα.*
v. 37 *ὅταν μὲν ἐνταῦθα*] *ὅταν ἐνταῦθα.*
v. 51 *εἰσόδου τῆς πρὸς τὰ ἄνω βασίλεια*] post *βασίλεια* add. *φερούσης.*
v. 56 *Ταὐτὸν γάρ*] *ταὐτὸ γάρ.*
v. 60 *τὸ* ante *πένεσθαι* om.
v[2] v. 61 *τὸ πᾶν* ante *παρά* om.
p. 249, v. 2 *ἀδιάφορα διαφέρειν*] *ἀδιάφορα φέρειν.*
v. 5 *ταύτης πόῤῥω*] *πόρρω ταύτης.*
v. 7 *διὰ τοῦτο τὰ πολλά*] *διατοῦτο| πολλά.*
ἡ ζάλη] *ζάλη.*
v. 8 *τοῦ τῶν οὐρανῶν ἔρωτος*] *τῶν οὐρανῶν ἔρωτος.*
p. 250, v. 1 *τοῦ—προστετηκέναι*] *τὸ—προστετηκέναι.*
XIX, 3(35) r[1] v. 8 *καταπνίξῃ*] *καταπνίζει* [5]).
v. 9 *ἕως ἐστὶ καιρός*] *ἕως καιρός·* in marg. add. *ἐστί.*
v. 12 *τοῦ παρόντος βίου*] *τοῦ βίου.*
v. 15 *καὶ τὰ ἑξῆς*] *τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· μεθ' οὗ, τῷ πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ πνεύματι· εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν.* Cfr. p. 188, v. 50.

---

[1]) Cfr. n. in p. 160, v. 30.

[2]) v. 8 hæc: *καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὴ τῆς μεγίστης,* quæ in editis defuisse (ante *καὶ ταπεινοφροσύνης*) docet M., cum Reg. exhibet L.

[3]) *Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις* Psalm. XXXVI,1.

[4]) Kühner, II, p. 48.

[5]) De *ζ* et *ξ* confusis vide Bastii comm., p. 715. Cfr. infra 256,39.

p. 249, n. h. v. 1 *εἰπεῖν* om. "Aberat *εἰπεῖν*". M.
v. 3 *Πνεύματος* abest.
v. 4 *φανέρωσιν γίνεσθαι*] *φανέρωσι γίνεσθαι* [1]).
v. 7 *ἓν καὶ τὸ αὐτό*] *τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτό* [2]).
r² v. 19 *ἐπεχείρει*] *ἐπεγείρει.*
ὀλυμπικῶν τε ἀγώνων] *ὀλυμπιακων ἀγώνων.*
v. 24 *εἰς μέσον*] *μέσον.*
δι' οὗ βιάζεται] *διὸ οὐ βιάζεται·* in marg. corr.: *δι' οὗ βιάζεται.*
v. 28 *γάρ* abest post *τόν.*
v. 37 *Αὐτὸ τὸ ἓν σῶμα* [3])] *αὐτὸ τὸ σῶμα.*
v¹ v. 39 *ποῦ ἡ διαφορά*] *ποῦ ἐστιν ἡ διαφορά* [4]), sed *ἐστιν* inductum est.
p. 250, n. h. v. 2 *ἐξεταζόμενα*] *ἐξεταζόμενον.*
v. 4 *τότε ἡ διαφορὰ, καὶ ἡ διαφορὰ ἐν πᾶσιν*] *τότε ἡ διαφορᾶ ἐν*| *πᾶσιν.* Corr., omissa inserens, exhibet: *τότε ἡ διαφορᾶ· καὶ ἡ δι*| *αφορὰ ἐν πᾶσιν.*
v. 11 *καὶ τὰ ἐλάττονα*] *καὶ*| *ἐλάττονα.*
v² v. 26 *τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα*] *τὸ τοῦ χριστοῦ σῶμα.*
v. 27 *καὶ σῶμα καὶ κεφαλή*] *καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ κεφαλή.*
v. 28 *ἄνθρωπος*] *ὁ ἄνθρωπος·*
v. 40 *ὃν* abest ante *ἐνδεικτικόν.*
v. 41 *φησὶ, πάντες ἡμεῖς*] *πάντες ἡμεῖς φησί·*

v. 44 *ἓν σῶμα*] *σῶμα.*
p. 251, v. 1 *ὁ ἕτερος*] |*ἕτερος.*
XIX, 4(36) r¹ v. 11 *ἐμφαντικοτέρας*] *ἐμφατικοτέρας.* Cfr. p. 169, v. 13.
v. 29 *εἰς ἓν Πνεῦμα*] *ἓν πόμα* [5]).
r² v. 36 *ἓν* ante *πνεῦμα* om.
v. 42 *Ἀπὸ τῆς αὐτῆς πηγῆς*] *ἀπὸ τῆς πηγῆς·* corr. in mg. add. *αὐτῆς·*
v. 45 *ἀπελαύσαμεν χάριτος*] *χάριτος ἀπηλαύσαμεν* [6]).
v. 51 post *γίνεται* absunt *σῶμα ὅταν γένηται,* quæ infra in mg. add.
v. 54 *τὸ θαυμαστὸν, καὶ τοῦ* om.
v¹ v. 59 *ἐπ' αὐτὰ τὰ μέλη*] *ἐπ' αὐτὰ*| *μέλη* pr. m., corr. *τὰ* ante *μέλη* inseruit.
v. 64 *Εἰ γὰρ τὸ τὸν μὲν ἠλαττῶσθαι, τὸν δὲ ὑπερέχειν*] *εἰ γὰρ τὸ* [7]) *τὸ μὲν τῶν μελῶν ἠλαττῶσθαι τὸ δὲ ὑπερέχειν.*
v. 65 *ἀλλά* pr. m. insertum ante *τὸ πᾶν* inductum est.
p. 252, v. 4 *ἀπὸ τοῦ τὸν μέν*] *ἀπὸ τοῦτον μέν* [8])·
v. 7 rasura inter *τὸ* et *γάρ.*
v. 9 *αὐτῶν τὰ ῥήματα*] *αὐτὰ τὰ ῥήματα* [9]).
περιτίθησι] *περίθησι.*
v² v. 24 *τοὺς πόδας*] *τὸν πόδα.*
v. 32 *ἐμπεσὼν διαφοράν*] *διαφορὰν ἐμπεσών.*
v. 41 *σῶμα εἶναι*] *σῶμα ἦν.*
XIX, 5(37) r¹ v. 44 *ἐθορυβοῦντο*] *ἐτιμωροῦντο.*

---

[1]) De *ν* om. cfr. p. 166, v. 24.

[2]) N. T. (I Cor. XII,11) cum L facit.

[3]) "Ita Reg. Editi vero, *αὐτὸ τὸ σῶμα*". M.

[4]) "Ubi est defferentia" Vers.

[5]) *πόμα* est var. lect. N. T. (I Cor. XII,13). Paulo infra, v. 36, L cum M. *πνεῦμα ποτιζόμεθα.*

[6]) Vide supra p. 209, v. 62.

[7]) i. e. *τῶ(?).* Cfr. p. 22, init.

[8]) Vix licet hunc scribendi modum ex eo linguæ ngr. usu repetere, quo præpositio *ἀπό*, ut ceteræ (Simon Portius, p. 55), cum accusativo iungitur; veri similius est librarium non recte legisse exemplum suum; quod eo facilius fiebat, si carebat accentuum signis, ut sumpsimus supra; vide n. in p. 161, v. 2. Cfr. tamen coll. in p. 290, v. 49.

[9]) "Ipsa verba" Vers.

v. 48 *ἓν καὶ τὸ αὐτό*] *τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτό* (= p. 249, n. h. v. 7, quem locum vide).
v. 54 *Πνεύματος*] *πρς* (pro *πνς*).
p. 253, v. 2 *τῶν τόπων*] *τῶν πόνων.*
v. 3 *φησὶν, ὁ θεὸς ἔθετο*] *ὁ θεὸς ἔθετό φησιν·*
r² v. 6 *ἂν ἔχοις*] *ἔχεις.*
v. 12 *τῆς τε γὰρ οἰκείας*] *τῆς τε οἰκείας.*
v. 14 *Νυνὶ δέ*] *νῦν δέ* [1]).
v. 17 *ἐναλλάττων*] *ἐναλάσσων.*
v. 18 et 19 ad *ὅτε* utrumque in marg. corr.². *οὔτε.*
οὔτε.
v. 21 *τοῦτο κἀκεῖνο*] *τοῦτο καὶ τοῦτο κἀκεῖνο.*
v. 22 *πιστεύσωσι*] *πιστεύωσι.*
v. 26 *τῷ πολλὴν ἐν αὐτοῖς εἶναι τὴν διαφοράν*] *τοῦτο πολλὴν εἶναι ἐδόκει ἐν αὐτοῖς τὴν διαφοράν·* corr.² in marg. *δοκεῖν ἐν.*
v. 27 *ἀπὸ τούτων*] *ἀπὸ τούτου.*
v. 30 post *ἦν* inseritur *φησιν.*
v¹ *πολλὴ ἡ διαφορά*] *πολλὴ διαφορά.*
v. 32 *πάντες ἰσότιμοι ἦτε*] = L, sed corr.² in marg. *οὐκ* posuit inserendum inter *ἰσότιμοι* et *ἦτε.*
v. 34 *πῶς ἂν ἦτε*] *πῶς ἦτε.*
v. 40 inter *σῶμα* et *Ταῦτα* rubro colore titulorum modo (vide p. 9) scripta exstant: *ἐγκώμιον εἰς τὰς πενιχρὰς χήρας· τὰς προσεδρευούσας ταῖς ἐκκλησίαις· καὶ ὅτι οὐ δεῖ ἡμᾶς πενίαν δεδοικότας, ἀρετὰς καταφρονεῖν καὶ τὰ ἑξῆς:* —
v. 42 *φθονῶμεν* ponitur ante *τοῖς μείζονα* v. 41.
v. 43 *τῶν τὰ ἐλάττονα*] *τῶν| ἐλάττονα.*
v. 45 *οὐ δύναται ἐκεῖνος*] *ἐκεῖνος οὐ δύναται.*
v. 46 *ὥστε κἂν ἔλαττον* (pro *ἐλάττων*) *ἧς, τοῦτο* (pro *τούτῳ*) *πλεονεκτεῖς· κἂν μεῖζον* (pro *μείζων*) *ἐκεῖνος ᾖ, ἐλαττοῦται τοῦτο* (pro *ἐν τούτῳ*).
v. 49 *δοκεῖ*, bis scriptum, priore loco inductum.
v² v. 56 *οὐκ εὐμορφία*] *οὐκ ἡ εὐμορφία.*
v. 59 rasura post *ὁμοίως.*
v. 60 *δοκεῖ μὲν διῃρεῖσθαι· ταῦτα δὲ συμπέπλεκται ἀκριβῶς.*
p. 254, v. 3 *καὶ χεῖλος ἐρυθρὸν, καὶ ῥὶς εὐθεῖα* absunt ante *καὶ ὀφρὺς ἐκτεταμένη·*
v. 5 *λυμήνῃ*] *λυμαίνῃ.*
v. 10 *ἐπὶ χειρός*] *ἐπὶ χειρῶν.*
v. 13 *βουληθείης*] *βουληθείς.*
XIX, 6(38) r¹ v. 25 *τὴν εἰκόνα τοῦ σώματος*] *τὴν εἰκόνα τὴν τοῦ σώματος.*
v. 27 *Καὶ γὰρ καί*] *καὶ| αἱ* pr. m., Vide p. 40, n. 1.
v. 32 *ὁ μὲν . . . ἐκένωσεν*] *οἱ μὲν . . . ἐκένωσαν.*
v. 36 *τὸν ἐλάττονα*] *τὸν ἔλαττ(ων)·* corr. exaravit *(ων)·* pr. m., ni fallor, *τὸν ἔλαττον.*
v. 38 *τὴν ἔγγαμον*] *τὴν ἐν| γάμῳ.* Cfr. p. 196, v. 59.
ὑπετέμετο] *ὑποτέμνεται.*
r² v. 45 *ἐν Ἐκκλησίᾳ*] *ἐν ἐκκλησίαις.*
v. 48 *συνιδόντες*] *συνειδότες.*
v. 54 *οὕτω καὶ χήρας*] *οὕτω καὶ τὰς χεῖρας* pr. m., ni oculi me fallunt; corr. *οὕτω ( ) χήρας·*
p. 255, v. 7 *πηγνύμεναι*] *πηγνύμενοι.*
v¹ v. 12 *ἐφημέρου*] *ἐφ ἡμέρου.*
v. 17 *βούλοιτο* [2])] *ἐβούλοντο.*
v. 20 *γινόμενοι*] *γενόμενοι.*
v. 25 *χεῖρα*] *χεῖρας.*
v. 32 *ὑμῖν*] *ἡμῶν.* Cfr. p. 19, et n. in coll. p. 149, v. 60.
v² v. 35 *καθ' ἑκάστην*] *καθεκάστην.* Cfr. coll. in p. 52, v. 33.
ὑμῖν ἐνηχοῦμεν] *ἐνηχοῦμεν ὑμῖν.*
v. 36 *μέγα φρόνει*] *μέγα τί φρόνει.*
ὦ om. ante *ἄνθρωπε.*

---

[1]) N. T. (I Cor. XII,20) *νῦν δέ.*
[2]) Mendum typoth. pro *βούλοιντο.*

v. 39 absunt ante *ἡ ὑγεῖα* (pro *ὑγίεια*) hæc: *ἡ τιμὴ πρὸς καταφρόνησιν*, quæ v. 41 subiunguntur verbis *πρὸς πενίαν*.
v. 42 *ἐπειγομένῳ*] *ἐπιγομένου*.
v. 44 *τούτων* om., sed in marg. add.
v. 46, 47 in *ἔξω καθημένων* est κα cruce inductum, et infra in marg. annotantur: *ἐξωθημένων* vel(?) *ἔξω καθημένων*.
v. 53 *καὶ ἐκ μεγάλων*] *εἰ ἐκ μεγάλων* [1]).
XIX, 7(39) r[1] p. 256, v. 4 *συμφορᾶς*] *συμφοραῖς* (præmissis *ἐν τοῖς λόγοις*).
v. 5 *ἡμᾶς* additur post *ποιῆσαι* [2]).
v. 6 *σπουδάζων ποιῆσαι*] *ποιῆσαι σπουδάζων*, ut in v. 5.
v. 11 *ὑγιείας*] *ὑγείας*.
v. 19 *τύχῃ ὄντα*] *ὄντα τύχῃ*.
r[2] v. 23 *ἀλγοῦντας*] *ἀλ||ἀλγοῦντας*.
v. 30 *δακρύσωμεν*] *δακρύωμεν*.
v. 33 *πρὶν ἢ χεῖρας ἀντᾶραι, τὸν ἀντίπαλον ἰδών*] *πρὶν ἢ χεῖρας τὸν ἀντίπαλον ἀντᾶραι· ἰδών*.
v. 35 *ὡς ἄτονος*] *ὡς ἄτολμος* [3]).
v. 39 *καταπαίξεται*] *καταπαίζεται·* cfr. p. 250, v. 8.
v. 41 *ὁρῶν δεδοικότα καὶ τρέμοντα; Μᾶλλον δὲ, ὅταν ἀπειλὴν τοῦτο νομίζῃς, οὐ δεήσεται λοιπὸν κτλ.*] *ὁρῶν σε φρίττοντα· οὐ δεήσεται λοιπὸν κτλ.*
v[1] v. 49 *φόβῳ* post *κατέχει* om
p. 257, v. 1 sqq. exstant formæ *καταγελάσομεν . . . διαρρήξομεν . . . διακόψομεν . . . ἀποτειχίσομεν* pro formis in *-ωμεν* exeuntibus.
v. 9 *πανόμεθα* pro *πανώμεθα*.
v[2] v. 13 *ἔσται*] *ἐστίν*.
v. 13 *μηδένα γένοιτο*] *μὴ γένοιτο μηδένα*.
p. 258, v. 7 *ἀκούσαιμεν*] *ἀκούσωνται*.
v. 11 *καί* post *γάρ* om.
v. 12 *ὑπερβαινόντων*] *ὑπερβαίνοντα*.
v. 14 *καὶ τὰ ἑξῆς*] *τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ· καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν*. Cfr. n. in p. 188, v. 50.
p. 257 tit. v. 1 *ὁ ὀφθαλμός*] *ὀφθαλμός* [4]).
XX, 3(40) r[1] p. 262, v. 31 *γάρ φασιν ὅτι*] *γάρ φησιν τί* [5]).
v 33 *οἱ χριστιανοί*] *χριστιανοί*.
v. 37 *καί* post *καὶ γάρ* om.
v. 43 *κατά τι*] *κατὰ πολύ*.
v. 45 post *μὴ λάβῃ* absunt *οὐχ ὅταν αὐτὸς λάβῃ*.
v. 50 *φθονεῖ μέν, ἀλλ' ἀνθρώποις*] *φθονεῖ μὲν ἀνθρώποις*.
v. 51 *ἀνθρώποις φθονεῖς*] *φθονεῖς ἀνθρώποις*.
v. 56 *ἀγάλλεσθαι*] *ἀγαλλιᾶσθαι*.
r[2] p. 263, v. 1 *ἀρετήν*, bis scriptum, altero loco inducitur.
v. 9 *ὅπερ*] *ὥσπερ*.
v. 10 *αὐτός τι*] *αὐτός*.
v. 14 *ὁ ζῆλος· ὁ τοιοῦτος μεγάλα*.
v. 15 *δύναται* subicitur verbo *ἀγαθά*.
v. 16 *ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων*] *ἀπὸ ἰουδαίων*.
v. 25 *ἀναστάντα ἴδῃ*] *ἴδῃ ἀναστάντα*.
v[1] v. 27 ad verba *οἷον ἂν εἰ νωθὴς* (pro *νωθὴς·* legit *εἰνοθής*) *ὄνος* in marg. sup. annotantur: *ὑπνοθείς. οἰνοθείς*.
v. 42 *γάρ* abest post *ὁ μέν*.
p. 264, v. 2 *ψηφίσασθαι αὐτόν*] *ψηψίσασθαι αὐτῷ* [6]).

---

[1]) Vers. "*si* ex magnis".
[2]) . . . "curans, ut *nos* mendicos efficias". Vers.
[3]) "Alii, *ὡς ἄτολμος*, non male". M.
[4]) Exstat v. l. (I Cor. XII,21) articulum omittens.
[5]) De *φησίν* pro *φασίν* vide p. 10 et n. 1. *τί* qua via ex *ὅτι* exsistere potuerit, docet coll. in p. 170, n. h. v. 21,30 (p. 50, n. 4, 5).
[6]) "Savil. in marg., *ψηφίσασθαι αὐτῷ*, forte melius". M.

v. 4 ὁ Ἰακώβ] ὁ ἰώβ [1]).

v. 5 ἀπέλαυσε] ἀπήλαυσε· vide p. 209, v. 62.

v. 6 ἑαυτούς] ἑαυτοῖς, ad μυρίοις, quod præmittitur.

v² v. 8 ὅτι χάριν ἔλαβε πνευματικὴν ὁ ἀδελφός] ὅτι χάριν πνευματικὴν ὁ ἀδελφὸς ἔλαβε.

v. 12 ποῖ] πῶς.

τὸν κολοφῶνα τῶν ἁμαρτημάτων] τῶν ἁμαρτημάτων τὸν κολοφῶνα.

v. 14 τοῦτο τὸ πάθος om. [2]).

v. 15 φθονῶμεν] φθονοῦμεν.

ἀλλὰ abest.

v. 24 Παρακαλῶμεν] παρακαλοῦμεν.

XX, 6(41) r¹ p. 267, v. 41 post τουτέστι absunt: τὰ χρησιμώτερα, τὰ συμφέροντα. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι·

v. 43 ὁδὸν χαρισμάτων] πηγὴν χαρισμάτων [3]).

v. 45 οὐδὲ γάρ] οὐ γάρ.

v. 46 χαρίσματα δείκνυμι ὑμῖν] δείκνυμι χαρίσματα· abest ὑμῖν.

v. 50 πᾶσι πάντα] πᾶσι ταῦτα.

v. 54 δείκνυμι ὑμῖν] ὑμῖν δείκνυμι [4]).

p. 268, v. 3 = p. 267, v. 54.

r² v. 5 αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν] τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν.

v. 13 μέλλοι] μέλλει.

v. 14 λέγει τοῦτο εὐθέως, ἀλλ' ὃ μάλιστα ἐπόθουν absunt [5]).

v. 17 διὰ τὸ ὀφείλειν] διὰ τὸ φιλεῖν.

v¹ v. 32 κατέῤῥιψεν] κατέῤῥαξεν.

v. 35 ἀφιείς] ἀφείς.

v. 42 πρὸς ἀλλήλους διαλέγεσθαι] πρὸς ἀλλήλοις διαλ. [6]).

v. 48 σχήματος fortasse fuit σχίσματος.

v. 49 γοῦν inseritur post Οὕτω.

v. 51 αἰνίξασθαι] ἐνδείξασθαι.

v² v. 66 οὐδὲν ὄν] οὐκ ὄν.

p. 269, v. 2 post προφητείαν om. hæc: Εἰπὼν γάρ, ἐὰν ἔχω προφητείαν"· pro quibus leguntur διὸ καί [7]).

in v. 4 μετ' ἐπιτάσεως, exstat μ (corr.¹?) ita ante lineam, ut credere liceat librarium studuisse, ut inde nova sectio initium caperet. Cfr. 254,27.

v. 7 τὸ καθ' ἕκαστον] καθ' ἕκαστον.

v. 14 τῶν γλωσσῶν] τῶν γλωττῶν.

XXI, 1(42) r¹ p. 272, v. 33 Δευτέρα δέ] δευτέραν [8]) et

v. 34 ὁμοίαν pro ὁμοία.

v. 46 ὁ διάβολος] διάβολος·

r² v. 60, 61 βασκανίαν, ἐπιθυμίαν, ὑπεροψίαν] βασκανία ἐπιθυμία ὑπεροψία, præmissis νηστεία, σωφροσύνη, ἀγρυπνία·

v. 65 ἡδίω τῆς ἐλευθερίας] ἰδιότης ἐλευθερίας.

---

[1]) Credere licet ἰώβ ortum esse e compendio ἰκβ = ἰακώβ.

[2]) "Aberant verba, τοῦτο τὸ πάθος". M.

[3]) "Vetus interpres, qui vertit, *fontem donorum*, legit πηγὴν χαρισμάτων". M.

[4]) N. T. (I Cor. XII,31) cum L facit.

[5]) In archetypo fuisse conicere licet: ἀλλ' οὐ τοῦτο λέγει εὐθέως, ἀλλ' ὃ μάλιστα ἐπόθουν, τοῦτο τίθησιν· ut oculi librarii a priore ad alterum τοῦτο aberrarent. M. οὐ λέγει τοῦτο κτλ.

[6]) Fortasse valuit ἀγγέλοις, quod antecedit, ad casus confundendos.

[7]) Scilicet διὸ καί supplevit is, qui vidit sententiam hiare, omissis εἰπὼν γάρ κτλ. Qui igitur L scripsit, non sua incuria omisit verba illa.

[8]) δέ cum N. T. (Matth. XXII,39) omittit L. Est v. l. Quod accusativos casus attinet, nescio an librarius eos habuerit pro objectis verborum: ἐπήγαγε "δευτέραν", καὶ . . . προσέθηκεν "ὁμοίαν".

p. 273, v. 5 κοῦφα καὶ ῥᾴστα ποιεῖ [1]).
In ima marg. leguntur: αγαπη τὰς τῶν πραγμάτων φύσεις μετατίθησι.

v[1] v. 17 φαίνεται] φαίνηται.

v. 21 οὐχ ante lineam scr.

v. 22 ὡς οἱ ὑπέρ] ὡς ὑπέρ, sed in marg.: γρ. οἱ.

v. 25, 26 Ἀλλ' ἡδονὴν ἔχει, φησίν, ἄτοπον τὸ φιλεῖν. Ἄπαγε, καὶ εὐφήμει, ἄνθρωπε· οὐδὲν γὰρ κτλ.] ἀλλ' ἡδονὴν ἔχει φησὶ τὸ φιλεῖν, ἄτοπον καὶ εὐφημίαν· οὐδὲν γὰρ κτλ. [2]).

v. 29 ἀγοραῖον] ἀγοραίαν [3]).

v. 35 γενέσθαι] γένοιντο.
ἰδεῖν] εἴδοιεν (i. e. ἴδοιεν).

v. 38 φησί abest.

v[2] v. 41 ζητεῖ] ἐζήτει [4]).
Ἐννόησον οὖν] ἐννόησον γοῦν.

v. 42 τὰ πράγματα ἃ ἐκείνη] τὰ πράγματα· ἐκείνη.

v. 43 Καθύβρισόν με καὶ ποίησον μοιχαλίδα] καθύβρισόν μοι καὶ ποίησόν μοι| μοιχαλίδα.

v. 55 ἦν αὐτήν] αὐτὴν ἦν.

p. 274, v. 5 ἠδύνατο] ἐδύνατο.
in ima marg. παρρησίαν(?) πρὸς τὸν θεόν.

XXI, 2(43) r[1] v. 9 ἐν τοῖς κυρίοις] ἐν τοῖς καιρίοις.

v. 12 παρασκευάσῃ καὶ δείξῃ] παρασκευάσαι καὶ δεῖξαι.

v. 24 θηρίῳ τόν] θηρίον τόν pr. m., sed corr. θηρίο τόν· cfr. p. 20, n. 1.

v. 25 τό γε αὐτῆς μέρος] αὐτῆς τότε μέρος.

v. 27 Ἰωσήφ] ὁ ἰωσήφ·

v. 30 ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μόνον, ἀλλά] ἀπὸ τῆς ἀρχῆς |ἀλλά.

r[2] v. 31 βάρβαρος ἐκεῖνος] ἐκεῖνος ὁ βάρβαρος.

v. 34 παρὰ οἰκέτου, καὶ οἰκέτου] παρὰ οἰκέτου· οἰκέτου.

v. 44 τί γὰρ παθούσῃ βίαν ἀγαπητὸν ἦν; Τὸ ἀπαλλαγῆναι τοῦ ἐνοχλοῦντος] τῇ γὰρ παθούσῃ βίαν, ἀγαπητὸν ἦν τὸ ἀπαλλαγῆναι τοῦ ἐνοχλοῦντος.

v. 49 ἐξεῖπε τὸ δρᾶμα] τὸ δρᾶμα ἐξεῖπεν.

v. 53 οὖν ἂν ἔπαθεν] οὖν ἔπαθεν.

v. 54 μή, ante φιλοτιμίας om., in marg. add.

v[1] p. 275, v. 12 γενομένη] γινομένη.

v. 15 οὐδέν ποτε] οὐδέ ποτε.

v. 20 ἐνδείγματος] ἐνδύματος [5]).

v[2] v. 28 τὸ σημεῖον] σημεῖον.

v. 38 Κἂν γάρ] κἄν.

XXI. 3(44) r[1] p. 276, v. 10 καὶ καυχᾶται]· καυχᾶται.

v. 15 ἄξιοι ἡμεῖς πρὸς ἐκεῖνον ἐξεταζόμενοι, οἱ κτλ.] ἄξιοι πρὸς ἐκεῖνον ἐξεταζόμενοι· ἡμεῖς οἱ κτλ.

v. 20 γάρ με, φησίν, ἀγαπᾷν] γάρ μοι φησίν κτλ.

v. 21 τὴν καλὴν ἐντολήν] τὴν καινὴν ἐντολήν.

v. 25 εὐηργέτησε] εὐεργέτησε.

v. 28 τοὺς δαιμονῶντας] τοὺς δαιμονιῶντας [6]).

v. 31 Καί ante οὐδέ abest.

r[2] v. 40 μιμησώμεθα inser. post ζηλώσωμεν.

---

[1]) v. 12 μικρόν est mendum typoth. pro πικρον, quod præbet L. Versio: "ipsa autem illud *amarum* esse declarat".

[2]) Ante v. 21—28 marginis recta regione ducta est linea et in marg. scr.: γελᾶν.

[3]) Apud Sophoclem, Lex., femininum genus huius vocis suo utitur exitu.

[4]) Versio habet *quærebat*.

[5]) "Legebatur ἐνδύματος". M. Utrumque eodem modo appellatur. Cfr. supra p. 197, n. h. v. 2.

[6]) δαιμονιάω = δαιμονάω e Just. Apol. 2,1 affert Sophocles, Lex.

v. 45 *ἅμα τῷ ἁγίῳ κτλ.*] *σὺν τῶ ἁγίω καὶ ἀγαθῶ καὶ ζωοποιῶ πνεύματι ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν.* Cfr. p. 160, v. 30.

p. 275, n. h. v. 1 *ὅτι καὶ πίστεως*] *ὅτι πίστεως.*

v. 4 *ὄφελος μέγα*] *μέγα ὄφελος.*

v[1] p. 276, n. h. v. 2 *εἰδῇς*] *ἴδης.*

v. 7 *ἰσχυρῶς ἄφρων*] *ἰσχυρὸς ἄφρων.*

v. 9 *ἐκείνης εἶναι*] *εἶναι ἐκείνης.*

v[2] p. 277, v. 13 *ἔσεισας*] *ἔσεισες* [1]). *προστρίψῃς*] *προστρίψῃ.*

v. 14 *καὶ γάρ*] *καί·* corr. in marg. addidit alterum *καί,* addere voluit haud dubie *γάρ* (*γὰρ καί?*).

v. 22 *παρ' ἐκείνους*] *παρ' ἐκείνοις.*

v. 37 *καταπραῦναι*] *πραῦναι* [2]).

XXI, 4(45) r[1] v. 53 *φρονοῦντας*] *φρονοῦντες.*

v. 61 *αὕτη*] *αὐτή.*

r[2] p. 278, v. 2 *ἀναιρεῖ τὴν κακίαν*] *ἀναιρεῖ πολλάκις τὴν κακίαν.*

v. 22 in *ὑ|||πομένοντες* ante lineam scriptum est *π.*

v[1] v. 24 infra *ἀγάλλονται* linea est ducta, et in marg. scriptum: *γαυριῶνται.*

v. 26 post *παραιτήσεται* abest colum: *καὶ οὐ μόνον οὐ παραιτήσεται* [3]).

v. 28 *ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*] *ἀπὸ πονηροῦ·*

v. 31 *Ἰησοῦς ὁ Χριστός*] *ἰς χς.*

v. 38 *ἐνόμιζε*] *ἐνόμισε.*

v. 41 *ἐν μέσῳ θεάτρῳ τῶν ἐχθρῶν*] = corr.[2]; pr. m. *θεάτρων.* Cfr. coll. in p. 149,60.

v. 46 *κα(λὸν εἶναι)·* pr. m. *εἶναι,* opinor, omisit; *-λὸν εἶναι* coartando scripta sunt.

v[2] v. 48 *ἐπιμελόμενοι*] *ἐπιμελούμενοι·* ut p. 281, v. 49.

v. 53 *αὐτομολούντων* [4])] *αὐτομολουσῶν.*

v. 54 *γυναικοτραφές*] *γυναικοτραφή* [5]).

p. 279, v. 9 *ἀλλὰ καὶ χαίρειν*] *ἀλλὰ| χαίρειν.*

v. 12 *οἶδε*] *εἶδε.*

v. 14 *ἐγκαλύπτεται*] *ἐκκαλύπτεται.* Cfr. coll. in 165, v. 42.

XXI, 5(46) r[1] v. 18 *ἤ εἴ τις ἕτερον*] *εἴ τις ἕτερος.*

v. 36 *ἀλλ' ὅμως*] *καὶ ὅμως.*

v. 37 *τοσούτου κινδύνου*] *κινδύνου| τοσούτου.*

v. 39 *Ἡσαῦ*] *ἡσαῦ.*

r[2] v. 42 *πεῖσαι αὐτόν*] *αὐτὸν πεῖσαι.*

v. 43 *λέγεις καὶ μάτην δέδοικας*] *λέγεις καὶ μάτην λέγεις καὶ δέδοικας.*

v. 46 *ἡ κατάρα*] *ἡ κα|κατάρα.* *σὺ μή*] *μὴ σύ.*

v. 49 *ἔτη ἑπτά*] *ἑπτὰ ἔτη.*

v. 50 *ὤφλεν*] *ὄφειλεν·* in mg. corr. *ω.* *ἀπάτης*] = corr.; pr. m. *ἄπτης.*

v. 53 *ὑπέμεινε*] *ὑπέμενε.*

v. 55 *παρὰ τοῖς γνωρίμοις*] *περὶ τοῖς γνωρ.*

v. 60 *οὖν ἔλεγεν*] *ἄρα ἔλεγεν.*

p. 280, v. 1 *μή* abest.

v[1] v. 13 *ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι κεῖται*] *ἐν τῶ συμφ. κεῖται τοῦ πλ.*

v. 15 *κατωρυγμένον* abest.

v. 19 *τῶν ὑπὲρ τούτου στεφανῶν*] *τῶν ὑπὲρ τούτων στ.*

---

[1]) Hac terminatione *-ες* utitur secunda pers. sing. perf. ngr. = aor. pgr. Vide Simonem Portium, caput, quod est de modo conjugandi, p. 33, sqq.

[2]) Non raro verba simplicia et ex præpositionibus composita confunduntur. Annotavi hæc: M. præbet composita, L simplicia his locis: p. 159, v. 26, 178,64, 205,6 220,3, 224,40, (225,38), 249,2, 277,37, 280,20, 284,28, (291,56); M. autem simplicia, L composita 190,39, 195,12, 208,32, 223,18, 225,35.

[3]) "Deerat comma, *καὶ οὐ ... παραιτήσεται*". M.

[4]) "Sic exemplaria Biblica (I Sam. XX,30) et unus cod. Reg. Legebatur *αὐτομολουσῶν*". M.

[5]) Hac forma utitur vocat. casus in lingua ngr.

v. 20 *κατέθηκεν*] *τέθηκεν*. Cfr. p. 17, v. 1.
v. 23 *βούλοιτο*] *βούληται* (recte).
v² v. 32 *σύ* abest ante *αὐτό*.
v. 37 *βελτίων, καί*] *βελτίω| καί*.
v. 44 *διὸ καὶ ἔλεγεν*] *διὸ ἔλεγεν* [1]).
v. 50 *ὁ ἀνὴρ τοῦ τῆς γυναικός*] *ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικός*.
v. 51 *ὅταν τινὰς συνδῆσαι*] *ὅτάν τινα συνδῆσαι*.
XXI, 6(47) r¹ v. 53 *τοῦτον ὑπ' ἐκείνου καὶ ἐκεῖνον ὑπὸ τούτου*] *τ. ὑπὲρ ἐκ. καὶ ἐκ. ὑπὲρ τ.*
v. 57 *τῶν πλησίον*] *τοῦ πλησίον*.
p. 281, v. 1 *πολεμήσῃ*] *πολεμίσῃ*.
v. 7 *τὰ ἑαυτῆς*] *τὸ ἑαυτῆς·* vide infra p. 286, n. h., v. 19.
v. 8 *τικτόμενα*] *γινόμενα*.
v. 10 *ἀφιεῖσαν*] *ἀφίησιν*.
r² v. 18 *τῆς στοργῆς*] *τῆς ὀργῆς*.
v. 19 *τοῖς κακῶς πάσχουσιν*] — corr.; pr. m. *κακοῖς*.
v. 20 *συγχαίρει δέ*] *συγχαίρει*.
v. 24 *οἰκεῖα τὰ ἀλλότρια*] *τὰ οἰκεῖα, ἀλλότρια*.
v. 25 *τρόφιμον*] *τροφόν*.
v. 28 *τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπηλλάγη*] *τῆς ἀνθρ. ἀπηλλάγη φύσεως*.
v¹ v. 47 *Πάντα τὰ χρηστά*] *πάντα χρηστά*.
v. 49 *ἐπιμελομένη*] *ἐπιμελουμένη*, ut p. 278, v. 48.
v. 51 *ἀλλὰ καὶ πιστεύει*] *ἀλλὰ πιστ.*
v. 57 *Οὐ διακόπτεται, οὐ διαλύεται τῷ φέρειν*] *οὐ διαλύεται· οὐ διακοπ. τοῦ φ.*
v. 58 *στέργει*] *στέρ|γει*, sed corr.² *ρ* induxit et in marg. posuit *στεγο* (i. e. *στέγω*).

v² p. 282, v. 8 *τοῦ διαβόλου*] *διαβόλου*.
v. 12 *Παῦλος*] *ὁ παῦλος*.
v. 15 *ἡ* repetitur ante *πρὸς τὸν θεόν*.
v. 17 verbis *ὑπὲρ αὐτῶν* subiciuntur hæc rubro colore depicta (v. p. 9): *ἐγκώμιον εἰς τὴν ἀγάπην διὰ πλειόνων· καὶ ὅτι οὐ δεῖ ἡμᾶς οὐδὲ ἀσεβεῖς οὐδὲ ἁμαρτωλοὺς μισεῖν· ἀλλ' εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν· καὶ μετὰ πραότητος νουτεθεῖν ἅπαντας*.
v. 20 *ἀφῇς*] *ἀφείς* [2]) = p. 209, v. 32, 285, 27.
XXI, 7(48) r¹ v. 29 *οὔτε δὲ Βαβυλῶνα*] *οὔτε βαβ.*, sed corr.¹ *δέ* in marg. apposuit.
v. 30 *πλείονα νῦν ἀπαιτούμεθα φιλοσοφίαν*] *πλ. ἀπαιτ. φιλοσ. νῦν*.
v. 32 *ὡς ἐπὶ Ἡλιού*] *ὡς| ἐπὶ ἡλίου*, sed corr.² in marg. *ὥσπερ* pro *ὡς ἐπί*.
r² v. 56 *γυναῖκα* corr., sed aliud fuit (*γυνήν?* Cfr. Psichari, Essais, II, p. 85 etc.).
v. 57 *καίτοι γε τί οἰκειότερον κτλ.*] *καίτοιγε· τὸ οἰκειότερον κτλ.* Corr.², o in *καίτοιγε* inducto, *τί* in marg. scripto, vult *καί τί γε*.
v. 59 *φησί* abest.
p. 283, v. 6 *φυσώμενοι*] *φυσούμενοι* [3]).
v. 10 *Τί οὖν φησιν, ὅταν λέγῃ*] *τί οὖν ὅταν λέγῃ φησίν*.
v¹ v. 19 *οὐχὶ τόν*] *οὐ τόν*.
v. 26 *ἀποστρέψηται*] *ἀποστρέφεται*.
v. 28 *ἐκεῖνος πρὸς αὐτὸν καλῇ* [4])] *ἐκεῖνος αὐτὸν καλῇ*.
v. 34 *ὁ θεὸς αὐτόν*] *αὐτὸν ὁ θεός*.
v. 35 *ἀπαλλάξῃς*] *ἀπαλλάξας*, præmisso *σπουδάσας*.

---

[1]) Versio non agnoscit illud *καί*.
[2]) V. T. (Exod. XXXII,32) *ἀφεῖς*.
[3]) E ion. forma *φυσέω* pro *φυσάω*(?). Cfr. p. 48, n. 3.
[4]) *πρός* videtur falso in hoc comma e sequenti: *μήτε οὗτος πρὸς αὐτὸν ἀπίῃ*, irrepsisse.

v. 36 ὅμως abest. In versione non investigatur.

v² v. 44 πολλοὶ γὰρ καί] πολλοὶ δὲ καί.

v. 45 δύναται om. post ἐπισπάσασθαι, sed in marg. corr.[1] add.

v. 46 ζηλοτυπήσουσι] ζηλοτυποῦσι.

v. 47 καὶ θαύμασιν] καὶ τοῖς θαύμασιν.

v. 51 ἀλλ' ἔασον αὐτὸν τέως ἐπαινεῖν, φιλεῖν, καί κτλ.] ἀλλ' ἔασον ἐπαινεῖν φιλεῖν τέως· καί κτλ.

v. 52 Καὶ ἵνα] ἵνα δέ.

XXI, 8(49) r[1] p. 284, v. 1 καὶ τοὺς παρόντας ἅπαντας] καὶ πάντας τοὺς παρόντας ἅπαντας [1]).

v. 6 σεαυτόν] ἑαυτόν.

v. 7 ταύτην abest post τὴν ἅλυσιν. πανταχοῦ om. ante περιφέρεις.

v. 10 συγκαταβαίνω] συγκαταβαίνων.

v. 12 ῥάκους ἀγνάφου] ῥάκους ἀγνάφους [2])·

v. 14 διαβέβληνται τέως πρὸς τὸ δόγμα] pr. m. τέως om., corr.[1] in marg. scripsit et post δόγμα poni iussit.

v. 19 ἐπεὶ μηδέπω] ἐπειδὴ μηδέπω.

v. 24 τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν] εἰς αὐτὸν πιστ.

r² v. 28 βασίλειά τις εἰσάγων τινά, πρίν] βασίλειά τις ἄγων πρίν.

v. 31 καταμάθοι] καταμάθη.

v. 36 χειραγωγῆσαι] παιδαγωγῆσαι.

v. 47 ἐνδείκνυσιν] ἐνδείκνυται.

v. 48—51 εἴ τις μάχαιραν μολιβδίνην, οὐ σιδηρᾶν ποιήσας, ἀλλὰ μένουσαν ἐπὶ τῆς τοῦ μολίβδου φύσεως, τὰ σιδήρου ἐργάζεσθαι παρασκευάσῃ. Σκόπει δέ· κτλ.] εἴ τις μαχ. μολιβδίνην, τὰ σιδήρου ἐργάζεσθαι παρασκευάζει· οὐ σιδηρᾶν ποιήσας, ἀλλὰ μένουσαν ἐπὶ τῆς τοῦ μολί|||βδου

v¹ φύσεως, οὕπω μεταβληθείσης ταῦτα γίνεσθαι, οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δειλῇ [3]) ψυχῇ τὴν ἑαυτῆς ἐνδείκνυται δύναμιν ἡ ἀγάπη· σκοπεὶ δὲ κτλ.

v. 56 ἐκ τῆς ἀγορᾶς] ἐξ ἀγορᾶς.

p. 285, v. 3 ἐτεθνήκει] τεθνήκει. Cfr. p. 221, v. 5.

v. 5 λέοντος θρασύτερος ὑπὸ τῆς ἀγάπης γέγονε] ὑπὸ τῆς ἀγ. λέον. θρασ. γέγονε.

v. 6 καθάπερ γάρ τινα] καθάπέρ τινα.

v² v. 7 φόνου] φθόνου.

v. 14 κρατυνθείς] κρατηθείς· cfr. n. in coll. p. 167, v. 59.

v. 27 ἀφῆς] ἀφείς = 209, 32; 282, 20.

XXII, 1(50) r¹ p. 286, v. 3 παντός τις] παντός|||τίς.

v. 9 ἀφεῖσαν] ἀφεῖσα.

v. 16 ἐκείνην] αὐτήν.

v. 21 κομίσῃ τὰ ἀγαθά] κομίσηται ἀγαθά [4]). Cfr. p. 290, v. 32.

v. 24 ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν absunt.

v. 26 ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι] σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ἀγαθῷ πνεύματι.

v. 27 δόξα, κράτος, τιμή, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.] δόξα τιμὴ καὶ κράτος εἰς τ. αἰῶν. τ. αἰών. ἀμήν: — De hom. fine cfr. n. in p. 160, v. 30.

r² p. 285, n. h. v. 10 καί om. ante τοὺς ἔχοντας.

v. 13 ἔχωσιν] ἔχουσιν.

v. 17 τεῖχος αὐτοῖς] αὐτοῖς τεῖχος.

v¹ p. 286, n. h. v. 6 οὐδὲ εἰ] οὐδὲν εἰ. φιλονεικεῖν] φιλόνεικον.

---

[1]) N. T. (Act. XXVI,29) πάντας τοὺς ἀκούοντας.

[2]) Scilicet ἀγνάφους exitum vocis ῥάκους sibi assumpsit.

[3]) Corr. ex δηλῇ.

[4]) De α et αι confusis agit Bast, Comm. p. 705.

v. 14 *ὑπούλους*] *ὑπόλους* pr. m.; corr. *ὑπούλους*.

v. 19 *τὸ ἑαυτῆς*] *τὰ ἑαυτῆς* [1]).

XXII, 4(51) r[1] p. 290, v. 24 *πραχθέντα*] *προαχθέντα*.

v. 25 *ἐπαίρηται*] *ἐπαίρεται*.

v. 27 *τοῦ παντός* om.

v. 32 *τὸν ἄνδρα*] = pr. m., sed *α* scriptum fuit figura illa, quæ *αι* simillima est (vide coll. in p. 286, v. 21), quare corr. erasit, et in mg. scripsit *α*.

v. 36 *Καὶ γάρ*] *καί*.

v. 37 *τὸ ὅμοιον αὐτῷ*] *τὸ ὅμοιον αὐτοῦ*.

v. 42 *καὶ τὸν μὲν ὡς υἱὸν καὶ ἔγγονον καὶ ἐξ ἐγγόνων πάλιν*] *κ. τ. μ. ὡς υ. καὶ ἔκγονον καὶ ἐξέκγονον π.* Cfr. coll. in p. 165, v. 42.

v. 44 *θυγατριδῆν*] *θυγατρίδι* [2]).

v. 46 *δεῖ*] *δή*.

r[2] v. 49 *ἐπ' ἀλλοτρίους*] *ἀπ' ἀλλοτρίους* [3]).

v. 53 *νύμφης συνάγων*] *νύμφης ἀνάγων*.

v. 56 *κόρην τὴν τοιαύτην*] *κόρην τοιαύτην*.

v. 60 *στενοχωρεῖς*] *στενοχωρῇ*.

p. 291, v. 1 *συγγενῶν ὁρμαθόν*] *ὁρμαθὸν συγγενῶν*.

v. 4 *χρήζειν*] *χρείζειν*, ni fallor, e *χρήζειν* corr.

v. 5 *παρεσκεύασεν*] *κατεσκεύασεν* [4]). *ἵνα καὶ οὕτως*] *ἵνα οὕτως·* in mg. add. *καί*.

v[1] v. 30 *ἡμᾶς ἐξ ἄλλης ἐποίησεν ὕλης*] *ἐξ ἀλλ. ἡμᾶς ἐποί. ὕλ.*

v[2] v. 31 *ἐν μέσῳ τῷ κλυδωνίῳ*] *ἐν μέσω τοῦ κλυδονίου*.

v. 38 *δι' ἀγάπην*] *διὰ πολλὴν ἀγάπην*. *Ἐπειδὴ γάρ*] *ἐπειδὴ δέ*.

v. 42 *συναγάγωσιν*] *συνάγωσιν*.

v. 46 *εἰς μέσον ἀμφοτέροις*] *εἰς μέσον ἀμφοτέρων*.

v. 53 *τῇ γυναικί*] *γυναικί*.

XXII, 5(52) r[1] v. 56 *ἐπεισήγαγε*] *εἰσήγαγε*.

p. 292, v. 6 *πλουσίων μόνον*] *πλουσίων μόνων*.

v. 12 *ἐν μέν*] *ἐὰν μέν*.

r[2] v. 15 *χαλκοτύπος*] *χαλκότυπος·* vide supra 168,20.

v. 18 post *οἱ ταῦτα* inseruntur *καὶ τὰ τοιαῦτα*.

v. 19 *οὐκ* abest ante *ἀνέχονται*.

v. 25 *φύσις*] *φύσιν*.

v. 31 *μένοι*] *μένει*.

v. 35 *Ἴδωμεν δέ*] *ἴδωμεν οὖν*. *εἰ καί*] *καί·* abest *εἰ*.

v[1] v. 43 *φαινέσθω χρυσίον*] *φαίνεσθαι χρυσίου*.

v. 44 *μηδὲ ἱμάτια τοιαῦτα* absunt; corr.[1] in summa marg. addidit.

v. 46 *ζήσεται*] *κείσεται* (corr. e *κήσεται?*).

v. 52 *ἡμῖν δέ*] *ἡμῖν δεῖ* [5]).

v. 56 *ἄλλο τι τῶν τοιούτων*] *ἄλλο τῶν τ(ῶ— [6]) τ)οιούτων·* corr. *τί* supra lineam add.

v. 57 ad *Ποῦ οὖν κτλ.* in ima marg. annotata: *ὅτι οὐ πᾶσι περὶ* [7]) *θεοῦ δίδοται ὁ πλοῦτος*.

---

[1]) L h. l. cum N. T. (I Cor. XIII,5). Cfr. coll. in 281,7, ubi prorsus contraria ratione se habent L et M. *τό* v. l. exstat.

[2]) *θυγατρίδι* pro *θυγατρίδιον*. Cfr. Simonem Portium, p. 9, de *ι* littera finali neutrorum.

[3]) De confusis *ἀπ'* et *ἐπ'* vide coll. in p. 172, v. 57. De *ἀπό* cum accus. casu iuncto cfr. n. in p. 252, v. 4. De præpositionibus in serm. ngr. cfr. Simonem Portium, p. 54.

[4]) "Alii, *κατεσκεύασεν*". M.

[5]) Versio habet: "non auro rursus *opus est*, non argento", i. e. *οὐ χρυσοῦ πάλιν ἡμῖν δεῖ καὶ ἀργύρου*. *δέ* fortasse est err. typoth. (?).

[6]) De hoc loco vide p. 10, n. 3.

[7]) *παρά* debet esse pro *περί*. Cfr. paulo infra, v. 64: *Καὶ εἰ μὴ χρήσιμος ὁ πλοῦτος, φησί, τίνος ἕνεκεν δέδοται παρὰ τοῦ θεοῦ.*

v. 59 δέον] δέει [1]).
v[2] p. 293, v. 3 ᾧ ἐὰν βούλομαι] ὤ ἐὰν θέλω [2]).
v. 5 καὶ ἐγέλασα] κἂν ἐγέλασα.
v. 18 τῷ λεγομένῳ] τῶν λεγομένων.
XXII, 8(53) r[1] p. 296, n. h. v. 11 ἐν τῷ καιρῷ] ἐν καιρῶ.
v. 12 γλῶττα] γλῶσσα, ut v. 17 γλωσσῶν pro γλωττῶν.
οὕτω τότε] οὕτω καὶ τότε.
v. 13 γλῶσσαι subicitur verbis αἱ πολλαί.
v. 17 ἐδύνατο] ἠδύνατο.
v. 18 Ὅρα τοίνυν πῶς αὐτὸ καὶ καθαιρεῖ καὶ ἐπαίρει] ὅρα τοίνυν πῶς καὶ καθαίρει [3]) αὐτὰ καὶ ἐπαίρει.
v. 20 οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ Θεῷ] ἀνθρώποις λαλεῖ, om. ceteris [4]).
v. 22 Πνεύματι λαλεῖ] πνεύματι δὲ λαλεῖ [5]).
v. 23 δόξῃ] δείξῃ.
v. 27 συμφέροντος] συμφερόντως.
p. 297, v. 1 καὶ παράκλησιν absunt ante καὶ παραμυθίαν.
v. 3 κατέχεσθαι] κατέρχεσθαι.
v. 4 ἀμφοτέροις κοινόν] κοινὸν ἀμφοτέροις.
v. 5 τούτῳ δέ] ταῦτα δέ.
r[2] v. 8 οὐκ ἔχοντες] μὴ ἔχοντες.
v. 9 ἑαυτοὺς μόνους om.
v. 12 rasura post μὲν αὐτῶν, in qua, ni fallor, μὲν αὐτῶν dittogr. scriptum fuit.
v. 24 ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύει] ἐ. εἰ μὴ διερμηνεύῃ [6]).
v. 32 Πάντας ὑμᾶς] πάντας ἡμᾶς.
v[1] v. 35 τότε λοιπόν] = corr.: pr. m. τὸ λοιπόν.
v. 37 = v. 24, quem vide.
δύνηται] δύναται.
v. 38 καί ponitur inter τοῦτο, et τό.
v. 45 Ἔστω γὰρ ὁ φθεγγόμενος γλώσσαις Παῦλος] ἔστω γὰρ παῦλος ὁ φθ. γλώσσαις.
v. 52 Τίς ἐστι Παῦλος] τί ἐστί παῦλος [7]).
v. 53 Ἀπολλώς] ἀπολλώ.
v[2] v. 57 τι om. ante εἴπω.
v. 58 καὶ δυνάμενον] τὸ δυνάμενον.
v. 60 ὧν ἀκούσαντες] ὧν οὐκ ἀκούετε. Post κερδάναντες sequitur ἀπελεύσεσθε, p. 298, v. 4, omissis p. 298, v. 1—3, qui sequuntur post συνίετε v. 4, præter quod v. 3 ἢ τὸ κιθαριζόμενον, præmissis τὸ αὐλούμενον, exciderunt.
p. 298, v. 2 μὴ δῷ] = pr. m.; corr. in marg. posuit δι [8]).
v. 4 συνίετε] συνεῖτε.
v. 7 καί post Καὶ γάρ abest.
v. 9 μηδὲ ῥυθμῷ] μὴ ῥιθμῶ.
v. 11 Καί γάρ] καὶ γὰρ καί [9]).

---

[1]) i. e. δέῃ.

[2]) Paulo infra, v. 12, M. cum L in eadem verborum coniunctione Ὦ ἐὰν θέλω.

[3]) De καθαιρεῖ et καθαίρει confusis vide coll. p. 161, v. 2.

[4]) E contaminatis v. 2 (I Cor. XIV): ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ (ita N. T.) οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ ἀλλὰ θεῷ, et v. 3: ὁ δὲ προφητεύων ἀνθρώποις λαλεῖ, repetenda esse videtur lectio libri L.

[5]) Ita in N. T. (I Cor. XIV,2).

[6]) N. T. (I Cor. XIV,5) διερμηνεύῃ.

[7]) N. T. (I Cor. III,5) τί δέ ἐστιν Παῦλος.

[8]) i. e. "μὴ διδῶ", quæ est var. lect. N. T. (I Cor. XIV,7).

[9]) καί particulam omissam in L, obviam in M. sæpe deprehendimus, et quidem, præmissis καὶ γάρ, his locis: 163,25, 171,48, 173,9, 187,28, 209,23, 262,37, 298,7, γάρ autem præmisso 160, n. h. 10, 162,29, 171,48, 222,33, 258,11, 277,14. Quibus locis subiungendi sunt hi: 161,31, 162,11, 163,28, 167,25, 168,54, 169,16, 172,37,58, 178,45, 179,28, 190,2,

v. 11 *ἐν τοῖς ἀνάρθροις*] *ἐν τοῖς ἐν ἄρθροις.*
v. 18 *ἐν τοῖς πνευματικοῖς*] *ἐν πνευματικοῖς.*
v. 20 *γάρ* post *καί* om.
σάλπιξ pro *σάλπιγξ.*
XXIV, 8(54) r[1] p. 320, v. 24 *τὸ πέλαγος*] *πέλαγος.*
v. 25 *ὑπομένοι*] *ὑπομένει.*
r[2] v. 48 *μεμολυσμένον*] *μεμολυσμένῳ*, præmissis *αἵματι καὶ ἐγκεφάλῳ.*
v. 49 *ἀλλὰ καί*] *ἀλλά.*
v[1] v. 63 *τηρῆσαι*] *ποιῆσαι.*
p. 321, v. 1 *δείκνυσιν ἡμῖν τὴν ἡδονήν*] *δείκνυσι τὴν ἡδονὴν ἡμῖν.*
v. 3 *ἰδεῖν*] *εὑρεῖν.*
v. 9 *Καὶ γάρ*] *καί.*
v. 11 *ποιοῦσιν*] *πάσχουσιν.*
v[2] p. 322, v. 8 *στεφανουμένου*] *στεφανομένου.*
v. 10 *μᾶλλον* abest.
v. 13 *χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἑξῆς*] *ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν· χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν* [1]).
p. 321, n. h. v. 1 *περὶ τῶν*] *περιττόν* pr. m., corr. *περὶ τῶν* [2]).
v. 5 post *ἅψηται* inseritur *λοιπόν.*
λέγω τῶν νεύρων καὶ τῶν φλεβῶν] *λέγω νεύρων καὶ φλεβῶν.*
XXV, 1(56) r[1] v. 17 *ποτὲ δὲ ἔλεγεν*] *ποτὲ ἔλεγεν.*
v. 20 *ἔστιζε*] *ἑστίαζε*, sed linea infra est ducta, crux in marg. apposita, et corr.[2] in ima marg. scripsit *αἰτίαζε* [3]).
v. 23 *Ποτὲ μὲν οὖν τοῦτο*] *ποτὲ μὲν| τοῦτο.*
v. 25 *ἡ ἀνάστασις*] *ἀνάστασις.*
v. 26 *Ταῦτα δὲ ἔπειθε*] *ταῦτα ἔπειθε.*
v. 28 *γενόμενα*] *γινόμενα.*
v. 30 *μετὰ μικρόν*] *κατὰ μικρόν.*
v. 31 *εἰσῆγεν*] *εἰσήγαγεν.*
βαδίζων] *προβαίνων*, sed in marg. corr.: *γρ. βαδίζων.*
r[2] v. 36 *προσωπεῖον*] *πρόσωπον.*
p. 322, n. h. v. 3 *τούτους θηρῶν λόχους*] *τούτου λόχους θηρῶν.*
v. 5 *Καὶ γάρ*] *καὶ γὰρ καί.*
v. 8 *μετὰ πολλῆς ἀκριβείας*] *μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας*( )· quæ apud M. sequuntur: *ἅπασιν ἐπιών. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὕστερον τέθεικε* absunt.
v. 13 *τῷ λόγῳ*] *τὸν λόγον.*
v[1] v. 20 *ἦν ἐκείνων*] *ἐκείνων ἦν.*
v. 27 *ἀδελφοί, φησί, τὸ Εὐαγγέλιον*] *τὸ εὐαγγέλιον ἀδελφοί*, omisso *φησί.* Corr.[1] positis litteris *α* et *β* [4]), ordinem restituit: *ἀδ. τὸ εὐαγ.*
v. 33 *ἐντεῦθεν προκατεβάλετο τῶν λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν*] *ἐντεῦθεν τῶν λεγομένων| κατεβάλλετο τὴν ἀπόδειξιν.*
v. 38 *τοῦ αὐτοῦ*] *τὸ αὐτοῦ*, præmissis *τὸ ἑξῆς πάλιν.*
v. 42 *τῇ Παρθένῳ*] *τὴν παρθένον.*
v[2] v. 43 *τῇ οἰκουμένῃ*] *τὴν οἰκουμένην.*
p. 323, v. 1 *Ὃ καί*] *ὅ* [5]).

191,22, 192,21,51, 193,34, 200,7,62, 202,6,54, 203,11,42, 204,24, 206,25. 209,56, 210,1,53, 219,59, 220,10,26, 221,6, 222,4,25, 274,34, 276,10,31, 275, n. h. v. 1, 279,9, 285, n. h. 10, 291,5, 320,49, 323,1,24, 325,51, 329,11, 330,41. His tantum locis L exhibet, M. omittit: 192,4, 194,16, 199,58, 296,12, 297,38, 298,11, 322, n. h. 5, 323,24, 329,16,26.

[1]) Cfr. n. in p. 188, v. 50.

[2]) De *ττ* pro *τ* cfr. p. 24.

[3]) Similis crux apponitur *στίζων* 329,35 et linea eodem modo infra est ducta.

[4]) Ordinem, quem restituit corr., servant verba in N. T. (I Cor. XV,1).

[5]) N. T. (I Cor. XV,1) *ὅ*, non *ὃ καί* præbet.

v. 1 εὐηγγελισάμην] εὐηγγελισάμην ὑμῖν [1]).
v. 24 καί om. inter καίτοι et τοῦτο· in marg. autem scriptum fuisse credo.
ἀλλ' ἵνα αὐτούς] ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτούς.
XXV, 3(55) r[1] p. 325, v. 24 κατακέκριται νῦν, δηλῶν] κατακέκριται· νῦν δηλῶν [2]).
r[2] v. 32 προστίθησι τὸ, Κατά] προστίθησι κατά.
v. 34 εἰρημένῳ] εἰρημένον.
v. 36 ἐννοήσας] = pr. m.; corr. ἐννοῆσαι.
v. 38 οὐ abest post τοῦ θανάτου.
v. 51 καί om. ante διὰ τοῦ βάτου.
v. 54 δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου ita coartando et extra lineam scribuntur, ut appareat ab initio aliquid omissum fuisse.
v[1] p. 326, v. 13 Ἔπειτα] εἶτα, correctum, ni fallor, ex ἔπειτα [3]).
v. 16 ἔπειτα Ἰακώβῳ] ἔπειτα ὤφθη ἰακώβω [4]).
v. 19 τήν abest ante διὰ τῶν γραμμάτων.
v[2] v. 28 νῦν δέ] νυνὶ δέ.
v. 29 ἐφ' ἑκάστῳ] ἐφ' ἑκάστων [5]).
v. 30 φησί ponitur post alterum ὤφθη.
v. 33 τούτῳ πρώτῳ] τούτω πρῶτον [6]).
v. 34 Ποίοις δὲ δώδεκα ἐνταῦθα [7]) φησιν ἀποστόλοις] ποίους — ἀποστόλους.
v. 39 Διὰ τοῦτο οὐδέ] διατοῦτο δὲ οὐδέ.

v. 44 ἄνω] τὸ ἄνωθεν.
φασίν solito compendio formæ φησίν exaratur. Cfr. p. 10.
XXV, 5(58) r[1] p. 328, v. 19 προδιοικούμενος] προδιοικονομούμενος.
v. 20 εἶπεν, Ὀφείλετε] εἶπεν ὅτι ὀφείλετε.
v. 21 ὁ Χριστός] χς.
v. 30 Ὅτι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν] διότι ἐδίωξα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ [8]).
v. 35 γάρ om.
v. 38 ὕπτιον ποιήσῃ, φησί·] ὕπτιόν φησι ποιήσει.
v. 39 γέγονε] ἐγενήθη [9]).
v. 43 Οὐκ εἶπεν, Ἐτιμήθην, ἀλλ', Ἐκοπίασα absunt, præmisso v. 42 ἐκοπίασα, sed in inf. marg. corr.[1] post ἐκοπίασα v. 42 inserenda exaravit: οὐκ εἶπεν ἐτιμήθην. Infra erasa sunt alia, quæ haud dubie fuerunt: ἀλλ' ἐκοπίασα.
r[2] p. 329, v. 3 τοῦτο οὐ ποιεῖ] τοῦτο ποιεῖ.
v[1] v. 12 Εἰ μὴ γάρ] εἰ γὰρ μή.
ἐξηυτέλισε] ἐξευτέλησε.
v. 14 καλεῖν] ἀποκαλεῖν.
v. 16 Τὸν γὰρ μάρτυρα] καὶ γὰρ τὸν μάρτυρα.
v. 18 Ἢ οὐκ ἔχομεν] ἢ οὐκ ἔχωμεν· vide supra coll. in p. 171, v. 61.
v. 19 φαγεῖν καὶ πιεῖν] φαγεῖν πιεῖν· corr. καί supra versum add.
v. 25 et 27 ἀπέλαυσε] ἀπήλαυσε.

---

[1]) L cum N. T. (I Cor. XV,1) facit.
[2]) In N. T. (Joh. XVI,11) abest νῦν.
[3]) εἶτα est var. lect. N. T. (I Cor. XV,5).
[4]) L congruit cum N. T. (l. l. v. 7).
[5]) Gen. casus fortasse, quod sequuntur τῶν ἑωρακότων. Vide coll. in p. 149, v. 60.
[6]) "huic *primum*" Vers.
[7]) I Cor. XV,7.
[8]) L cum N. T. (l. l. v. 9). Paulo supra, v. 15, L cum M. in eodem loco dat ὅτι pro διότι.
[9]) — N. T. (l. l. v. 10). Infra, v. 41, L cum M. γέγονεν.

v. 26 *Εἰ γὰρ πλεῖον*] *εἰ γὰρ| καὶ πλεῖον.*
v. 28 *σπουδὴν*] *τὴν σπουδήν.*
Inter vv. 30 et 31, rubro colore scripta inseruntur hæc (vide p. 9): *ὅτι οὐδέ πλοῦτος ἡδονῆς· οὐ* [1])|| v² *πενία, ἀθυμίας ὑπόθεσις. καὶ ὅτι ἂν πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀφορῶμεν, εὐχερῶς πενίαν φέρομεν· καὶ ὅτι διηνεκῶς δεῖ εὐθυμεῖν καὶ μὴ λυπῆσθαι* [2])· *εἰ μὴ μόνον ἐφ' ἁμαρτίαις.*
v. 35 *ἄνω καὶ κάτω*] *ἄνωθεν καὶ κάτω.*
v. 41 *Οὔτε γὰρ ῥᾳθυμιῶν τις*] *οὔτε γὰρ, |ἀθυμῶν τίς.*
v. 42 *ἔσται* abest.
v. 46 *πάλιν* om. ante *πρός.*
v. 48 *ῥαθυμεῖν* ita in rasura, ut credere liceat fuisse *ἀθυμεῖν* (= v. 41).
XXV, 6(57) r¹ p. 330, v. 6 *ἐφ' ἑκάστῳ*] *ἐφ' ἑκάστου.*
v. 7 *τῶν μὴ συμβάντων*] *τῶν συμβάντων.*
v. 8 *χρήματα*] *χρῆμα·* de accentu vide p. 28.
v. 8 *ἀπέβαλες*] *ἀπέλεκες* [3]). In mg. corr.² *ἀπέβαλες.*
v. 10 *Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν*] *εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς κυρίου· τὰ κακὰ οὐχ' ὑποίσομεν* [4]).
r² v. 24 *τότε* abest ante *δάκρυσον.*
v. 39 *πολλῷ σοῦ*] *σοῦ πολλῶ.*
v. 41 *κἀκεῖνος*] *ἐκεῖνος.*
v¹ v. 45 *τοὺς θορύβους*] *τοὺς φόβους.*
v. 48 *ἰδείς*, sed in mg. *ειδης.*
v. 50 *πλουτοῦντα*] *τὸν πλουτοῦντα.*
v. 52 *Μετὰ δὲ τοῦτον*] *μετὰ δὲ τοῦτο.*
p. 331, v. 6 *κέκτηται*] *κέχρηται.*
v² *πλείω παρέχῃς*] *πλεῖον παρέχῃς.*
v. 15 *δέ* ante *ἐθνῶν* abest.
v. 19 *ὅταν καί*] *κἂν.*
v. 20 *ἑτέρου κόσμου*] *ἕτερον κόσμον.*
v. 21 *ὁ λογισμὸς προϊὼν*] *προϊὼν ὁ λογισμός.*
v. 24 *λογισμὸν τόν*] *τὸν λογισμὸν τόν.*
v. 29 *τὸν ὕπαρχον*] *τὸν ὑπάρχοντα.*
καταβιβάσας τῷ λόγῳ] *τῶ λόγω καταβιβάσας.*

Hæc est lectionum farrago, quam præbet L. Apparet maiorem earum partem parvi faciendam esse, non tamen paucas bonas. A quibus æstimandis cur abstinuerim, lectorem edocui p. 42 [5]).

E paucis, quæ de libris suis aperit M., (vide p. 42, n. 1), non licet eruere, quæ omnino ad constituendum contextum Chrysostomeum codici L tribuenda sit vis. Singula tamen proferre libet, quæ pro virili parte imprimis illustrent, qua inter se utantur ratione L et cod. Reg. 1818 [6]):

---

[1]) Debet esse *οὐδέ.*

[2]) i. e. *λυπεῖσθαι.* Paulo supra pro *φέρομεν,* lege *φέρωμεν.*

[3]) Vide supra coll. in 151,5.

[4]) L prorsus congruit cum V. T. (Job. II,10).

[5]) Inveniuntur tamen variæ lectiones iudicatæ coll. in p. 52, v. 23, 150,1,2,23, 161,2,24, 167,14, 170, n. h. 21, 173,11, 283,28.

[6]) Hic codex finem ponit in p. 252, v. 16 M.

a) una cum Reg. exhibet verba, quæ contra *editos* omnes aut aliquem, ut Mignii utar verbo, præbet M. coll. in p. 160, n. h., v. 2 (vide p. 46, n. 1), v. 13 (vide n. 3), 169, n. h. 3, 172,32 (vide p. 51, n. 3), 225,8 (p. 62, n. 2).

b) Reg. adstipulatur, M. ab utroque abhorrente coll. in p. 150, v. 36, 155,33, 164,28, 167,14, (181,5), 181,6, 200,16, (201,17), 201,37, (203,8), 203,24, 210,36, 223,12 [1]).

Neque paucis locis nobis visi sunt interpretes (cfr. p. 42, n. 2) Chrysostomum vertisse ex exemplaribus L simillimis. Annotavimus hos, de quibus, velim adeas coll.: p. 51, v. 53, 52,12, 150,52, (151,1), 155,45, 160,9, 161,31, 170, n. h. 21, 171,27,52, 188,8, 189,15, 203,42, 206, n. h. 22, 210,18, 252,9, 280,44, 283,36, 292,52.

Perquam digni, qui observentur, sunt versus, quos e S. S. petivit Chrysystomus, quod non raro, ubi M. a textu, quem nos recepimus, declinavit, L eos cum S. S. congruentes præbet [2]). Exempla congessi hæc: V. T. Gen. VIII,9 (coll in p. 209, v. 43), Exod. XXXII,32 (209,32, 282,20, 285,27), Num. XXXI,8 (193,21), Job. II,10 (330,10), Psalm. XXXVI,1 (248,29), Esai. I,18 (195,9), LVII,18 (194,62), Dan. III,18 (150,49); N. T. Matth. XXII,39 (272,33), Marc. IX,44(46) (221,55), XV,16 (162,35), Joh. XVI,11, (325,25), I Cor. III,5 (297,52), VIII,7 (165,31,49), 8 (166,13,37), [11, (167,14)], X,4 (190,62), [5 (191,2)], 13 (197, tit.), 16 (200,30, 201,39), 19 (201,45), 28 (206, n. h. 12), [XI,6 (219,38)], XII,11 (249, n. h. 7, 252,48), 20 (253,14), 31 (267,54), XIII,5 (286, n. h. 19; cfr. 281,7), XIV,2 (296,22), 5 (297,24,37), XV,1 (323,1,2), 7 (326,16), 9 (328,30; cfr. 328,15), 10 (328,39) [3]).

Num his locis L ipsa Chrysostomi verba exhibeat, diiudicari non potest, nisi pluribus libris mss. diligenter excussis. Certum est non licere contendere locos e S. S. petitos in L nobis obvios servasse verba verborumque ordinem, quibus usum sit Chrysostomi exemplar S. S. De uno loco, I Cor. VIII,11, observavimus librarium exarasse legendi rationem a vero Chrysostomo alienam (vide p. 48, n. 6); quater correctorem deprehendimus exemplari suo, ut videtur, usum:

---

[1]) His vero locis L congruit cum M., Reg. aliam legendi rationem exhibente (vide M.): p. 51, v. 39, 52,47, 155,55, 163,27, 186,58, 189,23, 199,49,54, 205, n. h. 21, 220,44.

[2]) Versus e S. S. petitos, quos diductis litteris describendos curavi, contendi cum Tischendorfii editionibus V. (Lipsiæ 1860) et N. T. (Lipsiæ 1869—1872):

[3]) His autem locis a M. abhorrens L exhibet lectiones, quas inter varias collocavit S. S. editor, in textum autem non recepit: Matth. VIII,20 (206,12), Act. IV,32 (52,60), I Cor. IX,4 (171,61), X,9 (193,27), 10 (193,34), XII,13 (251,29), Hebr. XII,4 (198, n. h., 10).

bis enim variam lectionem pro ea, quam hodie editores agnoscunt, Chrysostomo obtrudit, I Cor. XIV,7 (298,2), XV,5 (326,13); semel ordinem turbatum restituit, I Cor. XV,1 (322, n. h. 27); semel addidit verbum a librario omissum I Cor. VII,35 (p. 159, v. 31). (Credibilius enim duco has correcturas ad exemplar N. T. factas esse quam ad alium librum ms. Chrysostomi).

Accedit, quod, si L cum M. contendimus, consentientes persæpe a nostro N. T. recedunt, non raro autem, L aberrante, M. ad illud accedit.

Supra veri simile docui esse exemplar, unde L descriptus est, accentibus non fuisse notatum [1]), minuscula autem scriptura usum esse (p. 43, n. 3, 7 etc.). Vix enim possumus, ut mihi quidem videtur, L deducere e codice uncialibus litteris scripto, nullo intercedente apographo, licet hoc illudve mendum potius ex eius modi libro quam e libro minuscula scriptura uso repetatur. Vide p. 51, n. 6. Correctorum manus passus est liber duorum (aut plurium), quorum alter, si non æqualis, at certe non multo recentior fuit librario ipso; qui ex alio libro addidit plura, quæ librarius aut in exemplari suo non habuit, aut non vidit [2]); alter autem corrector admodum recens fuit; de quo paulo infra.

Supra, p. 2—8, ostendere conatus sum, quantus olim esset huius libri ambitus. Quibus infortuniis factum sit, ut e quattuor partibus una tantum servata esse videatur, erui vix poterit hodie. Aliqua tamen de fatis suis narrat liber ipse. Charta enim, quæ inter involucrum et folia textu repleta adglutinata est, hæc præbet:

> "Fragmenta hæc Homiliarum B. Joannis Chrysostomi in Epistolas Paulinas accepi partim a celeberrimo viro Daniele Lundio, Professore Ling. Or. in academia Upsalensi [3]), partim a cl. Magistro

[1]) Vide coll. in p. 161, v. 2 (p. 46, n. 4); cfr. coll. in p. 187, v. 14 et p. 63, n. 8. Concedendum tamen est hæc accentuum menda e remotiore etiam codice recepta esse posse.

[2]) Eiusmodi additamenta exstant coll. p. 51, v. 61, 150,15, 159,31, 162,28, 164,26, 168,52, 179,4, 180,41, 186,37, 189,50, 193,61, 196,26,38, 200,27, 202,65, 203,8, 250,9, 251,42,51, 255,44, 273,22, 282,29, 283,45, 284,14, 291,5, 328,43.

[3]) Daniel Lundius, n. 1666, mortem obiit 1747. In academia Upsalensi litteris studebat a. 1685—1691, quo anno magister creatus peregrinabatur a. 1692—1694 in Germania et Hollandia. In patriam reversus primum pastoris officio apud legionem Sudermanniæ, tum adiunctura theologica in academia Upsalensi functus, professor orient. linguarum in eadem academia erat a. 1703—1711, quo anno philologiæ musas valere iussit revertitque professor ad cathedram theologicam. Quod munus a. 1731 reliquit electus episcopus Strengnensis. Multa scripsit magnæque doctrinæ laude inter suæ ætatis viros linguarum orient. scientia instructos florebat.

Petro Hedelino [1]). Aromatum antea involucra fuerunt, in patriam nostram perlata e Græciâ, a comitibus itineris illustrissimi Herois Christophori Königsmarchii [2]).

Er Benzelius Er filius." [3]).

Benzelius librum cum editione Saviliana contulit; in foliorum enim initio annotavit paginam et versum Savilianum, ubi eorum textus incipiat, in fine autem (vide tab. pal.), ubi finem ponat. Unde apparet Benzelium folia in ordinem, quem nunc servant, disposuisse. Pauca quædam, quæ manu altera annotata esse indicavi, ei tribuenda puto.

Constat [4]) bibliothecam Lincopensem a. 1757 a vidua Benzeliana modico pretio (quatuor milibus thalerorum argenteorum) sibi paravisse libros Benzelianos et multos, ut tunc erant librorum copiæ (tria milia voluminum dicunt), et, qua erat possessor exquisita doctrina et iudicio, diligenter electos. Credere licet inter hos libros, quorum non pauci manu scripti erant, et græci et latini, etiam fuisse fragmenta hæc Chrysostomea.

---

[1]) Petrus Hedelinus videtur in academia Upsalensi, ubi litteris studebat a. 1701—1710, Lundio magistro usus esse. Hoc anno magister creatus, lector græcæ linguæ in gymnasio Carlstadensi constitutus est a. 1719. Mortem obiit 1721.

[2]) Philippus Christophorus Königsmarchius (von Königsmark), n. 1662, inimicorum vi in aula Hannoveranica periit a. 1694. Erat filius Conradi Christophori Königsmarchii, fratris Ottonis Guilelmi, qui dux exercitus reipublicæ Venetæ in bello contra Turcas gesto in obsidenda urbe, cui nomen est Negroponte, mortem oppetiit a. 1688. Patruum in hoc bellum secutus esse dicitur. Qui vero fuerint comites illi, quorum laudi tribuuntur perlata in patriam codicis nostri fragmenta, erui vix poterit.

[3]) Ericus Benzelius, n. 1675, e gente Benzeliorum fama celeberrima; longe tamen inter gentiles celeberrimus fuit. Filius erat Erici Henrici, Archiepiscopi Sueciæ. Quum alumnus academiæ Upsalensis per aliquot annos fuisset, peregrinans Germaniam Hollandiam Angliam Galliam a. 1697—1700 vidit consuetudinemque cum præstantissimis suæ ætatis viris (Fabricio, Leibnitzio, Gronovio, Montefalconio etc.) iunxit. Præfectus bibliothecæ Upsalensi a. 1702. Per annos 1723—1726 munere professoris theologiæ functus, electus est episcopus primum Gothoburgensis a. 1726, tum Lincopensis a. 1731. E vita decessit a. 1743, quum paulo ante archiepiscopus Sueciæ delectus esset. Magna rerum scientia ornatus erat; in historia litterarum Suecanarum inter principes locum tenet. Erat inter conditores Societatis Scientiarum Upsalensis.

[4]) Den Svenska Mercurius, Aprilis 1757, p. 704.

Inveniuntur passim annotata partim latine partim græce, ad contextum ipsum non pertinentia. Alia legi, alia maiorem difficultatem præbent, quam ut operæ pretium esse iudicem in iis interpretandis et tempus terere et oculorum aciem in periculum committere. Fol. 2 infra r² hoc legitur distichon, quod quin recte legerim, non dubito:

Ego de gloria
O quæ res hominum ferventes concoquis æstu
Et regis imperio gloria cuncta tuo.

Fol. 44 summa in mg. homo scribendi admodum imperitus scripsit:
Gubernator Livoniæ Ericus Dalberg in priori bello polonico invenit.

Apparet hæc prorsus non respicere posse fragmentum nostrum.

Appendix exhibens præcipua exempla, in quibus L ab M. abhorret, generatim exposita [1]).

A) M. uberiores quam L exhibet lectiones.

a) propter similia vocum initia similesve clausulas, vel propter similes voces easdemve litteras repetitas etc. omissa [2]):

coll. in p. 51, v. 49, 149,57, 150,37, 154,45, 162,28, 165,44, 167,22, 168,3,52, 171,54,61, 172,11,53, 173,11, 178,30,37, 179,28,35, 186,37, 187, n. h. 2, 189,59, 191,7,28,31,52, 192,43, 193,7, 195,63, 200,14,27, 201,39, 203,36, 205,19, 205, n. h. 21, 207,16, 208,30, 210,4,53, 219,42, 220,10, 222,59, 248,26, 250 n. h. 4, 251,12,51, 254,3, 256,41, 262,45, 267,41,46, 268,14,17, 269,2, 273,42, 276,10, 278,26, 280,51, 281,18,47, 290,56, 297,1, 298,3, 325,38, 328,13.

b) inter lineas omissa:

coll. in p. 52, v. 53, 150,55, 159, n. h. 14, 160, n. h. 10, 161,38, 167,57, 168,36,40, 172,7,33,58, 178,42, 179,48, 186,37, 189,17,50, 190,32, 191,52, 192,21, 197,4,8,35, 203,41, 206, n. h. 29, 207,42, 209,27,56, 211,8, 224,12, 249,7 bis, 250, n. h. 11, 251,1,59, 253,43, 254,27, 273,21, 274,30, 279,9, 321, n. h. 23, 329,41.

c) alia omittendi exempla, quæ cur omissa sint, omnino minus apparet:

coll. in p. 51, v. 38,56,61, 52,22,28, 149,50,63, 150,15,21 bis, 32,49,60, 151,1, 154,49, 155,12,34,48, 159,31, 160,17,29, 159, n. h. 20,22, 160, n. h. 22, 161,24,31, 162,3,11,22,29,31,34,36, 163,25,28,45,48, 164,26,28, 165,49, 166,1,6,15, 167,20,25,55,61, 168,2,40,49,54,65, 169,4,10,16,19, 170,18,22, 169, n. h. 16,23,24,26, 171,12,27,31,39,48,52,55, 172,12,37,56, 173,9,18, 178,45,61,64, 179,4,19,27,46, 180,9,10 bis, 21,39,41,45,54, 181,1, 186,45, 187,28, 188,5,8,26, 188, n. h. 7, 189,33,57,59, 190,2,31, 191,2,22,35,51,54, 193,31,34,61, 194,43, 195,28,38,44, 196,26,38, 197,3,40, 197 tit. 5, 199,55, 200,7,24,28,62, 201,1, 202,6,54,65, 203,11,40,42,59, 204,24,30,31,38,39,47, 206,22,25, 205 n. h. 23,24, 206, n. h. 22, 208,33, 209,23,37,42,43,51, 210,1,18,56, 219,36,59, 220,18,30,53, 221,14,15,55, 222,4,25,26,36,50, 223,37,39, 223, n. h. 2, 225,3,36, 248,29,32,36,37,60,61, 249,8, 250,9,12, 249, n. h. 1,3,7,19,24,28,37, 250, n. h. 40,44, 251,29,36,54, 252,48, 253,6,12,30,34,

---

[1]) Sæpe fit, ut lectio, quam ab M. alienam exhibet L, æquo iure ad diversa referatur genera, interdum etiam, ut, quo referenda sit, dubitetur. Quod monui, ne offendaris, si aut eundem locum ad diversa genera relatum invenies, aut tibi videor in disponendis diversitatis exemplis mihi non constare.

[2]) Syllabas vel voces, unde omittendi causa est profecta, diductis formis omnino excudendas curavi.

255,36,44, 256,49, 258,11, 257, tit., 262,33,50, 263,10,16,12, 264,15, 267,45,46, 269,7, 272,33,46, 273,22,26,38,42, 274,34,53,54, 275,28,38, 276,31, 275, n. h. 1, 277,14, 278,28,31,46, 280,1,15,32,44,50, 281,20,51, 282,8,12,29,59, 283,28,36,45,51, 284,7 bis, 14,24,28,56, 285,6, 285, n. h. 10,17, 290,27,36, 291,5,53, 292,19,35,44,56, 296, n. h. 11, 297,9,57, 298,7,18, 320,24,25,49, 321,9, 322,10, 321, n. h. 5,17,25,26, 322, n. h. 5,8,27, 323,1,24, 325,32,38,51,54, 326,19, 328,21,35, 329,3,19,42,46, 330,7,24, 331,15.

B) **L uberiores quam M. præbet legendi rationes:**

coll. in p. 51, v. 50,53 bis, 150,43, 154,43, 155,45, 160,30, 161,19, 167,29, 168,62, 169,19, 172,42, 173,9, 178,43, 179,42, 181,20, 190,4,62, 191,6, 192,4,54, 193,16, 194,16, 195,47 bis, 197,36, 199,7,58, 200,9, 201,45, 202,15,20, 203,24, 204,14,16,59, 205, n. h. 27, 206, n. h. 24, 207,11, 209,63, 210,4,6,18, 220,34, 222,16, 223,18, 225,27, 248,4,35,51, 249, n. h. 39, 250, n. h. 27,28, 251,65, 253,26,30,56, 254,25,54, 255,36, 256,5, 263,15, 268,49, 274,27,31, 276,40, 278,2, 282,15, 283,47, 284,1,51, 286,26, 291,38, 292,18, 296, n. h. 12,13,22, 297,38, 298,11, 321, n. h. 5, 322, n. h. 8, 323,2,24, 326,16,39, 328,20,30, 329,16,26,28, 330,50, 331,24.

C) **Diversitas lectionis in verborum ordine constat:**

coll. in p. 51, v. 50, 52,12,51, 149,51, 154,44, 160,18, 159, n. h. 2,14,20, 161,8,51, 162,21,35, 163,30, 164,1,9,41, 166,14, 167,26,39, 168,14,50, 169,10, 170,3, 170, n. h. 17, 171,50, 173,5, 180,28, 181,7,23, 187,11, 188,1, 189,53,61, 190,56, 193,47, 194,36, 195,23,37,41,43,52, 198,8, 197 tit. 3, 200,10, 204,20,37, 205,24, 206,10, 206, n. h. 16, 207,54, 208,34,59, 209,19,30, 210,33,36, 211,13,15, 220,45, 222,46, 224,6,15, 248,32, 249,5, 250, n. h. 26,41, 251,45, 252,32, 253,3,26,42,45,60, 255,35,39, 256,6,19,33, 257,13, 262,51, 263,25, 264,8,12, 267,46,54, 268,3,5, 273,5,25,55, 274,25,31,49, 276,15, 275, n. h. 4, 276, n. h. 9, 279,37,42,46,49, 280,13, 281,24,28,57, 282,30, 283,10,34,51, 284,51, 285,5, 285, n. h. 17, 291,1,30, 296, n. h. 18, 297,4,45, 298,1,4, 321,1, 322, n. h. 3,20,27,33, 326,30, 328,38, 329,12,16, 330,39, 331,21,30.

D) **Recensionum diversitatem forsitan hi loci testentur:**

coll. in p. 160, v. 30, 160, n. h. 12,18, 162,34—36, 166,15, 167,14, 169,10—11, 178,66, 180,61, 181,6, 188,50, 190,10, 194,62, 197,34, 198,44, 199,3, 206,9,26, 224,42, 250,15, 251,64, 253,26, 256,41, 258,14, 276,45, 284,48—51, 286, 24—27, 296,20, 297,60, 322,13, 330,10.

E) **Huic variarum lectionum generi se adiungunt loci, qui voces eodem fere significatu instructas commutarunt:**

coll. in p. 51, v. 28,32,57, 52,17,48, 149,39, 150,36,52, 151,5, 154,63, 159,28, 160, n. h. 2, 164,52, 165,42,49, 169, n. h. 10, 170,24,33, 172,57, 173,5, 178,64, 179,49, 180,49, 181,18, 186,25, 188,27, 189,15,45,61, 190,21,39, 192,59, 194,14, 195,12,57, 196,41,50, 198,19,43, 200,16,58,59, 201,14, 202,16,30,61, 204,2, 205,6, 205, n. h. 26, 206, n. h. 16,33, 207,10,28,33, 208,26,32,40,54, 209,57, 219,63, 220,3,20, 222,39, 223,12,14,18, 224,40, 225,35,38, 248,10, 249, n. h. 19, 252,44, 256,35, 262,43,56, 267,43,50, 268,51,66, 276,21,28, 277,37, 280,20, 281,8, 283,44,52, 284,6,10,28,36, 285,14, 286,16, 286, n. h. 6, 290,24,42,46,53, 291,5,38,56, 292,46, 293,3, 297,8, 320,63, 321,3,11, 321, n. h. 30,31,36, 326,44, 328,19,39, 329,14,35, 330,45.

F) **Sequuntur exempla, quæ formas vocum permutarunt:**

coll. in p. 51, v. 30,32,61, 52,8,49,60, 150,21, 151,2, 155,12,33,49,51, 160,8, 160, n. h. 9, 161,8,16,24,40, 162,1,2,16, 163,14,23, 164,3,28, 165,6,31,55, 166,13,20,22,24,31,37,60, 167,13,15,40,51,52,

168,9,11,17,20,47, 169,2,13, 169, n. h. 13,24,28, 170,23, 172,8,16,26,42,48, 178,49, 179,1,2,47, 180,10,11,35,41, 181,5, 186,31,44,49, 187,36, 188,1, 188, n. h. 5, 189,61, 190,13, 191,35, 192,3,53, 193,27, 194,42, 195,41,54,58, 196,25,29,38,48,54, 197,14,17,24,26, 198,12,24,25,35, 199,50, 200,30,39, 201,7,37,40, 202,38, 203,22,30,53,62, 204,14,23, 206,12,15, 205, n. h. 1,8,16,20, 206, n. h. 1,12,24, 207,46,53, 208,13,57,58, 209,30,32, 210,5,36,45,61, 211,5, 219,62, 220,7,35,44,51, 221,1,2,5,25,29, 30,43,60, 222,1,29,33,53, 223,3,4,6,7,24, 224,2,6,23, 223, n. h. 12, 225,3, 248,6,14,34, 250,1,8, 250, n. h. 2, 251,11, 252,24,41, 253,14,22,27,46, 254,5,10,13,32,36,38 bis, 45,48, 255,7,12,17,20,25,42, 256,4,30,39, 257,1 etc., 9,13, 258,7,12, 262,31, 264,2,15,24, 268,35,12, 272,33,34, 273,17,29,35 bis, 41,43, 274,5,12,24, 275,12, 276,20,25, 276, n. h. 2,7, 277,13,22,53,61, 278,38,41,48,53, 279,12,14,18,53, 280,23,37,57, 281,1,7,10,19,49,57, 282,20, 283,6,19,26,35,46, 284,31,47, 285,27, 286,9,21, 285, n. h. 13, 286, n. h. 19, 290,25,37,44,60, 291,31,42,46, 292,6,15,25,31,43,59, 293,18, 296, n. h. 17,18,27, 297,5,24,37,52, 298,4, 322,8, 321, n. h. 28,31, 322, n. h. 13,33,42,43, 325,34, 326,28,29,33,34,44, 329,18, 330,6,8, 331,6,20. (Cfr. p. 15—22 de confusis vocalibus).

G) **Accommodationis falsæ exempla videntur exstare his locis:**

coll. in p. 52, v. 60, 155,33, 162,1, 168,48, 194,27,44, 196,25, 197,17, 201,14, 202,21, 208,27, 222,6, 248,14, 250, n. h. 2, 252,9, 256,4, 264,6, 272,60,61, 280,19, 283,35, 284,12, 292,6, 320,48, 322,38.

H) **Glossema redolet L his locis:**

Coll. in p. 52,23, 150,23, 167,45, 178,66, 198,43, 220,34.

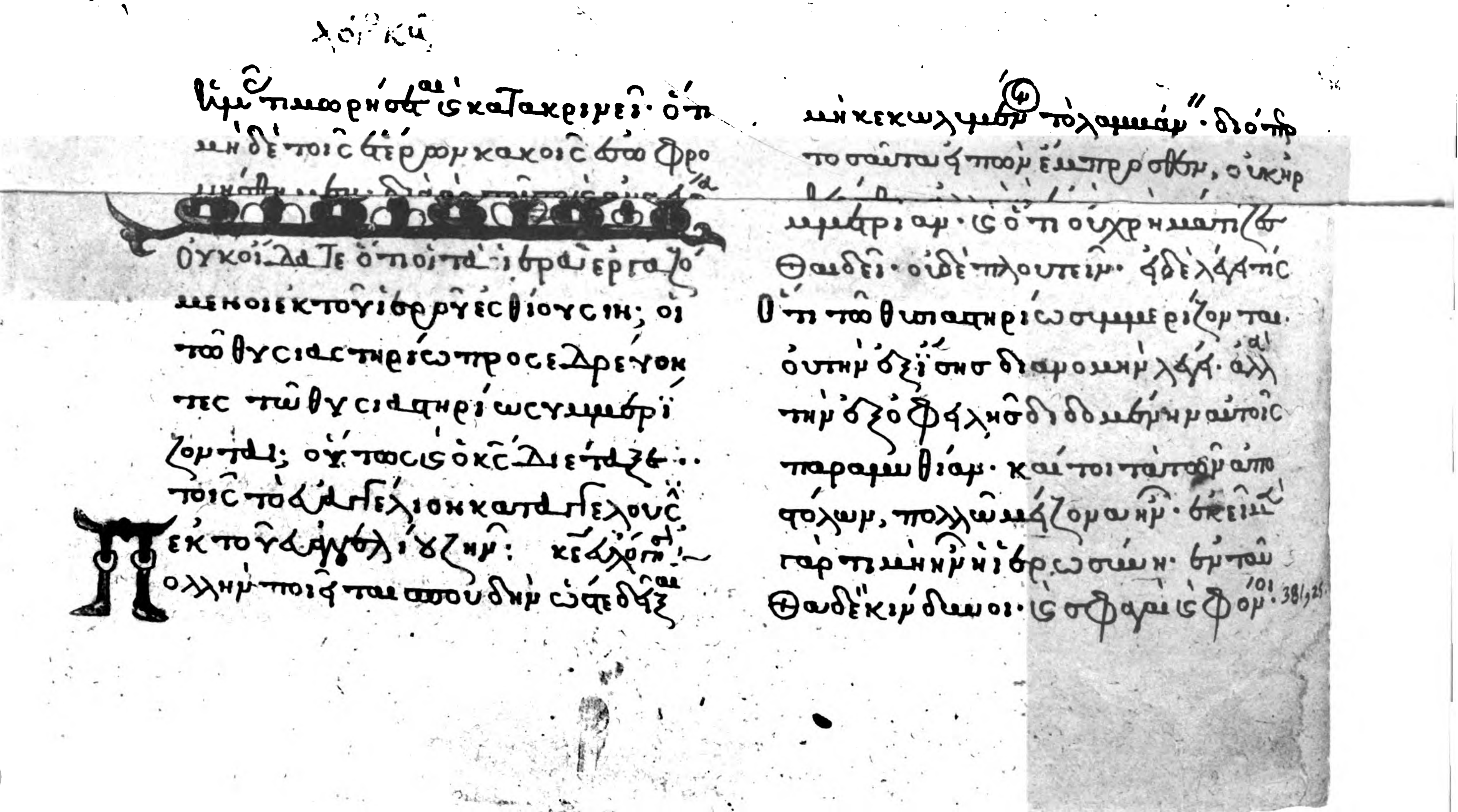
I) **Dittographiæ exempla his locis exstant:**

coll. in p. 163, v. 25, 180,56, 181,13, 186,58?, 195,17, 206,4, 253,21,49, 256,23, 263,1, 273,43, 279,43,46, 292,56, 297,12.

Cetera legendi varietatis exempla, quorum frequentia non admodum est magna, omnino vix licet in certa diversitatis genera distribuere.

Index græcus.

Summarium eorum, quæ hac ad Chrysostomum patrem symbola I continentur.

Fotograferat af kgl. Hoffotograf B. A. LINDGREN, Lund.

Fototypi: PACHT & CRONE, Københaven

Fragm. Linc. Chrysostomi (saec. XII.) fol. XIII,5(13)v.

De oratorum Atticorum in oratione obliqua temporum et modorum usu.

Scripsit

NILS SJÖSTRAND.

In syntaxi Græca cognoscenda et exponenda tot viri docti tamque clari operam collocarunt, ut forsitan vix opus esse videatur tironis meam accedere opellam, quo res jam cognita planius exponatur. Nam quæ hac de re scripserunt KRÜGER [1]), KÜHNER [2]), MADVIG [3]), CHR. CAVALLIN [4]), AKEN [5]), plures rerum grammaticarum scriptores præstantissimi, ejus modi sane sunt, ut attente legentis studium et diligentiam multo magis quam sollicite recensentis notationem ac reprehensionem requirant. Neque vero id ago, ut, quæ statuerunt illi, ego refutem. Sed quemadmodum ceteris in rebus sæpissime usu venire solet, ut qui magnam rem tractandam susceperunt, quamvis recte de eis, quæ gravissima sunt, omnino judicent, tamen in rebus singulis nonnulla eos fugiant, quæ ad totam rem illustrandam non sine aliquo momento habenda sint; sic credebam etiam

---

[1]) K. W. KRÜGER, Griechische Sprachlehre für Schulen, 4 Aufl. Berlin 1862.

[2]) R. KÜHNER, Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache, 2 Aufl., Hannover 1870.

[3]) J. N. MADVIG, Græsk Ordføiningslære, 2 Udgave, Kjøbenhavn 1857. — Syntax der griechischen Sprache, 2 Aufl., Braunschweig 1884. — Bemerkungen über einige Puncte der griechischen Wortfügungslehre, Göttingen 1848.

[4]) CHR. CAVALLIN, Grekisk Syntax, Lund 1879 (In locis laudandis hanc editionem præcipue secutus sum). — Grekisk Syntax i Sammandrag, Lund 1887.

[5]) A. F. AKEN, Die Grundzüge der Lehre von Tempus und Modus im Griechischen, Rostock 1861.

in hac re facile fieri posse, ut hoc non nimis artum spatium scrutanti mihi aliquid obveniret, quod rite erutum et in lucem prolatum ad lacunam vel minimam syntaxis Græcæ explendam adjuvaret.

Hac fiducia ductus opus aggressus sum haud ignarus, quamquam rem novam tractaturus eram, tamen me non novam viam ingredi. His enim nostris temporibus commentationes ad syntaxim Græcam illustrandam pertinentes neque raræ sunt et a viris doctis maxime commendantur. Ut M. SCHANTZ ille in præfatione commentationis, quæ inscribitur "Entwickelungsgeschichte der Absichtssätze von D:r Philipp Weber, Würzburg 1884—85," quem libellum infra non semel laudabo, cum multa tum hæc dicit: "Eine historische Syntax der griechischen Sprache ist eine Aufgabe, der sich die Philologie nicht mehr lange entziehen darf. Für die Lösung derselben steht aber nur ein Weg offen: *Erforschung aller syntaktischen Phänomene durch alle Autoren in chronologischer Reihenfolge hindurch."* Idem in extremo hoc exordio se sperare profitetur fore, ut per discipulos hoc optatum brevi consequatur.

Neque tamen opus est externorum nomina afferre. Nam S. I. CAVALLIN nostras, cujus doctissimi viri omnes fere commentationes in singulorum scriptorum orationis obliquæ temporum et modorum usu inquirendo versantur, quantum hujus modi commentationibus profici posset, satis ostendit. Ac grata mente profiteor unam [1]) ex ejus commentationibus legenti mihi placuisse illius præceptoris mei optimi ita sequi exemplum, ut, quemadmodum ille de Xenophonteo temporum et modorum usu scripsisset, sic ego de oratorum Atticorum usu scriberem. Itaque eundem rerum ordinem eandemque disputandi rationem, quibus ille usus erat, secutus, quamquam hujus commentationis titulo, ne longus fieret, hoc non satis indicavi, tamen, quoniam in eis orationis obliquæ enuntiationibus primariis, quæ a temporibus primariis pendent et finito modo utuntur, modi et tempora immutata retinentur [2]), de temporibus et finitis modis earum tantum enuntiationum primariarum, quæ ad præterita tempora referuntur, disputationem institui. — Ac si quis quæsiverit, cur de quibus scriberem oratores potissimum elegerim, ei respondebo Xenophonte excepto vix quemquam ex scriptoribus Atticis pro operum magnitudine majorem hujus rei exemplorum aut largitatem aut

[1]) De Xenophonteo temporum et modorum usu in enuntiationibus orationis obliquæ primariis ad tempora præterita relatis, Act. Univ. Lund. Tom. XVI—XVII.

[2]) CHR. CAVALLIN, Grek. Synt. § 190. 1.

varietatem præbere quam quemvis de majoribus saltem oratoribus, id quod minus exspectares, præsertim cum ex paucitate illa exemplorum ex eis sumptorum, quæ ad consecutionem temporum et modorum illustrandam et a KÜHNERO et a KRÜGERO allata sunt, hoc minime suspicari liceat.

Sed antequam ad rem propositam me confero, meum esse puto commemorare, quamquam in oratoribus legendis multis singulorum oratorum editionibus usus sum, tamen in locis afferendis has me secutum esse editiones, a quibus si decessi, id notavi et, quæ esset codicum lectio, sive ea servanda videbatur sive respuenda, semper indicavi:

Antiphontis orationes et fragmenta — ed. Fr. Blass, ed. altera correctior, Lipsiæ 1881.

Andocidis orationes edidit Fr. Blass, Lipsiæ 1871.

Lysiæ orationes ad codicem Palatinum nunc denuo collatum rec. Carolus Scheibe, ed. altera aucta et emendata, Lipsiæ 1884.

Isocratis orationes rec. G. E. Benseler, Lipsiæ 1851.

Isæi orationes cum fragmentis — ed. H. Buermann, Berolini 1883.

Lykurgos' Rede gegen Leokrates erkl. von A. Nicolai, 2 Aufl., Berlin 1885.

Aeschinis orationes rec. A. Weidner, Berolini 1872.

Demosthenis orationes ex recensione Guilielmi Dindorfii, ed. tertia correctior, Lipsiæ 1871.

Hyperidis orationes quattuor cum ceterarum fragmentis ed. Fr. Blass, ed. altera, Lipsiæ 1881.

Dinarchi orationes III recognovit — E. Mætzner, Berolini 1842.

Quoniam autem id mihi non proposui, ut, quæ cujusque oratoris veræ ac germanæ essent orationes, quæ spuriæ, inquirerem, hac in re editores modo allatos prorsus secutus sum.

Postremo docebo, quibus compendiis in oratorum nominibus afferendis usus sim:

A. = Antiphon, *Ae.* = Aeschines, *And.* = Andocides, *D.* = Demosthenes, *Din.* = Dinarchus, *I.* = Isocrates, *Isæ.* = Isæus, *L.* = Lysias, *Lyc.* = Lycurgus, *Hyp.* = Hyperides, *Ps. Ae.* = Pseudo-Aeschines, cetera.

Jam vero primum omnium satis constat in eis orationis obliquæ enuntiationibus primariis, quæ a præteritis temporibus pendent et finito modo utuntur, aut omnino eadem, quæ in oratione recta usurpata sunt, retineri tempora et modos, aut indicativum, nisi hypotheticus est, et conjunctivum in optativum transgredi, aut denique indicativo retento præsens in imperfectum mutari et perfectum in plusquamperfectum [1]). Quando autem orationis obliquæ aut nulla omnino aut tantum modorum aut denique temporum tantum fieret mutatio, ut, nondum exposito et examinato singulorum scriptorum scribendi usu, suo jure pro certo statuere non potuerunt rerum grammaticarum scriptores, ita hac commentatione conatus sum, quis esset oratorum hac in re loquendi usus, exponere et exemplis quam potui diligentissime allatis et examinatis ostendere, si non quibus causis ductum ex oratoribus aliquem aliquo loco aliqua structura usum esse, ubi alia non posset usurpari, statuendum esset, quod vix credo quemquam umquam statuere posse, at certe quam sæpe singula structurarum genera usurparentur, et quando potissimum hoc, non aliud inveniretur; quibus ex rebus aliqua tamquam regula singulorum generum usus exsisteret.

In pertractanda autem re proposita hunc ordinem sequar, ut primum de eis enuntiationibus, quæ a particulis ὅτι et ὡς incipiunt et ad dicendi, declarandi, sentiendi verba referuntur, disputationem instituam, tum de eis enuntiatis, quæ ab eisdem particulis incipientia ad verba affectuum, laudis, criminis referuntur, nonnulla afferam, deinde de interrogationibus obliquis quæstionem faciam, tum de eis enuntiatis, quæ ab ὅπως (l. ὡς) particula incipientia ad verba curandi, cavendi referuntur, nonnihil disputem, denique de eis enuntiatis, quæ a particula μή incipiunt et ad verba timendi, cavendi referuntur, nonnulla quæram.

Has commentationis partes pertractatas sequetur brevissima singulorum oratorum collatio, qua appareat, quænam sit eorum hac in re discrepantia, quinam consensus. Neque enim, cum eos omnes pro uno quasi corpore existimarem atque in hac re non magis inter se dissimiles invenissem, quam idem orator in aliis orationibus sui esset dissimilis, animum inducere potui de uniuscujusque usu singillatim disputare, veritus ne res nimis dissiparetur.

---

[1]) S. I. Cavallin, l. l. pag. 1.

Sed quoniam in eo est, ut de temporibus et modis earum enuntiationum, quæ ad tempora præterita referuntur, disputationem instituam, proposito conveniens est nonnulla præmittere, quibus exponam, quæ verbi formæ præteritum tempus indicent. Cum vero hac de re non copiosius quam doctius disputaverint et CHR. CAVALLIN [1]) et S. I. CAVALLIN [2]), quam brevissime afferam ea, quæ omnino constare videntur, et paulo diutius commorabor in eis, quæ apud oratores hac in re præcipue animadvertenda sunt.

Ac primum quidem apparet per *imperfectum*, *plusquamperfectum*, *aoristi indicativum* præteritum tempus significari, denique per *præsens historicum*, post quod, ut apud Xenophontem [3]), ita apud oratores sæpius indicativus restat, id quod apud oratores quidem etiam post cetera tempora præterita fieri meo jure contendo. Et quod dicit S. I. CAVALLIN l. l. apud Xenophontem post præsens historicum aoristi optativum numquam fere usurpari, apud oratores unum tantum hujus modi exemplum invenitur: *Ps. I.* 17. 12 *λέγει λόγον δεινότατον, ὡς ἐγὼ καὶ M. — ἓξ τάλαντ' ἀργυρίου λάβοιμεν παρ' αὐτοῦ.* At post præsens logicum in enuntiatis explicativis a particula *ὡς* incipientibus aoristi optativus duobus locis, *D.* 56. 21, *Ps. D.* 59. 5, legitur, vide infra pag. 7. Præterea optativus aoristi legitur post participia verborum timendi ad præsentia historica relata his tribus locis: *Isæ.* 1. 10, *D.* 39. 3, 50. 51. Neque tamen hi loci quidquam habent, quod mireris, cum præsertim constet post verba timendi aoristum et longe sæpissime usurpari et semper fere habere futuri temporis significationem.

Sed præter has jam allatas verbi formas præteritorum temporum vicibus fungi et cum optativo conjungi possunt:

1) qui a tempore præterito pendent *optativi* (et in enuntiationibus explicativis, ut *And.* 1. 115 *ἔλεγεν, ὅτι — ἀκούσειεν, ὅτι ἐγὼ θείην τὴν ἱκετηρίαν*, et in finalibus enuntiatis, ut *L.* 23. 10 *ἔδοξέ μοι χρῆναι — παραγενέσθαι, ἵν' εἰδείην — ὅ τι λέγων ἀφαιρήσοιτο*), *infinitivi* et *participia* [4]),

---

[1]) Grek. Synt. § 191.

[2]) l. l. pag. 4 seqq.

[3]) S. I. CAVALLIN, l. l. p. 4.

[4]) Etiam participia ad optativos relata, qui a tempore præterito pendent, cum optativo conjungi possunt, ut *L.* 9. 5 *ἐπυθόμην, ὡς καὶ δήσειν με ἀπειλοῖεν, λέγοντες (=καὶ λέγοιεν), ὅτι — Π. ἐνδημοίη.*

2) qui a primario etiam tempore verborum dicendi et sentiendi pendent *infinitivi* [1]) *aoristi*, ut *D.* 24. 213, ubi indicativus et optativus conjuncti leguntur, *λέγεται — εἰπεῖν, ὅτι αὐτὸς ἡγεῖται ἀργύριον μὲν νόμισμ' εἶναι —, τοὺς δὲ νόμους ἡγοῖτο νόμισμα — εἶναι*, itemque *infinitivi* et *participia præsentis*, cum ad imperfectum respondent, ut *A.* 5. 39 *ἐγώ φημι ταῦτα μὲν οὐ λέγειν αὐτόν, ὅτι δὲ ἐξάγοι ἐμὲ — καὶ ὅτι — καταποντώσει. — L.* 10. 25 *τίς οὐκ ἂν ἐλεήσειε Διονύσιον — λέγοντα, ὅτι δυστυχεστάτην εἴημεν στρατείαν ἐστρατευμένοι —;*

Tempora autem *historica* cum *ἄν* juncta, quamquam præteritum tempus indicant, tamen fere numquam cum optativo conjunguntur [2]). Unum tantum inveni exemplum et quidem in enuntiato explicativo, ubi optativus cum indicativo conjungitur, *L.* 12. 48 *εἴπερ ἦν ἀνὴρ ἀγαθός, ἐχρῆν ἂν — μηνυτὴν γίγνεσθαι περὶ τῶν εἰσαγγελιῶν ἁπασῶν, ὅτι ψευδεῖς εἶεν, καὶ Β. καὶ Ἀ. οὐ τἀληθῆ μηνύουσιν, ἀλλὰ — εἰσαγγέλλουσιν* [3]).

Postremo afferenda sunt nonnulla exempla, ubi *perfecti indicativus, vere præsentis indicativus, optativus cum ἄν* conjunctus cum optativo connectuntur,

---

[1]) Participium autem aoristi ad tempus primarium relatum hoc tantum loco cum optativo conjungitur: *D.* 34. 17 *ἀκούετε, ὅτι οὐδαμοῦ γέγραπται ἐν τῇ παραγραφῇ, ὡς ἀποδέδωκε τὸ χρυσίον, καὶ ταῦτ' ἐμοῦ διαρρήδην γράψαντος εἰς τὸ ἔγκλημα, ὃ ἠκούσατ' ἀρτίως, ὅτι οὔτε τὰ χρήματ' ἔνθοιτο εἰς τὴν ναῦν οὔτ' ἀπέδωκε τὸ χρυσίον*, sed cum indicativo his locis: *D.* 34. 46 *οὗτος μὲν εἰς ἐκεῖνον μόνον ἀναφέρει τὴν ἀπόδοσιν, ἐγὼ δ' εἰς — τοὺς ἀκούσαντας αὐτοῦ, ὅτι (ὅτε?) οὐκ ἔφη ἀπειληφέναι τὸ χρυσίον. — D.* 19. 61, 34. 47, *Lyc.* 93.

[2]) Contra cum indicativo conjunguntur sæpissime et quidem in enuntiatis, quæ ab *ὅτι* et *ὡς* incipiunt, his locis: *præs. I.* 4. 7, 15. 105, Ep. 9. 6, 8. 74, *Isæ.* 12. 12, *A.* 1. 11, *L.* Aposp. 54 (præs. et perf.), *I.* 13. 4, *Isæ.* 4. 6, *D.* 19. 214, 58. 27, *L.* 3. 2, 32. 1, *I.* Ep. 9. 6, *Ae.* 1. 89, *D.* 55. 9; *imperf. A.* 6. 24, 27, *Isæ.* 3. 74, *Ps. D.* 47. 29, *L.* 4. 4, *I.* 12. 123; *perf. D.* 29. 2; *aor.* et *plusqpf. D.* 28. 2; *aor. Isæ.* 9. 11, *Lyc.* 116, *D.* 18. 241, *Isæ.* 3. 33; *fut. D.* 19. 24; *aor. cum ἄν Isæ.* 11. 29; in interrogationibus obliquis: *præs. I.* 8. 58, 10. 21, *D.* 24. 146 (bis), *Ps. D.* Ex. 1, 44, *D.* (9. 45), 39. 2; *imperf. D.* 55. 7; *impf.* et *aor.* L. 4. 10, *D.* 18. 233; *perf. I.* 19. 2; *aor. L.* 4. 15, *I.* 19. 28, *Isæ.* 4. 4.; *fut. L.* 4. 7, *D.* 19. 40; (*aor. opt. cum ἄν I.* 5. 105); post verba curandi legitur *fut. ind. D.* 23. 15, 45. 34, *Ps. D.* Ex. 32 (Post verbum timendi *aor. conj. L.* 12. 98, *D.* 21. 128).

[3]) Cfr. autem etiam *L.* 14. 21 *οὐκ ἂν εἶχον, ὅτου ἡγοῦντο*, ubi omnes fere post *Marklandium* editores legunt *ἡγοῖντο*. Sed neque hoc exemplum: *Ps. D.* 49. 24 *οὐκ ἂν αὐτὸς ἡγεῖτο ἀποροῦντα τοῦτον ἔχειν, ὁπόθεν εἰσπράξειε τὸ ἀργύριον* huc referri potest, nam *ἄν* ad infinitivum *ἔχειν*, non ad *ἡγεῖτο* referendum est, neque hoc: *D.* 41. 29 *οὐκ ἐπέτρεπον ἂν αὐτῷ λέγειν, ὅτι τύχοι*, nam *ὅτι* = *quidquid.* Ceterum hoc loco Madvig, "Bemerkungen" pag. 19, *ἔτυχεν* necessario legendum dicit et præterea codicis Σ auctoritate ductus cum Baitero et Sauppio *ἄν* particulam deletam vult.

ut *Ps. D.* 47. 13 *μεμαρτυρήκασιν, ὡς ἐγὼ οὐκ ἐθέλοιμι ἀναβαλέσθαι, ὁ δὲ Θ. κελεύοι*, ubi tamen perfectum idem fere valet atque aoristus. Eodemque modo explicandus est hic locus Demosthenicus: *D.* 52. 22 *αὐτό γε τοῦτο μόνον οὐ τετολμήκασι — μαρτυρῆσαι, ὡς κατήγετο παρὰ τούτῳ ἐκεῖνος, εὖ εἰδότες, ὅτι διὰ βασάνου — ὁ ἔλεγχος ἤδη ἔσοιτο, εἴ τι τοιοῦτο ψεύσοιντο.* — Difficiliores autem ad explicandum sunt hi loci: *D.* 56. 21 *τούτου τεκμήριον λέγει, ὡς ἄρ᾽ ἐκ τῆς Ῥόδου μισθώσαιτο πλοῖα καὶ δεῦρ᾽ ἀποστείλειε τῶν χρημάτων ἔνια* et *Ps. D.* 59. 5 *καὶ νῦν ἔτι, ἄν που λόγος γένηται, παρὰ πάντων ὁμολογεῖται, ὡς τὰ βέλτιστα εἰπὼν ἄδικα πάθοι.* Atque illius quidem exempli explicationem vidi nullam; sed hoc KÜHNER ita interpretatur: "*καὶ νῦν ἔτι ὁμ., ὥσπερ καὶ πρόσθεν ὡμολογεῖτο, ὅτι . . πάθοι*" [1]). Sed ut hoc rectum sit, id quod equidem negare non audeo, tamen animadvertendum est omnibus eis locis, ubi non modo nullam novam sententiam, quæ tempore præterito utatur, addi opus sit, sed jam adsint duæ enuntiationes, quarum alterius verbum sit tempus præteritum, alterius primarium et ex utra enuntiatione sententia ab *ὅτι* vel *ὡς* incipiens regatur non certo dijudicari posse videatur, semper (excepto uno loco, *Ps. D.* 47. 46 *παρασχόμενος ταύτην τὴν μαρτυρίαν, ἣν ἄλλος μὲν οὐδεὶς μεμαρτύρηκεν, ὁ δ᾽ ἀδελφὸς καὶ ὁ κηδεστής, ὡς ἐθέλοι τὴν ἄνθρωπον παραδοῦναι, ἐξηπάτησε τοὺς δικαστάς*, ubi tamen enuntiatio relativa, in qua est tempus primarium, parenthesis vice fungitur itaque optativus legitimus est — cfr. etiam *And.* 1. 40) indicativum retineri, ut *L.* 10. 6 *ἐρεῖ, ἅπερ ἐτόλμα λέγειν, ὡς οὐκ ἔστι,* et præterea *I.* 15. 289, *Isæ.* 3. 78, 6. 57, (*Ae.* 2. 90), *D.* 23. 110, 36. 18, *Ps. D.* Ep. 2. 7 (*Lyc.* 90 potentialis). Utcumque vero est, hi loci et a Demosthenis et a ceterorum oratorum scribendi usu prorsus abhorrent. Cfr. tamen *And.* 3. 34 *φημὶ — ἄνδρα στρατηγὸν — εἰδότα, ὅ τι πράττοι, δεῖν τοὺς πολλοὺς — ἄγειν ἐπὶ τοὺς κινδύνους.*

Legitur *D.* 16. 5 *οὐ γὰρ ἐκεῖνό γ᾽ ἂν εἴποιμεν, ὡς ἀνταλλάξασθαι βουλοίμεθ᾽ ἀντιπάλους* —, quod MADVIG (Bemerkungen, pag. 21) in *βουλόμεθα* emendare vult, KÜHNER autem, l. l. § 399. 6 b an. 6, *βουλοίμεθ᾽ ἂν ἀντιπάλους* legere mavult. Et si emendatione opus sit, hanc præferam. — *Isæ.* 9. 18 *οὐκ ἂν ἔχοιμι, ὅπως ὑμῖν παρασχοίμην*, quod, quantum scio, nemo mutavit.

---

[1]) Cfr. præterea KÜHNER. Ausf. Gramm. § 551. 2, ubi eodem modo explicat notissimum illud exemplum Thucydidium I. 38 (*οἱ Κερκυραῖοι*) *πολεμοῦσι λέγοντες, ὡς οὐκ ἐπὶ τῷ κακῶς πάσχειν ἐκπεμφθείησαν,* "indem sie sagen, wie sie auch seit ihrem Abfalle sagten, dass."

Neque hoc loco: *L.* 21. 21 *οὐκ ἂν ἔχοιμι, ὅ τι τούτου μεῖζον αὐτοῖς εὐξαίμην κακόν*, ubi AKEN docet a sententia regenti *ἂν* particulam facile posse suppleri. — Cfr. *L.* 1. 1. — At *Din.* 3. 19 particulam *ἂν* addendam omnes præter MÆTZNERUM editores docuerunt et cum BEKKERO legendum: *χρὴ — ὑμᾶς — δεῖξαι — εἰδότες, ὅτι μετὰ μὲν δικαιοσύνης — ἀμυνούμεθα —, μετὰ δὲ δωροδοκίας — οὐδεμί' ἂν πόλις σωθείη.* — Itemque his locis particula *ἂν* jure addenda: *L.* 5. 5 *οὐκέτι σκέψονται, ὅ τι ἀγαθὸν εἰργασμένοι — ἐλεύθεροι γένοιντο.* — *Isæ.* 12. 7 *ἡδέως ἂν — πυθοίμην, εἰ ἄλλοθέν ποθεν ἔχοιεν* (REISKE *ἔχοι ἂν* sine dubio recte) *ἐπιδεῖξαι.* — *Din.* 1. 50 *οὐκ ἔστιν, ὅντινα τρόπον ποιήσειεν —.* — *A.* 6. 6 *οὐκ ἔστιν, ὅποι ἀνενεγκὼν τις τὴν αἰτίαν ἀπολύσαιτο.* — *And.* 2. 19 *ὑμῖν οὐκ εἰσὶν ἕτεροι, ὑφ' ὧν αἰτίαν ἔχοιτε.* — Cfr. *And.* 3. 1. Atque in plerisque horum exemplorum vel maxime apparet, quam facile *ἂν* excidere potuerit [1]).

---

[1]) At quærentibus nobis, utrum in his et hujus modi exemplis recte inseratur particula *ἂν* necne, videndum esse apparet, quam late pateat apud scriptores Atticos in oratione recta hujus optativi sine *ἂν* particula usus. Qua de re inter viros doctos non satis convenit. Ac MADVIG quidem, Græsk Ordføiningslære § 138 Anm. 2, dicit; "Om *ἂν* ved den potentiale Optativ enkelte Gange er udeladt af attiske Digtere, er uvist; i Prosa aldrig." Neque postea, Gr. Synt. § 138 Anm. 2, sententiam mutavit. Cfr. præterea ejus "Bemerkungen", p. 4 annot. 2, ubi summa vi et ope repugnat sententiæ eorum, qui in enuntiationibus eis potentialibus, ubi *ἂν* omissum est, sponte omissum censent et ut sententiam *ἂν* particula carentem explicent ad subtilissimas argutias, quæ ei nugæ videntur, confugiunt. — CHR. CAVALLIN, Gr. Synt. § 153 c, aliquanto cautius et haud dubie verius dicit: "Någongång förekommer i Homeri och andre förattiske skalders språk optativus utan *ἂν* såsom vilkorlig eller absolut potentialis. – De ställen hos attiske prosaister, der i handskrifterna detsamma eger rum, torde vara förfalskade." — KRÜGER, Gr. Spr. § 54. 3 Anm. 7, in eandem fere sententiam: "Dass in selbständigen Sätzen *der blosze Optativ* ungefähr in demselben Sinne vorkomme wie *der Optativ mit ἂν*, ist eine Annahme, die wenigstens mit Bezug auf die *Attiker* groszen Bedenken und Beschränkungen unterliegt. Bei attischen *Prosaikern* finden sich solche Stellen um so seltener, je besser sie uns handschriftlich erhalten sind: *keine bei Thukydides, Platon, Isokrates und Demosthenes;* eine oder zwei nach allen Handschriften bei *Xenophon.* Nur bei den *kleinern Rednern*, die uns weniger treu überliefert sind, finden sich mehrere, verhältniszmäszig jedoch auch sehr wenige Stellen der Art, deren manche zu verbessern man mit Recht wenig Anstand genommen hat." — KÜHNER autem, l. l. § 395. 3 et pluribus locis, apud poetas præcipue hujus modi optativos in Attica lingua inveniri dicit ille quidem, sed etiam prosæ orationis scriptorum atque etiam eorum, apud quos talia exempla inveniri negat KRÜGER, exempla haud pauca affert, quæ eis abjudicare minime studere videtur. — Et FROHBERGER in annotationibus ad *L.* 31. 24 *τί οὖν βουληθέντες ὑμεῖς τοῦτον δοκιμάσαιτε;* dicit: "Der Optativ ohne *ἂν nicht selten* in Fragen mit negativer Tendenz als Ausdruck des *Zweifels an der Möglichkeit.*" Idem statim addit: "Die Conjekturalkritik hat freilich fast überall durch Einsetzung eines *ἂν* den Potentialis herge-

Contra animadvertere licet apud oratores neque post tempora primaria, quæ a præterito tempore pendent [1]), neque post conjunctivos in enuntiationibus finalibus aut hypotheticis ad historicum tempus relatis optativum inveniri [2]). — Sed post imperfectum hypotheticum indicativus et optativus conjuncti leguntur hoc loco: *Isæ.* 9. 12 *εἰ δ' Ἀ. μηδένα ἐβούλετο εἰδέναι, ὅτι τὸν Κλέωνος υἱὸν ἐποιεῖτο μηδ' ὅτι διαθήκας καταλίποι, εἰκὸς ἦν μηδὲ ἄλλον μηδένα ἐγγεγράφθαι ἐν τῷ γραμματείῳ μάρτυρα.*

Jam vero his præmissis ad enuntiationes ab *ὅτι* et *ὡς* particulis incipientes aggrediar et rem ita tractabo, ut ex orationis rectæ temporibus proficiscens ostendam, singula orationis rectæ tempora quamnam habeant in obliqua oratione constructionem.

---

stellt." — Rauchenstein ad eundem locum idem fere dicit. — Postremo E. Mætzner in annott. ad Antiph. quacumque ratione conatus est hunc optativum defendere.

Ut vero facile assentior illis, qui hujus optativi exempla scriptorum Atticorum, quæ quidem corrupta sint, "ohne Anstand" minuere student, ita non possum probare aut Madvigium, qui hujus modi exempla inveniri prorsus negat, aut Krügerum, qui hunc usum nimis artis circumscripsisse terminis videtur. Itaque, ut *Thucydidem* et *Platonem* omittam, cum ceterorum oratorum tum *Isocratis* et *Demosthenis* nonnulla afferam exempla, quæ quoniam non nisi præteriens collegi, quin numero augeri possint, non dubito.

His autem locis apud oratores hujus optativi exempla inveni: in interrogationibus rectis: *L.* 31. 24 (*ἄν* add. Bekker, Cobet optativum in futuri indicativum mutavit), *I.* 5. 71, 12. 121 (vide Aken, l. l. § 276), *Isæ.* 3. 54 (*ἄν* add. *Dbr.*), 4. 19 (*ἄν* Bekker), 7. 36 (*ἄν* Bekker), *Lyc.* 144 (*ἄν* Bekker), *D.* 20. 117 *καταδειχθείη*, quod Bekker in *καταδειχθῇ* correxit, 21. 35, 34. 48 (cfr. Kühner, l. l. § 395. 5, Aken, l. l. § 277, Bernhardy, Syntax pag. 411), *Ps. D.* 61. 11 (cfr. Aken, l. l. § 276); in sententiis ad enuntiationes, quæ ab *εἰ* proficiscuntur, relatis: *A.* 2 *β* 4 (*ἄν* Bekker), 4 *δ* 3 (*ἄν* add. *D. Turr.*), *I.* 15. 79 (*ἄν* est in uno codice Laur.), *Isæ.* 9. 8 (*ἄν* Bekker), 10. 23 (*ἄν* Bekker), 11. 38 (*ἄν* add. *Dbr.*), *Din.* 1. 91 (*ἄν* Bekker); in sententiis vel absolutis vel ad enuntiata, quæ, quamquam hypotheticam vim habent, tamen non ab *εἰ* proficiscuntur, relatis: *A.* 1. 25 (*ἄν D. Turr.*), 3 *β* 6 (*ἄν D. Turr.*), 5. 64 (*ἄν D. Turr.*), *L.* 11. 7 (*ἄν Markl.*), *Isæ.* 9. 5 (*ἄν* Bekker), 10. 18 (*ἄν D. Turr.*), *Din.* 1. 66 *τολμήσειεν*, Bekker *τολμήσει*, 2. 3 (*ἄν* Bekker).

[1]) Indicativus autem legitur in enuntiatis ab *ὅτι* et *ὡς* incipientibus his locis: *I.* 12. 161 *aor.*, *D.* 3. 35, 18. 54 (in accusatione) *præs.*, 56. 11 *perf.*, *Hyp.* 1. 13 *perf.*; post verbum curandi: *I.* 15. 132 *fut.* (post verbum timendi: *I.* Ep. 8. 1, *D.* 19. 193 *aor. conj.*).

[2]) Indicativus contra legitur in enuntiatis ab *ὅτι* et *ὡς* proficiscentibus his locis, et quidem *præs.* *L.* Aposp. 34, *I.* 5. 113, *D.* 19. 77; *imperf.* *Ps. D.* 7. 21; *perf.* *L.* 12. 7, *Ae.* 2. 154; *aor.* *Lyc.* 141, *D.* 52. 30, *Ae.* 3. 47; *fut.* *Ps. D.* 10. 10; in interrogationibus obliquis: *præs.* *Ps. Ae.* Ep. 1. 4, *D.* 29. 1, *Hyp.* 1. 9; *imperf.* *D.* 19. 27; *aor.* *D.* 50. 21; post verbum curandi *I.* 12. 86 *fut.*

De enuntiationibus a particulis ὅτι et ὡς incipientibus ad præterita verborum dicendi, declarandi, sentiendi relatis.

Præsens.

In hac commentationis parte primum eos locos tractabo, ubi in optativum transgressus est præsentis indicativus, tum eos, ubi retinetur immutatus, denique eos, ubi præsens in imperfectum mutatum est.

I. Harum structurarum secunda est usitatissima, tertia longe rarissima, et hæc quidem earum ratio statui potest, ut ex *octo* locis prima vix *ter*, secunda *quater*, tertia non multo plus *semel* usurpetur [1]). Ubi autem optativus legitur, enuntiationes regens et recta tam arte cohærere semper fere videntur, ut ad idem ipsum tempus referendæ sint. Neque tamen ex contrario concludere licet. Indicativus autem præcipue usurpatur de eis, quæ vel ad omnia tempora vel ad posterius tempus quam enuntiatum regens pertinent, i. e. de eis, quæ vel solent fieri vel debent. Itaque non solum sunt multo plura hujus modi exempla, sed etiam in eis, quæ sunt, multo sæpius invenitur optativus in eis orationibus, ubi orator aliquanto diutius commoratur in rebus gestis exponendis, in afferendis eis, quæ facta sunt, quam in eis, ubi totus fere versatur in suadendo, quid faciendum sit, quid fugiendum. Præterea observandum est post infinitivos ad præterita relatos longe sæpissime indicativum retineri, post participia non item, et verba dicendi, declarandi sæpius quam verba sentiendi, cognoscendi cum optativo conjungi, postremo in eis enuntiationibus, quæ in oratione recta primam personam habebant, optativum sæpius quam indicativum inveniri [2]).

---

[1]) Ergo minime assentiri possum MADVIGIO, cum dicit, Bemerkungen pag. 17: "Oben wurde die eigenheit berührt, dass die Griechen, wenn sie einen indicativ beibehalten, der als von einem präteritum abhängig nach der regel in den optativ übergehen sollte, oft *(im ganzen wohl öfter)* das imperfectum dem präsens substituiren." — Hæc enim regula qualis sit, ex eo vel maxime apparet, quod S. I. CAVALLINIO teste (l. l. p. 25 ann. 2) ne in Xenophontis quidem scribendi usum quadrat, quem constat omnium scriptorum Græcorum post tempus præteritum præsens immutatum rarissime usurpare. Præterea illud, quod et hoc loco MADVIG et suo quisque loco plurimi grammatici docent, in lingua Græca post tempora præterita indicativum "nach der Regel" in optativum transire. hoc ne Atticorum quidem usu comprobatur, nedum ceterorum scriptorum Græcorum, apud quos orationis obliquæ optativi usum multo rariorem esse constat. Nam præter Xenophontem et Andocidem vix credo quemquam scriptorem Græcum afferri posse, qui hanc regulam servaverit. Quin etiam paucos invenias, qui optativum æque sæpe usurpent atque indicativum.

[2]) Cfr. S. I. CAVALLIN, l. l. p. 8.

1. Optativus igitur primæ personæ orationis rectæ respondens his locis invenitur:

A. ubi prima persona immutata restat:

a. post verba dicendi et declarandi:

α) in præterito indicativi: *And.* 1. 61 *εἶπον, ὅτι εἰδείην* —. — 1. 64 *εἶπον, ὅτι νομίζοιμι* —. — *L.* 12. 9 *εἶπον, ὅτι — ἕτοιμος εἴην.* — *I.* 15. 75 *εἶπον, ὡς ἄξιος εἴην* —. — *Ae.* 2. 119 *ἐγὼ — ἀπήγγελλον, ὅτι — ἡγοίμην.*

β) in participio: *L.* Aposp. 10 *προσῆλθον λέγων, ὅτι νέος — εἴην.* — *Ps. D.* 47. 36 *ἀπῄτουν — λέγων, ὅτι ἤδη περὶ ἀναγωγὴν εἴην.* — *D.* 50. 48 *ἀποκριναμένου μου αὐτῷ, ὅτι οὐκ εἰδείην — ἔφη.*

b. post verbum sentiendi: *D.* 48. 6 *ἐλογισάμην πρὸς ἐμαυτόν, ὅτι οὐκ ἐν καιρῷ ὀργιζοίμην.*

B. ubi in tertiam orationis obliquæ personam mutata est:

a. post verba dicendi et declarandi:

α) in præterito indicativi: *A.* 1. 15 *ἔλεγεν αὐτῇ, ὅτι ἀδικοῖτο.* — *And.* 1. 122 *ἔλεγεν, ὡς ἕτοιμος εἴη.* — *Ps. I.* 17. 51 *ἔλεγεν, ὅτι ἐλεύθερος εἴη* sequ. aor. opt. — *Isæ.* 6. 31 *ἔλεγεν, ὅτι βούλοιτο* —. — *D.* 35. 29 *οὗτοι — ἔλεγον, ὅτι αὐτὰ ταῦτα περαίνοιεν.* — 50. 47 *λέγει* (præs. hist.), *ὅτι βούλοιτο* —. — *L.* 12. 74 *εἶπε καὶ ὅτι — ἔχοι καὶ ὅτι* fut. ind. — 23. 7 *εἶπεν, ὅτι — εἰδείη* —. — *Isæ.* 6. 27 *εἶπεν, ὅτι βούλοιτο* —. — *Ae.* 3. 95 *εἶπεν, ὡς ἥκοι.* — *L.* 23. 6 *ἀπεκρίνατο, ὅτι τὸν Ἰ. μὲν γιγνώσκοι, υἱὸν δὲ — οὐδένα εἰδείη.* — *Isæ.* 9. 6 *ἀπεκρίνατό μοι, ὅτι ἔχοι τὰς διαθήκας.* — *Ae.* 3. 104 *ἀπεκρίνατο, ὅτι — δέοιτο.* — *D.* 50. 50 *ἀπεκρίνατο, ὅτι — τὸν μισθὸν παρ' ἐμοῦ λαμβάνοι.* — *Lyc.* 18 *ἀπήγγελλεν, ὡς* aor. opt., *αὐτὸς δὲ ἥκοι.* — *Ae.* 2. 17 *προσέθηκεν, ὅτι — βούλοιτο.* — In continuata oratione obliqua *L.* 13. 9 *οἴοιτο δέ* — et *And.* 1. 40 *οὐκοῦν δέοιτο χρήματα λαβεῖν.*

β) in infinitivo: *D.* 24. 213 *λέγεται εἰπεῖν, ὅτι — ἡγοῖτο.*

γ) in participio: *Isæ.* 9. 4 *προσῄει — λέγων, ὅτι θεῖος εἴη.* — *D.* 50. 47 *προσέρχεταί μοι* (præs. hist.) — *λέγων, ὅτι βούλοιτό μοι διαλεχθῆναι.* — 52. 19 *προσῆλθε — λέγων, ὅτι* perf. opt. *καὶ αὐτὸς ἀξιοίη.* — 53. 6 *προσέρχεταί μοι* (pr. hist.) — *λέγων, ὡς ἀκούοι* —. — *Ps. D.* 59. 9 *παρασκευασάμενος ἀνθρώπους δούλους καὶ κατασκευάσας, ὡς Κυρηναῖοι εἴησαν, προεῖπεν*, ubi post *κατασκευάσας* credo cum Reiskio audiendum

λέγοντας sive potius *ἐροῦντας* = *qui dicerent*[1]). — *L.* 23. 2 *εἰπόντος τούτου, ὅτι Πλαταιεὺς εἴη, ἠρόμην* —. — *Ae.* 2. 21 *Κίμωνος εἰπόντος, ὅτι φοβοῖτο — ἐπηγγέλλετο.* — *D.* 50. 55 *ἀποκριναμένου αὐτοῦ, ὅτι ἥκοι* —, *ἐκέλευον.* — 52. 5 *ἀποκριναμένου τουτουί, ὅτι γιγνώσκοιεν* —, *ἔφη.* — 52. 8 *ἀποκριναμένου τοῦ πατρός, ὅτι οἴοιτο* —, *ἔφη.* — 24. 158 *διεξιόντος τινός, ὡς χαλεπὸν τὸν ἀγῶνα ὑπολαμβάνοι τόνδε,* — *ἔφη.* — *Ps. D.* 47. 46 *παρασχόμενος ταύτην τὴν μαρτυρίαν, ὡς ἐθέλοι παραδοῦναι, ἐξηπάτησε* —.

b. post verba sentiendi et cognoscendi: *Ps. D.* 59. 57 *ἐπείσθη — λογιζόμενος, ὅτι πονηρῶς μὲν ἔχοι* —. — *Isæ.* 9. 15 — *Ἀστυφίλου εὖ εἰδότος* (= *ὃς εὖ ᾔδει*), *ὅτι — μέλλοι κινδυνεύειν.* — *Ae.* 1. 145 *οὕτως — ἐπένθησεν, ὥστε — προακούσας, ὅτι μὴ μετελθὼν μὲν — γηραιὸς — ἀποθανεῖται, τιμωρησάμενος δὲ διὰ ταχέων μέλλοι — τελευτᾶν, εἵλετο* —.

2. Optativus autem ad secundam orationis rectæ personam respondens his locis legitur: *L.* 8. 12 *εἶπεν, ὅτι — ἀδικεῖν δοκοίην.* — *D.* 50. 40 *ἀπεκρίνατό μοι, ὅτι μύθους λέγοιμι.* — *Ae.* 2. 109 *διαβολήν τινα ὑπειπών, ὡς οὐχ ἅπαντες ὑπὲρ τῶν αὐτῶν οὐδ' ὅμοιοι ταῖς δόξαις ἥκοιμεν, διεξῄει.* — 2. 155 *ἀπεκρίνατο, ὅτι — στοχάζοιτο.* — *L.* 13. 78 *ἔφη — λέγων, ὅτι οὐχ οὕτω διακέοιντο.*

3. Postremo optativus tertiæ orationis rectæ personæ respondens legitur:

A. ubi e tertia in primam personam transitus factus est:

a. post verba dicendi:

α) in præterito indicativi: *D.* 50. 26 *ἔφραζεν αὐτῷ, ὅτι ἴδια ἔχοιμι καὶ δημόσιον οὐδέν.* — 50. 27 idem exemplum recurrit. — 50. 50 *ἀπεκρίνατο αὐτῷ, ὅτι τριήραρχος ἐγὼ τῆς νεὼς εἴην.* — *A.* 1. 11 *ἐπειδὴ τάχιστα αὐτοῖς ἀπηγγέλθη, ὅτι ἐπεξίοιμι τὸν φονέα, ἠθέλησαν.* — *D.* 53. 5 *ἐπιστέλλω* (præs. hist.) *αὐτῷ, ὅτι ἀνῆγμαι καὶ οὐχ οἷός τ' εἴην οἴκαδε ἀφικέσθαι.*

β) in participio: *Ps. I.* 17. 5 *διαβολῆς γενομένης, ὡς — ἐγὼ — συγγιγνοίμην — συλλαμβάνει* (præs. hist.).

b. post verbum sentiendi: *I.* 19. 21 *αἰσθόμενος, ὅτι μέλλοιμεν αὐτοῦ καταμένειν, ἐδεῖτο* —.

B. ubi nulla personarum mutatio facta est, in enuntiatis, quæ de hominibus, non de rebus pronuntiantur:

---

[1]) Certe hac interpretatione melior fit loci sensus, quam si statuimus *ὡς* (= *ὅπως*) a verbo curandi *κατασκευάσας* pendere.

a. post verba dicendi et declarandi:

α) in præterito indicativi: *A.* 6. 21 *ἔλεξα, ὅτι — οὐ προκαθισταίη Φιλοκράτης. — εἶεν γὰρ οἱ συνειδότες πολλοί.* — *And.* 1. 115 *ἔλεγεν, ὅτι οὐδεὶς ὑπακούοι.* — *L.* 12. 6 *ἔλεγον — ὡς εἶέν τινες τῇ πολιτείᾳ ἀχθόμενοι.* — *Isæ.* 6. 13 *ἥκοντες — ἔλεγον, ὅτι — αὕτη εἴη Πιστοξένου θυγάτηρ.* — *D.* 53. 10 *ἔλεγεν, ὅτι οἱ ξένοι ἀπαιτοῖεν αὐτὸν τὸ ἀργύριον — καὶ ὅτι — οὐδεὶς ἐθέλοι — πρίασθαι. ὁ γὰρ ἀδελφὸς — οὐδένα ἐώη ὠνεῖσθαι.* — *L.* 1. 19 *εἶπον, ὅτι οὗτος ὁ φοιτῶν εἴη.* — 8. 12 *εἶπεν — ὡς — λέγοιεν —.* — 23. 9 *εἶπόν τινες, ὅτι. εἴη αὐτῷ ἀδελφός.* — *Ps. D.* 47. 61 *εἶπεν, ὅτι υἱός μου εἴη (τὸ μειράκιον).* — *D.* 50. 37 *ἀποκρίνεταί μοι* (præs. hist.), *ὅτι ὁ συντριήραρχος αὐτῷ οὐχ ἥκοι ἐπὶ τὴν ναῦν.*

β) in infinitivo: *D.* 33. 17 *ἦλθεν ἐπὶ τὸ ἀμφισβητεῖν, ὡς αὐτῷ διαιτητὴς εἴη ὁ Ἀ.* — 43. 3 *γένει ὡς ἐγγυτέρω τις εἴη αὐτῶν τῆς γυναικός, οὐδ' ἐπεχείρησεν οὐδεὶς ἀντομόσαι.*

γ) in participio: *L.* 9. 5 *ἐπυθόμην, ὡς — ἀπειλοῖεν λέγοντες, ὅτι — Πολύαινος ἐνδημοίη.* — *D.* 32. 8 *ἔπραττε λέγων, ὡς αὐτός τε καὶ τὰ χρήματ' ἐκεῖθέν ἐστι καὶ ὁ ναύκληρος εἴη καὶ οἱ δεδανεικότες Μασσαλιῶται.* — 52. 3 *προσέταξε — λέγων, ὅτι κοινωνὸς εἴη αὐτοῦ ὁ Κ.* — *Ps. D.* 47. 35 *ἀποκριναμένου αὐτοῦ, ὅτι* perf. opt. *καὶ χωρὶς οἰκοίη ὁ Θ.* —, *ἦλθον.* — 49. 55 *ἀποκριναμένου μοι τούτου, ὅτι ἐλεύθερος εἴη ὁ Ἀ.*, — *ἐπέσχον.* — *And.* 1. 4 *πολλῶν μοι ἀπαγγελλόντων, ὅτι λέγοιεν οἱ ἐχθροί* —, verbum finitum desideratur. — *Ae.* 2. 51 *θορυβησάντων αὐτῶν, ὡς δεινός τις εἴη καὶ σύντομος, — ἔφη.* — *Ps. I.* 17. 5 *διαβολῆς γενομένης, ὡς καὶ ὁ πατὴρ ἐπιβουλεύοι — συλλαμβάνει* (præs. hist.).

b. post verba sentiendi et cognoscendi:

α) in præterito indicativi: *L.* 19. 50 *αὐτοὶ — ἠκούετε —, ὡς Διότιμος ἔχοι τάλαντα τετταράκοντα.* — 9. 5 *ἐπυθόμην, ὡς καὶ δήσειν με ἀπειλοῖεν.*

β) in participio: *L.* 19. 51 *ἁπάντων ἀκηκοότων, ὅτι — τάλαντα ἔχοι Δ., εἶτα ἔπαθέ τι.* — *Ps. D.* 47. 67 *ἀκούσας, ὅτι οὐδὲν ἔτι εἴη ἡ ἄνθρωπος, — ἐπέδειξα.* — *Isæ.* 9. 4 *ἤγαγον εὖ εἰδότες, ὅτι ἀσπάζοιτο αὐτὸν Ἀστύφιλος.* — 9. 5 *ἐπορευόμην παρὰ τὸν Ἱεροκλέα, εὖ εἰδώς, ὅτι — ἐπιτήδειος εἴη Κλέωνι.* — *Ps. D.* 59. 61 (in testimonio) *μαρτυροῦσιν* (præs. hist.) — *εἰδότες, ὅτι Φράστορος υἱὸς εἴη.* — *L.* 23. 3 *πυθό-*

μενος, ὅτι ἑτέρας δίκας τὰς μὲν φεύγοι τὰς δ' ὠφλήκοι, — ἔλαχον. — *Ps. D.* 59. 51 *πεπυσμένος σαφῶς ἤδη, ὅτι Στεφάνου μὲν οὐκ εἴη θυγάτηρ, τὸ δὲ πρῶτον ἐξηπατήθη — ἐκβάλλει* [1]) (præs. hist.). — 59. 56 idem optativi exemplum recurrit post sententiam secundariam.

C. in enuntiationibus, quarum verbum est impersonale, aut forma verbi *εἰμί* (vel *γίγνομαι*) cum neutris vel adjectivorum vel substantivorum conjuncta, aut quarum subjectum est substantivum masculini vel feminini generis, quod res, non homines significat, ut *δέοι D.* 19. 16 *ἐδημηγόρει καὶ συνηγόρει — λόγους, ὡς —.* — 1. 22 *δέοι* in continuata oratione obliqua — *δοκοίη L.* 22. 2 *εἶπον, ὅτι μοι —.* — *Ae.* 2. 102 idem exemplum. — *μέλοι L.* 12. 74 *εἶπεν, ὅτι οὐδὲν αὐτῷ μέλοι.* — *D.* 50. 31 *ἀπεκρίνατο, ὅτι οὐδὲν αὐτῷ μέλοι ὧν λέγοιμι.* — 50. 37 idem exemplum recurrit. — Huc referre licet *D.* 53. 10 *ἔλεγεν, ὅτι — ἐν ταῖς συγγραφαῖς εἴη — αὐτὸν ἀποδοῦναι ἢ — ὀφείλειν.*

Ae. 3. 71 *ἀπῆλθεν — ὑπειληφώς, ὡς ἄμεινον εἴη —.* — *D.* 56. 9 *ἀποστέλλει* (præs. hist.) — *εἰδώς, ὅτι ἀναγκαῖον εἴη —.* — *Ae.* 2. 157 *ἐπεῖπεν — ὡς δεινὸν εἴη —.* *L.* 8. 10 *κατέστη — λέγων, ὡς οὐ δίκαιον εἴη —.* — *D.* 48. 6 *λόγον μοι προσφέρει* (pr. hist.), *ὅτι δίκαιον εἴη —.* — *L.* 9. 7 *ἔπειθον — διδάσκοντες, ὡς οὐκ ἐπιεικὲς εἴη —.* — 13. 8 *ἀντεῖπεν, ὡς οὐδενὶ τρόπῳ οἷόν τε εἴη.* — Cfr. huc *I.* 15. 141 *ἐτόλμησαν εἰπεῖν, ὡς ἄξια εἴη τὰ λεγόμενα φιλοτιμίας.*

And. 1. 12 *ἔλεγεν, ὅτι — γίγνοιντο μυστήρια.* — 1. 36 *ἔλεγεν, ὡς εἴη τὰ ἔργα οὐκ ὀλίγων ἀνδρῶν.* — Cfr. 1. 118 *ἔλεγον, ὅτι ταῦτ' εἴη ἀνδρῶν ἀγαθῶν.* — *D.* 53. 23 *ἀπεκρινάμην — λέγων, ὅτι — νῦν τῆς πόλεως εἴη τ'ανδράποδα καὶ ἡ ἀπογραφή.* — *Ps. Ae.* Ep. 10. 9 *ἔφη μουσικὸν πεπεῖσθαι, ὅτι Ἡρακλέους εἴη τὸ παιδίον.* — *And.* 1. 39 (*ἔφη*) *γνῶναι, ὅτι τούτων εἴη τὸ ἔργον.* — *Isæ.* 9. 24 *εἰδώς, ὅτι οὐδενὶ ἄλλῳ γίγνοιτο τὰ Ἀστυφίλου ἢ ἐμοί, — προσήει.*

And. 1. 115 *ἔλεγεν, ὅτι εἴη νόμος πάτριος —.* — *L.* 32. 25 *ἔλεγεν, ὅτι τῶν παίδων ὁ κίνδυνος εἴη.* — *Isæ.* 2. 12 *εἶπεν, ὅτι δέοιτο ἥ τε ἡλικία καὶ ἡ παροῦσα ἐρημία ἐκείνου.* — 5. 15 *ἔπεισε τοὺς δικαστάς, ὡς οὐκ ἀληθὴς εἴη* (*ἡ διαθήκη*). — *Hyp.* 3. 36 *ὑπὲρ τούτων ὑμῖν τὰ ἐγκλήματα ἦλθε παρ' Ὀλυμ-*

[1]) Puto enim Reiskii explicationem loci accipiendam et cum Schæfero statuendum utramque sententiam ab *ὅτι* particula pendere.

πιάδος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, ὡς ἡ χώρα εἴη ἡ Μολοττία αὐτῆς, ἐν ᾗ τὸ ἱερόν ἐστιν. — *L.* 12. 48 *ἐχρῆν ἂν — μηνυτὴν γίγνεσθαι περὶ τῶν εἰσαγγελιῶν, ὅτι ψευδεῖς εἶεν* — sequente indicativo. — *D.* 33. 10 *παρέδωκα — εἰπών, ὅτι δέκα μναῖ ἐνείησαν ἐν τῇ νηί.* — *Isæ.* 6. 32 *ποιησάμενος μάρτυρας, ὡς οὐκέτ' αὐτῷ κέοιτο ἡ διαθήκη, ᾤχετο ἀπιών.* — *L.* 12. 15 *ᾔδειν, ὅτι ἀμφίθυρος εἴη (ἡ οἰκία).* — *And.* 1. 86 *ἐπειδὴ ἑωρῶμεν, ὅτι πολλοῖς εἶεν συμφοραί, — ἐθέμεθα.* — *Ps. D.* 59. 57 *ἐπείσθη — λογιζόμενος, ὅτι — οὐ πολλὴ ἐλπὶς εἴη.* — *Isæ.* 6. 29 *ὁρῶντες — ὅτι εἴη αὐτοῖς ἱκανὴ ἀφορμή, συνεπιτίθενται* (præs. hist.).

II. Jam transgredior ad illos locos, ubi in oratione obliqua præsentis indicativus retentus est; quibus in locis afferendis eundem ordinem sequar, quem in prima parte secutus sum.

1. Primum igitur afferam eos locos, ubi præsentis indicativus ad primam orationis rectæ personam respondens invenitur. Sunt autem hi:

A. ubi prima persona immutata restat:

a. post verba dicendi et declarandi:

α) in præterito indicativi: *D.* 53. 23 *ἀπεκρινάμην αὐτοῖς, ὅτι ἕτοιμός εἰμι.*

β) in infinitivo: *D.* 19. 214.

γ) in participio: *L.* 7. 34 *προσῆλθον λέγων, ὅτι — ἕτοιμός εἰμι.* — *I.* 5. 17 *δηλώσαντός μου, ὅτι μέλλω πέμπειν — ἐξεπλάγησαν.* — *Isæ.* 5. 30 *ἔδομεν — ἐπιδεικνύμενοι, ὅτι οὐ — ποιούμεθα.* — *D.* 19. 45 *ἡσυχίαν ἔσχον — διαμαρτυράμενος, ὅτι ταῦτ' οὔτ' οἶδα οὔτε κοινωνῶ, προσέθηκα δέ, ὡς οὐδὲ προσδοκῶ.* — 50. 9 *οὐδεμίαν πρόφασιν ποιησάμενος, ὅτι τριηραρχῶ — ἔθηκα.* —

b. post verba sentiendi: *D.* 56. 13 *οὐκ ἂν ἔφαμεν συγχωρῆσαι οὐδὲν τούτων, λογιζόμενοι, ὅτι — ὁμολογοῦμεν* [1]).

---

[1]) Commemorare licet a particula *ὅτι* rectam orationem nonnumquam incipere, cujus rei exempla præsentia hæc sunt: *Ae.* 3. 120 *διωριζόμην, ὅτι ἐγὼ μὲν — βοηθῶ — καὶ — ἀφοσιῶ.* — *D.* 18. 174 *εἶπον, ὅτι — ἡγοῦμαι.* — 50. 49 *λέγω* (præs. hist.) *αὐτῷ, ὅτι ἀκούω*, sequ. futuro. — *And.* 1. 48. *λέγει* (pr. hist.), *ὅτι Ἀνδοκίδη, — σὺ μὲν ὁρᾷς — ἐγὼ δὲ — ἐδεόμην — ἀναγκάζομαι.* — *Ps. D.* 7. 20 *οὐκ ἐτόλμησαν εἰπεῖν, ὅτι καταψεύδεσθε ἡμῶν καὶ φατέ —.* — *Ps. D.* 47. 57 *ἐξέφερον — τῆς γυναικὸς λεγούσης, ὅτι εἴη τετιμημένα — καὶ ὅτι τὰ πρόβατα — ἔχετε.* Similis transitus invenitur *I.* 5. 18, *Ae.* 1. 82, *D.* 50. 37. — Tertia præsentis persona legitur *D.* 19. 168.

B. ubi prima persona in secundam mutata est: *D.* 18. 99 *ἐδείξατε, ὅτι — ἔχετε.* — *Ps. D.* 47. 16 *ἔδει — μάρτυρας ποιεῖσθαι, ὡς ἐθέλεις* —, ubi tamen *ἐθέλεις* etiam ad tertiam personam respondere potest.

C. ubi prima persona in tertiam est transgressa, cujus rei exempla omnia post verba dicendi et declarandi inveniuntur:

a) in præterito indicativi: *I.* 5. 23 *ἔλεγον, ὡς ἐλπίζουσιν.* — *D.* 56. 5 *ἔλεγον, ὅτι βούλονται δανείσασθαι.* — *Isæ.* 1. 11 *ἀπεκρίνατο, ὅτι οὐδὲν — ἐγκαλεῖ.* — *Ae.* 3. 41 *ἀνεκήρυττόν τινες — ὅτι στεφανοῦνται.* — *Ps. D.* 59. 30 *προαγορεύουσιν* (præs. hist.) *αὐτῇ, ὅτι οὐ βούλονται* —. — *Lyc.* 29 *κατεμαρτύρει αὐτοῦ, ὅτι προδότης — ἐστίν.* — Cfr. *I.* 13. 4, *A.* 1. 11.

b) in infinitivo: *D.* 22. 59 *ἐτόλμα λέγειν, ὡς — εἵλκυσε καὶ νῦν ἐστιν ἐν κινδύνοις.* — 19. 193 *εἰπεῖν φασι τὸν Σάτυρον, ὅτι — τυγχάνει — δέδοικε δέ* —. — 23. 117 *ἐκεῖνόν φασιν εἰπεῖν, ὅτι — οἴεται.* — 24. 213 *λέγεται εἰπεῖν, ὅτι αὐτὸς ἡγεῖται* —, sequ. opt. præs. — 31. 6 *ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὡς οὐκ ἀποστερεῖ* —. — *Ae.* 3. 132 *ὁ τολμῶν* (= *ὃς ἐτόλμα*) *γράφειν, ὅτι δεσπότης ἐστίν.* — 2. 12 *εἶπον, ὅτι Φ. κελεύσειεν ὑμῖν ἀπαγγεῖλαι, ὅτι βούλεται* —. — *Ps. D.* 25. 76 *οὐκ ἔχοντες, ὡς οὐκ ἀδικοῦσι, δεῖξαι, — κατέφυγον.* — *D.* 44. 5 *εἰ — ἔμελλε δείξειν, ὡς ἔστι υἱὸς γνήσιος.* — *Ps. D.* 47. 17 *ἔδει αὐτὸν — μάρτυρας τοὺς δικαστὰς ποιεῖσθαι, ὡς ἕτοιμός ἐστι παραδοῦναι* —, ubi *ἕτοιμός ἐστι* etiam ad tertiam personam respondere potest.

c) in participio: *D.* 50. 5 *δεῖ — ἀναμνησθῆναι, ὅτι — ἱκέτευον — λέγοντες, ὅτι — κατέχονται.* — 59. 100 *πέμπουσιν* (præs. hist.) *ἄγγελον — δηλώσαντα, ὅτι νικῶσι.*

2. Tum ii loci afferentur, ubi præsentis indicativus ad secundam orationis rectæ personam respondens restat immutatus. Sunt autem hi:

A. ubi secunda persona remanet:

a. post verba dicendi et declarandi:

α) in præterito indicativi: *L.* 28. 5 *ἔλεγεν, ὡς — συκοφαντεῖτε καὶ — ἐπιθυμεῖτε.* — *Ae.* 2. 112 *εἶπον, ὡς καλὸς εἶ.*

β) in participio: *I.* 5. 3 *διέτριβον λέγων, ὡς διαμαρτάνετε — καὶ σὺ πολεμεῖς.* — Ep. 1. 4 *ἐπεχείρησαν — λέγοντες, ὡς σὺ — τιμᾷς — καταφρονεῖς.*

b) post verba sentiendi, et quidem in præterito indicativi: *D.* 35. 54 *ὑπεθέμην, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἀδικεῖσθε.* — *L.* 10. 30, 11. 11 *οὐκ ᾔδειν,*

ὅτι — τιμωρεῖσθε — ἔχετε. — *D.* 22. 30 *ἑώρα, ὅτι — οὐ λέγετε.* — *Ps. D.* Ex. 46 *πρόδηλον ἦν, ὅτι δεινότατοι πάντων ὑμεῖς ἐστε ἀκούειν.*

B. ubi secunda persona in primam transgressa est post verba dicendi:

a) in infinitivo: *Ae.* 2. 144 *ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὡς ἐγὼ — περιπίπτω.*

b) in participio: *I.* 5. 18 *ἐτόλμησαν — λέγοντες, ὡς ἀνοήτοις ἐπιχειρῶ πράγμασιν.* — *D.* 6. 30 *οὐκ εἴων προέσθαι Πύλας λέγοντας, ὡς ἐγὼ — δύσκολός εἰμι.* — 8. 73 *ἤκουσά τινος λέγοντος, ὡς — λέγω.* — 18. 132 *κεκραγώς, ὡς δεινὰ ποιῶ — ἐποίησεν.*

C. ubi secunda persona transgressa est in tertiam his tantum locis: *And.* 1. 43 *ἀνέκραγεν ἡ βουλή, ὡς εὖ λέγει.* — *D.* 34. 13 *προσέρχομαι* (præs. hist.) *λέγων, ὅτι οὐδὲν ποιεῖ τῶν δικαίων οὐδ' ἀποδίδωσι τὸ δάνειον.* — 40. 9 *οὕτως οὐ πάντα γε ἦν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας κεκρατημένος, ὥστ' — οὐδὲ τούτους, ὡς υἱεῖς εἰσιν αὐτοῦ, πεισθῆναι ἠξίωσεν.* — 9. 12 *ἔφη — πυνθάνεσθαι αὐτοὺς ὡς νοσοῦσι.*

3. Postremo afferentur ii loci, ubi præsentis indicativus ad tertiam orationis rectæ personam respondens immutatus retinetur, qui sunt:

A. ubi tertia persona in primam transgressa est:

a. post verba dicendi: *D.* 21. 110 *τῶν — πραγμάτων — ὡς ἐγὼ αἴτιός εἰμι, κατεσκεύαζε.* — *Ps. D.* 49. 57. — *D.* 12. 19 *ἕνα (ἔλεγον) ἐπιχειρῆσαί με διαβάλλειν, λέγονθ' ὡς — καταφρονῶ — καὶ — ἀναιρῶ καὶ φημί.* — *Ps. D.* 59. 76 *ἔστησαν — μαρτυρίαν ποιούμενος ὁ δῆμος — ὅτι — ἀξιοῦμεν.*

b. post verba sentiendi: *Ps. Ae.* Ep. 11. 7 *προσήκειν μεμνῆσθαι ὑμᾶς ὑπελάμβανον, ὅτι — ἐπιστέλλομεν.* — *D.* 18. 87 *ὁρῶν, ὅτι — χρώμεθα — ἐπολιόρκει.* — Cfr. *A.* 1. 10, *I.* 5. 113, *Ae.* 1. 89, *D.* 55. 9.

B. ubi tertia persona in secundam transgressa est his duobus locis: *Ps. Ae.* Ep. 2. 1 *ἐπέστειλεν — ὡς ἐπηρεάζεις — ὀνειδίζεις.* — *Ps. D.* 12. 16 *ἠναγκάσθην — τοῦ στρατηγοῦ — διαγγέλλοντος, ὅτι πολεμεῖν αὐτῷ προστάττετε.*

C. ubi nulla personarum mutatio facta est, in enuntiatis, quæ de hominibus, non de rebus pronuntiantur:

a. post verba dicendi et declarandi:

α) in præterito indicativi: *I.* 15. 243 *ἔλεγον, ὡς πολλοὶ — ἔχουσι.* — *D.* 19. 321 *προὔλεγον ὑμῖν, ὅτι οὐ προσδέχεται Φ.* — 39. 32 *ἔλεγον οὗτοι, ὡς οὐδὲν χείρους εἰσὶν οἱ — συγγενεῖς.* — *Ae.* 1. 82 *εἶπεν, ὅτι — ἀποδοκιμάζει ἡ βουλή.* — *Ps. D.* 10. 58 *οὐδεὶς πώποτε τοῦτον*

εἶπεν ὡς ἀδικεῖ καὶ πολεμοποιεῖ. — *L.* 1. 23 *φράζει* (præs. hist.), *ὅτι ἔνδον ἐστὶν ὁ Ἐ.* — 13. 21 *μηνύει* (pr. hist.), *ὅτι συλλέγονταί τινες.* — *And.* 1. 130 *ἴστε, ὅτι — κληδὼν — κατεῖχεν, ὅτι Ἱππόνικος — τρέφει.* — *Ps. D.* 47. 65 *ἄγγελος ἦλθέ μοι, ὅτι πάλιν οἴχεται Εὔεργος τὰ σκεύη ἐκφορήσας ἐκ τῆς οἰκίας.* — *Isæ.* 9. 27 *ὡς — — Κ. καὶ Ἰ. βούλονται ὑμᾶς ἐξαπατῆσαι, καθ' ὅσον ἐδυνάμην ἀπέδειξα.* — *D.* 23. 173 *ἔργῳ ἑαυτὸν ἐξήλεγξεν, ὅτι καιροφυλακεῖ τὴν πόλιν καὶ — ἔγνωκε.*

β) in infinitivo: *A.* 4 γ 4 *ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὡς ὁ ἄρξας — φονεύς ἐστι.* — *Ae.* 2. 73 *ἠναγκάσθη — φράζειν, ὅτι θαυμάζει ὁ δῆμος —.* — 3. 42 *διεπράττοντο ἀναγορεύεσθαι, ὅτι στεφανοῖ αὐτοὺς ὁ δῆμος.* — *Isæ.* 12. 11 *οὐκ ἐδυνήθησαν οὐδεμίαν μαρτυρίαν εὑρεῖν, ὡς οὑτοσὶ ἄλλου τινὸς πατρός ἐστιν ἢ τοῦ ἡμετέρου.* — Cfr. *D.* 18. 54 (in accusatione), *L.* Aposp. 54, *Isæ.* 4. 6.

γ) in participio: *L.* 7. 34 *προσῆλθον λέγων, ὅτι μοι πάντες εἰσὶν οἱ θεράποντες.* — *Ps. I.* 17. 41 *ἐδεόμην — λέγων, ὅτι — τυγχάνει χρώμενος.* — *Ps. D.* 47. 33 *προσῄειν — λέγων, ὅτι οὐκ ἀποδίδωσί μοι τὰ σκεύη ὁ Θεόφημος.* — 58. 27 *εἰ — λεγόντων αὐτῶν — ὡς οὐκ ἔτι πρόσεισι Θ., ἐπείσθηθ' ὑμεῖς, — ἐπεπόνθεσαν ἄν.* — *D.* 18. 32 *ὠνεῖται* (præs. hist.) — *ἀπαγγειλάντων ἡμῶν, ὅτι μέλλει καὶ παρασκευάζεται πορεύεσθαι.* — 20. 73 *λέγεται — ἀπαγγελλόντων τινῶν, ὡς Ἀ. τειχίζουσιν, ἀρνεῖσθαι* (negasse). — 50. 17 *εἰσαγγελθέντων, ὅτι Βυζάντιοι — κατάγουσι — καὶ ἀναγκάζουσιν — ἀνειλόμην.* — 31. 4 *ἀνεῖλεν — ἔργῳ φανερὸν ποιήσας, ὡς ψεύδεται.*

b. post verba sentiendi et cognoscendi:

α) in præterito indicativi: *L.* 12. 9 *ἠπιστάμην, ὅτι — οὐ νομίζει.* — *Ps. D.* 25. 13 *οὐκ ἠγνόουν, ὅτι — — ἀπέρχεται.* — 59. 100 *ὡς — ἔγνωσαν, ὅτι οὐ πάντες πάρεισιν, ἐπιτίθενται* (præs. hist.).

β) in optativo: *Ps. D.* 49. 16 *φοβούμενος, μὴ πύθοιντο, ὅτι Φ. — ἀποστερεῖται, — ἐδεήθη.*

γ) in infinitivo: *D.* 3. 35 *εἶπον, ὡς δεῖ νέμειν — ὅτι δὲ νικῶσι ξένοι, ταῦτα πυνθάνεσθαι.* — 19. 306 *ἔφη — ἐπειδὴ ἀκοῦσαι, ὅτι Ἀ. — ἀπέρχεται, δεινὸν αὐτῷ δόξαι.*

δ) in participio: *D.* 23. 74 *δοκοῦσί μοι λογιζόμενοι, ὅτι — ἀποφυγγάνει, νομίσαι* (judicasse). — 23. 165 *ὑμῶν ἀκηκοότων, ὅτι πλησίον ἐστὶν ἐκεῖνος, — ἐπεχείρησε.* — Cfr. 19. 77. — 23. 175 *ἡ συμμαχία συνε-*

στάθη — Χαριδήμου φανεροῦ γεγενημένου, ὅτι — ἐχθρός ἐστιν. — 36. 43 *πεῖραν δούς, ὅτι χρηστός ἐστιν — ἐπιστεύθη.* — *L.* 13. 77 *εἰδώς, ὅτι εἰσί τινες — ἐτόλμησεν.* — *D.* 19. 44 *εἰδώς, ὅτι ψεύδεται — ἐπειρώμην.* — *L.* 13. 17 *γνούς, ὅτι εἰσί τινες, οἱ κωλύσουσιν — εἵλετο.* — *Ae.* 2. 154 *πυθόμενος, ὡς εἰπεῖν δύναται — ἔπειθεν.*

D. ubi nulla personarum mutatio facta est, in enuntiatis, quæ non magis ad præsens quam ad omne fere tempus referri possunt. Quæ enuntiata, cum in eis mentio fiat eorum, quæ accidere solent, vel afferantur verba et sententiæ, quæ in usum proverbiorum abierunt, stabiliorem quandam atque integriorem sibi vindicarunt immutabilitatem. Sunt autem loci hi:

a. post verba dicendi et declarandi:

α) in præterito indicativi: *D.* 19. 283 *ἔλεγεν, ὡς οὐδέν ἐστ' ὄφελος πόλεως, ἥτις μὴ νεῦρ' ἐπὶ τοὺς ἀδικοῦντας ἔχει.* — 19. 136 *εἶπον — καὶ οὐδεὶς ἀντεῖπεν, ὡς ὁ δῆμός ἐστιν ἀσταθμητότατον πρᾶγμα.* — *I.* 10. 34 *ἐπέδειξεν, ὅτι ῥᾴδιόν ἐστιν ἅμα τυραννεῖν καὶ μηδὲν χεῖρον διακεῖσθαι τῶν ἐξ ἴσου πολιτευομένων.* — *Lyc.* 129 *οὐ πρότερον ἀπῆλθον, πρὶν — πᾶσιν ἐπίσημον ἐποίησαν, ὅτι οὐδ' αἱ παρὰ τῶν θεῶν ἐπικουρίαι τοῖς προδόταις βοηθοῦσιν.*

β) in infinitivo: *D.* 24. 212 *λέγεται αὐτὸν εἰπεῖν, ὅτι νόμος ἐστὶν ἅπασιν.* — *I.* 6. 45 *τολμήσαντός τινος εἰπεῖν, ὡς καλόν ἐστιν ἐντάφιον ἡ τυραννίς, — διέφθειρεν.* — *D.* 24. 214 *λέγεται — προσθεῖναι — ὅτι ἀργυρίῳ μὲν πολλαὶ τῶν πόλεων — κεκραμένῳ χρώμεναι σώζονται καὶ οὐδ' ὁτιοῦν παρὰ τοῦτο πάσχουσι, (νόμοις δὲ πονηροῖς χρώμενοι — οὐδένες πώποτ' ἐσώθησαν).* — *I.* 5. 12 *ἠβουλήθην — ποιῆσαι φανερόν, ὅτι τὸ πρὸς ἅπαντας λέγειν πρὸς οὐδένα λέγειν ἐστίν, ἀλλ' ὁμοίως οἱ τοιοῦτοι τῶν λόγων ἄκυροι τυγχάνουσιν ὄντες.*

γ) in participio: *I.* 15. 2 *εἰδὼς ἐνίους — λέγοντας, ὡς ἔστι περὶ δικογραφίαν — ὥσπερ ἂν εἴ τις — τολμῴη —, ἠμυνάμην.* — 18. 9 *συνεβούλευον — λέγοντες, ὡς πολλὰ παρὰ γνώμην ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀποβαίνει, καὶ ὅτι τύχῃ μᾶλλον ἢ τῷ δικαίῳ κρίνεται.* — *Ps. D.* 61. 29 *τοσοῦτον μετήλλαξας — ὥστε πολλῶν θρυλούντων, ὡς — παρέχεται — φοβεῖσθαι.* — *I.* 10. 4 *ἐκείνων ἐπιδειξάντων, ὅτι ῥᾴδιόν ἐστι, περὶ ὧν ἄν τις πρόθηται, ψευδῆ μηχανᾶσθαι λόγον, ὅμως ἔτι — διατρίβουσιν.* — 12. 138 *ἦσαν — διδάξαντες — ὅτι πᾶσα πολιτεία ψυχὴ πόλεώς ἐστι.*

b. post verba sentiendi et cognoscendi;

α) in præterito indicativi: *Ae.* 1. 24 *οὐκ ἠγνόει, ὅτι οἱ πρεσβύτεροι* — — *ἀκμάζουσιν, ἡ δὲ τόλμα* — *ἄρχεται.* — *Ps. Ae.* Ep. 11. 6 *οὐκ ἠγνόουν, ὅτι λαμπρόν ἐστι τὸ τοῖς βαρβάροις πολεμεῖν.* — *D.* 19. 151 *ᾔδειν, ὅτι πάντα* — *τοῖς ἀμελήσασιν ἀπόλλυται.* — *Ps. D.* 60. 30 *ᾔδεσαν Κεκροπίδαι τὸν ἑαυτῶν ἀρχηγὸν τὰ μὲν ὡς ἔστι δράκων, τὰ δ' ὡς ἔστιν ἄνθρωπος.* — *I.* 8. 103 *οὐκ ᾔδεσαν τὴν ἐξουσίαν ὡς δυσχρηστός ἐστιν, οὐδ' ὡς* — *ποιεῖ, οὐδ' ὅτι* — *ἔχει.* — 15. 122 *ἠπίστατο τοὺς δεδιότας ὅτι μισοῦσι.* — 2. 42 *πρόδηλον ἦν, ὅτι* — *νομίζουσιν, οὐ μὴν* — *ἀκούουσιν, ἀλλὰ πεπόνθασιν.* — Cfr. *L.* Aposp. 34.

β) in infinitivo: *I.* 4. 7 post imperf. cum *ἄν*.

γ) in participio: *L.* 12. 69 *εἰδότες, ὅτι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι τῶν πολεμίων ἕνεκεν τἀπόρρητα ποιοῦνται,* sequ. aor. ind. —, *ὅμως ἐπετρέψατε* —. — 30. 22 *ἐπεχείρησεν* — *εἰδώς, ὅτι ἡ βουλὴ* — *ἐξαμαρτάνει* — *ἀναγκάζεται.* — *I.* 8. 10 *προσῆκεν ὑμᾶς* — *προσέχειν τὸν νοῦν* — *εἰδότας, ὅτι* — *οἱ ἃ βούλεσθε λέγοντες ῥᾳδίως ἐξαπατᾶν δύνανται.* — 12. 210 *ἐτόλμησας εἰπεῖν, ὡς εὑρεταὶ* — *γεγόνασι, καὶ ταῦτ' εἰδώς, ὅτι τοὺς παῖδας τοὺς αὑτῶν ἐθίζουσι περὶ τοιαύτας πραγματείας διατρίβειν, ἐξ ὧν ἐλπίζουσιν αὐτοὺς* — *κακῶς ποιεῖν μάλιστα δυνήσεσθαι τοὺς Ἕλληνας.* — Ep. 9. 2 *ταύτην ἐποιησάμην τὴν αἵρεσιν* — *εἰδώς, ὅτι πράξεις εὑρεῖν καλὰς* — *χαλεπὸν καὶ σπάνιόν ἐστιν.* — *Ae.* 3. 6 *ἔταξεν* — *εἰδώς, ὅτι, ἂν διατηρηθῶσιν οἱ νόμοι τῇ πόλει, σώζεται καὶ ἡ δημοκρατία.* — 3. 160 *ἔφη* — *εἰδώς, ὅτι αἵματός ἐστιν ἡ ἀρετὴ ὠνία.* — Cfr. 1. 152. — *I.* 10. 5 *οὓς ἐχρῆν* — *γυμνάζειν, ἐνθυμουμένους, ὅτι πολὺ κρεῖττόν ἐστι περὶ τῶν χρησίμων ἐπιεικῶς δοξάζειν ἢ περὶ τῶν ἀχρήστων ἀκριβῶς ἐπίστασθαι.* — Cfr. *L.* 3. 2, 32. 1.

E. in enuntiationibus, quarum verbum est impersonale, aut forma verbi *εἰμί* cum neutris adjectivorum et substantivis generis neutrius conjuncta, itemque cum substantivis masculini et feminini generis, quæ res, non homines significant, cfr. pp. 14—15.

Verba impersonalia, quamquam in optativum transire posse supra ostendi, tamen in indicativo longe sæpissime inveniuntur et quidem ea potissimum, quæ aliquid fieri debere, oportere significant. Itaque cum *χρείη* optativi forma numquam inveniatur, indicativus *χρή* his locis legitur: *L.* 12. 70 *ἐνετεθύμητο, ὡς χρή* —. — 16. 14 *εἶπον, ὅτι* —. — 22. 2 *ἔλεγόν τινες, ὡς* —. — 30. 11 *πείθουσιν* (præs. hist.) — *ἀποδεῖξαι, ὡς.* —. — *I.* 14. 31 *οὐκ ἔθεντο τὴν ψῆφον, ὡς* —; — 15. 132 *τοιούτους λόγους ἤκουσεν, ὡς* —. — Ep. 3. 2

συνεβούλευον, ὡς —. — *Ps D.* 61. 18 *ηὐδοκίμησάν τινες ἤδη τῶν συμβουλευσάντων, ὡς οὐ χρή* — [1]).

Ad allatos duos locos, qui *δέοι* præbent, hi 19 loci respondent, ubi *δεῖ* legitur: *I.* 5. 13 *ἠβουλήθην ποιῆσαι φανερόν, ὅτι δεῖ.* —. — 7. 26 *διεγνωκότες ἦσαν, ὅτι* —. — 15. 289 *ἔγνωσαν, ὅτι* —. — *Lyc.* 101 *ἐποίησεν* — *ἐνδεικνύμενος, ὅτι* —. — *Ae.* 2. 105 *εἶπεν* — *ὡς* —. — 2. 142 *ἔσωσα Οἰταίων ἐγχειρούντων λέγειν, ὡς* —. — 3. 93 *ἀπέδοτο* — *τῷ λόγῳ προσβιβάζων ὑμᾶς, ὡς* —. — 3. 149 *οὐδενὸς λέγοντος οὔθ' ὡς δεῖ οὔθ' ὡς οὐ δεῖ* — *διώμνυτο.* — *D.* 3. 35 *εἶπεν, ὡς* —. — 8. 4 *ἤκουσά τινος εἰπόντος, ὡς* —. — Idem 8. 73. — 8. 74 *ἐδημηγόρησεν, ὡς* —. — 9. 11 *εἶπεν, ὅτι* —. — 18. 35 *ἦσαν λόγοι* — *ὡς οὐ* —. — 18. 54 (in accusatione) *ἔγραψεν, ὡς* —. — 23. 219 *ὅτι δεῖ κολάζειν, ἔγραψεν.* — 35. 1 *ἐπελάθοντο* — *ὅτι* —. — *Ps. D.* 47. 50 *ἐδεήθη* — *λέγων, ὅτι* —. — 59. 5 *οὐδεὶς ἀντεχειροτόνησεν, ὡς οὐ δεῖ* —.

Ut *δοκοίη* ita *δοκεῖ* duobus locis legitur: *Ae.* 2. 116 *ἀπεφηνάμην, ὅτι ἐμοὶ δοκεῖ* —. — *D.* 18. 115 (in decreto) *εἶπεν, ὅτι δοκεῖ* —.

Postremo hæc afferentur exempla: *D.* 24. 36 *ᾔδει, ὅτι ἔστι* (licet). — 19. 320 *ᾔδει* — *ὅτι οὐκ ἔνεστι.* — 18. 7 *ᾤετο* — *ὁρῶν, ὅτι* — *οὐκ ἔνι.* — 19. 321 *ἐδημηγόρουν, ὡς οὐχὶ καλῶς ἔχει.* — *Ps. I.* 17. 11 *ἀφικνοῦνται* (præs. hist.) *οἱ ἀπαγγέλλοντες, ὅτι* — *αὐτῷ μεταμέλει* —. — *A.* 3 *γ* 9 *ἔλεξαν, ὡς οὐ πρέπει.* — *Ae.* 2. 114 *εἶπον, ὅτι* — *προσήκει.* — *D.* 48. 6 *ἀπεκρινάμην, ὅτι* — *προσήκει.* — 4. 5 *εἶδεν, ὅτι* — *φύσει ὑπάρχει* (licet). — *I.* 8. 74 *ἔφασκον ἂν ὑμᾶς καταμαθεῖν, ὡς οὐ συμφέρει.*

I. 7. 68 *λεγόντων πολλῶν, ὡς δίκαιόν ἐστιν* — *ἔδοξε.* —. — 8. 67 *ποίους λόγους οὐκ ἀνηλώσαμεν* — *διεξιόντες, ὡς δίκαιόν ἐστιν αὐτονόμους εἶναι τοὺς Ἕλληνας;* — 8. 68 *πόσας πρεσβείας ἀπεστείλαμεν* — *διδαξούσας αὐτόν, ὡς οὔτε δίκαιόν ἐστιν οὔτε συμφέρον* —; — cfr. 15. 105. — *D.* 19. 193 *εἰπεῖν φασιν* — *ὅτι* — *ῥᾷστά ἐστι* —. — *I.* 5. 11 *ἐπηρόθην* — *ὁρῶν, ὅτι χαλεπόν ἐστιν* — *εἰπεῖν.* — *D.* 4. 5 *εἰ ἔσχε τὴν γνώμην, ὡς χαλεπὸν πολεμεῖν ἐστιν Ἀθηναίοις* — *οὐδὲν ἂν ἔπραξεν.* — *L.* 3. 9 *ἠρόμην* — *εἰδώς, ὅτι* — *πρέποντά ἐστι τὰ πεπραγμένα.*

[1]) Cfr. *L.* 30. 32 *ἐπεχείρησαν δεῖσθαι, ὡς χρὴ παύσασθαι.* — *ὡς χρή* codd, Bremi, Foertsch, Franz, Scheibe. Sed Cobet verba delevit eumque secuti sunt Frohberger et Rauchenstein, quorum tamen hic verba uncis inclusa in contextu servat. Sed amovenda sunt, quippe quæ ex sequentibus verbis *ὡς χρή* orta sint.

D. 4. 5 *εἶδεν, ὅτι ταῦτά ἐστι τὰ χωρία ἆθλα.* — 23. 26 *διελογίζετο, ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα — ὀνόματά ἐστιν — ἀδικήματα γίγνεται.* — 32. 5 *αἰσθάνονται* (pr. hist.), *ὅτι κακόν τι ἐν κοίλῃ νηὶ γίγνεται.* — 48. 46 *ἐχρῆν αὐτὸν — διαμαρτύρασθαι, ὅτι αὐτῷ οὐδέν ἐστιν ἔτι πρᾶγμα.* — *Ps. D.* 46. 2 *οὐδαμοῦ μάρτυρας παρέσχετο — ὥστ' εἰδέναι ταῦτα ὅτι ἀντίγραφά ἐστιν.* — *Isæ.* 12. 12.

D. 22. 48, 24. 161 *δημηγορίαν ποιούμενος, ὡς ἔστι τριῶν αἵρεσις — οὐκ ᾤετο.* — 8. 73 *ἤκουσά τινος λέγοντος, ὡς — ἔστιν οὐδὲν ἀλλ' ἢ λόγοι τὰ παρ' ἐμοῦ.* — 30. 26 *ᾔδειν, ὅτι λόγος ταῦτα καὶ παραγωγή ἐστι.* — *Ps. D.* 42. 5 *διεμαρτυράμην, ὅτι οὐδεὶς ὅρος ἔπεστιν.* — *And.* 1. 112 *λέγει* (præs. hist.), *ὅτι ἱκετηρία κεῖται ἐπὶ τοῦ βωμοῦ.* — 2. 20 *ἐπίστασθε, ὡς ἠγγέλθη, ὅτι οὐ μέλλει σῖτος ἥξειν.* — *I.* 7. 46 *ἠπίσταντο, ὅτι δύο τρόποι τυγχάνουσιν ὄντες.* — *Isæ.* 3. 50 *ᾔδει, ὅτι* [1]) — *κληρονομία προσήκει* —. — *ὡς οὐκ εἰσὶν ἀληθεῖς αἱ διαθῆκαι — καθ' ὅσον ἐδυνάμην ἀπέδειξα.* — *Din.* 1. 102 *ἐχρῆν — πείθειν τούτους — λέγοντας, ὡς οὐκ ἔστιν ὑμῖν οὐδεμία σωτηρία.*

III. Sequitur, ut perspiciam, quando præsentis indicativus in imperfectum transierit; quod quidem imperfectum quamquam nonnullis locis difficile est ad dijudicandum præsenti an imperfecto orationis rectæ respondeat, tamen quinquaginta fere locis ad præsens respondens inveniri contendo [2]). Et quod dicit S. I. Cavallin l. l. hunc transitum non fieri ad ea verba, quæ vere dicendi verba sint, quamquam apud oratores nonnulli loci sunt, ubi post talia verba præsenti an imperfecto rectius respondeat imperfectum orationis obliquæ nonnihil dubitare liceat, tamen nullus locus est, ubi pro certo statuere possis hujus modi imperfectum ad orationis rectæ præsens respondere. Sed post verba declarandi, quæ ad significationem prope accedunt ad dicendi verba, aliquanto sæpius apud oratores quam apud Xenophontem hoc imperfectum reperitur, ut ex allatis exemplis cognoscere licet. De vi autem atque usu hujus imperfecti quamquam omnino non nego Cur-

---

[1]) Ita Scheibe, codd. *διότι.*

[2]) Ut apud Xenophontem (S. I. Cavallin, l. l. p. 26) ita apud oratores *ὅτι* multo sæpius et quidem apud hos ter sæpius quam *ὡς* invenitur in his enuntiatis. In illis autem, ubi imperfectum immutatum servatur, quæ numero sunt fere duplo pauciora, *ὡς* æque fere sæpe usurpatur atque *ὅτι.*

TIUM [1]) et KOCHIUM [2]) recte statuisse, cum dicerent imperfectum usurpari, cum scriptor indicare vellet ea, quæ afferrentur, et loquenti vera videri et se ipsum scire certa et vere facta esse, tamen vel maxime assentiri velim S. I. CAVALLINIO monenti "hoc veritatis rei indicium non tam ab imperfecti forma enuntiationis explicativæ quam ab ipsa vi et significatione verborum regentium plurimis locis repetendum esse." Certe ea, quæ afferentur, exempla ad hanc sententiam comprobandam sunt aptissima.

Jam vero, ut perspiciatur, quantus sit hujus imperfecti usus apud oratores, verba et locutiones eas, quæ cum hoc imperfecto conjunguntur, ordine enumeratas afferam:

αἰσθάνομαι *A.* 1. 15 *αἰσθομένη, ὅτι ἀδικεῖσθαι ἔμελλε, μεταπέμπεται* (præs. hist.). — *Ps. I.* 21. 21 *ἐγίγνωσκεν, ὅτι ἔκειτο τὰ χρήματα παρ᾽ αὐτῷ, πολλοὺς ᾐσθημένους.*

ἀκούω *D.* 34. 46 *ἀναφέρει τὴν ἀπόδοσιν — εἰς — τοὺς ἀκούσαντας αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔφη ἀπειληφέναι τὸ χρυσίον.*

βασανίζω *And.* 1. 64 *ὡς ἦν ταῦτ᾽ ἀληθῆ, τὸν παῖδα παρέδωκα βασανίσαι.*

γιγνώσκω *L.* 12. 73 *ἐγιγνώσκετε, ὅτι — ἐξεκλησιάζετε* [3]).

δηλόω (*ἄδηλον*) *Ps. L.* 2. 58 *ἐδήλωσαν, ὅτι ἡ δύναμις — ἦν σωτηρία.* — *L.* 19. 39 *ἐδήλωσαν, ὅτι — μέρος ἦν.* — 19. 52 *ἐδήλωσαν, ὅτι οὐκ ἀληθῆ ἦν.* — *D.* 23. 164 *προσῆκε — δηλῶσαι, ὡς εἶχεν εὐνοϊκῶς ὑμῖν.* — 30. 6 *ὅτι ἀμίσθωτον τὸν οἶκον ἐποίουν, οὐκ ἄδηλον ἦν.* — 45. 61 *οὐκ ἄδηλον ἦν, ὅτι τοῦτο ἔμελλον ποιήσειν.*

δικάζω *D.* 43. 5 *ἐδίκασεν, ὅτι οὐδαμόθεν αὐτῷ προσῆκεν οὐδὲν τοῦ κλήρου.*

εἶπον *Ae.* 2. 119 *εἶπεν, ὡς ἐψευδολόγουν — καὶ ὡς ἐφόβουν* [4]).

ἐλέγχω (*ἐξ-*) *L.* 19. 7 *ἀπέθανον, πρὶν παραγενέσθαι τινὰ αὐτοῖς ἐλεγχομένοις, ὡς ἠδίκουν.* — *D.* 44. 36 *ἐξελεγχθεὶς — ὅτι ἠδίκει — ᾤετο —.* — *Ps. D.* 7. 25 *ἐξήλεγχον τὸν Φ., ὅτι ἐξηπάτα ὑμᾶς*

---

[1]) Griech. Schulgr. § 529. Anm. 3.

[2]) Griech. Schulgr. § 109. Anm. 2.

[3]) Ita SCHEIBE monitu SAUPPII. Codd. *ἐκκλησιάζετε.*

[4]) Hoc exemplum, cujus imperfectum præsenti an imperfecto respondeat difficile est dijudicatu, cum in oratione recta æquo jure possit cogitari dixisse Demosthenem: *ψευδολογεῖς — φοβεῖς* atque *ἐψευδολόγεις — ἐφόβεις,* huc retulit MADVIG, Bemerkungen pag. 17, itemque *D.* 19. 194 *εἰπεῖν φασιν αὐτόν, ὅτι ἦν αὐτῷ ξένος,* sed hoc prorsus perperam, nam ex ipso sententiarum sensu apparet jam in recta oratione hoc loco imperfectum usurpari oportere.

καὶ οὐκ ἐπανορθώσασθαι ἐβούλετο τὴν εἰρήνην. — *Din.* 3. 18 ἐξήλεγξεν αὐτοῦ τὴν καλοκἀγαθίαν ὅτι ψευδὴς ἦν. — Cfr. *A.* 6. 24 ἐμοὶ ἂν ἔλεγχος ἐγίγνετο, ὅτι οὐδὲν δίκαιον ᾐτιῶντο.

ἐνδείκνυμαι (ἐπι-, ἐπίδειξιν ποιέομαι) *D.* 43. 69 ἐνεδείξατο, ὅτι τὰ οὐδὲν προσήκονθ' ἑαυτῷ ἔχειν ἐνόμιζεν. — *L.* 12. 56 ἐνεδείξαντο, ὅτι οὐχ οἱ τεθνεῶτες αὐτοὺς ἐλύπουν. — *D.* 43. 32 ἐνίκησεν — ἐπιδειξάντων ἡμῶν, ὅτι γένει ἐγγυτάτω ἦν Ἁγνίᾳ. — *Lyc.* 102 ἔθεντο — ἐπίδειξιν ποιούμενοι, ὅτι — προῃροῦντο.

λέγω *L.* 13. 41 περὶ Ἀγοράτου τουτουὶ ἔλεγεν ὅτι αἴτιος ἦν τοῦ θανάτου [1]).

λογίζομαι *And.* 1. 52 ἐλογιζόμην πρὸς ἐμαυτόν, ὅτι οἱ μὲν — ἐτεθνήκεσαν —, οἱ δὲ φεύγοντες ᾤχοντο —, τέτταρες δὲ ἦσαν ὑπόλοιποι.

μάρτυρες γίγνονται *A.* 6. 32 μάρτυρες ἐγένοντο, ὅτι οὐδὲν ἀληθὲς ᾐτιῶντο. — *I.* 18. 11 προβαλλομένου δ'ἐμοῦ μάρτυρα, ὡς οὐκ εἰσαγώγιμος ἦν ἡ δίκη — οὐκ ἐπεξῆλθεν.

μνείαν ποιέομαι *I.* 15. 102 ἐποιησάμην τὴν μνείαν, ὅτι — τὰ πράγματα διέφερεν αὐτῶν.

νόμους παρέχομαι *Ps. D.* 47. 29 τί ἂν καὶ ἀντέλεγον αὐτῷ νόμους παρεχομένῳ, ὡς προσῆκεν —;

οἶδα (σύνοιδα) *A.* 1. 8 ᾔδει, ὅτι οὐχ οἷόν τ' ἦν. — *Isæ.* 3. 74 δῆλον ὅτι — ἀκριβῶς ἂν ᾔδει, ὅτι — ἔμελλεν —. — 11. 16 εἰδότες, ὅτι ἔξω ἦσαν τῆς ἀγχιστείας, οὐκ ἠμφισβήτουν. — *D.* 23. 187 ὡς ἀνάξιος ἦν, ᾔδειν. — 30. 35 ᾔδεσαν τὰ χρήματα ὅτι παρὰ τούτοις ἦν. — 40. 40 ἐπέτρεψα — εἰδώς, ὅτι — δικαιότατον ἦν. — 50. 44 ᾔδειν, ὅτι — ἔμελλε τριηραρχήσειν. — *Ps. D.* 49. 31 οὐκ εἰδώς, ὅτι ἀλλότριαι ἦσαν, δίδωσι (præs. hist.). — *D.* 48. 6 συνειδώς, ὅτι ἐψεύδετο καὶ ἀναισχυντεῖν ἐπεχείρει, καὶ ὅτι οὐδεὶς ἦν — ὠργίσθην.

ὁράω *I.* 18. 56 τὴν μαρτυρίαν ὅτι ψευδὴς ἦν — εἶδον οἱ δικάζοντες. — *Ps. D.* 49. 64 ἑώρα σε ὡς ἠπόρου.

πείθω *Ps. I.* 17. 35 εἰ ἐπεχείρησε πείθειν, ὡς οὐκ ἦν μοι χρήματα, — ἄξιον ἀκοῦσαι.

---

[1]) Hoc imperfectum quamquam præsentine an imperfecto orationis rectæ rectius respondeat dubitari potest, tamen huc retuli. Cfr. Chr. Cavallin, "Gr. Synt. i Sammandrag" § 87. 2. b.

πυνθάνομαι	*L.* 3. 6 πυθόμενος, ὅτι τὸ μειράκιον ἦν παρ᾽ ἐμοί, — εἰσῆλθεν.
τεκμήρια ποιέομαι	*A.* 6. 27 αὐτὰ ἂν ταῦτα μέγιστα τεκμήρια κατ᾽ ἐμοῦ ἐποιοῦντο, ὅτι ἀληθὴς ἦν ἡ αἰτία.
ὑπονοέω	*Ps. D.* 46. 1 ὅτι οὐκ ἀπορήσειν ἔμελλεν —, ὑπενόουν.
ὑποψίαν ἔχω	*D.* 57. 25 λόγον εἶχεν ὑποψίαν τιν᾽ ἔχειν, ὡς οὐκ ἦν ἀστός.
φανερὸν ποιέω	*I.* 16. 91 φανερὸν ἐποίησεν, ὅτι — ἐπολέμει, καὶ ὅτι — ἐπεθύμει. — *Din.* 1. 20 τῶν Ἀρκάδων — φανερὸν ποιησάντων, ὅτι τοῖς μὲν σώμασιν — ἠναγκάζοντο, ταῖς δ᾽ εὐνοίαις — ἦσαν — οὐκ ἐτόλμησεν —.
ψεύδομαι ψεῦδος	*D.* 43. 29 ἐψεύσατο — ψεῦδος — ὅτι οὐκ ἦν — ὁμοπατρία.
ψῆφον φέρω	*D.* 57. 61 οὐδὲ τὴν ψῆφον ἤνεγκεν, ὡς οὐκ ἦν Ἀθηναῖος.

Imperfectum.

Imperfectum orationis rectæ, si a tempore præterito in oratione obliqua pendet, aut immutatum retinetur aut in præsentis optativum transit; quorum illud aliquanto sæpius fit quam hoc. Retineri enim imperfectum docet KÜHNER, ubicumque, si in optativum transiret, aliqua ambiguitas oreretur; quæ si exsistere non posset, in optativum transgredi [1]). Et omnino hoc recte docet. Ceterum, sive transitus ille factus est sive omissus, utroque tempore præteritum indicari vel clarissime perspicitur eis locis, ubi vel cum hoc præsentis optativo conjunguntur aoristi optativi, vel cum hoc imperfecti indicativo aoristi et optativi et indicativi connectuntur, neque ullum discrimen horum omnium temporum si quidem ea ratio respiciatur, quæ inter enuntiationes regentem et rectam intercedit, interpretanti, nisi ad argutias confugiat, discernere licet.

Jam vero primum eos locos afferam, ubi præsentis optativus imperfecto respondens legitur, tum eos, ubi cum hoc optativo conjunguntur aoristi optativi, denique eos, ubi hoc imperfectum vel cum aoristi optativis aut indicativis conjunctum vel solum retinetur immutatum.

[1]) Vide l. l. § 550 A. 4, Anm. 6.

I. Solus igitur præsentis optativus imperfecto respondens post hæc verba reperitur:

λέγω I. 12. 18 *ἔλεγον, ὡς — τρεῖς ἢ τέτταρες — διαλέγοιντο.* — Ae. 2. 120 *ἔλεγον, ὅτι Κλεοχάρης — φαίη* (dixisse).

εἶπον I. 19. 39 *αὐτὸν ἀπεκόμισ' ἐπὶ τὸ πλοῖον — ὥστ' ἐκεῖνον πολλάκις καὶ πρὸς πολλοὺς εἰπεῖν, ὅτι μόνος ἀνθρώπων αἴτιος εἴην αὐτῷ τῆς σωτηρίας.*

ἀπαγγέλλω L. 9. 6 *ἀπαγγείλαντός τινος, ὡς ἐγὼ λοιδοροῖμι — ἠξίωσαν.* — Ae. 2. 13 *ἀπήγγειλεν — ὅτι φαίη Φ. ἄκων πολεμῆσαι πρὸς ὑμᾶς.*

ἀποκρίνομαι D. 30. 20 *ἀπεκρίναντο, ὅτι οὐδεὶς μάρτυς παρείη, ὅτ' ἐλάμβανεν Ἀ. τὴν προῖκα, κομίζοιτο δὲ Ἀ.* — 53. 8 *ἀπεκρινάμην αὐτῷ, ὅτι ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ εἴην αὐτῷ φίλος.*

διέξειμι Ae. 1. 168 *διεξῄει, ὡς ἐν τῷ πότῳ ἡμῶν κιθαρίζοι καὶ λέγοι ῥήσεις* (Alexandrum puerum in nostro convivio cithara cecinisse et fabulas narrasse).

λόγον προσφέρω D. 48. 6 *λόγον μοι προσφέρει* (præs. hist.), *ὅτι ἡ μήτηρ προσήκουσα εἴη τῷ Κόνωνι.*

μαρτυρέω Ps. D. 47. 6 *ἐμαρτύρησαν οὗτοι, ὡς ἐθέλοι παραδοῦναι Θ. καὶ πρόκλησιν προκαλοῖτο.* — Cfr. 47. 13.

II. Præsentis imperfecto respondentis et aoristi optativi conjuncti his locis inveniuntur [1]): A. 5. 39 *ἐγώ φημι ταῦτα μὲν οὐ λέγειν αὐτόν, ὅτι δὲ ἐξάγοι* [2]) *ἐμὲ — καὶ ὅτι — καταποντώσειε.* — L. 8. 12 *ἀπήγγειλεν, ὡς τοὺς μὲν — φάσκοιτε, τοὺς δὲ — κωλύσαιτε* [3]). — Aposp. 52 *ἔλεγεν, ὡς*

---

[1]) Sunt, qui, præsertim cum optativus præsentis in eadem significatione atque aoristi in his exemplis usurpetur, concinnitatis causa præsens in aoristum plerisque locis emendare conati sint; qui quidem duas res non satis considerasse mihi videntur: unam, quod præsentis optativus non semper ad præsens respondet, alteram, quod sunt loci (qui infra afferentur), ubi imperfectum immutatum cum aoristi vel optativo vel indicativo conjunctum invenitur eandemque atque illa tempora habet ad verbum regens temporis relationem; qui loci non nihil valere videntur ad hos præsentis optativos, ut qui imperfecto respondeant, a corrigendi cupidis defendendos. Contra apparet rem longe aliter se habere eis locis, ubi præsentis et aoristi optativi conjunguntur illi quidem, sed ad idem tempus minime pertinent, ut *Ps. I.* 17. 51 *ἔλεγεν, ὅτι ἐλεύθερος εἴη — εἰσπέμψειε δ' αὐτὸν Πασίων* (orat. rect.: *ἐλεύθερός εἰμι — εἰσέπεμψε δ' ἐμὲ Π.*). Cfr. cum hoc loco *And.* 1. 115, *Ps. D.* 59. 51.

[2]) Codd. etiam *ἐξάγει* præbent. *Bait. Turr. ἐξαγάγοι.*

[3]) Ita Reiske. Codd. *κωλύσετε,* quæ forma hoc loco ferri nequit.

αὐτὸς μὲν — τύχοι, οὗτος δὲ ἔλθοι, εἰσελθὼν δὲ κακῶς λέγοι αὐτόν. — *I.* 16. 6 *εἰσήγγελλον — λέγοντες, ὡς ὁ πατὴρ μὲν συνάγοι τὴν ἑταιρείαν ἐπὶ νεωτέροις πράγμασιν, οὗτοι δὲ — τὰ μυστήρια ποιήσειαν.* — *Ae.* 2. 83 *εἶπεν, ὅτι πέμψειε μὲν αὐτὸν K, ἀξιοίη δέ.* — *D.* 52. 15 *ἐτόλμησαν μαρτυρῆσαι, ὡς ὁ μὲν K. ὅρκον τῷ πατρὶ δοίη, ὁ δὲ πατὴρ οὐκ ἐθέλοι ὀμόσαι παρὰ τῷ Λυσιθείδῃ.* — *L.* 1. 20 *κατηγόρει* (ancilla) *πρῶτον μὲν ὡς — προσίοι* (moechus), *ἔπειτα ὡς αὐτὴ τελευτῶσα εἰσαγγείλειε καὶ ὡς ἐκείνη* (domina) *τῷ χρόνῳ πεισθείη — καὶ ὡς — ᾤχετο* (domina). — *D.* 35. 36 *ἀπεκρίνατο, ὅτι — περιγένοιντο καὶ* — perf. opt. — *καὶ οὐ δύναιτο* (potuisse) *κομίσασθαι.*

III. Antequam eos locos inspiciam, ubi imperfectum solum invenitur, ea exempla afferam, ubi optativus et indicativus aoristi cum hoc imperfecto conjunguntur. Sunt autem hæc: *Isæ.* 9. 12 *εἰ μηδένα ἐβούλετο εἰδέναι, ὅτι τὸν Κλέωνος υἱὸν ἐποιεῖτο* (se adoptasse) *μηδ' ὅτι διαθήκας καταλίποι, εἰκὸς ἦν —.* — *D.* 43. 37 (in testimonio) *μαρτυρεῖ — λέγειν τὴν μητέρα — ὅτι ἡ μήτηρ — ἀδελφὴ ἦν — καὶ ὅτι ἀδελφὸς οὐδεὶς γένοιτο.* — *Ps. D.* 59. 81 *ἐδεῖτο — λέγων, ὅτι οὐκ ᾔδει* (tum, cum eam duxit) *Νεαίρας αὐτὴν οὖσαν θυγατέρα, ἀλλ' ἐξαπατηθείη — καὶ ποιήσαιτο — καὶ — κηδεύσειεν αὐτῷ.* — *Isæ.* 4. 26 *παρέσχοντο μάρτυρας πρῶτον μὲν ὡς ἀνεψιοί εἰσιν —, ἔπειτα δὲ ὡς οὐδεπώποτε ἐκείνῳ διάφοροι ἦσαν, ἔτι δὲ καὶ ὡς ἔθαψαν N., πρὸς δὲ τούτοις ὡς X. — ἐχρῆτο.* — *I.* 4. 144 *διῆλθον, οὐκ ἀναμνημονῶν, ὅτι Δ. μὲν ἐπῆρχε* [1]*), Δράκων δὲ — ἐποίησε —.* — *Ae.* 2. 29 *εἶπον — ὡς — δεινὸν ἔργον διεπράξατο, διδάσκων, ὅτι — ἀντέπραττε — καὶ — ἐποιήσατο καὶ — ἐπολέμησε.* — 2. 111 *προσέθηκεν — ὡς ἐξένισεν — ὡς ἐμισθώσατ' αὐτοῖς — ζεύγη καὶ συμπαρῄει.* — Cfr. *Ae.* 2. 50, *D.* 19. 249, 253.

His autem locis imperfectum solum restat immutatum:

a) ad primam orationis rectæ personam respondens:

L. 22. 3 *φανερὸν ἐποίησα, ὅτι οὐκ — ἔλεγον — ἀλλὰ ἐβοήθουν.* — *D.* 41. 17 *παρεκλήθη — ὥστε μηδὲ τοῦτ' εἶναι λέγειν, ὡς λάθρα — ἐπράττομεν ταῦτα.* — *Ps. D.* 47. 16 *ἔδει παραδιδόναι ἐμβεβλημένης σοι μαρτυρίας, ὡς ἤθελες παραδιδόναι.* — *Isæ.* 6. 24 *ἀπεδείξατο, ὅτι οὐ*

---

[1]) Ita cod. Urb., Blass, Rauchenstein, plures. Benseler autem, immodico suo Isocratis perpoliendi studio ductus, cum *Ambr.* concinnitatis causa legit *ἐπῆρξε.*

παίδων ἕνεκα ἐγάμει. — *L.* 12. 56 *ἐπεδείξαντο, ὅτι οὐκ — ἐστασίαζον.* — Cfr. præterea *L.* 4. 4, *Isæ.* 4. 26, 9. 12, *Ae.* 2. 111, *Ps. D.* 59. 81 [1]).

b) ad secundam personam respondens:

And. 1. 39 *τοῦθ' ὑπέθετο δεινότατον πρᾶγμα, οἶμαι, ὅπως ἐν ἐκείνῳ εἴη ὅντινα βούλοιτο Ἀθηναίων φάναι τῶν ἀνδρῶν τούτων εἶναι, ὅντινα δὲ μὴ βούλοιτο λέγειν, ὅτι οὐκ ἦν.* — *L.* 22. 3 *διαβάλλειν ἐπεχείρουν με λέγοντες, ὡς ἐγὼ σωτηρίας ἕνεκα τοὺς λόγους ἐποιούμην.* — *D.* 50. 54 *ἐκέλευον αὐτὸν τὴν ναῦν παραλαμβάνειν — ἵνα μὴ πρόφασις αὐτῷ γένοιτο ἀπολογίας, ὡς ἐγὼ οὐκ ἤθελον αὐτῷ παραδοῦναι τὴν ναῦν.* — Cfr. *Ae.* 2. 119, *L.* 13. 41.

c) tertiæ personæ respondens:

L. 1. 17 *μεστὸς ἦν ὑποψίας — ἀναμιμνησκόμενος, ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐψόφει ἡ θύρα.* — 7. 42 *ἀπέδειξα, ὡς οὐκ ἐνῆν σηκὸς ἐν τῷ χωρίῳ.* — 10. 25 *τίς οὐκ ἂν ἐλεήσειε Διονύσιον — λέγοντα, ὅτι —* perf. opt. —, *κρεῖττον δὲ ἦν αὐτῷ* (melius autem sibi fuisse) *τότε ἀποθανεῖν* —. — 18. 11 *δῆλον — ἐγεγένητο, ὅτι — ἀπέκτεινον.* — *I.* 4. 119 *ταῦθ' ὅτι — οὕτως εἶχεν, αἱ συμφοραὶ σαφῶς ἀπέδειξαν.* — 14. 41 *τούτων ὡς οὐ βασιλεὺς αἴτιος ἦν, ὁ τελευταῖος χρόνος σαφῶς ἀπέδειξεν.* — Cfr. 12. 123. — *Isæ.* 6. 52 *ἐχρῆν διαμαρτυρεῖν, ὡς οὐ κύριος ἦν.* — Cfr. 4. 26. — *Ae.* 1. 87 *ἀνάγκη ἦν — μαρτυρεῖν τὸν μὲν ὡς ἐδέκαζε, τὸν δὲ ὡς ἐδεκάζετο.* — 3. 116 *ἐξήγγελτο — ὅτι — εἰσέφερον δόγμα* (fecisse decretum). — *L.* 18. 257 *ἐμοὶ ὑπῆρξε — τοιαῦτα πολιτεύματα ἑλέσθαι, ὥστε — μηδὲ — ὑμᾶς, ὡς οὐ καλά γ' ἦν ἃ προειλόμην, ἐπιχειρεῖν λέγειν.* — 19. 194 *εἰπεῖν φασιν αὐτόν, ὅτι ἦν* [2]) *αὐτῷ ξένος* (sibi *fuisse* hospitem). — 19. 244 *ὅτι σοφὸς ἦν ὁ ποιητὴς ὁ ταῦτα ποιήσας, σὺ διώρισας αὐτός.* — 28. 1 *εἶπεν, ὡς ὁ πάππος ὤφειλε τῷ δημοσίῳ, καὶ διὰ ταῦθ' ὁ πατὴρ οὐκ ἐβούλετο μισθωθῆναι τὸν οἶκον.* — 30. 28 *ἦν ῥᾴδιον γνῶναι, ὅτι καὶ συνῴκει τῇ γυναικὶ καὶ τὸ χωρίον ἐκέκτητο, πρὶν γενέσθαι τὴν δίκην.* — 57. 64 *φανερὸν ἐγένετο, ὅτι — συνώμνυον οὗτοι ἐπ' ἐμέ* [3]). — *Ps. D.* 7. 21

---

[1]) In oratione recta a particula *ὅτι* incipienti prima imperfecti persona his locis legitur: *And.* 1. 48 simul cum præs., *Ae.* 2. 50 et *D.* 19. 253 cum aor., *D.* 53. 12 cum perf. ind.

[2]) Cfr. supra pag. 23 ann. 4.

[3]) Interpunctionem enim probo Bekkeri, Dindorfii, non Reiskii.

τοὺς τοιούτους λόγους ὅταν ἀπαγγελλόντων ἀκούῃ, ὅτι κακῶς ἤκουεν, ὑμεῖς δ' ἀπεδέχεσθε, (ἔφη) μεταβάλλειν αὐτοῦ τὴν γνώμην. — 47. 78 — *ἣν ἐμαρτύρησαν ὡς οὗτος ἤθελε παραδιδόναι.* — Ex. 50 *ἦν δὴ τοῦτο γνώριμον, ὅτι ὅπως καλῶς ἀγωνιεῖται ἔλεγεν.*

Perfectum et Plusquamperfectum.

Perfecti indicativus orationis rectæ in oratione obliqua aut remanet aut in optativum transit aut denique in plusquamperfectum mutatur. Quarum constructionum prima est usitatissima, secunda aliquanto rarior, tertia longe rarissima [1]). Præterea observandum est perfectum, sive indicativus sive optativus legitur, in his enuntiationibus post verba dicendi et declarandi longe sæpissime inveniri, post verba sentiendi et cognoscendi admodum raro.

I. Primum autem eos locos afferam, ubi in optativum transgressus est perfecti indicativus [2]), qui sunt:

A. post verba dicendi et declarandi:

a) in præterito indicativi: *L.* 1. 18. *ἔλεγον, ὅτι ἐγὼ πάντα εἴην πεπυσμένος.* — 29. 12 *οὗτοι ἔλεγον, ὡς πεντακόσιοι αὐτοῖς εἴησαν δεδεκασμένοι.* — *Isæ.* 7. 27 *ἔλεγεν, ὅτι πεποιηκὼς εἴη μὲ υἱὸν καὶ ἐγγεγραφὼς — καὶ παραδεδώκοι τὴν οὐσίαν.* (*I*). — *D.* 34. 11 *ἔλεγεν, ὅτι οὔτε* — aor. opt. — *οὗτος — οὔτε τὸ χρυσίον εἰλαφὼς εἴη παρ' αὐτοῦ.* (*I*). — *Ps. D.* 58. 30 *ἔλεγεν, ὡς ἐπιβεβουλευμένος ὁ παῖς εἴη.* — *Isæ.* 8. 22 *εἶπον, ὅτι ποιήσομαι —. δεδεημένη γὰρ εἴη* [3]) *ταῦτα ποιεῖν ἡ ἀδελφή.* — *Ae.* 2. 155 *ἀπεκρίνατο, ὅτι* — præs. opt. —, *τοῦ δὲ τρόπου πλεῖστον*

---

[1]) Harum ratio, si locorum numerum respicias, ea est, quæ intercedit inter numeros, qui sunt 6: 4: 1.

[2]) Hic commemorare licet, ubicumque in enuntiationibus explicativis perfecti optativus invenitur, ibi circumscriptas formas usurpari præter hunc unum locum: *Isæ.* 7. 27, ubi simplex forma *παραδεδώκοι* cum circumscripta conjungitur. At contra, ubi perfecti indicativus retinetur, simplices formæ semper usurpantur, exceptis duobus locis: *D.* 21. 104 *εἰμὶ δεδρακώς* (cfr. tamen 23. 25 *δέδρακε*) et 37. 19 *ἐστὶ πεπραγμένα ταῦτα.* Ceterum animadvertendum est optativi primam personam præ exemplorum numero haud raro inveniri. Ubi autem personarum mutatio facta est, cui personæ orationis rectæ forma quæque respondeat, singillatim indicabitur.

[3]) Ita recte legit Reiske. Codd. *ἔνι.*

εἴη διημαρτηκώς. (*II*). — *D.* 35. 36 *ἀπεκρίνατο, ὅτι* — aor. opt. — *καὶ τοῦτο τὸ χρυσίον δεδανεικὼς εἴη ἀδελφὸς αὐτοῦ — καὶ οὐ* — præs. opt. —, *ἀλλὰ ἀπολωλὸς εἴη καὶ τοῦτο.* — *Ps. D.* 42. 6 *ἀπεκρίνατο, ὅτι ὁ μὲν πεπραμένος εἴη τοῦ σίτου, ὁ δ' ἔνδον ἀποκείμενος.* — *D.* 33. 18 *προὐφασίζετο, ὡς ὁ παῖς ἀπολωλεκὼς εἴη τὸ γραμματεῖον.* — 34. 49 *οὐδ' αὐτὸς ἔξαρνος ἐγένετο, ὡς οὐκ εἴη εἰρηκώς, ὅτι* —. (*I*). — 48. 44 *κατεχρήσατο* (scil. *τούτῳ τῷ λόγῳ*), *ὅτι ἐγὼ τὴν οἰκίαν — μεμισθωμένος εἴην* (*II*) — sequente aor. ind. — *Isæ.* 8. 23 *παρεφθέγγοντο, ὡς οὐδ' ὁτιοῦν εἴη Κ. καταλελοιπώς.* — *D.* 21. 121 (in testimonio) *ἡ εἰσαγγελία ἐδόθη — ὅτι εἴη Νικόδημον ἀπεκτονώς.* — *L.* 9. 4 *προσελθὼν τῷ στρατηγῷ ἐδήλωσα, ὅτι ἐστρατευμένος εἴην.*

b) in infinitivo: *D.* 18. 22 *εἰς τοῦθ' ἥκεν ἀναιδείας, ὥστ' ἐτόλμα λέγειν, ὡς ἄρα ἐγὼ πρὸς τῷ τῆς εἰρήνης αἴτιος γεγενῆσθαι καὶ κεκωλυκὼς εἴην τὴν πόλιν — αὐτὴν ποιήσασθαι.* (*II*). — *And.* 1. 41 *εἰπεῖν* (*ἔφη*) *ἡμᾶς, ὅτι δεδογμένον εἴη δύο τάλαντα διδόναι.*

c) in participio: *L.* 10. 25 *τίς οὐκ ἂν ἐλεήσειε Διονύσιον — λέγοντα, ὅτι δυστυχεστάτην εἴημεν στρατείαν ἐστρατευμένοι —;* — *Isæ.* 6. 42 *λεγόντων ἐκείνων, ὅτι οὗτοι ἐξενηνοχότες εἶεν εἰς τὴν πλησίον οἰκίαν — οὐκ ἠθέλησαν τῶν δικαίων οὐδὲν ποιῆσαι.* — *D.* 52. 19 *προσῆλθε πρὸς τὴν τράπεζαν, λέγων, ὅτι τετελευτηκὼς εἴη ὁ Λύκων καὶ* — præs. opt. — 53. 6 *προσέρχεταί μοι* (præs. hist.) *λέγων — ὅτι δι' ἀπορίαν ἐφοδίων οὐ πεπορευμένος εἴη ἐπὶ τοῦτον.* (*I*). — 53. 7 *λέγων, ὅτι ἓξ καὶ εἴκοσι μνῶν λελυμένος εἴη — ἐκέλευε* —. (*I*). — *Ps. D.* 47. 57 *ἐξέφερον — τῆς γυναικὸς — λεγούσης, ὅτι αὐτῆς εἴη ἐν τῇ προικὶ τετιμημένα τὰ σκεύη.* — 59. 69 *ἠξίου — λέγων — ὅτι ἀπολωλεκὼς εἴη τὴν προῖκα καὶ οὐκ ἂν δύναιτο πάλιν αὐτὴν ἐκδοῦναι.* — *Hyp.* 2. 6 *τῆς γυναικὸς προλεγούσης, ὅτι συνομωμοκυῖα εἴη — ἐλάμβανεν.* (*I*). — *Ps. D.* 47. 35 *ἀποκριναμένου αὐτοῦ, ὅτι νενεμημένος εἴη καὶ* — præs. opt. — *ὁ Θεόφημος, — ἦλθον.* — *Isæ.* Aposp. 1 *λόγου ἀπαγγελθέντος πρὸς τοὺς οἰκείους, ὡς ἄρα τετελευτηκὼς εἴην ἐν τῇ ναυμαχίᾳ, — Εὐμάθης ἐνεφάνισε τὰ χρήματα.* (*III*). — *Ae.* 2. 42 *Κτησιφῶντος — εἰπόντος καὶ προσθέντος, ὡς ἐν τοσούτῳ χρόνῳ οὐ πώποθ' οὕτως ἡδὺν οὐδ' ἐπαφρόδιτον ἄνθρωπον ἑωρακὼς εἴη, — ἔφη.* (*I*).

B. post verba sentiendi et cognoscendi:

a) in præterito indicativi: *D.* 48. 19 *ἐπειδὴ ἐπυθόμην περὶ τῆς βασάνου τἀνθρώπου καὶ ὅτι ἀποδεδωκὼς εἴη τὸ ἀργύριον, ἐνόμιζόν μοι ἀπο-*

δώσειν —. — *Ps. D.* 47. 38 *ἐπεπύσμην αὐτὸν ὅτι οὐκ εἴη γεγαμηκώς.*

b) in infinitivo: *And.* 1. 39 *ἔφη — τῇ ὑστεραίᾳ ἀκούειν, ὅτι οἱ Ἑρμαῖ εἶεν περικεκομμένοι.* — *Hyp.* Aposp. 35 *ἔφασαν ἐν Οἰνόῃ ἀκοῦσαι, ὅτι μάχη εἴη γεγονυῖα.*

II. Indicativus autem perfecti his locis retinetur:

A. post verba dicendi et declarandi:

a) in præterito indicativi: *And.* 1. 62 *λέγει* (præs. hist.), *ὅτι πέπεισμαι ταῦτα συμποιεῖν καὶ ὡμολόγηκα* —. (*II*). — *D.* 35. 30 *ἀποκρίνεται* (pr. hist.), *ὅτι οὐκ* — potentialis —, *ἀλλ' ἀπόλωλεν ἅπαντα τὰ χρήματα.* — 18. 73 (in decreto) *προσήγγειλαν, ὡς καταγήοχε — καὶ ἔχει* —. — 19. 60 *ἀπήγγελλεν ὑμῖν, ὅτι πάντα τὰ πράγματ' ἐγκεχείρικε Θηβαίοις ὁ Φ.* — 19. 125 *ἀπήγγειλεν ὑμῖν — ὅτι Φωκεῖς ἀπολώλασι.* — 53. 5 *ἐπιστέλλω* (pr. hist.) *αὐτῷ, ὅτι ἀνῆγμαι* — sequ. præs. opt. — 37. 23 *οὐδαμοῦ γὰρ ὡς ἐγώ τι πεποίηκα τούτων ἔγραψεν.* (*III*). — *Isæ.* 9. 35 *ἀπέδειξα ὑμῖν, ὡς οὐδενὶ ἐκεῖνος δέδωκε τὰ ἑαυτοῦ.* — *D.* 40. 58 *εἰς τοσαύτην ὑπερβολὴν τόλμης ἥκουσιν, ὥστε καὶ Κρίτωνος μαρτυρίαν ἐνεβάλοντο, ὡς ἐώνηται τὸ τρίτον παρ' ἐμοῦ μέρος τῆς οἰκίας.*

b) in optativo: *D.* 34. 49 *ἀναμνήσθητε, ὅτι οὐδ' αὐτὸς ἔξαρνος ἐγένετο, ὡς οὐκ εἴη εἰρηκώς, ὅτι οὐκ ἀπείληφε τὸ χρυσίον.* (*I*). — Cfr. *L.* 12. 7.

c) in infinitivo: *I.* 12. 207 *πῶς οἷόν τ' ἦν σοι λέγειν, ὡς — γεγόνασιν;* — *D.* 21. 104 *ἐτόλμα λέγειν, ὡς ἐγὼ τὸ πρᾶγμ' εἰμὶ δεδρακώς.* (*II*). — 21. 151 *ὡς οὐ — πεποίηκεν οὗτος καὶ* — sequ. potent. — *οὐκ ἐτόλμων λέγειν.* — 27. 49 *ἐτόλμα λέγειν, ὡς — πάμπολλα ἐκτέτικεν — καὶ* — aor. opt. — (*I*). — *I.* 12. 210 *ἐτόλμησας εἰπεῖν, ὡς εὕρεταὶ — γεγόνασι.* — *Ae.* 2. 144 *φησί με εἰπεῖν* (ait me dixisse), *ὅτι πάντες κατ' αὐτοῦ τὴν τῆς πορνείας φήμην παρειλήφασι.* — *D.* 34. 14 *ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὡς ἀπείληφε τὸ χρυσίον.* (*I*). — 34. 17 *οὐκ ἐτόλμησαν γράψαι, ὡς ἀποδεδώκασι τὸ χρυσίον.* (*I*). — *Ae.* 5. 54 *τοῦτο βραχὺ ἦν ἀπαγγεῖλαι, ὅτι τέθνηκεν ὁ ἀνήρ.* — *I.* 15. 3 *ἠμυνάμην αὐτῶν, ἡγούμενος — αὐτὸς — πεποιηκέναι φανερόν, ὅτι προῄρημαι.* — *D.* 29. 46 *οὐχ εἶχεν ἐπιδεῖξαι ταῦθ' ὡς ἀποδέδωκεν.* (*I*). — 37. 1 *παρεγραψάμην — οἰόμενος δεῖν — ἀμφότερα ὑμῖν ἐπιδεῖξαι, καὶ ὡς οὐδὲν ἠδίκηκα τουτον καὶ ὡς παρὰ τὸν νόμον μοι δικάζεται.* — *Ps. D.*

47. 30 *ἔμελλε τούτοις τεκμηρίοις καταχρήσεσθαι, ὡς ἀποδέδωκε τὰ σκεύη.* (*I*). — *D.* 19. 21 *διδάσκειν ἔφη (αὐτὸς τὸν Φίλιππον), ὅτι — ἠσεβήκασιν.* — Cfr. *L.* Aposp. 54, *I.* 14. 8, *Ae.* 2. 154, *D.* 29. 2, 56. 11, *Hyp.* 1. 13.

d) in participio: *I.* Ep. 8. 1 *λέγοντός μου, ὅτι δέδοικα, — ἐλιπάρουν.* — *Ae.* 1. 61 *ἐδέοντο — λέγοντες, ὅτι τὸ ὅλον πρᾶγμα παροινία γέγονεν.* — *Ps. D.* 25. 60 *τἀνθρώπου λέγοντος, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος ἀφῄρηται, εἰς τοῦτο ἀφικνεῖται* (præs. hist.) *βδελυρίας, ὥστε —.* — 47. 50 *ἐδεήθην — λέγων, ὅτι συμβέβηκέ μοι τριηραρχία.* — 46. 1 *ὅτι οὐκ ἀπορήσειν ἔμελλε — παράγων τῷ λόγῳ, ὡς οὐ πάντα μεμαρτύρηκεν — ὑπενόουν.* (*I*). — *Ps. I.* 17. 11 *ἀφικνοῦνται* (præs. hist.) *οἱ ἀπαγγέλλοντες, ὅτι ὁ πατὴρ ἀφεῖται.* — *D.* 18. 169 *ἧκεν ἀγγέλλων, ὡς Ἐλάτεια κατείληπται.* — 19. 127 *ᾤχετο πρεσβεύων ὡς τὸν ἀπηγγελκότα, ὡς ἐπικεκήρυκται χρήματ' αὐτῷ.* — 30. 36 *μάρτυρας παρεχόμενος τὴν προῖκα ὡς ἀποδέδωκεν — οὐκ εἶα* (*I*). — 34. 47 *ὁ Λ. ἔξαρνος γενόμενος τὸ ἐξ ἀρχῆς, ὡς οὐκ ἀπείληφε τὸ χρυσίον, νῦν μαρτυρεῖ —.* (*I*). — *L.* 16. 8 *ἠξίουν, ἀποδείξας, ὡς οὐδεὶς ὑπ' ἐμοῦ τῶν πολιτῶν κακῶς πέπονθε, δοκιμάζεσθαι.*

B. post verba sentiendi et cognoscendi:

a) in præterito indicativi: *Ae.* 2. 134 *τῆς ἐπιστολῆς ἠκούετε τῆς Προξένου, ὅτι Φωκεῖς οὐ παραδεδώκασιν αὐτῷ τὰ χωρία.* — *D.* 37. 19 *καὶ μὴν ὅτι γ' ἀμφότερ' ἐστὶ πεπραγμένα ταῦτα τούτῳ πρὸς ἡμᾶς, ἠκούσατε τῶν μαρτύρων.* — *I.* 2. 40 *ἠπιστάμην, ὅτι — οἱ μέν τι τούτων εἰρήκασιν, οἱ δ' ἀκηκόασιν, οἱ δ' ἑτέρους ποιοῦντας ἑωράκασιν, οἱ δ' αὐτοὶ τυγχάνουσιν ἐπιτηδεύοντες.* — *Ps. D.* 60. 30 *οὐκ ἐλάνθανεν Οἰνεΐδας, ὅτι Κάδμου μὲν Σεμέλη, —, τοῦ δὲ Οἰνεὺς γέγονεν.* — *D.* 29. 12 *συνῄδει, ὅτι τἀληθῆ μεμαρτύρηται.*

b) in infinitivo: *D.* 23. 25 *δεῖν ὑπελάμβανε — πεισθῆναι καὶ μαθεῖν ἡμᾶς διδασκομένους, ὡς δέδρακε.* — 40. 10 *τοῦ πατρὸς οὐκ ἂν φάσκοντος πεισθῆναι, ὡς οὗτοι γεγόνασιν ἐξ αὐτοῦ — ὡμολόγησε —.*

c) in participio: *L.* 16. 20 *ἠναγκάσθην — δημηγορῆσαι — ἐνθομούμενος, ὅτι οὐδὲν πέπαυνται τῶν τῆς πόλεως πράττοντες.* — *D.* 29. 33 *καὶ τούτοις οὐκ ἐπεσκήψατο, δηλονότι ὡς τἀληθῆ μεμαρτύρηται εἰδώς* [1]).

---

[1]) Perfecti indicativus in oratione recta a particulis *ὅτι* et *ὡς* incipienti his locis invenitur: *And.* 1. 63, *I.* 12. 215, *D.* 19. 22, 21. 151, 53. 12 simul cum imperfecto.

III. In plusquamperfectum indicativus perfecti his locis mutatus est:

A. post verba dicendi et declarandi:

Isæ. 2. 15 *οὐδὲν ἐκεῖνος μετέγνω τῶν πεπραγμένων ἑαυτῷ διὰ τὸ παρὰ πάντων ὁμολογεῖσθαι, ὅτι ἦν ὀρθῶς βεβουλευμένος.* — *D.* 19. 160 *οὐκ ἐβούλετο — οὐδὲ τοῦτο δειχθῆναι πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἄρ᾽ ἡ πόλις ἡ τῶν Ἀθηναίων ἥττητο τῷ πολέμῳ, ἀλλὰ* — præs. ind. — 9. 62 *ἐκεῖνος ἐπέσφαξεν ἑαυτόν, ἔργῳ μαρτυρήσας, ὅτι δικαίως καὶ καθαρῶς ὑπὲρ τῶν πολιτῶν ἀνθειστήκει Φιλίππῳ.* — Cfr. 28. 2.

B. post verba sentiendi et cognoscendi:

And. 1. 52 *ἐλογιζόμην πρὸς ἐμαυτὸν τοὺς ἐξημαρτηκότας καὶ τὸ ἔργον εἰργασμένους, ὅτι οἱ μὲν αὐτῶν ἤδη ἐτεθνήκεσαν —, οἱ δὲ φεύγοντες ᾤχοντο καὶ αὐτῶν θάνατος κατέγνωστο.* — *Lyc.* 21 *ἐπειδὴ — φανερὸν ἦν, ὅτι οὐδὲν δεινὸν ἐγεγόνει περὶ τὴν πόλιν, φοβηθεὶς ἐκπλεῖ* (præs. hist.) *πάλιν.* — *D.* 43. 64 *ἦσαν — ὥστε τὸ παράπαν οὐδ᾽ ᾔσθοντο, ὅτι* [1]) *ἦν τετελευτηκὼς Ἁγνίας.* — 44. 34 *παρακαταβάλλει* (pr. hist.) — *οὐκ ἐπιλογισάμενος οὔθ᾽ ὅτι ἐπανεληλύθει εἰς τοὺς Ἐλευσινίους οὔθ᾽ ὅτι οἱ εἰσποιητοὶ — καθίστανται.* — *Isæ.* 7. 17 *τῶν φρατέρων — οὐκ ἀγνοούντων, ὅτι ἦν ἐξ ἀδελφῆς αὐτῷ γεγονώς, ἐγγράφουσί με* (pr. hist.) *εἰς τὸ κοινὸν γραμματεῖον.* (*III*).

Plusquamperfectum autem orationis rectæ plusquamperfecto respondens in his enuntiationibus non invenitur, nisi habet imperfecti vim, ut *D.* 30. 28 *ἐκέκτητο* et *Ps. D.* 59. 81 *ᾔδει.*

Aoristus.

Aoristi indicativus orationis rectæ in obliqua oratione aut immutatus servatur aut in optativum transit; quorum illud *duplo* fere sæpius fit quam hoc. Neque enim in his enuntiatis aoristi optativus apud oratores tam rarus est, quam ex ceterorum temporum numero optativorum exspectare licuit; et hoc præcipue dignum est, quod commemoretur, aoristi optativum plus duplo sæpius

[1]) Melius *ὅτι* legitur quam *ὅτε*, quæ tamen est plurimorum et codicum et editorum lectio.

quam futuri optativum inveniri [1]). Ceterum est animadvertendum has enuntiationes, sive optativus sive indicativus legitur, a verbis dicendi et declarandi longe sæpissime pendere; post verba sentiendi et cognoscendi hujus rei exempla esse admodum rara et quidem ea rarissima, ubi in optativum transitio facta est. — De temporali autem vi ac significatione aoristi in his enuntiatis tam docte tamque ad persuadendum apte disputavit S. I. CAVALLIN [2]), ut facere non possim, quin ei totus assentiar. Aoristum enim, sive indicativus usurpatur sive optativus, de eis, quæ tempus enuntiati regentis antecedunt, in his enuntiatis semper fere usurpari non potest negari [3]). — Sed jam ad locos afferendos aggredior.

---

[1]) Præterea observes velim etiam pro numero exemplorum, ubi indicativus retinetur, multo rariorem esse *futuri* optativum, quem pæne *quater* rarius quam indicativum futuri usurpari infra docebo. Postremo inter *perfecti* et *futuri* optativi exempla oratorum hæc ratio intercedit: 4: 3.

[2]) l. l pagg. 34—35.

[3]) Vide præterea KÜHNER. l. l. § 389. 7. a) Anm. 1. ”Der *Optativ* des *Aorists* und des *Imperfekts (Plusquamperfekts)* wird von einer *Vergangenheit* nur in *Nebensätzen* gebraucht, welche einem *Hauptsatze* angehören, dessen Prädikat eine *Vergangenheit* ausdrückt, und zwar nur in folgenden Fällen: in den *Substantivsätzen* mit ὅτι, ὡς, *dass,* in den *Adverbialsätzen* mit ὅτι, *weil*, *quia* oder explikativ *quod*, *dass*, und in *indirekten Fragsätzen,* welche in *direkter* Rede durch den *Indicativ* ausgedrückt sein würden, endlich in den *Adverbial-* und *Adjektivsätzen*, welche eine *unbestimmte Frequenz*, *öftere Wiederholung* einer Handlung in der Vergangenheit ausdrücken. Der *Optativ* des *Aorists* entspricht alsdann hinsichtlich des Zeitverhältnisses stäts dem *Indikative* des *Aorists* in der unabhängigen Rede; der *Optativ* des *Imperfekts* und *Plusquamperfekts* aber entspricht nur in dem letzten Falle von einer *unbestimmten Frequenz* dem *Indikative* des *Imperfekts* und *Plusquamperf.* und unterscheidet sich von dem Optative des Aorists nur dadurch, dass er die Handlung des Nebensatzes als eine mit der des Hauptsatzes gleichzeitige ausdrückt, während der Optativ des Aorists dieselbe als eine der des Hauptsatzes vorangehende bezeichnet; in den drei ersten Fällen hingegen vertritt der *Optativ* des *Imperfekts* oder des *Plusquamperfekts* der von einem Präteritum abhängigen Rede in der Regel den *Indikativ* des *Präsens* oder des *Perfekts*, seltener den *Indikativ* des *Imperfekts* oder des *Plusquamperfekts* der *unabhängigen* Rede, da hier statt des Optativs der Indicativ der genannten Zeitformen gesetzt zu werden pflegt.” — MADVIG, Gr. Synt. § 134 ”In Objektssätzen mit ὅτι und ὡς und in abhängigen Fragesätzen, die in unabhängiger Form den Indikativ haben würden, entsprechen die Zeiten des Optativs ganz denselben Zeiten des Indikativs *(so dass der Aorist, wie im Indikativ, Präteritum ist”).* Cfr. præterea ejus Bemerkungen, pagg. 22—24. — Aliter hac de re judicat AKEN, l. l. § 98. Sed nec, quid sibi velint verba AKENII, facile intelligitur, et si qui sensus verbis ejus subsit, is qualis esset, satis ostendit S. I. CAVALLIN, l. l. p. 35. Ceterum quod dicit AKEN: ”es giebt auch das *Præs.* opt. von Vergangenheit,”

I. Optativus igitur aoristi legitur:

A. post verba dicendi et declarandi:

a) in præterito indicativi: *A.* 5. 33 *ἔλεγεν, ὅτι πεισθείη ὑπὸ τούτων ἐμοῦ καταψεύδεσθαι.* (*I*). — 6. 21 *ἔλεξεν — οὑτοσὶ — ὅτι ἀδελφὸν αὑτοῦ ἀποκτείναιμι ἐγὼ ἐν τῷ χορῷ.* (*II*). — *And.* 1. 19 *ἔλεξαν, ὡς ἐγὼ μηνύσαιμι περὶ τῶν μυστηρίων, ἀπογράψαιμί τε τὸν πατέρα τὸν ἐμαυτοῦ παρόντα καὶ γενοίμην μηνυτὴς κατὰ τοῦ πατρὸς τοῦ ἐμαυτοῦ.* (*II*). — 1. 22 *αὐτὰ ταῦτα ἔλεγεν, ὡς οὐδεπώποτε ἔλθοι εἰς Θημακὸν ὡς Φερεκλέα.* (*I*). — 1. 37 *ὡς ἴδοι καὶ περιτύχοι τῷ πράγματι, ἔλεγε.* (*I*). — 1. 113 *ἔλεξαν — ὅτι αὐτώ με τὼ θεὼ παραγάγοιεν.* — 1. 115 *ἐπειδὴ δ' ἔλεγε τῇ βουλῇ Εὐκλῆς, ὅτι οὐδεὶς ὑπακούοι, πάλιν ὁ Καλλίας στὰς ἔλεγεν, ὅτι εἴη νόμος πάτριος, εἴ τις ἱκετηρίαν θείη ἐν τῷ Ἐλευσινίῳ, ἄκριτον ἀποθανεῖν, καὶ ὁ πατήρ ποτ' αὐτοῦ Ἱππόνικος ἐξηγήσαιτο ταῦτα Ἀθηναίοις, ἀκούσειε δέ, ὅτι ἐγὼ θείην τὴν ἱκετηρίαν.* — *L.* 12. 16 *ἔλεγεν, ὅτι Ἐρατοσθένης αὐτὸν ἐν τῇ ὁδῷ λαβὼν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀπαγάγοι.* — 22. 8 *ἔλεγεν, ὡς — συμβουλεύσειεν αὐτοῖς παύσασθαι φιλονεικοῦσιν.* (*I*). — *Ps. I.* 17. 12 *λέγει* (præs. hist.) *λόγον δεινότατον, ὡς ἐγὼ καὶ Μενέξενος διαφθείραντες καὶ πείσαντες τὸν ἐπὶ τῇ τραπέζῃ καθήμενον ἓξ τάλαντ' ἀργυρίου λάβοιμεν παρ' αὐτοῦ.* (*II*). — 17. 51 *ἔλεγεν, ὅτι* præs. opt. —, *εἰσπέμψειε δ' αὐτὸν Πασίων διδάξοντα περὶ τῶν χρημάτων.* — *D.* 34. 11 *ἔλεγεν, ὅτι οὔτε τὰ χρήματα ἔνθοιτο εἰς τὴν ναῦν οὗτος κατὰ τὴν συγγραφὴν οὔτε* — perf. opt. — *Ps. D.* 7. 2 *ἔλεγε πρὸς ἡμᾶς τοιούτους λόγους, ὅτε πρὸς αὐτὸν ἐπρεσβεύσαμεν, ὡς λῃστὰς ἀφελόμενος ταύτην τὴν νῆσον κτήσαιτο, καὶ προσήκειν αὑτὴν ἑαυτοῦ εἶναι.* (*I*). — *L.* 32. 9 *καλέσας αὐτοὺς εἶπε Διογείτων, ὅτι καταλίποι αὐτοῖς ὁ πατὴρ εἴκοσι μνᾶς ἀργυρίου καὶ τριάκοντα στατῆρας.* — *Ae.* 2. 12 *εἶπον, ὅτι καὶ Φίλιππος αὐτοὺς κελεύσειεν ὑμῖν ἀπαγγεῖλαι, ὅτι —.* — 2. 46 *ὑπὲρ ἐμοῦ δὲ εἶπέ τι τοιοῦτον, ὡς οὐ ψεύσαιμι τὰς τῶν ἑλομένων με ἐπὶ τὴν πρεσβείαν ἐλπίδας.* (*III*). — *D.* 48. 16 *αὐτὸς αὑτοῦ κατεῖπεν, ὅτι χιλίας δραχμὰς ὑφέλοιτο τοῦ Κόνωνος.* (*I*). — 35. 36 *ἀπεκρίνατο, ὅτι — στατῆρες — περιγένοιντο* — sequ. perf. et præs. opt. — 50. 36 *ἀπεκρινάμην αὐτῷ,*

---

hoc ad rem nihil pertinet; nam hujus modi optativus præsentis, ubicumque invenitur, imperfecto orationis rectæ respondeat necesse est. Et cum paulo infra dicit: "Der ganze Gebrauch beruht nur auf einer Vernachlässigung der temporalen Bezeichnung überhaupt" et quæ sequuntur, quantopere erret, facile perspicitur.

ὅτι σκεύη — οὐ λάβοιμι ἐκ τοῦ νεωρίου. — 53. 8 *ἀπεκρινάμην αὐτῷ, ὅτι καὶ* præs. opt. — *καὶ* fut. opt. — *καὶ τάς τε τριακοσίας, ἃς τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔδωκα —, ἀφείην* [1]) *αὐτῷ, χιλίας τε δραχμὰς — εἰσοίσοιμι.* — *I.* Ep. 6. 1 *ἀπήγγειλέ τίς μοι τῶν πρεσβευσάντων ὡς ὑμᾶς, ὅτι καλέσαντες αὐτὸν ἄνευ τῶν ἄλλων ἐρωτήσαιτε —.* (*III*). — *Lyc.* 18 *ἀπήγγελλεν, ὡς τὸ μὲν ἄστυ τῆς πόλεως ἑαλωκὸς καταλίποι —, αὐτὸς δὲ — ἥκοι.* (*I*). — *Ae.* 2. 110 *προσέθηκέ τι τοιοῦτον ἐνθύμημα τῷ λόγῳ, ὅτι πρῶτος ἐπιστομίσειε τοὺς τὴν εἰρήνην ἐκκλῄοντας.* (*I*). — *D.* 43. 39 *κατεχρῶντο* (scil. *τούτῳ τῷ λόγῳ* = *hoc mendacio utebantur*), *ὡς — οὐδεμία γένοιτο ἀδελφή.* — *And.* 1. 61 ind. et opt. *ἐξήλεγξα τὰ γενόμενα, ὅτι εἰσηγήσατο μὲν — Εὐφίλητος, ἀντεῖπον δὲ ἐγώ, καὶ τότε μὲν οὐ γένοιτο δι' ἐμέ, ὕστερον δ' ἐγὼ μὲν — ἀναβὰς ἔπεσον καὶ τὴν κλεῖν συνετρίβην καὶ τὴν κεφαλὴν κατεάγην, φερόμενός τε ἐπὶ κλίνης ἀπεκομίσθην οἴκαδε.* — Cfr. præterea *L.* 1. 20, 8. 12, Aposp. 52, *Ae.* 2. 83, de quibus locis supra pagg. 26—27 disputavi. Ceterum huc referendi sunt loci illi *D.* 56. 21, *Ps. D.* 59. 5, qui supra pag. 7 allati sunt. Postremo huc referendum est hoc exemplum: *A.* 5. 53 *φασὶ δὲ γραμματείδιον εὑρεῖν ἐν τῷ πλοίῳ, ὃ ἔπεμπον ἐγὼ Λυκίνῳ, ὡς* [2]) *ἀποκτείναιμι τὸν ἄνδρα.*

b) in infinitivo: *And.* 1. 40 (*ἔφη*) — *αὐτὸν — λέγειν, ἅπερ ὑμῖν ἐγὼ εἴρηκα, ὡς ἴδοι ἡμᾶς ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτί.* (*I*). — *D.* 27. 49 *ἐτόλμα τοίνυν πρὸς τῷ διαιτητῇ λέγειν, ὡς* — perf. ind. — *καὶ ὡς πολλὰ τῶν ἐμῶν λάβοιεν.* — *And.* 1. 40 (*ἔφη*) *εἰπεῖν τὸν Εὔφημον, ὅτι καλῶς ποιήσειεν εἰπών.* (*I*). — *Ae.* 2. 43 *ἐμοῦ — δέησιν ἰσχυρὰν ἐδεήθη μὴ παραλιπεῖν ἀλλ' εἰπεῖν, ὡς ὑπὲρ Ἀμφιπόλεώς τι καὶ Δημοσθένης εἴποι.* — Cfr. præterea *A.* 5. 39, *D.* 43. 37 (in testimonio), 52. 15.

---

[1]) Madvig, Bemerkungen pag. 18, dicit *ἀφείην* falsam esse lectionem et codicis Σ lectionem *ἀφίην*, quam imperfecti formam observandam vult, rectam. Sed nemo, quod sciam, hanc lectionem recepit.

[2]) Ph. Webber in "Entwickelungsgeschichte" huic particulæ *ὡς* finalem vim prave addit. Neque enim quisquam intelliget, cur accusatores (*φασί*), qui si non vera, at verisimilia crimina affingere debebant, dicere potuerint reum Lycino amico suo epistolam mittere voluisse *eo consilio, ut* sibi liceret Herodem interficere, velut si a Lycino petenda reo esset necandi potestas. Huic interpretationi etiam sententiarum sensum prorsus repugnare facile apparet, et Reiske locum ad sententiam haud dubie recte sic interpretatus est: "*Sed ajunt a se repertum in navigio nescio quod epistolium, quod ego mittendum destinassem ad Lycinum, quo perscripsissem, Herodem a me occisum esse.*"

c) in participio: *Ae.* 2. 113 *προεῖπον — λέγων, ὅτι πέμψειαν ἡμᾶς Ἀθηναῖοι πρέσβεις.* — 2. 48 *ἀπήντησα — εἰπών, ὅτι καὶ μνημονικῶς καὶ δυνατῶς ὁ Φίλιππος εἴποι.* — 2. 42 *συναποφηναμένου δὲ κἀμοῦ τι τοιοῦτον, ὡς καὶ μνημονικῶς εἴποι πρὸς τὰ παρ᾽ ἡμῶν ῥηθέντα — ὁ Σίσυφος — ἔφη.* — 2. 121 *διέβαλλε δὲ κἀκεῖνον διαιρούμενος τὸν λόγον, ὡς ἀπαγγέλλειν τἀληθῆ βουλόμενος ὑπ᾽ ἐμοῦ καὶ Φιλοκράτους κωλυθείη.* (*I*). — *Ps. D.* 59. 9 *ἀπενέγκας αὐτῷ αἰτίαν ψευδῆ, ὡς — πατάξειε* (*II*) *γυναῖκα καὶ ἐκ τῆς πληγῆς τελευτήσειεν ἡ ἄνθρωπος — προεῖπεν.* — *D.* 34. 17 opt. et ind. vide pag. 6 ann. 1. — Cfr. præterea *I.* 16. 6, *Ps. D.* 59. 81.

B. post verba sentiendi et cognoscendi:

a) in præterito indicativi: 1. 116 *τίνος ἤκουσας, ὅτι Ἀνδοκίδης θείη τὴν ἱκετηρίαν;* — *Ae.* 2. 48 *τὴν δέησιν οὐκ ἐπελαθόμην τὴν Δημοσθένους, ὅτι ταχθείη λέγειν, ἐάν τι παραλίπωμεν ἡμεῖς, ὑπὲρ Ἀμφιπόλεως.* (*I*).

b) in optativo: *And.* 1. 115 *ἔλεγεν, ὅτι — ἀκούσειεν, ὅτι ἐγὼ θείην τὴν ἱκετηρίαν.* (*II*).

c) in infinitivo: *D.* 43. 35, 36 (in testimonio) *μαρτυροῦσι — καὶ μηδενὸς πώποτ᾽ ἀκοῦσαι, ὡς γένοιτο ἀδελφὸς Πολέμωνι.* — 43. 44, 45, 46 (in testimonio) *μαρτυροῦσιν — ἀκούειν τοῦ ἑαυτῶν πατρός, ὅτι Φίλαγρος λάβοι γυναῖκα —.* — Cfr. *Isæ.* 9. 12.

II. Indicativus autem aoristi his locis retinetur:

A. post verba dicendi et declarandi:

a) in præterito indicativi: *Ps. I.* 17. 18 *ἔλεγεν, ὡς ἠναγκάσθη μὲν — πειράσοιτο δέ —.* (*I*). — *D.* 48. 45 *ἔλεγες πρὸς τοὺς δικαστάς, ὅτι ἐδάνεισάς μοι τἀργύριον.* (*I*). — *A.* 4 γ 2 *εἶπεν — ὡς οὐκ ἀπέκτεινεν αὐτόν.* (*I*). — *I.* 12. 265 *περὶ τῶν ἄλλων οὐδὲν ἐφθεγξάμην ὧν εἶπεν, οὐθ᾽ ὡς ἔτυχε ταῖς ὑπονοίαις τῆς ἐμῆς διανοίας, οὐθ᾽ ὡς διήμαρτεν.* (*II*). — *And.* 3. 10 *ἄλλο τι ἢ τοῦτο* (*ὑπεθέμην τῷ λόγῳ*), *ὅτι διὰ τὴν εἰρήνην οὐδεπώποτε ὁ δῆμος κατελύθη;* — *Ps. L.* 2. 65 *ἀπελογήσαντο, ὅτι οὐ κακίᾳ τῇ αὐτῶν οὐδ᾽ ἀρετῇ τῶν πολεμίων πρότερον ἐδυστύχησεν ἡ πόλις.* — *D.* 28. 1 *ὡς ὀφείλων ἐτελεύτησεν ἐκεῖνος, οὐδεμίαν παρέσχετο μαρτυρίαν, ἀλλ᾽ ὡς ὦφλεν ἐνεβάλετο* (jactavit). — 32. 4 *ἔγραψεν ἐν τῷ ἐγκλήματι, ὡς ἐν τῷ πελάγει ἀπώλετο* (*ὁ σῖτος*). — 37. 24 *ὡς προσέταξα, ἐνέγραψεν.* (*III*). — 48. 44 *κατεχρήσατο πρὸς*

τοὺς δικαστάς, ὅτι — perf. opt. — *καὶ τὸ ἀργύριον — ὅτι ἐδανεισάμην παρ̕ αὐτοῦ.* (*II*). — 18. 54 (in accusatione) *ἀπήνεγκεν — ὅτι Κ. ἔγραψε.* — 24. 12 *διεξῆλθε πρὸς ὑμᾶς, ὡς ἔλαβεν ἡ τριήρης τὸ πλοῖον* —, *ὡς ἔθεσαν τὴν ἱκετηρίαν ὧν ἦν τὰ χρήματα ἄνθρωποι, ὡς ἀπεχειροτονήσαθ' ὑμεῖς μὴ φίλια εἶναι.* — 27. 49 *ὡς ὀφείλοντά με κατέλιπεν ὁ πατήρ, ἀπέφηνεν.* — *L.* 10. 12 *ὁ διώκων, ὡς ἔκτεινε, τὸν φεύγοντα διωμόσατο.* — 12. 40 *ὑμῖν ἐδήλωσαν, ὅτι — περιεῖλον.* (*II*). — *A.* 2 γ 1 *ὡς οὖν ἀπέκτεινε τὸν ἄνδρα, ἐν τῷ προτέρῳ λόγῳ ἀπεδείξαμεν.* — *D.* 18. 291 *δεῖγμα δ' ἐξέφερε καθ' ἑαυτοῦ, ὅτι τοῖς γεγενημένοις ἀνιαροῖς οὐδὲν ὁμοίως ἔσχε τοῖς ἄλλοις.* (*I*). — 19. 54 *τούτοις ὅτι καὶ τοῖς ἐκγόνοις τὴν εἰρήνην ἐψηφίσασθ' ἐπέδειξαν.* (*III*). — 24. 108 *καὶ πάλιν ὑμᾶς ἐδίδαξα, ὅτι τούτων οὐδ' ὁτιοῦν ἐποίησεν οὗτος.* — 27. 51 *οὐκ ἐπέδειξεν, οὐδ' ὡς οἱ συνεπίτροποι παρέδοσαν.* — 30. 31 *οὐχ ἥκιστ' αὐτὸς ἔδειξεν Ὀνήτωρ, ὅτι οὐκ ἀληθινὴν ἐποιήσατο τὴν ἀπόλειψιν.* (*I*). — 37. 21 *οὐκοῦν ὡς ἀφῆκέ με πάντων — ἐπέδειξα.* — 23. 66 *οὐδεὶς πώποτε — ἐξήλεγξεν, ὡς ἀδίκως ἐδικάσθη τὰ κριθέντα.* — 30. 37 *οὐδένες πώποτ' ἐξηλέγχθησαν, ὡς οὐκ ἀληθῆ τὰ ἐκ τῆς βασάνου εἶπον.* (*II*). — *Isæ.* 1. 11 *ἐμαρτύρησεν, ὡς ὀργιζόμενος ἐκείνῳ καὶ οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος ταῦτα διέθετο.* (*I*). — Cfr. 9. 11. — *D.* 35. 50 *ἐμαρτύρει, ὅτι εἰς τὸν Πόντον ἔδωκα τὰ χρήματα.* (*III*). — *L.* 9. 9 *ἐγὼ δ' ὅτι οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ ἀρχεῖον, μάρτυρας παρεσχόμην.* — *D.* 33. 32 *μάρτυρας παρείχετο, τοῦτο μὲν ὅτι οὐ μόνῳ τῷ Ἀριστοκλεῖ, ἀλλὰ τρίτῳ ἐπέτρεψεν, εἶθ' ὅτι ἀπεῖπεν* (*I*) *αὐτῷ ἄνευ τῶν συνδιαιτητῶν καθ' αὑτοῦ μὴ ἀποφαίνεσθαι, καὶ ὅτι — ὁ τὰς συνθήκας ἠφανικὼς ἐρήμην αὐτοῦ ἐν τῇ ἀποδημίᾳ κατέγνω τὴν δίαιταν.* — 45. 5 *μάρτυρας, ὡς ἀφῆκα αὐτὸν τῶν ἐγκλημάτων, παρέσχετο ψευδεῖς.* (*III*). — *Ps. D.* 46. 2 *οὐδαμοῦ μάρτυρας παρέσχετο ὑμῖν, ὡς ἢ διατιθημένῳ τῷ πατρὶ τῷ ἐμῷ παρεγένετό που αὐτὸς ταύτην τὴν διαθήκην — ἢ ἀνοιχθὲν εἶδε τὸ γραμματεῖον.* (*I*). — Cfr. *D.* 28. 1, 2, *Ae.* 2. 111.

b) in infinitivo: *A.* 5. 16 *λόγον ὑπελίπου — ὥστε — ἐξεῖναί σοι λέγειν, ὅτι κακοῦργος ἀπέφυγον.* (*II* l. *III*). — *Ae.* 3. 131 *ἀπετόλμα λέγειν, ὅτι Φίλιππος οὐκ ἦλθεν ἡμῶν ἐπὶ τὴν χώραν.* — *D.* 18. 206 *εἰ τοῦτ' ἐπεχείρουν λέγειν, ὡς ἐγὼ προήγαγον ὑμᾶς ἄξια τῶν προγόνων φρονεῖν* —. — 22. 59 *ἐτόλμα λέγειν, ὡς ὑπὲρ ὑμῶν καὶ δι' ὑμᾶς ἐχθροὺς ἐφ' ἑαυτὸν εἵλκυσε καὶ* — præs. ind. (*I*). — 39. 22 *ἐτόλμα τοίνυν πρὸς τῷ διαιτητῇ πρᾶγμα ἀναιδέστατον λέγειν, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ*

δεκάτην ἐποίησεν ὥσπερ ἐμοῦ καὶ τοὔνομα τοῦτ' ἔθετο αὐτῷ. — Cfr. *I.* 12. 161, *D.* 18. 241, 52. 30. — *L.* 3. 22 *ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὡς αὐτὸς μὲν τριακοσίας δραχμὰς ἔδωκε Θεοδότῳ* (*I*), *ἐγὼ δὲ ἐπιβουλεύσας ἀπέστησα αὐτοῦ τὸ μειράκιον.* (*II*). — 12. 31 *τῷ δὲ Ἐρατοσθένει ἐξῆν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἀπήντησεν, ἔπειτα ὅτι οὐκ εἶδεν.* (*I*). — 32. 15 *σὺ ἐτόλμησας εἰπεῖν — ὡς δισχιλίας δραχμὰς ὁ τούτων πατὴρ κατέλιπε.* — *I.* 11. 8 *ἐτόλμησας εἰπεῖν, ὡς τούτους ἐζήλωσεν* —. — 12. 257 *ἐξεῖναι* (*ἔφη*) *εἰπεῖν αὐτοῖς, ὅτι — οὐδεμιᾷ πώποτε τῶν μυριάνδρων πόλεων ἠκολούθησαν οὐδ' ἐποίησαν τὸ προστατιόμενον ἀλλ' αὐτόνομοι διετέλεσαν ὄντες, αὐτοὶ δ' ἐν τῷ πολέμῳ — ἡγεμόνες κατέστησαν, καὶ τῆς τιμῆς ταύτης ἔτυχον οὐκ ἀλόγως.* (*I*). — *Ae.* 2. 94 *ἐπεχείρησας εἰπεῖν, ὡς — τὴν — πρεσβείαν ἐξομοσάμενος παρεπρέσβευσα.* (*II*). — Cfr. *Isæ.* 2. 1, *Lyc.* 116. — *L.* 13. 42 *ἐπέσκηπτε — φράζειν τῷ γενομένῳ, ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἀγόρατος ἀπέκτεινε.* — *D.* 27. 53 *ἐτόλμησε ψεύσασθαι πάντων δεινότατον, ὡς τέτταρά μοι τάλαντα ὁ πατὴρ κατέλιπε κατορωρυγμένα καὶ τούτων κυρίαν τὴν μητέρα ἐποίησεν.* — 24. 214 — *I.* 18. 2 *βουλόμενοι — τοῖς ἄλλοις ἐπιδεῖξαι, ὅτι οὐκ ἀναγκασθέντες ἐποιήσασθε αὐτάς — νόμον ἔθεσθε.* (*I*). — 4. 91 *ταῦτα ποιεῖν ἐτόλμων — βουλόμενοι — πᾶσι ποιῆσαι φανερόν, ὅτι — δι' ἀρετὴν ἀλλ' οὐ διὰ τύχην ἐνίκησαν.* (*I*). — 9. 57 *ὅτι πρὸς Εὐαγόραν οὕτως ἔσχεν, οὐδ' αὐτὸς λαθεῖν ἐζήτησεν.* — *D.* 57. 34 *προσῆκε — μαρτυρεῖν — ἢ ὡς ἐδούλευσεν ἢ ὡς ἀφείθη ἐλευθέρα.* — Cfr. *Ps. D.* 49. 57.

c) in participio: *And.* 3. 10 *ἤδη δέ τινων ἤκουσα λεγόντων, ὡς ἐκ τῆς τελευταίας εἰρήνης — οἵ τε τριάκοντα κατέστησαν πολλοί τε Ἀθηναίων κώνειον πιόντες ἀπέθανον.* — *Ps. And.* 4. 13 *προσεπράξατο λέγων, ὡς ὡμολόγησεν ἐκεῖνος.* — *L.* 19. 25 *ἐδεήθη — λέγων, ὅτι ἔλαβε σύμβολον — φιάλην χρυσῆν.* (*I*). — *I.* 15. 40 *ἠκούσατε τοῦ κατηγόρου λέγοντος, ὅτι — πολλὰς ἔλαβον — δωρεάς.* (*II*). — 19. 29 *συνεβούλευόν μοι φυλάττεσθαι, λέγοντες, ὡς οἱ πλεῖστοι — ταύτην τὴν νόσον αὐτοὶ προσδιεφθάρησαν.* — *Isæ.* 7. 28 *τούτων — λεγόντων, ὡς οὐκ ἐποιήσατό με υἱόν, — ἐνέγραψάν με.* — *Ae.* 2. 30 *διεξῄειν λέγων, ὅτι — ἀνοχὰς πρὸς αὐτὸν ἐποιήσασθε.* — 3. 194 (bis) *ἐτόλμα — σεμνύνεσθαι — λέγων, ὅτι γραφὰς παρανόμων ἀπέφυγεν* [1]). (*I*). —

---

[1]) Codices ita vaccillant, ut altero loco præbeant *ἀπέφυγεν* et *πέφευγεν*, altero *ἔφυγε*, *ἔφευγε*, *πέφευγε*. Equidem utroque loco cum Weidnero aoristum legendum censeo, et quidem priore loco *ἀπέφυγεν*, posteriore *ἔφυγε*.

D. 28. 14 *ἀκοῦσαί φησι — Θηριππίδου λέγοντος, ὡς ἐκεῖνος ταῦτα διέθετο.* — Cfr. *I.* 12. 20, *Ps. I.* 17. 35. — *And.* 1. 58 *οὓς οὐδεὶς ἀπώλλυεν ἢ ἐγὼ μὴ εἰπών, ὡς ἕτεροι ἥμαρτον.* — *Din.* 1. 19 *ἀφίκοντο — ἐροῦντες τοῖς Ἀρκάσιν, ὅτι οὐ τὴν — φιλίαν Θηβαῖοι διαλῦσαι βουλόμενοι τοῖς πράγμασιν ἐπανέστησαν.* — *Hyp.* Aposp. 73 *Δηλίων ἀποκριναμένων αὐτοῖς, ὅτι — οἱ ἄνθρωποι διέβησαν — ἔφασαν.* — *Ae.* 2. 30 *τὴν διαβολὴν ταύτην ἐπειρώμην διαλύειν, διδάσκων, ὅτι Καλλισθένην ὁ δῆμος ἀπέκτεινεν.* — *D.* 18. 75 (in decreto) *ἐχρημάτισαν — ἀνενεγκόντες, ὅτι ἔδοξε τῷ δήμῳ πρέσβεις ἑλέσθαι.* — 23. 162 *γράψας* (= *καίπερ ἔγραψεν*), *ὡς — οὐ προσεδέξατο —.* (*I*). — 29. 7 *μαρτυριῶν — τῶν μὲν ὡς ἔδοσαν — καταμαρτυρουσῶν, τῶν δ' ὡς παρῆσαν — τῶν δ' ὡς — διέλυσαν — ἐπεσκήψατο.* (*I*). — *Ps. D.* 59. 5 *μάρτυρας παρασχόμενος, ὡς ὦφλε τῷ δημοσίῳ — εἷλε τὸ ψήφισμα.* — 59. 10 *ἔλεγε τὴν δίκην οὑτοσὶ διομοσάμενος, ὡς ἔκτεινεν Ἀπολλόδωρος τὴν γυναῖκα.* — *Din.* 1. 52 *ἐξελέγξας — ὅτι μισθώσας αὑτὸν Πυθοκλεῖ κατ' ἐμοῦ ταυτ' ἔπραξεν, ἐτιμωρησάμην.* (*II*). — Cfr. *I.* 4. 144, *Ae.* 2. 29.

B. post verba sentiendi et cognoscendi:

a) in præterito indicativi: *And.* 1. 54 *εἰ — γνώμη τοιαύτη παρειστήκει — ὡς ἄρα ἐγὼ ἐμήνυσα —.* (*II* l. *III*). — *L.* 8. 13 *ἤδη πότ' ἐκεῖνος, ὅτι Κλειτοδίκου δεηθεὶς ἐπιλέγειν οὐκ ἔτυχον;* — *Ps. I.* 21. 20 *ἀκηκοότες ἦσαν, ὅτι τὸ ἀργύριον — τούτῳ παρακατέθετο.* — *Isæ.* 7. 34 *ὡς ἐγενόμην οὐκ ἄδικος οὐδὲ πλεονέκτης, ἠπίστατο σαφῶς.* (*III*). — *D.* 22. 76, 24. 184 *οὐδ' ἐκεῖν' εἶδεν, ὅτι πρὸς χρημάτων κτῆσιν οὐδεπώποτε ὁ δῆμος ἐσπούδασε.* — 27. 57, 29. 49 *τὴν οὐσίαν, ἣν καὶ ὑμῶν οἱ πολλοὶ συνῄδεσαν ὅτι κατελείφθη.* — 29. 44 *φανερὸν ἦν, ὅτι οὐκ ἀπὸ μικρᾶς οὐσίας — ταῦτ' ἀφεῖλεν.* — *Ps. D.* 60. 31 *οὐκ ἐλάνθανεν Αἰαντίδας, ὅτι τῶν ἀριστείων στερηθεὶς Αἴας ἀβίωτον ἑαυτῷ ἡγήσατο τὸν βίον.*

b) in infinito: *D.* 43. 36, 37 (in testimonio) *μαρτυρεῖ — ἀκούειν* (audisse) — *ὅτι ἀδελφὸς οὐδεὶς ἐγένετο τῷ Πολέμωνι.* — 45. 55 (in testim.) *μαρτυρεῖ — μὴ αἰσθέσθαι* (animadvertisse), *ὅτι Ἀπολλόδωρος ἀφῆκε τῶν ἐγκλημάτων ἁπάντων Φορμίωνα.*

c) in participio: *L.* 1. 17 *μεστὸς ἦν ὑποψίας, ἐνθυμούμενος, ὡς ἀπεκλείσθην ἐν τῷ δωματίῳ.* — 12. 69 *ὑμεῖς — εἰδότες, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι* — præs. ind., *ἐκεῖνος δ' ἐν τοῖς αὑτοῦ πολίταις οὐκ ἠθέλησεν εἰπεῖν*

ταῦτα —, *ὅμως ἐπετρέψατε* —. — 12. 75 *ᾤχοντο ἀπιόντες, τοῦτο γοῦν σφίσιν αὐτοῖς συνειδότες, ὅτι οὐδὲν κακὸν τῇ πόλει ἐψηφίσαντο.* (*I*). — *I.* 4. 48 *ἡ πόλις — λόγους ἐτίμησε — συνειδυῖα, ὅτι τοῦτο μόνον ἐξ ἁπάντων τῶν ζώων ἴδιον ἔφυμεν ἔχοντες, καὶ διότι τούτῳ πλεονεκτήσαντες καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν αὐτῶν διηνέγκαμεν.* — *Ps. D.* 12. 13 *τούτων οὐδὲν ἐπεσκέψασθε — εἰδότες, ὅτι τὴν νῆσον οὔτ' ἐκείνους οὔτε ὑμᾶς ἀφειλόμην.* (*III*). — Cfr. *Isæ.* 3. 33, *Lyc.* 141 [1]).

Futurum.

Futuri indicativus orationis rectæ in his enuntiatis *pæne quater* sæpius retinetur quam in optativum transgreditur. Sed quibus causis ductus scriptor hoc loco indicativum, altero optativum usurpaverit, ad dijudicandum est difficillimum neque credo posse dijudicari. Nam quod de ceteris temporibus observari potest, optativum sæpius post verba dicendi quam post sentiendi verba sæpiusque post indicativum quam post ceteras verbi formas inveniri ac præcipue ubi e prima persona in tertiam transitus factus est usurpari, ne illud quidem ad futurum satis quadrare videtur, ut ex allatis exemplis facile colligere licet. Ubi tamen post verba dicendi optativus futuri legitur, a prima in tertiam personam transitus plerumque factus est. — Sed quamquam apud eos oratores, qui hujus optativi exempla præbent (carent enim et Lycurgus et Aeschines certis futuri optativi exemplis, et apud Hyperidem et Dinarchum ne vestigia quidem hujus optativi restant), numerus exemplorum ad voluminum magnitudinem singulorum oratorum haud male respondet, tamen ut ceterorum temporum ita futuri optativi usum in dies rariorem factum esse cerni potest ex eo, quod, cum ex prioribus oratoribus Antiphon futuri indicativum numquam præbeat, Andocides uno tantum loco [2]), ex posterioribus et quatuor illi, quos modo

[1]) Aoristi indicativus in oratione recta a particula *ὅτι* dependenti hoc loco legitur: *Ae.* 2. 28 *εἶπεν, ὅτι Ἀμύντας ὁ πατὴρ τῶν παιδίων τούτων ὅτ' ἔζη υἱὸν ἐποιήσατό σε, τῇ δὲ Ἀθηναίων πόλει οἰκείως ἐχρήσατο.* — Cfr. *D.* 19. 253.

[2]) Neque enim numerare velim locos illos: 1. 120, 135.

nominavi, nullum certum habent optativi exemplum et Demosthenes summam indicativorum multitudinem præbet [1]). Jam vero locos afferam.

I. Optativus igitur futuri legitur:

A. post verba dicendi et declarandi:

a) in præterito indicativi: *Ps. I.* 17. 18 *ἔλεγεν, ὡς ἠναγκάσθη μὲν — πειράσοιτο δέ —.* (*I*). — *A.* 6. 22 in continuata oratione obliqua *ἔλεξα — — ἃ πέντοι αἰτιῷτο, ῥᾳδίως ἐξελεγχθήσοιτο ψευδόμενος.* — Eodem modo *D.* 50. 50 *ἀπεκρίνατο, ὅτι — λαμβάνοι. πλεύσοιτο οὖν οἷ ἐγὼ κελεύω.* (*I*). — 50. 56 *ἀπεκρίνατό μοι, ὅτι οὐδ' ἀχαρῆ δανείσοι.* (*I*). — 53. 8 *ἀπεκρινάμην αὐτῷ, ὅτι καὶ ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ εἴην αὐτῷ φίλος, καὶ νῦν — βοηθήσοιμι* [2]) *αὐτῷ, καὶ — ἀφείην — χιλίας τε δραχμὰς ἔρανον αὐτῷ — εἰσοίσοιμι.* — Cfr. *Isæ.* 1. 32.

---

[1]) Quo facilius perspiciatur, quantus sit oratorum futuri optativi usus, fortasse a re non alienum erit omnia exempla in hunc unum locum congerere. Præter ea igitur, quæ in enuntiatis explicativis inveniuntur et jam afferentur, futuri optativi exempla (et in uno exemplo sæpe multæ formæ insunt), quæ numero sunt apud *Antiphontem* (2) 3, *Andocidem* 1, *Lysiam* 3, *Isocratem* 3, *Isæum* (4) 2 (*Lyc.* 15 *δόξοιτ' ἂν* potentialis ad tempus primarium relatus, quam falsam lectionem cum Pinzger in editione sua [Leipzig 1824] tacite sequatur, velut si nulla alia cogitari possit, Nicolai in sua editione codicum lectionis nulla facta mentione *δόξαιτ' ἄν*, quod Chr. Cavallin, "Om Grekiskans Futuri Optativus, Lund 1875," commendavit, haud dubie recte legit), (*Ae.* 2. 12 falsa lectio), apud *Demosthenem* 12, hæc insuper inveniuntur:

in enuntiatis hypotheticis: *A.* 4 *β* 4, Ps. *I.* 17. 9, *D.* 31. 2, 49. 15, 52. 22, 57. 16; in enuntiatis relativis: *L.* 23. 9, *Isæ.* 2. 10 (*Lyc.* 14 *ὅτι ἂν βουλεύσοισθε* in *ὅτι ἂν βουλεύσησθε* jure correctum, *Lyc.* 76 *δῆλός ἐστι παρασκευασάμενος οὐδὲν ποιήσειν τῶν δεόντων, ἀνθ' ὧν δικαίως ἂν αὐτὸν — τιμωρήσοισθε*, ita codd. Laur. Mark. Ambr. Vrat. *τιμωρήσεσθε* cod. A., quam lectionem servat, id quod miror, Nicolai. — Edd. veteres *τιμωρήσεσθε.* Sed *τιμωρήσαισθε* est conjectura Neoph. Ducæ, quam cum Heinr. et Bekkero recte recepit Pinzger); in interrogationibus obliquis: *A.* 1. 16, *L.* 23. 9, 10; in enuntiatis ab *ὅπως* particula incipientibus ad verba curandi relatis: *I.* 21. 13 (*L.* 31. 17 *ὠφελήσοι* legitur, sed cod. C habet *ὠφελήσει*, quam lectionem etiam plerique editores præbent), *Isæ.* 2. 10, 6. 35 (*Ae.* 1. 6 falsa lectio), *D.* 27. 40, ubi tamen in indicativum futuri optativum mutavit Reiske; in enuntiato finali: *Ps. D.* 42. 5, ubi recentiores editores indicativum futuri legunt; post particulas *ὅπως μή* ad verbum timendi relatas: *Ps. I.* 17. 22 (in oratione recta: *Ps. And.* 4. 7 *οὐδὲν ἂν — ποιήσοιμεν*, ubi cum Bekkero legendum est *ποιήσαιμεν*, *I.* Ep. 2. 22 *δικαίως δ' ἂν μοι πιστεύσοις οἷς εἴρηκα περὶ τῆς πόλεως*, ubi Kühner, l. l. § 396. 6. Anm. 2, pro *πιστεύσοις* nescio an recte proposuerit legendum *πιστεύσαις*, *L.* 26. 10 in enuntiatione hypothetica *φανοῖσθε* maxime dubia lectio [cfr. Chr. Cavallin, Om Grekiskans Fut. Opt. pag. 16], Cobet *φαίνοισθε*, plerique *φανεῖσθε*, itemque in enuntiato hypothetico legitur *Isæ.* 1. 19 *πιστεύσοιτε*, quod Reiske recte emendavit in *πιστεύσαιτε*).

[2]) Voemelius legit *βοηθήσαιμι.*

b) in infinitivo: *And.* 1. 42 *ἀποκρίνασθαι δὲ αὐτὸς* (*ἔφη*), *ὅτι βουλεύσοιτο.* (*I*).

c) in participio: *L.* 13. 78 *ἔφη — λέγων, ὅτι — εἴ ποτε οἴκαδε κατέλθοιεν, τότε καὶ τιμωρήσοιντο τοὺς ἀδικοῦντας.* (*II*). — *Ps. I.* 17. 21 *ἐδεῖτο — λέγων, ὅτι —* fut. ind. —, *αὐτὸς δὲ — καταγέλαστος ἔσοιτο* (*I*). *ὁ γὰρ παῖς τἀληθῆ κατεροῖ.* — *I.* 19. 21 *ἐδεῖτο μου συμπλεῖν — λέγων — ὅτι χωρὶς ἐμοῦ γενόμενος οὐδὲν ἕξοι χρῆσθαι τοῖς αὑτοῦ πράγμασιν.* (*I*). — *A.* 4 *β* 4 *προλεγόντων αὐτῷ τῶν ἰατρῶν, εἰ ταύτην τὴν θεραπείαν θεραπεύσοιτο, ὅτι ἰάσιμος ὢν διαφθαρήσοιτο, — προςέβαλεν.* (*II*). — *D.* 52. 8 *ἀποκριναμένου τοῦ πατρός, ὅτι οἴοιτο μέν, εἰ μέντοι βούλοιτο εἰς Πειραιᾶ καταβῆναι, τὴν ἀκρίβειαν εἴσοιτο — ἔφη.* (*II*). — *Ps. D.* 59. 38 *ἐπάρας αὐτὴν οὗτος τῷ λόγῳ καὶ φυσήσας, ὡς κλαύσοιτο ὁ Φ., εἰ ἅψαιτο αὐτῆς, ἀδικήσοι δὲ οὐδεὶς ἀνθρώπων, αὐτὸς δὲ — ἕξων* [1]) *— εἰσάξων — καὶ ποιήσων, ἀφικνεῖται* (præs. hist.). — Cfr. *Isæ.* 9. 24.

B. post verba sentiendi et cognoscendi:

a) in præterito indicativi: *D.* 1. 22 *ἤκουον ἔγωγέ τινων, ὡς οὐδὲ τοὺς λιμένας — ἔτι δώσοιεν αὐτῷ καρποῦσθαι.* — *A.* 5. 50 *τὸ συμφέρον καὶ οὗτος ἠπίστατο, ὅτι τότε παύσοιτο* [2]) *στρεβλούμενος, ὁπότε εἴποι τὰ τούτοις δοκοῦντα.* (*I*). — *D.* 23. 10 *εὔδηλον ἦν, ὅτι τοῖς Βηρισάδου παισὶν Ἀθηνόδωρος βοηθήσοι.* — *Ps. D.* Ex. 34 *οὐκ ἄδηλον ἦν, ὅτι συμβήσεται τοῦτο, ὃ νυνὶ γίγνεται,* (scilicet) *ὅτι οἱ τότε κωλυθέντες ἐροῖεν εἰς ἑτέραν ἐκκλησίαν.* — *D.* 50. 44 *ᾔδειν, ὅτι — ἔμελλε τριηραρχήσειν· οὐ γὰρ — τῇ ὑπηρεσίᾳ χρήσοιτο· οὐδεὶς γὰρ αὐτῷ παραμενοῖ.*

b) in infinitivo: *L.* 19. 16 *προῖκα λαβεῖν ἐλάττω συνεβούλευσεν, ὥστ' εὖ εἰδέναι* (ut satis scirem), *ὅτι κηδεσταῖς χρησοίμην κοσμίοις καὶ σώφροσιν.* — *D.* 24. 158 *ἐσκέφθαι* (*ἔφη*) *— ὥστε εὖ εἰδέναι, ὅτι οὐδὲν αὐτῷ γενήσοιτο φλαῦρον ἀπὸ τῆς γραφῆς τῆσδε.*

c) in participio: *Isæ.* 4. 10 *αἰσθόμενος — οὗτος, ὅτι περὶ τοῦ γένους ἐλεγχθήσοιτο, τὴν τοῦ παιδίου ἀμφισβήτησιν παρέλυσεν.* (*I*). — *L.* 1. 22 *εἰδὼς ἐγώ, ὅτι τηνικαῦτα ἀφιγμένος οὐδὲν* [3]) *καταλήψοιτο οἴκοι τῶν*

---

[1]) Notanda est hæc duarum diversi generis constructionum conjunctio.

[2]) Ita recte Madvig, codd. *παύσαιτο.*

[3]) Scheibe secutus codd. *οὐδὲν ἂν* legit. Bekker *οὐδένα*, eumque secuti sunt Bremi, Frantz, Foertsch. Westermann *οὐδέν' ἄν.* Sed Cobet *ἂν* particula deleta legit *οὐδέν*, et meo quidem judicio recte. Quamquam non nego bonam esse Bekkeri conjecturam et levem.

ἐπιτηδείων, ἐκέλευον συνδειπνεῖν. — *Isæ.* 6. 23 *εἰδότες — ὅτι ἐξ ἐκείνου μὲν οὐκ ἂν ἔτι γένοιντο παῖδες ταύτην τὴν ἡλικίαν ἔχοντος, φανήσοιντο δ' ἄλλῳ τινὶ τρόπῳ, καὶ ἐκ τούτων ἔσοιντο ἔτι μείζους διαφοραί, ἔπειθον* —. — *D.* 52. 22 *οὐ τετολμήκασι μαρτυρῆσαι — εὖ εἰδότες* (= *ἐπεὶ εὖ ᾔδεσαν*), *ὅτι διὰ βασάνου — ὁ ἔλεγχος ἤδη ἔσοιτο, εἴ τι τοιοῦτο ψεύσοιντο.* — 36. 6 *ὁρῶν, ὅτι — οὐχ οἷός τε ἔσοιτο εἰσπράττειν, ὅσα Πασίων ἐπὶ γῇ καὶ συνοικίαις δεδανεικὼς ἦν, εἵλετο* —. (*I*).

II. Indicativus autem futuri retinetur:

A. post verba dicendi et declarandi:

a) in præterito indicativi: *Ae.* 2. 137 *οὐκ ἔλεγόν τινες, ὅτι τὰς — πόλεις κατοικιεῖ Φίλιππος;* — *D.* 50. 51 *λέγω* (præs. hist.) *τῷ ὑπηρέτῃ, ὅτι* —

Sed neque *ἂν* servatum loci sententia desiderat et difficillimum erit incorruptos invenire locos, qui hujus modi constructionem defendant. Cfr. Madvig. Gr. Synt. § 138 Anm. 2. "*Ἂν* mit dem Opt. Fut. findet sich nur in unrichtigen Lesarten." — Chr. Cavallin. Gr. Synt. § 153. d. — Et Kühner, l. l. § 396. 6. Anm. 2, hac de re recte dicit: "Da der *Optativ* des *Imperfekts (Plusquamperfekts)* oder des *Aorists* mit *ἂν* an sich schon ein *Zukünftiges* bezeichnen kann, so scheinen die Griechen den *Optativ des Futurs* mit *ἂν* nicht gebraucht zu haben. Allerdings finden sich einzelne Stellen, in denen die Handschriften diese Verbindung haben, allein selten ohne Varianten, oder in denen die Form des Futuroptativs durch ein Versehen der Abschreiber leicht aus der Form des aoristischen Optativs entstehen konnte." Sed idem, postquam hujus rei exempla haud pauca attulit eorumque suam cuique medicinam cum criticorum conjecturis tum variantibus codicum lectionibus nixus præcepit, orationis obliquæ futuri optativi cum *ἂν* usum defendere studet exemplis allatis, quæ ad rem probandam non satis valere mihi videntur. Dicit enim: "Anders aber verhält sich die Sache in der *abhängigen* Rede, wo der Opt. Fut. mit *ἂν* dem Indik. Fut. mit *ἂν* entspricht, wie Xen. Comm. I. 1. 6 *περὶ δὲ τῶν ἀδήλων, ὅπως ἂν ἀποβήσοιτο, μαντευσομένους ἔπεμπεν, εἰ ποιητέα*, i. e. quomodo, *si ea peracturus esses, eventura essent.*" Deinde affert nostrum locum, *L.* 1. 22, et postremo *Isæ.* 1. 32 *προσηπείλησεν, ὅτι δηλώσοι ποτ' ἂν τούτῳ, ὡς διάκειται πρὸς αὐτόν* (codd. A. B. *δηλώσει*). Sed primum animadvertendum est orationis rectæ futuri indicativum cum *ἂν* junctum in Attica lingua esse rarissimum, cujus rei Kühner ipse haud immemor fuisse videtur, cum l. l. diceret loco illo Lycurgeo § 76 *δικαίως ἂν αὐτὸν — τιμωρήσεσθε* Bekkerum *τιμωρήσεσθε* in *τιμωρήσαισθε* recte emendavisse. Neque oratorum plus duos hujus modi locos attulit: *Ae.* 2. 11 et *Din.* 1. 108, quorum ille haud dubie corruptus est. Neque hunc tolerandum esse credo, quamquam Mætzner, qui inusitatissimam quamque rem maxime defendere studebat, eum defendit. Ac locum quidem illum Xenophonteum præter Kühnerum et M. Seuffertium nemo, quantum scio, defendere conatus est. Restant igitur *Isæ.* 1. 32 et noster locus. Atque illo quidem quin Isæus scripserit *προσηπείλησεν, ὅτι δηλώσειέ ποτ' ἄν*, ut emendavit Dobree, unde lectio *δηλώσει ποτ' ἂν* orta est, non dubito. Quæ cum ita sint, equidem existimo particulam *ἂν* hoc loco a Cobeto recte esse deletam.

ἐν τῇ ἀγορᾷ ἔσομαι. — *Hyp.* 1. 13 *ἔλεγον, ὅτι ἀναγκάσουσιν οἱ αἰτιώμενοι* —. — *L.* 12. 74 *εἶπε καὶ ὅτι* — præs. opt. *καὶ ὅτι οὐ περὶ πολιτείας ὑμῖν ἔσται.* — *I.* 12. 175 *προεῖπον, ὡς ἐπιδείξω.* — *Isæ.* 8. 22 *εἶπον, ὅτι ἐντεῦθεν ποιήσομαι τὴν ταφήν.* — *D.* 48. 6 *τούτῳ ἀπεκρινάμην, ὅτι ἐν μὲν τῷ παρόντι προσήκει* —, *ἐπειδὰν δὲ τούτων ἐπιμεληθῶμεν, τόθ' ἡμῖν αὐτοῖς διαλεξόμεθα.* — 16. 12. — *Ae.* 1. 180 *καί τι τοιοῦτο κατ' αὐτῶν ἐβλασφήμησεν, ὡς οὐ πολὺν χρόνον τὴν Σπάρτην ἀπόρθητον οἰκήσουσι.* (*II*). — *D.* 19. 49 *ἐγγράφει* (pr. hist.) *τοῦτ' εἰς τὸ ψήφισμα* — *ὅτι βοηθήσει ὁ δῆμος.* — 19. 321 *οὗτοι ἐδημηγόρουν, ὡς* — *Φίλιππος* — *ταῦτα ποιήσει.* — 18. 99 *ἐδείξατε, ὅτι* — — *οὔτε μνησικακήσετε οὔθ' ὑπολογιεῖσθε.* — 36. 42 *ὡς οὐκ ἀληθῆ ταῦτ' ἐρεῖ, ἐπέδειξα.* — *Ps. D.* 10. 9 *οὐκ ἐνεδείξασθε τοῦθ' ὅτι οὐκ ἐπιτρέψετε ταῦτα ποιεῖν αὐτῷ.*

b) in optativo: *And.* 1. 4 *πολλῶν μοι ἀπαγγελλόντων, ὅτι λέγοιεν οἱ ἐχθροὶ* — *ὡς οἰχήσομαι φεύγων* —. (*III*). — Cfr. *Ps. D.* 10. 10.

c) in infinitivo: *Ae.* 3. 160 *ἀπετόλμα λέγειν, ὡς οὐ κινηθήσεται ἐκ Μακεδονίας.* (*I*).

d) in participio: *L.* 13. 25 *ἔφασαν* — *λέγοντες, ὅτι, εἰ κομισθείη εἰς τὴν βουλήν, ἀναγκασθήσεται ὀνόματα εἰπεῖν.* (*II*). — 27. 1 *ἐνθυμεῖσθαι χρή, ὅτι ἠκούσατε τούτων λεγόντων, ὅτι* — *ἐπιλείψει ἡ μισθοφορά.* — *Ps. I.* 17. 21 *ἐδεῖτο* — *λέγων, ὅτι οὐδὲν αὐτῷ πλέον ἔσται* — sequ. fut. opt. — *D.* 6. 30 *οὐκ εἴων προέσθαι Πύλας* — *λέγοντας, ὡς* — *Φίλιππος πράξει καὶ τειχιεῖ* — *παύσει* — *διορύξει* — *ἀποδώσει.* — *Ps. D.* 58. 31 *ἔγραψε* — *λέγων, ὡς, ἐὰν ἐπανέλθῃ εἰς τὸν πατρῷον οἶκον ὁ παῖς, ἀπολωλεκὼς ἔσται τὴν οὐσίαν.* — *D.* 19. 24. — *L.* 32. 11 *ἱκέτευεν* — *εἰποῦσα, ὅτι τὸ μέγεθος αὐτὴν ἀναγκάσει* —. — *I.* 4. 129 *ἐμνήσθην, προειπών, ὡς περὶ διαλλαγῶν ποιήσομαι τοὺς λόγους.* — *D.* 19. 102 *ἀνάγκη* — *Αἰσχίνην εἰπεῖν* — *ἀκούσαντα ὑποσχομένου Φιλίππου, ὅτι πράξει ταῦτα καὶ ποιήσει.* (*I*). — 19. 194 *ἐκείνου τι νεανιευσαμένου τοιοῦτον, ὡς οὐδὲν ὅ τι οὐ ποιήσει, εἰπεῖν φασιν αὐτόν* —. (*I*). — 19. 209 *αὐτὸν οὐκ εἰᾶτε πρεσβεύειν βοῶντα, ὡς εἰσαγγελεῖ με καὶ γράψεται.* (*I*). — 23. 158 *ἐδέησε* — *γεγραφώς, ὅτι οὐχ ὑπομενεῖ Κότυς αὐτὸν ἀπιόντα.* — 23. 162 *ἐνθυμεῖσθε, ὅτι γράψας, ὡς ἀποδώσει Χερρόνησον, τὰ λοιπὰ ἀφελέσθαι* — *ἐπεχείρει.* (*I*). — *L.* 12. 58 *ἔπειθε* — *διαβάλλων, ὅτι Βοιωτῶν ἡ πόλις ἔσται.* — *I.* 5. 17 *δηλώσαντός μου πρὸς αὐτούς, ὅτι* — præs. ind. —, *ἕτεροι γὰρ τοῦτο ποιή-*

σουσιν — ἐξεπλάγησαν. — *Lyc.* 84 *ἀνελόντος τοῦ θεοῦ αὐτοῖς, ὅτι τὴν πόλιν αἱρήσουσιν — ἐστράτευον.* (*II*). — *D.* 23. 157 *πείθουσι* (præs. hist.) — *διδάσκοντες, ὡς ὑμεῖς, κἂν ἐκεῖνος μὴ θέλῃ, διαβιβᾶτε καὶ οὐ δυνήσεται κωλύειν.* — 24. 77 *ἐνδεικνύμενος, ὅτι, κἂν ὑμῖν δοκῇ δεδέσθαι τινά, αὐτὸς ἀφήσει, τὸν νόμον εἰσήνεγκεν.* (*I*). — *I.* 12. 170 *ἔπεμψεν — ὑποδείξοντας, ὡς ἡ πόλις αὐτοῖς οὐκ ἐπιτρέψει —.*

B. post verba sentiendi et cognoscendi:

a) in præterito indicativi: *Ae.* 1. 69 *οὐκ ἠγνόουν, ὅτι ὑπερόψεται τὸν ὅρκον.* — *D.* 39. 1 *οὐκ ἠγνόουν, ὅτι πολλοῖς ἄτοπον δόξει τὸ δίκην ἐμὲ λαγχάνειν.* — 57. 16 *οὐκ ἠγνόει Εὐβουλίδης, ὅτι, εἰ λόγος ἀποδοθήσοιτο καὶ παραγένοιντό μοι πάντες οἱ δημόται καὶ ἡ ψῆφος δικαίως δοθείη, οὐδαμοῦ γενήσονται οἱ μετὰ τούτου συνεστηκότες.* — 45. 79 *οὐκ ᾐσθάνετο, ὅτι οὐχὶ τοῦ τάφου μνημεῖον ἔσται τὸ οἰκοδόμημα.* — 48. 5 *ἐπειδὴ ᾐσθόμην, ὅτι οὐχ οἷός τε ἔσται περιγενέσθαι, μετεπεμψάμην τουτονί.* — *Isæ.* 7. 31 *ἐκείνῳ πρόδηλον ἦν, ὅτι, εἰ καταλείψει τὸν κλῆρον ἐπὶ τούτοις, ἔρημον ποιήσει τὸν οἶκον.* (*I*). — *Ps. D.* Ex. 34 *οὐκ ἄδηλον ἦν, ὅτι συμβήσεται τοῦτο.* — *Ps. L.* 2. 22 *αὐτοῖς — τοιαύτη δόξα παρειστήκει, ὡς, εἰ — ἴασι, — πολεμήσουσι.* (*I*). — *L.* 12. 45 *τοῦτο ἠπίσταντο, ὅτι ἄλλως μὲν οὐχ οἷοί τε ἔσονται περιγενέσθαι, κακῶς δὲ πραττόντων δυνήσονται.* (*I*). — *I.* 4. 78 *ἠπίσταντο, ὅτι τοῖς καλοῖς κἀγαθοῖς τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν δεήσει πολλῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἀπ' ὀλίγων συνθημάτων ῥᾳδίως καὶ περὶ τῶν ἰδίων καὶ περὶ τῶν κοινῶν ὁμονοήσουσιν.* (*I*). — 12. 85 *ᾔδειν, ὅτι πολλοὶ τούτοις ἐπιτιμήσουσιν.* — *D.* 29. 9, 48. 40 *ᾔδει, ὅτι — ἐξελεγχθήσεται.* (*I*). — 30. 23 *ᾔδεσαν, ὅτι — ἐξαιτήσομεν.* (*III*). — *Ps. D.* 47. 10 *εὖ ᾔδεσαν, ὅτι — ἐξελεγχθήσονται ἀδικοῦντες.* (*I*). — 47. 78 *εὖ ᾔδεσαν, ὅτι, εἰ μὲν — παραδώσουσιν, ἐξελεγχθήσονται ψευδῆ ἐγκαλέσαντες, εἰ δὲ μὴ παραδώσουσι —, ψευδομαρτυριῶν ἁλώσονται.* (*I*). — 47. 73. — *D.* 19. 239 *εἶδεν — ὅτι τούτων μὲν οὐδεὶς εἴσεται —, οἱ θεοὶ δὲ εἴσονται.* — 32. 21 *οὐδεὶς ὑπέλαβεν, ὡς ὑμεῖς γνώσεσθε.* (*III*). — *I.* 12. 237 *ὑπέλαβες, ὡς — ὅμοια φανεῖται τὰ λεγόμενα —.* — 8. 5 *πᾶσιν ἦν φανερόν, ὅτι μᾶλλον ἡσθήσεσθε τοῖς παρακαλοῦσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὸν πόλεμον ἢ τοῖς περὶ τῆς εἰρήνης συμβουλεύουσιν.* (*III*).

b) in infinitivo: *D.* 19. 306 *ἀκούειν ἔφη τῶν φίλων, ὡς, ἐὰν ἐπιστροφὴν ἡ πόλις ποιήσηται καὶ πρέσβεις πέμψῃ, δίκην ἐκεῖνοι δώσουσιν.* — Cfr. 23. 117. — 32. 22 *οὐδὲ τοῦτ' ἔμελλον ὑμῶν καταγνώσεσθαι,*

ὡς ψηφιεῖσθε —. — 19. 283 *ἔλεγεν* — *ὑμᾶς* — *δεῖν* — *ἐκεῖνο ὁρᾶν, ὅτι, εἰ προήσεσθε τὰ τῶν νόμων καὶ τῆς πολιτείας, οὐχ εὑρήσετε τοὺς ὑμᾶς αὐτοὺς ἐλεήσοντας.* — *I.* 12. 203 *τοῦτο* — *αἴτιον ἐγένετο τοῦ* — *ὑπολαβεῖν, ὡς αἰσχρὸν ποιήσω καὶ δεινόν, εἰ παρὼν περιόψομαί τινα.*

c) in participio: *I.* 12. 161 *ταῦτα διῆλθον οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι λέγειν τινὲς τολμήσουσιν* —. — *Ae.* 3. 148 *Φιλίππου* — *οὐκ ἀγνοοῦντος, ὅτι περὶ τῶν ὑπαρχόντων ἀγαθῶν ἐν ἡμέρας μικρῷ μέρει διαγωνιεῖται* — *διώμνυτο.* (*I*). — *Ps. D.* 58. 58 *τὴν ἔνδειξιν ἐποιησάμην* — *οὐκ ἀγνοῶν τοὺς βλασφημεῖν με βουλομένους, ὅτι λόγους εὑρήσουσι.* — *Lyc.* 93. — *D.* 29. 58 *τούτους ἀφῆκεν ἀκούσας αὐτῶν, ὅτι, εἰ μεθ' ὅρκου ταῦτα διαιτήσουσι, καταγνώσονται τὴν ἐπιτροπήν.* (*I*). — *Ae.* 1. 145 *προακούσας, ὅτι* — *ἀποθανεῖται* — sequ. opt. præs. — *εἵλετο* —. (*II*). — *D.* 23. 169 *γνούς, ὅτι σωθήσεται* — *παραδίδωσι* —. (præs. hist.). — 45. 5 *γνούς, ὅτι πάντα ἐξελεγχθήσεται καὶ κάκιστος* — *ἐπιδειχθήσεται* (*I*), *μηχανᾶται* (pr. hist.). — *Ps. D.* 59. 53 *γνούς, ὅτι κινδυνεύσει* (*I*) *ἐξελεγχθεὶς ξένης θυγατέρα ἠγγυηκέναι ταῖς ἐσχάταις ζημίαις περιπεσεῖν, διαλλάττεται* (pr. hist.). — 59. 68 *γνούς, ὅτι ἐξελεγχθήσεται* (*I*) *πορνοβοσκῶν, δίαιταν ἐπιτρέπει* (pr. hist.) *πρὸς τὸν Ἐ.* — *L.* 12. 15 *ἐδόκει μοι πειρᾶσθαι σωθῆναι ἐνθυμουμένῳ, ὅτι, ἐὰν λάθω, σωθήσομαι.* (*I*). — *D.* 36. 8 *λογιζόμενοι πρὸς ἑαυτοὺς οἱ ἐπίτροποι, ὅτι, εἰ δεήσει κατὰ τὰς διαθήκας,* — *οὐδ' ὁτιοῦν ἔσται περιόν,* — *ἔγνωσαν.* — 23. 156 *λογισμὸν λαβών, ὅτι ληφθήσεται τῷ λιμῷ, εἶδεν.* (*I*). — *Ps. L.* 2. 32 *εἰδότες, ὅτι, εἰ μὲν κατὰ γῆν τοῖς βαρβάροις ἀπαντήσονται,* — *ἐρήμην τὴν πόλιν λήψονται, εἰ δὲ εἰς τὰς τριήρεις ἐμβήσονται, ὑπὸ τῆς πεζῆς στρατιᾶς ἁλώσονται, ἀμφότερα δὲ οὐ δυνήσονται* — *ἐξέλιπον.* (*I*). — *L.* 3. 9 *ᾐρούμην* — *εἰδώς, ὅτι* — *ἐμοῦ πολλοὶ καταγελάσονται τοιαῦτα πάσχοντος.* — 12. 70 *ἔπεισεν* — *εὖ εἰδώς, ὅτι, εἰ μὴ πασῶν τῶν ἐλπίδων ἀποστερηθήσεσθε, ταχεῖαν παρ' αὐτοῦ τὴν τιμωρίαν κομιεῖσθε.* (*III*). — *I.* 9. 5 *φιλοτιμοτέρως διέκειντο πρὸς τὴν ἀρετήν, εἰδότες, ὅτι τούτων εὐλογήσονται μᾶλλον, ὧν ἂν ἀμείνους σφᾶς αὐτοὺς παράσχωσιν.* (*I*). — 18. 12 *ἐκείνῳ οὐκ ἐπεξῆλθεν εἰδώς, ὅτι, εἰ μὴ μεταλάβοι τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων, τὴν ἐπωβελίαν ὀφλήσει.* (*I*). — *Ps. I.* 17. 11 *εἰδώς, ὅτι φανερῶς ἤδη πράξω* (*III*) *περὶ τῶν ἐμαυτοῦ, ἀφανίζει Κίττον τὸν παῖδα.* (præs. hist.) —. *Isæ.* 8. 37 *εἰδώς, ὅτι πάντων ἐγὼ τούτων κατὰ τὸ προσῆκον εἶναι κύριος ζητήσω, οὐκ ἐκώλυε.* (*III*). —

D. 33. 14 *εἰδώς, ὅτι πολλοὶ αὐτῷ συνείσονται ἐπιορκήσαντι, ἐπὶ τὸ ὀμόσαι οὐκ ἀπήντα.* — 47. 31 *οὐκ ἀπεγράψατο — εὖ εἰδώς, ὅτι ἐξελεγχθήσεται ψευδόμενος, ἐὰν εἰσέλθῃ εἰς δικαστήριον.* (*I*). — *L.* 16. 5 *πάντων προειδότων, ὅτι δεήσει κινδυνεύειν, — διεπραξάμην.* — 13. 61 *πεισθείς, ὡς σύ γε, ἂν ἐκεῖνοι ἀπώλονται, μεθέξεις τῆς πολιτείας καθισταμένης, ἀπέγραφες.* (*I*). — *D.* 19. 61, 56. 18. — *Ae.* 3. 71 *ἀπῆλθεν ὑπειληφώς, ὡς ἔσται μὲν ἡ εἰρήνη, περὶ δὲ συμμαχίας οὐκ ἄμεινον εἴη —, ἔσται δέ.* — *D.* 23. 38 *ᾤετο —. τί σκοπῶν; [ὅτι τοὺς πεφευγότας — ἀποκτενοῦσιν ἕτεροι* [1]).

Hic afferre liceat exemplum, ubi aoristi conjunctivus ad præteritum tempus verbi cognoscendi relatus retinetur in enuntiato explicativo, in quo sunt particulæ illæ negativæ *οὐ μή*. Legitur enim *D.* 23. 179 *ἐπεὶ δ' εἶδε τάχιστα τὸν Ἑλλήσποντον ἔρημον δυνάμεως, εὐθὺς ἐνεχείρει καταλύσας καὶ ἀπαλλάξας τοὺς δύο τῆς ἀρχῆς πᾶσαν ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσασθαι τὴν ἀρχήν, ἔργῳ πεῖραν ἔχων, ὅτι τῶν πρὸς ὑμᾶς οὐδὲν μὴ δυνηθῇ πρότερον λῦσαι, πρὶν ἂν ἐκβάλῃ τούτους.* Apparet hanc constructionem per ellipsim vel attractionem quandam esse explicandam, et a *μή* particula pendere conjunctivum (cfr. KÜHNER. l. l. § 516. 9, MADVIG. Gr. Synt. § 124. Anm. 3, KRÜGER. l. l. § 53. 7. 6), qui quoniam, ut semper fere fit in ejus modi enuntiatis, futurum tempus indicat, exemplum hoc loco attuli. Est autem hoc exemplum animadvertendum præcipue ab eam rem, quod in oratione obliqua invenitur, cum cetera omnia hujus modi exempla, quæ a grammaticis allata sunt, in oratione recta legantur. Ceterum ad hunc locum tam bene quadrant ea, quæ KÜHNER l. l. de harum particularum usu dicit, ut me verba ejus afferre juvet: ”Uebrigens wurde das *οὐ μή* so häufig gebraucht, dass der Grieche allmählich, der ursprünglichen Entstehung dieser Formel nicht mehr klar bewusst, oft an den zu ergänzenden Ausdruck

---

[1]) Futuri indicativus in oratione recta a particula *ὅτι* incipienti his locis legitur: *And.* 1. 135, *L.* 1. 26, *D.* 19. 242, 50. 49. — Cfr. *D.* 50. 37. — Hic commemorandi sunt etiam hi loci, ubi post *ὅτι* particulam imperativus legitur: *And.* 1. 120 *ἔθηκα παράστασιν καὶ ἔλαχον προτέρῳ μὲν Λεάγρῳ, ὅτι, εἰ μὲν σὺ βούλει ἐπιδικάζεσθαι, ἔχε τύχῃ ἀγαθῇ, εἰ δὲ μή, ἐγὼ ἐπιδικάσομαι.* — *L.* Aposp. 52 *ἐδεήθη ἥκειν αὐτὸν ἐπὶ κῶμον, λέγων, ὅτι μεθ' αὐτοῦ καὶ τῶν οἰκετῶν πιέτω* (COBET *πίεται*). — Cfr. *Ae.* 1. 82 *εἶπεν, ὅτι τὸ εἰσήγημα ἀποδοκιμάζει ἡ βουλή, καὶ — — μὴ θαυμάσητε, ὦ Ἀθηναῖοι, εἰ Τίμαρχος — ἔχει —.*

gar nicht gedacht, sondern beide Negationen als zu einem Begriffe *(neutiquam)* verschmolzen angesehen haben mag. Wenigstens kann man an manchen Stellen nur mit Zwang Etwas ergänzen." — Ac rem ita se habere in nostro exemplo nemo non videt.

Potentialis et Condicionalis.

Quamquam constat potentialis et condicionalis nullam nisi personarum mutationem in oratione obliqua fieri, tamen ea exempla afferre licet, ubi apud oratores post tempora præterita verborum dicendi et sentiendi in enuntiatis explicativis optativus et indicativus cum *ἄν* juncti inveniuntur.

I. Optativus igitur cum *ἄν* junctus legitur:

A. post verba dicendi:

a) in præterito indicativi: *I.* 12. 216 *εἶπον, ὡς — δικαίως ἂν αὐτοῖς ἅπαντες χάριν ἔχοιμεν.* — 19. 29 *ὅτι* aor. — *D.* 34. 9 *ὅτι* præs. — 35. 30 *ἀποκρίνεται* (præs. hist.) — *ὅτι* præs. — *Ps. D.* 59. 30 *προαγορεύουσιν* (pr. hist.) *αὐτῇ, ὅτι* — præs. — *Isæ.* 1. 32 *προσηπείλησεν, ὅτι δηλώσειέ ποτ' ἄν* [1]) —.

b) in optativo: *And.* 1. 4 *πολλῶν ἀπαγγελλόντων, ὅτι λέγοιεν, ὡς ὑπομείναιμι ἄν* — sequ. fut. ind.

c) in infinitivo: *D.* 21. 151 *ὡς οὐ* — perf. ind. — *καὶ δίκην ἂν δοίη δικαίως, οὐκ ἐτόλμων λέγειν.* — *I.* 12. 202 *ὡς* præs. — *D.* 15. 6 *οἶμαι — εἰπεῖν* (credo me dixisse), *ὅτι* præs.

d) in participio: *Ps. And.* 4. 17 *λέγοντος αὐτοῦ, ὡς οὐκ ἂν δύναιτο ταῦτα πράττειν — προσεῖπεν.* — *Isæ.* 8. 22 *ὅτι* præs. — 9. 24 *προσῄει — λέγων, ὅτι θεῖος εἴη — καὶ ἀποφαίνοι ἄν* [2]) —, *εἴ τις αὐτῷ κοινώσαιτο* [3]). — *Ps. D.* 59. 69 *ὅτι* (— perf. opt. sine *ἄν* — *καὶ*) præs. — 59. 102 *ὅτι* aor. — *D.* 56. 6 *ἀποκριναμένων ἡμῶν, ὅτι οὐκ ἂν δανείσαιμεν — προσομολογοῦσι* (præs. hist.). — 50. 9 *ὅτι* præs.

---

[1]) Cfr. supra pag. 43 ann. 3.

[2]) Ita Buermann. Codd. *ἀποφαίν. ι* pr., o in ras. corr. 2; Bekker *ἀποφανοῖ*; Scheibe *ἀποφανοίη*. Dubitari potest, an Bekker recte conjecerit.

[3]) Scheibe *κοινώσοιτο*.

B. post verba sentiendi et cognoscendi:

a) in præterito indicativi: *D.* 22. 25 *ᾔδει, ὅτι — — οὐκ ἂν εἴη.* — 6. 8 *ὅτι* 2 aor. — 23. 156 *ὅτι* aor.

b) in infinitivo: *I.* 15. 125 *διώκει — ἡγούμενος, εἰ τοιοῦτος ὢν φαίνοιτο περὶ τοὺς πολεμήσαντας, τὴν μεγίστην πίστιν ἔσεσθαι δεδωκώς, ὡς οὐδέποτ' ἂν περί γε τοὺς ἄλλους ἐξαμαρτεῖν τολμήσειεν.*

c) in participio: 6. 23 *εἰδότες — ὅτι οὐκ ἂν ἔτι γένοιντο παῖδες* — sequ. fut. opt. — *ἔπειθον.* — Cfr. *L.* 1. 22 (fut. opt. cum *ἄν*, pag. 43).

II. Indicativus autem cum *ἄν* conjunctus his locis legitur:

A. post verba dicendi et declarandi: *D.* 19. 74 *οὐχ ὡς εἰ μὴ διὰ τὸ καὶ τὸ ἐσώθησαν ἂν οἱ Φωκεῖς, οὐχ οὕτω τότε ἀπήγγειλεν.* — 53. 23 *ἀπεκρινάμην — λέγων, ὅτι, εἰ ἰδίαν δίκην ἐδικαζόμην αὐτοῖς, εἰ ἐμοὶ ἐξεδίδοσαν, παρελάμβανον ἄν.* — 37. 1 *παρεγραψάμην — οὐκ οἰόμενος δεῖν — ἐγγενέσθαι τούτῳ — ποιεῖσθαι τεκμήριον, ὡς, εἴπερ ἐπράχθη τι τοιοῦτον, παρεγραψάμην ἂν αὐτόν.* (*II*). — *Lyc.* 90.

B. post verba sentiendi et cognoscendi:

a) in præterito indicativi: *L.* 3. 44 *ἐβουλόμην ἂν ἐξεῖναί μοι — ἐπιδεῖξαι τὴν τούτου πονηρίαν, ἵνα ἠπίστασθε, ὅτι πολὺ ἂν δικαιότερον αὐτὸς περὶ θανάτου ἠγωνίζετο ἢ ἑτέρους ὑπὲρ τῆς πατρίδος εἰς κίνδυνον καθίσθη.* — *A.* 5. 15 *εὖ ᾔδεις, ὅτι οὐδεὶς ἂν ἦν σοι, ὃς — κατεμαρτύρησεν.*

b) in participio: *A.* 6. 24 *ἠθέλησαν — εὖ εἰδότες, ὅτι οὐκ ἂν τούτοις κατ' ἐμοῦ ἔλεγχος ἐγίγνετο οὗτος.* — *L.* 3. 29 *τῷ ἂν δόξειε πιστόν, ὡς ἐγὼ — ἦλθον —, εἰ μὴ εἰς τοῦτο μανίας ἀφικόμην, ὥστε ἐπιθυμεῖν — μάχεσθαι — εἰδώς, ὅτι ἀσμένως ἄν με εἶδεν —.* — *I.* Ep. 9. 2 *ἐποιησάμην — ἀκριβῶς εἰδώς, ὅτι πράξεις μὲν εὑρεῖν καλὰς — σπάνιόν ἐστιν, ἐπαινέσαι δὲ τὰς ἀρετὰς — οἷός τ' ἂν ἐγενόμην.* — *Isæ.* 2. 5 *ἡμεῖς εἰδότες, ὅτι καὶ ὁ πατὴρ οὐδενὶ ἂν ἔδωκεν ἥδιον ἢ ἐκείνῳ, δίδομεν αὐτῷ* (præs. hist.). — Cfr. 11. 29.

Addenda.

I. Ex eis, quæ attulimus, colligitur nonnumquam fieri, ut post idem verbum regens et ab eadem vel repetita particula explicativa pendentia non solum alia ejusdem modi tempora, sed etiam aliorum modorum eadem atque etiam alia tempora inveniantur. Ac quod alia ejusdem modi tempora ab eadem particula dependentia in alia temporali significatione inveniuntur, nihil est, quod mireris, præsertim cum in omni lingua facile usu veniat, ut præsens tempus cum vel futuro vel præterito tempore conferatur atque conjungatur. Magis autem habes, cur mireris, quod post idem verbum regens eodem loco indicativus et optativus conjuncti leguntur. Neque tamen hæc res explicatione caret grammaticorum, qui ante MADVIGIUM omnes (et post eum nonnulli) docuerunt per indicativum aliquid efferri certum atque ab omni dubitatione remotum, per optativum aliquid incertum, cogitatum, fictum, a vero abhorrens. Quæ explicatio, quamquam per se verisimilis est et in universum æstimanti minime respuenda, tamen si ad singulos applicaretur locos, quam male cum eis congrueret, satis docuit MADVIG (Bemerkungen, pagg. 8—12). Atque apud oratores haud pauca sane sunt exempla, ad quæ explicanda hæc regula nihil valet, atque etiam nonnulla, ubi prorsus contrariam statuere possis.

Ubi vero post idem verbum regens indicativus et optativus conjuncti leguntur, paulo sæpius fit, ut optativum indicativus antecedat, ut *D.* 24. 213, 32. 8 (præs. *ind.* et *opt.*), 53. 5 *(perf. ind. — præs. opt.)*, *Ae.* 1. 145, 3. 71 *(fut. ind. — præs. opt.)*, *D.* 27. 49 *(perf. ind. — aor. opt.)*, *D.* 43. 37 (in testimonio), *Ps. D.* 59. 81 *(impf. — opt. aor.)*, *D.* 50. 44 *(impf. — fut. opt.)*, *Ps. I.* 17. 18 *(aor. ind. — fut. opt.)*, 17. 21, *Ps. D.* Ex. 34 (fut. *ind.* et *opt.)*. — Cfr. *Isæ.* 8. 22, ubi, accepta REISKII conjectura, *fut. ind.* et *perf. opt.* conjunguntur.

Contra optativus indicativum antecedit his locis: *L.* 12. 48 (præs. *opt.* et *ind.*, itemque *Ps. D.* 47. 57, ubi transitus fit in rectam orationem, velut etiam *D.* 50. 37 *præs. opt. — fut. ind.)*, *L.* 12. 74 *(præs. opt. — fut. ind.)*, *Ps. D.* 59. 51 *(præs. opt. — aor. ind.*, si ita legendum est), *L.* 10. 25 *(perf. opt. — impf.)*, *D.* 48. 44 *(perf. opt. — aor. ind.)*, 34. 17 (aor. *opt.* et *ind.)*. — Cfr. *And.* 1. 61 (2 aor. *ind.*, aor. *opt.*, 2 aor. *ind.)*.

II. Cum enuntiatis ab *ὅτι* vel *ὡς* incipientibus conjunguntur alia enuntiata in optativo [1]) posita per particulas copulativas, ut *καὶ* — *δέ* *And.* 1. 115, *δὲ* — *καί* *Isæ.* 6. 23, *δὲ* — *γάρ* *Ps.* *I.* 17. 21, *δέ* *L.* 13. 9, 78 *Ae.* 3. 71, *νῦν δέ* *D.* 53. 23, *γάρ* *Isæ.* 8. 22, *D.* 1. 22, 50. 44 (bis), 53. 10, *μέντοι* — *γάρ* *A.* 6. 21, *οὖν* *D.* 50. 50, *οὐκοῦν* *And.* 1. 40. — Præterea sæpe fit, ut per particulas *οὖν*, *μέντοι*, *δέ*, *γάρ*, *ἀλλά* aut nova enuntiatio in infinitivo posita conjungatur, ubi vel expositum est verbum dicendi, ut *A.* 1. 15 et sæpius, vel omissum, ut *And.* 1. 39, 40, 41, 42 et sæpissime, aut apertus in rectam orationem transitus fiat, id quod apud oratores longe usitatissimum est.

III. Post particulas *ὅτι* et *ὡς* ad tempora præterita relatas verbum enuntiati explicativi (sæpius præsens verbi *εἰμί*) omissum est, ubi neque sententiæ loci necessarium est et facile suppleri potest, ut *L.* 12. 57 *τοῦτο πᾶσι δῆλον ἦν, ὅτι, εἰ μὲν ἐκεῖνοι ἀδίκως ἔφευγον, ὑμεῖς δικαίως* (sc. *ἐφεύγετε*), *εἰ δ' ὑμεῖς ἀδίκως, οἱ τριάκοντα δικαίως.* — *Ps.* *D.* 47. 41 *καὶ ἃ πεπονθὼς ἦν εἶπα, καὶ ὅτι εἰσπράττων τῇ πόλει τὰ σκεύη* (sc. *ταῦτα ἐπεπόνθειν*). — Præterea *L.* 23. 2 *ἠρόμην, ὁπόθεν δημοτεύοιτο — καὶ ἀπεκρίνατο, ὅτι Δεκελειόθεν* (sc. *εἴη*). — *Ps.* *L.* 2. 41 *ἐπέδειξαν — ὅτι κρεῖττον* ( ) *μετ' ὀλίγων κινδυνεύειν ἤ* —. — *I.* 18. 9 *τοὺς λόγους ἐποιεῖτο, ὡς δεινὰ πεπονθὼς* ( ) *ὑπ' ἐμοῦ καὶ τῶν χρημάτων ἀπεστερημένος.* — *Lyc.* 87 *γνόντες, ὡς οὐκέτι δυνατὸν* ( ) *αὐτοῖς τὴν χώραν κατασχεῖν, ἀπεχώρησαν.* — *D.* 5. 8 *ἔφη — τούτῳ τῷ λόγῳ χρησάμενος, ὡς δεινὸν* ( ) *εἴ τις ἐγκαλεῖ.* — 24. 15 *κατὰ τὴν ἀγορὰν λογοποιοὺς καθίεσαν, ὡς ἁπλᾶ μὲν ἕτοιμοι* ( ) *τὰ χρήματ' ἐκτίνειν, διπλᾶ δ' οὐ δυνήσονται.* — *Ps.* *D.* 25. 47 *κεκραγὼς — ὡς δέον* ( ) *στρεβλοῦν, — ἄφωνος ἐγένετο.* — Cfr. *L.* 11. 5, *I.* 12. 218, *Ps.* *D.* 61. 4.

IV. Nonnullis locis particulæ *ὅτι* et *ὡς* cum infinitivo pro finito modo conjunguntur; quibus locis, quippe qui et ab usitata scribendi consuetudine oratorum abhorreant neque semper optimorum codicum auctoritate nitantur,

[1]) Indicativum in hujus modi enuntiatis inveniri et cum enuntiatis antecedentibus per particulas *δέ, καί, γάρ* sæpissime conjungi non est, cur moneam, præsertim cum ostenderim, quanto usitatior sit indicativus quam optativus. Itemque ex allatis exemplis apparet particulas explicativas (et quidem *ὅτι* multo sæpius) haud raro iterari.

criticorum opera ita subventum est, ut vix ullus jam restet, cui non aliquo modo allata sit medicina. Hos tantum locos, unde tardissime recessit infinitivus, afferam: *L.* 13. 9 *λέγει, ὅτι, ἐὰν αὐτὸν ἕλησθε — πρεσβευτήν, ποιήσειν* [1]) —. 4. 18 *οὐ γὰρ ἂν ἔχοιμι εἰπεῖν ἀλλ' ἢ ταύτας, ὡς οὐδὲν εἰς τοῦτον προνοηθῆναι*, quam codicum lectionem FOERTSCH solus, credo, defendebat, ceteri acceperunt AUGERI emendationem *προὐνοήθην*. — 30. 20 *οὐχ οἷόν τε εἰπεῖν, ὡς οὐχ ἱκανὰ εἶναι* [2]), *ἃ προσῆλθε τῇ πόλει*. — *Isæ.* 6. 10 *ἐπειδὴ προσδιαμεμαρτύρηκεν ὡς* [3]) *υἱὸν εἶναι γνήσιον Εὐκτήμονος τοῦτον, καὶ ταῦτ' ἀποδείξω ψευδῆ ὄντα*. — *D.* 1. 17 *πάντες ἐθρυλεῖτε, ὡς Ὀλυνθίους ἐκπολεμῆσαι δεῖν* [4]) *Φιλίππῳ*.

Quamquam igitur censeo non nimiam adhibendam esse in illos locos clementiam, ubi particulæ *ὅτι* et *ὡς* cum infinitivo conjunguntur, idque præcipue apud oratores (cfr. FRANZ ad locum *L.* 13. 9: "quam lectionem — ipse ferrem apud Xenophontem atque in dialogis, apud Lysiam ceterosque oratores non item"), tamen minime vexandos credo eos locos, ubi cum enuntiato ab *ὅτι* vel *ὡς* incipienti altera enuntiatio, quæ ad idem verbum regens est referenda, in infinitivo posita conjungitur. Hæc enim exempla non permixtionem, sed conjunctionem duarum diversi generis constructionum præbent, ut *And.* 1. 36 *ἔλεγον, ὡς εἴη τὰ ἔργα τὰ γεγενημένα οὐκ ὀλίγων ἀνδρῶν ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοῦ δήμου καταλύσει, καὶ χρῆναι ἔτι ζητεῖν καὶ μὴ παύσασθαι*. — *L.* 10. 15 *ὑμᾶς πάντας εἰδέναι ἡγοῦμαι, ὅτι ἐγὼ μὲν ὀρθῶς λέγω, τοῦτον δὲ οὕτω σκαιὸν εἶναι, ὥστε* —. — 13. 78 *οὐκ ἔφη — λέγων, ὅτι οὐχ οὕτω διακέοιντο, ὥστε τιμωρεῖσθαί τινας τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ νῦν μὲν δεῖν αὐτοὺς ἡσυχίαν ἔχειν, εἰ δέ ποτε οἴκαδε κατέλθοιεν, τότε καὶ τιμωρήσοιντο τοὺς ἀδικοῦντας*. — 31. 15 *ὑπολείπεται αὐτῷ λέγειν, ὡς τῷ*

---

[1]) Hoc uno loco plerique editores recentiores infinitivum servatum volunt et defendunt allatis permultis locis Xenophonteis. Sed quantopere studeant recentiores grammatici hos ipsos infinitivos e contextu amovere, docet S. I. CAVALLIN, l. l. pp. 15—16, neque eos ille hac in re vituperat. Neque vero defuerunt, qui hunc infinitivum in futuri indicativum emendare vellent (ut STEPHANUS in marg. "*Π. ποιήσει. Ἢ παρέλκει τὸ ὅτι μετὰ τὸ λέγει.*" eumque secuti *ποιήσει* scripserunt REISKE, AUGERUS, BEKKER, BREMI, FRANZ) et meo quidem judicio recte.

[2]) MARKLAND suo jure *ἦν* legit eumque omnes, quantum scio, recentiores editores præter COBETUM, qui legit *εἴη*, secuti sunt.

[3]) Particulam *ὡς* recte delevit REISKE.

[4]) Hoc loco aut *δεῖ* legunt, ut REHDANTZ, aut *πάντες ἐθρύλουν τέως, Ὀλυνθίους ἐκπολεμῆσαι δεῖν Φιλίππῳ*, ut DINDORF et plerique editores.

μὲν σώματι — ἀδύνατος κατέστη βοηθῆσαι εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἀπὸ δὲ τῶν ὑπαρχόντων ἐπαγγειλάμενος αὐτὸς ἢ χρήματ' εἰσενεγκεῖν εἰς τὸ πλῆθος τὸ ὑμέτερον ἢ ὁπλίσαι τινάς. — *I.* 15. 141 *ἐτόλμησεν εἰπεῖν πρός με λόγον πάντων σχετλιώτατον, ὡς ἄξια μὲν εἴη τὰ λεγόμενα φιλοτιμίας, οὐ μὴν ἀλλ' αυτός γε δεδιέναι* —. — *Ps. D.* 7. 2 *ἔλεγε δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς τοιούτους λόγους, ὅτε πρὸς αὐτὸν ἐπρεσβεύσαμεν, ὡς ληστὰς ἀφελόμενος ταύτην τὴν νῆσον κτήσαιτο, καὶ προςήκειν αὐτὴν ἑαυτοῦ εἶναι.* — Cfr. *D.* 19. 16. — Hujus generis exempla plura apud oratores inveniri, cum ea colligenda mihi non proposuerim, neque contendo neque nego, sed facile credere licet.

De enuntiationibus a particulis *ὅτι* et *ὡς* incipientibus ad præterita verborum affectuum, laudis, criminis, similium relatis.

Constat in his enuntiationibus particulas *ὅτι* et *ὡς* inter explicativas (objectivas) et causales (adverbiales) medium quendam locum tenere [1]), et ita quidem, ut recte docuit S. I. CAVALLIN [2]) "ut aliis locis et post alia verba propius ad illud genus accedant, aliis locis significatio causalis magis eluceat." Neque tamen hæc satis idonea esset causa, cur KÜHNER et AKEN vituperarentur, quod inter constructiones eas, quæ sunt post verba dicendi et sentiendi, et eas, quæ post verba affectuum usurpantur, parum distinxissent, nisi aliæ eædemque graviores huic accederent. Sed primum quidem in his enuntiatis optativus multo rarius invenitur quam in enuntiatis vere explicativis post verba dicendi atque etiam sentiendi, et præterea, quamquam aliquo jure contendi potest, præsertim cum ea enuntiata, ubi optativus legitur, ad verba referantur, quæ dicendi et sentiendi verbis sunt simillima, plerisque locis objectivumne an adverbiale enuntiatum quoddam sit dijudicari posse, et objectiva quidem enuntiata ad explicativa

[1]) Cfr. CHR. CAVALLIN. l. l. § 195 Anm. 2. "Objektssatser med *ὅτι* och *ὡς* efter verba affectum (samt laudis och criminis) äro i många fall att fatta såsom adverbiala kausalsatser, så att de utmärka anledningen och icke föremålet." — Cfr. præterea ejusdem "Grek. Synt. i Sammandrag" § 86 Anm. 2. d. "Verba affectuum ha enligt regel objektssats med *ὅτι, ὡς* (*kausal objektssats*)."

[2]) l. l. pag. 48.

ea, quæ post verba dicendi et sentiendi inveniuntur, adverbialia autem ad enuntiatiationes causales referenda esse; tamen observandum est, quàmvis aliis locis et post alia verba alia significatio particulæ emineat, permultos certe esse locos, ubi explicativa vis particulæ cum causali adeo coaluerit, ut altera non magis eluceat. Quæ cum ita sint, hæc enuntiata melius mihi videntur separatim tractari. Ceterum est commemorandum in plurimis exemplis, quæ apud oratores inveniuntur, causalem vim dominari; quam credo etiam esse causam, cur indicativus tanto sæpius quam optativus usurpatus sit. — Postremo animadvertendum est in his enuntiatis, nisi optativus legitur, particulam ὅτι longe sæpissime usurpari [1]). Sed jam ad locos afferendos aggredior.

I. Optativus igitur his tantum locis et post hæc verba legitur:

δεινὰ ποιέω *And.* 1. 63 *οἱ αἰσθόμενοι δεινὰ ἐποίουν, ὅτι εἰδείην μὲν τὸ πρᾶγμα, πεποιηκὼς δὲ οὐκ εἴην.*

ὀνειδίζω *L.* 12. 77 *πάντα — ἔλεγεν, ὀνειδίζων μὲν τοῖς φεύγουσιν, ὅτι δι' αὐτὸν κατέλθοιεν, ὀνειδίζων δὲ τοῖς τῆς πολιτείας μετέχουσιν, ὅτι — αὐτὸς αἴτιος γεγενημένος τοιούτων τυγχάνοι.*

κατηγορέω *And.* 1. 110 *κατηγόρησάν μου καὶ περὶ τῆς ἱκετηρίας, ὡς καταθείην ἐγὼ ἐν τῷ Ἐλευσινίῳ, νόμος δ' εἴη* [2]) *πάτριος — τεθνάναι.* — 1. 137 *κατηγόρησάν μου καὶ — περὶ τῆς ἐμπορίας, ὡς ἄρα οἱ θεοὶ δια τοῦτό με σώσαιεν, ἵνα — ἀπολοίμην.* — *Lyc.* 19 *ἀναγνώσεται ὑμῖν — καὶ τὴν Φυρκίνου μαρτυρίαν, ὃν καὶ ὑμῶν ἴσασιν οἱ πολλοὶ κατηγοροῦντα (= ὅτι κατηγόρει) τούτου ἐν τῷ δήμῳ, ὡς καὶ μεγάλα καταβεβλαφὼς εἴη τὴν πεντηκοστήν.* — *D.* 21. 134 *εἰ ἐποίεις ταῦτα, ἃ — κατηγόρεις ὡς λέγοιεν περὶ σοῦ, δικαίως κακῶς ἤκουες.* — *Ps. D.* 59. 116 *καὶ ἄλλα τε κατηγορήθη αὐτοῦ καὶ ὅτι Σινώπῃ τῇ ἑταίρᾳ ἐπὶ τῆς ἐσχάρας — προσαγούσῃ ἱερεῖον θύσειεν.*

αἰτιάομαι *D.* 57. 19 *μάρτυρας ὑμῖν παρέξομαι — ὅτι οὐδαμοῦ τὸν ξενίζοντα οὐδεὶς πώποτ' ᾐτιάσατο, ὡς εἴη ξένος.*

---

[1]) Hic enim est particularum usus, ut in exemplis allatis cum optativo ὅτι 4, ὡς 5, cum præterito indicativi ὅτι 40, ὡς 3, cum temporibus primariis ὅτι 10, ὡς 5 locis conjungatur.

[2]) Ita BEKKER, DOBREE, BLASS, plures. Codd. *νόμος δὲ ἦν.*

II. Sed multo sæpius invenitur indicativus præteritorum temporum et quidem longe sæpissime aoristus [1]). Ubi vero imperfectum legitur, imperfecto an præsenti orationis rectæ respondeat, indicabitur. Sunt autem verba et exempla hæc:

ἀγανακτέω L. 25. 19 *ὅτι ὑπὲρ τῶν ἐκείνοις ἡμαρτημένων τὸ πλῆθος κακῶς ποιεῖν ἠξίουν, ἠγανακτεῖτε* (præs.). — Ae. 2. 16 *ἠγανάκτουν πολλοί, ὅτι τὴν πρεσβείαν οὐκ ἀπήγγειλεν ὁ Ἀριστόδημος.* — Ps. D. 49. 16 *ἠγανάκτουν, ὅτι οὐ ταχὺ ἀπελάμβανον τὰς δραχμάς.* (præs.).

ἀγαπάω Ps. D. 59. 96 *οὐκ ἠγάπα, ὅτι τῆς ἡγεμονίας μόνοι ἠξιώθησαν Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.*

αἰσχύνομαι Ps. L. 2. 23 *αἰσχυνόμενοι, ὅτι ἦσαν οἱ βάρβαροι αὐτῶν ἐν τῇ χώρᾳ, οὐκ ἀνέμειναν πυθέσθαι* —. (præs.).

ἀνακαλέω — *ἐπιβάλλω* L. 15. 5 *ἐχρῆν αὐτοὺς ἀνακαλεῖν μὲν Πάμφιλον, ὅτι — ἱππέως ἀπεστέρει τὴν πόλιν, ἐπιβάλλειν δὲ τῷ φυλάρχῳ, ὅτι ἄκυρον ἐποίει τὴν τάξιν.* (impf.).

ἀπειλέω (*διαπειλέομαι*) Ps. And. 4. 17 *ὅτι κατέλιπε τὸ ἔργον, ἠπείλει.* — Ae. 1. 43 *διαπειλησαμένου — τοῦ Φαίδρου τοῖς ξένοις —, ὅτι μειράκιον ἐλεύθερον διέφθειραν, φοβηθέντες οἱ ξένοι ᾤχοντο.*

ἄχθομαι L. 16. 20 *ἤδη δέ τινων ᾐσθόμην καὶ διὰ ταῦτα ἀχθομένων μοι, ὅτι νεώτερος ὢν ἐπεχείρησα λέγειν ἐν τῷ δήμῳ.*

δόξαν λαμβάνω I. 4. 159 *οἶμαι τὴν Ὁμήρου ποίησιν μείζω λαβεῖν δόξαν, ὅτι καλῶς τοὺς πολεμήσαντας τοῖς βαρβάροις ἐνεκωμίασε.*

ἐγκαλέω D. 52. 20 *ἐγκαλέσας τι τῷ Μεγακλείδῃ περὶ τῶν τόκων, ὡς ἐξηπατημένος διεφέρετο καὶ ἐδικάζετο, — — παρεκάλεσε.* (præs.).

ἐπαινέω (*προσ-*) I. 4. 43 *τῶν τὰς πανηγύρεις καταστησάντων δικαίως ἐπαινουμένων, ὅτι τοιοῦτον ἔθος ἡμῖν παρέδοσαν, ὥστε — συνελθεῖν — — ἀπελείφθη.* — D. 18. 113 *καὶ διά γε τοῦτο ὀρθῶς ἐπῃνούμην, ὅτι τἀνηλωμένα ἐπέδωκα καὶ οὐκ ἐλογιζόμην.* (impf.). — 53. 7 *ἐπῄνει ἐμέ, ὅτι παρέσχον τὰ ἐφόδια τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.* Ae. 2. 156 *ἆρα μέμνησθε, ὡς ἐπιδακρύσας καὶ τὴν Ἑλλάδα κατοδυράμενος καὶ Σάτυρον τὸν κωμικὸν ὑποκριτὴν προσεπαινέσας, ὅτι ξένους τινὰς αὐτοῦ αἰχμαλώτους — ἐξῃτήσατο παρὰ Φιλίππου — ἐπεῖπεν.*

---

[1]) Plane aliter rem se habere apud Xenophontem docet S. I. Cavallin, l. l. pag. 50.

ἐπηρεάζω *Isæ.* 2. 28 *βουλόμενος αὐτῷ ἐπηρεάζειν, ὅτι ἐμὲ ἐποιήσατο (υἱόν), διεκώλυε* —.

ἐπιτιμάω *Isæ.* 2. 37 *οὗτος ὁ συγγενής, ὃ ἐπιτιμῶν αὐτῷ, ὅτι υἱὸν ἐποιήσατο, — τὸ χωρίον — αὐτῷ περιείλετο.* — *Ae.* 2. 30 *οὐκ ὤκνουν κατ' αὐτοῦ λέγειν ἐπιτιμῶν, ὅτι τὴν ἐκδοχὴν ἐποιήσατο πρὸς τὴν πόλιν τοῦ πολέμου.*

εὐδαιμονίζω *D.* 34. 10 *ηὐδαιμόνιζον πάντες τουτονί, ὅτι οὔτε συνανήχθη οὔτ' ἐνέθετο εἰς τὴν ναῦν οὐδέν.*

θαυμάζω *I.* 4. 1 *ἐθαύμασα τῶν — τοὺς ἀγῶνας καταστησάντων, ὅτι τὰς μὲν — εὐτυχίας — ἠξίωσαν, τοῖς δ' — οὐδεμίαν τιμὴν ἀνέμειναν.* — *D.* 18. 291 *μάλιστ' ἐθαύμασα πάντων, ὅτι — οὐχ ὡς ἂν εὔνους πολίτης ἔσχε τὴν γνώμην, οὐδ' ἐδάκρυσεν, οὐδ' ἔπαθε τοιοῦτον οὐδέν, ἀλλ' — ᾤετο μὲν — δεῖγμα δ' ἐξέφερε* (præs.).

κατηγορίαν ποιέομαι *I.* 14. 62 *ἐνθυμεῖσθε, ὅτι Λακεδαιμονίων μεγίστην ἐποιεῖσθε κατηγορίαν, ὅτι Θηβαίοις χαριζόμενοι τοῖς τῶν Ἑλλήνων προδόταις ἡμᾶς τοὺς εὐεργέτας διέφθειραν.*

μακαρίζω *I.* 7. 56 *τοὺς προγόνους ἐμακάρισαν, ὅτι τὸν τρόπον τοῦτον τὴν πόλιν διῴκουν.* (impf.).

μυθολογέομαι *Ps. D.* 60. 29 *ἠκηκόεσαν Λεωντίδαι μυθολογουμένας τὰς Λεὼ κόρας, ὡς ἑαυτὰς ἔδοσαν σφάγιον τοῖς πολίταις ὑπὲρ τῆς χώρας.*

νεμεσάω *Ps. Ae.* Ep. 10. 8 *τὸν ποταμὸν αὐτῷ νεμεσῆσαι λέγει, ὅτι νικήσας οὐ πατέρα ἀνηγόρευεν αὐτόν.* (impf.).

ὀργίζομαι *L.* 1. 15 *ὀργιζομένη — ὅτι οὐκέτι ὁμοίως ἐφοίτα παρ' αὐτήν, ἐφύλαττεν.* (præs.). — 30. 13 *ὠργίζεσθε τοῖς τριάκοντα, ὅτι οὐ τῶν ἀδικημάτων ἕνεκα ἀλλὰ κατὰ στάσιν αὐτοὺς ἀπέκτειναν.* — *I.* 4. 94 *οὐκ ὀργισθέντες τοῖς Ἕλλησιν, ὅτι προὐδόθησαν, ἀσμένως ἐπὶ τὰς διαλλαγὰς — ὥρμησαν.* — *Isæ.* 1. 23. — *D.* 50. 67 *εἰ τοίνυν ἂν ἐμοὶ τότε ὠργίζεσθε, ὅτι οὐκ ἐπετριηράρχησα, πῶς οὐχὶ νῦν προσήκει —;* — *Ps. D.* 47. 79 *δέομαι ὑμῶν — εἰ ἐμοὶ ὠργίσθητε, ὅτι ἐνεχυράσων ἦλθον ἐπὶ τὴν οἰκίαν τὴν τοῦ Θεοφήμου, καὶ τούτοις νῦν ὀργισθῆναι, ὅτι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ἦλθον.*

συγχαίρω *Ae.* 2. 45 *τὴν Ἑστίαν ἐπώμοσε τὴν βουλαίαν συγχαίρειν τῇ πόλει, ὅτι τοιούτους ἄνδρας — ἐξέπεμψεν.*

φοβέομαι I. 19. 22 *φοβουμένης τῆς μητρός, ὅτι τὸ χωρίον ἐπυνθάνετο νοσῶδες εἶναι, — ἔδοξεν.* (præs.).

χαλεπῶς φέρω L. 19. 50 *ἐκείνου χαλεπῶς φέροντος, ὅτι ἀπιὼν διεβάλλετο, οὐδεὶς ἐξήλεγξε.* (præs.?). — Cfr. Ps. D. 59. 81 *χαλεπῶς φερούσης τῆς βουλῆς καὶ ζημιούσης τὸν Θεογένην, ὅτι τοιαύτην ἔλαβε γυναῖκα καὶ ταύτην εἴασε ποιῆσαι τὰ ἱερά, — ἐδεῖτο.*

χάριν εἰδέναι, ἔχειν D. 43. 67 *ᾤμην — προσήκειν — χάριν εἰδέναι, μὴ ὑμῖν, ἀλλὰ τῇ τύχῃ, ὅτι πολλαὶ καὶ ἀναγκαῖαι διατριβαὶ ἐγένοντο.* — I. 12. 202 *ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὡς — δι' ἐκεῖνό γε δικαίως ἂν αὐτοῖς ἅπαντες χάριν ἔχοιεν, ὅτι τὰ κάλλιστα — κατέδειξαν.* — Ae. 3. 47.

Cum allatis exemplis fortasse etiam hæc conferenda sunt, in quibus tamen significatio causalis magis apparet: D. 33. 13 *ὁ Παρμένων ἐδικάζετο τούτῳ τῶν τε πληγῶν — καὶ ὅτι τοῦ — πλοῦ — κατεκωλύθη.* — Ps. D. 59. 60 *λαχόντος τοῦ Φράστορος αὐτοῖς δίκην, ὅτι οὐκ ἐνέγραφον αὐτοῦ υἱόν, προκαλοῦνται* (præs. hist.) *αὐτὸν οἱ γεννῆται* (impf.). — D. 19. 233 *τοῦτον οὐκ ἔκρινεν Αἰσχίνης, ὅτι τὸν αὑτοῦ παῖδα ἐπ' αἰσχύνῃ πρὸς Φίλιππον ἔπεμψεν.* — 19. 295 *οὐκ ἐκρίνετο, ὅτι — ἀφίκετο.*

III. Postremo indicativus temporum principalium [1]) post hæc verba his locis legitur:

αἰτιάομαι D. 22. 2, 24. 7 *αἰτιασάμενός με — τὸν πατέρα ὡς ἀπέκτονα ἐγὼ τὸν ἐμαυτοῦ, — εἰς ἀγῶνα κατέστησεν.* — 33. 37 *ἐνῆν αἰτιάσασθαι Ἀπατουρίῳ, ὡς ἐγὼ διὰ τὴν ἐγγύην ἠφάνικα τὰς συνθήκας.*

ἐγκαλέω Ps. I. 17. 50 *ἐτόλμησεν ἡμῖν ἐγκαλεῖν, ὡς ἔχομεν ἓξ τάλαντ' ἀπὸ τῆς τούτου τραπέζης.* — D. 43. 67 *τούτων οὐδὲν ἔμελε Θεοπόμπῳ — ἀλλὰ — ἐγκαλεῖν, ὅτι πολὺν χρόνον ἐχόντων ἑαυτῶν τὸν κλῆρον νυνὶ ἀγωνίζονται.* — 56. 11 *προσῆμεν — ἀγανακτοῦντες, οἷον εἰκός, καὶ ἐγκαλοῦντες, ὅτι — ἡμᾶς μὲν ἐν ὑποψίᾳ καταλέλοιπε τοῖς βουλομένοις*

[1]) Quam rara sint apud Xenophontem hujus modi exempla, vide S. I. Cavallin. l. l. pag. 52.

αἰτιᾶσθαι —, *αὐτοὶ δ' οὐδὲν μᾶλλον τὴν ναῦν ἥκουσι κατακομίζοντες εἰς τὸ ἡμέτερον ἐμπόριον.*

ἐπαινέω Ps. *D.* 49. 27 *ὁ πατὴρ* — *ἐπῄνει τοῦτον, ὅτι μέμνηται εὖ παθών.*

ἐπιτιμάω Ps. *D.* 12. 7 *οἱ πατέρες ὑμῶν* — *τοῖς Πεισιστρατίδαις ἐπετίμων, ὡς ἐπάγουσι τὸν Πέρσην ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας.*

κατηγορέω *L.* 8. 8 *κἀνταῦθα σόφισμα καλὸν εἶναι, εἰ περιῄλθετε πάντες ὑμῶν αὐτῶν κατηγοροῦντες, ὅτι πονηροῖς ἑκόντες ὁμιλεῖτε.* — Aposp. 52 *ἐπέδειξαν αὐτὸν* — *οὕτω διακείμενον, ὥστε τοὺς ἰδόντας* — *τῆς πόλεως κατηγορεῖν, ὅτι οὐ δημοσίᾳ οὐδὲ παραχρῆμα τοὺς τὰ τοιαῦτα ἐξαμαρτάνοντας τιμωρεῖται.* — *Isæ.* 8. 27 *οὕτω τῇ τοῦ πράγματος ἀληθείᾳ κατεπέπληκτο, ὥστ' οὐδὲ* — *κατηγοροῦντος Διοκλέους, ὅτι τὰ χρήματα ἀποστερῶν τοῦτόν μοι πέπεικεν ἀμφισβητεῖν, οὐκ ἐτόλμησε γρῦξαι.*

καυχάομαι Ps. *Ae.* Ep. 4. 5 *λέγεται γυνὴ* — *ἀποκρίνασθαι "τίνι γὰρ ἄλλῃ τοῦτο δέδωκε καυχήσασθαι οὗτος ὁ θεός, ὅτι καὶ πατέρα καὶ τρεῖς ἀδελφοὺς Ὀλυμπιονίκας ἔχει* [1]) *καὶ υἱὸν ἐπ' Ὀλύμπια ἄγει"*; [1])

μέμφομαι Ps. *D.* 7. 21 *ὑμῖν ἐμέμφετο, ὅτι ὡρμηκότος αὐτοῦ εὖ ποιεῖν ὑμᾶς* — *αὐτοὶ κωλύετε.*

ὀδύρομαι *D.* 19. 306 *δεινὸν αὐτῷ τι δόξαι* (*ἔφη*) *καὶ δακρῦσαι καὶ ὀδύρασθαι τὴν Ἑλλάδα, ὡς κακῶς διάκειται.*

χάριν ἔχω *D.* 12. 216 *εἶπον, ὡς, εἰ καὶ μηδὲν δι' ἄλλο, διά γ' ἐκεῖνο δικαίως ἂν αὐτοῖς ἅπαντες χάριν ἔχοιμεν, ὅτι τοῖς καλλίστοις τῶν ἐπιτηδευμάτων χρώμενοι τυγχάνουσιν.* — Cfr. 12. 202.

---

[1]) Cod. A. *ἔχοι* — *ἄγοι.*

De interrogationibus obliquis.

Jam sequitur, ut de interrogationibus obliquis quæstionem instituam. Duo enim constat esse interrogationum obliquarum genera, unum earum, quæ ad interrogationes aut enuntiationes (neque enim ad interrogationes rectas omnes obliquæ revocari possunt) rectas in indicativo aut potentiali aut condicionali positas respondent, alterum earum, quæ dubitativæ vel deliberativæ appellari solent et ad interrogationes rectas in conjunctivo (aut futuri indicativo) positas respondent [1]).

Jam vero notissimum est interrogationes obliquas non solum ad verba interrogandi referri, verum etiam ad omnia ea, ad quæ enuntiationes explicativæ referuntur, quæ sunt verba dicendi, declarandi, sentiendi, cognoscendi, atque etiam ad verba deliberandi, dubitandi, providendi, curandi, similia. Nec minus notum est cum his verbis interrogationes indirectas l. obliquas colligari aut particulis interrogativis illis *εἰ, εἰ — ἤ, πότερον — ἤ, εἴτε — εἴτε*, aut pronominibus et adverbiis interrogativis vel simplicibus, ut *τίς, ποῖος, πόσος, πότερος, ποδαπός, πῇ, πῶς, πόθεν*, vel compositis, ut *ὅστις, ὁποῖος, ὁπόσος, ὁπότερος, ὅπου, ὅπῃ, ὅποι, ὅπως, ὁπότε, ὁπόθεν*.

Sed sæpe etiam fit, idque præcipue post alia quam interrogandi verba, ut simplicia pronomina et adverbia relativa *ὅς, οἷος, ὅσος, ἡλίκος, οἷ, ὡς* usurpentur [2]). At quod docet Kühner excepto pronomine *ὅς*, quod in eadem significatione atque *οἷος = qualis* sæpe exhibeatur, pronomina relativa in interrogationibus obliquis numquam usurpari [3]), quantopere ille erret, satis docet S. I. Caval-

---

[1]) Cfr. Chr. Cavallin, l. l. §§ 202—205. S. I. Cavallin, l. l. partis II pag. 1.

[2]) Cfr. Madvig, Gr. Synt. § 198. b. — Chr. Cavallin, Gr. Synt. §. 110. 2 a. — Koch, Gr. Schulgr. § 79 Anm. 1. — S. I. Cavallin, l. l. pag. 2.

[3]) Kühner, Gr. Gr. § 562. 4. Dass das Relativ (*ὅς, οἷος, ὅσος*) auch ***in abhängigen Fragesätzen*** an der Stelle des Fragepronomens *ὅστις* oder *τίς, ὁποῖος* od. *ποῖος* u. s. w. gebraucht werde, wird mit Unrecht angenommen. Wo wirklich nach einem Gegenstande gefragt wird, wird nur das Fragepronomen gebraucht; an vielen Stellen aber steht im Griechischen das Relativ, wo man nach dem Lateinischen oder Deutschen das Fragepronο-

LIN [1]). Atque apud oratores quidem et hoc quod ille dicit rarissime fit et quod negat usu venit sæpissime. Nam semper fere ὅς, ubi interrogationem obliquam inducit, nihil aliud significat quam aut τίς aut ὅστις, ut *D.* 52. 7 **ἐκέλευσε τὸν Κηφισιάδην δεῖξαι**, ὅς (= τίς l. ὅστις) εἴη, et sæpius. Multo autem sæpius quam ὅς leguntur οἷος, ὅσος, ὡς in enuntiationibus pendentibus, quæ quin interrogationes obliquæ sint, dubitari non possit. Contra observandum est nonnulla inveniri enuntiata ab ὅς, οἷος, ὅσος incipientia, quæ num vere interrogativa sint, imprimis cum indicativo modo utuntur, et perdifficiliter dijudicari potest nec magni momenti esse videtur [2]).

Interrogationes obliquæ, quæ enuntiationibus primariis in indicativo, potentiali, condicionali positis respondent.

Quam in priore commentationis parte rationem secutus sum, ut ex orationis rectæ temporibus proficiscens ostenderem, singula ea tempora quamnam haberent in obliqua oratione structuram, eandem in hac quoque parte sequar.

---

men setzen würde, nach Griechischer Auffassung aber das Relativ sich richtig behauptet. Allerdings wird ὅς an sehr vielen Stellen in einer abhängigen Frage gebraucht, aber *keineswegs hat es alsdann die Bedeutung der Interrogative* ὅστις, τίς, sondern die des relativen *οἷος,* wie im Lat. *qui* st. qualis. — Mit Ausnahme dieses Gebrauchs von ὅς in der abhängigen Frage wird das Relativ nirgends in abhängigen Fragesätzen gebraucht und behauptet überall seine ihm eigene Bedeutung *welcher,* und steht nur scheinbar an vielen Stellen statt des Interrogativs.

[1]) l. l. pag. 3.

[2]) Ut *And.* 1. 56, 58 *εἶπον, ἃ ἤκουσα*, utrum "dixi quæ audieram," "jag omtalade *det*, jag hört" an "— quæ audissem," "*hvad* jag hört" vertendum sit, equidem in medio relinquam. Sed *Ps. D.* 47. 41 ἃ *πεπονθὼς ἦν, εἶπα* quamquam primo obtutu æque bene interpretari posse videmur "quæ passus eram narravi" ac "quæ passus essem dixi," tamen haud scio an hæc interpretatio et propior et facilior sit, atque hanc etiam rectiorem esse vel maxime comprobatur talibus locis, qualis est *I.* 21. 3 *ἔλεγεν, ἃ πεπονθὼς εἴη*, quam sententiam esse interrogativam apparet. Atque ut facile assentior KÜHNERO l. ante l. dicenti "an vielen Stellen steht im Griechischen das Relativ, wo man nach dem Lateinischen oder Deutschen das Fragepronomen setzen würde," ita credo jure dubitari posse, num ob eam rem liceat, nedum necesse sit statuere omnibus illis locis vere relativas enuntiationes inveniri. Immo rectius mihi videtur S. I. CAVALLIN judicasse, cum l. l. diceret "in lingua

Præsens.

Cum constet in interrogationibus obliquis eodem modo quo in enuntiatis ab *ὅτι* et *ὡς* incipientibus indicativum præsentis aut in optativum transire aut immutatum retineri aut denique in imperfectum mutari, primum eos locos tractabo, ubi in præsentis optativum transiit, deinde eos, ubi retentus est, denique eos, ubi mutatus est in imperfectum.

I. In hac sectione primum eos locos afferam, ubi præsentis optativus ex verbis interrogandi pendens invenitur, tum eos, ubi ad cetera verba et locutiones relatus est.

A. Præsentis igitur optativus ad præterita verborum interrogandi relatus sæpius quam indicativus invenitur et quidem his locis:

1. Ubi ex secunda persona in primam transitus factus est:

L. 12. 12 *ἐρωτῶσιν* (præs. hist.), *ὅπῃ* (alii *ὅποι*) *βαδίζοιμεν*. — *D.* 33. 11 *ἠρώτα, εἰ οὐχ ἱκανόν μοι εἴη αὐτῷ ἀπολυθῆναι τῆς ἐγγύης τῆς πρὸς τὴν τράπεζαν, ἀλλὰ καὶ* — præs. ind. — *καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπου φυγάδος ἀπεχθανοίμην αὐτῷ*. — 50. 34 *ἠρώτα με, διότι σκεύη ἴδια μόνος ἔχοιμι τῶν τριηράρχων.*

2. Ubi ex secunda in tertiam personam transitus factus est:

a) post præteritum indicativi: *L.* 8. 14 *ἐγὼ ἠρώτων αὐτόν, εἰ δι' ἐμὲ κακῶς λέγοι Διόδωρον*. — 12. 8 *ἐγὼ Πείσωνα ἠρώτων, εἰ βούλοιτό με σῶσαι χρήματα λαβών*. — 23. 2 *ἠρόμην, ὁπόθεν δημοτεύοιτο*. —

Græca minus discrimen quam in Latina interesse inter enuntiationes interrogativas et relativas." Ceterum etiam in Latina lingua, si quidem ipsam sententiam respicias, nonnumquam admodum exiguum esse hoc discrimen apparet ex talibus locis, qualis est inter plures Horatianus ille: Sat. I. 6. 55—60:

> "Tibi, Mæcenas, — — optimus olim
> Vergilius, post hunc Varius dixere, *quid essem*.
> Ut veni coram, singultim pauca locutus,
> (Infans namque pudor prohibebat plura profari:
> Non ego me claro natum patre, non ego circum
> Me Satureiano vectari rura caballo,
> Sed, *quod eram*, narro): respondes, ut tuus est mos,
> Esse in amicorum numero."

Sed ut repetam ea, quæ ad hanc rem pertinent, ac breviter complectar, ex eis exemplis, quæ suo quodque loco afferentur, satis, credo, apparebit enuntiata esse ab **ὅς, οἷος, ὅσος, ἡλίκος, οὗ, ὡς** incipientia, quæ aut necesse sit ad interrogationes obliquas referantur aut ejus modi sint, ut relativane an interrogativa habeantur dijudicari vix possit.

23. 3 *ἠρώτων, οὕς τε ἐξευρίσκοιμι Δεκελέων ἐπυνθανόμην, εἴ τινα γιγνώσκοιεν Δεκελειόθεν δημοτευόμενον Παγκλέωνα.* — Idem exemplum 23. 7. — 23. 5 *ἠρόμην, εἴ τινα γιγνώσκοι — Παγκλέωνα Πλαταιέα.* — *Ae.* 1. 84 *ἤρετο τὸν δῆμον, εἰ οὐκ αἰσχύνοιντο γελῶντες παρούσης τῆς βουλῆς τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου.* — *D.* 34. 13 *ἠρόμην αὐτόν, εἰ εἰδείη, ὅπου ἐστίν.* — 50. 33 *περὶ τῶν σκευῶν ἠρώτων αὐτόν, πότερα παραλήψεται ἢ ἴδια σκεύη ἔχων ἥκοι ἐπὶ τὴν ναῦν.* — *Ps. D.* 59. 102 *ἐπηγγέλλοντο* (per legatos sciscitabantur), *εἰ βούλοιντο τὴν πόλιν αὐτοῖς παραδοῦναι.*

b) post participium: *D.* 52. 5 *ἔρχεται* (præs. hist.) *ἐπὶ τὴν τράπεζαν Κάλλιππος οὑτοσὶ εὐθὺς ἐρωτῶν, Λύκωνα Ἡρακλεώτην εἰ γιγνώσκοιεν.*

3. Ubi tertia orationis rectæ persona retenta est illa quidem, sed in nonnullis exemplis pronomina secundæ personæ orationis rectæ respondentia leguntur:

a) post præteritum indicativi: *And.* 1. 126 *ἠρώτα, τίνος εἴη τὸ παιδίον.* — *L.* 32. 26 *ἠρώτων Ἀριστόδικον — εἰ ὁ λόγος αὐτῷ* (*σοι*) *εἴη τῆς τριηραρχίας.* — *D.* 29. 51 *ἠρόμην αὐτόν, πόσα εἴη τὰ χρήματα.* — 33. 11 *ἠρώτα, εἰ οὐχ ἱκανόν μοι* (*σοι*) *εἴη* —. — 50. 34 *ἠρώτα με, διότι — ἔχοιμι — καὶ πότερα ἡ πόλις οὐκ εἰδείη τινὰς δυναμένους σκεύη παρασχεῖν ταῖς ναυσίν, ὥστε αὐτὴ μὴ παρέχειν. ἢ σὺ — ὑπερπέπαικας* — aperta in rectam orationem transgressio. — *Ps. D.* 42. 6 *ἠρόμην. ὅπου ὁ σῖτος εἴη ὁ ἀπηλοημένος.* — 47. 34 *ἠρόμην αὐτόν, πότερα* — perf. opt. — *ἢ κοινὴ ἡ οὐσία εἴη αὐτοῖς* (*ὑμῖν;*). — 49. 55 *ἠρόμην αὐτὸν πρὸς τῷ διαιτητῇ, εἰ ἔτι δοῦλος εἴη ὁ Αἰσχρίων.*

b) post infinitivum: *Hyp.* 1. 9 *ἐκέλευε Μνησίθεον τὸν χορευτὴν ἐρωτῆσαι τὸν Ἅρπαλον, ὁπόσα εἴη τὰ χρήματα.*

c) post participium: *Isæ.* 6. 12 *ἐρωτώμενοι ὑφ' ἡμῶν, τίς εἴη αὐτῶν* (*ὑμῶν*) *μήτηρ καὶ ὅτου θυγάτηρ, οὐκ εἶχον ἀποδεῖξαι.* — 6. 13 *ἐρομένων ὑμῶν, ὅστις εἴη καὶ εἰ ζῇ ἢ μή, — ἔφασαν —.*

B. Optativus autem præsentis ad præterita ceterorum verborum, quæ cum interrogationibus obliquis conjungi possunt, relatus multo rarius quam indicativus usurpatur et post hæc tantum verba atque his locis invenitur:

αἰσθάνομαι And. 1. 62 *αἰσθόμενος Εὔφιλητος, ὡς ἔχοιμι, λέγει* (præs. hist.).

ἀκούω Ps. D. 47. 33 *ἀκούων τὸν Θεόφημον τῶν πεπλησιακότων, οἷος εἴη περὶ τὰ διάφορα, — προσῄειν πρὸς — τὸν δῆμον.*

γίγνεται ἐπί τινι *Ps. D.* 49. 2 *ἐπὶ τούτῳ ἐγίγνετο, ὁπότε βούλοιτο — ἀποδοῦναι* (in istius potestate erat, quando vellet reddere pecuniam).

γιγνώσκω *And.* 1. 134 *γνόντες τὸ πρᾶγμα οἷον εἴη, ὡς πολλοῦ ἄξιον, συνέστησαν πάντες.* — *L.* Aposp. 4 *αὐτοῖν γίγνεται θυγάτηρ, ἣν οὐκ ἔφαντο δύνασθαι γνῶναι ὁποτέρου εἴη.*

δείκνυμι (ἀπο-) *And.* 3. 30 *Συρακούσιοι δ' ὅτε ἦλθον — τὴν συμμαχίαν ἀποδεικνύντες ὅσῳ κρείττων ἡ σφετέρα εἴη τῶν Ἐγεσταίων καὶ τῶν Καταναίων — ἡμεῖς τοίνυν εἱλόμεθα —.* — *D.* 52. 7 *ἐκέλευσε τὸν Κηφισιάδην δεῖξαι, ὃς εἴη.*

διάπειραν ποιέομαι *D.* 44. 58 *ἔδωκεν, ὥσπερ διάπειραν ποιούμενος τῶν τρόπων ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν, πῶς ποτ' ἔχοιμεν πρὸς τὸ προπετῶς τι πράττειν.*

δίκην ἀγωνίζομαι *Isæ.* 3. 6 *τὴν τῶν ψευδομαρτυριῶν δίκην ἠγωνίζετο, πότερον ἐξ ἐγγυητῆς ἢ ἐξ ἑταίρας ἡ ἀμφισβητοῦσα τοῦ κλήρου τῷ θείῳ γυναικὸς εἴη.*

ἐξευρίσκω *L.* 1. 15 *ἐφύλαττεν, ἕως ἐξεῦρεν, ὅ τι εἴη τὸ αἴτιον.*

λέγω *A.* 1. 10 *βασανιστὰς αὐτοὺς τούτους ἐκέλευον ἐμοῦ παρόντος, ἵνα μὴ ἀναγκαζόμενοι ἃ ἐγὼ ἐπερωτῴην* [1]) *λέγοιεν.* — *L.* 13. 8 *ἔλεγον, ἐφ' οἷς* (quibus condicionibus) *ἕτοιμοι εἶεν τὴν εἰρήνην ποιεῖσθαι Λακεδαιμόνιοι.* — *Ps. D.* 49. 42 *ἔλεγεν, ὅ τι ὀφείλοιτο αὐτῷ ἕκαστον καὶ παρ' ᾧ* — sequ. aor. ind.

μανθάνω *D.* 54. 7 *διαλεχθείς τι πρὸς αὐτὸν οὕτως ὡς ἂν μεθύων, ὥστε μὴ μαθεῖν, ὅ τι λέγοι, παρῆλθε πρὸς Μελίτην ἄνω.*

οἶδα *And.* 3. 34 *φημὶ — ἄνδρα στρατηγὸν τῇ πόλει τε εὔνουν εἰδότα τε, ὅ τι πράττοι, λανθάνοντα δεῖν τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξαματῶντα ἄγειν ἐπὶ τοὺς κινδύνους.*

παραγγέλλω *L.* 12. 44 *καὶ ὅ τι δέοι χειροτονεῖσθαι καὶ οὕστινας χρείη ἄρχειν, παρήγγελλον.*

---

[1]) Ita Jernstedt. Reiske *ἐπερωτῷμι*. Codd. *ἐπερωτῶ μή*. — Ceterum hæc sententia haud scio an potius relativa quam interrogativa habenda sit.

II. In hac sectione primum eos locos afferam, ubi præsentis indicativus ad verba interrogandi relatus remanet, tum eos, ubi ex ceteris verbis et locutionibus pendens retentus est.

A. Præsentis igitur indicativus ad præterita verborum interrogandi relatus his locis immutatus legitur:

1. Ubi secunda orationis rectæ persona retenta est: *Ps. D.* 42. 28 *διὰ τί, ὅτε ἐγὼ μάρτυρας ἔχων ἠρώτων σε, εἴ τι ὀφείλεις* [1]) *ἐπὶ τῇ ἐσχατιᾷ, — ἀπέφηνας* [2]) —;

2. Ubi ex secunda persona in tertiam transitus factus est:

a) post præteritum indicativi: *L.* 1. 25 *ἠρώτων, διὰ τί ὑβρίζει εἰς τὴν οἰκίαν τὴν ἐμὴν εἰσιών.* — 32. 12 *ἤρετο αὐτὸν ἡ γυνή, τίνα ποτὲ ψυχὴν ἔχων ἀξιοῖ* —. — *I.* 12. 203 *ἠρόμην αὐτόν, εἰ μηδὲν φροντίζει τῶν παρόντων μηδ' αἰσχύνεται λόγον εἰρηκὼς ἀσεβῆ καὶ ψευδῆ.* — *D.* 19. 193 *ἤρετο τὸν ὑποκριτήν, τί δὴ μόνος οὐδὲν ἐπαγγέλλεται.* — 50. 49 *ἐρωτῶ* (præs. hist.) *αὐτόν, ὅποι τε τὸν πλοῦν ποιεῖται καὶ ἐπὶ τίνα.* — *Ps. D.* Ex. 43 *οὐδεὶς πώποτε ἴσως ὑμῶν ἐζήτησε, τί δήποτε οἱ κακῶς πράττοντες περὶ τῶν πραγμάτων βουλεύονται.*

b) post infinitivum: *Din.* 1. 58 *Πολύευκτον τοῦ δήμου προστάξοντος ζητῆσαι τὴν βουλήν, εἰ συνέρχεται τοῖς φυγάσιν εἰς Μέγαρα —, ἀπέφηνεν ἡ βουλὴ συνιέναι.*

c) post participium: *Isæ.* 1. 11 *ἐρωτῶντος τοῦ Δεινίου, εἴ τι ἡμῖν ἢ τῷ πατρὶ ἐγκαλεῖ τῷ ἡμετέρῳ, ἀπεκρίνατο* —.

3. Ubi tertia orationis rectæ persona retenta est:

a) post præteritum indicativi: *Ae.* 2. 6 *ἐφάνη — ὅθ' ὑμᾶς ἐπηρώτα, εἰ οἷόν τ' ἐστὶ — Φιλοκράτους θάνατον καταψηφίσασθαι.* — 3. 107 *οἱ ἄλλοι Ἀμφικτυόνες μαντείαν ἐμαντεύσαντο παρὰ τῷ θεῷ, τίνι χρὴ τιμωρίᾳ τοὺς ἀνθρώπους τούτους μετελθεῖν.* — *D.* 19. 245 *ὅστις ὁμιλῶν ἥδεται, οὐ πώποτ' ἠρώτησα.* — 37. 11 *τί ταῦτ' ἔστιν, ἠρώτων.*

b) post infinitivum: *D.* 19. 305 *αὐτὸς θαυμάσας* (*ἔφη*) *ἐρέσθαι τινὰ τῶν ὁδοιπόρων, τίς ἄνθρωπός ἐστι καὶ τίς ὄχλος ὁ μετ' αὐτοῦ.*

c) post participium: *Isæ.* 6. 13 *ἐρομένων ἡμῶν.* — opt. præs. — *καὶ εἰ ζῇ ἢ μή,* — *ἔφασαν.* — *Lyc.* 40 *ὁρᾶν ἦν — γυναῖκας ἐλευθέρας περι-*

---

[1]) Reiske *ὀφείλοις*.

[2]) De transitu ex secunda persona in primam facto vide *D.* 33. 11, ubi indicativus cum optativo conjungitur: *ἠρώτα, εἰ οὐκ* — opt. præs. — *ἀλλὰ καὶ — τὴν ναῦν κατεγγυῶ καὶ τοὺς παῖδας, καὶ* — opt. præs.

φόβους κατεπτηχυίας καὶ πυνθανομένας, εἰ ζῶσιν. — *Ps. Ae.* Ep. 1. 3 *ᾠχόμεθα, πυνθανόμενοι ἀλλήλων κατὰ τὸν πόρον, εἰ τὸ χρῶμα ἔχει ἕκαστος οἷον ἐκόμιζεν οἴκοθεν.* — *D.* 24. 212 *ἐπερωτήσας, εἰ δίκαιος αὐτοῖς καὶ καλῶς ἔχων ὁ νόμος φαίνεται — λέγεται εἰπεῖν* (fertur dixisse). — 43. 5 *τοῦ κήρυκος κηρύττοντος, εἴ τις ἀμφισβητεῖν ἢ παρακαταβάλλειν βούλεται τοῦ κλήρου —, οὐκ ἐτόλμησε παρακαταβάλλειν.* — — 54. 20 *ἡνίκα — — βοὴ τοσαύτη ἦν, ὥστε τῶν γειτόνων τινὰς πέμψαι πρὸς ὑμᾶς ἐρησομένους, ὅ τι ἐστὶ τὸ συμβεβηκός* [1]).

B. Præsentis autem indicativus ad præterita ceterorum verborum relatus his locis immutatus servatur:

1. Ubi formæ illæ *χρή* et *δεῖ* leguntur excepto uno loco jam allato, *L.* 12. 44, ubi et *χρείη* et *δέοι* invenitur.

a. His igitur locis legitur *χρή*:

α) post præteritum indicativi: *A.* 6. 50 *ἐδίδαξα, ὡς χρὴ ἐπεξελθεῖν τῷ πράγματι.* — *L.* 13. 24 *ἐβουλεύοντο, τί χρὴ ποιεῖν.* — *I.* 3. 11 *ὡς χρὴ τυραννεῖν, Ἰσοκράτους ἠκούσατε.* — 5. 111 *ὑπέδειξε τοῖς ἐπιγιγνομένοις, μεθ' ὧν χρὴ καὶ πρὸς οὓς δεῖ τοὺς πολέμους ἐκφέρειν.* — 14. 37 *ἐπεδείξαντο δ' ὑμῖν, ὡς χρὴ τῇ φύσει χρῆσθαι τῇ τούτων.* — *Ae.* 1. 7 *ἀπέδειξαν, ἃ χρὴ τὸν παῖδα τὸν ἐλεύθερον ἐπιτηδεύειν καὶ ὡς δεῖ αὐτὸν τραφῆναι.* — 1. 15 *τίμημα ἐπέθηκεν, ὅ τι χρὴ παθεῖν.* — 1. 22 *ἐσκέψατο, τίνα χρὴ τρόπον συλλεγομένους ἡμᾶς εἰς τὰς ἐκκλησίας βουλεύεσθαι —.* — 1. 27 *ἀπέδειξεν, οὓς χρὴ δημηγορεῖν καὶ οὓς οὔ.* — Cfr. 3. 107. — *D.* 24. 89 *αἵρεσιν αὐτοῖς ἔδωκεν, εἰ χρὴ δοῦναι δίκην ἢ μή.* — *Ps. D.* 47. 71 *ἐβουλευόμην, μετὰ τῶν φίλων, ὅ τι χρή με ποιεῖν.*

β) post optativum: *Ps. D.* 47. 68 *ἦλθον ὡς τοὺς ἐξηγητάς, ἵνα εἰδείην, ὅ τι με χρὴ ποιεῖν περὶ τούτων.*

γ) post infinitivum: *I.* 11. 48 *ἠβουλήθης τοῖς φιλοσόφοις παράδειγμα καταλιπεῖν, ὡς χρὴ περὶ τῶν αἰσχρῶν αἰτιῶν — ποιεῖσθαι τὰς ἀπολογίας.* — 16. 11 *φασὶ παρ' ἐκείνου μαθεῖν Λακεδαιμονίους, ὡς χρὴ πολεμεῖν.* — *D.* 18. 172 *οὐδὲν μᾶλλον ἔμελλεν, ὅ τι χρὴ ποιεῖν, εἴσεσθαι.* — 19. 34 *ἦν τοῦτο πρῶτον τῶν ἀδικημάτων τὸ τὸν Φίλιππον — — παρεῖναι καὶ μηδ' ὅ τι χρὴ* [2]) *ποιεῖν ῥᾴδιον εἰπεῖν εἶναι.* — 23. 74

---

[1]) Nonnumquam fit, ut verbum interrogandi, dicendi, alia verba interrogatio recta sequatur, ut *D.* 18. 170, 191 *ἠρώτα ὁ κῆρυξ "τίς ἀγορεύειν βούλεται"; Ps. Ae.* Ep. 4. 5.

[2]) Codd. *χρή* et *χρῆν*. Bekker conjecit *χρείη*. Sed ut multis aliis hujus modi locis ita hoc, quin præsentis indicativus vividi coloris causa usurpatus sit, vix dubitari potest.

δοκοῦσί μοι ζητῆσαι τοῦτο πρῶτον — πότερ' οὐδένα χρὴ φόνον ὅσιον εἶναι νομίζειν ἢ τινά γ' ἔσθ' ὅσιον νομιστέον. — 24. 146 *οὐκ ἂν ἐξῆν ὑμῖν τιμᾶν, ὅ τι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτῖσαι.* — *Ps. D.* 60. 12 *ἀμηχανώτατος ἦν, ὅ τι χρὴ λέγειν, πορίσασθαι.* — Cfr. *L.* 32. 18.

δ) post participium: *L.* 29. 4 *αὐτὸν τριήραρχον κατέστησεν — οὐκ ἔχων, ὅτῳ χρὴ μᾶλλον αὐτοῦ πιστεῦσαι.* — *Ps. L.* 2. 33 *δυοῖν προκειμένοιν, πότερον χρὴ τὴν πατρίδα ἐκλιπεῖν ἢ μετὰ τῶν βαρβάρων γενομένους καταδουλώσασθαι τοὺς Ἕλληνας, — ἐξέλιπον — τὴν πόλιν.* — *I.* 4. 42 *πολλῆς ἀπορίας οὔσης τὰ μὲν ὅπου χρὴ διαθέσθαι, τὰ δ' ὁπόθεν εἰσαγαγέσθαι, καὶ ταύταις ταῖς συμφοραῖς ἐπήμυνεν.* — *Ae.* 2. 21 *ὃς διασκοπούντων ἡμῶν, ὅτι χρὴ λέγειν — ἐπηγγέλλετο.* — 3. 72 *ἠρώτα — προδιδάξας, ἃ χρὴ ἀποκρίνασθαι.* — *Ps. D.* Ex. 44.

b. Legitur autem *δεῖ* [1]) his locis:

α) post præteritum indicativi: *I.* 5. 111 et *Ae.* 1. 7 simul cum *χρή.* — *Ps. D.* 42. 1 *εἰ μὴ οὗτος ἡμῖν σαφῶς διώρισε, τί δεῖ ποιεῖν τοὺς ἀντιδεδωκότας* —. — Cfr. *Hyp.* 1. 9.

β) post infinitivum: *Ps. L.* 6. 54 *παρῄνεσε κρῖναι — ἕκαστον, ἃ δεῖ τὸν ἀσεβοῦντα παθεῖν.* — *Isæ.* 6. 4 *διεμαρτύρησεν — ἀποστερῶν — ὑμᾶς τοῦ κυρίους γενέσθαι, ὅντινα δεῖ κληρονόμον καταστήσασθαι τῶν Φιλοκτήμονος.* — *D.* 24. 116 *ᾤμην δεῖν τὸν νομοθετοῦντα περὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι, οἷα δεῖ γίγνεσθαι καὶ ὡς ἕκαστα ἔχειν, καὶ τὰς τιμωρίας ὁποίας τινὰς — δεῖ — εἶναι, περὶ τούτων νομοθετεῖν.*

γ) post participium: *Ps. L.* 6. 54 *βούλομαι εἰπεῖν, ἃ — συνεβούλευσε βουλευομένοις ὑμῖν, ὅ τι δεῖ χρῆσθαι ἀνδρὶ ἠσεβηκότι.* — *Isæ.* 7. 22 *ἀπέδωκε — διωρίσας, οὓς δεῖ κρατεῖν.* — *Lyc.* 126 *τὴν στήλην ἔστησαν εἰς τὸ βουλευτήριον ὑπόμνημα τοῖς — βουλευομένοις ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὡς δεῖ πρὸς τοὺς τοιούτους ἔχειν.*

2. Ut in enuntiatis ab *ὅτι* et *ὡς* incipientibus ad præterita verborum dicendi et sentiendi relatis ita in interrogationibus obliquis nonnumquam fit, ut præsentis indicativus retineatur, ubi mentio fit de eis, quæ fieri soleant vel semper eodem modo se habeant, i. e. ad quodvis fere tempus eodem jure quo ad tempus enuntiati regentis referantur. Præter ea hujus modi exempla verborum *χρή* et *δεῖ*, quæ supra allata sunt, hæc afferam:

---

[1]) In imperfectum transiit his locis: *L.* 30. 4, *Ae.* 3. 95, *D.* 27. 40.

a) post præteritum indicativi: *L.* 10. 4 *ταύτην ἔχων τὴν ἡλικίαν οὔτε τί ἐστιν ὀλιγαρχία ἠπιστάμην οὔτε* —. — *I.* 8. 58 *οὔτ' ἂν οὗτος ἔσχε ταύτην ποιήσασθαι τὴν ἐρώτησιν, ἡμεῖς τ' ἂν ἔγνωμεν, ὅσῳ κρεῖττόν ἐστι τὸ σωφρονεῖν τοῦ πολυπραγμονεῖν.* — *D.* 24. 25 *ἐφ' ὑμῖν ἐποίησαν διαχειροτονίαν, πότερον εἰσοιστέος ἐστὶ νόμος καινὸς ἢ δοκοῦσιν ἀρκεῖν οἱ κείμενοι.* — 24. 108 *οὐκοῦν ἠκούσατε τῶν νόμων, ἃ κελεύουσι ποιεῖν τὸν τιθέντα νόμον καινόν.* — 37. 43 *ἐνεθυμήθην, ἡλίκον ἐστὶ πλεονέκτημα τὸ μὴ καταπεπλῆχθαι τὸν βίον.* — *Ps. D.* Ex. 32 *εἰ νόμισμα ἐκρίνετο, ὁποῖόν τί ποτ' ἐστί, δοκιμάσαι δεῖν ἂν ᾠήθητε.* — Cfr. *D.* 9. 41.

b) post infinitivum: *L.* 1. 33 *ἐποίησεν* — *ἡγούμενος* — *τοὺς πείσαντας οὕτως αὐτῶν τὰς ψυχὰς διαφθείρειν, ὥστε* — *καὶ τοὺς παῖδας ἀδήλους εἶναι, ὁποτέρων τυγχάνουσιν ὄντες.* — *Ps. I.* 1. 50 *ἡγοῦμαι καὶ τοὺς θεοὺς ἐπὶ τοῖς οἰκειοτάτοις μάλιστα δηλῶσαι, πῶς ἔχουσι πρὸς τοὺς φαύλους καὶ τοὺς σπουδαίους τῶν ἀνθρώπων.* — Cfr. *Ps. Ae.* Ep. 1. 4, *D.* 23. 74.

c) post participium: *I.* 4. 53 *οὐκ ἀγνοοῦντες, ὅσον διαφέρουσιν αἱ μείζους τῶν συμμαχιῶν πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, οὕτως ἐβουλευόμεθα.* — *D.* 18. 276 *ἐκέλευεν* — *ὀνομάζων, ὡς* — *οὐκέτι τοὺς ἀκούοντας σκεψομένους, τίς ποτ' αὐτός ἐστιν ὁ ταῦτα λέγων.*

3. Postremo præsentis indicativus retentus esse videtur, ut ea, quæ afferrentur, vegetiore depingerentur colore et tamquam magis præsentia proponerentur. Etiam hujus rei exempla in prima classe nonnulla allata sunt. Jam vero multo plura afferentur. Sunt enim hæc:

a) post præteritum indicativi: *I.* 7. 81 *ὡς ὁ βασιλεὺς ἔχει πρὸς ἡμᾶς, ἐκ τῶν ἐπιστολῶν* — *ἐδήλωσε.* — 10. 21 *οὐκ ἂν πω δῆλος ἦν ὁ λόγος, πότερον Ἑλένης ἔπαινος ἢ κατηγορία Θησέως ἐστίν.* — *D.* 22. 9 *διαχειροτονίαν ἐδίδοσαν, ὅτῳ δοκεῖ* — *ἡ βουλὴ βεβουλευκέναι καὶ ὅτῳ μή.* — 29. 29 *τὸν Μ. οὐδ' ὅστις ἐστιν οὐδεὶς ᾔδει.* — 35. 29 *ἐπεσκοποῦμεν, εἴ τι ἐξαιροῦνταί ποθεν ἐκ τοῦ πλοίου ἢ πεντηκοστεύονται.* — Cfr. *D.* 9. 45, 24. 146.

b) post optativum: *D.* 34. 13 *ἠρόμην αὐτόν, εἰ εἰδείη, ὅπου ἐστίν.* — Cfr. *Isæ.* 1. 32.

c) post infinitivum: *I.* 21. 4 *παρεγένετο, ὥστε* — *ἀνάγκη* — *ὑμᾶς δικάζειν, ὁπότεροι ἀληθῆ λέγουσιν.* — Ep. 3. 1 *ἠβουλήθην γράψαι, περὶ ὧν μοι δοκεῖ πρακτέον εἶναι.* — *Ps. Ae.* Ep. 5. 1 *οὐκ* — *ἠσμένισεν*

ἡμᾶς — λέγειν, εἴ τινων χρῄζομεν. — *D.* 19. 236 *ἔδει ἀκοῦσαι τὸν δῆμον τί λέγουσιν.* — 39. 35 *οὐκ ἔμοιγε προσῆκεν εἰδέναι, τίνες εἰσὶν υἱεῖς ἐκείνου, ἀλλ' ἐκείνῳ δεῖξαι, τίνα ἐμοὶ νομιστέον ἔστ' ἀδελφόν.* — — 48. 13 *ἔδωκα αἵρεσιν τούτῳ — ὁπότερον βούλεται λαβεῖν.* — *Ps. D.* 42. 28 *ἐκέλευόν σε δεῖξαι ὅρον εἴ που ἔπεστι.* — 59. 4 *ἐξήνεγκε — λέγων διαχειροτονῆσαι τὸν δῆμον, εἴτε δοκεῖ — στρατιωτικὰ εἶναι εἴτε θεωρικά.* — Ep. 1. 2 *ᾠήθην χρῆναι τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην ὡς ἔχω εἰς μέσον θεῖναι.* — *Hyp.* 1. 9 *Ἅρπαλον (ἔφη) ἀποδεῖξαι τὰ χρήματα ὁπόσα ἐστίν.* — Cfr. *D.* 4. 1, 29. 1, *Ps. D.* 13. 7, Ex. 1.

d) post participium: *A.* 1. 10 *ἠθέλησα — γράψας ἐν γραμματείῳ, ἃ ἐπαιτιῶμαι τὴν γυναῖκα.* — *I.* 6. 2 *ἀνέστην ἀποφαινόμενος, ἃ γιγνώσκω.* — *Ae.* 2. 122 *παρακληθεὶς ὑπ' ἐμοῦ — —, εἰ τἀληθῆ καὶ τἄντα ἀπαγγέλλω — ἅπερ — εἶπον, — οὐκ ἔφη.* — *D.* 9. 60 *ἀπέδειξεν — — αἰσθόμενος, ἃ πράττουσιν.* — *D.* 19. 11 *ἔφη — διεξιών, ἡλίκα τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν, οὐχὶ τὰς ἰδίας ἀδικοῦσι μόνον πατρίδας οἱ δωροδοκοῦντες καὶ χρήματα λαμβάνοντες παρὰ Φιλίππου.* — 20. 51. — 23. 13 *ἐδημηγόρει — διεξιὼν τὸν Κερσοβλέπτην καὶ τὸν Χαρίδημον ὡς φιλανθρώπως ἔχουσι πρὸς ὑμᾶς.* — 39. 2 *περίεργος ἂν εἰκότως ἐδόκουν εἶναι φροντίζων, ὅ τι βούλεται καλεῖν οὗτος ἑαυτόν.* — 57. 34 *προσῆκεν εἰδότας αὐτὴν πολλοὺς ἥτις ἐστὶ μαρτυρεῖν.* — *Hyp.* Aposp. 73 *οὔσης τῆς διαδικασίας, ὁπότεροί εἰσιν οἱ πεποιηκότες, ἠρώτων —.*

III. Sequitur, ut ostendam, quando in interrogationibus obliquis præsentis indicativus in imperfectum transierit. Ac primum quidem animadvertendum est, ut imperfectum illud, quod in enuntiationibus explicativis invenitur, præsenti an imperfecto orationis rectæ respondeat non semper facile est dijudicatu, sic hoc imperfectum utri eorum temporum respondeat nonnullis locis parum apparere. Præterea commemorare licet neque post verba interrogandi neque post vere dicendi verba hoc imperfectum facile usurpari. At quod docet S. J. Cavallin apud Xenophontem "neque post particulas illas interrogativas *εἰ, πότερον — ἤ, εἴτε — εἴτε* neque post pronomina adverbiaque interrogativa simplicia occurrere" hoc imperfectum, apud oratores quidem, quamquam post pronomina et adverbia vel interrogativa composita vel relativa sæpius usurpatur, tamen etiam post particulas illas

illaque pronomina nonnumquam invenitur. Neque tamen nego, id quod ex eis, quæ jam ante commemoravi, concludere licet, cum in ceteris harum enuntiationum temporibus tum in hoc a me afferri exempla, quæ etiam ad enuntiata relativa forsitan aliquo jure referri possint. Invenitur autem hoc imperfectum his locis post hæc verba:

ἀγνοέω *D.* 50. 13 *ἔδωκα — οὐκ ἀγνοῶν τὴν παροῦσαν χρείαν ὡς ἀναγκαῖα ἦν —.*

αἰσθάνομαι *Ae.* 1. 41 *αἰσθόμενος, ὧν ἕνεκα τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο Τίμαρχος, ἀνέστησεν αὐτόν.* — *D.* 23. 156 *αἰσθόμενος, οὗ ἦν κακοῦ —, εἶδεν —.*

ἀκούω *Ps. D.* Ep. 6. 2 *ἀκούσαντί μοι, ἃ ἔλεγεν, ἐδόκει — αὐτὸν ἐπιστεῖλαι.*

ἀπαγγέλλω *D.* 19. 305 *τοὺς Ἀρκάδας ὑμῖν ἀπήγγελλεν, ὡς ἔχαιρον, εἰ προσέχει —.*

γιγνώσκω (*δια-*) *L.* 13. 36 *ἅπαντες ἐγνωκότες ἦτε, οὗ ἦν κακοῦ ἡ πόλις.* — *I.* 12. 105 *γνωσθέντες, ὧν ἐπεθύμουν, εἰς πόλεμον καὶ ταραχὰς κατέστησαν.* — *Isæ.* 11. 13 *εἴ τι δίκαιον εἶχεν εἰπεῖν, διαγνωσθῆναι προσῆκεν.*

γράφω *D.* 27. 40 *ἐγέγραπτο — ἐξ ὧν ἔδει τούτους λαβεῖν τὰ δοθέντα.* — 50. 30 *οὕτω μοι ἀκριβῶς ἐγέγραπτο, ὥστ' οὐ μόνον αὐτά μοι τἀναλώματα ἐγέγραπτο, ἀλλὰ καὶ ὅποι ἀνηλώθη καὶ ὅ τι ποιούντων, καὶ ἡ τιμὴ τίς ἦν καὶ νόμισμα ποδαπόν, καὶ ὁπόσου ἡ καταλλαγὴ ἦν τῷ ἀργυρίῳ.*

δηλόω (*ἄδηλον*) *Isæ.* 1. 13 *ἐδήλωσεν, ὡς εἶχε πρὸς ἡμᾶς.* — 7. 33 *τοῦτ' ἦν ἄδηλον καὶ τοῖς γεννήσασιν, εἴτε σπουδαῖον εἴτε μηδενὸς ἄξιον ἔμελλεν ἔσεσθαι.* — *Lyc.* 135 *ἄδηλον ἦν, ὁποῖοί τινες ὄντες ἐτύγχανον.*

διαλογίζομαι (*ἐκ-, συλ-*) *A.* 3. 95 *διελογίζετο, ὅσον ἑκάστους ἔδει συντελεῖν.* — 1. 64 *ἐκλογισάμενος, ὅστις ὧν πρὸς οὕστινας ἐπολέμει, εὖ ἐβουλεύσατο.* — *D.* 18. 172 *ἐκεῖνος ὁ καιρὸς — οὐ μόνον εὔνουν — ἄνδρα ἐκάλει, ἀλλὰ καὶ — συλλελογισμένον ὀρθῶς, τίνος ἕνεκα ταῦτ' ἔπραττεν ὁ Φ. καὶ τί βουλόμενος* [1]).

---

[1]) Hoc imperfectum etiam imperfecto respondere potest, ita ut non modo significet: "cur illa faceret Ph.", i. e. "cur Græcos bello persequeretur" sed etiam: "cur illa fecisset", i. e. "cur Elateam occupavisset", cujus rei mentio a Demosthene modo supra facta est.

διορίζω L. 30. 4 *διωρισμένον, ἐξ ὧν ἔδει ἀναγράφειν, αὐτὸν ἁπάντων κύριον ἐποιήσατο.*

ἐξετάζω D. 45. 82 *τὸν ἡμέτερον πατέρα ἐξήταζες, ὅστις ἦν;*

ἐπιδείκνυμι Isæ. 6. 41 *ἐπεδείκνυσαν τὰ ἔνδον ὡς εἶχε.* — D. 57. 34 *προσῆκε — τὰ τέλη ἐξετάσαντας, εἰ ξενικὰ ἐτέλει καὶ ποδαπὴ ἦν ἐπιδεικνύντας.* — Ps. D. 47. 67 (bis) *ἐπέδειξα, ὡς εἶχεν.*

ζητέω Ps. D. 59. 80 *ἐζήτει τὴν γυναῖκα ταύτην ἥτις ἦν.*

μηνύω And. 1. 15 *ἐπαγγέλλεται* (præs. hist.) — *τῇ βουλῇ, εἴ οἱ ἄδειαν δοῖεν, μηνύσειν περὶ — τῶν Ἑρμῶν τῆς περικοπῆς ἃ ᾔδει.* — 1. 34 *μηνύει* (pr. hist.) *περὶ τῶν μυστηρίων ἃ ᾔδει.* —

οἶδα L. 1. 42 *τί ᾔδειν, εἴ τι κἀκεῖνος εἶχε σιδήριον;* — 11. 2 *ὥστ' οὐδ' ὅ τι ὀλιγαρχία ἦν ᾔδειν.* — Ps. L. 20. 24, 25 *οὐκ ἦν — ὥστ' εἰδέναι, οἷος ἦν.* — Ae. 2. 40 *ὅ τι οὖν ποτ' ἦν ὁ κέκρωψ ἢ τὸ καλούμενον παιπάλημα ἢ τὸ παλίμβολον ἢ τὰ τοιαῦτα ῥήματα, οὐκ ᾔδειν πρότερον.* — D. 32. 11 *ὅ τι ἦν ἀτύχημα, οὐκ εἰδότες — λαμβάνομεν* (pr. hist.). — 35. 8 *οὐδὲν ᾔδει, οἵοις θηρίοις ἐπλησίαζε τοῖς ἀνθρώποις τούτοις.* — 48. 14 *ᾔδει — τὸ ἀργύριον ου ἦν.* — 55. 7 *ἀπέφαινεν ἂν ἐκεῖνος ἀκριβῶς εἰδώς, ὅπως εἶχεν ἕκαστα τούτων.* — Ps. D. 59. 59 *εἰδότες — τὴν γυναῖκα ἥτις ἦν, — ἀποψηφίζονται* (pr. hist.) *τοῦ παιδὸς καὶ οὐκ ἐνέγραφον αὐτὸν εἰς σφὰς αὐτούς.*

ὁράω Ae. 3. 35 *ἰδὼν αὐτὸν ὁ Φίλιππος ὡς διέκειτο, θαρρεῖν παρεκελεύετο.* — D. 21. 4 *ἑώρων αὐτόν ἄρτι πρὸ τῶν δικαστηρίων οἷα ἐποίει.* — 31. 2 *ἰδών, ὡς διέκεισθ' ὑμεῖς πρὸς τοὺς λίαν ἀναιδῶς ἀδικοῦντας, ἔννους γίγνεται* (præs. hist.). — 37. 13 *ἑώρων ἡμᾶς οἷα ἐσυκοφαντούμεθ' ὑπὸ τούτων.* — Ps. D. 47. 41 *ἰδοῦσά με ὡς διεκείμην, ἐκέλευεν.* — 47. 62 *ἰδὼν — τὴν γραῦν ὡς διέκειτο, προσελθὼν — ἐκέλευον.* — 49. 17 *ὁρῶν ὁ πατὴρ — τό τε μέγεθος τοῦ ἀγῶνος ἡλίκον ἦν τούτῳ καὶ ὡς ἠπορεῖτο οὗτος, — προσαγαγὼν — ἐκέλευσεν —.*

πείθω Ps. D. Ex. 35 *δίκαιον ἦν πείθειν ὑμᾶς, ὅτι ἄριστον ἕκαστος ἡγεῖτο.*

πυνθάνομαι Ps. D. 47. 35 *πυθόμενος, οὗ ᾤκει ὁ Θ., ἦλθον ἐπὶ τὴν οἰκίαν.* — 49. 13 *δάνεισμα ποιεῖται* (pr. hist.) — — *ἑκάστου πυνθανομένου παρὰ τῶν οἰκείων — ὡς διέκειντο.* — 59. 109 *πρὶν γὰρ — — πυθέσθαι πάντας, ἥτις ἦν καὶ* perf. ind., *τὰ ἀδικήματα ταύτης ἦν.*

Hyp. 1. 9 *Ἅρπαλον* (*ἔφη*) *ἀποδεῖξαι τὰ χρήματα — ὅπως πύθοιτο, ὁπόσα ἦν.*

ψηφίζομαι *D.* 53. 24 *ἡγούμην — ἵν' — ἐψηφίσασθε, ὁποῖόν τι ὑμῖν ἐδόκει.* — Cfr. *D.* 9. 1.

Imperfectum.

In interrogationibus obliquis imperfectum orationis rectæ constat aut in optativum transgredi aut immutatum servari. Sed horum utriusque generum exempla apud oratores admodum rara sunt, et quidem in optativum transitus fit rarissime.

I. Optativi igitur sunt hæc exempla: *L.* 1. 14 *ἐρομένου ἐμοῦ, τί αἱ θύραι νύκτωρ ψοφοῖεν* (quid fores noctu concrepuissent), *ἔφασκε τὸν λύχνον ἀποσβεσθῆναι.* — 1. 20 *κατηγόρει — — καὶ τὰς εἰσόδους οἷς τρόποις προσίοι.* — 12. 2 *ἔδει τὴν ἔχθραν τοὺς κατηγοροῦντας ἐπιδεῖξαι ἥτις εἴη πρὸς τοὺς φεύγοντας.* — *D.* 30. 19 opt. et impf. *τούτων ἕκαστον ἠρόμην, Ὀνήτορα μὲν καὶ Τιμοκράτην, εἴ τινες εἶεν μάρτυρες, ὧν ἐναντίον τὴν προῖκ' ἀπέδοσαν, αὐτὸν δ' Ἄφοβον, εἴ τινες παρῆσαν, ὅτ' ἐλάμβανεν.*

II. Imperfectum autem post hæc verba immutatum restat:

ἀναμιμνήσκομαι *D.* 19 27 *διεξῆλθον — ἵνα τήν, ὅτ' ἀδωροδόκητος ὑπῆρχε, προαίρεσιν αὐτοῦ τῆς πολιτείας ἀναμνησθέντες ὡς προβεβλημένη καὶ ἄπιστος ἦν πρὸς τὸν Φίλιππον, — σκέψησθε.*

ἀπαγγέλλω *Ae.* 2. 169 *οὕτως ἐκινδύνευσα, ὥστε κἀκεῖ στεφανωθῆναι καὶ δεῦρο ἥκων πάλιν ὑπὸ τοῦ δήμου — — τοῦ ταξιάρχου — — τὰ περὶ τὸν γενόμενον κίνδυνον οἷος ἦν ἀπαγγείλαντος.*

βασανίζω *And.* 1 64 *τὸν παῖδα παρέδωκα βασανίσαι — καὶ τὰς θεραπαίνας ἔλαβον οἱ πρυτάνεις* (*βασανίσαι*), *ὅθεν ὁρμώμενοι ταῦτ' ἐποίουν ἐκεῖνοι.*

δηλόω *I.* 15. 114 *ἠβουλόμην ἂν — οἷόν τ' εἶναι συντόμως δηλῶσαι — τὰ τῆς πόλεως ὡς εἶχε.*

διηγέομαι *Ps. D.* 47 68 *διηγησάμην αὐτοῖς — τήν τε ἄφιξιν τὴν τούτων — καὶ ὡς εἶχον* (ut eam habuissem) *αὐτὴν ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ ὡς* — aor. opt.

εἰκάζω *A.* 5. 68. *εἴ τις ἠξίου τοὺς συνόντας ἐκείνῳ εἰκάζειν, οἵτινες ἦσαν οἱ ἀποκτείναντες Ἐφιάλτην —.*

θαυμάζω *I.* 19. 26 *ἔτι δυσκολώτερον διὰ τὴν νόσον διέκειτο, ὥστ' οὐκ ἐκείνων ἄξιον θαυμάζειν, εἰ μὴ παρέμενον, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον, ὅπως ἐγὼ τοιαύτην νόσον θεραπεύων ἀνταρκεῖν ἠδυνάμην.*

εἶπον (*κατεῖπον*) *L.* 3. 17 *διότι τοιαῦτα παρηνόμουν εἰς ἐκεῖνον, οὐκ ἠθέλησαν εἰπεῖν ἐρωτηθέντες* [1]). — 4. 10 *ἡ πόρνη τοῦτ' ἂν κατεῖπε, πότερα κοινὴ ἡμῖν ἦν ἢ ἰδία τούτου, καὶ* — aor. ind. — *καὶ εἰ διηλλαγμένοι ἢ ἔτι ἐχθροὶ ἦμεν, ἔτι δὲ εἰ* — aor. ind. — *καὶ εἰ οὗτος ἦρχε χειρῶν ἀδίκων ἢ ἐγὼ πρότερος τοῦτον ἐπάταξα.*

οἶδα (*σύνοιδα*) *Isæ.* 7. 34 *εἰς τε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα οἷος ἦν, ἀκριβῶς ᾔδει* [2]). — *D.* 19. 52 *οὐ γὰρ οἷς ἐπέστελλε προσεῖχον τὸν νοῦν, ἀλλ' ἃ φρονῶν ταῦτ' ἔγραφε συνῄδεσαν.*

παράδειγμα καταλείπω *Lyc.* 119 *ἐκόλασαν — — ἵνα παράδειγμα εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον, ὡς εἶχον πρὸς τοὺς προδότας, καταλίποιεν.*

πυνθάνομαι *Ps. D.* 58. 28 *τελευτήσαντος αὐτῷ τοῦ ἀδελφοῦ βιαίῳ θανάτῳ, τοιοῦτος ἐγένετο περὶ αὐτὸν οὗτος, ὥστ' ἀναζητήσας τοὺς δράσαντας καὶ πυθόμενος, οἵτινες ἦσαν, ἀργύριον λαβὼν ἀπηλλάγη.*

σκοπέω *D.* 18. 233 *ἐσκόπει ἄν, τίνας εἶχεν ἀφορμὰς ἡ πόλις καὶ τίνας δυνάμεις, ὅτ' εἰς τὰ πράγματ' εἰσῄειν, καὶ* — aor. ind. —, *καὶ πῶς εἶχε τὰ τῶν ἐναντίων.*

---

[1]) Enuntiatio interrogativa etiam ad *ἐρωτηθέντες* referri potest. Ceterum quamquam dubitare licet præsentine an imperfecto orationis rectæ hoc imperfectum respondeat, tamen tutius est exemplum huc retulisse.

[2]) Imperfectum hoc loco respondere imperfecto orationis rectæ apparere videtur ex additamento illo subsequenti: *ὡς ἐγενόμην οὐκ ἄδικος οὐδὲ πλεονέκτης, ἠπίστατο σαφῶς.*

ὑπομιμνήσκω *Isæ.* 2. 4 *ᾔτει τὴν ἀδελφὴν ἡμᾶς, ὑπομιμνήσκων τήν τε φιλίαν τὴν τοῦ πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ, καὶ ὡς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἦν διακείμενος.*

φανερόν *A.* 2 γ 8 *εἴπερ ἐγένετο φανερὸν ἡμῖν, τίνες ἦσαν οἱ ἀποκτείναντες αὐτόν —.*

Perfectum et Plusquamperfectum.

Perfecti indicativus orationis rectæ in oratione obliqua aut immutatus restat aut in optativum transit aut denique in plusquamperfectum mutatur [1]). Quarum constructionum prima est admodum rara, secunda rarior, tertia rarissima.

I. Optativus igitur invenitur:

A. post verbum interrogandi:

ἐρωτάω (*ἔρομαι*) *Isæ.* 6. 41 *τοὺς οἰκέτας πρῶτον ἠρώτων —, ὅπῃ τετραμμένα εἴη τὰ χρήματα,* — *D.* 35. 31 *οὐδὲν ἧττον ἠρωτῶμεν αὐτούς, ὅντινα τρόπον ἀπολωλότ' εἴη τὰ χρήματα.* — 52. 8 *ἤρετο αὐτόν, εἰ ἤδη ἐπιδεδημηκὼς εἴη ὁ K., ὅτῳ ἐπιγεγραμμένον εἴη ἀποδοῦναι τὸ ἀργύριον.* — *Ps. D.* 47. 34 *ἠρόμην αὐτόν, πότερα μεμερισμένος εἴη* (*II*) *πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἢ κοινὴ ἡ οὐσία εἴη αὐτοῖς.*

B. post hæc verba:

λέγω *L.* 18. 10 *ἔλεγε πρὸς ἐκεῖνον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς παρόντας, ὅσα εἴημεν πεπονθότες καὶ οἵαις τύχαις κεχρημένοι.* — *I.* 21. 3 *ἔλεγεν, ἃ πεπονθὼς εἴη.*

οἶδα *Ps. D.* Ex. 48 *ἔγωγε — οὐκ ᾔδειν, πρὸς τί ποτ' εἴη τοῦτ' εἰρημένον —.*

ὁράω *D.* 52. 19 *προσῆλθε — λέγων, ὅτι τετελευτηκὼς εἴη ὁ Λύκων καὶ αὐτὸς ἀξιοίη τὰ γράμματα ἰδεῖν, εἴ τι καταλελοιπὼς εἴη ὁ ξένος ἀργύριον.*

---

[1]) Commemorare liceat, ubi in his enuntiatis perfecti indicativus in optativum transgressus est, ibi circumscriptas formas usurpari, ubi retentus est, simplices exhiberi præter hunc locum: *I.* 19. 2 (*γεγενημένος — εἰμί*), ubi in plusquamperfectum mutatus est, utramque formam inveniri.

II. Indicativus autem perfecti his locis retinetur:

A. post verba interrogandi:

ἐρωτάω (*ἔρομαι*) *Ae.* 2. 36 *ἤρετό με, εἰ τῶν Ἀθήνησι πραγμάτων ἐπιλέλησμαι, καὶ τὸν δῆμον καταπεπονημένον — — εἰ μὴ μέμνημαι.* (*II*). — *D.* 27. 50 *ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαιτητοῦ ταῦτά τε καθ' ἕκαστον, καὶ τὴν οὐσίαν τὴν αὐτοῦ πότερον ἐκ τῶν ἐπικαρπιῶν ἢ τἀρχαῖα ἀναλίσκων διῴκηκε* (*II*), *καὶ πότερον* — aor. ind. cum *ἂν* — *ἀπεκρίνατο οὐδέν.* — 36. 43 *περὶ τῆς εὐπορίας — καὶ ὧν ἐρωτήσειν ἔφησθα, πόθεν τὰ ὄντα κέκτηται Φορμίων, — οὐκ ἔνεστ' εἰπεῖν τὸν λόγον.*

πυνθάνομαι *D.* 21. 36 *ἀπήγγελλέ τίς μοι περιόντ' αὐτὸν συλλέγειν καὶ πυνθάνεσθαι, τίσι πώποτε συμβέβηκεν ὑβρισθῆναι.*

B. post alia verba:

βοάω *D.* 19. 81 *οὐκ ἂν ἔδωκα οὐδενὶ οὐδέν, ὥστε μοι παραστάντας ἐνταυθὶ βοᾶν, οἷα πεπόνθασιν.*

δηλόω *I.* 15. 224 *τοὺς πλησιάσαντάς μοι διῆλθον,* (*δηλῶσαι*) *βουλόμενος, ὅσον διέσταμεν ἀλλήλων.*

ἐνθυμέομαι *I.* Ep. 7. 6 *ἐνεθυμήθην —, ὡς εὐτυχῶς ἅπαντά σοι συμβέβηκεν.*

ἐπίσταμαι *I.* 19. 2 *οὐκ ἂν ἠπίστασθ', ὁποῖός τις γεγενημένος περὶ τὸν τετελευτηκότα κληρονόμος εἰμὶ τῶν ἐκείνου.*

ἐπιτηρέω *D.* 19. 288 *τί παρ' ὑμῖν ἐψήφισται, τοῦτ' ἐπετήρουν οἱ ἄλλοι πάντες Ἕλληνες.*

κρίσιν γράφω *D.* 23. 219 *εἰ — αὐτὸς ἔγραψε κρίσιν, εἰ πεποίηκεν ἢ οὔ καὶ εἰ δικαίως ἢ ἀδίκως, οὐκ ἂν ἠδίκει.* — Cfr. *D.* 53. 3.

οἶδα *D.* 21. 78 *ἡνίκα τὰς δίκας ἔλαχον — — καὶ τοῦτον οὐδ' εἰ γέγονεν εἰδὼς οὐδὲ γιγνώσκων, τότε — εἰσεπήδησαν.*

πυνθάνομαι *Ps. D.* 59. 109 *πρὶν — πυθέσθαι* (comperisse) *πάντας, ἥτις ἦν καὶ οἷα ἠσέβηκε, τὰ ἀδικήματα ταύτης ἦν.*

σκοπέω *I.* 7. 25 *οὐκ ἐσκόπουν, εἴ τι λῆμμα παραλελοίπασιν οἱ πρότερον ἄρχοντες, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον εἴ τινος πράγματος κατημελήκασι τῶν τέλος ἔχειν κατεπειγόντων.* — *Lyc.* 66 *αὐτὸ ἐσκόπουν τοῦτο, εἰ πέφυκε τὸ ἀδίκημα τοῦτο — μέγα βλάπτειν τοὺς ἀνθρώπους.*

φροντίζω *Ae.* 1. 165 *ὁ νομοθέτης οὐχ ὅπως τὸ πρᾶγμα γεγένηται ἐφρόντισεν.*

III. In plusquamperfectum perfecti indicativus numquam post verba interrogandi mutatus est, sed post hæc verba dicendi et sentiendi legitur:

γιγνώσκω *L.* Aposp. 54 *οὕτως οἰκείως αὐτοὺς ὑπεδεξάμην, ὥστε μηδένα γνῶναι τῶν εἰσιόντων, ὁπότερος ἡμῶν ἐκέκτητο τὴν οὐσίαν.*

διηγέομαι *And.* 2. 14 *τὸ πρᾶγμα ἤδη πᾶν διηγεῖτο ὡς ἐπέπρακτο.*

εἶπον *Ps. D.* 47. 41 *ἃ πεπονθὼς ἦν, εἶπα.*

ἐννοέω *L.* 9. 7 *ἐννοοῦντες, οἷα πεπονθὼς ἦν, — ἔπειθον αὐτοὺς ἀφεῖναι.*

ἐπιλανθάνομαι *Isæ.* 7. 14 *οὐκ ἐπελάθετο, ὑφ' ὧν καὶ ἐξ ἀρχῆς εὖ πεπονθὼς ἦν.*

ὁράω *L.* 32. 18 *οὕτω διετέθημεν πάντες — — ὁρῶντες τοὺς παῖδας, οἷα ἦσαν πεπονθότες.*

Aoristus.

Aoristi indicativus orationis rectæ in his enuntiatis apud oratores longe sæpissime retinetur immutatus, id quod minus mirandum est, cum præsertim apud ipsum Xenophontem, quamvis propensus sit ad optativos usurpandos, indicativus aoristi plus duplo sæpius quam optativus inveniatur.

I. Optativus igitur aoristi his tantum locis legitur:

A. post verba interrogandi:

ἐρωτάω *L.* Aposp. 52 *ἠρώτα αὐτόν, πῶς εἰσέλθοι.* (*II*). — *D.* 50. 55 *ἠρώτων αὐτόν, εἰ ἀναπλεύσειεν ἔχων ἀργύριον ὡς διαδεξόμενός μοι τὴν ναῦν ἢ οὔ.* (*II*).

ἐλέγχω *D.* 35. 36 *ἐλεγχόμενοι, εἴ τι περιγένοιτο τῶν χρημάτων ἐν τῷ Πόντῳ, ἀπεκρίνατο Λάκριτος —.*

κηρύττω *And.* 1. 112 *ὁ κῆρυξ ἐκήρυττε, τίς τὴν ἱκετηρίαν καταθείη.*

B. post hæc verba:

διηγέομαι *Ps. D.* 47. 68 *διηγησάμην αὐτοῖς ἅπαντα τὰ γενόμενα — καὶ ὡς —* impf. — *καὶ ὡς διὰ τὸ κυμβίον, οὐκ ἀφεῖσα, τελευτήσειεν.*

γράφω *I.* 12. 11 *ἐπὶ τὸ φιλοσοφεῖν καὶ πονεῖν καὶ γράφειν, ἃ διανοηθείην, κατέφυγον.* — Cum hoc loco conferendi sunt hi: *D.* 19. 34, 37. 42 (*πράττειν, ὅ τι δόξαι*), quæ tamen enuntiata, ut hoc, potius relativa quam interrogativa forsitan habenda sint.

II. Indicativus autem aoristi his locis immutatus legitur:

A. post verbum interrogandi:

ἐρωτάω (*ἀν-*) *D.* 22. 68 *ὕβριζεν — — ἐρωτῶν, εἰ μάτην τὸ δεσμωτήριον ᾠκοδομήθη.* — 24. 158 *ἀνερωτῶντός τινος αὐτόν, ὅτου ἕνεκα τοιαῦτ' ἠθέλησε γράφειν — τετυφῶσθαι τὸν ταῦτα λέγοντ' ἔφη.* (*II*). — *Hyp.* Aposp. 73 *ἠρώτων οἱ Ῥηνεῖς τοὺς Δηλίους, δι' ἣν αἰτίαν ὡς αὐτοὺς ἀφίκοντο.* (*II*).

Huc referre licet hoc exemplum post

ἔλεγχος *Ps. D.* 47. 7 *ᾠήθησαν οἱ δικασταὶ — φεύγειν ἐμὲ τὸν ἔλεγχον ἐκ τῆς ἀνθρώπου περὶ τῆς αἰκίας, ὁπότερος ἡμῶν ἦρξε χειρῶν ἀδίκων.*

B. post hæc verba:

ἀκούω *D.* 29. 59 *οἱ δικασταὶ ἀκούσαντες, εἰς οὓς ἐφῆκε, ταὐτὰ — περὶ αὐτῶν ἔγνωσαν.*

βασανίζω *Ps. D.* 47. 8 *ἔφη — τὴν ἄνθρωπον τὴν παραγενομένην ἐρεῖν τἀληθῆ — — βασανιζομένην, ὁπότερος ἦρξε χειρῶν ἀδίκων.*

γράφω *D.* 50. 30 *ἐγέγραπτο — ὅποι ἀνηλώθη τἀναλώματα.* — Cfr. *Ps. D.* 49. 8.

εἶπον (*κατεῖπον*) *And.* 1. 56, 58 *εἶπον, ἃ ἤκουσα.* — 1. 116 *ἐπειδὴ — ἐκεῖνος οὐκ εἶχεν εἰπεῖν, ὅτου ἤκουσε, καταφανὴς ἦν —.* — *L.* 4. 10 aor. et impf. — *Ae.* 2. 29 *εἶπον περὶ Πτολεμαίου, ὡς ἀχάριστον καὶ δεινὸν ἔργον διεπράξατο.* — *D.* 45. 47 *ἐγὼ δ' ὃν τρόπον ἐσκευωρήσατο τὴν μίσθωσιν — εἶπον.*

ενθυμέομαι *D.* 24. 28 *ἐνεθυμήθητε — ὡς τεχνικῶς ὁ γράφων — αὐτὸς ἔγραψεν αὔριον νομοθετεῖν.*

ἐξελέγχω (*ἔλεγχος*) *Ps. D.* 49 44 *ἐξήλεγχον αὐτόν, ἐν οἷς τε χρόνοις ἕκαστον ἐδανείσατο καὶ εἰς ὅ τι ἔλαβε τὸ ἀργύριον καὶ εἰς ἃ κατεχρήσατο.* — *I.* 19. 41 *οὐκ ᾤμην αὐτοὺς οὕτω δυστυχήσειν, ὥστ' ἄπαιδας ἀμφοτέρους τελευτήσαντας εἰς ἔλεγχον καταστήσειν, ὁποῖός τις ἕκαστος ἡμῶν περὶ αὐτοὺς ἐγένετο.*

ἐξετάζω *Ae.* 1. 160 *οὐ γὰρ εἴ τις ἑαυτὸν κατῄσχυνε, τοῦτ' ἐξήτασεν.*

λέγω (*λόγος*) *D.* 20. 45 *πάντα μᾶλλον ἢ ὅπου παρέδωκεν εἶχε λέγειν.* — 37. 11 *ἐμεμφόμην αὐτῷ λέγων, οἷον ἄνθρωπον προὐξένησέ μοι.* — — *Ps. D.* 49. 42 *ἔλεγεν ἀρρωστῶν — εἰς ὅ τι ἐλήφθη τὸ ἀργύριον.* *And.* 1. 29 *λόγους εἶπον — οἷα ἕκαστος αὐτῶν ἔπαθε καὶ ἐτιμωρήθη.*

μιμνήσκω (*ἀνα-*) *L.* 32. 18 *οὕτω διετέθημεν — — ἀναμιμνησκόμενοι τοῦ ἀποθανόντος, ὡς ἀνάξιον τῆς οὐσίας τὸν ἐπίτροπον κατέλιπεν.* — *D.* 9. 61 *ἐσίγων — τὸν Εὐφραῖον οἷα ἔπαθε μεμνημένοι.*

μύθους συντίθημι *D.* 18. 149 *μύθους, ὅθεν ἡ Κιρραία χώρα καθιερώθη, συνθεὶς καὶ διεξελθὼν — πείθει* (præs. hist.).

οἶδα *L.* 4. 15 *πότερον πότερος ἐπλήγην ἢ ἐπάταξα, ἐκείνη ἂν ᾔδει.* — *D.* 50. 21.

παραλαμβάνω *Ps. D.* 60. 28 *παρειλήφεσαν Πανδιονίδαι Πρόκνην καὶ Φιλομήλαν — ὡς ἐτιμωρήσαντο Τηρέα.*

περαίνω *D.* 18. 149 *ἐπέραινεν, ἐφ' οἷς ἐμισθώθη.*

σκοπέω (*σκέπτομαι*) *Isæ.* 4. 4 *οὐδὲν ἂν ἔδει ὑμᾶς σκέψασθαι ἀλλ' εἴ τι διέθετο ἐκεῖνος.* — *Ae.* 3. 187 *οὐδὲ τοῦτο εἰκῇ πρᾶξαι κελεύει* (pr. hist.), *ἀλλ' ἀκριβῶς τὴν βουλὴν σκεψαμένην, ὅσοι ἐπὶ Φυλῇ ἐπολιορκήθησαν — οὐχ ὅσοι τὴν τάξιν ἔλιπον —.* — *D.* 18. 233 impf. et aor. et impf.

φανερὸν ποιέω *I.* 19. 28 *ἠβουλόμην ἂν ὑμῖν οἷός τ' εἶναι ποιῆσαι φανερόν, οἷος περὶ αὐτὸν ἐγενόμην.*

Futurum.

Futuri indicativus in his enuntiatis semper fere restat immutatus. Tribus tantum locis apud oratores in optativum transgressus est. Commemorandum autem est nonnullos esse locos, ubi futuri indicativus deliberativam vim ac significationem habeat, i. e. interrogationi rectæ in futuri indicativo positæ respondeat.

I. Optativus autem futuri post hæc verba legitur:

ἐρωτάω *A.* 1. 16 *ἠρώτα οὖν αὐτήν, εἰ ἐθελήσοι* [1]) *διακονῆσαί οἱ.* (*II*) [1]).

οἶδα *L.* 23. 9 *προσῆλθον βουλόμενος εἰδέναι, ὁποῖόν τι περὶ αὐτοῦ πραχθήσοιτο.* — 23. 10 *ἔδοξέ μοι χρῆναι — παραγενέσθαι, ἵν' εἰδείην τόν τ' ἐξαιρησόμενον αὐτὸν καὶ ὅ τι λέγων ἀφαιρήσοιτο.*

[1]) Cod. A. Bk. *ἐθελήσει.*

II. Indicativus autem hic locis retinetur:

A. post verbum interrogandi:

ἐρωτάω (*ἐπ-*) *Ps. I.* 17. 37 *ἐρωτῶντος Στρατοκλέους, ὅστις αὐτῷ ἀποδώσει τὰ χρήματα — συνέστησα.* — *Lyc.* 84 *τὸν θεὸν ἐπηρώτων, εἰ λήψονται τὰς Ἀθήνας.* (*I*). — *D.* 50. 33 *περὶ τῶν σκευῶν. ἠρώτων αὐτόν, πότερα παραλήψεται ἢ* — præs. opt. (*II*).

B. post hæc verba:

ἅμιλλαν ποιέομαι *I.* 4. 85 *ἐφιλονίκησαν — — ὁπότεροι δὲ τῆς σωτηρίας αἴτιοι γενήσονται, περὶ τούτου ποιούμενοι τὴν ἅμιλλαν.*

ἀπορέω *Ps. D.* 46. 1 *ὅτι οὐκ ἀπορήσειν ἔμελλε Στέφανος οὑτοσί, ὅ τι ἀπολογήσεται περὶ τῆς μαρτυρίας, — ὑπενόουν* (interrogatio deliberativa).

βουλεύομαι *D.* 19. 122 *ἐβουλεύονθ' οὗτοι, τίν' αὐτοῦ καταλείψουσιν.* — 48. 22 *ἐβουλευόμεθα — κοινῇ, ὅντινα τρόπον ἄριστα καὶ ἀσφαλέστατα προσοισόμεθα πρὸς τοὺς ἀμφισβητοῦντας.* — 48. 28 *ἐσκοποῦμεν πάλιν καὶ ἐβουλευόμεθα κοινῇ, —, ὅντινα τρόπον τούτων τι πάλιν κομιούμεθα.* — Hæ tres interrogationes pro deliberativis habendæ sunt.

γράφω *D.* 19. 41 *γράψειν ὡμολόγει, ἡλίκα τὴν πόλιν εὖ ποιήσει.* — 19. 40 *ἔγραφον ἂν καὶ διαρρήδην, ἡλίκα ὑμᾶς εὖ ποιήσω.*

δείκνυμι *D.* 23. 117 *ἐκεῖνόν φασιν — εἰπεῖν, ὅτι πίστιν ἂν οἴεται γενέσθαι μόνην, εἰ δείξειαν, ὅπως, ἂν ἀδικεῖν βούλωνται, μὴ δυνήσονται.*

δῆλος (*ἄδηλον*) *L.* 14. 17 *οὔπω δῆλος ἦν, ὁποῖός τις ἔσται.* — 4. 7 *οὐκ ἂν οὕτως ἤλθομεν, ἀδήλου ὄντος, εἰ παρὰ τούτῳ εὑρήσομεν ὄστρακον ἢ οὕτως αὐτὸν ἀποκτενοῦμεν.*

διαλογίζομαι *D.* 18. 98 *ταῦτ' ἐποίουν οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι, οἳ διεκωλύσατε — οὐχ ὑπὲρ οἷα πεποιηκότων ἀνθρώπων κινδυνεύσετε διαλογισάμενοι.*

διαπειράομαι *D.* 48. 46 *ἐχρῆν αὐτὸν — πρότερον ταῦτα λέγειν καὶ ἐπιδεικνύειν, πρὶν τὸν ἀγῶνα γενέσθαι καὶ διαπειραθῆναι τῶν δικαστῶν ὅ τι γνώσονται.*

διαφοραὶ γίγνονται *L.* 12. 51 *παραστήσω — τὰς διαφορὰς — ὑπὲρ ἑαυτῶν γιγνομένας* (factiones factas esse), *ὁπότεροι ταῦτα πράξουσι καὶ τῆς πόλεως ἄρξουσι.*

εὑρίσκω *D.* 23. 78 *τὸ εὐσεβὲς εὗρεν ὅπως ἔσται.*

μέλει (*ἀμελέω, ἐπιμελές*) *And.* 1. 23 *εἰ δ' ἐλεγχθήσονται ψευδόμενοι, οὐδὲν αὐτοῖς ἐμέλησεν.* — *D.* 43. 8 *εἰ ἐξερημωθήσεται ἢ ἀνώνυμος ἔσται ὁ οἶκος —, οὐδὲ κατὰ τοὐλάχιστον πώποτ' αὐτοῖς ἐμέλησεν.* — *I.* 11. 7 *ἠμέλησας, εἰ μηδὲν ὁμολογούμενον ἐρεῖς.* — *D.* 19. 59 *ἣν αὐτοῖς καὶ τί ἀπαγγελοῦσιν οὗτοι καὶ τί ψηφιεῖσθ' ὑμεῖς ἐπιμελές* [1]).

οἶδα *L.* 1. 41 *ἐπειδὴ ᾐσθόμην τῆς νυκτὸς περιτρέχειν, οὐκ εἰδώς, ὅντινα οἴκοι καταλήψομαι καὶ ὅντινα ἔξω* (interrogatio deliberativa). — *Ps. L.* 2. 13 *εἶχον — ἐκείνους οὐκ εἰδότες ὁποῖοί τινες ἄνδρες ἔσονται γενόμενοι.* — *D.* 19. 59. — Cfr. modo supra. — 54. 28 *οὐκ εἰδώς, εἰ περιφεύξομαι* (deliberativa interrogatio), *πρὸς ἅπαντας τοὺς εἰσιόντας τοῦτον ἀπέφαινον τὸν πρῶτον πατάξαντα.*

προεῖπον *Ae.* 3. 72 *ἠρώτα, προειπών, ἃ εἰρήσεται.*

προσμένω *Ps. Ae.* Ep. 10. 10 *ὅποι λήξει ἡ τοσαύτη ἀναισχυντία, προσμένων, λίθινος ὑπ' ἀπιστίας ἐγεγόνειν.*

σκοπέω *I.* 7. 42 *οὐ τοῦτο πρῶτον ἐσκόπουν, δι' ὧν κολάσουσι τοὺς ἀκοσμοῦντας, ἀλλ' ἐξ ὧν παρασκευάσουσι μηδὲν αὐτοὺς ἄξιον ζημίας ἐξαμαρτάνειν.* — 15. 169 *ἐπειδὴ δ' εἰσέπεσον εἰς τὸ λογίζεσθαι καὶ σκοπεῖν, τί χρήσομαι τοῖς παροῦσιν, ἐπαυσάμην τοῦ δέους.* — *D.* 24. 155 *ἐσκόπει, πῶς λήσει τούτους καταλύσας, κἂν ἄρα ληφθῇ τοῦτο ποιῶν, μὴ δόξει δεινὸν μηδ' ἀναιδὲς μηδὲν εἰργάσθαι.* — 39. 33 *εἴ γε τοιοῦτος ἦσθε, ὥστε ποιήσασθαι μὲν σαυτὸν ἀναγκάσαι, ἐξ ὅτου δ' ἀρέσεις ἐκείνῳ τρόπου μὴ σκοπεῖν, οὐκ ἦσθα, οἷον δεῖ τὸν προσήκοντα εἶναι περὶ τοὺς γονέας.* — 6. 12 *οἶδεν* (intellexit), *οὖν ἀμφοτέρους — — οὐχ ὅ τι συνοίσει κοινῇ τοῖς Ἕλλησι σκεψομένους.*

---

[1]) Ita plurimi codd., et Voemelius hanc lectionem servat atque defendit. Sed nonnulli codd. et plerique editores habent *ἐπεμελὲς εἰδέναι.* Apparet verbum *εἰδέναι* sententiæ loci non necessarium esse atque æque facile fieri potuisse, ut ad difficiliorem et inusitatiorem lectionem expediendam adderetur, quam ut excideret.

στάσεις ποιέομαι I. 4. 79 *οὕτω πολιτικῶς εἶχον, ὥστε καὶ τὰς στάσεις ἐποιοῦντο πρὸς ἀλλήλους, οὐχ ὁπότεροι τοὺς ἑτέρους ἀπολέσαντες τῶν λοιπῶν ἄρξουσιν, ἀλλ' ὁπότεροι φθήσονται τὴν πόλιν ἀγαθόν τι ποιήσαντες* [1]).

Potentialis et Condicionalis.

I. Potentialis sive optativus cum *ἄν* junctus in interrogationibus obliquis ad tempora præterita relatis non admodum sæpe usurpatur. Inveniuntur autem et præsentis et aoristi optativi sine ullo temporis discrimine. In his enim enuntiatis neque per aoristi optativum aliquid indicatur, quod antecedit ea, quæ verbo enuntiationis regentis pronuntiantur, neque per præsentis optativum aliquid, quod ad idem tempus quo enuntiatio regens refertur, sed cum uterque optativus aliquid indicet, quod enuntiationem regentem sequitur, aoristi optativus actionem ingredientem, præsentis actionem durantem significat. Præsentis vero optativum duobus tantum locis inveni. Sed ex eo, quod uterque optativus futurum tempus spectat, fit, ut potentialis nonnullis locis ad interrogationem deliberativam prope accedere videatur, in eis dico interrogationibus obliquis, quæ a verbis curandi pendent. Sed ad exempla afferenda transgredior. Potentialis igitur his locis legitur:

A. post interrogandi verbum:

ἐρωτάω (*ἐπ-*) I. 6. 31 *ἡμῶν ἐπερωτώντων, ὅτῳ τρόπῳ τάχιστ' ἂν κρατήσαιμεν τῆς πόλεως, οὐδὲν ἀνεῖλεν* —. — Ep. 6. 1 *ἀπήγγειλέ τις* —, *ὅτι καλέσαντες αὐτὸν ἄνευ τῶν ἄλλων ἐρωτήσαιτ', εἰ πεισθείην ἂν ἀποδημῆσαι.* — *Lyc.* 99 *ἠρώτα τὸν θεόν, τί ποιῶν ἂν νίκην λάβοι παρὰ τῶν πολεμίων.*

---

[1]) Kühner. l. l. § 587. 7. Anm. 10, dicit: "Zuweilen kommen Nominalfragen vor, die sich auf ein zu ergänzendes Particip, als: *σκοπῶν, πειρώμενος*, beziehen." Tum hoc tantum exemplum affert. Sed vix credo opus esse hoc loco participium ad sententiam supplendam. Cfr. modo supra allatum exemplum *L.* 12. 51. Ceterum ejus modi enuntiata ab *εἰ* proficiscentia, ad quæ explicanda participio *πειρώμενος* vel *σκοπῶν* opus sit, talia dico, qualia enumerat Kühner l. modo l. Anm. 27, non interrogativa sunt, sed hypothetica. Cfr. Chr. Cavallin. "Grekisk Syntax i Sammandrag" § 95. II. 1. b.

B. post hæc verba:

βουλεύομαι *A.* 1. 17 *ἐβουλεύετο ἡ ἄνθρωπος, ὅπως ἂν αὐτοῖς τὸ φάρμακον δοίη, πότερα πρὸ δείπνου ἢ ἀπὸ δείπνου.*

διδάσκω *I.* 12. 44 *τοὺς Ἕλληνας ἐδίδαξαν, ὃν τρόπον διοικοῦντες τὰς αὑτῶν πατρίδας καὶ πρὸς οὓς πολεμοῦντες μεγάλην ἂν τὴν Ἑλλάδα ποιήσειαν.*

διεξέρχομαι *Ps. D.* 13. 9 *διεξῆλθον, ὡς ἂν συνταχθείητε — καὶ εὐπορία τίς ἂν ἅπασι γένοιτο κοινή.*

ἐνθυμέομαι *I.* 15. 6 *ἐνεθυμούμην, πῶς ἂν δηλώσαιμι τούτοις — τὸν τρόπον, ὃν ἔχω —, καὶ μὴ περιίδοιμι περὶ τῶν τοιούτων ἄκριτον ἐμαυτὸν ὄντα* [1]. —

ἐπιμελέομαι *D.* 35. 29. Cfr. infra *Verba curandi.*

εὑρίσκω *I.* 8. 82 *ἀκριβῶς εὕρισκον, ἐξ ὧν ἄνθρωποι μάλιστ' ἂν μισηθεῖεν.* — *Ps. D.* Ex. 25 *εἰ εὑρημένον ἦν, πῶς ἄν τις ἀσφαλῶς δημηγοροίη, μανία παραλείπειν τοῦτον ἦν τὸν τρόπον.*

λέγω *I.* 5. 105 *ἐπεχείρουν ἂν λέγειν, ὃν τρόπον πολεμῶν τάχιστ' ἂν περιγένοιο τῆς τοῦ βασιλέως δυνάμεως.*

οἶδα *D.* 19. 48 *τοσούτου ἔδει ἐπαγγέλλεσθαι ὥστ' οὐδ' εἰδέναι φησί, τί ἂν ποιῶν ὑμῖν χαρίσαιτο.*

ὁρίζω *I.* 2. 2 *ἡγησάμην ἂν — —, εἰ δυνηθείην ὁρίσαι, ποίων ἐπιτηδευμάτων ὀρεγόμενος καὶ τίνων ἔργων ἀπεχόμενος ἄριστ' ἂν καὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν βασιλείαν διοικοίης.*

σκοπέω (*-έομαι*) *I.* 5. 8 *οὕτω διεκείμην, ὥστ' εὐθὺς σκοπεῖσθαι, πῶς ἂν τὰ πεπραγμένα παραμείνειεν ἡμῖν καὶ μὴ χρόνον ὀλίγον ἡ πόλις ἡμῶν*

---

[1]) Hoc exemplum et *D.* 19. 14 (vide modo infra, *σκοπέω, εἰ — ἐσκόπει, πῶς ἂν ἄριστα ἐναντιωθείη τῇ εἰρήνῃ-*), 24, 155 (*ἐσκόπει, πῶς λήσει τούτους καταλύσας καὶ μὴ δόξει δεινὸν μηδ' ἀναιδὲς μηδὲν εἰργάσθαι*), plura enuntiata a *πῶς* incipientia Weber l. l. prave retulit ad enuntiationes finales objectivas, "unvollständige Absichtssätze", ab *ὅπως* (l. *ὡς*) incipientes; sed observet velim ille his locis idem, quod ipse ad *A.* 1. 17 (vide modo supra, *βουλεύομαι*) recte observari jussit: "es liegt hier eine indirekte Frage vor." Ceterum meo jure miror, cur non retulerit *I.* 5. 8 (vide modo infra, *σκοπέομαι, οὕτω διεκείμην, ὥστ' εὐθὺς σκοπεῖσθαι, πῶς ἂν τὰ πεπραγμένα παραμείνειεν ἡμῖν καὶ μὴ χρόνον ὀλίγον ἡ πόλις ἡμῶν — ἐπιθυμήσειε*) eodem, quo hoc, de quo disputamus, exemplum Isocrateum, quorum exemplorum quo alterum relatum sit, eo alterum referatur necesse esse nemo non videt. Nam ne *μή* quidem particula ad hunc locum notata illo desideratur. Præterea apparet, quæ ab *ὅπως* incipiunt enuntiationes, quo referantur, nonnumquam (neque tamen nisi post verba curandi) dubitari posse, quæ autem a *πῶς*, non item.

διαλιποῦσα πάλιν ἑτέρων πολέμων ἐπιθυμήσειε. — *D.* 19. 14 *εἰ — ἐσκόπει, πῶς ἂν ἄριστα ἐναντιωθείη τῇ εἰρήνῃ* —. — 23. 11 *ἐσκόπουν, τίν' ἂν τρόπον ἡσυχίαν μὲν ἔχειν ἀναγκασθεῖεν οὗτοι, ὁ δὲ X.* — *ἀσφαλῶς πάντα καταστρέψαιτο.*

Conferendum est *D.* 50. 53 *ἐπειδὴ — οἱ στρατιῶται εἶχον οὐδέν, ὅτου ἂν ἐπισιτίσαιντο, — προσελθὼν — ἐκέλευον* —.

II. Condicionalis seu præteriti temporis indicativus cum *ἄν* conjunctus ad tempus præteritum relatus hoc tantum loco invenitur et quidem post verbum interrogandi: *D.* 27. 50 *ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαιτητοῦ — καὶ — πότερον — διῴκηκε, καὶ πότερον ἐπιτροπευθεὶς ἀπεδέξατ' ἂν τοῦτον τὸν λόγον παρὰ τῶν ἐπιτρόπων ἢ τἀρχαῖ' ἂν ἀπολαβεῖν ἠξίου σὺν τοῖς ἔργοις —, πρὸς ταῦτ' ἀπεκρίνατο οὐδέν.* Conferre autem liceat nonnulla exempla, quæ relativa enuntiata sunt existimanda: *A.* 5. 60 *οὐκ ἦν χρήματα αὐτῷ, ὁπόθεν ἂν ἔλαβεν ἀποκτείνας ἐκεῖνον.* — *L.* 1. 27 *οὓς διαφυγεῖν οὐκ ἐδύνατο, οὔτε σίδηρον οὔτε ξύλον οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἔχων, ᾧ τοὺς εἰσελθόντας ἂν ἠμύνατο.* — 8. 7 *οὐδὲν αὐτὸς ἐξεῦρον, ὁπόθεν ἂν εἰκότως ὑπερείδετε τὴν ἐμὴν ὁμιλίαν.* — *Isæ.* 2. 20 *ἐμὲ ἐποιήσατο — διὰ τὸ μὴ εἶναι συγγενῆ μηδέν' ἄλλον αὐτῷ, ὁπόθεν ἂν ἐποιήσατο υἱόν.* — *Lyc.* 39 *τίς ἦν οὕτως ἢ μισόδημος τότε ἢ μισαθήναιος, ὅστις ἐδυνήθη ἂν ἄτακτον αὑτὸν ὑπομεῖναι ἰδεῖν;* — *D.* 18. 43 *οὐ γὰρ ἦν, ὅ τι ἂν ἐποιεῖτε.* — 19. 153 *ἐκεῖνος οὐδὲν ἂν ὑμῖν εἶχεν ἀνατείνασθαι φοβερόν, δι' ὃ τῶν δικαίων ἄν τι παρείδετε.* — 50. 15 *ᾤχοντο — — ὁρῶντες — οὐδὲ διάδοχον ἥκοντα ἐπὶ τὴν ναῦν, παρ' οὗ ἄν τις ἠξίωσεν ὠφεληθῆναι.*

Addenda.

I. Quemadmodum in enuntiationibus ab *ὅτι* et *ὡς* incipientibus fieri docui, sic in interrogationibus obliquis, quamquam etiam pro exemplorum numero multo rarius, fit, ut conjuncti optativus et indicativus inveniantur, ut *Isæ.* 6. 13 (præs. *opt.* — *ind.* præs.), *D.* 19. 34 *(aor. opt. — ind. præs.)*, 30. 19 *(præs. opt.* imperfecto respondens — *impf.* retentum), *Ps. D.*

49. 42 *(præs. opt. — ind. aor.)*, *D*. 33. 11 *(præs. opt. — ind. præs. aor. opt.)*, 50. 33 *(fut. ind. — opt. præs.)*, *Ps. D*. 47. 68 *(impf.* retentum *— opt. aor.)*.

II. Itemque interrogationis obliquæ verbum etiam illis locis, ubi a tempore præterito pendet, interdum omissum est, si aut modo antecessit et facile suppleri potest aut forma est verbi *εἰμί*. Ut *Ps. I*. 21. 21 *ἐγίγνωσκεν, ὅτι μὲν ἔκειτο τὰ χρήματα παρ᾽ αὐτῷ, πολλοὺς ᾐσθημένους, ὁπόσα δέ* (sc. *ἔκειτο*), *οὐδένα πεπυσμένον*. — *D*. 19. 94 *βουλευομένων ἡμῶν οὐ περὶ τοῦ, εἰ ποιητέον* (*εἴη*) *εἰρήνην ἢ μή, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τοῦ, ποίαν τινὰ* (sc. *ποιητέον εἴη εἰρήνην*) — — *συνεῖπε* —. 29. 30 *τὴν δίκην ἔλαχον τούτῳ τῆς ἐπιτροπῆς οὐχ ἓν τίμημα συνθείς, ἀλλ᾽ ἕκαστον ἐγγράψας, καὶ πόθεν λαβὼν καὶ πόσον τὸ πλῆθος καὶ παρὰ τοῦ* (sc. *ἐπετρόπευσε*). — 32. 4 *ἔγραψεν, ὡς ἐν τῷ πελάγει ἀπώλετο, πῶς δ᾽* (sc. *ἀπώλετο*), *οὐ προσέγραψεν*. — 50. 30 *τἀναλώματα ἐγέγραπτο — καὶ ὅποι ἀνηλώθη καὶ ὅτι ποιούντων* (sc. *ἡμῶν ἀνηλώθη*). — *Ps. D*. Ex. 36 *ὑμεῖς οὐ μόνον τοὺς λόγους, οὓς ἂν ἕκαστος εἴποι, προΐστε, ἀλλὰ καὶ ὧν ἕνεκ᾽ αὐτῶν ἕκαστος δημηγορεῖ, εἰ δὲ μὴ φιλαπέχθημον ἦν, εἶπον ἂν καὶ πόσον* (quanti, sc. *δημηγορεῖ*).

Forma verbi *εἰμί* omissa est his locis: *L*. 4. 15 *εἰ μεταπεμφθέντες* (sc. *ἦμεν*) *ἢ μή, — ἐκείνη ἂν ᾔδει*. — 32. 18 *οὕτω διετέθημεν — — ἐνθυμούμενοι, ὡς χαλεπὸν ( ) ἐξευρεῖν, ὅτῳ χρὴ — πιστεῦσαί τινα*. — *Ae*. 1. 111 *θαυμασάντων ὑμῶν, πῶς ἀνὴρ καὶ γυνὴ καὶ τίς ὁ λόγος* ( ), *εἶπε* —. — *D*. 19. 94 vide supra. — 19. 193 *ἤρετο Σάτυρον, τί δὴ μόνος οὐδὲν ἐπαγγέλλεται, ἢ τίνα* (alii: *ἤ τιν᾽*) *ἐν ἑαυτῷ — ἀηδίαν ἐνεορακώς*. — 23. 34 *ὁ νόμος οὕτω τὸν ἀνδροφόνον — διώρισεν, ὡς κολαστέον ( ) καὶ οὔ*. — 23. 114 *τότε ᾐσθάνετο, ὡς ἀλυσιτελὲς ( ) τὸ τῇ πόλει πολεμεῖν*.

III. Infinitivus in enuntiationibus, quæ relativæne an interrogativæ rectius habeantur in medio relinquam, nonnullis locis invenitur, ut *D*. 20. 158 *ὁ Δράκων — ἔθηκεν, ἐφ᾽ οἷς ἐξεῖναι ἀποκτιννύναι* (propter quæ liceret interficere). — 23. 74 *διορίζουσι σαφῶς, ἐφ᾽ οἷς ἐξεῖναι ἀποκτιννύναι*. — 23. 53 *διδόντος τοῦ νόμου σαφῶς ουτωσὶ καὶ λέγοντος, ἐφ᾽ οἷς ἐξεῖναι κτεῖναι,*

οὗτος ἅπαντα παρεῖδε ταῦτα. — 23. 60 *τῷ μὲν ὑπειπών, ἐφ' οἷς ἐξεῖναι κτείνειν, προσγράψαι τὸ εὐθὺς ἀφεῖλε τὸν τοῦ βουλεύσασθαί τι κακὸν χρόνον.* — Cfr. *D.* 36. 25, 38. 5, ut alios locos omittam, ubi in mere relativis sententiis infinitivus legitur.

De interrogationibus deliberativis seu dubitativis obliquis.

Interrogationes deliberativæ in oratione recta conjunctivo utuntur, qui post tempus præteritum in oratione obliqua aut immutatus restat aut (paulo sæpius) in optativum transgreditur. Sunt autem inter eas interrogationes obliquas, quæ aut potentiali aut futuri indicativo utuntur, nonnullæ, quæ dubitativam vel deliberativam vim habeant. Sed futuri optativus ad indicativum futuri respondens, qui pro interrogatione dubitativa haberi possit, apud oratores non invenitur. Cfr. præterea *Futurum* et *Potentialem.* — Hoc vero est commemoratione dignum, quod excepto uno loco, *D.* 35. 25, ubi aoristi et præsentis optativi conjunguntur [1]), tantum aoristi optativus usurpatur. Præterea ad nostra exempla plane quadrant ea, quæ de usu Xenophonteo observari jussit S. I. CAVALLIN [2]), "ut interrogationes deliberativæ directæ majore ex parte persona verbi I utantur, ita in his interrogationibus obliquis longe plurimis locis idem esse subjectum enuntiationis pendentis et regentis."

Jam vero primum eos locos afferam, ubi in optativum mutatus est conjunctivus, tum eos, ubi immutatus restat.

I. Optativus igitur post hæc verba his locis legitur:

ἀπορέω (*-έομαι*) *L.* 3. 10 *ἠπόρουν, ὅ τι χρησαίμην τῇ τούτου παρανομίᾳ.* — *I.* 16. 9 *ἀπορῶν, ὅτι χρήσαιτο τοῖς παροῦσι κακοῖς,* — *ἠναγκάσθη* —. — 18. 12 *ἀπορῶν, ὅτι χρησαίμην τοῖς κακοῖς, ἡγησάμην* —. — *Isæ.* 6. 24 *ἀπορῶν, ὅτι χρήσαιτο τῷ παρόντι κακῷ, οὐκ ἀντέλεγεν οὐδέν.* — *Ae.* 3. 90 *ἀπορῶν, ὅτι*

---

[1]) Neque enim locum illum *L.* 14. 21, etiamsi MARKLANDII conjectura haud scio an accipienda sit, exemplorum numero adscribere velim.

[2]) l. l. pag. 29.

χρήσαιτο αὐτῷ, — — κατεῖδε —. — *D.* 50. 56 *οὐκ ἠπόρουν, ὅπου δεηθείην δανείσασθαι.* — 53. 13 *ἐπεβούλευσέ μοι, ἵν' ἀποστερήσειε τἀργύριον — καὶ ἀπορούμενος ἐγὼ τοῖς πράγμασι νέος ὢν ὅ τι χρησαίμην — ἀφείην αὐτῷ τἀργύριον.*

οὐκ ἔχω *L.* 32. 20 *εἰς τοῦτο ἦλθεν ἀναισχυντίας, ὥστε οὐκ ἔχων, ὅποι τρέψειε τὰ χρήματα, — — ἐλογίζετο —.* — *Ps. I.* 17. 22 *ταπεινὸς ἦν, οὐκ ἔχων, ὅ τι χρήσαιτο τοῖς αὑτοῦ κακοῖς.* — *Isæ.* 10. 19 *τὸν κλῆρον — οὐκ εἶχεν ὅπως εἰσπράξαιτο.* — Cfr. 9. 18 *περὶ τηλικούτου πράγματος οὐκ ἂν ἔχοιμι, ὅπως ὑμῖν παρασχοίμην.* — *D.* 35. 25 *ἡμεῖς — οὐκ εἴχομεν, ὅτου ἐπιλαβοίμεθα οὐδ' ὅτου κρατοῖμεν, ἕως κομισαίμεθα τὰ ἡμέτερ' αὐτῶν.* — 48. 27 *οὐκ εἶχον, ὅτου ἐπιλάβοιντο τοῦ ἀργυρίου.* — *Ps. D.* 49. 24 *οὐκ ἂν αὐτὸς ἡγεῖτο ἀποροῦντα τοῦτον ἔχειν, ὁπόθεν εἰσπράξειεν.* — 59. 109 *οὐκ εἶχον, ὅ τι χρήσαιντο αὐτῇ.* — Cfr. *L.* 14. 21.

διαχειροτονέω *Ps. D.* 47. 43 *ἐπειδὴ ἐν τῷ διαχειροτονεῖν ἦν ἡ βουλή, πότερα δικαστηρίῳ παραδοίη ἢ ζημιώσειε ταῖς πεντακοσίαις. — — συνεχώρησα —.*

σκοπέω *D.* 48. 23 *ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἐσκοποῦμεν κοινῇ, εἴ πως ἀναβολή τις γένοιτο ἐν τῷ παρόντι.*

II. Conjunctivus autem post eadem fere verba his locis retinetur:

ἔρομαι *Ps. D.* 47. 68 *ἔροντό με, πότερον ἐξηγήσωνταί μοι μόνον ἢ καὶ συμβουλεύσωσιν.*

ἀπορέω (*ἀπορία*) *I.* 4. 156 *ἄξιον ἐπαινεῖν, ὅτι — ἐπηράσαντ' — οὐκ ἀποροῦντες, πόθεν ἐπισκευάσωσιν —.* — 9. 55 *τῶν στρατηγῶν ἀπορούντων, ὅ τι χρήσωνται τοῖς πράγμασιν, ἐδίδασκον αὐτούς.* — 12. 176 *ἠπόρουν, ποτέρων διεξίω πρότερον τοὺς κινδύνους — τοὺς Σπαρτιατῶν ἢ τοὺς τῶν ἡμετέρων.* — 12. 234 *ἀπορεῖν ἔφασκεν, ὅτι χρήσηται τοῖς παροῦσιν.* — *Isæ.* 11. 17 *εἰς τοσαύτας ἀπορίας κατέστησαν, ὅ τι ἀντιγράψωνται περὶ τῆς ἀγχιστείας, ὥστε — ἐξηλέγχθησαν —.*

οὐκ (*μὴ*) *ἔχω* *L.* 8. 5 *ἐφάσκετε — πάντα ποιοῦντες οὐκ ἔχειν, ὅπως ἀπαλλαγῆτέ μου.* — *I.* 4. 4 *τῶν — ἐπαινουμένων, ὅτι τοιοῦτον ἔθος ἡμῖν παρέδοσαν, ὥστε — ἑκατέρους ἔχειν, ἐφ' οἷς φιλοτιμηθῶ-*

σιν, — ἀπελείφθη. — *Isæ.* 2. 28 ἐπειδὴ — οὐκ εἶχεν, ὁπόθεν ἀποδῷ τὰ χρήματα, τὸ χωρίον ἐπώλει. — *D.* 19. 231 τὸν κατηγοροῦντα ἡγοῦντο — οὐκ ἔχειν, ὅποι τὰ ἑαυτοῦ ῥίπτῃ. — 19. 266 Φίλιππος — οὐκ εἶχεν, ὅ τι πρῶτον λάβῃ. — *Ps. D.* 42. 14 ἔδωκέ μοι βιβλίον, οὐδὲν ἄλλο βουλόμενος ἢ — μὴ ἔχειν με τοῖς ἐν αὐτῷ γεγραμμένοις ὅ τι χρήσωμαι [1]). — 59. 98 ἐν τῷ παρόντι οὐκ εἶχον αὐτοῖς ὅ τι χρήσωνται οἱ Λακεδαιμόνιοι.

ἀνακοινόομαι *Ae.* 2. 64 Ἀμύντωρ, ᾧ τὸ ψήφισμα ἐπεδείξατο Δ. καὶ ἀνεκοινοῦτο, εἰ δῷ τῷ γραμματεῖ. — 2. 68 idem fere exemplum recurrit.

συμβουλεύομαι *L.* 9. 5 ἀπορούμενος καὶ συμβουλευόμενός τινι τῶν πολιτῶν, τί χρήσωμαι τῷ πράγματι, ἐπυθόμην —.

---

[1]) Ita post Bekkerum omnes, credo, editores legunt. Codd. χρήσομαι.

De enuntiationibus a particula ὅπως (l. ὡς) incipientibus ad præterita verborum curandi relatis.

Jam transgredior ad enuntiationes a particulis ὅπως et ὡς [1]) incipientes, ut perspiciam, ad præterita verborum curandi (efficiendi, cavendi, jubendi, petendi) relatæ quamnam habeant in oratione obliqua constructionem; quæ enuntiationes quamquam ad enuntiata primaria orationis rectæ difficile revocari posse videntur, tamen non minus quam enuntiationes illæ, quæ supra tractatæ sunt, ad enuntiata regentia objecti loco referuntur [2]). Quo autem hæ enuntiationes proprie referendæ sint vel quamnam habeant originem, inter doctos viros parum convenit, cum alii particulam ὅπως relativam, alii interrogativam proprie esse existiment, alii has enuntiationes ad sententias vere finales referant [3]). Ac primum quidem KRÜGER non satis recte fecisse videtur in eo, quod inter has enuntiationes et vere finales parum distinxit. Quamquam enim concedo has enuntiationes cum finalibus aliquam habere et constructionis et significationis similitudinem, ita ut in eis et particula illa proprie finalis ἵνα, quamvis raro [A. 2 δ 3, *Ps. And.* 4. 40, *D.* 16. 28, *D.* 18. 155 (in decreto)] reperiri possit et conjunctivus pro futuri indicativo haud raro usurpetur et contra futuri indicativus nonnullis locis in sententiis vere finalibus inveniatur; tamen observandum est illos locos, qui aliquam quasi permixtionem utriusque generis enuntiationum constructionis præbent, et magnam partem dubia fide esse videri et a viris doctis arte critica ita tractari, ut similitudine illa, si non remota, at certe minuta aliquod harum enuntiationum constructionis discrimen servetur.

---

[1]) Particulam ὡς in his enuntiationibus esse rarissimam, ut quod notissimum sit, vix est, cur moneam.

[2]) Itaque KÜHNER, l. l. § 552. B., hæc enuntiata appellat *Substantivsätze der Wirkung*, CHR. CAVALLIN, l. l. § 206, *Finala Objektssatser,* AKEN, l. l. §§ 138—156, *Finale Substantivsätze.* KRÜGER inter has enuntiationes et vere finales nullum certum discrimen fecit.

[3]) Cfr. S. I. CAVALLIN. l. l. pag. 31.

Quid enim spectavit DAWES ille, cum docuit ὅπως μή cum conjunctivo aor. prim. act. et med., i. e. cum sigmaticis aoristis in his enuntiatis non posse conjungi, nisi ut aliquod tale discrimen jam esse in lingua demonstraret? Atque hunc *"canonem Dawesianum"*, quem ut plerique grammatici (KÜHNER, l. l. § 553. Anm. 5, KRÜGER, l. l. § 54. 8. 5, plures) scriptorum usu comprobari negarunt, ita plerique recentiorum saltem editorum in scriptoribus edendis summa cura observarunt, etiam ab oratoribus, paucissimis exceptis locis, servatum demonstravit WEBER [1]).

Idem ostendere conatus, quomodo hæ enuntiationes exstiterint, ut a sententiis mere finalibus discernantur, docet cum sententiis mere finalibus hoc eis esse commune, quod non solum finem quendam pronuntient assequendum, verum etiam curam quandam esse adhibendam, qua quis finem illum assequatur. Sed a finalibus sententiis has in eo differre, quod non aperte dicatur, quid faciendum sit, quæ certa actio ad finem optatum ducat [2]).

Sed ut hoc in universum æstimanti recte docuisse videtur, ita observandum est non tam a verbo enuntiati regentis, modo sit verbum curandi, efficiendi, cett., quam *ab ipsa conjunctione* enuntiatorum regentis et recti pendere, merene finalis sit sententia necne. Sumamus igitur duo exempla, quorum utriusque verbum regens est idem, ut D. 36. 27 καὶ ἅμα ἐπειδὴ ἀδύνατον ἔγνω ὂν τούς τε συμβάλλοντας καὶ τοὺς μάρτυρας ἀεὶ ζῆν, τὸν νόμον ἀντὶ τούτων ἔθηκεν, ὅπως μάρτυς εἴη τοῦ δικαίου τοῖς ἐρήμοις. — D. 24. 137 εἶτ' οὐ καταγέλαστος δόξει ἡ πόλις εἶναι, εἰ τοῖς ἱεροσύλοις, ὅπως σωθήσονται, νόμον φανεῖται τιθεμένη;

---

[1]) l. l. partis II pagg. 120—122.

[2]) Dicit enim WEBER, l. l. partis I pag. 12: "Nehmen wir das Beispiel "ich gehe spazieren, damit ich gesund werde", so sehen wir, dass die Handlung, welche mit der Absicht des Gesundwerdens verknüpft ist, eine bestimmte ist. Der Wille findet seinen reinen Ausdruck "ich will gesund werden". Ganz anders wird die Gedankenfolge, wenn die Handlung des ersten Satzes eine *unbestimmte* ist, z. B. überlegt euch, sorget, ihr sollt gesund werden. In welchem Verhältniss stehen nun beide Sätze zu einander? Die Absicht ist ja auch ausgesprochen, allein es ist noch nicht die Handlung gegeben, welche zur Erreichung der Absicht führt. Es ist zwar die Absicht vorhanden, aber daneben *noch ein Unbekanntes, Unbestimmtes.* Statt die Absicht schlicht auszudrücken "ich will, dass ihr gesund werdet" wendet der Sprechende den Gedanken so, dass er sagt "wählet die Mittel, welche die Erreichung eurer Absicht ermöglichen". Man sieht, die Absicht ist etwas zurückgedrängt, dagegen die Verwirklichung der Absicht vorgeschoben. Solche Absichtssätze wollen wir *unvollständige* Absichtssätze nennen, da das, was die Erreichung der Absicht herbeiführen soll, noch nicht bestimmt ist. Ex. *Hom.* Od. I. 202 φράσσεται, ὥς κε νέηται. Cfr. præterea l. l. pag. 61.

In priore exemplo sententiam mere finalem esse apparet, in posteriore autem enuntiationem finalem objectivam agnoscamus necesse est. Quo modo ita fieri potest? Ipso modo, quo enuntiata regens et rectum conjunguntur. In posteriore exemplo tollas verba illa ὅπως σώσονται, totam sententiam sustuleris. In priore autem nullo cum detrimento sententiæ finalem enuntiationem tollere poteris. Quamquam suum locum servat ad declarandum, qua spe ductus legislator statuerit legem.

Hoc igitur inter mere finales et finales objectivas sententias discrimen statuere possumus, ut, cum in mere finalibus conjunctio sententiarum regentis et rectæ tam laxa sit, ut, si discindantur, utraque per se constet et sententiam efficiat, in sententiis finalibus objectivis tam arta sit utriusque sententiæ conjunctio, ut ex utraque una tantum exsistat sententia. Sed ex hac tam arta conjunctione sequitur, ut verbum regentis enuntiationis in his sententiis aliquid *"unbestimmtes"* sæpe significet atque etiam plerumque ejus modi sit, ut nisi cum enuntiatione recta conjunctum nullam sententiam per se efficere possit.

Interrogationibus autem obliquis has enuntiationes similes esse ex eo vel maxime apparet, quod præcipue post verba *sentiendi, cogitandi, considerandi* nonnullis locis dubitari potest, utrum enuntiatio ab ὅπως vel ὅπως ἄν incipiens pro interrogatione obliqua habenda sit necne. Mihi quidem videntur hæ enuntiationes medium quendam locum tenere inter sententias mere finales et aut interrogationes obliquas aut relativas sententias. Nam interrogativam an relativam rectius statuas habere originem in his enuntiatis particulas ὅπως et ὡς, non prius dijudicabis, quam ad liquidum perduxeris, quam late pateat in interrogationibus obliquis pronominum et abverbiorum relativorum usus [1]). Ac KÜHNERUM [2]) (cum KRÜGERO, AKENIO, pluribus) docere eas voces a primordio nihil aliud fuisse quam adverbia relativa nemo umquam mirabitur, qui sciat eum negare in interrogationibus obliquis, excepto pronomine ὅς in eadem notione

---

[1]) Cfr. P. G. S. JACOBSON. "De usu sententiarum finalium Thucydideo", Upsaliæ 1877, pagg. 49—53, qui postquam copiose exposuit et diligenter examinavit, quid hac de re sentiant viri docti, ipse pag. 52 "quamvis", inquit, "difficile sit ad dijudicandum hæcne enuntiata majore jure in sent. rel. quam interr. obl. proprie sint referenda, tamen nescio an illud præferre possimus."

[2]) l. l. § 552 Anm. 3. Dass ὅπως und ὡς nach den angeführten Verben (verba curandi) *ursprünglich als relatives Adverb = wie, auf welche Weise* aufgefasst worden sei, unterliegt keinem Zweifel.

atque *οἷος*, pronomina relativa umquam inveniri [1]). Sed in una re hæc enuntiata ut a sententiis relativis abhorrent ita cum interrogationibus deliberativis et omnibus sententiis finalibus prorsus conspirant, quod in eis per aoristi optativum futurum tempus semper indicatur [2]). Quæ res minime adjuvat ad sententiam eorum stabiliendam, qui horum enuntiatorum originem relativam fuisse volunt.

Ut vero ad tempora et modos harum enuntiationum transgrediar, jam ab initio commemorandum est in his enuntiatis, sive ad præteritum tempus sive ad primarium referuntur, apud oratores futuri indicativum longe sæpissime usurpari. Præterea post tempora primaria etiam aoristi conjunctivi non ita raro inveniuntur, sed ut præsentis sine *ἄν* conjunctivi ita et præsentis et aoristi cum *ἄν* conjunctivi exempla sunt admodum rara. Post tempora præterita inveniuntur præter usitatissimum illum futuri indicativum conjunctivus et optativus aoristi nonnullis locis, rarius futuri optativus et præsentis conjunctivus, rarissime aoristi conjunctivus, præsentis et aoristi optativus cum *ἄν* juncti.

Sed quoniam futuri indicativus tam sæpe invenitur, ut harum enuntiationum legitimam constructionem constituere videatur [3]), primum ea verba, ad quæ futuri indicativus relatus invenitur, ordine enumerata afferam deinde ea, ad quæ cetera tempora et modi usurpantur.

I. Indicativus igitur futuri post hæc verba his locis invenitur:

βουλεύομαι (συμβουλεύω) *D.* 23. 172 *ἐψηφίσασθε — — πρὸς ἐκεῖνον ὅπως πολεμήσετε βουλεύεσθαι.* — 9. 6 *οὐδὲν ἄλλο ἔδει λέγειν καὶ*

---

[1]) Kühner, l. l. § 562. 4, cfr. supra pagg. 60—61. Et qui statuit exempli gratia *L.* 18. 10 *ἔλεγεν — ὅσα εἴημεν πεπονθότες* relativam esse sententiam, eum statuere etiam hanc *L.* 13. 32 *ἐπεμελοῦντο, ὅπως — μήνυσις γένοιτο* esse relativam nihil miror. Sed etiamsi relativæ a principio fuerint hæ particulæ, de qua re judicare non audeo, nihilo minus interrogativam vim nonnullis locis adeo assumpserunt, ut ea liberari non jam posse videantur.

[2]) Cfr. Chr. Cavallin. l. l. § 206. "Till ursprunglig beskaffenhet och konstruktion enahanda (neml. med *deliberativa frågesatser)* äro *finala objektssatser* med *ὅπως*, *ὡς* efter verba curandi d. v. s. som betyda *tänka på*, *sörja för*, *laga att; ἐπιμελεῖσθαι, φροντίζειν, τηρεῖν, μηχανᾶσθαι, μέλει* (curæ est); *ποιεῖν,* samt någon gång efter sådana, som betyda *tillsäga*, *befalla*, *bedja*, *förbjuda*, *uppmana.*"

[3]) Cfr. Chr. Cavallin. Grekisk Syntax i Sammandrag, § 94. 1. Anm. 1. "Futurum är *regel* i desse objektssatser efter verba deliberandi och curandi hos alla attici med undantag af Xenophon, som har Konj. och Opt. i sådana satser."

συμβουλεύειν [1]) *ἢ ὅπως ἀσφαλέστατα καὶ ῥᾷστα αὐτὸν ἀμυνούμεθα* [2]).

γράφω (*προσ-*) *D*. 24. 190 *οἶμαι τοίνυν αὐτὸν οὐδ' ἐκείνων ἀφέξεσθαι τῶν λόγων —, εἰ γράψας, ὅπως Ἀθηναίων μηδεὶς δεήσεται, αὐτὸς πείσεταί τε κακόν*. — 27. 40 *ἐν ταῖς διαθήκαις ἐγέγραπτο — — τὸν οἶκον ὅπως μισθώσουσι* [3]). — 27. 42 *οὐ προσγραφῆναί φησιν — οὐδὲ τὸν οἶκον ὅπως μισθώσουσιν*. — 29. 42 *τοῦ πατρὸς — γράψαντος — τὸν οἶκον ὅπως μισθώσουσιν — οὐκ ἀπέδωκεν*.

---

[1]) Post tempora primaria horum verborum legitur *fut. ind. I*. 8. 25 = 15. 66, 12. 98, *D*. 23. 115, 9. 7 (*ὡς*).

[2]) Cfr. *L*. 12. 44 *οὐχ ὑπὸ τῶν πολεμίων μόνον ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τούτων πολιτῶν ὄντων ἐπεβουλεύεσθε, ὅπως μήτ' ἀγαθὸν μηδὲν ψηφιεῖσθε πολλῶν τε ἐνδεεῖς ἔσεσθε* (Cobetum secuti Rauchenstein, Frohberger, Weber legunt *ψηφιεῖσθε*, plerique post Bekkerum editores *ψηφίσαισθε*, codd. *ψηφίσησθε*, *ψηφίσεσθε*). Weber de hoc loco dicit, l. l. pag. 23: "Eine ganz seltene Anwendung hat im vollständigen Finalsatze *ὅπως*," idque concedo, quamquam dubito, num hæc sententia mere finalis sit. Cupide vero recipit ille Cobeti conjecturam, quamquam miratur, "dass hier ein vollständiger Finalsatz nach Analogie eines unvollständigen construirt wird." Neque tamen conjunctivum amovere plane necesse erat. Cfr. *Ps. D*. Ex. 41 *σκοπεῖτε, ὅπως μὴ — κρίνητε καὶ τὰ πράγμαθ' ὑμῶν κλινεῖ* (Bekker *κρίνητε*, codd. *κρίνετε*. Mirum sane, cur Bekker hoc loco in conjunctivum mutaverit et altero loco conjunctivum non toleraverit). Sed eodem loco dicit Weber: "Der Gebrauch von *ὡς* in vollständigen Finalsätzen ist für Lysias zweifelhaft" et affert locum *L*. 31. 24 *τί οὖν βουληθέντες ὑμεῖς τοῦτον δοκιμάσαιτε; πότερον ὡς οὐχ ἡμαρτηκότα; ἀλλὰ τὰ μέγιστα περὶ τὴν πατρίδα ἠδίκηκεν· ἀλλ' ὡς ἔσται βελτίων*; Quamvis autem utroque loco Lysiaco (hoc et *L*. 12. 44) sententiam mere finalem esse contendat, tamen illo loco quacumque ratione curat, ut futurum legatur, hoc miratur, quod legitur. Ac quod dicit: "Es ist dieser Satz um so merkwürdiger, weil *ὡς* mit dem Futurum zur Bezeichnung der Absicht etwas ganz Singuläres ist," recte illud quidem dicit, sed si tam singulare est, cur non attulit locum illum Lysiacum 30. 27 *διὰ τί ἄν τις ἀποψηφίσαιτο τούτου; πότερον ὡς — ἀλλ' ὅτι — ἀλλ' ὡς, ἐὰν νῦν αὐτοῦ φείσησθε, αὖθις ἀποδώσει τὰς χάριτας*; ubi *ἀλλ' ὡς ἀποδώσει* optime respondet ad *ἀλλ' ὡς ἔσται βελτίων* in exemplo *L*. 31. 24? Ceterum de locis Demosthenicis 24. 146, 210, 43. 42, ubi *ὡς* cum futuri indicativo in sententiis mere finalibus legitur, nihil miratur. Quin etiam tertio loco Lysiaco, 28. 14, *τούτοις ὑμᾶς αὐτοὺς ἐπετρέψατε, ὡς μεγάλην καὶ ἐλευθέραν τὴν πόλιν ποιήσωσιν*, quamvis sententiam mere finalem esse contendat, (id quod equidem dubito), tamen non modo aoristi sigmatici conjunctivum non fert, qui tamen, si sententia mere finalis est, facillime ferri debet, sed Marklandii conjecturam *ποιήσουσι* lætus accipit; qui futuri indicativus in sententia mere finali hoc loco æque ægre ac prioribus locis tolerari debuerat. Hac Weberi agendi ratione nihil umquam vidi inconstantius.

[3]) Ita Reiske et post eum omnes, credo, editores. Codd. *μισθώσοιντο*.

διακελεύω (*παρακελεύομαι*) *Isæ.* 7. 27 *διεκελεύεθ' ὅπως, ἄν τι πάθη πρότερον, ἐγγράψουσί με εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον — — καὶ μὴ ὡς ἄλλως ποήσουσι* [1]). — *Ae.* 2. 20 *ἐν τῇ πορείᾳ παρακελεύσασθαί* [2]) *μέ φησιν αὐτῷ, ὅπως τὸ θηρίον κοινῇ θυλάξομεν* [3]). — *D.* 19. 13 *ὅπως τὸν μιαρὸν καὶ ἀναιδῆ φυλάξομεν, πολλὰ παρεκελεύσατο.* — *Hyp.* 2. 3 *παρεκελευόμην αὐτῇ, ὅπως μὴ πλησιάσει Χαρίππῳ, ἀλλὰ διαφυλάξει αὐτήν.* — 2. 6 *ἀκούων ἐμοῦ παρακελευομένου αὐτῇ, ὅπως ἐμμενεῖ, ἐλάμβανεν —.*

διανοέομαι (*προ-, πρόνοιαν ἔχω, πρ. ποιέομαι*) [4]) *L.* 31. 71 *οὗτος οὐχ ὅπως ὠφελήσει* [5]) *τὴν πόλιν ἐν τοιούτῳ καιρῷ καὶ τοιαύτῃ καταστάσει διενοήθη, ἀλλ' ὅπως τι κερδανεῖ ἀπὸ τῶν ὑμετέρων συμφορῶν παρεσκευάζετο* — 34. 3 *ὅπως Ἀθηναίων τινὰ ἀπώσομεν* [6]), *διενοούμεθα;* — *I.* 9. 25 *ἔσχε πρόνοιαν, ὅπως καλῶς λήψεται τὴν βασιλείαν.* — *D.* 23. 62 *ἆρ' οὖν μικρὰν ἢ φαύλην πρόνοιαν ἔχειν ὑμῖν ὁ θεὶς τὸν νόμον δοκεῖ, ὅπως κύριος ἔσται καὶ μήτε συγχυθήσεται μήτ' αὖ μεταποιηθήσεται;* — 33. 28 *ἀπηχθόμην, πρόνοιαν ποούμενος, ὅπως μὴ ἀπολεῖ ἃ δι' ἐμοῦ τούτῳ συνέβαλεν.* — 45. 34 *τίς ἂν — ταῦθ' ὅπως ἡμῖν τοῖς αὐτοῦ παισίν, ἀλλὰ μὴ τούτῳ γενήσεται προὐνοήθη;*

διοικέω *D.* 48. 19 *οὐ πάνυ τι ἠνώχλουν τούτῳ, ἡγούμενος αὐτὸν — διοικήσειν καὶ ἐμοὶ καὶ ἑαυτῷ, ὅπως ἑκάτερος ἡμῶν ἕξει τὰ δίκαια.*

διορίζομαι *D.* 56. 11 *προσῇμεν τούτῳ — ἐγκαλοῦντες, ὅτι διαρρήδην ἡμῶν διορισαμένων ἐν ταῖς διαθήκαις, ὅπως ἡ ναῦς μηδαμόσε καταπλεύσεται, — καταλέλοιπε —.*

ἐπιμέλειαν ποιέομαι [7]) *D.* 43. 73 *ἐπιμέλειαν ἐποιησάμην τοῦ οἴκου, ὅπως μὴ ἐξερημωθήσεται.*

---

[1]) Ita Dobreum secutus legit Buermann. Codd. *ἐγγράψωσι — ποιήσωσι.*

[2]) Post tempus primarium hujus verbi legitur *præs. conj. Lyc.* 127.

[3]) Nonnulli codices habent *φυλάξωμεν.*

[4]) Post tempora primaria horum verborum legitur *fut. ind. L.* 3. 41, *Isæ.* 7. 30, *D.* 20. 43, 88, *Ps. D.* 49. 65, Ex. 41, 54.

[5]) Ita codex C. Ceteri codd. habent *ὠφελήσοι — κερδαίνοι.*

[6]) Ita Turr. Codd. habent *οὕτως ἵνα Ἀ. τινὰ ποιήσομεν.*

[7]) Post tempus primarium locutionis *τὴν ἐπιμέλειαν προστάττω* legitur *præs. conj. cum ἄν Isæ.* 7. 30.

εὑρίσκω[1]) (*ἐξ-*) *Ps. I.* 17. 18 *ἐκέλευεν αὐτὸν ἐξευρεῖν, ὅντινα ἂν βούληται τρόπον, ὅπως τούτῳ γε καλῶς ἕξει κἀγὼ τἀμαυτοῦ κομιοῦμαι.* — *D.* 24. 112 *τούτοις ὅπως μηδὲν πείσονται — — μάλ' ἀκριβῶς εὗρεν.* — Cfr. *D.* 23. 78, 117.

κινδυνεύω[2]) *Ps. D.* Ex. 50 *ἔφη δεῖν προαιρεῖσθαι κινδυνεύειν τὸν στρατηγόν, ὅπως μὴ τὰ ἢ τὰ γενήσεται, ἀλλ' ὅπως τά.* — Ibidem *ἦν δὴ τοῦτο γνώριμον, ὅτι ὅπως καλῶς ἀγωνιεῖται ἔλεγεν* (sc. *προαιρεῖσθαι δεῖν κινδυνεύειν*).

μισθόομαι D. 19. 316 *ἐμισθώσατο τοῦτον εὐθέως, ὅπως συνερεῖ καὶ συναγωνιεῖται τῷ μιαρῷ Φιλοκράτει καὶ τῶν τὰ δίκαια βουλομένων ἡμῶν πράττειν περιέσται.*

νόμον εἰσφέρω[3]) *D.* 24. 169 *ὅπως — ἄδετοι περιίασιν, ὑπεύθυνον αὐτὸν ποιήσας νόμον εἰσενεγκεῖν ἐτόλμησεν.*

παρασκευάζω[4]) (*-ομαι, συμ-, παρασκευή*) *L.* 31. 17 vide supra, *διανοέομαι.* — *I.* 10. 43 *ἐπεθύμησε — νομίζων — οὐδὲν ἂν κτῆμα κάλλιον καταλιπεῖν τοῖς παισὶν ἢ παρασκευάσας αὐτοῖς, ὅπως — ἀπὸ Διὸς ἔσονται γεγονότες.* — *D.* 19. 250 *ὅπως ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς ἔσται ἡ πόλις, παρεσκεύασεν* — 23. 15 *πῶς ἂν τεχνικώτερον ἢ κακουργότερον συμπαρεσκεύασαν ἄνθρωποι, ὅπως οἱ μὲν ἐκπεσοῦνται τῶν βασιλέων, εἷς δὲ — πᾶσαν ὑφ' αὑτὸν ποιήσεται τὴν ἀρχήν;* — 24. 113 *καίτοι γ' ὁ Σόλων — οὐχ ὅπως ἀσφαλῶς κακουργήσουσι φαίνεται παρασκευάζων τοῖς τοιούτοις, ἀλλ' ὅπως ἢ μὴ ἀδικήσουσιν ἢ δώσουσι δίκην ἀξίαν.* — 24. 115 *ὅπως ἁπλᾶ μέν, ἃ δεῖ διπλάσια, καταθήσουσι παρεσκεύασε, μηδ' ὁτιοῦν δ' ἐπιτίμιον ἔσται πρὸς τούτοις.* — 14. 14 *τὴν παρασκευήν, ὅπως ὡς ἄριστα καὶ τάχιστα γενήσεται, πάνυ πολλὰ πράγματα ἔσχον σκοπῶν.*

πείθω D. 21. 93 (in testimonio) *ἐπιστάμεθα Μειδίαν πείθοντα τόν τε Στράτωνα τὸν διαιτητὴν καὶ ἡμᾶς, ὅπως τὴν δίαιταν αὐτῷ ἀποδιαιτήσομεν.*

---

[1]) Post tempus primarium hujus verbi legitur *fut. ind. D.* 24. 106.

[2]) Post *κίνδυνός ἐστι, ὡς μή* legitur *aor. conj. A.* 4 *β* 1.

[3]) Post. temp. prim. locutionis *νόμους τίθημι* legitur *fut. ind. D.* 24, 123, 137, 191; *aor. conj. cum ἄν D.* 24. 23 (in legum jussione).

[4]) Post tempora primaria hujus verbi et compositorum legitur *fut. ind. L.* 31. 26, *Ps. L.* 6. 34, *D.* 8. 13, 15. 28, 24. 106; *aor. conj. D.* 1. 2, 24. 107.

πράττω[1]) (*συμ-*) *L.* 12. 63 *καίτοι σφόδρ' ἂν αὐτὸν οἶμαι μετὰ Θεμιστοκλέους πολιτευόμενον προσποιεῖσθαι πράττειν, ὅπως οἰκοδομηθήσεται τὰ τέχνη, ὁπότε καὶ μετὰ Θηραμένους ὅπως καθαιρεθήσεται.* — *I.* 12. 164 *ἡγήσαντο — σκεπτέον εἶναι καὶ πρακτέον, ὅπως ἁπάσας ἀπαλλάξουσι τῶν κακῶν τῶν παρόντων.* — 15. 121 *τοῦτ' ἐφιλοσόφει*[2]) *καὶ τοῦτ' ἔπραττεν, ὅπως μηδεμία τῶν πόλεων αὐτὸν φοβήσεται —, ἀλλὰ πᾶσαι θαρρήσουσι.* — *Ae.* 3. 64 *ἐπράττετο — — πρῶτον μέν, ὅπως μὴ περιμενεῖτε*[3]) — — *δεύτερον δ' ὅπως — — ψηφιεῖσθε — — τρίτον δὲ ὅπως Κ.* — — *μὴ ἔσται ἔνορκος, μηδὲ μετέσται τῆς συμμαχίας* —. — *D.* 9. 56 *ἦσάν τινες — ὅπως μὴ δουλεύσουσιν οἱ πολῖται, πράττοντες.* — 9. 59 *ἔπραττεν — ὅπως ἐλεύθεροι καὶ μηδενὸς δοῦλοι ἔσονται.* — 9. 61 *ἔπραττον, ὅπως ἡ πόλις ληφθήσεται.* — 18. 302 *τί χρῆν — — τὰ δ' ὅπως οἰκεῖα καὶ σύμμαχ' ὑπάρξει πρᾶξαι;* — 23. 158 *τοσούτου ἐδέησεν ἐπελθεῖν τῷ Κότυϊ ἢ τὴν Χερρόνησον ὅπως κομιεῖσθε ὑμεῖς συμπρᾶξαι, ὥστε — ἐπολιόρκει.* — 32. 11 *ἔπραττεν, ὅπως ἡ ναῦς μὴ καταπλεύσεται δεῦρο.* — 32. 22 *ἔπραττεν, ὅπως μὴ εἰσαγώγιμα δεῦρ' ἔσται.* —. — 33. 8 *ἐμὲ ἐκέλευε πρᾶξαι, ὅπως αὐτῷ ὡς ἀσφαλέστατα ἕξει.*

προοράω[4]) (*-άομαι*) *D.* 18. 301 *οὐ* (*χρῆν*) *τὴν σιτοπομπίαν, ὅπως παρὰ πᾶσαν φελλίαν ἄχρι τοῦ Πειραιῶς κομισθήσεται, προϊδέσθαι;* — 19. 250 *οὐδ' ὅπως ὀρθὴ πλεύσεται ἡ ναῦς, προείδετο.* — 19. 285 *καὶ τούτου ἀπώλεσεν — οὐδὲ τῶν παίδων, ὅπως ἔσονται σώφρονες, προορῶν.*

προσέχω (*τὸν νοῦν*)[5]) *I.* 12. 139 *προσεῖχεν, ὅπως λήψεται τοὺς ἡγεμόνας* —. — 15. 124 *οὐ τούτῳ προσεῖχε τὸν νοῦν, ὅπως ἐκ τῶν τοιούτων αὐτὸς εὐδοκιμήσει παρὰ τοῖς στρατιώταις, ἀλλ' ὅπως ἡ πόλις παρὰ τοῖς Ἕλλησιν.*

---

[1]) Post tempora primaria hujus verbi et compositorum invenitur *fut. ind. L.* 28. 7, *I.* 4. 126, *D.* 9. 1, 23. 133, 192, *Ps. D.* 13. 15; *aor. conj. cum ἄν D.* 16. 17, ubi tamen dubium est, an particula *ἄν*, quippe quæ Bekkero teste in nonnullis codicibus desit, delenda sit.

[2]) Post tempora primaria hujus verbi legitur *fut. Ind. L.* 24. 10, *I.* 8. 5.

[3]) *Ita* Weidner Cobetum secutus concinnitatis causa legit. Codd. *περιμείνητε.*

[4]) Post tempora primaria verborum *ὁράω* (*προοράω*, — *άομαι*) legitur *fut. Ind. D.* 5. 14, 8. 46, 19. 271, *Ps. D.* Ex. 50.

[5]) Post tempora primaria hujus verbi *fut. ind. L.* 30. 23, *I.* 2. 11, 9. 77, 15, 278, Ep. 9. 19, *Ps D.* Ex. 22; *aor. conj. D.* 20. 166.

σκοπέω (*-έομαι, σκέπτομαι*)[1]) *L.* Aposp. 52 *ἐκέλευσεν αὐτὸν — σκοπεῖν, ὅπως αὐτὸν μόνον που λήψεται.* — *I.* 4. 78 *τοὺς νόμους ἐσκόπουν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ καλῶς ἕξουσιν.* — 9. 54 *σκοπουμένοις αὐτοῖς, ὅπως τῶν συμφορῶν αὐτὴν ἀπαλλάξουσι, — παρεσκεύασαν.* — 15. 132 *ἤκουσεν, ὡς χρὴ — κἀκεῖνο παρατηρεῖν καὶ σκοπεῖν, ὅπως ἐπιχαρίτως καὶ φιλανθρώπως ἅπαντα φανήσονται καὶ λέγοντες καὶ πράττοντες.* — *Isæ.* 1. 18 *σκοπεῖσθε — πότερα εἰκός ἐστι βουληθῆναι Κλεώνυμον ἀνελεῖν — ἢ σκοπεῖν, ὅπως ἔτι βεβαιότερον ἡμᾶς ἀποστερήσει*[2]) *τῶν αὐτοῦ.* *D.* 24. 81 *οὐχ ὅπως δώσουσι δίκην — ἐσκόπει, ἀλλ' ὅπως μή.* — 33. 10 *ἐσκοπούμην, ὅπως αὐτός τε ἀπολυθήσομαι τῆς ἐγγύης — καὶ ὁ ξένος μὴ ἀπολεῖ, ἃ — ἐδάνεισεν.* — *Ps. D.* 60 1. *ἐσκόπουν, ὅπως τοῦ προσήκοντος ἐπαίνου τεύξονται.* — 60. 37 *οὐχ ὅπως πολλὰ λέξω, τοῦτ' ἐσκεψάμην, ἀλλ' ὅπως τἀληθῆ.*

σπουδάζω (*σπουδὴν ποιέομαι*)[3]) *I.* 12. 86 *ᾤμην — εὐδοκιμήσειν, ἢν φαίνωμαι — ὅπως τῆς ἀρετῆς ἀξίως ἐρῶ — σπουδάζων.* — *D.* 23. 131 *οὐχ ὅπως ἀποδώσει χάριν, ἐσπούδασεν αὐτῷ.* — *Ps. D.* Ex. 32 *ἐβουλόμην ἂν τὴν ἴσην σπουδὴν ἐνίους τῶν λεγόντων ποιεῖσθαι, ὅπως τὰ βέλτιστ' ἐροῦσιν ὅσηνπερ ὅπως εὖ δόξουσι λέγειν.* — Cfr. Ex. 46.

τηρέω[4]) *I.* 7. 30 *ἐκεῖνο μόνον ἐτήρουν, ὅπως μηδὲν μήτε τῶν πατρίων καταλύσουσι μήτ' ἔξω τῶν νομιζομένων προσθήσουσιν.* — *D.* 18. 276 *φυλάττειν ἐμὲ καὶ τηρεῖν ἐκέλευεν, ὅπως μὴ παρακρούσομαι μηδ' ἐξαπατήσω.*

φροντίζω[5]) *D.* 19. 271 *ὅπως μηδ' ἄλλος ἀνθρώπων μηδεὶς ἐπὶ χρήμασι μηδὲν ἐργάσεται κακὸν τὴν Ἑλλάδα, ἐφρόντιζον.*

---

[1]) Post tempora primaria horum verborum legitur *fut. ind.* his locis: *Ps. I.* 1. 12, *I.* 2. 10, 16; 4. 172, 181, 188; 6. 71, 97; 7. 15, 8. 131, 14. 16, 23; 15. 309, Ep. 6. 9, 7. 4, *Isæ.* 1. 33, 9. 7, *Ae.* 1. 6, *D.* 2. 2, 12; 3. 1, 6. 5, 9. 29, 51, 63, 69, 75; 14. 7, 41; 15. 30, 18. 231, 19. 101 (*ὡς*), 262; 20. 81, 23. 183, 45. 27, 65; *Ps. D.* 10. 41, 61. 56, Ex. 9. 31 (bis); *præs. conj*, et *fut. ind. Ps. D.* Ex. 41; *præs. conj. D.* 14. 22, *Ps. D.* Ex. 14; *aor. conj. Ps. Ae.* Ep. 6.

[2]) Ita emend. Turr. Buermann recepit. Codd. *ἀποστερήσειε*, quæ lectio facile ferri potest.

[3]) Post tempora primaria legitur *fut. ind. I* 15. 286, *D.* 16. 5, 20. 157, 159; 23. 79, 24. 210, *Ps. D.* Ex. 17, 40; *aor. conj. D.* 16. 28 (*ἵνα*).

[4]) Post tempora primaria hujus verbi *fut. ind.* legitur *D.* 18. 323.

[5]) Post tempora primaria legitur *fut. ind. I.* 2. 37, 15. 305, *Ps. Ae.* Ep. 11. 13, *Ps. D.* Ex. 48.

χρηματίζω *D.* 24. 55 *ἔγραψε — τὸν δῆμον τούτῳ χρηματίζειν, ὅπως ἃ μὲν ἔγνω τὸ δικαστήριον λυθήσεται, καταστήσει δ'ἐγγυητὰς ὁ ὀφλών.*

ὠνέομαι *D.* 18. 32 *πάλιν ὠνεῖται* (præs. hist.) *παρ' αὐτῶν, ὅπως μὴ ἄπιμεν* [1]) *ἐκ Μακεδονίας.*

II. Optativus autem legitur his locis:

A. Aoristi optativus post

γράφω *Hyp.* Aposp. 8 (31) *ἔγραψα, ὅπως ὁμονοήσαντες ἅπαντες ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγωνίσαιντο.*

ἐπιμελέομαι [2]) *L.* 13. 32 *ἐπεμελοῦντο, ὅπως καὶ ἐν τῷ δήμῳ περὶ τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ταξιάρχων μήνυσις γένοιτο.* — *Ps. L.* 6. 39 *δεινὸν ἂν εἴη, εἰ περὶ Ἀνδοκίδου ἀποδημοῦντος αὐτοὶ ἐνδημοῦντες ἐπεμελήθημεν, ὅπως ἐξαλειφθείη αὐτῷ τὰ ἁμαρτήματα.*

παρατηρέω [3]) *D.* 18. 161 *ὅπως τοῦτο μὴ γένοιτο, παρατηρῶν διετέλουν.*

συνεῖπον *D.* 19. 52 *τούτοις, εἴπερ ἦν ὑγιές τι τούτων, τί ἄλλο προσῆκεν ἢ συνειπεῖν, ὅπως ἐξέλθοιτε ὑμεῖς, καὶ τὸν Πρόξενον, ὃν περὶ τοὺς τόπους ᾔδεσαν ὄντα, γράφειν εὐθέως βοηθεῖν* [4]);

φυλάττω [5]) *Isæ.* 6. 39 *εἰς τοῦτο ἦλθον τόλμης, ὥστ' — — ἐφύλαττον, ὅπως μηδεὶς ἐξαγγείλειε μήτε τοῖν θυγατέροιν μήτε τῇ γυναικὶ αὐτοῦ.*

---

[1]) Ita Bekker, Voemelius, Westermann, plures. Codd. *ἀπίωμεν* et *ἀπίωσιν.* Cfr. *D.* 24. 169 *ὅπως — περιίασιν.*

[2]) Post tempora primaria hujus verbi legitur *præs. conj. Ps. And.* 4. 40 (*ἵνα*), *Ps. D.* 17. 15; *aor. conj. D.* 43. 84; *præs. conj. cum ἂν And.* 1. 84 (in decreto), *Ps. L.* 6. 4.

[3]) Post tempus primarium verbi *συμπαρατηρέω* legitur *fut. ind. D.* 16. 10.

[4]) Hoc exemplum Weber aut non vidit aut non intellexit; nam ut id huc non retulit, ita referendum esse apparet. Aliud exemplum Demosthenicum, 57. 9 *τοῦτο δ' ἦν οὐκ ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου, ἀλλ' ἐπιβουλεύων ἐμοί, ὅπως ὡς ὀψιαίτατα ἡ διαψήφισις ἡ περὶ ἐμοῦ γένοιτο,* prorsus omisit; nam hoc neque ad *"vollständige"* neque ad *"unvollständige Absichtssätze"* retulit. Hoc autem, cum in eo laxior sit sententiarum nexus, pro sententia mere finali habendum est.

[5]) Post tempora primaria hujus verbi et compositorum legitur *fut. ind. I.* 5. 35, 6. 94, 15, 19, 298, *D.* 20. 107, *Ps. D.* 61. 1, Ex. 2, 52, *Hyp.* 1. 23; *præs. conj. D.* 23. 89; *aor. conj. D.* 5. 17, 6. 25, *Ps. D.* 26. 23.

B. Futuri optativus post:

δείδω[1]) *Ps. I.* 17. 22 *ἐδεδοίκει — περὶ τοῦ γραμματείου, ὅπως μὴ ὑπὸ τοῦ Μενεξένου συλληφθήσοιτο.*

ἐστί τινι περί τι (= *μέλει*) *I.* 21. 13 *ἡγοῦντο τοὺς μὲν ἀδικοῦντας πιστούς, τοὺς δὲ πλουτοῦντας ἐχθρούς. ὥστε μὴ περὶ τοῦτ᾽ εἶναι Νικίᾳ, ὅπως συκοφαντῶν τἀλλότρια λήψοιτο, ἀλλ᾽ ὅπως μηδὲν ἀδικῶν κακόν τι πείσοιτο.*

σκοπέω Isæ. 2. 10 *ἐσκόπει, ὅπως μὴ ἔσοιτο ἄπαις, ἀλλ᾽ ἔσοιτο αὐτῷ, ὅστις ζῶντα γηροτροφήσοι καὶ τελευτήσαντα θάψοι αὐτὸν καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον τὰ νομιζόμενα αὐτῷ ποιήσοι.* — 6. 35 *ἐσκόπουν, ὅπως καὶ τελευτήσαντος ἐκείνου δι᾽ αὐτῶν ἔσοιτο ἡ οὐσία.*

III. Conjunctivus his locis legitur:

A. Præsentis conjunctivus duobus tantum his locis:

A. 1. 6 *καίτοι αὐτὸ τοῦτο ἐχρῆν, ὃ καὶ ἐγὼ προὐκαλούμην, προθυμηθῆναι, ὅπως τὸ πραχθὲν ᾖ ἀληθές, ἐπεξελθεῖν*[2]). — *D.* 54. 17 *οἱ νόμοι — ὅπως μὴ μείζους προφάσεις γίγνωνται, προείδοντο.*

B. Aoristi autem conjunctivus post hæc verba legitur:

ἀξιόω D. 18. 155 (in decreto) *ἔδοξε τοῖς πυλαγόροις — — ἀξιοῦν, ἵνα βοηθήσῃ τῷ τε Ἀπόλλωνι καὶ τοῖς Ἀμφικτύοσιν.*

ἐπιμελέομαι D. 18. 73 (in decreto) *εἶπεν — — ἐπιμεληθῆναι τοὺς πρυτάνεις —, ὅπως ἡ βουλὴ συναχθῇ καὶ αἱρεθῶσι πρέσβεις πρὸς Φίλιππον.*

ἱκετεύω[3]) *L.* 1. 29 *ὅπως μὴ ἀποθάνῃ, ἠντιβόλει καὶ ἱκέτευεν.*

πράττω D. 19. 15 *ὅπως ἴση καὶ δικαία γένηται ἡ εἰρήνη, πράττοντος ἐμοῦ — ἀναστὰς ἐδημηγόρει.* — 43. 30 *ἅπαντα ἔπραττον κοινῇ, ὅπως ἀφέλωνται τὴν γυναῖκα — τὸν κλῆρον.*

σκοπέω Ps. D. Ep. 2. 11 *ἐπολιτευόμην — οὐχ ὅπως ἀλλήλων ὑμεῖς περιγένησθε σκοπῶν.*

---

[1]) Post tempora primaria hujus verbi legitur *aor. conj. D.* 8. 53 (fut.?), 9. 75.

[2]) Num ita legendum sit, dubitare licet. Blass vult legere: *ὅπως τὸ πραχθὲν εἰς ἀληθὲς ἐξελεγχθῇ.*

[3]) Post tempus primarium hujus verbi legitur *fut. ind. D.* 43. 83.

σπουδάζω *D.* 43. 12 *ἐσπούδαζεν, ὅπως ἐκ τῆς θυγατρὸς εἰσποιηθῇ αὐτῷ υἱὸς — καὶ εἰς τοὺς φράτερας εἰσαχθῇ τοὺς ἐκείνου,* — *Ps. D.* 61. 50 *ἐπ' οὐδενὶ μᾶλλον ἐσπούδασεν ἢ τῶν ἑπτὰ σοφιστῶν ὅπως γένηται.*

συμπαρασκευάζω *D.* 19. 230 *ὅπως αἰχμάλωτοι γένωνται Φιλίππῳ, συμπαρεσκεύασεν.*

IV. Postremo potentialis et conjunctivus cum *ἄν* junctus inveniuntur, et quidem potentialis his duobus locis: *L.* 20. 23 *ἡμᾶς παρεσκεύασεν, ὡς ἂν τῇ πόλει ὠφελιμώτατοι εἴημεν.* — *D.* 35. 29 *ἐκελεύομεν τούτους ἐπιμελεῖσθαι, ὅπως ἂν ὡς τάχιστ' ἀπολάβοιμεν τὰ χρήματα;* conjunctivus autem cum *ἄν* junctus hoc loco: *D.* 21. 121 (in testimonio) *οἴδαμεν — Μειδίαν — — — ἀξιοῦντα Ἀρίσταρχον, ὅπως ἂν διαλλάξῃ αὐτῷ Δημοσθένην* [1]).

---

[1]) Præterea post tempora primaria horum verborum curandi, ad quorum præterita tempora nullas hujus modi enuntiationes relatas inveni, hæc tempora usurpantur: post *αἰτέομαι (παρ-) aor. conj. A.* 1. 12, 23; post *ἀσκέω fut. ind. I.* 9. 80; *βλέπω fut. ind. I.* 12. 188; *δεῖ (ὑπάρχειν) fut. ind. D.* 5. 13; *δέομαι aor. conj. A.* 1. 23, *Ps. Ae.* Ep. 3; *ἐνθυμέομαι aor. conj. L.* 13. 93, *ἔργον ποιέομαι fut. ind. I.* 15. 153, 248; *εὐλαβέομαι fut. ind. D.* 20. 136; *ζητέω fut. ind. D.* 14. 3, *Ps. D.* 61. 38, *Hyp.* Aposp. 175; *λογίζομαι fut. ind.* (Bekkeri conjectura, codd. *aor. conj.*) *Ae.* 2. 130; *λόγους ποιέομαι fut. ind. Hyp.* 3. 21; *μέλει fut. ind. D.* 43. 72, *Ps. D.* Ep. 3. 9; *μελετάω fut. ind. I.* 5. 118; *μηχανάομαι fut. ind. D.* 45. 24; *ὁδὸν δείκνυμι fut. ind. D.* 24. 106; *περιεργάζομαι aor. conj.* (*ἵνα*) *A.* 2. *δ* 3; *ποιέω fut. ind. L.* 21. 20, *I.* 4. 174, 9. 3, *D.* 9. 2; *aor. conj. D.* 57. 33; *præs conj. cum ἄν D.* 19. 299; *προδιοικέομαι fut. ind. Ae.* 1. 146; *προλαμβάνω fut. ind. D.* 3. 2; *φιλονικέω fut. ind. I.* 5. 113.

Ad extremum commemorare liceat nonnullis locis hujus modi enuntiationes ab *ὅπως* vel *ὅπως μή* incipientes inveniri nullo verbo curandi antecedente, quamvis audiatur necesse sit (Cfr. Chr. Cavallin. l. l. § 206. Anm. 3 et ejusdem Gr. Synt. i Smndrg. § 94. 1. Anm. 2). Etiam in his enuntiationibus, quamquam nonnullis locis deteriores codices Demosthenici aoristi conjunctivum præbent, futuri indicativus semper fere usurpatur. Uno tantum loco, *D.* 4. 20, omnes codices defendunt formam *ποιήσητε* (cfr. etiam *Ps. Ae.* Ep. 4. 2 *ὅπως μὴ γέλωτα ὀφλισκάνῃς*), sed nihilo minus omnes recentiores saltem editores *ποιήσετε* legunt. Sunt autem loci hi: *L.* 1. 21, 12. 50, *Isæ.* 11. 5, *D.* 4. 20, 8, 38, 19. 45 (bis), 46, 92; 21. 216, 41. 17; *Ps. D.* 13. 14, Ep. 1. 14.

De enuntiationibus a particula *μή* incipientibus ad præterita verborum timendi relatis.

Quomodo particula *μή* in his enuntiationibus usurpata proprie explicanda sit, inter viros doctos parum convenit; neque enim quidquam pro certo statuere potuerunt [1]). Omnino autem nullum esse enuntiationum liberarum genus, ad quod hæ enuntiationes omnes referri possint, suo jure docet S. J. CAVALLIN [2]); et quod addit: "immo vero adeo timendi verbum et enuntiatio objectiva in unam quasi notionem coaluerunt, ut hæc sine illo vix possit cogitari," illud de enuntiationibus ab *ὅπως* particula incipientibus ad verba curandi (efficiendi, jubendi) relatis æquo jure contendi posse satis me supra docuisse credo. Neque vero quemquam fugit hæc duo enuntiationum genera inter se simillima esse, id quod cum ex multis rebus cernitur, tum ex eo, quod non solum ad verba vere curandi referuntur enuntiationes a particula *μή* incipientes [3]), sed etiam enuntiationes a particulis *ὅπως μή* (atque etiam ab *ὅπως* particula sola) cum verbis vere timendi conjunguntur [4]).

In enuntiationibus, quæ a *μή* incipientes ad tempora primaria referuntur, conjunctivus aoristi longe sæpissime usurpatur, multo rarius præsentis conjunctivus. Inter quæ tempora ut apud ceteros scriptores ita apud oratores hoc est discrimen, ut cum utrumque semper fere futurum tempus indicet, præsens actionem durantem vel iteratam, aoristus ingredientem actionem significet [5]). Præ-

---

[1]) Vide JACOBSON. l. l. pagg. 66—68.

[2]) l. l. pag. 32.

[3]) Ut *ὁράω* *And.* 1. 103, *D.* 18. 125. 13. 2, 36. 31, *σκοπέω* *I.* 15. 297, *D.* 16. 5, 20. 41, 21. 151, *διαλογισμὸν παρίστημι* *Ae.* 2. 159, *εὐλαβέομαι* *D.* 29. 1, *ἀθυμία* *L.* 12. 3, præterea verba cavendi, ut *φυλάττομαι* *D.* 14. 37, 50. 22, *Ps. D.* 60. 6, *διατηρέω* *D.* 9. 20, quamquam hæc sæpius habent *ὅπως* (*μή*).

[4]) Ut *δείδω* cum *ὅπως μή* *Ps. I.* 17. 22, *D.* 8. 53, 9. 75, *κίνδυνος* cum *ὡς μή* *A.* 4 *β* 1.

[5]) S. I. CAVALLIN, l. l. pagg. 39—40. Ceterum observandum est etiam de *præteritis* rebus usurpari aoristi conjunctivum hoc uno loco: *D.* 19. 224 *δέδοικα, μὴ τότε μὲν συνεπισπάσησθέ με τὸν μηδ' ὁτιοῦν ἀδικοῦντα, νῦν δ' ἀναπεπτωκότες ἦτε.*

terea leguntur perfecti conjunctivus ter, perfecti indicativus semel itemque præsentis indicativus, futuri indicativus numquam (cfr. tamen *L.* 12. 3). In enuntiationibus autem ad præterita tempora relatis, quæ apud oratores admodum raræ sunt, aoristi conjunctivus et optativus æque fere sæpe usurpantur. Præterea conjunctivus præsentis semel itemque præsentis optativus et perfecti conjunctivus inveniuntur. Sed num uno loco, *L.* 13. 51, Marklandio auctore aoristi optativus cum ἂν junctus legendus sit, jure dubitare licet; de qua re infra disputabitur. Jam vero primum eos locos afferam, ubi optativus legitur, deinde eos, ubi conjunctivus usurpatur.

I. Optativus igitur his locis invenitur:

A. Præsentis optativus hoc tantum loco: *Ps. D.* 49. 17 anteced. opt. aor. *καὶ ἅμα δεδιὼς τὸν Φίλιππον, μὴ καταμαρτυροίη αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι, — ἐδεήθη —.*

B. Aoristi autem optativus legitur post

δείδω[1]) *A.* 5. 58 *ἐμοὶ κἀκείνῳ οὐκ ἦν ἔχθρα οὐδεμία. Εἶεν, ἀλλὰ δείσας περὶ ἐμαυτοῦ, μὴ αὐτὸς παρ᾽ ἐκεῖνον τοῦτο πάθοιμι; — And.* 1. 36 *ἔφευγον, δεδιότες εἷς ἕκαστος μὴ συλληφθείη. — L.* 13. 51 *οὐ δήπου, εἴ τι κακὸν — εἰργάσαντο, οἱ τριάκοντα δεδιότες, μὴ καταλυθείη*[2]) *ὁ δῆμος, τιμωροῦντες — ἂν αὐτοὺς*

---

[1]) Post tempora primaria verborum timendi hæc tempora apud oratores usurpantur: *præsentis conjunctivus* post *δείδω L.* 17. 1, *I.* 8. 36, 10. 34, *D* 9. 1, 19. 329, 45. 84 post *φοβέομαι D.* 6. 33, 9. 54, post *φόβος καὶ δέος D.* 23. 103, post *ὁράω D.* 18. 125, 36. 31, post *σκοπέω I.* 15. 297. Contra *aoristi conjunctivus* legitur post *δείδω Ps. L.* 6. 37, *I.* 5. 50, 70, 6. 51, 7. 18, 77; 8. 7, 70, 81; 9. 48, 10. 29, 12. 75, 137; 15. 215, *Isæ.* 5. 22, 8. 34, *Ae.* 1. 194, *Ps. Ae.* Ep. 10, *D.* 1. 15, 9. 65, 14. 4, 31; 18. 214, 19. 224 (*aor.* et *perf.*), *Ps. D.* 25. 7, 61. 15 (*aor.* et *præs.*), 33; Ex. 15, 36, post *φοβέομαι I.* 5. 84, 105; 12. 239, 14. 26, 15. 176, 272; 18. 44, *Lyc.* 33, *Ae.* 3. 53. 212; *D.* 5. 19, 6. 34. 18. 142, 176; 21. 129, 41. 2, *Ps. D.* 25. 12, 60. 13, Ep. 3. 31, *Hyp.* 4. 1, post *ὀκνέω D.* 1. 17, 16. 21, 18. 129, *Ps. D.* 61. 27, post *ὀρρωδέω A.* 3 γ 4. post *δέος D.* 1. 3, 9. 7, 19. 298, *δεινότατον And.* 3. 1, *κίνδυνος I.* 14. 38, *θορυβέομαι Ae.* 2. 4, *διατηρέω D.* 9. 20, *ὁράω D.* 13. 2, *σκοπέω D.* 16. 5, 20. 41, 21. 151, *φυλάττομαι D.* 14. 37, *Ps. D.* 60. 6, *διαλογισμὸν παρίστημι Ae.* 2. 159. Præterea *perfecti conjunctivus* post *δείδω I.* 15. 310, *D.* 19. 3, 224. Postremo *indicativus perfecti* legitur post *δείδω D.* 19. 95 et *præsentis iudicativus* post *ὁράω And.* 1. 103.

[2]) Ita Bekkerum secuti Bremius, Foertsch, Frantz, Cobet, Rauchenstein, plures. Codd. *καταλυθείησαν,* quod Markland in *καταλυθείη ἂν* mutavit. quam lectionem præbent Scheibe, Frohberger, Weber et defendere student exemplis illis, quæ sunt *Xen.* An. VI. 1. 28, Vect. 4. 41, *Thuc.* II. 93, *Soph.* Tr. 631, Ph. 493. Quæ exempla, quamvis pauca

ἀπέκτειναν. — *I.* 7. 33 *οὐκ ἐδεδίεσαν, μὴ δυοῖν θάτερον πάθοιεν, ἢ πάντων στερηθεῖεν, ἢ — μέρος τι κομίσαιντο τῶν προεθέντων.* — *Ps. I.* 17. 47 *παρεσκευαζόμην, δεδιώς, μὴ μ'ἐξαιτήσειε Σάτυρος παρ' ὑμῶν.* — *Isæ.* 1. 10 *ποιεῖται* (præs. hist.) *τὰς διαθήκας — δεδιώς, μὴ τελευτήσειεν αὐτὸς — καὶ τῆς οὐσίας γένοιτο κύριος Δεινίας.* — 8. 37 *οὐκ ἐκώλυε, δεδιώς, μὴ ταραχυνθεὶς εἰς ὀργὴν κατασταίην πρὸς αὐτόν.*

φοβέομαι *Ps. And.* 4. 15 *ἔδωκε — φοβούμενος, μὴ διὰ τὴν οὐσίαν ἀπόλοιτο.* — *I.* 5. 101 *ἐφοβοῦντο, μή ποτε βασιλεὺς αὐτὸς ποιησάμενος στρατείαν κρατήσειε καὶ τῆς διὰ τὸν ποταμὸν δυσχωρίας —.* — *Ae.* 2. 21 *Κίμωνος εἰπόντος, ὅτι φοβοῖτο, μὴ — περιγένοιτο ἡμῶν ὁ Φίλιππος, — ἐπηγγέλλετο.* — *D.* 19. 123 *ἐφοβοῦντο, μὴ σύγκλητος ἐκκλησία γένοιτο, εἶτα — ψηφίσαισθέ τι τῶν δεόντων —, καὶ τὰ πράγματ' ἐκφύγοι τὸν Φίλιππον.* — 39. 3 *φοβούμενος εἰς δικαστήριον εἰσιέναι, μή τις — — ἀπαντήσειεν αὐτῷ, — δίδωσι* (pr. hist.) *τὸν ὅρκον.* — 50. 51 *φοβούμενος ἐγώ, μὴ δεθείην —, αὐτὸς οὐχ ὑπακούω* (pr. hist.). — *Ps. D.* 49. 16 *φοβούμενος τοὺς ἐχθρούς, μὴ πύθοιντο* — sequ. præs. opt. — *ἐδεήθη.* — 49. 56 *οὐ μαρτυρίαν παρέσχετο — φοβούμενος, ἐὰν μὲν μαρτυρίαν παράσχηται —, μὴ — ἐγὼ — ἔλθοιμι —, εἰ δ'αὖ βασανίζειν παραδοίη, μὴ τὰς ἀληθείας κατείποι ὁ Ἀ.*

φόβος καὶ ἀγωνία *D.* 18. 33 *ἦν ἐν φόβῳ καὶ πολλῇ ἀγωνίᾳ, μὴ — εἰ ψηφίσαισθε βοηθεῖν, ἐκφύγοι τὰ πράγματα αὐτόν.*

λόγον παρέχω *Isæ.* 11. 48 *λόγον ἐν τῷ δήμῳ παρέσχε, μὴ πόλεμον ἡμῖν ἀντ' εἰρήνης ἐκεῖνος πρὸς Λακεδαιμονίους ποιήσειε* [1]).

---

sint, tamen satis essent idonea ad hanc lectionem servandam, si codicum esset; sed cum ipsi illi loci a viris doctis minuantur (cfr. Soph. Ph. 493, ubi Chr. Cavallin in editione sua legit: *ὃ δὴ παλαιὸν ἐξ ὅτου δέδοικ' ἐγὼ μή μοι βέβηκε* et hanc lectionem firmissimis defendit argumentis), vix credo esse, cur Marklandii conjectura, quamvis sit levis, accepta his exemplis novum addamus.

[1]) Futuri optativus post *δείδω, ὅπως μη Ps. I.* 17 22, vide supra pag. 98.

II. Conjunctivus autem legitur:

A. Præsentis conjunctivus hoc loco: *A.* Aposp. XXIII (77) *ἐδεήθη, δείσας, μὴ ἐγὼ δάκρυσι καὶ ἱκετείαις πειρῶμαι ὑμᾶς ἀναπείθειν.* — Cfr. *Ps. D.* 49. 12 conj. aor. et præs. conjuncti.

B. Aoristi autem conjunctivus invenitur post

δείδω *L.* 1. 44 *οὐ συνῄδει κακὸν οὐδέν, ὃ ἐγὼ δεδιώς, μή τις πύθηται, ἐπεθύμουν αὐτὸν ἀπολέσαι.* — 12. 98 *αὐτοὶ ἂν δείσαντες ἐφεύγετε, μὴ πάθητε τοιαῦτα* —. — 30. 11 *δεδιότες, μὴ οὐκ ἀποκτείνωσιν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, πείθουσι* (pr. hist.) — *I.* 4. 91 *ἐτόλμων — δεδιότες, μὴ δὶς ἐφεξῆς ἡ πόλις ἡμῶν αἰτία γένηται τοῖς Ἕλλησι τῆς σωτηρίας.* — 15. 141 *ἐτόλμησεν εἰπεῖν — ὡς ἄξια μὲν εἴη τὰ λεγόμενα φιλοτιμίας, οὐ μὴν ἀλλ' αὐτός γε δεδιέναι, μὴ λυπήσῃ.* — 19. 29 *ὥστε — ἔφασαν δεδιέναι, μὴ προσαπόλωμαι.* — Ep. 8. 1 *λέγοντός μου, ὅτι δέδοικα, μὴ — δόξω, — ἐλιπάρουν.* — *Ae.* 2. 137 *οὐ διεκώλυσαν — δεδιέναι φάσκοντες, μὴ τοὺς στρατιώτας — λάβῃ Φ.* — *D.* 19. 175 — *ὅτι ταῦτ' ἐπέπληττον — δεδιώς, μὴ συμπαραπόλωμαι διὰ τούτους.* — 19. 193 *εἰπεῖν φασι τὸν Σάτυρον, ὅτι — — δέδοικε, μὴ διαμάρτῃ.* — *Hyp.* 2. 5 *οὐκ ἐδεδίειν, μὴ ἀπόλωμαι.*

φοβέομαι *I.* 15. 168 *ἐφοβούμην, μὴ τὰ μὲν ἴδιά μου παραμεληθῇ, τῆς δὲ κοινῆς — διαβολῆς ἀπολαύσω τι φλαῦρον.* — *Ae.* 1. 60 *φοβηθέντες ὁ Τίμαρχος καὶ ὁ Ἡγήσανδρος, μὴ ἀνακηρυχθῇ αὐτῶν ἡ βδελυρία εἰς πᾶσαν τὴν πόλιν, θέουσι* (pr. hist.). — *D.* 19. 221 *εἰ — ἐφοβούμην ἐγώ, μὴ διὰ τούτους ἀπόλωμαι* —. — 21. 128 *ἐφοβούμην ἄν, μὴ — οὗτος — διακρούσηται* —. — *Ps. D.* 49. 12 *φοβούμενος, μὴ καταμαρτυρήσωσιν αὐτοῦ οἱ τριήραρχοι καὶ* præs. conj. —, *δάνεισμα ποιεῖται* (pr. hist.). — 61. 29 *τοσοῦτον μετήλλαξας — ὥστε — φοβεῖσθαι πάντας, μή τι συμπέσῃ.*

φυλάττομαι *D.* 50. 22 *ἀναγκαῖον ἦν ἐπ' ἀγκύρας ἀποσαλεύειν τὴν νύκτα μετεώρους — φυλαττομένους, μὴ τῆς νυκτὸς ἡμῖν ἐπιθῶνται αἱ Μαρωνειτῶν τριήρεις.*

τρέμω *A.* 2 γ 8 *περὶ τῆς εὐδαιμονίας τρέμων, μὴ ἀποστερηθῇ* —, *ἀπέκτεινε τὸν ἄνδρα.*

ὑπεραισχύνομαι *Ae.* 3. 151 *ὑπεραισχυνθέντες, μὴ δόξωσιν ὡς ἀληθῶς εἶναι προδόται, ἀπὸ τῆς εἰρήνης ἀπετράποντο.*

εὐλαβέομαι D. 29. 1 *θαυμασίως ἂν ὡς ηὐλαβούμην, μὴ καὶ νῦν οὐ δυνηθῶ δεῖξαι* —.

ἀθυμία L. 12. 3 *εἰς πολλὴν ἀθυμίαν κατέστην, μὴ διὰ τὴν ἀπειρίαν ἀναξίως καὶ ἀδυνάτως ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἐμαυτοῦ — τὴν κατηγορίαν ποιήσωμαι* [1]).

κίνδυνος I. 7. 57 *εἶναι ἔφασαν ἐμοὶ καὶ κίνδυνον, μὴ τὰ βέλτιστα συμβουλεύων μισόδημος δόξω.*

C. Perfecti conjunctivus hoc loco legitur: *I.* 5. 18 *ἐξεπλάγησαν, μὴ διὰ τὸ γῆρας ἐξεστηκὼς ὦ τοῦ φρονεῖν* [2]).

---

[1]) Codex Palatinus habet *ποιήσομαι,* quam lectionem et Frohberger et Rauchenstein præbent et ita defendere student, ut ille dicat *μή* particulam cum indicativo conjunctam post verba timendi esse interrogativam ("ob nicht"), alter ad Stallbaumii rei explicationem ableget (*μὴ ποιήσωμαι = ne faciam, μὴ ποιήσομαι = ne facturus sim*), quæ explicatio rem nihil expedit. Sed Scheibe lectionem vulgatam *ποιήσωμαι*, ut mihi quidem videtur, recte servat.

[2]) Hic commemorare licet apud oratores nonnullis locis post verbum timendi in enuntiationibus aut negativis aut hypotheticis positum *ὡς* particulam usurpari, ubi particulam *μή* exspectares. Hoc nullam aliam ab causam factum esse credo, nisi quod verbum timendi eis locis verbi sentiendi, credendi vim ac significationem sibi induit. Cfr. Aken. l. l. § 167. Ac quod docet Kühner, l. l. pag. 1044, *ὡς* usurpari, "wenn der Grund der Furcht als ein *gedachter* bezeichnet werden soll; *ὅτι* hingegen, wenn der Grund der Furcht als ein *reeller, wirklicher* bezeichnet werden soll," quamquam omnino rem ita se habere non potest negari, tamen hac explicatione nihil explicari apparet, præsertim cum in utraque re particulam *μή* usurpari solere constet. Sed videamus exempla: *L.* 27. 9 *καὶ οὐ τοῦτο δέδοικα, ὡς ἐὰν ἀκροᾶσθε αὐτῶν ἀποψηφιεῖσθε.* — *Ps. D.* 10. 36 — *εἰ ἀνέλοιμεν ἐκ μέσου — — τὸν φόβον, ὡς οὐ στήσεται τοῦτο ανευ μεγάλου τινὸς κακοῦ.* — *D.* 14. 25 *εἰ πάντες οἱ ἐνταυθὶ λέγοντες φοβοῖεν (terrere nuntio), ὡς ἥξει βασιλεύς, ὡς πάρεστιν, ὡς οὐχ οἷόν τε ταῦτ' ἄλλως ἔχειν* —. — *A.* 5. 69 *εἰ μὴ φοβηθείς, ὡς ἀνεβόησεν, — ᾤχετο φεύγων —, ἀπώλοντ' ἂν οἱ ἔνδον ὄντες ἅπαντες* (sententia temporalis aut causalis). — *Ps. L.* 2. 34 *τίς οὐκ ἂν ἰδὼν ἐφοβήθη, ὡς μέγας καὶ δεινὸς τῇδε τῇ πόλει κίνδυνος ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας ἠγωνίσθη*; Hanc sententiam esse exclamationem censent Reiske et Aken. — Cfr. *And.* 3. 28 (*ὅτι* = quod). — Præterea observanda sunt hæc exempla: *D.* 24. 29 *ἐνομοθέτει — οὐδ' ὁτιοῦν φοβηθείς, εἰ — ὅλην ἀδικῶν φανήσεται τὴν πόλιν.* — 19. 289 *οὐ δέδοικα, εἰ Φίλιππος ζῇ, ἀλλ' εἰ τῆς πόλεως τέθνηκε τὸ τοὺς ἀδικοῦντας μισεῖν.* Hæ autem enuntiationes, ac præcipue posterior, aliquam præbent cum interrogationibus obliquis similitudinem (Cfr. Krüger. l. l. 54. 8. 12). — Postremo *μή* illud paratacticum, quod vocatur, apud oratores his tantum locis invenitur: *L.* 12. 98, *I.* 5. 22, *Isæ.* 6. 5, *D.* 19. 225, 38. 26. — Cfr. *D.* 18. 89.

Collatio singulorum oratorum.

Jam re proposita pertractata, et quidem ita ut omnium oratorum simul exposuerim usum, restat, ut, quis sit singulorum oratorum hac in re scribendi usus, ex promisso quam brevissime ostendam. Ac primum quidem omnino contendi potest apud oratores in his enuntiationibus optativi usum in dies rariorem factum esse. Aliquanto enim sæpius apud priores oratores quam apud posteriores optativum inveniri jam primo obtutu cernitur. Neque tamen in hac re decernenda non considerandum est, quod sit orationis argumentum. Primum enim apparet necesse esse de rebus præteritis mentionem fieri, ut optativi usurpandi occasio offeratur, tum videndum, quo modo illam occasionem singuli oratores adhibuerint. Atque omnino invenies, quæ orationes tamquam uno tenore in præteritis rebus narrandis versantur itaque optativi usum usque permittunt, in eis optativum multo sæpius quam indicativum usurpari, quæ autem rarius hujus rei exempla præbent, in eis optativum rarius inveniri quam indicativum. Ut Aeschines, qui in enuntiationibus ab ὅτι et ὡς incipientibus indicativo optativum alias minime prætulisse videatur, in secunda oratione optativos ubique fere usurpat, ne dicam de Andocide, qui in eisdem enuntiationibus in prima oratione summam optativorum multitudinem coacervat neque in ceteris orationibus ullum hujus modi optativi exemplum præbet. Isocrates autem secundum orationum argumenti naturam et pro volumine parvum præbet numerum exemplorum et in eis, quæ sunt, indicativum longe sæpissime retinet.

Etiam hæc res, quæ commemoretur, digna mihi videtur, quod in plurimis eis orationibus Demosthenicis, quæ spuriæ habentur, frequentissimus est optativi orationis obliquæ usus, itemque in orationibus Isocrateis illis 17 et 21, quas Benseler Isocrati abjudicavit. In eis autem orationibus, quæ quin horum oratorum sint, dubitari non potest, optativi orationis obliquæ usus est rarissimus.

Sed jam transgredior ad *enuntiationes ab ὅτι et ὡς incipientes ad verba dicendi, sentiendi, affectuum relatas,* ut inspiciam, quænam in eis apud sin-

gulos oratores inter optativi et indicativi usum intercedat ratio. Ac primus quidem mihi obviam occurrit ANDOCIDES, qui duplo fere sæpius usurpat optativum quam indicativum, deinde ANTIPHON et HYPERIDES, qui æque sæpe utrumque modum exhibent, quartus ISÆUS, qui æque fere sæpe habet utrumque modum, tum LYSIAS, qui dimidio sæpius indicativum quam optativum præbet, sextus AESCHINES, qui plus duplo sæpius indicativum usurpat, septimus DEMOSTHENES, qui triplo sæpius habet indicativum, deinde LYCURGUS, qui quadruplo sæpius indicativum exhibet, tum ISOCRATES, qui plus sexies sæpius præbet indicativum, decimus denique DINARCHUS, qui optativi exemplum habet nullum (nam 3. 19 falsa lectio est).

Sin numerum locorum, ubi optativus invenitur, respicies, hunc ordinem habebis: Demosthenes, Lysias, Andocides et Aeschines, Isæus, Isocrates, Antiphon, Hyperides, Lycurgus. Quem ordinem videas ad singulorum oratorum volumina non satis respondere. — Rursus si illorum locorum, ubi indicativus legitur, rationem habueris, hunc ordinem habebis, qui ad volumina oratorum haud male respondeat: Demosthenes, Isocrates, Lysias, Aeschines, Isæus, Andocides, Antiphon et Lycurgus, Dinarchus, Hyperides.

Ut vero ad *interrogationes obliquas et deliberativas* transeam, primum animadvertendum est has enuntiationes multo plus duplo rarius inveniri quam enuntiationes explicativas. Quoniam autem in his enuntiationibus præter indicativum etiam conjunctivus immutatus retineri potest, videndum est, quæ sit ratio inter optativum et modos immutatos indicativum conjunctivumque. Ac primus etiam in his enuntiationibus est ANDOCIDES, qui paulo sæpius optativum quam indicativum præbet, tum LYSIAS et ANTIPHON, qui æque sæpe optativum atque indicativum usurpant, deinde ISÆUS, qui pæne duplo rarius optativum habet, tum HYPERIDES, qui duplo rarius optativum exhibet, sextus DEMOSTHENES, qui triplo rarius præbet optativum, deinde ISOCRATES, qui plus quadruplo rarius optativum exhibet, tum AESCHINES, qui ter decies rarius optativum habet, postremo LYCURGUS et DINARCHUS, qui optativum nusquam (nam *Din.* 1. 50 est falsa lectio) usurpant.

Sin autem optativorum exempla numeraveris, hunc habebis ordinem: Demosthenes, Lysias, Isæus, Andocides et Isocrates, Antiphon et Aeschines, Hyperides. Immutatorum autem modorum exempla hunc ordinem dabunt: Demosthenes, Isocrates, Aeschines, Lysias, Isæus, Lycurgus et Andocides, Antiphon et Hyperides, Dinarchus.

Observandum est me in hoc modorum usu computando neque in enuntiationibus explicativis neque in interrogationibus obliquis numerasse ea enuntiata, quæ post tempora historica cum ἄν juncta inveniuntur. Quæ enuntiata, cum numquam fere optativum præbeant, si ceteris adjecta essent (id quod fieri potuit, cum præteritum tempus indicent), quamvis sint præ ceteris pauca, tamen optativi usum etiam minorem effecissent.

Sequitur, ut *de enuntiationibus ab ὅπως et ὡς incipientibus ad verba curandi (efficiendi jubendi) relatis* nonnulla afferam. Ac primum quidem observandum est Demosthenem et Isocratem tantam exemplorum copiam præbere, ut ipsi harum enuntiationum tamquam legem constituant. Demosthenes enim pæne triplo plura exempla habet quam Isocrates, qui tamen plura præbet quam ceteri omnes conjuncti. Dinarchus autem hujus rei exemplis prorsus caret.

Sed ut singulorum oratorum usum persequar, si locos recte numeravi, aut legitur aut legendus est (nam nonnullis locis, idque præcipue apud Lysiam, Isæum, Aeschinem hac in re vacillant codices)

1) *apud Demosthenem* post tempora præterita indicativus futuri 46 locis, conjunctivus præsentis 1, conjunctivus aoristi 8, conjunctivus aoristi cum ἄν 1, optativus aoristi 2, optativus aoristi cum ἄν 1; post tempora autem primaria indicativus futuri 71 locis, conjunctivus præsentis 4, conjunctivus aoristi 11, conjunctivus aoristi cum ἄν 2, conjunctivus præsentis cum ἄν 1;

2) *apud Isocratem* post tempora præterita indicativus futuri 12, optativus futuri 2; post tempora primaria indicativus futuri 38 locis;

3) *apud Lysiam* post tempora præterita indicativus futuri 5 locis, conjunctivus aoristi 1, optativus aoristi 2; optativus præsentis cum ἄν 1; post tempora primaria indicativus futuri 7, conjunctivus aoristi 1, conjunctivus præsentis cum ἄν 1;

4) *apud Isæum* post tempora præterita indicativus futuri 2 locis, optativus futuri 2, optativus aoristi 1; post tempora primaria indicativus futuri 3, conjunctivus præsentis cum ἄν 1;

5) *apud Aeschinem* post tempora præterita indicativus futuri 2 locis, post tempora primaria indicativus futuri 4 locis, conjunctivus aoristi 2;

6) *apud Hyperidem* post tempora præterita indicativus futuri 2 locis, optativus aoristi 1; post tempora primaria indicativus futuri 3 locis;

7) *apud Antiphontem* post tempus præteritum conjunctivus præsentis uno loco (incerta lectio); post tempora primaria conjunctivus aoristi 5 locis;

8) *apud Pseudo-Andocidem* post tempora primaria conjunctivus præsentis 1, conjunctivus præsentis cum ἄν 1;

9) *apud Lycurgum* post tempus primarium conjunctivus præsentis uno loco.

Postremo *in enuntiationibns eis, quæ a particula μή incipientes ad verba timendi referuntur*, tanta est omnium oratorum conspiratio, ut præ temporum et modorum usu nihil omnino impediat, quominus illæ enuntiationes omnes unius ejusdemque oratoris esse possint. Scilicet post tempora primaria longe sæpissime aoristi conjunctivus et nonnumquam præsentis invenitur, post præterita aoristi conjunctivus et optativus æque fere sæpe usurpantur. Quo fit, ut hæ enuntiationes nihil valeant ad distinguendum, quid inter singulorum oratorum usum intersit. Ceterum commemorandum est etiam harum enuntiationum exemplis carere Dinarchum.

Percursio eorum, quæ hac commentatione continentur.

Addenda et corrigenda.

Pag. 12 lin. 15 a summo adde: *Ae.* 2. 102 *εἶπον — ὅτι μοι δοκοῖεν —*.
» 15 » 5 ab imo (in annotatione) lege: *δρᾷς*
» 16 » 10 a summo adde: *Ps. L.* 6. 19.
» » » 5 ab imo » *L.* 22. 1.
» » » 2 » » lege: b.
» 18 » 8 a summo adde: *Ae.* 3. 154.
» » » 14 » » » *D.* 18. 155 (in decreto).
» » » 4 ab imo » *D.* 40. 9.
» 21 » 9 » » (in textu) adde: Cfr. *L.* 10. 9.
» » » 2 » » » » lege: *ἠρούμην.*
» » » 1 » » » » adde: *D.* 6. 26.
» 23 post *ἀκούω* adde: *ἀρνέομαι D.* 30. 27 *ὡς οὐκ ἐκεῖνος ἐγεώργει τὴν γῆν, οὐκ ἐδύνατ' ἀρνηθῆναι.*
» » lin. 19 a summo lege: *ἐδήλωσεν,*
» » » 21 » » » *ὑμῖν.*
» 24 » 7 » » adde: *D.* 35. 25.
» 27 » 3 ab imo (in textu) deme exemplum *D.* 41. 17.
» 28 » 7 a summo adde: *D.* 41. 17.
» 29 » 4 » » » *D.* 21. 26.
» 31 » 9 » » lege: (III).
» » » 11 ab imo adde: *D.* 23. 100.
» » » 7 a summo lege: *τἀνθρώπου.*
» 36 » 3 ab imo (in textu) lege: (II).
» 38 » 8 » » adde: *Ae.* 3. 154, *D.* 19. 36.
» 45 » 17 a summo adde: *D.* 24. 140.
» » » 3 ab imo lege: *ἀφελέσθαι*
» 48 » 3 a summo » *L.* 16. 15.
» » » 5 » » » *ἀπόλωνται,*
» 67 » 22 » » adde: *Ae.* 3. 142.
» 73 » 1 verbi *πυνθάνομαι* lege: *αὐτῷ.*
» 80 inter *οἶδα* et *προεῖπον* insere *περιοράω Ae.* 2. 79.

Typothetica errata plura si inveniet qui leget, sive typothetæ fuerint sive mea, utrique nostrum benigne ignoscat velim.

Pris: 3 Kr. 75 öre.

4

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

1888—89.

MATHEMATIK OCH NATURVETENSKAP.

LUND, 1888—89.

BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL, I LUND.

Tom. XXV utgifves i 4 Afdelningar: I. Theologi.
II. Medicin.
III. Philosophi. Språkvetenskap och Historia.
IV. Mathematik och Naturvetenskap.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

1888—89.

LUND, 1888—89.
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.
DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL, I LUND.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXV.

FÖR LÄSÅRET 1888—89.

IV.

MATHEMATIK OCH NATURVETENSKAP.

MED 4 TAFLOR.

(UTGIFVEN MED BITRÄDE AF KONGL. PHYSIOGRAPHISKA SÄLLSKAPET I LUND).

Innehåll:

(Afdelningen för Matematik och Naturvetenskap).

Bestämning af Lunds observatorii polhöjd

af

FOLKE ENGSTRÖM.

Föränderligheten af en orts polhöjd har på senare tider starkt påståtts. Dels har man funnit polhöjden vara underkastad tillfälliga ändringar och dels påvisa de flesta nyare bestämningar en sekulär variation i läget af jordens rotationsaxel.

Observationer utförda i Pulkowa, Berlin och Gotha 1879—1882 angifva en ökning af polhöjden under våren af 1881 i jemförelse med föregående och efterföljande år [1]). Küstner har äfven funnit en sådan tillväxt i polhöjden för Berlin 1884. Huruvida dessa ändringar äro periodiska, synes deremot mera osäkert. En periodicitet i sträng bemärkelse och särskildt med den på grund af Eulers teori beräknade perioden af 304 dagar förnekas af Küstner [2]). De för denna beräkning till grund liggande värdena å tröghetsmomenten i afseende på jordens tröghetsaxel och rotationsaxel kunna undergå variationer, hvarigenom den nämnda perioden förändras.

Att en sekulär variation af polhöjden eger rum kan man sluta af observationerna på flera orter. I Nyréns afhandling: "Die Polhöhe von Pulkowa. St. Petersburg 1873" finnas sammanställda resultaten af flera observationsserier, hvilka i det hela gifva öfverensstämmande värde åt polhöjdens sekulära förändring. Jag upptager här denna sammanställning, ökad med en år 1887 utförd polhöjdsbestämning för Königsberg [3]).

---

[1]) Küstner. Neue Methode zur Bestimmung der Aberrationsconstante etc. Berlin 1888.

[2]) l. c. pag. 55.

[3]) Rahts. Die Polhöhe der Königsberger Sternwarte. Königsb. in Pr. 1889.

Observatorium.	Epok.	Polhöjd.
Pulkowa	1843	59° 46′ 18″,73
	1866	18,65
	1872,5	18,50
Königsberg	1820	54 42 50,71
	1843	50,56
	1887	50,43
Greenwich	1755	51 28 39,56
	1825—26	38,95
	1836—41	38,43
	1842—48	38,17
	1851—60	37,92
Paris	före 1825	48 50 13
	1851—54	11,2
Milano	1811	45 27 60,7
	1871	59,19
Rom	1807—12	41 53 54,26
	1866	54,09
Neapel	1820	40 51 46,63
	1871	45,41
Washington	1845—46	38 53 39,25
	1861—64	38,78.

Öfverensstämmelsen är så stor att man, äfven frånsedt att en senare reduktion af observationerna i Neapel [1]) ger en ringa ökning, kan med temlig säkerhet sluta till en allmän förminskning af polhöjden.

Men å ena sidan äro de funna värdena af denna förminskning temligen skiljaktiga samt de å samma ställe gjorda bestämningarne af olika vigt och ej med hvarandra fullt jemförliga, hvadan det kan anses önskvärdt att nya bestämningar företagas. Prof. Möller har derföre åt mig uppdragit att med härvarande meridiancirkel utföra en ny polhöjdsbestämning för att dermed lemna bidrag till besvarandet af frågan om polhöjdens föränderlighet.

---

[1]) Rahts. l. c. pag. 3.

I.

Polhöjden har blifvit bestämd genom observationer på Polaris samt hufvudsakligen i öfverensstämmelse med den metod, som användts af Lindstedt [1]), till hvars afhandling jag i öfrigt hänvisar för beskrifningen af instrumentet. Förnämsta skilnaden är den, att jag icke användt mikrometerns rörliga tråd, utan gjort inställningarne med de fasta trådarne och afläst mikroskopen för hvardera af dessa inställningar samt, efter deras reduktion till meridianen, tagit medium af dem, hvarigenom man får stjernans ort hänförd till midten mellan båda trådarne, undviker besvärliga och osäkra coincidensmätningar samt ernår likformighet med nadirbestämningarne. Vid en del af dag-observationerna har jag icke bissecerat bilden med de fasta trådarne utan på grund af den ringa ljusstyrkan inställt stjernan midt emellan dessa.

Hvarje fullständig observation grundar sig i allmänhet på 16 mätningar deraf 8 på stjernan direkt och 8 på dess reflekterande bild.

Jag har lagt mig vinn om att anordna observationerna så symmetriskt som möjligt för att eliminera inflytandet af mot tiden proportionela ändringar af instrumentets konstanter.

Dessutom hafva observationsserier anställts i båda cirkellägena och, för undersökning af böjningen, med två särskilda lägen af objektivet.

Till kontroll af den använda refraktionskorrektionen har enligt Nyréns förslag [2]) under våren 1889 äfven utförts höjdmätningar å några på båda sidor om zenit symmetriskt belägna stjernor.

II.

I den följande sammanställningen af observationerna står i *första* kolumnen observationstiden enligt uret Kessels 1418 jemte uppgift på den kulmination, som observerats.

I den *andra* befinna sig grader och minuter, som på cirkeln blifvit aflästa, jemte medium af de fyra mikroskopafläsningarne, korrigerade för periodiska fel och "run".

[1]) Lindstedt. Undersökning af meridiancirkeln på Lunds Observatorium jemte bestämning af densammas polhöjd. Lund 1877.

[2]) Nyrén. Polhöhenbestimmungen mit dem Ertel-Repsold'schen Verticalkreise. Mélanges math. St. Petersb. 1885.

De periodiska felen har jag bestämt genom att med olika delar af skrufvarne, uppmäta afståndet mellan delstrecket 340° 30′ och det hjelpstreck, som för detta ändamål indragits i närheten deraf. De korrektioner, som på grund af denna undersökning böra anbringas till en afläsning u, erhållas genom equationerna:

$$\text{Mikr. } A \text{ Korr.} = +\,0{,}002 \cos u + 0{,}070 \sin u$$
$$\text{„ } B \text{ Korr.} = -\,0{,}165 \cos u + 0{,}008 \sin u$$
$$\text{„ } C \text{ Korr.} = +\,0{,}303 \cos u - 0{,}012 \sin u$$
$$\text{„ } D \text{ Korr.} = -\,0{,}023 \cos u - 0{,}013 \sin u$$

hvarur beräknats följande korrektionstabell:

u	Mikr. A	Mikr. B	Mikr. C	Mikr. D
0	0,00″	− 0,16″	+ 0,30″	− 0,02″
5	+ 0,04	− 0,14	+ 0,26	− 0,03
10	+ 0,06	− 0,08	+ 0,14	− 0,02
15	+ 0,07	+ 0,01	− 0,01	− 0,01
20	+ 0,06	+ 0,09	− 0,16	0,00
25	+ 0,03	+ 0,15	− 0,27	+ 0,01
30	0,00	+ 0,16	− 0,30	+ 0,02
35	− 0,04	+ 0,14	− 0,26	+ 0,03
40	− 0,06	+ 0,08	− 0,14	+ 0,02
45	− 0,07	− 0,01	+ 0,01	+ 0,01
50	− 0,06	− 0,09	+ 0,16	0,00
55	− 0,03	− 0,15	+ 0,27	− 0,01

"Run" har bestämts upprepade gånger under observationernas lopp. De värden å 1ᵈ som under olika perioder användts, gifvas genom följande relationer:

		Mikr. A	Mikr. B	Mikr. C	Mikr. D
1886 Okt. 3	60″ =	60,038ᵈ	59,902ᵈ	59,803ᵈ	60,070ᵈ
1886 Okt. 5—Nov. 1	„	59,905	59,748	59,752	60,073
1886 Dec. 3—Dec. 19	„	59,847	59,627	59,704	60,012
1887 Jan. 9—Febr. 11	„	59,896	59,713	59,722	60,008
1889 April 29—Maj 6	„	60,061	59,989	59,725	60,411
1889 Juni 3—Juni 26	„	60,041	59,950	59,717	60,345

I *tredje* kolumnen befinner sig reduktionen till meridianen, beräknad enligt formeln

$$r = \frac{\sin 2d}{\sin 1''}\left\{\sin^2 {}^1/_2\tau + 2\sin^4 {}^1/_2\tau \sin^2\delta\right\}$$

der τ erhålles ur equationen $\tau = t - a + du$.

Storleken af urkorrektionen du framgår af det för hvarje dag bifogade värdet å $a - du$ der a tagits ur Berliner astronomisches Jahrbuch.

I *fjerde* kolumnen är upptagen refraktionen ϱ, hvilken grundar sig på de i sista kolumnen anförda meteorologiska data. Anmärkas bör att till barometerafläsningen anbragts korrektionen $+0^m,3$ på grund af höjdskilnaden mellan barometerns upphängningsplats och meridiancirkeln. Afläsningen på yttre termometern har funnits erfordra korrektionen $-0°,4$.

Femte kolumnen innehåller summan af de tre närmast föregående. Af ofvanstående framgår att dessa tal hänföra sig omvexlande till inställningar med den ena eller den andra af de fasta trådarne. I den *sjette* kolumnen har jag tagit medium af två och två sammanhörande värden samt ur de yttersta grupperna af dessa media för hvarje dag enligt minsta qvadratmetoden beräknat de parallela trådarnes lutning mot horizonten.

Denna beräkning är utförd med equationer af formen

$$i = \frac{a' - a}{(t' - t)\,54000 \sin 1'' \cos\delta}$$

der a' är medium af de för denna bestämning använda afläsningarne och t' det deremot svarande medium af observationstiderna, samt $a' - a$ är uttryckt i bågsekunder och $t' - t$ i tidsminuter.

Den i *sjunde* kolumnen upptagna korrektionen för trådarnes lutning beräknas sedan enligt formeln

$$di = 54000 \sin 1'' \cos\delta \, \tau \, i$$

τ uttryckt i tids- och i i båg-minuter.

Åttonde kolumnen a_0 innefattar summan af a och di, således det ur två särskilda inställningar härflytande resultatet. Medium af de på en dag erhållna a_0 lägges sedan till grund för beräkningen af polhöjden.

I sista kolumnen äro upptagna de vid början och slutet af observationerna gjorda afläsningarne B å barometern, T å inre och γ å yttre termometern, äfvensom slutligen uppgift på om inställningarne äro gjorda på stjernan sjelf eller på dess reflekterade bild.

Under hvarje dags observationer finnes angifvet de för desamma gällande värdet på nadirpunkten N.

Detta har blifvit bestämdt omedelbart före och efter observationerna å Polaris, hvardera gången medelst dubbla inställningar af de vertikala trådarne på ena eller andra sidan om deras reflekterade bilder.

Cirkel West. Läge I.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1886 Okt. 3	1 2 15	268 48 37,60	− 14,32	+ 38,51	61,79				Reflekt.
	5 5	44,63	− 10,14	+ 38,51	73,00	67,40	+ 0,14	67,54	m.m.
Öfra kulm.	10 22	26,89	− 4,27	+ 38,51	61,13				$B = 766,2$; $T = 13°,0$;
	13 26	35,43	− 2,03	+ 38,50	71,90	66,52	+ 0,07	66,59	$\gamma = 6°,9$.
	16 58	22 48 66,54	+ 0,46	− 38,50	28,50				Direkt.
	19 23	77,38	+ 0,03	− 38,50	38,91	33,71	+ 0,02	33,73	
	21 35	66,44	+ 0,10	− 38,50	28,04				
	23 35	77,48	+ 0,52	− 38,50	39,50	33,77	− 0,02	33,75	
	25 31	65,37	+ 1,27	− 38,50	28,14				
	27 37	74,79	+ 2,46	− 38,50	38,75	33,45	− 0,05	33,40	
	29 35	62,98	+ 3,95	− 38,50	28,43				
	31 3	72,74	+ 5,27	− 38,50	39,51	33,97	− 0,08	33,89	
	35 10	268 48 31,48	− 10,01	+ 38,50	59,97				Reflekt.
	38 36	48,13	− 15,13	+ 38,49	71,49	65,73	− 0,14	65,59	m.m.
	41 38	43,73	− 20,54	+ 38,49	61,68				$B = 766,0$; $T = 12°,7$;
	44 36	61,63	− 26,64	+ 38,49	73,48	67,58	− 0,19	67,39	$\gamma = 6°,7$.

$N = 235°48'50'',06$; $a - du = 1^h\,20^m\,10^s,5$; $i = +1',4$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 3	12 47,37	20 14 24,42	− 47,52	− 41,49	55,41				Direkt.
	50 30	6,34	− 39,43	− 41,49	45,42	50,42	+ 0,25	50,67	m.m.
Nedra kulm.	52 53	0,04	− 33,31	− 41,49	45,23				$B = 766,5$; $T = 12°,8$;
	54 55	6,96	− 28,50	− 41,49	56,97	51,10	+ 0,22	51,32	$\gamma = 13°,6$.

$N = 235°48'49'',83$; $a - du = 13^h\,20^m\,10^s,8$; $i = +1',5$. Observ. afbr. af moln.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 5	0 47 30	22 48 17,98	+ 47,90	− 38,30	27,58				Direkt.
	50 6	37,70	+ 40,53	− 38,31	39,92	33,75	+ 0,36	34,11	m.m.
Öfra kulm.	52 32	43,68	+ 34,21	− 38,31	39,58				$B = 764,1$; $T = 12°,2$;
	54 37	37,92	+ 29,24	− 38,32	28,84	34,21	+ 0,32	34,53	$\gamma = 7°,8$.
	57 10	43,14	+ 23,66	− 38,32	28,48				
	59 2	57,22	+ 19,98	− 38,32	38,88	33,68	+ 0,26	33,94	
	1 2 59	65,09	+ 13,21	− 38,33	39,97				
	4 56	54,87	+ 10,37	− 38,33	26,91	33,44	+ 0,20	33,64	
	11 23	268 48 32,55	− 3,45	+ 38,34	67,44				Reflekt.
	15 3	28,23	− 1,18	+ 38,34	65,39	(6,42)			
	17 53	26,32	− 0,25	+ 38,34	64,41				
	20 31	37,66	− 0,01	+ 38,35	76,00	10,21	+ 0,02	10,23	
	23 13	37,82	− 0,41	+ 38,35	75,74				
	25 30	28,21	− 1,26	+ 38,35	65,30	10,52	− 0,05	10,47	
	28 0	29,22	− 2,72	+ 38,36	64,86				
	30 35	43,04	− 4,80	+ 38,36	76,60	10,73	− 0,11	10,62	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1866 Okt. 5	1 34 55	22 48 56,29	+ 9,66	− 38,36	27,59				Direkt.
	36 49	65,71	+ 12,31	− 38,36	39,66	33,63	− 0,18	33,45	
Öfra kulm.	38 38	62,33	+ 15,16	− 38,37	39,12				
	40 39	49,20	+ 18,65	− 38,37	29,48	34,30	− 0,23	34,07	
	42 57	44,44	+ 23,10	− 38,37	29,17				
	44 50	50,18	+ 27,12	− 38,38	38,93	34,05	− 0,28	33,77	
	47 4	46,54	+ 32,28	− 38,38	40,44				
	49 13	30,42	+ 37,69	− 38,38	29,73	35,09	− 0,33	34,76	$B = 763{,}8$ m.m.; $T = 12°1$; $\gamma = 7°{,}1$.

$N = 235°48'50'',52$; $a - du = 1^h\,20^m\,11^s{,}5$; $i = +2'{,}0$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 5	12 46 7	271 23 23,48	+ 52,09	+ 41,45	57,02				Reflekt.
	50 7	23,51	+ 40,50	+ 41,45	45,46	51,24	− 0,19	51,05	
Nedra kulm.	52 14	28,06	+ 34,97	+ 41,44	44,47				$B = 762{,}8$ m.m.; $T = 12°0$;
	54 50	45,42	+ 28,73	+ 41,44	55,59	50,03	− 0,16	49,87	$\gamma = 12°{,}5$.
	56 59	49,58	+ 24,05	+ 41,44	55,07				
	59 36	45,16	+ 18,92	+ 41,44	45,52	50,30	− 0,13	50,17	
	13 1 34	47,39	+ 15,47	+ 41,43	44,29				
	3 42	62,49	+ 12,13	+ 41,43	56,05	50,17	− 0,10	50,07	
	6 22	20 13 49,23	− 8,52	− 41,43	59,28				Direkt.
	8 27	35,13	− 6,14	− 41,43	47,56	53,42	− 0,08	53,34	
	10 36	32,69	− 4,08	− 41,42	47,19				
	13 17	42,46	− 2,13	− 41,42	58,91	53,05	− 0,05	53,00	
	15 5	42,14	− 1,16	− 41,42	59,56				
	17 7	29,41	− 0,43	− 41,42	47,56	53,56	− 0,02	53,54	
	20 39	28,81	− 0,02	− 41,41	47,38				
	22 35	40,81	− 0,26	− 41,41	58,14	52,76	+ 0,01	52,77	
	24 24	40,68	− 0,79	− 41,41	58,48				
	26 52	31,10	− 1,98	− 41,41	48,71	53,60	+ 0,03	53,63	
	28 56	32,49	− 3,39	− 41,40	47,70				
	30 53	45,20	− 5,09	− 41,40	58,71	53,21	+ 0,06	53,27	
	34 13	271 23 64,59	+ 8,76	+ 41,40	54,75				Reflekt.
	36 29	51,43	+ 11,82	+ 41,39	44,64	49,70	+ 0,09	49,79	
	39 17	47,62	+ 16,24	+ 41,39	45,25				
	41 26	53,56	+ 20,11	+ 41,39	55,06	50,16	+ 0,12	50,28	
	43 33	49,96	+ 24,34	+ 41,38	55,68				
	46 0	34,88	+ 29,75	+ 41,38	46,01	50,85	+ 0,15	51,00	
	48 8	28,36	+ 34,90	+ 41,38	44,64				
	50 10	34,14	+ 40,20	+ 41,37	55,71	50,18	+ 0,17	50,35	$B = 762{,}7$ m.m.; $T = 12°{,}2$; $\gamma = 13°{,}0$.

$N = 235°48'50'',68$; $a - du = 13^h\,20^m\,11^s{,}8$; $i = -0'{,}9$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 6	0 48 18	22 48 22,18	+ 45,58	− 38,52	29,24				Direkt.
	51 14	41,86	+ 37,57	− 38,52	40,91	35,08	+ 0,36	35,44	
Öfra kulm.	54 10	48,26	+ 30,28	− 38,52	40,02				$B = 762{,}2$ m.m.; $T - 11°{,}7$;
	56 40	42,34	+ 24,73	− 38,51	28,56	34,29	+ 0,29	34,58	$\gamma = 5°{,}6$.
	1 2 40	53,09	+ 13,69	− 38,51	28,27				
	5 8	67,73	+ 10,12	− 38,51	39,34	33,81	+ 0,20	34,01	
	11 33	268 48 40,37	− 3,33	+ 38,50	75,54				Reflekt.
	13 57	29,42	− 1,74	+ 38,50	66,18	10,86	+ 0,09	10,95	
	16 43	26,73	− 0,55	+ 38,50	64,68				
	19 6	38,22	− 0,05	+ 38,49	76,66	10,67	+ 0,03	10,70	
	21 34	37,90	− 0,09	+ 38,49	76,30				
	24 33	28,47	− 0,84	+ 38,49	66,12	11,21	− 0,04	11,17	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1886 Okt. 6	1 27 2	268 48 29,04	− 2,08	+ 38,49	65,45				
	29 27	42,18	− 3,80	+ 38,48	76,86	11,16	− 0,09	11,07	
Öfra kulm.	33 8	22 48 71,19	+ 7,45	− 38,48	40,16				Direkt.
	35 20	57,72	+ 10,20	− 38,48	29,44	34,80	− 0,17	34,63	
	37 12	54,93	+ 12,88	− 38,47	29,34				
	39 46	62,65	+ 17,07	− 38,47	41,25	35,30	− 0,22	35,08	
	42 0	58,52	+ 21,21	− 38,47	41,26				
	43 56	42,19	+ 25,15	− 38,47	28,87	35,07	− 0,27	34,80	$B = 762{,}3$ m.m.; $T = 11^0{,}2$; $\gamma = 6^0{,}0$.

$N = 235^0 48' 52'',20$; $a - du = 1^h 20^m 11^s{,}9$; $i = + 2',0$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 7	12 47 53	271 23 15,02	+ 46,81	+ 41,48	43,31				Reflekt.
	50 53	33,44	+ 38,46	+ 41,48	53,38	48,35	+ 0,03	48,38	
Nedra kulm.	53 22	39,46	+ 32,18	+ 41,47	53,11				$B = 762{,}6$ m.m.; $T = 11^0{,}4$;
	56 7	35,06	+ 25,91	+ 41,47	42,44	47,78	+ 0,03	47,81	$\gamma = 12^0{,}1$.
	58 36	39,76	+ 20,82	+ 41,46	42,04				
	13 1 19	56,05	+ 15,91	+ 41,46	53,42	47,73	+ 0,02	47,75	
	4 30	20 13 51,72	− 11,00	− 41,45	59,27				Direkt.
	6 33	37,50	− 8,30	− 41,45	47,75	53,51	+ 0,02	53,53	
	8 33	35,39	− 6,05	− 41,45	47,89				
	10 41	44,16	− 4,03	− 41,44	58,69	53,29	+ 0,01	53,30	
	13 27	42,00	− 2,03	− 41,44	58,53				
	15 34	30,22	− 0,97	− 41,44	47,81	53,17	0,00	53,17	
	17 32	29,79	− 0,33	− 41,43	48,03				
	20 11	40,26	− 0,00	− 41,43	58,83	53,43	0,00	53,43	
	22 2	40,51	− 0,16	− 41,42	58,93				
	23 52	30,01	− 0,59	− 41,42	48,00	53,47	0,00	53,47	
	26 42	30,74	− 1,88	− 41,42	47,44				
	28 38	43,26	− 3,16	− 41,41	58,69	53,07	− 0,01	53,06	
	31 43	271 23 66,48	+ 5,90	+ 41,41	53,79				Reflekt.
	35 32	50,11	+ 10,45	+ 41,40	41,96	47,88	− 0,02	47,86	
	38 41	46,48	+ 15,21	+ 41,40	43,09				
	41 0	51,48	+ 19,29	+ 41,39	52,16	47,63	− 0,02	47,61	
	43 0	48,31	+ 23,18	+ 41,39	52,88				
	45 6	35,08	+ 27,68	+ 41,39	44,15	48,52	− 0,03	48,49	$B = 762{,}5$ m.m.; $T = 11^0{,}6$; $\gamma = 12^0{,}8$.

$N = 235^0 48' 50'',19$; $a - du = 13^h 20^m 12^s{,}4$; $i = + 0',2$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 11	0 48 22	22 48 30,28	+ 45,46	− 37,76	37,98				Direkt.
	51 0	26,22	+ 38,20	− 37,76	26,66	32,32	0,00	32,32	
Öfra kulm.	53 54	33,51	+ 30,96	− 37,76	26,71				$B = 750{,}6$ m.m.; $T = 10^0{,}9$;
	56 57	51,17	+ 24,17	− 37,76	37,58	32,15	0,00	32,15	$\gamma = 6^0{,}9$.
	59 30	56,18	+ 19,16	− 37,76	37,58				
	1 3 1	51,50	+ 13,19	− 37,77	26,92	32,25	0,00	32,25	
	8 28	268 48 35,01	− 6,15	+ 37,77	66,63				Reflekt.
	12 6	42,20	− 2,91	+ 37,77	77,06	11,85	0,00	11,85	
	16 0	40,65	− 0,80	+ 37,77	77,62				
	18 32	29,49	− 0,13	+ 37,77	67,13	12,38	0,00	12,38	
	22 5	28,73	− 0,16	+ 37,77	66,34				
	24 43	40,59	− 0,91	+ 37,77	77,45	11,90	0,00	11,90	
	27 32	42,31	− 2,37	+ 37,77	77,71				
	30 40	33,44	− 4,80	+ 37,77	66,41	12,06	0,00	12,06	
	35 40	22 48 53,84	+ 10,61	− 37,77	26,68				Direkt.
	37 58	61,48	+ 14,01	− 37,78	37,71	32,20	0,00	32,20	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1886 Okt. 11	1 40 26	22 48 56,92	+ 18,16	− 37,78	37,30				
	42 49	41,91	+ 22,76	− 37,78	26,89	32,10	0,00	32,10	$B = 750,8$ m.m.; $T = 10°,7$; $\gamma = 6°,8$.

$N = 235°48'50'',72$; $a - du = 1^h 20^m 13^s,7$; $i = 0$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 13	0 51 14	22 48 36,26	+ 37,65	− 37,25	36,66				Direkt.
	54 30	33,88	+ 29,61	− 37,25	26,24	31,45	+ 0,41	31,86	
Öfra kulm.	57 39	40,00	+ 22,78	− 37,26	25,52				$B = 744,5$ m.m.; $T = 11°,0$;
	59 57	55,65	+ 18,38	− 37,26	36,77	31,15	+ 0,31	31,46	$\gamma = 8°,5$.
	1 2 49	60,12	+ 13,53	− 37,27	36,38				
	4 58	52,87	+ 10,39	− 37,27	25,99	31,19	+ 0,25	31,44	
	12 48	268 48 44,26	− 2,47	+ 37,29	79,08				Reflekt.
	15 29	31,96	− 1,01	+ 37,29	68,24	13,66	+ 0,09	13,75	
	17 50	31,61	− 0,28	+ 37,30	68,63				
	20 14	42,22	− 0,00	+ 37,30	79,52	14,08	+ 0,02	14,10	
	22 51	43,11	− 0,31	+ 37,31	80,11				
	25 12	32,03	− 1,09	+ 37,31	68,25	14,18	− 0,05	14,13	
	27 32	33,58	− 2,36	+ 37,32	68,54				
	30 14	46,41	− 4,42	+ 37,32	79,31	13,93	− 0,13	13,80	
	33 20	49,80	− 7,62	+ 37,33	79,51				
	35 53	42,70	− 10,89	+ 37,33	69,14	14,33	− 0,21	14,12	
	39 7	47,20	− 15,86	+ 37,34	68,68				
	41 18	62,53	− 19,75	+ 37,34	80,12	14,40	− 0,29	14,11	
	44 27	22 48 47,73	+ 26,14	− 37,35	36,52				Direkt.
	46 43	43,57	+ 31,30	− 37,35	36,52	(36,52)			
	49 29	36,83	+ 38,22	− 37,36	37,69				
	51 26	20,68	+ 43,53	− 37,36	26,85	32,27	− 0,45	31,82	
	53 29	14,76	+ 49,49	− 37,37	26,88				
	55 23	19,58	+ 55,37	− 37,37	37,58	32,23	− 0,50	31,73	$B = 745,2$ m.m.; $T = 10°,9$; $\gamma = 7°,7$.

$N = 235°48'51'',65$; $a - du = 1^h 20^m 15^s,0$; $i = + 2',5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Okt. 14	12 47 24	271 23 23,56	+ 48,35	+ 40,99	52,90				Reflekt.
	52 53	28,24	+ 33,48	+ 40,98	42,70	47,80	− 0,45	47,35	
Nedra kulm.	55 35	33,80	+ 27,19	+ 40,98	41,97				$B = 751,3$ m.m.; $T = 10°,7$;
	58 28	50,44	+ 21,18	+ 40,97	52,59	47,28	− 0,35	46,93	$\gamma = 11°,4$.
	13 1 16	54,95	+ 16,07	+ 40,97	51,99				
	6 24	51,63	+ 8,55	+ 40,96	41,14	46,57	− 0,25	46,32	
	8 45	20 13 39,97	− 5,90	− 40,96	53,11				Direkt.
	10 40	48,02	− 4,08	− 40,95	62,99	58,05	− 0,15	57,90	
	12 52	46,28	− 2,43	− 40,95	62,90				
	14 52	34,07	− 1,30	− 40,94	51,83	57,37	− 0,10	57,27	
	16 53	33,07	− 0,51	− 40,94	51,62				
	19 32	43,71	− 0,03	− 40,93	62,75	57,19	− 0,03	57,16	
	21 31	44,28	− 0,08	− 40,93	63,27				
	23 2	32,77	− 0,35	− 40,92	51,50	57,39	+ 0,03	57,42	
	24 52	33,87	− 0,95	− 40,92	52,00				
	26 36	45,08	− 1,79	− 40,91	62,38	57,19	+ 0,09	57,28	
	28 33	46,86	− 3,06	− 40,91	62,89				
	30 44	38,00	− 4,88	− 40,90	52,22	57,56	+ 0,15	57,71	
	33 44	271 23 52,61	+ 8,07	+ 40,90	41,58				Reflekt.
	36 8	60,54	+ 11,22	+ 40,90	52,66	47,12	+ 0,21	47,33	
	42 1	50,07	+ 21,10	+ 40,89	52,06				
	45 10	32,33	+ 27,68	+ 40,89	40,90	46,48	+ 0,35	46,83	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1886 Okt. 14	13 50 0	271 23 20,64	+ 39,55	+ 40,88	41,07				
	52 41	23,88	+ 47,07	+ 40,88	51,83	46,45	+ 0,48	46,93	$B = 751^{m.m.},1$; $T = 10^{\circ},8$; $\gamma = 12^{\circ},1$.

$N = 235^{\circ}48'51'',26$; $a - du = 13^{h}20^{m}15^{s},7$; $i = -2',5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 15	0 51 12	22 48 34,92	+ 37,78	− 37,48	35,22				Direkt.
	53 47	30,63	+ 31,33	− 37,48	24,48	29,85	− 0,33	29,52	
Öfra kulm.	59 10	41,35	+ 19,84	− 37,48	23,71				$B = 746^{m.m.},9$; $T = 10^{\circ},4$;
	1 2 47	58,89	+ 13,60	− 37,48	35,01	29,36	− 0,23	29,13	$\gamma = 7^{\circ},6$.
	10 35	268 48 44,29	− 4,16	+ 37,47	77,60				Reflekt.
	13 33	31,15	− 2,01	+ 37,47	66,61	72,11	− 0,09	72,02	
	16 59	29,43	− 0,49	+ 37,47	66,41				
	19 53	39,97	− 0,02	+ 37,47	77,42	71,92	− 0,02	71,90	
	23 45	41,27	− 0,55	+ 37,47	78,19				
	27 5	31,70	− 2,07	+ 37,46	67,09	72,64	+ 0,06	72,70	
	29 25	32,37	− 3,72	+ 37,46	66,11				
	33 10	48,22	− 7,40	+ 37,46	78,28	72,20	+ 0,13	72,33	
	36 44	22 48 60,47	+ 12,07	− 37,46	35,08				Direkt.
	40 16	42,74	+ 17,83	− 37,45	23,12	29,10	+ 0,22	29,32	
	42 32	38,75	+ 22,11	− 37,45	23,41				
	44 35	45,27	+ 26,38	− 37,45	34,20	28,81	+ 0,28	29,09	$B = 746^{m.m.},2$; $T = 10^{\circ},2$; $\gamma = 7^{\circ},6$.

$N = 235^{\circ}48'49'',97$; $a - du = 1^{h}20^{m}16^{s},0$; $i = -2',0$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 19	0 51 58	268 48 66,43	− 35,89	+ 37,88	68,42				Reflekt.
	54 58	69,20	− 28,65	+ 37,88	78,43	73,43	+ 0,11	73,54	
Öfra kulm.	58 37	61,41	− 20,97	+ 37,89	78,33				$B = 757^{m.m.},0$; $T = 10^{\circ},2$;
	1 1 12	46,26	− 16,26	+ 37,89	67,89	73,11	+ 0,08	73,19	$\gamma = 8^{\circ},4$.
	3 51	41,92	− 12,06	+ 37,89	67,75				
	6 14	49,35	− 8,82	+ 37,89	78,42	73,09	+ 0,06	73,15	
	9 13	22 48 65,25	+ 5,47	− 37,90	32,82				
	11 30	56,21	+ 3,45	− 37,90	21,76	27,29	+ 0,04	27,33	Direkt.
	13 25	57,59	+ 2,11	− 37,90	21,80				
	15 4	69,13	+ 1,22	− 37,90	32,45	27,13	+ 0,03	27,16	
	16 57	69,64	+ 0,51	− 37,90	32,25				
	18 54	59,57	+ 0,10	− 37,91	21,76	27,01	+ 0,01	27,02	
	21 41	59,93	+ 0,10	− 37,91	22,12				
	23 50	69,83	+ 0,51	− 37,91	32,43	27,28	− 0,01	27,27	
	25 50	69,13	+ 1,36	− 37,91	32,58				
	28 29	56,69	+ 2,97	− 37,91	21,55	27,07	− 0,03	27,04	
	30 40	55,10	+ 4,76	− 37,92	21,94				
	32 58	63,80	+ 7,12	− 37,92	33,00	27,47	− 0,05	27,42	
	36 5	268 48 51,50	− 11,07	+ 37,92	78,35				Reflekt.
	39 1	45,84	− 15,58	+ 37,92	68,18	73,27	− 0,07	73,20	
	42 3	51,66	− 21,06	+ 37,92	68,52				
	44 26	66,96	− 25,96	+ 37,93	78,93	73,73	− 0,09	73,64	
	46 43	71,60	− 31,13	+ 37,93	78,40				
	49 15	67,61	− 37,43	+ 37,93	68,11	73,26	− 0,12	73,14	$B = 757^{m.m.},4$; $T = 10^{\circ},1$; $\gamma = 8^{\circ},2$.

$N = 235^{\circ}48'49'',92$; $a - du = 1^{h}20^{m}18^{s},6$; $i = +0',7$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 22	12 54 51	271 23 37,54	+ 28,92	+ 42,59	49,05				Reflekt.
	58 33	34,23	+ 21,09	+ 42,58	37,90	43,48	+ 0,41	43,89	
Nedra kulm.	13 0 24	37,77	+ 17,65	+ 42,58	38,00				$B = 763^{m.m.},8$; $T = 8^{\circ},1$;
	2 28	51,78	+ 14,17	+ 42,58	48,53	43,27	+ 0,33	43,60	$\gamma = 5^{\circ},3$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1886 Okt. 22	13 5 8	20 13 56,89	− 10,24	− 42,57	4,08				Direkt.
	7 8	43,48	− 7,72	− 42,56	53,20	58,64	+ 0,26	58,90	
Nedra kulm.	9 10	42,04	− 5,52	− 42,56	53,96				
	10 55	50,91	− 3,92	− 42,55	4,44	59,20	+ 0,17	59,37	
	12 37	49,39	− 2,63	− 42,55	4,21				Luften disig.
	14 17	38,17	− 1,62	− 42,54	54,01	59,11	+ 0,12	59,23	
	16 20	36,81	− 0,70	− 42,54	53,57				
	18 8	47,40	− 0,22	− 42,54	4,64	59,11	+ 0,05	59,16	
	21 26	271 23 66,85	+ 0,06	+ 42,53	49,44				
	23 36	54,63	+ 0,49	+ 42,52	37,64	43,54	− 0,04	43,50	
	26 49	54,78	+ 1,88	+ 42,51	39,17				Inställningen osäker.
	28 53	63,41	+ 3,26	+ 42,50	49,17	44,17	− 0,13	44,04	$B = 764{,}0$ m.m.; $T = 8^\circ{,}3$; $\gamma = 6^\circ{,}0$.

$N = 235^\circ 48' 50'',41$; $a - du = 13^h 20^m 18^s,7$; $i = + 3',0$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 24	0 47 39	22 48 12,45	+ 47,74	− 39,49	20,70				Direkt.
	56 58	46,56	+ 24,28	− 39,50	31,34	26,02	− 0,03	25,99	
Öfra kulm.	59 11	50,90	+ 19,87	− 39,50	31,27				$B = 773{,}9$ m.m.; $T = 7^\circ{,}0$;
	1 1 14	43,53	+ 16,20	− 39,50	20,23	25,75	− 0,02	25,73	$\gamma = 3^\circ{,}4$.
	3 17	46,96	+ 12,90	− 39,50	20,36				
	5 25	60,74	+ 9,86	− 39,50	31,10	25,73	− 0,02	25,71	
	7 20	63,95	+ 7,48	− 39,50	31,93				
	9 19	55,19	+ 5,37	− 39,50	21,06	26,50	− 0,01	26,49	
	13 15	268 48 32,59	− 2,21	+ 39,51	69,89				Reflekt.
	15 37	43,46	− 0,99	+ 39,51	81,98	75,94	− 0,01	75,93	
	18 37	42,09	− 0,14	+ 39,51	81,46				
	20 46	31,23	− 0,02	+ 39,51	70,72	76,09	0,00	76,09	
	23 18	31,26	− 0,40	+ 39,51	70,37				
	25 21	43,16	− 1,13	+ 39,51	81,54	75,96	0,00	75,96	
	27 33	44,86	− 2,32	+ 39,52	82,06				Osäker.
	29 40	35,00	− 3,88	+ 39,52	70,64	76,35	+ 0,01	76,36	
	32 2	37,31	− 6,11	+ 39,52	70,72				
	34 39	50,48	− 9,14	+ 39,52	80,86	75,79	+ 0,01	75,80	
	36 58	54,72	− 12,33	+ 39,52	81,91				
	39 26	47,41	− 16,27	+ 39,52	70,66	76,29	+ 0,02	76,31	
	42 7	22 48 39,91	+ 21,18	− 39,52	21,57				Direkt.
	44 22	44,41	+ 25,80	− 39,52	30,69	26,13	+ 0,03	26,16	
	46 15	39,95	+ 30,02	− 39,53	30,44				
	49 24	22,63	+ 37,79	− 39,53	20,89	25,67	+ 0,03	25,70	
	51 51	15,35	+ 44,48	− 39,53	20,30				
	53 42	21,29	+ 49,90	− 39,53	31,66	25,98	+ 0,04	26,02	$B = 773{,}8$ m.m.; $T = 6^\circ{,}8$; $\gamma = 2^\circ{,}8$.

$N = 235^\circ 48' 50'',34$; $a - du = 1^h 20^m 18^s,7$; $i = - 0',2$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 24	12 49 40	271 23 10,89	+ 41,97	+ 43,42	36,28				Reflekt.
	52 19	29,18	+ 34,98	+ 43,41	47,57	41,93	− 0,07	41,86	
Nedra kulm.	54 42	35,35	+ 29,25	+ 43,40	48,00				$B = 774{,}8$ m.m.; $T = 5^\circ{,}9$;
	56 49	28,83	+ 24,60	+ 43,39	36,82	42,41	− 0,06	42,35	$\gamma = 3^\circ{,}8$.
	58 55	33,39	+ 20,38	+ 43,38	37,15				
	13 1 38	49,33	+ 15,53	+ 43,36	48,22	42,69	− 0,04	42,65	
	4 31	20 13 59,71	− 11,09	− 43,35	5,27				Direkt.
	6 40	46,20	− 8,27	− 43,34	54,59	59,93	− 0,03	59,90	
	8 35	43,99	− 6,11	− 43,33	54,55				
	10 21	53,21	− 4,39	− 43,32	5,50	0,03	− 0,03	0,00	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1886 Okt. 24	13 12 59	20 13 51,33	− 2,38	−43,31	5,64				
	15 5	38,64	− 1,21	−43,30	54,13	59,89	−0,01	59,88	
Nedra kulm.	17 5	38,12	− 0,46	−43,29	54,37				
	19 47	48,95	− 0,22	−43,27	5,46	59,92	0,00	59,92	
	22 0	49,35	− 0,13	−43,26	5,96				
	28 39	40,99	− 3,09	−43,23	54,67	0,32	+0,01	0,33	
	31 6	43,36	− 5,17	−43,22	54,97				
	32 51	56,28	− 6,99	−43,21	6,08	0,53	+0,03	0,56	
	36 12	271 23 53,01	+11,23	+43,19	47,43				Reflekt.
	38 48	38,70	+15,07	+43,18	36,95	42,19	+0,04	42,23	
	40 47	34,69	+18,65	+43,17	36,51				
	43 20	40,44	+23,62	+43,15	47,21	41,86	+0,05	41,91	
	45 30	35,98	+28,30	+43,14	47,42				
	47 41	20,98	+33,44	+43,13	37,55	42,49	+0,06	42,55	$B = 774,5$ mm; $T = 6°,2$; $\gamma = 5°,8$.

$N = 235°48'50'',36$; $a - du = 13^h 20^m 18^s,6$; $i = -0',4$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 26	12 49 38	20 13 88,81	−42,06	−43,08	3,67				Direkt.
	52 32	70,74	−34,44	−43,07	53,23	58,45	+0,17	58,62	
Nedra kulm.	54 56	65,33	−28,71	−43,06	53,56				t minskad med 1^m.
	57 23	70,27	−23,42	−43,06	3,79	(58,68)	+0,14	(58,82)	
	13 1 7	62,70	−16,40	−43,05	3,25				$B = 770,3$; $T = 5°,7$;
	3 7	49,53	−13,15	−43,04	53,34	58,30	+0,11	58,41	$\gamma = 4°,6$.
	6 40	271 23 44,06	+ 9,02	+43,04	36,12				Reflekt.
	9 45	56,99	+ 4,96	+43,03	44,98	40,55	+0,07	40,62	
	21 23	62,83	+ 0,05	+43,01	45,89				
	24 7	51,19	+ 0,65	+43,01	34,85	40,37	−0,01	40,36	Observ. ofta afbrutna
	26 44	49,63	+ 1,83	+43,00	34,46				af moln. Refl. bilden
	28 51	58,90	+ 3,24	+43,00	45,14	39,80	−0,04	39,76	ostadig.
	30 46	57,51	+ 4,86	+42,99	45,36				
	33 3	44,80	+ 7,21	+42,99	35,00	40,18	−0,07	40,11	Osäker.
	35 54	20 13 48,85	−10,80	−42,98	55,07				Direkt.
	37 40	60,62	−13,40	−42,97	4,25	59,66	−0,10	59,56	
	39 27	63,66	−16,30	−42,96	4,40				Osäker.
	41 27	56,33	−19,89	−42,96	53,48	58,94	−0,12	58,82	
	44 30	62,37	−26,08	−42,95	53,34				
	46 32	78,07	−30,68	−42,94	4,45	58,90	−0,15	58,75	$B = 770,7$; $T = 5°,9$; $\gamma = 5°,7$.

$N = 235°48'49'',00$; $a - du = 13^h 20^m 18^s,6$; $i = +1',0$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 27	0 48 39	268 48 75,29	−44,82	+39,52	9,99				Reflekt.
	55 30	69,50	−27,44	+39,53	21,59	15,79	+0,10	15,89	
Öfra kulm.	1 0 12	59,61	−18,00	+39,53	21,14				Osäker.
	5 7	41,12	−10,26	+39,53	10,39	15,77	+0,06	15,83	
	7 56	37,47	− 6,80	+39,54	10,21				$B = 772,5$; $T = 5°,2$;
	10 13	45,72	− 4,51	+39,54	20,75	15,48	+0,04	15,52	$\gamma = 2°,5$.
	12 56	22 48 66,77	+ 2,41	−39,54	29,64				Direkt.
	14 57	56,39	+ 1,27	−39,54	18,12	23,88	+0,02	23,90	
	17 17	56,91	+ 0,41	−39,54	17,78				
	19 43	69,10	+ 0,02	−39,55	29,57	23,68	+0,01	23,69	
	22 23	69,01	+ 0,19	−39,55	29,65				
	25 2	57,33	+ 1,00	−39,55	18,78	24,22	−0,01	24,21	
	28 19	54,94	+ 2,84	−39,55	18,23				
	30 33	64,69	+ 4,65	−39,56	29,78	24,01	−0,03	23,98	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1886 Okt. 27	1 38 20	268 48 56,20	− 14,44	+ 39,56	21,32				Reflekt.
	41 0	50,01	− 19,06	+ 39,56	10,51	15,92	− 0,07	15,85	
Öfra kulm.	43 15	53,45	− 23,44	+ 39,57	9,58				
	47 56	76,37	− 34,06	+ 39,57	21,88	15,73	− 0,09	15,64	B = 772,5 m.m.; $T = 5°,2$;
									$\gamma = 2°,1$.

$N = 235°48'48''81$; $a - du = 1^h 20^m 18^s,6$; $i = + 0',6$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 28	0 54 13	22 48 38,03	+ 30,36	− 39,35	29,04				Direkt.
	56 53	33,32	+ 24,45	− 39,35	18,42	23,73	− 0,07	23,66	
Öfra kulm.	59 13	37,80	+ 19,80	− 39,35	18,25				B = 773,9 m.m.; $T = 5°,8$;
	1 2 45	54,56	+ 13,71	− 39,35	28,92	23,59	− 0,06	23,53	$\gamma = 4°,1$.
	10 18	268 48 47,64	− 4,44	+ 39,35	22,55				Reflekt.
	12 52	34,25	− 2,46	+ 39,34	11,13	16,84	− 0,03	16,81	
	15 11	32,18	− 1,17	+ 39,34	10,35				
	17 29	43,03	− 0,36	+ 39,34	22,01	16,18	− 0,01	16,17	
	20 11	42,57	− 0,00	+ 39,34	21,91				
	22 52	32,03	− 0,31	+ 39,34	11,06	16,49	0,00	16,49	
	25 25	33,44	− 1,16	+ 39,34	11,62				Osäker.
	28 14	46,08	− 2,78	+ 39,34	22,64	17,13	+ 0,02	17,15	
	31 33	22 48 63,05	+ 5,62	− 39,34	29,33				Direkt.
	33 51	49,08	+ 8,14	− 39,33	17,89	23,61	+ 0,04	23,65	
	35 55	46,33	+ 10,84	− 39,33	17,84				
	37 46	54,93	+ 13,55	− 39,33	29,15	23,50	+ 0,05	23,55	B = 773,5 m.m.; $T = 5°,8$;
									$\gamma = 4°,2$.

$N = 235°48'48''95$; $a - du = 1^h 20^m 18^s,5$; $i = - 0',5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 28	12 55 52	271 23 35,02	+ 26,62	+ 42,69	44,33				Reflekt.
	58 30	29,97	+ 21,18	+ 42,69	33,84	39,09	+ 0,34	39,43	
Nedra kulm.	13 1 12	34,53	+ 16,24	+ 42,69	33,46				B = 772,3 m.m.; $T = 5°,9$;
	4 7	50,59	+ 11,66	+ 42,68	44,93	39,20	+ 0,26	39,46	$\gamma = 7°,9$.
	6 46	20 13 56,29	− 8,14	− 42,68	5,47				Direkt.
	8 37	42,97	− 6,07	− 42,68	54,22	59,85	+ 0,19	0,04	
	10 41	41,64	− 4,11	− 42,68	54,85				
	13 11	50,22	− 2,25	− 42,68	5,29	0,07	+ 0,12	0,19	
	15 15	49,14	− 1,13	− 42,68	5,33				
	17 8	37,50	− 0,45	− 42,68	54,37	59,85	+ 0,06	59,91	
	20 1	37,04	− 0,01	− 42,68	54,35				
	22 20	48,92	− 0,19	− 42,67	6,06	0,21	− 0,02	0,19	
	30 13	271 23 58,79	+ 4,36	+ 42,67	45,82				Reflekt.
	32 50	44,23	+ 6,97	+ 42,67	33,87	39,85	− 0,17	39,68	
	36 32	40,61	+ 11,71	+ 42,67	34,99				Osäker.
	38 54	46,20	+ 15,36	+ 42,67	44,23	39,61	− 0,26	39,35	B = 773,1 m.m.; $T = 6°,1$;
									$\gamma = 8°,4$.

$N = 235°48'48'',84$; $a - du = 13^h 20^m 18^s,5$; $i = + 2',5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 29	1 23 27	22 48 56,99	+ 0,44	− 39,35	18,08				Direkt.
	26 24	66,30	+ 1,65	− 39,35	28,60	23,34	+ 0,07	23,41	
Öfra kulm.	31 55	268 48 37,97	− 5,97	+ 39,36	11,36				Reflekt.
	34 22	52,12	− 8,79	+ 39,36	22,69	17,03	+ 0,19	17,22	
	37 40	56,13	− 13,40	+ 39,36	22,09				B = 772,1 m.m.; $T = 6°,4$;
	40 20	49,96	− 17,85	+ 39,36	11,47	16,78	+ 0,27	17,05	$\gamma = 3°,5$.
	43 35	22 48 43,21	+ 24,13	− 39,36	27,98				Direkt.
	45 58	27,96	+ 29,35	− 39,36	17,95	22,97	+ 0,36	23,33	B = 771,6 m.m.; $T = 6°,2$;
									$\gamma = 3°,2$.

$N = 235°48'49'',17$; $a - du = 1^h 20^m 18^s,5$; $i = - 2',5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1886 Okt. 29	13 10 2	20 13 53,61	− 4,68	− 42,71	6,22				Direkt.
	12 0	40,34	− 3,06	− 42,71	54,57	0,40	+ 0,13	0,53	
Nedra kulm.	15 3	39,34	− 1,22	− 42,71	55,41				B = 770,3 m.m.; T = 6°,3;
	16 32	48,90	− 0,63	− 42,70	5,57	0,49	+ 0,07	0,56	γ = 7°,0.
	20 13	271 23 61,07	+ 0,00	+ 42,70	43,77				Reflekt.
	21 52	50,17	+ 0,12	+ 42,70	32,99	38,38	− 0,01	38,37	
	23 59	49,85	+ 0,60	+ 42,70	33,15				
	25 38	60,09	+ 1,26	+ 42,69	44,04	38,60	− 0,07	38,53	
	27 52	58,91	+ 2,47	+ 42,69	44,07				
	30 29	46,25	+ 4,59	+ 42,69	33,53	38,80	− 0,13	38,67	
	32 36	44,10	+ 6,71	+ 42,68	33,49				
	34 45	53,19	+ 9,27	+ 42,68	45,14	39,32	− 0,20	39,12	
	37 24	20 13 62,02	− 12,99	− 42,68	6,35				Direkt.
	39 22	54,03	− 16,16	− 42,68	55,19	0,77	− 0,27	0,50	
	41 14	57,55	− 19,49	− 42,67	55,39				
	43 35	73,29	− 24,13	− 42,67	6,49	0,94	− 0,33	0,61	B = 770,1 m.m.; T = 6°,3; γ = 7°,3.

$N = 235°48'49'',15$; $a - du = 13^h 20^m 18^s,5$; $i = + 2',5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Okt. 30	12 51 48	20 13 85,16	− 36,27	− 43,32	5,57				Direkt.
	54 22	68,65	− 30,00	− 43,32	55,33	0,45	− 0,40	0,05	
Nedra kulm.	56 37	63,30	− 25,00	− 43,32	54,98				B = 776,5 m.m.; T = 6°,3;
	58 42	69,88	− 20,78	− 43,32	5,78	0,38	− 0,33	0,05	γ = 5°,3.
	13 3 14	271 23 48,50	+ 12,96	+ 43,32	44,78				Reflekt.

$N = 235°48'49'',39$; $a - du = 13^h 20^m 18^s,4$; $i = - 2',5$. Moln.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Nov. 1	0 46 24	268 48 85,48	− 51,43	+ 38,74	12,79				Reflekt.
	49 52	87,14	− 41,38	+ 38,75	24,51	18,65	+ 0,08	18,73	
Öfra kulm.	52 33	79,08	− 34,36	+ 38,75	23,47				B = 765,7 m.m.; T = 7°,1;
	55 25	62,47	− 27,60	+ 38,75	13,62	18,55	+ 0,06	18,61	γ = 5°,5.
	58 10	55,84	− 21,81	+ 38,76	12,79				
	1 0 17	63,14	− 17,83	+ 38,76	24,07	18,43	+ 0,05	18,48	
	3 3	58,83	− 13,24	+ 38,76	24,35				
	5 12	45,26	− 10,13	+ 38,76	13,89	19,12	+ 0,04	19,16	
	8 13	22 48 49,67	+ 6,48	− 38,77	17,38				Direkt.
	10 44	62,36	+ 4,06	− 38,77	27,65	22,52	+ 0,02	22,54	
	12 40	63,28	+ 2,59	− 38,77	27,10				
	14 57	54,34	+ 1,27	− 38,77	16,84	21,97	+ 0,01	21,98	
	17 0	55,38	+ 0,49	− 38,77	17,10				
	19 1	65,84	+ 0,08	− 38,78	27,14	22,12	0,00	22,12	
	21 49	66,24	+ 0,11	− 38,78	27,57				
	23 40	55,40	+ 0,51	− 38,78	17,13	22,35	0,00	22,35	
	25 38	54,06	+ 1,26	− 38,78	16,54				
	27 42	64,25	+ 2,42	− 38,79	27,88	22,21	− 0,01	22,20	
	30 5	62,23	+ 4,24	− 38,79	27,68				
	32 12	49,57	+ 6,28	− 38,79	17,06	22,37	− 0,02	22,35	
	35 6	268 48 43,91	− 9,72	+ 38,79	12,98				Reflekt.
	37 36	58,48	− 13,30	+ 38,80	23,98	18,48	− 0,04	18,44	
	40 26	63,39	− 18,03	+ 38,80	24,16				
	42 27	57,19	− 21,83	+ 38,80	14,16	19,16	− 0,05	19,11	
	45 11	62,00	− 27,59	+ 38,80	13,21				
	47 27	78,93	− 32,87	+ 38,81	24,87	19,04	− 0,06	18,98	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1886 Nov. 1	1 50 0	268 48 84,46	−39,38	+38,81	23,89				
	52 10	79,48	−45,38	+38,81	12,91	18,40	−0,07	18,33	B = 765,7 m.m.; T = 7°,0; γ = 5°,0.

$N = 235°48'49'',65$; $a - du = 1^h\,20^m\,18^s,2$; $i = +\,0',4$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Nov. 1	12 54 12	20 13 68,97	−30,38	−42,51	56,08				Direkt.
	56 12	75,37	−25,88	−42,50	6,99	1,54	+0,17	1,71	
Nedra kulm.	13 0 6	67,88	−18,16	−42,50	7,22				B = 765,1 m.m.; T = 6°,4;
	2 3	54,13	−14,82	−42,49	56,82	2,02	+0,13	2,15	γ = 6°,4.
	3 50	51,03	−12,06	−42,49	56,48				
	5 30	59,86	− 9,73	−42,49	7,64	2,06	+0,11	2,17	
	9 23	271 23 56,66	+ 5,29	+42,48	44,43				Reflekt.
	12 13	48,22	+ 2,90	+42,47	33,59	39,01	+0,06	39,07	
	14 19	48,73	+ 1,59	+42,47	32,79				
	16 33	60,87	+ 0,63	+42,46	43,96	38,38	+0,03	38,41	
	19 22	62,38	+ 0,04	+42,46	44,88				Osäker.
	21 39	50,57	+ 0,09	+42,45	33,11	39,00	+0,00	39,00	Osäker.
	26 5	48,90	+ 1,48	+42,45	32,83				
	28 49	58,17	+ 3,21	+42,44	43,82	38,33	−0,05	38,28	Osäker.
	32 12	20 13 56,19	− 6,28	−42,43	7,48				Direkt.
	34 40	48,70	− 9,17	−42,43	57,10	2,29	−0,09	2,20	Osäker.
	37 27	51,61	−13,07	−42,42	56,12				
	41 29	70,30	−19,96	−42,41	7,93	2,02	−0,13	1,89	B = 765,2 m.m.; T = 6°,8; γ = 7°,2.

$N = 235°48'49'',58$; $a - du = 13^h\,20^m\,18^s,2$; $i = +\,1',2$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Dec. 3	0 47 53	22 48 14,09	+46,26	−39,12	21,23				Direkt.
	51 41	13,50	+35,92	−39,12	10,30	15,77	−0,27	15,50	Osäker.
Öfra kulm.	53 56	19,93	+30,43	−39,12	11,24				
	56 37	35,86	+24,48	−39,12	21,22	16,23	−0,22	16,01	B = 754,9 m.m.; T = 2°,6;
	58 59	40,11	+19,77	−39,12	20,76				γ = −1°,0.
	1 2 19	35,71	+14,00	−39,11	10,60	15,68	−0,18	15,50	
	20 2	268 48 48,52	− 0,00	+39,11	27,63				Reflekt.
	22 49	60,10	− 0,34	+39,10	38,86	33,25	+0,01	33,26	
	25 17	60,50	− 1,20	+39,10	38,40				
	27 33	51,09	− 2,47	+39,10	27,72	33,06	+0,05	33,11	Moln.
	29 58	52,50	− 4,32	+39,10	27,28				
	32 15	66,05	− 6,56	+39,10	38,59	32,94	+0,10	33,04	
	34 58	69,19	− 9,82	+39,10	38,47				
	37 28	61,65	−13,41	+39,09	27,33	32,90	+0,15	33,05	
	40 37	22 48 30,01	+18,71	−39,09	9,63				Direkt.
	43 7	36,28	+23,58	−39,09	20,77	15,20	+0,19	15,39	
	45 14	31,62	+28,13	−39,09	20,66				
	47 19	15,99	+33,01	−39,09	9,91	15,29	+0,24	15,53	
	49 25	11,29	+38,33	−39,08	10,54				
	51 53	14,74	+45,11	−39,08	20,77	15,66	+0,27	15,93	B = 755,5 m.m.; T = 2°,6; γ = −0°,5.

$N = 235°48'53'',40$; $a - du = 1^h\,20^m\,5^s,0$; $i = -\,1',5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Dec. 17	0 48 50	22 48 13,52	+43,19	−38,19	18,52				Direkt.
	50 51	8,67	+37,73	−38,19	8,21	13,37	−0,20	13,17	
Öfra kulm.	52 53	13,19	+32,62	−38,19	7,62				B = 743,6 m.m.; T = 3°,3;
	55 18	29,89	+27,04	−38,19	18,74	13,18	−0,17	13,01	γ = 1°,5.
	57 58	35,17	+21,49	−38,19	18,47				
	59 55	28,33	+17,84	−38,20	7,97	13,22	−0,13	13,09	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1886 Dec. 17	1 5 27	268 48 62,35	− 9,34	+ 38,20	31,21				Reflekt.
	8 14	70,26	− 6,10	+ 38,20	42,36	36,79	− 0,09	36,70	
Öfra kulm.	11 9	67,81	− 3,44	+ 38,21	42,58				
	13 29	55,08	− 1,86	+ 38,21	31,43	37,01	− 0,05	36,96	
	16 0	53,97	− 0,70	+ 38,21	31,48				
	18 6	64,82	− 0,16	+ 38,21	42,87	37,18	− 0,02	37,16	
	20 37	64,28	− 0,02	+ 38,21	42,47				
	23 13	53,18	− 0,48	+ 38,22	30,92	36,70	+ 0,01	36,71	Osäker.
	25 50	55,11	− 1,53	+ 38,22	31,80				
	28 26	66,70	− 3,18	+ 38,22	41,74	36,77	+ 0,05	36,82	
	31 13	69,70	− 5,61	+ 38,22	42,31				
	33 21	61,78	− 7,93	+ 38,23	32,08	37,20	+ 0,09	37,29	
	36 32	22 48 33,55	+ 12,16	− 38,23	7,48				Direkt.
	39 3	40,17	+ 16,15	− 38,23	18,09	12,79	+ 0,12	12,91	
	41 17	36,60	+ 20,17	− 38,23	18,54				
	43 10	21,89	+ 23,90	− 38,23	7,56	13,05	+ 0,14	13,19	
	45 16	17,31	+ 28,45	− 38,23	7,53				
	47 32	22,86	+ 33,81	− 38,24	18,43	12,98	+ 0,17	13,15	$B = 744{,}0$ m.m.; $T = 3°{,}2$; $\gamma = 1°{,}3$.

$N = 235°48'54'',25$; $a - du = 1^h\,19^m\,57^s,9$; $i = -1',1$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Dec. 19	0 49 32	268 48 34,46	− 41,15	+ 39,27	32,58				Reflekt.
	52 30	37,01	− 33,47	+ 39,27	42,81	37,70	+ 0,09	37,79	
Öfra kulm.	55 16	30,59	− 27,04	+ 39,28	42,83				$B = 752{,}7$ m.m.; $T = 1°{,}8$; $\gamma = -2°{,}7$.
	57 29	15,59	− 22,38	+ 39,28	32,49	37,66	+ 0,07	37,73	
	1 0 2	10,73	− 17,57	+ 39,29	32,45				
	2 30	17,38	− 13,48	+ 39,29	43,19	37,82	+ 0,05	37,87	
	5 19	22 48 48,77	+ 9,46	− 39,30	18,93				Direkt.
	8 17	40,95	+ 6,01	− 39,31	7,65	13,29	+ 0,04	13,33	
	10 43	43,48	+ 3,75	− 39,31	7,92				
	12 47	55,90	+ 2,26	− 39,31	18,85	13,39	+ 0,02	13,41	
	15 13	57,84	+ 1,01	− 39,32	19,53				
	17 23	47,35	+ 0,29	− 39,32	8,32	13,93	+ 0,01	13,94	
	19 31	47,73	+ 0,02	− 39,33	8,42				
	21 23	58,07	+ 0,11	− 39,33	18,85	13,64	− 0,00	13,64	
	23 20	58,03	+ 0,52	− 39,34	19,21				
	25 19	46,37	+ 1,28	− 39,34	8,31	13,76	− 0,01	13,75	
	28 0	45,14	+ 2,88	− 39,35	8,67				
	29 45	53,96	+ 4,27	− 39,35	18,88	13,78	− 0,03	13,75	
	32 50	268 48 11,44	− 7,37	+ 39,35	43,42				Reflekt.
	36 10	4,81	− 11,68	+ 39,36	32,49	37,96	− 0,04	37,92	
	38 30	8,84	− 15,28	+ 39,37	32,93				
	41 7	24 40	− 19,91	+ 39,37	43,86	38,40	− 0,06	38,34	
	43 52	28,81	− 24,45	+ 39,38	42,74				
	46 38	24,31	− 31,69	+ 39,38	32,00	37,36	− 0,07	37,29	$B = 753{,}1$ m.m.; $T = 1°{,}7$; $\gamma = -4°{,}0$.

$N = 235°48'55'',26$; $a - du = 1^h\,19^m\,56^s,4$; $i = +0',5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Dec. 19	13 4 13	20 14 12,24	− 10,95	− 44,69	16,60				Direkt.
	6 21	20,23	− 8,16	− 44,68	27,39	22,00	− 0,22	21,78	
Nedra kulm.	8 30	17,22	− 5,79	− 44,68	26,75				$B = 757{,}3$ m.m.; $T = 0°{,}9$; $\gamma = -9°{,}8$.
	10 35	3,95	− 3,86	− 44,68	15,41	21,08	− 0,15	20,93	
	13 45	271 23 38,55	+ 1,69	+ 44,67	24,91				Reflekt.
	16 6	50,05	+ 0,66	+ 44,67	35,38	30,15	− 0,08	30,07	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1866 Dec. 19	13 18 24	271 23 50,60	+ 0,11	+ 44,67	35,38				
	20 45	40,50	+ 0,03	+ 44,67	25,20	30,29	− 0,01	30,28	
Nedra kulm.	23 41	39,35	+ 0,63	+ 44,66	24,64				
	25 56	50,20	+ 1,60	+ 44,66	36,46	30,55	+ 0,07	30,62	
	28 21	48,28	+ 3,14	+ 44,66	36,08				
	30 32	35,62	+ 4,98	+ 44,65	25,25	30,67	+ 0,14	30,81	
	33 55	20 14 9,31	− 8,66	− 44,65	16,00				Direkt.
	36 21	23,31	− 11,94	− 44,65	26,72	21,36	+ 0,23	21,59	
	38 30	26,23	− 15,28	− 44,64	26,31				
	40 38	19,02	− 19,01	− 44,64	15,37	20,84	+ 0,30	21,14	B = 757,3 m.m.; T = 0°,8; γ = − 9°,5.

$N = 235°48'54'',92$; $a - du = 13^h 19^m 56^s,0$; $i = -2',5$.

Cirkel West. Läge II.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1887 Jan. 9	1 5 13	202 47 62,56	+ 9,23	− 38,97	32,82				Direkt.
	7 14	54,32	+ 6,82	− 38,96	22,18	27,50	− 1,47	26,03	
Öfra kulm.	9 12	55,69	+ 4,83	− 38,96	21,56				B = 751,7 m.m.; T = − 0°,6;
	11 6	67,95	+ 3,24	− 38,96	32,23	26,90	− 1,05	25,85	γ = − 0°,8.
	21 5	88 48 22,27	− 0,11	+ 38,95	61,11				Reflekt.
	23 39	11,29	− 0,71	+ 38,95	49,53	55,32	+ 0,30	55,62	
	26 1	12,05	− 1,80	+ 38,94	49,19				
	29 9	24,86	− 3,99	+ 38,94	59,81	54,50	+ 0,87	55,37	
	31 26	27,37	− 6,15	+ 38,94	60,16				
	33 31	18,16	− 8,52	+ 38,93	48,57	54,37	+ 1,41	55,78	
	35 56	21,54	− 11,74	+ 38,93	48,73				Osäker.
	38 2	34,67	− 14,98	+ 38,92	58,71	53,67	+ 1,89	55,56	
	41 34	202 47 46,62	+ 21,32	− 38,92	29,02				Direkt.
	44 25	29,70	+ 27,28	− 38,91	18,07	23,55	+ 2,55	26,10	
	46 26	24,67	+ 31,85	− 38,91	17,61				
	48 34	29,70	+ 37,19	− 38,91	27,98	22,80	+ 3,04	25,84	B = 751,9 m.m.; T = − 0°,6; γ = − 0°,4.

$N = 55°48'\ 9'',83$; $a - du = 1^h 19^m 39^s,1$; $i = -18',4$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1887 Jan. 15	0 55 55	88 48 37,86	− 24,75	+ 40,45	53,56				Reflekt.
	58 22	44,63	− 19,87	+ 40,45	65,21	59,39	− 1,98	57,41	
Öfra kulm.	1 0 37	40,60	− 15,86	+ 40,45	65,19				Osäker.
	3 19	25,14	− 11,65	+ 40,45	53,94	59,57	− 1,56	58,01	Osäker.
	6 42	202 47 56,84	+ 7,29	− 40,46	23,67				Direkt.
	8 43	69,58	+ 5,18	− 40,46	34,30	28,99	− 1,05	27,94	
	10 36	70,53	+ 3,54	− 40,46	33,61				B = 769,8 m.m.; T = − 0°,8;
	12 49	61,60	+ 2,00	− 40,46	23,14	28,38	− 0,69	27,69	γ = − 4°,5.
	15 2	61,38	+ 0,91	− 40,47	21,82				Osäker.
	16 49	73,48	+ 0,34	− 40,47	33,35	27,59	− 0,33	27,26	Osäker.
	24 8	72,98	+ 0,95	− 40,47	33,46				
	26 12	60,08	+ 1,97	− 40,47	21,58	27,52	+ 0,51	28,03	
	30 9	88 48 15,73	− 4,99	+ 40,48	51,22				Reflekt.
	32 28	29,15	− 7,40	+ 40,48	62,23	56,73	+ 1,05	57,78	
	34 45	32,19	− 10,25	+ 40,48	62,42				Osäker.
	37 30	23,48	− 14,30	+ 40,48	49,66	56,04	+ 1,49	57,53	Osäker. B = 769,4 m.m.; T = − 0°,7; γ = 4°,9.

$N = 55°48'11'',74$; $a - du = 1^h 19^m 32^s,1$; $i = -14',6$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1887 Jan. 16	0 54 30	88 48 53,34	− 27,81	+ 40,31	65,84				Reflekt.
	57 35	35,52	− 21,35	+ 40,31	54,48	60,16	− 2,17	57,99	
Öfra kulm.	1 0 2	31,43	− 16,83	+ 40,31	54,91				B = 765,7 m.m.; T = − 2°,1;
	2 30	37,15	− 12,84	+ 40,31	64,62	59,77	− 1,69	58,08	γ = − 5°,0.
	5 45	202 47 66,08	+ 8,39	− 40,32	34,15				Direkt.
	8 25	58,24	+ 5,45	− 40,32	23,37	28,76	− 1,18	27,58	
	10 35	59,29	+ 3,53	− 40,32	22,50				Osäker.
	12 28	72,45	+ 2,20	− 40,32	34,33	28,42	− 0,74	27,68	
	16 44	73,89	+ 0,34	− 40,33	33,90				
	18 36	63,24	+ 0,04	− 40,33	22,95	28,43	− 0,18	28,25	
	21 0	62,51	+ 0,11	− 40,33	22,29				
	22 51	73,15	+ 0,50	− 40,33	33,32	27,81	+ 0,23	28,04	
	25 43	88 48 23,27	− 1,70	+ 40,34	61,91				Reflekt.
	28 11	14,68	− 3,33	+ 40,34	51,69	56,80	+ 0,70	57,55	
	30 29	16,72	− 5,32	+ 40,34	51,74				
	32 35	29,30	− 7,56	+ 40,34	62,08	56,92	+ 1,13	58,05	B = 765,3 m.m.; T = − 2°,1;
									γ = − 5° 3.

$N = 55°48'11'',91$; $a - du = 1^h\,19^m\,31^s,1$; $i = -15',8$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1887 Jan. 17	0 46 59	202 47 30,17	+ 47,13	− 40,31	36,99				Direkt.
	49 22	25,42	+ 40,41	− 40,32	25,51	31,25	− 3,41	27,84	
Öfra kulm.	51 17	30,10	+ 35,40	− 40,32	25,18				B = 765,1 m.m.; T = − 2°,6;
	53 14	45,42	+ 30,65	− 40,33	35,74	30,46	− 2,97	27,49	γ = − 5°,1.
	55 2	49,19	+ 26,58	− 40,33	35,44				
	56 57	42,35	+ 22,57	− 40,34	24,58	30,01	− 2,58	27,43	
	1 0 23	88 48 29,71	− 16,20	+ 40,35	53,86				Reflekt.
	3 12	35,92	− 11,76	+ 40,35	64,51	59,19	− 1,93	57,26	
	5 30	31,83	− 8,68	+ 40,36	63,51				
	7 48	18,02	− 6,06	+ 40,36	52,32	57,92	− 1,41	56,51	
	10 9	15,95	− 3,87	+ 40,37	52,45				
	12 18	25,36	− 2,29	+ 40,37	63,44	57,95	− 0,90	57,05	
	14 59	24,48	− 0,91	+ 40,38	63,95				
	17 20	11,95	− 0,22	+ 40,39	52,12	58,04	− 0,37	57,67	
	20 15	11,45	− 0,03	+ 40,40	51,82				
	22 28	21,97	− 0,39	+ 40,40	61,98	56,90	+ 0,21	57,11	
	24 33	22,99	− 1,13	+ 40,41	62,27				
	26 36	13,12	− 2,23	+ 40,41	51,30	56,79	+ 0,67	57,46	
	29 44	202 47 57,50	+ 4,62	− 40,42	21,70				Direkt.
	31 50	64,95	+ 6,73	− 40,42	31,26	26,48	+ 1,23	27,71	
	34 3	61,92	+ 9,37	− 40,43	30,86				
	35 55	48,57	+ 11,93	− 40,43	20,07	25,47	+ 1,69	27,16	
	38 11	44,97	+ 15,47	− 40,44	20,00				
	40 40	51,61	+ 19,86	− 40,45	31,02	25,51	+ 2,18	27,69	B = 765,4 m.m.; T = − 2°,7;
									γ = − 6°,0.

$N = 55°48'11'',24$; $a - du = 1^h\,19^m\,30^s,2$; $i = -18',9$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1886 Jan. 18	0 49 12	88 48 56,08	− 40,82	+ 40,49	55,75				Reflekt.
	51 39	60,10	− 34,44	+ 40,50	6,16	60,96	− 3,17	57,79	
Öfra kulm.	58 7	44,02	− 20,25	+ 40,51	4,28				B = 765,0 m.m.; T = − 3°,0;
	1 0 45	28,38	− 15,55	+ 40,51	53,34	58,81	− 2,19	56,62	γ = − 6°,4.
	3 9	25,19	− 11,81	+ 40,52	53,90				
	5 10	31,95	− 9,08	+ 40,53	3,40	58,65	− 1,67	56,98	Osäker.
	8 45	202 48 9,75	+ 5,10	− 40,53	34,32				Direkt.
	11 5	0,80	+ 3,13	− 40,54	23,39	28,86	− 1,05	27,81	

	t	Afläsning	r	ρ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1887 Jan. 18	1 12 56	202 48 0,82	+ 1,99	− 40,54	22,27				
	14 58	13,18	+ 0,91	− 40,54	33,55	27,91	− 0,62	27,29	
Öfra kulm.	17 0	13,69	+ 0,29	− 40,55	33,43				
	18 38	3,04	+ 0,03	− 40,55	22,52	27,98	− 0,19	27,79	
	20 31	2,56	+ 0,04	− 40,55	22,05				
	22 14	12,48	+ 0,34	− 40,56	32,26	27,16	+ 0,21	27,37	
	24 13	12,53	+ 1,01	− 40,56	32,98				
	25 55	0,13	+ 1,81	− 40,56	21,38	27,18	+ 0,62	27,80	
	28 17	57,77	+ 3,43	− 40,57	20,63				
	30 11	7,35	+ 5,07	− 40,57	31,85	26,24	+ 1,07	27,31	
	33 31	88 48 29,07	− 8,72	+ 40,58	0,93				Reflekt.
	36 9	21,24	− 12,30	+ 40,58	49,52	55,23	+ 1,68	56,91	
	38 21	24,55	− 15,77	+ 40,59	49,37				
	40 29	39,67	− 19,55	+ 40,59	0,71	55,04	+ 2,18	57,22	
	42 57	44,65	− 24,44	+ 40,59	0,80				
	45 36	38,56	− 30,31	+ 40,60	48,85	54,83	+ 2,71	57,54	B = 764,9 mm; T = − 3°,1; γ = − 7°,1.

$N = 55°48'11'',29$; $a - du = 1^h 19^m 29^s,2$; $i = -18',4$.

	t	Afläsning	r	ρ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1887 Jan. 23	0 47 26	202 47 30,88	+ 45,56	− 39,37	37,07				Direkt.
	49 26	25,37	+ 40,00	− 39,37	26,00	31,54	− 3,38	28,16	
Öfra kulm.	51 16	29,65	+ 35,23	− 39,37	25,51				B = 763,0 mm; T = 0°,9;
	53 17	45,44	+ 30,35	− 39,38	36,41	30,96	− 2,90	28,06	γ = 0°,4.
	55 37	50,34	+ 25,15	− 39,38	36,11				
	57 48	43,03	+ 20,72	− 39,38	24,37	30,24	− 2,48	27,76	
	1 0 51	88 48 30,33	− 15,27	+ 39,39	54,45				Reflekt.
	3 43	36,19	− 10,92	+ 39,39	4,66	59,56	− 1,87	57,69	
	6 42	31,49	− 7,15	+ 39,40	3,74				
	9 33	18,89	− 4,30	+ 39,40	53,99	58,87	− 1,23	57,64	
	11 57	16,08	− 2,47	+ 39,40	53,01				
	14 27	25,31	− 1,58	+ 39,41	3,14	58,08	− 0,69	57,40	
	16 40	24,84	− 0,63	+ 39,41	3,62				
	19 0	13,80	− 0,02	+ 39,41	53,19	58,41	− 0,17	58,24	
	21 50	12,82	− 0,27	+ 39,42	51,97				
	24 5	24,25	− 1,42	+ 39,42	2,25	57,11	+ 0,39	57,50	
	26 32	25,11	− 2,24	+ 39,42	2,29				Osäker.
	28 55	15,98	− 3,99	+ 39,43	51,42	56,86	+ 0,90	57,76	
	31 11	18,37	− 6,13	+ 39,43	51,67				
	33 22	31,52	− 8,62	+ 39,43	2,33	57,00	+ 1,41	58,41	
	37 0	35,39	− 13,69	+ 39,43	1,13				
	39 12	27,98	− 17,35	+ 39,44	50,07	55,60	+ 2,01	57,64	
	42 25	202 47 36,22	+ 23,48	− 39,44	20,26				Direkt.
	44 46	41,24	+ 28,54	− 39,45	30,33	25,30	+ 2,64	27,94	
	46 53	36,47	+ 33,54	− 39,45	30,56				
	49 52	17,78	+ 41,27	− 39,45	19,60	25,08	+ 3,16	28,24	Osäker.
	51 49	12,04	+ 46,77	− 39,45	19,36				
	53 21	17,78	+ 51,35	− 39,45	29,68	24,52	+ 3,62	28,14	B = 763,5 mm; T = 0°,8; γ = − 0°,1.

$N = 55°48'11'',81$; $a - du = 1^h 19^m 24^s,5$; $i = -17',9$.

	t	Afläsning	r	ρ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1887 Jan. 25	0 51 31	88 48 49,93	− 34,49	+ 39,59	55,03				Reflekt.
	54 28	53,52	− 27,53	+ 39,59	65,58	60,31	− 2,88	57,43	Osäker.
Öfra kulm.	57 18	46,75	− 21,61	+ 39,59	64,73				
	59 30	32,39	− 17,50	+ 39,59	54,48	59,61	− 2,29	57,32	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1887 Jan. 25	1 2 37	202 47 51,63	+ 12,43	− 39,60	24,46				Direkt.
	4 56	64,68	+ 9,22	− 39,60	34,30	29,38	− 1,71	27,67	
Öfra kulm.	7 14	66,98	+ 6,51	− 39,60	33,89				
	9 4	57,63	+ 4,68	− 39,60	22,71	28,30	− 1,22	27,08	$B = 764^{m.m.},5$; $T = 0°,8$;
	11 11	58,99	+ 2,97	− 39,61	22,35				$\gamma = -0°,6$.
	13 0	71,45	+ 1,80	− 39,61	33,64	28,00	− 0,79	27,21	
	14 56	71,58	+ 0,87	− 39,61	32,84				
	16 44	61,20	+ 0,31	− 39,61	21,90	27,37	− 0,39	26,98	
	$N = 55°48'11'',53$; $a - du = 1^h 19^m 22^s,2$; $i = -19',0$.								
1887 Jan. 28	0 56 27	88 48 50,18	− 23,20	+ 39,15	66,13				Reflekt.
	59 32	32,00	− 17,36	+ 39,15	53,79	59,96	− 2,53	57,43	
Öfra kulm.	1 2 40	27,34	− 12,28	+ 39,15	54,21				$B = 763^{m.m.},5$; $T = 1°,9$;
	5 5	35,29	− 8,97	+ 39,16	65,48	59,85	− 1,95	57,90	$\gamma = 2°,0$.
	8 1	202 47 67,60	+ 5,65	− 39,16	34,09				Direkt.
	10 13	59,14	+ 3,66	− 39,16	23,64	28,87	− 1,20	27,67	
	12 10	59,91	+ 2,26	− 39,16	23,01				
	14 35	71,28	+ 1,01	− 39,17	33,12	28,07	− 0,75	27,32	
	18 41	71,94	+ 0,02	− 39,17	32,79				
	21 4	61,00	+ 0,14	− 39,17	21,97	27,38	+ 0,07	27,45	
	23 18	60,30	+ 0,70	− 39,17	21,83				
	25 9	70,23	+ 1,51	− 39,18	32,56	27,20	+ 0,60	27,80	
	28 38	88 48 26,02	− 3,83	+ 39,18	61,37				Reflekt.
	31 30	17,90	− 6,57	+ 39,18	50,51	55,94	+ 1,30	57,24	Osäker.
	33 49	20,62	− 9,31	+ 39,18	50,49				
	36 14	34,79	− 12,68	+ 39,19	61,30	55,90	+ 1,98	57,88	$B = 763^{m.m.},3$; $T = 1°,9$;
	$N = 55°48'11'',32$; $a - du = 1^h 19^m 18^s,8$; $i = -20',5$.								$\gamma = 1°,7$.
1887 Febr. 6	0 53 6	202 47 46,74	+ 30,20	− 39,06	37,88				Direkt.
	55 42	41,66	+ 24,45	− 39,07	27,04	32,46	− 2,31	30,15	
Öfra kulm.	57 42	45,37	+ 20,15	− 39,07	26,75				$B = 767^{m.m.},9$; $T = 4°,8$;
	59 53	60,16	+ 16,49	− 39,08	37,57	32,16	− 1,90	30,26	$\gamma = 4°,2$.
	1 3 56	88 48 35,34	− 10,27	+ 39,09	64,16				Reflekt.
	6 32	21,13	− 7,06	+ 39,10	53,17	58,67	− 1,29	57,38	
	10 2	17,70	− 3,69	+ 39,11	53,12				
	12 29	27,37	− 1,98	+ 39,12	64,51	58,82	− 0,74	58,08	
	14 58	24,82	− 0,79	+ 39,13	63,16				
	17 18	13,64	− 0,15	+ 39,13	52,62	57,89	− 0,28	57,61	
	19 56	13,14	− 0,03	+ 39,14	52,25				
	22 13	24,16	− 0,42	+ 39,15	63,19	57,72	+ 0,19	57,91	
	25 13	202 47 72,48	+ 1,63	− 39,16	34,95				Direkt.
	27 9	59,98	+ 2,83	− 39,17	23,64	29,30	+ 0,66	29,96	
	29 4	58,38	+ 4,33	− 39,18	23,53				
	30 45	68,23	+ 5,94	− 39,18	34,99	29,26	+ 1,00	30,26	$B = 768^{m.m.},2$; $T = 4°,7$;
	$N = 55°48'12'',80$; $a - du = 1^h 19^m 10^s,0$; $i = 15',7$.								$\gamma = 3°,3$.
1887 Febr. 7	0 49 42	88 48 54,70	− 38,61	+ 39,94	56,03				Reflekt.
	52 27	57,89	− 31,68	+ 39,95	66,16	61,10	− 2,60	58,50	
Öfra kulm.	55 42	50,48	− 24,41	+ 39,96	66,03				$B = 777^{m.m.},1$; $T = 2°,9$;
	57 46	34,57	− 20,28	+ 39,97	54,26	60,15	− 2,10	58,05	$\gamma = 1°,3$.
	1 1 11	202 47 53,68	+ 14,30	− 39,98	28,00				Direkt.
	3 20	66,90	+ 11,09	− 39,99	38,00	33,00	− 1,58	31,42	

	t	Afläsning	*r*	*ρ*		*a*	*di*	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1887 Febr. 7	1 5 43	202 47 69,45	+ 7,98	− 40,00	37,43				
	8 11	61,10	+ 5,32	− 40,00	26,42	31,93	− 1,12	30,81	
Öfra kulm.	17 29	65,23	+ 0,13	− 40,03	25,33				
	19 31	76,44	+ 0,01	− 40,03	36,42	30,88	− 0,07	30,81	
	21 49	75,56	+ 0,33	− 40,04	35,85				
	23 47	64,21	+ 0,98	− 40,05	25,14	30,50	+ 0,33	30,83	
	27 51	88 48 14,63	− 3,35	+ 40,06	51,34				Reflekt.
	31 41	29,42	− 6,96	+ 40,07	62,53	56,94	+ 0,99	57,93	
	34 25	32,91	− 10,32	+ 40,08	62,67				
	37 1	25,51	− 14,14	+ 40,09	51,46	57,07	+ 1,55	58,62	$B = 777^{mm},2$; $T = 2°,7$; $γ = 0°,3$.

$N = 55°48'13'',56$; $a - du = 1^h\,19^m\,8^s,8$; $i = -15',7$.

	t	Afläsning	*r*	*ρ*		*a*	*di*	a_0	Anmärkningar.
1887 Febr. 8	1 8 13	88 48 28,97	− 5,27	+ 40,32	64,02				Reflekt.
	10 40	15,85	− 3,18	+ 40,33	53,00	58,51	− 0,90	57,61	
Öfra kulm.	12 50	14,30	− 1,76	+ 40,33	52,87				$B = 778^{mm},9$; $T = 1°,9$;
	15 4	24,54	− 0,74	+ 40,34	64,14	58,51	− 0,48	58,03	$γ = -0°,5$.
	17 39	202 47 77,08	+ 0,11	− 40,34	36,85				Direkt.
	19 16	65,78	+ 0,01	− 40,34	25,45	31,15	− 0,67	31,08	
	21 4	65,70	+ 0,17	− 40,35	25,52				
	26 14	73,94	+ 2,23	− 40,35	35,82	30,69	+ 0,42	31,11	
	28 57	71,25	+ 4,27	− 40,36	35,16				
	34 51	53,19	+ 10,94	− 40,37	23,76	29,46	+ 1,17	30,63	
	36 45	50,89	+ 13,75	− 40,37	24,27				
	38 30	58,17	+ 16,63	− 40,37	34,43	29,35	+ 1,72	31,07	
	42 5	88 48 44,35	− 23,38	+ 40,38	61,35				Reflekt.
	44 28	38,14	− 28,51	+ 40,38	50,01	55,68	+ 2,25	57,93	
	46 43	53,80	− 33,83	+ 40,39	60,36				
	48 47	59,06	− 39,13	+ 40,39	60,32	(60,34)			$B = 778^{mm},7$; $T = 1°,7$; $γ = -1°,1$.

$N = 55°48'13'',70$; $a - du = 1^h\,19^m\,7^s,6$; $i = -15',7$.

	t	Afläsning	*r*	*ρ*		*a*	*di*	a_0	Anmärkningar.
1887 Febr. 10	1 13 41	88 48 24,86	− 1,29	+ 40,34	63,91				Reflekt.
	16 17	12,74	− 0,35	+ 40,35	52,74	58,33	− 0,38	57,95	
Öfra kulm.	19 17	202 48 6,75	+ 0,01	− 40,35	26,41				Direkt.
	21 20	15,79	+ 0,24	− 40,36	35,67	31,04	+ 0,12	31,16	
	23 0	15,34	+ 0,68	− 40,36	35,66				$B = 775^{mm},9$; $T = 0°,1$;
	24 49	3,93	+ 1,45	− 40,36	25,02	30,34	+ 0,45	30,79	$γ = -1°,7$.
	27 40	88 48 24,91	− 3,26	+ 40,37	62,02				Reflekt.
	29 56	15,00	− 5,21	+ 40,37	50,16	56,09	+ 0,91	57,00	$B = 775^{mm},8$; $T = 0°,1$; $γ = -2°,0$.

$N = 55°48'13'',52$; $a - du = 1^h\,19^m\,5^s,3$; $i = -15',8$.

	t	Afläsning	*r*	*ρ*		*a*	*di*	a_0	Anmärkningar.
1887 Febr. 11	1 12 17	202 48 16,04	+ 2,04	− 39,85	38,23				Direkt.
	14 8	5,68	+ 1,08	− 39,85	26,91	32,57	− 0,54	32,03	
Öfra kulm.	17 1	88 48 24,11	− 0,19	+ 39,86	63,78				Reflekt.
	19 42	12,44	− 0,02	+ 39,86	52,28	58,03	− 0,07	57,96	
	22 15	12,99	− 0,46	+ 39,87	52,40				$B = 771^{mm},6$; $T = -0°,1$;
	24 47	24,81	− 1,44	+ 39,87	63,24	57,82	+ 0,43	58,25	$γ = +0°,1$.
	27 50	202 48 1,67	+ 3,40	− 39,88	25,19				Direkt.
	30 18	10,38	+ 5,58	− 39,88	36,08	30,64	+ 0,93	31,57	

$N = 55°48'13'',76$; $a - du = 1^h\,19^m\,4^s,2$; $i = -15',8$.

Cirkel Ost. Läge II.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1889 Apr. 29	0 50 10	268 39 68,10	− 35,17	+ 37,46	10,39				Direkt.
	52 31	52,49	− 29,53	+ 37,45	0,41	5,40	+ 2,94	8,34	m.m.
Öfra kulm.	54 50	47,71	− 24,43	+ 37,44	0,72				$B = 760,9$; $T = 10°,4$;
	57 25	54,06	− 19,34	+ 37,44	12,16	6,44	+ 2,42	8,86	$\gamma = 13°,1$.
	1 8 25	22 38 51,01	+ 4,33	− 37,41	17,93				Reflekt.
	12 29	43,12	+ 1,50	− 37,40	7,22	12,58	+ 0,86	13,44	
	15 43	45,67	+ 0,31	− 37,39	8,59				
	23 26	55,02	+ 1,14	− 37,37	18,79	13,69	− 0,14	13,55	
	34 25	45,69	+ 11,42	− 37,34	19,77				
	38 1	29,65	+ 17,12	− 37,33	9,44	14,61	− 1,95	12,66	
	40 40	268 39 50,32	− 22,06	+ 37,33	5,59				Direkt.
	42 24	65,26	− 25,63	+ 37,33	16,96	11,28	− 2,53	8,75	
	43 50	67,25	− 28,80	+ 37,32	15,77				m.m.
	45 15	61,17	− 32,11	+ 37,32	6,38	11,07	− 2,86	8,21	$B = 760,9$; $T = 10°,7$;
									$\gamma = 14°,2$.

$N = 55°39'10'',08$; $a - du = 1^h\,18^m\,20^s,4$; $i = +18',2$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Apr. 30	12 50 36	321 50 57,7		+ 12 21,9				322 3 19,6	μ Andromedæ S. P.
Nedra kulm.	55 59	271 13 30,35	+ 22,09	+ 42,15	34,59				Direkt.
	58 59	25,77	+ 16,54	+ 42,16	24,47	29,53	− 2,28	27,25	m.m.
	13 1 31	28,52	+ 12,48	+ 42,17	23,17				$B = 760,5$; $T = 11°,2$;
	4 16	42,80	+ 8,73	+ 42,18	33,71	28,44	− 1,69	26,75	$\gamma = 7°,1$.
	12 40	20 4 29,10	− 1,41	− 42,21	45,48				Reflekt.
	15 33	38,61	− 0,34	− 42,22	56,05	50,77	− 0,47	50,30	
	18 0	37,26	− 0,01	− 42,23	55,02				
	21 18	27,35	− 0,39	− 42,24	44,72	49,87	+ 0,15	50,02	
	23 29	27,87	− 1,16	− 42,25	44,46				
	25 51	40,04	− 2,48	− 42,26	55,30	49,88	+ 0,70	50,58	
	28 33	42,55	− 5,54	− 42,27	54,74				Osäker.
	31 0	32,67	− 7,07	− 42,28	43,32	49,03	+ 1,25	50,28	
	34 49	271 13 25,72	+ 12,00	+ 42,30	20,02				Direkt.
	37 14	31,54	+ 15,77	+ 42,31	29,62	24,82	+ 1,93	26,75	m.m.
	39 3	28,87	+ 18,95	+ 42,32	30,14				$B = 761,1$; $T = 10°,8$;
	40 40	14,80	+ 22,06	+ 42,33	19,19	24,67	+ 2,34	27,01	$\gamma = 5°,0$.
	14 6 58	170 13 56,6		− 2 9,0				170 11 47,5	κ Virginis.
	10 12	174 30 45,7		− 1 47,3				174 28 58,4	ι Virginis.

$N = 55°39'\ 9'',22$; $a - du = 13^h\,18^m\,20^s,5$; $i = -18',4$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Apr. 30	0 58 25	22 38 35,10	+ 17,53	− 37,57	15,06				Reflekt.
	1 1 41	30,24	+ 12,24	− 37,56	4,92	(9,99)	+ 2,29	(12,28)	t minskad med 1^m.
Öfra kulm.	5 4	35,80	+ 7,76	− 37,55	6,01				
	7 23	48,91	+ 5,29	− 37,54	16,66	11,34	+ 1,52	12,86	
	9 57	268 39 37,78	− 3,10	+ 37,53	12,21				Direkt.
	11 53	26,03	− 1,83	+ 37,52	1,72	6,97	+ 0,92	7,89	m.m.
	13 25	26,16	− 1,06	+ 37,52	2,62				$B = 761,1$; $T = 10°,6$;
	14 58	36,03	− 0,52	+ 37,51	13,02	7,82	+ 0,53	8,35	$\gamma = 12°,2$.
	16 50	37,26	− 0,11	+ 37,50	14,65				
	18 13	24,86	− 0,00	+ 37,50	2,36	8,51	+ 0,10	8,61	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1889 Apr. 30	1 19 54	268 39 25,96	− 0,12	+37,49	3,33				
	21 47	36,91	− 0,55	+37,48	13,84	8,59	−0,33	8,26	
Öfra kulm.	35 4	22 38 44,09	+12,36	−37,43	19,02				Reflekt.
	38 30	29,57	+17,98	−37,42	10,13	14,58	−2,30	12,28	
	40 19	25,60	+21,38	−37,41	9,57				
	42 43	32,57	+26,32	−37,40	21,49	15,53	−2,89	12,64	$B = 761{,}1$ m.m.; $T = 10°{,}8$; $\gamma = 14°{,}1$.

$N = 55°39'\ 9''92$; $a - du = 1^h\ 18^m\ 20^s{,}5$; $i = +21'{,}2$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Maj 1	12 50 36	321 51 17,8		+12 21,4				322 3 39,2	μ Andromedæ S.P.
	55 53	20 4 51,06	−22,33	−42,14	46,59				Reflekt.
	58 34	56,50	−17,30	−42,14	57,06	51,83	−2,65	49,18	
Nedra kulm.	13 1 0	52,69	−13,30	−42,14	57,25				$B = 760{,}9$ m.m.; $T = 11°{,}5$;
	3 30	37,56	− 9,73	−42,15	45,68	51,47	−2,07	49,40	$\gamma = 7°{,}1$.
	6 20	271 13 34,72	+ 6,36	+42,15	23,23				Direkt.
	8 43	47,90	+ 4,09	+42,15	34,14	28,69	−1,37	27,32	
	10 37	49,72	+ 2,64	+42,16	34,52				
	12 37	39,08	+ 1,42	+42,16	22,66	28,59	−0,85	27,74	
	14 30	40,17	+ 0,66	+42,16	22,99				
	16 30	51,10	+ 0,16	+42,16	33,42	28,21	−0,38	27,83	
	18 40	51,36	+ 0,01	+42,17	33,54				
	20 47	39,87	+ 0,27	+42,17	22,31	27,93	+0,18	28,11	
	24 13	20 4 27,37	− 1,51	−42,17	43,69				Reflekt.
	26 45	38,27	− 3,11	−42,18	52,98	48,34	+0,91	49,25	
	29 28	40,39	− 5,44	−42,18	52,76				$B = 760{,}9$ m.m.; $T = 11°{,}3$;
	32 15	33,14	− 8,53	−42,18	42,43	47,60	+1,63	49,23	$\gamma = 6°{,}6$.
	57 5	318 2 41,7		+6 57,7				318 9 39,4	γ Andromedæ S.P.
	14 6 58	170 13 56,0		−2 8,3				170 11 47,7	κ Virginis.
	10 12	174 30 43,7		−1 46,7				174 28 57,0	ι Virginis.

$N = 55°39'\ 9'',31$; $a - du = 13^h\ 18^m\ 20^s{,}7$; $i = -21'{,}5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Maj 1	0 58 0	268 39 40,44	−18,30	+37,29	59,43				Direkt.
	0 10	48,54	−14,60	+37,28	11,22	5,33	+2,62	7,95	
Öfra kulm.	2 19	46,20	−11,35	+37,27	12,12				$B = 761{,}0$ m.m.; $T = 11°{,}2$;
	4 8	31,66	− 8,92	+37,26	0,00	6,06	+2,06	8,12	$\gamma = 14°{,}3$.
	20 18	25,48	− 0,17	+37,23	2,54				Reflekt. bilden alltför
	22 10	37,51	− 0,66	+37,22	14,07	8,31	−0,41	7,90	svag och ostadig.
	24 5	38,01	− 1,45	+37,21	13,77				
	25 41	29,47	− 2,36	+37,20	4,31	9,04	−0,90	8,14	$B = 761{,}0$ m.m.; $T = 11°{,}3$; $\gamma = 15°{,}3$.

$N = 55°39'10'',02$; $a - du = 1^h\ 18^m\ 20^s{,}9$; $i = +23'{,}0$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Maj 2	12 50 36	321 51 6,5		+12 20,9				322 3 27,4	μ Andromedæ S.P.
	54 50	271 13 29,07	+24,39	+42,12	35,58				Direkt.
Nedra kulm.	57 10	21,03	+19,84	+42,13	23,00	29,29	−2,65	26,64	
	59 15	24,43	+16,12	+42,14	22,69				$B = 761{,}5$ m.m.; $T = 11°{,}7$;
	13 0 55	38,28	+13,43	+42,14	33,85	28,27	−2,16	26,11	$\gamma = 7°{,}4$.
	6 30	20 4 31,89	− 6,19	−42,16	43,54				Reflekt.
	8 45	40,73	− 4,06	−42,17	54,50	49,02	−1,28	47,74	
	11 5	38,11	− 2,32	−42,17	53,62				
	13 21	27,75	− 1,09	−42,18	44,48	49,05	−0,74	48,31	
	15 45	25,60	− 0,31	−42,18	43,11				
	18 40	36,25	− 0,01	−42,19	54,05	48,58	−0,14	48,44	

	t	Afläsning	*r*	*ϱ*		*a*	*di*	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1889 Maj 2	13 20 54	20 4 35,02	− 0,30	− 42,20	52,52				
	22 57	26,37	− 0,94	− 42,21	43,22	47,87	+ 0,40	48,27	
Nedra kulm.	26 35	271 13 45,48	+ 2,99	+ 42,22	30,69				Direkt.
	28 50	32,04	+ 4,85	+ 42,23	19,12	24,91	+ 1,11	26,02	
	30 45	30,56	+ 6,78	+ 42,23	19,57				*B* = 761,2 m.m.; *T* = 11°,5;
	32 47	38,81	+ 9,20	+ 42,24	30,25	24,91	+ 1,59	26,50	*γ* = 6°,3.
	57 5	318 2 42,1		+ 6 58,8				318 9 40,9	*γ* Andromedæ S.P.
	14 6 58	170 13 54,8		− 2 8,7				170 11 46,1	*κ* Virginis.

N = 55°39′ 7″,69; *a* − *du* = 13h 18m 20s,9; *i* = − 20′,3.

	t	Afläsning	*r*	*ϱ*		*a*	*di*	a_0	Anmärkningar.
1889 Maj 4	12 50 36	321 51 32,3		+ 12 9,9				322 3 42,2	*μ* Andromedæ S.P.
	54 12	271 13 31,01	+ 25,81	+ 41,60	38,42				Direkt.
Nedra kulm.	56 15	24,81	+ 21,60	+ 41,60	28,01	33,22	− 3,10	30,12	
	58 55	28,80	+ 16,69	+ 41,61	27,10				*B* = 764,9 m.m.; *T* = 14°,2;
	13 1 0	42,93	+ 13,30	+ 41,61	37,84	32,47	− 2,47	30,00	*γ* = 12°,0.
	5 37	20 4 46,33	− 7,15	− 41,61	57,57				Reflekt.
	8 17	32,21	− 4,46	− 41,61	46,14	51,86	− 1,53	50,33	
	10 42	29,37	− 2,59	− 41,61	45,17				
	13 21	39,26	− 1,09	− 41,62	56,55	50,91	− 0,85	50,06	
	15 45	36,45	− 0,31	− 41,62	54,52				
	18 7	26,85	− 0,01	− 41,62	45,22	49,87	− 0,19	49,68	
	20 18	26,90	− 0,17	− 41,62	45,11				
	22 26	38,36	− 0,72	− 41,62	56,02	50,57	+ 0,42	50,99	
	26 5	271 13 49,89	+ 2,64	+ 41,63	34,16				Direkt.
	28 22	37,56	+ 4,42	+ 41,63	23,61	28,89	+ 1,19	30,08	
	30 28	34,40	+ 6,47	+ 41,63	22,50				*B* = 764,7 m.m.; *T* = 13°,9;
	32 17	43,83	+ 8,57	+ 41,63	34,03	28,27	+ 1,75	30,02	*γ* = 11°,7.
	57 5	318 2 53,7		+ 6 51,8				318 9 45,5	*γ* Andromedæ S.P.
	14 6 58	170 13 57,1		− 2 6,7				170 11 50,4	*κ* Virginis.

N = 55°39′10″,57; *a* − *du* = 13h 18m 21s,3; *i* = − 22′,5.

	t	Afläsning	*r*	*ϱ*		*a*	*di*	a_0	Anmärkningar.
1889 Maj 4	0 56 15	268 39 44,13	− 21,60	+ 36,65	59,18				Direkt.
	58 25	51,97	− 17,57	+ 36,65	11,05	5,12	+ 2,23	7,35	
Öfra kulm.	1 0 29	47,99	− 14,10	+ 36,64	10,53				*B* = 763,5 m.m.; *T* = 14°,0;
	2 22	33,95	− 11,28	+ 36,63	59,30	4,92	+ 1,80	6,72	*γ* = 20°,2.
	9 29	22 38 40,17	+ 3,47	− 36,61	7,03				Reflekt.
	12 25	53,57	+ 1,55	− 36,60	8,52	12,78	+ 0,78	13,56	
	15 0	54,90	+ 0,51	− 36,59	18,82				
	18 13	44,54	+ 0,01	− 36,58	7,97	13,40	+ 0,20	13,60	
	21 45	43,79	+ 0,52	− 36,57	7,74				
	24 17	54,60	+ 1,55	− 36,56	19,59	13,67	− 0,51	13,16	
	27 3	53,27	+ 3,34	− 36,56	20,06				
	29 15	40,39	+ 5,24	− 36,54	9,09	14,58	− 1,04	13,54	
	31 21	268 39 45,18	− 7,45	+ 36,54	14,27				Direkt.
	33 45	37,01	− 10,46	+ 36,53	3,08	8,68	− 1,51	7,17	
	35 27	39,94	− 12,92	+ 36,52	3,54				
	37 12	53,46	− 15,69	+ 36,51	14,28	8,91	− 1,91	7,00	*B* = 763,3 m.m.; *T* = 14°,3; *γ* = 20°,8.

N = 55°39′10″,22; *a* − *du* = 1h 18m 21s,4; *i* = + 17′,6.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1889 Maj 5	1 3 25	268 39 42,22	− 9,84	+ 36,99	9,37				Direkt.
	5 29	27,62	− 7,30	+ 36,99	57,31	3,34	+ 1,54	4,88	m.m.
Öfra kulm.	7 37	25,98	− 5,08	+ 36,99	57,89				B = 761,7; T = 14°,5;
	9 18	35,52	− 3,61	+ 37,00	8,91	3,40	+ 1,11	4,51	γ = 16°,9.
	24 20	34,82	− 1,58	+ 37,00	10,24				m.m.
	26 5	25,68	− 2,64	+ 37,00	0,04	5,14	− 0,77	4,37	B = 761,7; T = 14°,4;
	27 50	38,46	− 3,98	+ 37,01	11,49				γ = 16°,7.
	30 6	29,77	− 6,09	+ 37,01	0,69	6,08	− 1,20	4,88	Disigt.

$N = 55°39'\ 8'',16;\ a - du = 1^h\,18^m\,21^s,3;\ i = +\ 18',8.$

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Maj 6	0 59 1	268 39 32,31	− 16,54	+ 37,77	53,54				Direkt.
	1 1 11	40,52	− 13,05	+ 37,77	5,24	59,39	+ 2,05	1,44	m.m.
Öfra kulm.	3 0	38,58	− 10,42	+ 37,76	5,92				B = 762,4; T = 13°,1;
	5 17	24,13	− 7,55	+ 37,75	54,33	0,13	+ 1,61	1,74	γ = 11°,1.
	13 54	22 38 41,17	+ 0,90	− 37,73	4,34				Reflekt.
	16 26	52,16	+ 0,17	− 37,72	14,61	9,48	+ 0,36	9,84	Osäker.
	24 46	49,51	+ 1,79	− 37,69	13,61				Osäker.
	26 56	38,93	+ 3,24	− 37,68	4,49	9,05	− 0,84	8,21	
	29 20	268 39 25,03	− 5,31	+ 37,67	57,39				Direkt.
	31 40	39,29	− 7,80	+ 37,67	9,16	3,28	− 1,37	1,91	
	33 33	40,54	− 10,17	+ 37,66	8,03				m.m.
	35 40	33,57	− 13,22	+ 37,66	58,01	3,02	− 1,84	1,18	B = 762,4; T = 13°,2;
									γ = 12°,1.

$N = 55°39'\ 5'',26;\ a - du = 1^h\,18^m\,21^s,7;\ i = +\ 18',7.$

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 3	12 51 15	271 13 8,14	+ 33,04	+ 39,98	21,16				Direkt.
	53 45	24,41	+ 27,23	+ 39,99	31,63	26,40	− 2,87	23,53	m.m.
Nedra kulm.	56 20	29,12	+ 21,83	+ 40,00	30,95				B = 761,3; T = 23°,6;
	58 23	22,48	+ 17,98	+ 40,00	20,46	25,71	− 2,31	23,40	γ = 21°,8.
	13 8 12	20 4 13,94	− 5,68	− 40,04	28,22				Reflekt.
	10 35	20,84	− 2,79	− 40,04	38,01	33,12	− 1,00	32,12	
	12 47	20,59	− 1,46	− 40,05	39,08				
	14 49	9,12	− 0,63	− 40,06	28,43	33,76	− 0,53	33,23	
	16 49	7,83	− 0,14	− 40,06	27,63				
	19 8	18,80	− 0,02	− 40,07	38,71	33,17	− 0,07	33,10	
	21 24	18,65	− 0,37	− 40,08	38,20				
	23 19	8,13	− 1,00	− 40,09	27,04	32,62	+ 0,43	33,05	
	26 29	271 13 33,97	+ 2,79	+ 40,10	16,86				Direkt.
	28 40	42,91	+ 5,47	+ 40,10	28,48	22,67	+ 0,99	23,66	m.m.
	30 50	40,26	+ 6,67	+ 40,11	27,04				B = 761,7; T = 22°,6;
	32 50	27,20	+ 9,04	+ 40,12	16,36	21,70	+ 1,45	23,15	γ = 20°,4.
	57 5	318 2 50,5		+ 6 36,9			318 9 27,4		γ Andromedæ S.P.
	14 6 58	170 13 40,5		− 2 2,4			170 11 38,1		$\varkappa$ Virginis.
	10 12	174 30 30,5		− 1 41,8			174 28 48,7		ι Virginis.

$N = 55°38'59'',36;\ a - du = 13^h\,18^m\,32^s,3;\ i = -\ 18',6.$

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 6	12 53 40	271 13 23,28	+ 27,49	+ 39,75	30,52				Direkt.
	55 47	16,44	+ 23,00	+ 39,76	19,20	24,86	− 2,83	22,03	m.m.
Nedra kulm.	58 0	20,55	+ 18,73	+ 39,77	19,05				B = 765,2; T = 24°,4;
	59 47	34,86	+ 15,61	+ 39,78	30,25	24,65	− 2,33	22,32	γ = 25°,2.
	13 6 21	20 4 25,47	− 6,58	− 39,81	39,08				Reflekt.
	10 5	10,29	− 3,18	− 39,83	27,28	33,18	− 1,23	31,95	
	12 15	8,31	− 1,76	− 39,84	26,71				
	14 20	18,35	− 0,81	− 39,85	37,69	32,20	− 0,64	31,56	

	t	Afläsning	*r*	*ϱ*		*a*	*di*	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1889 Juni 6	13 16 9	20 4 18,02	− 0,27	− 39,87	37,88				
	18 3	6,66	− 0,02	− 39,88	26,76	32,32	− 0,18	32,14	
Nedra kulm.	20 13	5,87	− 0,12	− 39,90	25,85				
	22 10	17,38	− 0,59	− 39,91	36,88	31,37	+ 0,32	31,69	
	25 4	271 13 44,56	+ 1,86	+ 39,92	26,34				Direkt.
	27 27	32,23	+ 3,49	+ 39,93	15,65	21,00	+ 0,90	21,90	
	29 25	30,32	+ 5,20	+ 39,95	15,47				*B* = 765,3 mm; *T* = 24°,1;
	31 10	38,89	+ 7,01	+ 39,96	25,86	20,67	+ 1,40	22,07	*γ* = 22°,6.
	45 48	296 48 14,9		+ 1 41,2				296 49 56,1	*ε* Cassiopeæ S.P.
	49 34	198 55 5,4		− 41,8				198 54 23,6	*η* Bootis.
	14 7 6	170 13 38,8		− 2 2,1				170 11 36,7	*κ* Virginis.

$N = 55°38'58'',17$; $a - du = 13^h 18^m 33^s,9$; $i = -20',3$.

	t	Afläsning	*r*	*ϱ*		*a*	*di*	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 6	0 46 51	268 39 45,95	− 44,74	+ 36,28	37,49				Direkt.
	51 55	33,16	− 31,51	+ 36,27	37,92	43,31	+ 2,88	46,19	
Öfra kulm.	55 51	35,53	− 22,67	+ 36,26	49,12				*B* = 764,0 mm; *T* = 23°,8;
	58 11	31,29	− 18,39	+ 36,25	49,15	43,54	+ 1,24	44,78	*γ* = 23°,2.
	1 5 18	22 38 37,64	+ 7,77	− 36,24	9,17				Reflekt.
	9 15	30,95	+ 3,83	− 36,23	58,55	3,86	+ 1,20	5,06	
	11 22	32,32	+ 2,28	− 36,23	58,37				
	14 0	45,15	+ 0,94	− 36,22	9,87	4,12	+ 0,64	4,76	
	17 0	46,36	+ 0,11	− 36,22	10,25				
	19 0	36,19	+ 0,02	− 36,21	0,00	5,13	+ 0,05	5,18	
	21 22	35,65	+ 0,35	− 36,21	59,79				
	23 24	46,26	+ 1,03	− 36,20	11,09	5,42	− 0,41	5,01	
	27 5	268 39 19,17	− 3,19	+ 36,20	52,18				Direkt.
	29 15	10,58	− 5,04	+ 36,19	41,73	46,96	− 1,02	45,94	
	31 18	12,55	− 7,16	+ 36,19	41,58				
	33 27	26,27	− 9,79	+ 36,18	52,66	47,12	− 1,47	45,65	*B* = 763,9 mm; *T* = 24°,0; *γ* = 24°,1.

$N = 55°38'55'',53$; $a - du = 1^h 18^m 34^s,2$; $i = +17',7$.

	t	Afläsning	*r*	*ϱ*		*a*	*di*	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 7	12 49 32	299 48 30,5		+ 1 54,7				299 50 25,2	*γ* Cassiopeæ S.P.
	55 7	20 4 30,34	− 24,36	− 39,40	26,58				Reflekt.
Nedra kulm.	57 14	37,04	− 20,15	− 39,42	37,47	32,03	− 2,65	29,38	
	59 44	32,67	− 15,69	− 39,44	37,54				*B* = 761,1 mm; *T* = 26°,0;
	13 2 17	18,07	− 11,72	− 39,46	26,89	32,21	− 2,07	30,14	*γ* = 26°,5.
	5 47	271 13 29,47	+ 7,22	+ 39,49	16,18				Direkt.
	7 47	41,86	+ 5,14	+ 39,51	26,51	21,35	− 1,40	19,95	
	9 40	43,81	+ 3,50	+ 39,53	26,84				
	11 40	33,77	+ 2,10	+ 39,55	15,42	21,13	− 0,93	20,20	
	13 44	34,24	+ 1,03	+ 39,57	14,84				
	15 25	45,36	+ 0,45	+ 39,59	25,40	20,12	− 0,48	19,64	
	17 17	46,15	+ 0,08	+ 39,61	25,84				
	19 11	34,76	+ 0,02	+ 39,63	14,41	20,13	− 0,05	20,08	
	22 34	20 4 4,67	− 0,71	− 39,65	24,31				Reflekt.
	25 10	15,67	− 1,92	− 39,67	34,08	29,20	+ 0,64	29,84	
	28 13	17,01	− 4,11	− 39,69	33,21				*B* = 760,8 mm; *T* = 24°,7;
	30 13	7,43	− 6,00	− 39,71	21,72	27,47	+ 1,26	28,73	*γ* = 23°,0.
	45 48	296 48 13,0		+ 1 40,6				296 49 53,6	*ε* Cassiopeæ S.P.
	14 7 6	170 13 35,0		− 2 0,9				170 11 34,1	*κ* Virginis.
	10 47	199 43 22,4		− 40,3				199 42 42,1	*a* Bootis.

$N = 55°38'55'',45$; $a - du = 13^h 18^m 34^s,5$; $i = -18',0$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1889 Juni 7	0 54 15	268 39 24,38	− 26,25	+ 35,97	34,10				Direkt.
	56 39	30,45	− 21,31	+ 35,96	45,10	39,60	+ 2,52	42,12	
Öfra kulm.	58 51	26,94	− 17,24	+ 35,95	45,65				B = 758,8 m.m.; T = 24°,2;
	1 1 9	12,03	− 13,45	+ 35,93	34,51	40,08	+ 2,03	42,11	γ = 23°,8.
	8 50	22 38 26,95	+ 4,20	− 35,89	55,26				Reflekt.
	12 15	40,30	+ 1,77	− 35,87	6,20	0,73	+ 0,88	1,61	
	15 53	42,70	+ 0,33	− 35,85	7,18				
	20 14	32,78	+ 0,12	− 35,82	57,08	2,13	+ 0,06	2,19	Osäker.
	22 23	30,94	+ 0,65	− 35,81	55,78				
	24 30	42,85	+ 1,55	− 35,80	8,60	2,19	− 0,54	1,65	
	27 2	42,00	+ 3,16	− 35,78	9,38				
	29 24	28,07	+ 5,17	− 35,77	57,47	3,43	− 1,06	2,37	
	32 10	268 39 10,40	− 8,14	+ 35,75	38,01				Direkt.
	34 49	25,63	− 11,65	+ 35,74	49,72	43,87	− 1,63	42,24	
	36 40	27,73	− 14,46	+ 35,73	49,00				B = 758,6 m.m.; T = 24°,7;
	38 30	20,72	− 17,56	+ 35,72	38,88	43,94	− 2,07	41,87	γ = 25°,8.
	2 1 3	202 53 42,0		− 35,2			202 53	6,8	α Arietis.

$N = 55°38'52'',16$; $\alpha - du = 1^h 18^m 34^s,9$; $i = + 18',4$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 9	12 53 16	271 13 9,63	+ 28,46	+ 39,00	17,09				Direkt.
	55 40	24,86	+ 23,31	+ 39,02	27,19	22,14	− 3,42	18,72	
Nedra kulm.	57 41	29,81	+ 19,37	+ 39,04	28,22				B = 750,0 m.m; T = 24°,9;
	59 39	21,41	+ 15,88	+ 39,06	16,35	22,29	− 2,83	19,46	γ = 23°,6.
	13 4 20	20 4 12,79	− 9,00	− 39,11	24,68				Reflekt.
	6 32	19,94	− 6,43	− 39,13	34,38	29,53	− 1,87	27,66	
	9 47	15,94	− 3,43	− 39,16	33,35				
	12 7	3,24	− 1,85	− 39,19	22,20	27,78	− 0,95	26,83	
	14 21	1,77	− 0,81	− 39,21	21,75				
	16 36	12,22	− 0,18	− 39,23	32,81	27,28	− 0,45	26,83	
	19 41	11,44	− 0,05	− 39,26	32,13				
	21 50	0,16	− 0,48	− 39,28	20,40	26,27	+ 0,31	26,58	
	24 15	271 13 31,46	+ 1,41	+ 39,31	12,18				Direkt.
	26 0	40,66	+ 2,41	+ 39,33	22,40	17,29	+ 0,94	18,25	
	28 3	40,19	+ 3,95	+ 39,35	23,49				B = 749,9 m.m.; T = 24°,8;
	29 42	26,81	+ 5,44	+ 39,36	11,61	17,55	+ 1,46	19,01	γ = 21°,2.
	49 34	198 55 1,1		− 41,3			198 54	19,8	η Bootis.

$N = 55°38'54'',10$; $\alpha - du = 13^h 18^m 35^s,8$; $i = - 19',0$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 9	0 58 10	268 39 28,45	− 18,48	+ 35,59	45,56				Direkt.
	1 0 28	13,63	− 14,55	+ 35,59	34,67	40,12	+ 1,83	41,95	
Öfra kulm.	3 45	9,43	− 9,75	+ 35,58	35,26				B = 748,8 m.m.; T = 23°,8;
	5 53	17,53	− 7,14	+ 35,58	45,97	40,62	+ 1,29	41,91	γ = 22°,8.
	13 12	22 38 41,68	+ 1,29	− 35,56	7,41				Reflekt.
	16 7	31,58	+ 0,29	− 35,55	56,32	1,87	+ 0,37	2,24	
	18 40	31,93	+ 0,00	− 35,54	56,39				Osäker.
	20 57	42,65	+ 0,25	− 35,54	7,36	1,88	− 0,12	1,76	
	23 0	42,90	+ 0,87	− 35,53	8,24				
	26 47	30,26	+ 2,95	− 35,52	57,69	2,97	− 0,61	2,36	
	29 52	27,64	+ 5,61	− 35,52	57,73				
	34 4	33,96	+ 10,58	− 35,51	9,03	3,38	− 1,26	2,12	
	36 30	268 39 28,28	− 14,17	+ 35,51	49,62				Direkt.
	38 32	20,22	− 17,58	+ 35,50	38,14	43,88	− 1,80	42,08	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″				m.m.
1889 Juni 9	1 40 13	268 39 23,89	−20,69	+35,49	38,69	″	″	″	B = 749,0; T = 24°,0;
	41 51	37,70	−23,96	+35,49	49,23	43,96	−2,13	41,83	γ = 24°,0.
	2 1 3	202 53 42,5		−35,1			202 53	7,4	α Arietis.

N = 55°38′52″,19; $a - du$ = 1h 18m 36s,2; i = + 16′,3.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 10	0 55 45	268 39 32,60	−23,17	+36,30	45,73				Direkt.
	57 47	16,97	−19,22	+36,30	34,05	39,89	+2,04	41,93	m.m.
Öfra kulm.	1 0 10	13,30	−15,06	+36,29	34,53				B = 755,1; T = 22°,6;
	1 56	21,39	−12,31	+36,28	45,36	39,95	+1,63	41,58	γ = 19°,9.
	7 5	22 38 36,27	+ 5,88	−36,27	5,88				Reflekt.
	10 31	28,93	+ 2,90	−36,26	55,57	0,73	+0,91	1,64	
	12 40	30,16	+ 1,56	−36,25	55,47				
	14 45	42,13	+ 0,66	−36,24	6,55	1,01	+0,47	1,48	
	16 53	43,00	+ 0,14	−36,23	6,91				
	19 10	32,32	+ 0,02	−36,23	56,11	1,51	+0,06	1,57	
	21 21	31,97	+ 0,34	−36,22	56,09				
	23 33	43,45	+ 1,07	−36,21	8,31	2,20	−0,35	1,85	
	28 0	268 39 15,35	− 3,89	+36,20	47,66				Direkt.
	29 56	6,99	− 5,66	+36,19	37,52	42,59	−0,97	41,62	m.m.
	43 35	29,93	−27,64	+36,14	38,43				B = 755,0; T = 22°,8;
	45 30	46,12	−32,08	+36,14	50,18	44,31	−2,42	41,89	γ = 21°,0.
	2 1 3	202 53 42,0		−35,7			202 53	6,3	α Arietis.

N = 55°38′51″,54; $a - du$ = 1h 18m 37s,0; i = + 15′,8.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 12	0 59 25	268 39 16,22	−16,37	+36,72	36,57				Direkt.
	1 23	23,79	−13,19	+36,72	47,32	41,95	+1,94	43,89	m.m.
Öfra kulm.	3 5	21,58	−10,71	+36,71	47,58				B = 757,7; T = 19°,3;
	5 0	7,99	− 8,23	+36,71	36,47	42,03	+1,57	43,60	γ = 17°,3.
	9 35	22 38 30,31	+ 3,63	−36,71	57,23				Reflekt.
	12 16	43,03	+ 1,80	−36,71	8,12	2,68	+0,83	3,51	
	15 7	44,65	+ 0,56	−36,71	8,50				
	17 15	34,27	+ 0,10	−36,70	57,67	3,09	+0,27	3,36	Moln.
	28 0	33,81	+ 3,86	−36,70	0,77				Osäker.
	30 39	40,90	+ 6,37	−36,70	10,57	5,67	−1,13	4,54	Osäker.
	33 30	268 39 12,73	− 9,75	+36,69	39,67				Direkt.
	35 33	26,71	−12,63	+36,69	50,77	45,22	−1,70	43,52	m.m.
	44 10	43,76	−28,88	+36,69	51,57				B = 758,0; T = 19°,6;
	45 46	37,22	−32,64	+36,68	41,26	46,42	−2,80	43,62	γ = 17°,7.
	2 1 3	202 53 44,5		−36,3			202 53	8,2	α Arietis.

N = 55°38′53″,83; $a - du$ = 1h 18m 38s,6; i = + 17′,5.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 13	12 49 32	299 48 26,9		+1 55,8			299 50	22,7	γ Cassiopeæ S.P.
	54 5	271 13 9,98	+26,76	+40,30	17,04				Direkt.
Nedra kulm.	56 25	26,07	+21,90	+40,30	27,27	22,16	−3,05	19,11	m.m.
	58 20	28,94	+18,27	+40,31	27,52				B = 758,2; T = 21°,7;
	13 0 15	21,80	+14,98	+40,31	17,09	22,31	−2,52	19,79	γ = 18°,4.
	5 35	20 4 11,77	− 7,54	−40,32	23,91				Reflekt.
	8 8	20,16	− 4,89	−40,32	34,95	29,43	−1,53	27,90	
	10 22	17,56	− 3,03	−40,33	34,20				
	12 31	4,72	− 1,66	−40,33	22,73	28,47	−0,93	27,54	
	15 45	2,78	− 0,38	−40,34	22,06				Osäker.
	18 8	13,34	− 0,02	−40,34	32,98	27,52	−0,22	27,30	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1889 Juni 13	12 20 34	20 4 12,72	− 0,17	− 40,34	32,21				
	23 11	2,90	− 0,91	− 40,35	21,64	26,93	+ 0,43	27,36	
Nedra kulm.	27 0	271 13 28,54	+ 3,08	+ 40,36	11,98				Direkt.
	29 5	37,92	+ 4,80	+ 40,36	23,08	17,53	+ 1,22	18,75	
	31 6	36,20	+ 6,85	+ 40,36	23,41				B = 758,3 m.m.; T = 20°,8;
	33 8	22,73	+ 9,27	+ 40,37	12,37	17,89	+ 1,77	19,66	γ = 17°,6.
	45 48	296 48 10,7		+ 1 42,1				296 49 52,8	ε Cassiopeæ S.P.
	49 34	198 55 3,7		− 42,1				198 54 21,6	η Bootis.
	14 7 6	170 13 38,7		− 2 2,9				170 11 35,8	κ Virginis.
	10 47	199 43 23,1		− 41,0				199 42 42,1	α Bootis.

$N = 55°38'54'',67$; $a - du = 13^h 18^m 38^s,9$; $i = -22',3$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 14	12 49 32	299 48 29,3		+ 1 54,3				299 50 23,6	γ Cassiopeæ S.P.
	58 2	20 4 35,17	− 18,86	− 39,81	36,50				Reflekt.
Nedra kulm.	13 0 14	19,99	− 15,03	− 39,83	25,13	30,82	− 2,12	28,70	
	3 1	15,92	− 10,83	− 39,85	25,24				B = 758,1 m.m.; T = 22°,5;
	5 10	23,29	− 8,05	− 39,86	35,38	30,31	− 1,60	28,71	γ = 22°,0.
	7 38	271 13 41,31	+ 5,38	+ 39,88	26,57				Direkt.
	9 46	32,70	+ 3,50	+ 39,89	16,09	21,33	− 1,09	20,24	
	12 3	34,22	+ 1,93	+ 39,91	16,06				
	13 54	45,97	+ 1,00	+ 39,92	26,89	21,48	− 0,52	20,96	
	15 57	46,02	+ 0,34	+ 39,93	26,29				
	19 15	35,16	+ 0,02	+ 39,95	15,13	20,71	+ 0,13	20,58	
	21 29	34,86	+ 0,36	+ 39,97	15,19				
	23 30	44,74	+ 1,03	+ 39,99	25,76	20,48	+ 0,42	20,90	Osäker.
	26 53	20 4 17,26	− 2,98	− 40,01	34,27				Reflekt.
	29 15	7,43	− 4,95	− 40,02	22,48	28,38	+ 1,02	29,40	
	31 34	9,12	− 7,35	− 40,04	21,73				B = 758,8 m.m.; T = 21°,7;
	34 7	22,29	− 10,55	− 40,06	31,64	26,69	+ 1,55	28,24	γ = 19°,6.
	45 48	296 48 11,3		+ 1 41,4				296 49 52,7	ε Cassiopeæ S.P.
	49 34	198 55 3,9		− 41,8				198 54 22,1	η Bootis.
	14 7 6	170 13 36,1		− 2 2,2				170 11 33,9	κ Virginis.
	10 47	199 43 23,3		− 40,7				199 42 42,6	α Bootis.

$N = 55°38'55'',15$; $a - du = 13^h 18^m 39^s,6$; $i = -18',4$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 14	1 6 35	268 39 5,77	− 6,45	+ 36,30	35,62				Direkt.
	9 3	14,70	− 4,09	+ 36,29	46,90	41,26	+ 1,29	42,55	
Öfra kulm.	10 55	13,35	− 2,66	+ 36,29	46,98				B = 758,2 m.m.; T = 21°,4;
	12 55	1,08	− 1,46	+ 36,29	35,91	41,45	+ 0,80	42,25	γ = 21°,0.
	18 29	22 38 33,46	+ 0,01	− 36,28	57,19				Reflekt.
	21 46	44,38	+ 0,43	− 36,27	8,54	2,87	− 0,18	2,69	
	23 56	43,43	+ 1,23	− 36,27	8,39				Disigt.
	29 46	29,50	+ 5,44	− 36,26	58,68	3,54	− 0,96	2,58	
	33 50	268 39 12,68	− 10,16	+ 36,25	38,77				Direkt.
	36 30	26,86	− 14,07	+ 36,25	49,04	43,91	− 1,94	41,97	B = 758,2 m.m.; T = 21°,4;

$N = 55°38'52'',50$; $a - du = 1^h 18^m 39^s,9$; $i = +19',0$. γ = 21,3.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 15	12 49 32	299 48 28,6		+ 1 53,9				299 50 22,5	γ Cassiopeæ S.P.
	56 50	271 13 17,04	+ 21,12	+ 39,61	17,77				Direkt..
Nedra kulm.	59 15	31,78	+ 16,68	+ 39,61	28,07	22,92	− 2,43	20,49	
	13 1 57	35,28	+ 12,36	+ 39,62	27,26				B = 757,0 m.m.; T = 23°,7;
	3 46	26,76	+ 9,81	+ 39,63	16,20	21,73	− 1,88	19,85	γ = 22°,6.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	″	
1889 Juni 15	13 11 27	20 4 7,38	− 2,30	− 39,67	25,41				Reflekt.
	13 52	16,23	− 1,02	− 39,68	35,53	30,47	− 0,72	29,75	
Nedra kulm.	18 21	14,59	− 0,01	− 39,70	34,88				
	20 57	3,20	− 0,24	− 39,71	23,25	29,07	+ 0,12	29,19	
	24 55	4,19	− 1,72	− 39,73	22,74				Disigt.
	27 33	16,56	− 3,49	− 39,75	33,32	28,03	+ 0,89	28,92	
	29 40	18,15	− 5,35	− 39,76	33,04				
	31 43	8,64	− 7,52	− 39,77	21,35	27,20	+ 1,43	28,63	
	34 10	271 13 22,43	+ 10,61	+ 39,78	12,82				Direkt.
	36 25	29,61	+ 13,94	+ 39,80	23,35	18,09	+ 1,97	20,06	
	38 30	26,35	+ 17,42	+ 39,81	23,58				$B = 757{,}1$ m.m.; $T = 22^{\circ}{,}9$;
	40 44	11,05	+ 21,58	+ 39,82	12,45	18,02	+ 2,48	20,50	$\gamma = 20^{\circ}{,}2$.
	45 48	296 48 13,7		+ 1 40,7			296 49 54,4		ε Cassiopeæ S.P.
	49 34	198 55 4,4		− 41,7			198 54 22,7		η Bootis.
	14 7 6	170 13 36,7		− 2 1,6			170 11 35,1		κ Virginis.
	10 47	199 43 23,3		− 40,6			199 42 42,7		α Bootis.

$N = 55^{\circ}38'54'',81$; $a - du = 13^{h}\,18^{m}\,40^{s},3$; $i = -19',5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 16	12 49 32	299 48 24,78		1 55,0			299 50 19,8		γ Cassiopeæ S.P.
	55 30	271 13 10,28	+ 23,82	+ 40,00	14,10				Direkt.
Nedra kulm.	57 44	25,11	+ 19,44	+ 40,01	24,56	19,33	− 2,61	16,72	
	59 39	28,07	+ 16,03	+ 40,02	24,12				$B = 757{,}1$ m.m.; $T = 22^{\circ}{,}5$;
	13 1 31	19,52	+ 13,04	+ 40,03	12,59	18,36	− 2,13	16,23	$\gamma = 20^{\circ}{,}0$.
	8 35	20 4 3,79	− 4,50	− 40,06	19,23				Reflekt.
	12 20	12,77	− 1,78	− 40,07	30,92	25,08	− 0,98	24,10	
	14 39	12,12	− 0,72	− 40,08	31,32				
	16 44	0,41	− 0,17	− 40,09	20,15	25,74	− 0,36	25,38	
	20 8	59,17	− 0,11	− 40,10	18,96				
	22 21	10,67	− 0,61	− 40,10	29,96	24,46	+ 0,31	24,77	
	24 21	11,52	− 1,42	− 40,11	29,99				
	27 0	0,81	− 3,06	− 40,12	17,63	23,81	+ 0,82	24,63	
	30 20	271 13 23,59	+ 6,00	+ 40,13	9,72				Direkt.
	32 26	31,90	+ 8,36	+ 40,14	20,40	15,06	+ 1,52	16,58	
	34 53	28,25	+ 11,61	+ 40,15	20,01				$B = 757{,}2$ m.m.; $T = 22^{\circ}{,}7$;
	36 44	14,30	+ 14,42	+ 40,15	8,87	14,44	+ 2,02	16,46	$\gamma = 18^{\circ}{,}4$.
	45 48	296 48 8,8		+ 1 41,6			296 49 50,4		ε Cassiopeæ S.P.
	49 34	198 55 0,0		− 41,8			198 54 18,2		η Bootis.
	14 7 16	170 13 31,9		− 2 2,3			170 11 29,6		κ Virginis.
	10 47	199 43 21,0		− 40,8			199 42 40,2		α Bootis.

$N = 55^{\circ}38'51'',62$; $a - du = 13^{h}\,18^{m}\,40^{s},9$; $i = -19',5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 16	0 59 51	268 39 18,21	− 15,69	+ 36,74	39,26		+ 1,65	40,91	Direkt.
	1 2 26	14,23	− 11,68	+ 36,74	39,29		+ 1,46	40,75	
Öfra kulm.	5 0	10,00	− 8,27	+ 36,74	38,47		+ 1,20	39,67	
	7 10	8,43	− 5,86	+ 36,74	39,31		+ 1,02	40,33	
	17 30	22 38 37,14	+ 0,06	− 36,74	0,46		+ 0,11	0,57	Reflekt.
	20 39	36,79	+ 0,17	− 36,74	0,22		− 0,18	0,04	
	23 26	36,27	+ 1,00	− 36,74	0,53		− 0,35	0,18	
	26 59	34,77	+ 3,05	− 36,74	1,08		− 0,74	0,34	
	30 48	32,57	+ 6,48	− 36,74	2,31		− 1,08	1,23	
	33 8	29,70	+ 9,23	− 36,74	2,19		− 1,29	0,90	

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″		″	″	
1889 Juni 16	1 36 10	268 39 18,61	− 13,53	+ 36,74	41,82		− 1,56	40,26	Direkt.
	38 35	22,88	− 17,54	+ 36,74	42,08		− 1,76	40,32	
Öfra kulm.	40 46	27,36	− 21,61	+ 36,74	42,49		− 1,96	40,53	B = 756,7 m.m.; T = 19°,4;
	43 0	32,18	− 26,22	+ 36,74	42,70		− 2,16	40,54	γ = 16°,7.
	2 1 3	202 53 41,6		− 36,4				202 53 5,2	α Arietis.

$N = 55°38'50''82$; $\alpha - du = 1^h\,18^m\,41^s,2$; $i = +14',5$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 17	12 49 32	299 48 25,5		+ 1 55,8				299 50 21,3	γ Cassiopeæ S.P.
	55 14	271 13 16,19	+ 24,41	+ 40,31	20,91		− 3,07	17,84	Direkt.
Nedra kulm.	57 19	19,92	+ 20,26	+ 40,32	20,50		− 2,78	17,72	
	59 40	24,31	+ 16,03	+ 40,33	20,67		− 2,47	18,20	B = 758,3 m.m.; T = 21°,1;
	13 1 39	27,36	+ 12,87	+ 40,34	20,57		− 2,21	18,36	γ = 18°,4.
	9 33	20 4 10,84	− 3,70	− 40,36	26,78		− 1,20	25,58	Reflekt.
	14 35	7,38	− 0,75	− 40,38	26,25		− 0,54	25,71	
	17 38	6,91	− 0,05	− 40,39	26,47		− 0,14	26,33	
	19 45	6,56	− 0,05	− 40,40	26,11		+ 0,14	26,25	
	22 11	6,88	− 0,55	− 40,40	25,93		+ 0,47	26,40	
	24 19	7,33	− 1,37	− 40,41	25,55		+ 0,74	26,29	
	26 48	8,11	− 2,90	− 40,42	24,89		+ 1,04	25,93	
	32 31	12,22	− 8,44	− 40,44	23,34		+ 1,80	25,14	Osäker.
	35 24	271 13 22,75	+ 12,33	+ 40,45	15,53		+ 2,17	17,70	Direkt.
	37 10	19,90	+ 15,09	+ 40,45	15,44		+ 2,40	17,84	
	38 51	17,66	+ 17,98	+ 40,46	16,10		+ 2,63	18,73	B = 758,8 m.m.; T = 20°,8;
	40 28	13,68	+ 20,99	+ 40,47	15,14		+ 2,82	17,96	γ = 16°,9.
	45 48	296 48 10,0		+ 1 42,4				296 49 52,4	ε Cassiopeæ S.P.
	49 34	198 55 1,2		− 42,2				198 54 19,0	η Bootis.
	14 7 6	170 13 34,7		− 2 3,3				170 11 31,4	κ Virginis.
	10 47	199 43 22,5		− 41,1				199 42 41,4	α Bootis.

$N = 55°38'52'',80$; $\alpha - du = 13^h\,18^m\,41^s,5$; $i = -21',8$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 17	1 6 2	268 39 4,93	− 7,09	+ 36,89	34,73				Direkt.
	8 31	13,45	− 4,57	+ 36,89	45,78	40,26	+ 1,07	41,33	
Öfra kulm.	10 32	11,78	− 2,95	+ 36,88	45,71				B = 760,8 m.m.; T = 19°,6;
	12 8	0,11	− 1,90	+ 36,88	35,09	40,40	+ 0,67	41,07	γ = 17°,5.
	17 24	22 38 32,87	+ 0,08	− 36,87	56,08				Reflekt.
	21 25	44,90	+ 0,34	− 36,86	8,38	2,23	− 0,07	2,16	
	23 31	42,83	+ 1,03	− 36,86	7,00				
	27 26	30,01	+ 3,37	− 36,85	56,53	1,77	− 0,63	1,14	
	30 57	27,92	+ 6,63	− 36,85	57,70				
	34 1	35,25	+ 10,37	− 36,84	8,78	3,24	− 1,30	1,94	
	38 16	268 39 17,76	− 16,95	+ 36,84	37,65				Direkt.
	40 34	33,28	− 21,19	+ 36,83	48,92	43,29	− 1,94	41,35	
	42 36	37,37	− 25,33	+ 36,83	48,87				B = 760,8 m.m.; T = 19°,6;
	44 54	31,89	− 30,46	+ 36,82	38,25	43,56	− 2,33	41,23	γ = 18°,0.
	2 1 3	202 53 43,0		− 36,4				202 53 6,6	α Arietis.

$N = 55°38'51'',51$; $\alpha - du = 1^h\,18^m\,41^s,8$; $i = +16',1$.

	t	Afläsning	r	ϱ		a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 18	12 49 32	299 48 24,9		+ 1 55,8				299 50 20,7	γ Cassiopeæ S.P.
	55 30	271 13 15,88	+ 23,86	+ 40,31	20,05		− 3,03	17,02	Direkt.
Nedra kulm.	57 26	19,97	+ 20,03	+ 40,32	20,32		− 2,72	17,60	
	59 13	23,07	+ 16,80	+ 40,32	20,19		− 2,53	17,66	B = 760,0 m.m.; T = 21°,1;
	13 0 46	24,81	+ 14,23	+ 40,33	19,37		− 2,32	17,05	γ = 19°,0.

	t	Afläsning	r	ϱ		di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	
1889 Juni 18	13 8 58	20 4 11,74	− 4,19	− 40,35	27,20	− 1,26	25,94	Reflekt.
	13 45	7,18	− 1,08	− 40,36	25,74	− 0,66	25,08	
Nedra kulm.	16 27	6,83	− 0,12	− 40,37	26,34	− 0,17	26,17	
	18 33	6,41	− 0,01	− 40,37	26,03	− 0,03	26,00	Disigt.
	20 23	6,51	− 0,13	− 40,38	26,00	+ 0,22	26,22	
	28 20	8,61	− 4,10	− 40,39	24,12	+ 1,25	25,37	
	30 49	271 13 28,25	+ 6,48	+ 40,40	15,13	+ 1,57	16,70	Direkt.
	32 50	26,02	+ 8,83	+ 40,40	15,25	+ 1,84	17,09	
	34 30	23,72	+ 11,05	+ 40,41	15,18	+ 2,06	17,24	$B = 759{,}9$ m.m.; $T = 20^\circ{,}3$;
	36 1	22,01	+ 13,27	+ 40,41	15,69	+ 2,24	17,91	$\gamma = 17^\circ{,}8$.

$N = 55^\circ 38' 52'',05$; $a - du = 13^h 18^m 42^s{,}1$; $i = -22',0$.

	t	Afläsning	r	ϱ		di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 20	0 59 50	268 39 23,75	− 15,80	+ 36,44	44,39	+ 2,00	46,39	Direkt.
	1 2 15	18,74	− 12,02	+ 36,44	43,16	+ 1,76	44,92	
Öfra kulm.	4 50	15,81	− 7,36	+ 36,44	44,89	+ 1,48	46,37	
	6 38	14,01	− 6,46	+ 36,44	43,99	+ 1,29	45,28	
	15 45	22 38 41,91	+ 0,40	− 36,44	5,87	+ 0,32	6,19	Reflekt.
	17 55	42,82	+ 0,03	− 36,44	6,41	+ 0,09	6,50	
	19 40	43,67	+ 0,04	− 36,44	7,27	− 0,10	7,17	
	21 33	43,22	+ 0,34	− 36,44	7,12	− 0,30	6,82	
	23 35	42,99	+ 1,04	− 36,44	7,59	− 0,53	7,06	Moln.
	26 37	41,33	+ 2,75	− 36,44	7,64	− 0,84	6,80	
	28 48	39,98	+ 4,47	− 36,44	8,01	− 1,07	6,94	$B = 758{,}2$ m.m.; $T = 19^\circ{,}1$;
	31 15	37,61	+ 6,92	− 36,44	8,09	− 1,33	6,76	$\gamma = 19^\circ{,}7$.
	38 56	268 39 29,49	− 18,07	+ 36,44	47,86	− 2,14	45,72	Direkt.
	40 45	33,30	− 21,48	+ 36,44	78,26	− 2,34	45,92	
	2 1 3	202 53 48,0		− 36,1			202 53 11,9	α Arietis.

$N = 55^\circ 38' 56'',08$; $a - du = 1^h 18^m 43^s{,}7$; $i = +17',9$.

	t	Afläsning	r	ϱ		di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 22	1 2 50	268 39 17,42	− 11,21	+ 37,00	43,21	+ 1,77	44,98	Direkt.
	5 0	14,98	− 8,36	+ 37,00	43,62	+ 1,64	45,26	
Öfra kulm.	7 0	13,38	− 6,10	+ 37,00	44,28	+ 1,40	45,68	$B = 760{,}5$ m.m.; $T = 18^\circ{,}9$;
	8 40	11,54	− 4,48	+ 37,00	44,06	+ 1,19	45,25	$\gamma = 16^\circ{,}2$.

$N = 55^\circ 38' 56'',21$; $a - du = 1^h 18^m 45^s{,}2$; $i = +20',0$.

	t	Afläsning	r	ϱ		di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 23	12 49 32	299 48 30,5		+ 1 56,9			299 50 27,4	γ Cassiopeæ S.P.
	55 31	271 13 21,89	+ 23,96	+ 40,57	26,42	− 3,31	23,11	Direkt.
Nedra kulm.	57 40	26,11	+ 19,72	+ 40,57	26,40	− 2,99	23,41	
	59 10	28,69	+ 17,00	+ 40,58	26,27	− 2,77	23,50	$B = 760{,}2$ m.m.; $T = 20^\circ{,}6$;
	13 0 45	31,47	+ 14,36	+ 40,58	26,41	− 2,55	23,86	$\gamma = 16^\circ{,}6$.
	6 44	20 4 19,50	− 6,40	− 40,60	32,50	− 1,71	30,79	Reflekt.
	8 55	17,27	− 4,28	− 40,61	32,38	− 1,41	30,97	
	11 58	14,00	− 2,04	− 40,62	31,34	− 0,96	30,38	Oroliga bilder.
	14 30	12,54	− 0,81	− 40,63	31,10	− 0,62	30,48	
	16 26	11,69	− 0,25	− 40,63	30,81	− 0,33	30,48	
	18 26	11,51	− 0,03	− 40,64	30,84	− 0,04	30,80	
	21 10	11,91	− 0,27	− 40,65	30,99	+ 0,35	31,34	$B = 760{,}3$ m.m.; $T = 20^\circ{,}3$;
	22 51	11,66	− 0,74	− 40,66	30,26	+ 0,59	30,85	$\gamma = 17^\circ{,}2$.
	24 51	271 13 40,56	+ 1,63	+ 40,66	22,85	+ 0,88	23,73	Direkt.
	27 36	37,59	+ 3,45	+ 40,67	21,71	+ 1,24	22,95	

	t	Afläsning	r	ϱ	a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	
1889 Juni 23	13 29 15	271 13 36,78	+ 4,86	+ 40,68	22,32	+ 1,49	23,81	
	31 15	34,69	+ 6,89	+ 40,68	22,26	+ 1,78	24,04	
Nedra kulm.	45 48	296 48 15,0		+ 1 42,9		296 49 57,9		ε Cassiopeæ S.P.
	49 34	198 55 6,6		— 42,5		198 54 24,1		η Bootis.
	14 7 6	170 13 41,0		— 2 3,8		170 11 37,2		κ Virginis.
	10 47	199 43 27,4		— 41,3		199 42 46,1		α Bootis.

$N = 55°38'57'',45$; $a - du = 13^h 18^m 45^s,6$; $i = -23',7$.

	t	Afläsning	r	ϱ	a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 23	1 1 31	268 39 20,60	— 13,17	+ 36,70	44,13	+ 1,86	45,99	Direkt.
	3 20	18,26	— 10,53	+ 36,70	44,43	+ 1,63	46,06	
Öfra kulm.	5 49	15,38	— 7,40	+ 36,70	44,68	+ 1,42	46,10	
	7 39	14,11	— 5,46	+ 36,70	45,35	+ 1,21	46,56	
	16 5	22 38 43,12	+ 0,33	— 36,70	6,75	+ 0,30	7,05	Reflekt.
	18 44	44,44	+ 0,00	— 36,70	7,74	+ 0,00	7,74	
	21 13	43,82	+ 0,29	— 36,70	7,41	— 0,28	7,13	
	24 3	43,59	+ 1,23	— 36,70	8,12	— 0,58	7,54	
	27 46	41,18	+ 3,58	— 36,70	8,06	— 0,98	7,08	
	30 6	38,67	+ 5,68	— 36,70	7,65	— 1,23	6,42	
	32 35	37,51	+ 8,44	— 36,70	9,25	— 1,51	7,74	
	34 36	34,46	+ 11,10	— 36,70	8,86	— 1,73	7,13	Osäker.
	38 5	268 39 27,64	— 16,51	+ 36,70	47,83	— 2,10	45,73	Direkt.
	39 59	32,23	— 19,94	+ 36,70	48,99	— 2,31	46,68	
	41 55	35,56	— 23,76	+ 36,70	48,50	— 2,53	45,97	$B = 759^{m.m.},9$; $T = 18°,5$;
	44 3	40,78	— 28,36	+ 36,70	49,12	— 2,76	46,36	$\gamma = 18°,3$.
	2 1 3	202 53 48,6		— 36,3		202 53 12,3		α Arietis.

$N = 55°38'57'',05$; $a - du = 1^h 18^m 46^s,0$; $i = +18',6$.

	t	Afläsning	r	ϱ	a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 25	12 49 32	299 48 28,8		+ 1 55,1		299 50 23,9		γ Cassiopeæ S.P.
	54 26	20 4 38,56	— 26,30	— 40,06	32,20	— 2,93	29,27	Reflekt.
Nedra kulm.	56 40	34,41	— 22,34	— 40,07	32,00	— 2,70	29,30	
	13 0 9	26,76	— 15,09	— 40,08	31,59	— 2,31	29,28	$B = 759^{m.m.},8$; $T = 25°,2$;
	4 21	19,85	— 9,21	— 40,10	30,54	— 1,74	28,80	$\gamma = 20°,7$.
	6 35	271 13 36,98	+ 6,57	+ 40,11	23,66	— 1,48	22,18	Direkt.
	8 19	38,24	+ 4,84	+ 40,12	23,20	— 1,27	21,93	
	10 10	39,38	+ 3,28	+ 40,13	22,79	— 1,03	21,76	
	11 45	40,76	+ 2,18	+ 40,14	23,08	— 0,83	22,25	
	13 25	41,61	+ 1,28	+ 40,15	23,04	— 0,66	22,38	
	15 0	42,31	+ 0,63	+ 40,16	23,10	— 0,47	22,63	
	16 30	42,45	+ 0,24	+ 40,17	22,86	— 0,28	22,58	
	18 5	42,85	+ 0,01	+ 40,18	23,04	— 0,08	22,96	
	20 51	20 4 10,14	— 0,19	— 40,20	29,75	+ 0,25	30,00	Reflekt.
	23 3	10,09	— 0,81	— 40,21	29,07	+ 0,53	29,60	
	25 18	10,36	— 1,87	— 40,22	28,27	+ 0,78	29,05	$B = 760^{m.m.},1$; $T = 21°,1$;
	27 56	11,39	— 3,70	— 40,23	27,46	+ 1,10	28,56	$\gamma = 20°,0$.
	45 48	296 48 14,5		+ 1 41,8		296 49 56,3		ε Cassiopeæ S.P.
	49 34	198 55 6,2		— 42,0		198 54 24,2		η Bootis.
	14 7 6	170 13 38,6		— 2 2,6		170 11 36,0		κ Virginis.
	10 47	199 43 25,8		— 40,9		199 42 44,9		α Bootis.

$N = 55°38'56'',10$; $a - du = 13^h 18^m 47^s,3$; $i = -20',3$.

	t	Afläsning	r	ϱ	a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 26	12 49 32	299 48 27,7		+ 1 55,7		299 50 23,4		γ Cassiopeæ S.P.
	53 23	20 4 41,73	— 28,66	— 40,27	32,80	— 3,09	29,71	Reflekt.
Nedra kulm.	55 33	36,26	— 23,96	— 40,27	32,03	— 2,95	29,08	

	t	Afläsning	r	ϱ	a	di	a_0	Anmärkningar.
	h m s	° ′ ″	″	″	″	″	″	
1889 Juni 26	12 57 50	20 4 32,45	− 19,47	− 40,28	32,70	− 2,66	30,04	$B = 761,7$ m.m.; $T = 23°,9$;
	13 1 17	25,04	− 13,58	− 40,28	31,18	− 2,21	28,97	$\gamma = 19°,8$.
Nedra kulm.	4 0	271 13 33,92	+ 9,64	+ 40,29	23,90	− 1,89	22,01	Direkt.
	6 0	35,61	+ 7,24	+ 40,29	23,14	− 1,63	21,51	
	8 2	37,57	+ 5,12	+ 40,30	22,99	− 1,39	21,60	
	9 51	39,38	+ 3,54	+ 40,30	23,22	− 1,15	22,07	
	11 30	40,26	+ 2,35	+ 40,31	22,92	− 0,92	22,00	
	13 26	41,63	+ 1,28	+ 40,31	23,22	− 0,70	22,52	
	15 6	42,03	+ 0,62	+ 40,32	22,97	− 0,48	22,49	
	16 48	42,01	+ 0,18	+ 40,32	22,51	− 0,28	22,23	
	20 0	20 4 9,94	− 0,07	− 40,32	29,55	+ 0,14	29,69	Reflekt.
	22 23	10,44	− 0,58	− 40,33	29,53	+ 0,45	30,00	
	24 50	10,64	− 1,61	− 40,33	28,70	+ 0,77	29,47	$B = 761,2$ m.m.; $T = 21°,6$;
	29 0	12,65	− 4,59	− 40,34	27,72	+ 1,30	29,02	$\gamma = 18°,8$.
	45 48	296 48 14,1		+ 1 42,0			296 49 56,1	ε Cassiopeæ S.P.
	49 34	198 55 6,5		− 42,1			198 54 24,4	η Bootis.
	14 7 6	170 13 38,8		− 2 2,7			170 11 36,1	$\varkappa$ Virginis.
	10 47	199 43 26,6		− 40,9			199 42 45,7	a Bootis.

$N = 55°38'55'',92$; $a - du = 13^h 18^m 48^s,1$; $i = -21',3$.

	t	Afläsning	r	ϱ	a	di	a_0	Anmärkningar.
1889 Juni 26	1 2 27	268 39 15,88	− 11,82	+ 36,64	40,70	+ 1,99	42,69	Direkt.
	4 54	13,06	− 8,55	+ 36,64	41,15	+ 1,70	42,85	
	6 33	11,37	− 6,63	+ 36,64	41,38	+ 1,50	42,88	
Öfra kulm.	8 15	9,67	− 4,92	+ 36,64	41,39	+ 1,29	42,68	
	13 47	22 38 38,06	+ 1,11	− 36,64	2,53	+ 0,61	3,14	Reflekt.
	16 23	39,58	+ 0,27	− 36,64	3,21	+ 0,30	3,51	
	18 17	41,18	+ 0,02	− 36,64	4,56	+ 0,06	4,62	
	20 19	41,01	+ 0,11	− 36,64	4,48	− 0,18	4,30	
	24 4	40,68	+ 1,23	− 36,64	5,27	− 0,65	4,62	
	25 52	39,16	+ 2,20	− 36,64	4,72	− 0,85	3,87	
	27 25	37,97	+ 3,67	− 36,64	5,00	− 1,10	3,90	
	30 25	36,28	+ 5,97	− 36,64	5,61	− 1,41	4,20	
	33 15	268 39 16,90	− 9,23	+ 36,64	44,31	− 1,76	42,55	Direkt.
	35 15	20,33	− 11,97	+ 36,64	45,00	− 2,00	43,00	
	37 20	23,67	− 15,20	+ 36,64	45,11	− 2,23	42,88	$B = 760,9$ m.m.; $T = 20°,2$;
	39 4	26,96	− 18,18	+ 36,64	45,42	− 2,46	42,96	$\gamma = 19°,1$.
	2 1 3	202 53 46,7		− 36,3			202 53 10,4	a Arietis.

$N = 55°38'52'',94$; $a - du = 1^h 18^m 48^s,5$; $i = +20',4$.

III.

De vid observationerna på Polaris använda delstrecken har jag underkastat en särskild undersökning. Dels har jag bestämt afståndet mellan diametern 55° 44′ och hvardera af strecken 20° 6′, 22° 48′, 88° 40′ och 91° 22′ och dels har jag, enär icke alltid blott dessa streck kommit till användning, undersökt några af de närmast intill dem liggande intervallen.

Storleken af bågarne 55° 44′ − 20° 6′, 55° 44′ − 22° 48′, 88° 40′ − 55° 44′ och 91° 22′ − 55° 44′ har blifvit bestämd genom 8 serier af mätningar,

utförda på samma sätt som af Lindstedt [1]), dock med den skilnad att bågen mellan hjelpmikroskopet och det fasta mikroskopet blifvit uppmätt genom särskildt derför anställda s. k. repetitionsserier, en direkt och en retrograd i hvardera af de 8 serierna.

Följande värden å skilnaden mellan delfelen i de ifrågavarande bågarnes ändpunkter hafva dervid erhållits:

$(55^\circ\ 44') - (20^\circ\ \ 6') = +\ 0'',232$; $(88^\circ\ 40') - (55^\circ\ 44') = -\ 0'',163$;

$(55^\circ\ 44') - (22^\circ\ 48') = +\ 0'',383$; $(91^\circ\ 22') - (55^\circ\ 44') = +\ 0'',005$;

under antagande af att alla 4 mikroskopen afläsas.

Vidare har jag mätt 5 intervall omkring hvardera af de anförda hufvudstrecken. Värdet på en revolution af mikroskop-skrufvarne har erhållits genom uppmätning af 60 olika intervall, symmetriskt belägna på cirkeln och tillika så valda, att de med afseende på läget inom hvarje grad falla bredvid hvarandra, så att, då vid indexafläsningen 0° intervallet 0′ – 2′ uppmätts, användes vid den derpå följande inställningen (å 60°) intervallet 2′ – 4′ o. s. v. Denna anordning har jag i likhet med Nyrén [2]) vidtagit för att eliminera möjligen förekommande systematiska fel inom hvarje grad. En dylik undersökning har verkställts för hvarje mikroskop särskildt.

De erhållna värdena å de jemförda intervallen upptagas i följande tabell, der mikroskopen benämnas efter den ställning de hafva vid objektivläget I.

	A	*B*	*C*	*D*
20° 4′ – 6′	119″,92	120″,25	120″,22	120″,30
6 – 8	120,04	119,88	119,88	119,88
8 – 10	120,03	120,85	120,12	120,07
10 – 12	119,92	119,48	120,05	119,83
12 – 14	119,95	119,99	120,05	119,93
22 38 – 40	120,21	120,27	120,71	120,03
40 – 42	119,96	120,09	119,90	119,74
42 – 44	120,05	120,14	119,88	119,85
44 – 46	119,82	119,88	120,00	119,98
46 – 48	120,22	119,63	120,34	119,88

[1]) l. c. pag. 23.

[2]) Nyrén. Die Polhöhe von Pulkowa pag. 6.

	A	B	C	D
55° 38′ – 40′	119″,91	120″,27	119″,85	120″,10
40 – 42	120,10	120,11	119,93	119,96
42 – 44	120,18	119,92	119,93	119,52
44 – 46	120,36	119,95	120,26	120,18
46 – 48	119,67	120,10	119,98	120,05
88 40 – 42	120,31	120,14	119,88	120,18
42 – 44	119,86	119,59	119,90	120,31
44 – 46	120,21	119,79	120,06	120,07
46 – 48	120,16	119,99	119,87	119,70
48 – 50	119,95	120,57	119,92	119,89
91 14 – 16	119,83	119,92	119,96	120,18
16 – 18	119,87	119,88	119,43	119,79
18 – 20	120,38	120,58	120,38	120,37
20 – 22	119,88	119,64	119,93	119,51
22 – 24	120,02	120,03	120,02	120,26

Sannolika felet för hvardera af dessa tal är i medium ± 0″,074.

För att reducera de gjorda observationerna på hufvudstrecken har man således att till de å de resp. strecken gjorda afläsningarne anbringa följande korrektioner:

	A	B	C	D
20° 4′	+ 0″,08	– 0″,25	– 0″,22	– 0″,30
6	0,00	0,00	0,00	0,00
8	+ 0,04	– 0,12	– 0,12	– 0,12
10	+ 0,07	+ 0,73	0,00	– 0,05
12	– 0,01	+ 0,21	+ 0,05	– 0,22
14	– 0,06	+ 0,20	+ 0,10	– 0,29
22 38	– 0,26	– 0,01	– 0,83	+ 0,52
40	– 0,05	+ 0,26	– 0,12	+ 0,55
42	– 0,09	+ 0,35	– 0,22	+ 0,29
44	– 0,04	+ 0,49	– 0,34	+ 0,14
46	– 0,22	+ 0,37	– 0,34	+ 0,12
48	0,00	0,00	0,00	0,00

	A	B	C	D
55° 38′	− 0″,19	− 0″,30	+ 0″,29	+ 0″,42
40	− 0,28	− 0,03	+ 0,14	+ 0,52
42	− 0,18	+ 0,08	+ 0,07	+ 0,48
44	0,00	0,00	0,00	0,00
46	+ 0,36	− 0,05	+ 0,26	+ 0,18
48	+ 0,03	+ 0,05	+ 0,24	+ 0,23
88 40	0,00	0,00	0,00	0,00
42	+ 0,31	+ 0,14	− 0,12	+ 0,18
44	+ 0,17	− 0,27	− 0,22	+ 0,49
46	+ 0,38	− 0,48	− 0,16	+ 0,56
48	+ 0,54	− 0,49	− 0,29	+ 0,26
50	+ 0,49	+ 0,08	− 0,37	+ 0,15
91 14	+ 0,04	− 0,02	+ 0,30	+ 0,15
16	− 0,13	− 0,10	+ 0,26	+ 0,33
18	− 0,26	− 0,22	− 0,31	+ 0,12
20	+ 0,12	+ 0,36	+ 0,07	+ 0,49
22	0,00	0,00	0,00	0,00
24	+ 0,02	+ 0,03	+ 0,02	+ 0,26

IV.

För hvarje dag har jag bildat medium af dithörande värden på a_0, dervid de inom parentes inneslutna icke alls och de såsom osäkra betecknade med blott half vigt medtagits i beräkningen, samt förmedelst nyss anförda tabell reducerat detta medium på cirkelns hufvudstreck. Det så korrigerade mediet har jag i följande sammanställning benämnt A_0; med N betecknas den på strecket 55° 44′ reducerade nadirpunkten, δ är det ur Berliner astronomisches Jahrbuch hemtade värdet å polstjernans apparenta deklination. Polhöjden härledes då ur följande formler vid de i öfra kulminationen verkställda *direkta observationerna:*

för Cirkel West $\varphi = \delta - \{(N + 180^\circ) - A_0\}$

„ Cirkel Ost $\varphi = \delta - \{A_0 - (N + 180_0)\}$

vid *reflexionsobservationerna:*

$$\text{för Cirkel West } \varphi = \delta - \{A_0 - N\}$$
$$\text{„ Cirkel Ost } \varphi = \delta - \{N - A_0\}$$

Samma uttryck gälla för nedra kulminationen med blott den skilnad, att δ utbytes mot $180^\circ - \delta$. I tabellen betyder z den observerade apparenta zenitdistansen [1]). Sista kolumnen p innehåller den vigt jag tilldelat motsvarande värde på φ. I allmänhet är $p = 1$, men har någon gång blifvit sänkt till $^1/_2$ vid de tillfällen, då ovanligt få mätningar erhållits, nadirpunkten blifvit osäkert bestämd eller de atmosferiska förhållandena varit särdeles ogynsamma.

Direkta observationer.

Öfra kulminationen. Cirkel West. Läge I.

	A_0	N	z	δ	φ	p
	° ′ ″	° ′ ″	″	″	° ′ ″	
1886 Okt. 3	22 48 33,69	235 48 50,20	16,51	9,04	55 41 52,53	1
5	34,03	50,66	16,63	9,86	53,23	1
6	34,76	52,34	17,58	10,26	52,68	1
11	32,20	50,86	18,66	12,07	53,41	1
13	31,66	51,79	20,13	12,76	52,63	1
15	29,27	50,11	20,84	13,49	52,65	1
19	27,21	50,06	22,85	15,13	52,28	1
24	25,97	50,48	24,51	17,04	52,53	1
27	23,95	48,95	25,00	18,07	53,07	1
28	23,60	49,09	25,49	18,43	52,94	1
29	23,37	49,31	25,94	18,81	52,87	$^1/_2$
Nov. 1	22,26	49,79	27,53	19,99	52,46	1
Dec. 3	15,66	53,54	37,88	30,41	52,53	1
17	13,09	54,39	41,30	33,67	52,37	1
19	13,64	55,40	41,76	34,00	52,24	1

Öfra kulminationen. Cirkel West. Läge II.

	A_0	N	z	δ	φ	p
1887 Jan. 9	202 47 25,96	55 48 9,97	44,01	36,56	55 41 52,55	1
15	27,80	11,88	44,08	36,77	52,69	1
16	27,92	12,05	44,13	36,77	52,64	1

[1]) I kolumnerna z och δ äro blott sekunderna upptagna. Grader och minuter äro för öfra kulminationen 33° 0′ och 88° 42′ resp. samt för nedra kulminationen 35° 35′ och 91° 17′ resp.

	A_0	N	z	δ	φ	p
1887 Jan. 17	202° 47′ 27″,55	55° 48′ 11″,38	43″,83	36″,73	55° 41′ 52″,90	1
18	27,56	11,43	43,87	36,71	52,84	1
23	28,03	11,95	43,92	36,73	52,81	1
25	27,24	11,67	44,43	36,67	52,24	1
28	27,56	11,46	43,90	36,42	52,52	1
Febr. 6	30,16	12,94	42,78	35,55	52,77	1
7	30,97	13,70	42,73	35,45	52,72	1
8	30,97	13,84	42,87	35,32	52,45	1
10	30,98	13,66	42,68	35,01	52,33	1/2
11	31,80	13,90	42,10	34,83	52,73	1/2

Öfra kulminationen. Cirkel Ost. Läge II.

	A_0	N	z	δ	φ	p
1889 Apr. 29	268 40 8,54	55 39 10,17	58,37	50,37	55 41 52,00	1
30	8,28	10,01	58,27	50,09	51,82	1
Maj 1	8,03	10,11	57,92	49,83	51,91	1
4	7,06	10,31	56,75	49,13	52,38	1
5	4,66	8,25	56,41	48,91	52,50	1
6	1,57	5,35	56,22	48,68	52,46	1
Juni 6	39 45,64	38 55,62	50,02	42,96	52,94	1
7	42,09	52,25	49,84	42,82	52,98	1
9	41,94	52,28	49,66	42,56	52,90	1
10	41,74	51,63	50,11	42,47	52,36	1
12	43,66	53,92	49,74	42,35	52,61	1
14	42,26	52,59	49,67	42,28	52,61	1
16	40,41	50,91	49,50	42,22	52,72	1
17	41,25	51,60	49,65	42,19	52,54	1
20	45,77	56,17	49,60	42,00	52,40	1
22	45,29	56,30	48,99	41,88	52,89	1/2
23	46,18	57,14	49,04	41,83	52,79	1
26	42,81	53,03	49,78	41,83	52,05	1

Nedra kulminationen. Cirkel West. Läge I.

	A_0	N	z	δ	φ	p
1886 Okt. 3	20 12 50,99	235 48 49,97	58,98	50,75	55 41 51,77	1/2
5	53,25	50,82	57,57	49,94	52,37	1

	A_0	N	z	δ	φ	p
1886 Okt. 7	20° 12′ 53″,32	235° 48′ 50″,33	57″,01	49″,17	55° 41′ 52″,16	1
14	57,45	51,40	53,95	46,70	52,75	1
22	59,16	50,55	51,39	43,49	52,10	1
24	13 0,09	50,50	50,41	42,78	52,37	1
26	12 58,88	49,14	50,26	42,10	51,84	1
28	13 0,07	48,98	48,91	41,38	52,47	1
29	0,54	49,29	48,75	41,00	52,25	1
30	0,04	49,53	49,49	40,60	51,11	1/2
Nov. 1	1,99	49,72	47,73	39,81	52,08	1
Dec. 19	21,35	55,06	33,71	25,92	52,21	1

Nedra kulminationen. Cirkel Ost. Läge II.

	A_0	N	z	δ	φ	p
1889 Apr. 30	271 14 27,06	55 39 9,30	17,76	9,77	55 41 52,01	1
Maj 1	27,87	9,40	18,47	10,04	51,57	1
2	26,44	7,78	18,66	10,29	51,63	1
4	30,18	10,66	19,52	10,75	51,23	1
Juni 3	23,56	38 59,45	24,11	16,58	52,47	1
6	22,20	58,26	23,94	16,97	53,03	1
7	20,09	55,54	24,55	17,11	52,56	1
9	18,98	54,19	24,79	17,38	52,59	1
13	19,45	54,76	24,69	17,67	52,98	1
14	20,76	55,24	25,52	17,70	52,18	1
15	20,35	54,90	25,45	17,73	52,28	1
16	16,62	51,71	24,91	17,76	52,85	1
17	18,16	52,89	25,27	17,80	52,53	1
18	17,40	52,14	25,26	17,83	52,57	1
23	23,67	57,54	26,13	18,14	52,01	1
25	22,45	56,19	26,26	18,19	51,93	1
26	22,17	56,01	26,16	18,18	52,02	1

Reflexionsobservationer.

Öfra kulminationen. Cirkel West. Läge I.

	A_0	N	z	δ	φ	p
	° ′ ″	° ′ ″	″	″	° ′ ″	
1886 Okt. 3	268 49 6,78	235 48 50,20	16,58	9,04	55 41 52,46	1/2
5	10,44	50,66	19,78	9,86	50,08	1/2
6	10,97	52,34	18,63	10,26	51,63	1
11	12,05	50,86	21,19	12,07	50,88	1
13	14,00	51,79	22,21	12,76	50,55	1
15	12,24	50,11	22,13	13,49	51,36	1
19	13,31	50,06	23,25	15,13	51,88	1
24	16,05	50,48	25,57	17,04	51,47	1
27	15,74	48,95	26,79	18,07	51,28	1
28	16,58	49,09	27,49	18,43	50,94	1
29	17,14	49,31	27,83	18,81	50,98	1/2
Nov. 1	18,73	49,79	28,94	19,99	51,05	1
Dec. 3	33,12	53,54	39,58	30,41	50,83	1
17	36,96	54,39	42,57	33,67	51,10	1
19	37,91	55,40	42,41	34,00	51,59	1

Öfra kulminationen. Cirkel West. Läge II.

	A_0	N	z	δ	φ	p
1887 Jan. 9	88 48 55,58	55 48 9,97	45,61	36,56	55 41 50,95	1
15	57,65	11,88	45,77	36,77	51,00	1
16	57,92	12,05	45,87	36,77	50,90	1
17	57,18	11,38	45,80	36,73	50,93	1
18	57,19	11,43	45,76	36,71	50,95	1
23	57,79	11,95	45,84	36,73	50,89	1
25	57,38	11,67	45,71	36,67	50,96	1/2
28	57,68	11,46	46,22	36,42	50,20	1
Febr. 6	57,75	12,94	44,81	35,55	50,74	1
7	58,28	13,70	44,58	35,45	50,87	1
8	57,86	13,84	44,02	35,32	51,30	1/2
10	57,48	13,66	43,82	35,01	51,19	1/2
11	58,11	13,90	44,21	34,83	50,62	1/2

Öfra kulminationen. Cirkel Ost. Läge II.

	A_0	N	z	δ	φ	p
	° ′ ″	° ′ ″	″	″	° ′ ″	
1889 Apr. 29	22 38 13,07	55 39 10,17	57,10	50,37	55 41 53,27	1/2
30	12,44	10,01	57,57	50,09	52,52	1/2
Maj 4	13,32	10,31	56,99	49,13	52,14	1
6	8,88	5,35	56,47	48,68	52,21	1/2
Juni 6	4,85	38 55,62	50,77	42,96	52,19	1
7	1,77	52,25	50,48	42,82	52,34	1
9	2,02	52,28	50,26	42,56	52,30	1
10	1,49	51,63	50,14	42,47	52,33	1
12	3,51	53,92	50,41	42,35	51,94	1/2
14	2,49	52,59	50,10	42,28	52,18	1/2
16	0,38	50,91	50,53	42,22	51,69	1
17	1,60	51,60	50,00	42,19	52,19	1/2
20	6,63	56,17	49,54	42,00	52,46	1
23	7,09	57,14	50,05	41,83	51,78	1
26	3,87	53,03	49,16	41,83	52,67	1

Nedra kulminationen. Cirkel West. Läge I.

	A_0	N	z	δ	φ	p
1886 Okt. 5	271 24 50,40	235 48 50,82	59,58	49,94	55 41 50,36	1
7	48,06	50,33	57,73	49,17	51,44	1
14	47,03	51,40	55,63	46,70	51,07	1
22	43,80	50,55	53,25	43,49	50,24	1
24	42,34	50,50	51,84	42,78	50,94	1
26	40,24	49,14	51,10	42,10	51,00	1/2
28	39,58	48,98	50,60	41,38	50,78	1
29	38,75	49,29	49,46	41,00	51,54	1
Nov. 1	38,79	49,72	49,07	39,81	50,74	1/2
Dec. 19	30,53	55,06	35,47	25,92	50,45	1

Nedra kulminationen. Cirkel Ost. Läge II.

	A_0	N	z	δ	φ	p
1889 Apr. 30	20 3 50,13	55 39 9,30	19,17	9,77	55 41 50,60	1
Maj 1	49,10	9,40	20,30	10,04	49,74	1
2	48,02	8,78	19,76	10,29	50,53	1

	A_0	N	z	δ	φ	p
1889 Maj 4	20° 3′ 50″,10	55° 39′ 10″,66	20″,56	10″,75	55° 41′ 50″,19	1
Juni 3	32,71	38 59,45	26,74	16,58	49,84	1
6	31,67	58,26	26,59	16,97	50,38	1
7	29,35	55,54	26,19	17,11	50,92	1
9	26,81	54,19	27,38	17,38	50,00	1
13	27,39	54,76	27,37	17,67	50,30	1
14	28,59	55,24	26,65	17,70	51,05	1
15	28,95	54,90	25,95	17,73	51,78	1
16	24,55	51,71	27,16	17,76	50,60	1
17	25,84	52,89	27,05	17,80	50,75	1
18	25,63	52,14	26,51	17,83	51,32	1
23	30,59	57,54	26,95	18,14	51,19	1
25	29,06	56,19	27,13	18,19	51,06	1
26	29,33	56,01	26,68	18,18	51,50	1

V.

Såsom redan nämndt har jag för att kontrollera refraktionen observerat flera på ömse sidor om zenit belägna stjernor. Om nemligen ur dessa observationer polhöjden härledes, erhåller man värden derå, hvilka, om en felaktig refraktion lagts till grund för beräkningen, afvika åt olika håll om det sanna, allteftersom stjernans zenitdistans är sydlig eller nordlig. Jag har jemfört de ur dylika stjernor resulterande polhöjdsvärdena med det för samma dag ur observationerna på Polaris beräknade värdet. Differenserna uppgå dervid till följande belopp:

Nedra kulm.	μ Andr. S.P.	γ Andr. S.P.	κ Virg.	ι Virg.
1889 April 30	+ 19″,6		+ 0″,2	− 0″,5
Maj 1	+ 0,6	− 0″,2	+ 0,6	+ 1,5
2	+ 10,8	− 3,3	+ 0,5	
4	− 0,6	− 4,4	− 0,5	
Juni 3		+ 2,9	0,0	+ 0,3

Nedra kulm.	γ Cass. S.P	ε Cass. S.P.	η Bootis.	$\varkappa$ Virg.	α Bootis.
1889 Juni 6		+ 0,8″	+ 0,3″	− 0,3″	
7	− 1,9	+ 1,1		+ 0,1	+ 1,3
9			+ 0,9		
13	− 0,8	+ 1,0	− 0,2	− 2,5	+ 0,9
14	− 0,5	+ 2,3	+ 0,6	+ 0,6	+ 1,8
15	+ 0,1	0,0	− 0,3	− 1,0	+ 1,4
16	− 1,0	+ 0,5	+ 0,5	+ 0,8	+ 0,2
17	− 1,1	0,0	+ 1,4	+ 0,5	+ 0,6
18	− 1,3				
23	− 2,5	− 0,3	+ 2,1	+ 0,2	+ 1,8
25	− 0,5	− 0,1	+ 0,9	+ 0,1	+ 2,0
26	− 0,4	− 0,2	+ 0,5	− 0,2	+ 1,0

Öfra kulm.	α Arietis.
Juni 7	− 0,8
9	− 1,1
10	− 0,1
12	+ 0,3
16	+ 0,7
17	+ 0,2
20	0,0
23	+ 0,6
26	− 0,5

De stora afvikelser, som visa sig vid de båda Andromeda-stjernorna, bero utan tvifvel på sjelfva observationernas felaktighet och osäkerhet. Jag har derföre ej på grund af dem ändrat den använda refraktionen, så mycket mer som de betydligt noggrannare samtidiga observationerna på $\varkappa$ och ι Virginis ej dertill ge någon anledning.

Vid de öfriga har jag för lättare öfverskådlighets skull bildat differensen mellan de värden, som erhållas ur stjernor med numeriskt lika, men till tecknet olika afstånd från zenit. Dessa differenser, $S - N$, innehålla dubbla felet i den använda refraktionen.

	N – S för $z = 64^0$	N – S $z = 36^0$
	$''$	$''$
Juni 6	+ 1,1	– 0,3
7	– 0,5	– 1,3
9		– 0,9
13	+ 2,6	– 0,4
14	+ 0,3	– 1,2
15	+ 1,0	+ 0,6
16	– 1,0	– 0,4
17	– 1,0	– 1,0
23	– 1,6	– 2,0
25	– 0,4	– 1,5
26	– 0,1	– 0,8

Ur dessa värden har jag härledt korrektioner till den refraktion, som blifvit använd under Juni 16—26, hvilka dagar de anförda afvikelserna gifva öfverensstämmande resultat.

Dessa korrektioner belöpa sig till:

Juni 16	– 0,14 $''$
17	– 0,20
18	– 0,13
23	– 0,25
25	– 0,14
26	– 0,20

motsvarande en höjning af den yttre temperaturen med ungefär 1°. Observationerna å α Arietis ha ej föranledt någon ändring af refraktionen.

Till reflexionsobservationerna har anbragts en korrektion för qvicksilfverhorizontens reduktion till meridiancirkelns medelpunkt [1]). Enär höjdskilnaden mellan båda uppgår till $1^m,47$, belöper sig denna korrektion till $0'',062$ för öfra kulminationen och $0'',068$ för den nedra.

Slutligen har jag till de bildade medelvärdena anbragt de å pag. 35 anförda delfelen.

Såsom resultat har jag erhållit:

Öfra kulm. Cirkel West. Läge I. Dir. $\varphi = 55^\circ\,41'\,52'',31 \pm 0'',061$

Refl. $\varphi = 51,31 \pm 0,087$

[1]) Astr. Beobachtungen in Königsberg. Bd. XXVII, 1 pag. XXXII.

Öfra kulm.	Cirkel West.	Läge II.	Dir.	$\varphi = 55^{\circ}\,41'\,52'',26 \pm 0'',037$
			Refl.	$\varphi = \phantom{55^{\circ}\,41'\,}50,96 \pm 0,048$
Öfra kulm.	Cirkel Ost.	Läge II.	Dir.	$\varphi = \phantom{55^{\circ}\,41'\,}52,64 \pm 0,057$
			Refl.	$\varphi = \phantom{55^{\circ}\,41'\,}51,80 \pm 0,062$
Nedra kulm.	Cirkel West.	Läge I.	Dir.	$\varphi = \phantom{55^{\circ}\,41'\,}51,96 \pm 0,051$
			Refl.	$\varphi = \phantom{55^{\circ}\,41'\,}50,78 \pm 0,095$
Nedra kulm.	Cirkel Ost.	Läge II.	Dir.	$\varphi = \phantom{55^{\circ}\,41'\,}52,31 \pm 0,085$
			Refl.	$\varphi = \phantom{55^{\circ}\,41'\,}50,45 \pm 0,104$

Ur dessa tal hafva bildats följande vilkorsequationer för beräkningen af $d\varphi$, korrektionen till polhöjden $55^{\circ}\,41'\,52'',00$, $d\delta$, korrektionen till polstjernans antagna deklination samt b, tubens böjning i horizonten:

$$
\begin{aligned}
d\varphi - d\delta + b \sin 33^{\circ}\ 1' &= +0'',31\\
d\varphi - d\delta - b \sin 33\ \ 1 &= -0,69\\
d\varphi - d\delta - b \sin 33\ \ 1 &= +0,26\\
d\varphi - d\delta + b \sin 33\ \ 1 &= -1,04\\
d\varphi - d\delta - b \sin 33\ \ 1 &= +0,64\\
d\varphi - d\delta + b \sin 33\ \ 1 &= -0,20\\
d\varphi + d\delta + b \sin 35\ 36 &= -0,04\\
d\varphi + d\delta - b \sin 35\ 36 &= -1,22\\
d\varphi + d\delta - b \sin 35\ 36 &= +0,31\\
d\varphi + d\delta + b \sin 35\ 36 &= -1,55
\end{aligned}
$$

Härur bestämmas följande värden å de obekanta, under antagande af lika vigt för alla equationerna

$$d\varphi = -0'',37;\quad d\delta = -0'',25;\quad b = -0'',33;$$

Hvad värdet af b beträffar, utfaller det temligen olika, om det bestämmes särskildt ur de vid Läge I eller de vid Läge II gjorda observationerna. Osäkerheten deraf inverkar dock ej på $d\varphi$.

Såsom sannolikaste värde af polhöjden för Lunds observatorium och gällande för 1888,o har jag alltså erhållit

$$\boldsymbol{\varphi = 55^{\circ}41'51'',63 \pm 0'',05}$$

Den af Lindstedt 1877 utförda bestämningen gifver, efter anbringande af de ånyo bestämda delfelen samt sedan reflexionsobservationerna reducerats till instrumentets midtpunkt,

$$\varphi = 55^{\circ}\,41'\,51'',99 \pm 0'',03$$

Slutligen må anföras, att Bäcklund [1]) genom år 1867 i första vertikalen anställda observationer erhållit

$$\varphi = 55^{\circ}\,41'\,52'',11 \pm 0'',13$$

Den på flera orter iakttagna förminskningen af polhöjden synes således äfven genom de i Lund utförda bestämningarne vara antydd.

---

[1]) Bäcklund. Bestämning af Polhöjden för Lunds Observatorium medelst observationer i första vertikalen.

Rättelser.

Sid. 5 rad 3 uppifrån står d läs δ.

„ 5 „ 10 „ „ $\overset{m}{0,3}$ läs $\overset{m.m.}{0,3}$.

„ 44 „ 2 nedifrån „ $S-N$ läs $N-S$.

II. *

Om vätskeblandningars ångtension.

af

P. JÖNSSON.

Vi skola först från en bekant formel deducera en allmän lag för korresponderande kokpunkter och sedan tillämpa den på några af mig undersökta vätskeblandningar samt slutligen på dessa verifiera en utvidgad form af Isamberts formel, nemligen $p = a + bp_1 + cp_2$.

Den enda af de många formlerna för relationen mellan en ångas tryck och temperatur, som har något stöd i mekaniska värmetheorien är den af de Roche (Jmf. Isambert C. R. 98,99). Magnus har också användt den samma vid beräkning af vattenångans tension. Enligt denna skulle vattenångan förlora sin tension vid omkring — 235°, som man alltså kunde kalla dess absoluta nollpunkt (Schumann, Wied. Ann. 12,58). Regnault, som ansåg sannolikare, att tensionskurvan närmade sig asymptotiskt till t-axeln (Mém. de l'Aacadémie 26,646), har användt en deremot svarande formel af Biot. En blick på pagg. 612 och 615 i Mém. 21 visar emellertid, att de Roches formel sluter sig till den grafiska kurvan fullt ut lika så väl som Biots. Skrifver man den de Rocheska eqvationen i formen $\log p = a - \frac{b}{c+t}$, blifva konstanterna för H^2O efter Magnus $a = 8{,}1031186$ $c = 234{,}69$; $\log b = 3{,}2425051$. Regnault har $a = 7{,}96581$ $c = 228{,}846$; $\log b = 3{,}2232831$. R. beräknar absoluta nollpunkten felaktigt till 210 (pag. 619).

Särdeles lämplig blir denna formel för en jemförelse af de s. k. korresponderande kokpunkterna för olika vätskor d. v. s. de mot samma p-värde svarande värdena på t. Man får nemligen $a' - \frac{b'}{c+t'} = a - \frac{b}{c+t}$ eller $t' + A = \frac{B}{C+t}$ d. v. s. tagas t och t' till koordinater i ett rätvinkligt axelsystem, blir kurvan en liksidig Hyperbel.

* Första delen finnes införd i Lunds Univ. årsskr. tom. XXIV.

Jag har tillämpat denna formel på CS^2 och H^2O efter Regnaults tabeller (26,402 & 21,624). Vid beräkningen af de 3 konstanterna A, B, C kunna användas samma formler som i delen I (pag. 3). Väljer man dessutom $t'_1 - t'_2 = t'_2 - t'_3$ blir beräkningen ganska lätt. Skrifves eqvationen i formen $t' = -a + \frac{b}{c - t}$, får man då $t'_2 + a = \frac{(t'_2 - t'_1)(t_2 - t_1)}{(t_2 - t_1) - (t_3 - t_2)}$; $c - t_1 = \frac{t_2 - t_1}{t'_2 - t'_1}(t'_2 + a)$ och $b = (c - t_1)(t'_1 + a)$. Man finner $t' = -1530 + \frac{\text{n. l. } 6{,}3532112}{1530{,}83 - t}$.

Följande tabell visar den nästan fullkomliga öfverensstämmelsen mellan de observerade och beräknade värdena.

t' obs.	— 20	— 10,00	0,00	20,00	40,00	60,00	80,00	100,00
t' ber.	— *20	— 10,02	+ 0,03	20,00	* 40,00	60,00	80,04	100,07

120,00	130,00	135,00	140,00
120,08	130,06	135,03	140,00

De med (*) utmärkta punkterna äro tagna till basispunkter för beräkningen af konstanterna.

För den af Landolt undersökta smörsyran (Liebigs Ann. Suppl. bd. 6,165) och H^2O får man formeln

$$t' = 614{,}95 - \frac{\text{n. l. } 5{,}2504046}{292{,}53 + t}, \text{ som ger}$$

t' obs.	10	20,00	45,00	60,00	95,00	140,00	160,00	180,00
t' ber.	*10	19.91	45,06	60,16	* 95,00	139,84	159,88	*180.00

Den största differensen är här 0,16.

I närheten af en gifven punkt (t'_1, t_1) på kurvan $t' = f(t)$ kan man utveckla t' i serie af t. Man får, om $t' - t'_1$ sättes $= \Delta t'$ och $t - t_1 = \Delta t$.

$$\Delta t' = \left(\frac{dt'}{dt}\right)\Delta t + {}^1/_2 \left(\frac{d^2t'}{dt^2}\right)\Delta t^2 + \ldots\ldots \quad (1).$$

För $t' = -a + \frac{b}{c - t}$ blir $\left(\frac{dt'}{dt}\right) = \frac{b}{(c - t_1)^2}$; $\frac{1}{2}\left(\frac{d^2t'}{dt^2}\right) = \frac{b}{(c - t_1)^3}$.

Men efter c i allmänhet befinnes vara ett stort tal i förhållande till t, kan man försumma högre digniteter af $\frac{1}{c - t_1}$ och för mindre värden på Δt nöja sig med den approximerade formeln $\Delta t' = \left(\frac{dt'}{dt}\right)\Delta t$. Detta blir då eqvat. för tan-

genten till kurvan $t' = f(t)$ i punkten $(t'_1 t_1)$. Sättes nu $t_1 = 100$, får man den först af Dühring funna lagen för korresponderande kokpunkter, som således är eqvationen för tangenten i punkten $t_1 = 100$ (Dühring, Neue Grundgesetse zur rationellen Fysik u. Chemie 1878). Lagen är äfven funnen af Mondesier C. R. 90,360 (1880). Dührings "specifika faktor" är just $\frac{dt'}{dt} = \frac{b}{(c - t_1)^2}$. Alldenstund $\frac{dt'}{dt} = \frac{dt'}{dp} : \frac{dt}{dp}$, blir spec. faktorn = förhållandet mellan vinkelkoeff. för tensionskurvornas tangenter i de korresponderande punkterna t' och t. Detta förhållande är således ingalunda konstant, om ock variationen i allmänhet är ringa (Jmf. Schumann Wied. Ann. 12,63).

För $\frac{CS^2}{H^2O}$ finner man $t' - 46{,}24 = 1{,}1016\,(t - 100) + 0{,}007699\,(t - 100)^2$ hvaraf tangentens eqvation: $t' = -63{,}92 + 1{,}1016\,t$. Dühring har $t' = -64{,}90 + 1{,}111\,t$ (Wied. Ann. 9,393). Af den exakta formeln ser man huru långt den senare är gällande.

Vore $\frac{dt'}{dt} = 1$ för $t = 100$, blefve D:s formel $t' - t'_1 = t - 100$, som just är Daltons lag. Nu är väl i allmänhet icke så förhållandet, men af formeln $t' = -a + \frac{b}{c - t}$ kan man bestämma de 2 värden på t som göra $\frac{dt'}{dt} = 1$, och i grannskapet af dessa punkter måste således Daltons lag gälla. För $\frac{CS^2}{H^2O}$ finnas dessa punkter för $t = 29^\circ{,}5$ och $3032^\circ{,}61$, men den förra faller utom experimentalfältet som här är $180{,}33 > t > 37{,}23$.

Alldenstund i dessa punkter $dt' - dt = 0$, så är här differensen $t - t' =$ maximum eller minimum. För $\frac{CS^2}{H^2O}$ blir den maximum för $t = 29^\circ{,}5$ hvarifrån den aftager på ömse sidor ända till de punkter hvari $t' = t$ och der alltså tensionskurvorna skära hvarandra.

Om man i eqv. (1) föregående sida sätter $t_1 = 100$ och dividerar med $p - 760 = \Delta p$, fås

$$\frac{\Delta t'}{\Delta p} = \frac{\Delta t}{\Delta p} \cdot \left(\frac{dt'}{dt}\right) + \frac{1}{2}\left(\frac{d^2t'}{dt^2}\right)\left(\frac{\Delta t}{\Delta p}\right)^2 + \ldots$$

Förhållandet $\frac{\Delta t'}{\Delta p}$ kallas af Kahlbaum det i frågavarande ämnets specifika remission (Siedetemperatur und Druck in ihren Wechselbeziehungen, 1885) och han visar att denna storhet ökas eller minskas med molekularvigten. Alldenstund förhållandet mellan två ämnens sp. remiss. är lika med förhållandet mellan kokpunktsdifferenserna $\frac{\Delta t'}{\Delta t}$, kan detsamma lätt studeras med tillhjelp af eqv. (1). Vid användandet af Dührings formel blir det konstant och lika med förhållandet mellan specifika faktorerna.

Den lag som K. för öfrigt uppställt, att skilnaden mellan sp. remiss. för två ämnen vid 0° skulle vara direkt proportionel mot skilnaden mellan deras molekularvigter, och det särskildt så, att mot en differens af CH^2 i de senare svarade en differens af 0,01 i de förra, hvilar helt och hållet på bestämningen af de absoluta nollpunkterna. Lagen kan äfven uttryckas så, att mot en skilnad mellan molekularvigterna af CH^2 svarar en skilnad af 7°,6 i de absoluta kokpunkterna (d. v. s. de absoluta temperaturerna vid $p = 760$, jmfr Schumann l. c. pag. 60). De absoluta nollpunkterna hafva emellertid af K. bestämts genom en ganska godtycklig grafisk extrapolation, hvarvid det visar sig, att han ritat alla tensionskurvorna såsom hyperbelgrenar. Så t. ex. sammanfaller den af K. för Aethylalkohol dragna kurvan med hyperbeln

$$\Delta t = \frac{(m - n\Delta p)\,\Delta p}{m_1 - n_1 \Delta p},$$ der $m = 2054{,}36$; $m_1 = 34717{,}2$; $\log n = 0{,}3986343$; $\log n_1 = 1{,}6419993$; $\Delta t = 78{,}3 - t$; $\Delta p = 760 - p$, såsom följande tabell visar:

p enl. K.	0,0	+ 5,0	20,5	30,86	41,32	54,86	56,84	61,96	78,00	98,00	76,00
t enl. K.	– 4,5	+ 1,5	* 12,8	17,40	21,0	24,40	25,0	* 26,2	29,10	31,90	* 78,3
t ber.	– 4,5	+ 1,4	12,8	17,52	21,1	24,65	25,1	26,2	29,15	32,12	78,3

De med * utmärkta punkterna jemte de mellan de två första af dem upptagna äro observerade, de öfriga konstruerade.

Alldenstund sp. remiss. r är $= \frac{\Delta t}{\Delta p}$, blir den motsvarande remissionskurvan

$$r = \frac{m - n\Delta p}{m_1 - n_1 \Delta p},$$ en liksidig hyperbel, som naturligtvis sluter sig ännu närmare till den af K. uppdragna.

Den förstnämda hyperbeln är en individ i det knippe som kan läggas genom de 3 med (*) betecknade punkterna samt t-axelns ∞-punkt, nemligen

den som går genom K:s absoluta nollpunkt $t = -4{,}5$. Man kan nu lägga en individ genom hvilken annan godtycklig punkt på t-axeln som helst, utan att kurvan mellan de ändliga basispunkterna synnerligen mycket afviker från de experimentelt bestämda punkterna. Då således redan den matematiska extrapolationen är så vansklig, gäller detta ännu mycket mer om den grafiska, der man ledes endast af ögonmåttet. För jemförelses skull har jag slutligen beräknat de Roches formel på basis af de samma med (*) betecknade punkterna. Man finner

$$\log p = 5{,}0736 - \frac{\text{n. l. } 2{,}5370348}{78{,}744 + t}, \text{ som ger följande värden:}$$

p obs.	20,50	30,86	41,32	54,86	56,84	61,96	760
p ber.	„	31,02	41,78	54,29	56,76	„	„

Absoluta nollpunkten blir här således $-78{,}744$.

Om man i formeln $t' = -a + \dfrac{b}{c - t}$ eller $(t' + a)(c - t) = b$ inför absoluta temperaturer genom substitutionerna $t' = T' - \alpha$ och $t = T - \alpha$, der $\alpha = 273$, så får man $(\alpha + c)T' + (\alpha - a)T - TT' = b - (a - \alpha)(c + \alpha)$.

Antager man nu, att båda ångorna för $t = -\alpha$ hafva samma tension d. v. s. att eqv. $(t' + a)(c - t) = b$ satisfieras af $t = t' = -\alpha$, så är högra membrum i föregående eqvation $= 0$ och formeln blir

$$(\alpha + c)T' + (\alpha - a)T = TT'.$$

Sätter man vidare $\dfrac{T}{T'} = R$, får man $(\alpha - a)R + (\alpha + c) = T$ eller Ramsay och Youngs formel (Phil. Mag. 21,33). För att denna formel skall öfverensstämma med den af mig deducerade, fordras alltså, att tensionskurvorna skola skära hvarandra för $t = -273$. Om man i den förut funna formeln för $\dfrac{CS^2}{H^2O}$ söker de två värden på t som göra $t' = t$, finner man emellertid $t = -294{,}26$ och $+295{,}08$. Också visar en jemförelse mellan de af R. och Y. beräknade och de af Regn. uppgifna värdena för dessa ämnen (l. c. pag. 35) en differens af ända till $0^\circ{,}4$ under det den högsta differensen för de af mig beräknade värdena är endast $0^\circ{,}08$.

Enligt mek. värmetheorien är den för volumutvidgningen 1 af en mättad ånga erforderliga värmemängden $\dfrac{\lambda}{u} = AT\dfrac{dp}{dt}$ (Wüllner Exper. Fys. III, 643). R. och Y. hafva beräknat denna qvantitet för skilda ämnen och funnit att den för samma tryck är approximativt konstant. Alldenstund det genom volum-

utvidgningen uträttade yttre arbetet är proportionelt mot denna, sammanfaller denna sats med den redan af Regnault uttalade: Lorsque les fluides élastiques, de nature diverse, produisent des quantités égales de travail, ils doivent perdre des quantités égales de chaleur (Mém. 26,336). Äfven för en undersökning af denna lags giltighet lämpar sig den förut deducerade formeln för korresponderande kokpunkter.

Vi vilja nu tillämpa denna lag på några *vätskeblandningar*.

Tensionen p är här en funktion af två oberoende variabler, nemligen temperaturen t och den procentiska sammansättningen m. Man kan alltså studera p på två sätt, antingen så, att man låter m vara konstant och varier t eller tvärtom. Det förra är användt af Wüllner och Isambert, det senare af Konowalow (Wied. Ann. 14,34 och Chem. Ber. 17,1531). Men man kan äfven låta p vara konstant och se till huru t då varierar med m, och härför lämpar sig väl den af oss deducerade formeln $t' = f(t)$. De af mig gjorda undersökningarne äro följande:

Serien I. Methylalkohol och vatten.

Den härvid använda metoden är en modifikation af den Wüllnerska. Ett glasrör af circa 10 mm. inre diameter och 25 cm. längd fyldes med *Hg*, hvarefter alla vid glasets inre väggar häftande luftblåsor utdrefvos genom qvicksilfrets kokning. Härvid kan man beqvämast ställa röret på en urhålkad kritbit, med spetsen stödd af en omgifvande ring af jerntråd, hvarefter man verkställer utkokningen med en gaslåga, som man för rundt omkring röret nedifrån och uppåt. Tre sålunda utkokta rör nedsattes derefter med sin öppna ända i ett med *Hg* fyldt vanligt dricksglas. Medelst en graderad pipett med *u*-formigt böjd spets införas nu, efter hvarandra och hvar för sig, bestämda volumer af de förut genom kokning luftfria vätskorna i rörens spetsar, hvarefter det öfverflödiga *Hg* i glaset aflägsnas. Det vid alla dessa försök använda qvicksilfret renades efter den af L. Meyer föreskrifna metoden (Zeitschrift für Analyt. Chemie 1863 p. 241). Derpå skjutes en med 3 hål genomborrad gummiskifva öfver rören, så att den lufttätt tillsluter glasets mynning. Hålen göras lätt med

ett vanligt korkborr, hvars spets man förut doppat i koncentrerad kalilut (Chem. News 26,104). Genom ett fjerde mindre glasrör kan luften i glasets inre sättas i förbindelse med luftpump och manometer [1]. Apparaten nedsättes i ett vattenbad af alldeles samma beskaffenhet som det af Wüllner använda. Synnerlig omsorg egnades åt att gifva badet en likformig och konstant temperatur vid afläsningen. För detta ändamål åstadkoms medelst en slags propeller, som af ett urverk sattes i roterande rörelse, en ständig och jemn strömning af vattnet i badet. Denna roterande omrörare utgjordes af en axel af grof jerntråd, utefter hvilkens hela längd rektangelformiga skifvor af jernbleck voro fastlödda med sina kanter och böjda så, att de kommo att ligga ungefär i en och samma skrufyta. Vid temperaturer öfver 50° omgafs badet med ett af glas- och träskifvor sammansatt och med bomullsvadd fodradt omhölje, hvarjemte vattenytan skyddades för afdunstning genom ett öfvergjutet lager af fett. Alldenstund temperaturen genom den ständiga strömningen i vattnet var lika öfverallt, användes för dess bestämning endast en termometer, hvars qvicksilfverpelare i allmänhet hölls under vattenytan eller endast obetydligt deröfver. Tiondedelarne af en grad uppskattades efter ögonmått. Alla afläsningar gjordes såsom förut och så äfven i det följande med kathetometer.

	Methylalkohol.		3 volymdelar Alk. 1 volym vatten.		2 volymdelar Alk. 1 volymdel vatten.	
t	p obs.	I.	p obs.	II.	p obs.	III.
10,5	50,22	− 0,11	34,73	+ 0,04	28,74	− 0,06
14,3	61,76	+ 0,48	42,59	+ 0,80	35,28	+ 0,68
21,2	91,33	− 0,10	64,05	+ 0,45	53,48	+ 0,15
24,3	107,31	+ 0,39	75,71	+ 0,74	63,51	+ 0,28
29,7	141,58	+ 0,56	100,50	+ 1,19	84,54	+ 0,80
34,1	176,24	+ 0,63	125,94	+ 1,32	106,30	+ 0,94
39,7	231,26	+ 0,40	167,06	+ 0,51	142,01	+ 0,00
45,2	295,97	+ 1,67	215,37	+ 1,74	183,58	+ 1,37
49,6	362,13	− 0,17	265,17	+ 0,53	227,07	+ 0,05
57,9	515,60	− 0,07	383,37	− 2,26		
62,5	622,17	− 1,16				
65,5	696,61	+ 2,72				

[1] På sätt som i del. I. § 3 är visadt.

t	3 volymdelar Alk. 1 volym vatten. p obs.	II.	2 volymdelar Alk. 1 volymdel vatten. p obs.	III.
50,3	272,44	+ 1,54	233,43	+ 1,00
55,9	350,16	− 0,30	301,80	− 0,83
60,7	427,90	+ 0,59	370,16	− 0,12
65,2	515,20	− 0,24	447,03	− 0,58
66,2	534,72	+ 1,62	465,76	− 0,62
66,4	541,44	− 0,81	470,82	− 1,88
69,3	604,95	+ 1,50	527,00	+ 0,05
73,0	701,86	− 2,00	613,04	− 2,95
76,0			685,12	− 0,10

Columnerna I, II, III innehålla differenserna mellan de observerade och beräknade värdena på p.

Vid beräkningen har jag användt Dührings formel, som här är fullt tillfredsställande. Om ϑ och t äro vattnets och blandningens korresponderande kokpunkter, så är formeln $\vartheta = a + bt$ d. v. s. tagas ϑ och t till koordinater, representerar denna en rät linie. Det är nu lätt att bestämma a och b så, att denna linie så noga som möjligt sluter sig till de observerade värdena. Som medelvärde af b väljer man något som lämpar sig bäst för beräkning, hvarefter a bestämmes genom lämplig förskjutning af linien.

Sålunda får man följande formler:

$$\text{för I,}\quad \vartheta = 26{,}95 + 1{,}08\, t$$
$$\text{„ II,}\quad \vartheta = 20{,}70 + 1{,}055\, t$$
$$\text{„ III,}\quad \vartheta = 17{,}32 + 1{,}05\, t$$

Ex. För $t = 65{,}5$ ger formeln I $\vartheta = 97{,}69$ och Regnaults tabeller det motsvarande värdet på $p = 699{,}36$. Det observerade värdet är 696,61, således $dp = 2{,}75$. För att finna det motsvarande värdet på dt, kan man sätta appr. $dt = d\vartheta$, eller $\frac{dp}{dt} = \frac{dp}{d\vartheta}$. Nu är här $\frac{dp}{d\vartheta} = 25$, således $dt = 2{,}75 : 25 = 0{,}1$.

För att öfvertyga mig om, att vätskorna i ångrören voro nära nog luftfria, gjordes före seriens början följande försök. Vid en temperatur af 20°,6 à 20°,7 neddrogos Hg-nivåerna i ångrören medelst luftpumpen till resp. 144,84, 112,40 och 117,48 mm. från spetsen. Under det man derpå lät dem åter stiga till 19,44, 9,84 och 11,56, oscillerade trycken med endast 0,20 kring medelvär-

dena 88,45, 61,69 och 51,57. De minsta afstånden i den föregående serien voro för I 72,78, för II 10,92 och 44,96, för III 9,0 och 21,88.

Löser man t i de föregående formlerna, fås

$$\text{för I, } t = -24{,}95 + 0{,}92593\,\vartheta$$
$$\text{„ II, } t = -19{,}62 + 0{,}94786\,\vartheta$$
$$\text{„ III, } t = -16{,}50 + 0{,}95240\,\vartheta$$

Medelst dessa har jag beräknat följande tabell för de korresponderande kokpunkterna:

ϑ	t^3	t^2	t^1
100	78,74	75,17	67,64
90	69,22	65,68	58,38
80	59,69	56,20	49,12
70	50,17	46,72	39,87
60	40,65	37,24	30,61
50	31,12	27,77	21,35
40	21,60	18,29	12,09
30	12,07	8,81	2,83

Genom jemförelse af formel I med II och III fås

$$t_2 = 0{,}7863\,t_1 + 0{,}21973\,\vartheta$$
$$t_3 = 0{,}66132\,t_1 + 0{,}25348\,\vartheta$$

hvari man spårar en viss proportionalitet mellan koeff. för t_1 och ϑ och det antal volumdelar af de enkla vätskorna, som ingår i blandningen.

Som man finner är användandet af Wüllners apparat vid vätskeblandningar inskränkt till ett visst temperaturintervall, hvars öfre gräns bestämmes af den temperatur, vid hvilken de enkla vätskornas tensionsskilnad är lika med ångrörens längd. För att kunna studera tensionsskilnaderna vid högre temperaturer har jag användt följande method. 3 u-rur beskickades och uppstäldes i samma bad så, som i I § 3 är visadt. Så länge ångtrycket var lägre än atmospherens, mynnade manometerrören i samma barometerkärl. Vid högre tryck måste öppna u-formiga manometerrör användas. Jag har valt ett par vätskor, hvilkas blandningar ännu icke undersökts och hvilkas tensionskurvor dessutom äro tillräckligt långt skilda från hvarandra för att medgifva en större variation af blandningsprocenten, nemligen Isobutylalkohol och Aethylacetat, af hvilka 7 olika blandningar undersökts. Blandningsprocenten är beräknad efter blandningsdelarnes vigt.

Serien II.

De enkla vätskorna såväl som blandningen infördes i de med *Hg* fylda *u*-rörens öppna armar och bringades der genom qvicksilfrets uppvärmning till kokning. Som ångrörens öppna armar voro circa 35 cm. långa, kondenserades den genom kokningen utvecklade ångan i deras öfre del och flöt tillbaka, hvadan jag alltså antager att blandningens sammansättning genom denna kokning ej synnerligen förändrades. Sedan man fortsatt kokningen en stund, lät man (genom rörets lutning) en del af vätskan uppstiga i dess spets. Minst 2 afläsningar, ofta ända till 4, gjordes i denna serie vid hvarje temperatur. Vid samtliga de här upptagna varierade denna senare icke märkbart.

	Alkohol			Acetat		0,502 Acetat			
t obs.	*p* obs.	I_1	I	*p* obs.	II	*p* obs.	III	III_1	III_2
8,0	3,55	0	0	40,04	0	26,51	0	0	0
14,8	6,03	−0,03	−0,06	58,92	−1,07	38,88	−0,85	−0,50	
21,3	9,29	+0,26	+0,27	81,10	−0,38	52,85	−0,03	−0,31	+1,09
24,6	11,42	+0,55	+0,60	95,25	−0,27	62,29	−0,22	−0,74	
29,8	16,60	+0,32	+0,42	122,33	−0,61	79,66	−0,21	−0,55	+2,02
35,2	23,64	+0,25	+0,40	156,52	−0,65	102,03	−0,28	−0,69	
40,5	32,98	+0,09	+0,29	197,67	−0,88	128,61	−0,02	−0,24	+4,12
45,2	43,16	+0,51	+0,72	241,03	−0,86	157,10	+0,18	−0,16	
50,3	58,72	−0,37	−0,13	298,05	−2,15	195,02	−0,68	+0,07	+6,19
54,8	74,94	−0,22	+0,01	354,51	−0,99	232,75	+0,18	+0,32	
	75,02			355,52		233,56			
60,0	98,51	−0,14	+0,05	430,56	+0,68	284,07	1,30	+0,60	+8,24
	98,46			431,76		285,08			
64,6	124,56	−0,17	0	511,20	0	339,68	0	0	
70,35	164,90	+0,09	+0,18	627,83	−0,29	419,49	+0,16	+0,45	+9,30
80,0	260,70	−2,20	−2,38	873,25	−2,66	591,69	−2,86	0	+8,47
83,8	307,97	−2,01	−2,31	985,79	−1,00	671,44	−1,92	−0,11	
87,3	357,36	−1,55	−1,79	1099,26	+1,14	753,21	−1,60	−1,13	
89,8	398,82	−3,09	−3,53	1190,47	−0,97	818,98	−3,68	−1,53	+4,41
95,75	506,23	−0,89	−1,17	1426,89	−2,29	985,31	−0,41	+1,57	
99,25	581,11	−0,12	−0,37	1580,10	−0,80	1096,72	+0,88	+1,35	
100,5	610,09	+0,20	0	1637,77	0	1140,14	0	0	0
102,8	666,86	+0,38	+0,32	1752,06	−2,66	1227,24	−4,94	−3,92	−5,84

Formler:

$$\text{för}\quad \text{I},\ \log p = 8{,}10301 - \frac{\text{n. l. } 3{,}2206559}{212{,}064 + t}$$

$$\text{„}\quad \text{II},\ \log p = 7{,}37438 - \frac{\text{n. l. } 3{,}1392666}{230{,}753 + t}$$

$$\text{„}\quad \text{III},\ \log p = 7{,}91939 - \frac{\text{n. l. } 3{,}2525078}{267{,}336 + t}$$

Genom jemförelse af II och III med I får man

$$t_2 = -\ 2122{,}05 + \frac{\text{n. l. } 6{,}6349085}{2069{,}07 - t_1}$$

$$t_3 = -\ 10007{,}99 + \frac{b}{8839{,}76 - t_1}$$

Columnen I_1 är beräknad medelst den Dühringska formeln $t = 11{,}22 + 0{,}95\ \vartheta$ eller $\vartheta = -\ 11{,}81 + t.\ \text{n. l. } 0{,}0222764$. Som man ser äro dessa värden nästan identiska med de efter formeln I beräknade.

De två observationerna vid 54°,8 och 60° äro gjorda vid olika ångvolumer. I allmänhet var differensen mellan u-rörens *Hg*-nivåer endast några millimeter. För att emellertid öfvertyga mig att vätskorna voro i det närmaste luftfria, gjordes ett par observationer vid minskade ångvolumer. Vid 54°,8 voro differenserna i den första observationen resp. + 6,36; + 2,8; — 1,4; i den andra deremot 51,08; 83,72; 53,52. De motsvarande värdena vid 60° voro + 4,8, + 7,56; — 9,92 och 49; 42,6; 41,4. Ångrörens inre diameter i denna serie var 10 à 12 mm.

Vid sina undersökningar af vätskeblandningar kom Wüllner till det resultat, att förhållandet mellan blandningens och summan af de enkla vätskornas tryck vid samma temperatur var i det närmaste konstant (Pogg. Ann. 129). Konowalow visade emellertid att detta förhållande i allmänhet varierar med temperaturen. På senare tider har Isambert ur mekaniska värmetheorien härledt en approximativformel för blandningens ångtension vid hvarje blandningsprocent. Betecknas de enkla vätskornas ångtensioner med p_1 och p_2 och blandningens med p, så är hans formel $p = bp_1 + cp_2$ (C. R. 98,1329 [1884]). Jag har försökt tillämpa denna formel på föregående serie, men funnit den bekräftad endast för mindre temperaturintervall. För större intervall blifva afvikelserna ganska stora, såsom ses af columnen III_2. Formelns konstanter äro här $b = \text{n. l. } 0{,}0792016 - 1$ $c = \text{n. l. } 0{,}8138797 - 1$. Deremot lemnar formeln $p = a + bp_1 + cp_2$ fullt tillfredsställande värden för hela denna serie. Columnen III_1 innehåller de efter denna

formel beräknade värdena på p. Man får $a = 1{,}67$; $\log b = 0{,}4203836 - 1$; $\log c = 0{,}7760215 - 1$; $b = 0{,}26326$; $c = 0{,}59707$. Liksom Isamberts formel alltså är en approximation af denna, så är Wüllners återigen en approximation eller kanske snarare ett specielt fall af den förra, nemligen då $b = c$.

Jag har beräknat förhållandet $p:(p_1 + p_2) = \mu$ ur några af de observerade värdena och funnit

t	8	21,3	29,8	40,5	54,8	60	70,35	80	89,8	100,5	102,8
μ	0,608	0,585	0,573	0,558	0,542	0,537	0,529	0,522	0,515	0,5072	0,5074

Serien III.

Blandningarne infördes i ångrören utan förutgången kokning och den absorberade luftens tension beräknades för blandningen I och II ur formlerna I vid tabellerna VII och IX i förra delen. Införes nemligen i dessa höjdskilnaden mellan u-rörets Hg-nivåer medelst substitutionen $2v = d_0 - d$ (se I pag. 7), så erhålles af formeln I Tab. VII den absorberade luftens tension $p - 65{,}26 = \dfrac{2k}{204{,}76 - d} = 4{,}9 + 0{,}024\, d +$. Af formeln I Tab. IX fås likaledes $p - 57{,}83 = \dfrac{2k}{156{,}57 - d} = 4{,}18 + 0{,}027\, d +$.

För blandningen III gjordes följande försöksserie vid $17^0{,}3$ á $17^0{,}4$:

$d =$	8,24	44,44	87,16	127,00	154,12	172,12
p obs. $=$	55,08	55,92	58,12	63,80	74,48	109,68
p ber.	„	56,07	58,20	„	73,97	109,71

der p är beräknad ur formeln

$$p = 51{,}27 + \frac{\text{n. l. } 2{,}8247431}{183{,}55 - d}$$

hvaraf luftens tension $= 3{,}64 + 0{,}02\, d +$

Dessa formler i förening med Gay-Lussacska lagen gåfvo mig den absorberade luftens tension för det värde på d som ingick i beräkningen af det för hvarje ångrör observerade trycket. I denna serie var det endast rörets I manometer som vid $p < 760$ stod i barometerns kärl. De andra ångrören voro försedda med hvar sin öppna manometer. Då man alltså kunde göra afläsningarne af rören oberoende af hvarandra, behöfde man ej egna så stor omsorg åt att få temperaturen alldeles konstant, hvilket alltid fordrar lång tid. t och t' äro temperaturerna före och efter afläsningen, som gjordes två gånger vid

hvarje temperatur samt i ordningen I, III, II. Vid beräkningen af p efter formlerna hör derför t till I och t' till II samt mediet mellan dem till III.

		0,886 Ac.		0,750 Ac.		0,667 Ac.	
t	t'	p obs.	I	p obs.	II	p obs.	III
16,5	„	57,89	− 1,68	49,79	− 0,33	47,23	+ 0,76
20,2	„	70,90	+ 0,05	60,17	+ 0,16	57,38	+ 0,84
30,0	„	115,85	− 1,57	101,27	− 0,94	94,43	− 0,11
40,5	40,7	186,44	− 1,64	163,54	− 0,17	154,18	− 0,46
40,7	40,5	187,12	− 0,78	162,42	− 0,52	154,30	− 0,58
50,15	50,17	278,89	− 0,71	245,34	+ 0,24	230,03	+ 0,65
60,5	60,3	417,45	0	367,34	0	345,63	0
69,5	69,7	580,20	− 0,33	516,45	+ 3,82	483,30	+ 1,89
76,8	„	745,49	+ 0,13	664,19	+ 2,03	623,46	− 0,35
80,35	80,30	835,71	+ 2,63	747,17	+ 2,01	699,76	+ 1,63
85,75	85,80	995,07	+ 2,43	890,92	+ 4,95		
88,4	88,5	1080,64	+ 3,19	972,36	+ 3,16	912,12	+ 0,69
89,4	„					941,49	− 1,20
89,5	89,6	1121,97	− 0,76	1005,93	+ 3,84	945,67	− 0,77
94.4	94,2	1300,89	− 0,82	1166,15	− 3,52	1095,31	− 0,17
99,45	„	1507,74	0			1275,94	0
99,5	99,15	1510,48	− 0,96	1357,82	0	1275,24	+ 1,31

Formler:

$$\text{för I, } \vartheta = 1582{,}16 - \frac{\text{n. l. } 6{,}3713937}{1509{,}34 + t}$$

$$\text{„ II, } \vartheta = 1499{,}44 - \frac{\text{n. l. } 6{,}3265202}{1434{,}8 + t}$$

$$\text{„ III, } \vartheta = 2039{,}31 - \frac{\text{n. l. } 6{,}6143396}{2039{,}0 + t}$$

Den tredje basispunkten för formel I är $t = 20{,}5$ $p = 71{,}05$, för II, $t = 19{,}4$ $p = 57{,}82$ (ur tab. VI & IX i del. I), för III, $t = 17{,}3$ $p = 50{,}06$ (ur tab. för III här ofvan pag. 12).

Liksom vi nu i föregående serie fingo formlerna för de med Alk. korresponderande kokpunkterna genom elimination af p, fås de motsvarande form-

lerna här genom elimination af ϑ ur dessa och Alkoh:s formel $t = 11{,}22 + 0{,}95\ \vartheta$. Kallas Alkoh:s kokpunkt t och blandningarnes t_1 t_2 t_3 erhålles sålunda:

$$t_1 = -\ 1509{,}31 + \frac{\text{n. l. } 6{,}3491173}{1514{,}3 - t}$$

$$t_2 = -\ 1434{,}79 + \frac{\text{n. l. } 6{,}3042438}{1435{,}7 - t}$$

$$t_3 = -\ 2038{,}97 + \frac{\text{n. l. } 6{,}5920632}{1948{,}6 - t}$$

Äfven för de i denna serie undersökta blandningarne har jag beräknat ångtensionen medelst formeln $p = a + bp_1 + cp_2$, der p_1 och p_2 äro tagna ur kolumnerna I och II i föregående serie.

t	0,886 Ac.	I_1	0,75 Ac.	II_1	0,667 Ac.	III_1
21,3	74,03	0	63,94	0	61,61	0
29,8	112,98	+ 0,47	98,29	+ 0,56	93,72	+ 0,27
40,5	184,80	+ 0,68	161,92	+ 0,95	153,09	+ 0,38
50,3	279,83	+ 0,54	246,81	+ 0,70	231,97	+ 0,33
60,0	409,66	0	363,28	0	340,37	0
70,35	596,82	− 0,06	532,29	− 0,83	498,25	− 0,48
80,0	829,19	− 1,36	741,69	− 1,64	694,31	− 0,81
89,8	1131,71	− 1,46	1016,01	− 1,79	952,41	− 0,95
99,25	1498,96	0	1349,92	0	1268,14	0

De under procenttalen upptagna värdena äro beräknade ur de motsvarande formlerna i denna serie. I_1 II_1 III_1 innehålla differenserna mellan de medelst ofvanstående formel beräknade värden och dessa.

Af konstanterna är a negativ och c positiv i alla 3 formlerna, b är negativ i I_1 och positiv i II_1 och III_1. Värdena äro:

	a	log b	log c
för I_1	− 3,83	0,7195640 — 2	0,9871443 — 1
„ II_1	− 4,64	0,5119584 — 2	0,9272348 — 1
„ III_1	− 1,74	0,8883310 — 2	0,8896611 — 1

Serien IV.

Fyllningen gick så till, att sedan en större qvantitet af blandningsvätskan införts i spetsen af det med *Hg* fylda ångröret, uppvärmdes den der försigtigt

till kokning. Den genom kokningen uppkomna luftblåsan låter man sedan genom lutning af röret uppstiga tillika med en del af vätskan i den öppna armen. Genom att upprepa denna operation några gånger fick man slutligen vätskan nästan fullkomligt luftfri, såsom ses af del. I tab. X. Någon korrektion för den qvarvarande luftens tension har derföre ej ansetts nödig. Endast vid 92°,25 och 99°,8 gjordes dubbla afläsningar, annars enkla. Alla ångrören voro försedda med öppna *u*-formiga manometerrör. t hör till III, t' till II samt mediet af dem till I.

		0,33 Ac.		0,10 Ac.		0,25 Ac.	
t	t'	p obs.	III	p obs.	I	p obs.	II
20,0	20,0	41,56	+ 0,27	20,28	0	35,26	− 0,78
30,75	30,8	69,91	+ 0,32	35,82	+ 0,24	59,32	− 0,42
39,9	39,8	105,95	+ 0,17	56,74	+ 0,25	90,17	− 0,11
50,35	50,25	166,10	− 0,50	94,02	− 0,23	141,32	+ 0,29
48,5	48,7	154,23	− 0,54	87,37	− 0,71	132,43	+ 0,16
59,7	59,7	241,78	− 1,17	144,44	− 1,15	208,90	+ 0,09
60,0	59,75	244,02	− 0,63	145,21	− 0,84	209,50	− 0,09
69,35	69,30	346,79	− 0,42	217,56	− 1,12	301,95	+ 1,29
80,25	80,20	511,34	− 1,09	337,87	− 1,09	449,26	+ 1,98
84,7	84,65	591,82	+ 1,00	400,95	− 0,54	517,69	+ 9,56
92,25	92,25	760,65	+ 0,16	534,31	− 1,00	682,23	− 0,93
„	„	760,97	− 0,16	534,67	− 1,36	682,27	− 0,97
94,65	94,7	819,34	+ 2,47	580,49	+ 2,59	738,89	− 2,00
99,8	99,8	968,37	− 3,07	702,10	0	872,85	− 3,47
„	„	968,40	− 3,10	702,34	− 0,24	872,97	− 3,59

Formler:

för I, $\log p = 9{,}18318 - \dfrac{\text{n. l. } 3{,}4128512}{308{,}503 + t}$

„ II, $\vartheta = 13{,}45 + bt$; $\log b = 0{,}9568224 - 1$

„ III, $\vartheta = 17 + 0{,}9\, t$.

Genom elimination af p ur form. I och motsvarande formel för Alk. får man $t_1 = 2086{,}78 - \dfrac{\text{n. l. } 6{,}5665227}{1750{,}8 + t}$.

De motsvarande formlerna för II och III erhållas genom elimination af ϑ medelst Alkoholens formel $t = 11{,}22 + 0{,}95\,\vartheta$, som ger

$$t_2 = -\ 27{,}9 + \text{t. n. l. } 0{,}0654539$$

$$t_3 = -\ 32{,}01 + \text{t. n. l. } 0{,}0680339$$

Angående beräkningen af formlerna II och III se ser. I.

Formeln $p = a + bp_1 + cp_2$ tillämpad på denna serie ger följande resultat:

t	0,10 Ac.	I_1	0,25 Ac.	II_1	0,33 Ac.	III_1
21,3	21,78	0	36,84	0	44,62	0
29,8	34,26	− 0,19	56,07	+ 0,09	67,17	− 0,14
40,5	58,54	− 0,09	92,88	− 0,37	109,02	− 0,23
50,3	44,02	− 0,55	141,94	+ 0,01	165,45	− 0,41
60,0	145,21	0	211,48	0	243,39	0
70,35	225,82	+ 0,66	315,45	+ 0,05	359,31	+ 0,19
80,0	335,13	− 0,10	448,24	+ 0,12	505,76	+ 0,62
89,8	486,70	+ 1,31	627,94	+ 0,20	702,66	+ 0,66
99,25	688,36	0	854,62	0	949,20	0

Konstanterna, alla positiva, äro:

	a	$\log b$	$\log c$
för I_1	1,32	0,8623257 — 1	0,2232532 — 1
„ II_1	0;70	0,5718266 — 1	0,6058408 — 1
„ III_1	1,99	0,4582898 — 1	0,6938422 — 1

Följande tabell upptager samtliga blandningarnes korresponderande kokpunkter från den lägsta för Acetatet till den högsta för Alkoholen observerade, alla beräknade ur de i det föregående deducerade formlerna:

p	vatten	Alk.	0,10 Ac.	0,25 Ac.	0,33 Ac.	0,50 Ac.	0,67 Ac.	0,75 Ac.	0,89 Ac.	Acet.
760,00	100,00	106,22	102,03	95,60	92,23	87,63	82,73	80,73	77,38	75,92
598,37	93,45	100	95,36	88,36	84,95	80,45	75,59	73,67	70,39	68,97
399,03	82,93	90	84,54	76,73	73,25	68,92	64,21	62,46	59,30	57,90
258,50	72,40	80	73,60	65,11	61,56	57,41	52,96	51,42	48,37	46,94
158,71	61,87	70	62,55	53,48	49,86	45,94	41,82	40,54	37,58	36,09
98,37	51,35	60	51,37	41,86	38,17	34,49	30,81	29,81	26,94	25,35
55,16	40,82	50	40,07	30,23	26,47	23,96	19,90	19,24	16,45	14,71
32,07	30,29	40	28,64	18,61	14,77	11,67	9,11	8,82	6,11	4,18

Jag har äfven beräknat de motsvarande värdena på $\frac{dt_n}{dt}$ eller de specifika faktorerna i förhållande till Isobut. Alk., tal som alltså angifva tensionskurvornas lutning mot hvarandra i de korresponderande kokpunkterna. Deras betydelse kan äfven uttryckas sålunda: då Alkh:s kokpunkt sjunker 1°, sjunka blandningarnes kokpunkter med dessa gradtal.

t	0,10 Ac.	0,25 Ac.	0,33 Ac.	0,50 Ac.	0,67 Ac.	0,75 Ac.	0,89 Ac.	Acet.
106,22	1,069	1,163	1,170	1,156	1,152	1,139	1,127	1,120
100	1,076	»	»	1,154	1,143	1,129	1,117	1,113
90	1,088	»	»	1,152	1,132	1,113	1,101	1,102
80	1,100	»	»	1,149	1,119	1,096	1,086	1,090
70	1,112	»	»	1,146	1,108	1,080	1,071	1,079
60	1,124	»	»	1,144	1,096	1,065	1,056	1,069
50	1,137	»	»	1,141	1,084	1,049	1,042	1,058
40	1,149	»	»	1,139	1,073	1,034	1,028	1,048

Man ser häraf, att talen växa med blandningsprocenten till ett maximum (vid 0,33 Ac.), hvarefter de alltjemt aftaga.

Om man i formlerna för de korresponderande kokpunkterna, $t_n = f(t)$, flyttar origo för t till $t = 70$ och utvecklar i serie, får man

$$t_n = a + b\Delta t + c\Delta t^2 + \ldots$$

der $\Delta t = t - 70$ och a och b äro de i föregående tabeller beräknade värdena på blandningens korresponderande kokpunkt och specifika faktor för $t = 70$ (jfr pag. 2). Värdet på 1000 c blir:

för Ac. 0,10	0,25	0,33	0,50	0,67	0,75	0,89	1,00
» − 61	0	0	+ 13	+ 59	+ 79	+ 74	+ 54

De följande koeff. i serien uppgå ej till 0,000001 och då det högsta värdet på Δt som här faller inom det experimentala området för ifrågavarande jemförelse är = 32, komma de följande termerna i serien ej att uppgå till 0,01 och inverka således ej märkbart på värdet af t_n.

Genom elimination af Δt^2 ur blandningens och Acetatets formler får man, om det senares kokpunkt betecknas t_1, $t_n = a + bt + ct_1$, således en formel analog med den för korresponderande tryck, $p = a + bp_1 + cp_2$, hvilken man på samma sätt kan tänka sig uppkommen genom elimination af p ur $p_1 = a_1 + b_1 p + c_1 p^2$ och $p_2 = a_2 + b_2 p + c_2 p^2$.

Slutligen följer en tabell öfver konstanterna i formeln $p = a + bp_1 + cp_2$:

Ac.	a	b	c
0,10	1,32	0,728	0,167
0,25	0,70	0,373	0,403
0,33	1,99	0,287	0,494
0,50	1,67	0,263	0,597
0,67	− 1,74	0,077	0,776
0,75	− 4,64	0,032	0,846
0,89	− 3,83	− 0,052	0,971

Kurvorna på den bifogade planschen äro uppdragna efter sina respektive formler med t som abscissa och p som ordinata.

Alla p-värden äro i del. II reducerade till 0° och korrigerade för vätskepelarnes höjder. I del. I äro de intetdera.

Samtliga experimenten äro utförda på härvarande Fysiska Institution under läsåret 1884—85.

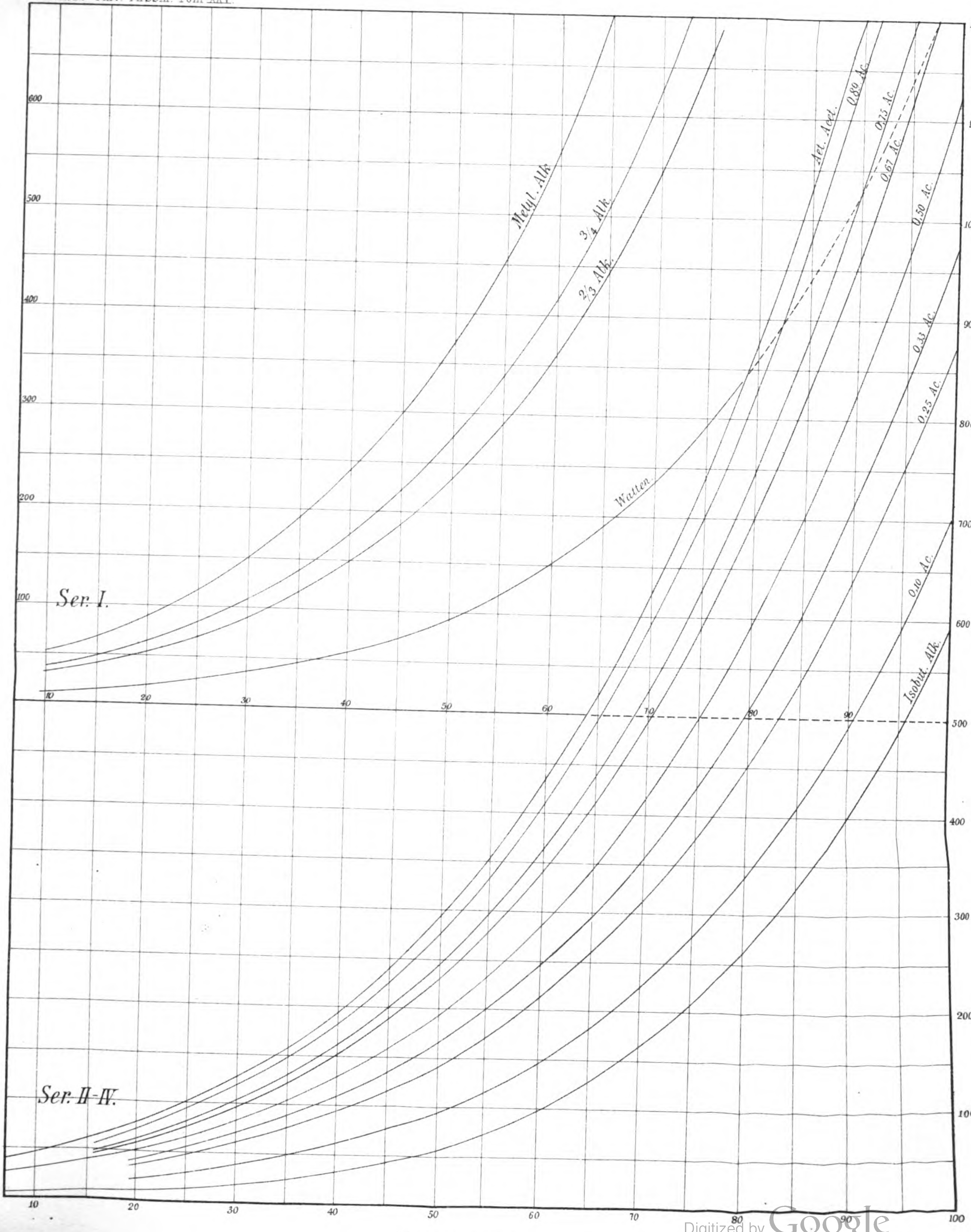
Rättelser och tillägg.

Del. I.

pag. 2 rad. 5 nedifr. står —) läs — r).
„ 9 „ 10 „ „ 3,1220843 läs 3,2030900.
„ „ „ 9 „ „ $\frac{h}{760}$ läs $\frac{k}{760}$.
„ 12 „ 11 „ „ 6,92 „ 11,68.

Del. II.

pag. 6 rad. 3 nedifr. efter ordet methoden tillägg: bestående hufvudsakligen deri, att man låter qvicksilfret i en fin stråle rinna ned i ett med utspädd salpetersyra fyldt meterlångt glasrör, genom hvilket det då faller såsom ett fint regn. Det tvättas sedan på samma sätt med vatten.
pag. 7 raden 1 nedifrån står 2,72 läs 2,75.
„ 8 „ 13 & 14 nedifr. läs beräknade och observerade.

Skånska Lith. Akt. Bol. Malmö.

Om jodsyran och dubbelsyror deraf med andra syror.

Af

C. W. BLOMSTRAND.

I en tidigare publicerad uppsats (Lunds Univ:s Årsskrift Tom. XXII och Journ. f. ph. Ch. 34 s. 433) om *öfverjodsyran* har jag velat lemna en från theoretisk sida sedt uttömmande redogörelse för denna märkliga syra med särskildt afseende på den stora betydelse, som måste åt densamma tillerkännas med hänsyn till de vigtiga spörsmålen om såväl grundämnenas mättningskapacitet som det allmänna radikalbegreppet. Det blef sålunda i första rummet min uppgift att söka med afgörande bevis ådagalägga, huru med antagande af den i syran ingående jodens 7-atomighet och förhandenvaron af den i följd deraf 5-atomiga radikalen JO allt var gifvet, som för den naturliga förklaringen af dess skenbart så invecklade föreningsförhållanden var behöfligt, under det å andra sidan utan ett sådant antagande hvarje försök till en verkligen rationel förklaring blir och måste blifva resultatlöst. Såsom sålunda en fullkomligt normalt 5-atomig, om ock på samma gång, såsom erfarenheten lär, i förhållande till de starka alkalimetallerna i regeln endast 2-basisk syra, blefve öfverjodsyran den fullkomligaste motsvarighet till den vanliga fosforsyran, såsom på grund af fosforns 5-atomighet och den deri verksamma radikalens sammansättning och egenskaper 3-atomig och äfvenledes förherskande 2-basisk. En närmare jemförelse med denna i alla riktningar grundligt studerade och väl bekanta syra var

ytterligare allt, som erfordrades för att äfven i de minsta detaljer låta öfverjodsyran framstå som en långt ifrån mer än andra regellös, tvärtom i sällsynt grad strängt lagbunden syra.

Ett liknande försök att ur samma allmänna grunder rationelt förklara det för *jodsyran* egendomliga och på annan väg svårt förklarliga skall blifva föremålet för nu föreliggande uppsats.

Jodsyrans föreningsförhållanden äro i allmänhet ojemförligt enklare än öfverjodsyrans, i det hon liksom salpetersyran i de vanliga salterna med metaller är regelbundet 1-atomig och 1-basisk och således kunde anses i allo motsvara denna.

Det är, som för en hvar är bekant, de väl karakteriserade sura alkalisalterna med till det neutrala saltet adderad jodsyra och i viss mån på liknande sätt svafvelsyra, som sedan länge föranledt de särskilda svårigheterna vid jodsyrans rationela förklaring och de olika meningar, som med afseende derå uttalats.

Det enklaste blir tydligen att, liksom ROSCOE (Lehrb. I s. 234), i dessa salter ej se annat än rent molekulara föreningar mellan syran och det normala saltet. Vid fasthållande af jodens 1-atomighet är naturligtvis en sådan uppfattning den enda möjliga.

En från det annars vanliga mycket afvikande åsigt om syrans konstitution är den af J. THOMSEN (t. ex. Berliner Ber. 1874 s. 114) framställda, i det han, på grund af de sura salterna så väl som af andra skäl antagande syran med fördubblad formel som 2-basisk, sammanställer den sålunda erhållna formeln, skrifven $J.JO^6H^2$, med formeln för öfverjodsyran, skrifven $H^3.JO^6H^2$, och i följd deraf finner sig föranlåten att anse jodsyran som ett derivat af öfverjodsyran genom ersättning af 3 at. väte mot 1 atom 3-atomig jod. Jag tillåter mig med afseende derå endast anmärka det, som mig måste synas, i hög grad osannolika deri, att i föreningar af den beständighet som jodsyrans både hydrat, anhydrid och salter en atom jod skulle intaga samma plats och vara bunden på samma sätt som 3 väteatomer, hvilka i öfverjodsyran normalt företrädas af metaller, såsom bly, silfver o. s. v., och derför till och med till åt-

skilnad från det i egentlig mening basiska vätet med fördubblad molekul äfven för denna syra ansetts ingå som så kalladt basiskt vatten efter formeln $3H^2O,J^2O^9H^4$ (Ber. VI s. 6.). Antagandet af ett olika atomvärde för de två jodatomerna i jodsyran kunde ock i och för sig anses nog godtyckligt.

Jag har för egen del med den uppfattning af grundämnenas mätningskapacitet, jag från början omfattat, ej ett ögonblick tvekat att i omedelbar konseqvens af de experimentelt gifna formlerna J^2O^5, $HOJO^2$, $KOJO^2$ o. s. v. anse jodsyran som en i och för sig fullkomligt normal förening af den 5-atomiga joden, liksom öfverjodsyran af den 7-atomiga joden eller salpetersyran af det 5-atomiga, salpetersyrligheten af det 3-atomiga qväfvet o. s. v. Möjligheten af en atomistisk förklaring äfven af de sura alkalijodaterna var dermed också gifven, och då jag för längre tid sedan (jfr. Gmelin Kraut. Handb. Abth. 1,11 s. 299) förslagsvis uppställde atomistiska formler för bi- och tri-jodaterna, var med dem endast afsedt att, på sätt för tillfället lämpligast kunde synas tillgodogöra denna värdefulla möjlighet af atomistisk tolking, om de också detta oafsedt ej kunna anses motsäga de strängare anspråk, jag numera måste ställa på dylika formler. För öfrigt ledo de af felet, att efter äldre uppgifter salterna antogos som vattenfria eller såsom innehållande syrans anhydrid och icke, som vi numera med säkerhet veta fallet vara, dess hydrat. Om de formler, som efter samma allmänna grunder och med rättelse af detta fel finnas uppställda af MICHAËLIS (Graham Ottos Lehrb. 1 s. 478) torde väl, och måhända i ännu högre grad, detsamma gälla. Allt hvad om dem kan sägas är, att de på intet vis stå i strid med jodens 5-atomighet. Mot formlen för bi-jodatet

$$\begin{array}{ccc} KO.JO.O. & J & (OH)^2.OK \\ \cdot & & \cdot \\ JO^2.O & & O.JO^2 \end{array}$$

torde med fog kunna anmärkas, att den tänkta substitutionen (af O i JO^2 mot OH eller OK) kommit att utan någon som helst inskränkning från annat håll drifvas längre än strängt taget kan anses medgifvet. Att äfven den sista syreatomen i jodsyran skulle kunna utbytas mot OH, OK o. s. v., är mer än osannolikt.

Med den större erfarenhet, hvartill jag genom egna experimentela arbeten kommit rörande de, såsom de med ett gemensamt namn kunde betecknas, sura jodsyrederivaten, har jag ock funnit anledning att närmare än förut kunnat ske ingå på det theoretiska spörsmålet om jodsyrans konstitution. Det är re-

sultaten af dessa undersökningar, theoretiskt såväl som experimentelt, för hvilka jag i det följande skall i korthet redogöra.

Såsom vid syrorna i allmänhet måste vara fallet, är det för jodsyrans fulla karakterisering ej nog att veta, att det grundläggande elementet deri ingår med ett visst *atomvärde* (här joden 5-atomig). Man måste också hafva besvarat frågan: hvad och huru sammansatt är den i syran verksamma *radikalen?*

Tydligen är det endast salternas sammansättning, som vid försöken att besvara en sådan fråga kan tjena oss till ledning.

Förutsatt, att jodaterna liksom t. ex. nitraterna saknade hvarje åtminstone bestämdare framträdande förmåga att bilda några föreningar genom ren addition, så skulle ingen anledning finnas att på olika sätt uppfatta de båda å ömse sidor af 5-atomiga metalloider, $\overset{v}{J}$ och $\overset{v}{N}$, uppkomna och i ena som i andra fallet 1-basiska syrorna. Efter formlerna $K.O.JO^2$ och $K.O.NO^2$ vore radikalerna NO^2 och JO^2 och ingen anledning funnes att antaga någon annan skiljaktighet dem emellan än den, att olika grundämnen i dem ingå.

Men vi veta, att så ej är händelsen. Kaliumjodat förenar sig med i öfverskott tillsatt jodsyra, liksom kaliumsulfat med svafvelsyra i öfverskott, till s. k. surt salt, likaså t. ex. med surt kaliumsulfat till en egendomlig art af dubbelsalt med två syror. Detta måste hafva sin orsak. Vore radikalen utan vidare JO^2 med båda syreatomerna på enahanda sätt bundna, skulle föreningar som dessa, aldra mest så lätt uppkommande som fallet är, svårligen kunna ifrågakomma. Att föröfrigt särskildt föreningar som den sistnämnda med kaliumhydrosulfat ingalunda äro enstående, har jag genom en följd af försök haft tillfälle att förvissa mig om. Påtagligen är möjligheten af dylika föreningars uppkomst för syran karakteristisk. Den kemiskt verksamma radikalen i jodsyran kan ej vara af samma art som radikalen i salpetersyran.

I förbigående sagdt har det varit nämnda experimentela försök, som, af tillfälliga anledningar afbrutna och på sista tiden åter upptagna, närmast haft till följd, att längre tid än i och för sig varit nödigt, kommit att förflyta efter den förra uppsatsens publicering, hvilket dock måhända kunde anses mindre

betyda, då de uppgifter, de hvar för sig varit afsedda att lösa, sitt nära sammanhang oafsedt, i hufvudsakliga delar blifvit af väsentligen olika art.

Till fullt förstående af det för *öfverjodsyran* utmärkande behöfdes endast en noggrann jemförelse med den *vanliga (ortho-) fosforsyran*, hvilken den, tydligen oafsedt det 2 enheter högre mättningsvärdet hos radikalen, $(JO)^{V}$ i stället för $(PO)^{III}$, fullständigt motsvarar, med den enda mera väsendtliga skilnaden, att i följd af jodens vida svagare frändskap till syre hydroxylerna i öfverjodsyran äro lösare bundna än i fosforsyran och således vid högre temperatur eller af andra skäl lättare aflägsnas, liksom omvändt af alldeles samma orsak (syrets lösare bindning) den bildade anhydroföreningen lättare återgår till i detta fall mera normal hydroförening.

Det har måst förefalla mig mer än omisskännligt, att på samma sätt *jodsyran* har sin mönster- och förebild i den s. k. *metafosforsyran.*

För att ge ett fullt adæqvat uttryck så väl å ena sidan åt *metafosforsyrans* mycket nära sammanhang med orthofosforsyran som å andra sidan åt dess i hög grad väsendtliga skiljaktigheter från salpetersyran, klorsyran och bromsyran, måste dess formel rationelt skrifvas icke, i öfverensstämmelse med de för dessa vanliga, $HO.PO^2$, utan HO.PO.O, då dermed antydes, att metafosforsyran icke endast så till vida är ett anhydroderivat af fosforsyran $(HO)^3PO$, att hon af denna kan uppkomma under förlust af H^2O, utan ock derutinnan ännu alltjemt framstår som endast en variation af denna, i det den egentliga radikalen, fosforyl PO med 1 atom syre, fortfarande är densamma som förut, deremot den andra syreatomen, som återstår som en rest af hydroxylsyret, fortfarande är jemförelsevis lätt rörligt liksom detta var.

På samma sätt vore jodsyran strängt taget att skrifva HO.JO.O eller JO^{O}_{OH} och icke $HO.JO^2$ eller $JO^2.OH$.

Liksom öfverjodsyran jemförd med öfverklorsyran, så kunde således också jodsyran jemförd med klorsyran och salpetersyran anses i sin mån berättiga till den nära liggande satsen, att med afseende på de högre syreföreningarnes sammansättning och deraf beroende kemiska verksamhet joden har sin bestämda förebild i fosforn, kloren (och bromen) deremot i qväfvet sjelf eller, för att begagna ett sådant uttryck, att joden utgör klorgruppens fosfor, liksom kloren sjelf dess qväfve.

Väl kunde häremot invändas, att äfven salpetersyran både kan betraktas och ofta har betraktats som en metasyra till en tänkt orthosyra H^3O^3NO eller $NO(OH)^3$. Men om också ingenting hindrar, att så sker, så qvarstår dock såsom ett oafvisligt experimentelt factum, att vid salpetersyran egenskaperna af en anhydrosyra så godt som fullständigt gått förlorade med afseende å den ena syreatomens större rörlighet än den andras. Additiva föreningar af samma art som de här närmast ifrågavarande af jodsyran torde väl knappast förekomma. Å andra sidan delar jodsyran fullständigt med salpetersyran den utan all fråga märkvärdiga egenskapen, att tendensen eller förmågan att med upptagande af vatten (eller bas) återgå till den fulla hydro- eller kanske såsom ett allmänt uttryck mindre riktigt så kallade ortho-formen i sin ordning så godt som fullständigt förlorats. Jodsyran ger som salpetersyran regelrätt med baser 1-atomiga föreningar. De här ifrågavarande skiljaktigheterna oafsedt förhålla sig båda som afgjordt 1-basiska syror.

Svårligen torde de härmed antydda förhållandena på en gång kortare och uttrycksfullare kunna återgifvas än genom ofvan anförda beteckningssätt för de verksamma radikalerna. Som en sammanfattning af det föregående vore således radikalerna:

1) för fosforsyran och öfverjodsyran: $\overset{V}{PO}$ och $\overset{VII}{JO}$

2) för metafosforsyran och jodsyran: $\overset{V}{PO}.O$ och $\overset{V}{JO}.O$

3) för salpetersyran, klor- och bromsyran: $\overset{V}{NO^2}$, $\overset{V}{ClO^2}$, $\overset{V}{BrO^2}$

4) för öfverklorsyran: $\overset{VII}{ClO^3}$

Med ord återgifvet kunde detsamma på följande sätt uttryckas:

Fosforn och joden dela gemensamt egenskapen, att i syrorna endast en syreatom ingår bunden med den särskilda styrka, att den måste räknas som afgjord beståndsdel i den egentliga radikalen. Finnas två, är den ena jemförelsevis lätt rörlig. Vid qväfvets, klorens och bromens syror kunna deremot båda syreatomerna anses tillhöra radikalen på samma sätt. Vid fullständig förstöring, i det på samma gång elementets atomvärde nedsättes, kunde väl möjligen blifva tal om den ena syreatomens lättare afskiljande än den andra, men detta är en fråga, som ej hör hit.

Det torde väl knappt behöfva anmärkas, att härmed ingalunda skall vara sagdt, att jodsyran och metafosforsyran i hvarje fall ovillkorligen skola skrifvas

med JO.O och PO.O i stället för JO^2 och PO^2 som radikal, lika visst som t. ex. alkoholen ingalunda alltid och nödvändigt måste skrifvas $CH^3.CH^2.OH$ i stället för $C^2H^5.OH$. Sådana fall gifvas dock, och med afseende på jodsyran är det just sådana, som här föreligga, vid hvilka den fullt upplösta formeln ovillkorligen måste användas, såvidt någon möjlighet skall finnas att tillfredsställande förklara vissa reaktionsförlopp.

Hvad är sålunda betydelsen af den genom formeln JO.O angifna större rörligheten hos den ena syreatomen? Svaret är af sig sjelf gifvet.

Den är tydligen att söka i detsamma, som gjorde det till en i så hög grad vigtig upptäckt, då man sent omsider fann, att aldehydens formel icke, såsom man länge antog, är $C^2H^3O.H$ utan $C^2H^4.O$, således med syret extraradikalt och dermed ock på vanligt sätt rörligt.

En hvar vet, att syret i dess så utomordentligt vigtiga egenskap af amfid särskildt utmärkes genom sin så bestämdt framträdande benägenhet att binda två olika radikaler. Bäst, om radikalerna äro diametralt motsatta. Men äfven då tillfälle dertill ej gifves, ja till och med om enda möjligheten är att binda två olika radikaler af samma slag, gör sig denna märkvärdiga egenskap i många fall gällande. Särskildt erbjuder den organiska kemien talrika exempel derå. Vi behöfva endast erinra oss den nyss nämnda aldehyden, hvaraf påtagligen genom syrets förmedling två eller flere molekuler lätt sammansluta sig till en, efter formeln:

$$C^2H^4.O + C^2H^4.O = C^2H^4\overset{O}{\underset{O}{}}C^2H^4 \quad \text{o. s. v.}$$

Det är tillräckligt bekant, att *metafosforsyran* med afseende på dess allmänna sätt att verka särskildt deri skiljer sig från salpetersyran, att hon särdeles lätt ger s. k. *kondenserade syror* eller, med andra ord, lätt öfverföres i *polymera former*.

Möjligheten af dylik kondensation är tydligtvis gifven på samma gång man har sig bekant, att i den enkla syran efter formeln HO.PO.O den egentligen verksamma radikalen är PO. Hvad åter beträffar uppgörandet af konstitutionsformler för de olika produkterna, möter dervid i första hand svårigheten, att, enär, såsom ock af formeln framgår, ämnet, som skall binda sig sjelf, är på en gång anhydrid och hydrat, reaktionen kan försiggå i 2 olika riktningar.

Förutsatt ren anhydridreaktion (såsom vid den nyss anförda aldehydens förtätning) skulle erhållas formlerna:

1) $HO.PO.O + O.PO.OH = HO.PO{}^{O}_{O}PO.OH$ *dimetafosforsyra;*

likaså vid fortsatt förtätning på samma sätt:

$$2)\ \begin{array}{l} HO.PO.O \\ \;\;\; O \;\; PO.OH \\ HO\,PO.O \end{array} \quad \text{och} \quad 3)\ \begin{array}{l} HO.PO.O.PO.OH \\ \;\;\;\; O \;\;\;\; O \\ HO.PO.O.PO.OH. \end{array}$$

tri- och *tetra-metafosforsyra* o. s. v.

Om deremot reaktionen tänkes försiggå mellan anhydrid- och hydrat-del ömsesidigt, liksom då t. ex. kalk och vatten adderas till hvarandra $\left(CaO + H.OH = Ca{}^{OH}_{OH}\right)$, skulle formlerna blifva:

1) $HO.PO.O + HO.PO.O = HO.PO{}^{OPO.O}_{OH}$ eller $(HO)^2PO.O.PO.O$,

2) $(HO)^2PO.O.PO.O + HO.PO.O = (HO)^2PO.O.PO{}^{OPO^2}_{OH}$

3) $(HO)^2PO.O.PO(OH).O.PO.O + HOPO^2 = (HO)^2PO.O.PO(OH).O.PO(OH)OPO^2$,

di-, *tri-* och *tetra-metafosforsyra.*

Formler, sådana de här med nödvändighet framgå vid antagandet af en ren anhydridreaktion, finnas alternativt föreslagna af Roscoe (Lehrb. 1. s. 421), om också ännu såsom sannolikast anses, att formeln $HO.P{}^{O}_{O}$ med 3-atomig fosfor och sig sjelf bindande syre är det rätta uttrycket för metafosforsyrans sammansättning. De skäl, som från min ståndpunkt tala mot den senare formeln, äro af sig sjelfva gifna.

Formlerna efter hydratreaktionen sammanträffa i hufvudsak med den uppfattning af metasyrornas konstitution, som af Michaëlis (Handbuch II s. 273) uttalas. Det kunde endast anmärkas, att genom uppfattandet af reaktionen som en akt af substitution det för reaktionen väsendtliga allt för mycket undanskymmes, i det med anhydriden, skrifven $PO^2.O.PO^2$, (utan allt tvifvel riktigare $PO.O^3.PO$) såsom utgångspunkt antages, att i första hand bildad dimetasyra $PO^2.O.PO(OH)^2$ genom substitution af H i det ena OH emot det 1-atomigt verkande $PO(OH)^2$ i sin ordning öfverföres till trimetasyra $PO^2.O.PO{}^{O.PO(OH)^2}_{OH}$

denna på samma sätt till tetrametasyra $PO^2.O.PO\begin{smallmatrix}OPO(OH)^2\\OPO(OH)^2\end{smallmatrix}$ o. s. v., utan att man därvid rätt kan förstå, hvarpå en sådan substitution egentligen beror eller hvarför ej äfven det andra PO^2 i reaktionerna deltager.

I fråga om hvilketdera af de båda formuleringssätten, som bäst motsvarar det i verkligheten gifna, så kunde visserligen redan den märkliga beständigheten hos de kondenserade metafosforsyrorna, t. ex. trimetasyran, snarast tala för sannolikheten af det först anförda med å ena sidan endast slutna kedjor och å den andra en fullkomligt symmetrisk byggnad (med alla OH vid hvar sin P-atom). Att det verkligen i föreliggande fall är att anse som det ovillkorligt riktiga, bevisas emellertid omisskännligt genom de bildningsreaktioner, också i detta fall framför alla andra de ojemförligt vigtigaste, hvarvid ej syran sjelf utan ett salt deraf med 1 atom metall (en metallenhet) vid stark glödhetta tvingas att öfvergå till en eller annan form af metasyran. Kondenseringen genom syrets medverkan måste här ensamt och uteslutande försiggå på anhydridsidan. Ett val finnes ej. T. ex. med natrium måste formlerna med nödvändighet blifva:

$$Na.O.PO\begin{smallmatrix}OH\\OH\end{smallmatrix} + \begin{smallmatrix}HO\\HO\end{smallmatrix}PO.ONa \quad - 2H^2O = NaO.PO\begin{smallmatrix}O\\O\end{smallmatrix}PO.ONa$$

$$NaO.PO(OH)^2 + 2(HO)^2PO.ONa - 3H^2O = \begin{matrix}Na.O.PO.O.PO.ONa\\ O \quad O\\ PO.ONa\end{matrix}$$

Äfven anhydridens successiva öfverförande till hydrater låter sig naturligast förklara efter samma uppfattning:

$$PO\begin{smallmatrix}O\\O\\O\end{smallmatrix}PO + HOH = HO.PO\begin{smallmatrix}O\\O\end{smallmatrix}PO.OH \qquad \text{dimetafosforsyra}$$

$$\text{,,} \quad + 2HOH = (HO)^2PO.O.PO(OH)^2 \quad \text{pyrofosforsyra}$$

$$\text{,,} \quad + 3HOH = (HO)^3PO + PO(OH)^3 \quad \text{orthofosforsyra.}$$

Att vid den första reaktionen en delning sker i 2 molekuler enkel metasyra H.O.PO.O, kunde i enlighet härmed till och med på goda grunder synas föga sannolikt. Tillvaron af en monometasyra är fullkomligt hypothetisk.

I hvad fall som helst är det alltid PO och icke PO^2, som utgör det fasta underlaget, hvarpå de olika derivaten uppbyggas.

Vid *jodsyran* kunna de för metafosforsyrorna så vigtiga reaktionerna vid glödhetta under närvaro af en metall ej ifrågakomma. Hithörande föreningar, som sålunda för sin bildning förutsätta sammanlagringar på våta vägen, måste som en naturlig följd af den relativt vida svagare bindningen af jod vid syre både uppkomma lättare och framför allt vida lättare sönderdelas än analoga derivat af metafosforsyran. Att dock samma regler gälla här som vid denna såväl med afseende å reaktionsförlopp som möjliga konstitutionsformler, torde i hvarje fall vara omisskännligt.

Så kunde *de sura kaliumsalternas* bildning försiggå efter formlerna:

$$1)\ \mathrm{KO.JO.O + O.JO.OH = KO.JO{}^{O}_{O}JO.OH},\ \textit{kaliumbijodat.}$$

Tydligen hindrar ingenting, att äfven det neutrala kaliumsaltet är en dylik kombination af två molekuler af det enkla saltet, liksom hydratet sjelf af 2HOJOO. Hvad af J. Thomsen (jfr. s. 2) antagits rörande syrans egenskap af 2-basisk med fördubblad formel, kunde således äfven från min ståndpunkt och efter mitt sätt att argumentera förefalla mycket sannolikt. Längre än till en större eller mindre sannolikhet torde dock frågan svårligen kunna bringas. För öfrigt hindrar tydligen ingenting, att molekulen kan tänkas ännu en gång fördubblad, då formeln kunde blifva:

$$\begin{array}{c}\mathrm{KO.JO.O.JO.OH}\\ \cdot\quad\cdot\\ \mathrm{O}\quad\mathrm{O}\\ \cdot\quad\cdot\\ \mathrm{KO.JO.O.JO.OH.}\end{array}$$

Det vore ju till och med tänkbart, att saltets trimorfism kunde stå i något slags sammanhang med denna möjlighet af olika polymera former.

$$\text{Likaså } 2)\ \mathrm{KO.JOO + 2\,OJO.OH = KO.JO}\begin{array}{c}\mathrm{O.JO.OH}\\ \cdot\\ \mathrm{O}\\ \cdot\\ \mathrm{O.JO.OH}\end{array},\ \textit{kaliumtrijodat.}$$

Men å andra sidan är äfven här alltid möjligt, att reaktionen försiggår efter *hydratreaktionen*, då formlerna blefve:

$$1)\ \mathrm{KO.JO.O + HO.JO.O = KO.JO{}^{O.JO.O}_{OH} = KH.O^2.JO.O.JO.O}\ \text{och}$$

$$2)\ \mathrm{KH.O^2.JO.O.JO.O + HO.JO^2 = KH.O^2.JO.O.JO{}^{OJO^2}_{OH}}$$

Vi stadna här i vida större ovisshet om den rätta formuleringen än vid metafosforsyran. Då af lätt insedda skäl (jodens egenskaper) beständigheten

här ej kommer med i räkningen, vore det endast den mera symmetriska byggnaden, som skulle ge företrädet åt den först anförda. Såsom redan är anmärkt, kunna reaktionerna på torra vägen här på intet sätt tjena till ledning vid valet mellan de olika uttryckssätten.

Produkten af kaliumhydrosulfatets sammanlagring med kaliumjodat blefve efter enahanda grunder med enkel eller fördubblad formel:

$$K.O.SO^2.O.JO{OK \atop OH} \text{ eller möjligen } \begin{matrix} KO.SO^2.O.JO.OK \\ \dot{\underset{\cdot}{O}} \\ KO.SO^2.O.JO.OK \end{matrix} + H^2O, \textit{ kaliumjodatosulfat.}$$

Då andra analoga föreningar äro på liknande sätt byggda, torde för tillfället vara nog att hänvisa till det i det följande om dem meddelade.

En särskildt egendomlig klass af hithörande additiva föreningar äro *dubbelsalter af alkalijodater med* motsvarande syrefria *haloidsalter,* t. ex. det, som det vill synas, af alla fullständigast studerade *kaliumklorojodatet* $KOJO^2 + HOJO^2 + KCl$. Onekligen kan äfven detta salt atomistiskt uppfattas i fullkomlig öfverensstämmelse med de förut anförda, i det kloren antages som substituent för syre enligt den vid fördubbling erhållna formeln:

$$K^4Cl^2J^4H^2O^{12} = \begin{matrix} KO.JCl^2.O.JO.OK \\ \dot{\underset{\cdot}{O}} \quad \dot{\underset{\cdot}{O}} \\ KO.JO.\ O.\ JO.OK \end{matrix} + H^2O$$

eller, om man så vill, såsom lätt kan ske, med vattnet upptaget i formeln (med $2\,JO{OK \atop OH}$ till höger.) Det af *Marignac* (Gmelin-Kraut II s. 83) anmärkta kristallografiska sammanhanget med en viss form af kaliumbijodatet kunde möjligen tala för en likhet i byggnad som den här antagna (jfr bijodatet s. 10 med fördubblad formel). För öfrigt är bekant, att jodtrikloriden ger salter med alkalier. Kaliumsaltet vore rationelt $K.Cl.Cl.JCl^2$, således med samma radikal som den här antagna. Men å andra sidan finnas föreningar af denna klass, såsom natriumsaltet: $3NaCl + 2NaOJO^2 + 9H^2O$, hvilkas efter analysen gifna empiriska sammansättning på intet sätt medger en atomistisk tolkning och således tvingar till antagandet af en rent molekulär sammanlagring. Om också möjligt är, att detsamma ej derför nödvändigt behöfver vara händelsen äfven med salter som det först anförda, blir dock alltid det rationela uttrycket för

dylika föreningar i hög grad osäkert. De hafva också endast för fullständighetens skull blifvit i detta sammanhang anförda.

Efter dessa allmänna anmärkningar öfvergå vi till denna undersöknings rent experimentela del.

Dubbelsyror med Jodsyra.

Till bekräftande af de åsigter, hvartill jag kommit rörande jodsyrans nära sammanhang med fosforsyran, låg nära till hands att söka efter motstycken till den sedan länge bekanta, men ännu temligen enstående dubbelföreningen med svafvelsyra. Af naturliga skäl gjordes första försöket med molybdensyra. Det lyckades och förde snart med sig åtskilliga andra, vare sig med resultat, såsom vid kromsyran och wolframsyran, eller utan sådant, såsom särskildt vid fosforsyran sjelf. De stora svårigheter, som till en början lade sig i vägen för ett skarpt bestämmande af det jodhaltiga kaliummolybdatet föranledde i sin mån förutom andra arbeten, hvaraf min tid var upptagen, det redan förut anmärkta afbrottet med undersökningens fullföljande.

I fråga om de af mig använda *analytiska bestämningsmetoderna* vill jag i sammanhang härmed endast nämna, att jag vid återupptagandet af undersökningen funnit mig föranlåten att försöka en undersökningsmetod på torra vägen, som särskildt beträffande joden, såsom ock af försöken bekräftades, kunde ge utsigt till en på samma gång enklare och säkrare bestämning än efter de förut använda, annars vanliga på våta vägen (reduktion med vätesvafla eller svafvelsyrlighet o. s. v.). Profvet, t. ex. af kaliumjodatomolybdat, inlägges i ett kortare, i ena ändan tillblåst rör af svårsmält glas (i stället för i platinaskepp, som i vanliga fall på grund af stänkning ej här kan användas) och så afpassadt, att det med underlag af ett platinableck lätt kan införas i upphettningsröret (ett vanligt förbränningsrör). På lämpligt afstånd derifrån införes ett väl hoprulladt silfverbleck, hvaraf rörets vidd så nära som möjligt utfylles. I rörets främre del är liksom vid en vanlig organisk förbränning tillfogadt ett klorcalciumrör samt derpå en aspirator, genom hvilken luft i behörigen långsam ström kan genomsugas det hela. Tydligen har denna i första hand att passera en vanlig god torkapparat (jag använde svafvelsyra, klorcalcium i ett högt lager och pimpstensbitar med svafvelsyra). Det lilla röret, hvari prof-

vet befinner sig, lägges naturligtvis så, att jodgasen genom dess slutna del hindras från utväg bakåt, hvilket ock i sin mån ger detsamma ett mycket väsendtligt företräde framför det åt alla håll öppna platina- eller porslinskeppet. Med luftströmmen i gång upphettas profvet till en början mycket försigtigt, slutligen vid så stark hetta, som med gaslåga kan åstadkommas, under det samtidigt silfverblecket, särskildt i dess bakre del, alltjemnt starkt upphettas, då i annat fall försöket lätt fullkomligt misslyckas.

Är profvet såsom exempelvis antogs, erhålles tydligen till glödrest molybdensyradt kali, den af jodsyran frigjorda joden upptages af silfret på dess glödröret närmaste del, vanligen till en längd af omkring 2—3 centimeter. En alldeles särskild fördel är, att på samma gång vattnet kan noggrannt bestämmas. Är basen ammoniak i stället för kali, förbrännes ock dess väte till vatten. Det vid låg hetta utdrifna verkliga vattnet kan vid försigtig upphettning före inträdande sönderdelning särskildt till vigten bestämmas.

Jag börjar med det förut bekanta svafvelsyrade saltet, som jag ock framställt och analyserat såväl på grund af de från hvarandra ganska afvikande uppgifterna derom, som ock för att på ett bekant ämne pröfva metodens tillförlitlighet.

1. Jodsyra och svafvelsyra.

Kaliumjodatosulfat.

Upptäckt och först beskrifvet redan 1830 af SERULLAS har saltet sedan undersökts af MILLON, RAMMELSBERG och MARIGNAC. Resultaten äro mycket olika, som väl endast kan förklaras genom orent material vid de äldre undersökningarna. Så skulle af SERULLAS' analys följa: K^2O,J^2O^5,SO^3, af MILLON's detsamma $+ H^2O$, af RAMMELSBERGS efter nyligen utförd ny beräkning (Chem. Abhandl. 1888 s. 32) $7K^2O,2H^2O,3J^2O^5,12SO^3$ eller, såsom på samma ställe antages, rationelt $KH^2J^3O^9 + 6KHSO^4$, slutligen enligt MARIGNAC: $2K^2O,H^2O,J^2O^5, 2SO^3$ eller $KOJO^2 + KHO^2SO^2$.

Jag har för min del kommit till alldeles samma resultat som MARIGNAC.

Efter den äldre framställningsmetoden erhölls ur en med svafvelsyra försatt lösning af jodsyradt kali först trijodat, derpå detta salt (R—g. l. c.).

Jag har funnit lämpligast, att använda beräknade mängder af kaliumpyrosulfat (1 Mol.) och jodat (1 $^1/_2$ mol.). Ur den temligen koncentrerade lös-

ningen afsatte sig snart mjölkhvita, rundade kristallgyttringar af surt jodat. Efter några dagars förlopp (vid frivillig afdunstning i öppen luft) började dessa upplösas och ersättas af ganska stora genomskinliga, glänsande prismor, som efterhand fullständigt intogo de förras plats utan all inblandning af främmande kristaller. Vid förnyadt försök blef förhållandet detsamma.

Enligt kristallografisk bestämning af M. Weibull var saltet "fullständigt identiskt med det af Marignac undersökta".

Vid analys på förut angifna sätt erhölls af 0.5342 gr. substans 0,1935 gr. jod, motsv. 0.06095 gr. syre, 0.014 gr. vatten och som glödrest 0.2655 gr. kaliumsulfat.

Deraf erhålles i procent, jemfördt med beräkning efter Marignacs formel:

$2K^2O$	188.4	26.90	26.88
$2SO^3$	160.0	22.84	22.82
J^2	254.0	36.27	36.22
O^5	80.0	11.42	11.41
H^2O	18.0	2.57	2.62
	700.4	100.00	99.95

Oafsedt bekräftelsen på Marignac's resultat är den nära öfverensstämmelsen mellan funnet och beräknadt i dubbelt afseende anmärkningsvärd. Den bevisar till en början, att saltet var fullt rent, hvilket med skäl kan anses så mycket märkligare, som det icke var omkristalliseradt och dertill ej direkt afsatt ur en lösning, utan småningom uppkommet af ett annat, i sig svårlöstare, som deraf liksom undanträngdes. Å andra sidan bevisas deraf, att analyseringsmetoden är fullt tillfredsställande. Jodsyran har fullständigt afgifvit sin jodhalt i form af fri jod och joden fullständigt bundits af silfret. Som särskildt märkligt kunde ock räknas, att vid ett enda glödningsförsök, vägningarna oberäknadt, samtliga beståndsdelar i ett så kompliceradt ämne kunnat med all noggrannhet samtidigt bestämmas, hvilket tydligen ensamt möjliggjorts derigenom, att svafvelsyra och kali från början stått till hvarandra i jemnt samma förhållande som i det neutrala saltet, så att särskild pröfning af glödresten varit öfverflödig.

Som redan förut anförts, är saltets formel:

$$2K^2O,H^2O,J^2O^5,2SO^3 \text{ eller } KOJO^2 + KHO^2SO^2.$$

Såsom äfvenledes redan nämnts, kunde häraf härledas som de atomistiska uttrycken:

$$KO.SO^2.O.JO\genfrac{}{}{0pt}{}{OK}{OH} \text{ eller } KO.JO\genfrac{}{}{0pt}{}{O.SO^2.O.K.}{O.H}$$

Denna enklast möjliga formel har tydligen såsom sådan ett afgjordt företräde framför den, som vid fördubbling erhålles. Molekulens sanna storlek är obekant.

Reaktionsförloppet vid det af mig använda bildningssätt är således i allo af samma art som öfverhufvudtaget vid öfverförande af extraradikalt anhydrosyre till amfogent verksamt:

$$KO.JO.O + HO.SO^2.OK = KO.JO\genfrac{}{}{0pt}{}{O.SO^2.OK}{OH} \text{ eller } KH.O^2.\overset{V}{J}O.O.\overset{VI}{S}O^2.OK.$$

I detta fall är ingen tveksamhet om reaktionsförloppet, då endast *en* anhydrid finnes.

Syran, *jodatosvafvelsyran* eller *sulfatojodsyran*, hvaraf saltet motsvaras, kunde sålunda betecknas med den enkla formeln:

$$\genfrac{}{}{0pt}{}{H^2.O^2.JO}{H\ .O.SO^2}O \text{ eller, om man så vill, förkortadt } H^3.O^3.\overset{VI\,V}{SJ}O^4.$$

Att döma af saltets sammansättning, vore syran således väl 3-atomig, men åtminstone i förhållande till de starka alkalimetallerna endast 2-basisk.

Såsom en kombination af enklast möjliga slag motsvarar den fullkomligt pyrosvafvelsyran, med hvilken den delar lättheten att sönderdelas, och pyrofosforsyran, eller är till byggnaden en fullkomlig öfvergångsform mellan båda.

2. Jodsyra och molybdensyra.

En i någon mån koncentrerad lösning af jodsyra ger i vanlig molybdenvätska (Am-molybdat löst i salpetersyra) en stark hvit fällning. Den förutsatta slägtskapen med fosforsyran var genom denna iakttagelse bevisad, och utgångspunkten gifven för de följande försöken inom området i fråga.

Det karakteristiskt utmärkande för molybdenjodsyran är således liksom för molybdenfosforsyran svårlösligheten hos kalium- och ammoniumsaltet äfven vid närvaro af fri salpetersyra, under det natriumsaltet lätt löses.

Kaliummolybdatojodat.

$K^2O,J^2O^5,2MoO^3,4H^2O$ eller $KOJO^2 + MoO^3 + 2H^2O$.

Beredningen af detta märkliga salt är i allmänhet mycket enkel. En blandning af molybdensyradt natron och jodsyra, löst i vatten, ger med salpe-

tersyra i öfverskott lätt fullkomlig lösning. Vid tillsats af konc. salpeterlösning fälles saltet. För att vara fullt säker på frånvaron af främmande baser har jag dock funnit förmånligast att framställa det genom att fälla den fria molybdenjodsyrans lösning med salpeter. Fällningen afsuges och tvättas med vatten med undvikande af större mängder deraf på en gång.

Saltet synes fällas fullständigt amorft. Vid stark förstoring (omkring 200 gånger) visar det sig dock bestå af tydliga korta nålar. Färgen är, i olikhet med det vanliga molybdenfosforsaltet, rent hvit. Såsom framgår af det anförda, ganska svårlösligt, löses det dock, friskt utfäldt, fullkomligt klart vid tillsats af en större mängd vatten. Vid lösningens afdunstning afsätter sig saltet återigen och då tydligare kristalliniskt i lättare urskiljbara nålar. Samtidigt begynnande sönderdelning torde dock vara svår att undvika. Åtminstone har jag på grund af förutsättningen, att så kunde vara, till analys endast användt det direkt fällda.

Doc. Weibull meddelar rörande saltets mikroskopiska förhållande: "Består uteslutande af ytterst små, relativt tjockare nålar, som släcka ljuset parallelt med sin längdriktning, alltså sannolikt äro *rombiska* (eller quadratiska).

Med förbiseende af flera tidigare analyser anför jag endast de sist utförda.

An. 1. 0.440 gr. gaf efter förbränningsmetoden 0.1427 gr. jod, motsvarande 0.0449 gr. syre, och 0.214 gr. glödrest. Med blyacetat erhölls af denna 0.429 gr. blymolybdat.

An. 2. Af 0.6205 gr. erhölls 0.200 gr. jod, motsvarande 0.063 gr. syre, 0.054 gr. vatten samt 0.3034 gr. molybdensyradt kali. Molybdenen fälldes som svafvelmetall. Lösningen gaf med svafvelsyra 0.136 gr. kaliumsulfat, innehållande 0.0735 gr. kali. Resten således 0.2299 gr. molybdensyra.

		Ber.	An. 1	An. 2.
K^2O	94.2	11.95	11.41	11.85
$2MoO^3$	288.0	36.54	37.22	37.06
J^2	254.0	32.23	32.43	32.23
O^5	80.0	10.15	10.22	10.15
$4H^2O$	72.0	9.13		8.70
	788.2	100.00		99.99

Analysen synes bevisa, att saltet ej genom tvättningen sönderdelats, liksom att det från början fällts som en oblandad förening. Vattnet i första försöket

10.23 % har ej medtagits, såsom tydligen af en eller annan anledning erhållet i för stor mängd, då dermed summan af det hela skulle utgöra 101.51 %.

Hvad beträffar det rationela uttrycket, föranläts jag till en början att ur det funna förhållandet mellan blandningsdelarne K^2O, $2MoO^3$, J^2O^5, $4H^2O$ (således, vattnet oberäknadt, genom ett minus af $1K^2O$ afvikande från jodatosulfatet) med antagande af molybdensyran, liksom i detta svafvelsyran, som hufvudbeståndsdel, såsom a priori ej osannolik härleda den mera komplicerade formeln:

$$\begin{matrix} KO.MoO^2.O.JO.OH \\ \dot{O} \\ KO.MoO^2.O.JO.OH \end{matrix} + 3H^2O.$$

Jag har dock senare funnit afgörande skäl att stadna vid den enklast möjliga formeln, och så att jodsyran dervid blir den bestämmande, då den väl utan fråga är att räkna som den starkaste syran. Reaktionsförloppet vid saltets bildning gestaltar sig dervid väsentligen enklare eller alltså antagligast, såsom följande formel skulle ge vid handen:

$$K.O.JO.O + HO.MoO^2.OH = KO.JO\genfrac{}{}{0pt}{}{O.MoO^2.OH}{OH}$$

Saltets rätta formel skulle således blifva:

$$KH.O^2.\overset{V}{J}O.O.\overset{VI}{Mo}O^2.OH + H^2O.$$

Tydligen hindrar ingenting, att äfven efter den enkla formeln molybdensyran göres till hufvudsak och att således formeln skrifves:

$$KO.MoO^2.O.JO.(OH)^2.$$

Af redan antydda skäl har den förra uppfattningen synts mig vara sannolikare.

Molybdenjodsyran såsom $H^2.O^2.JO.O.MoO^2.OH$ eller $H^3.O^3.JMoO^4$ skulle således fullständigt motsvara sulfatojodsyran med den enda skilnaden, att den, under det den liksom denna är 3-atomig, åtminstone till alkalimetaller förhåller sig som en endast 1-basisk syra.

Ammoniummolybdatojodat.

$$H^4N.O.JO^2 + MoO^2(OH)^2 = H^4NH.O^2.JO.O.MoO^2.OH.$$

Detta salts bildning i salpetersur lösning är redan förut omnämnd. I allmänhet uppkommer det under alldeles samma förhållanden som kaliumsaltet,

såsom ur den fria molybdenjodsyrans lösning med Am-nitrat. Egenskaperna äro också i allt väsendtligt desamma som vid detta. I vatten är det måhända något lättare lösligt.

Analys 1. 0.3312 gr. gaf upphettadt i rör vid så låg hetta, att ej sönderdelning inträdde, 0.0070 gr. vatten, vidare vid sönderdelningshetta 0.0335 gr. vatten, efter relationen $4H^2O:(NH^4)^2O$ motsvarande 0.02419 gr. ammoniumoxid, i form af vid silfver bunden jod 0.1215 gr., motsvarande 0.03826 gr. syre, samt slutligen 0.138 gr. molybdensyra.

An. 2. 0.7605 gr. gaf på samma sätt 0.0195 gr. vatten, 0.0785 gr. glödvatten, motsvarande 0.05669 ammoniumoxid, 0.2786 gr. jod, motsvarande 0.0877 gr. syre, samt 0.3134 molybdensyra.

		Ber.	An. 1.	An. 2.
$(NH^4)^2O$	52	7.51	7.31	7.45
$2MoO^3$	288	41.62	41.67	41.21
J^2	254	36.71	36.68	36.63
O^5	80	11.56	11.55	11.55
H^2O	18	2.60	2.11	2.56
	692	100.00	99.32	99.40.

Analysen är så till vida anmärkningsvärd, att äfven med ammoniumoxiden som bas till två olika syror samtliga beståndsdelarne kunnat på en gång bestämmas genom ett enda glödgningsförsök. Då ammoniakmängden, härledd ur det vid dess förbränning bildade vattnet, stämde så väl, som fallet blef, såväl med två försök sinsemellan som med det beräknade, fann jag öfverflödigt att på vanligt sätt särskildt bestämma den som oförändrad ammoniak.

Å andra sidan visar molybdenhalten, som här afgjorts på ett ovanligt enkelt sätt, att i glödröret (äfven i sådant afseende lämpligt) ingen förlust gjorts af förgasad molybdensyra.

Saltets formel stämmer utom saknaden af kristallvatten fullständigt med kaliumsaltets. Det visar sig ock hafva varit fullt rent.

Thallium- och bly-molybdatojodat.

För att i någon mån få en föreställning om beskaffenheten af de olösliga fällningar, som erhållas i tunga metallsalters lösningar med den fria jodatomolybdensyran, har jag analyserat de af anförda två metaller erhållna.

Fällningarne äro rent hvita, fullkomligt amorfa och i vatten olösliga. Att de, som man hade all anledning att vänta, ej fällas i ren form, bevisas tillräckligt af analysen.

Med thalliumsaltet erhölls:

		Ber.		Funnet
Tl^2O	423.4	39.15	65.78	69.70
$2MoO^3$	288	26.63		
J^2	254	23.49		20.52
O^5	80	7.40		6.36
$2H^2O$	36	3.33		4.03
	1081.4	100.00		100.61

Det mindre tillfredsställande resultatet kan bero på flere orsaker, såsom att den använda jodmolybdensyran ej var ren, att sönderdelning försiggått under sjelfva reaktionen, att hettan möjligen ej var nog stark och ihållande för fullständigt sönderdelande af jodthallium, och slutligen, att saltet, i öfrigt osönderdeladt, delvis innehöll $2Tl^2O$ på $1J^2O^5$, då syran på goda grunder kan anses till svaga baser äfven kunna förhålla sig som 2-basisk. Antagligen hade lösningen bort hållas sur med salpetersyra, såsom ej vid försöket kom att iakttagas.

Ännu mer vid blysaltet är afvikelsen så stor, att äfven med antagande af fullt 2-basiskt salt glödresten blir för stor och jodhalten för liten.

$2PbO$	445	39.07	64.36	68.70
$2MoO^3$	288	25.29		
J^2	254	22.31		18.97
O^5	80	7.02		5.95
$4H^2O$	72	6.31		5.95
	1139	100.00		99.57

Då glödresten ej särskildt undersökts på en möjlig halt af jod, har analysen visserligen ej varit behörigen fullständig. Jag har emellertid ej fäst så stor vigt vid dessa försök, att jag ansett nödigt att förnya dem. De bevisa dock alltid i någon mån, att här, som så ofta annars, basiciteten står i väsendtligt beroende af basernas styrka.

Molybdenjodsyra.

Vid den obeständighet, som i allmänhet medföljer de jodsyrans derivater, som närmast tala för dess slägtskap med fosforsyran, är det ej utan sitt in-

tresse, att den kaliummolybdenjodatet motsvarande syran äfven kan framställas i fri form. Dock är den alltid lätt sönderdelad och derför också svår att erhålla i fullkomligt rent tillstånd.

Den bästa metoden att framställa syran i någon mån ren är genom inverkan af utspädd svafvelsyra i beräknad mängd på en blandning af molybdensyrad baryt, bäst i något öfverskott, och jodsyrad baryt (eller ock fri jodsyra) i det af kaliumsaltet angifna förhållandet af $1MoO^3$ på $1HOJO^2$. Efter kort digestion vid lindrig värme under sammanrifning i rifskål erhålles en lösning af syran, som dock gerna går mjölkig genom filtrum och endast med svårighet erhålles fullt klar. Någon gång försiggår vid sjelfva digestionen, om dermed längre än nödigt fortsättes eller af annan svårt förklarlig anledning, en plötslig sönderdelning under stark fällning af simmig molybdensyra. Den klara lösningen kan åtminstone i smärre mängder utan märkbar sönderdelning afdunstas vid vattenbads värme. Fullt intorkad bildar den en gulaktig, genomskinligt hartslik, spröd massa, som ytterst lätt löses i vatten och i öppen luft på en kort tid deliqvescerar till klara droppar. Förvarad i slutet kärl kan lösningen i åratal bibehålla sina utmärkande egenskaper som fällningsmedel.

Ehuru med föga utsigt till ett fullt tillfredsställande resultat har jag utfört en analys på den sålunda beredda syran.

0.17 gr. på urglas intorkad syra lemnade 0.0593 g. jod, motsvarande 0.01869 syre, 0.025 vatten och 0.069 molybdensyra.

		Ber.		Ber.	Funnet
$2MoO^3$	288	39.45	$2MoO^3$	40.45	40.57
J^2	254	34.80	J^2	35.67	34.90
O^5	80	10.96	O^5	11.24	10.98
$6H^2O$	108	14.79	$5H^2O$	12.64	14.71
	730	100.00		100.00	101.16

Vattenhalten är antagligen funnen för hög. Det lätta upptagandet af vatten kan möjligen dertill hafva bidragit. Vid den alltför ringa mängd, som användts, är äfven ett mindre vägningsfel af ej obetydligt inflytande. Formeln med 5 vatten torde sålunda snarast kunna antagas.

Emellertid torde alltid tillräckligt framgå af analysen, huru bristfällig den är, att det undersökta ämnet till det väsentliga utgjorts af den sökta dubbelsyran. Det bevisas ej mindre af dess yttre egenskaper, såsom den synnerligen stora lösligheten i vatten, och framför allt af dess allmänna reaktionsförhål-

landen, af hvilka det anmärkningvärdaste tydligen är dess förmåga att i ej alltför utspädd lösning fälla kalium och ammonium, bäst i form af nitrater. Med förutsättning, att profvätskan (med K eller Am) användes behörigen koncentrerad, skulle den kunna räknas som ett ganska godt reaktionsmedel på dessa metaller till åtskilnad från natrium. Calcium, barium och de tunga metallerna öfverhufvud fällas som olösliga salter. Att i dem väl i de flesta fall innehålles öfverskott af bas (vare sig som basiskt salt af dubbelsyran eller möjligen delvis på grund af sönderdelning i de enkla syrorna) framgår af det förut om Tl- och Pb-salterna anförda.

Liksom ammoniumsalter fällas äfven salter af organiska baser och framför allt af alkaloider och detta så, att här verkligen kan blifva tal om molybdenjodsyran som ett utmärkt reaktionsmedel, i det här lösligheten är ojemförligt mindre än vid kali och ammoniak. T. ex. chininsulfat ger äfven i mycket utspädd lösning en stark, hvit flockig fällning. Ända till 30000 d. vatten på 1 d. sulfat äro ännu ej tillräckliga för att hindra reaktionens tydliga framträdande, i det åtminstone vätskan blir mjölkig och opaliserande. Ammoniak i öfverskott löser fällningen. Salpetersyra fäller ånyo, om också mindre fullständigt. En jemförande pröfning af molybdenjodsyrans förhållande till olika saltbaser skulle måhända ej sakna sitt intresse och är möjligen att emotse, af annan hand utförd.

Med afseende på fällningen med anilinklorid kan förtjena anmärkas, att densamma på mycket kort tid i luften öfvergår till anilinsvart, till hvars bildning de båda syrorna synas mycket verksamt bidraga. En blå färgning af reducerad molybdensyra ger sig dervid ock tillkänna.

I sammanhang härmed må nämnas, att natriumsaltet, som det tydligen ligger nära till hands att använda som fällningsmedel i stället för den fria syran, så vidt jag hittills funnit, dertill alls icke lämpar sig. Att saltet bildas, då en lösning af molybdensyradt natron behandlas med jodsyrelösning i beräknad mängd, kunde anses bevisas deraf, att jodsyran icke ger fällning i Mo-saltet. Men vanligen inträder en sådan redan efter några timmars förlopp och äfven i oförändrad lösning ger salpeterlösning egendomligt nog åtminstone genast ingen fällning, möjligen antydande derpå att saltet af dubbelsyran ännu ej är bildadt eller dess byggnad en annan än den erforderliga. Försättes saltet före utfällning af molybdensyra eller surt Mo-salt med salpetersyra till lätt inträdande klar lösning, kan lösningen användas som fällningsmedel för kalisalt o. s. v. på vanligt sätt (jfr. s. 15).

Med den af analysen härledda relationen: $2MoO^3,I^2O^5,5H^2O$ skulle den fria syrans formel blifva:

$$HOJO^2 + MoO^2(OH)^2 + H^2O \text{ eller } H^2O^2.JO.O.MoO^2.OH + H^2O.$$

3. Jodsyra och wolframsyra.

Vid kännedom af jodsyrans förmåga att med molybdensyra ge en kombinerad dubbelsyra, var all anledning att förutsätta, att förhållandet skulle vara i hufvudsak detsamma vid wolframsyran, som jemte molybdensyran är en af de metallsyror, vid hvilka dylika kombinationer med fleratomiga syror (fosforsyra, arseniksyra, kiselsyra o. s. v.) företrädesvis lätt uppkomma.

Jag har åtminstone lyckats leda i bevis, att ett kalisalt af en dylik dubbelsyra med wolfram verkligen existerar. Svårigheterna att erhålla fullt rent preparat hafva dock här visat sig vara vida större än vid molybdensyran.

Kaliumwolframjodat.

$2K^2O,2WO^3,J^2O^5,3H^2O.$

Saltet erhölls genom att försätta en lösning af wolframsyradt kali med jodsyrelösning i beräknad mängd. En stark fällning af wolframsyra, som först uppkom, löstes vid omrörning utan behof af uppvärmning. Redan efter några timmar hade afsatt sig ett fint kristallmjöl på bottnen af kärlet, åtminstone till större delen bestående af jodfria sura kaliumwolframater, som vid omkristallisering afsatte sig i glänsande fjäll. Ur moderluten derefter började efter hand afskiljas ett småningom ganska tjockt lager af en löst sammangyttrad rent hvit, otydligt kristallinisk magma, som tydligen visade andra yttre egenskaper än det först afsatta och särskildt syntes kunna igenkännas på benägenheten att draga sig uppåt kärlets väggar. Detta salt tillvaratogs såsom antagligen det sökta dubbelsaltet, afsögs på filtrum med sugtratt och tvättades med små mängder vatten. Doc. M. Weibull, som mikroskopiskt undersökt saltet i torrt tillstånd, då det bildar ett lätt, fint kristallmjöl, har derom meddelat följande:

"Saltet består af: 1) fina kristallnålar, som släcka ljuset parallelt i hvarje läge och alltså efter all sannolikhet äro rombiska (eller qvadratiska), 2) sexsidiga taflor, som antingen tillhöra mono- eller asymmetriska systemet, med sned utsläckning. Dessa senare uppgå *ej* till 10 %, men öfverstiga 1 %".

Det förra är tydligen det sökta saltet, det senare surt kaliumwolframat, ett resultat af den mikroskopiska undersökningen, som ock af analysen bekräftas.

An. 1. 0.6495 gr. salt gaf efter den vanliga bestämningsmetoden 0.155 jod, motsvarande 0.0488 syre, 0.0328 vatten och 0.416 gr. wolframsyradt kali, hvaraf med mercuronitrat 0.305 wolframsyra, och derpå med svafvelsyra 0.201 kaliumsulfat med 0.1087 K^2O.

An. 2. 0.789 gr. salt gaf 0.1914 jod, motsvarande 0.06046 syre, 0.0305 vatten samt 0.508 wolframsyradt kali med 0.369 wolframsyra, bestämd som i n:o 1, kali af förlusten.

		Ber.	An. 1	An. 2
$2K^2O$	188.4	18.11	16.73	17.36
$2WO^3$	464	44.60	46.95	47.02
J^2	254	24.33	23.86	24.26
O^5	80	7.77	7.51	7.64
$3H^2O$	54	5.19	5.05	3.81
	1040.4	100.00	100.10	100.09

Fullkomligt rent salt torde knappt stå att erhålla. Inblandningen synes dock ej vara större, än att saltets tillvaro kan anses vara ställd öfver allt tvifvel. Vattenhalten är, påtagligen efter olika grad af torkning, ej fullt konstant, men torde väl i det icke vid högre temperatur torkade saltet snarast motsvara den antagna formeln med $3H^2O$, om också en del af vattnet såsom icke för saltet väsendtlig alltid lättare afgifves. I en annan analys erhölls 5.07 %.

Af oxidformeln $2K^2O,2WO^3,J^2O^5,3H^2O$ följer den halfverade atomformeln $K^2H^3WJO^8$ eller efter förut anförda grunder rationelt:

$$KH.O^2.JO.O.WO^2.OK \text{ eller } KO.WO^2.O.JO\genfrac{}{}{0pt}{}{OK}{OH} + H^2O.$$

Med afräkning af kristallvattnet öfverensstämmer således detta wolframsyrade salt, egendomligt nog, fullständigt med det sulfatojodsyrade och skiljer sig liksom detta från det molybdenjodsyrade genom ett plus af 1 kalium eller motsvarande syra $H^2.O^2.JO.O.WO^2.OH$ ($H^3O^3WJO^4$) vore liksom den förra 3-atomig och 2-basisk och icke som den senare 1-basisk.

4. Jodsyra och kromsyra.

Vid den synnerliga lätthet, hvarmed här som annars framför allt kaliumsaltet uppkommer, och å andra sidan de här ojemförligt mindre svårigheter, hvarmed efter annars vanliga metoder på våta vägen jod och metallsyra låta sig jemte hvarandra bestämma, blefvo kromjodsalterna icke endast tidigt af mig iakttagna, utan också förr än något annat hithörande salt till sin sammansättning i någon mån säkert bekanta. Då jag emellertid af en notis i Berliner Berichte (XX ref. s. 456) blifvit gjord uppmärksam på förhandenvaron af en i detalj utförd undersökning öfver kromojodaterna af A. Berg (Compt. rend. 104, 1514—1517), har jag vid den slutliga redaktionen af mina iakttagelser inom detta område måst anse till litet tjena att fullständigare ingå på denna särskilda klass af dubbeljodater, och inskränker mig derför till meddelandet af några på senare tiden med särskild omsorg utförda analyser af kaliumsaltet, och detta så mycket snarare som företrädesvis just med afseende å detta salt någon anledning kan sägas förefinnas till en, om också mindre väsendtlig afvikelse från den af A. Berg föreslagna uppfattningen af salternas byggnad.

Kaliumkromatojodat.

Saltet bildas lätt såväl vid inverkan af fri kromsyra på jodsyradt kali som enklast af vanligt kaliumdikromat med fri jodsyra. Det har efter mina försök synts mig vara lämpligast att med hvarandra blanda de temligen koncentrerade lösningarne af 1 $^1/_2$ (i stället för 2) mol. jodsyra $HOIO^2$ och 1 mol. kaliumdikromat. Efter en tid afskiljer sig saltet i form af en hård skorpa af vid hvarandra gyttrade, alltid otydligt utbildade, temligen små prismatiska kristaller. Färg gulröd.

Särdeles påfallande framträder härvid benägenheten att bilda öfvermättade lösningar. Den koncentrerade lösningen kan flere timmar hålla sig fullkomligt klar, men, om vätskan omröres med en glasstaf eller om något af det fasta saltet tillsättes, afsätter sig så godt som på en gång en ganska tjock skorpa eller vid fortsatt omrörning ett kristalliniskt groft pulver af ur lösningen afskiljdt salt. Saltet analyserades utan omkristallisering, som svårligen kan ske utan samtidig sönderdelning under bildning af något bijodat jemte kromsalter utan och med jod.

An. 1. 0.743 gr. lufttorra kristaller upphettades på vanligt sätt i rör. Sönderdelningen sker under stark pösning, hvarför särskildt i detta fall öppet porslinsskepp är fullkomligt oanvändbart. Dervid erhölls 0.025 vatten, 0.290 jod, motsvarande 0.09134 syre, samt glödrest 0.336 gr.

An. 2. 0.6568 gr. af samma salt som föregående, torkadt 3/4 timma vid 100°, (hvarvid afgifvits på 0.6623 gr. 0.055 gr. eller 0.83 %) förlorade under ytterligare 6 timmar vid 100° 0.013 gr. (1.98 %) samt derefter vid upphettningen i röret 0.0045 gr. (0.70 %), således inalles 0.0175 gr. vatten, vidare 0.259 jod, motsvarande 0.0816 syre, samt 0.300 gr. kromsyradt kali, hvaraf med blysocker i ättiksur lösning erhölls 0.655 PbO,CrO^3 med 0.20321 CrO^3 och derefter beräknadt 0.09679 K^2O.

		Ber.		An. 1.	An. 2.
K^2O	94.2	14.57	45.58	45.22	14.74
$2CrO^3$	200.6	31.01			30.94
J^2	254.0	39.27		39.03	39.43
O^5	80	12.37		12.29	12.42
H^2O	18	2.78		3.36	2.66
	646.8	100.00		99.90	100.19

An. 3. Vid en tidigare utförd analys af 0.4875 gr. lufttorrt salt af annan beredning erhölls 0.1885 gr. jod, motsvarande 0.05935 syre, 0.490 PbO,CrO^3 och 0.024 vatten. hvilket åter närmast motsvarar en halt af $2H^2O$ på $1J^2O^5$.

		Ber.	Funnet
K^2O	94.2	14.17	—
$2CrO^3$	200.6	30.17	30.56
J^2O^5	334.0	50.25	50.84
$2H^2O$	36.0	5.41	4.92

Om sammansättningen i öfrigt är intet tvifvel. Endast vattenhalten är oviss, och detta så mycket mera, som den nämnde författaren antager kaliumsaltet vattenfritt, under det ammoniumsaltet (äfvenledes räknadt efter oxider) säges eventuelt kristallisera med $2H^2O$, natrium- och lithium-saltet med regelbundet $2H^2O$ och syran sjelf med $4H^2O$.

Af de anförda analyserna torde dock tillräckligt framgå, att äfven kaliumsaltet kan normalt uppträda vattenhaltigt. Saltet synes alls icke vara hygroskopiskt och vore vattnet ej på något sätt kemiskt bundet, skulle väl svårligen $1H^2O$ qvarstadna under nära 1 timmas upphettning vid 100°, liksom det väl gerna,

som dock ej är fallet, borde fullständigt bortgå vid 7 timmars upphettning vid samma temperatur. Att saltet kan erhållas fullt vattenfritt vid föga högre temperatur, visar endast, att det relativt lätt öfverföres till anhydrosalt.

Med det omisskännligt gifna blandningsförhållandet mellan hufvudbeståndsdelarne, $K^2O + 2CrO^3 + J^2O^5$, vore saltet sålunda vare sig vattenhaltigt med 1 eller 2 H^2O eller ock fullkomligt vattenfritt.

Vid $2H^2O$ skulle det med den halfverade empiriska formeln $KCrJH^2O^7$ fullständigt motsvara det molybdenjodsyrade saltet efter formeln:

$$KH.O^2.JO.O.CrO^2.OH \text{ eller } KO.CrO^2.O.JO(OH)^2$$

Vid 1 H^2O blefve saltet med den empiriska formeln $K^2Cr^2J^2H^2O^{13}$:

$$\begin{matrix} KO & & \\ & JO.O.CrO^2.OH & \\ O & & \\ & JO.O.CrO^2.OH & \\ KO & & \end{matrix} \quad \text{eller} \quad \begin{matrix} KO.CrO^2.O & & \\ & JO.OH & \\ O & & \\ & JO.OH & \\ KO.CrO^2.O & & \end{matrix}$$

som i synnerhet i enlighet med det första formuleringssättet måste lätt öfvergå till fullständigt anhydrosalt: $K^2O, 2CrO^3, J^2O^5$, hvaraf med halfverad formel:

$$KO.JO.O^2.CrO^2 \text{ eller, såsom af BERG antages, } KO.CrO^2.O.JO^2$$

med de motsvarande formlerna för syran sjelf $HO.JO.O^2.CrO^2$ eller $HO.CrO^2.O.JO^2$, hvilken senare kunde ge anledning att förutsätta möjligheten af en ännu ytterligare anhydridbildning, sådan dock ej torde ifrågakomma.

Visserligen hindrar ingenting, att man i ett fall som detta, förutsatt såsom enstående, utgår från anhydroföreningen såsom gifven och tänker sig vattnet, der det förekommer, såsom endast molekulart bundet. Det ofvan anmärkta emot den af BERG föreslagna uppfattningen har föranledts af bemödandet att såvidt som möjligt bringa denna särskilda art af dubbelsyra i full öfverensstämmelse med de förut nämnda, i hvilka andra syror ingå än kromsyran och som icke eller åtminstone i vida mindre grad ge tillkänna den här så tydligt framträdande afgjorda benägenheten att, såsom väl alltid snarast måste antagas bero på det för kromsyran sjelf i denna del utmärkande [1]), uppträda utan hydratvatten.

Huru vattnet är bundet, kan i och för sig lika litet med någon säkerhet afgöras, som å andra sidan platsen, vid den ena eller andra syran, för den i saltet ingående metallen. Bildningssättet ger här ingen ledning, då kaliumsalt och fri syra på båda hållen, eller $KOJO^2 + CrO^3$, likaväl som $K^2O, 2\ CrO^3 + 2\ HOJO^2$,

---

[1]) Enligt den af Berg förordade formeln är det icke kromsyran, utan jodsyran, som skulle bestämma det lätta öfverförandet till anhydrosalt.

kunna för framställningen användas. Den lätta anhydridbildningen kunde deremot anses lemna en sådan, då saltet på grund deraf snarare måste vara att uppfatta som ett kromatojodat med saltbildande jodsyra och endast hydroxylbindande kromsyra än efter Berg's antagande som ett jodatokromat.

Kasta vi en hastig blick tillbaka på de 4 numera bekanta dubbelsyrorna med jodsyra, hafva vi i första rummet att aktgifva på den efter det förut meddelade af sig sjelf framgående fördelningen i *två* med särskildt afseende på den *basiska delen* från hvarandra väsentligen skiljda *klasser* af dylika, under det deremot de båda *negativa membra* (den 5-atomiga joden J, å andra sidan det, såsom det med ett allmänt uttryck kunde betecknas, 6-atomiga X) i alla utan undantag ingå i samma inbördes förhållande eller så, att, efter oxider räknadt, på 1 J^2O^5 finnas 2 XO^3 eller med halfverad rationel formel på 1 J också 1 X.

1) *På dubbelsyran med* $J^2O^5 + XO^3$ *eller* $J + X$ *ingå i kaliumsaltet* $2\,K^2O + H^2O$ *eller* $K^2 + \underline{H}$. X = *svafvel* och *wolfram.*

Syran vore således att beteckna som 3-atomig och 2-basisk efter den allmänna rationela formeln för K-saltet:

$$KH.O^2.\overset{I}{J}O.O.\overset{VI}{X}O^2.OK \text{ eller } KO.XO^2.O.JO.O^2.KH.$$

Tydligen äro båda dessa uttryck absolut identiska och ange endast den större vigt såsom grundläggande för det hela, som man möjligen kan finna sig föranlåten att tillerkänna den ena eller andra af de båda enkla syrorna, en olikhet i uppfattning, som bestämdast gör sig gällande i valet af *namn* på dubbelsyran i fråga, t. ex. vare sig *sulfatojodsyra* eller *jodatosvafvelsyra* (bättre tydligen än de förkortade uttrycken svafveljodsyra eller jodsvafvelsyra, då t. ex. med det sist anförda snarast skulle afses ett svafvelsyrederivat $HO.SO^2.J$, motsvarande klorkromsyran $HO.CrO^2.Cl$).

Någon tveksamhet om det rätta uttrycket kan för öfrigt i detta fall ej ifrågakomma. Båda syrorna måste binda metall. Att båda metallatomerna skulle vara bundna vid jodsyra, finnes ingen anledning att antaga. T. ex. att jodsyran ur kaliumhydrosulfatet skulle afskilja kalium för att sjelf verka som 2-basisk, måste förefalla mer än osannolikt.

2) *På dubbelsyran med* $J^2O^5 + 2\,XO^3$ *eller* $J + X$ *ingår endast* $1\,K^2O$ *eller* $1\,K$. *Att döma af analogien med föregående borde samtidigt finnas* $2\,H^2O$ *eller* $2\,H$. *Anhydroföreningar med mindre eller alls intet väte finnas dock.* X = *molybden* och *krom.*

Med fulla vätehalten blefve alltså syran 3-atomig och 1-basisk efter formeln:

$$KH.O^2.JO.O.XO^2.OH \text{ eller } KO.XO^2.O.JO(OH)^2.$$

Tveksamheten om den rätta formeln är här vida större än i förra fallet. Vid hvilken syra metallatomen är bunden, kan endast gissningsvis afgöras eller beror endast på ett mer eller mindre godtyckligt val mellan båda möjligheterna.

Ej mindre oviss blir formuleringen, der, såsom särskildt vid kromen lätt inträffar, väte helt och hållet saknas eller fullständig anhydridbildning lätt inträder, motsvarande formlerna:

$$KO.JO.O^2.XO^2 \text{ eller } K.O.XO^2.O.JO.O.$$

Endast sjelfva benägenheten för anhydridbildning kan i detta fall ge någon ledning vid valet (jfr. s. 26).

Emellertid är för alla dessa syror gemensamt utmärkande, att i jemförelse med analoga dubbelsyror med fosforsyra, kiselsyra o. s. v. sammansättningen är i hög grad enkel, eller i allmänhet i full motsvarighet till de i detta hänseende typiska dubbelsyrorna af $2\,\overset{VI}{S}$ och $2\,\overset{V}{P}$, di- eller pyro-svafvelsyra och fosforsyra $HO.SO^2.O.SO^2.OH$ och $(HO)^2PO.O.PO(OH)^2$.

Det återstår slutligen endast att nämna några ord rörande de i hufvudsak sedan länge väl bekanta kombinationerna af

5. Jodsyra med jodsyra.

Sura alkalijodater.

Äfven här äro som bekant *kaliumsalterna* de ojemförligt vigtigaste. Liksom sulfatojodatet upptäckta af SERULLAS 1830, hafva de sedan undersökts af flere kemister, såsom framför andra RAMMELSBERG och MARIGNAC, som underkastat dem en i alla riktningar så uttömmande pröfning, att föga eller intet

kan vara dertill att tillägga. Jag har för egen del inskränkt mig till några i förbigående utförda försök för salternas framställning och vill som min erfarenhet dervid endast hafva anmärkt, att det svårlösliga bijodatet bildas företrädesvis lätt och således i öfvervägande mängd afsätter sig i form af en kristallinisk saltskorpa, äfven om lösningen (utan närvaro af främmande syror) på 1 mol. kaliumjodat håller fulla 2 mol. fri jodsyra, under det slutligen först ur moderluten erhålles tydligare kristalliserande rent trijodat.

Hvad beträffar den rationela uppfattningen af dessa salters sammansättning är det hufvudsakliga med afseende derå redan i inledningen anmärkt. Vi erinra oss sålunda, att, allteftersom vid uppkomsten på vanligt sätt af neutralt salt och syra anhydrid- eller hydrat-reaktionen tänkes försiggå, *bijodatet* är att uppfatta som antingen

$$\mathrm{K.O.JO.O^2.JO.OH} \quad \text{eller} \quad \mathrm{KH.O^2.JO.O.JO.O},$$

således med fritt val mellan två rationela uttryck, liksom vid den senare gruppen af dubbelsyror med olika syror, med hvilken grupp af sådana det ock delar egenskapen att innehålla endast 1 K på J + J (i stället för J + X).

Trijodatet, som ännu saknar sin fulla motsvarighet vid de egentliga dubbelsyrorna, blir likaså af enahanda skäl antingen

$$\mathrm{KO.JO}\begin{array}{l}\mathrm{O.JO}\\ \mathrm{O.JO}\end{array}\begin{array}{l}\mathrm{OH}\\ \mathrm{O}\\ \mathrm{OH}\end{array} \quad \text{eller} \quad \mathrm{KH.O^2.JO.O.JO(OH).O.JO.O}.$$

De sist anförda formlerna (efter hydratreaktionen) äro för analogien med dubbelsyrorna af jodsyran med andra syror utan all fråga de sannolikast riktiga, således i detta hänseende olika med metafosforsyrans polymera former, vid hvilka åtminstone efter det vanliga bildningssättet anhydridformlerna ovilkorligen måste antagas (jfr. s. 9).

Om, såsom ofvan anmärkts, de sura *kaliumjodaterna* äro synnerligen fullständigt, kemiskt såväl som kristallografiskt, undersökta, så föreligga deremot så mycket ofullständigare uppgifter rörande motsvarande salter af *natrium* och *ammonium*, och särskildt hvad de senare beträffar ända derhän, att, såvidt jag kunnat finna, icke ens några försök äro omnämnda, hvaraf åtminstone möjligheten af deras framställning blifvit bevisad.

Då emellertid vid den så godt som aldrig felande öfverensstämmelsen mellan kalium och ammonium a priori måste förefalla mycket sannolikt, att äfven i föreliggande fall öfverensstämmelse ej skulle saknas, så har jag så mycket sna-

rare funnit mig föranlåten till några försöks anställande, som det väl alltid måste räknas som en brist i våra kunskaper, att en så märklig klass af ämnen som de sura jodaterna ända hittills ej funnit andra representanter än de för nära 60 år sedan iakttagna kaliumsalterna. Försöket lyckades ock, om också endast delvis eller hittills fullt afgörande blott med trijodatet.

Ammoniumtrijodat.

$NH^4OJO^2 + 2\,HOJO^2$.

Under det, såsom förut nämnts, kaliumjodatet företrädesvis lätt uppkommer äfven under förhållanden, då trijodat borde bildas, så inträffar, egendomligt nog, vid ammonium det i allo motsatta. Trijodatet uppkommer företrädesvis lätt och detta så, att jag ännu ej kan anse mig hafva erhållit bijodatet i med full säkerhet isolerad form, då vid det blandningsförhållande, hvaraf detta motsvaras, först afskilja sig små, till utseendet qvadratiska kristaller, som åtminstone ega alla yttre kriterier på att vara det neutrala saltet. Det rätta förhållandet blir sålunda stördt och ingenting hindrar trijodatbildningens inträde. Rena produkter blifva sålunda svåra att erhålla. Försöken åt detta håll hafva dock ej tillräckligt varierats.

Om deremot lösningen från början innehåller ammonium och syra i förhållandet af trijodat ($3HOJO^2$ på $1NH^4$) afsätta sig vid passande koncentrering inom kort ganska stora, klara kristallprismor af trijodat och vid fortsatt frivillig afdunstning erhållas så godt som till sista droppen liknande större och mindre kristaller af samma salt. Af samtliga de sura alkalijodaterna är detta utan all fråga det, så väl i större fullt utbildade kristaller som i godtyckliga mängder, lättast erhållna. I hvad fall som helst lägger ej här, såsom vid kalium, bijodatets större svårlöslighet några hinder i vägen för trijodatets normala bildning.

D:r C. Rudelius, som benäget utfört kristallografisk granskning af saltet, meddelar derom följande:

"Am-trijodatet kristalliserar i triklina systemet, i former, som fullkomligt likna kaliumsaltets.

Iakttagna ytor äro: $p = a : b : \infty c$, $p' = a : b : \infty c$, $b = b : \infty a : \infty c = \infty \breve{P} \infty$, $c = c : \infty a : \infty b = oP$.

Af dessa äro de tre förstnämnda lika starkt utbildade, så att kristallerna blifva korta och tjocka.

$$p : p' = 124^\circ 57' \qquad p : b = 115^\circ$$
$$p' : b = 120^\circ 9' \qquad b : c = 80^\circ 45'$$
$$c : p = 108^\circ 11' \qquad c : p' = 116^\circ 23'$$

Bilderna äro i allmänhet dåliga, så att de angifna värdena icke kunna göra anspråk på någon större noggrannhet. Särskildt är detta fallet med de två sist anförda (c : p och c : p')".

Om också tydligen det vanliga analyseringssättet på våta vägen kunnat i ett fall som detta med all fördel användas, har jag låtit mig föranledas att äfven här försöka användbarheten af samma metod på torra vägen som i förut nämnda fall eller vid närvaro af metallsyror (eller svafvelsyra) befunnits vara den afgjordt bästa. Enda skilnaden skulle vara, att, då dervid lemnas en glödfast rest af metallsyradt salt (eller fri metallsyra), förbränningen af vätet på jodsyrans bekostnad här skulle ske utan någon som helst återstod, liksom vid en vanlig organisk förbränning under särskild tillsats af ett syregifvande ämne.

I hvarje fall lemnar analysen, äfven på detta sätt utförd, en afgörande bekräftelse på den förutsatta formeln.

An. 1. 0.518 gr. kristaller, efter 3 timmar i luftbad vid kokande vatten, lemnade vid upphettning 0.0525 vatten och 0.3593 jod, motsvarande 0.1131 syre.

		Ber.		Funnet
$(NH^4)^2O$	52	4.77,	$4H^2O = 6.60$	
$2H^2O$	36	3.30,	S:a $H^2O = 9.90$	10.11
J^6	762	69.91		69.36
O^{15}	240	22.02		21.84
	1090	100.00 + 1.83 H^2O = 101.83		101.31

Af analysen torde tillräckligt framgå, att saltets sammansättning kan uttryckas genom den antagna formeln $(NH^4)^2O, 2H^2O, 3J^2O^5$ eller

$$NH^4.O.JO^2 + 2HOJO^2,$$

således i full öfverensstämmelse med motsvarande kaliumjodat.

Vid några andra på samma sätt utförda försök med lufttorrt och 3 timmar öfver svafvelsyra torkadt preparat erhölls totalmängden vatten omkring $^1/_2$ $^0/_0$ högre, 10.84 och 10.43. Med $^1/_3$ H^2O som kristallvatten skulle den varit 10.89 $^0/_0$. All anledning torde dock saknas att på grund häraf räkna saltet som annat än vattenfritt.

Natriumtrijodat.

Uppgifterna om de sura natriumjodaterna äro mycket motsägande, såsom bäst bevisas deraf, att i GMELIN-KRAUTS Handbok (II s. 198) rubriken "Saures jodsaures Natron" åtföljes af ett frågetecken Enligt SERULLAS skulle vid tillsats af jodsyradt natron och derpå alkohol till en vattenlösning af klorjod fällas 2-faldt surt salt (bijodat). RAMMELSBERG såväl som DITTE kunde äfven med jodsyra i stort öfverskott ej erhålla något surt salt, under det PENNY uppger sig hafva erhållit sådana och MILLON betecknar dem som lättlösliga gummiartade massor.

Såvidt mina försök ge vid handen, existerar åtminstone trijodatet, med egenskaper, som i ej ringa mån afvika från hvad förut derom uppgifvits, om också ej just sådana, att det kan sägas vara väl karakteriseradt. Bijodat har jag förgäfves sökt framställa.

Ur en blandad lösning af natriumjodat och jodsyra i förhållandet af bijodat afskiljas efterhand stora, i luften vittrande prismor af neutralt salt (med 5 aq), senare äfven något fri jodsyra.

En lösning med 3 mol. jodsyra på 1Na håller sig deremot vid frivillig afdunstning till mycket stark concentrering så godt som fullständigt klar. En mindre portion (på urglas) intorkade slutligen fullständigt till ett gummiartadt, genomskinligt öfverdrag. Ur en större portion började deremot slutligen efter flera dagars förlopp i kanterna afskiljas en rent hvit (krithvit) substans af oredigt sammangyttrade, ytterst fina partiklar samt senare derifrån liksom strålformigt utbreda sig genom sjelfva vätskan. Då ännu sådan fanns qvar, uttogs det fasta ämnet med en slef och skiljdes såvidt möjligt genom stark pressning från ännu qvarvarande moderlut. Om också mycket lätt lösligt i vatten är detta ämne dock alls icke deliqvescent och håller sig i luften, efter de vid pressningen erhållna fasta styckenas söndertryckning, som ett torrt, ytterst fint kristalliniskt pulver.

D:r WEIBULL, som mikroskopiskt undersökt saltet, meddelar derom:

"Natriumtrijodatet är tydligt kristalliniskt. Det består hufvudsakligen af ytterst små, fyrsidiga och troligen till systemet qvadratiska taflor."

Att häri verkligen föreligger en bestämd form af trijodat, torde med ledning af derå utförda analyser väl knappt kunna betviflas.

An. 1. 0.7205 gr. pressadt, lufttorrt preparat, derpå ett dygn torkadt öfver svafvelsyra, gaf vid glödgning i rör 0.0372 H^2O, 0.3244 vid silfver bunden jod (45.03 %) samt i glödresten (0.249 gr.), som med svafvelsyrlighet afskiljde jod och således ännu innehöll osönderdeladt jodat, med silfversalt 0,31 AgJ, innehållande 0.1675 jod, således inalles 0.4919 gr. jod, motsvarande 0.15493 syre.

An. 2. 0.7975 gr., efter en timmas torkning vid 100°, gaf med svafvelsyra 0.106 $Na^2O^2SO^2$, innehållande 0.04631 Na^2O.

An. 3. 0.4892 gr., ett dygn öfver svafvelsyra, gaf 0.069 gr. Na-sulfat med 0.030148 Na^2O.

Na^2O	62	5.54		5.81	6.24
J^6	764	68.21	68.31		
O^{15}	240	21.43	21.51		
$3H^2O$	54	4.82	5.16		
	1120	100.00			

Formeln skulle således vara:

$$NaOJO^2 + 2HOJO^2 + {}^1/_2H^2O.$$

Den förut omnämnda vid full intorkning genomskinligt glasiga massan kunde, såsom från början innehållande beståndsdelarne i behöriga relativa mängder, i sin ordning räknas som en annan (amorf) form af trijodatet, i full öfverensstämmelse med hvad af MILLON uppgifvits rörande saltets egenskaper. I hvarje fall torde natriumtrijodatets existens kunna anses vara utom allt tvifvel.

Återblick: Af *sura jodater* äro således efter det i det föregående meddelade af mig undersökta och analytiskt bestämda:

Kaliumsulfatojodat $KOJO^2 + KHO^2SO^2$

Kaliummolybdatojodat $KOJO^2 + MoO^2(OH)^2$

Ammonium d:o $NH^4OJO^2 + MoO^2(OH)^2$

Molybdatojodsyra $HOJO^2 + MoO^2(OH)^2 + aq$

jemte basiska salter af thallium och bly,

Kaliumwolframjodat $KOJO^2 + KHO^2WO^2 + aq$

Kaliumkromatojodat $KOJO^2 + CrO^3 + H^2O$

eller fullständigt som anhydrosalt $KOJO^2 + CrO^3$

Ammoniumtrijodat $NH^4OJO^2 + 2HOJO^2$

Natriumtrijodat $NaOJO^2 + 2HOJO^2 + {}^1/_2$ aq.

Med de tillskott, som sålunda vunnits till det förut bekanta (sulfatosaltet är sedan gammalt kändt, kromatosaltet under senare tiden undersökt af Berg), är ytterligare bevisadt, att förmågan af sura salters bildning är för jodsyran karakteristiskt utmärkande.

Endast så mycket afgjordare måste man finna sig föranlåten att, efter hvad jag i förra delen af denna uppsats sökt närmare utveckla, i jodsyran, såsom genom den fullt rationela formeln HO.JO.O angifves, snarare se ett analogon till metafosforsyran än till salpetersyran. Endast den ena syreatomen hör en gång för alla till radikalen i syran. Den andra är deremot rörlig, om också, såvidt vi hittills med säkerhet känna, endast vid inflytandet af negativa impulser under bildning af en som ett gemensamt helt verkande dubbelsyra.

De atomistiska uttrycken för de sura jodaternas sammansättning följa deraf som en naturlig konseqvens:

$KO.JO(OH).O.SO^2.OK$
$KO.JO(OH).O.MO^2.OH + aq$
$NH^4O.JO(OH).O.MoO^2.OH$
$HO.JO(OH).O.MoO^2.OH + aq$
$KO.JO(OH).O.WO^2.OK + aq$
$KO.JO(OH).O.CrO^2.OH$
$KO.JO.O^2.CrO^2$
$NH^4.O.JO(OH).O.JO(OH).O.JO.O.$
$Na.O.JO(OH).O.JO(OH).O.JO.O + {}^1/_2\ aq.$

De Algis et Characeis,

scripsit

OTTO NORDSTEDT.

3—6 *).

3. De duabus novis speciebus Desmidiearum e Brasilia.

Gen. I. **Gymnozyga** EHRENB., charact. mut.

Cellulæ e vertice visæ circulares (bidentatæ) vel pluriangulares.

1 Sect. *Eugymnozyga.* Cellulæ non armatæ.

2 Sect. *Hoplozyga.* Cellulæ aculeis armatæ (e vertice 6-angulares).

G. armata LÖFGR. et NORDST., nov. spec. Tab. 1, fig. 1—3.

Cellulæ crassitudine duplo longiores, inflationibus semicellularum paullo majoribus quam in ceteris speciebus (unde constrictio mediana cellulæ magis conspicua fit), aculeo sæpe paullulum sursum divergenti (vel horizontaliter patenti) ornatis. Longit. cellul. 36—40 μ, crass. sin. acul. 18—22 μ; cum acul 36—42 μ, lat. apic. 10 μ, lat. isthm. 15 μ; long. acul. ad 14 μ.

Brasiliæ ad Pirassungam 18 $^8/_2$ 80 cl. A. Löfgren legit et sub nomine "Bambusina armata" mihi communicavit.

Gen. II. **Desmidium** AG.

D. (Eudesmidium) **curvatum,** nov. spec. Tab. 1, fig. 4—6.

---

*) Cfr n:r 1—2 in Act. Univers. Lundens. Tom. XVI (1880).

Cellulæ utrinque bilobæ lobis curvatis divaricatis, e basi lata in apicem obtusum et mucronulatum attenuatis, parte apicali semicellularum producta; a vertice visæ quadrangulares lateribus medio rectis angulis leviter porrectis mucronulatis.

Long. 28—30 μ; lat. 39—43 μ; crass. 20—30 μ; lat. isthm. 25—26 μ; lat. apic. 9—10 μ.

A ceteris speciebus hujus sectionis generis præcipue differt lobis lateralibus (l. processibus basalibus semicellularum) validis et parte apicali graciliore. Apicibus semicellularum angustis cum *D.* (Didymoprio) *coarctato,* NORDST., Fresh-wat. Alg. New Zeal., p. 25, tab. 2 f. 3, hæc species congruit.

Brasiliæ ad Mogy Guassú leg. SCHALCK 18$^5/_3$80, comm. A. LÖFGREN.

---

4. Ueber die Hartschale der Characeenfrüchte.

Betreffs der Veränderungen, welche die Sporenhülle der Characeen mit dem Reifungsprocess erleiden, sagte A. DE BARY (Zur Keimungsgeschichte der Charen. Bot. Zeit. 1875, p. 377 u. f.): "Sie wird überall eng umschlossen von der dicken, meist braunen Schale, welche sich nach der Befruchtung entwickelt aus den der Oospore angrenzenden Wandstücken der sie tragenden und umhüllenden Zellen, indem diese Wandstücke sich verdicken und erhärten, während der übrige Theil der Wände erst gallertig aufquillt und dann, sammt dem Inhalt zerfliesst und verschwindet". Persistirende Stücke der Seitenwände der 5 Hüllschläuche bleiben "als mehr oder weniger scharfe, der Windung der Schläuche entsprechend verlaufende spiralige Leisten auf der Schalenoberfläche" vorspringend. "Die Structur der reifen Schale ist nach Arten verschieden und bedarf wohl noch eingehenderer vergleichender Untersuchung". "Von der feineren Structur der verholzten Membran sei hier nur angedeutet, dass ich sie je nach den Arten in der Flächenansicht entweder homogen und glatt fand (z. B. *Tolypella glomerata, Nit. hyalina, Ch. crinita)* oder mit fein netzartig-grubiger Aussenfläche (z. B. *Nit. capitata, mucronata.)*"

C. SPEGAZZINI (Charac. Platens. in An. soc. scientif., Argent. t. 15, 1883, p. 226 [separ. p. 9]) erwähnt die Structur der Kernmembran von *Nit. Arechavaletæ* Spegazz. folgendermassen: "valleculis latiusculis dense punctulato-reticulatis (series punct. 4)".

Das ist alles, was ich über die Verzierung der Hartschale publicirt vorfinde (mit Ausnahme einiger von mir herrührenden Notizen in ALLEN, The Characeæ of America, Part I. New York 1888). Da aber die Zahl und Beschaffenheit der Leisten des Kernes als Artcharactäre von Bedeutung sind, glaubte ich, dass es der Mühe werth wäre, auch eine Untersuchung über Structur, und Verzierung der Membran zwischen den Leisten vorzunehmen. Von den bekannten 78 Species von *Nitella* kennt man bei 10 keine reife Früchte; von den übrigen 68 Arten habe ich reife Früchte von 56 untersucht. Von 13 *Tolypella*-spec. untersuchte ich 11, von 66 Lamprothamnus-, Lychnothamnus- und Charaarten 41.

Was die chemische Beschaffenheit der Membran betrifft, schreibt DE BARY l. c.: "Bei allen Arten besteht die Schale zunächst aus der Oospore anliegenden und unter einander fest verwachsenen hell- bis schwarzbraun gefärbten Membranstücken, welche nach ihrer Farbe und gewaltigen Resistenz gegen zerstörende Agentien als verholzt bezeichnet werden mögen, vorbehaltlich eines durch genauere Untersuchung ihrer stofflichen Beschaffenheit dereinst zu begründenden besseren Ausdrucks". Mit Phloroglucin und anderen Reagentien konnte ich keinen Holzstoff darin nachweisen, dagegen Korkstoff (Suberin) und Kieselsäure.

Die Membran zwischen den Leisten ist oft von mehreren Lamellen gebildet, in welchen man mitunten viele Schichten sehen kann. Gewöhnlich ist die innerste Lamelle hyalin, oft auch die äusserste; die übrigen sind mehr oder wenig gefärbt. Im folgenden werde ich keine Rücksicht auf die hyaline Lamelle nehmen, sondern verstehe mit dem Wort "Membran" des Kernes nur den gefärbten Theil.

Nach der verschiedenen Structur und Verzierung dieser (gefärbten) Lamellen lassen sich einige Typen aufstellen, die doch nicht scharf getrennt sind, sondern in einander übergehen, was ich gleich hervorheben will. Die 2—3 Lamellen einer Membran können verschiedenen Typen zugehören.

Fam. NITELLEÆ v. LEONH.

1. Die Membran ist ganz glatt, doch von ungleicher Farbe bei verschiedenen Arten. Es wäre nicht unmöglich, dass die Membran einiger Arten in vollständig reifen Zustande etwas punktirt ist. Bei Tolypella hispanica sah ich die Membran gewöhnlich glatt, selten punktirt. Diese Art zeigt auch eine Tendenz zum Typus 5, indem einige Vertiefungen in der Nähe

von den Leisten hie und da auftreten. — *Nitella syncarpa, opaca, polygyra, flexilis, dispersa; Tolypella nidifica, prolifera, californica, fimbriata* und *intertexta.*

2. Die Membran ist in der Flächenansicht von feinen, gewöhnlich sehr dicht stehenden, Körnchen punktirt, die zuweilen rund, aber gewöhnlich mehr oder wenig eckig oder unregelmässig sind, doch ungefär von gleicher Grösse. — *Nitella acuminata, Gollmeriana, (prælonga* in statu juniore), *clavata, subtilissima, remota, Robertsoni, (tricellularis* in statu juniore), *intermedia, hyalina, diffusa, (cristata* in statu juniore), *Hookeri, Lechleri; Tolypella intricata.*

3. Die Körnchen klein (wie in n:o 2), aber mit grösseren niedergedrückten Körnchen oder Warzen untermischt, alle rund, oval oder unregelmässig, aber nicht eckig. — *Nitella glomerulifera.*

4. Werden die Körnchen stäbchenförmig verlängert (übrigens wie in N:o 2), gehören sie dem vierten Typus an. — *Nitella capitata, microphylla, minuta, leptosoma, pseudoflabellata* f. *mucosa.*

5. Bei *Nitella Sonderi* werden die Stäbchen mehr gespitzt und länger (Stacheln), stehen spärlicher, zerstreut oder vielleicht mit Andeutung zu netzartiger Anordnung. — Die jüngeren Zustände der Membran von *Nitella megacarpa, (tenuissima, tricellularis, Glaziovii), conglobata* (besonders Ex. aus Wellington) könnte man hieher rechnen, obwohl die spitzen Körner kleiner sind.

6. Bei diesem Typus werden die oberen Schichten der Membran locker, schwammig, oft filzig mit knotigen Fäden besetzt. Ich habe eine solche Membran schwammig genannt. In jüngerem Zustande ist die Membran dieses Typus nur granulirt-punktirt *(N. cernua, mucronata* v. *pachygyra);* vielleicht kann der Typus sich auch aus Typus 8 herausbilden; (bei *Tolypella glomerata* von Stubberup war nämlich die Aussenfläche der Membran in der unmittelbaren Nähe von den Leisten etwas fein-netzartig-grubig). Der schwammige Theil ist zuweilen äusserst dünn, mittunten bis 12 μ dick (bei N. cernua). — *Nitella cernua, Morongii, mucronata* v. *pachygyra, virgata, Wahlbergiana, pseudoflabellata, capitellata, gracilis, batrachosperma, Asagrayana, congesta, hyalina* f., *havaiensis; Tolypella hispanica* f., *(Normaniana), glomerata.*

7. Die Erhabenheiten der Membran sind grösser, mehr konisch (schuppenartig), oder in 2 — mehrere kleine Spitzen getheilt, zuweilen zu gezackten Balken zusammenfliessend, die selten anastomoziren. Geht im folgenden Typus, über. — *Nitella Gunnii.*

8. Membran netzartig-grubig. Die Gruben sind oft eckig (gewöhnlich 5—6-eckig), selten regelmässig geordnet, selten in Reihen; sie sind klein (2—3 μ in Diam.), oder mittelmässig gross (4—8 μ) oder grösser (8—16 μ). Die Balken zwischen den Gruben sind entweder dünn oder dick (was bei derselben Art variiren kann); zuweilen anastomosiren sie nicht überall, sondern endigen "blind". Bei vielen Arten erheben sich diese Balken hie und da, besonders in den Knotenpunkten des Netzes, und werden kleine Körner oder Spitzen, was ein zackiges Aussehen im Profil giebt. Die Gruben sind gewöhnlich unregelmässig geordnet; wenn sie sehr gross werden, sind sie hie und da in 3—4 Längsreihen gruppirt; bei den Tolypella-arten sind sie oft in mehreren Längs- oder Querreihen geordnet und dann werden die Zwischenbalken so dick, dass man eigentlich nur von Gruben in der ebenen Membran sprechen sollte. — *Nitella Stuartii, axillaris, translucens, mucronata, gracilis* f., *tenuissima, pygmæa, oligospira, microglochin, microcarpa, Glaziovii, megacarpa, polyglochin, conglobata, myriotricha, dualis, cristata, tasmanica, gelatinosa, interrupta, Arechavaletæ; Tolypella Normaniana, glomerata β abbreviata* und *comosa.*

Fam. CHAREÆ v. Leonh.

Wenn bei einer Art dieser Familie eine Lamelle der Membran verziert ist, ist die andere auch beinahe ebenso ornirt oder glatt. Auch hier lassen sich einige nicht scharf getrennte Typen aufstellen:

1. Eine Lamelle ist durchlöchert. — *Chara evoluta.*

2. Eine innere hellere, mehr oder wenig deutlich, doch immer fein und dicht granulirt-punktirte und eine äussere schwarze oder wenigstens dunkelbraune, beinahe oder vollständig undurchsichtige Lamelle. An der äusseren Lamelle sind gewöhnlich keine Körnchen zu sehen; da sie aber weniger dick ist, sieht man bei einigen Arten, dass sie ebenso verziert ist, wie die innere. Die Erhöhungen sind niedrig, gewöhnlich rund. Hieher gehören *Lamprothamnus alopecuroides, Lychnothamnus macropogon,* alle die untersuchten Species von Charæ haplostephanæ (mit Ausnahme von *Ch. flaccida),* von diplostephanæ corticatæ haplostichæ 1 Art: *crinita* f. marina, von diplostichæ: die marinen Arten *baltica* und *horrida* (intermedia f. americana nähert sich sehr dieser Gruppe), von triplostichæ phlæopodes, mehrere: *aspera* f., *connivens, fragifera, fragilis, delicatula* und *brachypus,* alle gymnopodes: *Martiana, sejuncta* und *gymnopus.*

Als eine abweichende Form dieses Typus konnte man *Chara imperfecta* rechnen, weil keine von den Lamellen granulirt-punktirt erscheint.

3. Eine innere hellere und eine äussere dunklere, braune, aber nicht ganz undurchsichtige, nicht schwarze Lamelle, wenigstens die innere, oft beide granulirt-punktirt wie in N:o 2. Dieser Typus konnte vielleicht in 2 Gruppen vertheilt werden, obwohl sie in einander übergehen:

a) Die äussere Lamelle dunkeler: *Lychnothamnus barbatus, Chara crinita* f. stagnalis, *polyacantha, intermedia* f., *hispida, rudis, galioides* und *tenuispina*.

b) Auch die äussere Lamelle ziemlich hell, doch dunkler als die innere. — *Chara flaccida, contraria, jubata, Schaffneri, strigosa, intermedia* und *leptosperma*.

4. Der gefärbte Theil der Membran, wie es scheint, nur aus einer helleren Lamelle bestehend, die mit kleinen (etwas ungleichförmigen) Körnchen besetzt ist. — *Chara tomentosa* und *foetida* mit den Subspecies.

Da die Variation bei den Nitelleæ grösser ist als bei den Charcæ finde ich es nöthig hier mehr in Details bei jenen als bei diesen einzugehen und für jede Art der Nitelleæ mitzutheilen, wo oder von welchem die untersuchten Ex. gesammelt worden sind.

Nitella Ag.

1. **N. monodactyla** A. Br., nicht untersucht.

2. **N. syncarpa** (Thuill.) Kutz. Membran glatt. — Berlin, A. Braun. Schweden, Igelsjö!

3. **N. capitata** (Nees ab Esenb.) Ag. Membran mit kleinen zerstreuten Warzen, die sich zu kleinen Stacheln entwickeln, dickt besetzt. Stacheln circ. 1,5 μ dick, circ. 3—4 μ lang, gewöhnlich hyalin, in der Flächenansicht der Membran nicht ganz rund, sondern mehr oder weniger eckig, was De Bary (l. c.) wohl veranlasste, die Membran dieser Art als netzartig-grubig zu bezeichnen. — Deutschland, Trebbin; A. Braun. Schweden, Christianstad, L. J. Wahlstedt. Ytterby in Bohuslän!

4. **N. opaca** Ag. Membran glatt. — Deutschland, Trebbin; A. Braun. Schweden, Grimstorp in Vestergötland!

5. **N. polygyra** A. Br. Membran glatt. — Originalex. von Preiss.

6. **N. cernua** A. Br. Membran in jüngerem Zustande durchscheinend braun mit kleinen Körnchen besetzt, in älteren undurchsichtig schwarzbraun,

filzig-schwammig bis zu 12 μ dick. — Caracas; Gollmer. Puerto Rico; Sintenis.

7. **N. flexilis** Ag. Membran glatt. — Deutschland, Parsteiner-See; ex. Herb. Braun. Schweden, Grimstorp in Vestergötland!

— — var. **chilensis** A. Br. d:o. — Valdivia. Originalspecimina.

8. **N. acuminata** A. Br. **β subglomerata** A. Br. Membran feinkörnig punktirt. — Nord-Amerika. Vicinity of Oquamka in Illinois, leg. H. N. Patterson, com. Arthur Bennett. (Illinois 1848. Membran sehr jung, glatt.) Brasilien, Caldas, leg. Hj. Mosén.

— **γ indica** A. Br. f. brachyteles. Membran feinkörnig punktirt. — Amboina, Expedit. Gazelle N:o 367.

9. Subspec. **Gollmeriana** A. Br. Die hellbraune Membran ist feinkörnig punktirt; die schwarzbraune undurchsichtig. — Caracas. comm. A. Braun.

10. Subsp. **glomerulifera** A. Br. Membran mit runden, ovalen oder etwas unregelmässig geformten niedergedrückten, kleineren und grösseren Erhabenheiten, die 5 μ in Durchmesser erreichen. Zuweilen fliessen 2 theilweise zusammen. Kleinere sind mit grösseren gemischt. — Nord-Amerika, Cambridge, W. G. Farlow.

11. **N. prælonga** A. Br. Membran in jüngerem Zustande durchsichtig, fein granulirt-punktirt, in älterem schwarz, undurchsichtig, grumös (aber doch keine Faser gesehen).

12. **N. clavata** (Bert.) A. Br. Membran feinkörnig punktirt, endlich undurchsichtig. Mexico, L. Hahn, comm. A. Braun (var. inflata). Uruguay, Montevideo, J. Arechavaleta.

13. **N. tricuspis** A. Br., nicht gesehen.

14. **N. Stuartii** A. Br. Membran unregelmässig netzartig-grubig. Die Maschen circ. 4—8 μ in Durchmesser. Die Balken endlich sehr dick, die Gruben da noch kleiner. — Neu-Seeland, leg. Colenso.

15. **N. Macounii** All. An Originalex. von T. F. Allen ("in Canada prope Niagara, Prof. Macoun") konnte ich keine ganz reife Sporangien finden.

16. **N. gloeostachys** A Br., nicht gesehen.

17. **N. subtilissima** A. Br. Membran feinkörnig-punktirt. — Australien, Swanriver, Drummond. N.W. Austr. Expedit. Gazelle N:o 318.

18. **N. remota** A. Br. Membran äusserst dicht feinkörnig-punktirt; die Punkte sitzen dichter wie bei N. subtilissima oder clavata. — Originalex. in herb. Berol.

19. **N. dispersa** A. Br. Membran gelbbraun (jung?), glatt.

20. **N. Robertsonii** A. Br. Sporangien dieser Art wurde von A. Braun nicht gefunden. An Ex. aus New England (C. Stuart 5) fand ich die Membran äusserst feinkörnig-punktirt.

21. **N. Gunnii** A. Br., *α* **penicillata** A. Br. Membran ziemlich dicht besetzt mit, wie es scheint, unregelmässig gestellten, breit konischen Erhabenheiten (Schuppen oder Warzen), deren Basis eckig ist, und die oben gewöhnlich in 2-mehreren, kleinen Spitzen getheilt sind. — Tasmanien, Gunn., 1832. (Keine Schleimhülle um die Fructifikationsorgane.)

— *β* **fastigiata** A. Br. Originalex. nicht untersucht. — N.W. Australien, Orara-river, 1885, miss Edith Thornton, comm. F. v. Müller, 1886. Gewöhnlich konnte ich keine Schleimhülle sehen, aber mitunten waren alle Theile (Blätter etc.) in Schleim gehüllt. Membran der reifen Schale wie bei *α*, aber vielleicht fliessen die Warzen öfter an den Basis hie und da zusammen. — Australien, swamps between Lake Colao and Bigorra, comm. F. v. Müller, herb. Berol. (Die fructificirenden Quirle in Schleim gehüllt.) Die Erhabenheiten der Membran sind noch mehr zusammengeflossen, wodurch gezackte Balken entstehen, die sich bisweilen von der einen Leiste zur anderen schlängeln, theilweise kürzer sind, theilweise mit einander anastomosiren. Wenn die Anastomosen zahlreicher und regelmässiger gewesen wären, hätte die Membran eine netzartig-grubige Aussenfläche erhalten.

Schon A. Braun (Fragment, p. 78) zweifelte, ob N. Gunnii von N. conglobata (als Art) verschieden sei oder nicht. Und meine Untersuchungen über die Structur der Fruchtschale scheinen keine Antwort zu geben; sie zeigen dagegen dass es vielleicht noch mehrere verwandte Arten (oder Varietäten) giebt. Künftige Untersuchungen müssen darüber entscheiden.

22. **N. Sonderi** A. Br. Membran mit einzelnen, zerstreuten, kleinen Stacheln ziemlich spärlich besetzt. Stacheln circ. 2 μ dick und 4 μ lang. Hie und da sieht man auch, dass zwei Stacheln einander so nahe stehen, dass sie sich an der Basis berühren. Die Gruppirung ist vielleicht auch nicht ganz regellos; wenigstens giebt es Andeutungen zu netzartiger Anordnung. Eine

hyaline durchlöcherte Membran bedeckt die andere stachelige. — Australien, Gulf of Carpentaria.

23. **N. axillaris** AL. BR. Membran netzartig-kleingrubig. Gruben 3—5 μ in Diam. — Caracas, Gollmer. Westindien, Puerto Rico, propre Manati leg. Sintenis; die Balken zwischen den Gruben dicker als an Ex. von Caracas.

24. **N. Morongii** ALL. Membran schwammig. — Originalex. von Allen.

25. **N. translucens** (PERS.) AG. Membran fein netzartig-grubig. Gruben 3—5 μ in Diametr. — Piemont, Vercelli. Braun, Rab. et Stig. Charac. europ. exs. N:o 19. England, Surrey, Woking 1880 A. Bennett.

26. **N. tricellularis** NORDST. Membran von 3 Lamellen bestehend, die wiederum mehrere (bis 10) sehr dünne Schichten zeigen. Die äusserste Lamelle, die ich nicht immer vorhanden fand, ist dunkelbraun mit sehr kleinen spitzen Körnchen spärlich besetzt. Die Mitellamelle ist etwas heller mit sehr kleinen Vertiefungen auf der unteren Seite (den Erhabenheiten der innersten Lamelle entsprechend). Die innere Lamelle ist hellbraun mit kleinen, unregelmässigen, hyalinen Körnchen dicht besetzt. Körnchen circ. 1—3 μ in Durchmesser und ebenso hoch. — Originalex. auf Neu-Seeland.

27. **N. brachyteles** A. BR., und 28 **N. leptoclada** A. BR., von mir nicht untersucht.

29. **N. microphylla** A. BR. Membran mit sehr kleinen Körnchen dicht besetzt, die etwas in der Höhe verlängert sind (kleine Stäbchen, ungefähr wie bei N. minuta). — Westaustralien. Swanport, D:r Story; Blackwood, Tweedriver, Mr. Oldfield, N:o 560 in Herb. Kew.

30. **N. mucronata** A. BR. Membran unregelmässig netzartig-kleingrubig; Gruben 4—6 μ in Diameter. — Deutschland, Leipzig, leg. Mettenius, comm. A. Braun (f. heteromorpha). Schweden, Ekebyträsk, Danderyd s:n, Stockholm, leg. S. O. Lindberg. Africa, Capland, leg. Mund und Maire 1819. (*β tenuior* f. *heteromorpha*).

— var. **pachygyra** A. BR. Die jüngere Membran körnig punktirt, die ältere schwammig. — Mexican Boundary, Wright.

31. **N. virgata** A. BR. Membran (jung, hellbraun) sehr dicht feingranulirt, etwas grumös. — Algerien.

32. **N. Wahlbergiana** WALLM. Membran etwas grumös, wie bei N. virgata. — Schweden, Risnäs in Wist, Wahlst. et Nordst. Charac. exs. N:o

83; Mariestad, Skutvarfvet 1852, Bergman; Wiken, Askersund. Norwegen, Drammen.

33. **N. pseudoflabellata** A. Br. Membran etwas schwammig. — China, Little Hongkong. Java, leg. Bosch.

— f. **mucosa** Nordst. Membran mit kleinen Stäbchen oder Stacheln dichter besetzt als bei N. capitata. Stäbchen circ. 2—6 μ hoch. — Neu-Seeland, Tauranga (spec. origin.).

34. **N. capitellata** A. Br. Membran schwammig. — Herb. Braun.

35. **N. gracilis** (Smith) Ag. Membran schwammig. — Deutschland, Cottbus, herb. Braun; Görlitz, Charac. eur. N:o 24. Frankreich, Paris. Schweden, Askersund; Helsingeland, Undersvik (N. borealis Wallm.)

Afrika. Scriba Ghattas, leg. Schweinfurth; bei Djenda i Abyssinien, Steudner. Membran netzartig-grubig, ungef. wie bei N. mucronata. Diameter der Maschen 4—8 μ. — β *africana* A. Br. Senegambien, Perottet. Von gleicher Beschaffenheit. — Schon A. Braun (Charac. Afrik. p. 813—14) sagte, dass die afrikanischen Formen von N. gracilis "sich an *N. mucronata* tenuior in einer Weise annähern, welche ihre richtige Stellung zweifelhaft macht". Meine Untersuchungen über die Structur der Nucleus-schale von jenen Formen zeigen, dass die betreffenden Formen in dieser Beziehung nicht mit N. gracilis, sondern mit N. mucronata übereinstimmen. Ex. aus anderen afrikanischen Standorten übereinstimmen vielleicht besser mit N. gracilis.

36. **N. tenuissima** (Desv.) Kütz. Membran unregelmässig netzartig-grubig; die Zwischenbalken ziemlich höckerig; Maschen circ. 4—10 μ in Durchmesser. — Deutschland, Schwetzingen in Baden. England, Burwell Fen, Cambridgeshire, A. Bennett. Algier, E. Trabut. Nord-Amerika, Uxbridge, Mass., D:r Robbins (sub nomine N. gracilis); New Jersey, T. F. Allen.

37. **N. confervacea** (Bréb.) A. Br., nicht untersucht.

38. **N. pygmæa** A. Br. Membran unregelmässig fein netzartig-grubig, Maschen circ. 3—6 μ in Diam. — Originalex.

39. **N. Muthnatæ** Allen, nicht gesehen.

40. **N. batrachosperma** (Reich.) A. Br. Membran schwammig. — Deutschland, Berlin, comm. A. Br. Schweden, Lönshult in Småland, Charac. Scand. exs. N:o 32. Spanien, Vejer de la Frontera, N. Hjalmar Nilsson. Nord-Amerika, Nantucket, Mass., leg. Morrong, comm. Allen.

41. **N. minuta** ALLEN. Membran, wenn jung, hellbraun, fein punktirt, älter schwarzbraun mit kleinen (stäbchenförmigen) Körnchen dicht besetzt, die nur etwa 2 μ dick sind, und unbedeutend höher. — Originalex.

42. **N. leptosoma** NORDST. Membran mit circ. 3 μ hohen Stäbchen dicht besetzt. — Originalex.

43. **N. intermedia** NORDST. Membran mit kleinen Körnchen dicht besetzt, die circ. 1 μ dick und 1—1 $^1/_2$ μ hoch sind. — Oringinalex. in Allen Char. amer. exsicc. N:o 2. — Da ich nur alte Früchte, die schon gekeimt hatten, zu untersuchen Gelegenheit gehabt habe, wäre es möglich, dass noch eine andere äussere Membranlamelle an eben gereiften Schalen vorhanden sein könnte, die aber früh verwest.

44. **N. Asagrayana** (SCHEFF. ined.) NORDST. Membran schwammig. — Originalex.

45. **N. pseudoflabellata** A. BR. f. *mucosa* Nordst (vielleicht eigene Art). Siehe oben N:o 33.

46. **N. conformis** NORDST. Reife Sporen noch nicht beschrieben.

47. **N. oligospira** A. BR. Membran unregelmässig reticulirt, Maschen etwa 5—10 μ in Durchm. — Brasilien, Pirassununga, A. Löfgren N:o 37 und 92. Puerto Rico, Fajardo, Sintenis N:o 1059 c. Java, leg. Hasskarl (f. javanica). Comoren-Insel Johanna, leg. Hildebrandt. (Etwas dickere, parallele Balken verbinden die Leisten und stehen gewöhnlich schräg gegen diese. Die Querbälkchen sind dünner, hie und da nicht vollständig ausgebildet endigen blind.)

48. **N. abyssinica** A. BR. Reife Sporangien nicht beschrieben.

49. **N. microglochin** A. BR. Membran unregelmässig, fein netzartig-grubig. Maschen etwa 4—6 μ in Diam. In der Nähe der Leisten können auch einzelne Körnchen auftreten. — Originalex. in Herb. Berol.

50. **N. microcarpa** A. BR. Membran unregelmässig, fein netzartig-grubig. Maschen circ. 4—6 μ in Diam. — Panama, Duchassaing. Cuba, leg. Wright 1865, N:o 60.

51. **N. Glaziovii** ZELL.; NORDST. Membran mit Körnern besetzt, die gewöhnlich (doch nicht überall) durch dünne, niedrige Verdickungsfäden mit einander unregelmässig netzartig verbunden sind. Diameter der Maschen circ. 5—10 μ. — Rio de Janeiro, Glaziou N:o 5440 (Originalex.).

52. **N. megacarpa** Allen. Membran wie bei voriger Art oder mehr netzartig-grubig. Allen, Charac. amer. exsicc. N:o 3, Originalex.; (Körnchen ziemlich oft frei, doch netzförmig geordnet). Winchester, Mass., leg. Morong, comm. A. Bennett (Membran jung, netzförmig-grubig). Uxbridge, Mass., leg. Robbins (ebenso, aber die Knotenpunkte hervortretend).

53. **N. polyglochin** A Br. *β Zollingeri* A. Br., f. *nicobarica*. Membran unregelmässig netzartig-grubig. Maschen etwa 4—6 μ in Diameter. — Specimina originalia.

54. **N. Mauritiana** A. Br. Reife Sporangien nicht beschrieben.

55. **N. Guineensis** Kütz., A. Br. nicht untersucht.

56. **N. conglobata** A. Br. *α Lohtzkyi* A. Br. Membran netzartig seichtgrubig mit kleinen Erhöhungen an den Knotenpunkten. Maschen 4—10 μ in Diameter. — Victoria, Lake Colao, 1873, comm. F. von Müller 1886 — Exemplare aus Lake Wellington in Victoria, 1855, comm. F. v. Müller, in Herb. Berol. gehören auch hier, wie mir scheint, aber die Membran der Schale ist nur mit sehr kleinen Spitzen Körnchen besetzt, die nicht durch Verdickungsleisten verbunden sind. Sie sind kleinen als bei N. Sonderi, vielleicht netzartig geordnet; hie und da fliessen zwei Körnchen an den Basis zusammen. — Vergl. meine Bemerkungen unter N. Gunnii.

57. **N. heterophylla** A. Br. Sporangien von Braun nicht gesehen.

58. **N. congesta** A. Br. Sporangium mit kurzem Krönchen und mit Befruchtungsspalten an dem langen Halse; Kern dunkelbraun mit 8 starken, dicken Leisten, 400—450 μ lang und 350—400 μ dick. Membran der Schale (oberflächlich) schwammig. — Bay I South Coast. R. Brown. Iter australiensis 1802—5, comm. H. et J. Groves.

59. **N. hyalina** (DC.) Kütz. Membran äusserst fein (granulirt) punktirt. — Schweiz, Lausanne 1856, H. Christ ex Herb. Braun. Lago di Vrana auf Cherso 1871, comm. F. Hauck. Australien, Rockhampton, Watson; Roper River (var. brachyactis); Flinder's River. New Zeeland, Whangape Lake, comm. Kirk.

Abweichend sind Ex. in Wahlst. et Nordst. Char. Scand. exs., N:o 18 "in sinu marino Skafvarböleviken prope Borgå Finlandiæ". Membran etwas schwammig.

60. **N. plumosa** A. Br., nicht untersucht.

61. **N. diffusa** A. Br. Membran fein granulirt-punktirt. Die kleinen Körnchen rund oder oval oder eckig. — Tasmanien, Originalex.

62. **N. myriotricha** A. Br. Membran netzartig-grubig. Maschen gross, nicht vollständig regelmässig, aber doch so ziemlich in 3—5 mit den Leisten parallelen Reihen geordnet, circ. 5—12 μ in Diameter. — Australien, Austr. Felix, F. v. Müller. — Originalex. dieser Art nicht untersucht.

Dieselbe Structur zeigt auch die Schale einer nahestehenden Form, die vielleicht eine eigene Art bildet. Australien, Murray River, in Herb. Berol.; near Port Phillip, Prof. T. Bracebr. Wilson 1883, comm. F. v. Müller 1884, C.

63. **N. dualis** Nordst. Membran fein netzartig-grubig. Maschen etwa 4—6 μ in Diam. — Originalex.

64. **N. huillensis** A. Br. Reife Sporangien nicht beschrieben.

65. **N. cristata** A. Br. Eine innere hellgelbe Lamelle ist äusserst fein und dicht granulirt-punktirt; darüber liegt eine braungelbe Lamelle mit etwas grösseren Pünktchen, die an der Grenze stehen, sich zu Stäbchen zu entwickeln, oder die — besonders in der Nähe der Leisten — kleine, gerade oder etwas gebogene oder auch verzweigte, liegende, stäbchenförmige Verdickungen der Membran bilden. Tasmanien, South Esk-river, Stuart N:o 753. Australien, M'Ivor. Ebenso von mehreren anderen Stellen. — Aber auch eine dritte Lamelle wird bei einigen Formen entwickelt und diese ist dann netzartig-grubig. Maschen etwa 4—8 μ in Diam. Goulbourne-river; Hurstville 1884. An Ex. aus Genoa sind die Balken zwischen den Gruben so knotenartig verdickt, sonst dünn, dass die Knoten beinahe freistehend erscheinen.

66. **N. tasmanica** (F. Müll.) A. Br. Membran netzartig-grubig. Maschen 5—12 μ in Diam., in 3—4 Reihen oder etwas unregelmässig geordnet, Balken etwas knotig. Originalex. nicht gesehen.

67. **N. gelatinosa** A. Br. Membran netzartig-grubig; Maschen circ. 8—16 μ in Diameter, zuweilen (doch niemals regelmässig) in 3—4 Reihen geordnet. — Tasmanien, Stuart N:o 560, in Herb. berol. (ad podostachyam accedens); Swanport, D:r Story. West-Australien, Swamps between the Torongorup and Willyning (β microcephala). North Queensland, Johnstone River, leg. Bancroft, comm. A. Bennett (f. nuculis minoribus, apicibus segm. ult. acuminatis). Clarendon creek, leg. O. Tepper N:o 257, comm. F. v. Müller. (Die Faden der Maschen dicker.)

68. **N. polycephala** A. Br., nicht untersucht.

69. **N. Hookeri** A. Br., var. **attenuata.** Membran hellbraun, fein und dicht granulirt-punktirt. (Ich habe jetzt keine Gelegenheit dunkelbraune Schalen zu untersuchen). Neu-Seeland, Ohaeawai in Bay of Islands. — Var. **heteromorpha.** Membran von zwei Lamellen bestehend, die innere hellbraun, die äussere dunkelbraun (flammig), beide äusserst fein und dicht granulirt-punktirt. S. Australien, W. Adelaide, Gants Farm, below Mount Lofty Ranges, O. Tepper, comm. Arth. Bennett.

70. **N. Bonaërensis** Spegazz. Schale von Spegazzini nicht gesehen. Eine zweifelhafte in der Nähe von N. Hookeri stehende Art, wovon ich kein Ex. gesehen habe.

71. **N. trichotoma** A. Br. subsp. **Zeyheri** A. Br., nicht gesehen.

72. — — subsp. **Lechleri** A. Br. Die junge Membran hellbraun mit kaum sichtbaren, runden Punkten (Körnchen) dicht besetzt. Die ältere Membran hat noch eine ähnliche, schwarzbraune Lamelle über die untere, hellbraune. — Originalex.

73. **N. ornithopoda** A. Br. Reife Sporangien noch nicht beschrieben.

74. **N. havaiensis** Nordst. Membran körnig-grumös oder schwammig. Originalex.

75. **N. capillata** A. Br. Reife Sporangien noch nicht beschrieben.

76. **N. leptostachys** A. Br. Reife Sporangien noch nicht beschrieben.

77. **N. interrupta** A. Br. Membran netzartig-grubig. Maschen circ. 10—16 μ in Durchm.; die Fäden dünner oder dicker und dann hie und da etwas erhaben. — Tasmanien, South Port, Stuart 1850, N:o 4. (Die Fäden des Netzes dicker). Neu-Seeland, Lake Waihi, Waikato, leg. T. F. Cheeseman, comm. Arth. Bennett. (Fäden des Netzes dünner.)

78. **N. Arechavaletæ** Spegazz. Membran netzartig-grubig. Gruben circ. 10—16 μ in Diam., in 3—4 Reihen geordnet oder unregelmässig. Die Fäden des Netzes unregelmässig entwickelt, hier dünner, dort dicker und sich etwas mehr in die Höhe emporhebend. — Montevideo. Originalex.

Tolypella (A. Br.) Leonh.

1. **T. hispanica** Nordst. Membran äusserst fein granulirt-punktirt und mit grösseren meist runden Erhöhungen (1—3 $^1/_2$ μ in Diam.) spärlich besetzt. In der Nähe der Leisten kommen hie und da einige grössere Vertiefungen vor.

— Spanien, Guadalhorce a Cartama, N. Hjalmar Nilsson. Originalex. — Alger, Membran oberflächlich spongiös.

2. **T. longicoma** A. Br. Ich konnte an dem Ex., das ich untersuchte, keine reife Spore finden.

3. **T. nidifica** (Müll.) Leonh. Membran glatt. — Schweden, Trelleborg! Norwegen, Valöerne, C. J. Lindeberg. Dänemark, Glæno, P. Nielsen. Deutschland, Greifswald, ex herb. A. Braun.

4. **T. Normaniana** Nordst. Membran mit parallelen Reihen von runden, sehr seichten (wenig deutlichen) Vertiefungen, die an dunkleren älteren Membranen kaum zu sehen sind. (Die Schale einer Spore, die gekeimt hatte, war grumös.) — Norwegen, Bejerenfjord Norlandiæ (Originalspecimina); Solo Schlegel et Arnell. Rösaaens Udlöb i Ranenfjord 1870, A. Blytt.

5. **T. glomerata** (Desv.) Leonh. Membran schwammig. — Schweden, Lund; Alnarp; Håstad. Dänemark, Stubberup, P. Nielsen. In der Nähe von Costæ zuweilen Andeutungen zu netzförmigen Verdickungen. Spanien, Albufera de Valencia, N. Hjalmar Nilsson.

Abweichende Formen. Membran netzartig-grubig. Maschen 2—3 μ in Diam., in parallelen Reihen geordnet (oder auch etwas unregelmässig). Bei 1. sind die Membranverdickungen zwischen den Gruben dünner, bei 2. breiter. — 1. Algerien, in der Oase von Biskra; Alger, leg. Trabut. — 2. Arizona, Pringle; var *abbreviata* Allen.

6. **T. comosa** Allen. Wie bei *T. glomerata* var. *abbreviata*, die Gruben doch nicht immer in Reihen, sondern zerstreut und oft kaum (oder nicht) wahrnehmbar. — Originalex. aus Seneca Lake (Charac. Amer. exs. N:o 35).

7. **T. prolifera** (Ziz., A. Br.) Leonh. Membran glatt mit Kalkschale. — Deutschland, Carlsruhe, ex. herb. A. Braun. Uruguay, Montevideo, Arechavaleta (*Lamprothamnus montevideensis* Speg.; spec. orig.).

8. **T. fimbriata** Allen. Membran glatt, mit Kalkschale. — Nord-Amerika, Osmega, comm. T. F. Allen.

9. **T. californica** A. Br. Membran glatt. — Californien, Originalspec. ex. herb. A. Braun.

10. **T. stipitata** Allen, nicht gesehen.

11. **T. intricata** (Roth) Leonh. Membran mit äusserst feinen (fast undeutlichen) Pünktchen (Körnchen) dicht besetzt, auch mit Kalkschale. — Deutschland, Nieder-Lausitz, Characeen Europa's von Braun, Stitz. et Rab. N:o

18. Schweden, Kristianstad. England, Cambridgeshire, Mepal, comm. H. et J. Groves.

12. **T. intertexta** ALLEN. Membran glatt, mit Kalkschale. — Nord-Amerika, Seneca Lake. Originalspec. in Charac. Amer. exs. N:o 37.

13. **T. apiculata** A. BR., nicht untersucht.

Lamprothamnus A. BR.

1. **L. alopecuroides** *α* **Pouzolsii** A. BR. Eine innere, hellbraune, matte Lamelle, eine äussere, dunklere bis schwarzbraune mit runden oder etwas eckigen Körnchen, circ. 2—4 μ in Diam. — Montpellier. — *β Wallrothii* (RUPR.) A. BR. Zwei Lamelle granulirt-punktirt. — England, Dänemark, Schweden.

Lychnothamnus (RUPR.) LEONH.

1. **L. stelliger** (BAUER) A. BR. "Völlig reife Früchte mit ausgebildeter Holzschale des Kerns" sind nach A. Braun unbekannt.

2. **L. macropogon** A. BR. Äussere Lamelle undurchsichtig, innere fein granulirt-punktirt.

3. **L. barbatus** (MEYEN) LEONH. Obersee ex herb. Braun. Membran hellbraun mit sehr kleinen Körnchen, circ. $^1/_2$—1 $^1/_2$ μ in Diam. — Parsteinersee, in Rab. Exs. Charac. europ. N:o 16. Ebenso, aber darüber liegt eine andere dunkelbraune (nicht schwarze) Lamelle mit kleinen etwas zugespitzten, zerstreuten Körnchen, circ. 3 μ in Diam.; Abstand zwischen den Körnchen 3—6 μ.

Chara VAILL.; LEONH.

Von folgenden Arten hatte ich keine Gelegenheit reife Früchte zu untersuchen; von einigen davon sind solche überhaupt noch nicht beschrieben. *Ch. plebeja*, *Wallichii*, *corallina*, *succincta*, *myriophylla*, *mollusca*, *Ecklonii*, *Benthami*, *psilopitys*, *Thwaitesii*, *inconnexa* Allen, *dissoluta*, *altaica*, *nudifolia*, *disjuncta* Nordst., *Kirghisorum*, *excelsa* Allen, *crassicaulis*, *Boveana*, *capensis*, *infirma*, *Duriæi*, *Krausii*, *phæochiton*.

Da die Variation in dieser Gattung gering ist, verweise ich auf meine schon mitgetheilte Übersicht und nehme hier nur wenige Arten auf.

Ch. australis R. Br. Nur *β* **lucida** A. Br. untersucht.

Ch. dichopitys A. Br. Nur *α* **Preisii** A. Br. untersucht.

Ch. Hornemanni Wallm. An dem einzigen Kerne, den ich untersuchen konnte, sah ich keine hellere Lamelle.

Ch. crinita Wallr. Ex. aus Binnengewässer scheinen selten schwarze, sondern nur dunkelbraune, Membran zu haben.

Ch. evoluta Allen. Die Vertiefungen sind circ. 1 μ in Diam., und 1—3 μ von einander entfernt. Diese Form scheint in die schwammige (bei Nitellæ) zu übergehen. — Originalex.

Ch. tomentosa Lin. Reife Früchte nur aus Schweden gesehen: Krankesjön in Schonen, Ladugårdsviken bei Stockholm. Auch A. Braun bezeichnetet den Kern als "licht braungelb". Vielleicht sind die Kerne der marinen Formen dunkler. Die kleinen (etwas spitzigen) Körnchen stehen bedeutend dichter als bei *Ch. foetida.*

Ch. contraria A. Br. An Ex. von Carlsruhe (A. Braun 1845) und anderen Orten erscheint die herauspräparirte Membran des Kernes in durchfallendem Lichte nicht schwarz, sondern braun, heller oder dunkler, oder etwas russbraun (so bei *β Behriana*). Selten kann man sie beinahe schwarz und undurchsichtig nennen (Ex. aus Silfåkra in Schonen). Dagegen solange der Kern voll von Stärke ist, ist seine Farbe schwarz.

Ch. intermedia A. Br. Membran ziemlich hellbraun; die äussere Lamelle doch etwas dunkler. Constanz, Rab., Char. eur. exs. n:o 47. — F. amemericana (Lakeville, T. F. Allen) hat die äussere Lamelle noch dunkler.

Ch. foetida A. Br. Die Körnchen sind circ. 1—1 $^1/_2$ μ in Diam. F. **melanopyrena** (San Bernardino Valley) hat auch eine licht braungelbe Membran (in durchfallendem Lichte); der ganze unbeschädigte Kern ist schwarz.

Ch. aspera Willd. Die marine Form hat zuweilen vollkommen reife Kerne mit nicht schwarzer Membran. Lomma in Schweden.

---

5. Über einige Characeen aus Spanien.

Von D:r *N. Hjalmar Nilsson* erhielt ich den Auftrag die Characeen von seiner Reise in Spanien 1883 zu bestimmen. Ich theile hier meine Untersuchungen über diese interessante Sammlung mit. Aus Spanien kannte man

vorher nur folgende Arten: *Nitella hyalina; Lychnothamnus alopecuroides* f. *Montagnei* (nur auf Mallorka); *Chara coronata α, crinita* (Mallorka), *intermedia* et *β ornata. foetida* et *β melanopyrena,* subspec. *gymnophylla,* subspec. *crassicaulis, aspera, galioides, connivens* und *fragilis.* Die Sammlung Nilssons enthält noch: *Nitella batrachosperma; Tolypella hispanica* nov. spec. und *glomerata; Chara imperfecta, (crinita), contraria, foetida* f. *subhispida* et subsp. *gymnophylla β subsegregata* nov. var. und *hispida.* Da alle bisher bekannten *Tolypella*-arten einhäusig sind, war es unerwartet eine neue zweihäusige Art anzutreffen, die später noch in Algerien angetroffen worden ist. *Chara imperfecta* war für Europa nur aus einer Stelle in Frankreich bekannt. Die neue Varietät von *Ch. gymnophylla* ist eine interessante Form, mit *Ch. Rabenhorstii* analog; die Ex. von Venta del Baul hatten ganz das äussere Aussehen von *Ch. imperfecta,* mit welcher sie gesellig wuchs.

Nitella.

1. **N. batrachosperma** (Reichenb.) A. Br. Endsegmente der Blättern 50—75 μ dick; Mucro 75—100 μ lang, 30—35 μ dick. Kern des Sporangiums 215—223 μ lang, 200—220 μ breit.

Prov. Cadiz. In einem Sumpfe bei Vejer de la Frontera $^{27}/_{6}$.

Tolypella.

1. **T. hispanica** *) nov. spec. Dioica. Antheridia stipitata, majora, diametro 700—750 μ. Sporangia minora nucleo (fusco) 225—250 μ longo, 220—225 μ lato, 7—8-gyrato. Cetera ut in *T. glomerata* (Desv.) Leonh. [In forma ex Algeria: long. nucl. 250—300 μ].

Prov. Malaga. In flumine Guadalhorce ad Pizarra $^{30}/_{5}$ (f. robustior) et ad Cartama $^{2}/_{6}$ (f. gracilior caule c. $^{3}/_{4}$ mm. crasso).

Diese Art ist der *T. glomerata* so täuschend ähnlich, dass ich zuerst glaubte diese Art vor mir zu sehen; doch fielen die Sporangien auf. Männliche Pflanzen haben dagegen durch ihre grösseren Antheridien ein mehr fremdartiges Gepräge. Wie gewöhnlich bei den diöcischen Arten sind nämlich die Antheridien grösser als die der am nächsten stehenden monöcischen Art. Die Antheridien sah ich sowohl einzeln wie gepaart. Das Krönchen des Spo-

*) Tantum in "Synopsi" in "The Characeæ of America by T. F. Allen" p. II, 1888, pag. 51 hoc nomen commemoratum est.

rangiums ist abfallend. — Das verschiedene Aussehen der monöcischen und der diöcischen Pflanzen war dem D:r Nilsson schon beim Einsammeln auffallend.

2. **T. glomerata** (DESV.) LEONH. Long. nucl. sporang. 260—330 μ lat. 250—270 μ. Diametrus antheridii 360—400 μ.

Prov. Valencia. In Albufera de Valencia 7/4.

Chara.

1. **Ch. imperfecta** A. BR.

Betreffend die französischen Exemplare sagte A. BRAUN (in Fragment. ein Monograph. d. Charac. p. 138): "Ich konnte mich nicht überzeugen, dass 2 Reihen Stipularzellen da sind, sie scheinen entweder ganz einfach oder es sieht so aus". Selbst habe ich die spanischen Exemplare in dieser Beziehung untersucht und konnte nur eine Reihe Stipularzellen finden. Gewöhnlich sitzen 2 Zellen an der Basis jedes Blattes. Oft sind diese Stipularzellen kaum oder sehr wenig entwickelt; mitunter ist doch die eine Zelle kurz, die andere, mehr oder weniger verlängert; oder oft nur einige in jedem Wirtel verlängert, selten alle lang. *Chara imperfecta* sollte desshalb eigentlich zu der Sectio "Haplostephanæ" hingeführt werden. Einigemal sah ich freilich unter den 2 Stipularzellen noch eine andere nicht hervorragende Zelle ausgebildet. Doch wie ich nachgewiesen habe (im Bericht d. deutsch. bot. Gesellsch. B:d 1, 1883, p. 242), kann auch bei anderen Arten der Haplostephanæ eine solche Zelle unter den 2 Nebenblättchen eines Blattes auftreten. Der natürliche Platz dieser Art ist wohl in der Nähe von *Ch. foetida*, aber bei einer artificiellen Anordnung musst sie, wie gesagt, zu Haplostephanæ geführt werden.

Wie bei anderen Charen mit berindeten Blättern kommen auch bei *Ch. imperfecta* hie und da Blätter ganz ohne Rinderröhrchen vor, besonders an den unteren Wirteln. Einzelne Nebenblättchen können eine Länge von 3 mm. erreichen. Von den 4 Blättchen sind die 2 vorderen oft kürzer als die seitlichen, welche mitunter 6 mm. lang sind. Kern des Sporangiums mit Kalkmantel 550 μ lang, ohne Kalkmantel 480—500 μ lang, 340—400 μ dick.

Prov. Malaga. In Guadalhorce bei Pizarra 30/5 f. superna condensata, clausa, (leptophylla), ♂, foliolis antheridio dimidio brevioribus, l. multo longioribus, 1—6 mm. longis). In Gräben bei Laguna Salada an der Eisenbahnstation Fuente de Piedra 18/5 (f. brachyphylla, elongata, submicroptila (foliolis sporangium æquantibus, l. 2 anterioribus æquantibus et 2 lateralibus paullo ad

subduplo longioribus, caule crasso; f. macroptila (foliolis ad 8 mm. longis), partim longifolia, laxa vel elongata, ♂). In der Grossen Quelle, Fuente Grande, bei Convento de la Nieve auf Serrania de Ronda $^{29}/_{5}$ (f. subbrachyphylla ♂ et ♀).

Prov. Granada. In Wasserleitungen bei Venta del Baul unweit der Stadt Baza im August (f. condensata, ♂). Sierra Nevada in Fuente Grande de Dornajo $^{28}/_{7}$ (f. laxa, ♂ et ♀).

2. **Ch. crinita** Wallr. f. leptosperma, dasyacantha, elongata, brachyphylla, incrustata. Long. nuclei sporang. 460 μ, lat. 250—300 μ.

Prov. Malaga. In Gräben bei Laguna Salada nahe der Eisenbahnstation Fuente de Piedra $^{18}/_{5}$.

3. **Ch. intermedia** A. Br.

Prov. Malaga. In Guadalhorce bei Pizarra $^{30}/_{5}$ (f. brachyacantha, macroteles, longifolia, junior).

Prov. Cadiz. In Bächen bei der Stadt San Roque $^{15}/_{6}$.

Var. *ornata* (Leonh.) A. Br. wurde auf das schon bekannte Fundort, See Albufera de Valencia, wiedergesehen.

4. **Ch. contraria** A. Br.

Prov. Malaga. In Guadalhorce bei Cártama (f. subinermis microptila, elongata, inferne macrophylla macroteles, superne brachyphylla, clausa).

Prov. Valencia. Im Parkteiche ausserhalb Puerta Serranos der Stadt Valencia $^{6}/_{4}$ (f. subinermis, macroteles, microptila, elongata, sporangiis immaturis).

Prov. Cadiz. In Bächen bei der Stadt Roque (f. subinermis, microptila, microteles, laxior, subbrachyphylla, et f. subinermis, microptila, microteles, elongata, robustior, inferne macrophylla).

5. **Ch. foetida** A. Br.

F. *subinermis.* Prov. Malaga. In Guadalhorce bei Pizarra (f. microptila, macroteles (inferne subnuda), elongata, longifolia, junior). In Guadalhorce bei Cártama (f. microptila, laxa, inferne elongata longifolia).

Prov. Valencia. Valencia: im botanischen Garten (f. macroptila, macroteles, elongata, divergens, gracilior); in einer Quelle an der Meeresküste Dehesa de Valencia südlich von der Stadt (f. microptila).

Prov. Cadiz. In einem kleinen Bache unweit des Meeres südlich von der Stadt Algeciras (f. macroptila, macroteles, laxior (l. sublaxior), subconvergens,

crassior; nucl. sporang. 530 μ longo). In Bächen bei der Stadt San Roque, (f. submicroptila, submacroteles, elongata).

Prov. Almeria. Wasserleitungen in der Vega de Almeria (f. macroptila (l. partim microptila), vulgo macroteles, elongata, convergens).

F. *subhispida.*

Prov. Malaga. Guadalhorce bei Pizarra (f. microteles, submicroptila, laxior; et f. (partim ad f. inermem accedens) macroptila, macroteles, elongata, robustior, junior). In Fuente Grande bei Convento de la Nieve in Serrania de Ronda (f. laxa). In Gräben bei Laguna Salada nahe der Eisenbahnstation Fuente de Piedra (f. microteles, submicroptila, elongata, superne brachyphylla clausa, valida caule crasso, (antheridiis magnis) ad subsp. crassicaulem accedens, sed articulis foliorum tantum 5, nuculis parvis, foliolis posteribus non evolutis. Diametr. anther. 450 μ, long. nucl. sporang. 550 μ, lat. 360 μ. — Eadem forma, sed laxior, patula, inferne divergens).

Prov. Valencia. Valencia: im Parkteiche ausserhalb Puerta Serranos (f. macroptila, macroteles, elongata (longifolia), robustior sporis immaturis); im Flussbett der Turia (f. vulgo microteles, microptila, laxior); im Wasserrinnen der Huerta de Valencia (f. macroptila, macroteles, macrophylla, partim divergens, laxior vel sæpius elongata).

6. — subspec. **gymnophylla** A. Br. β **subsegregata** nov. var.

Sporangia ab antheridiis sejuncta, diversis geniculis ejusdem folii imposita, interdum tamen conjuncta. — Diam. antheridii 500 μ. Long. nucl. sporang. c. velam. calcar. 550 μ, sine v. c. 500—525 μ, lat. 350—370 μ.

Von *Chara foetida genuina* giebt es eine analoge forma, *Ch. Rabenhorstii.* Da das Antheridium allein sitzt, kann man keine Spur von Sporangium sehen. Wenn das Antheridium dagegen nicht entwickelt ist, sieht man mitunter ein kleines Foliolum zu Bractea ausgebildet. Aber gewöhnlich wird diese Bractea nicht entwickelt (sie wird zu einer kleinen Zelle reducirt) und dann tritt gewöhnlich noch ein Sporangium auf, das später als das normale entwickelt wird. Dieses secundäre Sporangium (das auch im Gegenwart des Antheridiums auftritt), hat auch 2 Bracteolæ, die sich aus seinem Stiel entwickeln und nicht direct aus dem Basilarknoten des Foliolums (oder Antheridiums).

Prov. Malaga. In ausgemauerten Wasserbassin oberhalb der Stadt Pizarra (f. subinermis, laxa, patula).

Prov. Granada. In Wasserleitungen bei Venta del Baul unweit der Stadt Baza $^{9}/_{8}$ (f. subinermis, condensata, brachyphylla), in Gesellschaft mit Ch. imperfecta; Granada: im Flussbette der Darro an feuchten, steilen Abhängen ausserhalb der Stadt (f. subinermis valde condensata).

7. — subspec. **crassicaulis** (SCHLEICH.) A. BR.

Prov. Valencia. In Wasserleitungen des Palmenwaldes ringsum Elche (f. subhispida, macroptila, macroteles, (subnuda), diametr. caul. 1 mm., diam. fol. $^{3}/_{4}$ mm. Foliorum articula 5—6 (bracteis posterioribus evolutis), sporangiis tantum junioribus. Diam. antherid. 450 μ).

Prov. Granada. In Wasserleitungen bei Venta del Baul unweit der Stadt Baza (f. suphispida, microteles, microptila, elongata, refracta, interdum superne brachyphylla, clausa, organis fructificationis non magnis ad Ch. foetidam accedens. Diam. caulis 1 $^{1}/_{4}$ mm., fol. $^{1}/_{2}$—$^{3}/_{4}$ mm., antherid. 370—400 μ, long. nucl. sporang. 550—600 μ, lat. 390—400 μ. Foliorum articuli 7 (bracteis posterioribus evolutis).

8. **Ch. hispida** LIN. ex p.; WALLR.; A. BR.

Prov. Ciudad Real. In Sümpfen bei Lagunas de Ruidera (die Quellen der Guadiana).

9. **Ch. aspera** WILLD. f. stagnalis elongata, leptacantha ♂ (Anther. 500 —600 μ crass.)

Prov. Malaga. In Gräben bei Laguna Salada in der Nähe der Eisenbahnstation Fuente de Piedra.

6. Ueber einige extraeuropäische Characeen.

Alle hier aufgezählten Characeen aus Australien habe ich von Baron F. v. MÜLLER (Phytologic Museum) in Melbourne erhalten, wenn kein anderer als Einsender angeführt ist. Prof. L. TRABUT in Alger hat mir die Characeen aus Algerien eingesandt. Die von MARTIANOFF in Sibirien gesammelten Exemplare wurde mir von D:r V. F. BROTHERUS in Helsingfors übermittelt.

I. Nitella.

1. **N. flexilis** AG., nigricans, superne brachyphylla.

Sibiria in aqua prope Kapterema. VII. 1884. Martianoff.

2. **N. glomerulifera** A. Br.

Nord-Amerika. U. S. A. Fresh Pond. Cambridge. Oct. 1879. G. Farlow.

3. **N. Stuartii** A. Br.

Australien. Tasmanien. Near Ross. Dec., Miss Oakden, n:o 159.

4. **N. gloeostachys** A. Br.

Australien. Keynella creek. Adelaide. 1885. O. Tepper. Comm. A. Bennett. — Eine feinere Form; Stengel 0,3—0,4 mm. dick.

5. **N. subtilissima** A. Br.

West-Australien. Drummond. ♂! Antheridium 0,4 mm. in Diametr. — A. Braun scheint keine männliche Pflanzen gesehen zu haben.

6. **N. Robertsonii** A. Br.

Australien. New England. C. Stuart. 5. — Forma tenuior. Nur weibliche, kümmerliche Ex. in Gesellschaft mit einer anderen Art gesehen. Stengel bis $^1/_2$—$^3/_4$ mm. dick. Sterile Blätter (6) 12—15 mm. lang, das erste Blattglied c. 5 mm. lang. Fertile Blätter theilweise dreimal getheilt; Endsegmente 0,125—0,150 mm. dick mit einem Mucro von 0,025—0,035 mm. Dicke und 0,030—0,075 mm. Länge. Sporangien einzeln mit Befruchtungsspalten am Halse. Kern 0,21—0,23 mm. lang, 0,22—0,23 mm. breit, dunkelrothbraun mit kaum 5 Streifen und schwachen Kanten; Membran des Kernes äusserst fein granulirt-punktirt.

7. **N. Gunnii** A. Br. *α* **penicillata** A. Br.

Australien. Tasmanien. Waterweed 1:st Basin. Launceston 3 July 1887. Miss E. Oakden. ♂ (et ♀ ad *β* accedens).

β **fastigiata** A. Br.

Australien. Clyde District. Nov. 1884. W. Bänerlen, n:o 149; comm. F. v. Müller, ♂. — N.W. Australien. Orara River, 1885. Miss Edith Thornton; ♀. — Near the Grampians. Febr. 1881. D. Sullivan; ♂. — Richmond River (subtropic eastern Australia) 1886—1887. Miss A. Edwards; ♂ et ♀.

8. **N.** *sp.?* inter *N. Gunnii, Sonderi* et *dispersam.*

Australien. Upper Murray. New South Wales. 1886. C. French. Diese Pflanze bildet vielleicht eine neue Art; aber da ich nicht hinreichend gute Exemplare gesehen habe, will ich hier nur die Aufmerksamkeit auf diese Form lenken.

Auch die fertilen Quirle locker, keine Köpfchen bildend. Blätter 6 im Quirle, (zweimal und theilweise dreimal getheilt, Segmente 3—4; das erste Blattglied nicht ungewöhnlich dick, 0,22—30 mm., die folgenden nicht kurz. Endsegmente 0,125—150 mm. dick, der Mucro 0,025—40 mm. dick und 0,075—100 mm. lang. Kern des Sporangiums 0,30 lang und 0,26 mm. breit mit 6 nicht scharfen Leisten und 6 Streifen; Membran fein punktirt-granulirt. Schleim nicht vorhanden. Nur weibliche Exemplare gesehen.

Vielleicht gehört auch hieher ein männliches Ex. einer Nitella aus Hawkesbury River (1880, leg. Rev. D:r Woolls), das ich anfangs geneigt war zu *N. Sonderi* hinzuführen, obwohl die Blätter theilweise dreimal getheilt waren.

9. **N. Sonderi** A. Br.

Australien. Avenel, Goulbourne River. Lewis 6. Nur 2 Zoll hoch. Endsegmente der Blätter nach oben verdünnt, wie gewöhnlich; der Mucro 0,035 mm. dick und 0,075—0,1 mm. lang. Kern der Frucht 0,20—22 mm. lang und 0,18—20 mm. breit; die Membran mit der gewöhnlichen kleinen, spitzen Warzen oder mit an der Basis etwas breiteren und dickeren Warzen wie bei *N. Gunnii α*.

10. **N. translucens** (Pers.) Ag.

Algerien. Alger, Reghaïa. Forma tenuior, opaca, sterilis.

11. **N. microphylla** A. Br.

West Australia. Tweed River. Oldfield. 660. Herb. Kew. South Clarendon, Onkaparinga River $^{6}/_{11}$ 81. O. Tepper. Forma: Sporangia et antheridia in muco non involuta ut mihi videtur. Verticilli fertiles in capitula minuta (diametr. 2 mm.) sæpe conjesti, interdum remoti. Sporangia non matura. Folia simpliciter 3—4-furcata; tantum semel radium iterum divisum vidi.

12. **N. pseudoflabellata** A. Br.

Australien. Endeavour-River. Persieh. 535.

Forma australiana. Diese Pflanze will ich vorläufig zu *N. pseudoflabellata* führen, da sie mit Brauns Beschreibung von Ex. aus Java ziemlich gut übereinstimmt. Die Membran des Kernes weicht aber von dem Ex. aus China ab. Die Differencen beruhen vielleicht auf ungleiche Entwickelung.

Die innere Membran des Kerns ist sehr dicht und fein granulirt-punktirt; darüber liegt eine andere Lamelle, welche ein wenig schwammig, aber auch mit kleinen, spitzen Warzen besetzt ist, die etwas dichter stehen als bei *N. Sonderi* und etwas kleiner sind (circ. 1 $^{1}/_{2}$—3 μ lang.)

Forma **mucosa** NORDST.

New Zealand. North Island, Lake Waihi, Waikato, Jan. 1884. T. F. Cheeseman; comm. Arth. Bennett.

F. foliis tantum duplicato divisis ad *N. conformem* accedens, tamen segmentis ultimis non tam crassis, cylindicis apice rotundatis, sed paullum attenuatis. Sporæ immaturæ.

Obwohl die Blätter weniger getheilt sind, stimmt diese Form übrigens auch im Habitus, mit f. rivularis (Nordst. De Alg. et Char., 2, p. 16) sehr gut überein.

13. **N. tenuissima** (DESV.) KÜTZ.

Algerien. Alger à la maison carré. L. Trabut.

Das erste Blattglied sehr kurz, wodurch der ganze Blattquirl ungewöhnlich dicht wird.

14. **N. batrachosperma** A. BR.

Australien. Meadows Creek $^{8}/_{1}$ 1882. O. Tepper. 95.

Quirle nur 4—5 mm., oben auch nur 2 mm., in Diam., unten entfernt, oben etwas mehr an einander gerückt. Blätter zweimal getheilt. Kern der Frucht 0,23—25 mm. lang, 0,215—225 mm. breit; Kanten wenig entwickelt, ziemlich dick; Membran etwas schwammig. Antheridien 0,15—16 mm. in Diam. Schleim nicht gesehen.

15. **N. leptosoma** NORDST.

Australien. Still water near Brisbane. Queensland. Leg. C. F. Bailey; comm. Arth. Bennett n:r 2884—5.

Var.? Forma foliis partim triplicato-divisis, segmentis pluribus, sporangiis immaturis.

Erste Theilung der Blätter in 4—8, zweite in 4—8, dritte in 3—5 Strahlen. Stengel $^{1}/_{2}$ mm. dick; Strahlen zweiter Theilung 75 μ dick, dritter 25 —40 μ; Mucro c. 20 μ dick und 50—75 μ lang. Etwas Schleim gesehen.

Die Bestimmung dieser Form ist nicht sicher, besonders da reife Sporen nicht gefunden wurden, und sie zudem etwas abweichend ist. Die Ex. waren auch schlecht und mit einer Chara verflochten. *N. leptosoma* nähert sich sehr an *N. intermedia* und diese Form noch mehr als die Hauptform.

16. **N. intermedia** NORDST.

Da in Allen Charac. Amer. exsicc. (1880) N:o 2 nur eine kurze Diagnose mitgetheilt ist, gebe ich hier eine ausführlichere Beschreibung der dort publicirten Ex.

Eunitella, diarthrodactyla, homoeophylla, monoica, gloeocarpa. Folia triplicato-divisa, verticilli conformes, laxi. Nucleus sporangii ater 0,36 mm. longus. Diam. antheridii 0,24 mm.

Cæspitosa; 100 mm. alta. Verticilli laxi ut in Nitella gracili, juniores in muco involuti; folia verticillorum 6—8, inferiora ad 35 mm. longa, superiora 15—20 mm., duplicato- vel in radiis pluribus triplicato-divisis, radiis divisuræ primæ vulgo 5—7, 2:æ 4 (1—5), 3:æ 3 (1—4), segmentis ultimis (divisuræ 3:næ bicellularibus, divis. 2:næ interdum sed rariter *tricellularibus)* apice non sensim, attenuatis cellula mucronem angustum et elongatum formante terminatis. Sporangia in omnibus divisuris folii, solitaria coronula brevi, nucleo late ovali atro-badio (uno maturo a me viso) striis paullum prominulis 8, colorata membrana dense granulato-punctata.

Crassitudo caulis 0,3 mm., ramulor. 0,26 mm., segm. ult. fol. 40—45 μ mucr. 20—25 μ, long. mucr. 40—105 μ.

A *N. tenuissima* differt muco, nucleo sporangii majore (atro), sporangiis in omnibus divisuris folii sitis, foliis longioribus laxis; a *N. batrachosperma* magnitudine, foliis longioribus laxis in pluribus radiis triplicato-divisis, antheridiis majoribus; a *N. gracili* differt muco, nucleo sporangii majore striis evidentioribus, segmentis divisionæ 3:næ foliorum non tricellularibus; a *N. leptosoma* genuina verticillis foliorum omnibus conformibus laxis, (foliis triplicato-divisis), cellula inferiore segmentorum ultimorum non sensim attenuata; ab omnibus supra commemoratis structura membranæ coloratæ nuclei sporangiorum abhorret.

Der Mucus scheint nicht nur von Diatomeen herzurühren, sondern auch von der Pflanze selbst. Ich sah auch mehrere Sporangien, welche mit einer begrenzten Schleimhülle umgeben waren.

17. **N. oligospira** A. Br.

Australien. Queensland. Head of Ithaca Creek, Brisbane $^{26}/_{4}$ 1885, leg. H. Thyon; comm. Arth. Bennett.

F. **australiana.** Da die Ex. keine reife Sporangien besitzen, ist die Stellung dieser Form unter den anderen Formen etwas zweifelhaft, doch scheint sie mir der f. *indica* am nächstens zu stehen. Es ist jedenfalls interessant zu

constatiren, dass ein Repräsentant der Sect. polyglochin auch in Australien vorkommt.

Dunkelgrün. Ungefähr von Habitus und Grösse der *N. pseudoflabellata* f. *mucosa* aus Neu-Seeland. Stengel c. 0,5—6 mm. dick, Blätter 3—4- (theilweise 5-)mal getheilt, erstes Blattglied 0,25—35 mm. dick, letzte Segmente 0,01—12 mm. dick (0,1—1,0 mm. lang), Mucro 0,30—35 mm. dick, 0,075—0,1 mm. lang. Strahlen in erster Theilung 3—4, in zweiter—fünfter 2—3.

18. **N. microcarpa** A. Br. subsp. **Glaziovii** (Zeller) Nordst. f.

Afrika. Cap. King's Farm Pirie. May 14th 1883. J. Leighton; comm Arth. Bennett.

Mucro der letzten Blattsegmenten 40—50 μ dick und 100—130 μ lang. Kern des Sporangiums 0,27—30 mm. lang und 0,25 mm. breit, Krönchen 0,04—5 mm. lang. Die Membran des Kernes ist fein netzartig-grubig. Antheridien 32—35 μ in Diameter.

Da das Krönchen des Sporangiums ziemlich entwickelt ist, nähert sich diese Form auch *N. polyglochin* A. Br. sensu strict.; aber ich habe doch nicht so lange und dünne Zellen des oberen Kranzes von jener wie von dieser Art. gesehen.

Andere junge Ex. von King William's Town 7 Apr. 1883 mit unreifen Sporangien gehören vielleicht hieher, wenigstens zu *N. microcarpa*.

19. **N. polyglochin** A. Br. f.

Australien. Endeavour River. 1887. M. Persieh, n:r 5 (mit einer anderen Art).

Wenigstens mehrere Zoll hoch. Stengel bis $^3/_4$ mm. dick. Die sterilen Blätter 1 Zoll lang, die fertilen um die Hälfte kürzer; die Segmente erster Theilung c. 4, zweiter 3, dritter 2. Die unterste Zelle der Endsegmente 20—75 μ dick und 75—150 μ lang. Kern der Frucht 0,25 mm. lang und 0,225 mm. breit; Membran fein netzförmig-grubig mit unebenen Balken. — Diese Form steht wohl β *Zollingeri* am nächsten, ist aber grösser.

20. **N. conglobata** A. Br. α **Lhotzkyi** A. Br.

Australien. Lake Colar. 1873. F. v. Müller. — Sandhill Lake, Murray River. 1885. George Sach. — The Wimmera. E. Dalton n:o 2 (sporis immaturis). — Little Para River. Guldin Grove. Adelaide 18$^{10}/_{11}$84, leg. Hj. Otto Tepper; comm. Arth. Bennett.

β **biformis** A. Br.

Australien. Yantara Lake. N:o 426. (Sporæ immaturæ, unde determinatio non satis certa.)

21. **N. hyalina** (DC.) Kütz.

Australien. Waterwead-pond in shallow water near Mount Bronnspring, growing upwards intruding branchlets of Flinders River. 1883. E. Palmer n:o 54. Die kleineren Zwischenblätter theilweise zweimal getheilt. Quirle c. 10 mm. in Diam. Kern der Frucht 0,31—33 mm. lang und 0,3 mm. breit mit 8 ziemlich scharfen Kanten. Antheridien 0,36 mm in Diam. — Ord River 1888. Nyasy. Kern 0,32—35 mm. lang und 0,26 mm. breit. — West-Australien. Gascoyne River. Kern 0,35 mm. lang, 0,3 mm. breit. — Benktown. Gulf of Carpentaria. 1886. D:r T. Bancroft; comm. Arth. Bennett. Unreife Sporen; die kleineren Zwischenblätter zweimal getheilt. — Box Hill 1888, G. French, n:o 2.

Neu-Seeland. Auckland. Lake Pupuhe March 1884, leg. Cheeseman; comm. Arth. Bennett, n:o 2695. Durchmesser der Quirle 10 mm.; die kleineren Zwischenblätter oft zweimal getheilt. Kern der Frucht 0,36 mm. lang und 0,32 mm. breit.

22. **N. diffusa** A. Br.

Australien. Queensland. Brisbane (n:o 2 ♀, n:o 6 ♂); Fassifern Creeks of Maine Range (n:o 3 ♂) leg. F. M. Bailey, comm. Arth. Bennett 1884. — Tasmanien, Huon River 1884. Ch. Glover.

Alle die vorliegenden Ex. weichen etwas von Brauns Beschreibung ab, indem die oberen Quirle kleinere Köpfchen bilden, was wohl von dem jungen Zustande der Pflanzen herrührt. Alle Sporangien sind nämlich unreif. Die Endsegmente der Blätter, besonders dritter Ordnung, 2—3-zellig. Antheridien 0,25 mm. in Diam. Die oberen Quirle der männlichen Pflanze waren locker. — Die Bestimmung bleibt desshalb etwas unsicher.

23. **N. myriotricha** A. Br. f.

Australien. Near Port Phillip. $^{22}/_{9}$ and $^{12}/_{10}$ 1883. Bracebr. Wilson; sub. lit. C.

Obwohl die vorliegenden Ex. — wie die Ex. aus Murray River (cfr Hedwigia 1888 p. 185) und die Fig. in Kützing tab. phyc. VII t. 39. II — nur dreimal getheilte Blätter besitzen, stimmen sie übrigens so gut mit Brauns Beschreibung von *N. myriotricha* überein, dass ich sie zu dieser Art rechnen muss. Antheridien 0,45 mm. dick. Sporangienkern 0,24 mm. lang und 0,22 mm. breit mit reticulirter Membran, wie bei *N. gelatinosa*. — Port Phillip Sept. 1887. C. French j:r. Etwas kleinere, aber bis 4-fach getheilte Blätter.

24. **N. cristata** A. Br.

Australien. Wimmera. Sept. 1888. C. French. — Near Lake Hindmarsh. Oct. 1888. C. Walter. F. robustior et f. gracilior ad β paullum accedens. — Near Port Phillip $^{30}/_{10}$ 1883. Bracebr. Wilson, sub lit. A. — Edward's River. Oct. 1875. F. v. Müller — In water off Brisbane River 1886. F. M. Bailey, comm. Arth. Bennett n:o 27 *a* (c. fr.), et n:o 1 (spor. immatur.; Maine Range). F. tenuior foliis partim triplicato divisis, segmentis ultimis passim bicellularibus.

Formæ membrana nuclei sporangiorum externe plus minus reticulata: Goulbourne River. Lewis. — Genoa Jan. 1887. W. Bänerlen, n:o 347 (long. nucl. cum "striis alatis" 0,42 mm., lat. 0,4 mm.). — Hurstville, near Port Jackson 1884. Whitelegge, n:o 2. Gracilior, foliis quoque sterilibus 2—3-plicato divisis. Long. nucl. spor. 0,45 mm., lat. 0,4 mm. Eine abweichende Form, welche verdient näher untersucht zu werden; ich sah nur einige Stücke zwischen Ex. von *N. tasmanica.*

27. **N. tasmanica** (F. Müll.) A. Br.

Australien. Hurstville, near Port Jackson. Whitelegge, n:o 2. Long. nucl. sporang. 0,19—20 mm., lat. 0,15—16 mm. — Trinity Bay 1886. Soyer. ♂. — Wahrscheinlich gehören auch Ex. aus Box hill, 1888, leg. G. French, n:o 3, hieher. — Ex. aus Johnstone River, North Queensland 1886, (leg. D:r L. Bancroft, comm. Arth. Bennett) sind mir etwas zweifelhaft. Sie sind habituel der *N. gelatinosa* mehr ähnlich, aber die Endsegmente der Blätter sind zugespitzt (acuminati) wie an den Ex. aus Hurstville und Trinity Bay, wesshalb ich jene Ex. zu *N. tasmanica* führe. Bei *N. gelatinosa* sind die Endsegmente stumpflich; doch erwähnt Braun, Fragmen. Monogr. Char., p. 84, eine Form mit spitzen Endsegmenten (und Kützing bildet andere Formen mit ähnlichen Segmenten ab). Der Unterschied zwischen *N. tasmanica* und einige Formen von *N. gelatinosa* scheint mir nur gering zu sein.

26 **N. gelatinosa** A. Br. *β* **podystachya.** Australien. Clarendon Creek. Tepper, n:o 257.

γ **microcephala** A. Br. ♂. Australien. Brook Ooling. Arrest (?). Herb. Oldfield in herb. Kew; comm. J. G. Agardh.

27. **N. Hookeri** A. Br.

Australien. Rivulet. Gant Farm. Below Mount Lofty Range. Near Adelaide. $^{21}/_{10}$ 1886 leg. Hj. O. Tepper, comm. Arth. Bennett. F. **heteromorpha.**

28. **N. interrupta** A. Br.

Australien. Rivulet. Housnell's Gully. Mount Lofty Range, near Adelaide. Sept. 1885 leg. Hj. O. Tepper, comm. Arth. Bennett. Folia inferiora sæpissime simplicia 3—4-cellularia. — Shoalhaven River 1888. Th. Weir. — New Zealand. Lake Waihi, Waikato Jan. 1884 et Taupahi. Kaipara. N. Island. March 1884, leg. T. F. Cheeseman; comm. Arth. Bennett. F. elongata, brachyteles, foliis infimis sæpe indivisis.

29. **N. Arechavaletæ** Spegaz.

Secundum Arechavaleta in lit. cum speciminibus hæc species monoica est. *N. leptostachys* et *interrupta* habitu et characteribus species confines sunt, a quibus tamen differt segmentis ultimis foliorum 4-cellularibus et structura membranæ nuclei sporang.

II. Tolypella.

1. **T. hispanica** Nordst. β **microcephala.**

Varietas a forma genuina capitulis fructiferis minoribus, nucleis sporangiorum paullo majoribus, (membrana eorum diversa) abhorrens. Long. nucl. sporang. 0,25—30 mm., lat. 0,20—23 mm.; membrana superficialiter spongiosa.

Algerien. Alger (n:o 13); Sud Oranais (n:o 6), leg. L. Trabut. N:o 13, caulis crassus (1—1 $^1/_4$ mm.), verticilli fol. 4—5 mm. in Diam. N:o 6, caulis $^3/_4$ —1 mm. crassus, verticilli 4—10 mm. Verticilli inferiores a me non visi sunt. — Specimen tenuius et junius foliis paullo longioribus a Trabut lectum (n:o 1, Alger, Aïn Taga?) fortasse ad hanc varietatem pertineat.

2. **T. glomerata** (Desv.) Leonh.

Kleinasien. Dardanellen in Pfützen 21 März 1883, leg. P. Sintenis, comm. P. Ascherson ex herb. Berolin. Nur ein junges Ex. gesehen.

Australien. Near Port Phillip $^{13}/_{10}$ 1883, leg. Brac. Wilson (sub litt. H.). F. brachyphylla sporis immaturis.

Algerien. Service 78 à Guyotville près Alger. L. Trabut. Ad var. microcephalam valde accedens sed major, incrustata, nucleo sporangii 0,3 mm. longo striis 7. Diametr. anther. 0,35 mm.

β **abbreviata** Allen. Bull. Torr. bot. Club. 1883, p. 111, t. 37.

Algerien. Alger, Maison carrée. L. Trabut, n:o 9, comm. 1887. Nucl. spor. 0,32 mm. long. striis 6—7, membrana inter strias scrobiculato-reticulata, scrobiculis vulgo irregulariter ordinatis, circ. 2 μ latis.

Die Structur der Membran des Sporangienkerns ist beinahe dieselbe wie an Ex. von var. abbreviata aus Arizona. Bei dieser stehen scrobiculi gewöhnlich in Längsreihen (weniger deutlich in Querreihen), bei jener dagegen gewöhnlich unregelmässig mit dünneren Zwischenbalken, selten ein wenig in Querreihen.

3. **T. prolifera** (Ziz.) Leonh. β **montevideensis** (Speg.) Nordst. mscr.

Lamprothamnus montevideensis Spegazzini Charac. Platens. in An. Soc. scientif. Argent. t. XV, 1883, n:o 5 p. 226 (separ. p. 9).

Specimina originalia ab Arechavaleta collecta et communicata a forma genuina me judice differunt foliis (majoribus) fructiferis 5—6-cellularibus, (ad geniculum infimum) radiis secundariis 4—6-cellularibus, quorum cellulæ superiores 3 (l. 2) breviores sunt (in α tantum 1—2 cellulæ abbreviatæ sunt), nucleo sporangiorum 10—11-gyrato (in α 9-), 375—385 μ longo et 300 μ. lato (in α nucl. 300—370 μ long. et 290—310 μ lat.).

III. Lychnothamnus.

1. **L. macropogon** A. Br.

Australien. Port Phillip (Barwan River et Garrum Creek) 1882 et 1883. T. Bracebridge Wilson. Long. nucl. sporang. 0,7 mm., lat. 0,44 mm. — Grassy Creek. Cygnet River. Kangeroo Island, near Adelaide. $^{26}/_{2}$ 1886 et Boom River ibid. $^{5}/_{3}$ 1886 leg. Hj. O. Tepper, comm. Arth. Bennett; Karatta, Kangeroo Island $^{9}/_{11}$ 1886. O. Tepper 170.

Tasmanien. In the mud at the White Lagoon near Tunbridge $^{11}/_{4}$ 1887 Miss Oakden. F. junior heterophylla.

IV. Chara.

1. **Ch. australis** R. Br. α **nobilis** A. Br.

Australien. Port Jackson 1882. Rev. D. Woolls. — Near Lake Hindmarsh. D. Alton. — Richmond River 1884. Mrs Hodgkinson. — N.W. Austr. Orara River 1885. Miss Edith Thornton. — Mount Emu Creek, Victoria Apr. 1875. F. v. Müller. — Near Mount Dromedary, New South Wales 1880. Reader. — Queensland, Maine Range near Brisbane, leg. C. H. Hartman; comm. Arth. Bennett, n:o 7. — Neu-Seeland. Lake Waiki. Waikato Jan. 1884 leg. T. F. Cheeseman; comm. Arth. Bennett (n:o 2). Forma juvenilis sterilis, foliis inferioribus tantum 1—2-articulatis cellula apicali mucroniformi excepta.

β **Vieillardi** A. Br.

Neu-Seeland. Waikato River. May 1884 leg. T. F. Cheeseman, comm. Arth. Bennett. Forma vitiensi similis foliis paullulo brevioribus et rigidis; long. fol. 20—30 mm. ♂.

2. **Ch. coronata** (Ziz.) A. Br.

Afrika. Cap Colony. Pool near King William's Town 7th Apr. 1883. J. Leighton; comm. Arth. Bennett. F. sporis immaturis (microptila), bracteis verticillatis, posterioribus brevioribus.

Australien. Richmond River (subtropic-eastern Austr.) 1887. Miss A. Edwards. F. meiocarpa, microptila, clausa, subpachygyra, unilateralis, corona sporangii sæpe paullum divergenti, 0,15 mm. alta, nucleo spor. 0,5 mm. longo et 0,37 mm. crasso striis 10. — Near the Grampians. D. Sullivan. F. meiocarpa, microptila, unilateralis, pachygyra, laxior, corona sporang. non multum divergenti, nucleo sporang. 0,50—55 mm. longo et 0,35 mm. crasso striis 9, articulis foliorum 3—4, bracteis anterioribus paullo longioribus quam laterales. — Near the great Bight Oldea? Tietkens. F. sporis immaturis, bracteis posterioribus interdum paullum evolutis.

3. **Ch. scoparia** Bauer *β* **Mülleri** A. Br.

Australien. Gloucester Creeks Jan. 1882. — Barwan prope portum Philippi, leg. prof. Bracebridge Wilson Apr. 1883. — Near Lake Hindmarsh 1888. D. Alton. F. paullum incrustata. Long. nucl. sporang. 0,9 mm.

4. **Ch. leptopitys** A. Br.

Australien. Lake Bonney Oct. 1887. Mrs D:r Wehl. F. micracantha. — Tattiara country. Oct. 1888. C. Walter. Nur 1 $^1/_2$ Zoll hoch. Sporangia bis 9 an einem Gelenk. — Near Port Phillip, leg. T. Bracebr. Wilson $^{20}/_{10}$ 1883. — Salt River 1885. W. Webb.

5. **Ch. dichopitys** A. Br.

Australien. Boonoo-Boonoo, East Austr. 1884. C. Knotzsch. F. micracantha, (macroptila) ♂ et ♀. — Hume River 1886. Jephcott, n:o 19. — — Herbert Creek. 1870. E. Bonman. Diametr. antherid. 0,55 mm. — New England, New South Wales 1885. D. A. Porter.

Forma polyphylla: Moona Plains, Walcha, New South Wales. Dec. 1884. A. K. Crawford; f. major. — Near Lake Hindmarsh 1888. D. Alton; f. brachyphylla, elongata, meioptila, ♂.

β **Hookeri** A. Br.

Australien. Victoria. Portland. 4. — Tasmania. Waterweed 1st Basin. Launceston $^3/_1$ 1887. Miss E Oakden. Sterilis.

Stipularkranz dieser Art nicht immer angedrückt, sondern auch etwas abstehend oder schief nach unten gerichtet; nicht immer sind an der Basis aller Blätter im Quirle 2 Nebenblätter ausgebildet.

6. **Ch. Hornemanni** Wallm.

Nord-Amerika. Florida, comm. G. Farlow 1879 sub litt. g.

Süd-Amerika. Brasilien. Lagoa de Rodrigo de Freitas in der Nähe von Rio de Janeiro (Brackwasser), leg. Schenk; comm. M. Möbius 1889.

7. **Ch. gymnopitys** A. Br.

α.

F. **æquistriata.** Bei der Form, die ich so benenne, sind die Rindenröhrchen unter sich ziemlich gleichdick, die secundären doch zuweilen schmäler (überhaupt etwas unordentlich), aber doch im Querschnitte nicht bedeutend mehr hervortretend als die primären.

Australien, Blackburn Creek near Port Phillip. D:r Beygle (?). F. extensa, laxa foliolis 0,15 mm. crassis. — Near Crocodile Creek. Eastern subtropic Austr. Edw. Kowman, F. condensata, micracantha, macroptila. Long. nucl. spor. 0,445 mm. — Queensland. Near Brisbane, leg. F. M. Bailey, comm. Arth. Bennett. F. micracantha, meioptila, extensa. Long. nucl. spor. 0,45 mm., lat. 0,30—35 mm. — Bloomfield River, tropic North-east Austr. 1885. Miss Bauer. F. longibracteata, aculeolis in medio internodio abbreviatis, versus basim et apicem internodii diametro caulis 2—3-plo longioribus. Long. nucl. sporang. 0,55 mm., lat. 0,34 mm. Foliola 0,075—0,1 mm. crassa. — Near St. Vincent Gulf 1882. O. Tepper. F. subcondensata, longibracteata.

F. æquistriata **polyphylla.** Genoa District. W. Bänerlen Febr. 1888, N:o 44. Micracantha, laxa, subbrevifolia, longibracteata. Folia vertic. 13—14. Foliola 0,1—2 mm. dick. Nucleus sporang. 0,50—55 mm. longus et 0,35 mm. crassus.

Nur mit unreifen Sporangien oder steril und deshalb etwas unsicher: Clarendon 30 Oct., O. Tepper N:o 209; junior extensa. — Queensland, Mount Peny (?), leg. J. Keys, comm. Arth. Bennett, n:o 7. — Ord River 1888, Nyasy. — Kangeroo-Island, O. Tepper. — Schoalhaven River 1888. Th. Weir. F. elongata et fere condensata. — Garrum Creek near Port Phillip $^{13}/_{10}$ 1883 B.

Wilson; (F); f. sterilis, elongata, brachyphylla, crassa. — King George's Sound. Maxwell n:o 1. F. crassa, elongata, sterilis (ad var. duriusculam accedens?).

Neu-Guinea. Südöstl.; leg. C. Hartmann. F. æquistriata, macroptila, laxa, (incrustrata), fruct. junioribus.

F. **tylacantha**.

Australien. Queensland. Head of Ithaca Creek, Brisbane $^{26}/_{4}$ 1885. H. T.; comm. F. M. Bailey ad Arth. Bennett. F. micracantha, macroptila, microspora, elongata, munda. Stengel $^{1}/_{2}$ mm. dick, mit sehr kurzen, spitzen Stacheln spärlich besetzt; Stachel 0,125 mm. lang. Blätter im Quirl 8—10, 10—15 mm. lang. Die secundären Rindenröhrchen des Stengels schmäler, weniger hervortretend als die primären bald mit horizontalen, bald mit schiefen Wänden verbunden; sehr selten 2 Zwischenröhrchen. Alle Röhrchen eingedrückt. Stipularzellen lang, wie gewöhnlich. Foliola 0,075—0,125 mm. dick, 2—3mal länger als die Sporangien. Kern nur 0,33—35 mm. lang und 0,25 mm. dick.

Gulf of Carpentaria. Gregory River 1886. D:r T. Bancroft; comm. Arth. Bennett (n:o 22 a, 23 a, 25 a).

F. micracantha, (microstephana), meioptila, microspora, incrustata.

Habitus von Ch. contraria. Die primären Rindenröhrchen oft nicht einfallend. Stacheln 40—70 μ lang, spärlich, spitz, klein, wie zuweilen bei *Ch. gymnopitys*, aber nicht so unbedeutend wie bei *Ch. psilopitys*. Stipulæ abstehend bis 1 $^{1}/_{2}$ mm. lang, oder nur 40—200 μ lang und dann anliegend. Foliola nicht bauchig, die vorderen so lang wie die Sporangien, die hinteren oft sehr kurz. Kern des Sporangiums schwarz 0,37 mm. lang. Blätter im Quirl 8. Stengel bis $^{3}/_{4}$ mm. dick.

Diese zwei Formen von *tylacantha* stehen β **duriuscula** sehr nahe und könnten vielleicht als eine kleinsporige und feinere Form davon mit nicht bauchigen Foliola betrachtet werden. Die ostindische Form von *Ch. gymnopitys* α hat auch kleine Früchte. Die Ex. aus Gregory River sind mehr abweichend indem die Stipulæ oft klein sind, doch mehrere an Zahl als die Blätter im Quirl, und anliegend, aber zuweilen doch länger und abstehend. Deshalb kann ich diese Ex. nicht zu *Ch. Benthami* oder *Ch. psilopitys* rechnen. Die hinteren Foliola sind kurz wie bei var. *trachypitys* A. Br.

Ein Stück einer nahestehenden Form ist auch von mir gesehen, das sich zwischen anderen Characeen aus Mitchell River, Carpentaria, 1882, leg. Edw. Palmer, vorfand. Stipulæ oppositæ singulæ, rariter binæ, adpressæ, ad 200 μ

longæ. Folia vert. 11. Foliola 5, posteriora multo brevia, anteriora sporangium paullo longiora. Nucleus spor. 0,37—42 mm. longus et 0,24 mm. crassus striis 9. Aculei 100 μ longi.

β **acanthopitys** A. Br.

Neu-Seeland. Lake Pupuhe near Auckland, leg. Cheeseman; comm. Arth. Bennett. Sterilis. — Lake Kimihia. Waikato, Jan. 1884 leg. et comm. iidem. F. elongata, extensa. Long. nucl. sporang. 0,75 mm., crass. 0,45 mm.

Tasmanien. River Derwent. Ex. herb. Oldfield in herb. Kew. F. gracilior fruct. immaturis.

Zweifelhafte Form: Neuholland. Barwan prope portum Phillipi 1883. Br. Wilson, N:o 31. F. robusta, polyphylla, micracantha, clausa, elongata. Diese Form erinnert mehr an Ch. horrida als an Ch. crinita. Stengel 1 mm. dick. Die secundären Rindenröhrchen sind gewöhnlich enger als die primären; sie sind doch in allgemeinen, obwohl nicht immer, überall entwickelt. Die Stacheln sind vielleicht etwas weniger zahlreich, gewöhnlich kürzer als der Stengeldurchmesser, circ. 0,12—15 mm. dick. Stipularkranz horizontal abstehend, stipulæ bis 2 mm. lang, zugespitzt, nicht bauchig. Blätter 12—13 im Quirl, aus 6 Gliedern, 2—3 Gelenke fertil. Foliola bis 1 ½ mal so lang als die Sporangien, die hinteren nur unbedeutend kürzer als die vorderen. Kern des Sporangiums 0,65—70 mm. lang.

In der Grösse der Sporangien stimmt diese Form mit β *acanthopitys* A. Br. und γ *trachypitys* A. Br. überein, aber sie ist von jener durch kürzere Stacheln und durch mehrere Blätter im Quirl, und von dieser durch nicht gleichstarke Rindenröhrchen und durch beinahe gleichlange Blättchen verschieden.

Sterile Ex. aus King's Island, Nov. 1888, Ch. French jun., haben auch habituelle Ähnlichkeit mit β *acanthopitys*, aber sind vollkommen steril.

8. **Ch. tomentosa** Lin. flor. suec. (Ch. ceratophylla Wallr.) subspec. **disjuncta** Nordst. nov. subsp.

Caulis cellularum seriebus cum numero foliorum congruentibus, disjunctis imperfecte corticatus. Cellulæ corticis elongatæ torulosæ aculeis interstinctis Folia ecorticata. Tantum antheridia juniora, nulla sporangia visa.

Algerien. Oran. Saïda. L. Trabut.

Diese Pflanze hat so grosse habituelle Ähnlichkeit mit *Ch. tomentosa*, dass ich sie für eine extreme Form davon halten muss, obwohl die Berindung abweichend ist. *Chara dissoluta* A. Br. ist eine analoge Form von *Ch. contraria.*

Die mir vorliegenden Pflanze ist circa 3 dcm. lang. Der Stengel c. 1 mm. dick, unten ganz unberindet (was ziemlich gewöhnlich bei der Charen ist). Der mittlere und obere Theil des Stengels hat die primären Rindenröhrchen gewöhnlich gut entwickelt. Die Röhrchen 125—300 μ dick, torulös. Die spärlich stehenden Stacheln sind etwas aufgeblasen. Keine secundäre Rindenröhrchen sind entwickelt. Stipularkranz gut entwickelt, doppelt; sowohl die unteren wie oberen Nebenblätter bis *6 mm. lang*. Blätter im Quirl 7—8, 10—15 mm. lang mit 5 unberindeten Blattglieder. Blättchen ringsum ausgebildet, 5 (oben 3), kurz gespitzt, die hinteren kürzer, die vorderen bis 5 mm. lang. Nur äusserst junge Antheridien konnte ich antreffen; die Pflanze ist also jung. Ältere Ex. sind vielleicht besser berindet.

9. **Ch. contraria** A. Br. β **Behriana** A. Br.

Australien. Kangeroo-Island. Hog Bay River $^{13}/_{3}$ 1884. O. Tepper, n:o 1248. F. nudifolia; nucl. sporang. 0,63 mm. long. et 0,44 mm. crass. — Lake Bonney. Febr. 1888. Miss Weke. Nucleus spor. 0,57—60 mm. longus. — St. Vincent. 1881. O. Tepper n:r 500. F. subnuda, nucl. sporang. 0,65 mm. long. et 0,45 mm. crass.

Mit unreifen Früchten: Moonan Brook near Scone, New South Wales 1885. Miss S. H. Carter. — Horsnell's Gully, Mount Lofty Range, near Adelaide Sept. 1885, leg. J. G. O. Tepper; comm. Arth. Bennett.

γ **australis** A. Br. sporangiis immaturis.

Australien. Garrum Creek near Port Phillip $^{3}/_{10}$ 1882; F. valde macroteles, subinermis; et Barwan River Nov. 1882, leg. Brac. Wilson. — Monaro District Dec. 1886. William Bänerlen n:o 196. — Karatta. Kangeroo Island $^{9}/_{11}$ 1886. O. Tepper n:o 172.

10. **Ch. foetida** A. Br.

F. **subinermis** A. Br.

Sibirien. In lacu Dzemakul (aqua salsa) et in lacu Karasim Sept. 1888 leg. Martianoff. F. elongata, superne brachyphylla, subbrevibracteata, sporis immaturis.

F. **subhispida** A. Br.

Sibirien. In fluv. Minusinka prope Minussensk 1884 et 1886 leg. Martianoff. F. macroptila (et macroteles) elongata.

Var. **melanopyrena** A. Br.

Nord-Amerika. San Bernadino valley. S. California. June 1881, leg. S. B. & W. F. Parish; comm. Arth. Bennett. F. microteles, meioptila, elongata, superne brachyphylla clausa.

Subspec. **gymnophylla** A. Br.

Algerien. Aïn Leka, Orleanville April 1885. L. Trabut; f. subinermis, (major), elongata divergens. — Chott, Sud Oranais. L. Trabut; f. subinermis robustior elongata (sterilis) et f. (subhispida) refracta.

11. **Ch. hispida** L. ex p., Wallr.

Algerien. El Khreider Chott avril 1884. L. Trabut; f. elongata, sublongifolia, inferne refracta, aculeis caulinis longis.

12. Subsp. **rudis** A. Br.

Sibirien. In aqua stagnante rivuli Askys 1886; leg. Martianoff. F. elongata, sterilis. Obwohl die Ex. steril sind, zweifle ich doch nicht, dass die Bestimmung richtig ist.

13. **Ch. aspera** (Dethard.) Willd.

Algerien. Sud Oranais. Chott. 1884. L. Trabut. F. micracantha, viridior aut cinerascens. N:o 4, 5, 7, 21, 22, 25.

β **capillata** A. Br.

Algerien. Alger. Staomli. L. Trabut n:o 3 et 17.

Die Bulbillen fehlen allen diesen von Trabut in Algerien gesammelten Formen von Ch. aspera.

14. **Ch. fragifera** Dur. *β* **oligospira** nov. var.

Nucleus sporangii 8 striis 9-gyratus. Bractea bracteolis brevior.

Algerien. Oran. Chott el Khreider. Avril 1888. L. Trabut. Kommt in Gesellschaft mit Riella Cossoniana Trab. vor.

Da ich keine Bulbillen und nur einige kleine Ex. gesehen habe, ist die Bestimmung etwas zweifelhaft; es scheint mir desshalb geeignet eine ausführlichere Beschreibung mitzutheilen.

Nur 5 cm. hoch; grünlich und ziemlich flexil, obwohl etwas incrustirt Stengel bis 0,4 mm. dick; die secundären Rindenröhrchen mit horizontalen Scheidewänden; die Warzen entweder sich gar nicht über die Oberfläche des Stengels erhebend, oder 30 μ lang, stumpf. Stipulæ wenig entwickelt, zuweilen keine Spur vom unteren Kranze. Blätter 6 im Quirl (die untersten ganz nackt); Blattglieder 7. Die Blätter der männlichen Pflanze nicht einwärts ge-

gekrümmt. Die 2 untersten fertilen Blattglieder kaum kürzer als die folgenden. Foliola zugespitzt oder stachelspitzig, bracteola kürzer als bracteæ sporangii; bracteola 75 μ lang, bracteæ 200—250 μ, die lateralen foliola 250—300 μ lang, die hinteren 100 μ. Antheridien 0,7—8 mm. in Diam. mit c. 125—150 μ lange foliola. Auch die oberen Blattgliedern mit sehr kurzen foliola. Das Krönchen der Sporangien gestutzt, nicht kegelförmig, 180—200 μ dick und 80—100 μ hoch; das ganze Sporangium 650 μ lang und 350 μ dick; Kern 450 μ lang und 230—240 μ dick.

An Ex. von *Ch. fragifera* aus England habe ich auch gesehen, dass die bracteola kürzer ist als zuweilen die 2 übrigen das Sporangium stützenden Blättchen.

15. **Ch. fragilis** Desv.

Nord-Amerika. Canada. Rocky Mountains. N.-W. Territory, leg. J. Macoun; comm. Arth. Bennett. N:o 3 et 13 f. macroptila, leptophylla, clausa, partim submacrostephana; n:o 4 et 14 f. microptila, clausa; n:o 6—8 f. submacroptila, brachyphylla, humilis.

Afrika. Algerien. Lac de la Mougaïa à 1200 m. alt. dans la région atlantique, comm. L. Trabut 1881. F. microptila. Long. sporang. 1,2 mm., lat. 0,55 mm. Long. nucl. sporang. 0,75 mm., lat. 0,45 mm. Altitud. et lat. coron. spor. 0,2 mm. — La Reghaïa, Alger, leg. L. Trabut, N:o 20. F. microptila, submacrophylla. Long. sporang. 0,95 mm., lat. 0,45 mm.; altit. coronæ sporang. 0,2 mm., lat. 0,15 mm.; long. nucl. 0,65 mm., lat. 0,41 mm. — Die Sporangien aus diesen beiden Lokalitäten stimmen mit der Form aus Cairo (cfr Braun Charac. Afrik. p. 867) überein.

Asien. Sibirien. In fluv. Jenisej pr. Minussensk VIII. 1885 (n:o 5); in aqua prope Atchary VII. 1880 (n:o 13). F. microptila, brachyphylla, plus minus leptophylla. — In lacu Kysykul VII. 1885 (n:o 10). F. sterilis, rigidior, humilis. — Alle von Martianoff gesammelt.

Australien. Moores River. West Australia. Oldfield n:o 7. F. microptila, incrustata, tenuior. Long. nucl. spor. 0,6 mm. — Nepean River. W. Woolls. F. sterilis. — Tasmanien. Water hole near Ross $^{14}/_{4}$ 1887. Miss Oakden, n:o 64. Sterilis.

β **subverrucosa** A. Br.

Australien. Albert's Park Lagoon. Port Phillip Nov. 1887. C. French j:r. — Port Phillip $^{3}/_{10}$ 1883. B. Wilson. — F. leptophylla. Das unterste

Blattglied ist oft ziemlich lang und grün. — Neu-Seeland. Lake Pupuhe near Auckland March 1884, leg. Cheeseman, comm. Arth. Bennett. F. humilis, viridis, junior.

F. **platensis** Speg. Charac. Platens. in Anal. soc. scientif. Argent. t. XV. 1883 n:o 5 p. 229.

Originalex. von Arechavaleta. Blätter mit 10—11 Blattglieder (niemals 14 gesehen), wovon 7—8 berindet sind. Kern des Sporangiums 0,65 mm. lang und 0,375 mm. dick, schwarz, aber seine Membran (gereinigt und in durchfallendem Lichte gesehen) gelbbraun, selten beinahe schwarz, matt ohne wahrnehmbaren Pünktchen.

16. **Ch. leptosperma** A. Br. var.?

Australien. Mitchell River. Carpentaria. 1882. Edw. Palmer.

Stengel c. $^1/_2$ mm. dick; Warzen halbkugelig (oder beinahe kugelig), vorragend, 0,075—0,1 mm. Stipularzellen ebenso dick, bis 0,125 mm. lang, oft halbkugelig, etwas nach oben gerichtet. Von einer unteren Reihe des Stipularkranzes sieht man gar nichts oder ganz ausnahmweise eine kleine nicht hervorragende Zelle. Blattglieder 8—9, berindete (von ziemlich gleicher Länge) 4—5, wovon 3—4 fertile, obere unberindete 3—5, das oberste etwas zugespitzt. Foliola nur an den berindeten Gelenken, etwas zugespitzt. An den fertilen Gelenken 4 foliola entwickelt, die 2 vordersten etwas länger als die seitlichen, alle kürzer als die Sporangien, 0,1 mm. dick, die hinteren nicht entwickelt oder nur halbkugelige Warzen. Sporangienkern 0,40—52 mm. lang und 0,35—37 mm. dick mit 9—10 Streifen, durchscheinend gelbbraun (nicht schwarz); Krönchen 0,17—18 mm. dick und 0,075—85 mm. hoch. Antheridien 0,27 mm. in Diam.

Da ich von dieser Form nur sehr schlechte Ex. gesehen habe, will ich ihr keinen neuen Namen geben, obwohl sie vielleicht neu ist. Dass nur eine obere Reihe von Stipularzellen entwickelt ist, passirt auch hie und da bei anderen "Diplostephanæ", z. B. bei *Ch. imperfecta* aus Frankreich (cfr Braun Fragm. Mon. Char. p. 137) und bei *Chara fragilis* (cfr A. Br. in Krypt. Fl. v. Schles. p. 410). Diese Form scheint mit *Ch. leptosperma* und *Ch. fragilis* am nächsten verwandt zu sein. Von beiden unterscheidet sie sich durch kleinere Sporangien mit wenigeren Streifen am Kern, von jener durch den wenig entwickelten Stipularkranz, von dieser durch den gelben Kern. Da ich keine schwarze Kerne finden konnte, habe ich sie bis auf weiteres unter *Ch. leptosperma* aufgeführt, welche selbst eine etwas zweifelhafte Art ist.

17. **Ch. Martiana** A. Br.

Von den unteren Stengelknoten an Ex. dieser Art aus Montevideo (leg. Arechavaleta) waren nacktfüssige Zweige entwickelt, die sich nach Art der Ausläufer nach unten biegen um in Schlamme zu wurzeln, wie bei *Ch. Humboldtii.*

18. **Ch. gymnopus** A. Br. *β* **Berteroi** A. Br.

Bermuda. In ditches. Pembroke marsh. W. G. Farlow 1881. F. tenuior ad v. *conjungentem* accedens. Long. sporang. 1,1—1,2 mm., crass. 0,54—65 mm., long. nucl. 0,65—67 mm., crass. nucl. 0,4 mm.

γ **ceylonica** (Klein) A. Br.

Australien. Mitchell River. Carpentaria. 1882. Edw. Palmer. — King's Sound 1888. Frogatt (f. sporis immaturis).

Erklärung der Tafel.

Fig. 1—3. Gymnozyga armata Löfgr. et Nordst. $^{400}/_{1}$ Fig. 1, ein Fadenstück von 4 Zellen bestehend. 2, eine Zellhälfte von unten gesehen; 3, von oben gesehen; 3 b & c $^{600}/_{1}$; c. monströs (mit 7 Stacheln).

„ 4—6. Desmidium (Eudesmidium) curvatum Nordst. $^{400}/_{1}$ Fig. 4, ein Fadenstück von 2 Zellen bestehend; 5, eine Zelle von der Seite, 6 von oben gesehen.

„ 7—44. Stücke von Characeen-Kerne. Gewöhnlich ist nur ein Theil der Membran zwischen zwei Leisten in Flächenansicht gezeichnet. b. Erhöhungen von der Seite gezeichnet.

„ 7. Chara gymnophylla A. Br. $^{800}/_{1}$.

„ 8. Nitella diffusa A. Br. $^{560}/_{1}$.

„ 9. „ capitata (Nees. ab Es.) Ag. $^{560}/_{1}$.

„ 10. „ Gollmeriana A. Br. $^{560}/_{1}$.

„ 11. „ minuta Allen $^{560}/_{1}$.

„ 12. „ pseudoflabellata A. Br. f. mucosa Nordst. $^{560}/_{1}$.

„ 13. „ tricellularis Nordst. A, die äusserste Lamelle; B, die mittlere; C, die innere Lamelle; D, die Membran der Spore. $^{560}/_{1}$.

„ 14—15. „ glomerulifera A. Br. $^{400}/_{1}$.

„ 16. „ Sonderi A. Br. $^{570}/_{1}$.

„ 17. „ cristata A. Br. $^{800}/_{1}$.

„ 18. „ mucronata A. Br. $^{400}/_{1}$.

„ 19. „ cernua A. Br. $^{560}/_{1}$.

„ 20—21. „ Gunnii A. Br. α penicillata A. Br. $^{560}/_{1}$; 21 in schiefer Lage.

„ 22—24. „ „ β fastigiata A. Br. "between lake Calao and Bigorra". $^{400}/_{1}$.

„ 25—26. „ conglobata A. Br. α Lhotzkyi A. Br. 25, Lake Calao 1873. 26, Lake Wellington. $^{560}/_{1}$.

„ 27. „ Glaziovii Zell. $^{560}/_{1}$.

„ 28—29. „ tenuissima (Desv.) Kütz. 28, in jüngerem Zustande. $^{560}/_{1}$.

„ 30—31. „ oligospira A. Br. 30, Java; 31, Comoren-Insel Johanna. $^{400}/_{1}$.

„ 32. „ gelatinosa A. Br. Stuart n:o 560. $^{400}/_{1}$.

„ 33. „ myriotricha A. Br. $^{400}/_{1}$.

„ 34—35. „ Arechavaletæ Spegaz. $^{400}/_{1}$.

„ 36—37. „ Stuarti A. Br.; 36 in etwas jüngerem Zustande. $^{400}/_{1}$.

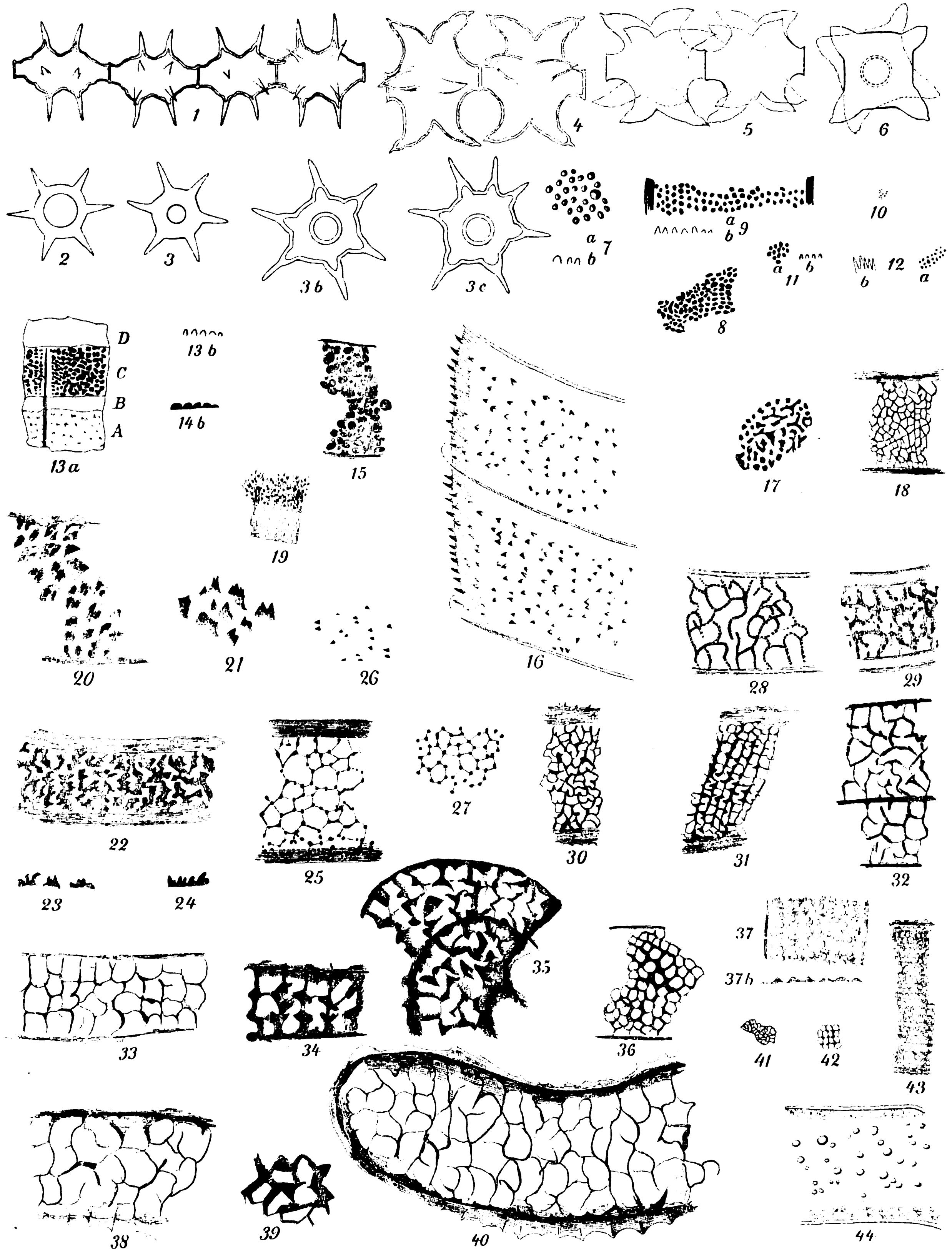
„ 38—40. „ interrupta A. Br. 39, South Port. $^{400}/_{1}$.

„ 41. Tolypella glomerata (Desv.) Leonh. Netzförmige Verdickungen in der Nähe einer Leiste. Stubberup. $^{560}/_{1}$.

„ 42. „ „ f. Oasis von Biskra. $^{560}/_{1}$.

„ 43. „ „ var. abbreviata Allen. Arizona. $^{560}/_{1}$.

„ 44. „ hispanica Nordst. Cartama. $^{570}/_{1}$. Die sehr feinen Pünktchen zwischen den grösseren sind nicht gezeichnet.

O. Nordstedt del.

Arbeten från Lunds Botaniska Institution.

X.

Bidrag till kännedomen om ormbunkarnes bladbyggnad

af

AXEL VINGE.

Inledning.

Med undantag af *Hymenophyllaceerna,* hvilkas anatomiska bladbyggnad redan af G. METTENIUS [1]) beskrifvits, synas de öfriga egentliga ormbunkarne hafva förefallit växtanatomerne som ett föga tacksamt fält för jemförande undersökningar öfver bladets anatomi, för så vida dessa kunnat gälla hud- och grundväfnaden. Kärlknippenas förlopp och byggnad hafva deremot som bekant utgjort föremål för flere såväl äldre som yngre forskares studium [2]). Väl har byggnaden af enstaka arters blad blifvit af olika författare beskrifven, och egendomligare cellformer och strukturförhållanden hafva på strödda ställen funnit omnämnande [3]); på senaste tiden har ock ett litet arbete af W. BENZE, *"Über die Anatomie der Blattorgane einiger Polypodiaceen"* [4]) sett dagen; men hittils

---

[1]) G. METTENIUS: Ueber die Hymenophyllaceæ, i Abhandl. d. kön. sächs. Ges. d. Wiss. Bd XI, s. 403 ff.

[2]) T. ex. PRESL, METTENIUS, G. HABERLANDT m. fl.

[3]) T. ex. i arbeten af METTENIUS, RAUTER, v. MOHL, STRASBURGER, DE BARY, F. ARESCHOUG, G. HABERLANDT m. fl.

[4]) W. BENZE: Ueber die Anat. d. Blattorg. einiger Polypod. nebst Anpassungserschein. derselben an Klima u. Standort. Inaug. diss. 1887.

saknas dock i den botaniska literaturen hvarje mera omfattande redogörelse för byggnaden af nämnda väfnader hos i fråga varande växter. Ty äfven sist nämnda arbete behandlar endast 19 arter och sysselsätter sig uteslutande med dessas "Haut- und Wassergewebe" samt "Leitungsgewebe". Det här föreliggande arbetet utgör resultatet af en jemförande undersökning af hud- och grundväfnaden hos bladen af öfver 100 arter, visserligen ett för ringa antal att derpå kunna grunda några för ormbunksbladen allmängiltiga omdömen om i fråga varande väfnader, men dock i någon mån egnadt att ersätta, hvad i nämnda afseende brister i literaturen. De undersökta arterna tillhöra i geografiskt afseende dels — och företrädesvis — den tropiska zonen, dels de varmare delarne af de tempererade zonerna. Våra skandinaviska ormbunkar hafva så mycket mindre här upptagits till behandling, som resultaten af en utförligare granskning af dessas bladbyggnad snart kunna väntas från annat håll framlagda.

Hvad väfnadernas indelning vidkommer, följer jag den äldre, af SACHS framstälda och af F. ARESCHOUG vidare utvecklade indelningen i hudväfnad, grundväfnad och kärlväfnad. Att närmare motivera min anslutning härtill anser jag mindre behöfligt; endast beträffande tvenne frågor vill jag här upptaga HABERLANDTS i *"Physiologische Pflanzenanatomie"* [1]) och *"Vergleichende Anatomie des assimilatorischen Gewebesystems der Pflanzen* [2]) framstälda åsigter till granskning.

Till epidermis, i anatomiskt-fysiologisk mening bestämd, räknar HABERLANDT endast "det ytligt liggande cellager, hvars anatomiska karakterer utvisa, att dess hufvuduppgift är att göra tjenst som en primär, skyddande hudväfnad" [3]). Under detta begrepp inberäknar han derför icke de egendomligt formade, det öfversta lagret bildande cellerna hos bladen af *Adiantum-*, *Didymochlæna-* med flera slägtens arter, hvilka utmärkas af utskott från inre cellväggen och på kloroplaster rikt innehåll; dessa celler hafva nemligen enligt hans mening till hufvuduppgift att vara assimilerande, och deras skyddande uppgift har nedsjunkit till bifunktion. HABERLANDT beskrifver dylika celler utförligast hos *Didymochlæna sinuosa* [4]), och närmast med hänsyn till denna art anför han

---

[1]) G. HABERLANDT: Physiologische Pflanzenanatomie 1884.
[2]) G. HABERLANDT: Vergl. Anat. d. ass. Gew. d. Pfl., i Pringsh. Jahrb. Bd XIII, s. 74 ff.
[3]) Phys. Pflanzenanatomie, s. 65.
[4]) Vergl. Anat., s. 172—4.

de skäl, som för honom varit afgörande, då han utrangerat dem ur hudsystemet och hänfört dem till sitt "Assimilationssystem". Han säger härom:

"Für den Epidermischarakter spricht blos der anatomische Bau der Aussenwandungen der Zellen. Für die Auffassung derselben als specifische Assimilationszellen spricht aber neben dem grossen Chlorophyllgehalte vor Allem die so charakteristische Palissaden- oder Trichterform der Zellen, ferner das anatomisch-physiologische Verhältniss dieser Schichte zum darunter liegenden *Schwamm*-parenchym, welches genau dasselbe ist, wie bei dem Vorhandensein von subepidermalem Palissadengewebe.

Jedenfalls versieht die in Rede stehende Zellschicht nicht blos eine einzige Function. Es frägt sich jetzt blos, welche von den beiden Functionen man als die Hauptfunction und welche man als die Nebenfunction ansieht. Die erstere entscheidet dann die Zugehörigkeit der Zellschicht zum Haut- oder zum Assimilationsgewebe. Bei der Beantwortung dieser Frage muss uns der Gesichtspunkt leiten, dass eine Nebenfunction den anatomischen, durch die Hauptfunction bedingten und mit ihr übereinstimmenden Bau einer Zelle oder eines Gewebes nicht in beträchtlicher Weise abändern darf."

Endast ytterväggens anatomiska byggnad skulle sålunda enligt Haberlandt kunna anföras som skäl för att räkna dessa celler till hudväfnaden. Benze, som i sin ofvan nämnda afhandling följer den Haberlandtska väfnadsindelningen, vill dock icke draga in de af honom hos *Adiantum magnificum* beskrifna yttersta lagrets celler — om hvilka han för öfrigt anmärker: "es ist hier dasselbe Verhalten, welches Haberlandt für *Didymochlæna sinuosa* beschreibt" — under assimilationssystemet och detta af följande skäl[1]): "denn die Zellen zeigen, bis auf den Chlorophyllgehalt, noch ganz den Bau von Epidermiszellen. Namentlich ist für mich entscheidend, dass die Zellen gewellte Radialwände haben, eine verdickte Aussenwand nebst Cuticulaüberzug und dass sie vor Allem eine Erweiterung des Lumens gegenüber den anderen Zellen zeigen."

Ytterväggen hos *Didymochlæna sinuosa* har enligt Haberlandts beskrifning under kutikulan ett väl utbildadt kutikularlager, hvilket som en list nedskjuter i sidoväggarne. Jag har tyvärr icke varit i tillfälle att undersöka hvarken denna art[2]) eller *Adiantum magnificum*, men håller för mycket tro-

[1]) Anf. st. s. 13.

[2]) N. B. om icke den af H. beskrifna Didymochlæna sinuosa varit identisk med Didymochlæna lunulata Desv.

ligt, att äfven hos den förra cellernas sidoväggar äro undulerade, och att de hos båda arterna äro något förtjockade, liksom fallet är hos andra *Adiantum*-arter, *Didymochlæna lunuluta* o. s. v. Hos alla de arter, hvilkas öfre epidermisceller äro byggda såsom dessa, d. v. s. hafva utskott från inre väggen, äro vidare kloroplasterna åtminstone under vanliga ljusförhållanden alltid i öfvervägande mängd lagrade i dessa utskott från inre väggen, under det att den öfre delen innehåller antingen blott få eller alls inga kloroplaster. För dylika epidermiscellers hänförande till hudväfnaden anser jag derför, att utom deras dermatogena härkomst både deras byggnad, som i hufvudsak är densamma som hos andra ormbunkars epidermisceller, — till hvilka äfven öfvergångsformer från de förra finnas hos flera arter —, och deras antagliga hufvuduppgift kunna utgöra bevis; de bilda enligt min mening — och vi se denna mening äfven uttalad inom den anatomiskt-fysiologiska skolan — snarare en "assimilerande epidermis" än en "typiskt utbildad assimilationsväfnad" [1]).

Den andra frågan gäller, hvilken fysiologisk betydelse man i främsta rummet bör tillerkänna de nämnda veckbildningarna på den undre väggen af de öfre epidermiscellerna hos *Adiantum*- och andra slägtens arter samt på de med bladytan parallela väggarne hos sådana mesofyllceller, som af HABERLANDT benämnts *armpalissadceller,* och hvilka ganska allmänt förekomma i ormbunkarnes blad. Med *Pinus*-bladets byggnad till utgångspunkt anser HABERLANDT dylika veckbildningar öfverallt der de förekomma hafva till hufvuduppgift att förstora den inre ytan af cellmembranen och sålunda bereda plats för ett större antal kloroplaster [2]). Sjelf uppställer han den frågan, huruvida de icke möjligen skulle kunna stå i transpirationens tjenst, men svarar härpå, att, enär membranvecken icke alltid utvidga sig till luftspringor, så är denna hypotes redan härigenom vederlagd [3]). Mig synes dock denna senare hypotes ingalunda böra på så svaga grunder förkastas, utan väl vara värd en närmare pröfning, särskildt hvad ormbunkarnes blad vidkommer. Hos *Pellæa rotundifolia* (Tab. III, figg. 1—6) äro det öfversta grundväfnadslagrets celler typiska armpalissadceller med armar både uppåt och nedåt. Jemföra vi dessa med de undre lagrens celler hos samma växt eller med öfversta lagrets celler hos t. ex. *Pellæa hastata,* så finna vi, att cellformen egentligen är densamma, endast något modifierad; armpalissadcellerna hos

---

[1]) Vergl. Anat., s. 174.
[2]) „ „ s. 106.
[3]) „ „ s. 105.

Pellæa rotundifolia äro mindre utbredda och hafva de vertikala utskotten mera sammanträngda än de här med dem jemförda cellerna. Anser man derför invikningarna på de senare cellernas väggar snarast åsyfta att höja transpirationsförmågan, så ligger ju ock närmast till hands att tolka dem äfven hos de förra på samma sätt. De genom dem bildade intercellularrummen kommunicera ock direkt med dem, som bildas genom invikningarna på cellernas sidoväggar. Ännu tydligare än hos dessa celler synas mig veckningarna på de öfre epidermiscellernas innervägg hos arter af *Adiantum* m. fl. slägten vara att tolka i denna rigtning; väfnaden är i sin helhet mycket lakunös, och de nämnda cellutskotten äro ofta skilda af ganska stora intercellularrum. Äfven då emellertid membranvecken hos det ena eller andra slaget af armpalissadceller icke äro skilda af luftrum, torde man i främsta rummet hafva att tänka på transpirationsfunktionen såsom deras ursprungliga causa finalis. Den nedärfda byggnaden står i hufvudsak qvar, fast modifierad, enär denna funktion i dessa fall här blifvit af mindre vigt.

Då sålunda Haberlandt direkt jemför armpalissadcellerna med egentliga palissadceller och ställer båda dessa slag af celler i jemnbredd med hvarandra samt anser dem byggda efter en och samma grundprincip, kan jag i detta afseende ingalunda vara af hans åsigt. I stället för att såsom Haberlandt anse differentieringen i med armpalissadceller försedda blad vara högt drifven, finner jag i motsats härtill, att densamma endast är ringa genomförd; armpalissadcellerna äro att jemföra med svampparenkymceller, som hafva utskott i vertikal rigtning, framgångna genom yttre omständigheters modifierande inverkan på celler af detta senare slaget.

Ehuru slutligen det måste erkännas, att den af Haberlandt uppstälda indelningen af "assimilationssystemet" i "assimilationsväfnad", "tilledningsväfnad" och "bortledningsväfnad" så till vida är användbar, som assimilationsprodukterna väl utan tvifvel hafva sin hufvudsakliga väg i cellerna i den rigtning, som af dessa benämningar angifves, så, då i blotta användandet af dessa begrepp skulle kunna läsas äfven ett godkännande af de principer, som varit ledande vid deras uppställning, har jag föredragit att icke använda dem, utan hålla mig till den äldre, mera rent anatomiska terminologien.

Öfverhuden med dithörande bildningar.

Öfverhuden hos ormbunkarnes blad är, såsom af gammalt är kändt, i allmänhet vida mindre skarpt differentierad från grundväfnaden än hos högre kärlväxter. Detta visar sig både beträffande cellernas form och innehåll; till formen karakteriseras de sällan af den eljest för epidermisceller utmärkande tafvelformen med jemna väggar och skarpa hörn; framför allt äro som bekant sidoväggarne regelbundet mer eller mindre djupt undulerade, och äfven den yttre och inre väggen kan vara mer eller mindre ojemn. I synnerhet är det icke sällsynt, att innerväggen är lifligt bugtad, bildande 2—flera af luftrum skilda cellutskott. Nästan alltid innehålla öfverhudscellerna kloroplaster och det ofta i stor mängd, särskildt just då innerväggen är på nämnda sätt bugtad.

Dessa allmänna karakterer så väl som följande mera detaljerade redogörelse för öfverhudscellerna gälla dock väsentligen blott dem, som hafva sin plats emellan nerverna och vid sin utbildning mindre rönt inverkan af kärlknippena. De midt öfver och under kärlknippena liggande epidermiscellerna hafva deremot hos tunnare blad den vanliga långsträckta tafvelformen och sakna mer eller mindre fullständigt kloroplaster, och tydligen är detta desto mera fallet, ju mera midt öfver kärlknippena de ligga, och ju starkare dessa äro.

Öfverhudscellerna äro i regeln plattade, så att höjddiametern är den minsta; vanligen är denna diameter betydligt kortare än längd- och breddiametern eller, då cellerna äro sträckta, än den förra; hos en del tjockare blad, såsom hos vissa arter ur *Polypodium*-, *Asplenium*- och andra slägten, är dock dessa cellers utplattning endast obetydlig. Oftast äro de undre epidermiscellerna något mera utplattade än de öfre, ej sällan dock ungefär lika höga och hos *Polypodium serpens* till och med dubbelt så höga som de öfre (Tab. III, figg. 14 o. 15). Från bladytan sedda hafva de öfre epidermiscellerna än ungefär samma längd som bredd, än äro de, särskildt hos blad, hvilkas kärlknippen icke anastomosera, sträckta parallelt med dessa. Äfven då kärlknippena icke anastomosera,

äro stundom öfverhudscellerna föga eller icke alls sträckta, t. ex. hos *Adiantum caudatum*, en del *Pteris-* och *Asplenium*-arter, *Blechnum brasiliense* och andra. Synnerligen långsträckta äro de hos *Gymnogramme calomelanos*, der deras längd ofta är 10—12 gånger så stor som bredden. De nedan närmare beskrifna bastlika epidermiscellerna hos vissa *Pteris-* och *Adiantum*-arter hafva en ännu mera långsträckt form. Den undre bladsidans epidermisceller likna i hufvudsak den öfres, men de på denna sidan uppträdande klyföppningarna — hvilka, i förbigående anmärkt, med ett enda undantag saknas på den öfre bladytan — förorsaka dock, att en så bestämd cellform som på den öfre sidan här sällan kommer till stånd. Och tydligen är en sådan här desto mindre för handen, ju talrikare klyföppningarna äro.

Den yttre cellväggen är vanligen jemn eller svagt utåt hvälfd. Starkare utbugtad är denna vägg på den öfre bladsidan hos *Aspidium (Cyrtomium) caryotideum* och *Nephrodium Sieboldii* samt på den undre hos en del *Adiantum*-arter, såsom *Ad. Capillus Veneris, tenerum* m. fl., hos hvilka senare den ofta bildar en blåslik, framåt mot bladspetsen rigtad uthvälfning. Hos vissa andra *Adiantum*-arter, *Pteris Vespertilionis, Pellæa sagittata* och *Nothochlæna tenera* m. fl. är visserligen uthvälfningen af de undre och hos sist nämnda art äfven af de öfre epidermiscellernas yttervägg anmärkningsvärdt stor, men ernår dock icke den betydenhet, som hos nyss nämnda arter. Sidoväggarne äro alltid mer eller mindre djupt undulerade. Hos en del mera tjockbladiga ormbunkar, hvilkas öfre mesofyllceller sluta närmare tillsamman och äro kraftigare utvecklade i vinkelrät rigtning mot bladytan, samt hvilkas öfre epidermisceller äro relativt små och föga utplattade, är unduleringen af dessa cellers sidoväggar föga djup; deremot gå in- och utbugtningarna af sidoväggarne djupare i tunnare blads större epidermisceller och i regeln desto djupare, ju större och mera utplattade cellerna äro, och ju lösare mesofyllet derintill är bygdt. Derför finner man ock nästan alltid de undre epidermiscellernas sidoväggar djupare undulerade än de öfres. Unduleringen är än rundadt vågformig, än mera skarpvinklig och stundom, såsom hos *Pellæa cordata v. flexuosa* (Tab. III, fig. 7) på den undre samt *Cheilanthes tomentosa* på den öfre bladsidan, sicksackformig. Icke sällan är sidoväggarnes yttre del djupare bugtad än den inre; det kan till och med inträffa, att den inre delen är alldeles jemn *(Asplenium vulcanicum, Adiantum reniforme,* Tab. II, fig. 9), men äfven i dessa fall är dock alltid den yttre delen undulerad. Dylika celler, förut iakttagna hos *Gramineæ, Equisetum*

och *Hymenophyllaceæ*, hafva af METTENIUS benämnts *amfimorfa* [1]); han omnämner äfven deras förekomst hos arter ur *Adiantum*- och *Asplenium*-slägtena. Äfven hos en del *Polypodium*-arter finner man amfimorfa epidermisceller, såsom hos *Polypodium lapathifolium, Phyllitidis, angustifolium, irioides, serpens* och *Lingua*. Ett egendomligt slag af amfimorfi finnes hos epidermiscellerna af *Blechnum*- (Tab. II, fig. 11), *Doodia*-, *Woodwardia*-, *Cyrtomium*- och vissa *Pteris*-arter; dels äro nemligen sidoväggarne i hela sin höjd djupt undulerade, dels är derjemte den yttersta delen af dessa väggar tätt och fint krenelerad; sidoväggarne äro *dubbelundulerade*, såsom denna form af undulering skulle kunna kallas. Inre väggen slutligen är i de flesta fall jemn eller endast obetydligt hvälfd. Högre utbugtningar af densamma förekomma dock icke sällan både på de undre och på de öfre epidermiscellerna. Hos de förra äro dessa vertikala cellutskott endast då tillstädes, när det ofvan liggande lagrets celler hafva liknande mot epidermis rigtade utskott; hos de senare är deras förekomst oberoende af, om de underliggande cellerna ega eller sakna mot epidermis rigtade utskott. Äro dessa öfre epidermisceller mindre utbredda, såsom hos *Didymochlæna lunulata* och *Asplenium obtusifolium*, bildas ofta nog endast ett dylikt utskott inåt, hvarvid cellen således antager en trattlik form; vanligen förekomma de trattlika öfverhudscellerna hos de anförda arterna endast glest strödda bland sådana, som hafva 2—3 utskott från inre väggen, och dessa utskott äro hos först nämnda art höga, upptagande ofta ända till två tredjedelar af cellens höjd (Tab. I, fig. 5), hos den senare deremot låga. Hos några andra *Asplenium*-arter, såsom *Aspl. japonicum* och *lasiopteris*, samt enstaka arter ur slägtena *Nephrodium*, *Pteris* och *Pellæa* äro utskotten vanligen 3—5 på hvarje cell. I synnerhet karakteriseras flertalet *Adiantum*-arter af denna cellform; de i regeln hos dessa arter långsträckta öfre epidermiscellerna bära vanligen 5—8 eller ännu flera utskott från den inre väggen, och dessa stå ofta i en mer eller mindre rät rad eller sicksackrad; hos *Adiantum caudatum* och äfven hos *Ad. trapeziforme*, hvilka hafva bredare celler, stå utskotten ofta till ett antal af 2—4 vid sidan om hvarandra. HABERLANDT hänför, såsom ofvan anmärkts, dessa celler icke till hudväfnaden utan till assimilationssystemet och kallar dem "epidermoidala eller protodermatiska armpalissadceller". De äro för öfrigt tydligen ännu mera förtjenta af benämningen amfimorfa, än de af METTENIUS med detta namn betecknade.

[1]) METTENIUS: Hymenophyllaceæ, s. 443.

Med afseende på cellväggarnes struktur är att anmärka, att ytterväggen i regeln är föga förtjockad, men oftast något starkare på de öfre än på de undre epidermiscellerna. Särskildt hos *Adiantum cuneatum* (Tab. I, fig. 1) är de undre epidermiscellernas yttervägg mycket tunn. Ofta ernår dock ytterväggen en ganska betydande tjocklek, hvilket i synnerhet är fallet hos *Polypodium angustifolium* (Tab. III, fig. 9), *lapathifolium* (Tab. III, figg. 10 o. 13) och *Phyllitidis* samt äfven hos *Polypodium crassifolium v. albopunctatissimum* (Tab. III, fig. 18) och *Pol. aureum v. areolatum* (Tab. I, fig. 18), hvilka derjemte hafva de undre epidermiscellernas yttervägg lika stark eller till och med något starkare än de öfres. Detta senare är ock förhållandet hos *Polypodium serpens* (Tab. III, figg. 14 o. 15) och *Lingua* (Tab. III, fig. 17), hos hvilka dock ytterväggen är af mera normal tjocklek. Ej sällan är denna vägg ojemnt förtjockad, nemligen på ett sådant sätt, att i kanten af densamma, på de af utbugtningarna på sidoväggarne begränsade delarne, finnas porer. En dylik porbildning tillhör, åtminstone i tydligare grad utvecklad, endast s. k. amfimorfa celler. Är hos dessa ytterväggen för öfrigt föga förtjockad, såsom hos *Didymochlæna lunulata, Adiantum reniforme* (Tab. II, figg. 5 o. 6), *Asplenium bipartitum, Blechnum-* och *Cyrtomium*-arter m. fl., så blifva ock porerna i dess kant föga markerade, rundade och föga djupa. Helt annat blir deremot förhållandet, då såsom hos *Doodia media, Pteris deflexa* och i all synnerhet hos *Polypodium lapathifolium, angustifolium* och *Phyllitidis* ytterväggen är starkare förtjockad; porerna framträda då med synnerligen stor tydlighet och äro framför allt hos först nämnda *Polypodium*-art väl utpreglade, djupa och från bladytan sedda springformiga (Tab. III, figg. 10—13), hos de andra mera ovala, rundade. Dessa *Polypodium*-arter ega dessutom porer icke blott i kanten af epidermiscellernas yttervägg, utan hos en del celler äfven på densammas midt, nemligen hos de undre epidermisceller, som omgifva klyföppningarna, samt hos dem, som omgifva de något insänkta små grupper af epidermisceller, ofvan hvilka kärlknippena ändas. De äro här oftast runda, men hos *Polypodium lapathifolium* mera allmänt springformiga eller på hvarjehanda sätt oregelbundna. Porer förekomma som bekant i kanten af epidermiscellernas yttervägg äfven hos åtskilliga andra växter med amfimorfa epidermisceller, såsom de ofvan nämnda *Gramineæ, Equisetaceæ* och *Hymenophyllaceæ*, hos *Coniferer* m. fl., och hafva enligt AMBRONNS tolkning i utvecklingshistoriskt afseende intet att göra med de äkta för diosmos tjenande porerna, utan äro att uppfatta som en naturnödvändig följd af unduleringen på sidoväggarne, beroende på den vexlande

spänning och tryck, som härvid uppstår på de olika membrandelarne[1]). Hans tolkning stöder sig för öfrigt helt och hållet på intussusceptionsteorien, och dess giltighet står eller faller med dennas. — Sidoväggarne äro vanligen föga förtjockade, på gränsen mot ytterväggen dock starkare. När de ernå någon högre grad af tjocklek, äro de vanligen rikt besatta med porer. Är deras undulering gröfre, hafva de vanligen öfverallt på samma höjd samma tjocklek; om deremot unduleringen är tätare eller går i sicksacklinie (Tab. III, fig. 7), finner man oftast, att just vid utbugtningarnas maxima och minima väggen är starkare förtjockad än på de mellanliggande delarne, och särskildt är att märka, att den starkare förtjockningen tillhör utbugtningens konvexa sida. I de amfimorfa epidermiscellerna hos *Polypodium lapathifolium, angustifolium* och *Phyllitidis* går sidoväggen vid den konvexa sidan af utbugtningarna bågformigt öfver i den här starkt förtjockade ytterväggen, men vid den konkava sidan, der ytterväggen är tunnare, går sidoväggen "högre upp" och är endast obetydligt förtjockad. Ungefär samma förhållande möter oss i de ofvan med benämningen "dubbelundulerade" utmärkta cellerna hos *Blechnum-, Doodia-* och *Cyrtomium*-arter m. fl.; sidoväggarne äro här i sin inre del på samma höjd ungefär jemntjocka; utåt blir förtjockningen vid de gröfre utbugtningarna allt mera öfvervägande öfver den, som uppträder på de mellanliggande delarne (Tab. II, fig. 11 till venster), och är i yttersta delen märkbart större vid de förra än vid de senare samt ensidig, i det att densamma liksom hos de nyss nämnda arterna hufvudsakligen förefinnes vid den konvexa sidan af de gröfre utbugtningarna; sidoväggen går derför här jemnt öfver i ytterväggen; vid den konkava sidan deremot är förtjockningen obetydlig (Tab. II, fig. 11 till höger). Stundom inträffar dock hos dessa arter och temligen regelbundet hos *Pteris deflexa,* hvars sidoväggars yttersta del är gröfre undulerad än hos de andra, att porer i ytterväggens kant finnas äfven vid den konvexa sidan af de gröfre utbugtningarna, alternerande med dem, som finnas vid den konkava, med andra ord, att tillväxten i tjocklek af sidoväggarnes yttersta del och tillgränsande del af ytterväggen står i närmare relation till den yttre, tätare unduleringen än till den gröfre. — Innerväggen är vanligen liksom den inre delen af sidoväggarne tunn; framför allt är detta händelsen, när densamma är bugtad och bildar cellutskott, såsom hos *Adiantum*-arter m. fl. Deremot finnas i detta fall ofta lokala för-

---

[1]) H. Ambronn: Ueber Poren in den Aussenw. von Epidermiszellen, i Pringsh. Jahrb. Bd XIV, s. 97.

tjockningar på densamma i form af långsgående extracellulära membranlister, som löpa midt emellan utskotten och äfven fortsättas på dessas sidoväggar (Tab. I, fig. 6*l*); de äro af alldeles samma natur som de membranlister, som allmänt förekomma på mesofyllets celler och vid beskrifningen af dessa närmare omtalas. Äfven då innerväggen är förtjockad, når den sällan den mägtighet som ytterväggen; undantag härifrån göra *Polypodium aureum v. areolatum* (Tab. I, fig. 18), *Lingua* (Tab. III, fig. 17), *irioides* och *crassifolium v. albopunctatissimum* (Tab. III, fig. 18) samt *Asplenium Nidus* (Tab. II, fig. 16), af hvilka de tre sist nämnda ofta hafva innerväggen till och med något starkare förtjockad än ytterväggen. Porer finnas visserligen äfven på denna vägg, men alltid mindre rikligt än på sidoväggarne.

Bladkantens epidermisceller äro i allmänhet mera sträckta och tjockväggiga än de öfriga. Detta är också hos tunnare blad fallet med de epidermisceller, som ligga midt öfver och under kärlknippena. Hos *Anemia Phyllitidis* (Tab. I, fig. 19) hafva dessa senare celler en ojemnt förtjockad yttervägg, bildande vårtlika upphöjningar utåt. Hos de mera tunnbladiga *Adiantum*-arterna samt hos *Pteris serrulata* och *cretica* har flertalet af de midt öfver och under kärlknippena liggande epidermiscellerna endast obetydligt förtjockade väggar, men ibland dessa träffar man nästan alltid på tvärsnitt genom bladet en eller ett par mycket tjockväggiga celler med litet lumen; de äro ock mera långsträckta än sina grannceller och förekomma allmännare på den undre än på den öfre bladsidan. Icke alltid äro dessa bastlika celler till sitt läge strängt bundna vid kärlknippena. Hos *Pteris serrulata*, hvars epidermisceller äro mycket stora och djupt undulerade, hafva de bastlika epidermiscellerna ett mycket slingradt förlopp och vika derför ofta ut ett godt stycke vid sidan om kärlknippena. Ännu mera lösa de sig från sammanhanget med kärlknippena hos *Adiantum macrophyllum* och *pulverulentum;* de äro här strödda ut öfver bladytan, blandade med epidermisceller af den vanliga byggnaden, ett förhållande som redan påpekats af METTENIUS[1]) och F. ARESCHOUG[2]).

Epidermiscellernas membraner utgöras oftast af ren, oförändrad cellulosa, och ytterväggen täckes som vanligt af en kutikula. Under kutikulan finnes, när ytterväggen är tjockare, ett tunt kutiseradt lager, hvilket som en list fortsättes ett stycke ned i sidoväggarne. Hos *Polypodium angustifolium* kan

---

[1]) anf. st. s. 438.

[2]) F. ARESCHOUG: Jemförande undersökningar öfver bladets anatomi, s. 203.

den kutiserade listen sträcka sig till och med in i cellens inre vägg. Icke sällan äro de förtjockade cellväggarne förvedade, och alltid är vedreaktionen starkare i de undre än i de öfre epidermiscellerna. BENZE omtalar [1]) förvedade epidermiscellväggar hos *Polypodium Phyllitidis; Polypodium lapathifolium, angustifolium, repens v. nitidum, conjugatum, Cyrtomium*-arter, *Nephrodium Sieboldii, Dicksonia antarctica* och *Todea barbara* hafva på samma sätt öfverhudscellernas väggar förvedade i högre eller lägre grad. I synnerhet de epidermisceller hafva hos de nämnda *Polypodium*-arterna förvedade väggar, hvilka närmast omgifva klyföppningarna.

Vaxafsöndring på öfverhudscellernas yttervägg förekommer hos *Polypodium aureum* och dess var. *areolatum* samt hos *Alsophila australis.* Rikligast är det hos *Polypodium aureum v. areolatum* och bildar här ett finkornigt öfverdrag på ytterväggen.

Innehållet i öfverhudscellerna är ganska vexlande hos olika arter. Under det att epidermiscellerna hos *Asplenium Ceterach, Alsophila australis, Polypodium conjugatum* och *aureum v. areolatum* samt åtskilliga andra arter åtminstone på den öfre bladsidan synas regelbundet sakna kloroplaster och sålunda till sitt innehåll likna vanliga epidermisceller, finnas å andra sidan i de flesta fall kloroplaster i större eller mindre mängd både i de öfre och de undre epidermiscellerna. De förra innehålla särskildt då kloroplaster i stort antal, när innerväggen är utbugtad till tapplika cellutskott. I utplattade celler är som bekant kloroplasternas läge beroende på rigtningen och styrkan af det infallande ljuset och vexlar sålunda i en och samma cell vid olika belysning. Under vanliga ljusförhållanden synas de dock i de öfre så väl som de undre epidermiscellerna hos ormbunkarnes blad företrädesvis vara lagrade vid den inre väggen och, hvad de öfre epidermiscellerna beträffar, i största mängd på gränsen till sidoväggarne, der det i regeln finnes större eller mindre intercellularrum; stundom finner man dem dock äfven vid sidoväggarne, och i de undre öfverhudscellerna förekomma ofta enstaka kloroplaster äfven vid ytterväggen. I de öfre epidermisceller, hvilkas innervägg bildar utskott, och som äro mycket rika på kloroplaster, äro, såsom redan i inledningen omtalats, dessa i allmänhet lagrade vid utskottens sidoväggar (Tab. I, figg. 1, 2 och 5) och, om bladen endast utgöras af öfre och undre epidermis eller utskottet, såsom någon gång inträffar, icke sammanstöter med en mesofyllcell utan hänger fritt nedåt, äfven vid utskottets inre

[1]) anf. st. s. 14.

vägg.*) *"Epistrofe"*-läget (Frank) är sålunda det i regeln utmärkande för kloroplasterna i epidermiscellerna och så äfven i mesofyllets celler; under mesofyllet närmare härom. Protoplasmainnehållets mägtighet i epidermiscellerna vexlar på samma sätt som mängden af kloroplaster. Cellkärnan är än rund, och det äfven i så sträckta celler som hos *Adiantum*-arterna, än något spolformig eller såsom hos *Blechnum*-arter mycket utdraget spolformig. Sin plats har cellkärnan vanligen liksom kloroplasterna vid den inre väggen, och i de med inre utskott försedda cellerna ligger kärnan i ett af dessa utskott. Ganska stora oljdroppar finnas i epidermiscellerna öfver och under kärlknippena hos *Alsophila*-arter.

Kristaller af oxalsyrad kalk uppträda ingalunda så sällan hos ormbunkarne, som man af den botaniska literaturens uppgifter[1]) skulle vara böjd att tro; och särskildt förekomma de stundom i mycket riklig mängd i epidermiscellerna, framför allt i de öfre. *Pteris laciniata v. Ghiesbreghtii* har sålunda i hvarje öfre epidermiscell en liten grupp af redan i mycket unga celler långa rafider; i de undre epidermiscellerna finnes vanligen en hel mängd af smärre, likaledes nålformiga kristaller. Vanligen äro dock kristallerna kortare och stafformiga eller ock små och kornlika eller större med utseendet af sned- eller rätvinkliga taflor eller oktaedrar. De blad, hos hvilka jag påträffat dylika, tillhöra hufvudsakligen arter ur slägtena *Davallia, Nephrodium, Aspidium* och *Asplenium.* Det är i synnerhet hos arter af sist nämnda slägte, som bladen utmärkas af stor rikedom på kristaller; i hvarje epidermiscell förekommer här vanligen en hel hop af små, kornlika eller stafformiga kristaller, eller ock till samman med dylika eller ensamma för sig 1—3 större, tafvelformiga eller oktaedriska. Hos följande arter af detta slägte har jag iakttagit dylika kristaller: *Aspl. vulcanicum, obtusatum, Nidus*[2]), *lucidum, decussatum, flaccidum, bipartitum, japonicum, monanthemum, firmum, Shepherdi, furcatum, bulbiferum*[3]). Hos *Aspl. Nidus* särskildt har jag icke observerat, att kristallerna i något fall varit små och

*) *Anm.* Ehuru jag icke gjort några direkta försök, huru kloropasterna förhålla sig i dessa celler vid ihållande mörker eller då de utsättas för stark belysning, förtjenar dock anmärkas, att deras läge varit i hufvudsak detsamma, vare sig att det undersökta materialet tagits på en klar eller på en mycket mörk dag.

[1]) Jfr t. ex. A. F. W. Schimper: Ueber Kalkoxalatbildung in den Laubblättern, i Bot. Zeit. 1888, sp. 81: "es scheint .... mit wenigen Ausnahmen den Farnen ... zu fehlen."

[2]) A. de Bary: Vergl. Anat. d. Vegetationsorg. d. Phanerog. u. Farne, s. 148.

[3]) J. H. Wakker anför i Pringsh. Jahrb., Bd XIX, s. 444, ännu en art, *Aspl. astracanicum*, hos hvilken kristallerna i epidermiscellerna hafva formen af "Stäbchen".

många, utan alltid färre och större. — Vidare är att lägga märke till, att kristallerna sällan ligga likformigt strödda i cellens inre, utan vanligen hopade vid dess basala eller apikala ända och detta på samma sätt i alla bladets celler samt, som det tyckes, oftast vid den senare. Närmare iakttagelser häröfver må det vara mig tillåtet att vid ett annat tillfälle meddela.

Att epidermiscellerna hos ormbunksbladen med sin till form och innehåll från mesofyllcellerna ofta föga skilda beskaffenhet äfven hafva funktioner gemensamma med dessa mer än hos högre växter är i ögonen fallande. Den skyddande uppgiften är sålunda här ofta utan tvifvel mindre öfvervägande öfver andra funktioner än hos dessa, men dock alltid af för stor vigt för att få betraktas blott som en bifunktion. De celler, om hvilka i detta afseende största tvekan skulle kunna uppstå, äro de med inre utskott och på kloroplaster rikt innehåll försedda hos *Adiantum*- m. fl. slägtens arter. Jag har redan i inledningen framhållit de egenskaper, som tala för att dessa cellers skyddande uppgift måste anses vara af icke ringa betydelse. En mekanisk funktion måste otvifvelaktigt tillerkännas unduleringen af sidoväggarne. Detta är af HABERLANDT[1]) framhållet och af WESTERMAIER[2]) (hos *Secale cereale*) genom direkta försök bevisadt. Lätt nog att visa är detsamma äfven hos t. ex. *Adiantum cuneatum;* sliter man sönder ett af denna arts mycket tunna blad, så att brottet träffar parallelt med nerverna, så är det nästan alltid de epidermisceller, som ligga strax vid sidan af kärlknippena, hvilka härvid skiljas från hvarandra. Dessa celler hafva ock ytterst obetydligt undulerade sidoväggar. Att sönderslitningen icke träffar midt öfver knippet, der epidermiscellernas sidoväggar äro så godt som alldeles jemna, beror tydligen derpå, att de något tjockväggiga celler, som omgifva knippet, hindra, att bladet här brister. Och att bladet icke slites sönder midt emellan kärlknippena kan svårligen tillskrifvas någon annan orsak än den djupare unduleringen af sidoväggarne hos dessa celler. Den i regeln något förtjockade ytterväggen har tydligen äfvenledes en mekanisk funktion, och i all synnerhet måste detta anses vara fallet, när den är starkare förtjockad, såsom hos *Polypodium angustifolium*, *lapathifolium* och *Phyllitidis*, eller, såsom hos dessa och några andra, förvedad. Epidermiscellerna äro så godt som de enda tjockväggiga elementen i de nämnda arternas blad, och för-

[1]) Vergl. Anat., s. 81.

[2]) M. WESTERMAIER: Ueber Bau u. Funktion des pflanzl. Hautgewebesystems, i Pringsh. Jahrb. Bd XIV, s. 75—76.

läna dock desamma en ganska betydlig styfhet. Att förvedningen i epidermiscellernas väggar icke rätt gerna kan antagas hafva till uppgift att utgöra skydd mot kölden torde få anses bevisadt genom dess förekomst hos ofvan nämnda tropiska arter. För att antaga att densamma har en mekanisk betydelse talar dessutom det faktum, att alltid de undre öfverhudscellerna hafva starkare förvedade väggar än de till en tätare väfnad gränsande öfre. De bastlika epidermiscellerna hos *Adiantum-* och några *Pteris*-arter hafva tydligen också till funktion att stödja väfnaden [1]), vare sig att de äro bundna vid kärlknippena eller strödda ut öfver bladytan. Att den assimilatoriska funktionen stundom kan vara af stor vigt, derpå är särskildt de öfre epidermiscellernas stundom mycket stora rikedom på kloroplaster ett tydligt bevis. Och den stora yta, med hvilken äfven de öfre epidermiscellernas innervägg stundom kommer i direkt beröring med luften, befordrar lika oförtydbart transpirationen. Såsom vattenreserverande torde de deremot endast i enstaka fall böra betraktas [2]).

Klyföppningar förekomma vanligen uteslutande på bladets undre sida; endast hos en art, i härvarande växthus upptagen under namnet *Aspidium Brauni,* men hvilken den ytterst ringa tillgången på material icke tillät mig att med säkerhet bestämma, har jag iakttagit sådana äfven på den öfre bladsidan. Springans rigtning är alltid parallel med de närmaste nerverna, och då kärlknippena anastomosera, med de gröfre af dessa. Som redan af Srasburgers undersökningar [3]) är kändt, finnes ofta en eller flera U-formiga hjelpceller bakom klyföppningarna, och hos *Anemia*-arter samt *Polypodium Lingua* [4]) och *serpens* äro klyföppningarna omgifna af en eller hos de båda senare ofta af två ringformiga hjelpceller. Ju mindre de egentliga epidermiscellerna äro, desto större är i regeln antalet klyföppningar på en och samma yta. Midt under kärlknippena anträffar man icke klyföppningar, äfven om cellerna här, såsom hos tjocka blad, i öfrigt äro lika dem som ligga emellan nerverna. Till formen äro de vanligen ovala eller smalt ovala; ofta dock, såsom hos en del *Pteris-* och *Davallia*-arter, synnerligen smala, nästan rektangulära, eller tvärtom, såsom hos *Adiantum*-arter, *Pteris Vespertilionis* m. fl., mycket breda; hos dessa senare är den genom springan dragna längdaxeln ofta ganska mycket kortare än den deremot vin-

---

[1]) Jfr F. Areschougs anf. arb. s. 203.

[2]) Westermaier: anf. st. s. 62—63.

[3]) Strasburger: Beitr. z. Entw. d. Spaltöffn., i Pringsh. Jahrb. Bd V, s. 297 ff.

[4]) Rauter: Entw. d. Spaltöffn. von Anemia u. Niphobolus; cit. i De Barys Vergl. Anat., s. 44.

kelräta egentliga breddaxeln. De båda klyföppningen bildande slutcellerna äro särskildt i detta fall ofta mycket olikstora. Deras höjd är vanligen mindre, ofta mycket mindre än de egentliga epidermiscellernas. I allmänhet hafva klyföppningarna ett något upphöjdt läge öfver granncellerna; äfven då detta egentligen är fallet, kunna de, såsom hos *Adiantum*-arterna och några andra, skenbart få ett något insänkt läge, derigenom att granncellernas yttervägg är utåt hvälfd. När klyföppningarna hafva detta upphöjda läge, är det mycket vanligt, att granncellernas innervägg är fästad vid dem utefter en mycket bugtad linie, än närmare springan, än längre ifrån densamma (jfr Tab. I, figg. 14 o. 15); klyföppningcellens "ryggvägg" — såsom jag vill benämna den från springan vända sidoväggen i motsats till den springan begränsande "bukväggen" — får med andra ord olika höjd på olika ställen. Då nu vidare granncellernas innervägg ligger djupare än klyföppningscellernas, är det lätt att tänka sig, att duplikaturer här kunna uppkomma på dessa granncellers innervägg, hvilka åter än gå föga djupt in på densamma än kunna vara ganska långa (jfr Tab. II, fig. 12). Nämnda veckningar synas allmännast förekomma vid den apikala ändan af klyföppningen, men äro dock äfven på andra ställen ganska vanliga. Att klyföppningscellernas ryggvägg har lokala och ganska djupt gående förtjockningar — ursprungligen utbugtningar — på den sida, som vänder mot granncellen är icke just ovanligt; exempel härpå erbjuda *Pellæa rotunifdolia* och *cordata v. flexuosa* m. fl. och i synnerhet *Blechnum*- och *Woodwardia*-arter, hos hvilka de stundom äro ganska betydande (Tab. II, fig. 13 *a*) och ofta gifva samma bild som de af Bergendal hos *Geraniaceer* iakttagna och aftecknade[1]). Den yttre cellväggen är jemte den inre på dessa ställen inknipen. Ett insänkt läge hafva klyföppningarna hos *Polypodium aureum v. areolatum* (Tab. I, fig. 18) och *Platycerium alcicorne*. Hos *Polypodium serpens* (Tab. III, fig. 15) och *Lingua* hafva klyföppningarna i förhållande till den ringformiga hjelpcellen upphöjdt läge, men ligga jemte denna djupt insänkta, så att äfven hos dessa en yttre andhåla uppkommer. — Med det vanligen upphöjda läget af klyföppningarna följer, att en yttre list vid klyföppningsspringan vanligen är väl utbildad, en inre deremot oftast nästan fullständigt saknas; så ock hos de båda sistnämnda *Polypodium*-arterna. Stundom kan dock denna senare vara bättre utvecklad, och när såsom hos *Polypodium aureum v. areolatum* klyföppningen har ett djupt insänkt läge,

[1]) D. Bergendal: Bidrag till örtartade dikotyledoners jemförande anatomi, s. 129 samt Tab. III, fig. 33 m. fl.; i Lunds Univ:s Årsskrift, Tom. XIX.

är denna list ensam utbildad (Tab. I, fig. 18). Klyföppningscellernas väggar utgöras vanligen liksom de egentliga epidermiscellernas af ren cellulosa, men visa stundom vedreaktion; detta synes temligen regelbundet vara fallet, då de öfriga epidermiscellernas väggar äro förvedade, och vedreaktionen är då vanligen starkast i klyföppningscellernas väggar. Äfven om de egentliga epidermiscellernas väggar äro oförvedade, kan stundom vedreaktion observeras hos klyföppningarna, t. ex. hos *Todea barbara:* deras väggar äro här förvedade vid cellernas ändar samt vid buksidan och ett stycke in på ytter- och innerväggen (Tab. II, fig. 20), äfven när de egentliga epidermiscellernas membraner äro oförvedade. Kutikulan, som täcker klyföppningscellernas yttervägg, är ej sällan tvärstrierad, t. ex. hos *Blechnum-*, *Todea-* och *Woodwardia*-arter.

Hårbildningar finnas af flera slag och förekomma hos de flesta arters blad, särskildt på den undre sidan, äfven då dessa för blotta ögat förefalla att vara alldeles glatta. Vanligast äro korta, 1- eller oftast 2—3-celliga hår, som antingen äro cylindriska eller något klubblika (Tab. I, fig. 20 och fig. 10 *k*)[1]), hos *Asplenium*-arterna med nästan klotformig ändcell. De hafva tunna väggar, och innehållet skrumpnar vanligen tidigt samman, särskildt i ändcellen, till en gulbrunaktig massa. Hos *Adiantum*-arterna samt hos *Pteris Vespertilionis* har jag icke observerat dylika hårbildningar; eljest förekomma de nästan alltid, antingen ensamma för sig eller ock jemte andra hårformer. Närmast beslägtade med dessa äro de grofva och af flera celler i en enkel rad bildade hår, som finnas hos *Pteris laciniata v. Ghiesbreghtii* och några andra arter; de hafva tunna väggar och rundad ändcell samt ett mycket kornigt innehåll i alla cellerna, hvilket företer en ytterst liflig rörelse. Stundom få dessa enkla hår tjockare väggar, och innehållet försvinner mer och mer; än äro de jemntjocka, icke spetsade *(Cheilanthes tomentosa* m. fl.), än spetsade borsthår *(Adiantum hispidulum* m. fl.). "Mehlig bestäubte Haare" finnas hos *Gymnogramme calomelanos*, till formen alldeles lika de vanliga 2-celliga klubbhåren, men med ett rikligt, stafformigt sekret på ändcellens hela yta[2]). Några ormbunkars blad bära glandelhår med oljartadt sekret, antingen encelliga, cylindriska, med sekret på hela ytan *(Nephrodium velutinum* (Tab. I, fig. 10 *gl*) och *effusum v. divergens)*, eller ock 2(—3)-celliga, något klubblika med sekretafsöndring endast på ändcellen *(Nephrodium*

[1]) Jfr Mettenius: Hymenophyllaceæ, hos hvilka liknande hår finnas; s. 468.

[2]) A. de Bary: Vergl. Anat., s. 105—6 och fig. 43.

patens, molle[1]), *Pica, Blechnum brasiliense). Polypodium reptans* har encelliga, i spetsen grenade hår, som äro temligen tjockväggiga och hafva spetsade ändar, och andra arter såsom *Nephrodium decursivo-pinnatum* hafva flercelliga monopodialt grenade hårbildningar. Stjernhår finnas såsom af gammalt är kändt hos *Platycerium alcicorne* och *Polypodium Lingua* samt äfven hos *Polypodium serpens.* Deras byggnad är beskrifven af De Bary[2]) och Benze[3]). En egendomlig hårform finnes hos *Cyrtomium juglandifolium:* strax ofvan basen äro håren tjockast, bildade af 2—3 celler vid sidan om hvarandra, under det att basen sjelf så väl som den längre spetsen på vanligt sätt utgöras af celler i en enkel rad öfver hvarandra. Penselhår ("Zotten") finner man på de gröfre bladnervernas öfre sida hos *Pteris quadriaurita* och *asperula* samt *Asplenium nigripes;* hos en del andra *Pteris*-arter finnas dylika endast på rachis, vid utgångspunkterna för lacinierna. *Asplenium Ceterach* har på bladets undre sida fjällika hårbildningar af hjertlik form och något utdraget spetsade; de utgå medelst ett kort 1—2-celligt skaft från en epidermiscell, och skaftet är fästadt vid inskärningen i fjällets bas alldeles så som bladskaftet vid en hjertlik bladskifva. Mot basen afsmalnande fjäll finnas hos *Nothochlæna Marantæ.*

Med afseende på de afsöndringar af kalciumkarbonat, som hos en del arter förekomma på bladens yta, samt de under dessa liggande cellernas byggnad har jag ingenting att tillägga till hvad redan genom *Mettenii* undersökningar är bekant [4]).

Grundväfnaden.

Liksom öfverhuden hos ormbunkarnes blad i allmänhet är endast föga differentierad från grundväfnaden, så är ock inom denna senare sjelf differentieringen i de flesta fall obetydlig; och i allmänhet ju mera öfverhudens celler till form och innehåll likna mesofyllcellerna, desto mera äro äfven dessa senare lika sins emellan. Vanligen innehålla alla mesofyllagrens celler kloroplaster och äro plattade samt hafva sidoväggarne och äfven de med bladytan parallela

[1]) A. de Bary: Vergl. Anat., s. 94.
[2]) anf. st. s. 65 samt fig. 21 E.
[3]) anf. st. s. 22—23.
[4]) Mettenius: Filices horti Lipsiensis, s. 8—9.

väggarne bugtade, så att mellan cellerna uppkomma luftfylda intercellularrum; och dessa luftrum äro alltid större och mera utvecklade vid den undre än vid den öfre bladsidan. Äfven vid en utförligare undersökning af ormbunkarnes mesofyllväfnad får man derför till resultat det redan af DE BARY uttalade [1]), nemligen att "bei vielen Farnen die Zellen beider Lagen (ɔ: vid den öfre och den undre bladsidan) von unregelmässiger Form sind und nur nach Grösse der Aussackungen und der durch diese verursachten Luftlücken verschieden". Dock finnas, såsom redan af F. ARESCHOUG [2]) påpekats, äfven ormbunkar, hvilkas mesofyll är bättre differentieradt, så att vid den öfre bladsidan ett verkligt palissadparenkym finnes utbildadt. Vidare är det icke sällan händelsen, att ett eller flera af de närmast öfverhuden liggande lagrens celler genom tätare sammanslutning, mer eller mindre fullständig frånvaro af kloroplaster samt derjemte ofta förtjockade väggar ombildats till ett hypoderma. De kärlknippena omgifvande, sträckta cellerna bilda slutligen ofta tjockväggiga slidor omkring dessa, hvilka slidor hos tunnare blad vanligen förstärkas, derigenom att äfven alla de öfver och under kärlknippena liggande cellerna på samma sätt ombildas. Till dessa återkommer jag strax, men upptager nu först till behandling *byggnaden af grundväfnaden mellan kärlknippena.*

Mägtigheten af grundväfnaden vexlar hos olika arter vanligen mellan 3—4—8—10 cellager. Hos tjockare blad kunna stundom lagren vara flera, men hos tunnare kan också antalet vara mindre. Ytterligast går mesofyllets reduktion hos några tunnbladiga *Adiantum*-arter, i synnerhet hos *Ad. cuneatum* (Tab. I, fig. 1); bladen hos denna art sakna emellan kärlknippena helt och hållet grundväfnad och utgöras här endast af öfre och undre epidermis; blott närmast vid sidorna af kärlknippena finnas 1—2 lager af grundväfnadsceller. I detta afseende företer således nämnda art en stor likhet med vissa *Hymenophyllaceer* [3]), hvilkas flertal ju eljest i likhet med mossorna har bladskifvan sammansatt af blott ett cellager; men under det att hos *Hymenophyllaceerna*, då lagren äro två eller flera, intercellulära håligheter nästan alltid saknas [4]), finnas sådana hos *Adiantum cuneatum* liksom hos alla

[1]) anf. st. s. 426.
[2]) anf. st. s. 212.
[3]) METTENIUS: Hymenophyllaceæ, s. 458 ff.
[4]) anf. st. s. 461.

öfriga ormbunkar (und. *Todea Hymenophylloides* och *Fraseri* [1]) enligt METTENIUS) och äro här till och med mycket väl utvecklade. Äfven hos *Adiantum diaphanum* saknas ofta grundväfnad midt emellan kärlknippena; oftare fins dock här ett enkelt mesofyllager. Men med dessa båda undantag finnes hos de af mig undersökta bladen alltid minst ett och, såsom nyss nämndes, vanligen flera mesofyllager äfven midt emellan kärlknippena.

Kasta vi en öfverblick öfver de olika cellformer, som möta oss i grundväfnaden — till en början med bortseende från de blad, hos hvilka hypoderma finnes utveckladt, — samt öfver differentieringen inom densamma, så finna vi, såsom redan anmärkts, att hos de flesta ormbunkar alla mesofyllagrens celler äro plattade, så att liksom i öfverhudscellerna höjddiametern är den minsta eller åtminstone mindre än längddiametern. När öfverhudscellerna äro sträckta, är detsamma vanligen förhållandet med mesofyllets celler, fast oftast i mindre grad; hos de *Blechnum*-arter, hvilkas öfre epidermisceller äro regelbundet sträckta, hafva dock de närmaste grundväfnadscellerna vanligen längden föga större än bredden (Tab. II, fig. 14). Cellernas utplattning kan vexla rätt mycket och är vanligen, då lagren äro flera, större i de undre än i de öfre lagren; om cellerna icke äro långsträckta, är deras höjd i det öfversta lagret vanligen 3—4 gånger mindre än deras bredd och längd. Äfven då de med bladytan parallela väggarne äro alldeles eller i det närmaste jemna, utan inbugtningar, äro alltid sidoväggarne inbugtade, så att intercellularrum uppkomma, och dessa inbugtningar äro än mindre djupa och smalare, än åter djupare och bredare. Hos *Davallia strigosa* (Tab. I, figg. 11—13) och *Polypodium decurrens* är det förra fallet, och intercellularrummen mellan ett och samma lagers celler äro sålunda små; *Pteris laciniata v. Ghiesbreghtii* och *Aspidium trifoliatum* m. fl. visa deremot djupa och breda invikningar på cellernas sidoväggar och stora intercellularrum. Alltid äro inbugtningarna på sidoväggarne och de genom dem uppkomna intercellularrummen större i de undre än i de öfre lagren. Olikheten kan dock än vara mindre, såsom hos de nämnda arterna, än åter större, så att den undre väfnaden är vida mera spongiös än den öfre, t. ex. hos *Polypodium aureum* (Tab. I, figg. 16, 17) *Pteris Vespertilionis, Nephrodium Pica* (Tab. II, figg. 2—4), vissa *Davallia*- och *Dicksonia*-arter m. fl. I förra fallet äro de öfre och de undre lagrens celler, från bladytan sedda, ungefär lika stora, i det senare upptaga de undre vanligen en större, stundom

[1]) METTENIUS: Hymenophyllaceæ, s. 461.

en betydligt större yta än de öfre. Ej sällan komma de stora intercellularrummen att ligga nästan midt öfver hvarandra i de olika lagren, hvarigenom t. ex. hos *Nephrodium Pica* (Tab. II, fig. 1) stora luftkamrar uppkomma, som kunna sträcka sig från undre till öfre epidermis.

Hvad här är sagdt om de plattade cellernas storlek och om inbugtningarna på deras sidoväggar, gäller äfven, då de med bladytan parallela väggarne icke såsom hos de föregående äro jemna eller nästan jemna, utan bugtade, så att cellutskott uppkomma i vinkelrät rigtning mot bladytan. Och äfven dessa vertikala cellutskott äro liksom de genom inbugtningarna på sidoväggarne bildade horisontala utskotten än längre, än kortare samt alltid tätare stälda i de öfre än i de undre lagren; än äro de lika höga i alla lagren, än af olika höjd och då i motsats till de horisontala utskotten vanligen högre i de öfre än i de undre lagren. Det senare är fallet hos *Asplenium bipartitum* (Tab. II, fig. 7) och *Gymnogramme calomelanos* (med sträckta celler), *Blechnum*- och vissa *Pteris*-arter (med icke eller föga sträckta celler). Stundom går denna olikhet så långt, att de undre lagrens celler nästan sakna vertikala utskott, under det att de öfres och särskildt det öfversta lagrets bära ganska höga utskott i vertikal rigtning, såsom ej sällan hos *Blechnum*-arter och *Todea barbara.* Det öfversta lagrets celler hafva vidare vertikala utskott i rigtning mot öfre epidermis vanligen endast hos de blad, hvilkas öfre epidermiscellers innervägg sjelf bildar utskott, såsom hos *Adiantum*-arter m. fl.; men äfven i detta fall kunna dock, såsom ofvan är anmärkt, mesofyllets celler stundom sakna alla utskott i vertikal rigtning, t. ex. hos *Pteris laciniata v. Ghiesbreghtii, Aspidium trifoliatum* och andra. Å andra sidan finnas hos ofvan nämnda *Gymnogramme*-art samt hos *Todea barbara,* hvilka hafva de öfre epidermiscellernas innervägg jemn, ofta invikningar äfven på ytterväggen af det öfversta mesofyllagrets celler, till läget motsvarande invikningarna på sidoväggarne; hos *Todea barbara* saknas dock vanligen intercellularrum emellan dessa invikna membraner, så att den yttre väggen på sin insida bär liksom ett nätverk af balkar; detsamma kan ofta gälla äfven för *Gymnogramme*-arternas celler; oftare finnas dock här luftspringor, hvarför dessa långsträckta celler antaga ett nästan perlbandslikt utseende.

Andra ormbunkar hafva mindre plattade mesofyllceller och det antingen i alla lagren eller åtminstone i de öfversta. Bland dessa komma närmast intill de föregående arterna i bladanatomiskt afseende *Pellæa rotundifolia* (Tab. III, figg. 1—6) och några denna närstående arter. Cellerna äro här i de undre

grundväfnadslagren något plattade och hafva utskott i både horisontal och vertikal rigtning. I de öfre lagren blifva cellerna allt mindre utbredda, liksom från sidorna sammantryckta och högre, så att de i det öfversta lagret hafva en ungefär isodiametrisk form; invikningar finnas dock äfven på detta öfversta lagers celler både på sidoväggarne och på de med bladytan parallela, och liksom hos föregående arter äro de genom dem uppkomna intercellularrummen mycket mindre i de öfre än i de undre lagren. Öfversta lagrets celler äro sålunda typiska armpalissadceller med 2—4 cylindriska utskott både uppåt och nedåt. Dessa totalform motsvarar den, som skulle uppkomma, om 2—4 intill hvarandra ställda cylindriska celler, hvilkas höjd vore 2 ½—3 gånger så stor som deras bredd, på sin mellersta tredjedel tänktes träda i öppen kommunikation med hvarandra. Nära till *Blechnum*-arterna särskildt ansluta sig i synnerhet *Cyrtomium*-arter [1]) och *Asplenium vulcanicum* jemte några andra. Det öfversta mesofyllagrets celler hafva hos dessa en jemn yttervägg, men äro i allmänhet vida mindre utplattade än hos *Blechnum*-arterna, så att deras höjd vanligen är till och med något större än bredden; de äro oftast trattlika, uppåt bredare och nedåt afsmalnande; bland dylika celler anträffas dock ofta sådana, som äfven nedåt äro bredare, och hvilkas form derför blir nästan timglaslik, i hvilket fall på den undre väggen bildas låga invikningar; och slutligen kan man äfven, blandade med celler af nämnda former, finna sådana, som äro bredare och hafva högre utskott från innerväggen, och som nästan fullkomligt likna de armpalissadceller, hvilka ofta hos *Blechnum*-arterna bilda det öfversta mesofyllagret. Sidoväggarne äro i detta öfversta lagers celler vanligen rundadt inbugtade. De undre lagrens celler äro mera plattade, med eller utan låga utskott i vertikal rigtning, men med stora intercellularrum emellan cellernas sidoväggar liksom hos *Blechnum*-arterna.

Ännu mindre plattade än hos de föregående äro mesofyllets celler hos *Polypodium angustifolium* och *lapathifolium*. Hos dessa arter äro de undre lagrens celler nästan klotrunda med små, korta utskott i olika rigtningar. I de öfre lagren blifva dessa utskott allt bredare och kortare, de så att säga sammansmälta med cellkroppen, och saknas i öfversta lagret helt och hållet; samtidigt äro dessa öfre celler vanligen något sträckta i vinkelrät rigtning mot bladytan, så att de i öfversta lagret bilda ett temligen tätt palissadparenkym, hvars cellers höjd ej sällan förhåller sig till bredden som 3:2, stundom till och med som 2:1.

[1]) Jfr F. Areschougs anf. arb. s. 207.

Bäst utveckladt palissadparenkym och störst olikhet mellan dettas och svampparenkymets cellformer finna vi hos *Asplenium Ceterach;* det förra utgöres af ett eller två lager af celler, som oftast äro 5—8 gånger så höga som breda, under det att det senares 4—6 lager bildande celler äro plattade, något sträckta och hafva temligen långa horisontala, men korta vertikala utskott.

Hypoderma kan finnas utbildadt, så väl då alla mesofyllagrens celler äro plattade, som då dessa äro mera isodiametriska eller i de öfre lagren palissadlikt sträckta. Det förra är förhållandet hos *Polypodium conjugatum,* som till den klorofyllförande grundväfnadens byggnad är mest lik *Polypodium aureum.* Lagret under öfre epidermis är här ombildadt till ett mycket storcelligt hypoderma (Tab. II, fig. 15), hvars celler hafva epidermiscellernas plattade form och tätt sammanslutande, undulerade sidoväggar, men äro vida större än dessa och hafva mycket starkare förtjockade väggar. Innehållet saknar klorofyll. Äfven hos *Asplenium Nidus* (Tab. II, figg. 16 och 17) bilda, såsom BENZE påvisat[1]), i allmänhet det närmast öfre epidermis liggande lagrets celler ett hypoderma; de äro flera gånger större än öfverhudscellerna, tjockväggiga, något kollenkymatiska och mycket långsträckta i kärlknippenas rigtning, under det att epidermiscellerna äro små och vanligen föga sträckta. Sidoväggarne äro nästan jemna, och innehållet saknar kloroplaster. Stundom kunna på ett och annat ställe äfven det underliggande lagrets celler ingå i hypodermat. Men å andra sidan afbrytes ej sällan hypodermats kontinuitet af föga eller icke sträckta celler, som äro tunnväggigå, plattade och innehålla kloroplaster, samt mellan hvilka små intercellularrum gå ända upp till epidermis, med andra ord af celler, hvilka fullkomligt likna dem, som annars komma närmast under hypodermat. Och derjemte finnas i öfversta lagret alla öfvergångar mellan dessa båda cellformer. Äfven det närmast intill undre epidermis liggande lagrets celler visa tendens till hypodermabildning, särskildt i närheten af kärlknippena. Är sålunda hos denna art hypodermat endast delvis differentieradt från den klorofyllförande väfnaden, så är detta vanligen i ännu mindre grad fallet hos *Asplenium lucidum, obtusatum* och *flaccidum*, hos hvilka hypodermadifferentieringen endast kan sägas vara inledd. Skarpare är det deremot afskildt hos *Asplenium furcatum;* det öfversta lagrets celler äro här mera tjockväggiga och rikligt porösa, samt bilda ett endast undantagsvis af tunnväggiga celler afbrutet hypoderma; i närheten af kärlknippena är det ofta dubbellagradt och finnes här äfven vid den

[1]) anf. st. s. 19.

undre bladsidan. Hos alla de nu nämnda arterna med mer eller mindre väl differentieradt hypoderma äro de med kloroplaster försedda cellerna i alla lagren plattade. Hypoderma tillsammans med palissadparenkym finna vi bland andra hos *Platycerium alcicorne* [1]) och *Polypodium serpens* (Tab. III, fig. 14); hypodermat är hos båda dessa arter sammansatt af vanligen 2—4 lager af stora, med tunna och jemna väggar försedda och tätt sammanslutande celler, hvilka nästan fullständigt sakna kloroplaster. I det närmast öfre epidermis liggande lagret äro cellerna något plattade, i de följande allt högre och öfvergå sålunda till formen i det underliggande palissadparenkymet. *Polypodium irioides* visar en liknande, men svagare genomförd differentiering af hypodermat; dess celler hafva nästan samma form som hos *Polypodium serpens*, men små intercellularrum finnas redan emellan näst öfversta hypodermalagrets celler och äro större i de undre lagren; på samma gång ökas äfven antalet kloroplaster, hvilket i öfversta lagret är obetydligt. Och det egentliga klorofyllparenkymets celler äro icke såsom hos de båda närmast föregående arterna i de öfre lagren palissadlika, utan ungefär isodiametriska och i de undre lagren något mera utplattade. Skarpare deremot än hos *Polypodium serpens* är hypodermat begränsadt från det underliggande palissadparenkymet hos *Polypodium Lingua* (Tab. III, fig. 17) [2]). Det är här i regeln sammansatt af 2 lika höga lager af något plattade, tätt sammanslutande och något mera tjockväggiga celler. Likaså är det af ett enkelt lager, mycket tjockväggiga och utplattade celler bildade hypodermat på öfre bladsidan hos *Polypodium crassifolium v. albopunctatissimum* (Tab. III, fig. 18) synnerligen skarpt skildt från det underliggande lagrets mera tunnväggiga och i vinkelrät rigtning mot bladytan vanligen något sträckta celler. Hypodermacellerna hafva här ungefär samma form som hos *Polypodium conjugatum;* öfre delen af det klorofyllförande mesofyllet liknar närmast det motsvarande hos *Polypodium angustifolium*, men de undre lagrens celler äro mycket utplattade, och stora luftkamrar sträcka sig ofta mellan dem genom flera cellagers höjd. Denna art har derjemte äfven det till undre epidermis gränsande cellagret i viss grad hypodermatiskt; dess celler sluta utom midt öfver klyföppningarna tätt tillsamman (Tab. III, fig. 19) och hafva tjockare sidoväggar samt färre kloroplaster än närmast ofvan liggande lagers celler.

---

[1]) Jfr F. Areschougs anf. arb. s. 209 och Tab. XI samt W. Benzes anf. arb. s. 18.

[2]) W. Benze: anf. st. s. 20.

Liksom hypodermats celler än äro tjockväggiga, än tunnväggiga, så vexlar äfven tjockleken af det klorofyllförande parenkymets cellväggar; tydligen ernå dock dessa aldrig en sådan tjocklek, som kan finnas hos de förra, ehuru densamma t. ex. hos *Pellæa rotundifolia* (Tab. III, figg. 1—6), *Polypodium crassifolium v. albopunctatissimum*, en del *Asplenium*-arter och andra kan vara anmärkningsvärd nog. Då väggarne sålunda äro tjockare än vanligt, är det dock i regeln blott de undre lagrens cellväggar, som häraf utmärkas, under det att de öfres äro mindre starkt förtjockade; och detta gäller, så väl då hypoderma saknas, som då ett sådant kommit till stånd, i hvilket senare fall dock olikheten vanligen framträder skarpast. För öfrigt äro en klorofyllförande cells väggar vanligen öfver allt lika starkt förtjockade, frånsedt porbildningarna på desamma; ett egendomligt undantag från denna regel erbjuder *Asplenium bipartitum* (Tab. II, figg. 7 o. 8); dess mesofyllceller äro sträckta liksom epidermiscellerna och hafva den utåt vända väggen — i de öfre lagren den öfre, i de undre den undre — ganska starkt förtjockad, den inre deremot tunn, och de långa sidoväggarnes till den yttre väggen gränsande del förtjockad, inre delen tunnare och öfvergående i den inre väggen.

Enkla porer finnas vanligen i ganska stor mängd så väl på hypodermacellernas väggar som på klorofyllparenkymets, tydligen dess bättre framträdande, ju mera förtjockad cellväggen för öfrigt är. Hos *Asplenium Nidus* äro dock porerna på hypodermacellernas väggar föga tydliga, men väggarnes tjocklek är något vexlande. I klorofyllparenkymet äro särskildt mellanväggarne mellan de undre lagrens celler ofta rikt försedda med porer.

Protoplasma i intercellularrummen har jag i intet fall kunnat iakttaga. Deremot finnas hos *Davallia strigosa* (Tab. I, figg. 12 o. 13) och i ännu rikligare mängd hos *Dicksonia antarctica* i intercellularummen utskjutande staf- eller klubblika utskott från cellväggarne, af alldeles samma natur som de först af Luerssen hos *Marattiaceerna* [1]) och sedan af Hj. Nilsson hos jordstammar af *Anemone Hepatica* [2]) observerade intercellulära bildningarna. Hos de båda nämnda arterna äro de alltid korta, ogrenade, ej sällan något krökta och tyckas alltid sluta blindt. Schenck, som närmare studerat dessa bildningar hos *Marattiaceerna*, anser dem vara åtminstone ursprungligen slem-

---

[1]) C. Luerssen: Ueber centrifugales locales Dickenwachsthum innerer Parenchymzellen der Marattiaceen. Bot. Zeit. 1873, sp. 641 ff.

[2]) Hj. Nilsson: Dikotyla jordstammar, s. 203, i Lunds Univ. Årsskrift, Tom. XXI.

artade afsöndringsprodukter från cellernas protoplasma och menar, att slemmet genom fina porer genomträngt cellväggen[1]). POULSEN, som i bladen hos *Eupæpalanthus Freyreissii*[2]) iakttagit intercellulära bildningar, hvilka han anser analoga med *Marattiaceernas*, är af den åsigt, att det här är membranens yttersta del som förslemmats. Dessa intercellulära utskott visa sig hos *Dicksonia antarctica* synnerligen resistenta mot konc. svafvelsyra, såsom äfven enligt LUERSSEN förhållandet är hos *Marattiaceerna;* derjemte antaga de emellertid vid behandling med floroglucin och saltsyra en rödaktig färg, tydande på en vedartad beskaffenhet. Hos *Davallia strigosa* äro de glesare och som det synes af en mera gelatinös beskaffenhet.

Det nämndes här ofvan, att, när epidermiscellernas innervägg är bugtad till cellutskott, på densamma ofta finnas långsgående, extracellulära förtjockningar i form af membranlister emellan utskotten, hvilka fortsättas på utskottens sidoväggar. Liknande lokala förtjockningar förekomma äfven mycket allmänt på grundväfnadscellernas väggar, och de äro i synnerhet då väl utvecklade, när väfnaden är mycket lakunös och cellerna hafva långa utskott, t. ex. hos *Blechnum-*, *Cyrtomium-*, *Pellæa-* och *Adiantum*-arter, *Nephrodium Sieboldii* och en del *Asplenium*-arter m. fl. Vanligen äro de låga, stundom kunna de dock nå en höjd, som är 2—3 gånger så stor som cellväggens tjocklek; så t. ex. ofta hos *Pellæa falcata* och *Nephrodium Sieboldii.* Hos *Pellæa rotundifolia* och *Blechnum occidentale* äro de i det öfre parenkymet ofta ganska breda och synas hafva uppkommit genom duplikatur af cellväggen. I andra fall har det icke lyckats mig att iakttaga något slags heterogen beskaffenhet i de extracellulära membranlisterna; möjligen äro de då att tyda på samma sätt som v. HÖHNEL sökt tolka de ofvan nämnda trådlika intercellularbildningarna hos *Marattiaceerna*[3]), nemligen såsom uppkomna der, hvarest cellerna vid intercellularrummens bildning sist vikit i sär, och der på den grund väggen starkare förtjockats. Till reaktioner öfverensstämma de med cellväggarne och torde tjena till att i någon mån stödja den lösa väfnaden.

De kärlknippena utanför endodermisslidan omgifvande cellerna sluta tätare samman än de öfriga grundväfnadscellerna och äro vanligen mera än dessa

---

[1]) H. SCHENCK: Ueber die Stäbchen in den Parenchymintercellularen d. Maratt., i Ber. d. deutsch. bot. Ges. Bd IV, s. 88 och 90—91.

[2]) V. A. POULSEN: Anat. Stud. over Eriocaulaceerne, Köbenhavn 1888, s. 105.

[3]) F. v. HÖHNEL: Ueber den Kork und verkorkteGewebe über haupt, i Sitzungsb. d. Acad. d. W. zu Wien, Bd 76; separataftr., s. 150 o. 152.

sträckta i kärlknippenas rigtning. Än äro alla dessa celler tunnväggiga, hvilket endast eger rum hos relativt tunna blad, t. ex. *Pteris laciniata v. Ghiesbreghtii* m. fl., än hafva de celler, som närmast omsluta endodermis, delvis eller rundtom förtjockade väggar, hvilket förekommer hos både tunna och tjocka blad. Hos *Adiantum cuneatum* finnes sålunda omkring hvarje kärlknippe en enkel förstärkningsslida; dess celler hafva endast den inåt mot kärlknippet vända väggen samt angränsande delar af de mot denna vinkelräta sidoväggarne förtjockade. Andra *Adiantum*-arter med flera lager i mesofyllet hafva något starkare förstärkningsslidor, och de öfver och under kärlknippena liggande grundväfnadscellerna hafva alla något förtjockade väggar. Detsamma är förhållandet äfven hos många andra tunnbladiga arter. Hos *Pellæa rotundifolia* äro endast de öfver de gröfre kärlknippena liggande cellerna försedda med förtjockade väggar, och hos *Pellæa cordata v. flexuosa* gäller detsamma blott för de celler, som ligga under kärlknippena. Äro bladen tjockare, äro dock vanligen de mellan kärlknippena och epidermis liggande cellerna till form och innehåll lika dem, som ligga emellan kärlknippena. Än är dervid den kärlknippet omgifvande förstärkningsslidan, såsom hos *Polypodium decurrens* samt de flesta tjockbladiga arterna af samma slägte, *Platycerium alcicorne* m. fl., enkel och har endast den mot kärlknippet vända väggen jemte en del af sidoväggarne förtjockade samt ej sällan brunaktigt färgade, än äro den enkla eller dubbla slidans väggar rundtom förtjockade, såsom vid de svagare knippena hos *Polypodium irioides* samt hos *Adiantum macrophyllum*. *Platycerium alcicorne* visar i det afseendet en från alla andra ormbunkar afvikande bladbyggnad, att både öfver och under kärlknippena finnes ett knippe af långsträckta sklerenkymceller, hvilka knippen under större delen af sitt förlopp äro skilda från så väl kärlknippet med dess förstärkningsslida som epidermis[1]).

Grundväfnadscellernas väggar visa i regeln cellulosareaktion; detta är äfven fallet med förstärkningsslidans förtjockade cellväggar, när kärlknippet icke är genom tjockväggiga celler förbundet med epidermis samt alltid hos *Adiantum*-arter m. fl. Då förstärkningsslidans celler äro rundtom tjockväggiga, och likartade element förena densamma med epidermis, är dock ofta fallet, att dessa cellers väggar äro förvedade, och särskildt är att märka, att vedreaktionen vanligen är svagare mot bladets öfre sida än mot den undre, liksom beträffande öfverhuden, då dess cellväggar äro förvedade. Förvedningen kan

[1]) F. Areschoug: anf. st. s. 209.

till och med i enstaka fall gripa öfver på de cellers väggar, som ligga mellan knippena, och är äfven här starkare i de undre än i de öfre lagren. Som exempel härpå kunna anföras *Dicksonia antarctica, Todea barbara* och *Cyrtomium falcatum,* hvilken sist nämnda art dock vanligen har förstärkningsslidans cellväggar oförvedade. Det hos *Polypodium conjugatum* under öfre epidermis liggande hypodermats cellväggar äro ock förvedade.

Kloroplasterna visa i mesofyllets celler en alldeles afgjord förkärlek för de de delar af cellväggarne, som gränsa intill intercellularrummen. På samma gång synas de dock i de undre lagren i allmänhet ligga vid de med bladytan parallela cellväggarne, i de öfre lagren deremot företrädesvis vid cellernas eller de vertikala utskottens sidoväggar. Är den öfre väfnaden mycket lakunös, såsom hos *Adiantum macrophyllum* och andra, äro emellertid äfven här kloroplasterna utan vidare åtskilnad lagrade både vid cellernas (och utskottens) sidoväggar och vid de öfre och undre väggarne; bestämdt synas de dock alltid undvika de delar af väggarne, med hvilka en cell gränsar intill en annan, och intaga sålunda här liksom oftast i öfverhudscellerna, åtminstone vid vanlig belysning, det läge, som Frank benämnt *epistrofe.* Stahl, som påpekat den verkan, som ljusets rigtning och styrka har på kloroplasterna i palissad- och svampparenkymceller, erkänner ock, att de "i flertalet fall, då luftkanalsystemet är rikt utveckladt", hafva detta läge [1]). Haberlandt anser som bekant, att kloroplasterna icke lagra sig vid "fugerna" (Frank), emedan de i detta läge skulle vara till hinder för saftutbytet mellan cellerna [2]); om detta ock möjligen i någon mån skulle vara fallet, så, enär väl dock i de öfre lagren, då dessa utgöres af palissadparenkym, en saftströmning endast i mindre grad eger rum genom de mot bladytan vinkelrätt stälda väggarne, och dessa likväl hos t. ex. *Polypodium serpens* (Tab. III, fig. 16) äro fria från kloroplaster, torde kloroplasterna snarare af den anledning böra anses vara lagrade nära intercellularrummen, emedan gasutbytet vid assimilationsprocessen här försiggår lättast och lifligast.

Stärkelse-reaktion har jag funnit hos alla de blad, jag i detta afseende undersökt. Särskildt i de undre lagren är stärkelsemängden ofta mycket riklig,

---

[1]) E. Stahl: Ueber den Einfluss von Richtung und Stärke der Beleuchtung auf einige Bewegungserscheinungen im Pflanzenreiche, i Bot. Zeit. 1880, sp. 332.

[2]) G. Haberlandt: Ueber das Assimilationssystem, i Ber. d. d. bot. Ges. Bd IV, s. 216—218.

och flera härdar finnas här vanligen i hvarje kloroplast. Liksom i öfverhudscellerna — och hos samma växter — finnas i mesofyllets celler ej sällan kristaller af kalkoxalat i icke ringa mängd; regelbundet synas de dock här vara färre än i öfverhudscellerna.

Allt efter djupet och bredden af inbugtningarna på cellernas sidoväggar och när- eller frånvaron af cellutskott i vertikal rigtning jemte de genom inbugtningarna på sidoväggarne bildade horisontala cellutskotten är, såsom i det föregående är visadt, *det intercellulära systemet* mycket olika utveckladt hos olika växters blad, på samma gång som detsamma alltid är kraftigare vid den undre än vid den öfre bladsidan. I detta afseende skulle kunna särskiljas fyra typer:

1) Cellerna sakna utskott i vertikal rigtning; intercellularrummen mellan deras sidoväggar äro små och det intercellulära systemet sålunda mycket svagt utveckladt. Ex. *Davallia strigosa, Polypodium decurrens.*

2) Cellerna sakna utskott i vertikal rigtning, men det intercellulära systemet är ändock väl utveckladt, på den grund att intercellularrummen mellan cellernas sidoväggar särskildt i de undre lagren äro stora. I detta fall uppkomma stundom stora luftkamrar, som kunna sträcka sig från undre till öfre epidermis (ex. *Aspidium trifoliatum, Nephrodium Pica*), eller, då lagren äro flera, genom flera lagers höjd (ex. *Pteris Vespertilionis, Polypodium repens v. nitidum, Cyrtomium*-arter, *Polypodium crassifolium v. albopunctatissimum*).

3) Cellerna hafva utskott äfven i vertikal rigtning; det intercellulära systemet är dock svagt utveckladt. Ex. *Polypodium angustifolium* och *serpens.*

4) Cellerna hafva utskott äfven i vertikal rigtning; det intercellulära systemet är kraftigt utveckladt. Ex. de flesta *Adiantum*-arter, *Didymochlæna-Pellæa*-arter, *Polypodium geminatum* m. fl.

Det är hufvudsakligen i de tropiska och subtropiska regionerna som ormbunkarne äro rikt representerade så väl till slägten och arter som till individer; utanför dessa aftager deras antal hastigt både åt norr och söder. Hvar helst de förekomma, kräfva de i allmänhet riklig fuktighet och skugga för att kunna trifvas, och der dessa vilkor icke uppfyllas, finner man antingen inga eller ock blott få och små ormbunkar. I troperna är det också icke de varmaste delarne, som äro rikast på ormbunkar, men väl de fuktigaste; J. Smith anför

sålunda [1]), att äfven i Amazondalen, "teeming as it does with vegetable life", ormbunkarne äro få, men gradvis talrikare till en höjd af 1500 fot, der värmegraden tydligen är lägre, men fuktighetsgraden högre. Att de tropiska urskogarne äro så rika på ormbunkar beror derför otvifvelaktigt i främsta rummet på den stora regnmängden och luftens i sammanhang dermed stående höga vattenhalt i dessa trakter. Häremot svarar ock den vanligen svampiga byggnaden af dessa växters blad; det intercellulära systemet är i allmänhet väl utveckladt, och palissadparenkym fins endast hos ett mindre antal arter. Ormbunkarne äro här dels terrestra, dels rupestra och dels epifytiska, och hvad de senaste angår, utgöra de, såsom SCHIMPER i sitt arbete öfver epifytvegetationen i Amerika säger, en synnerligen vigtig del af den epifytiska vegetationen: "die Waldbäume sind meist von unten nach oben mit ihren zahlreichen Formen geziert" [2]). Med dessa olika lefnadssätt äro säkerligen äfven förenade olikheter i bladens struktur, och af stort intresse skulle det derför hafva varit att här kunna anställa jemförelser i denna rigtning beträffande de undersökta arterna. Mig tillgängliga floristiska arbeten lemna emellertid inga eller ytterst knapphändiga uppgifter om de här i fråga varande växternas lefnadssätt, hvarför jag ser mig nödsakad att så godt som helt och hållet afstå från dylika jemförelser, så intressanta och tacksamma de än utan tvifvel skulle hafva varit.

BENZE har i sin ofvan nämnda afhandling för en del — särskildt de australiska — af de af honom undersökta arterna sökt påvisa bladens "Anpassungserscheinungen an Klima und Standort" [3]) och framhåller, att ett epifytiskt lefnadssätt måste ställa andra anspråk på bladens struktur än ett terrestriskt, samt att det är att vänta, att under i öfrigt lika förhållanden en högstammig ormbunke, hvars blad äro utsatta för starkt solljus, skall hafva bladen annorlunda byggda än den, som är låg och håller sig i skuggan af andra växter [4]). Såsom i epifytfloran företrädda ormbunksslägten nämner SCHIMPER i sitt nyss anförda arbete *Acrostichum*, *Asplenium*, *Aspidium*, *Nephrolepis* och *Polypodium* m. fl. samt en *Adiantum*-art, alla hufvudsakligen tillhörande det tropiska Amerika. Af dessa äro endast små, krypande *Polypodium*-arter med tunglika och läderartade blad att finna på trädens yttersta ändgrenar; dessa förekomma derjemte

[1]) JOHN SMITH: Historia Filicum, London 1875, s. 377.
[2]) A. F. W. SCHIMPER: Die epiphytishe Vegetation Amerikas, Jena 1888, s. 109.
[3]) anf. st. s. 23—30.
[4]) s. 6—7.

allmänt på savannernas träd och gå ofta äfven långt utom tropikerna. För dylika för starkt solljus utsatta och på ett substrat, som icke är det tjenligaste till att qvarhålla vatten, växande arter är det tydligen af vigt, att bladen ega skyddsinrättningar mot en allt för stark transpiration, hvilka vi hos t. ex. *Polypodium serpens* finna bestå i en mer än vanligt tät väfnad, insänkt läge af klyföppningarna, kraftigt palissadparenkym och närvaron af ett som vattenreservoir tjenande hypoderma under öfverhuden vid bladets öfre sida. Hypodermat är dock äfven här föga mägtigt, och det är derför väl värdt att observera, att enligt SCHIMPER små *Polypodium*-arter, såsom framför andra *Polypodium incanum,* kunna utan skada fördraga en ganska stor vattenförlust[1]); i detta afseende anser han *Polypodium serpens* likna nämnda samart. Flera och i allmänhet "grössere und zartere Farne" tillhöra deremot de undre, fuktigare delarne af den tropiska urskogen, och dessa, särskildt de som finnas i den understa, vattenmättade regionen, äro ofta äfven terrestra — "Farne des Bodens zeigen sich im Walde vielfach auch auf den Stämmen"[2]) — samt afvika till sin struktur icke väsentligt från de terrestra formerna[3]). Ett fuktigt substrat, vattenmättad luft och riklig skugga göra särskilda skyddsinrättningar mot vattenförlust mindre behöfliga. Då SCHIMPER emellertid anför endast *en* vestindisk *Adiantum*-art, *Ad. pumilum,* såsom epifyt, och man väl derför kan antaga, att de flesta arterna af detta slägte, som just i det tropiska Amerika är rikt representeradt, icke lefva epifytiskt, så framställer sig otvunget en jemförelse mellan den ytterst lakunösa bladbyggnaden hos dessa och den relativt tätare hos t. ex. *Polypodium*- och de flesta *Asplenium*-arter, hvilka synnerligen ofta äro epifyter. — Om den rupestra floran säger SCHIMPER, att den företer många karakterer gemensamma med den epifytiska och visar i skugga och i solljus samma olikheter som denna[4]).

Under det att hos de nämnda små *Polypodium*-arterna och likaså tydligen hos *Platycerium alcicorne*[5]) tunnväggigheten af hypodermats celler utvisar, att det hufvudsakligen fungerar som vattenväfnad, äro hos andra arter dess celler tjockväggiga, och hypodermat tjenstgör sålunda här derjemte och kanske i ännu

---

[1]) anf. st. s. 36.
[2]) s. 99.
[3]) s. 35.
[4]) s. 102.
[5]) F. AKESCHOUG: anf. st. s. 217.

högre grad som en stödjande väfnad. En differentiering af grundväfnaden i denna rigtning finna vi i enklaste form inledd hos *Asplenium bipartitum;* något hypoderma finnes här visserligen icke, men alla cellerna hafva den mot den närmaste bladytan vända väggen förtjockad, den motsatta deremot tunn. Andra *Asplenium*-arter visa som ofvan påpekats ett tjockväggigt hypoderma vid den öfre och ett svagare dylikt ofta äfven vid den undre bladsidan; på samma gång äro de närmast under det öfre hypodermat liggande grundväfnadscellerna tunnväggiga, men gradvis starkare förtjockade mot den undre sidan, der sålunda hypodermadifferentieringen ännu är endast svagt genomförd. En afgjordt företrädesvis mekanisk funktion måste vi tillerkänna hypodermat hos *Polypodium conjugatum;* de plattade cellernas starkt förtjockade och förvedade väggar och undulerade sidoväggar äro härpå tydliga bevis. Hos *Polypodium crassifolium v. albopunctatissimum* äro hypodermats celler byggda på samma sätt som hos denna, men hafva oförvedade väggar.

Beträffande grupperingen af de undersökta arterna i följande **speciela redogörelse** för deras bladbyggnad torde det vara på sin plats att redan här för öfverskådlighetens skull framhålla, att dessa sammanstälts och ordnats efter följande synpunkter:

Första hufvudgruppen bilda de arter, hos hvilka alla mesofyllets celler äro plattade, der med andra ord cellernas höjddiameter äfven i det öfversta klorofyllförande lagret är mindre än deras längd- och breddiameter eller åtminstone än den förra. Denna hufvudgrupp omfattar i följande framställning arterna

Adiantum cuneatum — *Asplenium flaccidum.*

Andra hufvudgruppen omfattar de arter, hos hvilka de öfre lagrens och särskildt det öfversta klorofyllförande grundväfnadslagrets celler oftast hafva en ungefär isodiametrisk form:

Pellæa rotundifolia — *Polypodium crassifolium v. albopunctatissimum.*

Tredje hufvudgruppen. De hithörande arternas blad hafva ett typiskt palissadparenkym vid bladets öfre sida:

Polypodium serpens — *Nothochlæna Marantæ.*

Första hufvudgruppen,

som är den på arter ojemförligt rikaste, indelas vidare i följande underafdelningar:

1. Arter, hos hvilka bladens öfre epidermisceller hafva innerväggen bugtad, så att af intercellularrum skilda inre utskott från dessa celler uppkomma. Hypoderma saknas.

   Adiantum cuneatum — *Pteris palmata.*

2. De öfre epidermiscellernas innervägg är mera jemn, icke bildande cellutskott. Hypoderma saknas.

   Davallia strigosa — *Todea barbara.*

   2 a. Till en särskild grupp hafva de hithörande arter sammanförts, hvilkas öfverhudsceller hafva dubbelundulerade sidoväggar.

   Blechnum occidentale — *Todea barbara.*

3. De öfre epidermiscellernas innervägg är jemn. Hypoderma finnes.
   Polypodium conjugatum — Asplenium flaccidum.

Andra hufvudgruppen:

4. Öfversta mesofyllagrets celler äro typiska armpalissadceller med armar vanligen både uppåt och nedåt. Hypoderma saknas.
   Pellæa rotundifolia — Nothochlæna tenera.
5. Öfversta mesofyllagrets celler äro vanligen tratt- eller timglaslika. Hypoderma saknas.
   Aspidium (Cyrtomium) falcatum — Asplenium Belangeri.
6. De ungefär isodiametriska cellerna, som bilda det öfversta mesofyllagret, hafva jemnare väggar. Epidermiscellernas yttervägg är ovanligt starkt förtjockad samt förvedad och vanligen i kanten försedd med väl utvecklade porer. Hypoderma saknas.
   Polypodium angustifolium — Polypodium repens v. nitidum.
7. Hypoderma finnes.
   Polypodium crassifolium v. albopunctatissimum.

Tredje hufvudgruppen:

8. Hypoderma finnes.
   Polypodium serpens — Polypodium irioides.
9. Hypoderma saknas.
   Asplenium Ceterach — Nothochlæna Marantæ.

Vid beskrifningen har vidare i allmänhet den principen följts, att inom hvar och en af dessa underafdelningar endast en eller ett par arter utförligare behandlats, och att vid de öfriga anförts endast de skiljaktigheter, de visa i förhållande till dessa mera som typer uppstälda former eller till någon nyss förut omnämd art. Mellan så väl hufvudgrupperna som underafdelningarna finnas tydligtvis öfvergångsformer, hvilka omnämnts inom den grupp, till hvilken de närmast ansluta sig, äfvensom om dem angifvits de karakterer, genom hvilka de närma sig till den eller den gruppens arter. — För artbestämningen, väsentligen utförd af Hr Prof. S. Berggren, hafva användts "Synopsis Filicum" af W. J. Hooker och J. G. Baker samt Hookers "Species Filicum".

Adiantum cuneatum Langsd. & Fisch. (Tab. I, figg. 1—4)

har en mycket enkel bladbyggnad. Utom vid kärlknippena, der 1—2 lager af mesofyllceller regelbundet uppträda, utgöres bladväfnaden endast af två celllager, öfre och undre epidermis, utan något mellanliggande parenkym.

Den öfre bladsidans epidermisceller äro sträckta parallelt med de jemnlöpande och dikotomiskt grenade nerverna samt mestadels jemnbreda och slingrade, så att en utbugtning af den ena längre sidoväggen motsvaras af en inbugtning på den motsatta väggen (fig. 2). Förhållandet mellan dessa cellers bredd och längd vexlar i allmänhet mellan 1 : 5 och 1 : 8. Den ytterst tunna innerväggen är starkt bugtad, bildande 5—10, af intercellularrum skilda utskott eller tappar, som oftast i en enkel sicksackrad skjuta ned mot underliggande öfverhuds- eller mesofyllager (figg. 1 o. 2). Cellutskotten, hvilkas höjd är ungefär $^1/_2$—$^2/_3$ af hela cellhöjden, äro i tvärgenomskärning rundade och stå upptill temligen nära intill hvarandra, men afsmalna nedåt och komma derigenom att här stå mera i sär. Nästan uteslutande vid utskottens väggar, men både vid deras sidoväggar och inre vägg, förekomma kloroplaster; vid den öfriga delen af den egentliga cellkroppens innervägg finnas visserligen äfven några kloroplaster, deremot i regeln inga vid cellernas yttervägg eller sidoväggar. Öfre epidermis liksom delas således i två partier, ett öfre, sammanhängande och klorofyllfritt, och ett undre, hvilket utgöres af dessa på kloroplaster rika och mycket tunnväggiga, trattlika cellutskott. — Cellernas sidoväggar äro obetydligt förtjockade, ytterväggen är något tjockare och ganska vågig, stundom till och med blåslikt utbugtad. En tunn kutikula täcker ytterväggen, som i öfrigt liksom de andra cellväggarne till sin kemiska beskaffenhet visar sig vara ren, oförändrad cellulosa.

Den undre bladsidans epidermisceller (fig. 3) äro i allmänhet liksom de öfre långsträckta. Klyföppningarnas uppträdande på denna sida gör dock,

att de egentliga epidermiscellerna här vexla rätt mycket till formen. De äro något bredare och större än öfversidans celler, och deras sidoväggar äro mera undulerade. Äfven ytterväggen är här mycket tunn och utåt hvälfd; innerväggen är visserligen ojemn, men bildar icke några egentliga cellutskott. Kloroplasterna hafva i dessa celler sin plats vid den inre väggen; en och annan anträffas dock äfven vid ytterväggen och undantagsvis äfven vid cellernas sidoväggar.

Cellkärnan är i öfverhudscellerna rundad eller föga sträckt, och cellinnehållet är mycket vattenhaltigt.

De midt öfver och under kärlknippena liggande öfverhudscellerna äro smalare och lägre samt mindre klorofyllhaltiga än de öfriga och hafva jemnare väggar; dessa äro i allmänhet tunna och endast vid de gröfsta nerverna något förtjockade. Bland dessa celler träffar man ofta på bladets undre sida en eller ett par mera långsträckta, något insänkta och mycket tjockväggiga, bastliknande epidermisceller med mycket litet lumen; de hafva obetydligt bugtade, i kanten liksom tandade sidoväggar; i synnerhet ytterväggen är starkt förtjockad, och under kutikulan fins ett icke obetydligt, kutiseradt lager, som sträcker sig äfven ett litet stycke ned i sidoväggarne.

Bladkantens celler hafva temligen jemna och något förtjockade väggar.

Klyföppningar finnas blott på bladets undre sida, men här i ganska stor mängd; äfven der mesofyll saknas, äro de allt annat än sällsynta; något allmännare förekomma de dock närmare nerverna. De ligga nästan i jemnhöjd med de egentliga epidermiscellerna eller något upphöjda öfver dem, men få ofta ett skenbart insänkt läge, derigenom att granncellernas yttervägg är utåt hvälfd. Från bladytan sedda äro de vanligen mycket breda: den i klyföppningsspringans rigtning dragna längdaxeln är oftast kortare än den deremot vinkelräta breddaxeln. De båda slutcellerna äro hvarandra ofta olika till storlek och form, och den springan motsatta sidoväggen, slutcellens ryggvägg, är ej sällan undulerad på samma sätt som de egentliga epidermiscellernas sidoväggar, fast vida svagare än dessa. De klyföppningarna omgifvande öfverhudscellernas invägg är ofta fästad vid slutcellernas innervägg omvexlande närmare springan och längre ifrån densamma, en egendomlighet som äfven hos andra arter, der klyföppningarna hafva ett upphöjdt läge, ofta återfinnes (jfr Tab. I, figg. 13 och 14).

De vid kärlknippena uppträdande, mycket tunnväggiga mesofyllcellerna (fig. 4) äro smala, långsträckta och slingrade dels åt sidorna, dels i mindre grad uppåt och nedåt. De hafva utskott i horisontal rigtning, men inga eller ytterst obetydliga i vertikal. Närmast kärlknippet finnas vanligen två mesofyllager, strax derutanför blott ett. Kloroplasterna ligga i dessa celler till större delen vid de med bladytan parallela väggarne.

Kärlknippena omgifvas utanför endodermis af en vanligen enkel förstärkningsslida; i denna ingå en eller ett par epidermisceller och särskildt i regeln de ofvan omtalade, bastlika öfverhudscellerna. Eljest hafva förstärkningsslidans celler endast den mot knippet vända innerväggen jemte en större eller mindre del af sidoväggarne förtjockade; deras membraner utgöras af ren cellulosa.

Hårbildningar och kristaller förekomma icke.

Alldeles lik denna art i bladanatomiskt afseende är dess **var. gracillimum**.

Adiantum diaphanum Blume erinrar mycket om föregående art; ofta finnes dock här emellan kärlknippena ett enkelt mesofyllager, hvars celler äro byggda på samma sätt som mesofyllcellerna hos *Adiantum cuneatum*. De öfre epidermiscellerna äro något bredare och cellutskotten tätare sammanträngda. De undre epidermiscellernas yttervägg är föga tunnare än de öfres. Bastliknande epidermisceller vid kärlknippena förekomma hos denna och följande *Adiantum*-arter allmännare än hos *Ad. cuneatum* samt äfven öfver kärlknippena.

Adiantum hispidulum Sw., **colpodes** Moore och **pedatum** L. Mesofyllet utgöres mellan kärlknippena af 1—2 cellager; som vanligt tillkomma ytterligare 1—2 lager vid kärlknippena. Först nämnda art har mycket smala epidermisceller, hvilkas yttervägg är relativt tjock, och glesa borsthår på båda bladsidorna. De båda andra arterna utmärka sig särskildt genom stor ojemnhet af öfverhudscellernas yttervägg.

Adiantum formosum R. Br. har i allmänhet 2 mesofyllager. De ofvan s. 10—11 omtalade membranlisterna på epidermiscellernas inre vägg och dennas utbugtningar framträda här ganska tydligt.

Adiantum tenerum Sw. och **varr. Bausei** och **Farleyense** Moore. Mesofyllagren äro 2—3. De undre epidermiscellernas yttervägg är synnerligen

ojemn. Särskildt bildar i regeln klyföppningarnas mer eller mindre U-formiga hjelpcell bakom klyföppningen en starkt blåslik utbugtning, hvilken är rigtad framåt mot klyföppningen och hvalflikt öfvertäcker dennas bakersta del. Lika starka, blåslika utbugtningar finnas dock ofta äfven på de öfriga epidermiscellerna. Mesofyllets celler hafva ganska tydliga utskott i vertikal rigtning. Högre äro dock dessa hos de följande arterna af samma slägte. Förstärkningsslidan är ofta dubbel; de till endodermis gränsande cellerna äro då rundtom tjockväggiga, och de vid sidorna om dessa liggande äro byggda såsom förstärkningsslidans celler hos *Adiantum cuneatum*. De öfver och under de gröfre knippena liggande grundväfnadscellerna hafva alla rundtom förtjockade väggar.

Adiantum Capillus Veneris L. och **trapeziforme** L., den förra med 3—4, den senare med 4—5 mesofyllager, ansluta sig nära till *Adiantum tenerum*. De öfre epidermiscellerna hafva den vanliga byggnaden, och midt öfver och under kärlknippena finnas allmänt 1—2 något insänkta, bastlika epidermisceller. Eljest är den öfre epidermisytan temligen jemn; den undre är deremot mycket kullrig, ofta med blåsbildningar såsom hos *Adiantum tenerum*. Från de undre epidermiscellernas inre vägg utskjuta der och hvar cellutskott, som sammanstöta med närmaste mesofyllagers undre cellutskott. En olikhet i mesofyllcellernas form, mindre utpreglad hos förut anförda arter, framträder här tydligare; de öfre, framför allt det öfversta lagrets celler, äro mindre sträckta och hafva kortare och mera intill hvarandra närmade utskott än de undre lagrens celler, hos hvilka i synnerhet de horisontala utskottens längd är större än i de öfre lagren. Dessa senare celler med sina horisontala utskott upptaga derför på ytsnitt ofta en dubbelt så stor yta som de förra. Det intercellulära systemet är sålunda ock märkbart kraftigare utveckladt vid bladets undre än vid dess öfre sida.

Adiantum affine Willd. afviker till bladets byggnad föga från sistnämnda art; cellagren äro mindre skarpt begränsade, och de vertikala cellutskotten äro temligen oregelbundet rigtade, egenskaper som i ännu högre grad utmärka *Adiantum macrophyllum*.

Adiantum æthiopicum L. v. **chilense** Kaulf. Anmärkningsvärdt är de tjockväggiga, specifikt mekaniska epidermiscellernas djupt insänkta läge:

bladet är ofta dubbelt så tjockt emellan kärlknippena som tvärs öfver dem. De egentliga epidermiscellerna äro kortare än hos flertalet *Adiantum*-arter. De undre epidermiscellernas yttervägg bildar ofta blåslika utbugtningar. Väfnaden är eljest mycket lik föregående arts.

Adiantum macrophyllum Sw. Med afseende på bladets byggnad, som redan är af F. Areschoug beskrifven[1]), förtjenar särskildt framhållas, att de bastlika epidermiscellerna icke såsom hos de föregående arterna äro bundna vid kärlknippena, utan strödda ut bland epidermisceller af den vanliga byggnaden; härmed sammanhänger ock, att de öfverhuds- och grundväfnadsceller, som ligga öfver och under kärlknippena, icke till sin byggnad afvika från dem, som ligga emellan knippena.

Adiantum pulverulentum L. Öfverhuden har i hufvudsak samma byggnad som hos *Adiantum macrophyllum;* bastlika epidermisceller förekomma i nästan väl så stor mängd som hos denna blandade med epidermisceller af den vanliga typen. Dessa senare äro smalare och lägre än hos föregående art, och cellutskotten äro tätare stälda. Mesofyllagren äro skarpt skilda, till antalet 3—4 och bilda en i jemförelse med förhållandet hos de öfriga *Adiantum*-arterna mycket tät väfnad. Alla lagrens celler äro långsträckta; i det öfversta lagret äro cellutskotten korta och tätt stälda, och de vertikala och horisontala ungefär likformiga; dessa celler få derför vanligen ett mer eller mindre perlbandslikt utseende. I de undre lagren äro efter hand särskildt de horisontala utskotten längre, smalare och mera åtskilda.

Liksom hos de öfriga tunnbladiga arterna af detta slägte äro här de mellan öfverhuden och de något gröfre kärlknippena liggande grundväfnadscellerna försedda med något förtjockade väggar, långsträckta och utan utskott. Klyföppningarna äro smalare än hos andra *Adiantum*-arter, af en elliptisk form.

Adiantum caudatum L. Cellerna äro icke eller föga sträckta; utskotten från de öfre epidermiscellernas inre vägg stå derför icke, såsom vanligen är fallet hos de föregående, i en enkel rad, utan oftast två eller tre vid sidan om hvarandra och äro dessutom i genomskärning mycket mindre än hos

---

[1]) anf. st. s. 203—4 och Tab. X figg. 3—5.

dessa. Bastlika epidermisceller förekomma endast midt öfver och under kärlknippena. Mesofyllagren äro 2—3; deras celler hafva temligen höga vertikala utskott, men föga långa horisontala. Kärlknippena omgifvas icke af någon förstärkningsslida. Långa, borstlika, 2—3-celliga hår förekomma glest på bladets undre sida.

Pteris laciniata Willd. **v. Ghiesbreghtii.** Cellerna äro vanligen mycket tunnväggiga. De öfre epidermiscellerna äro, sedda från bladytan (Tab. I, fig. 9), af en mycket vexlande form; i olika rigtningar sträckta celler, hvilkas längd dock sällan är mer än 3—4 gånger så stor som bredden, förekomma blandade med mer eller mindre qvadratiska. Sidoväggarne äro starkt vågiga; ytterväggen är temligen jemn och något förtjockad. Den inre väggen bär 3—5 breda utskott, hvilka upptaga $^1/_2$—$^1/_4$ af cellhöjden. De undre epidermiscellerna äro låga, utplattade och ännu mera än de öfre varierande till sin form. Bastlika epidermisceller saknas helt och hållet. Klyföppningarna äro talrika och hafva ett föga upphöjdt läge; vanligen äro de ovala, mest utvecklade i klyföppningsspringans längdrigtning.

Mesofyllväfnaden utgöres af 3—4 cellager; mot bladkanterna äro lagren färre, men vid de gröfre kärlknippena tillkomma ytterligare 1—2 lager. Väfnaden är mycket lakunös, och mesofyllcellerna likna till formen i hufvudsak de tunnbladiga *Adiantum*-arternas; dock äro de liksom epidermiscellerna i regeln föga sträckta. Inbugtningarna på sidoväggarne äro i alla lagren, men i synnerhet i de undre, breda och djupa, och utskotten och cellkroppen hafva samma bredd och höjd, liksom hos *Adiantum*-arterna; deremot saknas nästan utan undantag vertikala utskott på mesofyllcellerna. Bladen äro derför ock mycket tunna, och i allmänhet upptager öfre epidermis ensam $^1/_3$ af tvärsnittet. Öfver och under de gröfre kärlknippena är grundväfnaden kraftigare utvecklad, och cellerna äro här mera sträckta och sluta tätare samman; de yttre af dem hafva dertill svagt kollenkymatiskt förtjockade väggar. Någon tjockväggig slida omkring kärlknippena finnes ej.

Långa och grofva, utåt föga afsmalnande hår finnas på båda bladsidorna, men talrikast på den undre. De bestå af omkring 12 celler, hvilka hafva mycket tunna väggar och ett finkornigt innehåll, som visar en ytterst liflig rörelse. Äfven en och annan kloroplast finnes i dessa hårs celler. Jemte dessa längre hår finnas mindre, 2—3-celliga klubbhår med föga uppsväld ändcell, hvilken

snart får ett gulbrunt innehåll af metamorfoserad protoplasma. Båda slagen af hår förekomma hufvudsakligen på nerverna, men äfven emellan dem.

I de öfre epidermiscellerna påträffas regelbundet en liten grupp af långa, nålformiga kristaller af oxalsyrad kalk. Äfven i de undre öfverhudscellerna samt i mesofyllets celler finnas liknande, men mycket mindre och talrikare kristaller.

Nephrodium velutinum Hk. erinrar till bladets anatomi mycket om *Pteris laciniata v. Ghiesbreghtii.* Från denna afviker densamma väsentligen genom det mindre utvecklade, men tätare mesofyllet. Detta utgöres midt emellan kärlknippena af blott ett cellager; närmare dessa tillkommer snart ett och invid dem ytterligare, allt efter knippenas storlek, 1—2 lager. Invikningarna på sidoväggarne äro smala, de öfre och undre väggarne äro nästan jemna. Midt öfver och under de gröfre kärlknippena är, såsom hos anförda art, grundväfnaden kraftigare; dess celler äro här något tjockväggiga, dock icke kollenkymatiskt förtjockade. Utskotten från de öfre epidermiscellernas innervägg äro få och mycket låga. Klyföppningscellernas ryggvägg är ofta jemte dess inre, granncellerna tillhörande fortsättning starkt undulerad, och denna undulering öfvergår ej sällan till duplikatur.

Små, kornlika kristaller (kalciumoxalat) finnas åtminstone hos något äldre blad i stor mängd i epidermiscellerna; de äro vanligen hopade vid den ända af cellen, som vänder emot bladkanten. Stundom finner man ock jemte några få mindre en eller ett par större kristaller.

Hår förekomma på båda bladytorna, men särskildt i riklig mängd på den undre. De äro dels 2—3-celliga klubbhår (Tab. I, fig. 10 *k*), alldeles lika klubbhåren hos föregående art, dels längre 1—4-celliga, tjockväggiga och spetsade borsthår, hvilka senare mestadels äro att finna på nerverna. Slutligen finnas äfven små, encelliga, cylindriska glandelhår (Tab. I, fig. 10 *gl*), hvilkas sekret uppträder under kutikulan längs utefter nästan hela cellväggen, lemnande endast dess allra nedersta del fri. Sekretet utgöres af en eterisk olja, färgas djupt rödt af alkannatinktur och löses i alkohol.

Nephrodium molle Desv. och **setigerum** Baker **v. ornatum** Wall., hvilkas mesofyll är 2—3 lagradt, samt **patens** Desv. med 3—4 mesofyllager, afvika från föregående samart väsentligast deri, att de vertikala utskotten på epidermis- och mesofyllcellerna äro tydligare och desto högre, ju större antalet

mesofyllager är. Genom väfnadens större täthet och cellernas mera qvadratiska form samt frånvaron af bastlika epidermisceller skilja de sig från *Adiantum tenerum* och *Ad. Capillus Veneris.* Likaså närmar sig **Nephrodium villosum** Presl. **v. spectabile** Kaulf. med samma inskränkning till *Adiantum trapeziforme.* Hos alla dessa arter återfinna vi de hos *Nephr. velutinum* omnämnda hårbildningarna; borsthåren förekomma mycket allmänt; glandelhåren äro oftast längre, 2-celliga och afsöndra sekretet endast på ändcellens spets. Glandelhåren äro för öfrigt sällsynta hos *Nephrodium villosum v. spectabile;* allmännast förekomma de hos *Nephrodium patens.*

Asplenium Thwaitesii A. Br. och **lasiopteris** Mett. Dessa arter likna till sin bladbyggnad mycket *Nephrodium villosum spectabile.* 2—4 utskott finnas på de öfre epidermiscellernas innervägg. Mesofyllagren äro 3—5 och hafva ganska höga vertikala cellutskott. Klyföppningarna äro ovala. Långa hår finnas liksom hos *Pteris laciniata v. Ghiesbreghtii* och af dessas byggnad. Glandelhår saknas, men klubbhår äro allmänna. Kristaller har jag här icke observerat. — Samma bladbyggnad återfinnes i hufvudsak hos **Asplenium japonicum** Thbg. — **Asplenium monanthemum** L. skiljer sig från dessa arter deri, att cellväggarne ej äro till den grad tunna som hos dem, samt att inga andra trikombildningar än klubbhår förekomma, och att dessas ändcell är mera uppsväld, nästan klotformig. I äldre blads epidermisceller anträffar man ofta några få och små kristaller hos både denna och föregående art.

Pteris heterophylla L. har tunnare blad, hvilkas byggnad i öfrigt är mycket lik de föregåendes. Mesofyllagren äro 2—3 och hafva liksom öfverhuden cellerna i allmänhet något sträckta parallelt med nerverna. Öfverhudscellernas sidoväggar äro i sin yttersta del något starkare undulerade än inåt; ytterväggen är relativt tjock. 2—3-celliga klubbhår förekomma temligen sparsamt. Klyföppningarna äro smalt ovala. — Något sträckta epidermis- och mesofyllceller finna vi äfven hos **Asplenium erectum** Bory **v. pteropus** Kaulf., hvars mesofyll är 3—4-lagradt och tätare bygdt än hos föregående art, men eljest ej olikt dennas. Cellutskotten äro kortare än hos *Pteris heterophylla,* och epidermiscellernas sidoväggar äro icke i sin yttre del starkare undulerade än inåt.

Aspidium trifoliatum Sw. har 3 (2—4) mesofyllager, hvilkas vertikala cellutskott äro synnerligen låga; ofta saknas sådana alldeles, då väfnaden mest erinrar om förhållandet hos *Pteris laciniata v. Ghiesbreghtii*; inbugtningarna på sidoväggarne äro nemligen mycket breda och djupa liksom hos nämnda art. Cellväggarne äro dock ej så tunna som hos denna. 2-celliga klubbhår förekomma, ganska rikligt; andra trikombildningar finnas icke. I öfverhudscellerna äro ofta hopade små, stafformiga kristaller i stor mängd.

Polypodium reptans Sw. liknar föregående art i bladanatomiskt afseende. Ofta äro dock de öfre mesofyllcellerna ej obetydligt högre än de undre och hafva högre vertikala utskott, i det öfversta lagret äfven i rigtning uppåt. Kristaller saknas. Jemte glesa klubbhår förekomma tjockväggiga, oftast encelliga hår, hvilka än äro ogrenade, än 2—5-grenade med grenarne utgående snedt utåt från hårets skaft och med spetsade ändar.

Davallia hirta Kaulf. **v. cristata** skiljer sig från *Polypodium reptans* deri, att bladväfnaden är mera småcellig, och att grenade hår saknas. Deremot finnas jemte klubbhår enkla, flercelliga borsthår med obetydligt förtjockade väggar.

Cheilanthes hirta Sw. Väfnaden är tätare än hos *Polypodium reptans* och mera småcellig, men eljest ganska lik dennas. Cellerna äro vanligen något sträckta. Enkla, 2—4-celliga, temligen långa och tjockväggiga, icke spetsade hår äro ganska allmänna på båda bladsidorna.

Asplenium Shepherdi Spreng. Cellerna äro emellan kärlknippena icke eller föga sträckta. Mesofyllet är sammansatt af 4—5 lager; dess cellers öfre och undre väggar äro visserligen ojemna, bugtade, men bilda inga egentliga cellutskott; sidoväggarne äro ganska djupt och bredt inbugtade, som vanligt mest i de undre lagren. Det intercellulära systemet är sålunda ganska väl utbildadt, mindre dock än hos t. ex. *Pteris laciniata v. Ghiesbreghtii.* Endast klubbhår finnas, och dessa hafva liksom hos *Asplenium monanthemum* en nästan klotformig ändcell.

Asplenium firmum Kze står nära sistnämnda art till sin bladbyggnad Epidermiscellernas sidoväggar äro undulerade på samma sätt som hos *Pteris*

heterophylla. Alla cellerna äro något gröfre och högre än hos *Asplenium Shepherdi*, och mesofyllets celler hafva temligen väl utvecklade vertikala utskott. Cellväggarne äro tjockare än hos nämnda samart, och utskottens ändväggar äro vanligen ganska tydligt porösa. Hos både denna och föregående art finnas ej sällan i epidermiscellerna korta, stafformiga kristaller.

Asplenium obtusifolium L. står på öfvergången från *Adiantum*-typen till den för de tjockbladiga *Asplenium*-arterna utmärkande bladbyggnaden. Emellan kärlknippena äro mesofyllagren 4—6; vid dessa åter går deras antal ofta upp till 7—8. De öfre epidermiscellerna äro föga utbredda, och deras inre utskott äro breda och låga; sällan äro de flera än två; ofta afsmalnar cellen i sin helhet nedåt och antager trattform. Epidermiscellerna hafva sidoväggarne undulerade på samma sätt som hos föregående art. Stundom innehålla de kristaller. Endast vid de gröfre nerverna finnas klubbhår, af samma form som hos de båda sist nämnda arterna. Mesofyllets celler äro föga utplattade och hafva korta utskott. Bladväfnaden är mycket tät i jemförelse med *Adiantum*-arternas.

Didymochlæna lunulata Desv. Med afseende på väfnadens täthet kan denna art sägas stå midt emellan föregående art och *Adiantum macrophyllum*. De öfre epidermiscellerna likna till formen snarast föregående arts, men äro högre och hafva framför allt högre utskott från innerväggen (Tab. I, fig. 5); dessa upptaga nemligen ofta ända till $^2/_3$ af cellhöjden. Liksom hos några af de föregående arterna äro dessa cellers sidoväggar utåt starkare undulerade, hvarvid ytterväggen på de delar, som begränsas af utbugtningarna på sidoväggarne, är svagare förtjockad än på dess öfriga delar. Här finnas sålunda i kanten af ytterväggen svagt utvecklade, breda och föga djupa porer. Mesofyllet är väsentligen bygdt som hos *Adiantum macrophyllum;* cellerna äro dock mindre sträckta och deras utskott något kortare (Tab. I, figg. 7 och 8). Kärlknippet omgifves icke af någon tjockväggig cellslida; äfven de öfver och under detsamma belägna mesofyll- och epidermiscellerna afvika föga från de öfriga till sin byggnad. Klubbhår förekomma glest; andra hårbildningar finnas ej. Kristaller saknas.

Pellæa hastata Link. Liksom *Asplenium obtusifolium* står på öfvergången från *Adiantum*-typen till den, som utmärker flertalet tjockbladiga *Asple-*

nium-arter, så närma sig denna och följande art till *Pellæa rotundifolia*. Cellerna äro mera tjockväggiga, än hvad som vanligen varit fallet hos de föregående arterna, och icke sträckta. Utskotten från de öfre epidermiscellernas innervägg äro låga och smala. Mesofyllet består af 5—6 lager; dess celler hafva höga, i de öfre lagren ganska tätt stälda vertikala utskott. Kärlknippena omgifvas af en svagt utbildad förstärkningsslida; endast dess cellers innervägg är förtjockad och denna blott obetydligt. De midt öfver och under kärlknippena liggande cellerna hafva obetydligt förtjockade väggar. Klyföppningarna äro elliptiska, och klubbhår förekomma glest.

Pteris palmata WILLD. är mycket lik föregående art. Epidermiscellernas sidoväggar äro något starkare förtjockade vid in- och utbugtningarnas maximum än vid de mellanliggande delarne (Tab. I, fig. 20), och deras utbugtningar sjelfva äro tätare och mera spetsvinkliga i öfre än i undre epidermis. De öfre epidermiscellernas innervägg är ofta nästan alldeles jemn, och när densamma bildar utskott, äro dessa alltid mycket låga. Mesofyllagren äro vanligen 5—7, vid den grofva medelnerven flera. Membranlister äro både hos denna och flertalet af de föregående arterna allmänna på mesofyllets celler.

Davallia strigosa Sw. (Tab. I, figg. 11—13).

Bladen äro tunna och vanligen sammansatta af 5—6 cellager. Alla lagrens celler äro utplattade och mycket tunnväggiga samt sakna åtminstone i de flesta fall egentliga utskott i vertikal rigtning.

De öfre epidermiscellerna äro i allmänhet något sträckta; de midt emellan kärlknippena liggande äro dock ofta, från bladytan sedda, mera qvadratiska till formen. Ytterväggen är jemn och obetydligt förtjockad; sidoväggarne äro på vanligt sätt undulerade; innerväggen är visserligen något nedåt hvälfd och stundom svagt bugtad, men bildar icke några rörformiga cellutskott. Kloroplaster förekomma i ganska stor mängd i dessa celler och äro åtminstone under vanliga ljusförhållanden lagrade vid innerväggen och här mest i närheten af sidoväggarne, der genom innerväggens nedhvälfning små intercellularrum uppkommit. I de undre, till formen mycket vexlande epidermiscellerna hafva kloroplasterna hufvudsakligen sin plats vid innerväggen, delvis dock äfven vid de

öfriga väggarne. — Klyföppningarna äro talrika, smalt ovala, något upphöjda; slutcellernas ryggvägg är jemn eller obetydligt undulerad.

De ytterst tunnväggiga mesofyllcellerna bilda en ganska tät väfnad. Det öfversta lagrets celler (fig. 12) hafva liksom de öfre epidermiscellerna än en mera långsträckt, än en nästan qvadratisk form och det oberoende af de ofvanliggande öfverhudscellernas form. Äfven till storleken skilja de sig icke från dessa. Deras sidoväggar bilda små, utåt bredare, inåt mot cellumen vanligen skarpvinkliga inbugtningar, till antalet oftast 4—6 på hvarje cell; granncellernas sidoväggar äro vanligen icke på motsvarande ställe inbugtade utan jemna, hvarför de små intercellularrummen på ytsnitt genom bladet i allmänhet hafva en triangulär form. Cellernas öfre och undre väggar äro deremot jemna, eller ock kunna på de senare och mera sällan äfven på de förra finnas låga invikningar, hvilka utgöra direkta fortsättningar af invikningarna på sidoväggarne, så att det intercellulära systemet genom dem kommunicerar. I de undre lagren hafva cellerna ungefär samma höjd och storlek som i det öfversta lagret, eller äro de obetydligt mera plattade; invikningarna på dessa cellers sidoväggar (fig. 13) äro här som vanligt bredare och inåt afrundade samt till läget oftast motsvarande hvarandra på intill hvarandra liggande celler. Den undre väfnaden är derför, såsom alltid då flera mesofyllager finnas, mera spongiös än den öfre. Kloroplasterna hafva i alla lagren sitt läge vid de delar af väggarne, som gränsa intill intercellularrum; i de öfre lagren visa de derjemte en något större benägenhet för platsen vid cellernas sidoväggar än i de undre. De öfver och under kärlknippena liggande grundväfnadscellerna och öfverhudscellerna äro mera långsträckta och smala och, hvad de förra beträffar, tätare sammanslutande samt hafva vid de gröfre kärlknippena obetydligt förtjockade väggar. Detsamma gäller äfven för de grundväfnadsceller, som på sidorna gränsa intill kärlknippena; någon mera tjockväggig förstärkningsslida finnes således ej.

Jemte följande art utmärker sig denna genom närvaron af staf- eller klubblika utskott i intercellularrummen, om hvilka ofvan är taladt (sid. 25—26).

Hårbildningar finnas af tvenne slag, dels 2—flercelliga, jemntjocka eller svagt klubblika hår af det vanliga utseendet, dels flercelliga borsthår med obetydligt förtjockade väggar.

Redan i unga, tillväxande blad finnas små kristaller af oxalsyrad kalk. I fullt utvecklade blad äro de större, vanligen stafformiga och finnas här ofta i ganska stort antal både i öfverhudens och grundväfnadens celler.

Dicksonia antarctica LABILL. Grundväfnaden är i hufvudsak byggd som hos föregående art, dock något lakunösare och med tydligare utskott äfven i vertikal rigtning; intercellularstafvar finnas här i ytterst riklig mängd. I närheten af kärlknippena visa det öfversta mesofyllagrets celler, såsom redan BENZE [1]) påpekat, en svag tendens till hypodermabildning: de sluta tätare samman, äro större samt hafva något tjockare väggar och färre eller inga kloroplaster. Epidermiscellerna äro regelbundet sträckta parallelt med nerverna, och de öfre innehålla icke kloroplaster. De undre epidermiscellerna hafva jemte det undre mesofyllets celler förvedade väggar. Äfven de intercellulära utskotten visa en svag vedreaktion och äro mycket resistenta mot svafvelsyra Till och med de öfre epidermiscellernas väggar kunna vara förvedade, men alltid i mycket lägre grad än de undres.

Nephrodium effusum BAKER **v. divergens** är till sin bladbyggnad mycket lik *Davallia strigosa.* Dock äro epidermiscellerna liksom hos *Dicksonia antarctica* smalare och mera regelbundet sträckta, ungefär som hos flertalet *Adiantum*-arter; de öfres innervägg är stundom något bugtad, så att mycket låga utskott, liknande dem som finnas hos *Nephrodium velutinum,* uppkomma. Det intercellulära systemet är något kraftigare utveckladt än hos *Davallia strigosa;* redan i öfversta mesofyllagret motsvara invikningarna på tvenne granncellers sidoväggar hvarandra oftast till sitt läge samt äro inåt mot cellumen mera rundade. Klyföppningar äro mycket mindre allmänna än hos nämnda art. Jemte 2—4-celliga, jemntjocka eller svagt klubblika hår finnaa encelliga glandelhår, alldeles lika de hos *Nephrodium velutinum* beskrifna.

Asplenium nigripes BLUME skiljer sig från föregående art genom väfnadens större lakunositet. Encelliga klubbhår finnas på öfre sidan samt derjemte grofva penselhår på nerverna. På den undre bladsidan äro 3-celliga klubbhår ej sällsynta.

Lygodium scandens Sw. Cellerna äro icke sträckta. I öfrigt är denna art närmast lik *Nephrodium effusum v.. divergens.* Klyföppningarna hafva ett mera upphöjdt läge, och deras granncellers innerväggar äro fästa vid dem utefter en ofta mycket bugtad linie, som omvexlande närmar sig springan och

---

[1]) anf. st. s. 17.

aflägsnar sig från densamma (Tab. I, figg. 14 o. 15). Både ytter- och innerlist äro väl utbildade på slutcellerna. Håren hafva förvedade cellväggar och äro dels en- eller flercelliga, längre, mera tjockväggiga och spetsade borsthår, dels smärre, encelliga klubbhår. Cellerna närmast omkring samt öfver och under kärlknippena hafva temligen tjocka, men oförvedade väggar.

Davallia Novæ Zeelandiæ Colenso. De smala bladflikarne hafva liksom hos *Nephrodium effusum v. divergens* sträckta celler. De öfre epidermiscellerna hafva jemnare innervägg än hos de föregående arterna; äfven deras sidoväggar äro mycket obetydligt undulerade. Mesofyllet är i närheten af medelnerven bildadt af 6—7, eljest af 4—5 lager. Det intercellulära systemet är ganska väl utveckladt; de med bladytan parallela cellväggarne äro mera ojemna än hos föregående arter och bilda ganska ofta låga utskott i vertikal rigtning. Klyföppningarna hafva mycket vexlande former; än äro de smala, än mycket breda. Borsthår äro i alla händelser sällsynta, men 3—5-celliga, mer eller mindre klubblika hår förekomma allmänt. Kristaller tyckas vara mindre talrika än hos *Davallia strigosa*. — Mycket nära denna art står **Dicksonia davallioides** R. Br.; dess öfre epidermiscellers sidoväggar äro tydligare undulerade; mesofyllagren äro vanligen 4, vid bladkanten 3—2. Håren äro kortare.

Davallia canariensis Smith skiljer sig från *Davallia Novæ Zeelandiæ* hufvudsakligen deri, att epidermiscellernas sidoväggar äro tydligt undulerade, samt att det intercellulära systemet är mera utveckladt. Mesofyllagren äro vanligen 5—6; det öfversta lagrets celler hafva ofta ganska höga, men tätt stälda utskott från undre väggen; i de understa, mycket lakunösa lagren äro cellerna slingrade ej blott åt sidorna, utan äfven i rigtning uppåt och nedåt. Klyföppningarna äro ovala. Kristaller förekomma i stor mängd i synnerhet i de öfre epidermiscellerna. — **Dicksonia cicutaria** Sw. har mindre lifligt undulerade sidoväggar i öfre epidermis samt kraftigare utveckladt mesofyll, men är i öfrigt ganska lik *Davallia canariensis*.

Pteris serrulata L. och **varr. cristata** och **tenuifolia**. Från bladbyggnaden hos *Davallia strigosa* skiljer sig dessas deri, att öfverhuden är mera storcellig med djupare och bredare unduleringar af sidoväggarne och starkare yttervägg, samt att det intercellulära systemet är kraftigare utveckladt. Liksom

hos *Adiantum*-arterna finnas på bladets båda sidor bastlika epidermisceller, hvilka här vanligen hafva ett slingradt förlopp och i regeln förekomma endast i närheten af kärlknippena; dessa cellers membraner utgöras — utom kutikula-öfverdraget — af ren cellulosa. Af trikombildningar finnas endast 2—3-celliga klubbhår. Mesofyllagren äro 3—4. Vid den grofva medelnerven äro öfverhudens och ett större eller mindre antal af grundväfnadens celler försedda med tjockare och förvedade väggar. Liksom hos *Davallia strigosa* finnes här dock icke någon tjockväggig cellslida omkring kärlknippena.

Pteris longifolia L. och **quadriaurita** RETZ. (samt **v. argyrea**). De öfre epidermiscellerna innehålla vida färre kloroplaster än hos föregående art. Mesofyllagren äro 5—6; i det öfversta lagret äro cellernas innerväggar starkare bugtade och bilda låga utskott; i de följande äro de vertikala utskotten lägre och saknas vanligen helt och hållet på de understa lagrens celler. Väfnaden är ganska lakunös; hos den förra arten ger ytsnitt genom understa mesofyllagret en bild, som ganska mycket liknar en ytbild af mesofyllväfnaden hos *Adiantum cuneatum* (Tab. I, fig. 4); hos den senare är väfnaden något tätare. Omkring kärlknippena fins en föga tjockväggig cellslida. Jemte de hos båda arterna allmänna klubbhåren finnas hos den senare på bladets öfre sida penselhår, nemligen dels på rachis ett dylikt vid hvarje småblads fästpunkt, dels ett och annat på laciniernas gröfre nerver. Bastlika öfverhudsceller saknas. — **Pteris arguta** AITON har i hufvudsak samma bladbyggnad som *Pteris quadriaurita*. — **Pteris asperula** MOORE liknar mera *Pteris longifolia;* vertikala cellutskott finnas på alla mesofyllagrens celler, och deras höjd är ungefär lika med $^1/_3$ af hela cellhöjden. De öfre lagrens celler äro något högre än de undres. Samma förhållande möter oss hos **Pteris cretica** L. och dess **var. albolineata**. De öfre mesofyllcellerna äro här mindre utplattade än hos föregående arter; under kärlknippena finnas ofta 1—2 bastlika epidermisceller.

Anemia Phyllitidis Sw. Bladbyggnaden är mycket lakunös, närmast erinrande om förhållandet hos *Pteris asperula* men lösare än hos denna och med utskott från det öfversta mesofyllagrets celler äfven i rigtning uppåt. Midt öfver och under kärlknippena hafva några epidermis- och intill dem liggande grundväfnadsceller starkt förtjockade väggar, hvilka dock visa reaktion på ren cellulosa. Dessa epidermiscellers yttervägg är ojemn, försedd med vårtlika förtjockningar (Tab. I, fig. 19). De öfriga epidermiscellerna hafva nästan jemna

ytter- och innerväggar och äro rikligt klorofyllförande. De något upphöjda klyföppningarnas egendomliga läge är af gammalt bekant (se ofvan sid. 15). Små, encelliga hårbildningar finnas företrädesvis på bladets undre sida.

Pellæa sagittata Cav. Cellerna äro mycket tunnväggiga och i allmänhet icke sträckta. De öfre epidermiscellerna äro ganska höga och innehålla endast få och små kloroplaster. Mesofyllet utgöres af 5—6 lager och är mycket lakunöst bygdt; dess celler äro oregelbundet formade; högre och lägre utskott i vertikal rigtning, i de undre lagren dock mera oregelbundet rigtade, finnas på alla lagrens celler, i det öfversta äfven i rigtning mot epidermis. Kärlknippet ligger nära bladets undre sida och omgifves icke af någon egentlig förstärkningsslida. Endast vid de gröfsta kärlknippena äro de öfver och under desamma liggande grundväfnadscellerna något tjockväggiga, de närmare undre epidermis liggande nästan kollenkymlikt förtjockade på samma sätt som hos *Pteris laciniata v. Ghiesbreghtii.*

Alsophila australis Br. utmärker sig till skilnad från de föregående genom sina cellers, särskildt epidermiscellernas, ringa storlek, den stora rikedomen på klyföppningar och den i synnerhet vid öfre bladsidan täta mesofyllväfnaden. Epidermiscellerna hafva obetydligt förtjockade väggar; äfven ytterväggen är ovanligt tunn; sidoväggarne äro på vanligt sätt undulerade. De epidermisceller, som ligga midt öfver och under kärlknippena, innehålla ofta stora oljdroppar. Bladen äro ganska tunna, och de 7—8 mesofyllagrens celler äro mycket låga i synnerhet i de undre lagren. Öfversta mesofyllagrets celler hafva i hufvudsak samma byggnad som hos *Pteris longifolia* m. fl., men äro mycket mindre och tätare förenade. Inbugtningarna på deras sidoväggar äro smala och bilda oftast duplikaturer. Utskott i vertikal rigtning finnas på de öfre lagrens celler, men saknas på de undres, der deremot inbugtningarna af cellernas sidoväggar äro bredare och djupare. Kärlknippena omgifvas af en föga tjockväggig cellslida med förvedade cellväggar, och liknande cellelement finnas öfver och under kärlknippena. Klubbhår finnas såsom hos de föregående arterna.

Gymnogramme calomelanos Kaulf. De öfre epidermiscellerna äro särdeles långsträckta i nervernas rigtning; ofta äro de 10—12 ggr så långa som breda. Deras sidoväggar äro något förtjockade och föga undulerade. Ytterväggen är starkare förtjockad och liksom den temligen tunna innerväggen nästan

jemn. Kloroplaster äro sällsynta i dessa celler; cellkärnan är rundad. De öfver kärlknippena liggande epidermiscellerna äro som vanligt ännu mera utdragna på längden och hafva alldeles jemna sidoväggar. Den undre bladsidans öfverhufvudsceller äro ofta lika mycket sträckta som den öfres, deras form är dock som vanligt mera oregelbunden; de äro bredare än de öfre och hafva starkt undulerade sidoväggar. Klyföppningarna äro upphöjda, ovala, och slutcellernas ryggväggar äro ofta undulerade eller bilda duplikaturer.

Mesofyllet utgöres vanligen af 4 lager af tunnväggiga celler, som liksom epidermiscellerna äro långsträckta, fast ej så mycket som dessa. I det öfversta lagret äro cellernas inre väggar jemte sidoväggarne mycket ojemna, hvarigenom bildas en rad af temligen höga, nedåt afsmalnande utskott, hvilka upptaga ungefär $^2/_3$—$^3/_4$ af hela cellhöjden. Inbugtningarna på sidoväggarne gå ända upp till epidermis, och veckbildningen kan till och med gripa öfver på den yttre väggen, då cellerna, liksom de motsvarande hos *Adiantum pulverulentum*, antaga ett något så nära perlbandslikt utseende. I de undre lagren blifva utskotten som vanligt efter hand smalare och längre åtskilda; de horisontala utskotten äro längre, de vertikala deremot kortare än i de öfversta lagren. Membranlister äro icke sällsynta.

På bladets undre sida finnes en stor mängd af korta, vanligen 2-celliga klubbhår af samma byggnad som de så ofta återkommande klubbhåren hos andra ormbunkar. Ändcellen, som här stundom är nästan klotrund, afsöndrar ett i kloroform lättlösligt och i alkohol ofullständigt lösligt sekret, som i form af långa, krökta stafvar bekläder hela dess utsida. De Bary beskrifver och afbildar dessa hår och deras sekret hos *Gymnogramme tartarea* och benämner dessa och liknande trikombildningar "mehlig bestäubte Haare" [1]). — I alla afseenden denna lik är dess **var. chrysophylla** Kaulf.

Davallia bullata Wallich påminner ej obetydligt om föregående art till sin bladbyggnad. Epidermiscellerna hafva ytterväggen ganska starkt förtjockad; innerväggen är likaledes förtjockad, dock mindre än ytterväggen; sidoväggarne äro de minst förtjockade. Mesofyllet utgöres af 4—5 lager; stundom hafva några af det öfversta lagrets celler ganska starkt förtjockade sidoväggar. 3-celliga klubbhår af den vanliga formen förekomma temligen glest; andra hår-

[1]) anf. st. s. 105.

bildningar saknas. Kristaller, korta och stafformiga, finnas i stor mängd i epidermis.

Polypodium decurrens Raddi är till sin bladbyggnad lik *Davallia strigosa*, men har skarpare differentierad epidermis med jemnare innervägg, och öfre epidermis innehåller endast mycket få kloroplaster.

Bladen äro tunna och bestå af 6—7 lager af platta celler.

De öfre epidermiscellerna hafva en tunn men jemn innervägg; sidoväggarne äro på vanligt sätt undulerade och föga förtjockade; ytterväggen är jemn och något starkare förtjockad. Sedda från bladets yta äro de i allmänhet ungefär quadratiska, och endast de som ligga öfver kärlknippena äro sträckta i dessas rigtning. Höjden hos de mellan knippena liggande epidermiscellerna förhåller sig vanligen till deras utsträckning i bladytan som 1 : 3 eller 1 : 4. Kloroplaster äro fåtaliga och små i öfre epidermis; i undre epidermis, hvars celler för öfrigt äro byggda ungefär som de öfre, äro de icke sällsynta vid innerväggen. Cellkärnan är rundad eller nästan spolformig.

Klyföppningarna äro ovala och ligga i jemnhöjd med de öfriga epidermiscellerna. Slutcellernas ryggväggar äro icke undulerade.

De i allmänhet 4—5 mesofyllagrens celler äro tunnväggiga och platta samt hafva ungefär samma form som epidermiscellerna och samma höjd. Väfnaden är tät som hos *Davallia strigosa*, och cellerna hafva samma form som hos denna. Kärlknippet omgifves af en förstärkningsslida, en enkel ring af celler, hvilkas intill endodermis gränsande vägg jemte en liten del af de radiala väggarne är starkt förtjockad och har en svartbrun färg. De andra, öfver och under kärlknippena belägna cellerna hafva deremot föga förtjockade väggar. Kristaller saknas.

2-celliga klubbhår förekomma allmänt, särskildt på den undre bladsidan.

Polypodium aureum L. afviker från *Polypodium decurrens* i åtskilliga afseenden. Epidermiscellernas yttervägg är något starkare förtjockad och täckes af ett glest, finkornigt vaxlager. Mesofyllet är i synnerhet i de undre lagren lösare bygdt, på den grund att invikningarna på cellernas sidoväggar äro djupare och bredare (Tab. I, figg. 16 o. 17). Kärlknippenas förstärkningsslida är mindre tjockväggig och ofärgad, men de mellan densamma och öfverhuden liggande cellerna hafva tjockare väggar än hos föregående art.

Polypodium aureum v. areolatum H. B. K. företer åtskilliga skiljaktigheter från hufvudformen. Äfven sido- och innerväggarne på öfverhudscellerna (Tab. I, fig. 18) äro förtjockade, stundom till och med mera än ytterväggen. Vax afsöndras i rikligare mängd särskildt på bladets undre sida, som deraf får en mera blågrå färg. Klyföppningarna hafva ett djupt insänkt läge. Öfversta mesofyllagrets celler sluta närmare tillsamman.

Polypodium brasiliense Lam. Epidermiscellernas innervägg är föga förtjockad, och de innehålla kloroplaster i större mängd än hos föregående samarter. Mesofyllagren äro 6—7, och deras celler hafva tydligare vertikala utskott. Klyföppningarna äro cirkelrunda eller bredt ovala. Väfnaden är något lösare än hos *Polypodium aureum,* om hvilken den för öfrigt mycket erinrar. — Från *Polypodium brasiliense* föga skilda i bladanatomiskt afseende äro **Polypodium subauriculatum** Bl. **v. Reinwardtianum** Kzl. och **Polypodium guatemalense** Hk. Äfven **Nephrodium decursivo-pinnatum** Baker kommer densamma ganska nära. Hos denna sist nämnda art finna vi jemte vanligen encelliga klubbhår särskildt på den undre bladsidans nerver större och mindre, mera tjockväggiga och spetsade hår, som än äro en- än flercelliga och i senare fallet ofta mycket grofva och monopodialt grenade. Klyföppningarna likna *Adiantum*-arternas till läge och form.

Asplenium decussatum Sw. Mesofyllet utgöres af 7—9 cellager. De öfre lagrens celler äro obetydligt högre än de undres. Väfnaden är närmast lik den, som vi funnit hos *Polypodium aureum.* Kärlknippena omgifvas icke af någon tjockväggig cellslida, men öfverhudscellerna och de närmast intill dem liggande grundväfnadscellerna äro midt öfver och under kärlknippena mera tjockväggiga. Epidermiscellerna innehålla stundom små, kornlika kristaller, men de öfre tyckas sakna kloroplaster. Klyföppningarnas läge är något upphöjdt. 2—3-celliga klubbhår äro icke sällsynta.

Asplenium viviparum Presl är nära lik föregående art. De öfre epidermiscellerna äro mera sträckta och klorofyllhaltiga. Kristaller finnas i epidermiscellerna i stor mängd.

Nephrolepis cordifolia Baker afviker föga från *Asplenium decussatum.* Epidermiscellernas innervägg är något förtjockad, sido- och ytterväggarne star-

kare. På sidoväggarne finnas små porer i stor mängd. Mesofyllagren äro 5—6 och bilda en tätare väfnad. Klyföppningarna äro icke upphöjda.

Nephrodium Pica Baker (Tab. II, figg. 1—4). Epidermiscellerna äro tunnväggiga och relativt små, föga utbredda, icke sträckta. Mesofyllagren äro 4—6, vid bladkanten 3—2, och synnerligen lakunöst byggda, ehuru cellutskott i vertikal rigtning saknas; intercellularrummen mellan cellernas sidoväggar äro mycket stora i synnerhet vid den under bladsidan och ligga ofta midt öfver hvarandra i de olika lagren, sålunda bildande stora luftkamrar, som kunna nå från undre till öfre epidermis. 2-celliga klubbhår förekomma allmänt; somliga af dessa afsöndra på ändcellens spets, liksom hos *Nephrodium patens* m. fl. en eterisk olja; jemte dessa finnas på bladets undre sida längre, flercelliga, jemntjocka hår. I äldre blads epidermisceller finnas ofta korta kristaller i stor mängd.

Gymnogramme japonica Desv. och **javanica** Blume. Bladen äro i hufvudsak byggda som hos föregående art; dock innehålla de öfre epidermiscellerna endast få kloroplaster, och de öfversta af de vanligen 5—7 mesofyllagrens celler äro mindre utbredda. Kärlknippena omgifvas allt efter sin styrka af en enkel eller dubbel slida af celler med något förtjockade väggar. Hos den förra äro 2—4-celliga klubbhår allmänna på den undre bladsidan längs nerverna; hos den senare deremot mera sällsynta.

Pteris Vespertilionis Labill. Epidermiscellerna äro stora och tunnväggiga. De öfre äro fattiga på kloroplaster; de undre hafva ytterväggen utåt hvälfd, och klyföppningarna äro till form och läge alldeles lika *Adiantum*-arternas. Mesofyllagren äro vanligen 5—7; antalet kan emellertid vid de gröfre nerverna gå upp till 9—10. De bilda en mycket lakunös och tunnväggig väfnad; vertikala cellutskott saknas. Kärlknippena omgifvas icke af tjockväggiga celler. Hår saknas.

Adiantum reniforme L. I motsats till förhållandet hos alla öfriga af mig undersökta *Adiantum*-arter saknas hos denna art utskott från de öfre epidermiscellernas inre vägg. Denna är dock något nedåt hvälfd samt mycket tunn. Cellerna äro stora och långsträckta samt innehålla kloroplaster i stor mängd, såsom hos de öfriga arterna af samma slägte. Sidoväggarne äro tunna

utom i sin yttersta del, som är obetydligt förtjockad; den inre tunnare delen är jemn eller föga vågig, yttersta delen deremot är tätt undulerad (Tab. II, figg. 5 o. 6). Ytterväggen är hvälfd och starkare förtjockad och har liksom hos *Didymochlæna lunulata* i kanten svaga antydningar till porer. — De undre epidermiscellerna äro byggda såsom de öfre. Klyföppningarna likna de öfriga *Adiantum*-arternas. Bastlika epidermisceller saknas.

Mesofyllets lager äro 6—7; dess byggnad är mycket lakunös, särdeles i den undre delen, men liksom hos de närmast föregående arterna sakna cellerna vertikala utskott. Kärlknippet omgifves af en något tjockväggig cellslida, och tjockväggiga celler förbinda detsamma med bladytornas här likaledes något tjockväggiga epidermisceller.

Mycket långa och mjuka hår finnas på båda bladytorna; de äro sällsynta på den öfre, något allmännare på den undre sidan.

Acrostichum melanopus Kze. Epidermiscellerna äro såsom hos föregående art ganska rika på kloroplaster. Deras form vexlar; sträckta celler förekomma blandade med mer och mindre qvadratiska. Kärnan är spolformig. Innerväggen är jemn och något förtjockad, sidoväggarne äro likaledes svagt förtjockade och i sin yttersta del något starkare undulerade än inåt. Ytterväggen är starkare förtjockad samt jemn och har i kanten vid sidoväggarnes utbugtningar ytterst svaga antydningar till breda porer. Korta, encelliga, klubblika hår förekomma på båda bladsidorna, och i bladkanten långa och grofva hår. Mesofyllets lager äro vanligen 6; dess celler äro mycket stora, äfven i öfversta lagret ofta mera utbredda än epidermiscellerna och ungefär dubbelt så höga som dessa. Cellväggarne äro i alla lagren något förtjockade och mellanväggarne rikt försedda med porer. I det öfversta lagret äro cellernas sidoväggar och yttervägg starkare förtjockade och sluta nära tillsamman; i de undre lagren äro invikningarna på sidoväggarne djupare och ganska breda. Utskott från cellernas öfre och undre väggar saknas. Omkring kärlknippena fins en enkel förstärkningsslida, hvars cellers till endodermis gränsande vägg är starkt förtjockad.

Asplenium bulbiferum Forst. Cellerna äro något sträckta och jemförelsevis tjockväggiga; mellanväggarne mellan cellerna äro såsom hos föregående art tätt porösa. Epidermiscellerna hafva något bugtad innervägg och innehålla ej få kloroplaster samt vanligen en stor mängd af små, kornlika eller stafformiga kristaller, eller ock i dessas ställe 1—3 större, hvilka åter än äro staf-

formiga, än synas hafva oktaederform. Kristallerna äro i allmänhet hopade vid cellernas basala ända. Mesofyllagren äro 4—5, vid bladkanten färre, vid kärlknippena flera. Väfnaden är ganska lakunös; dock saknas egentliga utskott i vertikal rigtning på mesofyllets liksom på öfverhudens celler. Kärlknippet omgifves af en cellslida med starkare förtjockade men oförvedade väggar. Klubbhår äro sällsynta.

Aspidium aristatum Sw. **v. coniifolium** är mycket lik denna art, men har mera småcellig epidermis. Kristaller tyckas saknas.

Asplenium bipartitum Bory (Tab II, figg. 7—10).

Epidermiscellerna äro mer eller mindre långsträckta liksom öfverhudscellerna hos *Adiantum reniforme*, om hvilkas byggnad de i allt väsendtligt erinra, men äro mycket mindre än hos denna. De öfre epidermiscellernas inre vägg är tunn och vanligen jemnt nedåt hväld; stundom bildar den dock inbugtningar mot cellens lumen (fig. 7) liksom hos flertalet *Adiantum*- och vissa *Asplenium*-arter m. fl., och inbugtningarna kunna i vissa fall nå ända in mot cellens midt. Sidoväggarne äro något förtjockade, i sin inre del jemna eller föga vågiga, i den yttre delen något starkare undulerade. Ytterväggen är jemn och starkare förtjockad samt har i kanten vid utbugtningarna på sidoväggarne små porer. Innehållet är temligen rikt på kloroplaster; kärnan är i allmänhet bredt spolformig; regelbundet finnes derjemte en mängd små, kornlika kristaller i epidermiscellerna, eller ock en eller några få större, vanligen af oktaedrisk form. — Den undre bladsidans epidermisceller äro nästan alldeles lika de öfre; innerväggen är dock i allmänhet alldeles jemn. Klyföppningarna äro ovala och ligga i jemnhöjd med de egentliga epidermiscellerna.

De 6—8 mesofyllagrens celler likna i hög grad epidermiscellerna. Alla äro långsträckta. Ytterväggen (i de öfre lagren den uppåt vända, i de undre lagren den nedåt vända väggen) är jemn och förtjockad (figg. 7 o. 8); innerväggen är tunn. De långa sidoväggarne äro i sin yttre del förtjockade, inåt tunnare; ändväggarne äro tunna. I det öfversta lagret bildar innerväggen vanligen en rad af låga cellutskott, hvilka upptaga $^1/_2$—$^2/_3$ af cellens hela höjd; de horisontala cellutskotten äro här korta och breda (fig. 9) samt tätt stälda. De följande lagrens celler hafva äfven vertikala utskott, hvilkas höjd dock efter hand aftager på samma gång som de horisontala utskotten blifva längre, smalare och mera åtskilda (fig. 10).

Der en förtjockad cellvägg stöter intill en tunn eller förtjockad vägg på närliggande cell, finnas stora porer, resp. en- eller tvåsidiga.

De grundväfnadsceller, som närmast omgifva knippet, afvika föga till form o. s. v. från de öfriga grundväfnadscellerna.

Af hårbildningar finnas endast (2—)3-celliga, glesa klubbhår.

Blechnum occidentale L. (Tab. II, figg. 11—14).

Epidermiscellerna äro stora och sträckta ungefär som hos flertalet *Adiantum*-arter, de öfre regelbundet, de undre mera oregelbundet. De öfre innehålla endast få kloroplaster. Ytterväggen är i allmänhet svagt utåt hvälfd, stundom dock starkare utbugtad och af medelmåttig tjocklek. Innerväggen är likaledes svagt hvälfd, något mera på de undre än på de öfre epidesmiscellerna, och obetydligt förtjockad. Sidoväggarne äro undulerade samt oftast och särskildt nära nerverna något starkare förtjockade vid ut- och inbugtningarna än vid de mellan dessa liggande delarne (Tab. II, fig. 11 till venster). Den yttersta delen af dessa väggar är på nytt tätt och fint krusad (Tab. II, fig. 11 till höger; jfr figurförklaringen), och här är väggens förtjockning mera ensidig, i det att densamma hufvudsakligen tillhör den konvexa sidan af de gröfre, öfver hela väggens höjd sig sträckande utbugtningarna, der derför ock sidoväggen går bågformigt öfver i ytterväggen; vid den konkava sidan är sidoväggens förtjockning deremot obetydlig, och det särskildt vid de små utbugtningarna, under det att vid de små inbugtningarna en något starkare förtjockning ej sällan förefinnes. På samma sätt är ytterväggen vid dessa delar resp. svagare och något starkare förtjockad, och små porer finnas derför ofta vid dess kanter. Från bladytan sedda hafva sålunda dessa epidermisceller ett mycket karakteristiskt utseende. Äfven vid den konvexa sidan af de gröfre utbugtningarna kan stundom en och annan por uppträda i vinkeln mellan ytter- och sidoväggen, till läget alternerande med dem, som finnes vid den konkava sidan. Cellkärnan är spolformig. Klyföppningarna äro ovala eller smalt ovala, något upphöjda och ganska stora. Slutcellernas ryggväggar bilda ofta på hvarjehanda sätt formade utskott (Tab. II, figg. 12 och 13), hvilka vanligast äro att finna vid cellernas främre ända, ej sällan dock äfven på andra ställen. Någon gång kunna i

dem spåras rester af protoplasmainnehåll; vanligen är dock innehållet alldeles försvunnet, och ytter- och innerväggarne inknipna, bildande tillika med sidoväggarne en tätt sammanslutande massa. Kutikulan på slutcellernas yttervägg är svagt tvärstrierad.

2—3-celliga klubbhår förekomma glest på båda bladsidorna, något allmännare på den undre än på den öfre.

Mesofyllagren äro vanligen 4—6 och bilda en mycket lakunös väfnad. Det öfversta lagrets celler äro mindre långsträckta och bredare än öfverhudscellerna; de som ligga midt emellan kärlknippena hafva oftast, från bladytan sedda, en oregelbundet qvadratisk form (Tab. II, fig. 14). Deras sidoväggar äro på vanligt sätt bugtade, och intercellularrummen mellan cellerna nå upp till epidermis. Den undre väggen bildar oftast 5—8 af intercellularrum skilda cellutskott, hvilkas höjd ej sällan uppnår $^1/_2$—$^2/_3$ af hela cellhöjden. Mellan dessa utskott finnas ofta breda och låga membranlister med en mörkare strimma längs midten, hvilket torde antyda, att de uppkommit genom duplikatur af cellväggen. I andra fall äro dessa membranlister mindre breda, högre och homogena, och så är i allmänhet förhållandet äfven med membranlisterna på de undre lagrens celler. Dessa celler äro vanligen något lägre än i de öfre lagren och mera utbredda; de vertikala utskottens höjd aftager och de horisontalas längd ökas efter hand, cellkroppen blir smalare och utskotten längre åtskilda. — Kärlknippet omgifves af en slida af långsträckta celler, hvilkas väggar äro föga förtjockade och oförvedade. Liknande men något mera tjockväggiga celler förbinda de gröfre knippenas slidor med öfverhuden.

Blechnum hastatum Kaulf., **longifolium** H. B. K. och **unilaterale** Willd., den förra med 6—8, de senare med 8—10 cellager på tvärsnitt genom bladet, afvika föga från den för *Blechnum occidentale* beskrifna bladbyggnaden. *Blechnum longifolium* närmar sig *Cyrtomium*-arterna, derigenom att det öfversta mesofyllagrets celler äro mindre utplattade. *Blechnum unilaterale* närmar sig deremot mera till

Blechnum brasiliense Desv. Bladväfnaden är tätare än hos *Blechnum occidentale.* Mesofyllagren äro 5—6, och deras celler hafva blott korta och tätt stälda utskott; i de undre lagren saknas egentliga cellutskott i vertikal rigtning. Epidermiscellerna hafva oftast en ungefär qvadratisk form. Klyföppningarna äro smalt rektangulära och förekomma i mycket större mängd

än hos *Bl. occidentale.* 2—3-celliga glandelhår, alldeles lika dem som finnas hos *Nephrodium patens* m. fl., uppträda rikligt i synnerhet på den undre bladytan; andra trikombildningar saknas.

Doodia media R. Br. erinrar på grund af föga sträckta epidermisceller och temligen tät väfnad mest om *Blechnum brasiliense.* Epidermiscellerna hafva i öfrigt samma byggnad som hos denna och de öfriga *Blechnum*-arterna men starkare förtjockade väggar, och olikheten i förtjockning af sidoväggarnes olika delar är här större än hos dessa. Mesofyllagren äro 3—4. Glandelhår saknas. — Mycket lik denna art är **Doodia caudata** R. Br.

Pteris deflexa Link skiljer sig föga från *Doodia media* till sin bladbyggnad. Epidermiscellernas yttervägg är anmärkningsvärdt tjock, och porerna i dess kant äro synnerligen skarpt markerade. Liksom hos åtskilliga andra *Pteris*-arter finnas här penselhår på den grofva rachis.

Woodwardia orientalis Sw. Epidermiscellerna äro icke sträckta, men i hufvudsak byggda som hos *Blechnum*-arterna. Klyföppningarna äro talrika, ovala, och kutikulan på slutcellernas yttervägg är mycket tydligt tvärstrierad; lokala förtjockningar på slutcellernas sidoväggar förekomma allmännare än hos *Blechnum*-arterna. De 4—5 öfre lagren af mesofyllet bilda en tät väfnad. I det öfversta lagret äro inbugtningarna på cellernas sidoväggar mycket smala och luftspringorna mellan dem trånga; utskotten från innerväggen stå mycket nära intill hvarandra. I de följande lagren äro intercellularrummen något större. De 2—3 understa lagren äro i motsats till de öfre mycket lakunöst byggda, och begränsningen mellan den tätare, öfre och den lösare, undre delen af mesofyllet är här skarpare än hos flertalet ormbunkar med plattade mesofyllceller. Kärlknippet omgifves af en enkel eller dubbel slida af tjockväggiga celler med oförvedade väggar, och liknande celler förbinda slidan med båda bladsidornas öfverhudsceller, som här äfven hafva förtjockade väggar.

Woodwardia radicans Smith har epidermiscellernas sidoväggar mycket tätt och djupt undulerade med mycket vexlande förtjockning. Mesofyllet utgöres vanligen af blott 5 cellager. För öfrigt ganska lik föregående art.

Lomaria gibba Labill. Bladbyggnaden är i öfrigt lik *Woodwardia*-arternas, men begränsningen mellan den öfre och den undre delen af mesofyllets 5—6 lager är föga skarp.

Todea barbara Moore. Epidermiscellerna äro äfven här föga sträckta; deras sidoväggar äro i öfre epidermis ej obetydligt förtjockade, i undre deremot mindre, och icke starkare förtjockade vid utbugtningarna än vid de mellan dessa liggande delarne; de äro tätare undulerade än hos *Blechnum*-arterna, och detta så väl som väggarnes större tjocklek förorsakar, att den s. k. yttre unduleringen här blir trängre, och att porerna i vinkeln mellan sido- och ytterväggen framträda med större tydlighet.

Mesofyllagren äro 7—8. I det öfversta lagret är äfven cellernas yttervägg ojemn, bildande låga, sällan af luftspringor skilda duplikaturer inåt cellumen. Ett ytsnitt visar derför på insidan af dessa cellers yttervägg liksom ett nätverk af membranlister, hvilkas höjd vexlar, men alltid är föga betydlig, och hvilka äro utspända emellan inbugtningarna på sidoväggarne. I öfrigt är väfnaden byggd som hos *Blechnum occidentale.*

Särskildt förtjenar anmärkas, att det undre och stundom äfven det öfre mesofyllets cellväggar visa en svag vedreaktion. De temligen tjockväggiga cellerna omkring samt öfver och under knippena hafva ock förvedade väggar, likaså de midt under kärlknippena liggande epidermiscellerna. Delvis förvedade äro äfven klyföppningscellernas väggar, nemligen hufvudsakligen vid cellernas ändar samt vid bukväggen och till denna gränsande delar af ytter- och innerväggen (Tab. II, fig. 20). Äfven de mellan kärlknippena liggande epidermiscellerna visa stundom en mycket svag vedreaktion; i de öfre synes denna dock aldrig träffa ytterväggen, men väl inner- och sidoväggarne.

Polypodium conjugatum Lam.

Öfverhudens och det klorofyllförande bladparenkymets byggnad erinrar mycket om förhållandet hos *Polypodium aureum.* Hvad som särskildt utmärker denna art till skilnad från alla de föregående är, att under öfre epidermis utbreder sig ett enkelt, men storcelligt och tjockväggigt hypodermalager.

De öfre epidermiscellerna äro små och hafva på samma sätt som hos *Polypodium aureum* förtjockade väggar; ytterväggen är föga tjockare än de öfriga väggarne. Innehållet är en kornig protoplasma utan kloroplaster och med en spolformig cellkärna.

Det närmast underliggande lagrets celler (Tab. II fig. 15) äro i jemförelse med öfverhudscellerna mycket stora och mera tjockväggiga; på ytsnitt äro de ungefär 3—4 gånger så stora som dessa och på tvärsnitt ungefär dubbelt så höga som öfverhudscellerna. Sidoväggarne sluta tätt tillsamman, äro djupt undulerade och liksom epidermiscellernas sidoväggar rikt försedda med porer. På de med bladytan parallela väggarne finnas visserligen äfven porer, men de äro här mycket fåtaliga. Innehållet i dessa hypodermaceller är snarlikt epidermiscellernas.

Det klorofyllförande parenkymet utgöres i allmänhet af 4—5 lager tunnväggiga celler af ungefär samma storlek som öfverhudscellerna och är bygdt på samma sätt som hos *Polypodium aureum.*

De undre epidermiscellernas innervägg är föga förtjockad. Klyföppningarna äro talrika, och ligga i jemnhöjd med de öfriga undre epidermiscellerna.

Förstärkningsslidan är mindre tjockväggig men i öfrigt temligen lik nämnda *Polypodium*-arts. De öfver och under kärlknippena liggande cellerna äro i större eller mindre mängd omvandlade till bastceller med tjocka, förvedade väggar. Äfven förstärkningsslidans samt öfverhudens och hypodermats cellmembraner äro förvedade; svagast är förvedningen vid bladets öfre sida, men tilltager mot den undre och är starkast i de undre epidermiscellernas yttervägg.

Hårbildningar finnas på båda bladytorna och äro som vanligt allmännast på den undre. De äro 2—3-celliga, enkla hår och antingen svagt klubblika (vanligen 2-celliga) eller mera tjockväggiga, spetsade borsthår.

Asplenium Nidus L. (Tab. II, figg. 16—19).

Öfverhudens och det derintill liggande hypodermats byggnad är redan af W. Benze [1]) beskrifven. Bladen äro ganska tjocka och fasta; cellagrens antal är vanligen 9—11, vid den grofva medelnerven ända till 14—15.

Epidermiscellerna äro små, än något sträckta än mera qvadratiska. Deras väggar äro nästan likformigt förtjockade, innerväggen sällan mindre, ofta mera än ytter- och sidoväggarne. Dessa senare äro oaktadt cellernas ringa storlek ganska djupt undulerade samt något starkare förtjockade vid utbugtningarna än vid de mellanliggande delarne. Cellerna innehålla en något grumös

[1]) anf. st. s. 16 och 19.

protoplasma och en vanligen spolformig cellkärna. Klyföppningarna äro bredt ovala och hafva ett ytligt läge.

Cellagret närmast under öfre epidermis är vanligen ombildadt till ett något tjockväggigt hypoderma. (Figg. 16 och 17). Dess celler äro stora, långsträckta särskildt i närheten af kärlknippena och sluta tätt tillsamman. Väggarnes förtjockning är ofta ojemn. På transversala tvärsnitt genom bladet äro dessa celler nästan ovala och visa något kollenkymatiskt förtjockade väggar. Innehållet liknar epidermiscellernas. Der och hvar är en cell ur detta lager mera utplattad, lägre än de öfriga, och då är vanligen äfven den under densamma liggande cellen tjockväggig, ingår i hypodermat. Ofta åter är hypodermacellernas innervägg relativt tunn, och detsamma kan äfven i mindre eller högre grad vara fallet med deras sidoväggar, mellan hvilka då intercellularspringor kunna sträcka sig upp till epidermis; dessa celler innehålla kloroplaster, och sålunda finnas alla grader af öfvergångsformer mellan de egentliga hypodermacellerna och klorofyllparenkymets celler. Ej sällan afbrytes till och med hypodermats kontinuitet af celler af alldeles samma beskaffenhet, som eljest utmärker cellerna i lagret närmast under hypodermat. De äro här tunnväggiga, plattade, af vexlande form, vanligen något sträckta liksom hypodermacellerna fast sällan så mycket som dessa och innehålla kloroplaster i stor mängd. Deras sidoväggar äro inbugtade, så att intercellularum uppkomma mellan dem (fig. 18), och detta lager liknar närmast det öfversta mesofyllagret hos *Davallia strigosa;* inbugtningarna äro dock mera skarpvinkliga och cellerna mera kantiga. De yttre och inre väggarne äro jemna. I de följande lagren blifva efter hand cellväggarne tjockare, kanske mest der de gränsa intill intercellularrum, hvilkas storlek för öfrigt på vanligt sätt tilltager mot den undre bladsidan (fig. 19). Vertikala cellutskott saknas i de undre så väl som i de öfre lagren. Det närmast intill undre epidermis liggande lagrets celler äro ganska tjockväggiga, ungefär som öfre hypodermats, och sluta vanligen tätt tillsamman utom midt öfver klyföppningarna. De bilda sålunda ett undre hypoderma, som dock är mindre differentieradt från närliggande mesofyllager än det öfre.

Omkring kärlknippena finnes en enkel eller dubbel slida af långsträckta celler, som hafva rundtom förtjockade men oförvedade väggar. Äfven öfverhudens och grundväfnadens cellväggar äro oförvedade.

Både i öfverhudens och i mesofyllets celler finnas vanligen en eller några få ganska stora kristaller, hvilka oftast hafva sin plats vid cellernas basala ända.

Asplenium furcatum THBG erinrar genom cellernas sträckta form om *Asplenium bipartitum.* Cellagrens antal är 7—9. Såsom hos föregående art bildar lagret under öfre epidermis ett tjockväggigt hypoderma, som dock liksom hos denna än afbrytes, än åter kan förstärkas af celler ur det underliggande lagret. Hypodermats cellväggar äro $1^1/_2$—2 gånger så tjocka som öfverhudscellernas sidoväggar. Det klorofyllförande parenkymets celler hafva ungefär samma form som hos *Aspl. bipartitum,* men äro i de öfre lagren öfverallt tunnväggiga, i de undre mera tjockväggiga, dock ej sällan ojemnt förtjockade. Små kristaller finnas i icke ringa antal särskildt i öfverhudens celler.

Aspidium capense WILLD. Cellagren i bladet äro omkring 11. Öfre epidermis utgöres af små, plattade, föga sträckta celler med föga undulerade sidoväggar. Derunder kommer ett enkelt eller dubbelt hypoderma, hvars celler äro af epidermiscellernas höjd och vanligen äfven af deras bredd, men i allmänhet åtminstone dubbelt så långa som dessa samt något mera tjockväggiga. Lagret öfver undre epidermis tenderar till att bilda ett hypoderma, som dock är något bättre differentieradt endast under kärlknippena. Den egentligen klorofyllförande väfnadens celler äro tunnväggiga och hafva utskott äfven i vertikal rigtning; de öfre lagrens celler äro något högre, och deras cellutskott tätare stälda än de undre lagrens. Små kristaller förekomma i riklig mängd.

Asplenium lucidum FORST. är till sin bladbyggnad ganska lik *Asplenium Nidus.* Hypodermat är dock i allmänhet något svagare differentieradt än hos denna, dess cellväggar äro föga förtjockade, och cellernas innehåll är mera klorofyllhaltigt. Blott närmare bladkanterna äro dess celler mera tjockväggiga; här är det ofta bildadt af 2—4 lager och sträcker sig äfven något öfver på bladets undre sida, der eljest tjockväggiga grundväfnadsceller saknas utom midt under kärlknippena. De undre mesofyllagrens celler äro relativt tunnväggiga. Epidermiscellernas sidoväggar äro i sin inre del föga vågiga, utåt deremot tätt undulerade; derför finnas här ock såsom vanligt i dylika fall porer i kanten af ytterväggen, hvilka emellertid äro låga och breda och från bladytan sedda föga markerade. Innehållet i epidermiscellerna är mera klorofyllhaltigt än hos *Asplenium Nidus*, och små, kornlika eller stafformiga kristaller äro hopade vid deras främre ända. Äfven i mesofyllets celler anträffas kristaller.

Asplenium obtusatum Forst. påminner visserligen mycket om *Asplenium lucidum*, men närmar sig å andra sidan äfven till *Asplenium decussatum*. Mesofyllets lager äro 7—8. Det öfversta af dessa visar blott en svag tendens till hypodermabildning. Förstärkningsslidan omkring kärlknippena är ock endast obetydligt differentierad.

Asplenium flaccidum Forst. kan på samma sätt med afseende på bladets anatomiska byggnad uppställas som en öfvergångsform från de förstnämnda båda *Asplenium*-arterna till *Asplenium vulcanicum;* likheten med *Aspl. lucidum* är dock större än med den senare. Porerna i kanten af epidermiscellernas yttervägg äro tydligare och mera skarpt begränsade än hos *Aspl. lucidum*. Hypoderma är utbildadt egentligen blott mot bladets kanter, men är här ofta 2—3-lagradt och dess celler tjockväggiga. Äfven på andra ställen kan dock stundom en och annan cell ur det öfversta grundväfnadslagret hafva förtjockade väggar. Mesofyllets cellväggar äro svagt förtjockade, och utskottens ändväggar äro rikt försedda med porer; cellerna sjelfva äro klumpigt byggda, högre än hos föregående arter och särskildt i öfversta lagret föga utplattade; de hafva korta horisontala och äfven mycket låga vertikala utskott.

Pellæa rotundifolia Hk. (Tab. III, figg. 1—6).

Om bladbyggnaden hos denna art kunna vi erhålla en ganska god föreställning genom att tänka oss, att hos *Pellæa hastata*, som till sin bladanatomi närmast öfverensstämmer med *Adiantum macrophyllum*, de öfre epidermiscellernas innervägg vore alldeles jemn, utan cellutskott, samt att mesofyllets celler särskildt i de öfre lagren vore mindre utbredda, liksom från sidorna sammantryckta, så att de i det öfversta lagret fått en ungefär isodiametrisk form, och att slutligen i sammanhang härmed de vertikala och horisontala cellutskotten vore tätare sammanträngda.

Öfverhuden är ganska skarpt skild från grundväfnaden. Väl innehålla epidermiscellerna ej få kloroplaster, men de äro vida lägre än mesofyllets celler, och de öfre hafva innerväggen jemn eller endast svagt nedåt hvälfd. De äro temligen stora och platta, vanligen icke sträckta. Innerväggen är något förtjockad, ytterväggen är jemn och på de undre epidermiscellerna föga tjockare

än innerväggen, men på de öfre minst dubbelt så tjock som denna. Sidoväggarne äro på vanligt sätt undulerade och något ojemnt förtjockade, nemligen så att utbugtningarna äro något tjockväggigare än de mellan dem liggande delarne. Kärnan är rund. Klyföppningarna äro ovala och ligga i jemnhöjd med sina grannceller; ganska allmänt förekomma låga lokala förtjockningar på slutcellernas ryggväggar. 2-celliga klubbhår äro ej sällsynta på bladets undre sida men fåtaliga på den öfre.

Mesofyllagren äro vanligen 5. Öfversta lagrets celler äro temligen tunnväggiga och såsom nyss nämnts ungefär isodiametriska, ofta till och med något mera utvecklade efter höjd- än efter breddiametern. Deras sidoväggar bilda inbugtningar mot cellumen (fig. 2), till antalet 2—4 på hvarje cell. Invikningarna sträcka sig i regeln öfver sidoväggarnes hela höjd, äro inåt mot cellumen trängre, utåt bredare och upptaga vanligen $^1/_5$—$^1/_3$ af cellens hela bredd; de fortsättas som det tyckes alltid på den öfre och den undre väggen, så att, allt efter antalet och läget af invikningarna på sidoväggarne, 2—4 likstora eller olikstora och i tvärgenomskärning rundade vertikala utskott uppkomma, hvika vanligen på den öfre så väl som den undre sidan upptaga ungefär $^1/_3$ af af cellhöjden och än gränsa omedelbart intill hvarandra än äro öfverallt skilda af luftspringor. Blandade med dessa typiska armpalissadceller ser det på tvärsnitt genom bladet ut som om enkla palissadceller skulle förekomma, till storlek och form motsvarande armarne hos de förra. Säkerligen äro dock dessa icke sjelfständiga celler utan endast delar af armpalissadceller, så genomskurna, att förbindelsen med grannecellerna icke kan iakttagas. I de följande lagren äro cellerna något lägre och efter hand mera utbredda, såsom synes af figg. 3—6. Det intercellulära systemet är som vanligt allt kraftigare utveckladt mot bladets undre sida; cellutskotten, både de horisontala och de vertikala, stå mera i sär och äro, hvad de förra angår, något längre, hvad de senare åter beträffar, något kortare än i öfversta lagret. På samma gång ökas emellertid cellväggarnes tjocklek i det undre mesofyllet. Membranlister förekomma temligen allmänt på mesofyllets celler och äro ofta ganska breda samt visa sig då som tydliga duplikaturer af cellväggen. Blott de gröfre kärlknippena omgifvas af en förstärkningsslida, som dock är svagt differentierad, och endast det gröfsta midtknippet är genom några få, mera tjockväggiga och sträckta celler förbundet med öfre epidermis. Inga öfverhuds- eller grundväfnadsceller hafva förvedade väggar.

Pellæa falcata Fée är mycket lik föregående art; mesofyllet är dock i regeln mägtigare, vanligen bildadt af 7—8 lager, samt något mera tunnväggigt och lakunöst bygdt. Invikningarna på ytterväggen af det öfversta mesofyllagrets celler äro i allmänhet låga och icke klufna till luftspringor, påminnande i viss mån om förhållandet hos *Todea barbara*. De undre epidermiscellernas yttervägg är svagt utbugtad, och utbugtningarna på sidoväggarne äro något djupare utåt mot bladytan än inåt. Den klyföppningscellernas yttervägg beklädande kutikulan är svagt tvärstrierad.

Pellæa cordata J. Sm. **v. flexuosa** Link. Bladen hafva ungefär samma byggnad som hos *Pellæa rotundifolia*. Alla cellerna äro dock mera tunnväggiga än hos denna, och väfnaden är mera lakunös. De öfre epidermiscellernas innervägg är stundom bugtad till tapplika, låga utskott liksom hos *Pellæa hastata*. De undre hafva ytterväggen starkt utåthvälfd (Tab. III, fig. 8), och sidoväggarne sicksackformigt undulerade samt betydligt starkare förtjockade vid utbugtningarnas spets än på väggarnes öfriga delar (Tab. III, figg. 7 och 8); de öfres sidoväggar äro på vanligt sätt undulerade och öfverallt ungefär jemntjocka, och deras yttervägg är svagare hvälfd. Klyföppningarna äro breda samt hafva ofta skenbart ett något insänkt läge. Lokala förtjockningar på slutcellernas ryggväggar finnas här liksom hos *Pellæa rotundifolia*. I motsats deremot till förhållandet hos denna art äro här icke de öfver, men väl de under de gröfre kärlknippena liggande grundväfnadscellerna tjockväggiga. Enkla och jemntjocka, af 3—5 celler i rad bildade hår förekomma i ganska stor mängd på bladets undre sida.

Cheilanthes tomentosa Link står de föregående arterna nära i bladanatomiskt afseende. Mesofyllets celler äro mycket tunnväggiga; i det öfversta lagret äro de vanligen högre än hos *Pellæa rotundifolia;* i de undre äro de deremot lägre och med obetydliga vertikala utskott. Emellan nerverna utgöres mesofyllet vanligen af 4—5 cellager, och här upptager det öfversta lagret ensamt ungefär $^2/_5$ af mesofyllets tvärgenomskärning. De öfre epidermiscellerna likna mycket de undre hos *Pellæa cordata v. flexuosa*. Klyföppningarna äro breda och hafva ett mycket upphöjdt läge. Långa och tjockväggiga hår, bildade af 3—4 kortare celler vid basen samt en mycket lång ändcell, förekomma i riklig mängd på särskildt den undre bladsidan, inflätade i hvarandra.

Cheilanthes microphylla Sw. har korta, af 5—7 celler bildade enkla hår och kommer visserligen nära föregående art, men förmedlar ock genom mera sträckta och ej så höga celler öfvergången till den i närheten af *Adiantum*-arterna stående *Cheilanthes hirta*.

Nothochlæna tenera Gill. Liksom hos sistnämnda *Cheilanthes*-art äro här epidermiscellerna något sträckta; deras yttervägg är på både öfre och undre bladsidan starkt utåthvälfd, och klyföppningarna få derigenom ett skenbart insänkt läge. Mesofyllet utgöres af 3—4 cellager och är synnerligen lakunöst bygdt, men i hufvudsak likt de föregående arternas; öfversta lagrets celler äro vanligen ungefär isodiametriska, ej sällan dock något bredare och hafva djupa och breda invikningar på den öfre väggen, mindre djupa på den undre; de förra gå ofta ända ned till $^1/_2$—$^2/_3$ af cellhöjden, de senare kunna till och med saknas. De undre lagren bestå af mera utplattade celler med låga utskott i vertikal rigtning, men temligen långa i horisontal.

Anm. Hvad de trenne sist anförda arterna beträffar, är det förenadt med ganska stora vanskligheter att bestämdt afgöra, huruvida icke verkliga palissadceller förekomma i det öfversta mesofyllagret. Möjligt är ock att så verkligen är förhållandet. Då emellertid med säkerhet armpalissadceller här förekomma, har jag funnit skäligt att ställa dessa arter närmast *Pellæa rotundifolia*, hos hvilken som ofvan nämnts alla det öfversta lagrets celler synas vara armpalissadceller.

Aspidium (Cyrtomium) falcatum Sw.

I F. Areschougs ofta citerade arbete är (sidd. 206—207) redogjordt för bladbyggnaden hos denna art. Såsom af denna beskrifning framgår skiljer sig densamma från ofvan anförda *Blechnum*-arters, om hvilken den i flere afseenden erinrar, dels genom öfverhudscellernas mindre sträckta form, dels genom byggnaden af cellerna i de öfversta och specielt i det öfversta af de 9—11 lager, som bilda mesofyllet; dessa celler äro nemligen här oftast tratt- eller något timglaslika, ungefär isodiametriska eller ej sällan med större höjd än bredd, och endast undantagsvis mera plattade. I öfrigt må hänvisas till nämnda beskrifning.

De undre epidermiscellernas väggar äro förvedade, de öfres blott svagt; ej sällan äro äfven de undre mesofyllagrens cellväggar något förvedade i synner-

het i närheten af kärlknippena. Vid de gröfre kärlknippena äro några af de intill epidermis liggande cellerna försedda med förtjockade och förvedade väggar. Förstärkningsslidan är föga differentierad.

Temligen långa, enkla och tunnväggiga samt flercelliga hår finnas strödda på båda bladytorna.

Aspidium (Cyrtomium) juglandifolium KZE och **caryotideum** WALL. närma sig mera än föregående art till den för *Blechnum*-arterna utmärkande bladbyggnaden. Hos den förra äro mesofyllagren vanligen 7, hos den senare 9. De öfre lagrens celler äro vanligen isodiametriska eller mera utplattade; sällan är höjden större än bredden. I de undre lagren förekomma vertikala cellutskott allmännare än hos föregående samart, hvarigenom väfnaden blir mera spongiös. Intercellularrummen mellan det öfversta lagrets celler nå vanligen ända upp till epidermis, och äfven ytterväggen på dessa celler kan stundom bilda inbugtningar mot cellumen. De öfre epidermiscellernas yttervägg är i synnerhet hos *C. caryotideum* starkt vågformigt utbugtad, de undres är mera jemn. Hos *C. juglandifolium* hafva trikomerna en egendomlig form; strax ofvan basen äro de tjockast samt här bildade af 2—3 celler vid sidan om hvarandra; den undre, kortare delen och den öfre, längre äro deremot som vanligt bildade af enkla celler, radade öfver hvarandra. Membranlister på mesofyllets celler äro mycket vanliga.

Nephrodium Sieboldii HK. Cellagren äro 8—10, och mesofyllet är synnerligen lakunöst bygdt; öfversta mesofyllagrets celler äro tratt- eller armpalissadlika med invikningar på sidoväggarne samt på undre väggen; intercellularrummen mellan dessa celler nå ända upp till epidermis. Membranlister äro allmänna och ofta mycket höga samt lätta att iakttaga. De öfre epidermiscellerna äro föga sträckta, samt innehålla vanligen icke klorofyll och hafva ej obetydligt förtjockade väggar; ytterväggen bildar vid cellens apikala ända ofta en starkt blåslik utbugtning. De undre epidermiscellerna hafva jemn yttervägg, tunnare sido- och innerväggar samt äro rika på kloroplaster; deras väggar äro vanligen svagt förvedade. Perlbandslika hår, sammansatta af 4—5 rundade celler och ett af ett par smalare celler bildadt skaft, förekomma glest på den undre bladytan.

Lomaria Patersoni Spreng. och **Banksii** Hk. Öfversta mesofyllagrets celler äro hos den förra oftast trattlika, hos den senare något mera utplattade, hvarigenom således denna närmar sig till den egentliga *Blechnum*-typen. I synnerhet den senare har derjemte en mindre lakunös mesofyllväfnad än ofvan nämnda *Cyrtomium*-arter. Trikomerna äro liksom hos flertalet *Asplenium*-arter 2-celliga klubbhår med nära klotformig ändcell.

Asplenium vulcanicum Blume. Mesofyllets byggnad står ganska nära *Cyrtomium*-arternas; det öfversta lagrets celler äro vanligen något sträckta vinkelrätt mot bladytan samt oftast mer eller mindre trattlika. De undre lagrens celler äro utplattade utan eller med mycket låga vertikala och med jemförelsevis korta horisontala utskott; väfnaden är derför här tätare än hos *Cyrtomium*-arterna, och de undre cellerna äro ej så utbredda. Öfverhudscellernas byggnad afviker mera från dessas; de öfre epidermiscellerna äro temligen små, och deras sidoväggars inre del är vanligen jemn, icke undulerad, den yttre deremot tätt och fint vågig, och vid dessa små utbugtningar finnas små, men ganska tydliga porer i ytterväggen. De undre epidermiscellerna äro större och hafva sidoväggarne äfven i deras inre del undulerade med tilltagande undulering utåt. Kristaller finnas ofta i epidermiscellerna i icke ringa mängd.

Asplenium Belangeri Kze. De mycket smala yttersta bladflikarne äro vid den fertila sidan om nerven sammansatta af blott 4—5 cellager, på motsatta sidan af 6—7. Epidermis är byggd som hos föregående art. Så ock mesofyllet, hvars öfversta lagers celler dock äro mindre höga, fast visserligen af något trattlik form.

Polypodium angustifolium Sw. (Tab. III, fig. 9).

Bladen äro tjocka och köttiga, och den af 7—9 cellager bildade mesofyllväfnaden är storcellig men ganska tät.

Epidermiscellerna äro, särskildt de öfre, mycket utplattade och låga samt hafva en synnerligen starkt förtjockad yttervägg; denna ensam upptager vanligen $^1/_2$—$^2/_3$ eller stundom ännu större del af epidermiscellens hela tvärsnitt. De undre epidermiscellernas yttervägg är ej sällan något starkare förtjockad än de öfres. Innerväggen är relativt tunn och liksom ytterväggen ganska jemn. Sidoväggarne äro mycket låga och i sin yttersta del djupare undulerade än inåt, något förtjockade och rikt

försedda med porer; vid utbugtningarnas konvexa sida fortsättes ytterväggens förtjockning bågformigt öfver på dem, men vid den konkava sidan är ytterväggen delvis blott svagt förtjockad, sidoväggen går högre upp och sålunda uppkomma porer i kanten af ytterväggen, en vid hvarje utbugtning af sidoväggen (jfr Tab. III, figg. 10—13; porerna äro dock hos *Polypodium lapathifolium*, hvilken dessa afbildningar tillhöra, större och tydligare än hos *Polypodium angustifolium*). Från bladytan sedda äro dessa porer något springformiga eller stundom nästan rundade. Liknande, oftast dock runda porer finnas äfven på ytterväggens midt hos de epidermisceller på bladets undre sida, hvilka ligga i närheten af klyföppningarna samt omkring de grunda insänkningar af öfverhuden, vid hvilka kärlknippena sluta. Bladkantens epidermisceller äro rundtom tjockväggiga, och här hafva äfven några grundväfnadsceller förtjockade väggar. Både epidermiscellernas och dessa grundväfnadscellers förtjockade väggar äro till större delen förvedade, och i synnerhet är vedreaktionen stark i de undre epidermiscellernas yttervägg, svagare deremot i de öfres. Innehållet i epidermiscellerna är visserligen klorofyllhaltigt, men kloroplasterna äro mycket små och endast svagt grönfärgade. Cellkärnan är vanligen rund, stundom dock till och med utdraget spolformig. Klyföppningarna äro ovala och tunnväggiga med svag ytter- och innerlist samt hafva ett föga upphöjdt läge. 2—3-celliga små klubbhår förekomma sällsynt.

Mesofyllet är som nyss nämndes mycket storcelligt och bildar en mycket tät väfnad. Det öfversta lagrets celler äro rika på kloroplaster och antingen isodiametriska eller något sträckta vinkelrätt mot bladytan, så att deras höjd ofta kan förhålla sig till bredden som 3 : 2, stundom till och med som 2 : 1. Upptill sluta de tätt tillsamman med jemna kanter, nedåt afrundas de, och små intercellularrum uppträda mellan dem. I de följande lagren blifva cellerna efter hand mera isodiametriska och intercellularrummen allt större; de undre lagrens celler äro rundade och förenade endast genom korta utskott från cellkroppen, hvilka i genomskärning äro vida mindre än cellkroppen sjelf; dylika utskott finnas både i vertikal och horisontal rigtning. Mellanväggarne mellan dessa utskott hafva liksom de större väggytor, med hvilka de öfre lagrens celler gränsa intill hvarandra, porer i stor mängd. Förstärkningsslidan är byggd på samma sätt som hos *Polypodium decurrens*.

Polypodium lapathifolium Lam. står mycket nära föregående art. Epidermiscellerna äro dock högre, och deras yttervägg är ej så starkt förtjockad

som hos denna; unduleringen af sidoväggarne är utåt mycket starkare än inåt, djupare och tätare än hos *Pol. angustifolium.* Härmed står ock i sammanhang, att porerna på ytterväggen hos denna art äro större och oftast mera springformiga (Tab. III, figg. 10—13); de äro öfver hufvud taget bättre utbildade hos denna än hos någon annan af mig undersökt art. Förstärkningsslidans celler hafva mindre tjocka väggar än hos *Pol. angustifolium.*

Polypodium Phyllitidis L., som till öfverhudscellernas byggnad är mycket lik de båda föregående arterna (jfr W. Benzes anf. arb., sid. 14), förmedlar särskildt med afseende på det af 7—8 lager sammansatta mesofyllets beskaffenhet öfvergången från dem till

Polypodium repens L. **nitidum** Kaulf. Bladen äro mycket tunnare och spongiösare byggda än hos *Pol. angustifolium.* Öfverhudscellerna äro rika på kloroplaster, men hafva, liksom hos denna art förvedade väggar. Deras yttervägg är dock vida mindre förtjockad och föga starkare än inner- och sidoväggarne; porerna i kanten af ytterväggen äro derför hos denna art mycket mindre utpreglade än hos de trenne föregående arterna. Vidare äro epidermiscellernas med bladytan parallela väggar mera ojemna, något hvälfda. Klyföppningarnas läge är något upphöjdt, och 2-celliga klubbhår äro ganska allmänna.

Mesofyllet utgöres af omkring 6 cellager. I det öfversta lagret hafva cellerna en mera utplattad form, så att deras höjd och bredd ofta stå till hvarandra i förhållandet af 2 : 3; mellan deras inbugtade sidoväggar sträcka sig intercellularrum ända upp till epidermis. De undre lagrens celler äro ock mycket mera utplattade än de motsvarande hos *Pol. angustifolium*, och det intercellulära systemet är kraftigare utbildadt; utskott i vertikal rigtning från mesofyllets celler saknas i regeln; när de undantagsvis finnas, äro de mycket låga. — Bladbyggnaden hos denna art närmar sig ej obetydligt till den byggnad, som vi funnit hos *Nephrodium Pica;* väsentliga afvikelsen, hvad grundväfnaden angår, ligger i cellernas, särskildt det öfversta lagrets cellers, mindre utplattade form.

Polypodium geminatum Schrad. afviker också i flera afseenden från föregående arter och närmar sig med afseende på bladbyggnaden särskildt *Pellæa rotundifolia.* Epidermiscellerna hafva föga förtjockade och oförvedade cellväggar; de undre epidermiscellernas yttervägg är mycket tunnare än de öfres;

porer saknas på de undres yttervägg och äro, när de finnas på de öfres, svagt utbildade. Innehållet i epidermiscellerna är rikt på kloroplaster.

Mesofyllet är bildadt af 7—9 cellager och mycket lakunösare än hos de föregående. Cellutskott finnas i både vertikal och horisontal rigtning och äro längre än hos dessa. Det öfversta lagrets celler äro isodiametriska; deras yttervägg är jemn, sidoväggarne äro något inbugtade, så att liksom hos *Pol. repens v. nitidum* luftspringorna gå upp till epidermis, och innerväggen är likaledes ofta djupt inbugtad, så att membranvecken från cellens undre sidan kunna nå upp mot cellumens midt. I de undre lagren äro cellerna något plattade med längre skilda utskott.

Polypodium crassifolium L **v. albopunctatissimum** J. Sm. (Tab. III, figg. 18—19).

Bladen äro temligen tjocka och fasta, och cellagrens antal är vanligen 15—16. Vi återfinna här ett synnerligen väl differentieradt hypoderma och det på både öfre och undre sidan; till sin byggnad är det mest likt hypodermat hos *Polypodium conjugatum*.

Epidermiscellerna innehålla några få och små, ofärgade eller svagt grönfärgade kromatoforer. Till storlek och form öfverensstämma de närmast med motsvarande celler hos *Asplenium Nidus*. Innerväggen är på de öfre epidermiscellerna något tjockare än ytterväggen, tvärtom på de undre, hvilkas yttervägg derjemte är något tjockare än de öfres. Porer finnas i stor mängd på epidermis- och hypodermacellernas sidoväggar samt i mindre antal på mellanväggen mellan dessa lager. Klyföppningarna äro ovala—cirkelrunda och hafva ett ytligt läge. Små, 1—2-celliga klubbhår förekomma mycket glest på båda bladsidorna.

Lagret närmast under öfre epidermis bildar ett hypoderma af stora, plattade celler med förtjockade, med porer försedda väggar och tätt sammanslutande, undulerade sidoväggar. Det följande lagrets celler äro temligen tunnväggiga, vanligen isodiametriska eller obetydligt högre än breda samt rikt klorofyllförande; i sin öfversta del sluta de tätt tillsamman, men djupare ned framträda snart små, triangulära intercellularrum vid hörnen mellan dem. Der och hvar anträffar man bland dessa ungefär isodiametriska celler en enstaka cell eller en

liten grupp af celler, som från bladytan sedda äro 2—4 gånger så stora som dessa, men hvilkas höjd är densamma som de andras; ofta äro äfven väggarne hos dessa större celler något tjockare och försedda med tydligare porer. Dylika celler äro tydligen öfvergångsformer mellan de egentligen assimilatoriska cellerna och hypodermats celler. I de följande 2—3 lagren äro cellerna efter hand mera utplattade. De undre lagrens celler äro jemförelsevis tjockväggiga och blott hälften så höga som det öfversta lagrets, men mera utbredda än dessa; intercellularrummen mellan deras sidoväggar äro mycket stora och ligga nästan midt öfver hvarandra, så att stora och genom flera cellager räckande luftkamrar uppstå. Det understa lagrets celler äro något högre och mera tjockväggiga än de öfverliggande, och deras sidoväggar sluta i regeln tätt tillsamman utom midt öfver klyföppningarna, der stora luckor afbryta sammanhanget i detta undre hypoderma (fig. 19). Förstärkningsslidan är byggd på samma sätt som hos *Polypodium decurrens* men ofärgad. Vid de gröfre knippena äro i synnerhet de under densamma liggande grundväfnadscellerna sträckta och sklerificerade. Inga öfverhuds- eller grundväfnadsceller hafva förvedade väggar.

Polypodium serpens Forst. (Tab. III, figg. 14—16).

Bladen äro synnerligen tjocka och köttiga; ett tvärsnitt genom dem är ofta 2 mm. bredt eller ännu bredare. De utmärkas i synnerhet af ett flerlagradt hypoderma samt ett kraftigare utveckladt palissadparenkym än hos någon af de ofvan beskrifna arterna.

De öfre epidermiscellerna (fig. 14) äro, i all synnerhet om de jemföras med grundväfnadens stora celler, små; vanligen äro de icke sträckta samt ungefär dubbelt så breda som höga. Innerväggen och sidoväggarne äro svagt förtjockade och försedda med porer; ytterväggen är ungefär dubbelt så tjock som de andra väggarne. Ytter- och innerväggarne äro ganska jemna; sidoväggarnes inre del är jemn eller något undulerad; utåt är unduleringen djupare. Cellerna innehålla några få kromatoforer, som stundom äro svagt grönfärgade. Kärnan är rund. De undre epidermiscellerna (fig. 15) äro ungefär dubbelt så höga som de öfre och äfven från ytan sedda större än dessa; deras yttervägg är tjockare, men innerväggen och sidoväggarne äro tunnare än de öfres.

De innehålla kloroplaster i stor mängd, grupperade dels vid den inre delen af sidoväggarne, dels vid innerväggen. Klyföppningarna äro mycket små och och ovala samt äro liksom hos *Anemia*-sp. och *Polypodium Lingua* i allmänhet omgifna af en ringformig hjelpcell; stundom finnes t. o. m. såsom hos den senare arten ännu en dylik ringcell utanför denna. I förhållande till hjelpcellen har klyföppningen ett upphöjdt läge, men ligger jemte denna djupt insänkt emellan granncellerna. Hjelpcellen är blott $^1/_4$—$^1/_5$ så hög som de öfriga epidermiscellerna, och dess innervägg är fäst ett stycke in på granncellens innervägg, hvarför här uppkommer en ganska djup yttre andhåla. De sidoväggar af epidermisceller, som begränsa denna, hafva ungefär samma tjocklek som ytterväggarne. Äfven hjelpcellens väggar äro något förtjockade. Klyföppningscellerna hafva en temligen väl utvecklad yttre men en mycket svag inre list.

Hårbildningar finnas på båda bladytorna, glesa på den öfre, temligen talrika på den undre. De hafva alldeles samma byggnad som stjernhåren hos *Polypodium Lingua* [1]), men förekomma i mycket mindre mängd än hos denna. Den epidermiscell, som uppbär håret, är blott $^1/_2$—$^1/_3$ så hög som de öfriga epidermiscellerna, så att hårskaftet sitter ganska djupt insänkt.

Grundväfnaden är mycket storcellig. Dess öfversta lager bilda ett temligen väl begränsadt hypoderma (fig. 14). I allmänhet består detta af 3—4 cellager; mot bladkanten reduceras lagrens antal till 2 och slutligen blott 1. Dess celler sluta tätt tillsamman och upptaga i öfversta lagret på såväl yt- som tvärsnitt en dubbelt så stor yta som epidermiscellerna, äro något plattade, icke sträckta. De undre lagrens celler äro högre än det öfversta lagrets och bilda öfvergångsformer till det underliggande palissadparenkymet ej blott med afseende på cellformen, utan ock med hänsyn till väggarnes tjocklek: i öfversta lagret äro väggarne nemligen ungefär lika tjocka som de öfre epidermiscellernas sidoväggar; i de undre blifva de efterhand tunnare. Porer finnas i icke ringa mängd på hypodermacellernas väggar. Kloroplaster äro mycket fåtaliga.

Under hypodermat finna vi ett af 3—5 lager sammansatt palissadparenkym. Cellerna äro här vanligen dubbelt så höga som breda och i tvärgenomskärning nästan cirkelrunda (fig. 16) med kloroplaster blott vid de till intercellularrum gränsande väggytorna. På ytsnitt genom öfversta lagret äro intercellularrummen upptill små och triangulära, nedåt större; i de följande lagren

[1]) Om stjernhårens byggnad hos *Polypodium Lingua* se De Bary anf. st. s. sidd. 63 o. 65.

äro de efter hand allt större, och på samma gång ökas mängden af kloroplaster. De från kloroplaster fria väggytorna äro rikt försedda med porer, och så är äfven förhållandet i svampparenkymets celler. Dessa äro rundade, bredare och lägre än palissadcellerna och beröra hvarandra blott med ändväggarne af mycket korta utskott; de bilda en af 5—6 lager sammansatt väfnad, som fullkomligt liknar det undre mesofyllet hos *Polypodium angustifolium*. Stärkelserika kloroplaster finnas i stor mängd utefter de fria väggytorna. Det understa lagrets celler äro minst, och här är det intercellulära systemet bäst utveckladt. Kärlknippena omgifvas af en cellslida, hvars väggar icke äro färgade, men som eljest är lik förstärkningsslidan hos *Pol. decurrens*.

Inga epidermis- eller grundväfnadsceller hafva förvedade membraner.

Polypodium Lingua Sw. (Tab. III, fig. 17). Öfverhuden med dess hårbildningar och det under öfre epidermis liggande hypodermat äro beskrifna af W. Benze [1]).

Epidermis är mycket lik föregående arts, men de undre epidermiscellerna äro icke så höga som hos denna och hafva ungefär samma storlek som de öfre. Stjernhåren hafva en mera brunaktig färg och förekomma på den undre bladsidan i stor mängd; klyföppningarnas läge är af gammalt kändt. Jemte stjernhåren finnas enstaka, 2-celliga, små klubbhår.

Grundväfnaden utgöres i allmänhet af 10—12 cellager. Hypodermat bildas vanligen af dess två öfversta lager och har något tjockare cellväggar än hos *Polypodium serpens* samt är skarpare skildt från det egentliga klorofyllparenkymet, derigenom att äfven dess understa lagers celler äro utplattade. Palissadparenkymet är likaledes vanligen bildadt af 2 (3—1) celllager; vanliga förhållandet mellan palissadcellernas höjd och bredd är som 5 : 2 eller 3 : 1. Det öfre lagrets celler äro i allmänhet högre än det undres, men visa å andra sidan på somliga ställen öfvergångsformer till de plattade hypodermacellerna. Svampparenkymets celler äro vida mera utplattade än hos föregående art och bilda en väfnad, som i alla afseenden kan sägas stå midt emellan de motsvarande hos *Polypodium serpens* och *Polypodium crassifolium v. albopunctatissimum*.

[1]) anf. st. s. 20—23.

Platycerium alcicorne Desv. står mycket nära *Polypodium serpens* till sin bladbyggnad och är beskrifven dels af F. Areschoug [1]), dels af W. Benze [2]).

Polypodium irioides Lam. Bladen äro vanligen sammansatta af 14—16 lager af tunnväggiga celler. Såsom hos de närmast föregående arterna bildar den öfre delen af grundväfnaden ett hypoderma, närmast likt hypodermat hos *Polypodium serpens*, men vida mindre skildt från det egentliga klorofyllparenkymet än hos denna. Dess celler sluta endast i det öfversta lagret tätt tillsamman; redan i det följande lagret finnas små, triangulära intercellularrum vid cellernas kanter, och deras storlek tilltager i tvärsnittets öfre hälft allt mera nedåt. Samma är förhållandet med antalet kloroplaster, hvilket i öfversta lagret är obetydligt. Hypodermat öfvergår sålunda utan gränsskilnad i det egentliga klorofyllparenkymet, och öfvergången är så mycket mera omärklig, som detta senares celler icke såsom hos de föregående arterna vid bladets öfre sida äro sträckta vinkelrätt mot bladytan, utan vanligen ungefär isodiametriska eller stundom till och med i ringa grad utplattade. Deras öfre och undre väggar äro i regeln jemna; korta och mot den undre sidan allt smalare horisontala utskott förena cellerna i samma lager. I bladets undre hälft, der kloroplaster förekomma i större mängd än i den öfre, hafva cellerna i alla lagren en något plattad form med cellutskott blott i horisontal rigtning. Det intercellulära systemet är föga utveckladt och särskildt mellan det understa lagrets celler — utom vid klyföppningarna — mindre än i de öfverliggande lagren. Förstärkningsslidan är vid de svagare knippena byggd som hos *Asplenium Nidus*; vid de starkare åter som hos de närmast föregående arterna.

De öfre epidermiscellernas innervägg är oftast något tjockare än yttervägen. Klyföppningscellernas yttervägg ligger i jemnhöjd med de öfriga undre epidermiscellernas, hvilka för öfrigt icke äro högre än de öfre. Någon yttre andhåla finnes här således icke. Stjernhår saknas, men små, 1—2-celliga klubbhår förekomma glest på båda bladsidorna.

[1]) anf. st. s. 207—211 och Tab. XI, figg. 1—4.
[2]) anf. st. s. 18 och 22.

Asplenium Ceterach L.

Jemte följande art eger denna en bladbyggnad, som i högre grad än andra ormbunkars stämmer öfverens med den hos dikotyler vanliga typen.

Epidermiscellerna på bladets öfre sida äro platta, icke sträckta och sakna helt och hållet kloroplaster. Deras yttervägg är föga förtjockad samt svagt utbugtad; sidoväggarne äro på vanligt sätt undulerade, af ytterväggens tjocklek och försedda med porer. Innerväggen är jemn eller något nedåt hvälfd och tunn. De undre epidermiscellerna äro lägre än de öfre och hafva alla väggarne tunna; de äro mycket rika på kloroplaster. Klyföppningar förekomma i mycket stor mängd; de hafva ett upphöjdt läge och likna äfven i andra afseenden i hög grad *Adiantum*-arternas. Bladets undre yta är beklädd med tunna, färglösa och fjällika trikombildningar, hvilka vid basen äro hjertlika, utåt långspetsade och utgå från en epidermiscell medelst ett kort, encelligt skaft, som är fäst vid inskärningen på fjället, alldeles som bladskaftet vid en hjertlik bladskifva.

Palissadparenkymet under öfre epidermis utgöres vanligen af 2, stundom af blott ett cellager och upptager tillsamman med öfre epidermis ungefär hälften af tvärsnittet. Då lagren äro två, äro cellerna i det öfversta lagret vanligen 4—5 gånger så höga som breda; i det underliggande äro de något lägre; fins blott ett lager af palissadceller äro dessa ej sällan mycket högre, så att deras höjd kan förhålla sig till bredden som 8 : 1. Undre lagrets celler visa för öfrigt ofta öfvergångsformer till svampparenkymet. Detta består af 4—6 lager och är mycket spongiöst bygdt; dess celler likna till formen ej obetydligt mesofyllcellerna hos *Adiantum cuneatum*; de hafva sålunda långa utskott i horisontal, men korta i vertikal rigtning.

De kärlknippena omgifvande cellerna äro tunnväggiga.

Nothochlæna Marantæ R. Br. är mycket lik föregående art till grundväfnadens byggnad; dock äro palissadcellerna vanligen något lägre än hos denna. Epidermiscellernas sidoväggar äro mera sicksackformigt bugtade och nästan som hos *Cheilanthes tomentosa* starkare förtjockade vid utbugtningarnas maximum. De närmare bladkanten liggande öfre epidermiscellerna innehålla ej få kloroplaster samt derjemte en ytterst finkornig, grumös massa. De fjällika trikombildningarna på den undre bladsidan äro smalare än hos föregående

art, mycket långspetsade och vid basen icke inskurna utan småningom afsmalnande nedåt samt oskaftade.

Till Herr Professor F. Areschoug vill jag härmed uttala min hjertliga tack för det välvilliga intresse, han visat för dessa mina undersökningar, och de många råd och upplysningar, med hvilka han derunder bistått mig.

Figurförklaring.

ö. ep. = öfre epidermis; *u. ep.* = undre epidermis; *y.* = yttervägg; *i.* = innervägg; *k.* = klubbhår; *gl.* = glandelhår; *l.* = membranlist; *h.* = hypoderma; *p.* = palissadparenkym; *sv.* = svampparenkym.

Tab. I.

Figg. 1—10 och 16—20 äro tecknade vid 180, figg. 11—14 vid 240 och fig. 15 vid 360 gångers förstoring.

Fig. 1. *Adiantum cuneatum.* Transversalt tvärsnitt genom bladet.

„ 2. „ „ Ytbild af öfre epidermis; de med kloroplaster beklädda utskotten från cellernas innervägg äro intecknade i cellerna.

„ 3. „ „ Ytbild af undre epidermis. (Cellväggarne äro något för groft tecknade.)

„ 4. „ „ Ytbild af mesofyllet; *a* = cellutskott från öfre epidermis.

„ 5. *Didymochlæna lunulata.* Öfre epidermis i radialt tvärsnitt.

„ 6. „ „ Öfre epidermis i ytbild; cellernas sidoväggar äro dubbelt men svagt konturerade; utskotten från cellernas innervägg hafva enkla men skarpare konturer.

„ 7. „ „ Ytbild af celler ur det öfversta mesofyllagret.

„ 8. „ „ Ytbild af celler ur det understa mesofyllagret; *a* = utskott från dessa celler i rigtning uppåt.

„ 9. *Pteris laciniata v. Ghiesbreghtii.* Ytbild af öfre epidermis. På en del celler äro endast sidoväggarne afbildade; andra celler äro medelst jemna, tvärs öfver gående, tunna väggar afdelade i smärre rum: cellutskotten i deras öfversta del; slutligen äro i några celler ringar aftecknade inne i cellerna; dessa ringar beteckna cellutskotten vid djupare inställning af mikroskopet.

Fig. 10.	*Nephrodium velutinum.*	Ytbild af undre epidermis med glandelhår *(gl)* och klubbhår *(k)*.
„ 11.	*Davallia strigosa.*	Transversalt tvärsnitt genom bladet.
„ 12.	„ „	Ytbild af det öfversta mesofyllagret.
„ 13.	„ „	Ytbild af det understa mesofyllagret. I figg. 12 och 13 äro afbildade de fina intercellularstafvar, som från cellväggarne skjuta ut i intercellularrummen.
„ 14.	*Lygodium scandens.*	Ytbild af klyföppning, sedd inifrån; utefter den bugtade, kraftigare linien äro granncellernas innerväggar fästa vid klyföppningscellerna; den svagare linien betecknar slutcellernas konturer vid sjelfva bladytan.
„ 15.	„ „	Klyföppning i tvärgenomskärning; till venster äro slutcellens och dess granncells innerväggar aftecknade vid två olika inställningar af mikroskopet.
„ 16.	*Polypodium aureum.*	Ytbild af det öfversta mesofyllagret jemte det derunder liggande, det senare svagare tecknadt.
„ 17.	„ „	Ytbild af det understa mesofyllagret och det derofvan liggande, det förra svagare tecknadt.
„ 18.	„ „ *v. areolatum.*	Tvärsnitt genom bladets undre sida.
„ 19.	*Anemia Phyllitidis.*	Tvärsnitt genom bladets öfre sida midt öfver ett kärlknippe.
„ 20.	*Pteris palmata.*	Ytbild af en undre epidermiscell med klubbhår.

Tab. II.

Fig. 20 är tecknad vid 240, alla de öfriga vid 180 gångers förstoring.

Fig. 1.	*Nephrodium Pica.*	Radialt tvärsnitt genom bladet.
„ 2.	„ „	Ytbild af det öfversta mesofyllagret.
„ 3.	„ „	Ytbild af det näst öfversta mesofyllagret.
„ 4.	„ „	Ytbild af det understa mesofyllagret (svagare tecknadt) samt det deröfver liggande.
„ 5.	*Adiantum reniforme.*	Ytbild af öfre epidermisceller; den starkt bugtade linien med dubbla konturer betecknar sidoväggarnes utseende nära bladytan; den nästan jemna, enkla linien är den bild, dessa väggar gifva djupare ned.
„ 6.	„ „	Tvärsnittsbild af en undre öfverhudscell i närheten af ett kärlknippe. Väggarne äro här något tjockare än eljest, och porerna i ytterväggens kant på samma gång tydligare.

Fig. 7.	*Asplenium bipartitum.*	Radialt tvärsnitt genom bladet; i den undre delen beteckna ringarna horisontala cellutskott från de djupare liggande — och derför svagare tecknade — långsträckta cellerna.
„ 8.	„ „	Transversalt tvärsnitt genom bladet; väggarne äro, der de äro tjockare, liksom i fig. 7 dubbelkonturerade.
„ 9.	„ „	Ytbild af det öfversta mesofyllagret.
„ 10.	„ „	Ytbild af det understa mesofyllagret.
„ 11.	*Blechnum occidentale.*	Ytbild från öfre epidermis; till höger äro cellväggarne tecknade sådana de visa sig närmast bladytan, till venster vid djupare inställning af mikroskopet.
„ 12 o. 13.	„ „	Ytbilder af klyföppningar; figg. 13 *a* och *b* äro samma klyföppning, tecknad vid *a* inifrån, vid *b* utifrån.
„ 14.	„ „	Ytbild af det öfversta mesofyllagret med vertikala cellutskott nedåt (de mörkare ringarna) och membranlister *(l)*.
„ 15.	*Polypodium conjugatum.*	Ytbild af en hypodermacell och intill densamma liggande öfre epidermisceller, de senare svagare tecknade.
„ 16.	*Asplenium Nidus.*	Radialt tvärsnitt genom bladet.
„ 17.	„ „	Ytbild af öfre epidermis och hypodermat.
„ 18.	„ „	Ytbild af cellagret närmast under öfre hypoderma.
„ 19.	„ „	Ytbild af 3:dje cellagret från bladets undre sida.
„ 20.	*Todea barbara.*	Klyföppningscell i tvärgenomskärning; de skuggade delarne af buk-, inner- och yttervägg äro förvedade.

Tab. III.

Figg. 1—7 och 17 äro tecknade vid 180, figg. 8, 10—13 vid 240 samt figg. 9, 14—16 och 18—19 vid 90 gångers förstoring.

Fig. 1.	*Pellæa rotundifolia.*	Tvärsnitt genom bladet.
„ 2—6.	„ „	Ytbilder af de olika mesofyllagren, i ordning så att fig. 2 tillhör det öfversta och fig. 6 det understa lagret.
„ 7.	„ *cordata v. flexuosa.*	Ytbild af undre epidermis.
„ 8.	„ „	Undre öfverhudsceller i tvärgenomskärning. Denna figur visar, att de i fig. 7 aftecknade förtjockningarna på sidoväggarne sträcka

sig öfver sidoväggarnes hela höjd. *a* och *b* äro samma celler, tecknade vid olika inställning af mikroskopet.

Fig. 9. *Polypodium angustifolium.* Tvärsnitt genom bladet; vid *a* är tecknad ett horisontalt cellutskotts med porer tätt besatta ändvägg.

„ 10. „ *lapathifolium.* Tvärsnitt genom öfre epidermisceller vid bladets kant.

„ 11. „ „ Ytbild af öfre epidermisceller vid bladkanten.

„ 12. „ „ Ytbild af öfre epidermisceller längre från bladkanten. I denna och föreg. fig. betecknar skuggningen *inre delen af ytterväggen*, icke cellinnehållet, såsom i öfriga figurer.

„ 13. „ „ Tvärsnitt af undre epidermisceller ett litet stycke från bladkanten.

„ 14. „ *serpens.* Tvärsnitt genom den öfre bladsidan.

„ 15. „ „ Tvärsnitt genom den undre bladsidan; *b* = basen till ett stjernhår.

„ 16. „ „ Det öfversta palissadlagret på tangentialt snitt.

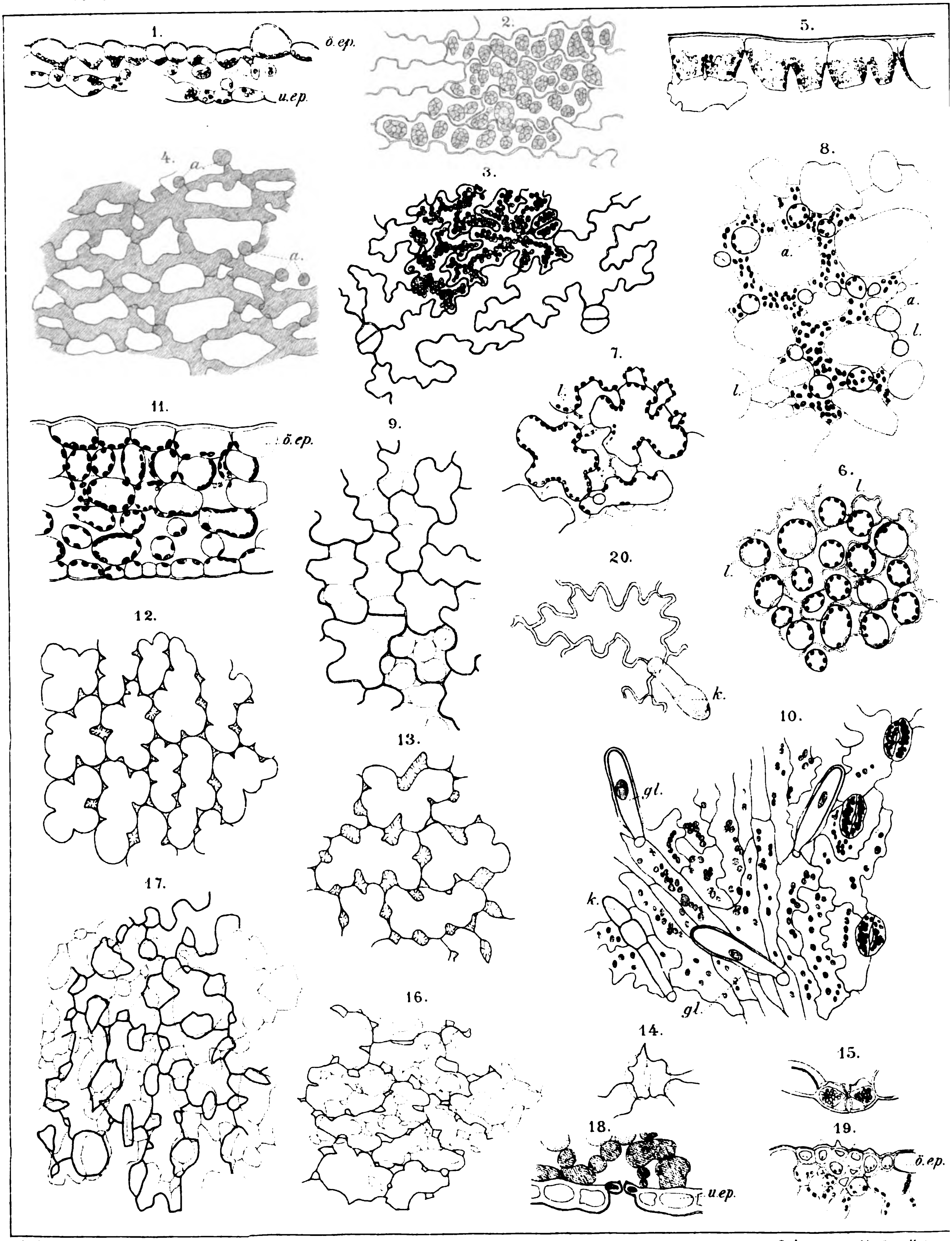
„ 17. „ *Lingua.* Tvärsnitt genom bladet; *b* = i fig. 15.

„ 18. „ *crassifolium v. albopunctatissimum.* Tvärsnitt genom bladet.

„ 19. „ „ „ Ytbild af det undre hypodermat; dess celler sluta tätt tillsamman utom midt öfver klyföppningarna, der stora intercellularrum finnas; tvenne sådana finnas på figuren, och i dessa äro äfven inritade de under dem liggande klyföppningarna.

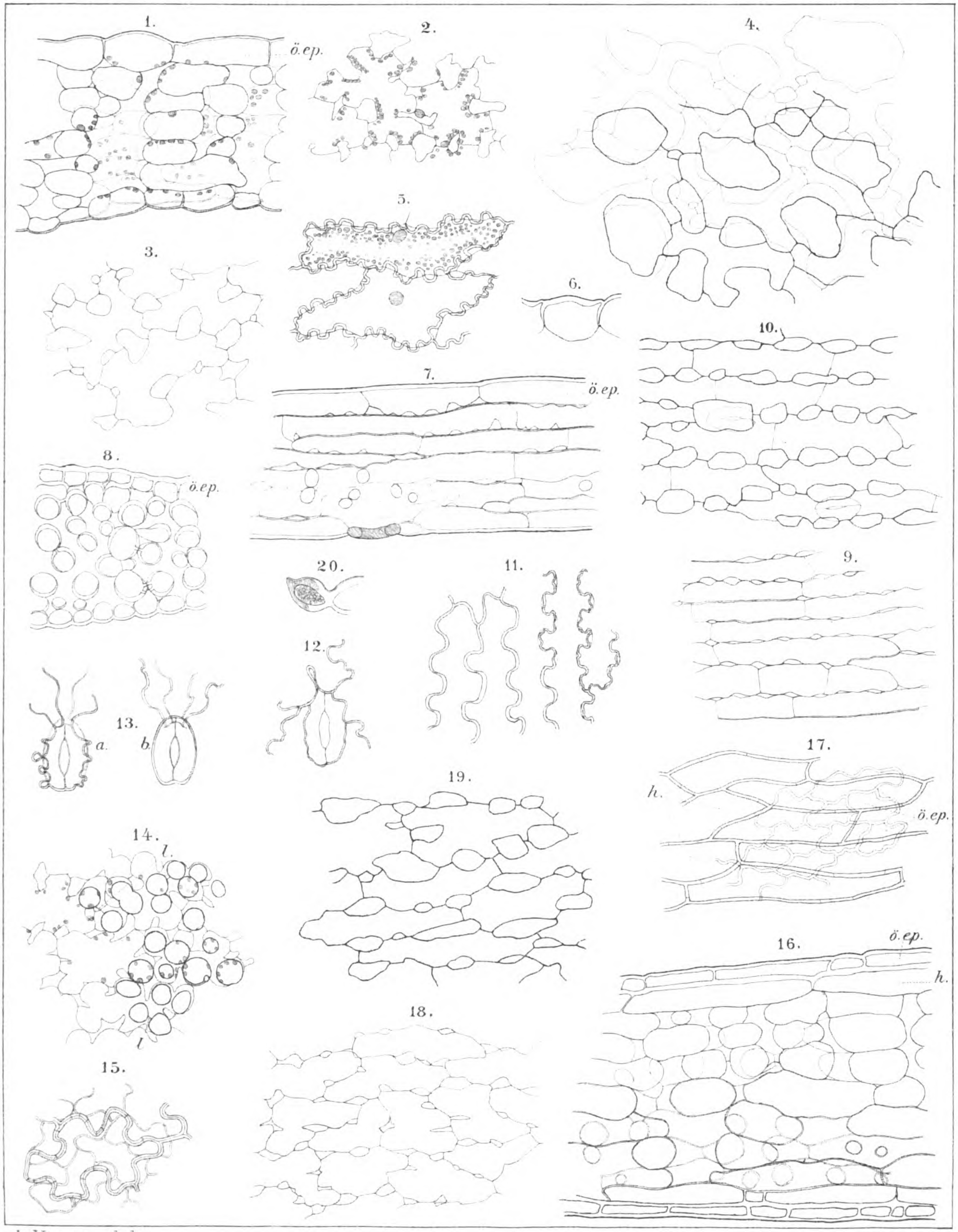
Rättelser:

Sid. 7 rad 2 nedifrån: står fig. 9 läs fig. 5.
„ 9 „ 4 „ „ *Equisetacœ* läs *Equisetaceæ*
„ 16 „ 16 „ „ *rotunifdolia* „ *rotundifolia.*
„ 22 „ 9 uppifrån: i luckan till venster har ordet "cellers" utfallit.
„ 58 „ 2 nedifrån: efter "hafva" inskjutes: från bladytan sedda.

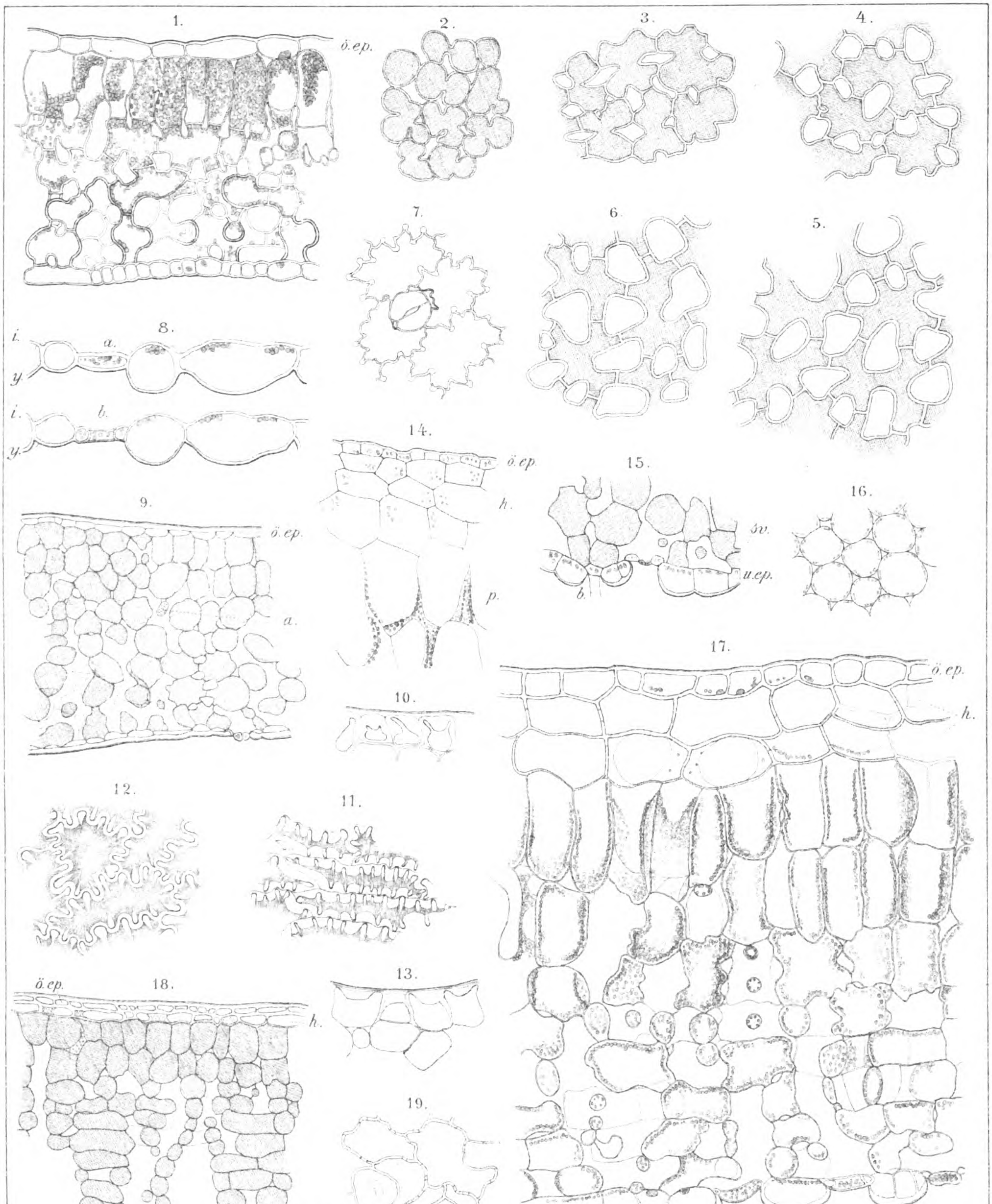
A. Vinge del.

Skånska Lith. Akt. Bol. Malmö

A. Vinge del.

Skånska Lith. Akt. Bol. Malmö.

A. Vinge del. Skånska Lith. Akt. Bol. Malmö.

OM MONAZITEN FRÅN URAL.

INBJUDNING

TILL DEN

FILOSOFIE DOKTORSPROMOTION,

SOM AF FILOSOFISKA FAKULTETEN ANSTÄLLES,

LÖRDAGEN DEN 1 JUNI 1889.

AF

FAKULTETENS DEKANUS.

LUND 1889.
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

Om monaziten från Ural.

Vid en tidigare utförd undersökning af cer- och ytterfosfater från södra Norge (Geol. fören. i Stockholm förhandlingar Bd. IX Häft. 3 1887) blef i fråga om sammansättningen en hufvudsaklig uppgift att afgöra thorjordens betydelse såsom beståndsdel i det hela, vare sig såsom vid sidan af cer- och ytterjordar uteslutande bunden vid fosforsyra eller å andra sidan delvis eller möjligen helt och hållet vid kiselsyra, dermed bildande ett i fosfatet inblandadt silikat. En noggrann jemförelse med monaziten från Ural måste under sådana förhållanden synas så mycket mera magtpåliggande, som den efter äldre analyser deri ingående till och med ovanligt höga thorjordshalten vid på samma gång fullkomlig frånvaro af kiselsyra ifrån början uteslöt hvarje tanke på möjligheten att med PENFIELD (jfr l. c. sid. 180) förklara thorjordens närvaro såsom beroende på mekaniskt inblandad thorit, men på samma gång också den förmedlande åsigt, hvartill jag sjelf föranledts, enligt hvilken thorjorden lika väl kan fungera såsom beståndsdel i fosfatet som i det vid mina ej mindre än vid PENFIELDS analyser aldrig helt och hållet felande silikatet. För frågans definitiva afgörande var emellertid en ny analys oundgängligen nödig.

Efter fåfänga försök på andra håll till vinnande af nödigt material för undersökningen lyckades mig slutligen genom förmedling af professor BEILSTEIN att ifrån Bergsakademiens i Petersburg samlingar erhålla på en gång fullt tillförlitliga och för ändamålet tillräckliga prof af det sökta mineralet. Jag begagnar tillfället att för det tillmötesgående, som mig sålunda visats, uttala min

förbindligaste erkänsla så väl mot prof. BEILSTEIN som mot Konservatorn vid nämnde samling, Hr professor A. LÖSCH, hvilken jag närmast är förbunden för mineralprofvens öfverlåtande. Tydligen är det i ett fall som detta af synnerlig vigt, att lokaliteten, hvarifrån profven skola härröra, är otvifvelaktigt den rigtiga.

Som bekant är den sibiriska monaziten från Ilmenbergen också derutinnan framför andra anmärkningsvärd, att han är af alla den tidigast kända, utan att han för någon del derför är fullständigare känd än andra hittills undersökta. Kristallografiskt beskrifven och namngifven af BREITHAUPT 1829 (Berz. Årsb. 1830 sid. 164) blef han första gången analyserad af KERSTEN (1829 Pogg. ann. 47 sid. 385). Den ende, som derefter mig veterligen undersökt mineralet, är HERMANN, hvars analyser erhållit en särskild märkvärdighet genom den länge pågående striden om thorjordens när- eller frånvaro. Uppgiften att någon sådan ej fanns, (1844 j. f. pr. Ch. 33 sid. 90), blef särskildt bestridd af BERZELIUS, som (Årsb. 1845 sid. 284) "till KERSTENS ursäkt" anför, att "ett litet i bref sändt prof förhöll sig likt thorjord och icke innehöll cer- eller lanthanjord". Vid ny analys med anledning deraf (1846, j. fr. pr. Ch. 40. 21) vidhölls uppgiften med förklaring, att i sulfatfällningen "nicht einmal eine Spur von Thorerde enthalten sein konnte". Vid senare förnyad analys (1864, j. f. pr. Ch. 93. 109) blef thorhalten betydligt (12 $^1/_2$ $^0/_0$) högre än den af KERSTEN funna. Vid sådant förhållande kan visserligen mineralet ej anses vara med tillräcklig säkerhet bekant, liksom ock detsamma torde kunna anses gälla med hänsyn till den bruna artförändring af Uralermonaziten, som af HERMANN undersökts och beskrifvits under namnet "Monazitoid".

Redan vid redogörelsen för de norska monaziterna har jag, vid frågan om bästa arbetsmetoden för dessa mineraliers undersökning, funnit mig föranlåten att anmärka rörande den senast utförda monazitanalysen af HERMANN, att thorhalten påtagligen redan af rent analytiska grunder måste vara lägre än den efter analysen antagits vara, i det dess storlek i ej oväsendtlig mån berott på en felaktig beräkning af den med undersvafvelsyrligt natron ej utfällda jorden. Med hänsyn till de närmare detaljerna med afseende härå så väl som i fråga om af mig använda arbetsmetoder torde vara nog att hänvisa till det på nämnda ställe (sid. 161—165) anförda. Det må endast nämnas, att jag äfven här

för dekompositionen i de flesta fall använde svafvelsyra och för thorjordens bestämning undersvafvelsyrligt natron, som jag med iakttagande af nödiga försigtighetsmått funnit gifva ganska tillfredsställande resultat så väl i fråga om särskiljandet från cerjord som med hänsyn till fällningens fullständighet.

De nämnda äldre analyserna af KERSTEN och HERMANN må i första hand anföras:

	Kersten	Hermann 1.	H—n 2.
Fosforsyra	28.50	28.05	28.15
Tennsyra	2.10	1.75	spår
Thorjord	17.95	—	32.45
Cerjord	24.78	37.36	35.85
Lanthanjord	23.40	27.41	
Manganoxidul	1.86	—	—
Kalk	1.68	2.26	1.55
Vatten	—	—	1.50
	100.27	96.83	99.50

Monazitoiden innehåller enligt HERMANN:

Fosforsyra	17.94	22.70
Tantalsyra	6.27	3.75
Ceroxidul	49.35	
Lanthanjord	21.30	
Kalk	1.50	
Vatten	1.36	
	97.72	

Rörande den närmare förekomsten af mineralet, hvaraf prof öfverlemnats, har upplysningsvis meddelats, att det anträffats i pegmatitgångar öster om Ilmensjön på fyra olika ställen, som dock icke i samlingen hållits från hvarandra särskiljda. För öfrigt är påtagligen förekomsten vida sparsammare på hvarje särskildt ställe än vid de talrika norska fyndorterna.

Efter yttre utseende och derefter antaglig renhetsgrad voro profven fördelade under tre nummer med skriftligen lemnad uppgift öfver beskaffenheten, som ock för fullständighetens skull må här meddelas.

Prof n:o 1.

"Besser scheinendes Material, zumeist aus durchsichtigen oder durchscheinenden Splittern und Bruchstücken bestehend (es haftet freilich stellenweis noch

Feldspath und Glimmer an und sind auch lose Partikeln beider Minerale dabei)".

Färg temligen ljust rödbrun. Lätt söndersplittrad efter de glänsande genomgångsytorna. Pulver blekt gulaktigt. Eg. vigt 5.01, medium af två försök 5.025 och 4.995. BREITHAUPT uppger 4.93, KERSTEN 4.922—5.019.

I två analyser af 0.9165 och 0.6035 gr., den förra vid dekomposition med svafvelsyra, den senare med kolsyradt Kali-Natron, erhölls:

	An. 1.	An. 2.	Med.	Syre.		
Fosforsyra	27.17	27.48	27.32	15.397	0.782	5.00
Tennsyra	0.95	–	0.95	0.202	0.782	0.254
Kiselsyra	1.09	1.65	1.37	0.580		
Thorjord	5.62	5.49	5.55	0.667		0.216
Cerjord	31.31	—	31.31	4.568	9.285	3.014
Lanthanjordar	31.86	—	31.86	4.635		
Ytterjordar	0.52	—	0.52	0.082		
Jernoxid	0.11	0.41	0.26	0.078	0.195	0.063
Lerjord	—	0.13	0.13	0.060		
Kalk	0.55	—	0.55	0.157		
Vatten	—	0.41	0.41	0.364		0.118
			100.23			

Den låga thorjordshalten, som genast måste förefalla mig tvifvelaktig, föranledde närmast den förnyade analysen. Resultatet blef dock i hufvudsak detsamma.

Om de funna syrerelationerna vid syror, baser och vatten: 5.0 : 0.254 : 3.293 : 0.118 utjemnas till 5 : 0.26 : 3.26 : 0.20 skulle erhållas formeln:

$$100\,(3\,RO,P^2O^5) + 12\,(2\,RO,SiO^2) + 12\,H^2O.$$

Thorhalten skulle här uteslutande höra till silikatet. Om relationen mellan ThO^2 och öfriga baser 0.216 : 0.063 sättes lika med 0.20 : 0.06 skulle den mera utförda formeln blifva:

$$(Ce,La)^2\,(O^3PO)^2 + 0.1\,ThO^4Si + 0.03\,R^2O^4Si + 0.12\,H^2O.\ ^{1})$$

Af analysen bevisas i hvarje fall, att monaziten är jemförelsevis ganska ren och i allo motsvarar de först anförda thoriumfattigare bland de af mig undersökta norska.

[1]) eller: $20\,(Ce,La)^2\,(O^3PO)^2 + 5\,ThO^4Si + 0.6\,R^2O^4Si + 24\,H^2O$.

Prof n:o 2 (märkt n:o 2).

"Ein Bruchstück eines grösseren Krystalls (Monazitoid?), der vielleicht, wenn sich brauchbares Analysenmaterial daraus gewinnen lässt, eine besondere chemische Prüfung verdiente".

Färg mörkare gulbrun; spröd, i brottet splittrig, fettglänsande; pulver blekt gulaktigt. Eg. vigt 5.266. Kristallens längd omkring 2 ½ cm.; största tjocklek närmare 1 cm.

Vid analys af 0.696 gr. (med svafvelsyra) erhölls:

Fosforsyra	25.09	14.135		5.000
Tennsyra	0.43	0.092	1.638	0.579
Kiselsyra	2.90	1.546		
Thorjord	17.82	2.143		0.758
Cerjord	34.90	5.091	7.718	2.730
Lanthanjordar	17.60	2.560		
Ytterjordar	0.43	0.067		
Jernoxid	0.43	0.129	0.232	0.082
Kalk	0.36	0.103		
Vatten	0.56	0.498		0.176
	100.52			

Thorjordshalten är här således densamma som den af KERSTEN funna. Deremot är fosforsyrehalten nära 3 ½ % lägre. Då detta afvikande resultat kräfde särskild bekräftelse, utfördes en annan analys (af 0.5385 gr.) vid dekomponering med alkalikarbonat, men fosforsyrehalten fanns till och med något lägre = 24.46 med något högre halt af thorjord = 18.19 och kiselsyra = 3.15. Med antagande af det högsta talet som det rigtigaste, har jag ock i öfrigt låtit den första analysen blifva den ensamt bestämmande i stället för att antaga det i öfrigt föga afvikande medium af båda.

Med syrerelationerna vid syror, baser och vatten 5 : 0.579 : 3.570 : 0.176 jemnade till 5 : 0.58 : 3.58 : 0.18 kunde det helas uttryck blifva:

$$100\,(3RO,P^2O^5) + 29\,(2RO,SiO^2) + 18\,H^2O.$$

Cerjordarne äro här ingalunda tillräckliga till fosforsyrans mättning huru låg än halten deraf är. Med antagande att ensamt thorjord supplerar fosfatet, blefve med cerjordarne som utgångspunkt syrerelationerna vid:

$$P^2O^5 : Ce^2O^3 : ThO^2 : SiO^2 : ThO^2 : RO : H^2O$$
$$5.49 : 3 : 0.297 : 0.636 : 0.536 : 0.09 : 0.193 \text{ eller ungefär}$$
$$5.5 : 3 : 0.30 : 0.64 : 0.54 : 0.10 : 0.20$$

Deraf skulle följa den utförda, ganska väl stämmande formeln:
$(Ce,La)^2 (O^3PO)^2 + 0.05\ Th^3(O^3PO)^4 + 0.27\ ThO^4Si + 0.05\ R^2O^4Si + 0.2\ H^2O$. [1])

Med all sannolikhet föreligger här den fulla motsvarigheten till den af KERSTEN analyserade monaziten. Mineralet är ett ceriumthorfosfat med inblandad thorit, till hvilken i det närmaste $^2/_3$ af hela thoriumhalten skulle vara att hänföra.

Prof n:o 3.

Betecknadt (under märket n:o 2) som "weniger gutes, wohl zum Thiel verwittertes Material. Darunter einige rundliche Kristalle von rothbrauner Farbe".

Smärre, otydliga kristaller och kristallfragmenter af till det mesta matt gråbrun färg utan tydliga genomgångar.

Utan afseende på svårigheten att häraf erhålla säkert rent material syntes mig en analytisk bestämning så till vida särskildt påkallad, som möjligen deri förelåg en motsvarigket till HERMANNS s. k. monazitoid, såsom tydligen med föregående prof icke såsom af öfversändaren förutsatts, varit händelsen. Att detta mineral, såsom KOKSCHAROW redan uttalat som sannolikt, endast var en i mer än vanlig grad oren monazit, var väl all anledning att antaga. Men äfven föroreningens art måste för den föreliggande frågan ega ett särskildt intresse.

Till undersökning togos tre kristallfragmenter af en sammanlagd vigt af 1.12 gr. Eg. vigt ovanligt låg = 4.87.

Analysen var särskildt på grund af manganhalten i mer än vanlig grad besvärlig och kunde ej heller i alla delar tillräckligt varieras. Delningen af jordarne i första analysen misslyckades helt och hållet i följd af substansförlust. Till kontrollanalysen måste användas en nog ringa mängd 0.3365 gr. Att använda nytt material, hvartill tillfälle ej saknades, kunde till litet tjena, då konstans i sammansättningen vid olika stycken knappt var att vänta. De erhållna resultaten torde dock för det med analysen afsedda ändamålet kunna anses tillräckligt noggranna.

[1]) eller: $20(Ce,La)^2 (O^3PO)^2 + Th^3(O^3PO)^4 + 5.4\ ThO^4Si + R^2O^4Si + 4\ H^2O$.

Fosforsyra	—	19.13	syre 10.777	5.000
Tennsyra	—	0.40	0.085	2.432
Kiselsyra	—	9.67	5.157	
Thorjord	—	16.64	2.013	0.934
Cerjord	—	22.88	3.338	2.666
Lathanjordar	—	14.69	2.137	
Ytterjordar	—	1.71	0.270	
Lerjord	—	2.90	0.791	1.672
Jernoxidul	—	3.56	1.354	
Manganoxidul	—	4.89	1.102	
Kalk	—	1.25	0.357	
Magnesia	—	0.40	0.160	
Vatten	—	0.71	0.631	0.292
		98.83		

Jemnas syrerelationerna vid syror, baser och vatten från 5 : 2.432 : 5.272 : 0.290 till 5 : 2.4 : 5.28 : 0.3 skulle erhållas formeln:

$$100\,(3RO,P^2O^5) + 114\,(2RO,SiO^2 + 6SiO^2 + 30H^2O.$$

Silikatet skulle således ingå till flere molekuler än fosfatet.

Cerjordarne äro äfven i denna form af monazit otillräckliga till fosforsyrans mättning. Förutsatt att de suppleras af thorjord, skulle, om man äfven här ville anse mödan värdt att beräkna de deraf framgående syrerelationerna, dessa vid

$$\begin{array}{lllllll} P^2O^5 & : Ce^2O^3 & : ThO^2 & : SiO^2 & : ThO^2 & : RO & : H^2O \\ 5.618 & : 3.00 & : 0.371 & : 2.69 & : 0.67 & : 1.89 & : 0.329, \text{ kunna sättas} \\ = 5.6 & : 3. & : 0.36 & : 2.6 & : 0.7 & : 1.9 & : 0.30, \end{array}$$

och sålunda erhållas formeln:

$$(Ce,La)^2\,(O^3PO)^3 + 0.06\,Th^3(O^3PO)^4 + 0.35ThO^4Si + 0.95\,R^2O^4Si + 0.3H^2O.$$ [1]

Jag har för enkelhetens skull antagit jern och mangan som oxidul. Ingenting hindrar, att de till större eller mindre del ingå som oxider. Formeln skulle i sådant fall passa bättre och kiselsyra ej blifva till öfvers vid antagande af full mättning.

Naturligtvis är möjligheten ej helt och hållet utesluten, att glimmer, fältspat och liknande vanliga mineralier ej varit fullständigt aflägsnade från prof-

[1]) eller: $20(Ce,La)^2\,(O^3PO)^2 + 1.2\ Th^3(O^3PO)^4 + 7\,ThO^3Si + 19\,R^2O^4Si + 6\,H^2O.$

vet. Men svårligen kunna dessa substanser, som åtminstone ej äro för ögat omöjliga att urskilja, hafva utgjort någon mera anmärkningsvärd del af det till omkring $^1/_3$ af det hela (32.51 $^0/_0$ med mangan och jern som oxiduler) inblandade silikatet, och detta så mycket mindre som i ett slipprof, taget af kristallfragment af alldeles enahanda art som de till analysen använda, äfven vid stark förstoring på intet sätt kunde upptäckas några inneslutningar af främmande mineralpartiklar.

Något sådant motsäges ock af den höga manganhalten, som i mer än ett afseende är egendomlig och i hvarje fall icke kan härröra af inblandad fältspat. Efter sist anförda formel, med thorjorden frånräknad så väl i form af silikat som fosfat, skulle i silikatet R^2O^4Si halten af MnO uppgå till 23.98 $^0/_0$ på 36.24 $^0/_0$ kiselsyra. Påtagligen föreligger ett starkt manganhaltigt, thoritartadt mineral med möjligen ej utsöndrad fältspat i åtminstone mycket underordnad mängd.

Vid jemförelse af de allmänna resultat, hvartill jag sålunda kommit, med de analyser af uralermonaziten, som tidigare utförts, befinnes hufvudsakligen följande att anmärka:

1). *Kiselsyra* felas aldrig. Den vexlande mängden deraf står påtagligen i nära sammanhang i vexlingen i halten af *fosforsyra*, hvilken jag aldrig funnit närvarande i fullt så stor mängd som förut uppgifvits.

2). Äfven *thorjordshalten* vexlar i hög grad. Den högsta mängd, jag häraf iakttagit, är ungefär just densamma som den af KERSTEN från början erhållits (omkring 18 $^0/_0$), hvilket torde kunna anses ytterligare gifva styrka åt förutsättningen, att HERMANNS senast funna 32 $^1/_2$ $^0/_0$ i hufvudsaklig mån berott på en felaktig beräkning vid den nya metoden för thorjordens bestämning och icke på mineralprofvets åtminstone mera väsentligt afvikande sammansättning.

Att tidigare ej anmärkts kiselsyra, torde lika litet hafva berott derpå, att kiselsyrefri monazit då förelåg till undersökning. Orsaken torde väl endast kunna sökas deri, att man af lätt förklarliga skäl uraktlät försöken att ådagalägga dess när- eller frånvaro och således, knappast mindre lätt förklarligt, kom att helt och hållet förbise densamma såsom verklig beståndsdel af mineralet. De-

kompositionen gjordes vid smältning med soda (KERSTEN) eller kaustikt natron (HERMANN). Om nu, såsom påtagligen fallet var, den vid utkokning med vatten erhållna alkaliska lösningen vidare behandlas utan föregående afrykning till torrhet med saltsyra, kan endast allt för lätt inträffa, att en ringa halt af kiselsyra såsom löst i vätskan fullkomligt undgår uppmärksamheten och endast ger sig tillkänna genom en något ökad mängd af fosforsyrad blyoxid (KERSTEN) eller magnesia.

Då det för ett rätt bedömande af de äldre analyserna ligger ej ringa vigt på dessa förhållanden, må det med afseende derpå anförda här meddelas.

Det heter sålunda hos KERSTEN efter redogörelsen för den erhållna smältans utkokning med vatten: "Die alkalische Flüssigkeit neutralisirte man in der Wärme mit Essigsäure. Hierbei schieden sich einige wenige weisse Flocken ab, die durch Filtration von der Flüssigkeit getrennt wurden. Letztere fällte ich mit essigsaurem Bleioxyd". Den olösta kiselsyran togs således ej med i räkningen. Den i vätskan lösta måste fällts som blysilikat.

Vid redogörelsen för HERMANNS sista analys (j. f. pr. Ch. 93) anföres: "Nach dem Schmelzen des geglühten Minerals mit Natronhydrat erhielt man eine alkalische Lösung, die, mit Salzsäure schwach übersauert, mit H S nur eine Spur von Schwefelzinn, mit schwefelsaurem Magnesia und Ammoniak dagegen eine beträchtliche Fällung gab". Att en surgjord alkalisilikatlösning kan hålla en betydlig mängd kiselsyra upplöst, är tillräckligt bekant. Skedde fällningen i den svagt sura lösningen, såsom det häraf vill synas, omedelbart med magnesiamixtur, var också genom ammoniak möjligen utfällbar kiselsyra omöjlig att iakttaga.

Hvad beträffar HERMANNS *monazitoid* är den enda iakttagelse jag haft att meddela, som möjligen kunde stå i något sammanhang dermed, att det af de mig tillgängliga profven, hvari snarast kunde väntas en motsvarighet till denna, visserligen var i hög grad oren monazit, men utan spår af tantalsyror, i det den inblandade främmande syran som vanligt var kiselsyra. Tydligen kunna dock deraf inga bestämda slutsatser dragas rörande den närmare beskaffenheten af den orena monazit, som af HERMANN undersökts och med särskildt namn belagts. Inblandning af fergusonit, om också annars ej iakttagen, vore visserligen i och för sig för ingen del mera anmärkningsvärd än den regelbundet förekommande af thorit, såvidt annars denna verkligen skulle vara ursprunglig och icke, såsom det synts mig sannolikast och af fergusonitens regelbundna

frånvaro kunde anses ytterligare bevisadt, en produkt af senare följande sönderdelning.

Slutresultatet af undersökningen skulle således äfven i föreliggande fall blifva i allo detsamma som vid de talrika monaziter, jag förut undersökt. Uralermonaziten har vid förnyad pröfning ingalunda företett de bestämda afvikelser från det annars vanliga, som efter äldre analyser skulle förefinnas, och intet hinder möter att äfven här tillämpa den uppfattning, hvartill sammansättningen af monaziterna från andra fyndorter gemensamt föranledt.

Den här som annars i mycket vexlande mängd ingående *kiselsyran* låter sig äfven här uppfatta som beståndsdel i ett mättadt silikat, hvaraf det mineralet konstituerande cerfosfatet är i en egendomligt intim blandning i varierande mängd förorenadt.

Förutsatt att silikatet jemte annars vanliga baser med full rätt ansetts innehålla *thorjord* och icke cer- och ytterjord som beståndsdel, är väl dess egenskap af mer eller mindre oren thorit ej tvifvel underkastad. Dock framgår äfven af dessa analyser, att man ingalunda med Penfield kan anse thorjorden en gång för alla hafva ingenting att skaffa med fosfatet. I ej få fall har thorjorden påtagligen spelat en ej oväsendtlig, om också alltid i jemförelse med cerjordarne underordnad rol vid dettas bildning. Både fosfat och silikat af thorium förekomma vanligen samtidigt inblandade med cerfosfatet.

Det kunde förtjena anmärkas, att vexlingen i thorjordens mängd synes förete en viss regelbundenhet. Man skulle således kunna åtskilja monaziter med 4—6, med 8—11, med 16—19 % thorjord, således ungefär jemna multipler af lägsta halten. Om man också svårligen deri kan se annat än en ren tillfällighet, kunde dock alltid deri sökas en indelningsgrund, hvarefter i brist af någon bättre monaziterna kunde fördelas i tre grupper.

Till första kategorien med lägsta thorhalten höra bland de af mig undersökta monaziterna två norska, anförda under n:o 1 och n:o 2 med 4.54 och 3.81 % och den här under n:o 1 bestämda från Ural med 5.55 %, till den andra med omkring 9 % ThO^2 8 norska med 9.60, 9.20, 9.34, 9.03, 9.57, 7.14, 9.05 och 11.57 % samt två från Sverige med 8.35 och 10.39 % samt

slutligen till den tredje, den thorrikaste, den förut af KERSTEN och den nu af mig under n:o 2 undersökta med 17.95 och 17.82 % från Ural samt af de amerikanska PENFIELDS ena från Amelia med 18.60 %. En så hög thorjordshalt som HERMANNS 32.45 % torde allt för mycket vara tvifvel underkastad. En thorfri monazit har jag för egen del aldrig varit i tillfälle att iakttaga och torde möjligen dess existens åtminstone vara oviss. Om thorjorden gäller så till vida i allo detsamma som om kiselsyran. Om han ej särkildt sökes, förbises han alltför lätt.

Hvad beträffar försöken att närmare förklara monaziternas kemiska byggnad och uppkomstsätt, såvidt de nu för oss föreligga, har jag egentligen endast att hänvisa till det förut derom meddelade (l. c. sid. 175 ff.). Några ord må dock tilläggas med afseende å försök att genom slipprof på mikroskopisk väg komma närmare frågans lösning. Såsom förut nämdt, har ett sådant prof tagits af den orena monaziten n:o 3, ett annat af den enstaka större kristall, som i det föregående betecknats såsom n:o 2. I båda fallen har resultatet blifvit i allo detsamma som det vid liknande försök med några norska monaziter förut erhållna. Det torde vara nog att anföra följande på begäran lemnade skriftliga uttalande af D:r MATS WEIBULL: "Monaziterna äro ju båda tydligen stadda i omvandling i en amorf brun substans, som i största mängd finnes i n:o 3. Deremot kan jag ej upptäcka några inneslutningar af främmande mineral".

Det torde svårligen finnas någon annan möjlighet till förklaring af detta egendomliga förhållande än den redan förut antydda i öfverensstämmelse med hvad tidigare i uppsatsen om de norska monaziterna i samma fråga meddelats. Den s. k. thoriten kan omöjligen vara ursprunglig, utan senare uppkommen under inverkan af i vatten löst kiselsyra, hvaraf fosforsyra i motsvarande mängd undanträngts. Fördelningen af baserna måste under sådana förhållanden alltid blifva mer eller mindre godtycklig. Förhandenvaron af thorit i PENFIELDS mening synes man äfven på denna grund icke vara berättigad att antaga.

Den filosofie doktorspromotion, hvartill allmänheten härmed vördsamt inbjudes, är den fjerde eller, om man medräknar den oberoende af treårsperioderna anställda, icke som egentlig promotion betecknade af år 1879, den femte af dem, som här hållits efter tidpunkten för statuternas medgifvande af fritt val mellan de båda alternativen att "med lämplig högtidlighet till doktorer promoveras, då ett tillräckligt antal sig dertill anmäler" eller "vid läsårets slut till doktorer offentligen utnämnas", under det förut endast ifrågakom "promotion med lämplig högtidlighet hvart tredje år".

Med den minskning i antalet promovendi, som naturligen måst föranledas af de under de sistförflutna fyra årtiondena steg för steg ändrade föreskrifterna rörande profven för filosofiska graden med allt bestämdare syftning på till några få ämnen inskränkta fackstudier, fanns visserligen redan anledning nog att betvifla möjligheten af promotionernas bibehållande i af gammalt vanlig ordning. Såsom särskildt afgörande i sådant afseende måste räknas ännu gällande examensstadga af 1870 med licentiatexamen som villkor för doktorsgraden och en, om man så vill, deraf fullkomligt oberoende kandidatexamen, medförande kompetens till skoltjenst, då deraf med nödvändighet måste följa en delning af de inom fakulteten studerande i två grupper eller å ena sidan de, som med kandidatexamen såsom endast förberedande fortsätta med licentiatstudierna, å den andra de af lätt insedda skäl, såsom också erfarenheten visat, ingalunda få, som stadna vid kandidatexamen i dess egenskap af embetsexamen.

Det var dock först med den förut nämnda i statuterna af 1876 medgifna rätten till doktorsvärdighetens erhållande utan all inskränkning genom treårsperioderna, som dödsdomen på fulla allvaret kunde anses fälld öfver våra gamla promotionsfester, för så vidt deras hållande skall ställas i beroende af antalet promovendi, då ju all anledning var att vänta, det flertalet af dem, som under en treårsperiods tidigare del afslutat sina doktorsprof, skulle begagna sig af sin rätt att snarast möjligt erhålla namnet och värdigheten af Filosofie Doktor sig tillerkänd.

Men dessa missgynnande förhållanden till trots hafva promotionerna fortgått och skola väl ännu fortgå under ett eller annat årtionde utöfver det, som nu redan förflutit efter den nya ordningens införande.

Såsom väl är bekant, har närmaste orsaken dertill varit våra svenska promotionsfesters sedan länge häfdvunna särskilda betydelse af på samma gång

de gamles jubelfester, i det fakulteten, för hvilken det traditionelt öfverlemnade ej är något, som saklöst och utan tvingande grund kan åsidosättas, har ansett sig åligga som en oafvislig pligt att till de ännu lefvande af dem, som ett halft århundrade tidigare emottagit doktorsgraden, offentligen öfverlemna jubelkransen, och sålunda låtit som regel gälla, att fortfarande som förut högtidligare promotion anställes hvart tredje år.

Då således tidpunkten för promotions hållande på intet sätt står i beroende af deras antal, som sig till promotion anmäla, är visserligen ej att undra öfver, om antalet promovendi till och med kan understiga antalet af jubeldoktorer. Då detta redan för 30 år sedan eller vid promotionen 1859 första gången inträffade, kunde det ännu räknas som en mycket egendomlig tillfällighet *). Helt annorlunda nu, så länge ännu promotionen femtio (eller rättare femtioett) år tidigare faller inom tidrymden för de stora promotionerna, under det, såsom i det föregående tillräckligt framhållits, kraftigt samverkande orsaker, sakliga så väl som rent personliga, bidraga till att minska antalet af dem, som å de ungas sida i promotionen deltaga.

Snarare kunde tvärtom på goda grunder förefalla särskildt anmärkningsvärdt, att inflytandet af våra nuvarande promotioners förherrskande karakter af jubelpromotioner i detta hänseende icke gjort sig bestämdare gällande än hittills varit händelsen, i det afgjord öfvervigt på jubeldoktorernas sida ännu förekommit endast en gång eller vid promotionen 1880, som dock derutinnan befann sig i en särskildt ogynnsam ställning, att året förut (1879) utnämningsrätten icke endast för första gången, utan också i en sollennare form, än senare ifrågasatts, kom till användning, så att alltså återställandet af den brutna kontinuiteten med de äldre promotionerna kunde anses som dess närmaste och egentliga uppgift.

Då sålunda antalet promovender och jubeldoktorer vid denna promotion utgjorde respektive 5 och 13, voro de motsvarande talen 1883 8 och 8, således jemnt lika, och 1886 12 och 10, följaktligen med öfvervigt på promovendernas sida, såsom ock, om än i något mindre grad, kommer att inträffa vid nu förestående promotion med 14 promovendi mot 13 jubeldoktorer.

Särskildt förtjenar härvid anmärkas den tendens till stigning, som i de anförda talen för promovendi (5, 8, 12, 14) ger sig tillkänna, må det nu, liksom vexlingen i antalet jubeldoktorer (13, 8, 10, 13), bero på rena tillfälligheter eller på regelmässigt verkande orsaker i sammanhang med den ökade stadga, som den nya ordningen med förutbestämda högtidligare promotioner vid sidan af på fakulteten ej beroende utnämningspromotioner efter hand vunnit.

---

*) Liksom antalet promoverade 51 år förut eller 1808 var ovanligt högt eller med talet 70 nära uppgående till det högsta, som någonsin förekommit (endast åren 1738 och 1844 med 71 samt jubelåret 1768 med ända till 75 promoti hafva haft ett högre tal) så var det 1859 ovanligt lågt (19) eller det lägsta, som före 1879 förekommit vid samtliga promotioner med afräkning af de två första 1670 och 1688. Året 1859 är för öfrigt särskildt anmärkningsvärdt såsom tydligen betecknande gränsen för de stora promotionerna.

Att dock med närvarande och närmast föregående promotion det ungefärliga maximum redan uppnåtts, är väl i hvarje fall att anse som sannolikt.

Fullfölja vi emedlertid jemförelsen vidare, utan afseende på hvad framtiden möjligen kan hafva med sig, skulle vid beräkning af medeltalen för alla fyra till det ifrågavarande tidsskedet hörande promotionerna vid en hvar särskildt af dem antalet promovender och jubeldoktorer komma att utgöra 9.75 och 11, således med afgjord öfvervigt å de senares sida. Anse vi oss deremot kunna ur räkningen utesluta den första promotionen (af 1880) såsom ännu alltför tillfällig och ej såsom de öfriga under längre tid förutbestämd, skulle relationen blifva 11.33 : 10.33, således med någon öfvervigt åt motsatta hållet. Som allmänt slutresultat kunde måhända häraf anses framgå, att vid våra promotioner, såsom de nu gestaltat sig, ännu under en följd af triennier efter regeln är att påräkna ett tiotal eller något deröfver af så väl promovender som jubeldoktorer.

Antalet af de unga män, som nu skola emottaga lagerkransen i sin nyvunna egenskap af filosofie doktorer, är således till och med större än efter förut vunnen erfarenhet varit anledning att vänta, om det ock å andra sidan, jemfördt med de tal, som under tidigare perioder förekommit, krymper ihop till en obetydlighet. Men i och för sig gör ju antalet litet eller intet till saken. Det är ju ingalunda det allena, som bestämmer värdet och betydelsen af en promotion som den ifrågavarande. Det vissa är, att årets unga promovendi äro mer än tillräckligt många för att lemna ett afgörande och, jag tvekar ej att uttala det som min öfvertygelse, såväl för dem sjelfva som för universitetet hedrande vittnesbörd rörande arten och beskaffenheten af de studier till filosofiska graden, som i närvarande tid och under nu bestående examensförhållanden vid vårt universitet förekomma.

Om åter, som dock alltid kunde ega sitt intresse, antalet af nyblifna doktorer skall mätas efter måttstocken af våra gamla promotionsfester, så hafva vi ju att utöfver antalet af dem, som nu skola till doktorer kreeras, medräkna äfven dem, hvilka, tillhörande samma trienniiperiod, som med den högtidligare promotionen finner sin afslutning, under närmast föregående två läsår emottagit doktorsgraden. Då antalet af dessa uppgår till 12, blefve hela summan (14+12) 26, under det på samma sätt (då vi med första talet utmärka de vid treårsperiodens utgång promoverade, med det andra de förut till doktorer utnämnda) de motsvarande talen blefve: för perioden 1877—1880 5+14 = 19, 1880—1883 8+9 = 17 samt 1883—1886 12+12 = 24. I förbigående sagdt finna vi äfven här en om också delvis afbruten stigning: 19, 17, 24, 26, med i hvarje fall särskildt deciderad tillväxt under de två sista trennierna. Jemföra vi nu, såsom i första hand snarast kan ifrågakomma, hela detta årtionde efter den nya ordningens införande med de två närmast föregående och de till dem hörande sju promotionerna 1859—1877 med 19, 21, 31, 34, 20, 35, 21 promoti, skulle efter medeltalen 21.5 och 25.9, såvidt man annars med full rätt kan jemföra endast fyra promotioner med sju, af en sådan jemförelse framgå, att, i synnerhet om behörig hänsyn tages till det under tiden ansenligt ökade

studentantalet, en ej obetydlig minskning försiggått, om också ingalunda större än man såsom en konseqvens af licentiatexamen kunde funnit grundad anledning att förutsätta som sannolik. Medtaga vi för fullständighetens skull äfven perioden före 1859, t. ex. till århundradets början, såsom uttryck för den ännu i det väsendtliga orubbade äldre ordningen, skulle det motsvarande medeltalet utgöra 46.2 med minimum 29 (1817) och maximum 71 (1844), eller för hela den ifrågavarande tidrymden, om vi så vilja äfven efter år räknadt:

1800—1859	vid	promotion	46.2,	för år	15.4
1859—1877	„	„	25.8,	„	8.6
1877—1889	„	„	21.5,	„	7.2.

Om studentnumerären under hela tiden varit densamma, skulle man sålunda i dessa tal ega en ungefärlig mätare på det inflytande, som den efter hand förändrade ordningen med afseende å studierna till filosofiska graden utöfvat på antalet af dem, som åt desamma egnat sig. Det torde emellertid knappt behöfva anmärkas, att för ett rätt bedömande af dessa relationstal äfven ändringarne i studentantalet måste tagas med i räkningen. Antages detta under de sista trettio åren i rundt tal hafva vuxit till det dubbla (800—900 i stället för 400—450), skulle t. ex. relationstalen för perioderna före 1859 och efter 1877 ifrån 15.4 : 7.2 vara att ändra till 30.8 : 7.2. Slutresultatet skulle således snarast blifva, att antalet af dem, som vid vårt universitet förvärfvat doktorsgraden inom filosofiska fakulteten, efter år räknadt och med förutsättning af samma studentantal, under århundradets tidigare hälft var mer än fyra gånger större än det under närvarande förhållanden kan anses vara.

Att med den, sålunda fattad, betydande minskningen i antalet filosofie doktorer angifves en ändring till det bättre i mycket väsendtliga delar, ligger i öppen dag, om också derför ej kan bestridas, att dock äfven den gamla ordningen erbjöd fördelar, som med den nyas inträde gått förlorade. Att närmare härpå ingå ligger utanför ändamålet med dessa rader, som ingenting annat afsett än meddelandet af några enkla statistiska data rörande det nya tidsskede af våra promotioner, som med senaste årtionde inträdt och ännu fortgår. Jag har trott, att de kunde erbjuda något intresse för dem, som i promotionerna inom filosofiska fakulteten, såsom de efter hand utvecklat sig, se ett ej helt och hållet betydelselöst moment i våra svenska universitets historia.

I sammanhang med det i sådant hänseende sist anförda må nu blott till slut som ett önskningsmål uttalas, att de under de två närmast föregående åren till filosofie doktorer utnämnda, såvidt de äro på platsen närvarande, icke må anse sig främmande för den promotionsfestlighet, som af fakulteten hufvudsakligen på den grund anställes, att efter gammal räkning trienniiperioden, som de sjelfva tillhöra, nu tilländalöper.

Vid promotionen 1838, till hvilken den nu förestående ansluter sig som jubelpromotion, var antalet promoti 50, således, med öfverstigande af det förut uppgifna medeltalet, en af de jemförelsevis större.

Promotor var Historiarum professor *Ebbe Samuel Bring.* Hedersrummen intogos af *J. E. Rietz,* Sk. och *W. G. Wetter,* Sm. Magisterfrågan, framställd af Adjunkten i Orientalspråk *Hampus Christoffer Tullberg* och som vanligt besvarad af primus, rörde skilnaden mellan den omedelbara och pragmatiska behandlingen af historien och om möjligen någon annan bättre finnes. Programmet innehöll betraktelser öfver samma ämne med särskildt framhållande af det filosofiska behandlingssättet.

Såsom väl hittills i allmänhet kunnat räknas som en gifven regel med afseende å våra äldre promotioner, har flertalet af de herrar och män, som nämnda år erhöllo lagerkransen, oftast efter förutgången verksamhet som lärare, egnat sig åt kyrkans tjenst. Sällan torde dock detta förhållande hafva gjort sig i så hög grad gällande som i fråga om denna promotion, då af de 50 promoverade till det minsta 30 under lifstiden varit eller ännu äro prester och af dem ej mindre än 28 kyrkoherdar i egna församlingar. Att dessa åter i sådan egenskap intagit en framstående plats bland sina respektive stifts presterskap, är efter förut vunnen erfarenhet med hänsyn till dem, som grundlagt sina teologiska studier genom förut tagen filosofisk grad, redan på förhand all anledning att vänta, och torde till bevis för det berättigade i en sådan förutsättning vara nog att hänvisa till i det följande meddelade fullständiga förteckning, hvari många väl bekanta namn på aflidna såväl som ännu lefvande, hvar i sin krets högt aktade, kyrkoherdar vid första blick återfinnas. Såsom mera framstående skolmän må bland de till samma kategori hörande endast nämnas *N. T. Simonsson* som Rektor vid Kristianstads läroverk, hvars ombildning till fullständigt på båda linierna i väsendtlig mån var hans verk, och af de ännu lefvande *W. G. Wetter* som Lektor och Rektor vid Wexiö högre elementarläroverk, samt bland dem, som till sin död eller sena ålder qvarstått i skolstaten utan att senare öfvergå i kyrkans tjenst (inalles 11), af de redan aflidna *Gustaf Andersson* i Lund, särskildt känd som skicklig språkkarl och kunnig bibliofil, samt af de ännu lefvande de af sina lärjungar högt uppskattade *C. W. Psarski* i Karlskrona och *M. E. Areskoug* i Malmö. Såsom före öfvergången till kyrkoherde under en längre följd af år med nit och framgång arbetande i universitetets tjenst (i hvilken ock W. G. Wetter en kortare tid var verksam som Docens) märkas *Johan Otto Lindfors,* som fortfarande lefver i kärt minne inom Lunds universitet och samhälle, och *Johan Ernst Rietz,* hvilkens främsta lifsgerning väl utan all fråga blifvit det om aldrig tröttnande flit och det mest brinnande forskningsnit vittnande arbete, hvarigenom han så väsendtligen bidragit till bevarandet och räddandet från glömskan af våra bygdemåls endast allt för mycket i försvinnande stadda språkliga skatter. Bland de liksom Rietz redan för flera år sedan aflidna må i detta sammanhang erinras om *Bernhard Cronholm,* som af sin eminenta begåfning såsom skriftställare i den lättare genren föranläts att från universitetets tjenst öfvergå till

tidningsmannens i våra dagar visserligen ej minst magtpåliggande kall. Intill senaste år verksam som universitetslärare och vetenskapsman blef af de 50 endast en, nämligen *J. E. Areschoug,* hvilken såsom Botanices professor i Upsala särskildt inom algologiens område inlagt betydande förtjenster om sin vetenskap. Som lifligt intresserad och kunnig botaniker förtjenar äfven nämnas *H. H. Ringius,* senare kyrkoherde, liksom ock bland ännu lefvande kyrkoherdar *E. T. Hammargren* som mera populär skriftställare inom olika grenar af naturkunskapen. Af de jemförelsevis få, som återstå att omnämna, hafva efter vunnen grad tre egnat sig åt den juridiska banan, två åt den medicinska och tre åt den militära, alla, med det enda undantaget af f. d. artillerikapten *O. M. Löfdal,* numera aflidna. Slutligen må nämnas den sedan länge som privatman lefvande *Samuel Åberg,* på sin tid under fortsatt idkande af studier vid universitetet äfven flera år efter erhållen filosofie doktorsgrad med särskild berömmelse känd som nitisk befordrare af sin nations såväl som studentföreningens intressen.

I följande förteckning öfver samtliga år 1838 promoverade meddelas för de ej mindre än 37, som redan aflidit, åtminstone uppgift, der sådan kunnat anskaffas, öfver födelse- och dödsåret samt samhällsställningen, hvaraf det senare närmast föregicks. Rörande de ännu lefvande, för hvilka här endast namnet upptages, lemnas fullständigare uppgifter längre fram.

Vid promotionen 1838 till doktorer promoverade.

Nobilis:

1. *Elof Caspar Cederschiöld,* född 1815, Kyrkoherde i Trelleborg, död 1870.

Ostrogothi:

2. *Carl Dybeck,* född 1801, död 1849. 3. *S. E. Kernell.* 4. *Nils Peter Ringstrand,* född 1809, Adjunkt vid Strengnäs högre elementarläroverk, död 1871.

Smolandi:

5. *J. O. Lindfors.* 6. *W. G. Wetter.* 7. *Carl Peter Josua Stenholm,* född 1814, v. Teol. Lektor i Wexjö, död 1845. 8. *E. P. Linnell.*

Scani:

9. *Erik Magnus Holst,* född 1801, Kyrkoherde i Jemshög, död 1872. 10. *Nils Theodor Simonsson,* född 1808, Rector Scholæ i Kristianstad 1843, Kyrkoherde i Örtofta 1861, död 1873. 11. *O. M. Löfdal.* 12. *Johan Gustaf Eckerbom,* född 1808, Prost och Kyrkoherde i Stora Köpinge sedan 1848, död 1886. 13. *Hans Henric Ringius,* f. 1808, sedan 1866 Kyrkoherde i Silfåkra, död 1874. 14. *Bernhard August Cronholm,* f. 1813, Docent i Kemi 1840—1852, utgifvare af "Snällposten" i Malmö, död 1871. 15. *Johan Georg Lönegren,* f. 1810, Lärare vid skola i Kristianstad, död 1845. 16. *Gustaf*

Andersson, f. 1812, v. Rektor och Lektor i latin vid Lunds Katedralskola, död 1864. 17. *Jöns Westerberg,* född 1811, Kyrkoherde i Hesslunda, död 1860. 18. *Pehr Eklund,* f. 1811, Föreståndare för Lunds Folkskollärare-seminarium 1838—1849, Kyrkoherde i Igelösa, död 1859. 19. *Jöns Niklasson Åstring,* f. 1811, v. Häradshöfding, död 1855. 20. *Carl Gustaf Brambeck,* f. 1811, Kyrkoherde i Jäder af Strengnäs stift, död 1862. 21. *Carl Fredrik Liljevalch,* f. 1815, Expeditionssekreterare i Kongl. Maj:ts Kansli, död 1871. 22. *J. P. Hofverberg.* 23. *Olof Johan Hellichius,* f. 1812, Lärare vid vexelundervisningsskolan i Ystad, död 1856. 24. *S. J. Åberg.* 25. *Johan Ernst Rietz,* f. 1815, sedan 1851 Kyrkoherde i Tygelsjö, Kontraktsprost, död 1868. 26. *Berndt Erik Cavallin,* f. 1816, Kyrkoherde i Ifvetofta, död 1858. 27. *Hans Birger Hammar,* f. 1814, Kyrkoherde i Mjellby, död 1862. 28. *M. E. Areskoug.* 29. *J. H. Grönvall.* 30. *Christoffer Christian August Sjöberg,* f. 1817, Sakförare i Stockholm, död 1865.

Blekingi:

31. *Alfred August Kullberg,* f. 1812, f. d. Löjtnant, Fortifikationskassör i Kristianstad, död 1878. 32. *Otto Manderup Witt,* f. 1812, Stadsläkare i Karlshamn, död 1875. 33. *Carl Oscar Rudolf Tilosius,* f. 1813, Kyrkoherde i Söderhviddinge, död 1876. 34. *C. V. Psarski.* 35. *Axel Johan Claesson,* f. 1817, Kapten vid Ingeniörkåren. Afsked 1855, död. 36. *Samuel Mörck,* f. 1816, Öfverfältläkare, död 1871.

Gothoburgenses:

37. *Johan Erhard Areschoug,* f. 1811, Professor i Botanik i Upsala, död 1887. 38. *Jonas Casten Lamberg,* f. 1814, Prost och Kyrkoherde vid Tyska kyrkan i Göteborg, död 1884. 39. *D. O. Wetterberg.* 40. *Lennart Åberg,* f. 1814, Läroverksadjunkt i Halmstad, död 1867. 41. *Alexander Williamsson,* f. 1814, Lärare vid handelsinstitut i Stockholm, död.

Calmariensis:

42. *Carl August Hoflund,* f. 1818, Kyrkoherde i Kastlösa på Öland, död 1869.

Vermelandi:

43. *Anders Frykstrand,* f. 1807, Prost och Kyrkoherde i Åmål, död 1871. 44. *Johan Herrman Ekendal,* Kyrkoherde i Flo af Skara stift, död 1862. 45. *S. Hammargren.* 46. *Sven Hardin,* f. 1813, Läroverksadjunkt i Karlstad, död 1867. 47. *Elof Tegnér,* f. 1814, Kyrkoherde i Blomskog, död 1856. 48. *E. T. Hammargren.*

Norrlandi:

49. *Olof Ahlgren,* f. 1809, Prost och Kyrkoherde i Söfde, död 1859. 50. *Christian Callmer,* f. 1811, Kyrkoherde i Konga, död 1879.

I nedanstående närmare förteckning öfver jubeldoktorer och promovender äro de biografiska notiserna, oberäknadt för likformighetens skull gjorda tillägg och förkortningar, grundade på de särskilda uppgifter, som för programmet meddelats.

I. Jubeldoktorer.

Af Östgöta nation:

SAMUEL ERIK KERNELL,
född i Åsbo 28 Juni 1811; student i Upsala 1824 och i Lund 1830; kollega i Wadstena 29 April 1845; prestvigd 6 Juli 1848; pastoralex. 1855; kyrkoherde i Lönnberga 23 Juni 1856; kontraktsprost i Aspelands kontrakt 20 Jan. 1870; kyrkoherde i Hägerstad och Oppeby 12 Maj 1873; tillträdde 1874.

Tryckta skrifter: Kolskeggs öden. Sagoberättelse i 20 sånger. Lund 1834. — Andaktsbok. Linköping 1852. — Tal vid stiftandet af nykterhetsföreningen i Lönnberga 1864.

Af Smålands nation:

JOHAN OTTO LINDFORS,
född i Lund 30 Juni 1817; stud. i Lund 1831; amanuens vid Lunds universitets historiska museum och myntkabinett 25 April 1839–21 Dec. 1850; docent i romersk literatur och arkeologi vid samma universitet 28 Juni 1839; adjunkt i latinska språket 26 Juli 1847; uppförd å förslag till professorsembetet i romersk vältalighet och poesi i Lund 9 Dec. 1863; förestod nämnda profession Nov. 1842—Dec. 1843, Nov.—Dec. 1851, läsåret 1853—54, April 1862—Mars 1864; examinator i studentexamen Okt. 1840—Maj 1858, Sept. 1859—Maj 1865; notarie hos filosofiska fakulteten i Lund Jan. 1848—Juli 1859; en bland stiftarne af den s. k. realskolan i Lund och lärare der 1848—Maj 1865; disputerade för prest- och pastoralex. 24 Sept. 1864; prestvigd 10 Okt. s. år.; kyrkoherde i Reslöf 7 April 1865; tillträdde 1 Maj s. å.; kontraktsprost i Onsjö härad 28 April 1869; folkskoleinspektör 1869–71; L. N. O. 1 Dec. 1874.

Tryckta skrifter: M. T. Ciceronis ad M. Brutum Orator, notis illustratus et suethice versus. Lundæ 1838—47. — De accusativo Latinorum. Lundæ 1841. — Theses pro munere rectoris. Lundæ 1841. — Latinsk metrik till hjelpreda för nybegynnare. Lund 1842. — Meditationes philologæ. Holmiæ 1842. — De pronomine latinorum. Gothob. 1843. — Om guldbracteater. Archæologiska anteckningar. Lund 1864. — M. T. Cicero, Tre böcker om pligterna. Öfvers. Lund 1851; 2:dra uppl. 1863. — Latinsk rhetorik till sina grunddrag sammanfattad. Lund 1863. — De epistola Jacobi. Lundæ 1864. — Samtalen på Tusculanum af M. T. Cicero. Öfvers. I. Lund 1865. — Likpredikan vid kyrkoherden d:r Chr. Callmers jordfästning. Lund 1880. — Folkskoleinspektörsberättelser.

WILHELM GUSTAF WETTER,
född i Jerstorp 19 Aug. 1813; stud. i Lund 1833; e. o. amanuens vid universitets-biblioteket i Lund 12 Jan. 1839; docent i nordiska historien och antiqviteterna vid Lunds universitet 3 Sept. s. å.; adjunkt och bibliotekarie vid Wexjö gymnasium 3 April 1844; lektor i historia vid nämnda läroverk 30 April 1849; rektor vid Wexjö högre elem.-läroverk läsåret 1852—53 samt 1 Juli 1863—1 Juli 1869; prest- och pastoralex. 14 Aug. 1860; prestvigd 3 Aug. 1862; kyrkoherde i Skeninge pastorat af Linköpings stift 7 Febr. 1868; tillträdde 1870; domprost i Wexjö 18 Dec. 1874; tillträdde 1875; kontraktsprost i Kinnevalds härad 8 Maj 1875; ledamot i prestlöneregleringsnämnden för Wexjö stift 1863—66; ombud för Wexjö stift vid kyrkomötena 1883 och 1888; L. N. O. 1860; korresp. ledamot af Witt.-, Hist.- och Antiqv.-Akademien 3 Febr. 1863; teol. doktor 1

Juni 1887; innehade kongl. stipendium 1843—45 för idkande af studier vid Köpenhamns universitet; företog år 1864 med understöd af allmänna medel i pedagogiskt syfte en resa i Sachsen, Bayern och Würtemberg.

Tryckta skrifter: P. Ovidii Nasonis libri primi elegia prima, suethice versa. Lundæ 1838. — De Romanorum in Germaniam ante Neronis Cl. Drusi interitum expeditionibus. P. I, II. Lundæ 1839. — De ablativo absoluto Latinorum. Lundæ 1841. — Matrikel öfver Wexjö stift. Wexjö 1848. (I förening med S. G. Wiberg.) — Theses ad historiam pertinentes. Wexjö 1849. — Flere årsberättelser rörande Wexjö läroverk. — Biografier i "Biografiskt lexikon". — Smärre uppsatser och recensioner, dels i tidskrifter, dels särskildt utgifna.

ELIAS PETER LINNELL,
född i Lidhult 30 Juli 1813; student i Lund 1833; anstäld som kollega dels vid Wexjö, dels vid Jönköpings elementarläroverk 1837—57; aflade teor. och prakt. teol. ex. i Upsala v. t. 1851, prest- och pastoralex. i Wexjö 12 Okt. 1853 samt prestvigdes samma dag; valdes till kyrkoherde i Hvetlanda 10 Sept. 1855; tillträdde 1 Maj 1857; prost 14 Juli 1858; t. f. kontraktsprost i Östra härad 1881 och 1882; L. N. O. 1 Dec. 1882.

Af Skånska nationen:

OSKAR MAGNUS LÖFDAL,
född på Krageholm i Skåne 6 Mars 1812; stud. i Lund 1825; aflade ingeniör-officers-examen i Stockholm 30 April 1839; underlöjtnant vid Wendes artilleri-regemente 25 Jan. 1841; kommenderades 1842 till högre artilleri-läroverket å Marieberg och utexaminerades derifrån 15 Sept. 1846; löjtnant 7 April 1847; kapten 20 Juni 1855; R. S. O. 28 Jan. 1865; afsked ur krigstjensten 29 Sept. 1870.

Tryckt skrift: Tidning för bokvänner. Stockholm 1878—79.

JOHAN PETER HOFVERBERG,
född i Barsebäck 11 Mars 1815; stud. i Lund 1830; ex. sacerd. 5 Juni 1845; prestvigd 8 Juni s. å.; pastoralex. 9 Juni s. å.; konstituerad kollega vid Landskrona l. elementarläroverk 10 Jan. 1838; tillträdde genast; erhöll fullmakt 5 April 1843; förestod rektorsbefattningen vid nämnda läroverk h. t. 1853 och v. t. 1854; bataljonspredikant vid k. Vendes artilleriregementes detachement i Landskrona 15 Maj 1846; kyrkoherde i Barkåkra 19 Nov. 1858; tillträdde 1 Jan. 1859; inspektor för Engelholms l. allm. läroverk 16 Jan. 1867—11 Aug. 1886, då afsked från inspektorsbefattningen erhölls på egen begäran; v. kontraktsprost i Bjäre kontrakt 30 Nov. och ordinarie kontraktsprost derstädes 18 Dec. 1872; L. W. O. 1 Dec. 1884; af Föreningen för Skånes fornminnen och historia förordnad till uppsyningsman öfver fornlemningar i Bjäre härad 15 April 1869.

SAMUEL JULIUS ÅBERG,
född i Helsingborg 16 Apr. 1816; stud. i Lund 1831; kamrerare i Helsingborgs filialbank 1864—69.

MAGNUS EDWARD ARESKOUG,
född i Stora Slågarp 11 Nov. 1813; stud. i Lund 1831; tjenstgjorde som v. kollega i Malmö h. t. 1836 och v. t. 1837, som v. kollega i Karlshamn Juli 1838—Juli 1840 samt som v. konrektor i Malmö Juli 1840—Juni 1841; adjunkt vid Malmö h. lärdomsskola 26 Juni 1841; erhöll afsked med pension 3 Sept. 1879.

Tryckt skrift: De sex första jemte elfte och tolfte böckerna af Euclidis elementa geometriæ med förändringar och tillagda öfningsexempel. Malmö 1850, 2 uppl. 1856. (Utg. i förening med H. A. Witt.)

JOHAN HENRIK GRÖNVALL,
född i Ystad 1 Juli 1817; stud. i Lund 1832; teor. teol. ex. h. t. 1839; prakt. teol. ex. v. t. 1842; prestvigd 24 Juni s. å.; pastoralex. 18 Dec. 1847; rektorsduplikant i Ystad

v. t. 1840 och h. t. 1841; v. rektor dersammastädes h. t. 1840 och v. t. 1841; förordnad att tjenstgöra som kollega vid Lunds katedralskola 8 Jan. 1842; kollega vid samma läroverk 5 April 1843, då tjensten tillträddes; adjunkt vid samma läroverk 2 Dec. 1858; förestod 2:dre stadskomministertjensten i Lund 12 Juli—21 Aug. 1852; kyrkoherde i V. Tomarp 21 Dec. 1860; tillträdde 1 Maj 1862.

Af Blekingska nationen:

CHRISTIAN VICTOR PSARSKI,
född i Karlskrona 22 Juni 1816; stud. i Lund 1831; teor. och prakt. teol. ex. v. t. 1848; prestvigd 18 Juni s. å.; pastoralex. 21 Juni s. å.; duplikant vid Karlskrona lärdomsskola h. t. 1839; apologist vid samma skola på grund af förordnande 10 Jan. 1840 och på grund af fullmakt 14 Aug. s. å.; kollega derstädes 28 Juli 1847; kallad att aflägga predikoprof till kyrkoherdebeställningen vid Karlskrona stadsförsamling 1857 utan att kallelsen antogs; lektor i teologi, filosofi, historia och geografi vid Karlskrona h. elementarläroverk 5 Okt. 1859; förordnad att bestrida rektorsbefattningen vid samma läroverk 24 Nov. 1869—Juli 1881; erhöll på begäran afsked från innehafvande lektorsbefattning 14 Juli 1881; inspektor för elementarläroverket för flickor i Karlskrona Jan. 1877—Mars 1882; L. N. O. 1 Dec. 1874; hedersledamot af studerande Blekingska nationen i Lund Okt. 1881; har under längre och kortare tid innehaft åtskilliga offentliga och kommunala uppdrag.

Tryckta skrifter: Num justificatio significationem justum faciendi an justum pronuntiandi habet? Lundæ 1859. (Afhandl. f. lektorat.) — Kristna kyrkan på apostlarnes tid. (I Karlskrona läroverks årsredogörelse 1862.) — Bibliska historier af J. Hübner. Lund 1866. (Flere upplagor.) — Redogörelse för läroverken i Blekinge 1870—81. — Uppsatser i åtskilliga tidskrifter och tidningar.

Af Göteborgs nation:

DANIEL OSCAR WETTERBERG,
född i Wärö prestgård 16 Dec. 1815; stud. i Lund 1833; teor. och prakt. teol. examen v. t. 1839; prestvigd 11 Okt. s. å.; tjenstgjorde derefter dels som pastorsadjunkt, dels som v. pastor i åtskilliga pastorat inom Hallands län; pastoralex. 22 Juni 1850; komminister i Gällstads och Grönahögs församlingar 6 Aug. 1851; tillträdde 1 Maj 1852; kyrkoherde i Mjöbäck 22 Febr. 1861; tillträdde i slutet af April s. å.; kyrkoherde i Sätila 4 Okt. 1875; tillträdde 1 Maj 1877; prost öfver egna församlingar 1 Dec. 1876.

Af Vermlands nation:

SOLON HAMMARGREN,
född i Karlstad 1 Juli 1812; stud. i Lund 1831; teor. och prakt. teol. ex. 1839; v. kollega vid Karlstads lärdomsskola en del af v. t. 1839; prestvigd 4 Dec. 1839; pastoralex. 18 Dec. 1847; tjenstgjort som adjunkt och v. pastor i åtskilliga pastorat inom Karlstads stift; komminister i Hesselskog 16 April 1860; tillträdde genast; kyrkoherde i Silbodal 29 Juli 1868; tillträdde genast.

Tryckt skrift: Gunlögs saga från Island på svenska utgifven och bearbetad. Örebro 1856.

ERIK TULLIUS HAMMARGREN,
född i Karlstad 24 Okt. 1814; stud. i Lund 1832; tjenstgjorde som underläkare vid k. garnisonssjukhuset i Stockholm 1839; inskrefs i medicinska fakulteten i Upsala 1840; kollega vid Åmåls l. lärdomsskola 1842; adjunkt vid Karlstads h. lärdomsskola 20 Okt. 1852; prest- och pastoralex. 7 Maj 1865; prestvigd 31 Okt. s. å.; regementspastor vid Vermlands fältjägare-regemente 1862; kyrkoherde i Karlskoga pastorat 20 Nov. 1867; tillträdde 1 Maj 1869; uppfördes utan ansökan på förslag till domprostbefattningen i Karlstad 1882; L. N. O. 1882.

Tryckta skrifter: Inledning till ornithologiens studium. Upsala 1852; ånyo utg. 1859. — Verzeichniss der in den Küstengegenden des Sees Wenern in Schweden observirten Vögel. (I "Naumannia", Stuttgart 1853.) — Einige Bemerkungen zu dem Aufsatze L. Brehms "Über Species und Subspecies". (I "Naumannia", Stuttgart 1854.) — Jordklotets utvecklingshistoria. Bearbetning efter "Vestiges of the natural history of creation". Örebro 1854. — Kemisk undersökning af atmosferiska luften af d:r A. Vogel. Öfvers. Karlstad 1855. — Väderlekslärans naturvetenskapliga grunder, jemte förklaring öfver de märkvärdigaste företeelser i luftkretsen. Örebro 1858. — Geologiska iakttagelser under en resa i Sverige och Norge, af G. von Helmersen. Utdrag ur "Mémoires de l'académie imperiale des sciences de S:t Petersbourg". Öfvers. Örebro 1860. — Repetitionskurs i oorganiska kemien för elementarläroverken. Örebro 1861. — Om temperaturen i jordens inre. (I Karlstads h. elem.-läroverks program 1862.) — Bibelns första blad. Allmänfattliga föredrag öfver Guds uppenbarelse i Skriften och naturen. Örebro 1865. — Små utflygter på naturens område. Göteborg, Karlstad, Lund 1867. — Bibel och natur, en prisskrift af T. Zollman. Bearbetning i sammandrag. Stockholm 1882.

II. Promovender.

Af Smålands nation:

AXEL VICTOR BRISSMAN,
född i Locketorp af Skaraborgs län 21 Juni 1858; föräldrar landtbrukaren Anders Brissman och Emma Charlotta Krook; dimitterad från Jönköping; student i Lund 16 Sept. 1878; ex. st. lat. 26 April 1879; kand. 30 Maj 1885; lic. 4 Dec. 1887; disp. för doktorsgraden 22 Sept. 1888; genomgått profårskurs vid södra latinläroverket i Stockholm 1886; idkat forskningar i riksarkivet 1886 och 1888 samt i Upsala universitetsbiblioteks handskriftssamling 1888; v. lektor vid h. allm. läroverket i Umeå sedan v. t. 1888.

Tryckt skrift: Sveriges inre styrelse under Gustaf IV Adolfs förmyndareregering. Jönköping 1888. 178 sidd. 8:o. (Gradualdisp.)

ALFRED HJELMÉRUS,
född i Jälluntofta af Jönköpings län 13 Juli 1859; föräldrar kyrkoherden Carl G. Hjelmérus och Lona Charlotta Wallerström; dimitterad från Wexjö; stud. i Lund 5 Sept. 1879; ex. st. lat. 29 Jan. 1880; kand. 15 Sept. 1882; lic. 14 Dec. 1888; disp. för doktorsgraden 27 Maj 1889; e. o. amanuens vid universitets-biblioteket i Lund 7 Juni 1884 —23 Jan. 1888; lärare vid Lunds fullständiga läroverk för flickor h. t. 1885; under våren och sommaren 1886 på egen bekostnad idkat filosofiska och historiska studier i Berlin och London; immatrikulerad som student vid Berlins universitet och i dess filosofiska fakultet inskrifven den 30 April 1886.

Tryckt skrift: Formella logiken baserad på identitetsprincipen. Historisk-genetisk framställning. Lund 1889. (2 +) 133 sidd. 8:o. (Gradualdisp.)

JOHAN GUSTAF HERMAN IHRFELT,
född i Wexjö 3 Jan. 1861; föräldrar rektor S. P. Nilsson och Charlotta Ekelund; dimitterad från Wexjö; stud. i Lund 14 Sept. 1880; ex. st. lat. 17 Maj 1881; kand. 30 Maj 1883; lic. 2 April 1887; disp. för doktorsgraden 29 Sept. 1888; v. adjunkt vid h. allm. läroverket i Wexjö sedan början af h. t. 1888.

Tryckt skrift: Några nya substitutionsderivat af glykokoll. Lund 1888. 32 sidd. 8:o. (Gradualdisp.)

NILS MAGNUS SJÖSTRAND,
född i Kalfsvik af Kronobergs län 17 Maj 1858; föräldrar torparen Sven Olsson och Sara Nilsdotter; dimitterad från Wexjö; stud. i Lund 2 Sept. 1881; ex. st. lat. 11 Maj 1882; kand. 30 Maj 1884; lic. 20 Maj 1889; disp. för doktorsgraden 27 Maj 1889; genomgått filologiska seminariets afdelning för klassisk språkforskning 1884—86; tjenstgjort vid h. allm. lärov. i Lund v. t. 1887.

Tryckta skrifter: De oratorum atticorum in oratione obliqua temporum et modorum usu Lundæ 1889. 108 (+ 3) sidd. 4:o. (Gradualdisputation; äfven i Lunds univ:s årsskrift, T. XXV.) — Dikter. Stockholm 1886. 163 sidd. 8:o. — En giftermålsafärd i Raskens hus; Getapulianare hemma och i Lund; m. m. (i tidskriften "Svenska landsmålen") Stockholm 1883, 86.

EWERT HENRIK GABRIEL WRANGEL,
född i Stockholm 20 Nov. 1863; föräldrar f. d. öfversten m. m. E. Fr. Wrangel och Catharina Maria Gustafva Ehrenstam; dimitterad från Wexjö; stud. i Lund 22 Sept. 1882; ex. st. lat. 4 Dec. 1882; kand. 15 Sept. 1884; lic. 30 Maj 1888; disp. för doktorsgraden 5 Dec. 1888; e. o. amanuens vid universitetsbiblioteket i Lund 4 Mars 1885; docent i estetik och litteraturhistoria vid Lunds universitet 20 Dec. 1888; förestår professuren i estetik, litteratur- och konsthistoria vid samma universitet sedan 21 Febr. 1889; idkade sommaren 1886 konsthistoriska studier i Berlin, Dresden och München samt sommaren 1888 litteraturhistoriska forskningar i Kongl. Bibliotekets och Upsala universitets-biblioteks handskriftsamlingar.

Tryckta skrifter: Det Carolinska tidehvarfvets komiska diktning. Wexjö 1888. (2 +) 234 sidd. 8:o. (Gradualdisp.) — Tidningsuppsatser och tillfällighetsverser.

Af Skånska nationen:

CARL GUSTAF EGGERTZ,
född i Ystad 17 Febr. 1845; föräldrar handlanden Salomon Eggertz och Gustafva Rosenberg; dimitterad från Lund; student i Lund 23 Sept. 1867; ex. st. lat. 7 Dec. 1869; kand. (enl. 1852 års stadga) 29 Maj 1874; disp. för doktorsgraden 30 Maj 1888; anställd vid handelskemistens i Stockholms laboratorium 9 Juli 1874 – 1 Okt 1877; assistent vid Kongl. Landtbruks-akademiens laboratorium 1 Okt. 1877; företog sommaren 1879 på uppdrag af Kongl. Landtbruks-akademien en resa till Kronobergs län och Nerike för att verkställa undersökningar af en del för odling afsedda samt en del redan odlade mossar; företog sommaren 1880 med understöd af statsmedel en resa till Tyskland, Frankrike och Belgien för att taga kännedom om arbetsmetoder m. m. vid en del dervarande agrikulturkemiska anstalter; företog 1888 med understöd af statsmedel en resa till Tyskland och Holland för att studera den nyare mosskulturen.

Tryckta skrifter: Studier och undersökningar öfver mullämnen i åker och mossjord. Stockholm 1888. (2 +) 66 sidd. 8:o. (Gradualdisp.) — Om den kemiska beskaffenheten af jorden från åtskilliga mossar, dels redan odlade, dels afsedde att odlas. (I K. Landtbruks-akad:s handl., 1880.) 25 sidd. 8:o.

PER JÖNSSON WILLMERS,
född i Wälinge af Malmöhus län 20 Juni 1849; föräldrar landtbrukaren Jöns Pålsson och Johanna Persdotter; dimitterad från Lund; stud. i Lund 19 Sept. 1870; ex. st. lat. 2 Dec. 1871; kand. 30 Maj 1879; lic. 3 Sept. 1888; disp. för doktorsgraden 24 Maj 1889; genomgått provårskurs vid h. allm. lärov. i Lund läsåret 1887—88.

Tryckt skrift: Om ångtensionen i allmänhet och särskildt vid vätskeblandningar. Lund 1889. 16 + 18 sidd. + 1 pl. 4:o. (Gradualdisputation; äfven i Lunds univ:s årsskrift, T. XXIV—XXV.)

GUSTAF BILLING,
född i Qvidinge af Kristianstads län 24 Nov. 1858; föräldrar landtbrukaren Pål Persson och Petronella Billing; dimitterad från Helsingborg; stud. i Lund 5 Febr. 1878; ex. st. lat. 16 Maj 1878; kand. 15 Sept. 1881; lic. 30 Maj 1888; disp. för doktorsgraden 25 Maj 1889; genomgått provårskurs vid h. allm. lärov. i Lund 1885; tjenstgör såsom v. adjunkt vid samma läroverk sedan h. t. 1886.

Tryckt skrift: Åsbomålets ljudlära. Sthm 1889. 228 sidd. + 1 karta. 8:o. (Gradualdisputation; äfven i "Svenska landsmålen", X : 2.)

NILS AXEL VINGE,
född i Hammarlunda af Malmöhus län 25 Dec. 1857; föräldrar kantorn och skolläraren N. Nilsson och Signe Jepsson; dimitterad från Lund; stud. i Lund 9 Sept. 1878; ex.

st. lat. 19 Nov. 1878; kand. 30 Maj 1883; lic. 31 Maj 1888; disp. för doktorsgraden 27 April 1889; genomgått profårskurs vid Lunds h. allm. lärov. läsåret 1886—87; lärare i naturkunnighet vid Lunds fullständiga läroverk för flickor sedan v. t. 1888; docent i botanik vid Lunds universitet 14 Maj 1889; företog sommaren 1886 en resa uti Norge i botaniskt syfte.

Tryckta skrifter: Bidrag till kännedomen om ormbunkarnes bladbyggnad. Lund 1889. 82 sidd. + 3 pl. 4:o. (Gradualdisputation; äfven i Lunds univ:s årsskrift, T. XXV.) — Smärre uppsatser i Botaniska notiser och Botanisches Centralblatt.

KARL ENGHOFF,
född i Ausås i Kristianstads län 25 Aug. 1860; föräldrar kyrkovärden Ola Svensson och Anna Jönsson; dimitterad från Lund; stud. i Lund 3 Sept. 1880; ex. st. lat. 15 Sept. 1881; kand. 15 Sept. 1883; lic. 30 Maj 1888; disp. för doktorsgraden 23 Maj 1889; genomgår profårskurs vid h. allm. lärov. i Lund sedan början af h. t. 1888; tjenstgjort som v. kollega vid l. allm. läroverket i Karlshamn 17 April—5 Juni 1884 samt hela h. t. samma år.

Tryckt skrift: Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbocks guvernörstid år 1707—1711. Lund 1889. (4 +) 116 sidd. 8:o. (Gradualdisp.)

ARTHUR GUSTAF HENRIK STILLE,
född i Ousby af Kristianstads län 16 Juli 1863; föräldrar dåv. v. pastorn, sedermera kyrkoherden i Wisseltofta och Werum Olof Stille och Mathilda Ödman; dimitterad från Wexjö; stud. i Lund 5 Febr. 1882; ex. st. lat. 4 Dec. 1882; kand. 13 Dec. 1884; lic. 24 Maj 1889; disp. för doktorsgraden 27 Maj 1889; såsom Oehlenschläger-Tegnérsk stipendiat idkat historiska studier i Kongl. Danska Geheimearkivet i Köpenhamn under vintern 1886—87.

Tryckt skrift: Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig (1700—1707). Malmö 1889. 96 sidd. 8:o. (Gradualdisp.)

Af Blekingska nationen:

DANIEL KNUT WINTZELL,
född i Karlskrona 11 Dec. 1858; föräldrar fanjunkaren vid Kongl. Marinregementet, svärdsmannen J. A. Wintzell och Christine Olsson; dimitterad från Karlskrona; stud. i Lund 17 Sept. 1877; ex. st. lat. 22 Nov. 1877; kand. 2 Mars 1881; lic. 30 Maj 1888; disp. för doktorsgraden 25 Maj 1889; genomgått filologiska seminariets afdelning för klassisk språkforskning 1881—83; genomgått profårskurs vid h. allm. lärov. i Lund 1885—86; extra lärare vid samma läroverk sedan början af h. t. 1888.

Tryckt skrift: Studia Theocritea. 146 (+ 2) sidd. 8:o. (Gradualdisp.)

Af Kalmar nation:

GUSTAF ADOLF KARLSSON,
född i Åby socken af Kalmar län 6 Nov. 1856; föräldrar nämndemannen C. P. Carlsson och Maria Kristina Andersson; dimitterad från Kalmar; stud. i Lund 17 Sept. 1877; ex. st. lat. 22 Nov. 1877; kand. 31 Maj 1881; lic. 19 Nov. 1887; disp. för doktorsgraden 29 Mars 1888; genomgick profårskurs vid h. allm. lärov. i Lund 1882; tjenstgör sedan början af v. t. 1889 vid lägre allm. läroverket i Oskarshamn.

Tryckt skrift: Transfusionsväfnaden hos Conifererna. Lund 1888. 58 sidd. + 1 pl. 4:o. (Gradualdisputation; äfven i Lunds univ:s årsskrift, T. XXV.)

GUSTAF EMIL SCHIÖTT,
född i Kalmar 11 Dec. 1859; föräldrar jernvägskamreraren Ludvig Emil Gudmund Schiött och Hedvig Amanda Engzell; dimitterad från Kalmar; stud i Lund 16 Sept. 1878; ex. st. lat. 19 Nov. 1878; kand. 14 Dec. 1881; lic. 29 Nov. 1887; disp. för dok-

torsgraden 24 Maj 1889; ordinarie medlem af filol. seminariets afdelning för romansk språkforskning h. t. 1883; genomgått profårskurs vid h. allm. lärov. i Lund 1888; idkat studier vid universitetet i Greifswald sommarmånaderna 1888.

Tryckt skrift: L'amour et les amoureux dans les lais de Marie de France. Lund 1889. 66 sidd. 8:o. (Gradualdisp.)

Efter de svar, som ingått på Fakultetens vördsamma inbjudning till den förestående promotionshögtiden, äro de af Herrar Jubeldoktorer, på hvilkas personliga närvaro är särskildt grundad anledning att hoppas: Prosten *J. O. Lindfors*, Domprosten *W. G. Wetter*, Prosten *E. P. Linnell*, f. d. Bankkamreraren *S. J. Åberg* och f. d. Rektorn *C. V. Psarski*. Skulle möjligen ännu några flere anlända, är det endast med så mycket större glädje, som Fakulteten bjuder dem alla sitt varma välkommen.

Af de fjorton licentiater, som nu skola till Filosofie Doktorer promoveras, kommer flertalet att personligen i promotionen deltaga. Att Fakultetens välönskningar följa dem på denna deras högtidsdag, torde väl knappt behöfva särskildt uttalas.

Den doktorspromotion, som af Lunds Filosofiska Fakultet nu anställes, kommer att förrättas Lördagen den 1 Juni kl. 11 f. m. i Universitetets aula.

Då vi icke vid detta tillfälle kunna påräkna närvaron af Universitetets högt vördade *Kansler, f. d. Statsrådet, Riddaren och Kommendören af Kongl. Maj:ts Orden, Ledamoten af Kongl. Vetenskapsakademien m. m., Herr* PEHR JAKOB VON EHRENHEIM, anhåller jag vördsammast, att *Universitets Prokansler, Biskopen i Lunds stift, Kommendören med stora korset af Kongl. Nordstjerne Orden m. m., Teol. och Fil. Doktor* VILHELM FLENSBURG behagade anföra denna akademiska fest.

Vördsamt och vänligen varda ock till deltagande i samma högtidlighet inbjudna: *Landshöfdingen i Malmöhus Län, K. N. O. m. m., Grefve* GOTTHARD WACHTMEISTER; *Filosofie jubeldoktorerna från föregående promotioner: f. d. Professorn i Botanik, K. N. O., Med. Doktor* JACOB GEORG AGARDH; *f. d. Presidenten i Hofrätten öfver Skåne och Blekinge, K. st. k. N. O., Jur. Doktor* THOMAS MUNCK AF ROSENSCHÖLD *och f. d. Rektorn vid Lunds Katedralskola,*

R. N. O., GUSTAF MAGNUS SOMMELIUS; *Professores emeriti: f. d. Professorn i Anatomi, K. W. O., Med. Doktor* CARL FREDRIK NAUMANN, *f. d. Professorn i Praktisk Filosofi, K. N. O., Jur. och Fil. Doktor* AXEL NYBLÆUS *och Professorn i Estetik, Litteratur- och Konsthistoria, K. N. O.*, GUSTAF LJUNGGREN; *stadens Magistrat och Fullmägtige, stadens Presterskap, Rektor och öfrige Lärare vid Lunds Högre Allmänna Läroverk, såväl som alla andra i staden boende eller för tillfället sig der uppehållande Universitetets gynnare och vänner; slutligen Universitetets egna nuvarande medlemmar, dess Lärare och Tjenstemän och dess studerande ungdom.*

Föredraget, hvarmed akten inledes, skall utgöra en kort framställning af den vetenskapliga kemiens senaste utvecklingsskede i dess förhållande till de närmast föregående.

Sedan efter promotionsfestens slut den Medicine Doktors-utnämning försiggått, om hvilken i Universitetets årsberättelse närmare upplysning lemnas, sker afslutning genom bön, förrättad af Professorn i Praktisk Teologi, L. N. O. Teol. och Fil. Doktor SVEN LIBERT BRING.

Samlingen sker Lördagen den 1 Juni kl. ½ 11 f. m. i större Akademiska Konsistoriets sessionsrum, hvarifrån processionen afgår kl. 11 f. m. till Universitetets Aula.

För de damer, som erhållit inträdeskort, öppnas aulan kl. ½ 11 f. m.

Lund den 31 Maj 1889.

C. W. Blomstrand.

LUNDS UNIVERSITETS

ÅRSBERÄTTELSE

1888—89.

AF

UNIVERSITETETS REKTOR.

LUND, 1889.
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

Den 21 Januari 1889, då vår älskade KONUNG uppnådde 60 års ålder, firades som en glädjedag öfver hela vårt land. Äfven här i vårt samhälle högtidlighölls denna dag genom festligt samqväm å Akademiska Föreningens solennitetssal, uti hvilket ett mycket stort antal af Universitetets och Stadens medlemmar deltogo. Vid festens början föreslogs af Universitetets Rektor en underdånig skål för Hans Maj:t Konungen. Från det Större Akademiska Konsistoriet afläts till Hans Maj:t en underdånig lyckönskningsadress, hvilken nyssnämnda dag öfverlemnades af Universitetets äldste tjenstgörande Professor, C. J. Ask, åtföljd af Professoren H. Lindgren; och behagade Hans Maj:t i särdeles nådiga ordalag uttala sin tacksamhet för den hyllning Han fått från Lunds Universitet emottaga på den för Honom betydelsefulla årsdagen.

Den 31 Maj sistlidna år behagade Kongl. Maj:t, med gillande af det Större Akademiska Konsistoriets förutgångna val, till Lunds Universitets Kansler i nåder utnämna och förordna f. d. Stats-Rådet, Riddaren och Kommendören af Kongl. Maj:ts Orden, Ledamoten af Kongl. Vetenskaps-Akademien m. m. Herr PEHR JAKOB von EHRENHEIM. Universitetet hade den glädjen att den 10—12 sistförflutne Oktober få emottaga ett besök af sin nyutnämnde Kansler, hvarvid det bereddes tillfälle för Universitetets Lärare, Tjenstemän och Studerande Ungdom att till lärosätets främste Styresman frambära sina vördnadsfulla helsningar. Herr Universitetskanslern åhörde under dessa dagar åtskilliga offentliga föreläsningar, besåg flere af Universitetets institutioner samt tog äfven vid ett besök i Akademiska Föreningens byggnad kännedom om denna förenings organisation och syfte.

Under det nu gångna läsåret har Universitetet äfven haft att glädja sig åt besök af Köpenhamns Universitets lärare, af hvilka ett större antal efter inbjudning gästade Lund den 15—16 sistlidne September. Dessa ömsesidiga gästbesök, som Köpenhamns och Lunds Universitetslärare vexelvis pläga aflägga hos hvarandra, hafva i hög grad bidragit att främja den personliga bekantskapen och vänskapen mellan danske och svenske lärare och vetenskapsmän. Af denna anledning är det alltid med tillfredsställelse vi erinra om dessa sammankomster af representanter från Skandinaviens båda sydliga högskolor.

Mätt af ålder och rik på vetenskaplig ära afsomnade den 26 December 1888 Nestorn bland Sveriges vetenskapsmän, f. d. Professoren i laghistoria vid Lunds Universitet, Kommendören med stora korset af Kongl. Nordstjerne-Orden m. m. D:r CARL JOHAN SCHLYTER i en ålder af nära 94 år. Redan 1816 fäst vid vårt Universitet såsom juris docent, utnämndes han 1838 till till professor i laghistoria, i hvilken befattning han qvarstod ända till 1876. Faktiskt tjenstgjorde dock icke SCHLYTER som professor mer än 10 år; hela den öfriga tiden var han permitterad dels såsom ledamot af en lagberedningskomité, dels och hufvudsakligen för fullbordandet af sitt stora uppdrag, utgifvandet af Sveriges Gamla Lagar. Det förunnades SCHLYTER att föra detta uppdrag till slut; och för det sätt, hvarpå utgifvaren fullgjort sitt åliggande, skördade han redan under sin lifstid det amplaste erkännande. Efterverlden skall säkerligen icke heller underlåta att tillerkänna åt det Schlyterska lagverket ett beståndande värde, och SCHLYTERS namn skall alltid räknas såsom ett bland de mest frejdade, hvilka det Sydsvenska Universitetet har att uppvisa.

Under året har Universitetet icke genom döden förlorat någon af sina i tjenst varande lärare eller tjenstemän.

Bland de studerande hafva efter utgifvandet af senaste årsberättelse aflidit: Fil. Stud. J. NORRSELL, sk., den 29 Maj 1888, Fil. Stud. A. LINDBERG sk., den 24 September 1888, Med. Kand. C. E. BERGFORS, sk., den 15 Oktober 1888, Fil. Kand. J. V. WIDERBERG, sk., den 25 Januari 1889, Teol. Stud. J. A. FRÖBERG, sm., den 24 Februari 1889 samt Med. Stud. BOTILDA ANDERSON, sk., den 1 Mars 1889.

Nådigt afsked från sina embeten hafva Professoren m. m. GUSTAF LJUNGGREN och Akademi-Räntmästaren m. m. CLAËS CONSTANTIN HJALMAR UGGLA erhållit, den förre den 8 Februari och den senare den 25 Januari detta år hvarjemte de förklarats berättigade att åtnjuta pension å allmänna indragningsstaten. Till båda dessa män står Lunds Universitet i många och stora förbindelser. Professoren LJUNGGREN, som sedan den 26 Juli 1847 varit universitetslärare samt i nära trettio år innehaft ordinarie professur och i nio år förvaltat det akademiska rektorsembetet, har under denna långa tjenstetid förvärfvat sig de rättmätigaste anspråk på erkänsla och tacksamhet af både embetsbröder och den studerande ungdomen, och hans afgång från Universitetet väcker en saknad, som endast mildras af medvetandet att han nu mera ostördt kan fullfölja de vetenskapliga forskningar, hvarigenom han gjort sitt namn kändt och frejdadt. Räntmästaren UGGLA har äfvenledes, genom det utmärkta sätt, hvarpå han i mera än två årtionden förvaltat vårt lärosätes ekonomiska angelägenheter, beredt sig ett aktadt rum i Universitetets häfder.

Genom befordringar hafva följande förändringar i Universitetets lärare- och tjenstemanna-personal inträffat:

E. O. Professoren NILS CHRISTOFER DUNÉR utnämndes den 21 December 1888 till professor i astronomi vid Upsala Universitet.

Docenten KARL REINHOLD GEIJER utnämndes den 6 Juli 1888 till professor i teoretisk filosofi vid Upsala Universitet.

Docenten KRISTIAN OSCAR MATS WEIBULL erhöll den 28 Augusti 1888 på begäran afsked, sedan han blifvit utnämnd till lärare vid Alnarps landtbruksinstitut.

Docenten AXEL FRIEDLANDER utnämndes den 14 December 1888 till lektor vid Jönköpings högre allmänna läroverk.

Docenten FREDRIK AMADEUS WULFF utnämndes den 13 Juli 1888 till e. o. professor i nyeuropeisk linguistik och modern literatur.

T. f. Prosektorn D:r CARL MAGNUS FÜRST utnämndes den 14 December 1888 till e. o. professor i anatomi och histologi samt prosektor.

Till docenter hafva utnämnts: D:r NILS OLOF MATHIAS FLENSBURG i sanskrit den 11 Juni 1888, D:r JOHAN JACOB HJALMAR LÖNDAHL i kemi den 1 November 1888, Kand. GUSTAF ANGELO BROOMÉ i processrätt och E·

O. Biblioteksamanuensen, Lic. EWERT HENRIK GABRIEL WRANGEL i estetik och literaturhistoria den 20 December 1888, D:r JOHAN AUGUST GYLLING i romerska literaturen den 28 Mars 1889 samt Lic. NILS AXEL VINGE i botanik den 14 Maj 1889.

Till amanuenser hafva efter utgifvandet af senaste årsberättelse förordnats:

vid patologiskt-anatomiska institutionen Stud. CLAËS ALFRED HÅKANSON den 26 Maj samt Stud. NILS PEHRSSON SJÖBRING och Stud. RAGNAR FALCK den 13 December 1888; vid matematiska seminariet Docenten TORSTEN BRODÉN den 24 Augusti 1888; vid astronomiska observatoriet Docenten PAUL GERHARD LAURIN den 24 Augusti 1888 och Kand. ALBERT ELDAR LINDSTEDT den 31 Januari 1889; vid kemiska institutionen Kand. GOTTHARD SAMUEL WALLIN den 3 November 1888; vid kirurgiska och obstetriska kliniken Lic. PER CRONBERG den 29 November 1888; vid anatomiska institutionen Stud. KARL ANDERS PETRÉN den 9 Januari 1889; vid medicinska kliniken Lic. JULES ÅKERMAN den 21 Februari 1889.

Till e. o. amanuenser hafva antagits: vid patologiskt-anatomiska institutionen Stud. NILS PEHRSSON SJÖBRING och Stud. RAGNAR FALCK den 26 Maj 1888 samt Stud. JOHAN KRISTOFFER CRONQVIST och Stud. EMIL WADSTEIN den 8 Maj 1889; vid kemiska institutionen Kand. GOTTHARD SAMUEL WALLIN den 22 September 1888; vid historiska museum Kand. ANDERS THEODOR HJELMQVIST och Lic. CARL LEONHARD WIBLING den 13 December 1888; vid biblioteket Kand. PAUL BERNHARD SEVERIN CAVALLIN den 9 Januari 1889; vid anatomiska institutionen Stud. OLOF LUNDBLAD den 9 Januari 1889; vid histologiska institutionen Aman. ERIK MÜLLER den 9 Januari 1889; vid geologiska institutionen Kand. ANDERS HENNING HENNIG den 18 Januari 1889; vid medicinskt-kemiska laboratoriet Kand. AXEL JOHAN GABRIEL WAHLSTEDT den 16 Februari 1889; vid fysiska institutionen Stud. GUSTAF GRANQVIST den 8 Maj 1889.

Universitetets lärarepersonal utgöres för närvarande af 28 professorer, 13 e. o. professorer, 2 adjunkter, 1 laborator, 41 docenter och 2 exercitiemästare. Af de med fast lön försedda lärarebefattningar äro lediga professorsembetet i estetik, literatur- och konsthistoria, e. o. professorsembetena i pediatrik och praktisk medicin samt i historia och statskunskap, observatorstjensten i astronomi äfvensom kapellmästaretjensten.

De vid fakulteter eller sektioner fästa docentstipendier innehafvas: juridiska fakultetens af Docenten J. HJELMÉRUS, humanistiska sektionens N:o 1 af Docenten A. E. PETERSON, N:o 2 af Docenten E. H. G. WRANGEL, N:o 3 af Docenten J. THYRÉN och N:o 4 af Docenten S. LINDE, samt matematiskt-naturvetenskapliga sektionens N:o 1 af Docenten J. R. RYDBERG och N:o 2 af Docenten B. JÖNSSON.

De rörliga docentstipendierna innehafvas: N:o 1 af Docenten O. N. T. AHNFELT, N:o 2 af Docenten S. J. CAVALLIN, N:o 3 af Docenten A. O. LINDFORS, N:o 4 af Docenten F. A. ENGSTRÖM och N:o 5 af Docenten D. BERGENDAL.

Riksstatens resestipendier för innevarande år innehafvas det större af Docenten J. C. W. THYRÉN och det mindre af Docenten A. O. LINDFORS.

Tjenstledighet under båda terminerna har åtnjutits af Docenten P. E. FAHLBECK för tjenstgöring såsom sekreterare i Tullkomitéen (Kanslersbref den 28 Augusti 1888 och den 11 Februari 1889), af Docenten A. ROSÉN för uppehållande af en lektorsbefattning vid Strengnäs högre allmänna läroverk (Kanslersbref den 7 September 1888 och den 28 Januari 1889), af Docenten N. H. NILSSON för att tjenstgöra såsom vetenskapligt biträde vid Svenska Allmänna Utsädesföreningen (Kanslersbref den 12 September 1888) samt Fäktmästaren och Gymnastikläraren C. A. H. NORLANDER för fullgörande af militärkommendering (Kanslersbref den 29 Maj 1888).

Professoren C. WARHOLM har på grund af sjukdom varit tjenstledig dels från den 17 November 1888 till höstterminens slut (Kanslersbref den 22 November 1888), dels ock under hela vårterminen (Kanslersbref den 28 Januari och den 23 April 1889).

Såsom medlemmar i en komité, som fått i uppdrag att verkställa utredning angående undervisnings-, examens- och studieväsendet inom de filosofiska fakulteterna vid Universiteten i Upsala och Lund ha Professorerna A. MÖLLER och C. CAVALLIN varit från Universitetet frånvarande från den 24 September till den 30 November 1888 samt från den 8 Februari till den 15 Maj 1889, den senare derjemte under tiden 1—15 December 1888 (Kanslersbref den 7 och 12 September 1888 samt den 29 Januari och 6 Februari 1889).

Såsom medlemmar af sistlidet års Kyrkomöte voro Professorerna C. Olbers, C. W. Skarstedt och C. Warholm frånvarande från Universitetet från höstterminens början till nämnda mötes slut.

Professoren C. W. Blomstrand åtnjöt på grund af sjukdom en månads tjenstledighet, räknad från den 18 Februari 1889 (Kanslersbref den 21 Februari 1889).

Docenten A. E. Friedlander har varit tjenstledig under höstterminen för uppehållande af en lektorsbefattning vid Jönköpings högre allmänna läroverk.

Docenten C. A. Rudelius har varit tjenstledig under vårterminen på grund af ett uppdrag vid Åtvidabergs kopparverk och Docenten P. G. Laurin under samma tid för uppehållande af en lektorstjenst vid Christianstads högre allmänna läroverk (särskilda Kanslersbref den 28 Januari 1889).

Docenterna C. F. Eichstädt och J. C. Moberg ha för vetenskapligt arbete i hufvudstaden åtnjutit tjenstledighet till vårterminens slut, den förre från den 1 och den senare från den 15 Mars 1889 (särskilda Kanslersbref den 5 Mars 1889).

Räntmästaren C. H. Uggla var tjenstledig från den 17 December 1888, till dess han erhöll nådigt afsked från sitt embete (Kanslersbref den 22 November 1888).

Andre Biblioteksamanuensen C. af Peterséns åtnjöt för utrikes vetenskaplig resa tre månaders tjenstledighet, räknad från den 22 Maj 1888 (Kanslersbref den 29 Maj 1888).

Dessutom har tjenstledighet för kortare tid beviljats dels af Universitetets Prokansler, dels af Rektor.

Såsom censorer vid afgångsexamina från läroverken ha från Universitetet varit frånvarande under båda terminernas senare examensperioder Professorerna A. Möller, C. F. E. Björling och V. E. Lidforss samt E. O. Professoren A. M. Alexanderson och under vårterminens jemväl Professoren K. A. Holmgren, E. O. Professoren P. G. Eklund samt Adjunkten E. V. von Zeipel.

De vikariat, som på grund af ofvannämnda förhållanden eller eljest påkallats, hafva varit på följande sätt fördelade:

Under tiden för sistlidet års Kyrkomöte har professorsembetet i kyrkohistoria och symbolik uppehållits af E. O. Professoren P. G. Eklund, professorsembetet i exegetisk teologi af E. O. Professoren M. G. Rosenius, professorsembetet i dogmatik och moralteologi af Docenten O. Holmström, e. o. profes-

sorsembetet i moralteologi och symbolik af Docenten O. N. T. Ahnfelt samt e. o. professorsembetet i exegetisk teologi af Docenten F. A. Johansson (Kanslersbref den 28 Juni och 7 September 1888).

Under den tid Professoren Warholm för sjukdom varit tjenstledig, ha hans åligganden uppehållits af E. O. Professoren P. G. Eklund och dennes tjenst af Docenten O. N. T. Ahnfelt (Kanslersbref den 22 November 1888 samt den 28. Januari och den 23 April 1889).

Docenten E. H. G. Wrangel är förordnad att under ledigheten uppehålla professorsembetet i estetik, literatur- och konsthistoria (Kanslersbref den 21 Februari 1889).

Under Professoren Cavallins frånvaro har professorsembetet i grekiska språket och literaturen uppehållits af E. O. Professoren A. M. Alexanderson samt dennes embete af Docenten S. J. Cavallin till den 11 Mars 1889 och derefter af Docenten S. Linde (Kanslersbref den 12 September 1888 samt den 6 Februari och den 11 Mars 1889).

Lediga e. o. professorsembetet i historia och statskunskap har uppehållits under höstterminen af Docenten Friherre H. H. von Schwerin (Kanslersbref den 28 Augusti 1888) samt under vårterminen af Docenten J. C. W. Thyrén (Kanslersbref den 20 December 1888).

Numera Professoren N. C. Dunér har under Professoren Möllers tjenstledighet under höstterminen uppehållit professorsembetet i astronomi samt Docenten F. A. Engström dels under samma tid observatorstjensten i astronomi, dels från den 8 Februari till den 15 Maj 1889 professorsembetet i astronomi samt är förordnad att från sistnämnda dag förestå lediga observatorstjensten (Kanslersbref den 7 September 1888 samt den 29 Januari och den 14 Maj 1889).

Under Professoren Blomstrands härofvan nämnda tjenstledighet har professorsembetet i kemi uppehållits af Laboratorn J. P. Klason (Kanslersbref den 21 Februari 1889).

Såsom vikarier för ofvannämnde såsom censorer förordnade professorer hafva examinerat: under höstterminen numera Professoren N. C. Dunèr i astronomi, Adjunkten E. V. von Zeipel i matematik och Docenten A. E. Peterson i de examina, som ålegat Professoren Lidforss (Kanslersbref den 29 November 1888) äfvensom Docenten S. Linde i grekiska (Prokanslerns bref den 4 December 1888) samt under vårterminen Docenten F. A. Engström i astronomi,

Docenten T. Brodén i matematik, Docenten J. R. Rydberg i fysik, Docenten A. E. Peterson i de examina, som åligga Professoren Lidforss, samt Docenten O. N. T. Ahnfelt i de E. O. Professoren Eklund åliggande examina (Kanslersbref den 14 Maj 1889).

Docenten S. J. Cavallin har under höstterminens förra examensperiod examinerat i österländska språk (Kanslersbref den 28 Augusti 1888). Under hela läsåret har Gymnastikläraren William Borg förestått fäktmästare- och gymnastikläraretjensten (Kanslersbref den 29 Maj 1888) samt Musikern C. Kempff enligt förut gifvet förordnande kapellmästaretjensten.

Stadsfogden i Lund, v. Häradshöfdingen Robert Eklundh är förordnad att uppehålla räntmästaretjensten från den 17 December 1888 till dess den blifver tillsatt (Kanslersbref den 22 November 1888).

Bland utmärkelser, som tillfallit Universitetets medlemmar må här nämnas:

Professoren A. Möller utnämndes den 9 Juli 1888 till Kommendör af Kongl. Nordstjerne-Orden 1:sta klass samt Adjunkten E. V. von Zeipel samma dag till Riddare af nämnda Orden.

Den 1 December 1888 utnämndes Bibliotekarien E. Tegnér till Riddare af Kongl. Nordstjerne-Orden och vice Bibliotekarien A. J. T. Palm till Riddare af Kongl. Vasa-Orden.

Professoren C. J. Ask utnämndes den 28 Januari 1889 till Riddare af Kon. Carl XIII:s Orden.

Docenten B. Jönsson utnämndes den 18 Juli 1888 till Riddare af Kongl. Danska Dannebrogs-Orden.

Professoren M. J. J. Weibull har blifvit medlem af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets Akademien.

Dåvarande E. O. Professoren N. C. Dunér kallades den 12 December 1888 till medlem Kongl. Vetenskaps Societeten i Upsala.

Docenten D. Bergendal har invalts till ledamot af Kongl. Fysiografiska Sällskapet i Lund.

Professoren C. W. Blomstrand kallades den 3 December 1888 till hedersledamot af Göteborgs Kongl. Vetenskaps och Vitterhets Samhälle.

Professoren C. Cavallin är invald till ledamot af Kongl. Danske Videnskabernes Selskab.

Professoren M. G. BLIX har utsetts till medlem af Die Kaiserliche Leopoldinisch-Carolinische Deutsche Akademie der Naturforscher.

Docenten Friherre H. H. VON SCHWERIN har blifvit korresponderande ledamot af det Kongelige Danske Geografiske Selskab och af Società Africana d'Italia.

Docenten D. BERGENDAL har af Kongl. Vetenskapsakademien erhållit Flormanska belöningen.

Docenten J. C. MOBERG har af Kongl. Vetenskapsakademien erhållit Beskowska stipendiet för 1889.

Docenten J. MÖLLER utnämndes den 2 Juni 1888 till lektor vid Lunds högre allmänna läroverk.

Biblioteksvaktmästaren C. F. LUNDBERG erhöll den 21 December 1888 belöningsmedalj i silfver 8:de storleken med inskrift: "för nit och redlighet i rikets tjenst".

Den 25 Maj 1888 har Kongl. Maj:t förordnat att, innan vid förefallande ledigheter förslag till de förenade tjensterna såsom kapellmästare vid Universitetet och organist vid Lunds domkyrka upprättas, yttrande skall från Musikaliska Akademien inhemtas rörande de sökandes skicklighet till båda tjensterna samt att på förslag till dessa tjenster icke må uppföras eller till innehafvare af desamma utnämnas någon annan än den, som af Musikaliska Akademien i dess sålunda afgifna yttrande blifvit vitsordad för utmärkt skicklighet äfven såsom organist, äfvensom att den, som till kapellmästaretjensten vid Universitetet och den dermed förenade organistbefattningen vid domkyrkan utnämnes, skall vara pligtig att, derest organistbefattningen framdeles blifver skild från kapellmästaretjensten, underkasta sig den förändring i tjenstgöring och lönevilkor, som deraf må blifva en följd.

Den 31 Maj 1888 har Kongl. Maj:t i nåder meddelat:
att Riksdagen på extra stat för år 1889 anvisat:
till det språkvetenskapliga seminariet 2,950 kronor;
till det matematiska seminariet 1,000 kronor;

till särskildt arfvode åt Docenten S. SÖDERBERG 1,500 kronor med samma vilkor, som stadgats för ett dylikt anslag för år 1888;

till anskaffande af mikroskop och dertill hörande redskap m. m. för zoologiska institutionen 3,000 kronor;

till anskaffande af extra biträden vid biblioteket 1,500 kronor;

äfvensom att till ny byggnad för botaniska institutionen beviljats ett extra anslag af 54,000 kronor, hvaraf 18,000 kronor anvisats att utgå under år 1889.

Till utgifvande af Universitetets Årsskrift årgången 1888—1889 har Kongl. Maj:t den 21 December 1888 beviljat ett anslag af 1,500 kronor.

Den 25 Januari 1889 har Kongl. Maj:t förordnat:

att adjunkturen i astronomi skall indragas;

att observatorsbefattningen i astronomi skall i behörig ordning tillsättas;

samt att till aflöning vid denna tjenst skall användas af den å Universitetets fasta anslag hittills anvisade lönen vid den nu indragna adjunkturen 2,000 kronor och af det till ombildning af adjunkturer och docentstipendier beviljade förslagsanslag 1,000 kronor.

Sedan utgifvandet af senaste årsberättelsen har Kongl. Maj:t på särskilda ansökningar beviljat sex filosofie kandidater tillstånd undergå juris kandidatexamen utan hinder deraf, att de i sin filosofie kandidatexamen icke erhållit vitsord om minst godkända insigter i matematik, samt nio studerande rätt att i juridisk filosofisk examen utbyta ämnet matematik mot ämnet nordiska språk, hvaremot en ansökan att i juridisk filosofisk preliminärexamen få utbyta ämnet latin mot ämnet nordiska språk blifvit afslagen.

Den 1 November 1888 har Kanslers-Embetet tilldelat Docenten A. E. PETERSON det vid Humanistiska Sektionen fästa docentstipendiet N:o 1 för en tid af tre år från den 1 näst förutgående Augusti.

Den 20 December 1888 har Kanslers-Embetet föreskrifvit om fördelning dels af anslaget till understöd och uppmuntran åt yngre akademiska lärare mellan Docenterna O. N. T. AHNFELT, F. A. JOHANSSON, O. HOLMSTRÖM, S. J. CAVALLIN, A. E. PETERSON, S. SÖDERBERG, J. R. RYDBERG, B. JÖNSSON och D. BERGENDAL, dels ock af anslaget till extra biträden vid biblioteket mellan E. O. Amanuenserna J. N. AGARDH, J. PAULSON, A. MALM, O. SYLWAN, J. L. B. SJÖGREN, E. L. LJUNGGREN och J. P. SJÖBECK.

Samma dag har Kanslers-Embetet beviljat ur Universitetets reservfond ett belopp af 300 kronor till studentsångföreningens anförare, Stud. E. NORRMAN.

Samma dag har Kanslers-Embetet medgifvit att ur Universitetets reservfond må från början af år 1889 utgå ett arfvode, beräknadt efter 800 kronor för år, till Musikern C. KEMPFF såsom förordnad att förestå kapellmästaretjensten, till dess ny kapellmästare blifvit utnämnd och sin befattning tillträdt.

Samma dag har Kanslers-Embetet beviljat ett anslag af högst 300 kronor att för år 1889 utgå af reservfonden till beredande af fri undervisning i slöjd åt studerande, som kunna vara i behof af befrielse från afgift.

Samma dag har Kanslers-Embetet för en tid af tre år från och med den 1 Januari 1889 tilldelat Docenten J. HJELMÉRUS det vid juridiska fakulteten fästa docentstipendium.

Den 28 Januari 1889 har Kanslers-Embetet — i sammanhang med beviljandet af tjenstledighet för Professoren C. WARHOLM och förordnande af vikarie för honom — föreskrifvit det vilkor, att Professoren WARHOLM skulle af sina löneförmåner afstå ett belopp, motsvarande ordinarie professors tjenstgöringspenningar eller 1,500 kronor för år, deraf E. O. Professoren P. G. EKLUND skulle uppbära skilnaden mellan ordinarie och extra ordinarie professors tjenstgöringspenningar eller 500 kronor för år och Docenten O. N. T. AHNFELT extra ordinarie professors tjenstgöringspenningar eller 1,000 kronor för år; och har denna bestämmelse förnyats vid den Professoren WARHOLM den 23 April 1889 beviljade förlängda ledighet.

Samma dag har Kanslers-Embetet medgifvit att E. O. Professoren C. M. FÜRSTS föreläsningsskyldighet må inskränkas till två timmar i veckan.

Den 12 Februari 1889 har Kanslers-Embetet tilldelat Docenten E. H. G. WRANGEL det vid humanistiska sektionen fästa docentstipendiet N:o 2 för en tid af tre år, räknad från och med den 1 samma månad.

Den 20 April 1889 har Kanslers-Embetet förordnat Docenten J. HJELMÉRUS att äfven under nästkommands läsår upprätthålla undervisning och examination i ämnena finansrätt, sjörätt och vexelrätt.

Den 29 April 1889 har Kanslers-Embetet till bekostande af Tegnérsplatsens ordnande medelst plantering anvisat ett belopp af högst 800 kronor att utgå ur Universitetets reservfond.

Den 14 Maj 1889 har Kanslers-Embetet ur reservfonden beviljat ett anslag af högst 350 kronor till inköp af kartor för den historiska och geografiska undervisningens behof.

Genom beslut den 21 December 1888 öfverlemnade Stadsfullmäktige i Lund under vissa vilkor till Universitetet större delen af östra promenaden, belägen intill botaniska trädgården för att med denna införlifvas; och har Kanslers-Embetet den 4 Februari 1889 gifvit tillstånd till områdets mottagande på föreskrifna vilkor.

Sedan numera aflidne Nationsvaktmästaren J. DANIELSSON den 23 November 1863 bestämt att ur hans dödsbo skulle utgå 2,000 kronor till ett stipendium för en studerande af Skånska Nationen, så har, efter det gifvarens hustru jemväl aflidit, kapitalet till Universitetet öfverlemnats samt Kanslers-Embetet den 28 Mars 1889 medgifvit donationens mottagande och faststält reglemente för stipendiet.

F. d. Adjunkten M. F. BRAG har den 13 Maj 1889 till Universitetet öfverlemnat ett kapital af 8,000 kronor till fond för ett stipendium för en studerande, som vinlagt sig om klassiska eller österländska språk med företräde för gifvarens slägtingar.

Angående Universitetets institutioner hafva följande uppgifter blifvit lemnade af deras föreståndare:

1. Anatomiska och Histologiska institutionerna.

Arbetet på Anatomiska institutionen har under läseåret utan afbrott fortgått på sedvanligt vis.

Dissektionsmaterialet har utgjorts af 48 vuxna lik, deraf 6 qvinliga samt 5 fosterlik. Dissekanternas antal har uppgått till 66, deribland 2 medicine studerande från Köpenhamns och 3 från Kristiania Universitet. I de histologiska öfningarne hafva 20 medicine studerande deltagit.

En del preparat hafva som vanligt blifvit förfärdigade af materiel, som tillvaratagits. Från utlandet har inköpts Aebys fantom öfver trådförloppet i hjernan och ryggmärgen samt skelett af Coecilia annulata.

2. Astronomiska observatorium.

Professoren N. C. Dunér har under sommarmånaderna fortsatt bestämningen af solrotationens hastighet medelst mätning af spektralliniernas förskjutning och har erhållit 296 serier af dylika mätningar.

Docenten F. A. Engström har verkställt 21 fullständiga observationer på polstjernan i och för den af honom påbörjade nybestämningen af Lunds polhöjd.

Förberedande räkningar för reduktionen af alla hittills gjorda zonobservationerna äro utförda, hvarjemte fundamentalstjernorna hörande till samma observationer äro fullständigt reducerade.

Såsom af annat ställe i årsberättelsen synes, har första häftet af zonarbetet blifvit publiceradt; tryckningen af det andra pågår.

3. Biblioteket.

Redogörelsen för bibliotekets verksamhet omfattar kalenderåret 1888, icke det akademiska läsåret 1888—89. De här meddelade statistiska uppgifterna ega nämligen sitt egentliga intresse genom jemförelsen med de båda andra statsbiblioteken i vårt land, hvilkas årsredogörelser lemnas för kalenderår.

Bibliotekets begagnande. Under läseterminerna hafva bibliotekets låneexpedition och läsesal hvarje helgfri dag hållits öppna fyra timmar, kl. 10—2; under ferierna tvenne dagar i veckan, Tisdagar och Fredagar, äfven kl. 10—2. Dock har det icke förmenats besökande i läsesalen att der qvardröja efter den nämnda tiden, och läsesalen har i allmänhet varit använd till kl. 3 hvarje dag. Också på andra tider har biblioteket efter anmälan hos bibliotekarien hållits tillgängligt; och äfven under ferierna har läsesalen i regeln hvarje dag varit öppen för besökande, om ock den ringa tillgången på arbetskraft under ferierna gjort det nödigt att under dessa månader inskränka utlåningen till tvenne dagar i veckan. — Inga störande afbrott hafva egt rum med afseende på bibliotekets begagnande.

Dess användning under årets olika månader utvisas af följande tabell:

Månad.	Besök.	Framtagna volymer (utom referens-böcker).	Hemlånade volymer.
Januari (ferier 1—15)	375.	991.	318.
Februari	602.	1,137.	389.
Mars	607.	1,325.	221.
April	612.	1,463.	286.
Maj	715.	1,338.	222.
Juni	535.	1,719.	599.
Juli (ferier)	271.	812.	205.
Augusti	270.	727.	182.
September	608.	1,296.	459.
Oktober	821.	1,680.	376.
November	1,062.	1,958.	404.
December (ferier 16—31) . .	644.	1,235.	387.
Summa	7,122.	15,681.	4,048.

Antalet arbeten, som efterfrågats men icke egts af universitetsbiblioteket, har utgjort 261.

Jemförelsen med motsvarande siffror under föregående år visar en högst ansenlig tillväxt med afseende på bibliotekets begagnande. Antalet besök har ökats med 1,494; ej mindre än 3,311 volymer mera än föregående år hafva utlemnats; hemlånens antal har ökats med 408. Det framgår af dessa siffror att fördelen och beqvämligheten af att inom biblioteket ega en läsesal allt mera uppskattats. Oaktadt de talrika besöken i läsesalen hafva dess platser ännu visat sig tillräckliga.

Medelsiffran af besök under de 237 dagar, som biblioteket reglementsenligt hållits tillgängligt, utgör något öfver 30 (mot ej fullt 24 under 1887); medelantalet framtagna band något öfver 66 (mot något öfver 52 under föreg. år).

Tillväxt af svensk literatur. Boktryckarnas leveranser af arkivexemplar, hvilka enligt tryckfrihetslagens föreskrift skola tillhandahållas universitetsbiblioteket, hafva fullgjorts på vanligt sätt och med den minskning i fraktkostnad för biblioteket, som möjliggjorts genom den detta beviljade portofriheten. Under året hafva inkommit 293 dylika sändningar från 239 boktryckerifirmor. Af dessa sändningar innehöllo 47 leveranser för 1888; 17 för 1887—88; 208 för

1887; 8 för 1886—87; 10 för 1886; 1 för 1885—87 och 1 för 1886—88. För antalet och beskaffenheten af denna accession af svenska tryckalster torde få hänvisas till den redogörelse, som ingår i Öfverbibliotekariens i Kongl. Biblioteket till Kongl. Maj:t afgifna underd. ämbetsberättelse för 1888.

Tillväxt af utländsk literatur. En detaljerad redogörelse för de vigtigaste nyare utländska arbeten, som under året förvärfvats, föreligger i 1888 års årgång af "Sveriges offentliga bibliotek. Stockholm, Upsala, Lund, Göteborg. Accessionskatalog", hvilken utgifvits af Kongl. Biblioteket genom E. W. Dahlgren. Lunds universitetsbiblioteks bokförvärf finnas der betecknade med L. Denna accessionskatalog synes med hvarje ny årgång hafva omfattats med ökadt intresse, hvilket äfven framgår deraf, att antalet bibliotek, som önskat deltaga i dess utgifvande, under året ytterligare ökats med 3, så att nu tillsammans 18 offentliga bibliotek i de nämnda städerna på detta sätt redogöra för sin årliga tillväxt, till tjenst för litteraturvänner och forskare.

Hela antalet af de för biblioteket under 1888 genom köp, byte och gåfvor, förvärfvade utländska böcker och gåfvor (band, häften, representerande hela band, samt broschyrer) uppgår till 4,631. Den största delen af denna tillväxt utgöres af genom byte förvärfvade skrifter, uppgående till ett antal af öfver *tretusen.* Bland dem utgöres den vida öfvervägande delen, nämligen 2,631, af akademiska skrifter från de tyska, franska, holländska, belgiska och schweiziska universitet, för närvarande 44, med hvilka, liksom med de nordiska universiteten, bytesförbindelse underhålles. Öfriga lärda samfund och vetenskapliga institutioner, med hvilka dylikt commercium literarium eger rum, uppgå till 138. Fyra nya bytesförbindelser hafva under året ingåtts, näml. med Elisha Mitchell Scientific Society i Chapel Hill, Denison University i Granville, University of Nebraska i Lincoln samt Naturwissenschaftlicher Verein für Steiermark i Graz. — Såsom gåfvor hafva 445 band och broschyrer tillfallit biblioteket; genom köp hafva förvärfvats 1,180. Af dessa sistnämnda utgöras 311 af tidskriftsband samt 352 af fortsättningsband af förut inköpta oafslutade arbeten. Antalet nya, icke periodiska arbeten, som under året inköpts, utgör således endast 517.

Handskriftsamlingen har uteslutande tillvuxit genom gåfvor. Bland dem märkas: 114 orig. bref från Fältmarskalken J. C. TOLL till Öfverste G. H. COCK, lemnade af Friherre J. C. TOLLS sterbhus; Erkebiskop H. REUTERDAHLS efterlemnade papper, hvaribland sjelfbiografiska anteckningar och bref från samtida

m. m., skänkta af Fröken K. HAMMARSKJÖLD, under förbehåll att dessa papper först 50 år efter REUTERDAHLS död få göras tillgängliga; 10 st. orig. bref af ESAIAS TEGNÉR till Fru A. VIRGIN, skänkta af hennes dotter Fröken J. VIRGIN; samt O. CELSII egenhändiga handskrift till Flora Uplandica, skänkt af E. O. Professoren M. K. LÖWEGREN.

Bibliotekskommissionen har för afgörande af frågor rörande bokinköp reglementsenligt hållit fyra sammanträden. Dess medlemmar, jemte de sjelfskrifna ledamöterna, Universitetsbibliotekarien och vice Bibliotekarierna, hafva varit under vårterminen: Professorerna BRING, ASSARSSON, LANG, BORELIUS (såsom suppleant för Riksarkivarien ODHNER), TEGNÉR, HOLMGREN och ARESCHOUG; under höstterminen hafva Professorerna LINDGREN, LYSANDER och LEANDER inträdt i hrr LANGS, BORELII och TEGNÉRS ställe.

Ekonomi. Bibliotekskassans inkomster hafva uppgått till 19,809 kr. 85 öre, nämligen:

Statsanslag	17,175.	
Intressemedel	1,874: 33.	
Extra inkomster	760: 52	— 19,809 kr. 85 öre.

Liksom under föregående år har på extra stat beviljats ett anslag af 1,500 kr. till arfvoden åt extra biträden; de af 1887 års riksdag beviljade 1,200 kr. för bestridande af bibliotekets uppvärmning hafva nu första gången kommit biblioteket till godo.

Utgifterna hafva uppgått till 19,805 kr. 11 öre. Bland utgiftsposterna märkas: för bokinköp: 12,009: 20 (deri inberäknadt inlösen för universitetsbibliotekets bytesexemplar af årsskriften med 750 kr.); för bokbindning: 3,175: 55; för lokalens uppvärmning 1,197: 56, för skrifmaterialier, accidenstryck m. m. 539: 38; för uppförande af nya bokhyllor 158: 69; fraktomkostnader 128: 15. Till arfvoden åt e. o. amanuenser vid universitetsbiblioteket har utbetalts 1,175 kr., åt tillfälligt biträde 325, eller tillsammans 1,500 kr.; vaktmästarearfvode har utgått med 500 kr. — Postkontorets räkningar för ankommande och afgående postförsändelser hafva uppgått till 1,565 kr. 12 öre hvilka dock på grund af den biblioteket beviljade portofrihet ej behöft betunga bibliotekets kassa. Antalet ankomna obetalta försändelser uppgick till 330; afgångna försändelser till orter i Sverige utgjorde 414, till utlandet 617, brefkort oräknade.

Af den ofvan nämnda bokinköpssumman, omkring 12,000 kr., hafva nära 4,050 kr. användts till prenumeration på tidskrifter, samt omkring 2,800 kr. till

inköp af fortsättningsarbeten. Då till dessa summor lägges utgiften för inlösen af 200 exemplar af Universitetets årsskrift, 750 kr., visar det sig att det belopp, som kunnat användas för inköp af ny, icke periodisk literatur, utgjort omkring 4,400 kronor.

Med afseende på inköpssummans fördelning på de olika afdelningarna inom biblioteket visar det sig att, såsom vanligt, naturvetenskaperna kräft det största beloppet, näml. omkring 2,750 kr., hvaraf dock ej mindre än 1,550 för tidskrifter. Dernäst komma utgifterna för inköp i historia och geografi med dess hjelpvetenskaper, 1,670 kr., och i språkvetenskap, 1,400 kr. Medicinsk literatur, väsentligen periodisk, har inköpts för omkr. 1,050 kr., juridisk och statsvetenskaplig för omkr. 850 kr., teologiska arbeten, deri inberäknadt kyrkohistoria och jemförande religionsvetenskap, för 700 kr. För tillväxten af afdelningarna vitterhet, estetik, konst- och literaturhistoria — med bihangen bibliografi, typografi m. m., — har utbetalts 750 kr., för filosofiska arbeten 270 kr., o. s. v. (allt i runda tal). Allmänna literära tidskrifter i blandade ämnen hafva hållits för ett belopp af något öfver 300 kronor.

Gåfvor. Från följande personer och offentliga anstalter hafva gåfvor blifvit lemnade till biblioteket: A) *Svenska och Norska:* H. M. KONUNGEN, Bestyrelsen for det 6:e Nordiske Juristmöde i Kristiania; Ecklesiastik-Departementet, Stockholm; Ekonomiska kartverket, Stockholm; Finansdepartementet, Kristiania; Generalstabens topografiska afdelning, Stockholm; Kildeskriftfondet, Kristiania; Kongl. Biblioteket, Stockholm; Svenska Stenografförbundet, Upsala; samt H. ANTELL, H. BENDZ, F. BRAUNE, C. BURENSTAM, A. C. DROLSUM, G. K. HAMILTON, KARIN HAMMARSKJÖLD, C. HAMMER, H. HYLTÉN-CAVALLIUS, W. O. JONSON, P. KLASON, V. E. LIDFORSS, J. N. LUNDEGRENS sterbhus, M. K. LÖWEGREN, H. MUNTHE, HJ. MÖLLER, M. V. ODENIUS, C. T. ODHNER, A. J. TH. PALM, H. H. v. SCHWERIN, P. F. STEENSBALLE, EL. TEGNÉR, J. C. TOLLS sterbhus, TH. WARHOLM, C. WARMUTH, JACQUETTE VIRGIN, F. WULFF. B) *Utländske:* Carlsberg-laboratoriets Bestyrelse, Köpenhamn; Centralbureau der Internationalen Erdmessung, Berlin; Ecklesiastik-Departementet i Kejserl. Senaten, Helsingfors; Finska Litteratursällskapet, Helsingfors; Finska Historiska Samfundet, Helsingfors; Geodätisches Institut, Berlin; Historisk-filologisk Samfund, Köpenhamn; Howard Association; Industristyrelsen för Finland, Helsingfors; Kongl. Italienska regeringen; Ministerialkommission zur Erforschung der deutschen Meere, Kiel; Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, Köpen-

hamn; Kommunalbestyrelsen, Köpenhamn; samt V. Bergsöe, W. Blades, S. Consoli, D. J. Ferran, A. Jensen, E. Jonas, H. Kornfeld, G. Kurth, E. Lemoine, O. Lühmann, C. Löffelholz von Colberg, J. C. Moberg, Ch. Petterson, J. Watts de Peyster, O. Rancken, R. C. Rasmussen, H. Schreier, J. C. Smith, C. Steihl, V. Vasenius, A. W. Ward. — Det bör anmärkas att bland de här såsom gifvare omnämnda institutioner icke finnas upptagna de, med hvilka regelbunden bytesförbindelse underhålles. Bland gåfvor från offentliga myndigheter förtjenar särskildt omnämnas en större samling af norskt stortingstryck från åren 1865—1887, tillsammans 159 band och häften, lemnade af Kongl. norska Finansdepartementet genom bemedling af Universitetsbibliotekarien i Kristiania A. C. Drolsum, samt 17 årgångar af Finsk författningssamling, som efter genom Docenten V. Vasenius i Helsingfors för bibliotekets räkning gjord anhållan öfverlemnats af Kejserl. finska Senatens Ecklesiastikdepartement. Bland enskilda gifvare är att märka kyrkoherden N. J. Lundegrens sterbhus, ur hvars till större delen af äldre teologisk litteratur bestående boksamling universitetsbiblioteket gjort ett urval af 57 band; samt de värdefulla gåfvor till handskriftsamlingen, hvilka, såsom redan är nämndt, öfverlemnats af Fröken Karin Hammarskjöld, Fröken Jacquette Virgin samt E. O. Professoren M. K. Löwegren. Bokförläggaren H. Kornfeld i Berlin och Hofmusikhandlaren C. Warmuth i Kristiania hafva i år, liksom föregående år, frikostigt lemnat åtskilliga af sina förlagsartiklar.

Efter derom af universitetsbibliotekarien gjord framställning, har Konungens Befallningshafvande i Malmöhus län medgifvit, att en Conceptbok för Landshöfdingembetet i Malmöhus län 1710, hvilken hittills förvarats i Malmö Landskontor, ehuru den rätteligen bort ega sin plats bland Landskansliets med stöd af Kongl. brefvet den 3 Maj 1878 å universitetsbiblioteket deponerade handlingar, må till biblioteket öfverlemnas.

Lokalen. Den ständigt växande massan af svenska tidningsårgångar har nödvändiggjort inredning af trapptornet till förvaringsrum åt en del af de mest skrymmande af dessa pressalster. Genom de der uppförda nya hyllor har utrymme vunnits för omkring 500 dylika band. — Med anledning häraf och för bättre skydd af denna bibliotekets afdelning hafva jerndörrar anbragts vid ingången till trapptornet, och i sammanhang dermed vidtagits åtgärder för afhjelpande af det vanprydliga skick, hvari ingången och förstugan till biblioteket länge befunnit sig. Ytterdörrarna hafva försetts med glasfönster, hvari-

genom ljus erhållits; nytt golf af kalksten har inlagts i st. f. det bristfälliga tegelgolfvet; väggarna hafva målats i oljefärg, o. s. v. Omkostnaderna för dessa reparationer hafva bestridts af de för underhåll af Universitetets byggnader anslagna medel. — Med hvarje år kräfves nytt utrymme för de växande samlingarna, och det visar sig inom kort såsom en oafvislig nödvändighet för universitetsbiblioteket, att för sina behof få disponera äfven den del af den närbelägna gamla universitetsbygnaden, i hvilken fysiologiska institutionen ännu provisoriskt finnes inrymd.

Arbeten. Bland under året utförda arbeten, utöfver hvad som tillhör löpande göromål, föranledda af bibliotekets begagnande af allmänheten och dess ständiga tillväxt, böra nämnas följande. Katalogiseringen af det vidlyftiga facket Utländsk historia, började under föregående år, har afslutats; afdelningen Svensk historia är nyordnad efter en mera tidsenlig plan, och början till dess katalogisering är gjord. Den svenska Juridiska literaturen har fullständigt nyordnats och nykatalogiserats. Förtecknandet af Språkvetenskapliga afdelningen, såväl den svenska som den utländska, har fullständigt afslutats. Österländsk literatur har nyordnats efter de olika språkgrupperna, och början till denna afdelnings katalogisering är gjord. Samlingen af Resebeskrifningar har äfvenledes nyordnats enligt samma uppställningsplan, som förut genomförts i afdelningen Geografi; dess katalogisering började under årets sista månader. Facket Religionsvetenskap (mytologi), både i svenska och utländska afdelningen har blifvit nyordnad och katalogiserad; äfvensä de mindre afdelningarna Typografi och Skrifkonst (paleografi). Den i årsberättelsen för 1887 omnämnda katalogiseringen af icke ordnad och förtecknad äldre Medicinsk literatur har fortsatts och afslutats; liksom äfven katalogiseringen af facket Undervisningsväsen.

Katalogiseringen har derjemte omfattat all ny inkommen såväl utländsk som inländsk literatur; hvarjemte det under föregående år påbegynta förtecknandet af handskriftsamlingen blifvit fortsatt. För nominalkatalogen hafva skrifvits 11,278 katalogsblad, för realkatalogen 10,012, eller tillsammans 21,290; hvarjemte ett stort antal äldre titelkopior ändrats och omsignerats. De af bibliotekets tjenstemän, som i mer och mindre mån deltagit i katalogiseringsgöromålen, hafva varit till antalet nio, hvarjemte för afskrifter användts ett extra biträde. Föregående året, då katalogens tillväxt utvisade den höga siffran af 25,109 nya katalogsblad, kunde vid katalogsskrifningen, på grund af det

större antalet arbetskrafter, medverka 13 personer. Vid årsskiftet 1888—89 voro för nominalkatalogen i bruk 427, och för realkatalogen 121 kapslar. Den förstnämnda hade under året tillvuxit med 34, den senare med 24 kapslar.

Inemot 2,000 band hafva under året inbundits, hvaraf 340 tidningsband; derjemte hafva omkring 2,100 småskrifter blifvit häftade, hvilka till större delen förut varit inbundna i nu söndertagna samlingsband. Till förvaring af broschyrer hafva tillverkats närmare 500 större och mindre kapslar och portföljer.

Personalen. Följande e. o. amanuenser hafva jemte de fyra ordinarie tjenstemännen, varit tjenstgörande vid biblioteket: Seminarii-adjunkten J. N. AGARDH, Fil. kand. P. SJÖBECK, Docenten J. PAULSON, Fil. kandidaterna A. MALM, O. SYLWAN, J. B. SJÖGREN och E. LJUNGGREN. Docenten J. PAULSON, som tjenstgjorde under större delen af vårterminen, erhöll i September entledigande från sin e. o. amanuensbefattning. E. O. Amanuenserna E. WRANGEL och L. P. WÅHLIN hafva under hela året åtnjutit tjenstledighet; E. O. Amanuensen E. J. LJUNGGREN har varit tjenstledig under tvenne månader af vårterminen. — Andre Amanuensen Docenten AF PETERSENS har, för företagande af en utländsk resa såsom resestipendiat, varit tjenstledig under tre månader räknade från d. 22 Maj. E. O. Amanuensen P. SJÖBECK har under samma tid haft förordnande att uppehålla hans tjenst. — E. o. amanuensernas tjenstetid har, i likhet med föregående år, varit bestämd till två timmar dagligen, men ofta frivilligt utsträckts derutöfver. Med undantag af E. O. Amanuensen SJÖBECK, som utan längre ledighet tjenstgjort hela året, hafva dock e. o. amanuenserna i allmänhet endast under läseterminerna varit i daglig tjenstgöring. — Semesterledighet har åtnjutits af samtliga ordinarie tjenstemän med undantag af vice Bibliotekarien PALM, som hvarje söckendag under hela året varit för biblioteket verksam vida utöfver de tider, då biblioteket varit för allmänheten tillgängligt.

Någon väsentligare förändring med afseende på göromålens fördelning mellan tjenstemännen har icke egt rum. Bibliotekarien TEGNÉR har, utom arbetets ledning och det helas tillsyn samt ombesörjande af löpande ärenden, såsom bokinköp, förande af accessionsjournal, in- och utländsk brefvexling och expedition af bytesskrifter m. m. väsentligen varit sysselsatt med katalogiseringsarbete inom handskriftsafdelningen. Vice Bibliotekarien PALM har förestått låneexpeditionen samt fortsatt ordnandet af tillfällighetsverser öfver enskilda personer. Mot-

tagandet och granskningen af svenska boktryckerileveranser har ombesörjts af vice Bibliotekarien BRAUNE, som derjemte katalogiserat nyinkommande svensk literatur samt facken Typografi och Skrifkonst. Andre Amanuensen AF PETERSENS har afslutat katalogiseringen af Undervisningsväsen samt (i det närmaste) af svenska afdelningen af Språkvetenskap, hvarjemte han fortfarande haft tillsyn med inordnandet i vederbörliga serier af den ständigt växande massan af svenskt småtryck. E. O. Amanuensen AGARDH har ombesörjt böckers anordnande för inbindning och kontrollerat bokbindarnes åtgörande; SJÖBECK och PAULSON hafva tillsammans afslutat katalogiseringen af Utländsk historia; den förstnämnde har derjemte katalogiserat afdelningen Religionsvetenskap, en del af Språkvetenskap samt, sedan afdelningen Resebeskrifningar af honom blifvit nyordnad, börjat dess förteckning. E. O. Amanuensen MALMS katalogiseringsarbete har omfattat delar af facken Medicin, svensk och utländsk Språkvetenskap samt Historia (sv. afdeln.). Vid katalogiseringen inom dessa afdelningar har äfven E. O. Amanuensen SYLWAN biträdt, hvarjemte han nyordnat svenska afdelningen af facket Historia. Ordnandet och katalogiseringen af svensk Juridik har utförts och afslutats af E. O. Amanuensen SJÖGREN; och för katalogiseringen af större delen af den utländska Språkvetenskapen, särskildt dess Orientaliska afdelning, har biblioteket haft att tillgå E. O. Amanuensen LJUNGGRENS språkliga insigter.

I utlåningsbestyret hafva de flesta af bibliotekets tjenstemän deltagit, företrädesvis dock e. o. amanuenserna. Åt dem har äfven uppsättningen af inkommande böcker, såväl återstälda boklån, som nyförvärfvad literatur, varit uppdragen — allt efter öfverenskommen tur och ordning, så att de löpande göromålen af detta slag ej måtte allt för ojemt inkräkta på hvars och ens arbete med ordnande och förteckning af samlingarna.

4. **Botaniska institutionen.**

Den *botaniska institutionen* har rekryterat de odlade växterna genom frön, erhållna från de botaniska trädgårdarne i Berlin, Bordeaux, Coimbra, Hamburg, Königsberg, Köpenhamn, Lyon, Montpellier, Nancy, Paris, Portici, Rom, Rouen, Salzburg, Turin, Upsala och Kongl. Landtbruksakademiens Experimentalfält vid Stockholm, hvarjemte lefvande växter erhållits genom byte med den

botaniska trädgården i Köpenhamn, Alnarps trädgårdar, Trädgårdsföreningen i Göteborg och Direktör NYELAND i Vilvorde, Danmark.

Det *botaniska museum* har under året vunnit en betydlig tillväxt dels genom köp dels genom gåfvor. Sålunda hafva inköpts afl. Kommendören Hyltén-Cavallius' synnerligen vackra herbarium af extraeuropeiska, företrädesvis nordamerikanska, växter, en samling Ormbunkar från Ceylon, insamlade af afl. W. Ferguson, Rubi exsiccati Daniæ & Slesvigiæ, Fasc. III, af K. Friderichsen och O. Gelert samt Fungi parasitici scandinavici exsiccati, Fasc. VI, af Professoren J. Eriksson. Derjemte har en onämnd gifvare inköpt och förärat Museum afl. Kommendören Hyltén-Cavallius' efterlemnade rikhaltiga herbarium af europeiska växter, en skänk, för hvilken institutionen står i desto större förbindelse till gifvaren, som dess herbarium derigenom erhållit växter från åtskilliga områden, hvilkas flora varit föga representerad i detsamma. Museum har vidare från Professoren LANGE i Köpenhamn fått såsom gåfva mottaga en dess danska herbarium kompletterande samling fanerogamer, äfvensom af institutionens föreståndare en del växter från Norge, af Landtmätaren F. BEHM fanerogamer från Herjeådalen och Jemtland, af Stud. H. MÖLLER Fanerogamer från Sibirien, af Lektor H. W. ARNELL i Jönköping några mossor, af Docenten Friherre H. H. VON SCHWERIN ett yngre exemplar af *Welwitschia mirabilis* jemte åtskilliga frön från Kongo samt från Göteborgs Trädgårdsförening några vackra palmstammar.

De fytotomiska öfningarna hafva båda terminerna fortgått på öfligt sätt, och har antalet praktikanter varit så stort som det inskränkta utrymmet kunnat medgifva. Bland de derunder utförda undersökningarna har en blifvit offentliggjord i Lunds Universitets Årsskrift, nämligen "Bidrag till kännedomen om Ormbunkarnes bladbyggnad" af Fil. Lic. AXEL VINGE.

Ett bevis på den välvilja och det intresse för Universitetet, som Lunds samhälle vid så många föregående tillfällen lagt i dagen, har äfven den botaniska institutionen under detta år fått emottaga, i det Hrr Stadsfullmäktige till den samma öfverlåtit den söder om botaniska trädgården belägna s. k. östra promenaden, hvarigenom såväl lämplig plats för den blifvande nya institutionsbyggnaden erhållits, som äfven ökadt utrymme vunnits för odlandet af sådana vedartade växter, som ej längre få plats i nuvarande trädgård. Institutionens föreståndare begagnar tillfället att gifva uttryck åt sin tacksamhet mot samhället för denna dess frikostighet och uttalar på samma gång den förhoppning,

att den gjorda öfverlåtelsen skall ej blott befrämja de botaniska studierna vid Universitetet, utan jemväl bidraga till att göra den botaniska trädgården ännu mera tilldragande för allmänheten.

5. **Filologiska seminariet.**

Filologiska seminariets *Latinska Afdelning*, hvilken förestått under höstterminen och en del af vårterminen af Docenten S. J. CAVALLIN samt under återstående delen af vårterminen af Docenten S. LINDE, har under höstterminen haft fem ordinarie medlemmar och en i öfningarna deltagande exspektant, under vårterminen fyra ordinarie medlemmar och en åhörare. De kritiskt-exegetiska öfningarna, hvilka företagits en gång i hvarje vecka af läseterminerna, hafva haft till föremål *Catulli Carmina*. Dessutom har under höstterminen Fil. Kand. A. HOLM, sk., ventilerat en af honom författad afhandling: De Conjunctionum Concessivarum apud Terentium Lucretium Ciceronem (De Finib.) Sallustium Propertium Velleium Tacitum Suetonium usu, samt under vårterminen tvenne afhandlingar ventilerats: De substantivorum latinorum thematibus, casuum conformatione, declinationibus commentatio, scr. CLEMENS CAVALLIN, Phil. Cand. Scan. och De usu infinitivi Virgiliano commentatio scr. E. JOHANSSON, Phil. Cand. Bl.

Filologiska seminariets *Grekiska Afdelning*, hvilken under båda terminerna förestått af E. O. Professoren A. M. ALEXANDERSON, har under höstterminen haft fem ordinarie medlemmar och en i öfningarna deltagande exspektant, under vårterminen fyra ordinarie medlemmar och en åhörare. De kritiskt-exegetiska öfningarna, hvilka företagits en gång i hvarje vecka af läseterminerna, hafva haft till föremål under höstterminen *Plutarchos' Themistokles* och under vårterminen ett urval af *grekiska inskrifter*. Under höstterminen har Fil. Kand. N. SJÖSTRAND, sm., försvarat en af honom författad afhandling: De oratorum atticorum in oratione obliqua temporum et modorum usu.

Den latinskt-grekiska seminarieafdelningens numera rätt betydliga och värderika boksamling har gjorts mera tillgänglig genom förbättrad uppställning, för hvilket ändamål ny hyllinredning anbragts i det åt seminariet upplåtna rummet (aud. N:o 10). I sammanhang härmed har en af seminariets f. d. medlemmar, Fil. Kand. J. LIND, kalm., under senare delen af vårterminen va-

rit sysselsatt med boksamlingens ordnande och katalogiserande, hvilket arbete numera är till största delen genomfördt.

Seminariets *Afdelning för Nordisk språkforskning* har under höstterminen haft till föreståndare Docenten A. Kock samt under vårterminen Docenten C. af Petersens. Under den förra terminen deltogo två studerande i öfningarna; under den senare räknade afdelningen två ordinarie medlemmar, hvarjemte fyra åhörare mer eller mindre regelbundet bivistade sammankomsterna. Öfningarna bestodo under höstterminen, då desamma höllos Onsdagar kl. 11 f. m.—1 e. m., uti kritisk och exegetisk behandling af fornsvenska ordspråk, jemförda med motsvarande forndanska och latinska texter, hvarvid som underlag begagnades Gamla ordspråk på latin och svenska, utg. af H. Reuterdahl (Lund 1840) samt Peder Lolles Samling af danske og latinske Ordsprog, udg. af R. Nyerup (Köbenhavn 1828). Under vårterminen, då öfningarna höllos Onsdagar kl. 6—8 e. m., omfattade desamma kritisk och exegetisk behandling af valda sånger ur den *poetiska Eddan.* Derjemte hafva under båda terminerna förekommit referat af arbeten inom den nordiska filologiens område, samt under vårterminen ventilering af följande tvenne afhandlingar: Studier öfver det äldre skaldespråkets syntax, af Kand. C. Rebbe, kalm., samt Om konungens ställning, sådan den uppfattas i Speculum Regale, af Kand. O. Malmström, sk.

Afdelningen för Romanska och Germanska språk har under året föreståtts af E. O. Professoren F. A. Wulff. Såsom bibliotekarie har tjenstgjort Kand. E. J. Ljunggren, sk. Ämnet har varit öfningar i allmän ljudbildning och i samband dermed romanska och germanska uttalsöfningar samt vårdad uppläsning. Öfningarna ha egt rum Torsdagar kl. $^{1}/_{2}$ 5 e. m. Ordinarie medlemmar hafva varit under höstterminen Kand. L. Wistén, ög., Kand. N. H. Bure, sk., och Kand. J. Kjederqvist, sk., samt under vårterminen Kand. J. Kjederqvist, sk., O. Anderberg, sk. och Kand. E. Linnell, sm. Auskultanterna voro under höstterminen 24 och under vårterminen 18. Följande afhandlingar hafva försvarats: under höstterminen af Kand. N. H. Bure, sk.: Der Conjunctiv im Tristan, II Theil, och af Kand. J. Kjederqvist, sk.: Der Conjunctiv in Wolframs Parzival, II Theil, samt under vårterminen af O. Anderberg, sk.: Quelques observations sur *r* consonne supradentale vibrante remplaçant *d* ou *t* (Scanie, Ingelstad).

6. **Fysiologiska institutionen.**

Det fysiologiska studiet vid Lunds Universitet har ännu att kämpa mot alla de hinder, olägenheter och svårigheter, som måste vållas af den provisoriskt inrättade fysiologiska institutionen med dess otillräckliga och torftiga lokal och dess bristfälliga och ändamålsvidriga anordningar. Att de under sådana omständigheter ernådda resultaten blifvit små och dyrköpta, faller af sig sjelft. Emellertid har förrådet af instrument och undervisningsmateriel fått vigtiga och värdefulla tillökningar, hvilka till allra största delen utgått från institutionens precisionsverkstad. En början till en boksamling för institutionen är också gjord dels genom gåfvan af ett värdefullt verk från författaren Professor Léon Fredericq i Liège, dels ock genom inköp af ett par mindre arbeten. I de praktiska öfningarna, som infördes förra läsåret, hafva detta läsår deltagit 34 lärjungar, deraf 14 under höstterminen och 20 under vårterminen. De hafva båda terminerna varit delade på två kurser, väsendtligen af det skäl att lokalens inskränkta utrymme på sin höjd kunde medgifva, att halfva antalet arbetade samtidigt. Några elever hafva dessutom utfört specialundersökningar, af hvilka ett par gifvit resultat af den beskaffenhet, att de ansetts böra framläggas för härvarande läkaresällskap och snart torde blifva synliga i tryck. Andra undersökningar pågå fortfarande och torde åtminstone delvis hinna afslutas under terminens lopp.

7. **Fysiska institutionen.**

Fysiska institutionen har under läsåret förvärfvat en större dynamoelektrisk maskin med tillbehör och en efter honom afpassad gasmotor; dessutom några elektriska accumulatorer m. m. De praktiska öfningarna med de studerande hafva fortsatts under ledning af föreståndaren och amanuensen, Docenten J. R. Rydberg.

8. **Geologiska institutionen.**

Ehuru Museet 1885 erhöll två förut af zoologiska institutionen disponerade rum, som straxt förseddes med nödiga skåp, i hvilka dels de svenska kritsamlingarna inordnades, dels några förut magasinerade samlingar inrymdes, lider dock Geologiska institutionen fortfarande af brist på utrymme, hvarigenom be-

tydliga och delvis mycket intressanta samlingar ej kunna göras tillgängliga utan måste förvaras magasinerade i lådor. Behofvet af en rymligare och ändamålsenligare lokal gör sig redan nu i hög grad gällande icke blott med anledning af den ständiga tillväxt, hvari samlingarna äro stadda, utan äfven på det att de i Museet redan befintliga skola kunna på ett någorlunda passande och systematiskt sätt ordnas.

Jämte en revision af de förut magasinerade samlingarna, som till största delen äfven nu måste behållas nedpackade i lådor, har arbetet med uppställande under glas af den skandinaviska hufvudsamlingen under året fortgått, hvarvid Amanuensen S. S. Murbeck uppsatt och etiketterat bergarterna och fossilen från det kambriska systemet, under det att samlingarna från Urberget och de s. k. abnorma kambrisk-siluriska bildningarna af E. O. Amanuensen A. H. Hennig och föreståndaren ordnats och uppsatts, ehuru etiketteringen ej medhunnits.

Genom den för Geologiska institutionen lyckliga omständigheten, att Herr A. F. Carlson, från hvilken Museet upprepade gånger förut erhållit värdefulla gåfvor, vunnit anställning vid Limhamn och åtagit sig att derstädes samla för Museets räkning, hafva samlingarna från "den yngre kritan" vunnit högst betydlig tillökning, hvaribland många nya och vigtiga typer.

För öfrigt hafva samlingarna ökats genom gåfvor, bland hvilka de vigtigaste torde vara följande: af Kand. Gunnar Andersson, sk.: kalktuff från Hildesborg; en vacker samling prof af vegetationen i de skånska torfmossarne. Af Kand. N. Bengtsson, sk.: kritfossil från Istaby, Mörby och Broeryd. Af Kand. A. Berg, sk.: basalt från Rönneåns utlopp ur Ringsjön. Af Professoren E. Cohen, Greifswald: alunskiffer med Agnostus pisiformis från Kinnekulle. Af Professoren E. Geinitz, Rostock: kritblock från Meklenburg. Af Grafversfors Stenhuggeri genom Ingeniör A. Lundblad: 6 stycken slipade kuber af granit från Grafversfors. Af Docenten J. B. Haij: alunskiffer och diabas från Hunneberg. Af D:r L. Holmström, Hvilan: kritspongier från Qvarnby. Af Inspektor C. J. Lenander, Skromberga: stenkol med brunkolsaktiga delar från Skromberga grufva. Af E. O. Amannensen, B. Lidforss, sk.: Hardebergasandsten från Torekow och Linnebjär; block med diabasgångar från Kullen. Af Svarfvare Lindberg, Helsingborg: rhätiska växtfossil från Helsingborgs hamn. Af Herr D. H. Lundberg, Herting, Falkenberg: vackra slipade prof på graniterna från Falkenbergstrakten. Docenten J. C. Moberg: block från Ystads

hamn. Af D:r O. NORDSTEDT: devonisk skiffer med Characéfrukter från N. Amerika. Af D:r A. W. NIELSEN, Allarp, Bromölla: vackra kritfossil från norra delen af Ifö. Af Döfstumläraren E. NILSSON: penningemalm från Kronobergs län. Af Kand. E. OHLIN, sk.: kritfossil från Gillaruna. Af Fröken CAROLA SPRINCHORN: silurfossil från Gotland. Af Kabinettskammarherren, Grefve H. G. Wachtmeister, Årup, Bromölla: flintblock med Echinider från Årup; kritfossil från norra delen af Ifö. Af E. O. Amanuensen E. WADSTEIN, sk.: strutmergel från Görarps Mölla. Af Stud. H. WALLENGREN, sk.: skiffer och diabas med kalkspat från Nyhamn; tand från n. ö. Skåne. Af E. O. Amanuensen A. WAHLSTEDT, sk.: orthoceratit i löst block från Hammar vid Kristianstad. Af Stud. H. WINBLAD, sk.: penningemalm från Ousby.

Till Högre allmänna läroverkets i Karlskrona Museum har öfverlemnats en samling 78 stuffer bergarter och fossil.

9. **Historiska museum.**

Det Historiska museets samlingar hafva under det förflutna läsåret erhållit betydande och värdefull tillökning. Såsom deposition har museet fått emottaga af Konga församling i Onsjö härad genom Kyrkoherden C. G. CEDERBERG följande Konga kyrka tillhöriga föremål: 2 processionskors af brons från 12:te århundradet, 1 rökelsekar, 1 kyrklampa af sten med romanska ornament, 1 messingsljusstake. — Af den af Ryttmästaren G. VON ESSEN i Lund under 1860-, 70- och 80-talen bildade fornsakssamling inköptes Dec. 1888 den del, som kunde anses värd att införlifva med museets samlingar, nämligen alla föremål, som äro yngre än stenåldern, inalles 54 nummer; bland dessa föremål förtjena särskildt omnämnas: a) från bronsåldern: 1 hängkärl, 1 spjutspets, 2 svärd, 14 celter, 1 knif samt ett graffynd, bestående af lerurna, dubbelknapp, fingerring, syl och knif; b) från jernåldern: 1 dubbelskalig oval spännbuckla och två små fibulor af brons; c) från medeltiden: 1 litet krucifix och 2 ringnålar af brons, 1 "bågspännare" af jern. Priset för samtliga föremålen var 515 kronor. — Dels genom köp, dels genom byte har museet kommit i besittning af ett större mossfynd från Söfvestad i Herrestads härad, bestående af följande bronsföremål: 1 hängkärl, 1 glasögonformig fibula (fragment), 1 bred armring samt 3 halsringar, den ene med vidhängande prydnader. — Vidare hafva inköpts: 1 särdeles väl bevarad och prydlig glasögonformig fibula af

brons, 1 dolkklinga af brons, 2 halsringar med ornerade plattor på ändarna samt 1 annan halsring af brons, 2 sammanhörande ovala spännbucklor (enskaliga), åtskilliga bronscelter samt 1 flintsåg och några andra stensaker. — Genom föreståndaren för Römisch-Germanisches Centralmuseum i Mainz, Professoren L. LINDENSCHMIT har museet förvärfvat galvanoplastiska efterbildningar af tvenne föremål från folkvandringstiden, nämligen af en svärdsslida af silfver med inpressade figurer af förmodligen mythologisk betydelse (originalet funnet i Sigmaringen) samt af en praktfull guldfibula med en inristad runinskrift (originalet, tillhörigt museet i Stuttgart, är funnet i en graf i Würtemberg). — Enligt reglementet har museet hållits öppet under September, Oktober, April och Maj hvarje Söndag kl. 12—1 och har det vid dessa förevisningar varit mycket talrikt besökt.

10. **Kemiska institutionen.**

Vid Laboratorium för allmän kemi har under läsåret ingenting förekommit, som förtjenar att särskildt anföras, på sin höjd med afräkning deraf, att det föreläsningssalen tillstötande mindre rum, som varit afsedt för preparationer till föreläsningarna, blifvit inredt att på samma gång tjena till arbetsrum för den i öfre våningen tjenstgörande amanuensen. De från föregående år hårdt anlitade tillgångarna hafva ej medgifvit några dyrare inköp utöfver de löpande förbrukningsartiklarne. — Såsom tillskott till mineralsamlingen må endast anmärkas en del mineralier från Pajsberg och Nordmarken, dels insamlade vid besök af institutionsföreståndaren, dels som gåfva af Bergmästaren A. SJÖGREN, samt från Risör i Norge af Professoren TH. H. HJORTDAHL. — Laboranternas antal var å nedre laboratorium höstterminen 26, vårterminen 36, samt i öfre laboratorium, oberäknadt amanuensen, båda terminerna 5.

11. **Kirurgiska kliniken.**

På Kirurgisk-oftalmiatriska och Obstetriska klinikerna hafva 52 medicine kandidater under läsåret varit i tjenstgöring; af dessa hafva 20 aflagt medicine kandidatexamen i Lund, 31 i Stockholm och 1 i Upsala. På Lunds lasaretts utvärtes afdelning hafva under året vårdats 1,058 sjuke; af desse hafva 711 tillhört den kirurgiska afdelningen och 347 den oftalmiatriska. På den förra afdelningen hafva 214 större operationer verkstälts och på den senare 150,

deraf 44 för cataracta (grå starr); alla med gynsamt resultat. Bland operationer på kirurgiska afdelningen är det stora antalet för inklämdt bråck (näml. 26) anmärkningsvärdt, icke minst med afseende på de goda resultat som erhållits, i det 23 blifvit fullt återstälda. På obstetriska afdelningen hafva vårdats 145 barnföderskor, och hafva 9 af dessa varit underkastade instrumentalförlossning. Alla qvinnorna hafva fullt återstälda lemnat vårdanstalten.

12. **Matematiska seminariet.**

För modellsamlingen kar anskaffats modeller af Rymdkurvors singulariteter (efter Wiener), af trenne Riemanns ytor, samt af ytor, konstruerade af Dyck och representerande såväl den reella, som den imaginära delen af vissa funktioners värden.

I öfningarna hafva deltagit under höstterminen 6 studerande å den högre afdelningen, 19 å den nedre; under vårterminen 3 å den högre, 16 å den nedre.

13. **Medicinskt-Kemiska laborateriet.**

Å Medicinskt-kemiska laboratoriet hafva under läsåret 18 medicine studerande deltagit i öfningarna, nämligen 6 under höstterminen 1888 och 12 under vårterminen 1889.

Farmakologiska samlingen har äfven under detta läsår liksom under det nästföregående af Apotekaren P. M. Nordquist i Malmö fått mottaga en samling droger af utmärkt beskaffenhet.

14. **Medicinska kliniken.**

Under läsåret hafva å den medicinska kliniken vårdats 227 patienter, 127 män och 100 qvinnor. Aflidna äro 32 personer, neml. 19 män och 13 qvinnor; och hafva samtliga de aflidna blifvit obducerade.

Vid kliniken hafva under läsåret tjenstgjort 52 medicine kandidater, af hvilka 20 aflagt sin medicinska examen i Lund, 31 i Stockholm och 1 i Upsala.

15. **Musikkapellet.**

Akademiska kapellets öfningar hafva under läsåret 1888—89 liksom under föregående år hållits två gånger i veckan med två timmars öfning hvar gång i orkester- och kammarmusik. Deltagarnes antal har uppgått till ungefär 28, hvilkas flertal utgjorts af studerande; några utanför Universitetet stående och herrar hafva emellertid äfven skänkt kapellet ett värderikt understöd.

Kapellets notförråd har under läsåret ökats med ett par orkesterverk af Schumann och Johan Svendsen och med några kammarmusikverk af Brahms, Mendelsohn, Schumann och Ludvig Norman, hvilken sistnämdes sextett för piano och stränginstrument, Op. 29, i afskrift förvärfvats. Dessutom hafva tillfölje af det ökade antalet violinister dupplettstämmor till stråkqvartetten i åtskilliga äldre symfonier och ouverturer anskaffats.

Kapellets instrumentsamling har under året ej tillökats. — Tvenne värdefulla gåfvor har kapellet under vårterminen emottagit: nämligen af E. O. Professoren F. A. Wulff ett stort särdeles vackert porträtt i pastelltryck under glas och ram af Beethoven och af Professoren C. W. Skarstedt en större tafla, likaledes under glas och ram, med väl träffade porträtt af de fleste kompositörer och mera framstående musikaliska exekutörer och teoretiker.

16. **Mynt- och Medaljkabinettet.**

Mynt- och Medaljkabinettet har under det förflutna läsåret erhållit följande gåfvor: af Svenska Akademien: dess minnespenning öfver G. af Wetterstedt; af Kongl. Vetenskapsakademien: minnespenning öfver O. J. Fåhræus; af Museumsassistent Egil Petersen i Köpenhamn: 1 dansk jubileumstvåkrona, preglad med anledning af Kristian IX:s 25-åriga regeringsjubileum; af Institutionsvaktmästaren A. Cato: $^1/_{16}$ Reichsthaler Glückstadt 1647; af Akademisekreteraren O. Ernberg: 10 it. soldi af 1811, 1 it. lira af 1863, 20 fr. centimes af 1851, 1 eng. sixpencestycke af 1858, 1 hannover. silbergroschen af 1859, 1 bayersk Kreuzer af 1871; af Ryttmästaren G. v. Essen i Lund: 1 danskt borgarkrigsmynt; af utn. Kyrkoherden V. Åkerman: 4 skilling danske af 1645. — Genom byte har erhållits Kristinas öre af 1641 (RRR). — Genom köp har kabinettet vunnit följande tillökning: a) medeltiden: 1 galliskt guldmynt (s. k. Regenbogenschüsselchen), 1 merovingiskt guldmynt, 7 denarer,

preglade för Karl den tjocke, Kejsar Arnulf, Ludvig Barnet, Staden Clermont, Grefven af Nevers, och två biskopar af Metz, 1 gros, preglad för Biskop Theoderik af Metz, 1 d:o, pr. för Staden Metz, 1 florin (guld), pr. för Grefven af Orange, 1 d:o för Staden Lübeck; 1 Kejsar Fredrik I:s obol, 2 braunschweigska bracteater, 8 brandenburgska bracteater och 12 d:o denarer; b) nyare tiden: Johan Casimirs af Polen dukat af år 1662; Bethlen Gabors af Siebenbürgen dukat af år 1621; Georg Wilhelm af Brandenburgs sexgroschen klippergeld, tregroschen d:o, Friedrich III:s af Brandenburg pfennigstycke. — Följande större arbeten hafva blifvit utförda under läsåret: af den betydande samlingen af utländska medeltidsmynt, öfver hvilken ingen förteckning förut fans, har ungefär hälften (Englands, Frankrikes, Belgiens, Hollands, Schweitz's och en del af Tysklands mynt) blifvit beskrifven och katalogiserad af kabinettets föreståndare, Docenten S. Söderberg; E. O. Amanuensen P. J. Löwegren har upprättat en specialkatalog öfver kabinettets samling af plåtmynt.

17. **Patologiska institutionen.**

Obduktionernas antal sedan förra årets redogörelse har uppgått till 80, af hvilka 67 förrättats på institutionen, 12 på Lunds och 1 på Malmö hospital; de flesta med utförlig demonstration af fallen.

Samlingarna hafva under samma tid ökats med 94 uppstälda nummer samt med en mängd preparater, som vid sektionerna tillvaratagits af institutionens tjenstemän för bestämning och vidare bearbetning.

Såsom *gåfvor* har institutionen fått emottaga talrika och värdefulla preparater från härvarande Lasaretts kliniker af deras föreståndare Professorerna C. J. Ask, M. K. Löwegren och S. Ribbing samt Underläkarne och Amanuenserna W. Carlsson, R. Warholm, J. Åkerman och P. Cronberg; dessutom af E. O. Professoren H. Bendz, Vaktmästaren A. Cato, Bataljonsveterinären E. Bohm, Fältläkaren A. Falck, Malmö, Regementsveterinären A. Florman, Malmö, Lasarettsläkaren J. G. Frykman, Karlshamn, E. O. Professoren C. M. Fürst, Lasarettsläkaren G. Naumann, Helsingborg och Fil. Kand. A. Wahlstedt. Till institutionens *bibliotek* har D:r H. Flygare skänkt *Frerichs:* Klinik der Leberkrankheiten med atlas.

För öfrigt må anmärkas, att den patologiskt anatomiska preparatsamlingen, som nu vuxit till omkring 2,200 särskilda preparater och som hittills af

brist på tid för dess uppställning varit magasinerad, för närvarande håller på att uppställas och ordnas i museilokalen, samt att dertill hörande fullständiga accessions- och systematiska kataloger under de sista åren utarbetats af institutionsföreståndaren. — Vidare har framlidne Professoren P. E. GELLERSTEDTS redan vid hans frånfälle af dödsboet välvilligt till institutionen öfverlemnade betydliga samling af sjukjournaler, omfattande hela tiden för hans långvariga verksamhet såsom klinisk lärare, under läsåret ordnats. Sedan äfvenledes de under framlidne Professoren S. G. TRÄGÅRDH och derefter under Professoren S. RIBBING intill närvarande tid förda kliniska sjukjournalerna välvilligt öfverlåtits ock förenats med nyss nämnde samling, eger institutionen deruti ett synnerligen värdefullt vetenskapligt material, af lika stor vigt för institutionen sjelf som för invärtes kliniken, hvilken äfven flitigt anlitar detsamma.

Det *bakteriologiska laboratoriet* — under speciel ledning af E. O. Professoren H. BENDZ — blef färdigt mot slutet af sistlidne höst och togs då i bruk för en kortare lärokurs. Innevarande vårtermin har detsamma begagnats dels af ett inskränkt antal mera försigkomna lärjungar och af ett par utom medicinska fakulteten stående, sjelfständigt arbetande offentliga lärare, dels mot terminens slut för en kortare propedeutisk kurs i bakteriologi för samtliga de lärjungar, hvilka deltaga i årets kurs i allmän patologi. Så vidt hittills kunnat finnas synes laboratoriet väl motsvara sitt ändamål.

Slutligen må tilläggas, att sedan den patologiskt anatomiska preparatsamlingen hunnit uppställas i museum, all utsigt finnes det den af nämnda samling hittills upptagna större lokal, hvilken är afsedd till arbetsrum för experimentet patologi, under hösten skall kunna ställas i ordning och få sin utredning, samt dermed institutionen åtminstone i väsentliga delar detta år varda färdig.

Rättsmedicin. I sammanhang med undervisningen i detta ämne hafva företagits 20 obduktioner, af hvilka 3 gält verkliga rättsmedicinska fall, de öfriga 17 anstälts i rättsmedicinsk form. Dessa sistnämda äro inräknade bland ofvan angifna patologiska obduktioner.

18. **Zoologiska institutionen.**

Genom det af riksdagen beviljade anslag af 3,000 kr. har institutionen blifvit i tillfälle att under innevarande vår förskaffa sig en uppsättning mikroskop och utensilier för mikroskopiska undersökningar neml.:

1) Fyra mindre mikroskop (LEITZ) med revolver för tvenne system, 3 objektiv, 2 okular.

2) Ett medelstort stativ (LEITZ) med revolver för 3 system, 5 okular, 5 objektiv jemte ett system för vattenimmersion.

3) Ett medelstort stativ (HARTNACK) med revolver för 3 system, 5 okular, 5 objektiv samt ett ($^1/_{12}$) system för homogen immersion och ett apokromatiskt (1,33) jemte tvenne kompensationsokular.

4) Ett stort stativ (LEITZ) med revolver för 4 system, 5 okular, 4 objektiv samt två system för homogen immersion ($^1/_{12}$ och $^1/_{20}$), polarisationsapparat samt uppvärmbart objektivbord enl. M. SCHULTZES konstruktion.

De trenne sista stativen äro försedda med belysningsapparat och irisbländning.

5) Tvenne teckningsapparater enligt ABBE's konstruktion och en enligt OBERHAUSERS.

6) Ett kompressorium och apparat för mätning af täckglasens tjocklek.

7) Okularmikrometer (2) och objektmikrometer. Belysningsljus för kompakta föremål.

8) Två mikrotomer från JUNG i Heidelberg, en mindre och en medelstor försedd med alla behöfliga biapparater. En uppsättning färgämnen, paraffin m. m. från GRÜBLER i Leipzig.

För *samlingarna* hafva inköpts några foglar, en samling evertebrerade djur jemte fiskar insamlade i Messina 1888 af Docenten APPELLÖF i Upsala samt 1,667 st. svenska Coleoptera af Herr C. MÖLLER, Wedelsbäck. — Af de gåfvor som kommit institutionen till del må nämnas: exotiska bryozoer af Professoren J. AGARDH, en Lemur macao af Menageriegaren C. PAULSEN, en steril fasanhona af Hofjägmästaren Grefve T. THOTT, dunungar af simfoglar och vadare m. m. af E. O. Amanuensen O. HOLMQUIST och Studeranden H. WALLENGREN; Spongier af D:r O. NORDSTEDT; div. foglar af Friherre A. BECK-FRIIS, Stud. N. BERLIN, Kand. E. BJÖRLING, Bryggaren E. ANDERSSON, Ingeniören C. F. CARLSSON, Jägaren P. HANSSON, Skräddaremästaren H. HULTBERG, Skol-

ynglingen H. KULL, Klädesmäklaren T. MALMROS, Kand. O. OTTOSSON, Hårfrisören J. RICKMAN, Konserv. C. ROTH, Bokhållaren O. THELANDER, Tandläkaren O. TUFVESSON; fogelbon och fogelägg af Bryggaren A. ANDERSSON, Kand. A. LUNDH, Stud. H. WALLENGREN; osteologiska preparat af Konserv. C. ROTH; torfmossefynd (elghorn) af Dir. O. FEUK; en Callyonymus lyra af Stud. J. LEMKE; insekter, myriapoder m. m. af Adj. C. G. THOMSON (en Clitellaria ephippium, förut saknad i typsamlingen), Possessionat C. MÖLLER, Konserv. C. ROTH, Adj. O. v. PORAT, Kand. S. LYSANDER.

I likhet med hvad som egt rum under föregående år har institutionen med Professoren S. LOVÉNS välvilliga medgifvande från zoologiska stationen vid Kristineberg fått emottaga fiskar och evertebrerade djur dels till dissektionerna, dels till samlingarnas riktande.

Till instistutionens boksamling har Geologen D:r N. O. HOLST öfverlemnat exemplar af sina uppsatser om fynd af uroxe och bison.

Nedan angifna skrifter hafva under detta läsår blifvit af Universitetets Lärare och Tjenstemän offentliggjorda:

AHNFELT, O. N. T., Den kristliga troslärän, till skolundervisningens tjenst framställd. Lund. 170 s.

Redogörelse för Lunds privata elementarskolas verksamhet läsåret 1888—1889. Lund 1889.

Flera bokanmälningar i Kirkelig Literaturtidende. Christiania 1888.

ALEXANDERSON, A. M., Johan Spongberg (minnesteckning). I Ny Svensk Tidskrift 1888 (Majhäftet).

Åtskilliga till den klassiska filologien och fornkunskapen hörande artiklar i Nordisk Familjebok.

ASK, J. A., Om förlagsinteckning. I Nytt Juridiskt Arkiv. Afd. II, 1888, h. 1.

Föreläsningar i Svensk Sakrätt (utgifna af Juridiska Föreningen i Lund). Lund 1889.

BERGENDAL, D., Männliche Copulationsorgane am ersten abdominalen Somite einiger Krebsweibchen. I Öfversigt af Kongl. Vetenskapsakademiens Förhandlingar 1888, N:o 5, s. 343—346.

Male Appendages on Females (Crustacea). Abstract in Journ. Microsc. Soc. London 1888.

Über abnorme Formen der ersten abdominalen Anhänge bei einigen Krebsweibchen. Mit einer Tafel. Bihang till Kongl. Vetenskapsakademiens Handlingar. B. 14, Afd. IV, N:o 3, s. 1—35.

Über eine dritte vordere Extremität eines braunen Frosches. Mit zwei Tafeln. Bihang till Kongl. Vetenskapsakademiens Handlingar. B. 14, Afd. IV, N:o 8 (ej alldeles färdigtryckt).

Berggren, S., Über Apogamie des Prothalliums von Notochlæna. I Botanisches Centralblatt. Jahrg. IX. N:o 6.

Björling, C. F. E., Singuläre Generatricen in algebraischen Oberflächen. I Öfversigt af Kongl. Vetenskapsakademiens Förhandlingar 1888, N:o 10.

Über Raumcurvensingularitäten. I Hoppes Archiv d. Math. u. Physik. Th. 8.

Blix, M. G., Die Nervensection und die electrischen Reize. I Skandinavisches Archiv für Physiologie. B. 1, h. 1—3.

Åtskilliga referat i Centralblatt für Physiologie.

Blomstrand, C. W., Über Schwefelplatinverbindungen mit verschiedenen Alkoholradikalen. I Journal f. prakt. Chemie. Neue Folge. B. 38, s. 345—365 och 498—530.

Bring, S. L., Tvenne uppsatser i praktisk teologi. Lund 1888.

Korrespondens till Luthersk Ugeskrift, Kristiania.

Hemmet, uppsats i Kalendern Febe.

Predikan 4:de Söndagen i Adventet. I "Fra Skandinaviens Kirker". Bergen 1888.

Predikan 19:de Söndagen efter Trefaldighet. Samfundet Pro fide. Stockholm.

Bäcklund, A., Bidrag till theorien för vågrörelsen i ett gasartadt medium. I Öfversigt af Kongl. Vetenskapsakademiens Förhandlingar 1888, N:o 5.

Cavallin, C., Anteckningar om grekiska syntaxens nuvarande ståndpunkt. I Lunds Univ. Årsskr. Tom. XXV.

Bidrag till Theologisk Tidskrift. 1888, 1889.

Bidrag till Pedagogisk Tidskrift. 1888.

Eichstädt, C. C. F., Genmäle till Herr E. Svedmark. I Geologiska Föreningens i Stockholm Förhandlingar. B. X, h. 5. 1888. 5 s.

Underdåniga Besvär öfver det Större Akademiska Konsistoriets förslag till den i Upsala lediga professuren i mineralogi och geologi. Stockholm 1889.

EKLUND, P. G., Om den svenska kyrkobibeln och 1888 års kyrkomöte. I Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1888.

Om den kristna religionens fullkomlighet: III. Kristendomen såsom kärlekens religion i högsta tänkbara fulländning. I Tidskrift för kristlig tro och bildning 1889.

ENGSTRÖM, F. A., Observations des étoiles de la zone entre 35° et 40° de déclinaison boréale, faites à l'observatoire de Lund et réduites à l'équinoxe moyen de 1875,o par N.-C. Dunér et F. Engström.

FAHLBECK, P. E., Betänkande rörande grunderna för den ekonomiska mellanrikslagstiftningen mellan Sverige och Norge. Stockholm 1888. 42 s.

Varuutbytet mellan Sverige och Norge under åren 1885 och 1886, framstäldt i fyra tabeller. Stockholm 1888. 16 s.

Artikeln "Arbeiterschutzgesetzgebung: Schweden-Norwegen" i Handwörterbuch der Staatswissenschaften, herausgegeben von Conrad, Lexis, Elster & Loening.

FÜRST, C. M., Referat af anatomiska arbeten på skandinaviska språk i Jahresberichte über die Fortschritte der Anatomie und Physiologie Litteratur 1889.

HJELMÉRUS, J., Om laga skifte. 140 s.

HOLMSTRÖM, O., Högtidstal vid Föreningen "Kyrkans Vänners" årsfest, apologetiskt föredrag öfver Augsburgiska bekännelsens 1:sta artikel, tryckt i Redogörelsen för Föreningens verksamhet 1888, sid. 27—38. Norrköping.

En liturgisk recension af P. A. Berggrens Förslag till ändringar i Svenska Kyrkans högmessoritual. I Kirkelig Literaturtidende for de skandinaviske Land, 1 Aarg., N:o 11, s. 161—167.

JOHANSSON, Bibelkommissionens öfversättning af Psaltaren. I Vårt Land.

Recensioner öfver Myrbergs "Profeten Esaia" och "Johannis Uppenbarelse". I Luthersk Ugeskrifts Literaturtidende.

Hvilken betydelse har den heliga skrift såsom norm för kyrklig ordning och kristligt lif? Föredrag vid "Kyrkans vänners" årsmöte i Aug. 1888, tryckt i Föreningens "Redogörelse".

JÖNSSON, B., Entstehung schwefelhaltigen Oelkörper in den Mycelfäden von Pernicillium glaucum. I Botanisches Centralblatt 1889. 12 s.

Iakttagelser öfver fruktens sätt att öppna sig hos Nuphar luteum Sm. och Nymphæa alba L. I Botaniska Notiser 1889, 49—59.

Frökontrollanstaltens i Lund verksamhet under år 1887. I Malmöhus Läns Hullhållningssällskaps Qvartalsskrift 1888, h. 3, s. 151—156.

KLASON, J. P., Om persulfocyansyra och dithiocyansyra. Bihang till Kongl. Vetenskapsakademiens Handlingar. B. 13, Afd. II, N:o 7. 21 s.

Über Persulfocyansäure und Di-thio-cyansäure. I Journal f. prakt. Chemie. B. 38, s. 366—387 (öfversättning).

KOCK, A., Der *i*-umlaut und der gemein-germanische verlust der endvocale. I Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur, herausg. von Paul und Braune, XIV, s. 53—75.

Zur urgermanischen betonungslehre. Ib. XIV, s. 75—80.

Fornsvensk språkforskning. I—VI. I Nordisk tidskrift for filologi, N. R. VIII, s. s. 284—304.

Svenska konsonantstudier I—IV. Ib. N. R. IX, s. 140—160.

Ett par undersökningar i fornnordisk ljudlära. I—II. I Arkiv för nordisk filologi, N. F. I, s. 46—65.

Bidrag till forndansk ljudlära. I—V. Ib. N. F. I, s. 66—97.

Fornsvenskans behandling av ljudförbindelsen *ia*. Ib. N. F. I, s. 371—384.

Var Balder ätven en tysk gud? En mytologisk fråga belyst af ett svenskt signeformulär. I Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif. VI, cxlvi-cl.

Har redigerat Arkiv för Nordisk Flologi, Ny följd. Första Bandet. Lund 1889.

LAURIN, P. G., Planimetri. Lund 1888. 16 s.

Om cirkeln. Lund 1888. 7 s.

LIDFORSS, V. E., Åtskilliga uppsatser i Ny Svensk Tidskrift.

D. Quijote af Cervantes; ny öfversättning med upplysande noter.

LINDE, S., In Senecam Rhetorem. I Philologus. B. XLII, p. 173—175, ib. p. 384.

LINDFORS, A. O., Zur operativen Behandlung verjauchender Uterusmyomen. I Centralblatt für Gynekologie 1889. N:o 6. 2 s.

LJUNGGREN, G. H. J., Svenska Vitterhetens Häfder. Fjerde delen, andra häftet. 160 s.

LJUNGSTRÖM, E. L., Refererat svenska, norska och finska botaniska literaturen för 1887 i Botan. Jahresbericht (under tryckning).

LUNDGREN, S. A. B., Öfversigt af Sveriges Mesozoiska Bildningar. I Lunds Univ. Årsskr. Tom. XXIV. 37. s.

Om kritfaunan vid Tormarp i Holland och de holländska kritbildningarnes förhållande till öfriga svenska. I Geologiska Föreningens i Stockholm förhandlingar. B. XI. 10 s.

MOBERG, J. C., Om fördelningen af Sveriges vigtigare kritförekomster på två skilda bäcken. I Geologiska Föreningens i Stockholm Förhandlingar. B. X, h. 5. 1888. 20 s.

Om Lias i sydöstra Skåne. Med 1 karta och 3 taflor. I Kongl. Vetenskapsakademiens Handlingar. B. 22, N:o 6. — Äfven i Sveriges Geolologiska Undersöknings publ. Ser. C, N:o 99. 1888. 86 s.

Referat af sistnämnda arbete jemte ett beriktigande dertill. I Geologiska Föreningens i Stockholm Förhandlingar. B. XI, h. 4. 1889. 4 s.

MÖLLER, J., Zur Theorie der singulären Lösung einer partiellen Differentialgleichung mit zwei unabhängigen Variabeln. I Öfversigt af Kongl. Vetenskapsakademiens Förhandlingar 1888. N:o 7.

NORDSTEDT, O., Einige Characeenbestimmungen. 1. Über einige Characeen in Herbarium des k. botanischen Museums zu Berlin. 2. Über einige Characeen aus Puerto-Rico. 3. Über einige Characeen aus Deutsch-Südwest-Afrika. I Hedwigia 1888, s. 181—196, Tab. VI.

Fresh-water Algæ collected by D:r S. Berggren in New Zealand and Australia. I Kongl. Vetenskapsakademiens Handlingar. B. 22, N:o 8. 98 s. + 7 pl.

"Conjugatæ" och "Characeæ". I Forschungsreise S. M. S. "Gazelle" IV Theil: Botanik. Algen, - - - bearbeitet von Prof. D:r E. Askenasy. 1888. s. 3—4, 6—8, Taf. 1.

Redigerat Botaniska Notiser 1888 N;o 4—6, 1889 N:o 1—3.

QUENNERSTEDT, A. W., En Agnostiker. Stockholm 1888. (Förut tryckt såsom en serie uppsatser i Vårt Land Nov.—Dec. 1888.)

Om den tidigare förekomsten af Felis Catus i Skåne. Med en tafla. Bihang till Kongl. Vetenskapsakademiens Handlingar. B. 14, Afd. 4. N:o 6.

RIBBING, S., Om den sexuela hygienen och några af dess etiska konseqvenser. Stockholm 1888.

Samma boks andra upplaga. D:o d:o.

Artiklar i Tidskriften Helsovännen.

Rosenius, M. G., Det nya testamentet med förklaringar, 2 h. 128 s. Stockholm.

Schwerin. H. H. von, Initialmeridianens historia, II. I Ymer 1887.

Om kustförändringar. I Ymer (under tryckning).

Skarsredt, C. W., Vid Chr. Naumanns jordfästning (i bunden stil). Stockholm 1888.

Gymnasticon (i bunden stil). Göteborg 1888.

Textutläggningar jemte ny utkastföljd etc. III. Stockholm 1888.

Söderwall, K. F., Ordbok öfver Svenska Medeltidsspråket, h. 8—9.

Tegnér, Elof, Tegnérsstiftelsen i Lund. Minnesblad.

Carl Johan Schlyter. I Arkiv för Nordisk Filologi. 1889.

Anteckningar och minnen af H. G. Trolle-Wachtmeister, h. 1.

Tegnér, Es., Den nya öfversättningen af Psaltaren. Några motanmärkningar. 39 s.

Tyska inflytelser på svenskan. I Arkiv för Nordisk filolologi. B. 5, h. 2 och 4. 56 s.

Thomson, C. G., Opuscula entomologica, fasciculus XIII, p. 1321—1438. Lund 1889.

Notes hyménoptérologiques, 5:me partie, pag. 105—126. I Annales de la societé entomologique de France, 1888.

Vising, P. J., Die realen Tempora der Vergangenheit im Französischen und den übrigen romanischen Sprachen. I. Latein-Portugiesisch-Spanisch-Italienisch. Heilbronn. 1888.

Warholm, C., Nya Testamentet på svenska. Parallel-texter af gamla och nya öfversättningen med textkritiska anmärkningar. Lund 1888.

Weibull, M. J. J., Om Mémoires de Chanut. 4. Mémoires de Picques 1. I Historisk Tidskrift 1888.

Från Nordiska Festen i Lund 1889. I Ny Svensk Tidskrift. 13 s.

Winroth, A. O., Artiklar i Nordisk Familjebok.

Rättshistoriska föreläsningar i Straffrätt.

Wisén, Th., Åtskilliga artiklar angående fornnordisk mythologi och literaturhistoria uti Nordisk Familjebok.

Wulff, F. A., Poèmes inédits de Juan de la Cueva. I. Viage de Sannio. Lund. 100 + 62 s.

Le Lai de Cor. Restitution critique. Lund. 5 + 100 s.

Wilhelm Theodor Gnosspelius. En minnesbild. Lund. 27 s.

Jemte hvad sålunda blifvit af Universitetets Lärare och Tjenstemän från trycket utgifvet, hafva följande afhandlingar vid Universitetet utkommit:

ANTELL, H., Om tillgreppsbrotten. Lund 1889.

BILLING, G., Åsbomålets ljudlära. Stockholm 1889.

BRISSMAN, A., Sveriges inre styrelse under Gustaf IV Adolfs förmyndareregering. Jönköping 1888.

BROOMÉ, G. A., Studier i konkursrätt särskildt med afseende på svensk rätt. Lund 1888.

ENGHOFF, K., Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbocks guvernörstid år 1707—1711. Lund 1889.

GYLLING, J., De argumenti dispositione in Satiris IX—XVI Iuvenalis. Lund 1889.

HJELMÉRUS, A., Formella logiken baserad på identitetsprincipen. Lund 1889.

IHRFELT, G. N., Några nya substitutionsderivat af glykokyll. Lund 1888.

MALMROTH, A., Om förhållandet mellan *Δύναμις* och *Νόμος*. Lund 1889.

SCHIÖTT, E., L'amour et les amoureux dans les lais de Marie de France. Lund 1889.

SJÖSTRAND, N., De oratorum atticorum in oratione obliqua temporum et modorum usu. I Lunds Univ. Årsskr. Tom. XXV. Lund 1889.

STILLE, A., Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig 1700—1707. Malmö 1889.

VINGE, A., Bidrag till kännedomen om ormbunkarnes bladbyggnad. I Lunds Univ. Årsskr. Tom. XXV. Lund 1889.

WARHOLM, R., Om behandlingen af inklämdt brandigt bråck med cirkulär tarmresektion och tarmsöm. Lund 1889.

WILLMERS, P. J., Om ångtensionen i allmänhet och särskildt vid vätskeblandningar. I Lunds Univ. Årsskr. Tom. XXIV—XXV. Lund 1889.

WINTZELL, K., Studia Theocritea. Lund 1889.

WRANGEL, E. H. G., Det Karolinska tidehvarfvets komiska diktning. Vexiö 1888.

ÅKERMAN, J., Om sectio mediana för mankönets urinblåsestenar. I Lunds Univ. Årsskr. Tom. XXV. Lund 1889.
ÖHRVALL, H., Studier och undersökningar öfver smaksinnet. Upsala 1889.

Af Acta Universitatis Lundensis, Lunds Universitets Årsskrift, har Tom. XXIV blifvit under läsåret utgifven.

Det Större Konsistoriet har under året haft 21 och det Mindre 22 sammanträden. I det sistnämnda hafva jemte Rektor och Prorektor tjenstgjort Professorerna HUMBLA, ODENIUS, CAVALLIN, ARESCHOUG och BRING samt i särskilda ärenden Räntmästaren och Bibliotekarien.

I Drätselnämnden hafva utom de ordinarie ledamöterna tjenstgjort Professorerne BROOMÉ, HAMILTON och MÖLLER.

Dekaner i de särskilda fakulteterna och sektionerna hafva varit: i teologiska fakulteten Professoren C. WARHOLM, i den juridiska Professoren G. K. HAMILTON, i den medicinska Professoren C. J. ASK, i den filosofiska fakultetens humanistiska sektion Professoren C. CAVALLIN samt i samma fakultets matematiskt-naturvetenskapliga sektion Professoren C. W. BLOMSTRAND.

Styrelsen för Universitetets Årsskrift har utgjorts af Professorerna OLBERS, ordförande, BLOMSTRAND, CAVALLIN, ARESCHOUG och QUENNERSTEDT.

De vid Universitetet närvarande studerandes antal utgjorde under höstterminen 931, deraf 105 tillhörde teologiska, 192 juridiska, 146 medicinska och 488 filosofiska fakulteten. Vårterminen utgjorde antalet 892, tillhörande 104 teologiska, 207 juridiska, 152 medicinska och 429 filosofiska fakulteten.

Såsom studenter hafva inskrifvits 209, nemligen 159 under höstterminen och 50 under vårterminen.

Under tiden från och med den 27 Maj 1888 till och med den 27 Maj 1889 hafva af följande antal studerande nedannämnda examina blifvit aflagda: teoretisk teologisk examen 27; praktisk teologisk examen 28; juris kandidatexamen 3; examen till rättegångsverken 46; examen till Kongl. Maj:ts kansli 2; medicine licentiatexamen 6; medicine kandidatexamen 11; filosofie licentiatexamen inom humanistiska sektionen 10 samt inom matematiskt-naturvetenskapliga sektionen 3; filosofie kandidatexamen 50; komplettering af filosofie

kandidatexamen 16; teologisk-filosofisk 16; juridisk-filosofisk 9; medicinsk-filosofisk 14; juridisk preliminärexamen 58. Latinskt stilprof har blifvit aflagdt af 58 för filosofie kandidatexamen och af 20 för teologisk-filosofisk examen.

Under samma tid hafva utfärdats 116 akademiska betyg, deraf 15 för Lärare och Tjenstemän vid Universitetet.

Sistlidet års premier blefvo på följande sätt utdelade: inom teologiska fakulteten: Fil. Kand. S. S. K. Esscher, sk., Docenten A. E. Friedlander, gb., Fil. Kand. L. A. Cederbom, vg.; inom juridiska fakulteten: Jur. Kand. C. J. R. Ekelund, sk., Jur. Kand. W. Lemchen, sm., Jur. Kand. F. Rappe, sk.; inom medicinska fakulteten: Med. Lic. C. A. Ljunggren, sk., Med. Kand. C. A. Håkansson, sm., Med. Kand. H. V. Kindblom, sm.; inom filosofiska fakulteten: Fil. Lic. E. H. G. Wrangel, sm., Fil. Lic. G. Billing, sk., Fil. Kand. B. Lidforss, sk.

Vid anstälda val den 3 sistlidne April utsågos: till rektor för två år undertecknad, till prorektor för två år Professoren Möller, till ledamot i det Mindre Konsistoriet för tre år Professoren Cavallin, till ledamot i Universitetets Drätselnämnd jemväl för tre år Professoren Broomé och till ledamöter i Biblioteks-kommissionen Professorerna Broomé, Wisén och Möller. Till Dekaner för nästkommande läsår äro utsedde: i teologiska fakulteten E. O. Professoren Rosenius, i juridiska fakulteten Professoren Humbla, i medicinska fakulteten: Professoren Odenius, i filosofiska fakultetens humanistiska sektion Professoren Weibull och i samma fakultets matematiskt-naturvetenskapliga sektion Professoren Möller.

Den 1 instundande Juni kommer Filosofiska Fakulteten att anställa doktorspromotion enligt särskildt af dekanus utgifvet program.

Omedelbart derefter anställer Medicinska Fakulteten genom sin dekanus offentlig doktors-utnämning.

Dervid kommer först i enlighet med Kanslers-Embetets begifvande att till Medicine Hedersdoktor utnämnas Öfverläkaren vid Lunds Hospital, R. N. O., Medicine Licentiaten Svante Ödman, som lemnat följande biografiska uppgifter:

Född i By den 5 Oktober 1836; föräldrar: Vågmästaren Svante Ödman och Jenny Vigelius; genomgick Åmåls och Karlstads läroverk; blef student i Upsala den 14 December 1854; aflade medicinsk filosofisk examen den 7 November 1857, medicine kandidatexamen den 30 Maj 1861 och medicine licentiatexamen den 25 Februari 1865; blef legitimerad läkare den 27 Februari 1865; var underläkare vid allmänna garnisonssjukhuset Oktober 1858—April 1859, blef den 17 Januari 1859 stipendiat och den 31 Mars 1862 pensionär i Kongl. Fältläkarekåren; förestod biträdande läkaretjensten vid Stockholms hospital från den 15 Augusti till den 1 Oktober 1863; var biträdande läkare vid samma hospital från den 1 Januari 1865 till den 20 Juni 1871 och tjenstgjorde derunder i 36 veckor såsom öfverläkare; utnämndes till öfverläkare vid Hernösands hospital den 20 Juni 1871 och vid Lunds hospital den 14 Januari 1881; leder sedan 1 Juni 1881 den kliniska undervisningen i psykiatri vid sistnämnda hospital; är sedan der 28 September 1881 inspekterande läkare vid Malmöhus Läns idiotanstalt och sedan den 31 December 1883 tillförordnad öfverläkare vid Malmö asyl; blef den 28 Mars 1865 ledamot af Svenska läkaresällskapet; företog 1868 såsom innehafvare af Riksstatens mindre resestipendium för civile läkare en utrikes resa för studium af psykiatri och dermed i sammanhang stående ämnen; var 1882 ledamot af en af Kongl. Medicinalstyrelsen tillsatt kommission för omarbetning af gällande nomenklatur för sinnessjukdomarnes benämning samt förändring af gällande formulär för årsberättelserna från hospitalen, och åren 1885 och 1886 ledamot af en kommission för utarbetande af plan till en asyl för sinnessjuke i samband med Lunds hospital, deltog år 1883 såsom sakkunnig i afgifvande af förberedande yttrande öfver sökanderna till e. o. professorsembetet i psykiatri vid Karolinska Institutet; utnämndes år 1883 till Riddare af Kongl. Nordstjerne-Orden; samt har författat följande af trycket utgifna skrifter: Medikolegalt utlåtande angående en för brott tilltalad persons sinnesbeskaffenhet (i Hygiæa 1879, 11 s.); trenne särskilda medikolegala utlåtanden angående sinnesbeskaffenhet (i Öfverstyrelsens öfver hospitalen berättelser för åren 1884, 1885 och 1887, 14 s.); Åtskilliga smärre meddelanden i samma myndighets berättelser; Referat öfver G. Fielding Blandfords föreläsningar om sinnessjuke och deras behandling (i Hygiæa 1871, 26 s.); Flera smärre referat öfver arbeten i psykiatri (i Hygiæa 1874 och 1875 samt Nordiskt Medicinskt Arkiv, B. II och III); Några smärre artiklar i Nordisk familjebok m. m.

Derefter komma följande Medicine Licentiater att utnämnas till Medicine Doktorer:

AXEL RICHARD WARHOLM, Vg.

Född i Skara den 6 Januari 1857; föräldrar: Kontraktsprosten Joh. W. Warholm och Christina Charlotta Rudenschöld; inskrefs efter i Skara aflagd mogenhetsexamen såsom student vid Lunds Universitet den 17 September 1876; aflade medicinsk filosofisk examen den 31 Januari 1878, medicine kandidatexamen den 30 Maj 1883 och medicine licentiatexamen den 28 Maj 1887; förklarades för legitimerad läkare den 13 Juni 1887; var under sommaren 1886 på Kongl. Medicinalstyrelsens förordnande biträdande läkare vid Ronneby helsobrunn, har under hela året 1887 enligt Kanslers-Embetets förordnande tjenstgjort såsom amanuens vid medicinska kliniken i Lund, och sedan den 1 Januari 1888 såsom underläkare vid utvärtes afdelningen af Malmöhus Läns lasarett i Lund samt har af trycket utgifvet: Om behandlingen af inklämdt brandigt bråck med cirkulär tarmresektion och tarmsöm.

JULES HERIBERT ÅKERMAN, Sk.

född i Tyringe den 12 September 1861; aflade mogenhetsexamen vid Lunds högre läroverk; inskrefs vid Lunds Universitet den 3 September 1880; aflade medicinsk filosofisk examen den 15 September 1881, medicine kandidatexamen den 28 Februari 1885 och medicine licentiatexamen den 26 Maj 1888; disputerade för medicinsk doktorsgrad den 15 Maj 1889; var från den 1 December 1887 till samma dag 1888 amanuens vid kirurgiska och obstetriska klinikerna härstädes samt är sedan den 1 Mars 1889 amanuens vid medicinska kliniken; har under sommaren år 1886 en månads tid uppehållit underläkaretjensten vid Maria sjukhus i Stockholm och sommaren 1887 tjenstgjort såsom biträdande läkare vid Källviks brunns- och badanstalt; samt har af trycket utgifvit: Om sectio mediana för mankönets urinblåsestenar, 1889.

HJALMAR AUGUST ÖHRVALL, Ög.,

född den 15 December 1851 i Nora; föräldrar Apotekaren Aug. Öhrvall och Elisabet Westberg; genomgick Örebro högre läroverk; inskrefs vid Upsala Universitet den 16 September 1872; aflade medicinsk filosofisk examen den 30 Maj 1874; medicine kandidatexamen den 14 September 1881 och medicine licentiatexamen den 13 December 1887; blef legitimerad läkare den 19 December 1887; tjenstgjorde under år 1877 såsom amanuens vid fysiologiska institutionen i Upsala; företog hösten 1883 en resa till Kanariska öarne och vistades i Puerto de Orotava på Teneriffa från början af November 1883 till den 11 Maj 1884; tjenstgjorde såsom t. f. laborator i experimentel fysiologi och medicinsk fysik vid Upsala Universitet år 1886 och 1887 samt vårterminen 1888; inskrefs vid Lunds Universitet den 27 Maj 1889; samt har af trycket utgifvet: Bidrag till kännedomen om Teneriffa såsom kurort (i Upsala Läkareförenings förhandlingar, B. 22) 1887, samt Studier och Undersökningar öfver smaksinnet. 1889.

Lund i Maj 1889.

Theodor Wisén.

Uppgift på föredrag, som blifvit hållna vid Physiographiska Sällskapets sammanträden under läsåret 1888—89.

1888, d. 17 Oktober:

Herr KLASON, om tautomera föreningar.
Herr BÄCKLUND, om de cykliska systemen.
Herr LUNDGREN, om kritsystemet på Ifö.

1888, d. 14 Nov.:

Herr RYDBERG, om sammanfattning af grundämnenas liniespektra i empiriska formler.

Herr DUNÉR, om stjernfärgernas inverkan på stjernornas fotografiska storlek.

Herr BLIX, om hudens ortsinne och om några nya apparater.

1888, d. 12 Dec.:

Herr ASK, om myomectomi och om borttagandet af urethralconcrementer.
Herr ENGSTRÖM. om zonarbetet på Lunds observatorium.

1889, d. 13 Febr.:

Herr JÖNSSON, Växternas förhållande till det fria qväfvet.

1889, d. 13 Mars:

Herr ARESCHOUG, om funktionens inflytande på cellväfnadens beskaffenhet hos de högre växterna och om de nyaste undersökningarne öfver växternas förmåga att tillgodogöra sig det fria qväfvet.

Herr LUNDGREN, om förekomst af Nefrit och Jadeit i Europa.

1889, d. 10 April.

Herr Törnqvist, om de korologiska förhållandena i Europa under den äldre paleozoiska tiden.

Herr Klason, om de nyare undersökningarne öfver kolhydraten.

1889, d. 8 Maj:

Herr Areschoug, om ormbunksbladens anatomi enligt undersökningar utförda å Lunds botaniska institution af Fil. Licentiaten A. Vinge.

Herr Jönsson, om assimilationen hos växterna.

Herr Blomstrand, om kombinerade jodsyror.

Pris: 4 Kr. 50 öre.